

ISBN:0-657-10820-0

108205

6825

ENCADERNAÇÃO

OFFICINA DE

Natale Salatêo

PONTE PRETA
Rua Victoriano dos Anjos
N. 58

Telephone, 2-1-6
CAMPINAS

E DOTRAÇÃO

Confeccionam-se Pastas

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 10820

SHRIFTN V. 1

---

*Permanent preservation of this book was made possible
by Sandra Serebin
In honor of Jadya Paige Serebin*

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Lief D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x101, or by email at cmadsen@bikher.org.

קאטעדרע פאר יידישער קולטור בא דער אלוקראינישער וויסנשאפט-
לעכער אקאדעמיע. — ליטערארישע און פילאָלאָגישע סערציעס.

פּאָליטעכנישע
באַבילאָנישע
אַלגעמײנע
אַלגעמײנע
אַלגעמײנע

ש ר י פ ט ן

ערשטער באַנד

קאָאָפּעראַטיווער פּאַרלאַג „קולטור-ליגע“

קיעוו — 1928

מספר הקניין: 2805 א. ג. 42
מספר הקניין: 2805 א. ג. 42

הוצאת המוסד לביטוח לאומי
תל אביב - 1952

זמרים

מעליכע - טרעסט, קיעוו-דרוק",
4-טע דרוק, וואַראָוסקי גאס 42.
באַשט. № 2805 א. ג. געדרוקט 2000.
אַקאָרליט 822.

זמרים

מספר הקניין: 2805 א. ג. 42
מספר הקניין: 2805 א. ג. 42

דעם ערשטן באַנד פון אירע „שריפטן“ איז דער קאַטעדרע אויסגעקומען צוזאַמענצו-
שטעלן באַ זייער שווערע באַדינגונגען. די הויפט-אופגאַבע, וואָס איז געשטאַנען פאַר דער
קאַטעדרע אין מעשעך פון די ערשטע צוויי יאָר פון איר פּאַקטישער עקזיסטענץ (אַפּיציעל
עקזיסטירט די קאַטעדרע בלויז א יין יאָר), איז געווען אַרגאַניזאַציע, און ניט פּאַרשונג. אי-
בער גאַנץ פאַרשטענדלעכע סיבעס איז דער קאַטעדרע אויסגעקומען אַפּצוגעבן איר הויפט-
ענערגיע ניט אַזוי דער דירעקטער פּאַרשונג-אַרבעט, ווי דער אַרגאַניזאַציעאַנעלער בוינג
אירער. און דאָ האָט טאַקע די קאַטעדרע צו פאַרזיכענען זייער באַדייטנדיקע רעזולטאַטן.
אַרום דער קאַטעדרע און אירע קאַמיסיעס זיינען איצט קאַנצענטרירט קימאַט אַלע יידישע
וויסנשאַפטלעכע קויכעס פון אוקראַינע. לויט איר איניציאַטיוו איז אַרגאַניזירט געוואָרן אַ גאַנצע
ריי יידישע הילפס-וויסנשאַפטלעכע אינסטיטוציעס, ווי די ביבליאָגראַפישע צענטראַלע, דער צענ-
טראַלער פרעסע-אַרכיוו, יידיאָפּטיילונג פון צענטראַלן היסטאָרישן אַרכיוו, יידיאָפּטיילונג פון
אַלוקראַינישער אַקאַדעמישער ביבליאָטעק א. א. וו. מיט אַ קורצער צייט צוריק האָט די
קאַטעדרע אויך אַרגאַניזירט אירע אַ פּיליע אין אַדעס.

ניט געקוקט אָבער אַף דערדאָזיקער אַנגעשטרענגטער אַרגאַניזאַציעאַנעלער טעטיקייט, האָט
די קאַטעדרע דאָך באַוווּן דורכצופירן אויך אַ גאַנץ באַדייטנדיקע אַרבעט אַפּן געביט פון
אומיטלבאַרער פּאַרשונג. פאַר די צוויי יאָר, זינט די קאַטעדרע עקזיסטירט, האָט זי צוגע-
גרייט צום דרוק אַ גאַנצע ריי וויסנשאַפטלעכע אַרבעטן. עס זיינען שוין דערשינען צוועלף
נומערן „יידישע שפּראַך“ און איצט גייען אַרויס, אַלס צווייטע אַפּיציעלע אויסגאַבע פון
דער קאַטעדרע, די „שריפטן“. לעכאַטכילע האָבן די „שריפטן“ געזאָלט זיין אַן אַלגעמיינע
אויסגאַבע פון אַלע דריי סעקציעס פון דער קאַטעדרע, פון דער ליטעראַרישער, פּילאָלאָגיש-
שער און היסטאָרישער. די ראַמען פון דער אַרבעט זיינען זיך אָבער אַזוי צעוואַקסן, אַז
אין די 25 דרוקבויגן, וואָס זיינען באַשטימט געוואָרן פאַרן ערשטן באַנד „שריפטן“, האָט
דער גאַנצער מאַטעריאַל ניט געקאַנט אַרײַן. דעריבער האָט די ביוראָ פון קאַטעדרע באַ-
שלאָסן אויסצוטיילן די היסטאָרישע אַרבעטן און אַרויסגעבן אַ באַזונדערן באַנד „היסטאָרי-
שע שריפטן“. דערדאָזיקער באַנד ווערט איצט צוגעגרייט צום דרוק.

אָבער אַפּילע פאַר די צוויי סעקציעס, פאַר דער ליטעראַרישער און פּילאָלאָגישער, איז
25 בויגן געווען ווייניק. די „שריפטן“ האַלטן דעריבער קאָרעוּ צו 35 דרוקבויגן, אי דאָס
זיינען אינעם באַנד ניט אַרײַן אייניקע אַרבעטן (לעמאַש, פון די כ"כ באַראַוואַי, רימיניק
א. אַנד.). איבערן מאַנגל אין פּלאַץ איז אויך אַרויסגעפאַלן די גאַנצע פּאַלקלאַר-אַפּטיילונג
(באָ 6 דרוקבויגן). איבערהויפט לידער-זאַמלונגען פון די כ"כ קופּערשמיד, סקודיצקי, זשור-

קאָוסקי א. אַנד. (די קאָטעדערע וועט פאַרעפנטלעכן דידאַזיקע אָפטיילונג צוואַמען מיט אַנדערע מאַטעריאַלן אין פאַרם פון אַ באַזונדערער אויסגאַבע).

די „שריפטן“ גיבן אָפּ אַ גרויסע אופּמערקזאַמקייט דער מענדעלע-פאַרשונג. אַכוין די אַרטיקלען פון די כ״כ גורשטיין און נוסיןאָוו, ווערן פאַרעפנטלעכט 63 מענדעלעס בריוו. דאָס איז ניט צופעליק. דער 10-ער מענדעלע-יאָרטאָג האָט זייער פאַרשטאַרקט דעם אינטערעס צו דער שאַפונג פונעם ערשטן ייִדישן קלאַסיקער. די קאָטעדערע האָט געהאַלטן פאַר איר כוין אַרייַנצוטראַגן אויך איר צושטייער צום אַלגעמיינעם מענדעלע-שטודיום.

פאַר דער רעדקאָלעגיע:
י. ליבערבערג.

דער יונגער שאַלעם-אַלייכעם און זיין ראַמאַן „סטעמפעניו“.

(מאטעריאלן צו דער כאַראַקטעריסטיק פון שאַלעם-אַלייכעם קינסטלערישער אַנטוויקלונג.)

I

מיט דעם ראַמאַן „סטעמפעניו“, ווי ביכלאַל מיט דעם יאָר 1888, ווערט געשלאַסן דער ערשטער פעריאָד פון שאַלעם-אַלייכעם שאַפן, די צייט פון זיינע יוגנטלעכע פרווון און געוואַגטע, אומזיכערע שריט. ניט אַלץ, מיט וואָס דער יונגער שאַלעם-אַלייכעם צייכנט זיך אויס אין אַט דעם ערשטן פעריאָד, לאָזט זיך געפינען אין זיינע שפעטערדיקע ווערק. אייניקע שטריכן, וואָס מאַכן אַזוי איינגאַרטיק די פיגור פונעם יונגן שאַלעם-אַלייכעמען, פאַרשווינדן אין גאַנג פון זיין ווייטערדיקער אַנטוויקלונג.

שאַלעם-אַלייכעם טרעט אַריין אין דער יידישער ליטעראַטור, ווי אַ גרויסע סענסאַציע.¹ ער איז אן איבעראַשונג מיט אַלץ און פאַר אַלעמען. דער יידישער לעזער פון די 80-ער יאָרן, וואָס ווערט פון טכילעס אָן אינטים פאַרבונדן מיט שאַלעם-אַלייכעמען, הייבט ניט אָן צו וויסן אָף קלאַר, ווהין פירט אים (און פאַרפירט אָפטמאַל!) אַט דער אומגעוויינלעך-זאָרגלאָזער און אומגעוויינלעך-באַגייסטערטער יונגער שרייבער. פון וואָס ווערט דען שאַלעם-אַלייכעם אין יענע יאָרן ניט באַגייסטערט: אַט שרייבט ער אָן אין איין אַטעם, פול מיט יוגנטלעכן ענטוויאַזם זיין קינדער-מייסעלע „דאָס מעסערל“, און אַט נעמט ער זיך דורכפירן די גרעסטע ליטעראַריש-געזעלשאַפטלעכע אַקציע פון יענער צייט — „שאַמערס מישפעט“; אַט וויל ער שאַפן אַ סעריע ברייט-געפלאַנטע ראַמאַנען וועגן דער פאַמי-ליע בלאַנק (לויט דעם טיפּ פון זאָלאַס רוגאַנען-עפּאָפּייע, ווי עס מיינט אין יענער צייט שאַלעם-אַלייכעם), און אַט שרייבט ער בעשוטפעס מיט אַ פּראָסטן גוטן פריינט שלעזן פעליעטאַנען, אין פלוג נאָך האַלב-פּריוואַטע בריוולעך, וואָס ווערן גלייך פאַרעפנטלעכט אין „יידישן פּאָלקסבלאַט“.

1 „שאַלעם-אַלייכעם איז שוין דעמאָלט געווען אַ מעפורעם-דערציילט י.כ. ראַוויצקי וועגן 1886-טן יאָר — עמעס, סאַכאַקל רוי יאָר, אז ער האָט געשריבן יידיש (העברעיִש האָט ער פריער אָנגעהויבן שרייבן), נאָר ער איז געווען איינער פון די גילקלעכע שריפטשטעלער, וואָס האָבן באַקומען אַ נאָמען באלד נאָך זיין ערשטן אַרויס-טריט“ (ז. א. פון ש״א״ ז. 44).

דאָסזעלבע ווערט אָנגעוויזן אויך אין מ. ספעקטאַרס „אַ קאַפיטל זיכרוניגעס“ (ז. א. פון ש״א״ ז. 34). די גרויסע פּאָפּולערקייט, וואָס שאַלעם-אַלייכעם נאָמען האָט באַקומען נאָך אין די ערשטע יאָרן פון זיין שאַפן, לאָזט זיך באַזונדערט דייטלעך זען אין „יידישן פּאָלקסבלאַט“. עס איז קעריי צו דערמאנען, אז אויך אין דער העברעיִשער ליטעראַטור האָט מען שאַלעם-אַלייכעם ערשטע יידישע ווערק אופגענומען גאַנץ וואַרעם. אַזוי טרעפן מיר אין „כנסת ישראל“ פון 1887 אַ ברייטערע רעצענזיע וועגן דעם ראַמאַן „קינדער-שפּיל“, וווּ דער רעצענזענט — א. סיראַטקיין שרייבט, אז די דערציילונג איז אַ דערפרייענדיקע דערשיינונג אין דער זשאַרגאַנישער ליטעראַטור און איר מעכאַ-בער האָט פאַררינג אַ גרויסן נאָמען.

שאלעם-אלייכעם האָט נאָך אין יענער צייט ניט קיין באַשטימטן וועג, ער קאָן זיך נאָך ווייניק באַהערשן, ער שווימט נאָך מיט אַסאָך שטראַמען, אָבער אין אָט די אַלע צע-לאָזענע שטראַמען פון שאלעם-אלייכעם שאַפן איז שוין פאַראַן אַ גרוס פון אַן אופגע-וואַכטער קינסטלערישער קראַפט, אַ גרוס פון אַן אופגעוואַכטער ליטעראַטור.

עס איז גענוג אַ בלעטער טאָן די געציילטע זייטלעך פון דער דעמאָליטיקער קריטיק, וואָס האָט זיך גאַנץ פיל אָפגעגעבן מיט שאלעם-אלייכעמען, קעדיי צו זען, ווי שווער אָט דער קריטיק איז געווען זיך צו אַרענטירן צווישן די אַלע סורפריזן, מיט וועלכע דער יונגער שאלעם-אלייכעם איבעראַשט פון מאָל צו מאָל די יידישע ליטעראַטור.¹

עס איז אָבער נייטיק צו פאַרצייכענען, אַז די אומפּהערלעכע זיגאַנן פון זיין ליטעראַ-רישן וועג האָבן טיילמאַל געבראַכט אין פאַרלעגנהייט אויך דעם יונגן שאלעם-אלייכעמען גופע. אָט שרייבט ער אין די 80-קער יאָרן אין אַ בריוו צו ראַוונצקי:

„מיר, שאלעם-אלייכעמען, האָט קיינער ניט געזאָזט, אין וואָס באַשטייט מײן זאַ-דאַטשע, בין איך געגאַנגען און האָב אָנגעשריבן אַ קריטיק אָף שאַמערס פּאַסקודסטווע, בין איך געגאַנגען און האָב געוואָלט אויסבויען אַ גרויסן טורעם בײן הימל אונטער דעם נאַמען „בלאַנק“ (איך מײן אַלע דריי ראַמאַנען: ר' סענדער, מאַרקוס בלאַנק דער צווייטער און דער לעצטער פון די בלאַנקס, וועלכן איך שרייב נאָך). ראַמאַנען שרייבן איז ביכלאַל ניט קיין מיסכער און פאַר מיר ביפּראַט.²

אין דעמדאָזיקן בריוו, וווּ עס הערט זיך שוין אַ געוויסע קריטישע באַציאָנג צו זיך אַליין, איז געווען אויסגעדריקט ניט קיין צופעליקע שטימונג. שאלעם-אלייכעם אָנשטרענ-גונג צו געפינען פאַר זיך דעם ריכטיקן וועג האָט זיך דעמאָלט דורכגעריסן ניט נאָר אין אַ פּריוואַטן בריוו. אין 1887 יאָר דרוקט ער אין „יידישן פּאָלקסבלאַט“ אַ ליד, וואָס הייסט „עפנטלעכע אנטוואָרט“. עס איז דאָ געגעבן אַ מין ענטפער דעם רעדאַקטאָר פון „יידישן פּאָלקסבלאַט“, וואָס בעט, אַז שאלעם-אלייכעם זאָל צושיקן לידער פאַרן זשורנאַל. און שאלעם-אלייכעם, וואָס פלעגט ווירקלעך גאַנץ אָפט דרוקן זיינע לידער אין „יידישן פּאָלקס-בלאַט“, שרייבט דאָסמאַל אין זיין „עפנטלעכער אנטוואָרט“:

„קיין „באַדכען“ אין „פּאָלקסבלאַט“ וויד איך ניט זיין

(האַגאַם איך בין דאָך אַ קנאַפער פּאָעט!).

איך האָב זיך מיט דער פּאָעזיע געזעגנט גאַנץ פיין,

דער לירע האָב איך געגעבן אַ געט.³

1 מיר וועלן בריינגען דאָ נאָר איין ביישפּיל.

קריטיקוס (ש. דובנאָוו), וואָס האָט, ווי באַוווּסט, אין 1887 יאָר צוגעצויגן די געזעלשאַפטלעכע אופּטערק-זאַמקייט צו שאלעם-אלייכעם שאַפן, שרייבט אין 1888 יאָר ווידער וועגן שאלעם-אלייכעמען. ער באַהאַנדלט די ראַמאַנען „סענדער בלאַנק“ און „קינדער-שפּיל“ און קומט צום באַשלוס, אַז שאלעם-אלייכעם איז אַ מייסטער צו שילדערן דאָס לעבן פון אונזער גרויס-בורזשואַזיע, וואָס איר לעבן איז אים, אַפּאַנים, באַקאַנט ביז אין די קלענ-סטע פּראָטים. אינעם זעלבן אַרטיקל קומט אים אָבער אויס צו באַהאַנדלען נאָך צוויי אַנדערע ביכלעך, וואָס שאלעם-אלייכעם האָט אָפּגעדרוקט אין דערזעלבער צייט: „דאָס בינטל בלומען“ און „שאַמערס מישפעט“. דידאַזיקע ביכלעך אונטערשרייבן זיך אַזוי פון די פּריער-דערמאַנטע ראַמאַנען, אז קריטיקוס איז געצוונגען מאַכן אַ באַמערקונג:

„מיר וועלן פאַרצייכענען אין אונדזער היינטיקן איבערוויכט נאָך צוויי נייע קליינע ביכלעך פון שאלעם-אלייכעם, וואָס זייטער אינהאַלט גייט אַרייס פון די ראַמען פון דעמדאָזיקן שרייבערס געוויינ-לעכער טעטיקייט (קורסיוו אונזערער—נ. א.).

עס איז אָבער ווייניק צו מאַכן אויך אַזאַ באַמערקונג, וואָרום באַלד ווי קריטיקוס גייט איבער צו באַהאַנד-לען די „נייע קליינע ביכלעך“, קומט אים אויס ווידער צו קאָנסטאַטירן, אַז צווישן זיי איז ניטאָ „גאַנטיש געמיינ-זאַמעס“ (B.—1888 X).

2 צ. א. פון ש"א" ז. 49.

3 פ"ב 18, 1887.

ארויסטרעטן מיט אַזאַ דערקלערונג עפנטלעך אין יענע יאָרן, ווען „דיכטן“ איז גע-
ווען קימאט ווי אַ פליכט באַ יעדן איינציקן שרייבער, האָט געקענט זיך דערלויבן נאָר
שאַלעם-אַלייכעם, וואָס איז געווען גענוג זיכער אין די סימפּאָטיעס פון גאָר ברייטע לעזער-
קרייזן. נאָר ווי ס'זאָל ניט זיין דרייסט אַטאַ די צעשיידונג מיט דער „פּאַעזיע“, האָט
אַבער שאַלעם-אַלייכעם באַדאַרפט אין זיינע יוגנט-ווערק אַנטשיידן נאָך אַנדערע פּראָגן,
אַזעלכע, וואָס האָבן געזאָלט באַשטימען דעם ווייטערדיקן וועג פון דער גאַנצער ליטעראַ-
טור. געבן אָן ענטפּער אָף די פּראָגן האָט שאַלעם-אַלייכעם געמוט, דאָס האָט געפּאָדערט
דיזעלבע לעזער-סווייזע, וואָס האָט, ניט וויסנדיק נאָך אָף קלאָר, ווהיין עס ציט שאַלעם-
אַלייכעם, דאָך באַשאַנקען אים מיט דער טיפּסטער סימפּאָטיע און אַנערקענונג.

אין ערשטן באַנד „הויז-פּריינד“, וואָס איז ארויס אָנהייב 1883 יאָר, האָט י. דינעזאָן,
שרייבנדיק אַ ליטעראַטור-איבערזיכט, גאָר ניט צוויידייטיק געגעבן אָנצוהערן, אַז „פיל פון
די, וואָס זיינען היינט סאַפּרים און מעוואַקרים געוואָרן צו אורטיילן עפנטלעך יעדן מעכאַ-
בער מער ווי זיין כיבער, זיינען נאָך יונגע לייט, וואָס ליבן יונגן פּרישן וויין מער ווי
גוטן אַלטן וויין“¹. אין דער ליטעראַטור האָט זיך בעמעס דערפילט דאָס יירן פון „פּרישן
יונגן וויין“, מע האָט דאָס אָבער באַדאַרפט באַווייזן פאַר דער ברייטער עפנטלעכקייט, מע
האָט דאָס מאַזל פונעם יונגן ליטעראַרישן דאָר געדאַרפט פאַרבינדן מיט דער עקזיסטענץ פון
דער גאַנצער ליטעראַטור. אַז דאָס גייט דערצו האָט מען באַמערקט נאָך גאַנץ פּרי. אַזוי,
לעמאַשל, האָט קריטיקוס (ש. דובנאָוו) אין 1888-טן יאָר שוין געשריבן, אַז עס האָט זיך
געבילדעט אַ גרופע שריפטשטעלער, וואָס וויל אַנשטאט די פּריערדיקע „איינצלע אָפּגע-
זונדערטע, גלייך ווי צופּעדיקע ליטעראַרישע פענאָמענען“² שאַפן אַ פּרישע, באַנייטע און
נאַרמאַל-עקזיסטירנדיקע ליטעראַטור³. אין דער שפּיץ פון דערדאָזיקער גרופע, ווייזט אָן
קריטיקוס, שטייען מ. ספּעקטאָר און שאַלעם-אַלייכעם. געוויס האָט קריטיקוס ניט אומזיסט
דערמאנט דאָ אויך מ. ספּעקטאָרן. מ. ספּעקטאָר האָט אָנגעפירט עטלעכע יאָר נאָכאַנאַנד
מיט דער ליטעראַרישער אָפּטיילונג פון „ידישן פּאָלקסבלאַט“, ער האָט אויך אַרגאַניזירט
אַ בינטל נייע שרייבער אַרום דעם „הויז-פּריינד“ — מ. ספּעקטאָר האָט ביכלאַל געהאַלפן
צו אַרגאַניזירן יענע נייע „ליטעראַרישע גרופע“, וואָס אָף איר האָט אָנגעוויזן קריטיקוס.
אַבער דער אידעישער און קינסטלערישער אָנפירער פון דערדאָזיקער גרופע איז בעלי-
סאַפּעק געווען שאַלעם-אַלייכעם. ער האָט דער ערשטער אריינגעפירט אין דער ליטעראַטור
דעם פּרינציפיעלן קאַמף פאַר קינסטלערישע אָנשווינגען, ער האָט דער ערשטער — אין
זיין באַציונג צו מענדעלען, — גענומען אונטערשרייכן, אַז די ליטעראַטור האָט שוין
איר קאַנאָן און פאַר דעם קאַנאָן דאַרף מען קעמפן; גלייכצייטיק האָט ער אָבער, באַצייכנ-
דיק מענדעלען אַלס אַ „זיידן“, גענומען אַפּראַמען דעם פּלאַץ פאַרן יונגן דאָר שרייבער,
פאַר זייערע פאַרלאַנגען און זייערע אינטערעסן⁴. עס פאַרשטייט זיך, אַז דאָס אַלעס האָט
שוין באַטייט מער איידער עס איז געזאָגט געוואָרן אין די ציטירטע שורעס פון דער
„עפנטלעכער אַנטוואָרט“. אין דעם מאָמענט, ווען די זיגזאַגן פון שאַלעם-אַלייכעםס אייגע-
נעם וועג האָבן אָנגעהויבן צונויפאַלן מיט דער נייער ווענדונג, צו וועלכער עס איז גע-

1 י. דינעזאָן: „די יידישע שפּראַכע און אירע שרייבער“, „הויז-פּריינד“ I ב.

2 ז. 13, B. 1888/x.

3 אומריקעטע אָנצוהערענישן אָף דערזעלבער גרופע יונגע שריפטשטעלער, וואָס האָט זיך באַוויזן אין
די 80-ער יאָרן, טרעפן מיר אין „ידישן פּאָלקסבלאַט“ נאָך אין 1884-טן יאָר. זע וועגן דעם אין מיין אַרטיקל
„נאָטיצן וועגן מענדעלען“ (רויסע וועלט 1928, № 1).

4 וועגן שאַלעם-אַלייכעםס באַציונג צו מענדעלען אין די 80-ער יאָרן, ווי אויך וועגן דעם אינהאַלט פון
דער טראַדיציע, וואָס איז צו יענער צייט פאַרבונדן געווען מיט מענדעלעס נאָמען, זע אין מיינע „נאָטיצן וועגן
מענדעלען“ (רויסע וועלט 1928, № 1).

קומען די גאנצע ליטעראטור, האָט מען זיך ניט געקאָנט שוין באַנוגענען מיט דער „עפנט-
לעכער אנטוואָרט“ פון 1887 יאָר. דער „יונגער וויין“, די פרישע קויכעס, וואָס האָבן דורך
שאַלעם-אַלייכעמען אַ רעד געטון אין דער ליטעראַטור, האָבן געמוזט באַקומען זייער אויס-
דרוק אין אַ גרעסערן קינסטלערישן ווערק. און דאָסדאָזיקע ווערק האָט געוואָלט זיין
שאַלעם-אַלייכעמען ראַמאַן „סטעמפעניו“.

II

אין „סטעמפעניו“ איז שאַלעם-אַלייכעם טכילעס גענויגט געווען צו זען אן איבער-
בראָך-מאָמענט אין זיין שאַפן. ער האָט וועגן דעם אָפן גערעדט אין זיינע דעמאָלטיקע
בריוו צו ראַוויצקין און דובנאַווין; דאָסזעלבע האָט ער געוואָלט באַטאָנען אין זיין פּאָר-
וואָרט צו „סטעמפעניו“ און אויך שפעטער, אין אַ יאָר אַרום, נאָכדעם, ווי עס איז אַרויס
דער ראַמאַן „סטעמפעניו“, האָט שאַלעם-אַלייכעם אָפגעדרוקט אין צווייטן באַנד „יידישע
פּאָלקס-ביבליאָטעק“ אן ארטיקל אונטערן נאָמען „א בריוו צו א גוטן פריינט“ און דער
ארטיקל איז, איינגטלעך, געווען ניט מער ווי אַ מין נאָכוואָרט צו „סטעמפעניו“. אין דעם-
דאָזיקן נאָכוואָרט² באַקומען מיר אייניקע גאַנץ וויכטיקע יעדיעס.

מיר הערן דאָ שאַלעם-אַלייכעמען דערציילן: „אז מײן ערשטער יידישער ראַמאַן איז
אַרויס אָף דער וועלט, איז צווישן מינע כאַוויירים שרייבער געוואָרן אַ שטיקל גערודער.“
מיר דערוויסן זיך אויך, אַז דיזעלביקע „כאַוויירים-שרייבער“ האָט שאַלעם-אַלייכעם געהאַט
אין אויג, בעשאַס ער האָט געפרוווט אינעם פּאַרוואָרט צו „סטעמפעניו“ פּאַרמולירן די
אופגאַבן פונעם „יידישן ראַמאַן“.

„איך האָב אַפילע דאָרט, באַ סטעמפעניו — שרייבט שאַלעם-אַלייכעם — אין מײן בריוו
צום זיידן ר' מענדעלען שיחיה, דאַכט מיר, אַביסל פאַרענטפערט די דאָזיקע קאַשע, נאָר, ווי
עס ווייזט אויס, האָבן די שרייבער יענע האַקדאָמע פאַרזען, אָדער זיי האָבן עפּשער גע-
פונען, אַז דער טערעץ איז קיין טערעץ ניט.“

וועגן דיזעלבע „כאַוויירים-שרייבער“ ווערט באַ שאַלעם-אַלייכעמען דערמאָנט אויך אינעם
אַלגעמיינעם אַריינפיר צו דער „יידישער פּאָלקס-ביבליאָטעק“.

„אינעם יידישן מוראָוויניק“, — שרייבט שאַלעם-אַלייכעם, — דאָס הייסט, אין אונדזער
קליין ליטעראַריש וועלטל האָט די „פּאָלקס-ביבליאָטעק“ אָנגעמאַכט אַ שטיקל דולעניש...“³

Письма Шолом-Алейхема. Ев. Ст. 1916. 241, 242, 243, 244.

1. כ. ראַוויצקי ציטירט שאַלעם-אַלייכעם אַ בריוו פון סאָף זומער 1888, וווּ עס ווערט געשריבן: „... אַלעס,
וואָס איך האָב געשריבן ביז איצט, האָב איך קיינמאָל ניט איבערגעשריבן אָף ריין, ווי עס איז אייך באַווסט, און
קימאַט ניט איבערגעליענעט דאָס אָנגעשריבענע. אָנגעשריבן, אַוועקגעשיקט, אָפגעדרוקט און אַן עק, א סאָף. דאָס
לעצטע ווערק, וואָס איך שרייב יעצט, איז שוין ניט אַווי, ד. ה. איך פּאָליר עס, איך פּייל עס א. א. וו.“ („צ. א.
פ. ש״א“ 43).

דאָס ווערק, וואָס ווערט דאָ דערמאָנט, איז, לויט ראַוויצקי, געווען דער ראַמאַן „סטעמפעניו“. דערזעלבער
ראַוויצקי דערמאָנט אויך וועגן אן אַנדערן בריוו, וווּ שאַלעם-אַלייכעם „שמועסט אַרום ברויטלעך וועגן די טיפן
און כאַראַקטערן פונעם ראַמאַן „סטעמפעניו“. מיט די דאָזיקע בריוו צו ראַוויצקי האָבן מיר ביז אַהער, ליידער, ניט
געהאַט די מעגלעכקייט זיך צו באַקאָנען.

2 פון קורציטי וועגן וועלן מיר ווייטער אומעטום מיטן נאָמען „נאָכוואָרט“ באַצייכענען שאַלעם-אַלייכעם
ארטיקל „א בריוו צו אַ גוטן פריינט“, געדרוקט אין „ייד. פּאָלקס-ביבליאָטעק“, II באַנד, ז. 310—304.

3 י. ד. בערקאוויטש דערציילט אין שאַלעם-אַלייכעם-בוך (ז. 183) וועגן אַט דער „דולעניש“, ווי ווייט זי
האָט זיך אָפגעשפּיגלט אין אַ ריי בריוו, וואָס פּאַרשיידענע שרייבער האָבן צו יענער צייט געשריבן שאַלעם-אַלייכע-
מען. שאַלעם-אַלייכעם האָט אָבער געמיינט מיט אַט דער „דולעניש“ ניט נאָר אַט די פּריוואַטע בריוו, נאָר אויך די
פּאָלעמיק, וואָס האָט זיך אַ היפשע צייט געפירט אין „המליץ“ אין צוזאַמענהאַנג מיטן דערשיינען פון דער „יירי-
שער פּאָלקס-ביבליאָטעק“.

ווי מיר הערן דאָ, ווענדט אָן שאַלעם־אַלייכעם פאַר דער סוויוע פון די „כאַוויירים־שרייבער“ גאַר אקליינעם מאַסשטאַב: „מוראַוויניק“, „קליין ליטעראַריש וועלטל“. און דאָך האָט די מיינונג פון דעם „וועלטל“ געהאַט פאַר שאַלעם־אַלייכעמען דעמאָלט אַזאַ באַדיי־טונג, אַז ער האָט געמוזט פאַר אַט דעם „ליטעראַריש־וועלטל“ אָפגעבן אַ דינוועכעשפּן און ניט איינמאַל, נאָר עטלעכע מאָל. מיר וועלן זיך דאָס מאָל ניט אָפּשטעלן אָפּן כאַראַקטער פונעם דינוועכעשפּן, וואָס שאַלעם־אַלייכעם גיט אָפּ פאַר די „כאַוויירים־שרייבער“, אונדז אינטערע־סירט אין דעם פאַל אויך ניט דער „גערודער“ אינעם „ליטעראַרישן וועלטל“ גופע. פאַר אונדז איז דאָס דערווייל וויכטיק נאָר אַף אַזויפיל, אַף וויפּל עס גיט אונדז אַ דיטלעכע אָנצוהערעניש דערוף, אַז שאַלעם־אַלייכעם האָט אין דער צייט פון „סטעמפעניו“ זיך גע־פונען אין אַ שטענדיקן קאָנטאַקט מיט די אידייען און שטימונגען, וואָס האָבן צו יענער צייט געשוועבט אין דער סוויוע פון דער יידישער אינטעליגענץ. עס איז דעריבער גאַנץ נאָ־טירלעך, וואָס אין אונדזער צוגאַנג צו „סטעמפעניו“ וועלן מיר פריער מוזן באַלייכטן די סוויוע פון דער דעמאָלטיקער אינטעליגענץ, באַזונדערס יענץ „ליטעראַריש וועלטל“, וואָס האָט אַזוי שטאַרק געווירקט אַף שאַלעם־אַלייכעם אַנטוויקלונג.

„אין די לעצטע יאָרן האָבן די יידן איבערגעלעבט זייער אַ ביטער שטיקל צייט; פיל ניס, פיל פאַרענדערונגען, פיל צאַרעס, פיל שלעך — מיט איינעם וואָרט, אַ ביטער שטיקל צייט, וואָס אָפּן שרייבער האָט זיך עס געמוזט אָנרופן נאָך פריער, ווי אַף אַן אַנדערן און עס האָט זיך טאַקע אָנגערופן, זייער שטאַרק אָנגערופן“...¹

מיט דידאַזיקע ווערטער, וואָס זיינען געשריבן געוואָרן אין 1888־טן יאָר אין „שאַ־מערס מישפעט“, פירט אונדז שאַלעם־אַלייכעם אַריין אין דער באַטראַכטונג פון די 80־ער יאָרן. מיר באַקומען דאָ שוין די ערשטע אָנווייזונג אָפּן כאַראַקטער פון אַט דער איבער־בראָך־צייט, ווען עס האָט אַ ווימל געטון מיט „פיל ניס, פיל פאַרענדערונגען“ אין דער יידישער סוויוע, מיר דערוויסן זיך, אַז שאַלעם־אַלייכעם האָט דיטלעך געזען, ווי די עוואָ־לוציע פונעם יידישן שרייבער אין די 80־ער יאָרן איז ענג פאַרבונדן מיט די היסטאָרישע געשעענישן, וואָס האָבן זיך אָפגעשפּילט אַרום אים. דערביי קומט באַ אונדז אויף אַ וויכטי־קע פראַגע: וואָס פאַר אַ פאַרהעלטעניש האָבן מיר צווישן אַט די „פיל ניס, פיל פאַרענ־דערונגען“ אין דער יידישער סוויוע און דעם אַלגעמיינעם (ניט־יידישן) געזעלשאַפטלעכן ווידעראַנאַנד פונעם דעמאָלטיקן צאַרישן רוסלאַנד? אַף דער פאַרהעלטעניש מוז מען זיך אָפּשטעלן פריער פאַר אַלץ, ווען מע האָט צו טון מיט דער יידישער ליטעראַטור פון די 80־ער יאָרן. מיר קאָנען דערביי אָבער ניט אַרויסגיין פון די ראַמען פון אַ ענג־ליטעראַ־רישער באַטראַכטונג. דעריבער וועלן מיר פרוּוון געבן אַן ענטפער אַף אונדזער פראַגע, דורכפירנדיק נאָר אַ טיילווייזן פאַרגלייך צווישן אייניקע געציילטע דערשיינונגען פון דער יידישער און רוסישער ליטעראַטורן פון די 80־ער יאָרן.

באַזונדערס בעט זיך דאָ אַ פאַרגלייך צווישן שאַלעם־אַלייכעמען און אַנטאַן טשעכאַוו, וואָס האָבן קימאַט אין איין צייט אָנגעהויבן זייער ליטעראַרישע טעטיקייט. ניט געקוקט אַף אַ גאַנצער ריי איינגשאַפטן, וואָס מאַכן דידאַזיקע צוויי קינסטלער ענלעך איינעם צום צווייטן, לאָזט זיך אין זייערע שאַפונג־וועגן דערקענען דער פאַרשיידענער כאַראַקטער פון די איינדרוקן, וואָס זיי האָבן באַקומען אין די 80־ער יאָרן.²

1. ש. מ. 68.

2. ביז אַף היינטיקן טאָג האָט מען נאָך באַ אונדז קימאַט ווי ניט אָנגעהויבן באַהאַנדלען די פראַגע וועגן דעם צוזאַמענהאַנג צווישן אַ גאַנצער ריי דערשיינונגען פון אונדזער ליטעראַטור אין דער צווייטער העלפט 19־טן יאָרהונד־דערט און יענער אַנטוויקלונג, וואָס עס האָט אין דערוועלבער צייט דורכגעמאַכט די רוסישע ליטעראַטור. בע־געגייע צו שאַלעם־אַלייכעמען וועלן מיר אָנווייזן נאָר פּאָלגנדיקס. אין די 80־ער יאָרן איז שאַלעם־אַלייכעם מער ווי

עס איז באוויסט, אז אף טשעכאָווס קינסטלערישן שאַפן האָבן די 80ער יאָרן אַרופֿ-געלייגט אַזאָ קאָנטיקן שטעמפל, אז טשעכאָוו איז אַפילע אַנערקענט געוואָרן, ווי דער אויסדריקער פון די 80ער יאָרן אין דער רוסישער ליטעראַטור. דער הויפּט־שטריך, וואָס כאַראַקטעריזירט דערביי דאָס בילד פון די 80ער יאָרן אין טשעכאָווס ווערק, איז די געשעע־נישלאַזיקייט, דער מאַנאָאָטאָנער גאַנג פון דעם רוסישן געזעלשאַפּטלעכן לעבן אין דער עפּאָכע, דער טיטער באַלאַסט פון פּאַרגליווערטן לעבנשטייגער, וואָס ציט צו גרונט יעדע מער־ווייניקער טעטיקע פיגור באַ טשעכאָוו. ווי עס ווערט אָנגעוויזן באַ קאַראַלענקאַ, האָט טשעכאָוו די עפּאָכע פון די 80ער יאָרן געוואַלט סימאָליזירן אין זיין דערציילונג „סטעפּ“ (1888)—מיט דערזעלבער ראַכעוועס און לידיקייט, מיט דערזעלבער מאַנאָאָטאָנער גרויקייט, מיט פּאַרבלאַזע געשטאַלטן, אָן באַדייטנדיקע געשעענישן—האָט זיך טשעכאָוו אויסגעמאַלט די עפּאָכע פון די 80ער יאָרן.

אין דערדאָזיקער אַטמאָספּער פון רעאַקציאָנערן דרוק איז אויסגעוואקסן אין ברייטע קרייזן פון דער רוסישער אינטעליגענץ די „טעאַריע פון קליינע מינים“, וואָס האָט אַזוי געשטימט מיט דער „לאַנגווייליקער געשיכטע“ (1889), וועלכע טשעכאָוו האָט, איינגעטלעך, ניט אופּגעהערט צו שרייבן ווייל ער האָט געלעבט.

די אַריסטרעטונגען פון דער אַקאַרשט־געשאַפענער סאָציאַליסטישער אַראַנזיאַציע („די באַפריינג פון אַרבעט“ פון 1883) זיינען נאָך ניט אימשטאַנד געווען וועזנטלעך צו

ווען עס איז שפּעטער געשטאַנען נאָענט צו דער רוסישער ליטעראַטור. ווי עס איז באוויסט, האָט ער פון צייט צו צייט גענומען זיך שרייבן בעלעטריסטישע זאַכן אין רוסיש (שאַלעם־אַלייכעמס אַריינטריט אין דער רוסיש־ידי־שער ליטעראַטור—דאָס איז ביכלאַל אן אינטערעסאַנט קאַפיטל), און דאָס האָט אים, פאַרשטייט זיך, נאָך מער גע־שטויסן נאָכצושפירן נאָך דער רוסישער ליטעראַטור. באַזונדערס גערן פלעג שאַלעם־אַלייכעמס אַפּערירן מיט זיין קענען די רוסישע ליטעראַטור אין זיינע אַרטיקלען וועגן ליטעראַטור. אַזוי דערוויסן מיר זיך וועגן א „גרויסן שרייבער“ דעם רוסישן סאַטיריקער שטשעדרין („ייד. פּאָלקסבאַלט“ 1888 ביילאָגע צו נומ. 42). מיר הערן, ווי שאַלעם־אַלייכעמס פאַר־גלייכט טורגעניעוון מיט גאַנטשאַראָוון און איז גענויגט שעצן העכער טורגעניעוון („ייד. פּאָלקסבאַלט“ № 1 1887). פון טורגעניעוון האָט דער יונגער שאַלעם־אַלייכעמס ביכלאַל זייער שטאַרק געהאַלטן. אין „שאַמערס מישפעט“ ווערט טורגעניעוון אָנגערופן ניט אַנדערש, ווי דער „אומשטערבלעכער טורגעניעוון“. שאַלעם־אַלייכעמס דערציילט, אז צווישן יידישע אינטעליגענטן איז דעמאָלט געווען א מאָדע צו האַלטן פון טורגעניעוון („סענדער בלאַנק“ ז. 38). אָבער כּוּך דעם אַלעמען איז אין שאַלעם־אַלייכעמס באַגייסטערונג פאַר טורגעניעוון געווען נאָך עפעס אייגנס, וואָס האָט געשטימט מיטן אַלגעמיינעם געמיט־צושטאַנד פונעם יונגן שאַלעם־אַלייכעמען. דאָס האָט זיך אַרויסבאוויזן באַזונדערס אין „בינטל בלומען“ (1888), וואָס שאַלעם־אַלייכעמס האָט געשריבן אונטער דער דירעקטער האַשפּאַע פון טורגעניעוון. טורגעניעווס האַשפּאַע איז פאַראַן אירך אין אייניקע עפּיזאָדן פון „סטעמפּעניו“ (אייניקע שטריכן, וואָס זיינען כאַראַקטעריסטיש פאַר טורגעניעווס העלדן ליוזאַ קאַליטאַ (Дворянское гнездо), זיינען בעליסאָפעק אַריבער־געטראָגן געוואָרן אָף דער שילדערונג פון ראַכעלען). דאָס אָבער האָט ניט געשטערט דעם יונגן שאַלעם־אַלייכעמען אַריינפּלעכטן אין זיינע ווערק די אַדער יענע מאָטיוון פון אַנדערע רוסישע שרייבער. אַזוי דערקענען מיר, לעמאַשל, אין סענדער בלאַנק אייניקע וויכטיקע שטריכן פון גאַנצאַלס סאָבאַקעוויטש, מיר געפינען באַ שאַלעם־אַלייכעמען אירך פאַרשיידענע אָפּקלאַנגען פון אָסטראָוסקיס און שטשעדרינס ווערק.

ניט האַבנדיק די מעגלעכקייט זיך אָפּצושטעלן דערוף גענויער, וועלן מיר אָנווייזן, אז די פּראָגע וועגן דער ווירקונג פון דער רוסישער ליטעראַטור אָף שאַלעם־אַלייכעמען קאָן באַהאַנדלט ווערן נאָר צוזאַמען מיט דער פּראָגע וועגן דער ווירקונג פון דער מיירעו־איראַפּעישער ליטעראַטור אָף שאַלעם־אַלייכעמען. אז שאַלעם־אַלייכעמס האָט אין די 80ער יאָרן געמוזט אין געוויסע מאָמענטן באַוויקט זיין פון דער מיירעו־איראַפּעישער ליטעראַטור באַווייזט שוין דער פּאַקט, וואָס די סעריע ראַמאַנען וועגן דער פּאַמילע בלאַנק איז געפלאַנט געוואָרן, ווי שאַלעם־אַלייכעמס דער־ציילט, לויטן מוסטער פון ע. זאָלאַס ראַמאַנען. עס איז אויך כאַראַקטעריסטיש, וואָס גראַדע שאַלעם־אַלייכעמס האָט אין 1888־טן יאָר אָנגעוויזן, אז מענדעלעס „פּישקע דער קרומער“ האָט פאַר זיך אַ פּראָטאַטיפּ באַ דעם פּראַנצוי־זישן שרייבער וויקטאָר הוגאָ („ייד. פּאָלקסבאַלט“ ביילאָגע צו נומ. 39, 1888). שאַלעם־אַלייכעמס באַזונדערער אינטערעס צו בערנע און היינע, דאָס אָפטע פּאַרופן זיך אָף זיי (שאַלעם־אַלייכעמס האָט אַפּילע געגעבן אין דער „ידישער פּאָלקס־ביבליאָטעק“ אן אַרטיקל וועגן בערנע און היינע)—דאָס וואַלט געוויס געקענט דינען ווי א ריכט־שנור באַם אויספאַרן די ווירקונג פון דער מיירעו־איראַפּעישער ליטעראַטור אָף שאַלעם־אַלייכעמען.

ענדערן די אַטמאָספּער פון אַפּאַטיע, וואָס האָט געהערשט אין די ברייטערע קרייזן פון דער רוסישער געזעלשאַפּט אין די 80-ער יאָרן.

עס איז נייטיק געווען, אַז אָנהייב 90-ער יאָרן זאָל רוסלאַנד דערשיטערט ווערן פונעם שרעקלעכן הונגער און דער כאַליערע-עפידעמיע, קעדריי די „לאַנגווייליקע געשיכטע“ זאָל ווערן פאַרביטן אָף יענעם נייעם האַסטיקן טעמפּ, מיט וועלכן עס צייכנט זיך אויס דאָס רוסישע געזעלשאַפּטלעכע לעבן פון די 90-ער יאָרן.

ווי עס איז באַוויסט, האָט טשעכאַוו דאָך ניט באַוויון קיינמאַל זיך צו באַפרייען פון יענע איינדרוקן, מיט וועלכע עס האָט אים געשפייזט די עפאַכע פון די 80-ער יאָרן. די עפאַכע, וואָס האָט דערצויגן זיין קינסטלערישן וועזן, איז פאַרבליבן אויך אָף שפּעטער דאָס פאַרבילד פאַר זיין גאַנצן שאַפּן.

ווען מע פאַרגלייכט דאָס מיט שאַלעם-אַלייכעמס קינסטלערישער אַנטוויקלונג, וואָרטט זיך אין די אויגן דאָס באַזונדערע, וואָס דיזעלבע עפאַכע פון רעאַקציע האָט געבראַכט אין דער יידישער סוויחע.

אינמיטן דעם אומענדלעך-ליידיקן „טעפּ“ פון דער רוסלענדישער ווירקלעכקייט ברעכט אויס אין די 80-ער יאָרן די „גרויסע בעהאַלע“ פון די יידישע פּאָגראַמען. אין פּלוג איז דאָס ניט מער ווי אַ באַשטאַנד־טייל פון דער אַלגעמיינער רוסלענדישער רעאַקציע, אָבער אַליין דער פּאַקט, וואָס די רעאַקציע-עפאַכע האָט אין דער יידישער סוויחע אויסגעבראַכן אין אַ גרויסער קאַטאַסטראַפּע, דאָס האָט אָף אַ באַזונדערן אויפן באַפאַרבט די יידישע ליי-טעראַטור פון די 80-ער יאָרן. עמעס, אין אייניקע דערשיינונגען פון דער יידישער ליי-טעראַטור צו יענער צייט לאָזט זיך גרינג אַנטאָפּן דערזעלבער אידעאָלאָגישער דורכשניט פון אַ רעאַקציאָנערער טקופּע, וואָס האָט געוועלטיקט אין גאַנצן דעמאָלטיקן רוסלאַנד — עס איז אָבער אַ פּאַקט, אַז צו גלייכער צייט באַקומט אין דער יידישער ליטעראַטור אָט דער אַלגעמיינער דורכשניט פון אַ רעאַקציאָנערער טקופּע אַ גאַנצע ריי וויכטיקע נעבן־שטריכן, און גראַדע אַזעלכע, וואָס האָבן דערציילט וועגן אַ ניי-אופגעקומענער, מער פּראָגרעסיווער שטרעמונג אין דער ליטעראַטור. און אָט דערין איז באַשטאַנען די איינגאַרטליכקייט פון יע-נעם עטאַפּ, וואָס מיר באַצייכענען מיט די 80-ער יאָרן אין דער יידישער ליטעראַטור. אַנט-שטאַנען פון אַ גרויסער קאַטאַסטראַפּע, איז די יידישע ליטעראַטור פון דערדאָזיקער צייט געקומען צו דער אומפאַרמיידלעכקייט אַריינצוברענגען אין דער געזעלשאַפּט נייע איניציאַ-טיוו, נייעם ווילן, וואָס זאָל אַנטשפּרעכן די „פּיל נייעס, פּיל פאַרענדערונגען“, וואָס האָבן אַ פּלייץ געטון פון אַרום און אַרום.

„דאָס יאָר אָדער די צוויי פון די פּאָגראַמען — האָט געשריבן אין 1886-טן יאָר מ. ספּעקטאָר — האָט געמאַכט אַ גאַנצע איבערקערעניש אין דער יידישער וועלט, וואָס, דאַכט זיך, קיין צוויי יאָרהונדערט וואָלטן אַזאַ פאַרענדערונג ניט געקאָנט אָנמאַכן“¹.

דער איינדרוק פון די געשעענישן איז געווען אַזוי שטאַרק, אַז נאָך אין 1889 יאָר האָט מען אין שאַלעם-אַלייכעמס „יידישער פּאָלקס-ביבליאָטעק“ געשריבן: „די שרעקלעכ-קייט פון די פּאָגראַמען זיינען גענוג פּריש אַיטלעכן אין זיקאַרן און דערום רעכענען מיר פאַר איבעריק זיי דאָ צו באַשרייבן“². עס איז געווען אַ מין שטילער אָפּמאַך באַ דעם נייעם דאָר שרייבער ניט צו שילדערן יענע צייט, און ניט שאַלעם-אַלייכעם, ניט פּערעץ

1 מ. ספּעקטאָר: „יידיש“. אויסגאַבע 1886 ז. 64.

אין אונזער אַרבעט שטעלן מיר זיך ניט דעם ציל צו געבן אַן אַלגעמיין-היסטאָריש בילד פון די געזעלשאַפּטלעכע פאַרעלטענישן אין די 80-ער יאָרן. פאַר אונז איז וויכטיק צו באַווייזן, ווי אָט די פאַרעלטענישן האָבן זיך ליטעראַריש אָפּגעשפּיגלט אין די ווערק פון יענעם שרייבער-קרייז, מיט וועמען עס איז געקומען אין גאַ-ענטן באַריר דער יונגער שאַלעם-אַלייכעם. דערפאַר וועלן מיר אויך ווייטער אין דער פּאָליכטונג פון די 80-ער יאָרן אָנקומען מער צו די „ליטעראַרישע“ קוועלן איידער צו די „היסטאָרישע“.

2 ב. בראַנט: „צייטן ביטן זיך“, פ. ביב. II ז. 14.

האָבן דיִדאָזיקע געשעענישן ווירקלעך ניט געשילדערט¹. נאָר איין מ. ספעקטאָר, וואָס האָט אָפּטמאָל גענומען אָף זיך די פּליכט פּון אַ בעלעטריסט־ אַ היסטאָריאָגראַף, האָט דאָ און דאָרט זיך אומגעקערט צו די פּאָגראַם־געשעענישן. עמעס, אויך ער האָט געשריבן אין 1886־טן יאָר:

„עס איז איצט שווער צו ריידן דערפון אין אַן ערציילונג, ווייל דאָס איז ערשט ניט לאַנג געשעען פאַר אונדזערע אויגן, דאָס אַלעס קלינגט נאָך אונדז אין די אויערן, מיט דעם אַלעמען זיינען אונדז נאָך פאַרשלאָגן די קעפּ, פּון דעם אַלעם גייען מיר אַרום ווי פאַר־טומלטע, — וויזשע קאָן מען אַזאַ לאַגע עפעס איבערגעבן. עפעס זאָגן, עפעס דערציילן...“ ספעקטאָר האָט אָבער גענומען זיך שילדערן יענע צייט. און דאָ איז כאַראַקטעריסטיש, וואָס אין דער שילדערונג לייענען מיר באַ ספעקטאָרן:

„מיט איין וואָרט, די ייִדישע וועלט דרייט זיך, מע קלינגט, מע ראַשט, מע וועקט, מע לויפט, מע פליט, מע שרייט, מע פילדערט, עס קאָכט זיך, עס טאַראַראַמט זיך און כייקל, כייקל די רירעוודיקע נעשאַמע רירט זיך אויך...“² לעכטאָכילע דאָכט זיך אונדז, אַז עס איז אַ ציטאַטע פּון שאַלעם־אַלייכעמען, געשריבן האָט עס אָבער דער רויקער ספעקטאָר, געשריבן אין טאָן פּון דער אופּרודערונג, וואָס האָט זיך אַסאַצייירט מיט דער פאַרשטעלונג פּון די פּאָגראַם־געשעענישן³. אָט דעם טאָן דערקענען מיר באַ פּיל אַנדערע שרייבער פּון די 80־ער יאָרן — אַפּילע באַ דעם פּובלי־ציסט, — ווען עס קומט אים אויס צו ריידן וועגן די געשעענישן פּון דער צייט. „יידן זיי־נען געלאָפּן — דערציילט ב. בראַנט אין דער „ייִדישער פּאָלקס־ביבליאָטעק“ — פּון דערפּער אין די שטעט, פּון די שטעט אין אַנדערע שטעט; דערנאָך האָבן זיי אָנגעהויבן לויפּן, ווהין די אויגן האָבן זיי געטראָגן: קיין בראַדי, קיין אַמבורג, קיין אַמעריקע, פּאלעסטי־נע... דער אוילעם איז געלאָפּן ווהין די אויגן האָבן אים געטראָגן, ווייל ס'איז אים געווען שלעכט, ווייל בלייבן אָף דעם אייגענעם אָרט איז געווען נאָך ערגער. ער איז געלאָפּן, ווי מע לויפט פּון אַ סרייפּע, פּון אַ געוויסער, פּון אַ מילכאַמע — און האָט קיין שײלעס ניט געפּרעגט, פאַרוואָס ער לויפט, צי איז קעדי צו לויפּן...“⁴

שאַלעם־אַלייכעם האָט ניט אומזיסט געדרוקט באַ זיך אין „ייִדישער פּאָלקס־ביבליאָטעק“ די ערשט־ציטירטע שורעס. זיי האָבן גערעדט מיט דער שפּראַך פּון זיינע אייגענע איבער־לעבונגען, מיט דער שפּראַך פּון יענער אימפעטפולער עפּאָכע, וואָס האָט דערצויגן שאַלעם־אַלייכעמס קינסטלערישע נאַטור.

עס איז כאַראַקטעריסטיש, ווי שאַלעם־אַלייכעם פּאַסט־צו צו דער צייט זיין ערשטן ליטעראַרישן זשאַנר — „די איבערגעכאַפטע בריוו“. אָט דערדאָזיקער זשאַנר, וואָס איז נאָכ־דעם געוואָרן אזוי אַרגאַניש פאַרבונדן מיטן אַזשיאַטאַזש פּון מענאַכעס־מענדלס פיגור, מיט

1 מענדעלע האָט אין זיין „בסתר רעם“ (1886) געגעבן גאַנץ־קנאַפע שטריכן פּון דער פּאָגראַם־צייט. עס איז אָבער אינטערעסאַנט צו פאַרצייענען, אַז מענדעלע שרייבט דאָרט: „איר דאַרפט וויסן, אַז היינטיקע ביטערע יאָרן, ווען סע שטייען אָף אונדז און אַזויפּיל מאַזיקים און ביזע מעכאַבליים, וואָסן קיין איינאַרע אין די ייִדישע צייטונגען נייע שרייבערס, ווי שוועמלעך נאָך אַ רעגן. אַזוי איז באַ אונדז שוין אַ מאַדע, אַז יעדע נייע געשעעניש, וואָס סע טרעפט זיך דעם קלאַל איסראַעל, סיי צו גוטן, סיי צו שלעכטן, רופּט אַרויס באַזונדערע פּאָעזען און שריי־בערס, דאַרשאַנים און שטאַלאַניים...“ („צוריק אַהיים“. מענדעלעס אַלע ווערק באַנד 16, ז. 88). אַגעווי, האָט מענדעלע אין זיין קינסטלערישער ווענדונג סאָף 80־ער יאָרן זיכער געהאַט עפעס וואָס צו פאַרדאַנקען אָט די „נייע שריי־בער“, וועגן וועלכע ער רעדט דאָ אין אַזאַ איראַנישן טאָן. אָבער דאָס איז שוין אַטעמע פאַר זיך.

2 מ. ספעקטאָר: „יודיש“ ז. 15.

3 1886 שרייבט מ. ספעקטאָר: „לעזער! די צייט פּון די ייִדישע פּאָגראַמען איז יערן באַקאַנט... נאָר נאָך מער פּון אַלע ווייסן די, וואָס האָבן זיך אין דער פּליענדריקער, לויפּנדיקער צייט געמונען אין אַרעס“ (קורסיוו אונדזערער — ג. א.) „יודיש“ 1886 ז. 59.

4 ב. בראַנט „ס. ביב. II ז. 15—14.

דער גאנצער אופגערודערקייט פון זיין, מענאכעס-מענדלס, צייט, איז דאך, איינגעטלעך, בא- שאפן געווארן בא שאַלעס-אלייכעמען נאך באם אָנהייב פון זיין שאַפן. נאָך דעמאָלט הייבט אָן שאַלעס-אלייכעס נוצן דעם זשאַנר פון בריוו, ווי אַ מין קינסטלערישע רעגיסטראַציע פון די „פיל נייעס, פיל פארענדערונגען“, וואָס פלייצן פון גאַנצן ארום. מיר ווייסן, אַז דער כיישעק צו פיקסירן אַלדאָס נייע און פריש-צאפּלדיקע, וואָס קומט פאַר אין דער יידישער סוויוע, האָט זיך שפעטער איינגעוואַרצלט אין שאַלעס-אלייכעס נאָטור. שטאַמען שטאַמט אָבער די דאָזיקע אייגנשאַפט פון דער אַטמאָספּער פון די 80-ער יאָרן, וואָס האָבן ארייַנגעטראָגן אין דער יידישער סוויוע אן אומגעוויינלעכע באַוועגלעכקייט, אַ טרייב געטון די געשעענישן מיט אַ נייעם אימפעט.

אַט דער גאַנג פון די געשעענישן האָט גוירעם געווען דערצו, אַז די עפּאָכע פון די 80-ער יאָרן זאָל אין דער יידישער ליטעראַטור פאַרלויפן ניט אונטערן צייכן פון יענער געזעלשאַפטלעכער פאַרגליווערטקייט, וואָס דיזעלבע עפּאָכע האָט געבראַכט אין דער רוסי- שער ליטעראַטור. די פאַרגאַם-קאַטאַסטראַפּע האָט אריינגעבראַכט אין יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן נייע פאַקטן און נייע אידייען. די האַסקאַלע-אידעאָלאָגיע, וואָס איז געקומען צו איר „טויטן פונקט“ נאָך אין די 70-ער יאָרן, ווערט נאָך די פאַרגאַם-געשעענישן פולשטענדיק דיסקרעדיטירט¹. אַ טייל פון אירע דעמאָקראַטישע קאָוואַנעס נעמט איבער די ניי-אופּקומענ- דיקע כיבאַס-ציען-באַוועגונג. אָבער דאָס קומט שוין פאַר בא גאָר נייע באַדינגונגען. די יידישע גרויס-בורזשאַזיע און איר אינטעליגענץ הייבן אָן אַנצייכענען פאַר זיך אן אייגענע אידעאָלאָגישע ליניע, זיי קאַנען שוין באַייגן זיך אָן יענער קלוימערשט-דעמאָקראַטישער פראַזעאָלאָגיע, וועלכע האָט ווייניג-ווי געמוזט גילטן אויך פאַר דער יידישער בורזשאַזיע אין יענע צייטן, ווען ס'האַט געהערשט די האַסקאַלע-טראַדיציע.

אין דערזעלבער צייט הייבט זיך אָן אַ דיפּערענצירונג-פראַצעס צווישן די דעמאָלטיקע יידן-סאָציאַליסטן. אַ טייל פון זיי, די, וואָס זיינען פאַרבליבן טריי דער סאָציאַליסטישער וועלט-אַנשויונג, זוכט אונטערן דרוק פון די פאַרגאַם-געשעענישן צו פאַרטיפערן און אָף אַ נייעם אויפן פאַרמולירן דעם ניכטערן קוק אָף די ארומיקע געשעענישן. אַ צווייטער טייל, די, וואָס פאַר זיי איז גענוג געווען דאָס ביסל דעמאָקראַטישע קאָוואַנעס, וועלכע האָבן זיך געלאָזט אָנקניפן אין דער נאַציאָנאַליסטישער כיבאַס-ציען-אידיע, זאָגן זיך אָפּ פון זייער

1 די אייגענע שפּעטקייט פון דער האַסקאַלע-אידעאָלאָגיע האָט זיך דייטלעך אַרויסגעוויזן שוין סאָף 70-ער יאָרן. די איראָנישע באַציונג צו די קאַנאַניזירטע האַסקאַלע-אידיען, וואָס האָט זיך געלאָזט הערן אין מענדעלעס „קליאַטשע“ (1873), איז באַ אייניקע שרייבער פון די 70-טער יאָרן באַזונדערס באַ די ערשטע יידישע סאַציאַ- ליסטן פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן אָפּענער און שאַרף-אונטעריינדיקער קריטיק בענעגייע צו דער גאַנצער האַסקאַלע-באַוועגונג. אַזוי לייענען מיר אין „קול לעם“ פון 11, 1879, אן אַרטיקל פון בן-בן (מ. ווינטשעווסקי): „אין אונדזער צייט, וואָס די אַלגעמיינע אויסבילדונג האָט זיך מער און מער איינגעפלאַנצט באַ דעם קרעמער-פּאָלק, איך מיין באַ אונדז אידן — האָבן זיך אָנגעפאַנגען די אַמאָליקע פּוסטע באַלעבאַטישע יינגלעך (וואָס נאָך דער כאַסענע זיינען זיי קעדערעך האַטעווע געוואָרן פּוסטע באַלעבאַסלעך און האָבן ווייטער קעדערעך האַטעווע געגעסן קעסט און געזאָרגט „פיר די פאַרפאַלענע דער מענטשהייט“, ווי די דייטשן זאָגן) — האָבן זיי אָנגעפאַנגען פון טאָג צו טאָג מעגלוגל צו ווערן אין מאַסקילום — — אונדזערע מאַסקילום האַלטן זיך פאַר פרייגייסטער גלייך ווי זיי הערן אָף צו דאַוונען. דאָס וואָלט נאָך קיין בייז ניט געווען, זיינען זיי אָבער צייטנווייז אַזוי פּוסט, אז דער אייבערשטער זאָל זיך מעראַכעם זיין — — אונדזערע פּוסטע יידישע פרייגייסטער האָבן געהערט ריינדיק פון נייע מענטשנפריינטלעכע אידיען און ווייל ס'איז ניטאָ וואָס צו טון, האָט מען זיך דערצו געכאַפט. צייט, לאַנד, מענטשן — דאָס איז באַ זיי אַ זייטיקע מייסע, דעריבער ריידן זיי גאַרניט...“

גאָר אָף אן אנדער אויפן איז געקומען צו זיין קריטיק פון דער האַסקאַלע (אין דערזעלבער צייטונג) עליאַקום צונזער אין אַ סעריע אַרטיקלען, וואָס האָט זיך געדרוקט אונטערן נאָמען „אויסגעשווינקט די שיסל און ווידער אריינגעאַסן באַרשט“, דאָ האָט זיך שוין געפילט צוואמען מיט דער קריטישער באַציונג צו האַסקאַלע אויך דער נאַציאָנאַליסטישער טאָן פון „טשאַווע“.

גענויער וועגן דעם אין מיין אַרבעט: „מענדעלעס מייטיגער אין די 70-ער יאָרן“.

„סאָציאַליסטישער פּאַרגאַנגענהייט“ און מאַכן דורך אַ בעהאַדראָגעדיקן וועג פון אַ רעאַק-
ציעאַנערער אומוואַנדלונג.

צווישן אַט די שאַרף־אויסגעשפּראַכענע גרופן פון דער דעמאָלטיקער יידישער אינטע-
ליגענץ געפיגט זיך נאָך אַ גאַנץ ברייטער צווישן־שיכט. דאָס זיינען געווען דאָסראָוו די,
וואָס האָבן קיין „פּאַרגאַנגענהייט“ נאָך ניט געהאַט, זיי זיינען אקאָרשט אריין אינעם געזעל-
שאַפטלעכן לעבן און זייער גאַרע געזעלשאַפטלעכע פונקציע איז פון אָנהייב אָן געקומען ווי
אַ מין רעזולטאַט פון די „פיל נייעס, פיל פאַרענדערונגען“. דאָ האָט מען נאָך ניט געוואָגט
צוגיין נאָענט צו דעם סאָציאַליסטישן לאַגער, מ'האַט אָבער אויך ניט אַלעמאָל געקאָנט
באַפרידיקן זיך מיטן אָרעמען ביסל דעמאָקראטישע קאָואַנעס פון דער „כיבאַס־ציען“. פאַר
אַט דעם ניִיאָפּקומענדיקן, נאָך ווייניק־דיפּערענצירטן צווישן־שיכט — און צו איר האָט
געהערט אויך די נייע גרופע שרייבער מיט דעם יונגן שאַלעם־אַלייכעמען בעראַש — איז
די „כיבאַס־ציען“־אידייע ניט געווען דער סאָף פון אַ געוויסן וועג, נאָר בלויז דער ערשטער
שריט אָף אַזאַ וועג, וואָס מ'באַטרעט מיט דער גרייטקייט צו בויען און איבערבויען זיך
און אנדערע.

דער שטויס פון דער קאָטאַסטראָפּע האָט געוועקט נייעם ווילן, געוואָרפן זוימען פון
אַ נייער געזעלשאַפטלעכער איניציאַטיוו. דאָ און דאָרט האָט זיך געטראָפּן, אַז דער נייער
שרייבער האָט דעם אומגעוויינלעכן גאַנג פון די געשעענישן ניט געקענט אָף אַ נייעם אויפן
באַזיניקן, ער האָט זיך אָבער דורכגעדרונגען מיטן אימפעט פון דער נייער עפּאָכע, וואָס
האַט געשטויסן צו אַקטיווקייט, צו נייע זוכונגען. און אַט די זוכונגען זיינען אָפּגעשטעמפּלט
אין שאַלעם־אַלייכעמס יוגנטלעכע ווערק, אַט דער אימפעט האָט אים געבראַכט נאָך אין
דער יוגנט צום ליטעראַרישן זשאַנר פון „איבערגעכאַפטע בריוו“. און דאָס האָט אויך אפּן
בעסטן אויפן אָנגעצייכנט דעם אונטערשייד צווישן אים, שאַלעם־אַלייכעמען, און זיין בען־
דאָר דעם גרויסן דיכטער פון דער „לאַנגווייליקער געשיכטע“ — אַנטאָן טשעכאָוו.

III

די יידישע היסטאָריאָגראַפיע איז נאָך ניט אזוי ווייט געגאַנגען, אז מ'זאָל פון איר
קאָנען אַרויסקריגן אַ פּאַרטיק בילד פון די פּראָצעסן, וואָס האָבן זיך אָפּגעשפּילט אין דער
יידישער סווייווע אין די 80־ער יאָרן. מיר האָבן אין דעם געביט, אייגנטלעך, מער פּראַגן
איידער ענטפּערס אָף זיי. אָבער אפּילע די אַלגעמיינע יעדיעס, וואָס מיר האָבן וועגן דער
צייט, לאָזן אונדז וויסן, אַז אין שאַלעם־אַלייכעמס רייד וועגן „פיל נייעס, פיל פאַרענדערונגען“
איז ניט געווען קיין גוזמע. די צייט איז בעעמעס געווען אַזאַ, אַז מע האָט פאַרשפּאַרט
האַבן שאַלעם־אַלייכעמס שאַרפע ריע, קעדיי צו דערזען אַט דאָס „נייס“.

די עמיגראַציע, וואָס האָט מיטאַמאָל גענומען פלייצן אָן שום פּלאַן און אין פאַרשיי-
דענע ריכטונגען, די געוואָלדיקע אָנשטרענגונג פון די פאַראַרעמטע מאַסן צו דערהאַלטן זיך
באַם לעבן אינמיטן דעם עקאָנאָמישן כורבן, וואָס האָט זיך נאָך פאַרשוועריקט דורך די
„שטילע פּאַרגאַרמען“ (די „צייטווייליקע געזעצן“ פון 1882 א. א. וו.) — דאָס אַליין האָט שוין
אַריינגעטראָגן אן אומגעוויינלעכע דינאַמיק אינעם לעבן פון דער יידישער סווייווע. די
באַדייטנדיקייט פון דערדאָזיקער עפּאָכע האָט זיך בוילעט אויסגעדריקט דערין, וואָס אין
די 80־ער יאָרן באַקומען מיר די ערשטע ברייטערע אַרויסטרעטונגען פון דער ניִיאָויס־
געבילדעטער יידישער גרויס־בורזשאַזיע — פון איין זייט, און די ערשטע שריט אָפּן וועג צו
אַרגאַניזירטער אַרבעטער־באַוועגונג — פון דער צווייטער זייט. אפּילע די יעניקע פאַרשטייער
פון דער יידישער אינטעליגענץ, וואָס האָבן קיין באַשטימט אַרט אין די ערשט־אַנגעוויזענע
צוויי לאַגערן ניט פאַרנומען, האָבן דאָך געמוזט ווילנדיק־ניט־ווילנדיק אַריינגעצויגן ווערן

אינעם קרייז פון נייע געזעלשאַפטלעכע אינטערעסן. די אַלגעמיינע אופטרייסלונג, וואָס האָט אומפאַרמיידלעך געמוזט קומען אין דער צייט פון אַזאַ קאַטאַסטראָפֿע, דער ווילן אויב ניט פאַריכטן, איז יעדנפאַלס מיט עפעס וואָס פאַרגיטיקן די שווערע קלעפּ, וואָס האָבן דער־שיטערט די יידישע סוויוע — דאָס האָט אין יענער צייט געמוזט פילן יעדער יידישער שרייבער, און באַזונדערס, דער יונגער דאָר, וואָס האָט אינמיטן דערדאָזיקער קאַטאַסטראָפֿע געדאַרפט אָנהייבן זוכן פאַר זיך אַ וועג אין דער צוקונפט. דאָס „טשוווע טאָן“, וואָס האָט אין דער צייט פאַרכאַפט די הערצער פון אייניקע עטערע שריפטשטעלער סיי די געווע־זענע מאַסקילים, סיי די געוועזענע סאַציאַליסטן (יהל"ל, קאַמינער), האָט ווייניק־וואָס געקאַנט אויסנעמען בא דעם נייעם ליטעראַרישן דאָר, ווי שאַלעם־אַלייכעם, ספּעקטאָר, וואָס האָבן נאָך ניט געהאַט אָן וואָס צו כאַראַקטע האָבן. מ'האַט געמוזט אַף אייגענער אַכראַיעס זוכן וועגן ווי צו אַריענטירן זיך אין דער אַרומיקייט. און מיר זעען ווירקלעך, ווי די יונגע שרייבער הייבן אָן דורכמאַכן אַזאַ אַריענטיר־אַרבעט אינמיטן די געשעענישן פון די 80־ער יאָרן.

י. סאַסיס ווייזט אָן אין זיין אָפּהאַנדלונג וועגן די 80־ער יאָרן אַ גאַנץ וויכטיקע דעטאַל פון די פאַרהעלטענישן אין דער יידישער סוויוע צו יענער צייט. די אומגעהייערע מאַטעריעלע גוים, וואָס האָט אַרומגעכאַפט ברייטע יידישע מאַסן אין רעזולטאַט פון די פאַרגאַמען, — די יידישע בורזשואַזיע האָט, ווי באַוווטט, געליטן אין אַ פיל קלענערער מאַס, — האָט אַרויסגערוּפן אין די 80־ער יאָרן אַ פאַרשאַרפטן אַנטאַגאָניזם צווישן דער יידישער בורזשואַזיע און דער אַרעמער מאַסע. אַרויסבאַוויזן האָט זיך דערדאָזיקער אַנטאַגאָניזם באַזונדערס אין אַ קאַמף פון דער יידישער פּראָווינץ מיט די בורזשואַזיע „פּאַלקס־פירער“ פון דער הויפּט־שטאָט. דער קאַמף איז פאַרגעקומען ארום דער פּראָבלעם פון עמיגראַציע. „די פאַרשטייער פון די עמיגראַציע־קרייזלעך אין דער פּראָווינץ — דערציילט סאַסיס — האָבן באַ דער געלעגנהייט אויסגעדריקט זייער צאָרן, זיי האָבן אַנטקעגנגעשטעלט די אינטערעסן פון דער מאַסע, וואָס איר רעטונג האָבן זיי געזעען אין דער עמיגראַציע, אַנקעגן די שטרעבונגען פון די גוירים, וואָס ווילן ניט פאַרלאָזן זייערע וואַרעמע ערטלעך“.

דידאָזיקע דערשיינונג האָט באקומען אַזאַ ברייטע פאַרשפּרייטונג, אַז עס האָבן אין יענער צייט שוין געהערט זיך אין דער רוסיש־יידישער פרעסע שטימען, וואָס האָבן גערעדט וועגן דעם, אַז דער „צענטר פון אידעאָלאָגישן שאַפן“ ווערט אריבערגעטראַגן פון די הויפּט־שטעט אין דער פּראָווינץ, ווי די אידייע פון עמיגראַציע האָט אַרויסגערוּפן אַ גרויסע זעלבסטעטיקייט און אַקטיווקייט.²

י. סאַסיס ווייזט אָן אַף דערדאָזיקער דערשיינונג, אַף וויפּל זי האָט זיך אָפּגעשפּיגלט אין דער רוסיש־יידישער פרעסע פון די 80־ער יאָרן. מיר באַגעגענען זיך אָבער מיט דער־זעלבער דערשיינונג אויך אין „יידישן פּאַלקסבלאַט“ פון די 80־ער יאָרן. מיר זעען, לעמאַשל, ווי מ. ספּעקטאָר פרוּווט אין 1884 יאָר אָפּן פּראָקלאַמירן די רעכט, וועלכע ס'האַט לויט זיין מיינונג דאָס קליינע שטעטל.

„איך מוז אייך דערוף זאָגן דעם עמעס, — שרייבט מ. ספּעקטאָר — אַז מיך האָבן שטענדיק די קליינע שטעטלעך אינטערעסירט מער פון אלע גרויסע שטעט, אַזוי, אַז איך האָב באַשלאָסן צו בלייבן אַ פאַר טאָג אַנקוקן דאָס קליינע שטעטל. יא, שוין פון לאַנג אינטערעסירן מיך די קליינע יידישע שטעטלעך מיט די איינגעהוויקערטע קליינע שטיבלעך און לעכער, מיט די קויטיקע פאַרדאַרטע יידן, פאַרסערעכטע, פאַרדריפּעטע יידענעס... די שטעטלעך זיינען די „טשערטאַ“, ווי עס וויינט דאָס יידישע פּאַלק, אונדזער יידישע מאַסע!...“

И. Сосис: Период кризиса. Ев. Ст. 1916. 197. 1

Ев. Ст. 1916. 50. 2

זייט מיר האָבן אונדזערע גאַזעטן, האָט מען אָנגעהויבן שרייבן פון יידן ניס, אָבער פון וועלכע יידן שרייבט מען? פון ראָטשילדן, פון מאָנטעפיאָרען און פון אנדערע רייכע יידן פון גרויסע שטעט, מ'שרייבט אפילע פון אנדערע גרויסע מענטשן: פון ביסמאַרקן, גלאַדסטאַן, פון דעם טערק, דעם אַראַבער און פון וועמען איר ווילט, אפילע ווי אזוי מ'מאַכט שוואַרצע טינט און וואָס מע דאַרף איינעמען, אַז מ'האַט קאַדאַכעס; אָבער פון דער יידישער מאַסע — געפינט איר זייער זעלטן עפעס אין די גאַזעטן, מ'פאַרגעסט גאַר אין זיי, מ'וויל גאַרניט וויסן, אַז דריי מיליאָנען פון די 4 מיליאָן רוסישע יידן לעבן אין די קליינע שטעט-לעך, דאָס זיינען די יידישע דערפער, דאָ ליגט אונדזער נאַראַדנאַסט...¹

דערדאָזיקער דעוויז פון „נאַראַדנאַסט“ האָט געזאָלט גילטן ניט נאָר פאַר ספּעקטאָרס זשורנאַליסטישער טעטיקייט. מ. ספּעקטאָר האָט נאָך אין זעלבן 1884-טן יאָר באַמיט זיך אַרייַן-צופירן זיין „נאַראַדנאַסט“ אין אַ קינסטלעריש ווערק: אין זיין „ר' טרייטל“. נאָך דעם „ראַמאַן אָן אַ נאַמען“, וווּ מ. ספּעקטאָר האָט זיך פאַרנומען צו שילדערן זיינע העלדן אפן פּאָן פון גרויסשטאַטישן לעבן, האָט דער „ר' טרייטל“ פאַרגעשטעלט אַ פרוו ווידער צו ווענדן די געזעלשאַפטלעכע אופּמערקזאַמקייט צו יענעם קליינעם שטעטל, „ווי עס וווינט דאָס יידישע פּאָלק, אונדזער יידישע מאַסע“. און דאָסזעלבע זעען מיר אין יענער צייט אויך באַ שאַלעם-אַלייכעמען. אין די 80-ער יאָרן טראָגט זיך שאַלעם-אַלייכעם אַרום מיט פּלענער פון ראַמאַנען, וואָס זאָלן שילדערן דאָס לעבן פון דער יידישער גרויסשטאַטישער בורזש-אַזיע, טיילווייז טרעט ער שוין אַפילע צו צו דער שילדערונג און דאָך, ווען עס קומט אים אויס אין „וואַסכאָד“ צו פירן אַ פּאָלעמיק מיט פּרוגן, שרייבט שאַלעם-אַלייכעם מיט שטאַלץ וועגן זיך, אַז ער איז „אַ באַאַבאַכטער פּונעם פּראַווינציעלן לעבן פון דער יידישער מאַסע“.² אפּאָנים, אַז די ראַמאַנען פּונעם לעבן פון דער יידישער בורזשואַזיע, מיטן גרויסשטאַטישן קאָלאָריט פון דער האַנדלונג, מיט די הערדן, וואָס פּאָרן אום איבער אויסלאַנד — דאָס אלץ האָט דאָך ניט געקאַנט פאַרטונקלען אין שאַלעם-אַלייכעמען דעם געדאַנק, אַז זיין באַרוף איז פאַרבונדן מיטן „פּראַווינציעלן לעבן פון דער יידישער מאַסע“. און דאָס זעען מיר אויך אין זיינע קינסטלערישע ווערק פון יענער צייט. אין 1888-טן יאָר קומט אלס ביילאַנע צום „יידישן פּאָלקסבאַט“ דער ראַמאַן „סענדער בלאַנק“. שאַלעם-אַלייכעם קאָן זיך ניט איינ-האַלטן ניט ארויסצוזאָגן זיין מיינונג וועגן דעם העלד פון זיין ראַמאַן און ער קומט צום באַשלוס, אַז סענדער בלאַנק איז דער יידישער „קיט-קייטיש“ (אַ נעגאַטיווע פיגור באַם רוסישן דראַמאַטורג אַסטראַווסקי). כאַראַקטעריסטיש איז די באַמערקונג, וואָס שאַלעם-אַליי-כעם מאַכט דערביי.

„מערסנטטיילס — שרייבט שאַלעם-אַלייכעם — געפינט איר אזעלכע יידישע קיט-קיט-שעס אין די קליינע שטעטלעך, וווּ דער גוויר פון דער שטאַט זעט ניט קיין בעסערס פון זיך, און מיינט, אַז קיין קליגערס פון אים איז ניטאָ אף דער גאַנצער וועלט, קיין גרעסערס, קיין קליגערס, קיין רייכערס, קיין עלטערס...“³

1 מ. ספּעקטאָר „אין וועג“ פ"ב 29, 1884, №. אין מ. ספּעקטאָרס ריזע-באשרייבונגען לאַזט זיך, אַגעווי, ערטערזוויי דעקענען דער מוסטער, לויט וועלכן י. ל. פּערעץ האָט נאָכדעם געשריבן זיינע „בילדער פון אַ פּראַ-ווינצ-רייזע“.

2 Хроника Восхода 1888 № 36. דעמוזעלבן טאָן פון איינעם, וואָס האָט די רעכט צו רעדן אין נאָמען פון דער פּראַווינץ, די קליינע שטעט-לעך, רעדן מיר אויך אין שאַלעם-אַלייכעם אַ ווענדונג צו ראַווינציקי. שאַלעם-אַלייכעם שרייבט: „אַ, גליקלעכער רבי קיין לעב! איר זיצט זיך דאָרט אין דעם שיינעם אָרעס, באַם שיינעם שוואַרצן יאַם און קאַלעמט אייך אַ זיסן קאַלעם... כאַפּט זיך אַראָפּ צו אונדז אין דער פּראַווינץ, אין די קליינע שטעטלעך אריין, וועט איר זען ווי באַ אונדז, אפּן ליטעראַרישן מאַרק איז פּריילעך... (פ. ב. ב. I באַנד ז. 351).“

3 „ר' סענדער בלאַנק“ — ספּעאַראַט-אויסגאַבע פון „פ"ב“ פון 1888 ז. 27. אין דער שפּעטערדיקער באַר-בעטונג פון „סענדער בלאַנק“ האָט שאַלעם-אַלייכעם די שטעל אַרויסגעוואָרפן.

פארגעסן אָן די "קליינע שטעטלעך" האָט שאַלעם-אַלייכעם, אַפּאָנים, ניט געקאָנט אויך דעמאָלט, ווען ער האָט, אין פּלוג, געהאַט צו טון מיטן גרויסשטאַטישן לעבן. דער פּאָלקיזם פון סאָף 80-ער יאָרן האָט אָבער געשטויסן גיין ווייטער פון אָט דעם שטענדיקן דערמאָנען אָן דעם "קליינעם שטעטל". און דאָס זעען מיר אין שאַלעם-אַלייכעם, "בילדער פון דער באַרדיטשעווער גאַס".

אין 1887—1888 דרוקט שאַלעם-אַלייכעם אין "ידישן פּאָלקסבלאַט" אַ סעריע, "בילדער פון דער באַרדיטשעווער גאַס". אַהער קומען צו אויך "בילדער פון דער זשיטאַמירער גאַס" און דיזעלבע אַנטקעגנשטעלונג פון גרויסער און קליינער שטאַט, וואָס מיר האָבן פריער געהאַט געזעען באַ ספּעקטאָרן, שווימט דאָ אָף ווידער, האַגאַם אין אַ געענדערטער פּאָרם. אויסערלעך זיינען די באַרדיטשעווער און זשיטאַמירער גאַסן — גאַסן פון איין שטאַט. עס ליגט אָבער צווישן זיי גאָר אַ גרויסער מעהאלעך.

"בין איך ווידער אַראָפּ אָף דער באַרדיטשעווער גאַס — דערציילט שאַלעם-אַלייכעם — עס איז שוין געווען אַוונט-צייט, ווינטער, קאַלט און פינצטער און אַ מאַרעשכורע איז גע- לעגן אָף אלע הייזער... הייזער? כליוון, זעמליאַנקעס, דורכגענעצטע, שוואַרצע, קאַלטע, מיט ערד געדעקט, די פענצטער אַרומגעשטעקט מיט געלע קישעלעך, רויע קאַלדערעס און שוואַרצע שמאַטעס — מיט איינעם וואָרט, ליבער לעזער, דו ווייסט זי, דו קאָנסט זי, די באַרדיטשעווער גאַס אין היינטיקע צייטן, אין היינטיקע ביטערע יאָרן".¹

אָף דער זשיטאַמירער גאַס ליגט שוין דער גלאַנץ פון ציוויליזאַציע. אין איר וואוינען די רייכערע, מער אָפּגעקלערטע יידן: דידאַזיקע גאַס איז לויט איר כאַראַקטער מער אַ גרויסשטאַטישע גאַס. די באַרדיטשעווער גאַס איז אין שאַלעם-אַלייכעםם שילדערונג דאָס טיפישע קליינשטעטל. און אָט וועגן אָט דער באַרדיטשעווער גאַס שרייבט שאַלעם-אַלייכעם: "דידאַזיקע וויסטע, פינצטערע גאַס, וועט איר מיר גלויבן? — איז מיר טייער, ליב, איינגעבאַקן אין האַרצן, עפעס ווי אַ נעבעכל, ווי אַ יעסוימעלע, ווי אַן אומגליקלעך קינד... אַ נעבעכל, אומשטיינס געזאָגט, וואָס סע דרייט זיך אומעטום און איז גרויס באַ יעדערן אין די אויגן און דערפאַר טאַקע, סע הייסט מייטאַמע, ווייל עס לעבט, ווייל עס רודערט זיך, און ווייל עס דרייט זיך פאַר די אויגן, האַרעט מען עס, מע מיימעסט דאָס... איך האָב זי ליב די באַרדיטשעווער גאַס, איך האָב זי ליב מיט מיינ גאַנצן כיעס, אָן כאַכמעס, אָן כניפע, אָן קאַמפּלימענטן, כאַטש ניט איינמאַל קומט מיר אויס צו לאַכן אויס איר, אויס אירע ווילדע מעשונע אַנטיקלעך, וועלכע געפינען זיך נאָר באַ איר און טאַקע ווידער מיי- טאַמע האָב איך זי ליב, אַדעראַבע, מיט די אַנטיקלעך אירע, מיט אירע כעסרוינעס, מיט אירע דומהייטן, מיט אירע ספּלעטניעס, מיט אירע אַריגינאַלנע טיפן, מיט אירע איינפאַלן, מיט אירע העפלעך, מיט אירע שטיקלעך, מיט אירע דריידלעך...".²

עס איז קלאַר פון דידאַזיקע שורעס, אַז דאָ האָבן מיר ניט נאָר דעם אויסדרוק פון מיטלייד צו דער באַרדיטשעווער גאַס, נאָר אויך אַ געוויסע פּאַרליבטקייט, אַ מין באַגייס- טערונג פאַר די "אַריגינאַלנע טיפן" פון דער אַרעמער גאַס. מ. ספּעקטאָרס "נאַראַדנאַסט" ווערט דאָ באַרייכערט מיט אַ נייעם אינהאַלט. ארויסגייענדיק פון אַן אויסגעשפּראַכן-נעגאַ- טיווער באַציונג צו די "קיט-קישעס", ווערט שאַלעם-אַלייכעםם פּאָלקיזם איינגאַרטן באַ- פאַרברט דורך אָט דער פּאַרליבטקייט אין די געשטאַלטן פון דער אַרעמער גאַס. באַ- נאַנד מיט אַ גאַנץ ניכטערן קוק אָף די "כעסרוינעס" און "דומהייטן" פון אָט דער אַרעמער גאַס גייט באַ שאַלעם-אַלייכעםם אַ געוויסע נעטיע צו זוכן אַ באַגעגעניש מיט די גע- שטאַלטן פון באַרדיטשעווער גאַס, שטודירן זיי, צוקוקן זיך צו זיי און עפעס וואָס אָפּ- לערנען דערביי פאַר זיך, פאַר זיין אייגענעם געדאַנקענאַנג.

1 פ"ב 12, 1887 №.

2 פ"ב 45, 1887 №.

אין 1888-טן יאָר דרוקט שאַלעם-אַלייכעם אַ סעריע „פונעם וועג“, ער וויל, קענטיק, נאָכגיין דעם וועג פון ספעקטאָרס רייזע-באשרייבונגען (ספעקטאָרס רייזע-באשרייבונגען האָבן געהייסן „אין וועג“). שאַלעם-אַלייכעם דערציילט דאָ, אַז זיין וועג „פירט דורך קליינע שטעטלעך, וווּ עס איז קיין אייזנבאן לעסאַטע ניטאָ“ און אַט דאָ אין וועג שפּילט זיך אָפּ אַן עפיזאָד, וואָס איז זייער כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם יונגן שאַלעם-אַלייכעמען. ארום, אין דער בויד, זעט שאַלעם-אַלייכעם די אייגנאַרטיקסטע געשטאַלטן פון קליינעם שטעטל, דאָ איז אַפּילע שוין פאַראן אַ יידיש ווייבל, וואָס האָט באַלייט אירע קרויוויים קיין אַמע-ריקע — אַ נייע געשטאַלט פאר דער ליטעראַטור פון די 80-ער יאָרן, — אָבער מער ווי אַלק ציט צו שאַלעם-אַלייכעמען איינער אַ ייד אַ „יודע מחשבות“. און מערקווירדיק: פאר אַט דעם „ייד פון אַ גאַנץ יאָר“ האָט שאַלעם-אַלייכעם מאַדנע אָפּשיי, ער לאָזט אים אור-טיילן וועגן אַלעס, וואָס ציט צו שאַלעם-אַלייכעם אופּמערקזאַמקייט, ער איז גרייט פון אים אויסצוהערן אַ קריטישע מיינונג אַפּילע וועגן זיין, שאַלעם-אַלייכעם, אייגענער ליטע-ראַיזער טעטיקייט. — ווער דארף דאָס? — פרעגט דער איד, אַנווייזנדיק אָף שאַלעם-אַלייכעם סקאַווים, און אַז שאַלעם-אַלייכעם נעמט רעדן וועגן „טובת הכלל“, וועגן „פּאָלק“, שלאָגט דער ייד אים איבער:

„וואָס מיר פּאָלק? ווער מיר פּאָלק? דאָס הונגעריקע פּאָלק? דאָס פּאָלק איז הונ-געריק, הונגעריק, הונגעריק! און איר טוט דאָס טויוועס, איר האַדעוועט זיי מיט מייסעלעך און לינדעלעך, מיט כאַכמעס און מיט ווערטלעך? איר גיט זיי אייצעס און זאָגט זיי מו-סער...? ברויט גיט זיי! איר הערט וואָס איך זאָג אייך? ברויט גיט דעם הונגעריקן פּאָלק! אַ שטיקל ברויט!“¹.

אין דעמדאָזיקן עפיזאָד ציט צו אונדזער אופּמערקזאַמקייט דער פּאַקט, וואָס שאַלעם-אַלייכעם טרויט אָן דעמדאָזיקן פּראָסטן יידן אויסצודריקן זיינע אייגענע, שאַלעם-אַלייכעם-שע, מאַכשאַוועס פון יענער צייט, מאַכשאַוועס, מיט וועלכע עס האָט אין אַ געוויסער צייט פריער אומגעטראָגן זיך אויך מענדעלע מויכער-ספּאַרים. עס פּילט זיך, אַז לאַזנדיק זיך אין וועג „דורך קליינע שטעטלעך, וווּ ס'איז קיין אייזנבאן לעסאַטע ניטאָ“, נעמט מיט דער יונגער שאַלעם-אַלייכעם אַ מין פאַרבאַרגענע האַפענונג צו געפינען דאַפּקע אין קליינעם שטעטל אָן ענטפּער אָף פּיל פּראַגן, וואָס באשעפטיקן אים. עס פארשטייט זיך, אַז דאָס קליינע שטעטל איז ניט געווען קיין ניס אין דער יידישער ליטעראַטור פון יענער צייט. עס איז אָבער גענוג צו דערמאַנען זיך אָן מענדעלעס סאַטי-ריש-פאַרשפיצטער באַציונג צו „טונעיאדעווקע, דאָס קליינע שטעטל אין אַ פּאַרוואַרפן ווינקל, אין דער זייט פון אַ פּאָטשטאַווין טראַקט, קימאַט אָפּגעריסן פון דער וועלט“ („מאַסאַעס ביניאַמין האַשלישי“) קעדיי צו זען, אַז ספעקטאָרס און שאַלעם-אַלייכעם ווידערופ-געוואַכטער אינטערעס צום שטעטל איז געקומען אלס אויסדרוק פון זייער „נאַראַד-נאַסט“, דער ערשט-אופּקומענדיקער אידעאָלאָגיע פון פּאָלקיזם“². ווען מע לייענט באַ זיי

(1) פ"ב 1888, № 43.

(2) די באַציונג צום קליינשטעטלדיקן שטייגער האָט באַ מענדעלען אָנגעהויבן זיך אָנמערקן נאָך אין „קליינעם מענטשעלע“, האַגאַם דאָרט איז זי נאָך ניט גענוג באשטימט. „די קליינשטעטלדיקע מענטשן — טרויבט מענדעלע — זיינען עפעס גאָר כּלעבן אנדערע מינע מענטשן, ניט קליינע ניט גרויסע, ניט קלוגע ניט נאַראַנים, ניט גוטע ניט שלעכטע, ניט פּיש ניט פלייש, עפעס גלאַט מענטשן...“ („דאָס קליינע מענטשעלע“ אויסגאַבע 1865 ז. 34). זיין עמעסע באַציונג צום קליינשטעטלדיקן האָט מענדעלע אויסגעריקט ערשט אין „מאַסאַעס ביניאַמין האַשלישי“ (1878), וווּ די הויפט-העלדן גילטן ווי די לעבעדיקע פאַרקערפּערונג פון טוניעיאדעווקער אָפּגעשטאַנענדיקן אויטאָסטיקן דאַלעס. מענדעלעס שפּעטערדיקע מער פּאָלקיסטיש-באַפּאַרטע באַציונג צום קליינעם שטעטל, וואָס האָט זיך באוויזן אין דער נייער רעדאַקציע פון „ווינשיפּינגערל“ און „פּישקע דעם קרומען“, קומט דאָ ניט אין באַ-טראַכט מאַכמעס דאָס איז געקומען צו דער עפנטלעכקייט ערשט 1888, ד. ה. גלייכצייטיק מיט שאַלעם-אַלייכעם „סטעמפּעני“.

אלע שטעלן, וואָס ווילן אלעמאָל באַטאַנען, אז זיי רעדן ניט אזוי סטאַם וועגן יידישן לעבן, נאָר וועגן יידישן לעבן אין שטעטל, זעען מיר, אַז דאָ האָבן מיר אייגנטלעך דאָסזעלבע, וואָס אין י. ל. פּערזעצט „בילדער פון אַ פּראָווינק־רייזע“. — צווישן אנדערע זאכן איז גע- בליבן — דערציילט פּערעץ אין דער האקדאָמע צו די „סקיצן און בילדער“ (דער שפּעטער- דיקער נאָמען פון די „בילדער פון אַ פּראָווינק־רייזע“) — אַז מע דארף זיך באקענען מיטן געוויינלעכן וואַכעדיקן יידישן לעבן; זען, וואָס עס טוט זיך אין די קליינע שטעטלעך; אף וואָס מע האַפט, פון וואָס מע לעבט, וואָס מע טוט... וואָס זאָגט דאָס פּאָלק?...?”

אַט אזוי האָט פּערעץ אין 1890 יאָר פּאַרמולירט די אופגאַבן פון יענער „נאַראָדנאַסט“, וואָס האָט אין מעשעך פון די 80־ער יאָרן אָנגעפירט מיט דעם נייעם ליטעראַרישן דאָר, צו וועלכן ס'האָבן צוזאַמען מיט פּערעצן געהערט אויך שאַלעס־אַלייכעס און ספּעקטאַר. עס פּאַרשטייט זיך, אז דערביי האָבן אפן באַוווּסטזיין פון דיִדאָזיקע שרייבער געקאָנט ווירקן גאַנץ פּאַרשיידנאַרטיקע דערשיינונגען, און אויך די רעזולטאַטן האָבן דערביי געמוזט גיין אין פּאַרשיידענע ריכטונגען, אָבער דאָס אַלגעמיינע איז דאָך באַשטאַנען דערין, וואָס פאר די ניי־צוגעקומענע שרייבער פון די 80־ער יאָרן איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן מיט אַזאַ אומ- פּאַרמיידלעכער האַרבקייט די פּראָבלעם פון יידישן מאַסן־לעבן, אַז דאָ האָט מען זיך ניט געקענט מער פּאַרלאָזן ניט אף די גאַנגבאַרע כיבאַס־ציען־אידייען פון אַרום, ניט אף דעם איינגעכאַזערטן האַסקאַלע־שאַבלאַן פון אַמאָל. אַפּילע ווען איינער פון די שרייבער, ווי שאַ- לעם־אַלייכעס, לעמאַשל, האָט זיך אַזיציעל גערעכנט פאר אן אָנהענגער פון דער כיבאַס־ ציען־אידיע, האָט עס אים דאָך ניט באַפּרייט פון די אַלע נייע פּראָגן, וואָס דאָס אַרומיקע לעבן האָט פון טאָג צו טאָג אַרויסגערוקט. דאָס יידישע מאַסן־לעבן האָט אין יענער צייט צום ערשטן מאָל זיך א ווייז געטון ניט אין דער אַלטבאַקאַנטער סטאַטיק, נאָר אין אן אומ- געריכט געקומענער דינאַמיק. דאָס אַלץ, וואָס האָט ביזאַהער געגאַלטן ווי דער אָביעקט פון דער ווילהערציקער מאַסקילישער האַשנאַכע — די יידישע מאַסע — האָט מיטאַמאָל זיך א ווייז געטון אין גאָר א נייער שיין.

אויב מענדעלע האָט באַם שיין פון לעבן־פּראָצעס פון זיין פּאַרמירונג־פּעריאָד באַקן- מען דעם גאַנץ־אומבאַשטימטן פּאַרגעפּיל, אַז די יידישע מאַסע קאָן פּונעם אָביעקט פּאַר- וואַנדלט ווערן אינעם סוביעקט פון דעם, וואָס האָט געהייסן „יידיש לעבן“, האָט איצט באַם נייעם דאָר שרייבער פון דעם פּאַרגעפּיל אָנגעהויבן ווערן א געפּיל, אזא געפּיל, וואָס איז דערצויגן געוואָרן אין די אומשטענדן פון דער נייער עפּאָכע און האָט שוין ניט געקענט איינפאַסן זיך אין די ענגע ראַמען פון מענדעלעס אידעאָלאָגיע. ענג האָט דעם נייעם דאָר שרייבער געמוזט ווערן אין מענדעלעס אידיען־וועלט דערפאַר, ווייל עס האָט באַ מענדע- לען געפּעלט דער כּוש צו די שאַפּנדיקע קויכעס פון דער פּאָלקס־מאַסע. מענדעלע האָט אין בעסטן פּאַל געקאָנט זיך אַנשטויסן, אַז ערגעץ מוזן אין דער יידישער מאַסע אַזעלכע קוי- כעס זיך געפּינען. אָבער גראַדע דיִדאָזיקע אונטערבאַוווּסטזיניקע אַנונג האָט ניט געפּונען קיין אויסדרוק אין די קינסטלערישע ווערק מענדעלעס, וועלכע זיינען דערשינען ביי די

1 די פּאַרשיידנאַרטיקייט אינעם צוגאַנג צו דער אַרומיקער סוויוע לאַזט זיך באַזונדערס פּילן, ווען מע פּאַרגלייכט דעם יונגן שאַלעס־אַלייכעמען מיט י. ל. פּערעצן, וואָס האָט נאָך אין דער צווייטער העלפט 70־ער יאָרן (אין די העברעיִשע ווערק) אָנגעהויבן זיין אידעיִשע עוואָלוציע. מע דארף אָבער פּאַרצייכענען, אַז אין פּערעצעס העברעיִשער פּאָעמע „העיר הקטנה“ (1886) האָבן מיר קימאַט דעמוזעבן פּאַרשאַפּטן אינטערעס און נייעם צוגאַנג צום קליינעם שטעטל, ווי מיר האָבן עס אַקאַרשט געזען באַ מ. ספּעקטאַרן און שאַלעס־אַלייכעמען.

2 1888 שרייבט שאַלעס־אַלייכעס אין איינעם פון זיינע פעליעטאַגען: „איך ווייס וויפּל אַזעלכע אינדיקעס, וואָס שרייען און ליאַרעמען אף פּאַפּיר: „עד מתי? שטייט אופּ, מענטשן! ווי נעמט מען מענטשן? איך שרייב מיטן בלוט פון מיין האַרצן און מיטן מאַרץ פון מיינע ביינער! לכו ונלכו. קומט מיט מיר! אהין! פּאַלעסטינע! פּאַטערלאַנד!“ א. א. ו. און צום סוף איז דער שרייבער אַליין אַ קליין ברעקעלע מענטשעלע, מיט קליינטשיקע, נידעריקע האַסאַגעלעך“... (פּ"ב 1888, נומ. 3).

80-ער יארן. די געשטאלטן פונעם קינד און דעם באַלמעלאַכע, וואָס האָבן שפּעטער אין „ווינשפינגערל“ און באַזונדערס אין „שלימע ר' כאַיעמס“ געזאַלט זיין דער אויסדרוק פּוֹל מענדעלעס אינסטינקטיווער אַריענטירונג אף א באַהאַלטענעם שעפּערישן קויעך פּוֹל דער ברייטער מאַסע, זיינען געקומען שוין נאָכדעם, ווי די גרופּע יונגע שרייבער פּוֹל די 80-ער יארן האָט זיך אָפּגעזאָגט פּוֹל דעם מאַסקילישן צוגאַנג צו דער פּאַלקס-מאַסע. דיזעלבע קינד-און באַלמעלאַכע-געשטאַלטן בעייס זיי זיינען אופּגעטראָטן צום ערשטן מאַל אין מענ-דעלעס ווערק האָבן זיי געהאַט גאַרניט אַזאַ פּאַעטישע באַפּאַרבונג, ווי דאָס איז געקומען באַ מענדעלען אין די שפּעטערדיקע וואַריאַנטן פּוֹל זיינע ווערק. די מאַסן-געשטאַלטן פּוֹל דער „טאַקסע“ האָבן ווייניק-וואָס געקאַנט איידעס זאָגן וועגן מענדעלעס גלויבן אין די שאַפּנדיקע קויכעס פּוֹל דער אומבאַהאַלפּענער פּאַרדולטער מאַסע. און וואָס איז נעגייע צו „פּישקע דעם קרומען“ האָט דאָך מענדעלע נאָך אין דער אויסגאַבע פּוֹל סאָף אַכציקער יארן אונטערגעשטרייכט (אין דער ווענדונג צו מענאַשע מאַרגוליסן), אַז דער שווערפּונקט פּוֹל דעם ווערק ליגט אין די „שמאַטעס און פּוֹלער סכּוירע“, וואָס ווערט דאָ באַוווּן.

דאָס נייע, מיט וואָס עס האָט זיך אויסגעצייכנט די נייע ווענדונג צום „פּאַלק“ באַס יינגערן דאָר שרייבער, איז באַשטאַנען דערין, וואָס ער, דער נייער שרייבער, איז געגאַנגען אין „פּאַלק“ ניט נאָר קעדיי צו באַוווּן די שטריכן פּוֹל אָפּגעשטאַנענקייט און פּאַרקריפּלונג, נאָר אויך קעדיי צו זוכן אין דער טיף פּוֹל דער פּאַלקס-מאַסע פּאַרבאַרגענע קרעפטן, שאַפּנ-דיקע קויכעס. ווי שווער עס זיינען ניט געווען פּערעצעס איינדרוקן אין זיינע „בילדער פּוֹל א פּראַוווּנין-רייזע“, האָט ער דאָך אין דער זעלבער צייט געשריבן זיין „וואָס הייסט נע-שאַמע?“ (1890), „א טויט פּוֹל א קלעזמער“ (1891) און „שאַלעם באַיעס“ (אַנגעהויבן נאָך אין די 80-ער יארן). ווען מע פּאַרגלייכט אָט די ווערק מיט שאַלעם-אַלייכעמס „בינטל בלומען“ (1888), לעמאַשל, דערפילט מען גלייך דעם געמיינזאַמען טאָן פּוֹל אָפּטימיזם, וואָס קוועלט דאָ באַהאַלטענערהייט און רופּט צו זוכן ערגעץ אין דער אַרומיקייט פּאַרבאַרגענע שיינקייט, באַהאַלטענע קרעפטן. אַזוי איבעראַשנדיק, ווי עס איז געווען פּאַר פּערעצעס העלד פּוֹל „וואָס הייסט נעשאַמע?“ צו דערוויסן זיך, אַז די „נעשאַמע“, וואָס ער האָט קיינמאַל ניט געוויסט באַס נאָמען אָנצורופּן, הייסט גאָר לויטן נאָמען פּוֹל זיין געליבטער — גיטל, אַזוי איבעראַשנדיק איז דאָס מאַל פּאַר שאַלעם-אַלייכעמען געווען צו געפּינען באַ זיך אין שטעטל, וואָס איז אַזוי לאַנג געווען נאָר דער אָביעקט פּוֹל סאַטירע, מאַטיוון פּאַר ליריש-הומאָריסטי-שע בילדער. און דעמזעלבן וועג, ווי פּערעץ און שאַלעם-אַלייכעס, מאַכט דורך מ. ספּעק-טאָר אין די 80-ער יארן.

— וואָס? — שרייבט ספּעקטאָר אין „ר' טרייטל“ — אין זלידניוקע שפּילט מען אויך ראָ-מאַנען מיט פּאַרליבענישן? עס כּאַלעמען זיך דאָ אויך כּאַדויעס פּוֹל פּאַרליבענישן? — וועט געוויס פּרעגן דער גרויסשטעטלשער לעזער. יא, אין זלידניוקע אויך! ניט ערגער, ווי באַ אייך אין די גרויסע שטעט! זיי האָבן אויך הערצער און אויגן, וואָס פּילן און זעען, זיי פּאַרליבן זיך אויך, זיי פּירן גאַנץ לאַנגע ראַמאַנען, זיי ווייזט זיך אויך אויס, אז ווען זייערע טייערע געליבטע הייבן אָן דאָ צו רעדן, איז דאָס ניט קיין רעדן פּוֹל א פּראַסטן מענטשן, נאָר עס גיסט זיך פּוֹל זייערע מיילער זיסער האַניק. די לעוואַנע לייכט זיי אויך צו, די

1 פּערעצעס בען-דאָר ש. אַשקענאַזי דערציילט: „פּערעץ האָט זיך שוין דעמאַלט (אין די 80-ער יארן) שטאַרק אינטערעסירט מיט יידישע געזעלשאַפּטלעכע פּראַגן. ער האָט בעמעס געליבט זיין פּאַלק, איבערהויפּט די אַרעמע און גירעדיקע שיכטן פּונעם פּאַלק. ער האָט מיר שטענדיק געזאָגט: „מיט די אַלטע טאַלמורדיסטן און בורושוואַזיע איז גאַרניט צו מאַכן. פּוֹל זיי איז ניטאָ וואָס צו האַפּן, נאָר דער פּעבל, די אַרבעטער-מאַסע — דאָס איז א פּעלד צו אַר-בעטן, דאָס איז אַן אומגליקלעך פּאַלק, אָבער א פּעיקס. דאָ געפּינט זיך פּיל אידעאָליזם, נאָר מע דאַרף זיי בילדן, מע האָט זיי פּאַרנאָכלעסיקט...“

(ציטירט לויט ז. רייזענס לעקסיקאָן II באַנד).

ליבע זון שמייכלט זיי אויך צו, די ביימער קוקן אויך אף זיי מיט זייערע גרינע אייגעלעך, און די פייגעלעך זינגען זיי אויך צו אפן באַרג לעבן דער באַד, גלייך ווי באַ אייך אין די גרויסע שטעט אָף די בולוואַרן, לעבן די פּאַנטאַנעס און גערטנער. דאָס קאַפּיקענע כּיילעוונע ליכטל לייכט זיי אויך אַרויס פון די קליינע שטיבעלעך, פון די נידעריקע פענצטער, פונקט ווי באַ אייך דאָס זונעלע-ליכט פון דעם עלעקטרישן פּייער.¹

מיר באַקומען דאָ ווידער א מין ענטפער אף דער פּראַגע: „וואָס הייסט נעשאַמע?“ אָבער דאָסמאָל איז דער דעמאָקראַטיש-פּאָליטישער צוגאַנג צום קליין שטעטל נאָך דייט-לעכער, און ספּעקטאָר איז ניט פאַרבליבן באַ הוילע רייד אין דער הינויכט. נאָך אין מיטן די 80-ער יאָרן האָט ער גענומען זוכן די קוואַלן פון יידישן פּאָלקס-שאַפן,² צום ערשטן מאָל צוגעצויגן די געזעלשאַפטלעכע אופמערקזאַמקייט צום יידישן פּאָלקלאָר. ווי קליין עס זיינען ניט געווען די ערשטע דערגרייכונגען אין דעם געביט, איז עס דאָך געווען די מאַ-ניפעסטאַציע פון א נייער באַציונג צום לעבן און שאַפן פון דער ברייטער מאַסע, א נייער אַקט פון דער דערנענטערונג צום יידישן מאַסן-לאַבן אין די 80-ער יאָרן. און אַזעלכע מאַמענטן לאָזן זיך אין יעדער צייט פאַרצייכענען לעראָו.³

אין יענער צייט, ווען דער יונגער דאָר שרייבער האָט דורכגעמאַכט זיין פּאָליטישן עטאַפּ, איז ניט געווען קיין צופאַל, וואָס מ. ספּעקטאָר האָט אין 1886-טן יאָר אין האַלב-איראַנישן טאָן גענומען שילדערן די „דריי פאַרשוין“—דעם „פּאַלעסטינעץ“, דעם „אַסימיליאַטאָר“ און דעם „גלאַט אַזוי“—און האָט איבער דעם אַלעמען געשטעלט א מאַטאָ:

לאַכן הייסט ניט כּויעק מאַכן,
לאַכן הייסט אַמאָל ביטער געוויינט...

(נאָכגעזאָגט פון א פּראָסטן יידן.⁴)

דידאָזיקע אַפּעליאַציע צום „פּראָסטן יידן“ וואָלט עפּשער געקאַנט אויסזען צופּעליק, ווען ספּעקטאָר זאָל זיך ניט אומקערן צו דעם ווידער. ספּעקטאָר שרייבט אָבער אינעם עפּי-לאַג צום זעלבן „דריי פאַרשוין“:

„דער וואָס אינטערעסירט זיך פאַר פּאַלעסטינע און וויל וויסן ווי עס שטייט די פּאַ-לעסטינישע באַוועגונג, זאָל זיך אַמבעסטן צוהערן וואָס דער אוילעם זאָגט וועגן דעם, וועט ער פיל ריכטיקער וויסן ווי פון דעם לייענען פאַרשיידענע באַשרייבונגען מיט פּאַלעמיקעס פון איינצלנע מענטשן, וועלכע לאָזן זיך פאַרפירן פון זייער פּאַנטאַזיע אין דעם נאָמען פון דעם גאַנצן פּאָלק, כּאָטש קיינער האָט זיי ניט געהייסן...⁵ מיר זעען דאָ, אז דאָס פאַרופן זיך אָפּן „פּראָסטן יידן“ איז ניט געווען קיין צופאַל. אַפּעלירן צום „גאַנצן פּאָלק“, צום „פּראָסטן יידן“ האָט מ. ספּעקטאָר געפרוּווט סיי דעמאָלט, ווען ער האָט גערעדט וועגן „נאַראַדנאַסט“ און גערופן צו באַשרייבן דאָס לעבן פון קליי-

1 „ר' טרייטל“. דערשינען צום ערשטן מאל אלס ביילאָגע צום „פ"ב" פון 1884. ווערט באַ אונדז צי-טירט לויט דער אויסגאַבע פון „היוז-פריינד" 1895, ז. 14.

2 וועגן שאַלעם-אַלייכעם אינטערעס צום יידישן פּאָלקלאָר איז ביזאָהער געווען באַוויסט נאָר פון זיין „קול מבשר צו דער יידישער פּאָלקס-ביבליאָטעק“, (1892), ווי ש"א האָט פאַרעפנטלעכט אַן אינסטרוקציע, ווי צו זאַמלען פּאָלקלאָר. מיר דערוויסן זיך אָבער איצט אין ש"א'ס א בריוו צו נעפע (זע ווייטער אין דער אָפּטיילונג: „דאָקומענטן און מאַטעריאַלן“), אז ש"א האָט נאָך אין 1888-טן יאָר געזאַמלט יידישע פּאָלקס-לידער.

3 דערביי האָט, פאַרשטייט זיך, געמוזט אָף א נייעם אויפן פאַרענטפערט ווערן אויך די שפּראַך-פּראַגע. אי פּרעץ, אי שאַלעם-אַלייכעם האָבן זייער נייע שטעלונג צו אַט דער פּראַגע גענוג קאַטעגאָריש אַרויסגעזאָגט אין די 80-ער יאָרן. דאָס איז אָבער אַ טעמע, וואָס פּאָרערט אַ באַזונדערע אָפּהאַנדלונג.

4 „יודיש“ (פּעטערבורג 1886). די דערציילונג איז, אַגעווי, געגאַנגען מיט אן אונטערקעפל „געוויידמעט מיין טייערן כאַווער שאַלעם-אַלייכעם“.

5 מ. ספּעקטאָר: „יודיש“ ז. 67.

נעם שטעטל, סיי דעמאלט, ווען ער האָט אַרויסגעזאָגט זיין קריטישע באַציונג צו די גאַנג- באַרע געזעלשאַפטלעך-פּאָליטישע אידיען פון אַרום (״פּאַלעסטינעז״, ״אַסימיליאַטאָר״) און האָט אינסטינקטיוו געצויגן זיך צו עפעס אַ נייעם וועג—דעם וועג צום ״פּאַלק״. און דידאָ- זיקע אינסטינקטיווע באַוועגונג צום ״פּאַלק״ האָט פאַרבונדן דעמאלט פּערעצן, שאַלעם-אַלי- כעמען און ספּעקטאָרן.

IV

מיר האָבן ביזאָהער געפרוווט סקיצירן אייניקע עפּיזאָדן אינעם לעבן פונעם ״ליטע- ראַרישן וועלט״, וואָס האָט אַרומגערינגלט דעם יונגן שאַלעם-אַליכעמען, מיר האָבן דער- ביי באַזונדערס אונטערגעשטראַכן דאָס געמיינזאַמע, וואָס האָט פאַרבונדן דעם נייעם דאָר שרייבער, נעמעלעך: זיין נייע באַציונג צום ״פּראָסטן יידן״. מ'דאַרף אָבער ניט פאַרגעסן, אַז די פאַרשטעלונג וועגן דעם, וואָס הייסט אַ ״פּראָסטער ייד״, האָט געקענט זיין גאַר פאַר- שידן באַ די שרייבער פון די 80-ער יאָרן. באַ מ. ספּעקטאָרן, לעמאַשל, האָט געקענט טרעפן, אַז אין זיין ״ר׳ טרייטל״ האָט ער גענומען אידעאָליזירן דעם העלד בערל פּלאַסטער— אַ געמיש פון שטריכן, וואָס זיינען באַ מענדעלען פאַרקערפּערט אין די הויפּט-העלדן פון ״מאַסאַעס ביניאַמין האַשלישי״. בערל פּלאַסטער, איינער פון די פאַראַזיטישע געשטאַלטן, וועמען מענדעלע וואָלט געוויס געמאַכט פאַרן אַביעקט פון סאַרקאַסטישער אָפּלאַכונג— ווערט באַ ספּעקטאָרן גענומען קימאַט אין אַן אידילישער באַלויכטונג.

אין אַזעלכע פּאַלן האָט דער אינטערעס צום ״פּראָסטן יידן״, נאַטירלעך, געמוזט אַנווערן דעם כאַראַקטער פון אַ פּראָגרעסיווער דערשיינונג. דאָס האָט געהייסן, אַז מע זאָגט זיך אַפּ פון אַ קריטישער באַציונג צו דער אַרומיקער סוויוע און אונטערן צייכן פונעם אינטערעס צום ״פּראָסטן יידן״ קומט צום וואָרט די קאָנסערוואַטיוו-באַלעבאַטישע האַסאַגע פון דעם אָדער יענעם מעכאַבער. אַזעלכע פּאַלן האָבן אָבער פּאַסירט דעמאַלט נאָר זעלטן. עס וואָלט זיין אַ טאַעס צו מיינען, אַז צוליב די נייע פּאָלקיסטישע שטימונגען, וואָס זיינען טיילווייז געווען אַן אָפּוויכונג פון די קעמפּערישע האַסקאַלע-טענדענצן, האָבן די יונגע שרייבער פון די 80-ער יאָרן אינגאַנצן זיך אָפּגעזאָגט פון אַ קריטישער באַציונג צו דער יידישער ווירק- לעכקייט. ס'איז גענוג איבערצוליינען דעמזעלבן ״ר׳ טרייטל״ ספּעקטאָרס, שאַלעם-אַליכעמעס ״סענדער בלאַנק, געט״, ״בילדער פון באַרדיטשעווער גאַס״, אָדער גאַר די ליד ״יידישע טשינאַוויקעס״ קעדיי צו זען, ווי אָפט עס האָט פּאַסירט, אַז דער שרייבער פון די 80-ער יאָרן האָט אופּגענומען אַ מאַסקילישן מאָטיוו און געפירט אים צו אַ ווייטערדיקער, נייער פאַרקערפּערונג. איז דען ניט פונעם מאַסקילישן ״קריטיציזם״ אויסגעוואַקסן ספּעקטאָרס נע- גאַטיווע באַציונג צום יידישן הענדלער און טענדלער, צו דער ״קרעמערשער וועלט״, ווי מ. ספּעקטאָר רופט עס אָן אין זיין ״ר׳ טרייטל״— אַ באַציונג, וואָס האָט זיך דעמאַלט גע- לאָזט וויסן אויך באַ שאַלעם-אַליכעמען? דער שרייבער פון די 80-ער יאָרן האָט דעם ״קריטיציזם״ פונעם מאַסקילישן דאָר אופּגעפאַסט ווי דעם וויכטיקסטן עלעמענט פון יענער ליטעראַרישער טראַדיציע, וועלכע ער, דער יונגער שרייבער האָט איבערגענומען. אַוועקגיין פון אַט דערדאָזיקער טראַדיציע האָט ער קיינמאַל ניט געאַילט זיך. ווי ווייט דאָס איז גע- ווען אַ שטיק טראַדיציע האָט עס אָפּילע ניט געפּאָדערט קיין גרויס אָנשטרענגונג באַם נייעם דאָר שרייבער. פּיל שווערער איז אָבער געווען צו שאַפן זיך אַן אייגענעם צוגאַנג צום ״פּראָסטן יידן״, וואָס האָט זיך גאַר אין אַ נייער שיין אַוועקגעשטעלט פאַר דעם יינגערן

1 אַף אַט דער נייער באַציונג צום ״פּראָסטן יידן״ האָט זיך דערצויגן אַוואָרם רייזענס דיכטונג. זיינע ער- שטע לידער, וואָס ער האָט פּאַרעפּנטלעכט אָנהייב 90-ער יאָרן, האָבן נאָר אַנטוויקלט ווייטער די נייע באַציונג צום ״פּראָסטן יידן״, וואָס האָט זיך אָנגעמערקט אין די 80-ער יאָרן. (וועגן דעם, ווי די ליטעראַטור פון די 80-ער יאָרן האָט געווירקט אַף א. רייזענען—זע אין זיינע ״עפּיזאָדן פון מיין לעבן״—״פּרייהייט״ 1927).

שרייבער. בעייס שאלעם-אלייכעם האָט אין זיינע נאָטיצן „פונעם וועג“ דערציילט וועגן דעם יידן, דעם „יודע מחשבות“, האָט ער סאָפּקאלסאָף מער ווי אַ סכעמאַטישע פיגור פון א „פּראָסטן יידן“ ניט באַוויון צו געבן. דעסגלייכן אין די „ביידער פון באַרדיטשעווער גאַס“. שאלעם-אלייכעם האָט מיט באַגייסטערונג גערעדט וועגן די „אַריגינאַלנע טיפּן“ פון אָט דער „וויסטער, פינצטערער גאַס“, דער גאַס פון דער יידישער אָרעמקייט. ער האָט אָבער אויך דאָסמאָל מער ווי אַ סכעמע פון אָט דער גאַס ניט געגעבן.

באַפרייען זיך פון סכעמאַטישקייט איז שאלעם-אלייכעמען געלונגען נאָר אין זיין דער-ציילונג „דאָס מעסערל“ (1887). אָט-די דערציילונג האָט דערפאַר טאַקע באַטייט אַן איבער-בראָך-מאַמענט אין שאלעם-אלייכעמעס יוגנטלעכער אַנטוויקלונג, ווייל דאָ אינעם „מעסערל“ האָט זיך צום ערשטן מאָל אַ שרייבער פון די 80-ערן יאָרן איינגעגעבן צו ווייזן אַ לעבע-דיקע געשטאַלט, וועלכע טראַגט אין זיך עפעס אַ סימען פון געוונטקייט, האַרמאָנישקייט, אַ פונק פון אַ פאַרבאַרגענעם שעפערישן קויעך, וואָס איז פאַרבאַהאַלטן ערגעץ אין דער טיפעניש פון דער פּאָלקס-מאַסע. דאָס האָט געשטימט מיט שאלעם-אלייכעמעס פּאָלקיטישע סימפּאַטיעס פון יענער צייט, אָבער באַוויון איז עס דאָך געוואָרן ניט מער ווי אין דער געשטאַלט פון אַ קינד. און שאלעם-אלייכעם האָט געמוזט ווייטער זוכן דעם פּאַסיקן העלד. ס'איז באַווייזט דער פּאַקט, אַז פּערעץ האָט אין די ערשטע יאָרן פון זיין ליטעראַרי-שער טעטיקייט געהאַט געשריבן אַ פּאַעמע אונטערן נאָמען: „ווי נעם איך אַ העלד?“ עפעס ענלעכס דערצו האָט געמעגט אופשרייבן אַף זיין ווערק פון די 80-ער יאָרן שאלעם-אלייכעם אויך.

ס'איז נייטיק צו פאַרציכענען, אז שוין אין דער צייט שטויסט זיך שאלעם-אלייכעם אַן אַף דער פּראָבלעם פון יידישן באַלמעלאַכע-לעבן. פאַר אַ פּאָלקיסט פון די 80-ער יאָרן איז עס געווען קימאַט ווי אומפאַרמיידלעך.

„אין די 80-ער יאָרן—שרייבט י. צינבערג—האָט די אַלגעמיינע פאַרשטעלונג וועגן יידן, אַלס אַ פּאָלק פון הענדלער, הויפטזאַכלעך, גענומען אָפּטרעטן דאָס אָרט דעם דורכויס נייעם קוק, וואָס האָט מער געשטימט מיט די פּאַקטן פון דער דעמאָליטיקער ווירקלעכקייט. די אויספאַרשונגען פון אייניקע אָביעקטיווע עקאָנאָמיסטן, באַזונדערס פון סובאַטינען, האָבן אָפּן איבערצייגנדיקסטן אויפן דערווייזן, אַז דאָס יידישע פּאָלק אין רוסלאַנד—איז אַן אַרבעט-פּאָלק, וואָרום די גרעסטע מערהייט זיינע באַשעפטיקט זיך קימאַט מיט אַלע געביטן פון פיזישער אַרבעט. דער ייד דער שוואַרצאַרבעטער, דער ערדגראַבער, דער שטיינקלאַפּער, דער פּורמאַן א. אַז. וו.,—אָט דער יידישער פּראָלעטאַריאַט, וואָס איז ביז יענער צייט אינ-גאַנצן פּאַרטושירט אָפּן האַריזאָנט פון דער יידישער פּראָגע (?), האָט זיך אַרויסגעוויזן אין סובאַטינס בוך אין זיין גאַנצער גוואַלדיקער אָרעמקייט און פּאַרוואַרלאָזקייט“¹.

ווי קריטיש מיר זאָלן איצט זיך ניט באַציען סיי צו די יעדיעס פון דעם „אָביעק-טיוון עקאָנאָמיסט“ סובאַטיין, סיי צו דער טראַקטירונג פון זיינע יעדיעס באַ צינבערגן, איז עס אַ פּאַקט אָבער, אַז דידאַזיקע יעדיעס, וואָס זיינען פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין 1887-טן יאָר, האָבן געמאַכט אַ גרויסן רוישעם. אַזעלכע יעדיעס האָבן סאָף 80-ער יאָרן אַנגעהויבן אַנקומען אויך פון אַנדערע קוועלן². אינעם באַווייזן פון די יידישע שרייבער פון די 80-ער יאָרן, באַזונדערס די, וואָס האָבן גערעדט וועגן „פּאָלק“, הייבט אָן פאַרנעמען אַן אָרט

1. ז. 45. 1903/IV. С. Цинберг: Жаргонная литература и ее читатели.

2. אין „Восход“, פון י. 1889 געפינען מיר אַ סטאַטיסטישן איבערזיכט פון די יידן-באַלמעלאַכעס אין קאָוו-נער גוב. ווי עס ווערט אין דעם איבערזיכט אָנגעוויזן, זיינען אין 1887 יאָר אופגעקליבן געוואָרן אין אַלע שטעט און שטעטלעך פונעם טרום גענויע יעדיעס וועגן דער צאָל יידישע באַלמעלאַכעס. דער „Восход“ באַרויערט נאָר, וואָס דידאַזיקע יעדיעס זיינען נאָך ניט פאַרעפנטלעכט געוואָרן.

אָט די נייע סאָציאַלע פיגור—דער באַלמעלאַכע, וועלכן מע איז גענויגט צוצוגעבן א גרויסע באַדייטונג. אף איין פּאַקט, וואָס איז זייער כּאַראַקטעריסטיש אין דער הינזיכט, וועלן מיר דאָ אַנווייזן. אין 1886-טן יאָר האָט אין „ידישן פּאָלקסבלאַט“ זיך געדרוקט א סעריע אַר-טיקלען, וואָס האָט באַהאַנדלט די פּראָגע וועגן „באַלמעלאַכישע שוטפּעסן“ (אַרטעלן). די דאָזיקע אַרטיקלען זיינען אין 1887-טן יאָר דערשינען אין דער פּאַרס פּון אַ ביכל, וואָס האָט געהייסן: „אַ נוצלעך קעשענע-ביכל פּאַר יעדן באַלמעלאַכע און אַרבעטער“, און אָט דאָס ביכל האָט אין מעשעך פּון אַ פּאַר יאָר ניט אופּגעהערט צו זיין דער אַביעקט פּון אומפּערקוזאַמקייט אין דער יידישער ליטעראַטור. דער ערשטער ווער עס שרייבט וועגן דעם ביכל, איז ראַוויצקי אין שאַלעם-אַליכעמס „יידישער פּאָלקס-ביבליאָטעק“. רעצענזירנדיק דאָס דערמאָנטע ביכל, שרייבט ראַוויצקי:

„דאָס קליינע קעשענע-ביכל, מעג מען זאָגן, איז א גרויסער צייכן פּון דער צייט: עס ווייזט, ווי אונדזער יונגע פּאָלקס-ליטעראַטור האָט זיך אין דער לעצטער צייט אופּגעמונ-טערט און אופּגעהויבן (קורסיוו באַ ראַוויצקי—נ. א.) צו אַ נייעם פּרישן לעבן... 1. י. כ. ראַוויצקי ווייזט אָן אַף די מיילעס פּונעם ביכל, וואָס רעדט „מיטן פּראַכטן אוי-לעם אַזוינע פּראַסטע ריינע ווערטער, וואַרעמע און פּאַרזוקערטע מייסעלעך“, ער זעט איין דעם פּאַרדינסט פּונעם ביכל דערין, וואָס עס איז נוצלעך פּאַר יעדן באַלמעלאַכע און אַרבעטער. מ'דאַרף אָבער קיינמאָל ניט פּאַרגעסן, —שרייבט ער— אַז דער ייד איז אין דער-זעלבער צייט אַ מענטש-אויך, גלייך מיט אַלע מענטשן און דעריבער האָט דער יידישער אַרבעטער „אויך פּונקט די אייגענע אינטערעסן, וואָס אַלע אַרבעטער ביכלאַל“. ראַוויצקי האַלט דעריבער, אַז די ביישפּילן פּון אויסלאַנד, וואָס ווערן געבראַכט אינעם ביכל, קאָנען גוט דינען אויך דעם יידישן באַלמעלאַכע.

ס'איז אינטערעסאַנט צו באַמערקן, אַז גראַדע דערדאָזיקער פּונקט פּונעם „קעשענע-ביכל“ רופּט אַרויס מיט אַ פּאַר יאָר שפּעטער (1891) דעם שאַרפּסטן אָנפאַל מיצאַד י. ל. פּערעצן. רעצענזירנדיק דאָסזעלבע „קעשענע-ביכל“, שטעלט זיך פּערעץ אָפּ גענוי אַף די פּעלערן, וואָס דער מעכאַבער איז באַגאַנגען, אָבער מער פּון אַלץ איז ער געשטימט קעגן דעם ביכל דערפּאַר, וואָס עס אָפּערירט ניט מיט די פּאַקטן פּון אַרומיקן לעבן, פּון רוסלענ-דישן לעבן.

„מיר מיינען—שרייבט פּערעץ— אַז עס וואָלט גלייכער געוועזן אונדזערע מעכאַברים זאָלן ווייניקער רעדן פּון אויסלאַנד (געוועזן אָדער געלעזן), בעסער באַטראַכטן, וואָס אין דער היים טוט זיך. אויב זיי ווילן שרייבן איבער דער אַרבעטער-פּראָגע, זאָלן זיי פּריער די פּראָגע שטודירן, די ליטעראַטור און דעריקער דאָס לעבן!“ 2.

און דאָך, ניט געקוקט אַף אַזאַ אָפּשאַצונג, קומט אויך פּערעץ צום אויספיר, אַז דער מעכאַבער פּונעם „קעשענע-ביכל“ האָט אַ גרויסן פּאַרדינסט: „ער איז (דוכט זיך) דער ער-שטער, וואָס האָט אָנגעהויבן שרייבן (אָדער איבערזעצן שטיקלעך) פּאַר באַלמעלאַכעס“. אין דערדאָזיקער רעצענזיע האָבן מיר אַ וויכטיקן שטריך צו דער כּאַראַקטעריסטיק פּון פּערע-צעס שטימונג סאָף 80-ער און אָנהייב 90-ער יאָרן.

מיר זעען ווירקלעך, ווי פּערעץ פירט איין אין זיין ערשטן באַנד „יידישע ביבליאָטעק“ פּון 1891 אַ באַזונדערע „אָפּטיילונג פּאַר באַלמעלאַכעס“. אין דעם אַריינפיר צו דערדאָזיקער אָפּטיילונג פּרוווט י. ל. פּערעץ פּאַרענטפּערן די פּראָגע: פּאַרוואָס זאָרגט די „יידישע ביב-ליאָטעק“ פּאַר באַלמעלאַכעס מער איידער פּון „אַנדערע קלאַסן אידן“?, און ער קומט צום באַשלוס: „דער האַנדל ביכלאַל און מיקאַלשקן דאָס פּאַקטאַריי מוז פּאַלן און אונדזער גאַנצע טיקווע אַף שפּעטער זיינען נאָר באַלמעלאַכעס“ (קורסיוו באַ

1 „פ. ביב.“ I באַנד ז. 336.
2 פּערעצעס „יידישע ביבליאָטעק“ I באַנד, 1891.

פערעצן). מיר זעען ווי די באַציונג צום באַלמעלאַכע ווערט דאָ באַוווסזיניק מאַטיווירט און ענלעכס דערצו געפינען מיר אין יענער צייט אויך באַ שאַלעם־אַלייכעמען.
 שאַלעם־אַלייכעם, ווייסן מיר, האָט נאָך מיט יאָרן שפעטער אין „פריינד“ פון 1903 יאָר פאַר זיינע קאָרעספּאָנדענצן ניט געפונען קיין אַנדער אונטערשריפט ווי א „באַלמעלאַכע“. סאָף 80־ער יאָרן איז די פיגור פונעם באַלמעלאַכע שאַלעם־אַלייכעמען באַזונדערס נאָענט. אין צווייטן באַנד „ידישע פּאָלקס־ביבליאָטעק“ פון 1889 דרוקט שאַלעם־אַלייכעם זיינעם אַ האַלב־בעלעטריסטישן אַרטיקל אונטערן נאָמען: „א פאַר ווערטער וועגן אונדזער באַלמעלאַכע“. ער גיט עטלעכע סידיעטען פון שטעטלשע באַלמעלאַכעס, אָבער דער הויפט־אינטערעס פונעם אַרטיקל ליגט אין דער אידייע פון א „באַלמעלאַכישן פּאָדראַד“, וואָס „באָ דער וועלט הייסט עס אַסאַציאַציע. באַ אונדז אין רוסלאַנד ווערט עס אָנגערופן אַרטעל“. אינטערעסאַנט איז דער נאָכוואַרט פונעם אַרטיקל, וואָס הייסט: „עטלעכע וואַרעמע ווערטער צו אונדזערע שרייבער“.

„סױװאַלט געווען א גרויסער יוישער — שרייבט שאַלעם־אַלייכעם — אַז אונדזערע ידישע שרייבער, וואָס אָף זייער מאַזל איז אויסגעפאַלן צו זיין לערער פאַרן פּאָלק, זאָלן זיך נעמען צו דער שיילע, זי דורכלערנען, ווי עס דאַרף צו זיין, ניט פאַרגעסן, אַז אין דעם ליגט א גליק קימאַט פאַר א גרויסן צאָל ידישע רעמעסלעניקעס, אָרעמעלייט, נעבעך, וואָס פאַלן פּראָסט מיטן פּאַנים צו דער ערד אין דער לעצטער צייט באַ היינטיקע ביטערע יאָרן!.. געלערנטע האָבן מיר אַסאַך, מאַסקילים נאָך מער, נאָר עפעס הערט מען ניט באַ אונדז, אַז לייטישע מענטשן זאָלן זיך אַוועקזעצן לערנען אַזעלכע זאַכן; עפעס איז מען זיך מעפאלפל אין הויכע אינאַננים, אין הימל־זאַכן, און, אַז איינער לאָזט זיך אַראָפּ אָף דער ערד גאַנץ נידעריק, ווערט צווישן די שרייבער די אַריסטאָקראַטן א סומאַטאַכע: „אַהאָ, די שוסטער־גאַס“!.. אונדזערע אַריסטאָקראַטן פאַרגעסן, אַז אַן עמעס ער מאַסקיל הייסט דער, וואָס קאָן זיך אַראָפּלאָזן צום פּאָלק און אויסלערנען אלע זיינע באַדערפּענישן, דאָס לעבן זיינס, מיט אַלץ, וואָס אים פעלט, און וואָס נוצלעך איז“¹.

דאָ האָבן מיר ווידער אַ פאַל, ווען אַרום דער געשטאַלט פונעם באַלמעלאַכע ווערן גרופירט די אינטערעסן פונעם פּאָלקיסטיש־געשטימטן יידישן שרייבער פון די 80־ער יאָרן. דיִדאָזיקע אינטערעסן האָבן, עמעס, געהאט אַ שמאַלבאַגרענעצטן פאַרנעם. צו אַ ברייטער געזעלשאַפטלעכער אַקציע, וואָס זאָל די פּאָלקיסטישע שטימונגען פירן צו קאַנ־קרעטע מיסיס, איז קיינמאַל אין די 80־ער יאָרן ניט דערגאַנגען. דער פּאָלקיזם פון דער נייער גרופע שרייבער איז געווען צופיל פרימיטיוו, אַז ער זאָל וואַגן אָף עפעס גרעסערס. אויב דאָ האָט מען שוין אופגעהערט גלויבן אין די כּסאָדים פונעם „קייסער“, ווי דאָס האָט געטון דער פּריערדיקער דאָר מאַסקילים, איז מען אָבער ווייט מיט אַט דעם אומגלויבן ניט געגאַנגען, פאַרזיכערנדיק זיך, אַז „אין די גרויסע צאָרעס קאָן נאָר גאָט אַרויסהעלפן“², אָבער אויב אין דער באַציונג צו דעם אַלגעמיין רוסלענדישן רעזשים פון די 80־ער יאָרן זיינען די נייע שרייבער ניט געגאַנגען פיל ווייטער פון די מאַסקילים, האָבן זיי דאָך גע־וויס געמאַכט אַ שריט פאַרויס אין דער אָפּשאַצונג פון דעם אינערלעכן רעזשים פון דער יידישער סוויוע. דאָס האָט זיך גאַנץ בוילעט אַרויסבאַוויזן אין דער באַציונג צום באַלמע־לאַכע, דאָס האָט זיך אַרויסבאַוויזן אויך אין דער באַציונג צו דער געשטאַלט פונעם יידישן גוויר.

אַפן וועג צום „פּראָסטן יידן“ האָט נאָך יעדער איינער פונעם נייעם דאָר שרייבער דורכגעמאַכט זיין פּעריאָד פון אַריענטירן זיך אין דעם שטייגער, וואָס עס האָט גענומען

1 „פ״ביב״. II באַנד ז. 111.

2 „ייד. פ״ב״ 1883 מ. ספּעקטאָר: „פון שטוב און גאַס“.

איינפירן די ניי אופגעקלערטע יידישע בורזשואזיע פון די 80-ער יארן. אויב מיט עטלעכע יארן שפעטער האָט פּערעץ געהאַט שוין די מעגלעכקייט צו שרייבן אין אַ קאַטעגאָרישן טאָן (אין זיינע „פיר דוירעס—פיר צאוואַעס“) וועגן דער ליידיקער נעשאַמע פון מאַריץ בענדעטזאָן—דעם יינגסטן פאַרשטייער פון דער יידישער גרויס-בורזשואזיע—איז דאָך זיכער דידאָזיקע אופאַסונג געקומען נאָר אַלס רעזולטאַט פון דער דערפאַרונג, וואָס עס האָט געבראַכט די ערשטע ווערק ספּעקטאַרס און שאַלעם-אַלייכעמס. ספּעקטאַר האָט אין זיין „ראַמאַן אָן אַ נאָמען“—אין פּלוג נאָר אַ האַלב-קינסטלעריש ווערק—פאַרמאַסטן זיך צו געבן אַ שאַרף בילד פון יענער פּוסטיקייט, וואָס לויערט איבער דעם לעבנסטייער פון דער יידישער בורזשואזיע. אַרויסשטעלנדיק יאַלס „פּאַזיטיוון“ העלד יאַקאַבזאַנען, וואָס איז נאָך אַלע זיינע אינטעליגענטישע איבערלעבונגען געקומען צום באַוווּסטזיין, אַז „מיין ברעג איז אַרבעט“, באַטאַנט ספּעקטאַר אַף שריט און טריט די נעגאַטיווע שטריכן פונעם לעבן פון דער יידישער בורזשואזיער סווייווע (זי ווערט באַוווּזן אַרום דער פאַמיליע כאַראַקאָוסקי).

שאַלעם-אַלייכעם האָט דעמדאָזיקן פּעריאָד פון אַריענטירן זיך אינעם לעבן פון דער יידישער גרויס-בורזשואזיע דורכגעמאַכט נאָך מער אינטענסיוו. באַזונדערס אין די יוגנט-לעכע ראַמאַנען, געשריבן פאַר „סטעמפּעניו“. דידאָזיקע ראַמאַנען („נאַטאַשע“, „קינדער-שפּיל“, „סענדער בלאַנק“) האָבן, ווי באַוווּסט, געהאַט געשאַפן דעם יונגען שאַלעם-אַליי-כעמען אַ באַשטימטע רעפּוטאַציע פון אַ שרייבער, וואָס איז באַרופן צו שילדערן דאָס לעבן פון דער יידישער גרויס-בורזשואזיע¹. און אַט גראַדע דידאָזיקע ראַמאַנען האָבן דייטלעך אַנגעצייכנט פאַר שאַלעם-אַלייכעמען די נייטיקייט צו „אַראַפּלאָזן זיך צום פּאַלק“. די הויפּט-טענדענץ פון זיינע יוגנטלעכע ווערק פון נעגידישן לעבן האָט שאַלעם-אַלייכעם טרעפלעך אויסגעדריקט אין דעם פינאַל פון דער קאָמעדיע „אַ דאָקטער“ (1887), וווּ דער שאַדכן רופּט אויס, מיינענדיק די נעגידים:

„— זיי דאַרפן אַלע אַ דאָקטער, דאַרפן זיי... ווי אין לעבן אַריין אַ דאָקטער...“

און ווירקלעך: אַלע שאַלעם-אַלייכעמס בילדער פונעם לעבן פון דער יידישער בורזשואזיע אַזיע האָבן דערציילט וועגן אַזאַ פאַרדאַרבנקייט פון דער סווייווע, אַז דעם שאַדכנס אויסרוף האָט געמוזט קלינגען מער ווי נאַטירלעך, דערביי איז די איינגאַרטליכקייט פון שאַלעם-אַליי-כעמס קינסטלערישן צוגאַנג באַשטאַנען דערין, וואָס ער פלעג אַרויסגיין אין דער שיל-דערונג פון דער נעגידישער שטוב ניט אויסשליסלעך פון איר קאָהאַלשער פונקציע, ווי דאָס פלעג טון מענדעלע אין דעם פאַל, ווען ער האָט געשילדערט אַ „קליין מענטשעלע“. פאַר מענדעלען איז דער יידישער גוויר, דער אַביעקט פון מענדעלעס ליידנ-שאַפטלעכן האַס, געווען דאָך אַ מעטושטעשדיקע פיגור, אין וועלכער מענדעלע האָט געקענט אונטערשיידן נאָר די שטריכן פונעם קאָהאַלישן רעדלפירער, אָבער ניט דעם גאַנצן סכּום פון סאָציאַלע און אינדיווידועל-מענטשלעכע אייגנשאַפטן. באַ שאַלעם-אַלייכעמען טרעפט אַמאָל, אַז ער גיט זיך ניט אָפּ לאַכלוטן מיט די קאָהאַלשע פונקציעס פון דעם אָדער יע-נעם גוויר. זיין העלד סענדער בלאַנק, וואָס איז געווען אַמאָל אַ קליין מענטשעלע, גאָר אַ קליין מענטשעלע“ (1. 28), נעמט שאַלעם-אַלייכעם אינגאַנצן ארויס פון קאָהאַלשן לעבן. און אַזוי טוט ער אויך מיט זיינע העלדן פון ראַמאַן „קינדערשפּיל“. זיי זיינען גענומען שוין אַף אַ נייעם פאַן, מענדעלעס צוגאַנג צום גוויר ווי צום קאָהאַלשן רעדלפירער קאָן מער ניט דינען. עס איז נייטיק צו געפינען אַ נייעם קינסטלערישן קריטערי, און דער יונגער שאַלעם-אַלייכעם זוכט אַזאַ קריטערי מיט גרויס אָנשטרענגונג. עמעס, זיין פאַלקיזם איז נאָך צופיל פרימיטיוו און ליגט נאָך מער אין שאַלעם-אַלייכעמס אינסטינקט, איידער

(1) זע אויבן ז. 6, באַמערקונג 1.

אין זיין באַוואוסטזיין, אָבער דער אינסטינקט איז אַ גענוג זיכערער און שאַלעם־אַלייכעם וויל אים ניט לאָזן שווייגן.

מיר זען, לעמאַשל, ווי שאַלעם־אַלייכעם שרייבט שוין אין דער ערשטער אופלאַגע פון „סענדער בלאַנק“: „ר' סענדער — דאָס איז נאָך אונדזער מיינונג אַ יידישער קיט־קייטש, (אַ געוויסער טיפּ פון דעם רוסישן דראַמאטורג אָסטראָוסקי), נאָר אַף דעם יידישן שניט, אַף דעם יידישן פּאַסאָן“.

מיט דעמדאָזיקן זאַץ (פאַר דעם זאַץ איז מען אַף שאַלעם־אַלייכעמען, אַגעו, זייער שאַרף אָנגעפאַלן דעמאַלט. וועגן דעם — שפּעטער) האָט שאַלעם־אַלייכעם דורכויס געוואָלט אונטערשרייכן די באַוואוסטזיניקייט פון זיין נעגאַטיווער באַציונג צום יידישן גוויר, סענדער בלאַנק. די דאָזיקע באַציונג האָט אָבער געלאָזט זיך וויסן אין אַלע יוגנטלעכע ווערק שאַלעם־אַלייכעם¹. ניט אָפּשטעלנדיק זיך אַף די, וואָס זיינען באַקאַנט, וועלן מיר דאָ אָנווייזן אַף די ווייניק־באַקאַנטע פיגורן פון די פּאַמיליעס פּיינפּליגעלאַלד און שאַרפּשטיין אין דער „וועלט־רייזע“ (זע דריטע טייל: „די בעסטע יאָרן“). מיר האָבן דאָ אַ מייסטער־ישן גראַטעסק, צו וועלכן שאַלעם־אַלייכעמען האָט זיך נאָר זעלדען־ווען איינגעגעבן צו דערלאַנגען אין די 80־ער יאָרן. כאַראַקטעריסטיש איז, וואָס שאַלעם־אַלייכעם גראַטעסקירט אויך די גע־שטאַלטן פון דער פּאַמיליע פּיינפּליגעלאַלד ניט געקוקט אַף דעם, וואָס דאָ האָט ער צוטון מיט אַ גוויר אַ יוירעד, וואָס וואָלט באַ אַן אַנדערן, ווי ספּעקטאַר, לעמאַשל, אַרויסגערופן גיכער אַ ראַמקאַנעס־געפּיל. שאַלעם־אַלייכעם טראַגט אַריין אין דער שילדערונג פון אָט דעם יוירעד דעמוזעלבן טאָן, וואָס האָט זיך געלאָזט הערן אין „סענדער בלאַנק“. ער לאָזט אויך דאָ הערן יענעם פּאַרשפּיצטן קריטיציזם, וואָס פּלעגט זיך דערוועקן אין אים אַלע־מאַל, ווי נאָר עס פּלעג אים אויסקומען שילדערן די נעגידישע סוויוע.

אָט דעם קריטיציזם איז באַזונדערס נייטיק אונטערצושטרייכן בעייס מיר כאַראַקטערי־זירן שאַלעם־אַלייכעמעס שטימונגען פון סאָף 80־ער יאָר. אין דער צייט פון שאַלעם־אַליי־כעמעס אומרויִקן זוכן „ווי נעם איך אַ העלד?“, האָט דער קריטיציזם ניט אופגעהערט צו באַזוכטן פאַר אים זיין וועג פּאַרויס. איבערגייענדיק פון שיכט צו שיכט, האָט שאַלעם־אַלייכעם באַם שיין פון פאַרשאַרפטן קריטיציזם אָפּגעשאַצט דעם סאָציאַלן ווערט פון די אָדער יענע געשטאַלטן אין דער יידישער סוויוע. אָבער צום סאָף 80־ער יאָרן הייבט אָן שאַלעם־אַלייכעמעס קריטישע באַציונג צו דער יידישער ווירקלעכקייט אַרויסבאַוויזן קענטלעכע סימאָנים פון וואַקלעניש און אומאַנטשלאַנסקייט. און דאָס מישט אַף אַ ניי קאַפיטל אין שאַלעם־אַלייכעמעס יוגנטלעכער אַנטוויקלונג.

V

מאָריס ווינטשעווסקי, וואָס האָט דורכגעמאַכט די עפּאָכע פון די 80־ער יאָרן אין אויסלאַנד, דערציילט איבער אין זיינע „ערינערונגען“: „מיר האָבן אַפּילע, זייענדיק אין ענגלאַנד די פּאַגראַמען אין יעליסאָוועטגראַד, אין סמילע, אין קיעו און קאַטערינאַסלאַוו, אין באלטע און אַנדערשווי דורכגעלעבט, מיטגעמאַכט און מיטגעליטן, דערפאַר האָבן מיר פּונקט אַזוי געפּילט אין אַלע ביינער דעם קומענדיקן קאַדאַכעס־אַפּאַל². און ווינטשעווסקי דערציילט ווייטער וועגן זיין אייגענעם „נאַציאָנאַל־שמערץ“, וואָס האָט באַקומען דעם שאַרפּסטן אויס־דרוק אין אַ געוויסער ליד פון 1884־טן יאָר.

1 דאָס ראָוו וואַריאירט שאַלעם־אַלייכעם דאָ צוויי מאַטיוון. אָדער ער לאַכט אויס די „ציוויליזירטקייט“, וואָס איז אַ געמיש פון אוימעלומפּערטער נאַקרימעריי און ליידיקייט־ערישע האַסאַגעס (באַזונדערס באַ דער נעגירי־שער יוגנט — די „פּינאַנץ־פּרינצן“, ווי שאַלעם־אַלייכעם רופּט זיי אָן), אָדער ער באַווייזט די אומגעהייערע „געלט־זוכט“, וואָס דערשיקט אינעם גוויר די עלעמענטאַרע געפּילן פון „מענטשלעכקייט“.

2 מ. ווינטשעווסקי: ערינערונגען ז. 213. מאַסקווע 1926.

אויסערלעך ווען מען פארגלייכט די ליד, וואָס ווינטשעווסקי ווייזט אָן, מיט די ליד דער, וואָס עס האָט צו יענער צייט געשריבן שאַלעם-אַלייכעם, קאָן זיך אויסווייזן, אַז ניט געקוקט אָף די פאַרשיידענע לאַגען, צו וועלכע די צוויי שרייבער האָבן געהערט, האָט דאָך דער „נאַציאָנאַל-שמערץ“ באַ בייַדן באַקומען אַ גאַנץ ענלעכן ליטעראַרישן אויסדרוק. אינדערעמעסן איז עס אָבער אַזוי ניט געווען. באַ מ. ווינטשעווסקי איז דער „נאַציאָנאַל-שמערץ“, ווי ווייט ער זאָל ניט ווערן פאַרשאַרפט, דאָך געצוימט און אָנגעפירט געוואָרן דורך דעם פעסט-באַשטימטן סאַציאַליסטישן געדאַנק. באַ שאַלעם-אַלייכעמען האָט די דידאַזיקע גאַנצע און אויסגעשפּראַכענע וועלט-אַנשווינג געפעלט. די אַלע נויגונגען און סימפּאַטיעס, וואָס מיר האָבן ביז אהער פאַרצייכנט אַלס אויסדרוק פון פרימיטיוון, נאָך ניט אויסגע-קריסטאַליזירטן פּאָלקיוס, האָבן ווייניק-וואָס געקענט באַשיצן דעם יונגן שאַלעם-אַלייכעמען פונעם דרוק פון די אַלערליי נאַציאָנאַליסטיש-אַפּאָלאָגעטישע און סטאַם קאַנסערוואַטיווע שטימונגען, וואָס האָבן אונטער דעם אַנזעען פון „נאַציאָנאַל-שמערץ“ גענומען אַרייַנרייסן זיך אין דער ליטעראַטור אַריין¹. דאָס האָט זיך געלאָזט פילן אין אייניקע לידער שאַלעם-אַלייכעם, דאָס איז קלאַר אויך פון אייניקע אַפּאָלאָגעטישע שטעלן אין „שאַמערס מישפעט“, אין געוויסע ערטער פון שאַלעם-אַלייכעם „ידישער פּאָלקס-ביבליאָטעק“ פון 1888 און 1889.

1 קעדיי ריכטיק אָפּשאַצן די ווירקונג פון אַט די שטימונגען, דאַרף מען נעמען אין אַכט דעם ברייטן קרייז פון ליטעראַרישע פאַרבינדונגען, וואָס האָט זיך אין די 80-ער יאָרן — באַזונדערס צום סאָף 80-ער יאָרן — געשאַפן אַרום יונגן שאַלעם-אַלייכעמען. גענוג בוילעט מאַלט זיך דאָס אַלעס אין שאַלעם-אַלייכעם בוך „ידישע שריי-בער“. ניט בלויז די גרופע „הכמי קיעווע“ (שאַצקעס, יהל"ל און אַנדר), האָט, זעט אויס, געמוזט צו יענער צייט ווירקן אָף שאַלעם-אַלייכעמען (ניט געקוקט אָף דעם, וואָס ער באַצייט זיך אין די שפעטער-געשריבענע זיכרוניעס גאַנץ קריטיש צו זיי) — אויך לעווינסקי, בן-עמי, פרישמאַן, ראַווינצקי — זיי אַלע האָבן געשאַפן אַרום שאַלעם-אַלייכעמען יענע אַטמאָספּער, וווּ דער „נאַציאָנאַל-שמערץ“ האָט באַקומען אַ באַזונדער-קאַנסערוואַטיוון אויסדרוק. דאָס בוך „ידישע שרייבער“ רוקט, אָגעווען, אַרויס די פראַגע וועגן דער ווירקונג פון דער העברעיִשער ליטעראַטור אָף שאַלעם-אַלייכעמען. ווען מיר זאָלן אָנהייבן פון דעם, וואָס שאַלעם-אַלייכעם ווייזט אָן אַליין, וואָלט מען דארפן פריער פאַר אַלץ פאַרצייכענען דעם נאָמען ד. פרישמאַן. עס איז אָבער קימאַט דער איינציקער פאל, ווען שאַלעם-אַלייכעם רעדט אין אַזאַ קאָטעגאָרישן טאָן וועגן דער ווירקונג פון אַ העברעיִשן שרייבער. עס איז מערקווירדיק, וואָס אין „שאַמערס מישפעט“, וווּ מיר באַקומען, אַזוי צו זאָגן, די ענציקלאָפּעדיע פון שאַלעם-אַלייכעם ליטעראַטור-קעטעגיש און וווּ עס פיגורירן אַזוי אַדער אַנדערש קימאַט אַלע באַרייטנדיקע נעמען פון דער ידישער ליטעראַטור, איז י. ל. גאַרדאָן דער איינציקער, מיט וועמען עס איז דאָ פאַרגעשטעלט — און דאָס נאָך דערעך אָגעווען — די העברעיִשע ליטעראַטור. די העברעיִשע ליטעראַטור פיגורירט אויך ווייניק אין די ביז איצט-באַקאַנטע בריוו שאַלעם-אַלייכעם (בלויז אין איינעם אַ בריוו דערמאַנט ער מאַפּוס „אהבת ציון“, וואָס מיר און אונדזערע טאַטעס האָבן געלייענט). דאָס איז באַזונדערס מערקווירדיק, ווען מע נעמט אין אַכט, אַז אין 1889-טן יאָר האָט שאַלעם-אַלייכעם אָנגעהויבן דרוקן אייניקע דערציילונגען אָף העברעיִש „המליץ“ 137, 134, 122) און מיט אַ פּאָר יאָר שפעטער (1892) האָט ער גענומען דרוקן אין „המליץ“ נומ. 237, 66—263 צוזאַמען מיט י. כ. ראַווינצקי אונטערן פּסעוודאָנים אלדר ומידר אַ סעריע ביבליאָגראַפֿישע אַרטיקלען.

ס'איז אָבער כּאַראַקטעריסטיש, וואָס די ערשטע צוויי אַרטיקלען פון דער סעריע, וואָס זיינען אָפּגעדרוקט אין „המליץ“, זיינען געווינדמעט ניט וועלכע עס איז וויכטיקע דערשיינונגען פון דער העברעיִשער ליטעראַטור. עס רעדט זיך דאָרט וועגן איינעם אַ מוישע ווייבערג און אַ צווייטן, וואָס האָט זיך פאַרשטעלט אונטערן נאָמען „יהל"ל השני“. ביידע האָבן זיי „באנומען“ שאַלעם-אַלייכעם „ידישע פּאָלקס-ביבליאָטעק“ און עס לאָזט זיך גלויבן, אַז שרייבנדיק וועגן די צוויי העברעיִשע ביכער, איז שאַלעם-אַלייכעם איינגעטלעך אויסן געווען נאָר אַן איבעריק מאַל צוציען די אומפּערקומקייט אַז דערשיינונג פון דער ידישער ליטעראַטור — צו דער „ידישער פּאָלקס-ביבליאָטעק“. מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט אָף די אַלע פּאַקטן דערפאַר, ווייל דאָס שטעלט פאַר אונדז די פראַגע וועגן שאַלעם-אַלייכעם קנאַפע פאַרינטערעסירטקייט אין די גרונט-פּראָבלעמען פון דער העברעיִשער ליטעראַטור. דאָס קאָן אָבער גישט אָפּשוואַכן די וויכטיקייט גענוי אויסצופאַרשן די ווירקונג, וואָס די העברעיִשע ליטעראַטור האָט געהאַט אָף שאַלעם-אַלייכעם קינסטלערישן שאַפן — אַ פראַגע, וואָס איז נאָר אַ טייל פון דער אלגעמיינער פּראָבלעם פון ליד-טעראַרישע ווירקונגען באַ דעם יונגן שאַלעם-אַלייכעמען.

אין אייניקע פאלן האָט דער יונגער שאַלעם-אַלייכעם אַפּילע געפרוּווט ווערן זיך קעגן אַט דעם דרוק פון נאַציאָנאַליסטישער אַפּאָלאָגעטיק¹. דאָס זיינען אָבער געווען גאַר זעל-טענע פּאַלן. פּיל אַפּטער זעען מיר, ווי שאַלעם-אַלייכעמען קומט אויס זיך צו פאַרענטפּערן פאַר די נאַציאָנאַליסטישע אַפּאָלאָגעטיקער פּונעם „ליטעראַרישן וועלטל“. און דאָ קומען מיר צו אַ וויכטיקן פּונקט אין שאַלעם-אַלייכעמעס יוגנטלעכער אַנטוויקלונג. די נאַציאָנאַליסטישע אַפּאָלאָגעטיק פון די 80-ער יאָרן האָט מער ווי אלץ געציילט אין איין פּינטל: זי האָט גע-זאָלט פאַראַלזירן דעם קריטיציזם, אָף וועלכן עס האָט זיך געהאַלטן די טראַדיציע פון דער האַסקאַלע-ליטעראַטור. מיט דערדאָזיקער טראַדיציע איז אָרגאַניש געווען פאַרבונדן — אַלנ-פּאַלס אין די 80-ער יאָרן — שאַלעם-אַלייכעמעס קוק אָף זיין אייגענעם הומאַריסטישן קונסט-שטייגער. איצט האָט עס געהייסן, אַז דער יונגער הומאַריסט דאַרף זיך אָפּזאָגן פון זיין רעכט צו לאַכן, פּונעם „לעצאַנעס“, ווי ער האָט דאָס אין די 80-ער יאָרן גענומען אַנרופּן. שוין אין 1884-טן יאָר דערציילט שאַלעם-אַלייכעם אין „ידישן פּאָלקסבלאַט“ וועגן די טיינעס, וואָס מע האָט צו אים, שאַלעם-אַלייכעמען. מע זאָגט אים:

„— סטייטש, געוואַלד, אין אַזאַ צייט... אין אַזאַ צייט, ווען קעגן יידן ווערן געמאַכט פּאָגראַמען, שרייבסטו צו מעשוּגאַים און שרייבסט פון זיי אין גאַזעטן! ... פאַרוואָס זאָלסטו אין אַזאַ צייט ניט שרייבן פון ערנסטע זאַכן?“

און שאַלעם-אַלייכעם גיט דערביי צו פון זיך:

„דער יידישער לעזער גלויבט גאַר ניט, אַז שרייבן סאַטירע אָדער הומאַר דאַרף מען אויך קענען, דער ייד רופט גאַרניט אָן אַזאַ שרייבן סאַטירע, עס הייסט באַ אים קיין אַנדערן נאָמען, ווי „כּויוּעק מאַכן“, „שפּעטן“, לעצאַנעס...“²

און אַט דידאָזיקע באַשולדיקונג אין „לעצאַנעס“ הענגט איבער שאַלעם-אַלייכעמען קי-מאַט ווי פון די ערשטע טריט זיינע. וועלכע מיטלען פּרוּווט שאַלעם-אַלייכעם ניט אויס, אַבי נאָר אָפּצוואַרפן אַט די באַשולדיקונג אין „לעצאַנעס“? ³ אין אַ פעליעטאַן אין „ידישן פּאָלקסבלאַט“ פון 1887 שרייבט ער:

„עס ווּנדערט מיך נאָר דאָס, וואָס ער (דער קאָרעספּאָנדענט פון „ידישן פּאָלקס-בלאַט“ — ג. א.) האָט אין אַלע בילדער פון שאַלעם-אַלייכעם געפונען נאָר „לעצאַנעס“ — און ניט מער. דערוף טוט קלאַגן מיין האַרץ און מיינע געדערם טוען ברומען אָף מיר, וואָס מיין דאָר טוט מיך ניט פאַרשטיין און זעט ניט די טרערן אָף מיינע אויגן, ווען איך לאַך און פּילט ניט מיינע שמערצן, וואָס איך טראַג טיף-טיף אין האַרצן. נאָר פאַרבאָרגן,

1 מיר וועלן דאָ אַנווייזן אָף פּאָלגנדיקן כאַראַקטעריסטישן עפּיזאָד. אין איינעם פון זיינע בריוו צו דוב-אַוון שרייבט שאַלעם-אַלייכעם, אַז ער האָט קיין כּיישעק ניט צו דרוקן אין דער „יידישער פּאָלקס-ביבליאָטעק“ דעם אַרטיקל פון א. קאַלמענסאָן „וואָס זאָגן באַרימטע מענטשן וועגן יידן“. קאַלמענסאָנס אַרטיקל איז דורכגעדרונגען מיט „אַטאַבעכאַרטאַנו“-מאַטיוון און דאָס איז, לויט שאַלעם-אַלייכעמעס מיינונג, אַ שעדלעכע זאַך. מיר ווייסן ניט, וואָס עס האָט געענטפּערט דערוף דובנאָוו, עס איז אָבער אַ פּאַקט, אַז קאַלמענסאָנס אַרטיקל איז נאָכרעם געדרוקט געוואָרן אין דער „יידישער פּאָלקס-ביבליאָטעק“.

2 פ"ב 50 №, 1884.

3 ווי מע האָט אין די 80-ער יאָרן זיך געשראַקן פאַר אַזאַ באַשולדיקונג, באַווייזט פּאָלגנדיקער פּאַקט. אין 1886 יאָר איז דערשינען מ. ספּעקטאָרס „יודיש“, אַ דערציילונג, וווּ עס ווערט אין אַ איראַנישן טאָן געשריבן וועגן די דעמאָליטיקע שטרעמונגען אין דער אינטעליגענץ. מ. ספּעקטאָר געפינט פאַר ניטיק זיך באַוואַרענען מיט אַ ספּעציעלער מאַטאַ:

„לאַכן הייסט ניט כּויוּעק מאַכן,
לאַכן הייסט אַמאָל ביטער געוויינט.“

און ערשט נאָכרעם שרייבט ער אין דער האַקראַמע צו דעם ווערק:
„וויינען וויל איך, מיין טייערער און ליבער לעזער, וויינען! ... ניט פאַר דיר, לעזער, וואָס דו לייענסט מיין בוך און זאָגסט דערנאָך: עט, אַ ביכלמאַכער, אַ לעץ, אַ מאַרשאַלעק, אַ גאַזעטיק, ער קאָן גוט כּויוּעק מאַכן פון יידן“ א. א. וו.

גוט באהאלטן, אונטער א ווערטל, אונטער א שמייעלע, א קאטאָוועסל א. ד. גל. מאַכמעס וואָס? מאַכמעס דער רעבע האָט געהייסן:

פריילעך זיין
און טרינקען וויין
בין ווייסן טאָג אַריין¹.

ווי גרינג עס איז נישט דער טאָן, ווי פעליעטאַניסטיש עס איז נישט פאַרשלייערט דער גאַנצער עפיזאָד, סוביעקטיוו פאַר שאַלעם-אַלייכעמען האָבן דאָך געמוזט האָבן אַ גאַנץ מאַ-
מאַשעסדיקן באַטייט די ווערטער: „מיין דאָר טוט מיך נישט פאַרשטיין“. דאָס האָט געשטויסן
שאַלעם-אַלייכעמען ווידער און ווידער צו טראַכטן וועגן דעם כאַראַקטער פון זיין געלעב-
טער. זאָל עס דען בעעמעס אָנגענומען ווערן פאַר אידעענלאָזע טרייבערייען, פאַר
„לעצאַנעס“?²

מיר באַקומען דעריבער נאָך אין זעלבן 1887-טן יאָר שאַלעם-אַלייכעמס „עפנטלעכע
אַנטוואָרט“, וווּ ער פרוווט איבערצייגן דעם לעזער, אַז זיין מווע איז „אין שוואַרצן גע-
קליידט“:

נאָך די מווע דיזעלבע איז געבליבן מיט מיר,
אַ שוואַרץ קלייד איז אַף איר אָנגעצויגן;
געאַרמט, געבונדן גיי איך מיט איר —
זעט איר טרערן באַ איר אַף די אויגן?
באַם גרעסטן געלעכטער הערט איר אַ געוויין?
אַ זיפּץ און אַ קרעכץ פונעם האַרצן?
זי לאַכט אַזוי לאַנג ביז זי צעוויינט זיך אַליין,
מע זאָגט דאָס מאַכט גרינגער די שמערצן...³

מעגלעך, אַז שאַלעם-אַלייכעם האָט נאָך געקאָנט מיינען מיט דערדאָזיקער „שוואַרץ-
געקליידטער“ מווע גאַנץ ערנסט: פאַרט איז דאָך די רעד געווען וועגן דעם, אַז „זי לאַכט
אַזוי לאַנג ביז זי צעוויינט זיך אַליין“, אָבער דער נאַציאָנאַליסטישער דרוק פונדוריסן האָט
אויך דאָס נישט געקענט דערלויבן שאַלעם-אַלייכעמען. מיט איין יאָר שפעטער האָט דאָך
ד״ר י. קאַמינער אינעם אַריינפיר צו שאַלעם-אַלייכעמס „יידישער פּאָלקס-ביבליאָטעק“
געפאָדערט:

„אין איצטיקער קאַלטער געשיכטע-צייט דאַרף מען אונדזער פּאָלק געבן מער וואַרעמס,
וואַרעמס פון אַ רעפּוע וועגן, צוביסלעך וויין אויך. נישקאַשע, מיט וויין — מיט פּאַנטאַזיע,
מיט פּאַזיע, מיט האַפּענונג קאָן מען אַביסל שטאַרקן דאָס שוואַכע פאַרכלינעט האַרץ. היט
איך אָפּ פון קאַלטע מייכאַלים, אייז-קאַלטע קריטיק איבער אַ יידישער זאַך — גאַט זאָל אייך
היטן! עס איז נישט די צייט אַצינד. אויך זויערס זאָל נישט קומען אין אייער מאַגן: זויערע
סאַטירע איבער אַ יידישער קאַפּאַטע, זויערע וויצן איבער יידישן לימוד, הזהר והשמר, נישט
אַצינד! אַפּילע אָט די ווייניקע צוקערלעקען, די רעפּאַרמעס מיט די פּאַרמעס, נישט אַצינד,
נישט אַצינד!...⁴

(1) פ"ב 1887, № 33 פעליעטאָן: „פון ווייטע מערינעס“.

(2) אין שאַלעם-אַלייכעם-בוך איז פאַרעפנטלעכט שאַלעם-אַלייכעמס אַ נישט-גערורטע רעצענזיע פון 1884,
וואָס באווייזט אונדז זייער בוילעט, ווי שאַלעם-אַלייכעם איז אין יענער צייט געווען באַשעפטיקט מיט דער פּראָבלעם
פון סאַטירע און הומאָר (שאַלעם-אַלייכעם-בוך ז. 326).

(3) פ"ב 1887, № 18.

(4) „אַ בריוו צום אַרויסגעבער“, פ"ב. I באַנד ז. III.

אזא פראַגראַם האָט געמוזט אין די 80-ער יאָרן באַקומען אַ באַזונדער באַדייטונג נאָך מער דערפאַר, ווייל זי איז געשריבן געוואָרן פון אַ „מענטשן מיט אַ פאַראַנגענהייט“ — דעם געוועזענעם סאַציאַליסט — י. קאַמינער. אין דעם „ליטעראַרישן וועלטל“, וואָס האָט אַרומגערינגלט דעם יונגן שאַלעם-אלייכעמען, האָט די פיגור פון „געוועזענעם סאַציאַליסט“ פאַרנומען ניט דאָס לעצטע אָרט. צו דער קאַטעגאָריע „געוועזענע סאַציאַליסטן“ האָט געהערט אויך יהל^ל, וואָס האָט זיך באַטייליקט אין „ידישער פּאָלקס-ביבליאָטעק“, און אויך מ. ל. ליליענבלום, וואָס האָט, ווי ס'איז צו זען פון שאַלעם-אלייכעמעס מעלדונג, אויך געזאָלט נעמען אן אַנטייל אין ערשטן באַנד „ידישע פּאָלקס-ביבליאָטעק“. קאַמינערס „בריוו צום אַרויסגעבער“ איז געדרוקט ווי אַ מין פּראַגראַם-אַרטיקל און דערפון איז צו זען, אַז שאַלעם-אלייכעם האָט געהאַלטן דעמאָלט פאַר אַ היפשן קאָוועד צו סאַלידאַריזירן זיך מיט אַט דעם „געוועזענעם סאַציאַליסט“, וואָס האָט אין דעם אַזאַרט פון „טשוווע“ אָפּגעגעבן די לעצטע פּאָזיציעס פון קריטיציזם, פאַר וועלכע ס'האָט אַזוי שווער געקעמפט אַ גאַנצער דאָר האַסקאַלע-שרייבער.

אין 1888-טן יאָר, ד. ה. דעמאָלט, ווען שאַלעם-אלייכעם האָט זיך דירעקט באַשעפֿ-טיקט מיט זיין ראַמאַן „סטעמפעניו“, איז אין „ידישן פּאָלקסבלאַט“ (ביילאָגע צום נומ. 29) דערשינען אַן אַרטיקל פון י. הערדנער (י. לערנער), וואָס האָט געהייסן „לעבעדיקע מייסם“. גערעדט האָט זיך אין דעם אַרטיקל וועגן שאַלעם-אלייכעמעס „סענדער בלאַנק“, וואָס איז לויט דעם רעצענזענטס מיינונג געווען פול מיט כעסרוינעס. דעם הויפט-כיסאָרן וויל י. הערדנער זען דערין, וואָס שאַלעם-אלייכעם פאַרמעסט זיך אין „סענדער בלאַנק“ געבן אַ געשטאַלט ענלעך צו אַסטראָווסקיס „קיט-קיטיש“. וועגן דעם שרייבט י. הערדנער פּאָלגנדיקס: „איך ווייס, ניט צי איז ה. שאַלעם-אלייכעם ווייניק באַקאַנט מיט דעם טיפ „קיט-קיטיש“, וואָס דער באַרימטער רוסישער שריפטשטעלער אַסטראָווסקי האָט אַזוי קינסטלעך אויסגעאַרבעט אין זיינע דראַמאַטישע ווערק. נאָר אויב יאָ, מוז איך אָפּן זאָגן, אַז ער האָט זיך דערמיט שטאַרק פאַרזינדיקט, ווייל באַשאַפּן ידישע „קיט-קיטישעס“ הייסט אַזוי פיל ווי באַליידיקן דאָס ידישע פּאַמיליען-לעבן, אַ רעכילעס זאָגן אַף דער ידישער הויזלעכקייט, וואָס אַפּילע די גרעסטע סאָנים זיינען אונדז מעקאַנע דערוף“.

י. הערדנער שטעלט זיך ווייטער אָפּ אַף דעם טיפ „קיט-קיטיש“, ווי ער איז פּאָר-געשטעלט באַ אַסטראָווסקי, און לאָזט אויס אַזוי:

„נו, דאַרף מען נאָך, פּרעגט זיך, באווייזן, אַז דאָס ידישע לעבן איז פּרעמד פון אַזעלכע דערשיינונגען? ווער ס'קאָן דאָס ידישע פּאַמיליען-לעבן און ווייסט וועלכע פרייהייט און צערטלעכקייט די ידישע פּרויען און קינדער געניסן באַ זייערע מענער און פּאָטערס, דער מוז מידע זיין, אַז קיין ידישע „קיט-קיטישעס“ האָבן מיר ניט“.

אין דער ערשט-געבראַכטער ציטאַטע האָבן מיר אַ קלאָרן אויסדרוק פון די פּאָדערונגען, וואָס די אַרומיקע ליטעראַרישע סויווע האָט געשטעלט פאַר דעם יונגן שאַלעם-אלייכעמען. דער דרוק פון דרויסן איז געווען שוין צו שטאַרק, אַז שאַלעם-אלייכעם זאָל אים קאַנען בייקומען. און מיר זעען ווירקלעך, ווי שאַלעם-אלייכעם שרייבט אינגיכן אין אַ בריוו צו דובנאַוו פון 1889-טן יאָר:

„בא מיין גאַנצער נויגונג צום פריילעכן הומאַר, פעלט מיר אויס מוט אין דער איצטי-קער אונדזערער סאַציאַלער לאַגע צו טרייבן לעצאַנעס, ווער שמועסט, אַז אינעם לעבן, וואָס איך באַשרייב, געפין איך און גראַב אויס אַזעלכע פּערי, ווי פּערעלע אַדער ראַכעלע אין „סטעמפעניו“¹.

און דערין קאַנען מיר זען אַ מין ענטפּער אַף קאַמינערס „בריוו צום אַרויסגעבער“. דאָס האָט געזאָלט זיין דער אויסוועג פון שאַלעם-אלייכעמעס ספייקעס אין זיינע רעכט צו „לאַכן“.

וואָס פאַר אַ מאָדנע עוואָלוציע האָבן צום סאָף 80-ער יאָרן דורכגעמאַכט שאַלעם-אלייכעמס קינסטלערישע סימפּאַטיעס! אָנגעהויבן זיך פון דעם פּאַלקיסטישן גלויבן אין די פאַרבאַרגענע קויכעס פון דער ברייטער פּאַלקס-מאַסע, אַזאַ גלויבן, וואָס האָט זיך דאָך ניט געוואָלט אָפּזאָגן פּונעם קריטיציזם, אָף וועלכן ס'איז דערצויגן געוואָרן די עלטערע האַסקאָלע-ליטעראַטור, קומט וואָלעם-אַלייכעס צו אַזאַ מאָמענט, ווען ער איז מער ניט אימשטאַנד פאַר זיך צו באַרעכטיקן זײַן אייגענעם הומאַריסטישן קונסט-שטייגער, ער קומט צום געדאַנק, אַז די קריטישע באַצײונג צום ייִדישן לעבנשטייגער מוז פאַרשוויגן ווערן און איר אָרט דאַרף פאַרנעמען די אידעאָלוגאָציע פון געשטאַלטן און דערשיינונגען אין דער אַרומיקער ייִדישער סוויוע. איין אָדער שלאָגט נאָר שטאַרק אין דעם יונגן שאַלעם-אלייכעמען — דאָס איז די אינסטינקטיווע איבערגעגעבנקייט צום רעאַליזם. ווי שטאַרק ער איז ניט אַנגעשראַקן פון די באַשולדיקונגען אין „לעצאַנעס“, ווי פעסט ער איז ניט איבערצייגט אין דעם, אַז די „לעצאַנעס“ (און מאַשמאַעס אויך זײַן אייגענער הומאַר, ווי ס'זעט זיך פּונעם בריוו צו דובנאַוון) האָט אָפּגעלעבט איר צײַט — דעם געבאַט פון רעאַליזם פאַרבלייבט ער דאָך אָף ווייטער אויך געטריי.

„אַלעס, וואָס ריכטיק איז — שרייבט שאַלעם-אַלייכעס אין 1888-טן יאָר אין „שאַמערס מישפעט“ — איז גוט, איז רעאַלע. און דאָס פּאָדערט די עסטעטיק, די פּאָעזיע, די קונסט. אַזוי דאַרף מען שרייבן און באַשרייבן, אַזוי איז מעכעווען יעדער בעלעטריסט געבן אין זײַן ראַמאַן נאָר דאָס, וואָס מעגלעך איז, וואָס אינעם לעבן געפינט זיך, וואָס ס'קאָן זיך געפינען... 1.

דער גלויבן אינעם רעאַליזם איז פאַרבליבן באַ שאַלעם-אַלייכעמען גאַנץ אויך נאָכדעם, ווען דער „נאַציאָנאַל-שמערק“ האָט געבראַכן אינעם יונגן הומאַריסט דעם גלויבן אין זײַנע רעכט צו „לאַכן“. גייענדיק מיטן וועג פון אַט דעם רעאַליזם, האָט שאַלעם-אלייכעס געגלויבט אופצושטעלן דעם ביניען פון „ייִדישן ראַמאַן“, וואָס האָט אים סאָף 80-ער גענו-מען שטאַרק באַשעפּטיקן. דערמיט איז ער צוגעטראָטן צו שרייבן „סטעמפעניו“. אָבער דאָ האָבן זיך שוין אָן זײַן וויסן דורכגעריסן צום וואַרט גאַר נייע מאַטיוון און טענדענצן. און דאָס גייען מיר אַצינד באַטראַכטן.²

VI

„סטעמפעניו“ איז אַ ווערק, צו וועלכן שאַלעם-אלייכעס איז צוגעגאַנגען נאָך לאַנגע טעאָרעטישע האַכאַנעס. שאַלעם-אלייכעס האָט געשאַפן זײַן „סטעמפעניו“ ניט נאָר מיט אַ „פּלאַן“, ווי ער האָט אליין געזאָגט, נאָר אויך מיט אַ גאַנצער טעאָריע. די ערשטע שריט צו אַזאַ טעאָריע זעען מיר אין שאַלעם-אלייכעס בריוו צו דובנאַוון. „סטעמפעניו“ — שרייבט שאַלעם-אלייכעס — איז מײַן ערשטער ראַמאַן, וואָס איך האָב אייך לאַנג געהאַט צוגעזאָגט. „סטעמפעניו“ איז אַ ווערק אַ קינסטלעריש און פון זײַן דערפּאָלג הענגט אָפּ דאָס גאַנצע ווייטערדיקע מאָזל פון מײַן ליטעראַרישער טעטיקייט. פירנעמענדיק זיך דעם געדאַנק צו שרייבן אַ ייִדישן ראַמאַן פאַרן פּאָלק, האָט איך זיך אַראָפּגעלאָזט צו אים, צום פּאָלק. איך האָב גענומען באַ אים זײַנע אויסגעצייכנטע לעגענדן וועגן דער-

1 ש. מ. 85.

2 ווי יעדער זעלבשטענדיק קינסטלעריש ווערק, פארדינט אויך דער ראַמאַן „סטעמפעניו“, אַז מ'זאָל קוידעמקאָל אָפּשאַצן זײַן אַלגעמיינעם קינסטלערישן ווערט, מיר וועלן אָבער דערמיט דאָ זיך ניט באַשעפּטיקן. אין אונזער איצטיקער אַרבעט, וווּ מיר באַטראַכטן די פּראָבלעם פון שאַלעם-אלייכעס קינסטלערישער אַנט-וויקלונג, אינטערעסירט אונדז „סטעמפעניו“, בלויז ווי דער שידוועג צווישן שאַלעם-אלייכעס יונגטלעכן פּעריאָד און זײַן רײפּערער, קלאַסישער שאַפּונג-צײַט. דערפּאַר גײט עס אונדז ניט אַזוי אינעם אָפּשאַצן דעם אַלגעמיינעם קינסטלע-רישן ווערט פון „סטעמפעניו“, ווי אינעם געפינען יענע — טיילמאָל נאָר רעלאַטיוו-וויכטיקע — עלעמענטן, פון וועלע ס'האָט זיך אַנטוויקלט שאַלעם-אלייכעס שפעטערדיקע קונסט.

דאזיקער, אזוי צו זאָגן, היסטאָרישער פּערזענלעכקייט. (קורסיוו באַ שאַלעם-אליי-
כעמען — נ. א.)

שאַלעם-אלייכעם מאַכט אין דעם בריוו דעם ערשטן פּרווה צו דערקלערן זיין קינסט-
לערישע אופגאַבע אין „סטעמפעניו“. ווי אַלעמאַד אָבער באַ שאַלעם-אלייכעמען, שטעלט ער
זיך דערביי ניט אָפּ אַפּן האַלבן וועג. און אין אַ צווייטן בריוו אינגיכטן שרייבט ער ווידער
וועגן „סטעמפעניו“:

„דאָס איז שוין ניט קיין קאָפּיע פון דער ווירקלעכקייט, נאָר אַ קינסטלעריש בילד,
וואָס דערהויבט די ווירקלעכקייט דורך דער באַהעפטונג פון האַרמאָנישע און בוילעטע
געשטאַלטן און שטריכן. דאָס איז מיין ערשטער פּרווה צו באַשאַפּן אַפּן פּאָלקס-באָדן עפעס
העכסט שיינס פון פּאַנטאַסטישן מין. איר וועט דאַרפן אָפּשאַצן, צי האָב איך ריכטיק אָדער
ניט ריכטיק אויסגעפילט אַט די קינסטלערישע אופגאַבע... אין די ווייטערדיקע ווערק קער
איך זיך אום צו מיין געוויינלעכן זשאַנר — צו דער שילדערונג פון לעבנשטייגער.“

ענדלעך, קומט דער דריטער בריוו, וועלכן מיר האָבן פריער ציטירט. שאַלעם-אלייכעם
דערקלערט דאַרטן, פאַרוואָס ער מוז זיך אָפּזאָגן פון זיין „פריילעכן הומאָר“ און פאַרוואָס
ער זוכט אַזעלכע העלדן, ווי ראַכעלע.¹

אין דידאָזיקע בריוו איז אונז געגעבן געוואָרן אַ גאַנצע געדאַנקענגאַנג. מיר וועלן
זיך דערווייל נישט אָפּשטעלן אפּן טאָך פון דעמדאָזיקן געדאַנקענגאַנג. מיר וועלן פריער
זען, ווי אזוי דער יונגער שאַלעם-אלייכעם מאַלט זיך אויס די פאַרקערפּערונג פון זיינע
נייע ליטעראַרישע אַנשויונגען.

שאַלעם-אלייכעם מאַלט זיך אויס, אַז דאָס איז מעגלעך נאָר אין דער פאַרם פון
אַ סעריע „ידישע ראַמאַנען“. שאַלעם-אלייכעם שרייבט דאַרטן וועגן „סטעמפעניו“:

„דאָס איז די ערשטע און די גראַבסטע מאַדרייגע פון פּאָעזיע: ווער ס'וועט
לייענען מיין צווייטן יידישן ראַמאַן, דער וועט אַרויסזעען, אַז דער צווייטער העלד
מינער „יאַסעלע סאָלאָוויי“ שטייט שוין פיל העכער פון „סטעמפעניו“ אין אַסאַך אויפאַנים
און יענער דריטער הערפּאָ, דער עמעסער פּאָעט, וואָס איז נאָך באַ מיר בעמאַכשאַווע פאַר
מיין דריטן יידישן ראַמאַן, באַדאַרף זיין נאַטירלעך אַסאַך העכער פון יאַסעלען כהנה
וכהנה. דערפון איז גרינג אַרויסצוזעען, אַז שרייבנדיק מיינע ראַמאַנען, האָב איך עפעס
אַ מיין דרינען; איך האָב מיר פריער אָנגעצייכנט אַ וועג, אָנגעגרייט אַ פּלאַן צו גיין
אַלץ ווייטער און ווייטער.²

מיר באַגעגענען זיך דאָ מיט אַ גאַנץ אינטערעסאַנטער דערשיינונג. דער יונגער שאַלעם-
אלייכעם, וואָס האָט ניט לאַנג ערשט געשריבן, אַז נאָך דעם ראַמאַן „סטעמפעניו“ קערט
ער זיך אום צו זיין געוויינלעכן זשאַנר, — דער שילדערונג פון לעבנשטייגער, באַמיט זיך
שוין איצט אינעם נאָכוואַרט צו „סטעמפעניו“ דערווייזן, אַז דער וועג, וואָס ער האָט באַ-
טראָטן אין „סטעמפעניו“ (עפעס העכסט שיינס פון פּאַנטאַסטישן מין), איז ניט קיין דער-
ווייליקער, דאָס איז ביכלאַל יענער וועג, וואָס ער האָט זיך אָנגעצייכנט אָף „צו גיין אַלץ
ווייטער און ווייטער“.

אין וואָס-זשע באַשטייט דער וועזן פונעם „יידישן ראַמאַן“, מיט וועלכן שאַלעם-
אלייכעם וויל פאַרביןדן זיין ווייטערדיקן ליטעראַרישן וועג?

ווען מ'פרוווט פאַרסאכאַקלען דאָס, וואָס שאַלעם-אלייכעם זאָגט אין זיינע בריוו, אינעם
פאַרוואַרט און אין „נאָכוואַרט“ צו „סטעמפעניו“, באַקומט זיך אַ גאַנץ ווידערשפּרעכיקער
ענטפּער אָף דער ערשט-געשטעלטער פּראַגע. שאַלעם-אלייכעמען איז גאַנץ שווער צו פאַר-

1. ז. עב. Сп. 1916 234—252. די בריוו זיינען געשריבן אָף רוסיש.

2. „נאָכוואַרט“ ז. 308.

מולירן זיינע קינסטלערישע אַנשווינגען (באזונדערס אינעם „נאַכוואַרט“), אָבער דער קערן פון שאַלעם-אַלייכעמס געדאַנקען וועגן „יידישן ראַמאַן“ באַשטייט בערערך דערין, וואָס „יעדער ראַמאַן באַדאַרף האָבן אין זיך זיין אייגענע מאַרע, זיין אייגענע פיזיאָנאָמיע, ביכדי מיר זאָלן געפינען אין אים אן עמעסן אָפּשיין פונעם פּאָלקס-לעבן“. און דאָן: „ווי באַלד די הויפּט-פאַרשוניען אָדער ווי מ'רופט זיי די העראַציען, וועלן זיין גענומען פונעם עמעסן יידישן לעבן, וועלן זיי מוזן האָבן זייער אייגענעם יידישן אַנבליק, וועט שוין דער ראַמאַן, דאָס הייסט, דאָס פאַרליבעניש באַ זיי מעמיילע אויסקומען יידיש¹.

אָט אַף דעם גרונט-געדאַנק איז געבויט אויך דאָס פּאַרוואַרט צו „סטעמפעניו“. שאַלעם-אַלייכעם דערציילט דאָ, ווי אַזוי ער האָט אונטער מענדעלעס ווירקונג „אַנגעהויבן צו פאַר-שטיין אַף וויפל אַ יידישער ראַמאַן דאַרף זיין אַנדערש פון אלע אַנדערע ראַמאַנען, מאַכמעס דאָס יידישע לעבן ביכלאַל און די אומשטענדן, באַ וועלכע דער ייִד קאָן ליב האָבן, זיינען גאַרניט גלייך, ווי באַ אלע אַנדערע פעלקער. היינט אויסער דעם האָט דאָך דאָס יידישע פּאָלק זיין אייגענעם כאַראַקטער, זיין אייגענעם יידישן גייסט מיט באַזונדערע מינהאַגים און רעגילעסן, וואָס זיינען גאַר פאַרענדערט ווי באַ אַנדערע אומעס. אָט די נאַציאָנאַל-נאַליסטימאַנים אונדזערע, וואָס בלייבן טאַמיד עכט-יידיש, מוזן זיך אַרויסווייזן אין אַ יידישן ראַמאַן, אויב ער איז נאָר גענומען פונעם לעבן...“ (קורסיוו באַ שאַלעם-אַלייכעמען—נ.א.).²

ס'איז גענוג צו פאַרגלייכן די אַקאַרשט-ציטירטע שטעלן פון דעם פּאַרוואַרט און „נאַכ-וואַרט“ מיט די פריער-געבראַכטע בריוו צו דובנאָוון קעדיי צו באַמערקן אַ גאַנץ כאַראַק-טעריסטישע דעטאַל אין שאַלעם-אַלייכעמס צוגאַנג צו זיין ערשטן יידישן ראַמאַן. אין די בריוו צו דובנאָוון ווערט מיט קיין וואַרט ניט דערמאַנט ניט די „נאַציאָנאַל-סימאָנים אונד-זערע“, ניט דער „יידישער גייסט“ און ניט דער באַזונדער „יידישער אַבליק“ פון די העלדן. דאָרט, אין די בריוו, וויל שאַלעם-אַלייכעם זען דעם הויפּט-ווערט פון „סטעמפעניו“ גראַדע דערין, וואָס דער ראַמאַן איז „דער ערשטער פרוו צו באַשאַפן אַפן פּאָלקס-באַדן עפעס עכט-שיינס פון פּאַנטאַסטישן מין“ און באַזונדערס דערין, וואָס דאָ האָט דער מעכאַבער זיך אַראָפּגעלאָזט צום פּאָלק און גענומען באַם פּאָלק זיינע אויסגעצייכנטע לעגענדן וועגן דעם באַרימטן קלעזמער סטעמפעניו. וועגן דעם ספעציפישן כאַראַקטער פון דער „פאַרליבעניש“ ווערט אין די בריוו צו דובנאָוון ניט גערעדט.

מיר קאָנען אַפילע אַנעמען, אַז די בריוו צו דובנאָוון, געלויפיקע, איילנדיקע בריוו, ווי שאַלעם-אַלייכעם פלעג זיי שרייבן, האָבן געקאָנט אויסדריקן נאָר צופעליקע, פאַרבייגי-ענדיקע שטימונגען. אָבער אַפילע ווען מיר זאָלן דאָ האָבן אַ צופאַל, איז עס ביז גאַר אַ כאַראַקטעריסטישער צופאַל. מיר באַקומען דאָ אַן אַנצוהערעניש דערוף, אַז אין זיין איינ-טימער באַציונג צו „סטעמפעניו“ האָט שאַלעם-אַלייכעם דאַפקע ווייניקער ווי אַלץ גע-לייגט אַכט אַף דעם, וואָס ער האָט זיך באַמיט באַזונדערס צו באַטאַנען אין זיין עפנטלע-כער, אַפּיציעלער האַקדאַמע צו „סטעמפעניו“. די אינטימע באַציונג צום ראַמאַן „סטעמ-פעניו“ האָט זיך געהאַלטן אַף דער באַגייסטערונג פון דער מעגלעכקייט „צו שאַפן עפעס העכסט שיינס פון פּאַנטאַסטישן מין“, פון די מייסעס און לעגענדעס, וואָס ער האָט זיך אַנגעהערט וועגן „סטעמפעניו“. קורץ, פון יענע ראַמאַנטישע מאַטיוו, וואָס האָבן זיך גע-לאָזט אַנקניפן אין דעם סוזשעט פון „סטעמפעניו“. באַגייסטערט איז שאַלעם-אַלייכעם אין „סטעמפעניו“ פון דער איבעראַשנדיקער אַנטדעקונג, אַז דאָס „אַראַפלאָזן זיך צום פּאָלק“ פירט דעם שרייבער צו נייע, ראַמאַנטישע פיגורן³: עס גיט אים די מעגלעכקייט צו געפיר-

1 „נאַכוואַרט“ ז. 304.

2 ס. ז. V.

3 דאָסזעלבע האָט, ווי באַוווּסט, געשטויסן פערעצן מיט דריי יאָר שפעטער (1891) אַנצושרייבן „אַ טויט

פון אַ קלעזמער“.

נען אין דער יידישער סוויוע אזעלכע אויסגעשפראכענע ראַמאַן-העלדן, ווי די „היסטאָרי־שע פּערזענלעכקייט“—סטעמפּעניו, יאָסעלע סאָלאָוויי און אַנדערע. ווי מיר דערוויסן זיך פונעם נאָכוואָרט צו „סטעמפּעניו“, איז דאָס ראָוו אָנפאַלן אָף דעמדאָזיקן ראַמאַן געווען פאַרבונדן מיט אַט דער „נידעריקער“ אָפּשטאַמונג פונעם הויפּט-העלד, דעם קלעזמער סטעמ-פעניו. אָבער שאַלעם-אַלייכעם פּרווט אין דעם פּאַל אָפּן שטעלן זיך אַנטקעגן און ער שרייבט אין „נאָכוואָרט“: „ווער עס איז באַקאַנט מיט אונדזער פּאַלק, דער ווייסט, אַז העלדן געפינען זיך צווישן אונדזער האַמוניאַם אַסאַך מער, אַלס באַ אונדזער העכערער קלאַסע, וואָס מע רופט דאָס אָן „אינטעליגענציע“¹.

דאָ איז געגעבן געוואָרן אַ קלאַרער און דייטלעכער ענטפּער אָף פּערצעט פּראַגע: „ווי נעם איך אַ העלד?“. און אַט אָף דעם ראַמאַנטיש-באַפּאַרטן פּאַלקיזם האָט זיך גע-האַלטן שאַלעם-אַלייכעם באַציונג צו „סטעמפּעניו“. מע האָט געדאַרפט האָבן גענוג מוט און טיפע איבערצייגונג קעדיי דאָס צו זאָגן אָפּן סאָף 80-ער יאָרן. ניט אַלעמאַל אָבער האָט דער יונגער שאַלעם-אַלייכעם אַזויפיל מוט פּאַרמאַגט. און דערפון האָט זיך גענומען דער היפּשער „מעהאַלעך“, וואָס האָט אָפּטמאַל אָפּגעטיילט שאַלעם-אַלייכעם אינטימע באַ-ציונג צו זיין ראַמאַן „סטעמפּעניו“ פון יענער אָפיציעלער באַציונג, וועלכע ער האָט פּראַק-לאַמירט אין „נאָכוואָרט“ און פּאַרוואָרט. דערפון האָבן זיך גענומען אויך אייניקע וואַקלע-נישן אין דער אופּבויונג פונעם ראַמאַן. געשריבן האָט שאַלעם-אַלייכעם אין פּאַרוואָרט, אַז דעם „יידישן גייסט“, די „נאַציאָנאַל-סימאָנים אונדזערע“ האָט ער געוואָלט באַווייזן אין דער געשטאַלט פון דער „יידישער טאָכטער ראַכעלע די שיינע, וואָס שפּילט די גרעסטע ראַליע אין דאָזיקן ראַמאַן“, אָבער אַ נאָמען געגעבן האָט ער דאָס ווערק לויטן נאָמען פונעם קלעזמער סטעמפּעניו, וואָס האָט דאָך געוויס ניט געזאַלט פּאַרקערפּערן דעם „יידישן גייסט“ אינעם ראַמאַן. ער האָט אויך אין „נאָכוואָרט“ ניט געקענט בייקומען אַט דעם גרונט-ווי-דערשפּרוך אין זיין טעאָריע פון „יידישן ראַמאַן“. פון איין זייט דערקלערט ער, אַז ער שרייבט אַ סעריע יידישע ראַמאַנען מיט דעם ציל צו „דורכפירן פאַרביי זיי (די לעזער פון האַמוניאַם—נ. א.) איינס נאָכס אַנדערע אזעלכע מינים פאַרשויען, וואָס אָפּן ערשטן קוק זיינען זיי, דאָכט זיך, פּאַשעטע, גאָר געוויינלעכע מענטשלעך, נאָר אין טאָך אַרײן, אַז מע וויל זיך צו זיי רעכט צוקוקן, זעט מען ערשט, אַז זיי זיינען ווי באַשאַפּן עפעס פון אַן אַנדער מין מאַטעריע“. און נאָך דאָ, אין זעלבן „נאָכוואָרט“ קאָן מען הערן, אַז דער „יידישער ראַמאַן“ האַלט זיך אָף דער אַפּאַלאַגייע פון דער „יידישער טאָכטער“ מיט איר „יידישער בעריעשאַפט“, מיט איר „יידישן העראָיום“.

און אַט צווישן דידאָזיקע צוויי טענדענצן וואַקלט זיך אַלעמאַל שאַלעם-אַלייכעם, ווען ער וויל באַשטימען, ווער איז דער הויפּט-העלד פון זיינע „יידישע ראַמאַנען“.

דידאָזיקע וואַקלענישן האָט שאַלעם-אַלייכעם, פאַרשטייט זיך, ניט פאַרענטפּערט ניט מיטן פּאַרוואָרט, ניט מיטן „נאָכוואָרט“ צו „סטעמפּעניו“. געבוירן געוואָרן אין דער קריי-זיס-צייט פון שאַלעם-אַלייכעם יוגנטלעכן פּעריאָד, ווען דער יונגער קינסטלער האָט נאָך ניט געקענט פאַרענטפּערן ניט פאַר זיך, ניט פאַר יענעם זיין קינסטלערישן מעטאָד—דעם הומאָר—האָט דער „יידישער ראַמאַן“ געגעבן אונדז נאָר די פּאַרזעצונג פון אַט דעם קריי-זיס, ווען שאַלעם-אַלייכעם האָט שוין פון דער פּראַגע וועגן מעטאָד געמוזט איבערגיין צו דער פּראַגע וועגן עצעם-אינהאַלט פון זיין שאַפּן. שאַלעם-אַלייכעם פּאַלקיזם איז נאָך אין

1 „נאָכוואָרט“ ז. 307.

אין זעלבן יאָר, ווען שאַלעם-אַלייכעם האָט דאָס געשריבן, האָט ער אָפּגעדרוקט זיין גראַטעס „די אַסיפע“, וואָס זעט אויס ווי אַ מין קינסטלערישע אילוסטראַציע צו די ערשט-ציטירטע ווערטער וועגן „אונדזער העכערן קלאַס. וואָס מע רופט דאָס אָן: „אינטעליגענציע“. עס איז, אָנער, אויך די בייסיקסטע סאָטייע אָף די טוער פון דער קיבאַס-ציען-באוועגונג.

יענער צייט געווען צופיל פרימיטיוו, אז ער, דער פאלקיוס, זאל קאנען פרעטענדירן אָ גרויסע רעכט. דעריבער האָט זיך באַקומען, אַז אין שאַלעם־אַלייכעם טעאָריע פונעם „ידישן ראָמאַן“ האָט דאָס „פּאַלקיסטישע“, דאָס, וואָס האָט דיקטירט די באַגייסטערטע באַציונג צום קלעזמער סטעמפּעניו, ניט בייגעשטאַנען דעם דרוק פון נאַציאָנאַלער אַפּאַל־געטיק, וואָס האָט געפּאָדערט עס זאָל אַפּן ערשטן אָרט געשטעלט ווערן די „ידישע טאַכ־טער“, — ראַכעלע. און עס האָבן זיך באַקומען צוויי פּאַראַלעלע, אויסערלעך ניט־געבונדענע עלעמענטן פונעם „ידישן ראָמאַן“: די פּאַרקערפּערונג פון דער „מאַטעריע ייד“ — ראַכעלע די שיינע, און די פּאַרקערפּערונג פון „עפעס אַן אַנדער מין מאַטעריע“, ווי שאַלעם־אַלייכעם דריקט זיך אויס — דער קלעזמער סטעמפּעניו.

אַבער אַזוי איז עס געווען נאָר אין שאַלעם־אַלייכעם טעאָריע פונעם „ידישן ראָמאַן“. שאַלעם־אַלייכעם האָט באַוווּן אין דער קינסטלערישער פּראַקטיק פון זיין ערשטן „ידישן ראָמאַן“ צו געפינען אַן אַנדער פּאַרהעלטעניש צווישן די צוויי הויפּט־טענ־דענצן פון זיין ראָמאַן. ער האָט דידאָזיקע פּאַרהעלטעניש געפונען אין גאַנג פון דער האַנד־לונג, וואָס האָט גאָר אַן נייעם אויפן פּאַרבונדן די הויפּט־געשטאַלט פון „ידישן ראָמאַן“. און אָט פון דער האַנדלונג דאַרפן מיר אָנהייבן אונדזער אַנאַליז פון „סטעמפּעניו“.

VII

דער ראָמאַן „סטעמפּעניו“ איז, ווי מיר ווייסן, געפּלאַנט געוואָרן אַף אַזאַ אויפן, אַז די האַנדלונג האָט ניט געזאָלט האָבן צו טון מיט יענע וויכטיקע געשעענישן, וואָס האָבן זיך אין די 80־ער יאָרן אָפּגעשפּילט אין דער יידישער סוויוע. ווען מע פּאַרגלייכט „סטעמ־פעניו“ מיט ספּעקטאַרס „ראָמאַן אָן אַ נאָמען“, „דער יידישער מוזשיק“, אַפּילע מיט שאַלעם־אַלייכעם אייגענע ערשטע ראָמאַנען, דערזעט מען גלייך, אַז דאָ אין „סטעמפּעניו“ האָט שאַלעם־אַלייכעם בעקוון זיך אָפּגעזאָגט פון דעם מאַטעריאַל, מיט וועלכן עס האָט זיך באַשעפּטיקט אין יענער צייט דער יידישער ראָמאַניסט. דער ראָמאַן „סטעמפּעניו“ האָט געזאָלט שטיין אינגאַנצן אויסער דעם שטראָם פּאָליטיש־געזעלשאַפּטלעכע באַוועגונגען פון די 80־ער יאָרן. שאַלעם־אַלייכעם וויל פּאַרגעסן סיי אין די „אַסימיליאַטאַרס“, סיי אין די „פּאַלעסטינעס“. ער איז אין יענער צייט געווען איבערציגט, אַז „יעדע אידי, ווי הייליק זי זאָל ניט זיין, קוים פּאַלט זי אַריין צו אונדז מענטשן אין די הענט אַריין, אַזוי הייבט מען זי אָן צו קנעטן און קנייטשן, אַז זי מוז באַקומען אַ נאַרישע, לעכערדיקע זייט“¹. און ער מאַכט דערביי אַ גאַנץ אַנטשיידענעם שריט. ער נעמט זיך אונטער שרייבן וועגן דעם קלעזמער סטעמפּעניו, וואָס איז, ווי ער שרייבט צו דובנאַוו, אַ היסטאָרישע פּערזענלעכקייט. ער וויל ביכלאַל שרייבן דעם ראָמאַן אין דעם סטיל פון אַ ראָמאַן וועגן פּאַרציטינס. ער שטרייכט עס גאַנץ אָפּט אונטער אין טעקסט פונעם ראָמאַן. אין איין אָרט טרעט דידאָזיקע קאָוואַנע אַרויס באַזונדערס בוילעט. שאַלעם־אַלייכעם שילדערט די יידישע קלעזמער און שרייבט: „די יידישע קלעזמער — באַזונדערס אין יענע יאָרן, ווען יעדע יידי־שע מישפּאַכע האָט זיך געלעבט אין גאַטספּאַרטיקייט און אין יידיש פּרומקייט — קאָן מען גלייכן צו אַ מין ציגיינער, אַ באַזונדער פּאַלק“².

ווי מיר זען, ווערט די גאַנצע האַנדלונג דאָ באַוווּסטיניק אָפּגערוקט אין דער פּאַר־גאַנגענהייט. עמעס, שאַלעם־אַלייכעם גיט אַפּילע אָנזעהערן אין אַ בריוו צו דובנאַוו, אַז דאָס מיינט ער די צייט צוריק מיט אַ 20 יאָר, אָבער וויכטיק איז געווען ניט די ווייטע פּאַרגאַנגענהייט, נאָר פּאַרגאַנגענהייט איבערהויפּט. און דאָס איז ביז גאָר כאַראַקטעריסטיש

1 בריוו צו ראַוויצקי, „צ. א. פון ש"א" ז. 45.

2 ס. ז. 55.

פאר שאלעם־אלייכעמס שטימונגען אין דער צייט פון „סטעמפעניו“. ער רייסט אָפּ פון דער קעגנוואַרט די האַנדלונג פונעם ראַמאַן, און אָפּ אַזאַ אויפן גלויבט שאלעם־אלייכעס זיך צו באַ־ פרייען סיי פון דער „קאָפּיע פון דער ווירקלעכקייט“ און סיי פון דער „אידיי“, וואָס הערשט אין אַרומיקן פּאָליטיש־געזעלשאַפטלעכן לעבן. זיין דאַרשט נאָך „פּאָעזיע“, נאָך „פּאַנטאַזיע“ איז אַזוי גרויס, אַז ער וואַלט ביכלאַל איצט עפשער וועלן באַהערשן די קונסט צו שאַפן „אָן אַ אידיי“. אָבער קיין קונסט אָן אַ אידיי עקזיסטירט ניט אין דער וועלט. און דאָס לאָזט זיך גאַנץ גיך פילן אין דער האַנדלונג פונעם ראַמאַן „סטעמפעניו“. אָבער וועגן דעם— שפעטער. דערווייל לאַמיר נאָכשפירן ווייטער, ווי שאלעם־אלייכעס גייט שאַפן אַ ווערק, וואָס זאָל פירן „אינעם וועלטל, וואָס מע רופט: פּאָעזיע“¹.

אָפּגעריסן זיך פון אַקטועלע געזעלשאַפטלעכע פּראָבלעמען, בויט שאלעם־אלייכעס די האַנדלונג פון „סטעמפעניו“ לויטן מוסטער פונעם „רידישן ראַמאַן“, וועלכן ער האָט זיך פירגענומען. עס דאַרף זיין אַ מין אידיילישע פּאָעמע, וווּ די האַנדלונג שפילט זיך אָפּ אין פּאַרזייטנס, אָפּן פּאָן פון אַ פּאַטריאַרכאַלן לעבנשטייגער.

פאַראַן אָבער אַ געפאַר, אַז אָט די אידיילע זאָל זיך צעפאַלן— דאָס קאָן געשעען דע־ מאַלט, ווען שאלעם־אלייכעס וועט זיך אָנשטויסן אָן דעם בילד פונעם „ידישן דאַלעס“, וועלכן ער האָט נאָר וואָס געווינדמעט אַ גאַנצע אָפּהאַנדלונג („דער ידישער דאַלעס אין די ווערק פון אונדזערע בעסטע פּאָלקס־שריפטשטעלער“— געדרוקט אין „ייד. פּאָלקסבלאַט“ 1888). דער יונגער שאלעם־אלייכעס וויל אָט די געפאַר פּאַרויסזען. ער מאַכט דעם צווייטן אַנטשיידענעם שריט אין „סטעמפעניו“. ער וויל אין „סטעמפעניו“ אויסמיידין צו געבן דעם עקאָנאָמישן הינטערגרונט פון די דערשיינונגען, וואָס ווערן דאָ געשילדערט.

מאַזעפעווקע איז אַ ידישע שטאָט, אַ שטאָט פון מיסכער, אַ פּאַרנאַסע־שטאָט— דאָס איז דער איינציקער זאָך, וואָס האָט געזאָלט אין דעם ערשטן וואַריאַנט פון „סטעמ־ פעניו“ שילדערן די סאָציאַל־עקאָנאָמישע לאַגע פון יענער שטאָט, וווּ עס קומט פּאַר די האַנדלונג פון „סטעמפעניו“. אָבער דעמדאָזיקן זאָך געפינען מיר ניט אין דעם שפעטערדיקן וואַריאַנט פון „סטעמפעניו“, דעם, וואָס איז איצט פון אַלעמען אָנגענומען. קאָנטיק, אַז שאַ־ לעם־אלייכעס האָט זיך אַליין אַרומגעזעען, ווי אומבאַדייטנדיק עס איז דערדאָזיקער זאָך, ווי ווייניק ער שטימט מיטן אַלגעמיינעם כאַראַקטער פונעם דערציילערישן נוסעך אין „סטעמ־ פעניו“ און ער האָט דעם זאָך אַרויסגעוואָרפן.

וואָס־זשע נאָך האָבן מיר פאַר שטריכן צו דער שילדערונג פון דער עקאָנאָמישער לאַגע פון מאַזעפעווקע? גאַרניט, אויב מ'זאָל ניט רעכענען אַ פּאַר צופעליקע שמועסן פון די מאַזעפעווקער קרעמער וועגן זייער פּאַרנאַסע אָדער איין צופעליקע באַמערקונג צום סאָף פון ראַמאַן, וווּ עס ווערט געשילדערט אַ שאַבעס־פּאַרנאַכט: „אַלע מאַזעפעווקער יידן האָבן אָפּגעמאַכט האַוודאַלע און האָבן געזונגען, ווי דער שטייגער איז, די „אליהו'ס“, געזיפצט און געטראַכט, געדאַרט דעם מויעך אָף דער וויסטער פּאַרנאַסע...“²

קלאַר, אַז דאָס, וואָס דאָ איז געזאָגט וועגן פּאַרנאַסע, שטאַמט מער פון דער שפּראַך־ אינערציע, פון דער אַלגעמיינ־אָנגענומענער ריינסאַרט, איידער פון אַ קאָנקרעטער שילדע־ רונג פון מאַזעפעווקע. און דאָס זעען מיר אין דער שילדערונג פון אַלע עפּיזאָדן פונעם ראַמאַן³.

1 „נאָכוואַרט“ ז. 307.
2 סט. ז. 73.

3 אין דער הינזיכט איז באַזונדערס אינטערעסאַנט די סצענע פון דער כאַסענע, מיט וואָס עס הייבט זיך אָן „סטעמפעניו“. אַן ענלעכע שילדערונג פון אַ ירישער כאַסענע האָט שאלעם־אלייכעס געגעבן אין זיינע „בילדער פון באַרדיטשעווער גאַס“ (1887), ד. ה. סאַכאַקל מיט איין יאָר פאַר דעם, ווי ער האָט אָנגעשריבן „סטעמפעניו“, ווען מע פּאַרגלייכט אָט די צוויי שילדערונגען, זעט מען, אַז די מאַניר צו געבן דעם אומגעלומפערטן „הו־האַ“ פון אַ קליינשטעלדיקער כאַסענע באַהערשט שאלעם־אלייכעס שוין אין 1887 יאָר. אָבער דער שווערפונקט פון דער כאַ־

דערקלערן דיִדאָזיקע דערשיינונג קאָן מען נאָר דאָן, ווען מע נעמט אין אַכט שאַלעם־אַלייכעמס שטימונגען סאָף 80־ער יאָרן און זיין בריוו צו דובנאָוון, ווו ער זאָגט זיך אָפּ פון זיין, שאַלעם־אַלייכעמס, „פריילעכן הומאָר“. אָט דער „פריילעכער הומאָר“ האָט פון לאַנג אָן שוין, נאָך פון מענדעלעס אָנהייב־צייטן, באַטייט ניט מער און ניט ווייניקער ווי קריטיק פון די סאָציאַל־עקאָנאָמישע באַדינגונגען אין דער ייִדישער סוויוע. און שאַלעם־אַלייכעמס, וואָס האָט אָקאָרשט אין דער האַקדאָמע צו „סטעמפעניו“ געשוואָרן זיך צו זיין דעם „זיידנס“ אַ טרייער אייניקל, איז אַזוי שטאַרק פאַרהיפּאָטיזירט פון י. קאַמינערס וואַרענונג פון „קריטיק“, אַז ער וויל אויסשליסן פון „סטעמפעניו“ די קריטיק פון עקאָנאָמישע פאַרהעל־טענישן אין מאַזעפעווקע.

מע קאָן מיט רעכט זאָגן: שאַלעם־אַלייכעמס גאַנצע קינסטלערישע עקזיסטענץ איז דאָסמאָל געהאַנגען אָף אַ האַר. וואַרום: די ראַמאַנטישקייט פונעם „בינטל בלומען“ (1888), וואָס איז נאָך מער־ווייניקער געווען פאַרענטפערט דורך דעם ספעציעלן זשאַנר פון לירישע מיניאַטורן, האָט דאָ, אין „סטעמפעניו“ — אָף אַ ברייטערן שעטעך. פון אַ ראַמאַן — געקאָנט פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ צעשווומענער, סענטימענטאַלער „אידילע“, אַן אויסדרוק פון גע־זעלשאַפטלעכער איזאָלירטקייט און קינסטלערישער באַדנלאָזיקייט. שאַלעם־אַלייכעמס האָט אָבער אויסגעמיטן אָט די געפאַר. אַוועקגייענדיק פון מענדעלעס שטייגער צו שילדערן אָפּן און דיטלעך די עקאָנאָמישע פאַרהעלטענישן אין דער ייִדישער סוויוע, האָט ער דאָך באַ־צייטנס אַריבערגעטראָגן דעם שווערפונקט אָף דער סאָציאַל־פּסיכאָלאָגישער שילדערונג, דאָרט ווו די קריטיק האָט אויסערלעך באַצויגן זיך נאָר אָף פּערזאָנען און האָט אינדערעמעסן באַזירט דעם גאַנצן אינערלעכן רעזשים פון דער ייִדישער סוויוע. די בויילעסטע פיגור אינעם ראַמאַן „סטעמפעניו“, אָף וועמען שאַלעם־אַלייכעמס האָט אָנגעווענדעט די שאַרף פון אָט דער נייער אַרט שילדערונג, איז געווען פריידל, סטעמפענילס ווייב.

„סטעמפעניו, ראַכעלע און פריידל — דאָס זיינען מינע פאַרשוניען, די מעיוכאָסיס, וואָס זיצן אויבן אָן אין בויד“ — אַזוי שרייבט שאַלעם־אַלייכעמס אין זיין האַקדאָמע צו „סטעמפעניו“. דאָס ציט שוין צו פון טכילעס אָן אונדזער אופּמערקזאַמקייט: ווי אַזוי איז עס פריידל, אַ דורכויס־געאַטווע פיגור, אַריין צווישן די „מעיוכאָסיס“, די הויפט־העלדן פון אָט דעם ראַמאַן, וואָס וויל געבן עפעס „העכסט שיינס פון פאַנטאַסטישן מין“? אַן אַנדער פיגור, ווי ראַכעלעס מאַן, לעמאַשל, האָט שאַלעם־אַלייכעמס אַזאַ געהויבן אַרט אינעם ראַמאַן ניט געוואַלט אָפּגעבן. דאָ קומען מיר אָבער צו אַ וויכטיקן פונקט אין שאַלעם־אַליי־כעמס צוגאַנג צו די העלדן פון זיין ראַמאַן.

סענע־שילדערונג אין די „בילדער פון באַרדיטשעווער גאַס“ ליגט דאָך ניט אין אָט דעם „ה־הא“, נאָר אין עפעס אַנדערש.

„ — וואָס איז דאָס? וואָס הייסט דאָס? ווו בין איך? — פרעגט שאַלעם־אַלייכעמס אין דער כאַסענע־שיל־דערונג פון 1887 — אָט דאָס הייסט אַ כאַסענע, אַ לעבנס־פאַרבינדונג פון צוויי יונגע מענטשן, וועלכע מע נעמט און מע לאָזט זיי אַרויס אָף דער גרויסער וועלט און מע זאָגט זיי: „פרו ורבו ומלאו את הארץ“ — פּרוכטעט און מערט אייך און פילט אָן דאָס לאַנד מיט קאַפּצאַנימלעך, מיט אומגליקלעכע באַשעפּענישלעך, מיט איבעריקע מענטשלעך, וועלכע וועלן פון זייער זייט איר צונעמען אַלע מיטלען צו פּרוכטן זיך און צו מערן זיך און אָנצופּילן דאָס לאַנד...“ (זע „די קליאַטשע“ קאַפיטל XI), איז קלאָר, אַז מער ווי אַלץ ציט דאָ צו שאַלעם־אַלייכעמס אופּמערקזאַמקייט די פּראָבלעם פון „קאַפּצאַנימלעך“, וואָס שטייט אין הינטערגרונט פון אַלע דערשיינונגען אָף באַרדיטשעווער גאַס־אומייסט וועלן מיר זוכן אַזעלכע שטעלן אין „סטעמפעניו“. האַבנדיק צו טון אָפטמאָל מיט די זעלבע דערשיינונג־גען, — וואַרום די באַרדיטשעווער גאַס איז אין פּלוג דאָך ניט ווייט אַוועקגעאַנגען פאַרויס פון דער מאַזעפעווקער גאַס — מיינט שאַלעם־אַלייכעמס סיסטעמאַטיש אויס אין „סטעמפעניו“ צו שילדערן דעם עקאָנאָמישן הינטערגרונט פונעם מאַזעפעווקער לעבנסשטייגער.

שאלעם-אלייכעם כאראקטעריזירט פריידלעך גאנץ קורץ: „דאס יידישע ווייבל פריידל, מיט איר סאָכרישן גייסט און מיט איר ציטערן איבערן קערבל“. ווען מע קוקט זיך אָבער צו שאלעם-אלייכעם יוגנטלעכע ווערק, זעט מען, אַז צו אַט דעם „סאָכרישן גייסט“ האָט ער אַרויסבאַוויזן אַ גאַנץ באַזונדערן אינטערעס. שוין אין די „בילדער פון דער באַרדיטשע-ווער גאַס“ (1886) נעמט זיך שאלעם-אלייכעם שילדערן אַט דעם „סאָכרישן גייסט“ פון אַ יידישער פרוי — צירעלע די צעלניקערן, וואָס ווערט באַ אים געשילדערט אין נעגאַטיווע טענער. שאלעם-אלייכעם ווייזט אָן אין דערזעלבער סקיצע, אַז באַזונדערס בוילעט האָט אַזאַ פרוי געשילדערט „אונדזער געוויסער זשאַרגאַניסט“ מ. ספעקטאָר אין דער געשטאַלט פון שפּרינצעלען אין „ר' טרייטל“ (דערשינען 1884). און ווירקלעך, מיר געפינען אין מ. ספעקטאָרס שפּרינצעלען דעם עמעסן פּראָטאַטיפּ פון שאלעם-אלייכעם פריידל פון ראָמאַן „סטעמפּעניו“. ספעקטאָר פּרווּט אַפּילע באַזונדערס באַטאַנען זיין נעגאַטיווע באַציונג צו שפּרינצעלען און ער גיט צו אין איין אַרט אַ כאַראַקטעריסטישע באַמערקונג, וווּ ער וויל פאַרבינדן שפּרינצעלעס כאַראַקטער מיט דער פאַרדאַרבנקייט פון דער גאַנצער „קרעמערשער וועלט“, ווי ער דריקט זיך דאָרט אויס.¹

שאלעם-אלייכעם באַמערקט אויך: „אונדזער פריידל האָט ביסלעכווייז איינגעפירט אַ גאַנצע קראַם באַ זיך אין שטוב און איז געוואָרן אַ רעכטע סויכערטע גלייך מיט אַלע מאַ-זעפּעווקער קרעמערקעס...“

באַ שאלעם-אלייכעמען ווערט פריידל אַף אַן אַנדער אויפן-אַף אַ מער קינסטלערישן-אויך אַ מין צענטר פון דער „קרעמערשער וועלט“ אין „סטעמפּעניו“. דאָס פילט זיך אין דעם, ווי אַזוי שאלעם-אלייכעם פירט זי צונויף מיט פאַרשיידענע פיגורן פון זיין ראָמאַן. די ערשטע, ווער עס טרעט צו נאָענט צו פריידלעך, איז ראַכעלעס שוויגער, דוואַסימאַלע. די פּסיכאָלאָגישע דערנענטערונג פון די צוויי געשטאַלטן איז דורכגעפירט מיט אַזאַ מיי-סטערשאַפט, אַז וווּ דוואַסימאַלע זאָל נאָכדעם ניט דערשיינען, דערזעט מען שוין אַף איר דעם אָפּגלאַנץ פון יענעם „סאָכרישן גייסט“, וואָס איז אַקאָרשט געגעבן געוואָרן אין דער געשטאַלט פון פריידלעך.²

מיר וועלן זיך ניט אָפּשטעלן גענוי אַף די אַלע עפיוואַדן, וואָס באַווייזן וואָס פאַר אַ גרויסן קאָנצענטרישן קרייז שאלעם-אלייכעם האָט געפּרוּווט אָנצייכענען אַרום דעם „סאָכ-רישן גייסט“ אין „סטעמפּעניו“. פאַר אונדז איז נאָר וויכטיק געווען אָנצווייזן, אַז איגנאַ-רינדיק די עקאָנאָמישע פאַקטאָרן פון מאַזעפּעווקער לעבנשטייגער, האָט שאלעם-אלייכעם דאָך ניט געקאָנט אויסמיידן אָנצוּרופּן באַם נאָמען יענעם סאָציאַל-פּסיכאָלאָגישן דורכשניט, אַף וואָס ס'האָט זיך געהאַלטן די טראַדיציע פון מאַזעפּעווקער לעבנשטייגער. געהייסן האָט דאָס אַף שאלעם-אלייכעם דעמאָלטיקער שפּראַך: „דער סאָכרישער גייסט“.

1 שאלעם-אלייכעם: בילדער פון באַרדיטשעווער גאַס“ ייד. פ"ב № 4 1886.

2 „ר' טרייטל“ ז. 73. אין 1886-טן יאָר קומט מ. ספעקטאָר ווידער צו מאַלן אַזאַ געשטאַלט פון א „סאָכ-רישן גייסט“, דאָס איז לייטשע אין דער דערציילונג „א וועלט מיט קליינע וועלטלעך“ (פּעטערבורג 1886). פונקט ווי אין „ר' טרייטל“ ווערט אויך דאָ אַקענגעשטעלט די „פּאָזיטיווע“ געשטאַלט פונעם שוואַכלינג-דעם מאַן, און קעגן דעם „סאָכרישן גייסט“ פון דער פרוי. דיזעלבע סכעמע האָט. ווי באַוויסט, שאלעם-אלייכעם געלייגט אין גרונט פונעם ראָמאַן „סטעמפּעניו“.

3 מיר האָבן דאָ, אַגעו, איינס פון די באַליבטסטע מיטלען באַ שאלעם-אלייכעמען, ווען ער ציט ווייטע פאַ-ראַלעלן פון דער אַרער יענער צענטראַלער פיגור אין אַ גרעסערן ווערק. געוויינלעך טוט ער עס אַזוי. ער מערקט אָן די צענטראַלע פיגורן, די „מעיוכאַסיים“, ווי ער רופט זיי אָן אין דער האַקראַמע צו „סטעמפּעניו“, ער זוכט צו פאַרקערערן אין יעדן פון די „מעיוכאַסיים“ אַ בוילעטע סאָציאַל-פּסיכאָלאָגישע קאַטעגאָריע און נאָכדעם, ווען עס קומט אויס צו שילדערן אין דעם ווערק פיגורן פון צווייטן ראַנג, טוט שאלעם-אלייכעם ניט מער נאָר ער מאַכט זיי ענלעך צו דעם אַרער יענעם פון די „מעיוכאַסיים“. אַזוי אַרום באַקומען מיר אַ ריי פאַראַלעל-געשטאַלטן, וואָס פאַר-פילפאַכיקן די וויכטיקסטע מאָטיוון פונעם ווערק.

פאר אונדז איצט, ווען מיר האָבן שוין פאַר די אויגן שאַלעם־אַלייכעמס קלאַסישע מע־נאַכעם־מענדל־געשטאַלט, ווי אויך די גאַנצע גאַלעריי געשטאַלטן, וואָס דאַרפן פאַרקערפערן דעם „סאַכרישן גייסט“, איז עס געוואָרן קימאַט ווי נאַטירלעך צו זען אין שאַלעם־אַלייכעמס קונסט דעם שטענדיקן געראַנגל מיטן „סאַכרישן גייסט“. מע דאַרף אָבער ניט פאַרגעסן, אז שוין אין „סטעמפעניו“ (קאַנטאַר־געשעפט) איז אין דער הינזיכט געווען בלויז אַ שוואַכער עסקיז) האָט זיך שאַלעם־אַלייכעם באַגעגנט מיט אַט דער וויכטיקער, מע קאָן זאָגן, לעבנסבאַשרער טעמע זיינער.

און אַט פון דעם „סאַכרישן גייסט“ הייבט שאַלעם־אַלייכעם אָן אויך אין דער שיל־דערונג פון דער צווייטער קאַטעגאָריע געשטאַלטן, די אייגנטלעכע העלדן פונעם ראָמאַן: ראַכעלע און סטעמפעניו.

שאַלעם־אַלייכעם האָט אָנגענומען אַלע מיטלען, קעדיי פּסיכאָלאָגיש צו מאַטיווירן ראַ־כעלעס ליבהאַבן סטעמפעניו, און אין גאַנג פונעם ראָמאַן האָט ער אָפטמאַל אומגעקערט זיך צו איין וויכטיקן מאַמענט. ער האָט געזוכט פּסיכאָלאָגיש צו דערנענטערן די צוויי גע־שטאַלטן דורך זייער באַגאַבטקייט. זי מיטלען זיינען דערביי באַ שאַלעם־אַלייכעמען גאַנץ פרימיטיוו. ראַכעלע ווערט געשילדערט ווי אַ רייכער געמיט, מיט צוגעלאָזנקייט צו מענטשן, מיט אַ כּוּש פאַר פרעמדע ליידן — דאָסזעלבע וויסן מיר אויך וועגן סטעמפעניו. מיר זעען אויך אַף שריט און טריט, ווי ביידע העלדן ווערן דערנענטערט דורך אַ געוויסער ראַ־מאַנטישער באַציונג צום לעבן (סטעמפעניו האָט ליב דערצייילן מייסעס — ראַכעלע האָט ליב הערן מייסעס), ענדלעך, ווערט אויך אונטערגעשטראַכן דאָס אַרטיסטישע אין ביידע העלדן (ראַ־כעלע האָט געזונגען, מ'האַט אַפּילע געשמעסט פון אַ „טאַלאַנט“). כאַראַקטעריסטיש איז דאָס אַלעס, ווי אַ באַווייז, אז שאַלעם־אַלייכעם האָט זיין ראָמאַן געבויט אַף דער האַנדלונג צווישן צוויי באַגאַבטע נאַטורן. נאָר אַט טרעטן די צוויי באַגאַבטע נאַטורן אַרויס ניט אין זייער באַציונג צווישן אַנאַנדער, נאָר אין דער באַציונג פון יעדן איינעם צו זיין סויווע. און שאַלעם־אַלייכעם גייט אויך דאָ לויט זיין ליניע פון פּסיכאָלאָגישער דערנענטערונג. ער דערנענטערט זיינע הויפט־העלדן אויך דערמיט, וואָס ביידע געפינען זיי זיך אונטערן דרוק פונעם מאַזעפּעווקער אַרום! און אַט דערפון שטאַמט דער דראַמאַטיזם אין דער האַנדלונג פון „סטעמפעניו“: ס'זיינען דאָ געגעבן געוואָרן צוויי באַגאַבטע נאַטורן, וואָס ווערן אונטערגעדריקט אין דער מאַזעפּעווקער סויווע, וווּ עס הערשט דער „סאַכרישער גייסט“.

VIII

אינעם פאַרוואָרט צו „סטעמפעניו“ דערצייילט אונדז שאַלעם־אַלייכעם, ווי ער האָט אין מענדעלעס א ווערק („דער פּריזיוו“) „באַגעגנט פאַרבייגענדיק דעם נאָמען סטעמפעניו מיט אַ פּלעשעלע ליבע־טראַפּן“, ווי דאָס האָט אַף אים, שאַלעם־אַלייכעמען, געוויקט און וויאַזוי ס'איז אַדאַנק דערדאָזיקער אַנצוהערעניש אין מענדעלעס א ווערק באַשאַפן געוואָרן דער

1) דערדאָזיקער מאַמענט איז באַזונדערס בוילעט אויסגעדריקט אין דער ערשטער רעדאַקציע פון „סטעמ־פעניו“, וווּ מיר הערן ווי סטעמפעניו רעדט צו זיך אַליין:

„לאָז זי נאָר אַרויסגיין, ראַכעלע, אַהער צו מיר, איך וועל מיט איר איבערשמעסן מיקויעך אַלץ, איך וועל איר אופדעקן מיין פאַרביטערט האַרץ... מיר וועלן שוין צוטראַכטן אַן אייצע, ווי אַזוי צו מאַכן, אַז מיר זאָלן ביידע באַפרייט ווערן און פאַרבינדן זיך אַף אייביק — אייביק! איך וועל זי אַנלערנען, מיין צאַרע, מיין פּוראַניעס, איך וועל איר ווייזן, ווי אַזוי צו טרעטן יענעם מיט די פּיס... לאָז זי נאָר קומען אַהער, ראַכעלע, זי וועט געוויס קומען. איך וועל איר באלד אויסזאָגן אַלעס, וועל קיין שיעס ניט מאַכן און איר אַן אייצע געבן, וויאַזוי צו פּאָטער ווערן פון איר כּניאַק מיטן סאַמעטן קאַשקעטל און וויאַזוי צו זיין מיינע, מיינע זי! (סט. 73).

בעייסן איבעראַרבעטן „סטעמפעניו“ אין 1903־טן יאָר האָט שאַלעם־אַלייכעם דורכויס אויסגעמיטן לענגערע מאַנאָלאָגן — האָט ער אויך דעם מאַנאָלאָג אַרויסגעוואָרפן.

רָאָמָן „סטעמפעניו“. דערדאָזיקער עפיוֹד פירט אונדז אָפן בעסטן אויפן אַרײן אין דער באַטראַכטונג פון שאַלעם-אַלייכעמס סטעמפעניו-געשטאַלט.

ווי שאַלעם-אַלייכעמס האָט עס באַמערקט, האָט מען די סטעמפעניו-געשטאַלט באַ מענ-דעלען געקאָנט באַגעגענען נאָר „פאַרבייגענדיק“¹. סטעמפעניו אין מענדעלעס אופאַסונג האָט ביכלאַל ניט געקאָנט ווערן אַ הויפט-העלד פון אַ גרעסערן ווערק. אונטער סטעמפע-ניוס געשטאַלט שטייט ניט באַ מענדעלען קיין שום באַדייטנדיקע לעבנס-דערשיינונג. עמעס, מענדעלע האָט אַמאַל געקאָנט אָפשטעלן זיין אופמערקזאַמקייט אָף אַ געשטאַלט פון אַזאַ „נידעריקער“ אָפּשטאַמונג, ווי פישקע דער קרומער. אָבער פישקע דער קרומער האָט דער-מיט דאָך געמוזט אויסנעמען באַ מענדעלען, וואָס ער האָט סימוואָליזירט די גרויסע, די אַלמעכטיקע „ידישע טאַרבע“, דעם גאַנצן סאַציאַל-עקאָנאָמישן דורכשניט פונעם פאַרצייטיקן יידישן לעבנשטייגער. פאַר שאַלעם-אַלייכעמס רָאָמאַנטיש-באַפאַרבעטע שטימונגען פון די 80-ער יאָרן איז געווען זייער כאַראַקטעריסטיש, ווען ער האָט אין זיין אָפּהאַנדלונג וועגן דער ערשטער אויסגאַבע פון „פישקע דער קרומער“² (ווי ס'איז באַוווּסט, זיינען אין יענער אויסגאַבע די נאַטור-שילדערונגען ווי ביכלאַל דער „פאַעטישער“ עלעמענט נאָר קאָם-קאָם געווען אַנגעמערקט) געוואָלט דערווייזן, אַז אין דעם בוך געפינט זיך „ליבע און פאַ-עזיע“. אַנדערש אָבער האָט זיך פאַרגעשטעלט די זאַך מענדעלע, וואָס האָט אַלעמאַל גע-טראַכט, אַז אין „פישקע דעם קרומען“ ליגט דער שווערפונקט אין די „שמאַטעס און פוי-לער סכורע“ און ניט אין דער פאַעטיזירטער פישקע-געשטאַלט. נאָך ווייניקער האָט באַ מענדעלען געקענט אויסנעמען שאַלעם-אַלייכעמס פרווּו צו פאַעטיזירן דעם קלעזומער „סטעמ-פעניו“. די געשטאַלט סטעמפעניו האָט אין מענדעלעס אויגן ניט געהאַט קיין שום באַדיי-טנדיקע קינסטלערישע פונקציע. דער יונגער שאַלעם-אַלייכעמס האָט, לעמאַשל, געהאַלטן, אַז דאָס וויכטיקסטע אינעם רָאָמאַן איז סטעמפעניוס ליבע, אַרום דעם האָט ער געוואָלט אופ-בויען די גאַנצע פאַעטיזאַציע פון דער קלעזומער-געשטאַלט. מענדעלע האָט אָבער נאָך באַלד באַם דערשיינען פון „סטעמפעניו“ געשריבן וועגן דעם ווערק אין אַ בריוו צו שאַלעם-אַליי-כעמען: „ווי איר באַשרייבט דאָס לעבן איז אַ פאַרגעניגן צו לייענען. ס'איז דאָ וויק, הומאָר. אָבער ווי איר שפילט א ליבע-קומט אויס גאַרניט“³. און אָט די מיינונגספאַרשיידנ-קייט האָט זייער פיל צו זאָגן וועגן דעם יונגן שאַלעם-אַלייכעמען.

דאָס האָט באַטייט, אַז שאַלעם-אַלייכעמס מוז, גייענדיק צו זיין אייגענער „סטעמפעניו-געשטאַלט, אָפּראַמען פון וועג די אופאַסונג, וואָס האָט געהערשט באַ מענדעלען. וואָרום מענדעלע האָט נאָך געקענט פאַרבלייבן אייניק מיט שאַלעם-אַלייכעמען קאָלומאַן דער לעצטער האָט געדורנגען, אַז קיין עמעסע העלדן פאַר אַ יידישן רָאָמאַן לאָזט זיך ניט געפינען אין דער יידישער אינטעליגענץ. דידאָזיקע באַציאָנג צו דער יידישער אינטעליגענץ איז אָבער באַ שאַלעם-אַלייכעמען אין די 80-ער יאָרן געווען ענג פאַרבונדן מיט דעם גלויבן אין די שאַפנדיקע קויכעס פון דער פאָלקס-מאַסע. און אַזוי ווייט האָט מענדעלע דעמאַלט ניט געקאָנט גיין.

מאָן אַזאַ געשטאַלט ווי סטעמפעניו פאַרן הויפט-העלד פון אַ גרעסערן ווערק, אַנרופן דאָס ווערק לויט זיין נאָמען האָט געהייסן אַוועקשטעלן אין צענטר פון דער אַלגעמיינער אופמערקזאַמקייט אַ נייע פראָבלעם — די פראָבלעם פון שאַפנדיקע קויכעס, וואָס זיינען פאַרבאַרגן אין דער „נידעריקסטער“ שיכט פון דער יידישער פאָלקס-מאַסע. און אָט דערפון

1 צו דער סטעמפעניו-געשטאַלט האָט מענדעלע זיך אומגעקערט נאָכאַמאַל אין זיין „בעמק הבכא“, וואָס האָט זיך גענומען דרוקן שוין אין אָנהייב XX י"ה. אויך דאָרט איז סטעמפעניו פארבליבן ניט מער ווי אַן עפיוֹד-דישע געשטאַלט.

2 „דער יידישער דאַלעס“... פ"ב. ביילאגע צו 39 № 1888.

3 זע ווייטער אין דער אָפּטיילונג „דאָקומענטן און מאַטעריאַלן“ — מענדעלעס בריוו.

הייבט זיך אָן דאָס אייגענע אין שאלעם-אלייכעמס צוגאנג צו דער „היסטאָרישער פּערזענ-
לעכקייט“ — דעם קלעזמער סטעמפעניו.

ס'וואָלט געוויס זיין אַ גוזמע, ווען מיר וואָלטן אָנעמען, אַז שאלעם-אלייכעם איז
צוגעגאנגען צו דער הויפט-פּראָבלעם, וואָס שטייט הינטער דער געשטאַלט פון סטעמפעניו,
דורכויס באַוווּסטיניק און אַנטשלאָסן. מיר האָבן שוין אויבן אָנגעוויזן, אַז דער יונגער
שאלעם-אלייכעם האָט נאָך ניט געהאַט גענוג מוט און אינערלעכע איבערצייגונג צו שטעלן
דעם טראָפּ פונעם „יידישן ראָמאַן“ אויסשליסלעך אַף דער געשטאַלט פונעם קלעזמער
סטעמפעניו. דער פּאַקט גופּע, וואָס סטעמפעניו איז אַ געשטאַלט, וועלכע שטייט אָפּן שוועל
פון אונטערוועלט, שרעקט נאָך אָפּ דעם יונגן שאלעם-אלייכעמען. שאלעם-אלייכעם האָט
מירע אָנטרויען זיין העלד „סטעמפעניו“ יענע קריטישע באַצייגונג צום מאַזעפעווקער לעבנ-
שטייגער, וועלכע ער האָט, ווי מיר וועלן עס שפּעטער זען, אָנגעטרויט ראַכעלען. שאלעם-
אלייכעמס פּאַלקיזם האָט נאָך דערוף ניט געוואַגט. דערפאַר קומט אויס, אַז סטעמפעניו
ווערט באַ שאלעם-אלייכעמען גענומען קימאַט אויסער זיינע באַצייגונגען צום מאַזעפעווקער
אַרום. מיר האָבן אינעם ראָמאַן נאָר איינצלע שטריכן, וואָס דאַרפן כאַראַקטעריזירן די
סאָציאַלע פאַרהעלטעניש צווישן דער קלעזמער-סוויוע און דער איבעריקער מאַזעפעווקער
באַפּעלקערונג. אָבער אויך אין דער קליינער מאַס, ווי דאָס איז אין „סטעמפעניו“ געשיל-
דערט געוואָרן, האָט עס דאָך געמוזט פירן צו אַ קינסטלערישע אָנטקעגנשטעלונג פון
סטעמפעניוס סוויוע און ראַכעלעס סוויוע. אין גאַנג פון דער האַנדלונג קומט פאַר אַזוי,
אַז מיר זעען פאַר זיך מער ווי אַלץ ניט די איזאָרלירטע געשטאַלטן פון ראַכעלען און
סטעמפעניו, נאָר גראַדע דאָס, וואָס פאַרבינדט זיי, וואָס דערנענטערט זיי אין פיל פּסי-
כאָלאָגישע באַריר-פונקטן. די אַנטוויקלונג פונעם ראָמאַן האָט אַנטבליזט פריער פאַר אַלץ
דעם סאָציאַלן מאַמענט אין די באַצייגונגען צווישן ראַכעלען און סטעמפעניו. און אַט דער
סאָציאַלער מאַמענט האָט זיך מאַניפעסטירט דערין, וואָס די טראַדיציאָנעלע פיגור פון דער
נעגידיש-באַלעבאַטישער סוויוע מוז אין איר קאַנפּליקט מיטן רעזשים פון איר אייגענער
סוויוע זיך סאָלידאַריזירן מיט די פאַרלאַנגען פונעם העלד פון „האַמוין-אם“. ווי פלייסיק
שאלעם-אלייכעם זאָל ניט האָבן פאַרטושירט אינעם פינאַל פונעם ראָמאַן אַט די פאַרהעלטע-
ניש צווישן ראַכעלען און סטעמפעניו, איז דאָך אין זיין קינסטלערישן באַוווּסטינין פון דעם

1 אין ערשטן וואַריאַנט פון „סטעמפעניו“ איז געווען אַ קאַפיטל (XXI), וווּ שאלעם-אלייכעם האָט זיך
געפרוווט אָפּשטעלן אַף די באַצייגונגען צווישן סטעמפעניו און די מאַזעפעווקער שטאַט-באַלעבאַטיס.

מיסטנס — דערציילט שאלעם-אלייכעם וועגן סטעמפעניו — איז אים געגאַנגען גוט צוליב זיין נאָמען, וואָס
ער האָט זיך געקויפט באַ דער וועלט און צוליב זיין גוט האַרץ מיט זיין מילדן כאַראַקטער. אַ יידן אַ סוויוע טון:
העלפן אַ גוטן ברודער — דאָס איז באַ סטעמפעניו געווען דאָס כאַיעס; ער האָט קיינמאַל ניט אָפּגעזאָגט קיין
מענטשן אין קיין זאַך, סיי ער האָט יאָ געקאַנט, סיי ניט — צוזאַגן האָט ער צוגעזאָגט יעדן. — סטעמפעניו, — בעט
אַ ייד באַ אים אַ באַקאַשע — ר' סטעמפעניו, סערצע! איר זיינט דאָך יאָ אַ כאַשעו באַם פאַרען, טאָמער וואָלט
איר געפויעלט באַ אים די אַרענדע פון מיין איירעמס וועגן?

— אָך, מיטן גרעסטן קאָוער: ס'א שוילע אַביסל, צי איך בין כאַשעו באַם פאַרען? יענער וועט פאַר
מיר קיין זאַק באַרשטש ניט אוועקגעבן. און ווער שמועסט — די פריצע — זי איז גאָר נאָך מיר די קאַפּאַרע! זייט
זיכער, ס'וועט זיין רעכט!

און אויב סטעמפעניו האָט נאָר ניט פאַרגעסן, האָט ער געוויס געפויעלט באַם פאַרען די אַרענדע און אַנדערע
סוויועס פאַר יעכידים און אַמאָל פאַרן קלאַל אור. דער כּיסאַרן איז נאָר געווען, וואָס ער האָט געהאַט אַ קורצן
זיקאַרן, זייער אַ קורצן זיקאַרן, און מאַכמעס ער האָט אַלעמען צוגעזאָגט. דערום האָט ער ניט יעדן מעקאַיעם
געווען... (סט. 71).

קאַנטיק, אַז שאלעם-אלייכעם האָט שפּעטער, אין 1903-טן יאָר, אַרומגעקוקט זיך, ווי אומבאַהאַלפן ס'איז דאָ
די אידעאָלאָזאָציע פון סטעמפעניוס „גוט האַרץ מיט זיין מילדן כאַראַקטער“ און ער האָט די גאַנצע שטעל אַרויס-
געוואָרפן.

מאמענט אן איינגעשניטן געוואָרן אַ נייער און גענוג טיפער קאַרב. דער פרימיטיווער „פּאָדקיוז“ האָט אומבאַמערקטערהייט גערוקט זיך פאַרויס, געגאַנגען צו נייע פרווון. און דערין באַשטייט די גרויסע באַדייטונג, וואָס די געשטאַלט פונעם קלעזמער סטעמפּעניו האָט געהאַט פאַר דער ווייטערדיקער אַנטוויקלונג פון שאַלעם-אַלייכעמס שאַפן. מיטאַר דערביי אָבער ניט פאַרזען, אַז דער גרעסטער טייל פון די קינסטלערישע מאַטיוון, וואָס האָבן זיך געשפינט אַרום דער געשטאַלט פון סטעמפּעניו, האָבן באַקומען זייער פאַר-קערפּערונג ערשט אין די שפּעטערדיקע ווערק באַ שאַלעם-אַלייכעמען. מיר ווייסן, אַז שאַלעם-אַלייכעם אַליין ווייזט אָן אַף „יאָסעלע סאַלאַוויי“ און „בלאַנזדע שטערן“, ווי אַף דער ווייטערדיקער פאַרקערפּערונג פון יענעם טיפּ ראַמאַן, וואָס ער האָט זיך צום ערשטן מאַל פירגענומען צו שאַפן אין „סטעמפּעניו“. פאַר אונדז איז אָבער אינטערעסאַנט דאָ אומ-צוקוקן זיך אויך אַף אַ ווערק, וואָס איז דירעקט געשריבן „אַלאַ סטעמפּעניו“. שאַלעם-אַלייכעם האָט אַזאָ ווערק אָנגעשריבן אין 1903-טן יאָר. ס'האָט געהייסן „מאַשקעלע גאַנעוו“¹. די ענלעכקייט צווישן „סטעמפּעניו“ און „מאַשקעלע גאַנעוו“ זעט זיך קינדעמקאַל אינעם צוגאַנג צו די העלדן פון „האַמוין-אַם“.

ביידע ראַמאַנען האָבן געזאַלט דערציילן וועגן דעם, ווי אַזוי דאָרטן, באַ דער שוועד פון אונטערוועלט אָדער שוין גאָר „אַפן דעק“ בליט אויף דער געפיל פון ליבע, וואָס איז אַזוי פרעמד דעם גאַנצן מאַזעפּעווקער לעבנשטייגער², מיט איין אונטערשיד נאָר: אין „מאַשקעלע גאַנעוו“ איז דער עלטערער שאַלעם-אַלייכעם שוין אימשטאַנד געווען טיפער איינטראַכטן זיך אין די סאַציאַלע פאַרהעלטענישן אַרום זיין העלד.

אַלס רעזולטאַט דערפון איז געקומען דאָס קאַפיטל, וואָס הייסט: „ער טראַגט אַ סינע אַף די מאַזעפּעווקער יידן און איז גערעכט“. מיר דערוויסן זיך אין דעם קאַפיטל, אַז מאַשקע גאַנעוו איז באַ זיך אין מאַזעפּעווקע, ניט מער ווי אַ „לאַ יבא בקהל“, וואָס קיי-נער וויל זיך מיט אים ניט מעשאַדעך זיין, נאָר אַז מ'האָט באַדאַרפט צו אים אָנקומען, פלעגט מען אים כאַנפּענען, קריכן אונטער די נעגל“. מיר דערוויסן זיך אויך וועגן מאַשקע גאַנעוו, אַז „אַלע מאַזעפּעווקער יידן מיטן נאָגיד איינינעם האָבן באַ אים געהאַט אַ ווערט, ווי ער אַליין האָט געזאָגט, פון איין אויסגעבויגענעם צוואַק אין אַן אַלטער פּאָדקאָווע. פונדעסטוועגן האָט ער געטראָגן אַף זיי אַסאַך פאַרדראַסן“³.

שאַלעם-אַלייכעם שטעלט זיך גענוי אַפּ אַף די „פאַרדראַסן“, וואָס דער אונטערוועלט-מענטש, מאַשקע גאַנעוו, — אין פלוג, דער עמעסער פּראָטאַטיפּ פון שאַלעם אַשס „מאַטקע גאַנעוו“ — האָט צום מאַזעפּעווקער קאָהאַל.

מיר זעען דאָ, ווי די סאַציאַלע אידייע רייסט זיך צום אויסדרוק — האַגאַם אין אַ גאַנץ פרימיטיווער פאַרם — דורך אַלע באַוועגונגען פון דער אונטערוועלט-געשטאַלט, מאַשקעלע גאַנעוו. אָבער דאָס איז שוין געווען אין 1903-טן יאָר. דער יונגער שאַלעם-אַלייכעם איז

1 אין אַ בריוו צו ספּעקטאָרן פון 1903 שרייבט שאַלעם-אַלייכעם: „זאָלסט וויסן, וואָס פאַר אַ מאַטאַנע איך שיק דיר — ביסט עס גאַרניט ווערט! אַ נייעם ראַמאַן, אַלאַ „סטעמפּעניו“. נאָר אַסאַך קירצער, צעשלאַגן אַף 18 קליינע קאַפיטלעך מיטן נאָמען „מאַשקעלע גאַנעוו“ („ש"א בוך“ ז. 198).

2 אין „מאַשקעלע גאַנעוו“ האָט שאַלעם-אַלייכעם דיראַזיקע טענרענץ אויסגערירקט אָפּן: „אויב ס'איז געווען אין מאַזעפּעווקע, שרייבט שאַלעם-אַלייכעם, צווישן יידן איינער אַזעלכער, וואָס האָט ליב געהאַט בעמעס אָן שום כעשבן און אָן שום האַפּענונג — איז דאָס געווען מאַשקעלע גאַנעוו“.

אין „סטעמפּעניו“ פילט זיך דיראַזיקע טענרענץ — האַגאַם ניט אַזוי שאַרף ארויסגעזאָגט — אין פיל שטעלן פונעם ראַמאַן, באַזונדערס אינעם לעצטן קאַפיטל. כאַראַקטעריסטיש, אַז אין דער ערשטער רעדאַקציע האָט זיך דער ראַמאַן „סטעמפּעניו“ אויסגעלאָזט מיט פּאָלגנדיקע ווערטער:

„אויב סטעמפּעניו האָט אַמאָל ליב געהאַט בעמעס, איז זיין ליבע צו ראַכעלען געווען זיין איינציקע ליבע, די ערשטע און די לעצטע“.

אין דער שילדערונג פון סטעמפעניו, וואָס איז, איינגעטלעך, אויך געווען אַ „לאַ יבא בקהל“ אין מאָזעפּעווקע, אַזוי ווייט ניט געגאַנגען. ער האָט נאָר באַוווּן מיט זיין גרויסער אינטער-איציע צו געפינען אין דער יידישער מאַסע אַזאַ געשטאַלט, ווי סטעמפעניו, פאַרקערפּערן זי אין דער פּולער מאַס האָט זיך דעם יונגן שאַלעם-אַלייכעמען נאָך ניט איינגעגעבן. די נאָוואַטאַרישקייט, וואָס האָט געשטעקט אין דער אידייע צו נעמען אַ העלד פון „המוינ-אַם“, איז, קאָנטיק, געווען נאָך איבער די קויכעס פאַר דער יונגן שאַלעם-אַלייכעמען. באַ זיינע דעמאָלטיקע ראָמאַנטישע שטימונגען האָט זיך שאַלעם-אַלייכעמען געדאַכט, אַז זיין צוגאַנג צו סטעמפעניו דאַרף זיך האַלטן אָף באַגייסטערונג, באַוווּנדערונג, מיט איינעם וואָרט, באַ דער אידעאָליזאַציע פון סטעמפעניו, דעם „יידישן פאַגאַניני“, ווי שאַלעם-אַלייכעם האָט אים שפּעטער געוואָלט אַ נאָמען געבן. שאַלעם-אַלייכעם האָט אין אַזאַ טאָן פון אידעאָליזאַציע גענומען שילדערן סטעמפעניו. ער האָט אים געגעבן „שוואַרצע ברענענדיקע אויגן“, אַ „לאַנגע שוואַרצע פאַטלע“, אַ „ליכטיק פאַנים“, וואָס האָבן געדאַרפט שטימען מיט זיינע „קישעפּדיקע געזאַנגען און ווונדערלעכע מעלאָדיען“, אָבער שוין גאָר גיך נאָך אין אָנהייב פונעם ראָמאַן הייבט זיך אָן ברעכן שאַלעם-אַלייכעם טאָן אין דער שילדערונג פון סטעמפעניו. שאַלעם-אַלייכעם האַלט זיך ניט איין באַ דער אופאַסונג פון אידעאָליזאַציע. שאַלעם-אַלייכעם איינגעבוירענער הומאַר מאַכט כאַרעווי די געפלאַנטע אידעאָליזאַציע פון סטעמפעניו, רייסט אַרונטער דעם פאַטעטישן טאָן.

צוגיין צו סטעמפעניו, דעם העלד פון „המוינ-אַם“, אַזוי ווי ער איז שפּעטער צוגעגאַנגען צו טעויען דעם מיליכיקן, קאָן נאָך דער יונגער שאַלעם-אַלייכעם ניט. ער קאָן נאָך ניט געפינען דעם קינסטלערישן אויסדרוק פאַר יענער באַוווּנדערער אַרט העלדישקייט פון „פאַשעטע, גאָר געוויינלעכע מענטשלעך“, וואָס קאָן זיך אַרויסווייזן אין טאַגטעגלעכן האַנדלען און וואַנדלען, אין אויסערלעך-אומבאַמערקטע מייסיס. דער כאַראַקטער פון אַ פאַלקסמענטשן, אַ מאַסמענטש, איז נאָך מיט זיבן שליערן פאַרשטעלט פונעם יונגן שאַלעם-אַלייכעמען. שאַלעם-אַלייכעם קאָן פון זיין סטעמפעניו ניט מאַכן עפעס מער, ווי אַ כאַסענע-העלד, אַ געגנטלעכן, אַזוי צו זאָגן, עטנאַגראַפישן העלד. און אַלס אַזעלכער טרעט אַרויס די געשטאַלט פון סטעמפעניו אינעם ראָמאַן. די דאָזיקע געשטאַלט פירט אָן מיט דער האַנדלונג פונעם ראָמאַן, זי פירט אַריין אינעם ראָמאַן דעם מאַטיוו פון ראַכעלעס קאָנ-פליקט מיט דער נעגיד-שבאַלעבאַטישער סוויוע — סטעמפעניו אַליין ווערט אָבער ניט די פאַרקערפּערונג פון די אַלע מאַטיוו, וואָס זיינען אין שאַלעם-אַלייכעם פאַרשטעלונג פאַר-בונדן געוואָרן מיט דער סטעמפעניו-געשטאַלט. און דאָך האָט די געשטאַלט פון דעם קלעוד-מער סטעמפעניו אָף אַ נייעם אויפן באַלויכטן שאַלעם-אַלייכעם שאַפן. דער יונגער שאַלעם-אַלייכעם, וואָס האָט זיינע ערשטע ראָמאַנען געווידמעט דער שילדערונג פון דער יידישער ברושואַזיע, האָט אין „סטעמפעניו“ געמאַכט דעם אַנטשלאַסענעם שריט צו דער ברייטער שילדערונג פונעם יידישן מאַסן-לעבן, אַ שריט צו דער געשטאַלט פונעם פאַלקס-מענטש, דעם מאַסמענטש. אַוועקגייענדיק פון דער סוויוע פון די „יידישע קיט-קיטיטשעס“ מיט דעם פראַטעסט-מאַטיוו, וואָס האָט געקלונגען אין „סענדער בלאַנק“, האָט שאַלעם-אַלייכעם גלייכצייטיק געווענדט זיין אופּמערקזאַמקייט צו דעם „האַמוינ-אַם“, וווּ ער האָט פאַרנומען דעם לעבעדיקן אָפּקלאַנג אָף זיין פראַטעסט קעגן די „קיט-קיטיטשעס“. אין זיין באַציונג צום העלד פון „האַמוינ-אַם“ האָט שאַלעם-אַלייכעם נאָך ניט געקאָנט זיך באַפרייען פון יענע וואַקלענישן, וואָס האָבן כאַראַקטעריזירט זיין גאַנצע קינסטלערישע אַנטוויקלונג פון די 80-ער יאָרן. אָבער די שילדערונג פון דעם קלעוד-מער סטעמפעניו האָט באַוווּן, אַז שאַלעם-אַלייכעם הייבט אָן אַנטאַפן דעם קאָנטאַקט מיט די שאַפּנדיקע קויכעס פון דער יידישער פאַלקס-מאַסע, אַ מאַמענט, וואָס האָט געדאַרפט ווערן דער אויסגאַנג-פּונקט פון שאַלעם-אַלייכעם ווייטערדיקער אַנטוויקלונג.

געפינענדיק זיך אונטערן היפנאז פון מענדעלעס „ידישער טאָרבע“ — פון איין זייט, אונטערן דרוק פון דער נאַציאָנאַליסטישער אַפּאָלאָגעטיק פּונעם אַרומיקן „ליטעראַרישן וועלטל“ — פון דער צווייטער זייט, אַנטאַפּן דעם לעבעדיקן קאַנטאַקט מיט די פאַרבאַרגענע שאַפּנדיקע קויכעס, וואָס געפינען זיך „אַפּן דעק“ פון דער פּאָלקס-מאַסע — דאָס האָט געהייסן געפינען די קינסטלערישע האַשלאַמע פון יענעם ליבעראַלן פּאָליקום, וואָס האָט — מיט פאַרשיידענע איבערשלאָגן — אָנגעפירט מיט שאַלעם-אַלייכעמס גאַנצער יוגנטלעכער אַנטוויקלונג. און דאָס גופּע האָט געקענט שוין באַשטימען דעם ווערט און די באַדייטונג פּונעם ראַמאַן „סטעמפּעניו“.

IX

מיט דער צווייטער הויפט-געשטאַלט פון „סטעמפּעניו“ — מיט ראַכעלען — האָט שאַלעם אַלייכעם אָנגעהויבן זיך אינטערעסירן נאָך גאָר פרי, אין 1884 יאָר, ווען ער האָט אָפּגע-דרוקט אין „ידישן פּאָלקסבלאַט“ אַ ליד אונטערן נאָמען „אַ יידישע טאָכטער“¹. ווי דאָס ראָוו שאַלעם-אַלייכעמס לידער, איז עס אַ דערציילערישע ליד און אינעם גאַנג פון דער ליד הערן מיר:

איך געדיינך דיין געוויין, דינע ביטערע טרערן,
 (כאָטש פון מיר האָסטו דאָך זיי טאַמיד פאַרבאַרגן...)
 קיינער האָט ניט געוואָלט דינע טיינעס אויסהערן:
 אַלע האָבן געוואָלט דיין טאַכלעס פאַרזאָרגן...!
 צי דו וועסט האָבן אַ מאַן אַ גוטן צי אַ שלעכטן —
 דאָס האָבן דינע עלטערן ניט געוואָלט קלערן:
 דיין פּאָטער האָט געווכט אַ מעכוטן אַ רעכטן,
 און דיין מוטער האָט געוואָלט אַ שוויגער שוין ווערן.
 איינגעטונקען אין יכעס איז דיין מענדל געווען,
 ראַבאַנים, שיינע יידן אין זיין מישפּאַכע אָן אַ שיר;
 און פּרום איז ער געווען — עס זאָל גאָרניט געשען!
 אַ קיילעכיק יאָר האָט ער גאָרניט גערעדט מיט דיר!²

מיר האָבן פאַר זיך אין דעם געבראַכטן פּראָגמענט אַ רעאַליסטיש געמעל, וואָס נעמט אַרום אַ גאַנצע ריי שטריכן פון ראַכעלעס סוויווע אין „סטעמפּעניו“. מע קאָן אויך אָנעמען, אַז פון דעם „מענדל“, וואָס ווערט אין דעם ליד דערמאַנט, איז מיט געוויסע אומענדערונג-

1 שאַלעם-אַלייכעמס ליד „די יידישע טאָכטער“ איז, קאַנטיק, געשריבן געוואָרן אונטער דער ווירקונג פון י. ל. גאַרדאַנס „קיצו של יוד“. דער אינטערעס צו דער „יידישער טאָכטער“ איז אָבער געווען זייער פאַרשפּרייט אויך צווישן די יינגערע שרייבער, ווי ספּעקטאָר אין פּערעץ. מ. ספּעקטאָר האָט ניט אוסגעהערט וועגן דעם צו דערמאַנען אין זיינע ערשטע ראַמאַנען. אין זיין „ידישן מוזיק“ האָבן מיר די העלרן — ראַכעלע די קראַ-סאָוויצע, וואָס סיגורירט אין אַ קאַפיטל מיטן נאָמען: „אַן אומגליקליכער באַשעפּעניש“. אין ראַמאַן „יידישע טעכ-טער“, וואָס האָט זיך געדורקט גלייכצייטיק מיט שאַלעם-אַלייכעמס „סטעמפּעניו“, שרייבט ספּעקטאָר וועגן זיינע העלרנס:

„צו 18 יאָר זיינען די צוויי כאַווערטעס אַלט געווען. 18 יאָר זיינען זיי אין טורמע געזעסן. זייערע כּסידעשע פרומע עלטערן — די שטרענגע שטינגאָוויקעס, גאַטס סטראַפּטשעס, האָבן זיי אין גאַנצע 18 יאָר צו איין קאַפל פּרישע לופּט קינמאַל צוגעלאָזט.“ (הויז-פּריינד I באַנד ז. 16).

אויך פּערעץ האָט ניט פאַרגעסן אין זעלבן יאָר, ווען עס איז דערשינען „סטעמפּעניו“, אין זיין פּאָמע „מאַניש“ צו דערמאַנען מיט עטלעכע שורעס די „יידישע טעכטער“. פּערעצעס דערציילונג „אין דיליוזשאַנט“ (1891) איז שוין געווען דורכויס געווידעמט דער לאַגע פון דער יידישער פּרוי און דאָ זעט מען שוין אַ גאַנץ קענטלעכע ווירקונג פון שאַלעם-אַלייכעמס „סטעמפּעניו“.

2 „ייד. פ. ב.“ 1884, נומ. 42.

גען נאָכדעם אויסגעוואַקסן די געשטאַלט פון ראַכעלעס מאַן, מוישע-מענדל. אָבער ווען מע קוקט זיך צו נעענטער, דערזעט מען דעם אונטערשייד צווישן די העלדן פון דער ליד די „ידישע טאָכטער“ און דעם ראָמאַן „סטעמפּעניו“.

אין דער שילדערונג פונעם קלויזניק מענדל גייט דאָ דער יונגער שאַלעם-אַלייכעם מיטן אַלטן וועג פון דער מאַסקילישער דיכטונג און אויך אין דער שילדערונג פונעם קלויזניקס ווייב, דער „ידישער טאָכטער“ וויל ער נאָך אין 1884-טן יאָר גיין מיטן מאַסקילישן וועג.

די „ידישע טאָכטער“ האָט פריער ליב געהאַט אַ „סטודענט“, זי איז געווען פון די פאַרגעשריטענע, — אַ „העלדן“, וואָס האָט אין אַלע הינזיכטן געדאַרפט זיין דער אַנטיפּאָד פון דעם קלויזניק, איר מאַן. ביידע העלדן האָבן זייער באַזונדערן ייִכעס: פון זיין צאָד — „ראַבאָנים, שיינע יידן“, פון איר צאָד — די האַסקאַלע, דער „סטודענט“.

אין „סטעמפּעניו“ גייט שאַלעם-אַלייכעם אַוועק פון דעמדאָזיקן אַרט העלדן. ראַכעלע און איר מאַן שטאַמען פון איין און דערזעלבער נעגידיש-באַלעבאַטישער סוויוע. וועגן ראַכעלע ווערט דערציילט, אַז זי שטאַמט פון אַ „שיינעם גראַד, פון הוילע ייִכעס“, אָבער עס איז דערזעלבער ייִכעס, מיט וועלכן עס קאָן זיך איבערנעמען אויך איר מאַן: עס איז דער ייִכעס פון אַ נעגידישער אָפּשטאַמונג, אַ געלט-ייִכעס. קעגן וואָס-זושע זיינען געווענדעט די „טיינעס“, וועלכע מיר הערן פון ראַכעלען, פונקט ווי פון דער „ידישער טאָכטער“ פון 1884-טן יאָר?

דעם ענטפּער דערוף קאָן מען געבן ערשט דעמאָלט, ווען מע קוקט זיך איין אין שאַלעם-אַלייכעס קינסטלערישן צוגאַנג צו דער געשטאַלט פון זיין העלדן ראַכעלע. צווייערלייאיקע שטריכן טרעפן מיר אין דער שילדערונג פון ראַכעלען. פון איין זייט ווערט באַ שאַלעם-אַלייכעמען באַטאַנט, אַז ראַכעלע איז אַ רייכע, באַגאַבטע נאַטור, פון דער צווייטער זייט איז שאַלעם-אַלייכעם גענויגט דאָ און דאָרט צו דערמאַנען, אַז ראַכעלע איז געווען אַ פּאַשעט ייִדיש ווייבל, אָן אויבערקעפלעך, אָן שפיצלעך, מיט איינעם וואָרט, דאָס, וואָס מע רופט אָן באַ אונז אַ ייִדישע טאָכטער“. אַז די לעצטע באַהויפטונג דאַרף ניט פאַרשטאַנען ווערן אין בוכשטעבלעכן זינען, דערוף גיט שאַלעם-אַלייכעם גענוג דייטלעך אַנצוהערן מיט דעם פאַרגלייך צווישן ראַכעלען און כאַיע-עטלען. אין כאַיע-עטלען האָבן מיר אַ דורכשניטלעכע געשטאַלט פון אַ מיידל אַ „יעסוימע“, מיט אַ מומע אַ מאַרשאַס, אַ פעטער אַ רויציעך און אַן אָפּגענאַרטע ליבע, וועלכע פירט נאָר צו זיפצן און געוויין. אָט די פאַראַלעל-געשטאַלט (כאַיע-עטל די יעסוימע) אילוסטרירט אַמבעסטן די באַגאַבטקייט פון ראַכעלעס נאַטור. אָבער שאַלעם-אַלייכעם ברענגט נאָך אַנדערע שטריכן, וואָס כאַראַקטעריזירן ראַכעלעס געשטאַלט.

צום ערשטן מאל זעען מיר ראַכעלען אַף דער כאַסענע באַ בענציען גלאַק. אַרום ראַ-כעלען טומלט מען, מיר זעען שוין דאָ יענע כאַראַקטעריסטישע, גוידעמדיקע, אומנוציקע באַוועגונגען, מיט וועלכע שאַלעם-אַלייכעם האָט שפּעטער אַלעמאַל געשילדערט די סוויוע פון „קליינע מענטשעלעך“. און דאָ ווערט געשאַפן די ערשטע דיסטאַנץ צווישן ראַכעלען און איר סוויוע. עס וואַרפט זיך אין די אויגן ראַכעלעס שטענדיקע צוריקגעהאַלטנע קייט. און שאַלעם-אַלייכעם הייבט אָן ווייטער אַנטוויקלען ראַכעלעס כאַראַקטער, אַרויסגייענדיק פון אָט דעם הויפט-שטריך: פון דער צוריקגעהאַלטנע קייט אירער. שאַלעם-אַלייכעם גיט דערביי ניט קיין „איבערלעבונגען“ סטאַם, ער גיט שילדערונגען. און ער הייבט אָן פון דעם „ערשטן און בעסטן“, אַף וואָס עס פאַלן ראַכעלעס בליקן — פון אירע באַגעגענישן מיטן מאַן. ראַכעלעס בליקן האָבן אָבער אַזאַ טעווע: זיי רייסן אַראָפּ דעם צודעק פון אַלטע געוויינהייטן און גיבן אַ קוק אַף יעדער זאַך פון דאָס ניי, ווי צום ערשטן מאל. און אָט אַזוי גלייך ווי צום ערשטן מאל דערזעט ראַכעלע איר מאַן.

„די לעוואָנע שיינט אַרײַן דורך אַ פענצטער און אַ לאַנגע ווייסע פּאַסמע פון איר ליכטיקייט פּאַלט אַפּן בעטל, אַף וועלכן מוישע־מענדל ליגט צעוואָרפן מיטן פּאַנים אַרום, דאָס מויל אַפּן, די אויגן פּאַרגלאַצט, דער האַלדז פּאַריסן און אַ קנאַפּ, אַ שאַרפּער קנאַפּ שטייט אַרויס פּונעם גאַרגל, אַז עס איז אַ מיצעס זאָך צו קוקן...
ראַכעלע וויל ניט קוקן—און קוקט פּאַרט,—קיינמאַל האָט איר מוישע־מענדל ניט אויס־

געוויזן אַזוי העסלעך, ווי אַצינד, ווי אין דערדאָזיקער נאַכט...¹
שאַלעם־אַלייכעם וויל צוגעבן דעמדאָזיקן מאַמענט אַ באַזונדערע באַדייטונג, ער פּאַר־ שאַרפט דאָס בילד ביז אַ גראַטעסק, ער לייגט, אַפּאַנים, אַזאַ גרויס געוויכט אַף דערדאָזיקער סצענע, אַז אין פּאַלגנדיקן קאַפּיטל קערט ער זיך אום ווידער צו דעם, ווי אַזוי ראַכעלע זעט מוישע־מענדלס העסלעכקייט. איז עס נאָר אַ פּאַרבייגייענדיקע דעטאַל? מעג מען דאָ זוכן אויך אַ געוויסע פּאַראַלעלע מיניערונג? שאַלעם־אַלייכעם וויל דאַפּקע געבן אַ פּאַראַלעלע מיניערונג. שוין מיט עטלעכע זייטלעך ווייטער פּרוווט ער אַרויספירן ראַכעלען פון דער שטוב־סוויוע, ער שטעלט ראַכעלען אַוועק פּאַנים על פּאַנים מיט אַ גאַנצער שטאַט־סוויוע און מיר פּאַרנעמען דאָ קימאַט דיזעלבע טענער, וואָס אין דער שילדערונג פון איר באַגע־ געניש מיטן מאַן. אָט איז דערדאָזיקער מאַמענט:

„אַנטקעגן ראַכעלען שטייט דער מאַרק. ער איז ברייט און פּוסט. די קלייטן מיט די רויטע פּאַרטעכלעך זיינען אַפּן און ווייבער זיצן אַף פּירעקעדיקע ביינקלעך און אַרבעטן אַ זאָק מיט אַ שרעקלעך געשווינדקייט, באַ דער זייט שטייען מולטערלעך מיט יאַגעדעס, מיט קיכלעך און מיט קאַרושעקלעך און אַ ציג גאַנוועט זיך אונטער און האָט כיישעק צו מאַכן אַ שטיקל אומגליק, נאָר מע דערלאָזט זי ניט. ווייט־ווייט גייען אַ פּאַר אַקסן מיט אַ גרוי־ סער פּור סנאַפּעס קאַרן, די פּור מאַכט אַ מוירעדיקן פּאַראַך אַרום זיך און פון אונטן גייט נאָך אַ קליין שייגעצל מיט אַ גרויס וואַרעם היטל מיט אַ טאַרבע, מיט אַ לאַנגער בייטש און באַרוועס און אַ גרויסער הונט לויפט אים נאָך מיט אַרויסגעשטעלטן צונג. ראַכעלע שטייט און באַטראַכט דאָס גאַנצע וואַכעדיקע אויסזיכט און פּאַרגלייכט דאָס מיט איר בלווי־וידן מאַלבוס, הימל־קאַליר און מיט די פּערעלעך, בראַסלעטן, בראַסלעטקעס, אוירינגלעך, פינ־ גערלעך און זי פּילט, אַז זי איז עפעס גאָר ווילד־פּרעמד מיט דעמדאָזיקן בילד, מיט דער גאַנצער נאַטור. עפעס ניט אַהין, ניט אַהער, ניט מאַרק־יידענע, ניט גראַפינע—גלאַט אַידיש קינד, אַ יידישע טאַכטער, פּאַטער פון אַלעם. אָט האָט זי זיך אַ מאַן, עסט קעסט באַ די שווער און שוויגער, טוט ניט קיין האַנט אין קאַלטן וואַסער, דער מאַן איז אַדער אין בעס־ מעדרעש, אַדער אין מאַרק, גייט אַרום מיטן שטעקעלע און זאָגט ווערטלעך. אַצינד שטייענ־ דיק אָט דאָ נאָענט צו דער נאַטור, און ווען אפּן האַרצן איז עפעס געווען אַזוי, ווי קיינ־ מאַל ניט, האָט זי זיך קימאַט דאָס ערשטע מאַל אַף איר לעבן גענומען רעכט באַטראַכטן, ווער זי איז, און וואָס זי איז און ס'איז איר אַרופּגעקומען אַפּן זינען אַ נייע מאַכשאַווע, אַז ס'פעלט איר עפעס, וואָס—ווייסט זי ניט, נאָר עפעס פעלט איר, עפעס גייט איר אַפּ...²
אין דערדאָזיקער שטעל, וואָס קומט נאָך גאָר פּרי, קימאַט אין אָנהייב פּונעם ראַמאַן, וואַרפט זיך אין די אויגן דער ברייטער פּאַרמעסט פון דער שילדערונג. שאַלעם־אַלייכעם איז גרייט מיט אָט דעם בילד סימוואַליזירן אַ גאַנצן לעבנס־דורכשניט, דעם גאַנצן שטעטלשן לעבנשטייגער.

אַ כאַראַקטעריסטישע דעטאַל. אין דעם ערשטן וואַריאַנט פון „סטעמפּעניו“ הייבט זיך אָן די ערשט־געבראַכטע ציטאַטע מיט פּאַלגנדיקע ווערטער: „מאַזעפּעווקע איז אַ יידישע שטאַט פון מיסכער, אַ פּאַרנאַסע־שטאַט“ און ערשט נאָך די־דאָזיקע ווערטער גייט דאָס בילד,

1. ט. 30.

2. ט. 24.

וואָס סימוואָליזירט די אינערלעכע פוסטיקייט פון מאַזעפּעווקער אַרום. שפּעטער אין דער „סטעמפּעניו“־אויסגאַבע 1903־טן יאָר וואַרפט שאַלעם־אַלייכעם יענע ווערטער אַרויס. כאָ־ראַקטעריסטיש איז דערביי שאַלעם־אַלייכעם פאַרלאַנג אונטערצושטרייכן, אַז דאָס, וואָס ס'ווערט געשילדערט אין דעם בילד, האָט ניט צו טון מיט דער עקאָנאָמישער אַרעמקייט פון ייִדישן לעבן, פונקט ווי שאַלעם־אַלייכעם וואָלט דערמיט וועלן איבערטראַגן דעם שווער־פונקט אָף דער אינערלעכער, אַזוי צו זאָגן, פּסיכאָלאָגישער אַרעמקייט פון ייִדישן לעבן¹. דער פּסיכאָלאָגישער דורכשניט פונעם טראַדיציאָנעלן שטייגער האָט זיך באַוווּן פאַר ראַ־כעלען מיט דער גאַנצער „וואַכעדיקער אויסזיכט“, מיט דער אינערלעכער פוסטיקייט און פאַרגלייווערטקייט. אין דערדאָזיקער „וואַכעדיקער אויסזיכט“ האָט שפּעטער מיט פּיל יאָרן, מיט אַזאַ אַנגעשטרענגטן בליק איינגעקוקט זיך ד. בערגעלסאַנס מירעלע². זי האָט פון דערדאָזיקער „אויסזיכט“ איר גאַנץ לעבן די אויגן ניט געקאָנט אָפּרייסן, שאַלעם־אַלייכעם ראַכעלע האָט די ערשטע די „וואַכעדיקע אויסזיכט“ דערזעען, זי האָט אָבער אויך, ווי דער עכטער פּראַטאַטיפּ פון בערגעלסאַנס מירעלע, דערפילט, אַז זי איז „עפּעס ווילד־פרעמד מיט דעמדאָזיקן בילד, מיט דער גאַנצער נאַטור“.

פון דעם מאַמענט אָן איז שוין די פאַרלאַגעמיינערונג אין דער באַלויכטונג פון ראַ־כעלעס געשטאַלט אַריינגעטראַגן און אויסמייַדן עס קאָן שוין שאַלעם־אַלייכעם מער ניט. פאַרקערט, די לאַגיק פון דער האַנדלונג, וואָס שפּילט זיך אָפּ אינעם ראַמאַן, איז אַזאַ, אַז זי שטויסט שאַלעם־אַלייכעמען נאָר ברענגען נייע און נייע אילוסטראַציעס דערצו, ווי ראַכעלע ווערט „וויילד־פרעמד דער גאַנצער נאַטור“ פון איר אַרומקייט. אַזאַ אילוסטראַציע באַקומען מיר אין קאַפּיטל 11. מיר האָבן דאָ ראַכעלעס ערשטע באַגעגעניש מיט דוואַסי־מאַלקע, דער פאַראַלעל־געשטאַלט פונם „סאָכרישן גייסט“ אינעם ראַמאַן. שאַלעם־אַלייכעם גיט דאָ אַ גראַ־טעסקיש בילד פון אַ „מאַרק־ייִדענע“. ער פאַרשאַרפט דאָס בילד ווידעראַמאַל פונקט ווי פריער אין דער שילדערונג פון ראַכעלעס מאַן.

אַזוי־ארום האָט שאַלעם־אַלייכעם דורכגעפירט די ראַכעלע־שילדערונג דורך דריי וויכ־טיקע מאַמענטן: דורך דער באַגעגעניש מיטן מאַן, מוישע־מענדל, דורך דער באַגעגעניש מיטן מאַזעפּעווקער מאַרק, און ענדלעך, מיט דוואַסי־מאַלקע, אַ ביללעטע פאַרקערפּערונג

1 קעדיי ווי געהעריק אָפּשאַצן דיִדאָזיקע טענדענץ באַ שאַלעם־אַלייכעמען איז קעדיי צו פאַרגלייכן דאָס מאַרק־בילד, וואָס מיר האָבן נאָר־וואָס ציטירט, מיט אַ מאַרק־בילד אין סענרעלעס „קליאַטשע“. מענרעלע שטעלט אָן זיין אופּמערקזאַמקייט אויסשליסלעך אָף די עקאָנאָמישע פאַרהעלטענישן און ער פאַרענדיקט דאָס בילד אַזוי: „אָ, ווי שרעקלעך דער מאַרק איז, וויפּיל צאַרעס, דייעס, לייַד און פּוראַניעס, וויפּיל דערנידערונגען, כאַר־פעס, ביזיווענס, וויפּיל פאַלשקייט, שווינדל, שפּיצלעך, קניישלעך פאַר דעם זינדיקן שטיקל ברויט! אָך: שווער שווער, ביטער קומט אָן דעם מענטשנס פאַרגאָסע!“

(„קליאַטשע“ קאַפּ. XI).

2. ס'איז קעדיי צו באַמערקן, אז מיר באַגעגענען באַ ד. בערגעלסאַנען אין „נאָך אַלעמען“ אפּילע אַ גאַנץ ענדלעכן אויסדרוק. אין דריטן טייל, ווען מירל פאַרט אַראָפּ אַף אַ טאָג צו זיך אין שטעטל אַריין און באַגענגט זיך ווידער מיט דער שטעטלשער סוויוע, ליענען מיר:

„... אַרום איינס אַזויגער, ווען די אומגעריכטע באַלעגאַלישע פּור איז מיט איר אין אָנהייב שטעטל אַרייַנגעפאַרן, האָט איר פון די אַלע־באַקאַנטע פאַרמאַרעשכוירעטע הייזער מיטן אַמאָליקן ייעש אַ בלאַז געטון און דער־פילט האָט זי אין זיך צוריק די מיידלשע וואַכעדיקע פּוסטיקייט, גלייך זי איז קיינמאַל פּונדאַנען ניט אַרויסגעפאַרן און איז איצט אַהער ניט געקומען“.

די „וואַכעדיקע פוסטיקייט“ — קימאַט ווי דער סינאָנים פון שאַלעם־אַלייכעם „וואַכעדיקער אויסזיכט“ — פיגור־רירט אונטער פאַרשיידענע נעמען אין אַלע שטעטל־שילדערונג פון „נאָך אַלעמען“. מיר ווילן דאָ אַנווייזן נאָר אָף איין אינטערעסאַנטע שטעטל־שילדערונג באַ בערגעלסאַנען: „נאָך אַלעמען“ ז. 46—45. מיר האָבן דאָרט אַ צווייפּאַכן לייטמאַטיוו: פון איין זייט די מאַרק־פוסטיקייט, פון דער צווייטער — די אָפּגעפּרעמדקייט, וואָס איז דער גרונט־טאָן פון מירעלעס באַצוינג צו דער „וואַכעדיקער פוסטיקייט“ פון שטעטל. דיִדאָזיקע צוויי מאַטיוון ווערן אָבער אונטערגעשטרעבן אויך באַ שאַלעם־אַלייכעם 1) „ער (דער מאַרק) איז ברייט און פּוסט“ 2) ראַכעלע איז „גאָר ווילד־פרעמד מיט דעמדאָזיקן בילד, מיט דער גאַנצער נאַטור“.

פונעם מאַזעפּעווקער מאַרק־שטייגער. אין אלע דריי פּאַלן איז ראַכעלעס פּריערדיקע צוריק־
געהאַלטנקייט פּאַרביטן געוואָרן אַף אַן אינסטינקטיוון ווידערווילן צום מאַזעפּעווקער אַרום,
אין אייניקע מאַמענטן, אַפּילע אַף אַ באַהאַלטענעם פּראָטעסט.
די געשטאַלט פּון דער „פּראָטעסט־רנדיקער“ ראַכעלע שטעלט זיך אַוועק אין צענטר
פונעם ראַמאַן, וואָס קאָן שוין איצט ניט פּאַרדעקן דעם טיפּן דראַמאַטיזם פּון דער האַנד־
לונג.

ס'ווערט איר נימעס אַזאַ לעבן¹—דערציילט שאַלעם־אַלייכעם וועגן זיין העלדן און
ער גיט אַכטונג נאָך יעדער רעגע, ווען עס וואַקסט די אַקטיוויקייט פּון איר נאַטור, דער
אומרו פּון אירע איבערלעבונגען. פּון בילד צו בילד פּאַרשטאַרקט זיך איר ווידערווילן צום
אַרום און ס'קומט דערצו, אַז מיר באַקומען אין דעם בוך, וואָס דאַרף דערציילן, ווי ראַ־
כעלע האָט ליב געהאַט, אייגנטלעך, מער א פּאַרשטעלונג וועגן דעם, וואָס ראַכעלע האָט
פּיינט געהאַט.

דער פּאַרשטאַרטער ווידערווילן צו דער אַרומיקער סוויוע פּאַרכאַפט אַזוי ראַכעלעס
גאַנצע פּסיכיק², אַז די ליבע צו סטעמפעניו קומט, אייגנטלעך, ווי אַ מין העכסטער פּונקט
פּון אַט דעם ווידערווילן צו דער טראַדיציאָנעלער מאַזעפּעווקער סוויוע, ווי דער מאַמענט
פּון איר, ראַכעלעס, באַפּריינג.

„... וואָס ווייטער ציט דאָס זי אַלץ מער אַהין, אַזוי, אַז זי האָט שוין מער קיין זאַך
ניט אין זינען; זי זעט פאַר זיך קיין זאַך ניט, נאָר די ביימער פונעם מאַנאַסטירסקע גאַרטן,
נאָר סטעמפעניו מיט זיינע פּלאַם־פּייערדיקע אויגן, הערט קיין זאַך ניט אַכוץ דאָס שיינע
זינגען פּון די פּייגל, וואָס דאַרטן אין גאַרטן, און דאָס געטלעכע שפּילן—סטעמפעניוס. אין
דער מינוט איז ראַכעלע אינגאַנצן איבערגעגעבן צו איין געדאַנק—אַהין צו סטעמפעניו, מיט
סטעמפעניו, און קיין זאַך אין דער וועלט איז ניט אימשטאַנד זי איינצוהאַלטן אין דערדאַ־
זיקער צייט...“³

שאַלעם־אַלייכעם שטעלט זיך אָפּ מיט אַ גרויסער גענוי־קייט אַף די־אַזיקע מאַ־
מענטן, ווען ראַכעלע ווערט אינערלעך גלייך ווי באַפּרייט שוין פונעם דרוק פּון אַרום. אין
דעם באַשטייט דאָך דער לירישער כאַראַקטער פּון דעם ראַמאַן, וואָס שאַלעם־אַלייכעם פּיק־
סירט אין אים מער ווי אַלץ די מאַמענטן פּון ראַכעלעס אינערלעכער באַפּריינג. און דעם
וועג צו אַט דער באַפּריינג גיט איר דער געפּיל צו סטעמפעניו.

„אַף דער גאַישער גאַס, און אַט דאָ לעבן סטעמפעניו האָט זיך ראַכעלע געפונען
אין אַזאַ מין נייער לאַגע, אַז זי האָט זיך גאַר פּאַרגעסן, ווער זי איז און וואָס זי איז. דאָ
אַף דער שיינער, פּרעכטיקער נאַטור האָט זיך ראַכעלע געפּילט אַזוי, ווי נאָך קיינמאַל ניט
אין איר לעבן. דער פּאַכעד, וואָס איז אַף איר געפּאַלן בעשאַס זי איז אַהער געגאַנגען,
האַט פּלוצים אָפּגעטראָטן פּון איר און עס האָט זיך איר אויסגעוויזן, אַז עס זיינען באַ איר
אויסגעוואַקסן פּייגל, און זי איז פּריי, ווי אַ פּייגעלע, און קאָן פּליען...“⁴

מיט דערדאַזיקער סצענע ווערט שאַלעם־אַלייכעם ראַכעלע, אייגנטלעך, צוגעפירט שוין
צום ענדגילטיקן מאַמענט פּון איר אינערלעכער באַפּריינג. און דערמיט שליסט זיך אָפּ דער

1 ס.ט. 72

2 שאַלעם־אַלייכעם גיט אונדז אין איין אָרט זייער אַ כאַראַקטעריסטישע דעטאַל: „ראַכעלע וואָס איז בע־
טווע ניט געווען קיין ביזע, קיין קאַיסנטע, האָט דעם גאַנצן טאַג געפּייערט אַף אַלעמען און נאָך מער אַף מוישע־
מענדלען“. (פּט. 69) דערזעלבער איבערגאַנג פונעם עלעמענטאַרן געפּיל פּון „נימעס“ אין אַ מער אַקטיווער פּאַרם
איז געגעבן געוואָרן אויך אין קאַפּיטל „אַ שווערע נאַכט“, ווי די גאַנצע פּסיכיק ראַכעלעס לעבט שוין מיט דעם
ווידערווילן צו דעם אַרום.

3 ס.ט. 74

4 ס.ט. 69

ערשטער, אזוי צו זאגן, הערפֿאישער קאפיטל אין „ראַכעלעס ביאָגראַפֿיע“, ווי שאַלעם־אַליי־
כעס רופט עס אָן.

ווען מיר זאָלן איצט פרווון פאַרסאָכאַקלען די אַלע שטריכן, וואָס מיר האָבן געהאַט
אין אָט דעם ערשטן קאפיטל פון ראַכעלעס לעבנס־געשיכטע, וואָלטן מיר דאַרפן קאַנסטאַ־
טירן, אַז דאָ שטייט פאַר אונדז א געשטאַלט, וואָס האָט דיזעלבע רעכט צו פאַרנעמען אַן
אַנגעזעען אָרט אין אונדזער ליטעראַטור, ווי דאָס האָט פאַרנומען אין דער רוסישער ליטע־
ראַטור די הויפּט־העלדן פון אַסטראָווסקיס דראַמע „דאָס געוויטער“—קאַטערינע. די ענלעכ־
קייט באַשטייט הויפּטזאַכלעך דערין, וואָס מיר זעען אין ראַכעלעס לעבן, (און דאָס באַווייזט
אַף איר אויפן בענעגיייע צו דער רוסישער סוויוע אויך קאַטערינעס לעבן) ווי ס'האָט פון
אינעווייניק גענומען ברעכן זיך דער איינפּעסטער רעזשים פון דער נעגידיש־באַלעבאַטישער
שטוב. ראַכעלעס באַצייגט צו דער נעגידיש־באַלעבאַטישער סוויוע, וואָס רינגלט זי אַרום,
ווערט אַביעקטיוו באַ שאַלעם־אַלייכעמען פאַרוואַנדלט אין דעם אויסגאַנג־פּונקט פון אַ קרי־
טישער באַצייגט צום גאַנצן פּסיכאָלאָגישן דורכשניט פון מאַזעפּעווקע, צו די אזויגערופענע
„מאַראַלישע יעסוידעס“ פון דעם מאַזעפּעווקער לעבנסטייגער. שאַלעם־אַלייכעמס ראַכעלע
האָט די ערשטע דערהייבן איר שטים קעגן אָט דער טראַדיציאָנעלער מאַראַל און דאָס דער־
נעענטערט זי טיילווייז צו אַסטראָווסקיס העלדן, קאַטערינע.

אַבער דיִדאָזיקע נאַענטקייט, וואָס קאָן באַשטעטיקט ווערן דורך אַ גאַנצער ריי עפֿ־
זאָדן און פּסיכאָלאָגישע שטריכן, האָט זיך אָפּ באַ דעם פינאַל פון די צוויי לעבנס, וואָס
ס'מאָכן דורך ראַכעלע און קאַטערינע. קאַטערינעס פּראָטעסט פאַרענדיקט זיך מיט אַ קאַ־
טאַסטראַפֿע. קאַטערינע קומט אום, זי וואַרפט זיך אַריין אין דער וואַלגע, נאַכדעם, ווי זי
איז זיך מיט גרויס כאַראַטע מיסוואַדע פאַרן מאַן אין איר „זינד“. ראַכעלע, וואָס מאַכט
דורך דעמוזעלבן וועג פון כאַראַטע, בלייבט נאַכדעם לעבן, זי קערט זיך אום אין די
רייען פון די „קליינע מענטשעלעך מיט קליינע האַסאַגעס“ זי פאַרבלייבט אַ „ידישע
טאַכטער“.

און אָט דער פינאַל האָט, איינגטלעך, באַשטימט ניט נאָר דעם גוירל פונעם ראַמאַן
„סטעמפּעניו“, נאָר אויך שאַלעם־אַלייכעמס אַנטוויקלונג אַף אַ גאַנצן עטאַפּ ווייטער — ביז
דער אַנטשטייגונג פונעם בוך „טעוויע דער מילכיכער“ (1895). וואָרום געהאַנדלט האָט זיך
עס אינעם פינאַל פון „סטעמפּעניו“, ניט אָן אַזאַ אַדער אַנדערער ווענדונג אינעם סוזשעט
פונעם ווערק. געגאַנגען איז עס אָן עפעס מער און וויכטיקערס.

1 „פּראָטעסטירנדיקע געשטאַלטן“ האָט אָף זיין אויפן, ווי ס'איז באַוויסט, געפרוווט געבן אויך מענדעלע.
ווי, לעמאַש, וועקערן אין דער „טאַקעס“. מענדעלע האָט דערביי אַבער קלאַל ניט געוואָלט איינרייסן מיט דער
טראַדיציאָנעלער מאַראַל און איר לעבעדיקער פאַרקערפּערונג—דער באַלעבאַטישער אידישער שטוב.

2 אַף דער געצווונגענקייט פון דעם „פאַרפאַסערט סכּעמע“, וואָס איז פאַראַן אינעם פינאַל פון „סטעמ־
פּעניו“, האָט נאָך מיט יאָרן צוריק אַנגעוויזן ש. ניגער. ער האָט אַבער ניט פאַרשטאַנען אַפּצושאַצן יענעם אויסגע־
שפּראַכן־אידעאָלאָגישן מאַמענט, וואָס שאַלעם־אַלייכעם האָט געוואָלט באַטאָנען אינעם פינאַל פון „סטעמפּעניו“.
ש. ניגער פרוווט זיך דעם גאַנצן אינען צוריקפירן צו דער פּראַגע וועגן שאַלעם־אַלייכעמס קאַמף מיט שאַמערן,
„וואָס ווי אַ שאַרפן קלייזאָיען קעגן אים (שאַמערן), וויל ער (ש"א) שאַפן אַ ראַמאַן, וואָס זאָל זיין וואָס איינפאַכער
און וואָס נעענטער צום לעבן“... (וועגן יידישע שרייבער ז. 79).

אויך דאָ אינעם „פאַרמלען“ צוגאַנג צו „סטעמפּעניו“ איז ש. ניגער ווידער אומגערעכט. „סטעמפּעניו“,
וואָס האָט געזאָלט געבן „עפעס העכסט שיינס פון פאַנטאַסטישן מין“, האָט גאַרניט געזאָלט, לויט שאַלעם־אַלייכעמס
אופאַסונג, זיין „וואָס איינפאַכער און וואָס נעענטער צום לעבן“. ווי עס זעט זיך פון שאַלעם־אַלייכעמס בריוו,
האָט ער דאַפּקע ניט געהאַלטן, אַז דער ראַמאַן „סטעמפּעניו“ איז דורכויס געבויט אַף דעם „מעמס פון
לעבן“. אזוי לייענען מיר, לעמאַש, אין אַ בריוו פון 1905, וווּ שאַלעם־אַלייכעם פאַרגלייכט צוויי פּיעסן („צעווייט
און צעשפּרייט“ און „סטעמפּעניו“): „איך דאַרף אייך זאָג אַפּריער, אַז בענעגיייע דער פּיעסע („צעווייט און
צעשפּרייט“—ג. א.) וועט אייך מיטאַמע אויסקומען אויסשטיין אַ קאַמף דערפאַר, וואָס זי פאַרמאָגט ניט קיין

וועגן אַסטרֶאוֹסקִיס קאַטערִינע האָט דאָבראַליובאַוו אַמאָל געשריבן, אַז איר אומקום „מאַכט אַן אָפּפּרישנדיקן אינדרוק“¹.

אין קאַטערִינעס אומקום האָט דער פּראָגרעסיווער טייל פון דער רוסישער געזעלשאַפֿט־ לעכקייט אין די 60-ער יאָרן פּאַרנומען דעם רוף צו אַ גרויסער אַקציע, צו געזעלשאַפֿט־ לעכער טאַט, וואָס פּאַדערט קאַרבאַנעס, און באַקומט דאָך אַלץ מער פּרישע סטימולן פון די פּאָלק־טיפּענישן. געוויס האָט מען אין דער געשטאַלט פון קאַטערִינען געזען דעמאָלט מער אַ סימאָול אידער אַ לעבנשטייגער־פיגור, אָבער פון אַט דער סימאָולישער געשטאַלט האָט מען פּאַרנומען דעם רוף צו רעאַלע מיַסיס, צו נייעס געזעלשאַפֿטלעכן ווילן און איניציאַטיוו. מער ווי ווען עס איז פּריער האָט די יידישע געזעלשאַפֿטלעכקייט אין די 80-ער יאָרן געקאָנט פּאַרלאַנגען פון דער ליטעראַטור אַזאַ רוף צו נייעס ווילן, צו אַקטיוו־קעמפּערִישער געזעלשאַפֿטלעכער איניציאַטיוו. זיינען דאָך שוין די ערשטע שפּראַצונגען פון אַזאַ ווילן אופגעאַנגען אין די ערשטע שריט צו אַן אָרגאַניזירטער אַרבעטער־באַוועגונג אין די 80-ער יאָרן, אפּילע אין די ווייניק־דעפּערענצירטע דעמאָקראַטישע קאַוואַנעס פון אַ טייל פּאָלק־ טיש־געשטימטער אינטעליגענץ האָט זיך געלאָזט פּילן דאָס שטייגן פון אַ נייער געזעל־ שאַפֿטלעכער איניציאַטיוו. דאָס האָט מען געפּילט אויך אין שאַלעם־אַלייכעס יוגנטלעכע ווערק ביו „סטעמפּעניו“. לויט דעם, ווי דער „העראַישער“ טייל פון ראַכעלעס לעבנס־געשיכטע האָט זיך אַנטוויקלט אין אָנהייב פון „סטעמפּעניו“, האָט זיך געלאָזט דערוואַרטן, אַז דאָ באַקומען מיר אַ ווערק, וואָס ווייזט אונדז דאָס יוירן פון פּרישע קויכעס אין דער יידי־ שער געזעלשאַפֿטלעכקייט פון די 80-ער יאָרן און פירט די זוכונגען און דערוואַרטונגען צו אַ געוויסער האַשלאַמע. דאָס איז אָבער ניט געקומען. נאָך מער: דער פינאַל פון „סטעמ־ פעניו“ האָט גלייך ווי געזאַלט פּאַרטושירן יענעם באַפּריינג־מאַטיוו, וואָס האָט זיך געהערט אין דער גרעסטער העלפט פונעם ראַמאַן. שאַלעם־אַלייכעס האָט זיך באַמיט אונטערזושטרייכן דעם אידעאַלאָגישן באַטייט פונעם פינאַל. ער האָט אין „נאָכוואַרט“ אָף דעם געבויט די טעאָריע וועגן „יידישן העראַזום“. דער ראַמאַן „סטעמפּעניו“ האָט געזאַלט צוריקגעפירט ווערן צו דער אַפּאַ־ לאַגיע פון דער „יידישער טאַכטער“, צו יענער נאַציאָנאַליסטישער סכּעמע, וואָס איז אין די 80-ער יאָרן געווען אַ מוז פאַר „אַ שרייבער אַ פּאַטריאָט“². און דאָס אַלעס האָט, פאַרשטייט זיך, געהאַט צו באַשטימען ניט נאָר דעם גוירל פונעם ראַמאַן „סטעמפּעניו“. דאָס האָט געהייסן, אַז שאַלעם־אַלייכעס איז געשטעלט געוואָרן פאַר אַ געפאַר צו בלייבן באַ דער זייט פון דער גאָרער ליטעראַטור־אַנטוויקלונג, וואָס האָט שוין אָנגעהויבן פאַרנעמען דעם ווייטן אַפֿ־ קלאַנג פון דער יידישער רעוואָלוציאָנערער דיכטונג אין אַמעריקע און איז מיט זיכערע טריט געגאַנגען צו פּערצעס „יאַנטעור־בלעטלעך“, צו ד. פינסקיס אַרבעטער־העלדן³.

עפּקטן . . . אין איר איז פאַראַן מער עמעס פון לעבן אידער אין דער פּריערדיקער („סטעמפּעניו“—ג. א.) האַנאַם אויך ווייניקער פּאַעויע, ווי אין „סטעמפּעניו“. („שׂא בוך“ ז. 209)

געגאַנגען איז עס, קאָנטיק, ניט אזוי אינעם „עמעס פון לעבן“, ווי אין אַ באַשטימטער אידעאַלאָגישער ווענדונג באַ דעם יוגנן שאַלעם־אַלייכעס: אַוועקגייענדיק פון „לעצאַנעס“, געבן די אַפּאַלאַגיע פון „אידישן גייסט“. און דאָס האָט ש. ניגער ניט פאַרשטאַנען.

1 דאָבראַליובאַוו שרייבט דערביי:

Мы уже сказали, что конец этот кажется нам отрадным; легко понять почему: в нем дан страшный вызов самодурной силе, он говорит ей, что уже нельзя идти дальше, нельзя далее жить ей насильственными мертвящими началами. В Катерине видим мы протест против кабановских понятий нравственности, протест, доведенный до конца, провозглашенный и под домашней пыткой и над бездной, в которую б, осилась бедная женщина (Современник 1860 № 10)

2 וועגן „אַ שרייבער אַ פּאַטריאָט“ ליינען מיר באַ שאַלעם־אַלייכעס אין „שאַמערס מישעט“ ז. 57. א. אַנד.

3 ד. פינסקיס העלדן פון אַרבעט־פּאָלק, ווי אויך ווין באווסטויניקן צוגאַנג צו דער פּראָבלעם פון אַרבעט־ עקספּלואַטאַציע געפינען מיר שוין אין די 80-יאָרן באַ ש. אַנ—סקי אין זיין גרעסערער דערציילונג „די געשיכטע פון אַ פּאַמיליע“, וואָס האָט זיך געדרוקט 1884 אין Восход, ווי עס איז באווסט, איז דידאָזיקע דערציילונג געשריבן

פאר אונדז איצט, ווען מיר באטראכטן דאָס אָרט פון „סטעמפּעניו“ אין שאַלעם-אַליי-
כעמס יוגנטלעכער אַנטוויקלונג, איז באַזונדערס וויכטיק פעסטצושטעלן, צי האָט די אָנגע-
וויזענע סכעמע, די אַפּאָלאָגיע פון דער „ידישער טאַכטער“, אויסגעדריקט עפעס וועזנטלע-
כעס אין שאַלעם-אַלייכעמס קינסטלערישן שטייגער, אָדער עס איז געווען נאָר אַ צייטווייליקע
טענדענץ, וואָס האָט געשטאַמט פון אייניקע זיינע נאַציאָנאַליסטיש-אַפּאָלאָגעטישע שטימונגען
אין די 80-ער יאָרן.

ווי ווייט עס לאָזט זיך אורטיילן פון שאַלעם-אַלייכעמס ווייטערדיקער אַנטוויקלונג,
איז קלאַר, אַז די אַפּאָלאָגיע פון דער „ידישער טאַכטער“ איז געווען נאָר אַ עפיזאָד אין
שאַלעם-אַלייכעמס שאַפן. שאַלעם-אַלייכעמס האָט אין זיין ווייטערדיקער אַנטוויקלונג פון דער
אַפּאָלאָגעטיק גאַנץ גרינג זיך באַפרייט. אַ באַפרייטער פון די סכעמעס, וואָס זיינען אַלע
מאָל אופגעקומען ווי אַ געשפענסטער פאַר „אַ שרייבער אַ פאַטריאַט“ פון די 80-ער יאָרן,
האָט שאַלעם-אַלייכעמס שפעטער באַוווּן צו שאַפן די געשטאַלטן פון טעווע דעם מילכינס
טעכטער, וואָס האָבן געצויגן ווייטער דעם באַפריינג-מאַטיוו פון ראַכעלעס פראַטעסט. עס איז
אַבער קעדיי צו באַמערקן, אַז די ווייטערדיקע אַנטוויקלונג האָט געבראַכט באַ שאַלעם-
אַלייכעמען אַ ווערק, וואָס וויל זיין אַ דירעקטע אַפלייקענונג פון דער אַמאָליקער אַפּאָלאָגיע
פון דער „ידישער טאַכטער“. דאָס איז געווען „מאַשקעלע גאַנעוו“—יענער ראַמאַן „אַלאַ
סטעמפּעניו“, ווען וועלכן מיר האָבן שוין אויבן דערמאָנט. די אַנאַלאָגיע צווישן די צוויי
ראַמאַנען איז ווירקלעך זייער אויסגעשפראַכן.

אין „מאַשקעלע גאַנעוו“ האָבן מיר פאַר זיך ווידער אַ „ידישע טאַכטער“, צי-
רעלע, וואָס שטאַמט אויך פון אַזאַ שטוב ווי ראַכעלע פון ראַמאַן „סטעמפּעניו“, לויט זייער
סאַציאַלן מעהוס זיינען דאָס ווירקלעך ענלעכע פיגורן¹. אַבער אַנשטאַט די אַמאָליקע סענ-
טענציעס וועגן „ידישן העראָזיס“ און „ידישער ליבע“ פון דער „סטעמפּעניו“ צייט הערן
מיר אין „מאַשקעלע גאַנעוו“:

„דאָס איז געווען יענע ליבע, וואָס פּרעגט ניט קיין קאַשעס, וואָס ווייסט ניט קיין
איבערשלאַג, וואָס דאַרף ניט קיין פּיירעש. דאָס איז געווען יענע ליבע, וואָס רייסט אייזערנע
קייטן, וואָס ברעכט שטאַרקע מויערן, וואָס צעשיידט די נאָענטסטע און בינדט צונויף די
ווייטסטע. דאָס איז געווען יענע ליבע, וואָס טוט „מעשים אשר לא יעשו“...
און דאָס איז ניט געווען קיין מעליצע. די האַנדלונג פאַרלויפט דאָ, אין „מאַשקעלע גאַ-
נעוו“ אַף אַזאַ אויפן, אַז דער מאַטיוו פון ליבע, וואָס „צעשיידט די נאָענטסטע און בינדט
צונויף די ווייטסטע“, אָט דער מאַטיוו, וואָס רייסט זיך דורך צום ערשטן מאל אין „סטעמ-
פּעניו“, באַקומט זיין פּוילשטענדיקע פאַרקערונג. צירעלע, כאַים כאַסידס טאַכטער, מאַכט
דורך אַ ריי עפיזאָדן, וואָס זיינען אַלע „מעשים אשר לא יעשו“, זי האָט כאַסענע מיט
מאַשקעלע גאַנעוו און אין איר לעצטן בריוו צו די עלטערן—ווידער אַ מין אַנאַלאָגיע צו

געוואָרן אַף יידיש (איבערזעצט אַף רוסיש האָט מען זי דערפאַר, ווייל עס האָט זיך ניט געפונען קיין פאַסיקער
פאַרלעגער), און זי בלייבט פאַר אונדז דער איינציקער באַרייטנדיקער קינסטלערישער דאָקומענט, וואָס דערציילט וועגן
די סאַציאַליסטיש-באַפאַרבעטע שטימונגען אין דער יידישער ליטעראַטור פון די 80-ער יאָרן אין רוסלאַנד.

1 שאַלעם-אַלייכעמס דערציילט:

„ניט איינמאַל פלעג זיך צירעלע פאַרטראַכטן אַף דער דאָלע פון אַ יידישער טאַכטער, וואָס האָט אויסגע-
זען באַ איר אין די אויגן ווי די דאָלע פון אַ הון אַ קוואַקע, וואָס זיצט אַף די אייער, וואַרעמט זיי אויס ביז סע פּיין
זיך אויס הינדלעך. נאָכדעם הייבט זי אָן ווידער קוואַקען, טראַגן פּרישע אייער...

... און עס האָט זיך איר פאַרגעשטעלט, אַז מע האָט איר שוין געגעבן אַזאַ מאַן ווי אירע עלטערע שוועס-
טער, קעמוי ווי אַ מין עלי-נויען, אַ שיינער באַל-לאַשן און באַל-טאַנאַך, מיט אַ זייערענעם קאַשקעט אין דער וואַכן
און שנייצט די נאָז בערייעש מיט איין פינגער, און זי האָט שוין כאַסענע געהאַט פאַר אים, און זי האָט שוין אָנ-
געהויבן קינדלען“ (א. א. ו. מ. ג. 43)

ראַכעלעס לעצטן בריוו פון יעהופעץ — שרייבט זי צו די ערטערן: „און איך בין גליקלעך, עפשער נאָך גליקלעכער פון אַלע מיינע שוועסטער“¹.

אַט אַזוי האָט שאַלעם-אַלייכעם אין 1903-טן יאָר אָף אַ רעטראַספעקטיוון אויפן באַ-ליכטן די געשטאַלט פֿון דער „ידישער טאַכטער“ און זיך באַפֿרייט פֿון יענע אַפּאָלאָגיע-טישע מאַטיוון, וואָס זיינען אין 1888-טן יאָר אָנגעקניפט געוואָרן אין ראַכעלעס געשטאַלט. ניט אומזיסט, אַפּאָנים, האָט שאַלעם-אַלייכעם נאָך אין 1909-טן יאָר נאָך אַ צוואַנציקיעריקער האַפּטאַקע צוטערטנדיק שרייבן דעם דריטן ראַמאַן פֿון דער סעריע „ידישע ראַמאַנען“ — „די בלאַנזדע שטערן“ — געשריבן אין אַ בריוו:

„נאַטירלעך האָבן זיך די אומשטענדן פֿאַר די צוויינצוואַנציק יאָר שטאַרק געענ-דערט. עס זיינען אויסגעוואַקסן אויך נייע אידייען. צוגעקומען נייע געטער. געבוירן געוואָרן נייע טיפֿן. קורץ, איך האָב קיין כאַראַטע ניט, וואָס איך האָב מיט מיין דריטן ראַמאַן אַביסל פֿאַרשפעטיקט. האַלעוויי וואָלט איך איצט געהאַלטן באַ שרייבן יענע ערשטע צוויי ראַמאַנען („סטעמפעניו“ און „יאַסעלע סאַלאַווי“—ג. א.) וואָלטן זיי אַנדערש אויסגעזען“². און אַזוי איז עס ווירקלעך געווען: אין גאַנג פֿון זיין שפּעטערדיקער אַנטוויקלונג, ווען „עס זיינען אויסגעוואַקסן נייע אידייען“, האָט זיך שאַלעם-אַלייכעם באַפֿרייט אויך פֿון דער אַפּאָלאָגיע פֿון דער „ידישער טאַכטער“. עס איז אָבער געווען אין „סטעמפעניו“ אויך אַזוינס, וואָס שאַלעם-אַלייכעם האָט דירעקט געמוזט פֿאַרזעצן אין זיין ווייטערדיק שאַפֿן. דאָס איז געווען יענע ליניע, וואָס האָט זיך אָנגעמערקט אין דער ערשטער „הערנאָי-שער“ טייל פֿון ראַכעלעס לעבנס-געשיכטע. הינטער שאַלעם-אַלייכעם לייכטער, זאָרגלאַ-זער קונסט האָט זיך דאָ צום ערשטן מאָל אַוועקגעשטעלט דער שווערער לעבנס-גאַנג, די פֿאַעטישע רייכקייט פֿון ראַכעלעס נאַטור, דער דראַמאַטיזם פֿון איר צוזאַמענשטויס מיט דער אַרומיקייט, די אינסטינקטיווע באַוועגונג אַרויסצורייסן זיך פֿון אַט דעם אַרום. דערפֿאַר האָט דער אַפּאָלאָגיע פֿון דער ראַכעלע-שילדערונג נאָך היפשע יאָרן שפּעטער ניט אופֿגעהערט זיך פֿילן אין שאַלעם-אַלייכעם שאַפֿן. דערפֿאַר האָט די ראַכעלע-געשטאַלט באַקומען אויך אזאַ קענטלעכן אַפּאָלאָגיע אין אונזער יונגער ליטעראַטור. באַזונדערס בוילעט קאָן מען דאָס באַמערקן אין ד. בערגעלסאַנס „נאָך אַלעמען“.

פֿאַרביטן איז אין בערגעלסאַנס ראַמאַן דער מאַסשטאַב פֿון דער האַנדלונג, די גע-שטאַלט פֿון דער הויפּט-העלדן מירעלע איז אַריינגעפּאַסט געוואָרן אין אַ ברייטן עפּאָכע-בילד, מיט גאָר נייע פּאַקטן און פֿאַרהעלטענישן, דאָס, וואָס האָט אין ראַכעלען גערעדט מיט דער שפּראַך פֿון אינסטינקטיווע, אַפּטמאַל-אונטערבאַווסטיניקע פֿאַרגעפֿילן, האָט אין בֿער-געלסאַנס מירעלע גערעדט שוין מיט דער שפּראַך פֿון אומפֿאַרמיידלעך-קלאַרן און טראַגיש-ניכטערן באַווסטיין. עס איז אָבער פֿאַרבליבן אין בערגעלסאַנס העלדן דער הויפּט-שטריך פֿון שאַלעם-אַלייכעם ראַכעלע: די רייכע נאַטור, וואָס האָט איבערגעוואַקסן איר סאָציאַלן אַרום, דער אומרויַקער געמיט, אין וועלכן עס האָט זיך דערהערט דער רוף צו אינערלע-כער באַפֿרייונג, דער גרונט-מאַטיוו פֿון שאַלעם-אַלייכעם לירישן ראַמאַן „סטעמפעניו“.

X

דער ראַמאַן „סטעמפעניו“, וואָס גיט אַזוי פֿיל מאַטעריאַל פֿאַר דער אַלגעמיינער כאַ-ראַקטעריסטיק פֿונעם יונגן שאַלעם-אַלייכעם, גיט אויך אַ גענוי בילד פֿון דעם, ווי ווייט עס איז אין דער צייט געגאַנגען זיין מייסטערשאַפֿט, ווי גרויס עס איז געווען יענער סכּום פֿון קינסטלערישע מיטלען, וואָס האָבן זיך געפֿונען אין רעשום באַם יונגן שאַלעם-אַלייכעם אין דער צייט פֿון „סטעמפעניו“.

1 מ. ג. 60.

2 ש"א-בוך, ז. 232.

„סטעמפעניו“ איז דאָס ערשטע ווערק פון שאַלעם־אַלייכעמס יוגנטלעכן פּעריאָד, וווּ די פּראַקטיק פון קינסטלערישן שאַפן גייט אַרויס פון די ראַמען פון אַ „גליקלעכן צופאַל“ און שטרעבט שוין דאָ און דאָרט זיך דערהייבן צו אַ מאַדריגע פון אַ פּרינציפּ, אַ מין געזעץ פון שאַלעם־אַלייכעמס קינסטלערישן שטייגער. אין „סטעמפעניו“ פילט זיך פּלאַנירונג, די ליניען פונעם קינסטלערישן געביי זיינען געמאַסטן געוואָרן, ווי מיט אַ צירקול אין די הענט, און אין די דאָזיקע ליניען וויל שאַלעם־אַלייכעמס אומבאַדינגט אַריינפּרעסן דעם גאַנצן קינסטלערישן שטאַף. דערביי זעט מען, אַז שאַלעם־אַלייכעמס איז גרייט זיך אָפּצוואַגן פון דעם אָדער יענעם עפיזאָד, אָפּטמאַל פון אַ גאַנצער ריי עפיזאָדן, אַבי נאָר פאַרהיטן די אינערלעכע גאַנצקייט פונעם ווערק. עס איז כאַראַקטעריסטיש, אַז דאָס האָט גלייך באַם דערשיינען פון „סטעמפעניו“ באַמערקט די קריטיק, שרייבנדיק אין 1889 יאָר וועגן „סטעמפעניו“, האָט קריטיקוס (ש. דובנאָו) צום סאָף פון זיין רעצענזיע אין אַ גאַנץ קאַטע־גאָרישן טאָן געפּאָדערט, אַז אין דעם ראַמאַן זאָל אַריינגעפירט ווערן „וואָס מער עפיזאָדן און לעבנסשטייגער־פּראָטיים“¹. שאַלעם־אַלייכעמס איז אַבער אַף דעם ניט איינגעגאַנגען. ער האָט אויך שפּעטער, ווען עס איז אים אין 1903־טן יאָר אויסגעקומען צו באַאַרבעטן „סטעמפעניו“, ניט פאַרמערט די צאָל עפיזאָדן, נאָר פאַרקערט, נאָך מער געקירצט, געפּרעסט און געבונדן דאָס, וואָס אין „סטעמפעניו“ איז פאַראַנען. דאָס איז אַבער אין קיין שום פּאָל נישט געווען קיין סטרע צום ערשטן אָנפאַנגלעכן פּלאַן פון „סטעמפעניו“. שאַלעם־אַלייכעמס האָט דאָ נאָר פאַרגעזעצט ווייטער די טענדענץ, וואָס איז געלעגן אין גרונט פון זיין יוגנטלעכן „סטעמפעניו“. פּונוואַנען־זשע האָט זיך גענומען די דאָזיקע טענדענץ אין 1888־טן יאָר און וואָס פאַר אַ באַדייטונג האָט זי געהאַט פאַר שאַלעם־אַלייכעמס קינסטלע־רישער אַנטוויקלונג, אינגאַנצן גענומען?

צווייערליי מוסטערן פון יידישן דערציילערישן זשאַנר האָבן אין דער צייט פון „סטעמ־פעניו“ געקאַנט שטיין פאַר שאַלעם־אַלייכעמס אויגן: פון איין זייט דער מוסטער פון די־געזאַנען און ספּעקטאַרן, וואָס האָבן לעפּאַנים זיך געהאַלטן אין די ראַמען פון „ראַמאַן“ און דערמיט געזאָלט זיין נאָענט צו יענעם טיפּ פון אַ ווערק, וואָס שאַלעם־אַלייכעמס האָט געוואָלט געבן אין „סטעמפעניו“; פון דער צווייטער זייט מענדעלעס ווערק (די, וואָס זיינען דערשינען ערעו די 80־ער יאָרן), וואָס האָבן אינגאַרירט די געזעצן פונעם אָנגענומענעם ראַמאַן־שטייגער, און האָבן דאָסראָו זיך געהאַלטן באַ דעם גאַנץ־אומבאַשטימטן זשאַנר פון אַ „לעבנס־באַשרייבונג“.

דער דערציילערישער זשאַנר פון מענדעלעס „לעבנס־באַשרייבונג“², וווּ ס'פילט זיך נאָר קאם־קאם די אַנטוויקלונג פון אַ לעבעדיקער האַנדלונג, האָט אַמבעסטן געשטימט מיט מענדעלעס אופאַסונג פון דער יידישער ווירקלעכקייט. וואָרעם: אויב אונטער האַנדלונג ווערט שטענדיק פאַרשטאַנען דאָס, וואָס געשעט, דאָס, וואָס קומט פאַר, ווערט מענדעלעס האַנד־לונג אַלעמאַל דערשטיקט פון דעם באַוווּסטזיין, אַז אין דער יידישער סוויוע געשעט גאָרניט, ס'קומט גאָרניט פאַר. מענדעלעס שטרעבן אַריינצוטראַגן האַנדלונג אין זיין ווערק ווערט פאַראַלזירט פון דעם געדאַנק, אַז ס'איז ניטאָ קיין ניס אונטער... דער „יידישער טאַרבע“... די ראַמאַנען, וואָס ס'האָבן שפּעטער געשריבן דינעזאָן און באַזינדערס ספּעקטאַר מיט שאַלעם־אַלייכעמען, ברענגען טאַקע די ערשטע בסורע, אַז עפעס „קומט פאַר“ אין יידישן

1 ז. 28 1889/vii .B.

2 ענלעך ווי באַ מענדעלען, אַנטוויקלט זיך די „לעבנס־באַשרייבונג“ אויך באַ לינעצקין אין „פּויליש יינגלם“. מיר ווילן דאָ אָנווייזן נאָך אַף אַ טיפּישן מוסטער פון אַ „לעבנס־באַשרייבונג“, וואָס איז ביו אַהער, ליידער, געווען ווייניק באַקאַנט. דאָס איז דאָס אַנאַנימע ביכל „דער פאַרבלאָנזעטער אָדער דאָס לעבנס־באַשרייבונג פון וויגדערל בען וויגדערל“, וואָס איז דערשינען 1870 אין וואַרשע (אַרויסגעגעבן פון יועל מיכל קופּערמאַן המכונה פלמ"ו). זע וועגן דעם אין מײן אַרבעט: „מענדעלעס מיטיגער אין די 70־ער יאָרן“.

לעבן פון סאָף 70 און אָנהייב 80-ער יאָרן. ניט אומזיסט האָט דעמאָלט מ. ספעקטאָר, וועלנדיק באַווייזן די באַדייטנדיקייט פון זיין צייט, געשריבן:

„ניט נאָר צווישן די מענטשן איז דאָ אַ גרויסער כילעק, נאָר אַפילע צווישן יאָרן. ס'זיינען דאָ אַזוינע יאָרן, אין וועלכע ס'קומען פאָר אַף דער וועלט מיט מענטשן, פעלקער, לענדער אַזוינע ניסן, אַזוינע איבערקערענישן, אַז מ'קאָן קימאַט זאָגן, אַז אַדאַנק די און די יאָרן איז די וועלט געוואָרן גאָר אַ נייע וועלט. ווידער זיינען דאָ אַזוינע פוסטע יאָרן (אַזוי ווי פוסטע מענטשן), וואָס ברענגען גאָרנישט און מ'האַט פון זיי מער ניט געזעען ווי קאַלטע, וואַרעמע, שיינע און מיעסע טעג¹. מ. ספעקטאָר האָט דערביי געשטרעבט צו דערווייזן, אַז זיין צייט איז בעשום אויפן ניט די צייט פון „פוסטע יאָרן“. און דערין איז ווירקלעך געווען אַ שטיק עמעס. דער פאַקט גופע, וואָס ניט געקוקט אַף זייער ווידער-ווילן צו שאַמערס ראַמאַנען, האָבן דאָך אי ספעקטאָר, אי שאַלעם-אַלייכעם געמווט אָנע-מען דעם טיפ פון אַ ראַמאַן מיט „העלדן“ און מיט אינטענסיווע געשעענישן, — דאָס אַליין האָט געזאָגט איידעס, אַז עפעס „קומט פאָר“ אין דער אַרומיקייט². דער ניי-אַיינגעפירטער טיפ פון אַ ראַמאַן האָט דערציילט וועגן דעם, אַז ס'פאַרשטאַרקן זיך אין דער יידישער סוויוע יענע פראַצעסן, ווען די סאָציאַלע ענערגיע פון מער-וווייניקער דיפערענצירטע שיכטן הייבט אָן זיך אַקומולירן אין באַשטימטע פיגורן, אויסגעשפראַכענע אינדיווידוומס. און אין העסקעם מיט אַט די פראַצעסן האָט דער יונגער שאַלעם-אַלייכעם פלאַנירט די קאַמפּאָזיציע פון „סטעמפעניו“. שאַלעם-אַלייכעם קאַמפּאָזיציע האָט שוין דערמיט גופע געמווט אונטער-שיידן זיך פון מענדעלעס „לעבנס-באַשרייבונג“, וואָס דאָ, באַ שאַלעם-אַלייכעמען, האָבן מיר פריער פאַר אַלץ צוויי הויפט-העלדן — פאַרשטייער פון פאַרשיידענע שיכטן — וואָס פון זייער דראַמאַטישן צוזאַמענשטויס שאַפט זיך די האַנדלונג פונעם ראַמאַן „סטעמפעניו“³. צווישן די „לעבנס-באַשרייבונגען“ פון די דאָזיקע צוויי הויפט-העלדן — ראַכעלע און סטעמ-פעניו — מוז איינגעהיט ווערן אַ שטענדיקער גלייכגעוויכט, אַזאַ מין פאַרהעלטעניש, וואָס זאָל באַווייזן דעם לעזער, ווי נאַטירלעך, ניט געצווינגענערהייט ס'אנטוויקלט זיך דאָס לעבן פון יעדן איינציקן העלד באַזונדער און ווי אומפאַרמיידלעך זיי גייען צו יענער קאָליזיע, וואָס אַנטשטייט פון זייער געוויינטלעכן רעאַלן לעבן. שאַלעם-אַלייכעם האָט אומבאַדינגט געוואָלט איינהיטן די דאָזיקע רעאַלע פאַרהעלטעניש צווישן ראַכעלען און סטעמפעניו. דאָס האָט געפאָדערט פון שאַלעם-אַלייכעמען סיי זיין איבערגעגעבנקייט צו רעאַליזם, סיי דער ווידערווייזן צו די אומגעלומפערטע אויסטראַכטענישן פון שאַמערס ראַמאַנען. אָבער דאָס האָט געפאָדערט, אַז די קאַמפּאָזיציע פון „סטעמפעניו“ זאָל געבויט ווערן אַף אַ נייעם אויפן, און שאַלעם-אַלייכעמען האָט זיך ווירקלעך מיט גרויס מייסטערשאַפט איינגעגעבן צו געפינען אַזאַ קאַמפּאָזיציאַנעלע פאָרם פאַר זיין ראַמאַן „סטעמפעניו“. די קאַמפּאָזיציע איז דאָ געבויט אַף אַ שטרענג-אויסגערעכנטער סימערטע צווישן די באַזונדערע „לעבנס-באַשרייבונגען“. לעפאָנים באַשטייט דער ראַמאַן פון איין גאַנצן שטיק. אינדערעמעסן אָבער איז גרינג צו

1 מ. ספעקטאָר. „דער יידישער מוזשיק“, אויסגאַבע 1921, ז. 199

2 מיר האָבן דאָ ניט די מעגלעכקייט זיך אַפצושטעלן אַף דעם עצעם פון דער אַזויגערופענער שאַמער-פראַבלעם. דאָס וואָלט געפאָדערט פון אונדז אַ גענויערן אַנאַליז פון אייניקע ליטעראַטור-דערשיינונגען, וואָס גע-הערן מער צו די 70-ער יאָרן. מיר ווילן דאָ נאָר אַנווייזן, אז ס'איז שוין צייט די שאַמער-פראַבלעם זאָל אופהערן באַטראַכט ווערן נאָר אין צוזאַמענהאַנג מיט שאַלעם-אַלייכעם שאַפן. דאָס איז אַ פראַבלעם, יאָס האָט אַ שייכעס צו אַ גאַנצן ליטעראַטור-פּעריאָד (דאָס האָט פאַרשטאַנען שוין דער יונגער שאַלעם-אַלייכעם בעייס ער האָט גע-שריבן זיין „שאַמערס מישפעט“)

3 אין „פישקע דעם קרומען“, וווּ מענדעלע האָט שוין געהאַט געפרוווט געבן צוויי העלדן — פישקען און דאָס האַרבאַטע מיידל — זיינען עס דאָך געווען צוויי פיגורן פון איין און דערזעלבער סאָציאַלער שיכט. די שילדערונג האָט זיך געהאַלטן אַף דער עלעמענטאַרער אַנאַלאָגיע פון די לעבנספאַקטן, און צו קיין ברייט-אַנטוויקלטער „האַנד-לונג“ איז אויך דאָס מאָל באַ מענדעלען ניט געקומען.

באמערקן, אז דאָס קאָפּיטל „ראַכעלעס ביאַגראַפּיע“ (9) איז ווייניק פאַרבונדן מיט דער האַנדלונג פּונעם ראַמאַן, ס'איז נאָר אַף אַ געלונגענעם אויפן איינגעגלידערט געוואָרן אין דעם ווערק („ראַכעלעס ביאַגראַפּיע“ פאַרנעמט גאַנצע 4 קאָפּיטלען 12, 11, 10, 9). דאָסזעלבע לאַזט זיך זאָגן אויך וועגן דעם טייל ראַמאַן, וואָס גיט איבער סטעמפּעניוס ביאַגראַפּיע (דאָס זיינען די קאָפּיטלען 17, 16, 15, 14). אין ביידע פּאַלן קומט עס פאַר אַפּן זעלבן אויפן. אינמיטן דער האַנדלונג שטעלט שאַלעס-אַלייכעס אַריין די „ביאַגראַפּיע“ פּון זיינעם אַ העלד און ער טוט עס דערביי אַזוי, אַז ס'זאָל בלייבן די סימעטריע צווישן ביידע „ביאַגראַפּיעס“: ביידע פאַרנעמען זיי צו פיר קאָפּיטלען.

מערקווירדיק איז נאָך אַ צווייטער מאַמענט פּון סימעטריע אין „סטעמפּעניוס“: די שיל-דערונג פּון אַ וועלכער ס'איז געשטאַלט אין ראַכעלעס סוויוע ווערט אַלעמאַל פאַרבונדן מיט דער שילדערונג פּון אַן ענלעכער געשטאַלט אין סטעמפּעניוס סוויוע. אַזוי ווערן געפאַרט קימאַט אַלע פיגורן, וואָס רינגלען אַרום ראַכעלען און סטעמפּעניוס (די שוויגער-געשטאַלט אַרום ראַכעלען און די שוויגער-געשטאַלט אַרום סטעמפּעניוס, די קרעמער אַף דער מלאַווע-מאַלקע אַרום ראַכעלעס געשטאַלט און די קלעזמער מיט זייער פאַרברענגען — אַרום סטעמפּעניוס געשטאַלט). אַף אַזאָ אויפן שטרעבט שאַלעס-אַלייכעס צו שאַפן די נאַטירלעכע פאַרהעלטעניש פּון די צוויי לעבנס, וואָס גייען איינס אַנטקעגן אַנדערן ניט געצווונגענערהייט, ניט לעשעם „אינטריגע“ — נאָר מיטן וועג פּון זייער נאַטירלעכער אַנט-וויקלונג. אָבער די אַנטוויקלונג פּון דער האַנדלונג האָט אין „סטעמפּעניוס“ נאָך אַ צווייטן גרונט-שטריך: די האַנדלונג ווערט נאָך גאָר פּון אָנהייב פּונעם ראַמאַן דורכעדורנגען מיט דראַמאַטיזם. און דאָס האָט ווידער געוירקט אַף דער קאָמפּאָזיציאָנעלער פאַרם פּון „סטעמ-פּעניוס“.

אין דינעזאָנס און ספּעקטאָרס ראַמאַנען האָט די האַנדלונג אויך געפירט צו געוויסע קאָנפּליקטן און צוזאַמענשטויסן. זייערע ראַמאַנען זיינען אַפּילע באַוואָרנט מיט שוידערלעכע עפּיזאָדן און קאָטאַסטראַפּעס, אָבער דאָס אַלעס האָט געשטאַמט פּון איין מאַקער: פּון מעלאָדראַמע. קיין עמעס-דראַמאַטישע קאָליזיעס האָבן ניט דינעזאָן און ניט ספּעקטאָר — צוליב אַ גאַנצער ריי סיבעס — ניט געקענט אַנטאַפן אין דער יידישער סוויוע פּון זייער צייט. און דערמיט האָט געשטימט אויך די קאָמפּאָזיציאָנעלע צעשווומענקייט פּון זייערע ראַמאַנען. די איינגלידערונג פּון פאַרשידענע זייטיקע דערציילונג-עלעמענטן, ווי דאָס „טאַגע-בוך“ פּונעם הויפּט-העלד („שוואַרצער יונגערמאַנטשיק“ צווייטער טייל, ז. 30—24), די בריוו, וואָס גייען בינטלעכווייז (אין זעלבן ראַמאַן דריטע טייל, ז. 17—4), אָדער אַזעלכע ספּע-ציפּישע „זשאַנרען“, ווי „מאַכשאַוועס אין אַ שטילער שמוינע-עסרע“ (צווייטער טייל, ז. 45) אָדער „אַ לאַנגער ראַזגאַוואָר“ (ערשטער טייל, ז. 29) — דאָס אַלעס איז געווען אַ נאַרמאַלע דערשיינונג אין דינעזאָנס ראַמאַן מיט די געשווירענע „פיר טיילן“. ספּעקטאָרס ראַמאַנען זיינען, אין פּלוג, פאַרבליבן באַ דערזעלבער „קאָמפּאָזיציע“¹. דער „ראַמאַן אָן אַ נאַמען“ איז אין דעם זינען אַ גאַנץ גוטער באַווייז. די פאַרבינדונג צווישן די „פיר טיילן“ איז שוואַך ביז גאָר. דער העלד וואַנדערט, טאַנצט מיט ניסים פּון איין סוויוע אין אַ צווייטער, פּון איין לאַנד אין אַ צווייטן און ספּעקטאָרס דערציילונג טאַנצט אויך נאָך, זי היפּערט איבער מער, ווי זי גיט, זי איז פּול מיט עפּיזאָדן, וואָס לויפן דורך אָן אַן אינערלעכער פאַרבינד-ונג, געטריבן פּון דעם מעכאַבערס איינציקן פאַרלאַנג: צוגרייטן אַלעס, וואָס איז נייטיק

1 מיר וועלן דאָ אַנווייזן אַף אַ ווערק, וואָס איז דערשינען סאַכאַל מיט צוויי יאָר פאַר דינעזאָנס „שוואַרצן יונגערמאַנטשיק“, און האָט פאַרמאָגט אַלע סימאָנים פּון שטייפּער אייגנאַרטיקער קאָמפּאָזיציע. דאָס איז אַ ווייניק-באַוווּסטע גרעסערע דערציילונג פּון שלשום בר יענטע (ש. בערנשטיין), געדרוקט אין זשורנאַל „ישראל“ פּון 1875. די דערציילונג הייסט „אַ וועלט מיט קליינע וועלטלעך“. זע וועגן דעם אין מיין אַרבעט: „מענדעלעס מיטגייער אין די 70-ער יאָרן“.

פאר א שיינעם עפילאג. די "קאמפאזיציע" פון אזא ראמאן האט, איינגטלעך, מער ווי אלץ זיך פארלאזט אף דעם עפילאג, וואָס וועט אלעס, וואָס ס'איז פריער דערציילט געוואָרן, פארבינדן, באַזיניקן און באַרעכטיקן.

שאַלעם-אַלייכעם האָט אין זיינע ערשטע ראַמאַנען ("קינדער-שפּיל", "סענדער בלאַנק") אויך פאַרהיט פּיל געווינהייטן פון דינעזאָנס און ספּעקטאַרס ראַמאַן-שטייגער. מיר געפינען, לעמאַשל, אין "קינדער-שפּיל" אַ גאַנץ גרויסן טייל, וואָס באַשטייט אויסשליסלעך פון בריוו און איז טאַקע אזוי אַנגערופן: "קאַרעספּאָנדענץ" (דאָס 20 קאַפיטל)¹. שאַלעם-אַלייכעם קומט נאָך אַן צום געשוואַרענעם מיטל, ווי אזוי צו מאַכן לעבעדיק די האַנדלונג: ער לאָזט דעם העלד וואַנדערן. די מעלאַדראַמע איז נאָך אויך היפש פאַרטראַטן אין די דאָזיקע ווערק און ס'פאַרשטייט זיך, אַז דאָס אַלעס האָט זיך געלאָזט וויסן אויך אין דער קאַמפּאָזיציע פונעם ראַמאַן. ערשט אין "סטעמפעניו" האָט שאַלעם-אַלייכעם צום ערשטן מאַל געפונען די מעג-לעכקייט צום בויען די האַנדלונג פונעם ראַמאַן אַף אַ ברייט-אַנטוויקלטן דראַמאַטישן קאַנפּליקט און מיט אַט דעם עכטן דראַמאַטיזם פון דער האַנדלונג האָט געשטימט אויך דער נייער טיפּ פון אַ שטרענגער קאַמפּאָזיציע אין "סטעמפעניו".

ווען מ'באַטראַכט נאָכאַנאַנד די דערציילערישע עלעמענטן פון "סטעמפעניו", איבעראַשט אונדז די אויסגערעכנטקייט פון די עפּיזאָדן, וואָס ווערן דאָ געגעבן נאָך אין אזאַ צאָל און גרויס, אַף וויפּל דאָס איז נייטיק פאַר דער האַנדלונג פונעם ראַמאַן. קוים האָט שאַלעם-אַלייכעם געלייגט אין גרונט פון דער האַנדלונג די ליבע, וואָס "צעשיידט די נאָענטסטע און בינדט צונויף די ווייטסטע", האָט ער שוין די לעבנשטייגער-בילדער געגעבן נאָך אַף אזוי פּיל, אַף וויפּל זיי האָבן געוואַלט געבן די מעגלעכקייט צו אונטערשיידן די "נאָענטע" און "ווייטע", ד. ה. די דיפערענצירונג פון פאַרשיידענע סאָציאַלע שיכטן אין דער יידישער סוויוע. מיזעט אָבער, ווי שאַלעם-אַלייכעם האָט מוירע, אַז די לעבנשטייגער-בילדער זאָלן ניט שטערן דער דראַמאַטישער אַנטוויקלונג פון דער האַנדלונג, און די גאַנצע קאַמפּאָזיציע פון "סטעמפעניו" ווערט באַרופן איבערצוגעבן אַט דעם דראַמאַטיזם פון דער האַנדלונג. שאַלעם-אַלייכעם בויט דעם ראַמאַן "סטעמפעניו" אין דער פאַרם פון קורצע קאַפיטלעך, טיילמאַל מאַמעש מיניאַטורן, וואָס פאַרמאָגן די גרעסטע עלאַסטישקייט און בויגיקייט. ווען ס'איז נייטיק צוליב דער בוילעטערער אַנטוויקלונג פון דעם דראַמאַטישן קאַנפּליקט, ווערט דאָס גאַנצע קאַפיטל פאַרוואַנדלט אין איין שטימונגס-בילד, אַ מין לירישע מיניאַטור. אַנשטאַט די מעכאַבערשע אָנשטעלן פון זיינע פריערדיקע ראַמאַנען (די שמועסן מיטן לעזער א. א. וו.) פירט דאָ שאַלעם-אַלייכעם איין קורצע לירישע ווענדונגען. דער טעמפּ פון דער האַנדלונג ווערט דורך דעם פאַרשטאַרקט, פאַרגיכערט און שאַלעם-אַלייכעם באַקומט די מעגלעכקייט אָפּצוואַרפן דעם שאַבלאַן פון אַ ראַמאַן אין "פיר טיילן". שאַלעם-אַלייכעם האָט זיך דאָס מאַל מיט אַ גרינג האַרץ געקענט אָפּזאָגן אויך פונעם "טאָגבוך", פון דער "קאַרעספּאָנדענץ" און פון אַסאַך אַנדערע פרימיטיווע אָנשטעלן פונעם דינעזאָניש-ספּעק-טאָרישן ראַמאַן. מ'פאַרשפאַרט שוין צווינגען דעם העלד צו וואַנדערן. דער "וואַנדערנדיקער" העלד, וואָס דאַרף מאַכן געשפּאַנט די האַנדלונג, ווערט איבעריק אין "סטעמפעניו", ווי שאַלעם-אַלייכעם האָט אַנשטאַט דער אויסערלעכער געשפּאַנטקייט פון דער "אינטריגע" צום ערשטן מאַל באַוווּן די ליידנשאַפטלעכע אַנטוויקלונג פון אַן עכט דראַמאַטישער קאַליזיע. געבויט אַף דער סימעטרישער פאַרהעלטעניש צווישן די באַזונדערע "ביאָגראַפיעס" פון די

1 כאַראַקטעריסטיש אין דער הנוכח איז שאַלעם-אַלייכעם "וועלט-רייזע". דער דריטער טייל פון דער "וועלט-רייזע" איז אַרויס אין 1887-טן יאָר אין אַ באַזונדער ביכל אונטערן נאָמען "די בעסטע יאָרן" און דאַרט טרעפן מיר אַ קאַפיטל אונטערן נאָמען "אַריע לייבס טאָגביכל", וואָס בילדעט די גרעסערע העלפט פון דער דערציילונג. ווען מיר לייענען אַט דאָס "טאָגביכל", הייבן מיר באלד אָן צו פאַרשטיין דעם קריטישן מין פונעם "דענוויק", וואָס איז דאָ נאָך אַ מיטל צום פאַראָרירן די אומגעלומפערטע "ליטעראַרישקייט" פונעם העלד.

הויפט־העלדן, האָט די קאָמפּאָזיציע פון „סטעמפעניו“ פון די קורצע קאָפיטלעך געווענען די גרעסטע פרייהייט און עלאַסטישקייט. דידאַזיקע קורצע קאָפיטלעך זיינען אָבער געווען אונטערגעוואָרפן דער איינהייטלעכער דראַמאַטישער קאָלזיע פונעם גאַנצן ווערק, און דאָס האָט געהאַלפן, אַז „סטעמפעניו“ זאָל שאַפן דעם איינדרוק פון אַ שטייפן און פאַרגאַנצטן מייסטער־ווערק — דעם ערשטן ראָמאַן מיט אַ שטרענגער, אויסגעהאַלטענער קאָמפּאָזיציע אין דער יידישער ליטעראַטור.

XI

די שטייפּע קאָמפּאָזיציע פון „סטעמפעניו“ האָט איידעס געזאָגט, אַז ס'ווערט ביכלאַל פער פאַרשטייט און דיסציפלינירט שאַלעם־אַלייכעם קונסט, זיין אַרט שילדערן און דער־צילן. און, ווי אַלעמאַל באַ שאַלעם־אַלייכעמען, האָט אויך דידאַזיקע נייע ווענדונג פריער פאַר אַלץ זיך אָפגעשפּיגלט אָף דעם כאַראַקטער פון זיין הומאַר.

מיר ווייסן, אַז שאַלעם־אַלייכעם איז געקומען אין דער צייט פון „סטעמפעניו“ צו פעסטן באַשלוס: אופהערן „אַפלאַכן“ פון יידישן לעבן. אָבער שוין אין אָנהייב פונעם ראָמאַן, וווּ די דיסטאַנץ צווישן ראַכעלען און איר סוויוע הייבט אָן אַרויסטרעטן דייטלעך און קלאַר, קאָן שאַלעם־אַלייכעם ניט פאַרמאַכן די אויגן אָף די „קליינע מענטשעלעך און די קליינע האַסאַגעס“, וואָס רינגלען אַרום זיין הויפט־העלדן; ס'קומט דערצו, אַז די שיל־דערונג פון ראַכעלען ווערט דער אויסגאַנג־פונקט פון שאַלעם־אַלייכעם קריטיש־הומאַריסטי־שער באַציונג צו מאַזעפעווקע. אויב שאַלעם־אַלייכעם האָט פריער געקאָנט מוירע האָבן פאַר דער באַשולדיקונג אין „לעצאַנעס“ אָדער אין „אייזקאלטער קריטיק“, איז איצט אין דער באַגאַבטקייט פון ראַכעלעס נאַטור און איר אויסדערווילטקייט צווישן די „קליינע מענטשע־לעך מיט קליינע האַסאַגעס“ געפונען געוואָרן אַ נייע באַרעכטיקונג פאַר שאַלעם־אַלייכעם הומאַריסטישן צוגאַנג צום מאַזעפעווקער לעבנשטייגער. אָבער דאָס גופע האָט שוין אויך באַטייט, אַז שאַלעם־אַלייכעם הומאַר מוז אין „סטעמפעניו“ דורכמאַכן אַ נייע ווענדונג. ביז „סטעמפעניו“ האָט שאַלעם־אַלייכעם הומאַר גאַנץ אָפט צוזאַמענגעלעבט מיטן פעליעטאַ־ניסטשן נוסעך. אין שאַלעם־אַלייכעם ערשטע ווערק האָט דאָס פעליעטאַניסטישע גאַנץ אָפט גערעדט ניט נאָר פונעם טעקסט גופע, נאָר אויך צווישן די שורעס¹. דאָס האָט זיך געמערקט אויך אין די ראָמאַנען („סענדער בלאַנק“, „קינדער־שפּיל“). „סטעמפעניו“ איז קימאַט פריי פון דעמדאַזיקן פעליעטאַניסטישן בייגעמיש. דאָט באַטייט ניט, אַז שאַלעם־אַלייכעם איז מיטאַמאַל פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַזאַ „ערנסטן“ שרייבער, וואָס זאָל דער־שטיקן אין זיך די שטים פון זיין „פריילעכן הומאַר“. פאַרקערט, שאַלעם־אַלייכעם האָט אין „סטעמפעניו“ געלאָזט הערן די שטים פון זיין געמיט מער ווי אומעטום. ער האָט זיך דאָ דערלויבט פיל פרייע ווענדונגען (צום לעזער, צו דער „יידישער טאַכטער“, צו סטעמ־פעניו, צו זיך אליין), אָבער די ווענדונגען זיינען דאָסמאַל ניט געווען אַזוי וויליונגעריש, „זאַפאַניבראַטיש“ און אויבערפּלעכלעך, ווי אין פיל פון זיינע פריערדיקע ווערק². זיי האָבן אופגעהערט צו זיין פעליעטאַניסטיש, זיי האָבן אָנגעהויבן ווערן אימפּרעסאַניסטיש. אַזעלכע ווענדונגען האָט שאַלעם־אַלייכעם אַריינגעפירט אין „סטעמפעניו“ גאַנץ פיל, זיי

1 אין די 80-ער יאָרן האָט נאָך שאַלעם־אַלייכעם אליין ניט אופגעהערט צו רעדן וועגן זיך, ווי וועגן אַ פעליעטאַניסט. זע, לעמאַשל, אין פ"ב 1888 №3.

2 אין אַ פאַר ערטער פון „סטעמפעניו“ איז דאָך פאַרבליבן אַ קענטלעכער שפור פון דעם פעליעטאַניסטישן נוסעך: לעמאַשל, אין דעם קאָפּיטל „דאָס פייער ברענט“ (אין דער צווייטער אופלאַגע: „די שווערע נאַכט“), וווּ שאַלעם־אַלייכעם באַשרייבט דעם איינדרוק פון סטעמפעניוס שפּילן אינמיטן דער נאַכט. ס'איז אָבער כאַראַקטעריסטיש, אַז דערדאַזיקער טאָן רייסט זיך הורך אין אַ נאַטור־שילדערונג. שאַלעם־אַלייכעם האָט, ווי באַווסט, נאָך פיל יאָר שפּעטער געפּיט זיך אומבאהאַלפן אין די נאַטור־שילדערונגען.

האָבן אים געגעבן די מעגלעכקייט פריי צו „מאַנעוורירן“ מיט עפּיזאָדן בילדער און גע-
 שטאַלטן. און שאַלעם-אַלייכעם האָט אין „סטעמפעניו“ ווירקלעך אָפּטמאַל געמוזט „מאַנעו-
 רירן“. ער איז דערצו געצווונגען געווען דורך דעם, וואָס אין טעקסט פון „סטעמפעניו“ איז
 פאַראַן היפש עטנאָגראַפּישן מאַטעריאַל, וואָס וואָלט באַ אַן אַנדער קינסטלער געקענט דריקן
 אָף דעם גאַנג פון דער האַנדלונג. און אָט דאָס ראַנגלען זיך מיטן עטנאָגראַפּישן מאַטעריאַל
 איז איינער פון די כאַראַקטעריסטישע מאַמענטן אין דעם שאַפּן פּונעם יונגן שאַלעם-
 אַלייכעמען.

מ'דאַרף ניט פאַרגעסן, אַז איינהיטן זיך פון עטנאָגראַפּישן מאַטעריאַל אין אַ קינסט-
 לעריש ווערק איז אין די 80-ער יאָרן געווען נאָך גאַנץ שווער. ס'איז נאָך פאַר די אויגן
 דעמאַלט געשטאַנען דער מוסטער פון מענדעלעס ערשטע ווערק, וווּ דאָס עטנאָגראַפּישע
 האָט נאָך פאַרנומען אַזאַ אַנגעזעען אָרט. דערצו האָט אין דעם ראַמאַן „סטעמפעניו“ דאָס
 עטנאָגראַפּישע געקענט באַרעכטיקט ווערן אויך דורך דעם, וואָס דאָס ווערק האָט געזאָלט,
 ווי שאַלעם-אַלייכעם ווייזט אָן, געבויט ווערן אָף די „אויסגעצייכנטע לעגענדן“, וואָס
 שאַלעם-אַלייכעם האָט געהערט אין פּאָלק וועגן דעם קלעזמער סטעמפעניו. ס'איז געווען
 ביז גאָר כאַראַקטעריסטיש פאַר שאַלעם-אַלייכעם ראַמאַנטיש-באַפּאַרבטן פּאָלקיזם פון די 80-ער
 יאָרן — אַנצוהייבן בויען אַ ראַמאַן אַפּן גרונט פון פּאָלקאַריסטישן מאַטעריאַל. אָבער דאָס
 האָט געשטיסן דעם יונגן שאַלעם-אַלייכעמען, וואָס האָט זיך נאָר-וואָס געהאַט אָפּגעריסן
 פון איין געפאַר — פּונעם פעליעטאַניסטישן נוסעך, צו אַ צווייטער געפאַר — צו דעם עטנאָ-
 גראַפּישן נוסעך¹. שאַלעם-אַלייכעם האָט דאָ און דאָרט זיך געראַטעוועט פון עטנאָגראַפּיש-
 קייט דורך די לירישע ווענדונגען. אָבער דערמיט גיווער זיין די עטנאָגראַפּישקייט האָט
 מען ניט געקענט. און שאַלעם-אַלייכעם קומט דעמאַלט אָן צו זיין שטאַרקסטן געווער —
 צום פאַרשאַרפטן פּסיכאָלאָגישן אַנאַליז.

דאָס ערשטע געבאַט פון שאַלעם-אַלייכעם פּסיכאָלאָגישן אַנאַליז איז די שטרענגע
 אינדיווידואַליזאַציע. פאַרקערפערט ווערט דאָס אַפּן בוילעסטן אויפן אין דער שילדערונג
 פון ראַכעלעס געשטאַלט. מיר האָבן שוין פריער אַנגעוויזן, אַז אין דער שילדערונג פון
 ראַכעלען האָט זיך די אייגנאַרטיקייט אַלעמאַל אַנגעהויבן פון דעם, וואָס די באַגאַבטע
 ליידנשאַפטלעכע נאַטור ווערט אַנטפלעקט אין אַ געוויינטלעכער דורכשניטלעכער פרוי,
 אַ „ווייב פון טייטש-כומעש“, ווי שאַלעם-אַלייכעם רופט זי אָן. שאַלעם-אַלייכעם אָבער
 געפינט דאַפּקע פאַר אָט דעם „ווייב פון טייטש-כומעש“ די געהעריקע שפּראַך פון טיפע
 און פאַרוויקלטע פּסיכאָלאָגישע איבערלעבונגען. שאַלעם-אַלייכעם הייבט אָן — דער ערשטער —
 איינפירן דעם מעטאָד צו איבערגעבן פּסיכאָלאָגישע איבערלעבונגען מיט דער שפּראַך פון
 פאַרשפּיצטער רעפלעקסיע — אַ מעטאָד, וואָס איז נאָכדעם אַזוי ברייט אַנטוויקלט געוואָרן
 באַ ד. בערגעלסאַנען. ראַכעלעס איבערלעבונג קומט אַלעמאַל ווי אַ „מאַכשאַווע“, אָבער ווי
 רייך און פּילפאַרביק ווערט באַ שאַלעם-אַלייכעמען דער פּסיכאָלאָגישער אינהאַלט פון אָט
 דער „מאַכשאַווע“. אין פּלוג, באַטייט דידאַזיקע „מאַכשאַווע“ שוין אַ דערוואַכונג-מאַמענט
 אין דער גאַנצער פּסיכיק פון דער העלדן. דער שטענדיקער עפּילאָג פון אַזאַ „מאַכשאַווע“

1 דער עטנאָגראַפּישער עלעמענט אין „סטעמפעניו“ ליגט אויבנאָך און לאָזט זיך זייער גרינג צו דערקענען.
 אַזוי דערוויסן מיר זיך שוין פּונעם ערשטן קאַפיטל אַז: (1) באַ יידן, צווישן אונרז ריינדיק, שעמט זיך דער באַל-
 מעלעכע מיט זיין גראד; (2) א זכיע איז געווען באַ יידן, אַז מ'האַט געהערט ניסי בעלזער; (3) יידן האָבן ליב
 מוזיק און פאַרשטייען בעגינען; (4) צאָרעס דאַרף אַ ייד ניט גיין ליינען; (5) „דאָס יידישע האַרץ איז אַ פּידעלע“;
 (6) ריידן, טיינען, זינגען מיט אַ געוויין הייסט „אַפּן יידישן שטייגער“. מיר האָבן בעקוון געבראַכט דאָ פון
 ערשטן קאַפיטל עטלעכע מוסטערן פון אַ גאַנץ פאַרשיידענעם כאַראַקטער. זיי פאַרבינדט אָבער איין און דערוועלבער
 צוגאַנג, וואָס ווערט באַצייכנט מיט די ווערטער „באַ יידן“, „אַפּן יידישן שטייגער“. ווי דערדאַזיקער צוגאַנג זאָל ניט
 וואַריאירט ווערן (שאַלעם-אַלייכעם וואַריאירט אים אין „סטעמפעניו“ גאַנץ ברייט), האָט ער אין זיך דאָך אַלעמאַל
 באַשטימטן עטנאָגראַפּישן מאַמענט.

איז דאָס ווענדן זיך צו זיך אליין, דאָס מאַנען פון זיך אליין. און אָט אַף דעם האַלט זיך די אינדיווידואַליזאַציע פון דער ראַכעלע-שילדערונג. אַ כאַראַקטעריסטישן מוסטער פון אַזאַ שילדערונג באַקומען מיר אין קאַפּיטל 7:

„און ראַכעלע קערט זיך איבער אַף דער אַנדערער זייט, מיטן פּאַנים צום וואַנט, און טראַכט וועגן דעם גאַנץ שטאַרק. דאָס ערשטע מאָל איז איר אַרוף אַפּן קאַפּ אַזאַ מאַכשאַווע.“ עס הייבט אָן זיך אַנטוויקלען די „מאַכשאַווע“ און דער רייַן-לאַגישער עלעמענט, וואָס איז אַרייַנגעלייגט אין דער „מאַכשאַווע“, ווערט פּאַרביטן אַף אַן אויסגעשפּראַכן עמאַציאָ-נעלן. די „מאַכשאַווע“ באַקומט אַ לירישע באַפּאַרונג, דאָ און דאָרט רעדט זי שוין מיט דער שפּראַך פון אַנגעשטרענגטער רעפּלעקסיע.

„אוי, ניט דאָס האַט ראַכעלע געמיינט קאַלעווייז! ראַכעלע, אַז זי איז אַ קאַלע גע-וואָרן, האַט זיך איר אויסגעוויזן... און צום סאָף? צום סאָף זעט זי, אַז אירע אַלע כאַווערטעס לעבן טאַקע אַ גוטן טאָג... און זי?.. און ראַכעלע? עך, ניטאַ וואָס צו רעדן...! (געקירצט, קורסיוו אונדזערער — נ. א.)

אַן ענלעכע אַנטוויקלונג פון ראַכעלעס „מאַכשאַווע“ האָבן מיר אויך אין קאַפּיטל 13. ראַכעלע זעצט זיך אַוועק באַם פענצטער און באַטראַכט די שאַבעסדיקע מאַזעפעווקע. עס הייבט זיך אָן אַנטוויקלען ראַכעלעס „מאַכשאַווע“:

„דאָס גייען זיי, די יונגוואַרג, אַהין, אַפּן שפּאַציר, אַף דער באַרדיטשעווער גאַס. דאָרט וועלן זיי ווייזן איינע די אַנדערע זייערע רויטע סטענגעלעך... דאָרט וועלן זיי כאַפּן אַ קוק... דאָרט וועלן זיי מיט גרויס צניעס אַראַפּלאָזן די אויגן... ראַכעלע ווייסט עס גאַנץ גוט. פּאַרוואָס זאָל זי דאָס ניט וויסן? זי איז דאָך אויך אַמאָל געווען אַ מיידל מיט רויטע און בלויע סטענגעלעך אין די צעפּ... אַ בער איצט? ראַכעלע קוקט זיך אַרום. אַלע שלאָפּן און כראַפּען געשמאַק, אַלע! נאָר זי אליין זיצט דאָ, ווי צווישן טויטע, ווי צווישן עמעסע מייסיס! (געקירצט, קורסיוו אונדזערער — נ. א.)²

דאָ האָבן מיר פאַר זיך דעם שטענדיקן וועג פון ראַכעלעס „מאַכשאַווע“. זי פאַרקוקט שטענדיק אין דער פּאַרגאַנגענהייט, זי זעצט פאַר דאָס, וואָס זי זעט פאַר זיך, זי ציט עס צו עפעס אַ סינטעטישן אויספיר, וואָס לאָזט זיך אויס מיט אַ כאַראַקטעריסטישן פּרעג-צייכן. די „מאַכשאַווע“ פירט אַפּטמאָל צו אַזאַ מאַמענט, ווען ראַכעלע ווערט אימשטאַנד באַ-טראַכטן זיך אליין, ווי פּונדערווייטנס, זען זיך באַם שייַן פון רעפּלעקסיע און רעדן וועגן זיך אין דריטער פּערזאָן. אַזוי קומט עס פאַר אין דער סצענע, ווען ראַכעלע קוקט אָן די „וואַכעדיקע אויסזיכט“ פון מאַזעפעווקער מאַרק און הייבט אָן טראַכטן נאָכדעם וועגן זיך: „אָט האַט זי זיך אַ מאַן, עסט קעסט באַ שווער און שוויגער, טוט ניט קיין האַנט אין קאַלט וואַסער, און דער מאַן איז אַדער אין בעסמערעש, אַדער אין מאַרק, גייט אַרום מיטן שטעקל און זאָגט ווערטלעך“³.

באַם שייַן פון רעפּלעקסיע ווערט אַלעמאָל די „מאַכשאַווע“ מער סינטעטיש פּאַראַלאַגע-מיינערט, סאַכאַקלדיק. דערצו קומט נאָך דאָס כאַראַקטעריסטישע אויסלאָזן מיט אַ פּרעג-צייכן, עס ווערט פּיקסירט דער מאַמענט, ווען די רעפּלעקסיע הייבט זיך אָן איבערברעכן אין אַן אַקטיווער דראַמאַטישער אַקציע. און באַם ראַנד פון אָט דער אַקציע גייט אַלעמאָל ראַכעלעס „מאַכשאַווע“.

1. ט. 17

2. ט. 42—43

זייער אינטערעסאַנט איז צו פאַרגלייכן אָט די סצענע מיטן אַן ענלעכער אין ד. בערגעלאַנס „נאָך אַלע-מען“ ז. 172. דאָרט האָבן מיר ניט נאָר דיזעלבע „מיואַנסצענע“ (דאָס יוצן איינע אליין), נאָר אויך דעמועלכן גאַנג פון דער „מאַכשאַווע“, וואָס שטרעבט פאַרזעצן ווייטער דאָס, וואָס מירעלע זעט אַרום זיך.

3. ט. 24

דער פארטיפטער פסיכאלאגישער אַנאַליז, צו וועלכן שאַלעם-אַלייכעם מאַכט אַזעלכע אַנטשיידענע שריט אין דער שילדערונג פון ראַכעלען, ווערט מיט דערזעלבער אַקשאַנעס—עמעס ניט מיט דעמוועלפן דערפאַלג—אַריינגעפירט אויך אין דער שילדערונג פון אַנדערע פיגורן אין „סטעמפעניו“. ס'זעט זיך, אַז דאָ האָבן מיר צו טון שוין ניט מיט אַ קאַפּרזו פון אַ יונגן קינסטלער, נאָר מיט אַ זיכערער האַנט פון אַ מייסטער. און אַ באַזונדערן אינטערעס באַקומט שאַלעם-אַלייכעם פסיכאלאגישער אַנאַליז אין „סטעמפעניו“, ווען מע דערמאָנט זיך אָן דער גרונט-שטימונג, וואָס האָט שאַלעם-אַלייכעמען באַגלייט בעייסן שרייבן „סטעמפעניו“: יענע ראַמאַנטישע שטימונג, וואָס האָט אים נאָכאַנאַנד געשטויסן אָפן וועג פון אי-דעאַליזאַציע. אַזאַ שטימונג פאַרנעמען מיר גאַנץ אָפט אין „סטעמפעניו“. אַזוי, צום ביישפּיל, האָט שאַלעם-אַלייכעם לעשעם אידעאַליזאַציע געפרוּווט איבערגעבן ראַכעלעס רעליגיעזקייט, ער האָט געזוכט צו באַווייזן ראַכעלעס גאַטספּאַרכטיקייט און ניט האָבנדיק קיין פאַסיקע מיט-לען קעדיי דאָס צו שילדערן (שאַלעם-אַלייכעמען האָט זיך ביכלאַל קיינמאַל ניט איינגעגעבן צו שילדערן רעליגיעזע נאַטורן). האָט ער פאַרדאַרבן אייניקע סצענעס פונעם ראַמאַן. די ראַמאַנטישע אידעאַליזאַציע האָט באדייטנדיק אָפגעשוואַכט אויך די שילדערונג פון דעם קלעזמער סטעמפעניו. אָבער אין אייניקע איינגעגעבענע ערטער האָט דער יונגער שאַלעם-אַלייכעם אין „סטעמפעניו“ געפונען די מעגלעכקייט אָפּילע אָט די אופגעשרויפטע ראַמאַנטישע שטימונג צו באַהערשן און פאַרוואַנדלען זי אין אַ פּאָזיטיוון מאַמענט פון זיין שאַפן. אַזעלכע פּאַלן, ווען די ראַמאַנטישע שטימונג גיסט זיך אַרגאַניש צונויף מיט דער פסיכאָ-לאָגישער שילדערונג פון דער אָדער יענער געשטאַלט, טרעפן זיך אין „סטעמפעניו“ ניט זעלטן. אַהער געהערן אַזעלכע סצענעס, ווי ראַכעלעס „שווערע נאַכט“, דער מייסטעריש-אויסגעפירטער כאַלעם אירער, די שילדערונג פון סטעמפעניוס שפּילן אָפן פּידל, אייניקע מאַמענטן פון סטעמפעניוס וואַנדערונגען, באַזונדער דער אויסלאָז פון קאַפּיטל 15: „אַדיע, ליכטיקער זומער-אַונט מיט אַ ווייטן שפּאַציר אונטער דער שטאַט מיט דעם קלעזמערס טעכטער! אַדיע, לאַנגע שמעקנדיקע צעפּ, צעלאָזטע האָר, גרויסע קאַרע אויגן! אַדיע, זיל-בערנע לעוואַנע!“ מיר דערקענען דאָ שאַלעם-אַלייכעם ראַמאַנטישע שטימונג, יענעם צו-גאַנג צום שטעטל-לעבן, וואָס איז נאָכדעם אופגעכאַפט געוואָרן דורך שאַלעם אַשן. ס'טוט מיטאַמאַל אַ פלייץ מיט נאַטור-בילדער, שאַלעם-אַלייכעם וואָרט קריגט אַ פאַטעטישן ביי-קלאַנג, אָבער שאַלעם-אַלייכעם איז צופּיל אַקטיוו קעדיי צו פאַרבלייבן אַ לענגערע צייט באַ אידילישער ראַמאַנטיק, און זי גילט באַ אים אַדעמאַל ניט מער ווי אַלס אַן אַריינפיר צו אַ שטאַרקערן דראַמאַטישן עפיזאָד. פון דער ראַמאַנטישער שטימונג פאַרבלייבן אָבער שפורן: דאָס איז דער האַלב-פאַנטאַסטישער, האַלב-לירישער קאַלאָריטי פון אייניקע סצענעס אין „סטעמפעניו“¹. און דאָס איז ניט געווען דאָס „שאַמערשישע“ אין שאַלעם-אַלייכעמען—דאָס איז געווען דער נאַטירלעכער אויסדרוק פון יענע ראַמאַנטישע שטימונגען, מיט וועלכע ער איז צוגעטראָטן שרייבן „סטעמפעניו“.

1 אף איינעם אַזאַ פּאַל וועלן מיר דאָ אַנזוייזן. שוין גאָר פון אָנהייב ראַמאַן, ווען ס'באווייזט זיך דאָ-כעלע, וויל שאַלעם-אַלייכעם אַרום איר שאַפן אַ מין „ראַמאַנטישע ווייטקייט“. „אירע שיינע בלאַע אויגן—דערציילט שאַלעם-אַלייכעם—האַבן געקוקט ווייט-ווייט, ניט אָף סטעמפעניו, און אירע אויערן האָבן אויסגעהערט פון אים אַ גאַנץ לאַנגן שמועס“. לעכאַטכילע קאָן זיך אויסווייזן, אַז דער מאַטיוו „ווייט-ווייט“ איז דאָ אַ צופּעליקער. שפּע-טער אָבער ווערט קלאָר, אַז דאָס איז קלאַל ניט קיין צופּאַל. אָט קומט די סצענע, ווען ראַכעלע קערט זיך אום פּאַרטאַג אַן אופגערגעטע פון דער כאַסענע, ווי זי האָט זיך צום ערשטן מאַל באַגעגנט מיט סטעמפעניו. זי קוקט זיך אַרום אין דעם באַגינענדיקן שטעטל און שאַלעם-אַלייכעם טראַגט ווידער אַריין דעם מאַטיוו „ווייט-ווייט“ (עס שאַריעט אָף טאַג. ס'טוט אַ קריי איין האָן און צען אַנדערע האַנען ענפערן אים. ווייט-ווייט לאָזט זיך הערן דאָס בילן פון אַ הונט...), אָט קומט די סצענע, ווען ראַכעלע באַטראַכט דעם מאַזעפּעווקער מאַרק אין אַ טאַמעזדיקן טאַג און מיר הערן ווידער: „ווייט-ווייט גייען אַ פאַר אַקסן מיט אַ גרויסער פּור קאַרן...“ און אָט טראַכט שוין ראַכעלע וועגן סטעמפעניו. „איר פאַנטאַזיע—דערציילט שאַלעם-אַלייכעם—איז צעהיצט און ווידער דאַכט זיך אויס: סטעמ-פעניו“

אונז בלייבט נאך זיך אָפּשטעלן אָף אייניקע דערשיינונגען פֿון שְׁאַלעם-אַלייכעמס סטײַ-ליסטיק אין „סטעמפעניו“. ס׳איז זעלבסטפֿאַרשטענדלעך, אַז דער סטיל פֿון „סטעמפעניו“ האָט אָפּגעשפּיגלט אלע שְׁאַלעם-אַלייכעמס סימפֿאַטיעס און נויגונגען פֿון די 80-ער יאָרן, און פֿאַדערט דעריבער אַ גאַנץ ברייטערע אָפּהאַנדלונג. מיר וועלן זיך אָפּשטעלן נאָר אָף אַ פֿאַר דערשיינונגען פֿון שְׁאַלעם-אַלייכעמס סטיל.

שְׁאַלעם-אַלייכעמס סטיל האָט אין „סטעמפעניו“ געדאַרפט איבערגעבויט ווערן אָף אַזאַ אויפֿן, אַז ער זאָג אין זיך קענען אַריינעמען דעם גאַנצן דראַמאַטיזם פֿון דער האַנדלונג, די גאַנצע קאָמפּליצירטקייט פֿון ראַכעלעס געפּילן-גאַנג. שְׁאַלעם-אַלייכעמס וויל דאָס אַלעס אויס-דריקן דאַפּקע אין דער טאַגטעגלעכער אומגאַנג-שפּראַך, אין דער שפּראַך פֿון דער ברייטער מאַסע. ער באַמיט זיך מיט אַלע מיטלען אַט די שפּראַך צו פֿאַעטיזירן, באַאייכערן זי מיט לידישע ניואַנסן, אַריינהויכן אין איר דעם פּרישן אַטעם פֿון זיינע דעמאָלטיקע ראַמאַנטישע שטימונגען—אַבער ער וויל דערביי אָף קיין רעגע ניט אָנקומען צו דער הילף פֿון טויטע ליטעראַרישע זאַצן, ער וויל דורכויס פֿאַרבלייבן געטריי דער פֿאַלק-שפּראַך. ד׳ טיפּישע ריידאַרט, די פֿאַלקסטימלעכע מעטאפֿאָרע, דאָס פֿאַלקסטימלעכע פֿאַרגלייכעניש, דאָס אַלעס ווערט גענוצט צוליב די צוועקן פֿון שְׁאַלעם-אַלייכעמס ראַמאַנטיש-באַפֿאַרבטן פֿאַלקיזם.¹ ניט געקוקט אָף דעם, וואָס שְׁאַלעם-אַלייכעמס האָט אין „סטעמפעניו“ געוואָלט געבן עפעס „העכסט שיינס פֿון פֿאַנטאַסטישן מין“, האָט ער דאָך געזוכט אויסצומיידן דעם סקאַרבאָון ראַמאַן-לאָשן, די באַנאַלע טיראַדע פֿונעם „פּיינעם באַכער“, דער געשוואַרענעם „העלד“. אים איז טייער געווען אַט דאָס „לעבלעך-וואַרעמע וואַרט“ פֿון דער אומגאַנג-שפּראַך, וואָס האָט פּערעצן אַזוי שאַקירט אין די 80-ער יאָרן („מאַניש“). אַבער די האַנדלונג אַנטוויקלט זיך אין „סטעמפעניו“ צופּיל אייגנאַרטיק, אַז מע זאָל זיך קענען באַגיין מיט די רעסורסן פֿון דער אומגאַנג-שפּראַך, און שְׁאַלעם-אַלייכעמס הייבט אָן זוכן נייע אויסדרוק-מיטלען. ער גייט דערביי אַרויס ווידער פֿון דער אומגאַנג-שפּראַך, נאָר ער זוכט די וועגן ווי זי צו אַקטי-ווירן, פֿאַרשטאַרקן איר אויסדריקלעכקייט. ער זוכט מיטלען ווי צוצוגעבן דער שפּראַך אַ באַזונדערן פֿאַטעטישן בייקלאַנג. מיר וועלן ברענגען עטלעכע ביישפּילן. אַט ווערט געשילדערט ווי דער אוילעם הערט סטעמפעניוס שפּילן אָפּן פּידל. שְׁאַלעם-אַלייכעמס שרייבט:

...פֿאַרטיפּט זיך יעדער אין זיינע געדאַנקען, אין זיינע טרויעריקע גע-דאַנקען“.

אַט ווערט געשילדערט סטעמפעניו אַליין:

...סטעמפעניו האָט געהאַלטן אַ דראַשע אָפּן פּידל—אַ שיינע, לאַנגע דראַשע, אַ רירנדע דראַשע“.

אַט זיינען נאָך אַנדערע ביישפּילן:

...עטלעכע שנירל פּערל אָפּן האַלדז, אָפּן ווייסן, אָפּן שיינעם האַלדז...“

...אַ פֿאַר ווונדערשיינע, שוואַרצע אויגן, פייערדיקע אויגן, וואָס קוקן

אַף איר און נעמען זי דורך ווי שפּיזן, ווי שאַרפע שפּיזן...“

פעניו נעמט זי מיט געוואָר און פֿאַרפירט זי ווייט - ווייט (68). מע זעט, אַז שְׁאַלעם-אַלייכעמס קומט אָן צו דעם מאַטיוו „ווייט-ווייט“ קעדיי צו שאַפֿן אַרום ראַכעלען א „ראַמאַנטישע ווייטקייט“. גלייכצייטיק אַבער גיט עס צודער שילדערונג אַ ברייטערן פֿאַרנעם און עס באַטאָנט אויסגעצייכנט ראַכעלעס אייגנשאַפט: האַלטן שטענדיק פֿאַר די אויגן אַ ברייטערע פּערספּעקטיוו, די פּערספּעקטיוו פֿונעם גאַנצן אַרום. אַגעוו, באַנוצט דעפּראָזיקן מאַטיוו „ווייט-ווייט“ גאַנץ אָפּט אין „גאָך אַלעמען“ ד. בערגעלסאָן.

(1) גענייער וועגן דעם—אין אן אנדער אָרט.

...זי האָט ליב געהאַט צו הערן מײַסעס דער צײַלן, שײַנע, ווּנדער לעכע
מײַסעס״.

...די מיידלעך ווידער האָבן ליב געהאַט ראָכעלען פאַר איר זינגען, פאַר איר
שײַן זינגען״.

...דער ווינט בלאָזט און פּייפט און ס'הערט זיך אַ געזאַנג, אַ טרויעריק
געזאַנג״.

...ער איז צו איר געווען ווי אַ ברודער, ווי אַן אײגענער ברודער און
צום סאָף איז ער אַוועקגעפאַרן, האָט זי איבערגעלאָזט אַף צאַרעס, ווי אַ פרעמדער, ווי
אַ ווילד פרעמדער...״

...נאָר זי אַליין זיצט דאָ, ווי צווישן טויטע, ווי צווישן עמעסע מײַ-
סיס״...

... דער אוילעם כאַפט זיך ארף ווי פון אַ שלאָף, פון אַ טרויעריקן, נאָר
זיסן שלאָף״.

מיר וועלן דאָ ניט פאַרמערן די צאָל ביישפּילן — דאָס וואָלט מען געקאָנט טון גאַנץ
גרינג — אָבער איין כאַראַקטעריסטישער שטריך וואָרפט זיך אין די אויגן אַפּילע אין די גע-
בראַכטע עטלעכע ביישפּילן. קעדיי צו פאַרשטאַרקערן די אויסדריקלעכקייט פון דער גע-
וויינלעכער אומגאַנג-שפּראַך, איז שאַלעם-אַלייכעם גענויגט פּריער פאַר אַלץ צו געבן אַן
איבערקאָוערונג און דערביי ענדערן דעם דורכשניטלעכן ווערטער-סיידער. דערביי ווערט עס
געטון אין אַלע געבראַכטע פּאַלן אַף איין אויפן: אַלעמאָל ווערט דאָ אַוועקגעשטעלט אַף אַ
מער אָנגעזעענעם אָרט דער עפּיטעט. דורכגעדרונגען מיט די פּאַלקיסיש-ראַמאַנטישע שטי-
מונגען, וויל דער יונגער שאַלעם-אַלייכעם אומבאַדינגט, אַז די אומגאַנג-שפּראַך זאָל דורכ-
מאַכן דעם גילגל פון פּאַעטיזאַציע. איבערשטעלן דעם וואָרט-סיידער פונעם געוויינלעכן זאַץ
אַזוי, אַז אַפּן אָנגעזעענסטן אָרט זאָל שטיין דער עפּיטעט — דאָס איז אין שאַלעם-אַלייכעם
אויגן דאָס בעסטע מיטל אַף צו פּאַעטיזירן די אומגאַנג-שפּראַך. שאַלעם-אַלייכעם איז ביכ-
לאַל זייער פאַרגלויבט אין דער ווירקונג-קראַפט פונעם עפּיטעט, האַגאַם באַם יונגן שאַלעם-
אַלייכעמען (אין „סטעמפּעניו“) טראַגט עס נאָך אַ גאַנץ פּרימיטיוון כאַראַקטער.

ווען מע קוקט זיך צו צו די סינאָנימען, וואָס שאַלעם-אַלייכעם האָט אַזוי ליב צו באַ-
נוצן — זעט מען, אַז אַ גרויסער טייל סינאָנימען בילדן די עפּיטעטן. שאַלעם-אַלייכעם איז אַזוי
פאַרגלויבט געווען אין דער קראַפט פונעם עפּיטעט, אַז ער איז גרייט געווען אַנקומען צו אים
באַ יעדער שוועריקייט. און דערפון האָט זיך גענומען נאָך איין כאַראַקטעריסטישע דערשיי-
נונג, וואָס לאָזט זיך פאַרצייכענען אין שאַלעם-אַלייכעם סטיליסיטיק.

שאַלעם-אַלייכעם האָט אין „סטעמפּעניו“ געלייגט פיל אַכט — מעגלעך, אַז אומבאַווסט-
זיניקערהייט אַפּילע — אַף דער ריטמיק פון זיין שפּראַך. די גאַנצע סטרוקטור פונעם ווערק,
וואָס האָט געזאָלט זיין גלייכצייטיק אי אַ ראַמאַן, אי אַ פּאַעמע, האָט באַפוילן, אַז אויך
אינעם איינצלנעם זאַץ זאָל דאָ אָפּגעהיט ווערן דער סימעטרישער בוי, די ריטמישע מאָס
און וואָג, דער ווילקלאַנג. באַזונדערס נייטיק ווערט דאָס אין יענע פּאַלן, ווען שאַלעם-
אַלייכעם וויל איבערגעבן מיט די מיטלען פון דער געוויינלעכער אומגאַנג-שפּראַך דעם אימ-
פעט פון ראָכעלעס געפּילן-גאַנג, אָדער די באַגייסטערונג פאַר סטעמפּעניוס פידל-שפּילן.
דער גאַנג פון דער שפּראַך הייבט אָן דעמאָלט זיך אונטערוואָרפן יענער ראַמאַנטישער שטי-
מונג, וואָס שאַלעם-אַלייכעם וויל איבערגעבן, און אָט דעמאָלט פאַרנעמט דער עפּיטעט ווי-
דער אַ באַזונדער אָרט אין שאַלעם-אַלייכעם זאַץ. אָט איז אַ ביישפּיל. אין קאַפּיטל 5.
שאַלעם-אַלייכעם גיט דאָ אַ לירישע ווענדונג צו דער יידישער פרוי. ער הייבט אָן מיט די
ווערטער: „געבענטשט זייט איר, יידישע וויבלעך“... ס'איז קלאָר, אַז דער זאַץ מוז זיין
דורכגעדרונגען מיט פּאַעטיק, און מיר לייענען ווירקלעך: ... „און ווי איז צו די מיידלעך,

עבעך, וואָס זיינען געבונדן און געפענטעט, געהיט און אָפּגעהיט ביז מע דעקט זיי צו דעם קאַפּ און דאַן ווערן די מיידלעך אויך ווייבלעך, אופגעבונדענע, פרייע, גליקלעכע ווייבלעך...¹ דאָ האָבן מיר ווידער אַ פּאַל, ווען, קעדיי צו פּאַרשטאַרקן דעם זאַץ, שטעלט שאַלעם־אַלייכעם אַוועק אַפּן אָנגעזעענסטן אָרט דעם עפּיטעט, אָבער דאָס מאָל האָבן מיר ניט איינעם, נאָר גאַנצע דריי עפּיטעטן.

ענלעכס זעען מיר אויך אין אַן אַנדער אָרט, ווען שאַלעם־אַלייכעם רופט אויס:
„צו דערדאָזיקער אויסגעצייכנטער נאַכט פּאַסט אַקוראַט אונדזער ראַכעלע די שיינע—
די שיינע, די רייכע, די ערלעכע ראַכעלע...“

אין אַנדערע פּאַלן טוט שאַלעם־אַלייכעם דאָסזעלבע ניט נאָר מיטן עפּיטעט. עס טרעפט אָפּטמאָל, אַז שאַלעם־אַלייכעם פירט אַריין, קעדיי צו פּאַרשטאַרקן די אויסדריקלעכקייט פון זיין שפּראַך, אַ דרייפּאַכע וואַריאַציע (ווי פּריער מיטן עפּיטעט) פון אַ גאַנצן בייזאַץ, און אַמאָל אַפּילע פון גאַנצע זאַצן. דידאָזיקע דערשיינונג איז אַזוי פּאַרשפּרייט אין „סטעמ־פעניו“, אַז מע וואָלט זי געמעגט אַנרופן „שאַלעם־אַלייכעם־טריאַדע“.

אַט האָבן מיר פאַר זיך די שילדערונג פון ראַכעלעס כּאַלעם—איינס פון די אַריגינעלסטע ערטער אין „סטעמפעניו“. ווי אָפּט טרעפן מיר דאָ די „טריאַדע“!
„...ראַכעלע קוועלט, לאַכט און זינגט—און סטעמפעניו טוט איר אָן אַ בייטש קאַרעלן...“

„דער ווינט בלאָזט און פּיפט און עס הערט זיך אַ געזאַנג, אַ טרויר עריקער געזאַנג...“

„עס הערט זיך, ווי אַ פּידעלע שפּילט, שוין ווידער אַ באַקאַנט פּי־דעלע, סטעמפעניוס פּידעלע.“

„...דאָס וויינט כאַי־עטל... וואָס ער האָט זי פאַרביטן אַף אַן אַנדערע, פאַרגעסן כאַי־עטלעך, פאַרגעסן...“

„...זי וויינט, זי יאָמערט, זי קלאָגט—און ווערט פאַרשוונדן...“²
שאַלעם־אַלייכעם איז, קאַנטיק, אַזוי פאַרגלויבט אין דער „טריאַדע“, אַז אין איין פּאַל בעסערט ער אַפּילע אויס אין 1903־טן יאָר דער ערשטן וואַריאַנט פון 1888 אַזוי, אַז עס זאָל זיך באַקומען:

„...זי האָט זיך געפּילט צווישן אייגענע פרעמד, צווישן אייגענע עלנט, צווישן גוטע, טרייע—פאַרלאָזט...“

אין ערשטן וואַריאַנט פון „סטעמפעניו“ לייגענט זיך דער זאַץ אַזוי:
„זי האָט זיך געפּילט צווישן אייגענע עלנט, צווישן גוטע, טרייע—פאַרלאָזט“.³
באַזונדערס לאָזט זיך מערקן די „טריאַדע“ אין די שטעלן, וווּ שאַלעם־אַלייכעם שיל־דערט ראַכעלעס אופגערודערטן געמיט־צושטאַנד. מיר טרעפן עס, לעמאַשל, אינעם קאַפיטאַל „אַ שווערע נאַכט“:

„...וואָס האָט ראַכעלע געוויינט?... דאָס האַרץ איז איר שוין פון אַ צייט געווען שווער, זייער שווער. נאָר פּלוצים האָט זיך עס צעוויקט, צעגאַסן און אויסגעגאַסן זיך דורך ריקעס טרערן...“

„...ראַכעלע האָט געפּילט, ווי מיר האָבן שוין אויבן געזאָגט, אַז זי איז עלנט, אַז עס גייט איר עפעס אָפּ, אַז עס פעלט איר עפעס—נאָר וואָס פעלט איר, דאָס האָט זי ניט געוואוסט און ניט געקאַנט וויסן...“

1 פ"ב. ז. 155

2 סט. 76

3 פארגלייך נייטע אויסגאַבע פון „סטעמפעניו“ ז. 176 אין סט. 39.

...וועאל קולאָם איז ראַכעלע גלאַט געווען צעשרויפט, צערודערט און פאַר-
 טומלט די לעצטע צייט".
 "...ראַכעלע... האָט אין זיין אַ פרעמדן, באַקומט פון אים בריווע-
 לעך, באַגעגנט זיך מיט אים — און גאַרניט..."
 "...ראַכעלע כאַפט זיך אָן מיט ביידע הענט פאַרן קאַפּ און הערט זיך צו, ווי די
 שליפן קלאַפן, ווי דאָס האַרץ קלאַפט און די נעשאַמע ציט-ציט".
 "...זיי... דערהערט פּלוצים זייער אַ באַקאַנט געזאַנג, אַ באַקאַנט שפּילן
 פון אַ באַקאַנט פּידעלע..."

...צו דערדאָזיקער אויסגעצייכנטער נאַכט פאַסט אַקוראַט אונדזער ראַכעלע די שיינע-
 די שיינע, די ריינע, די עררעכע ראַכעלע..."
 "...עס קלעמט דאָס האַרץ, ציט די נעשאַמע, נעמט אַרויס דאָס
 כאַיעס — און ראַכעלע שטייט אַ האַלב-נאַקעטע באַם פענצטער און הערט זיך צו..."
 "...און עס ווילט זיך איר אין דעם מינוט אייביק שטיין נאַענט נעבן אים,
 שטיין און אייביק הערן זיין שפּילן, און אייביק זעען זיינע שיינע
 אויגן".¹

מיר האָבן בעקווין געבראַכט אַזאָ היפּשן ציטאַט, ווייל גראַדע די דאָזיקע אָפטע איבער-
 כאַערונג פון איין און דערזעלבער סטיליסטישער פיגור אין איין קאַפיטל באַווייזט, אַז
 דאָ האָבן מיר צו טון ניט מיט קיין צופעליקע דערשיינונג. שאַלעם-אַלייכעם, "טריאַדע"
 געפינען מיר ניט נאָר אין די ציטירטע עטלעכע זייטלעך פון "סטעמפעניו".
 אַף דערזעלבער "טריאַדע" איז אויך געבויט די שילדערונג פון סטעמפעניוס פּידל-שפּילן.
 שאַלעם-אַלייכעם האָט דאָ פאַר זיך אַ מאַמענט פון אַ שטאַרקן געפילן-גאַנג און ער ווייסט
 קיין בעסער מיטל ניט, ווי די אָנגעוויזענע "טריאַדע". די שילדערונג פון סטעמפעניוס
 פּידל-שפּילן קומט אוף דריי מאָל אין פאַרלויף פונעם ראַמאַן, און אַלע דריי מאָל טרעפן מיר
 די "טריאַדע". אין אייניקע פּאַלן איז זי עטוואָס מאַדולירט, אָבער דאָס וויכטיקסטע — די
 ריטישע פיגור, וואָס איז פאַרבאָרגן אין דער "טריאַדע" — פאַרהיט שאַלעם-אַלייכעם אומעטום.
 שאַלעם-אַלייכעם האָט געפרווט ווירקן אַף דער שפּראַך פון אינעווייניק, אַריינציענדיק
 דאָס וואָרט אינעם גאַנג פון אַ נייעם אינטענסיוון ריטם. און אַף אַזאָ אויפן קומט שאַלעם-
 אַלייכעם אין "סטעמפעניו" נאָך צו אַן אייגנאַרטיקן אויסדרוק-מיטל: צו דעם איבערגעכאַ-
 זערטן רעפרען. אין "סטעמפעניו" זיינען פאַראַן נאָר אַ פאַר אַזעלכע פּאַלן, ווען שאַלעם-
 אַלייכעם כאַערט איבער נאָכאַנאַנד עטלעכע מאָל אַ באַשטימטן, ספעציעל-אויסגעקליבענעם
 רעפרען, אָבער די דאָזיקע פּאַלן זיינען אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר שאַלעם-אַלייכעם סטיל
 פון די שפּעטערדיקע יאָרן, אַז אַף דעם איז קעדיי זיך אָפּשטעלן.

1) סט. 69-73.

2) אין "סענדער בלאַנק", ווו דער פּאָעטיש-ראַמאַנטישער טאָן איז קימאַט ניט פאַראַן, טרעפט זיך זעלטן
 די "טריאַדע". איין פּאַל, ווען דער יונגער שאַלעם-אַלייכעם באַנוצט זיין "טריאַדע", האָבן מיר דאָך אין "סענדער
 בלאַנק".

דאָס איז די באַגעגעניש פון רעוועקאָ זעמעל מיטן סטודענט (אין צוג). די באַגעגעניש איז ניט קיין דוי-
 ערנדיקע, אָבער שאַלעם-אַלייכעם וויל דאָך געבן דאָ אַ באַזונדערע עקספרעסיע און ער שרייבט:
 "...אָ נייע וועלט האָט זיך פאַר אירע אויגן געעפנט, אַ שיינע, אַ גרויסע, אַ ליכטיקע וועלט..."
 "...אין דער נאַטור האָט אַלעס געבליט, געזונגען, געלעבט — עס איז געווען דעם צענטן מאָל,
 איר פאַרשטייט?..."

...רעוועקע... האָט אוסגעהויבן אירע אויגן אַף דעם יונגן סטודענט און האָט זיך באַגעגנט מיט זיינע
 גרויסע, שוואַרצע פּיערדיקע אויגן..."
 "...אפן האַרצן איז איר געווען אַזוי גוט, אַזוי ליכטיק, אַזוי וואַרעם, ווי אין דער נאָ-
 טור..." (סענדער בלאַנק, אויסגאַבע 1888, ז. 58).

אזא טיפישן רעפרען באקומען מיר אין דעם באשרייבונג פון ראַכעלעס כאַלעם¹.
„ראַכעלע ווערט אַנטשלאָפֿן און עס כאַלעמט זיך איר, אַז סטעמפעניו טוט איר אָן
אַ בייטש קאַרעלן... מוישעמענדל איז טויט שיקער, פֿאַרט רייטנדיק אָף אַ קאַטשערע,
מאַכט מעשוגענע האַוואַיעס און סטעמפעניו טוט איר אָן אַ בייטש קאַרעלן...
ראַכעלע קוקט אָף די ליכט, ווי העל זיי ברענען און זיי לייכטן, און סטעמפעניו טוט
איר אָן אַ בייטש קאַרעלן... ראַכעלע קוועלט, לאַכט און זינגט און סטעמפעניו
טוט איר אָן אַ בייטש קאַרעלן...“²

אַ צווייטן פֿאַל האָבן מיר אין דעם לעצטן קאַפיטל פונעם ראָמאַן. שאַלעם-אַלייכעם וויל
איבערגעבן דעם טרויעריקן פינאַל פון סטעמפעניוס לעבן און עס הייבט זיך אָן כאַזערן
דורכאַנאַנד איין רעפרען:

„זי טוט מיר האַרציק-באַנק!-האַט זיך סטעמפעניו מוידע געווען פֿאַר זיין
קאַמפּאַניע קלעזמער- זי טוט מיר האַרציק באַנק אָט דאָס ווייבל!“
ווייטער גייט די שילדערונג פון סטעמפעניוס נידערשלאָגן לעבן און עס שווימט
ווידער אָף:

„זי טוט מיר האַרציק באַנק!-זאָגט סטעמפעניו צום הונדערסטן מאַל פֿאַר
זיין קאַמפּאַניע קלעזמער.“

אַבער דער עפּילאָג צו סטעמפעניוס „לעבנס-באַשרייבונג“ איז נאָך ניט פֿאַרענדיקט,
די שילדערונג פון סטעמפעניוס יערידע גייט ווייטער און אָט רייסט זיך שוין דורך ווי אַ
געזעגנאָנג-אַקאָרד דער פּריערדיקער רעפרען:

„זי טוט מיר האַרציק באַנק!“ טראַכט זיך סטעמפעניו...

דער רעפרען האָט דערנאָך פֿאַרנומען אַן אָנגעזעען אָרט אין שאַלעם-אַלייכעם סטיל
און דאָסראָוו האָט שאַלעם-אַלייכעם באַנוצט דעם רעפרען אין דער שילדערונג פון שטאַרקע,
אינטענסיווע איבערלעבונג³.

1 אין „יאַסעלע סאָלאָווייז“ אין ענלעכער סצענע פון אַ כאַלעם באַגעגענען מיר אייך דעם רעפרען. יאָ-
סעלע שלאָפֿט איין... „עס ווייזט זיך אים אויס, אַז ער קריכט אַפֿן באַרג, ער קלעטערט, ער דראַפּעט זיך העכער
און העכער און צום שפּיץ באַרג איז נאָך ווייט...“ ער הייבט אָן צו קריכן אָף אַלע פּיר-גין-גין, טאַקע
נאָר ווי אַ שרעטעלע, ער פּליט, ער פּליט אַלץ העכער און העכער און צום שפּיץ באַרג איז נאָך ווייט...
ער כאַפּט אַ קוק און ווערט דערזיטערט פֿאַר שרעק, דערזענדיק, וואָס פֿאַר אַ מעהאַלעך ראָוו ער איז שוין אָפֿ-
געגאַנגען און צום שפּיץ באַרג איז נאָך אַלץ ווייט...“ עס איז קאַנטיק, אז שאַלעם-אַלייכעם קומט
אָן צו דעם רעפרען ניט צופֿעליק, נאָר ווי צו אַ זיכערן אויסגעפרוּוּטן קונסטמיטל.
2 סט. 75, געקירצט.

3 מיר וועלן ברענגען דאָ אַ ביישפּיל פון „מאַשקעלע גאַנעוו“. אין קאַפיטל „טו“ שילדערט דאָ שאַלעם-
אַלייכעם, ווי אַזוי אַ יידיש מיידל, וואָס איז אַנטלאָפֿן אין מאָנאַסטיר אַרײַן, פֿאַרברענגט אין גרויס יעסורים
אַ נאַכט. דער לייטמאַטיוו פון דער שילדערונג ווערט געגעבן אין דעם ערשטן זאַץ פונעם קאַפיטל:
„און אַז זי איז געקומען אין מאָנאַסטיר אַרײַן האָט זי געוואָלט, אַז דאָס וואָס ס'דאַרף געשעען,
זאָל געשעען וואָס גיכער.“

נאָכדעם הייבט זיך אָן די עצעם-שילדערונג פון צירעלעס ערשטע מינוטן אין מאָנאַסטיר, אין דעם מאָמענט,
ווען די שילדערונג ווערט אָנגעזעטיקט מיט אַ טיפֿן דראַמאַטיזם, פונקט ווי אין דער סצענע מיט ראַכעלעס כאַלעם
אין „סטעמפעניו“, הייבט אָן שאַלעם-אַלייכעם באַנוצן דעם רעפרען, וואָס איז, איינגעלעך, ניט מער, ווי יענער
לייטמאַטיוו-זאַץ, מיט וועלכן עס הייבט זיך אָן דאָס קאַפיטל:

„און צירעלע דערמאַנט זיך אין דער היים איטלעכן פֿאָנים מיט זיין מינע, און עס פֿאַרקלעמט זי באַם האַרצן
אין זי בעט גאָט — אַלץ איינס וואָסער גאָט — אז דאָס וואָס באַדאַרף געשעען, זאָל געשעען וואָס
גיכער און... און עס קומען צו איר אלע מאַל אנערע מענטשן און גרייטן זי צו, זי זאָל זיין פֿאַרטיק, און זי
בעט גאָט, אז דאָס, וואָס באַדאַרף געשעען, זאָל געשעען וואָס גיכער... און מאַקסיס
טשובּינסקי קומט צו גיין... און זי פֿאַלט אים אַפֿן האַרצן, וויינט, וויינט פֿאַר גרויס גליק, און פֿאַר שרעק און פֿאַר
דעם, וואָס זי טוט, און בעט גאָט, אז דאָס, וואָס דאַרף געשעען, זאָל געשעען וואָס גיכער...“
(מ. ג. 40.) עס איז ניט שווער איינצוזעען, אז מיר האָבן דאָ פונקט דעמועלעבן מעטאָר צו באַנוצן דעם „רעפרען“.

מיט די אויבנאָנגעוויזענע דערשיינונגען פון שאַלעם-אַלייכעמס סטיליסטיק ווערט, נאַטירלעך, ניט אויסגעשעפט יענע אייגנאַרטיקייט פון סטיל, וואָס האָט אַוועקגעשטעלט דעם ראַמאַן „סטעמפעניו“ אַפן ערשטן אָרט צווישן אַלע שאַלעם-אַלייכעמס יוגנטלעכע ווערק. מיר האָבן געוואַלט אָנווייזן נאָר אַף אייניקע פון די מאַמענטן, ווען שאַלעם-אַלייכעמס סטיל, באַקומענדיק אַ שטויס פון די ראַמאַנטיש-פּאָלקיסטישע שטימונגען פון „סטעמפעניו“, האָט זיך אָנגעהויבן אַנטוויקלען אין יענער ריכטונג, וועלכע מיר זעען שפעטער אין שאַלעם-אַלייכעמס ווייטערדיקן שאַפן. עס זיינען אָבער געווען אין „סטעמפעניו“ אויך אַזעלכע סטיל-דערשיינונגען, וואָס האָבן ניט געקענט באַקומען קיין פּאַרזעצונג אין שאַלעם-אַלייכעמס ווייטערדיקער אַנטוויקלונג. אינעם סטיל פון „סטעמפעניו“ האָבן זיך נאָך דאָ און דאָרט גע-לאָזט מערקן די לעצטע שפורן פון יוגנטלעכער רויקייט, ניט-געניטיקייט. מאַשמאַעס, אַז דער יונגער שאַלעם-אַלייכעמס איז שוין אַליין אַפּילע געווען אַ מייזן אַף די דאָזיקע דעפעקטן פון זיין ליבלינג-ווערק, אָבער באַזייטיקן זיי איז ער דאָך אין די 80-ער יאָרן ניט געווען אימשטאַנד. „סטעמפעניו“ איז דאָך נאָך אַלעמען גרויס דערמיט, וואָס דאָ זעען מיר שאַלעם-אַלייכעמס ערשט אַף דער שוועל פון זיינע שפעטער-פּאַרווירקלעכטע גרויסע מעגלעכקייטן. שאַלעם-אַלייכעמס האָט, אַפּאָנים, עפעס אַזאַ פּאַרגעפּיל געהאַט, ווען ער האָט געשריבן אין פּאַרוואָרט צו „סטעמפעניו“:

„איך ווייס, ליבער זיידע, איך פיל דאָס ווי נייטיק עס איז געווען איבערצולייטערן „סטעמפעניו“ אין עטלעכע וואַסערן“...

און ער האָט עס ווירקלעך „איבערגעלייטערט“¹. אָבער דאָס איז פּאַרגעקומען ערשט אין 1903-טן יאָר, מיט גאַנצע פּופּצן יאָר שפעטער נאָך דעם, ווי שאַלעם-אַלייכעמס האָט אין „סטעמפעניו“ געזעגנט זיך מיט זיינע יוגנטלעכע שטימונגען און פּאַרלאַנגען.

XIII

אין די ביזאָהעריקע קאַפיטלען פון אונדזער אַרבעט האָבן מיר זיך באַמיט אָנצומערקן אייניקע וויכטיקע עטאַפּן פון שאַלעם-אַלייכעמס אַנטוויקלונג אין די 80-ער יאָרן. עס איז קלאָר, אַז די מאַטעריאַלן, וואָס געפינען זיך אין אונדזער רעשוס באַ היינטיקן טאַג, פּאַר-ענטפּערן נאָך ניט דעם גאַנצן סכּום פּראַגן, וועלכע זיינען פּאַרבונדן מיט דער עפּאָכע פון שאַלעם-אַלייכעמס יוגנטלעכער אַנטוויקלונג. עס לאָזט זיך אָבער שוין אַצינד מאַכן אייניקע אויספירן פון דעם מאַטעריאַל, וואָס מיר האָבן באַהאַנדלט אין די פּאַריקע קאַפיטלען. פאַר אונדז ווערט קוידעמקאַל קלאָר, אַז דעם יונגן שאַלעם-אַלייכעמס ליטעראַרישע טעטיקייט איז פּאַרלאַפן ניט אַזוי, ווי מע איז געוויינט געוואָרן צו שילדערן: „אָן קיין שום זייטיקע אידעישע קאָואָנעס און טענדענצן“².

ווי מיר האָבן אויבן באַוויזן, האָט דער יונגער שאַלעם-אַלייכעמס דורכגעמאַכט זיין יוגנטלעכע אַנטוויקלונג אין אַן אַטמאָספּער פון אָנגעשטרענגטע זוכונגען³. אויסערלעך האָבן די דאָזיקע זוכונגען געקענט טראַגן אַ צופעליקן כאַראַקטער און גאַנץ אַפּט זיך באַ-

1 זע וועגן דעם מיין אַרטיקל „וואָרט און פּאַרם-ענדערונגען אין שאַלעם-אַלייכעמס „סטעמפעניו“ — „יידן-שע שפראַך“ № 2 קיעוו. 1927.

2 י. ד. בערקאוויטש — ש״א-בוך ז. 318

3 זאָל דאָ אַגעוו, אָנגעוויזן ווערן, אַז דעם ערשטן פּרוּוו צו באַטראַכטן שאַלעם-אַלייכעמס אידעאָלאָגישע זוכונגען פון די 80-ער יאָרן האָט געמאַכט י. נויסנאָוו אין זיין: „שאַלעם-אַלייכעמס אין „יידןשן פּאָלקסבלאַט“ (רויטע וועלט“ 1926). ניט געקוקט דערויף, וואָס דער היפּשער מאַטעריאַל פון דעם אַרטיקל איז ניט אומעטום גענוג קאָנטראַלירט און דורכגעאַרבעט געוואָרן, געפינען מיר דאָ אַ גאַנצע ריי וויכטיקע שטריכן צו דער שילדערונג פון שאַלעם-אַלייכעמס יוגנטלעכער אַנטוויקלונג.

ציען נאָר אָף די אָדער אַנדערע פּראָטים 1. קוקט מען זיך אָבער איין טיפּער אין דיִדאָויקע „פּראָטים“, דערזעט מען שאַלעם־אַלייכעמס אַנשטרענגונג זיך צו אָריענטירן אין די געזעלשאַפטלעכע פּאַרהעלטענישן פון די 80־ער יאָרן, זיין שטרעבן צו געפינען אַן איי־גענעם ענטפּער אָף די נייע צייט־פּראָגן און צייט־איבערלעבונגען. מיר טרעפן דעריבער צו יענער צייט באַ שאַלעם־אַלייכעמען ניט נאָר דעם דערציילערישן זשאַנר פון „איבערגעכאַפּ־טע בריוו“, נאָר אויך אַזאַ אויסגעשפּראַכ־דעקלאַראַטיוון „זשאַנר“, ווי די „בריוו צו אַ גוטן פריינט“ — דער נאָכוואָרט צו „סטעמפעניו“ — אַ מין פּראָגראַם־דאָקומענט, וואָס דערציילט אונדז, מיט וויפּיל מי שאַלעם־אַלייכעם האָט אין די 80־ער יאָרן געזוכט זיין „אידיי“. און וויפּיל נאָך ענלעכע דאָקומענטן — האַקדאָמעס — קינסטלערישע ווערק, קריטישע אַר־טיקלען, פּריוואַטע בריוו א. א. וו. — דערציילן אונדז וועגן שאַלעם־אַלייכעמס אידעאָלאָג־ישע זוכונגען, בלאַנדזענישן און אַנטפּלעקונגען פון יענער צייט?...

אין זיינע דעמאָלטיקע זוכונגען לאָזט דער יונגער שאַלעם־אַלייכעם גאַנץ אָפּט זיך פירן דורך דער לאַנג שוין אויסגעפורעמטער מענדעלע־טראַדיציע און איר לעבעדיקער פּאַרקער־פּערונג — דעם „זיידן“, צו וועמען ער, שאַלעם־אַלייכעם, פארשרייבט זיך פאַר אַ געטריי „אינייקל“. אָבער פּיל מער, ווי מיט דעם „זיידן“, איז שאַלעם־אַלייכעם דעמאָלט אינערלעך פאַרבונדן מיטן דאָר ינגערע שרייבער, וועמען עס איז געווען באַשערט צוזאַמען מיט שאַלעם־אַלייכעמען איבערנעמען די אינציאַטיוו אין דער אופבויונג פון דער יידישער ליטע־ראַטור נאָך די 80־ער יאָרן. דאָס זיינען געווען פּערעץ, ספּעקטאָר. עמעס, די צוזאַמענאַר־בעט מיט זיי האָט ניט באַטייט אַזאַ אַרט פאַרייניקונג פון ליטעראַרישע קויכעס, וואָס שטעלט זיך באַשטימטע, שאַרף־אויסגעשפּראַכענע צוועקן. 1. ל. פּערעץ האָט וועגן דער צייט אַנומעלטן דערציילט:

„אין יאָר 1890 איז קאם געווען דער פונדאַמענט (פון דער יידישער ליטעראַטור — נ. א.). אַ הייפּל מענטשן האָבן זיך צו אים געשטעלט, ניט אָפּגערעדט צווישן זיך. איינער האָט דעם צווייטן ניט געקענט, קיינער האָט נאָך קיינעם ניט גערופן. יעדערער איז פון זיך גע־קומען, זיך אין זיין ווינקל צו דער אַרבעט געשטעלט, ערשט באַ דער אַרבעט — איינער דעם צווייטן דערזען, פאַרגעשטעלט זיך, די האַנט דערלאַנגט און אָפּט — זיך אומגע־קערט...“²

אַט די שילדערונג, וועלכע פּערעץ האָט (מעגלעך, אַז צוליב זיינע פאַרשאַרפטע באַ־ציונגן מיט שאַלעם־אַלייכעמען) איבערגערוקט אָף אַ פאַר יאָר פאַרויס, פּאַסט זיך פּאַקטיש אויך צו דעם ליטעראַטור־צושטאַנד, וואָס מיר האָבן פאַר זיך סאָף 80־ער יאָרן, אין דער צייט, ווען עס איז דערשינען שאַלעם־אַלייכעמס „יידישע פּאָלקס־ביבליאָטעק“. וואָס־זשע האָט פאַרייניקט אַט דאָס „הייפּל מענשן“ מיט גאַנץ־פאַרשיידענע קינסטלערישע סימפּאַטיעס און פאַרלאַנגען?

די 80־ער יאָרן, די צייט, ווען אינעם גאַנצן לאַנד אַרום און אַרום הייבט זיך אָן פּילן דער אומפּהערלעכער וווקס פונעם רוסלענדישן קאַפיטאַליזם, ברענגט אַריין אויך אין דער יידישער סוויוע אַ גאַנצע ריי פּאַקטן און דערשיינונגען, וואָס דיקטירן דעם ינגערן דאָר שרייבער נייע אינטערעסן און פאַרלאַנגען. ניט דאָ, אין דער אַרבעט, איז געווען דאָס אַרט נאָכצושפירן יענעם וועג פון לאַנגזאַמער אָבער אומפאַרמיידלעכער פאַרענדערונג, וואָס קומט פאַר אין די סאָציאַל־עקאָנאָמישע פּאַרהעלטענישן פון דער יידישער סוויוע אינעם פּעריאָד

1 איינעם אַזאַ „פּראָט“ גיט, אַנער, אָן י. ד. בערקאָוויטש גופע, ווען ער באַווייזט, ווי שאַלעם־אַלייכעם „וואַרפּט זיך אַליין אויך דורכן באַראָן פּיפּערנאָטער, לעמיי ער פאַרשווענדט זיין „סאַטירע“ אָף אַזעלכע נאַרישקייטן, ווי טאַקסע, אַליעס, כּסדרים, שול־איניאַנים... (ש״א, בוך ז. 317) און דאָס אַלעס, וויל אונדז איינשמעסן י. ד. בערקאָ־וויטש, קומט באַ שאַלעם־אַלייכעמען פאַר „אן קיין שום זייטיקע אירעישע קאַוואַנעס און טענדענצן“...

2 פּערעץ: „געדאַנקען אין דער וועלט אַריין“, דער פריינד 1911 י. 301 א.

ערעוו און אין גאַנג פון די 80-ער יאָרן. מיר האָבן נאָר אָפגעשטעלט זיך אַף איין
 וויכטיקסטער געשעעניש פון די 80-ער יאָרן, ווייל אָט די געשעעניש — די פאָרגאָס-קאָטאָסט-
 ראָפּע — האָט אַך אַן אומגעריכטן אויפן באַלויכטן די „פּיז נייס, פּיל פאַרענדערונגען“, וואָס
 האָבן זיך אָנגעזאַמלט אין דער יידישער סוויוע פאַר דער גאַנצער עפאָכע, וועלכע מיר
 האָבן באַהאַנדלט דאָ. די פאָרגאָס-קאָטאָסטראָפּע האָט אַך אַ נייעם אויפן באַלויכטן פאַר
 דעם יינגערן שרייבער דעם אַנטאַגאַניזם צווישן דער נייט-לאַנג-אופגעקומענער יידישער
 גרויס-בורזשואַזיע און דער ברייטערער מאַסע פון יידישן קליינבירגערטום און די „אונ-
 טערשטע“ פּאָלק-שיכטן, באַוווּזן אין אַן אַנדער שיין די פאַרהעלטעניש צווישן גרויס-שטאָט
 און קליינעם שטעטל, צווישן דער „העכערער קלאַסע, וואָס מע רופט דאָס אָן: אינטעלי-
 גענציע“ און דעם „האַמויאָס“. שאַלעם-אַלייכעם האָט נאָך געמעגט מיט אַ באַזונדער ניי-
 געריקייט אַרומפּאַרן איבער „קליינע שטעטלעך, ווי עס איז קיין אַיינזאַן לעסאַטע נייטאַ“,
 אָבער אין דער „וועלט-רייזע“ (שפּעטער: „דער ערשטער אַרויספאַר“) האָט עס געשמעקט
 שוין מיטן ערשטן אַרויספאַר אין דער וועלט פון גרויסע ניסיונעס און שטרויכלונגען,
 וועלכע עס האָט געשפּרייט אַרום דעם קליינעם שטעטל דער וויקס פונעם רוסלענדישן קאָ-
 פּיטאַליזם (מיט איין פאַר יאָר שפּעטער, אָנהייב 90-ער יאָרן, האָט שוין וועגן דעם גאָר
 אָפן גענומען ריידן פּערעץ אין זיין פּאַעמע „דער באַלעגאַלע“, נייע עקאָנאָמישע און סאָ-
 ציאַלע פאַרהעלטענישן זיינען געשטאַנען גאָר נאָענט, באַ דער סאַמע שוועל פון דער
 יידישער סוויוע. און דאָס אַלעס האָט געוועקט נייע פאַרגעפילן באַם יונגן דאָר שרייבער.
 אַפן פּאָן פון דער אַלגעמיינער רעאַקציע, וואָס האָט באַהערשט דאָס דעמאָלטיקע רוס-
 לאַנד, און שטענדיק אונטערן דרוק פון יענע רעאַקציאָנערע שטימונגען, וואָס האָבן נאָך די
 פּאָרגאַמען אַ פלייץ געטאָן אין דער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט, האָט דאָס „הייפל מענטשן“
 געפורעמט דעם נייעם יעסאָד פאַר דער יידישער ליטעראַטור פונעם נאָך-האַסקאַלע-פּעריאָד.
 דאָס איז געווען יענע צייט, ווען דער מאַסקיליש-דעמאָקראַטישער אינהאַלט פון דער מענ-
 דעלע-טראַדיציע האָט געמוזט וועזנטלעך באַנייט ווערן, אַך אַ נייעם אויפן דערגאַנצט און
 דערקלערט ווערן. פאַר אָט דער אַרבעט האָט זיך גענומען דאָס „הייפל מענטשן“, צו וועמען
 עס האָט געהערט אויך שאַלעם-אַלייכעם ¹. זיי האָבן גענומען איבערפורעמען די מענדעלע-
 טראַדיציע אין גייסט פון אַ ניי-אופקומענדיקער עפאָכע. שאַלעם-אַלייכעם האָט נאָך גאָר באַם
 אָנהייב פון זיין טעטיקייט גענומען זוכן די ריכטיקע אָנווענדונג פאַר זיינע פּאָליטישע
 טענדענצן, גענומען זוכן די נייע וועגן צום אָביעקט פון זיינע ראַמאַנטיש-באַפאַרבעטע שטרע-
 בונגען — צום „פּאָלק“. ער האָט דערביי נייט געקאָנט זיך באַפּרידיקן מיטן אָרעמען ביסל דע-
 מאָקראַטישע קאָוואַנעס פון דער כּיבאַס-ציען-באַוועגונג, ווהיין ער האָט זיך אָפּציעל אַריי-
 גערעכנט. מיט דעם געדאַנק, אַז זיין באַרוף איז צו שילדערן דאָס „פּראָווינציעלע לעבן פון
 דער יידישער מאַסע“ ווערט באַ דעם יונגן שאַלעם-אַלייכעמען שוין פאַרבונדן אַ נייע באַ-
 צייגט צו דער ברייטער מאַסע, צו דער אָרעמער באַרדיטשעווער גאַס. דערביי קומט אויס
 שאַלעם-אַלייכעמען, ווי אויך די איבעריקע יינגערע שרייבער פון די 80-ער יאָרן, זיך פאַנאַנג-
 דערגיין אין זייער אַ וויכטיקן פונקט מיט מענדעלעס אופאַסונג פון יידישן מאַסן-לעבן.
 דעם נייעם דאָר שרייבער הייבט אָן ווערן ענג אין מענדעלעס געדאַנקען-וועלט. דאָס נייע,
 מיט וואָס עס האָט זיך אויסגעצייכענט די ווענדונג „צום פּאָלק“ באַם יינגערן דאָר שריי-
 בער, איז באַשטאַנען דערין, וואָס ער, דער נייער שרייבער, איז געגאַנגען אין „פּאָלק“ נייט

1 קימאַט גלייכצייטיק האָט זיך פאַר אָט דער אַרבעט גענומען נאָך אַן אַנדער „הייפל מענטשן“ — די רע-
 וואָלוציאָנערע יידישע דיכטער אין אַמעריקע. דאָרט האָט זיך עס שוין, עמעס, געהאַנדלט וועגן אַ ראַדיקאַלער
 איבערבויונג פון דער ליטעראַטור-טראַדיציע אַך נייע יעסוידעס. אָבער אויך באַ מ. ווינטשעווסקי, באַ מ. ראָזענפעלדן
 לאָזט זיך זען, וויפּיל אַנציונג-קראַפט עס האָט נאָך געהאַט פאַר זיי די טראַדיציע פון דער מענדעלע-שול אין דער
 יידישער ליטעראַטור.

נאָר קעדיי צו באַווייזן די שטריכן פון אָפּגעשטאַנענקייט און פאַרקריפּלונג, נאָר אויך קע-
דיי צו זוכן אין דער טיף פון דער פּאַלקס-מאַסע פאַרבאַרגענע קרעפטן, שאַפּנדיקע קויכעס.
דאָס איז געווען דאָס וויכטיקסטע געבאַט פון דעמאָלטיקן פּאַלקיזם.

מענדעלעס דעמאָקראַטיש-מאַסקילישער צוגאַנג צו דער ברייטער מאַסע הייבט אָן פאַר-
ביטן ווערן אָף דעם נייעם צוגאַנג, דעם דעמאָקראַטיש-פּאַלקיסטישן, וואָס ווערט דייטלעך
פאַרמולירט ערשט באַ שאַלעם-אַלייכעמען, ספּעקטאַרן, פּערעצן. ניט אַפּוּאַגנדיק זיך פון
דער קריטישער באַציונג צו דער יידישער ווירקלעכקייט, טראַגט זיך אַרום דער נייער
שרייבער מיט דער פּראָגע: „ווי נעם איך אַ העלד?“ — אַ פּראָגע, אָף וועלכער שאַלעם-
אַלייכעם גיט אין די 80-ער יאָרן זיין קאַטעגאָרישן ענטפּער: „ווער עס איז באַקאַנט מיט
אונדזער פּאַלק, דער ווייסט, אַז העלדן געפינען זיך צווישן אונדזער האַמויך-אַם אַסאַך מער,
אַלס באַ אונדזער העכערער קלאַסע, וואָס מע רופט דאָס אָן „אינטעליגענציע“

און דאָס איז בעמעס געווען אַן אַנטפּלעקונג פאַר דער ליטעראַטור פון די 80-ער
יאָרן. מיר באַקומען דאָ שוין דעם אויסגאַנג-פּונקט פון שאַלעם-אַלייכעמעס פּאַלקיסטישער
ראַמאַנטיק, פון זיין אידעאָליזירנדיקער באַציונג צו די העלדן פון „האַמויך-אַם“ (דאָס האָט
זיך שפּעטער געלאָזט פילן אַפּילע אין „טעוויע דעם מילכיקן“), אָבער צו גלייכער צייט
שטאַמט פונדאַנען אויך שאַלעם-אַלייכעמעס קריטיציזם בענעגייע צו אַנדערע שיכטן, ווי לע-
מאַשל, די „קרעמער-וועלט“, דער יידישער גוויר, וואָס רופן אַרויס באַ שאַלעם-אַלייכעמען
דעם פאַרשאַרפטן ווידערווילן, אַפּטמאַל ביו צו אַפּענעם סאַראַקאָם.

און גראַדע אַפּן באַדן פון אָט דעם „קריטיציזם“ קומט שאַלעם-אַלייכעם צו אַ האַרבן
קאַנפּליקט מיט דער הערשנדיקער געזעלשאַפּטלעכער מיינונג אין דער יידישער סוויוע פון
די 80 ער יאָרן. די הערשנדיקע געזעלשאַפּטלעכע מיינונג, וואָס ווערט צו יענער צייט אויס-
געדריקט דורך „געוועזענע סאָציאַליסטן“, „געוועזענע מאַסקילים“ (אַלערליי „געוועזענע“,
וועלכע ווילן אין אַזאַרט פון „טשוווע טון“ איינברענגן אין דער ליטעראַטור אַ גאַנצן
סכּום נאַציאָנאַליסטיש-אַפּאָלאָגעטישע און סטאַם-קאַנסערוואַטיווע טענדענצן) — זי וויל ניט
פאַרליידן קיין „קריטיק“, קיין „סאַטירע“. זי באַצייכנט דאָס אַלעס ווי „לעצאַנעס“, און שאַ-
לעם-אַלייכעם, וואָס זינדיקט צו יענער צייט מיט אַזאַ אַרט „לעצאַנעס“, קאָן ניט אויסמיידן
דעם קאַנפּליקט מיט דער הערשנדיקער געזעלשאַפּטלעכער מיינונג.

שאַלעם-אַלייכעם איז, ווי מיר האָבן אויבן געזען, פון אָט דעם קאַנפּליקט אַרויס אַ
האַלב-באַזיגעטער: ער האָט סאָף 80-ער יאָרן גענומען אַרויסבאַווייזן די גרייטקייט זיך אַפּצו-
זאָגן פון זיין הומאַריסטישן קונסט-שטייגער, ער איז גרייט צו ווידמען זיין קונסט אויס-
שליסלעך דער אידעאָליזאַציע פונעם יידישן לעבנשטייגער.

דער ראַמאַן „סטעמפּעניו“ איז געווען דער בוילעטסטער אויסדרוק פון אָט דעם קריי-
זיס, וואָס האָט זיך סאָף 80-ער יאָרן אָנגעמערקט אין שאַלעם-אַלייכעמעס שאַפּן. אינעם זעלבן
ראַמאַן האָבן מיר אָבער שוין די וויכטיקסטע סימפּטאָמען פון דעם, ווי אַזוי שאַלעם-אַליי-
כעם געפינט זיין אויסוועג פונעם שווערן יוגנט-קריזיס.

איינער פון אָט-די וויכטיקע סימפּטאָמען פון שאַלעם-אַלייכעמעס „סטעמפּעניו“ איז באַ-
שטאַנען דערין, וואָס זיין קריטישע באַציונג צו די דערשיינונגען פונעם טראַדיציאָנעלן
שטייגער האָט ער אופּגעהערט אָנצוטרייען דעם געוויסן מין „פּאַזיטיווע העלדן“ אין דער
מאַסקילישער ליטעראַטור — די טויט-רעדנדיקע געשטאַלטן פון די וועקערס און פיקהאַלצס.
די ליטעראַטור האָט שוין דאָן לענגער ניט געקאַנט פאַרבלייבן בלויז באַם אַביעקט פון
דער „קריטיק“, זי האָט געמוזט באַקומען אין אַ לעבעדיקער פאַרקערפּערונג אויך דעם
סוביעקט פון אָטאָ דער „קריטיק“. און דער יונגער שאַלעם-אַלייכעם מאַכט דעם ערשטן גע-
וואַגטן שריט אָף דעם וועג צו אַזאַ אַרט „העלד“. אין דער צייט, ווען פּערעץ איז גרייט
געווען אַריינצופירן אין דער ליטעראַטור די „קריטיש-דענקענדיקע פּערזענלעכקייט“ אַפּילע

דורך דער געשטאלט פונעם „מעשווגענעם באטלען“ (1890) — אבי נאָר דאָס זאָל זיין אַלע-
בעדיקע געשטאלט — האָט שאַלעם-אַלייכעם באַוווּן, ווי די שילדערונג פון ראַכעלען — אַ
פּוּבליטיקע, לעבעדיקע פיגור — קאָן ווערן דער אויסגאַנג-פּונקט פאַר דער קריטיק פונעם
טראַדיציאָנעלן שטייגער.¹

דורך דעם איז אין אַ היפּשער מאָס פאַרשטאַרקט געוואָרן די איבערצייגנדיקייט פון
דער „קריטיק“. זי איז געוואָרן ניט נאָר אַף אַ פּובליציסטיש-פּראָגראַמאַטישן, נאָר אויך אַף
אַ קינסטלעריש-פּסיכאָלאָגישן אויפן איינגעבירגערט אין דער יידישער ליטעראַטור.

ניט אַלעמאָל האָבן דערביי געקאָנט געניגן די אידעאָלאָגישע פאַרויסזעצונגען פונעם
יונגן שאַלעם-אַלייכעם האַפּערדיקן פּאָלקיזם, — דעמאָלט האָט זיך אינעם ווערק געפילט
אַ היפּשער בלוז, ווי אינעם פינאַל פון ראַכעלעס לעבן, — אָבער פון דער „קריטיק“ גופע
האַט זיך דער יונגער שאַלעם-אַלייכעם שוין ניט געקאָנט אָפּזאָגן.

אין אונדזער אַנאַליז פון „סטעמפּעניו“ האָבן מיר באַוווּן, וואָס פאַר אַ פאַרוויקלטער קנויל
פון סימפּאַטיעס און טענדענצן עס האָט זיך אריינגעוועבט אין אַט-דעם אויסערלעך-נאַיוון
און אידיליש-געפלאַנטן ראָמאַן. מיר האָבן געזען, ווי שווער עס איז געווען דער פּאָלקיסטי-
שער ראָמאַנטיק קומען צום וואָרט איבער דער נאַציאָנאַליסטיש-אַפּאָלאָגעיִשער טענדענץ,
וואָס איז אַריינגעפירט געוואָרן אין דעם ווערק. מיר האָבן געזען אויך, ווי אַזוי שאַלעם-
אַלייכעם האָט דורכגעמאַכט זיין אַריענטיר-אַרבעט אַפן וועג צום פּאָלקס-מענטש, צום מאַסן-
מענטש, ווי ער זוכט אַנצוטאָפּן דעם לעבעדיקן קאָנטאַקט מיט די שאַפּערישע קויכעס פון
דער מאַסע.

שאַלעם-אַלייכעם אייגנאַרטיקייט איז דערין טאַקע באַשטאַנען, וואָס ער פלעג די
אידעאָלאָגישע אַריענטיר-אַרבעט דורכמאַכן ערגעץ טיף אין זיך און צום לעזער קומען מיט
אַ פאַרטיקן, ליריש-באַגייסטערטן וואָרט, וואָס האָט גלייך ווי אַפּגעווישט פון שאַלעם-אַליי-
כעס ווערק די שפורן פון אידעאָלאָגישע זוכענישן און בלאַנדזענישן. עס איז צייט אָבער,
אַז אונדזער פאַרשונג זאָל גראַדע אַף אַט די מאַמענטן פון שאַלעם-אַלייכעם שאַפּן ווענדן

1 בעייס אונדזער גאַנצע אַרבעט איז שוין געווען אויסגעזעצט, האָט זיך אונדז איינגעגעבן צו באַקענען זיך
מיט יענעם בריוו צו ראַווינצקי („היינט“ 1923), וווּ שאַלעם-אַלייכעם כאַראַקטעריזירט די העלדן פון „סטעמפּעניו“.
שאַלעם-אַלייכעם שרייבט דאָרטן :

„אין אייער קליינעם איבערבליק האָט איר דורכגעלאָזט אַ פאַרשוין, וואָס זי פאַרנעמט באַ מיר אַן אַרט.
איך מיין פריידלעך, מיין איך. דען אין „סטעמפּעניו“ געפינען זיך דריי כאַראַקטערן, אָדער צוויי כאַראַקטערן מיט
איינ טיפּ: סטעמפּעניו מיט ראַכעלען זיינען כאַראַקטערן, און פריידל איז אַ טיפּ פון אַ יידישער שאַכערקע, אַ באַר-
דיטשעווער מאַכילאַרקע פּאַ פּיראַדיע, פּאַ וונטרעניעמו סקלאַרו, פּאַ פּריוואַניו. קלאַמפּערשט שפּילט זי דאָרט באַ
מיר אַ צווייטע ראַלע, נאָר געמיינט האָב איך זי זייער און זייער: פריידל איז אַ טיפּ, מאַכמעס אַזעלכע יידישע
ווייבלעך איז דאָ אַסאַך באַ אונדז. סטעמפּעניו איז אָבער נאָר איינער געווען באַ אונדז, דערום איז ער אַ כאַראַקטער
דאָס הייסט אַ יוצע מין האַקלאַל. אויך ראַכעלע, די ערלעכע נעשאַמע, וועלכער איך האָב אַוועקגעשיינקט אַלע מיינע
סימפּאַטיען, איז אַ כאַראַקטער; ניט פיל איז דאָ אַזעלכע ווייבלעך; דאָס הייסט ערלעכע דריפקעס מיט קאַרבן-
מינכעס, פּאַזשאַלוי, וועט איר געפינען, אָבער אַזעלכע ווייבלעך מיט אַזעלכע געפילען, מיט אַזעלכע פּאַעטישע נייגונגען
אין מיט אַזאַ ליבליעך האַרץ און מיט אַזאַ פּרומקייט, עמעס יידישע פּרומקייט — איז נישטאָ קיין סאַך. דערום דאָרף
מען זי באַטראַכטן ווי אַ כאַראַקטער „היוצא מן הכלל“.

מיר האָבן דאָ ניט די מעגלעכקייט זיך אַפּצושטעלן גענויער אַף אַט דעם וויכטיקן דאָקומענט. מיר וועלן
נאָר אַנווייזן, אַז דאָ ווערט באַשטעטיקט אונדזער פּריערדיקער אַנאַליז, וווּ מיר זיינען אַרויסגעגאַנגען פון דעם:
(1) אַז די געשטאַלט פון פריידלען האָט שאַלעם-אַלייכעם זיך באַמיט ווי ווייט מעגלעך צו פאַראַלגעמינערן, פאַר-
שטעלנדיק פריידלען ווי אַ טיפּישע פאַרקערפּערונג פונעם „סאַכרישן גייסט“ אין מאַזעפּעווקער סוויוע, (2) אַז זיין
ראָמאַן „סטעמפּעניו“, וווּ ער האָט געוואָלט געבן „עפעס העכסט שיינס פון פּאַנטאַטישן מין“, האָט שאַלעם-אַליי-
כעס געבויט אַף דער האַנדלונג צווישן „אויסדערוויילטע“, באַגאַבעטע נאַטורן, — ראַכעלע און סטעמפּעניו — וואָס
שטייען העכער פון דער אַרומיקער סוויוע און שטייגן אַריבער דעם געוויינלעכן דורכשניט פון מאַזעפּעווקער
לעבנשטייגער.

איר אופמערקזאמקייט, וואָרעם אָן דעם וועט פֿאַר אונדז קיינמאָל ניט מעגלעך זיין ווי געהעריק צו פֿאַרענטפערן דעם גאַנצן סכום פֿראַגן, וואָס איז פֿאַרבונדן מיט דער אַלגע-מיינער פֿראַבלעם פֿון שאַלעם-אַלייכעמס קינסטלערישער אַנטוויקלונג.

קיעוו 1927--1926.

קירצונגען אין טעקסט.

צ. א. פֿון ש"א—זאַמלבוך „צום אַנדענק פֿון שאַ-לעם-אַלייכעמען“ פֿעטראָגראַד 1917.

Восход—В

פ"ב—„ידישעס פֿאַלקסבלאַט“.

Еврейская Старина—Ев. Ст.

ש. מ.—„שאַמערס מישפעט“ באַרדיטשעוו 1888

פ"ביב.—„ידישע פֿאַלקס-ביבליאָטעק“ אונטער

דער רעדאַקציע פֿון שאַלעם-אַלייכעס, ערשטער באַנד—1888, צווייטער באַנד—1889.

סט.—„סטעמפעניו“, ערשטער וואַריאַנט, געדרוקט

אין „ידישע פֿאַלקס-ביבליאָטעק“ ערשטער באַנד.

מ. ג.—„מאַשקעלע גאַנעוו“, געדרוקט אין „ידי-

שער פֿאַלקס-צייטונג“ 1903. ווערט באַ אונדז ציטירט לויט דער אויסגאַבע „קולטור-ליגע“ (קיעוו 1927).

ש"א-בוך—שאַלעם-אַלייכעס-בוך (ניו-יאָרק, 1927)

די ראָד פון שפראך-פאָלקלאָר אין דער יידישער ליטעראַטור

(פון עטיוודן צו אַ מאָנאָגראַפיע וועגן שלוימע עטינגער)

1. אריינפיר. די פראָבלעם־שטערונג

אין שלוימע עטינגערס ווערק, וואָס באטייטן אַ ווענדפונקט אינעם איבערגאנג פון נאַיוו־שטייגערישן רעאַליזם צום קינסטלערישן רעאַליסטישן סטיל, וואָרפט זיך אין די אויגן דער פאָקט, וואָס גראַד יענע פיגורן, צו וועלכע דער אַוטאָר האָט אַ נעגאַטיווע באַציונג, און קימאַט נאָר אַטאָ די, לעמאַשל: סערקעלע, גאַווריל הענדלער, יויכענען שאַדכן, שמעלקע טרויניקס א. א.וו. באַנוצן אין זייערע רעפליקעס באַזונדערס אַסאַך שפראַך־פאָלקלאָר¹, ד. ה. סטערעאָטיפישע, פיקסירטע פראַזעאַלאָגיע: רעדנסאַרטן, שפריכווערטער, גלייכווערטלעך, קאַנאַנישע פאַרגלייכענישן א. א.וו. מיר זעען דאָס נישט בלויז אין „סערקעלע“, נאָר אויך אין די „מעשאַלים“² עטינגערס. באַ אַטאָ די פיגורן זיינען פאַראַן רעפליקעס, וואָס באַשטייען אייגנטלעך אינגאַנצן פון אַ קייט קונציק צונויפגעפלאַכטענעם שפראַך־פאָלקלאָר³. געוויינלעך קאַנסטאַטירן מיר דאָס באַ יענע פיגורן, וואָס זיינען זייער ספעציפישע־עטנאָגראַפיש אויסגעפורעמט, יידישלעך־פרומלעכע, הינטערשטעליקע, אָדער בייז־וויליקע אינדיווידן פון „אַלטן דאָר“, פון וועלכע עטינגער וויל, מיט זיין קימאַט גוטמוטי־קער איראַניע, קריטיקירנדיק אָפּשפעטן. די „אופגעקלערטע“, „געבילדעטע“ פאַרשוניען און די אַנדערע פאָזיטיווע פיגורן, לעמאַשל, די מעשאַרסיים, באַנוצן זעלטן פאָלקלאָריסטישע פראַזעס.

שפראַך־פאָלקלאָר אין דער ליטעראַטור איז אַ באַשטאַנדטייל פון רעאַליסטישן נוסעך. אין אָנהייב איז דער כאַראַקטער פון אַ נייער אָדער באַנייער ליטעראַטור געוויינלעך רעאַליסטיש. דיזעלבע סיבעס, וואָס פירן אַרוף אַ פאָלקסשפראַך אין דער ספערע פון בוך־ליטעראַטור, דער איבערקערערישער דראַנג און די שטרעבונג אופצוהייבן עקאָנאָמיש און קולטורעל אַ באַשטימטן סאָציאַלן אָדער פאָליטישן שיכט און אים אומאַפהענגיק צו מאַכן פון די הערשנדיקע שיכטן — אַטאָ דיזעלבע סיבעס פירן מעמיילע אויך צום שטייגערישן, כאַטש דערווייל נאָך פרימטיוון רעאַליזם, ווי צו אַ מיטל אָף קריטיקירן דעם סאָציאַלן אָדער מעלוכיש־פאָליטישן סיידער. פון דער אַנדערער זייט אָבער פירן אין אָנהייב טאַקע אויך דיזעלבע סיבעס צו אַ פאָלקיסטישער, ראַמאַנטישער באַציונג צו דער שפראַכלעכער „עטנאָגראַפיע“ מיט אַלע אירע פליטערלעך. נישט בלויז ווייל מע מוז אין אָנהייב שרייבן

1 זע די טאַטיסטיק אין די „צוגאַבן און אָנמערקונגען“ אפן סאָף פון דער אָפּהאַנדלונג (פון ז. 104 אין ווייטער) I. „באַשטאַנד פון שפראַך־פאָלקלאָר אין עטינגערס „סערקעלע“.

2 זע דאָרט אָנמערקונג ז. 121

3 דאָרט.

אזוי ווי מען רעדט און ווי די צונג לייגט זיך גראָד, קעדיי ביכלאל קאָנען שרייבן אין אַ ליטעראַריש נאָך נישט אָדער ווייניק פיקסירטער שפראַך, נאָר אויך ווייל עס איז אַכוּץ דעם טאַקע נאָר פאַראַן אַ בעפירערשע סענטימענטאַלע נעטיע צו אַטאַ דעם פּאָלקלאָריסטישן פּאָלקס־האַב און פאַרמעג. דאָס איז אַ געוויינלעכע דערשיינונג אין אלע ליטעראַטורן.

ווי נאָר אָבער דער פרימיטיוו־שטייגערישער רעאַליזם אַנטוויקלט זיך, לויטן גאַנג פון דער געשיכטע, ד. ה. פון דער עקאָנאָמיק, פּאָליטיק און קולטור צו אַ קינסטלעריש באַ־ הערשטן רעאַליסטישן סטיל, ווענדט ער זיך מיט זיין דערציעריש־קריטישן טייל נישט בלויז אַקעגן דעם „דרויסנדיקן“ סאָציאל־פּאָליטישן סיידער, נאָר אויך שוין אַקעגן די „אינעוויי־ ניקע“ כעסרוינעס אינעם שטייגער פונעם שיכט, וועלכן ער וויל דינען. און דעמאָלט ווערט אויך די באַציונג צום שפראַך־פּאָלקלאָר דיפערענצירט. שוין באַ אַקסענפעלדן זעען מיר לע־ פּאָכעס די טענדענץ, אין אַ געוויסער מאָס אויסצומיידן שפראַך־פּאָלקלאָר אין די רעפליקעס פון די פּאָזיטיווע פיגורן. בוילעט ווערט דאָס אָבער אין עטינגערס „סערקעלע“, וווּ דער שפראַך־פּאָלקלאָר ווערט קימאַט אינגאַנצן רעזערווירט פאַר די נעגאַטיווע פיגורן.

אַטאַ דער פּאָקט ווערט אין דער יידישער ליטעראַטור וואָס שפּעטער אַלץ דייטלעכער — ביז נאָך מענדעלען און שאַלעם־אַליכעמען. און אזוי ווי דער פּאָלקסטימלעכער שפראַך־ עלעמענט ביכלאל האָט אין דער יידישער ליטעראַטור אַ כאַראַקטער־באַשטימענדיקן באַטייט, לוינט עס זיך נעמען פאַר אַ ביישפּיל אַ ווערק פון איינעם פון די אינטערעסאַנטסטע צווישן די יידישע שרייבער אינעם באַניונגס־פּעריאָד, „סערקעלע“ פון שלוימע עטינגער, און דורך אַן אַנאַליז צו דערלערנען: (1) ווי דאַרף מען דערקלערן דעם פּאָקט, וואָס גראָד די נעגאַטיווע פיגורן פון דעם ווערק באַנוצן באַזונדערס אַסאַך שפראַך־פּאָלקלאָר אין זייערע רעפליקעס, (2) אריבערגייענדיק צו אַן אַלגעמיינער און מעמילע נאָראַטיווער אַפּשאַצונג, — ווי ווייט איז ביכלאל דאָס באַנוצן פון פּאָלקלאָר־שפראַך און רעדנסאַרטן אין דער ליטעראַ־ טור אַ גוטע און נוצלעכע דערשיינונג.

2. גענעזיס און דעגענעראַציע פון דער רעדנסאַרט

עס איז קעדיי צו באַטראַכטן עטלעכע הויפּט־מאָמענטן אין דעם גענעזיס פון רעדנס־ אַרט, שפּריכוואָרט און ביכלאל פון שפראַך־פּאָלקלאָר.

אַז דער פרימיטיווער אָדער קולטורעל אָפּגעשטאַנענער מענטש דאַרף אַרויסזאָגן אַ גע־ דאַנקעגאַנג, אָדער דערצייילנדיק רעאַגירן אָף געשעענישן, וואָס זיינען צו קאָמפּליצירט פאַר די פאַראַנענע דירעקטע אייגנשאַפטווערטער און אַנדערע אויסדרוק־מעגלעכקייטן, העלפט ער זיך אַרויס מיט אַנטליענע בילדערישע באַשרייבונגען² אָדער דורך בילדע־ רישע אפּעקט־שפּרוכן³. אויב אַזאַ ווערטער־ריי, וואָס איז צום ערשטן מאָל געווען אַ אימפּראָוויזרטע, ווערט אָפּט און אין פאַרשידענע פּאַלן באַנוצט, פאַרשטייפט זיך איר באַטייט; דער באַטייט ווערט קאָנויסטענט. אַטאַ די ווערטער־ריי באַקומט אַ אונטערשטרייכנ־ דיקע ווירקונג, און אויב זי איז אַ געראַטענע, ווערט זי אַריינגענומען אין אַלגעמיינעם געברויך. זי ווערט אַ „שטענדיקע רעדנסאַרט“.

1 פארגלייך, לעמאַשל, די רעפליקעס פון אַרן קלוגער, ייסראַעל אוקראינער, פינכעס דער רויטער — מיט די רעפליקעס פון הערש־לייב, שלוימע פּסיאָיאַכע, וועלוול גיליוואַטע, גאווירל שעד א. א. וו. (אין „דער ערשטער יידישער רעקרט“).

2 פארגלייכענישן, רעטענישן, שפּריכווערטער, ווערטלעך, מעטאַפּאָרן, אָפּשפּרעכענישן, רעדנסאַרטן א. א. וו.

3 אין אפּעקטיווע פּאַלן, קעדיי אויסצודריקן סינע, ליבע, פּראַטעסט, האַסקאַמע א. א. וו. דורך קלאַלעס, לויב־שפּרוכן, זידלערייען, באַקעס, ווינשענישן, רעליגיעזע אויסרופן און ווענדונגען א. א. וו.

מער אויך אין אַזעלכע פּאַלן, וווּ זי פּאַסט נישט דורכויסיק אין אַלע פּראַטים צו דעם קאָנקרעטן מיין און אינהאַלט. זי ווערט אַלץ אָפּטער אַריינגעצויגן אין געברויך, זאָל זיין צוליב אַ טייל פון איר באַטייט (צוליב דער דאָמינאַנטע), אָדער גאַר צוליב איר נעבנבאַ-טייט און אַפּילע אַ טייל פון נעבנבאַטייט, וואָס דאַרף בויילעט מאַכן באַשטימטע אייגנשאַפטן פון קאָנקרעטע דערשיינונגען אָדער אונטערשטרייכן אַ געוויסן מיין. דורך אָפּטן באַנוצן אין פּאַלן, וואָס זיינען בלויז טיילווייז פּאַסיק, ווערט די רעדנסאַרט אויסגעשליפּן. דערביי קומט איר אויס גויווער צו זיין אַסאַך שוועריקייטן. קעדיי עס זאָל באַנומען ווערן דער מיין און באַטייט פון אַ רעדנסאַרט, וואָס איז דאָס ראָוו בלויז טיילווייז פּאַסיק, מוז מען אָנקור מען צו אַ ריי אויסטייטשנדיקע געדאַנקלעכע פּראָצעסן: די רעדנסאַרט זאָפט זיך אָן מיט אַ מענגע פּאַרשידנאַרטיקע אַסאַציאַציעס. אַזוי אַרום ווערט די רעדנסאַרט פעיק אויסצור-ריקן קאָנקרעטסטע פּאַלן. געבוירן פון אומבאַהאַלפּנקייט, ווערט די רעדנסאַרט אַ שאַרפּער און פּלאַסטישער אויסדרוק אינסטרומענט.

סע טרעפט זיך, אַז מע אימפּראָוויזירט אַ וואַריאַציע פון אַ רעדנסאַרט אָדער מע גיט צו צו איר אַ שיינן פון שפּילערישן ווייך; אַזוי אַרום פּורעמט זיך פון דער רעדנסאַרט אַ גלייכווערטל. אויב עס פּאַרשפיצט זיך אין איר דער באַלערעוודיקער מיין, און עס פּאַרסאַכאַקלט זיך אין איר אַ באַשטימטע לעבנסדערפּאַרונג, וואָקסט דערפון אַרויס אַ שפּריכ-וואָרט. זיין פּונקציע איז: אַריינפּרעסן אין פּאַלקסבאַוווסטזיין די באַלפּע-כאַכמע און די דערפאַרונגען פון פּאַלקסלעפּן, אַרומנעמען זיי אין אַזעלכע זאַצן, וואָס לאָזן זיך גרינג איינ-כאַזערן. און ווידער: אויב אַן עמאַציע דריקט זיך אויס אין דער רעדנסאַרט לויט אַ באַ-שטימטער ריטמישער פּאַרם און אין אַנטיטעטישע בילדער, ווערט דאָס דער אָנהייב פון פּרימטיוון ליד. אַריבערגייענדיק צו דער פּאַרם פון אַ ווערטל, שפּריכוואָרט אָדער ליד-אַרטיקן שפּרוך, געהערן די רעדנסאַרטן שוין נישט מער צום פּאַשעטן אויסדרוק-שטייגער, דעמאָלט ווערן זיי „רעד-פּיגורן“, דיכטערישע שפּראַך-צירונג. אין אַ העכערער סטאַדיע וואָקסט אַרויס פּונעם ווערטל אָדער גלייכווערטל דורך ברייטערע צעוויקלונג פּונעם געשיל-דערטן בילד און פּונעם נימשלדיקן מיין—די פּאַראַבל; פּונעם שפּריכוואָרט אַנטוויקלט זיך דורך צעציען און אונטערשטרייכן די דערציילערישע אילוסטראַציע—די פּאַבל; פּונעם ליד-שפּרוך—די פּאַעזיע אין אַלע אירע פּאַרמעס. מיר זעען: די רעדנסאַרט געהער פון אָנהייב אָן צו די ערשטע עלעמענטן פון דיכטעריש-געפּירעמטן וואָרט. זי איז אַ וויכטיקער פּאַלקס-שאַפּערישער אופּטו.

דערווייל, אין אַ פּרימטיווער סטאַדיע, דאַרף די רעדנסאַרט דינען פאַר גאַנץ פּאַשטעטע קאָנקרעטע אויסדרוק-באַדערפּענישן. זי דאַרף קלאַר מאַכן, כאַראַקטעריזירן זאַכן און פּאַקטן אַף אַטאָ דעם אומבאַהאַלפּענעם, באַשרייבערישן אויפן, ווייל עס פעלט נאָך אַ קאָנקרעטער, פינקטלעכערער שטייגער אָנצורופן זאַכן און פּאַקטן באַם נאָמען, איבערצוגעבן די כאַראַק-טעריזירונג דורך אַ באַגריף. צעוואָקסט זיך די רעדנסאַרט אַלץ מער אין דער שפּראַך, זי פּאַרנעמט אַלץ מער אַרט אין דער שפּראַך. אָבער די ווייטערדיקע שפּראַך-אַנטוויקלונג קעמפט אומראַכמאַנעסדיק מיט די דאָזיקע פּאַלקלאַריסטישע עלעמענטן, זיי ווערן פאַרביטן מיט נייעפּונענע און אויסגעאַרבעטע קאָנקרעטע נעמען, אייגנשאַפטווערטער און באַגריפּן. די פּרימטיווע פּאַרם פון שפּראַך-פּאַלקלאַר פּאַרלירט איר אורערשטן פּונקציאָנעלן באַטייט. אָבער נישט שטענדיק גייט די אַנטוויקלונגס-געשיכטע אין אַזאַ גראַדער ליניע. עס מאַכן זיך געשיכטלעכע סיטואַציעס, ווען די געזעלשאַפטלעכע פּאַרמעס בייטן און קאַמפּ-

1 די פּרימטיווע לירישע צוויי-ביז-דריי-שורעסדיקע סטראַפּעס פון די נעגערס, די פּרימטיווע אַלטערטימ-לעכע שפּרוך-ליריק (באַ גריכן און יידן) און אַפּילע די יאַפּאַנישע טאַנקעס (פּינפּשוועסדיקע סטראַפּעס אין פּרייע ריטמען) ווייזן גענוי זייער אַפּשטאַמונג פון אַטאָ רעם שוירעש. ס'איז פּאַראַן נאָך אַ דעגענעראַטיווער אָפּוויג, ווען די רעדנסאַרט אַנטוויקלט זיך צו אַ מאַגישן קישעף-שפּרוך.

ליצירן זיך, נאָר דער אַנטשיידנדיקער ווענדפונקט, די סאַציאלע איבערקערעניש, וואָס דאָרף איבערפורעמען דעם געדאַנק און דאָס וואָרט, פאַרהאַלט זיך נאָך דערווייל איבער געוויסע סיבעס. די באַדינגען זיינען שוין אין ראָוו פּראָטיס צייטיק, זיי ווערן אַפּילע איבערצייטיק, אָבער יענע באַפרייענדיקע ווירקונג אפן געדאַנק און אפן וואָרט, וואָס אַ איבערקערעניש וואָלט געבראַכט, — פעלט נאָך דערווייל. דעגענערירן ביידע, דער געדאַנק און דאָס וואָרט — אייניגעם מיטן לעבן. די פאַרהעלטענישן זיינען שוין פון לאַנג קאָמפּליצירטער איידער די פאַראַנענע אויסדרוק־מעגלעכקייטן, וואָס זיינען לויט זייער מעהוס און פאַרנעם ארויס־געקומען פון אַ פרימיטיווערער געזעלשאַפט־פאַרם און פאַשעטערע באַדערפענישן. גייענדיק אַף דער ליניע פון קלענסטן ווידערשטאַנד — און דאָס איז דאָך כאַראַקטעריסטיש פאַר אזא פּעריאָד — העלפט מען דער שטייגער־שפּראַך מיט עקלעקטישע קאָמבינאַציעס, מיט וואַריירן די געיאַרשנטע רעדנסאַרטן, פּראָזעס, מעליצעס, ווערטלעך, אויסרופן. מע ניואַנסירט און ניצעוועט זיי איבער אָן אַן עק. עס דערגייט אַזוי ווייט, אַז אַ פאַרענדערונג פון קאָנטעקסט אָדער גאָר פון דער קלאַנג־מאָדולאַציע גיט אַנצוהערן אַ פאַרענדערונג פון באַטייט¹. עס איז שווער זיך צו רירן אין דער ענג געוואָרענער שפּראַך, דערפירט דאָס די שטייפקייט צו ראַפּינירטקייט, צו אַן אייגנאַרטיקן שפּראַך־כאַכמענען און שפּראַך־וויצלען². צוליב עפעס אַ ווייטן אַנצוהערעניש און קאם דערהערבאַרער קלאַנגענלעכקייט, צוליב אַ פיינער אָבער ווייניק פּרוכטבאַרער אַסאַציאַציע, מוז מען צוציען גאַנצע פּראָזעס, ווי אין אַ קאַלאַמבור. אין די איבעריקע טיילן פון אַטאַ דער פּראָזע, וואָס געהערן ניט צום איינען, מוזן אַריינגע־טייטשט ווערן כּרעפּעסדיק צוגעטראַכטע באַצייגונגען. אין דערדאָזיקער צונויפגעפּרעסטער, דורכויסיקער וואָרטשפּילעריי פון אומגעהייערן מאַסשטאַב קאָן מען שוין נישט געפינען אַפּילע קיין שפור פון שאַפּערישן אופטו.

דערצו מוז מען נאָך נעמען אין אַכט דאָס באַוויסטזיין פון רעדנדיקן, אַז זיין רעד־שטייגער איז אומזאָלעך, אַז נישט דאָס איז ער אויסן. עפעס שמיכלט ער דערביי, פילט זיך נישט אינגאַנצן גוט. דאָס שלעכטע „שפּראַך־געוויסן“ באַווייזט זיך אין דער הומאַ־ריסטישער באַצייגונג צו דער פּראָזע־אַלאַגיע, וואָס מע באַנוצט זי פון שפּראַך־נויט און אָן וועלכער מען קאָן זיך נישט באַגייין. עס מישט זיך אריין אין די רייד אַ שמיכל, וואָס האַלט זיך אין איין אַנטשולדיקן. דער שפּראַך־טאָן ווערט אַלץ מער און מער פאַראַ־דיסטיש געבויגן, פאַרגייט זיך אין טראַווערסיעס ביז צו גאַליקער זעלבסטאיראַנע³. די שפּראַך ווערט איראַניש פאַראַדיסטיש; זי יוירט ווי אויסוואַקסנדיקע קאַרטאַפּל אַן קעלער, וואָס שפּראַצן קרענקלעך אַפּסניי, ציענדיק זאַפטן נישט פון דער ערד, נאָר פון קעלער־פייכטקייט און פון זיך אַליין.

און אַזוי מאַכט זיך עס, אַז אין אַ באַשטימטער צייט באַשטייט שוין די שפּראַך — באַזונדערס אויב זי געפינט זיך נאָך אין „פאַר־ליטעראַרישן“ צושטאַנד, ד. ה. אין צושטאַנד פון אַ אידיאָם אָדער פון אַ געגנט־דיאַלעקט, אַ ווייניק אַנגערירטן פון דער ליטעראַטור־שפּראַך — פון לויטער אויסגעריבענע, געדיכט אַנגעדראַלענע רעדנסאַרטן, מעליצעס, גלייכ־ווערטלעך, שפּריכווערטער, פּאָלקסליד־זאַצן, אומבאַטייטיקע „אַפּר־ווערטער“, אַפּעקט־אויס־רופן (קלאַלעס, בראַכעס, זידלערייען, לויב־שפּרוכן א. אַז. וו.) און פון אַנדערן שפּראַך־

1 ווי באַוויסט, איז אַטאַ דער מאַמענט דערפירט ביז צום עקסטרעם אין דער כינעזישער שפּראַך, וואָס איז טיפּיש געוואָרן מיט איר אָפּגעשטאַנענקייט איבער אייגנאַרטיקע געשיכטלעכע סיבעס. אין דער כינעזישער שפּראַך בייטן זיך אָן אַ עק די פאַרשידענע באַטייטן פון דעמועלבן וואָרט, ריכטיקער, טראַף, לויט די מינדסטע אָפּ־בויגן אין מאָדולאַציע, טאָן און קאָנטעקסט. אָבער אויך אין אַלע אַנדערע שפּראַכן אין אַ אָפּגעשטאַנענעם פּעריאָד באַמערקן מיר ענלעכע דערשיינונגען, כּאָטש אין אַ ווייט קלענערער מאָס.

2 זע ווייטער, ז. 94—95.

3 אויך דאָרט.

פּאָלקלאָר¹. די שפּראַך דריקט שוין מער נישט אויס נאַרמאַל און זאַכלעך דאָס, וואָס דער רעדנדיקער וויל, נאַר דאָס, וואָס זי, די שפּראַך, וויל און קאָן. עס הערט זיך שוין פון איר אַרויס אַזאַ מין טאָן, אין וועלכן ס'איז פאַראַן אי פון טיפּשעס, אי פון שיגאַען. די שפּראַך איז סיי אויסגעשעפט און מאַגער מיט אירע אויסגעריבענע קאָמבינירטע טראַפּאַרעטן, סיי איבערפּאַנירט מיט דער „געהויבענער“ ווילד צעוואַקסענער געציקלטקייט, וואָס קאָן אַלץ ביז גאָר דיפּערענצירט אַרויסזאָגן, נאַר נישט דאָס, וואָס מע דאַרף. פאַרשאַרפט ווערט דער כאַראַקטער פון אַטאַ אַזאַ רעדשטייגער, ערשטנס, איבער דעם וואָס דאָס דענקען פון אַ באַ- שטימטן אָפּגעשטאַנענעם שיכט איז צו פּויל אָף צוצוטראַכטן נייע נעמען, עפּיטעטן, פּרע- דיקאַטן פאַר די נייע דערשיינונגען, וואָס האָבן אין זיך געפּערלעכע מאַמענטן פאַר די עקזיסטענץ פון אַטאַ דעם שיכט, און דערפאַר באַנוגנט מען זיך מיט קאָמבינאַציעס און פאַרשטייפונג פון די אַלטע שפּראַך-פּאָלקלאַריסטישע עלעמענטן. צווייטנס — איבער דער טטירע צווישן דעם ברייטערן, אַמאָל אַפּילע איבערגעשפיצטן באַנעם, וואָס ווערט אופּגעצווונ- גען פון די נייע דערשיינונגען — און צווישן די קליינלעך נעבעכדיקע רעאַלע באַדינגונגען. דאָס פּירט צו אַ מין שמאָלקעפּיקער, באַגרענעצט-נאַרישער כריפּעסדיקייט, וואָס דריקט זיך אויס אין ווערטלדיקער שפּראַך².

און איצט קריכט אַרויס און באַווייזט זיך בויילעטער דער אורשפּרינגלעכער מעהוס פון שפּראַך-פּאָלקלאַר, וואָס איז פון אָנהייב אָן געווען אַ נויט-הילף און האָט אָנשטאַט אָנצור- רופן זאַכן באַם נאָמען, אָנשטאַט צו כאַראַקטעריזירן דורך אַ פינקטלעכן אייגנשאַפטוואַרט בלוז אומפולקום באַשריבן אָדער אַרומגעשריבן די באַגריפּן און בילדער. איצט באַווייזט זיך שוין אַטאַ דער כּיסאַרן אין דער פולער מאַס, ניט געמינערט דורך דער פּריערדיקער פּאָזיטיווער פּונקציע פון פּאָלקלאַר, וועגן וועלכער מיר האָבן אויבן גערעדט. אַטאַ דער פּאַקט, די אומגענויקייט פון דער רעדנסאַרט, ווערט איצט אויסגענוצט פון אַלע די, וואָס ווילן זייער געדאַנק דורך מעליצעס, סטערעאָטיפּישע פּראַזעס און גאַרנישט באַדייטנדיקע שפּראַך-טנועס דאַפּקע גיכער באַהאַלטן אַיידער אַרויסזאָגן, באַרעדעוויק רעדן און זיך נישט „אַרויסכאַפּן מיט אַ וואַרט“. אַטאַ די „וויציקע“ ווערטלדיקייט און געפּרעסטע פּראַזעאָלאָגיע האָט אין דעם פּאַזיס שוין דורכויס קיין שום שייכעס נישט מער צו „געזונטער פּרי- מיטוויקייט“, „פּרישקייט“ און „נאַוויקייט“, ווי מע מיינט אָפּט אַלפּי טאַעס, אַז דאָס איז די טעווע פון יעדן שפּראַך-פּאָלקלאַר ביכלאַל. דער שפּראַך-שטייגער פון אַ „כּיטערן פּויער“, אַטאַ דער שפּראַך-שטייגער, וואָס איז געפּורעמט געוואָרן פון אַן ענלעכער הינטערשטעלי- קער געשיכטלעכער סיטואַציע און וואָס מע האַלט אויך אַמאָל פאַר „נאַווי“, דינט אינ-

1 דער אַרויסגעבער פון די „Mitteilungen für juedische Volkskunde“ ד״ר גרינוואַלד, האָט מיר דערציילט, אַז פאַרינטערעטירט מיטן יידישן פּאָלקלאַר האָט ער זיך צוליב אַזאַ צופאַל. צוריק מיט אַ דרייסיק יאָר האָט ער אַמאָל אין האַמבורג געהערט רעדן אַן אַלטיטשקע יידישע פּרוי, וואָס האָט נאָך גערעדט אָנעם אַנטן יידיש-טייטש פון יענעם קאַנט. עס האָט אים מאַדנע פאַרכידעסט, וויפּל גלייכווערטלעך, רעדנסאַרטן, שפּריכווערטער זי באַנוצט אין אירע רייד. גענויער צוהערנדיק זיך צו אירע ווערטער, וועלכע ער האָט אין אָנהייב ווייניק פאַרשטאַנען, האָט ער באַ- מערקט, אַז אַלע אירע רייד זיינען קימאַט דורכויס אַיין גרויסע קייט פון שפּראַך-פּאָלקלאַר. — אַז דער מין פּאָלקלאַר-אַשירעס אין די רייד פון אַטאַ דער יידענע איז נישט געווען קיין סימען פון שפּראַך-אופּבלי און „פּרישקייט“, נאַר פאַרקערט, פון שפּראַך-דעגענעראַציע און אָפּגאַנג, איז קלאַר. דיאָזיקע יידישע זקיינע האָט דאָך געהערט צו די „עלצטע מאַהיקאַנער“ פון יידיש אין יענעם דרייטן קאַנט. און זינט דעמאָלט איז יידיש דאָרט שוין אינגאַנצן און אָף שטערניק אָפּגעשטאַרבן.

2 אַטאַ די קאָמבינאַציע פון באַגרענעצטער טיפּשעס און קלאַמערשטער כריפּעס איז כאַראַקטעריסטיש נישט בלוז פאַר אַ ווערטלדיקן יידיש פון אַ באַשטימטער צייט און אַ באַשטימטן שיכט, נאַר אויך פאַר אַ גאַנצער ריי דייטשישע דיאַלעקטן. לעמאַשל, פאַר די שוויצער-דייטשישע, ווינער, בערלינער, בעמישע, זאַקסישע דיאַלעקט, וואָס קלינגען אַמאָל אויך דורכויס ווי איין גרויסע קייט פון ווערטלעך, וויצן, באַן-מאַס. ענלעכע פּאַליטיש-סאַציאַלע באַ- דינגונגען, אין וועלכע עס לעבן באַשטימטע שיכטן (די אייגנטלעכע טרעגערס פון אַטאַ די דיאַלעקטן זיינען קיינ- מאָל נישט די אויבערשיכטן), האָבן דערפּירט צו ענלעכע דערשיינונגען אין דער שפּראַך-אַנטוויקלונג.

עמעסן דעם סאָציאַל- און פּאָליטיש-אונטערדריקטן פּויער, וואָס פּאַרקויפט אַליין זיינע פּראָ- דוקטן, אָדער פון נויט זיין פי און ערד, דערצו, אַז ער זאָל זיך קאָנען שטעלן אַקעגן אַ פלינקערן פון אים, כאָטש אַמאָל נישט קיין סאָך אַנטוויקלטערן (אין פּאָליטישן און עקאָ- נאָמישן זינען) פּויער-קויפּער אָדער הענדלער. אַקוראַט אַזוי ווי אָטאָ דער שפּראַך-שטייגער דינט דעם באַלגופּישן פּויער, וואָס קויפט איין, קעדיי אָפּצונאַרן אַ שוואַכערן, דעם אַרעמען פּויער¹.

די שפּראַך פּונעם „כּיטרען פּויער“ ווייזט לויט אירע אינעווייניקסטע טנועס און האַ- וואַיעס אין די וויכטיקסטע שטריכן אַ גרויסע ענלעכקייט מיט דער שפּראַך פון די נעגאַ- טיווע פיגורן באַ עטינגערן, אַקסענפעלדן, לינעצקין, מענדעלען און שאַלעם-אַלייכעמען. און די דאָזיקע ענלעכקייט געפינען מיר סיי אין די גאָרנישט זאָגנדיקע פּילואַרטיקע טיראַדעס, סיי אין דער צעקראַכענער וואַרטאַרעמקייט, וואָס באַמערקט זיך אין יענע פּאַלן, ווען עס פעלט אָטאָ די פיגורן זעלבסטזוכערקייט, און זיי באַהאַלטן זיך דערפאַר אונטער פּילבאַ- טייטיקע, אינעמעסן האַלב-שטומע ווערטעלעך: „נו“, „עס“, „הם“, „מאַלע-וואָס“, „סטייטש“, „ווי געשיקט זיך“, „וואָס-שאַיעך“, „האַ-יאָ“, „ווייס-איך“ א. א. וו. אַזאַ שטייגער רעדן איז נישט „נאַ-ו“, פּאַרקערט, ער איז אין העכסטן גראַד ראַפּינירט, כאָטש אין טאָך באַגרע- נעצט און דעפעקטיוו. איבערגעשפיצט און גרינטלעך אויסגעפרוווט דורך געברויך אין מע- שעך פון לאַנגע אָפּגעשטאַנענע צייטן, איז אָטאָ דער פּאַלקלאָריסטיש באַוואַקסענער רעד- שטייגער אַן אינסטרומענט פון פּאַרקריפּלן האַנדל-וואַנדל, פון זיך דינגען, אַ רעד-שטייגער ווי פּאַר אַן אָפּמאַך. דער נעבעכדיקער קליינהענדלער און דער אַזויגערופענער „לופּט- מענטש“, בעקיצער, דער „לומפּן-קליינבירגער“ פון פּאַרוואַרפענעם, פּאָליטיש און עקאָנאָ- מיש פּאַרקריפּלן טונעיאַדעווקע, גלופּסק און קאַפּצאַנסק, באַמיט זיך, כּריפעסדיק נאַריש, איראַניזירנדיק פון זיך און פון דעם אַנדערן — וואָס קאָן די קונץ פּונקט אַזוי ווי ער, — מיט הילף פון זיין רעד-טאַקטיק, באַהאַלטנדיק זיך אונטער געגליווערטער ווערטלדיקייט, זיך דערשלאָגן צו וועלכע עס איז גינציקע פּאַזיציעס.

דערצו אָבער מוז מען נאָך צוגעבן: אויב דער איקער מיין פון אָטאָ דער ווילד-צעלאַ- זענער ווערטלדיקייט איז — זיך ניט פּאַרעדן מיט אַ איבעריק וואַרט, ניט אַרויסצוגעבן פון דער האַנט קיין קאָזירן (טויזן), אויסצומיידן היסכּיוועסן, זיך מיט גאָרנישט צו בינדן, אַזוי זיינען פּאַראַנען אויך זעלטענערע פּאַלן, ווען אָטאָ די ווערטלדיקייט ווערט באַנוצט אָן אַ דייטלעכן צוועק. דעמאָלט, ווען זי דאַרף באַפּרידיקן באַם פּאַשעטן מענטשן אַ מין פּסעוור- דאָ-קינסטלערישע באַדערפעניש, וואָס קומט פון דער אַלגעמיינ-מענטשלעכער שפּיר-נעטיע. מיר באַמערקן אַמאָל, ווי אַ מענטש ציקלט זיך שפּילעריש מיט אַרנאַמענטאַלע פּראָזעס, קוויקט זיך מיט סטאַמ-רייד און האָט מעשוונע האַנאַע זיך צוצוהערן צו זיינע אייגענע

(1) וועגן דער שפּראַך פּונעם „כּיטרען פּויער“ באַמערקט טאַלסטאַי (זע גאַרקיס זיכרוינעס וועגן טאַלסטאַי, קאַפיטל XVI):

ד. ה. די טיפּן פּויעריס, וואָס גאַרקיס מאַלט און וועמענס שפּראַך טאַלסטאַי קריטיקירט — מ. וו. „... в жизни они говорят глупо, несуразно. — не сразу поймешь, что он хочет сказать. Это делается нарочно, — под глупостью слов скрыто желание дать выговориться другому. Хороший мужик никогда сразу не покажет своего ума, это ему не выгодно. Он знает, что к человеку глупому подходят просто, безхитростно, а ему того и надо! Вы перед ним стоите открыто, он тотчас и видит все ваши слабые места. Он недоверчив, он и жене боится сказать заветную мысль...“

ווייטער, אַז טאַלסטאַי האָט טיינעס צו גאַרקען, לעמיי זיינע פּויעריס רעדן מיט לויטער אַ פּאַריזמען, כאָטש דער אָפּאָריים איז פּרעמד אין דער רוסישער שפּראַך — פּרעגט אים גאַרקיס: „А пословицы, поговорки? — Это другое. Это не сегодня сделано.“

די „ווערטלדיקייט“, די „שפּראַך-פּאַלקלאָריסטיק“ אין אָפּגעשטאַנען-פּויערישן רעד-שטייגער פון אַלע לענדער איז באַקאַנט. זי ווערט שטענדיק באַנוצט אין אַלע בעלעטריסטישע ווערק, וואָס באַהאַנדלען פּויערישן לעבן- שטייגער.

צוועקלאזע דריידלעך. מע מוז דערפאר אויסטיילן צוויי קאטעגאָריעס פון ווערטליקייט: אַזאַ, וואָס האָט אַ צוועק און אַ באַשטימטע פונקציע, — און אַ צוועקלאָזע, שפּילעוודיקע. פון דער ערשטער קאטעגאָריע, פון יענער וואָס האָט יאָ אַ באַשטימטע פונקציע, קאָן מען זאָגן, אַז אין דער יידישער סוויוע איז זי געווען כאַראַקטעריסטיש פאַרן „לומפּנקליינ-בירגער“¹. די לעבנסבאַדינגונגען פון „לומפּנקליינבירגער“ און זיינע צוועקן האָבן צוליב באַשטימטע פונקציעס אויסגעפורעמט די איבערגעשפּיצטע ווערטליקייט פון שפּראַך. די ווערטליקייט איז אַזאַלכטן נישט געווען דער קירצסטער וועג אָף אויסצודריקן פּינקטלעך אַ געדאַנק. פאַרקערט, זי איז דער שאַרפּזינקסטער אויסוועג ווי אַזוי זיך נישט אַרויס-צוזאָגן איינדייטיק², ווי אַזוי זיך צו באַהאַלטן אונטער שפּראַך-טנועס, פון וועלכע מע קאָן זיך, אויב נייטיק, אַרויסדרייען און אָפּזאָגן, מיטן פאַרשטענדלעכן אויסרייד, אַז „עס רעדט זיך אַזוי“. און דאָ ווערט קלאַר דער באַטייט און די פונקציע פון אַטאַ דער באַרעדעוור-דיקייט. אין איר האָבן די באַרופּלאָזע לופּטמענטש-מאַסן, דאָס פּאָפּעריזירטע יידישע קליינ-בירגערטום, וואָס האָט געלעבט אין אויסטערליש דעמפּיקער געדיכטקייט, געפונען דאָס פאַ-סיקסטע מיטל איינצוהילן דערינען דעם איימעדיק-לעכערלעכן, קליינלעכן אָבער ביטערן „פאַרנאָסע-קאַמף“. לעבנדיק אין דער קליינשטעטליקער בלאָטע, אָן צופּלוס פון נייע עקאַ-נאַמישע מעגלעכקייטן און מעמילע אויך אָן צופּלוס פון אַ נייעם געדאַנק, אָן פּערספּעק-טיוון, אָן אַ דייטלעך אַנטוויקלטער סאָציאַלער דיפּערענציאַציע, דערצו נאָך אָנגעלאָדן מיט דעפּאַרמירטער רעשטלעך פון אַן אַלטער טעאַלאָגישער וואַנדער-הענדלער-קולטור — קאָנקורירן זיי מעויעמדיק איינער מיטן אַנדערן, מיט גוטנס און מיט בייזנס, מיט מוירע און קלוגיטש-קייט, מיט אומצוטרוי און פאַרביסענער פאַרויכטיקייט. די שפּראַך ווערט אויסגעאַרבעט אָף אַזאַ שטייגער, אַז מע זאָל נישט קאָנען „כאַפּן באַם וואַרט“.

פון געוויינטקייט איז דער איבערגעלאָדענער „דיפּלאַמאַטישער“ רעד-שטייגער פּאַמע-לעך אַלץ מער אַריין אין דער טעווע פון רעדן ביכלאַל. אַפּילע אין אינטימען און אין מישפּאַכע-שמועס, וווּ ער איז אינגאַנצן נישט נייטיק. אַ מין פעכט-שפּיל מיט ווערטער אויך דאַרט, וווּ עס קאָן גאַרנישט דערמיט דערגרייכט ווערן. אַ פּיקטיוו סויכער-מויכערן און מאַסעמאַטן אַפּילע באַ גלייכגילטיקסטע פּראָגן און ענטפּערן, אַ נאַריש-דיפּלאַמאַטיש אַרומ-רעדעניש דאַרט אַפּילע, וווּ עס גייט בלויז וועגן באַפּרידיקן סטאַם נייגערקייט. פּונקט אַזוי ווי ר' אַטער יאַקענהאַז און ר' מענדעלע הייבן אָן אין אַ הייסן זומערטאַג, פון הונגער און לאַנגווייליקייט, גלאַט אַזוי זיך, צוועקלאָז, ווייל קיין פּאַקטישע געשעפטן זיינען נישטאַ, בייטן צווישן זיך „מאַנע-לאַשנס“, אָף „טויזנט און איין נאַכט“, סליכעס אָף טאַלעסקאַטנס, קינעס אָף טילעמלעך, קעדיי כאַטש פאַר זיך אַליין מאַכן אַן אָנשטעל ווי מע וואַלט געהאַנדלט.

אויסגעטון פון צוועקמעסיקייט, באַקומט אַטאַ דער רעדשטייגער גראַטעסק-נאַרישע שטריכן. דעם מאַמענט האָט באַזונדערס שאַלעם-אַלייכעם אויסגענוצט מיט גרויס מייסטער-שאַפט. די ווירקונג פון זיינע לעכערלעכע פיגורן איז דעריקער אופּגעבויט אָף דער שילדע-רונג פון אַטאַ דעם פּאַקט: אָף דער דיספּראָפּאַרציע צווישן דעם סכּום אָנגעשטרענגטער כּריפעס און „דיפּלאַמאַטיע“ אינעם רעדן און האַלטן זיך פון די פאַרשויען — און דעם ניש-טיקן צוועק, וואָס וויל דערמיט דערגרייכט ווערן. —

1 כאַטש מיר באַגעגענען אַמאָל אַטאַ דעם רעדשטייגער אויך אין יענע שיכטן (באַ מענדעלען, זע „די טאַקסע“), וואָס געהערן צו די „קאָהאַלשע טוערס“, שטאַט-באַלעטויוועס, באַלטאַקסעס, און אַנדערע פּיאָוקעס. זייער ספּעקוליאַטישע סיטואַציע נייטיקט זיך אויך אין די „דיפּלאַמאַטישע“ פונקציעס פון פּאַלקלאָריטישן רעדשטייגער.

2 זע זוגאַב III „שפּראַך-פּאַלקלאָר באַ מענדעלען“.

עטינגער וויל מיט דעם רעדשטייגער ווייזן, אף וואָסער אויפן זיינע נעגאָטיווע פיגורן באַהאַלטן זייער נישטיקייט אָדער צוואַקאָשקייט אונטער דער ווערטלידקער פּראָזע-אַלאָגיע. אַנדערש מענדעלע, וועלכער מאַכט אַן אָנשטעל, ווי ער וואָלט דעם אויפן טראַכטן און באַנעמען פון טונעיאַדעווקער אָדער גלופסקער ערנסט גענומען. אין מענדעלעס פּראָזע קומט זעלטן אַמאָל ש. י. אַבראַמאָוויטש מיט זיין אייגענעם נוסעך צום וואָרט. אין די דיאַלאָגן רעדן די פּאַרשוינען מיט זייער נוסעך, יעדער לויט זיין כאַראַקטער ניאַנסירט; אין די כראַניקאַליש באַריכטנדיקע שטעלן אָדער באַטראַכטערישע מאַנאַלאָגן רעדט דער פּיקטיווער ר' מענדעלע, דער מויכער-ספּאַרים, מיט זיין אייגענעם, ניט אַבראַמאָוויטשעס שפּראַך-נוסעך. אַבראַמאָוויטש נעמט נאָר אין יענע ערטער דאָס וואָרט, וווּ ער אַנטוויקלט פּראָגראַמאַטישע געדאַנקען, וווּ ער באַשרייבט פּאַזיטיווע פיגורן, קינדער, נאַטור און ביכלאַל „פּאַזיטיווע“ סיטואַציעס. דעמאָלט ווערט פּלוצים מענדעלעס שפּראַך פּאַשעט, אופריכטיק-האַרצלעך, מיט זייער ווייניק אָדער איבערגעפורעמטן שפּראַך-פּאַלקלאַר, וואָס האָט שוין דאָסמאָל נישט מער קיין איראַנישע קאַוואַנע. דאָס ראָוו פּיקטיווע רעפּלעקסיעס און לירישע כּקירעס, מיט וועלכע מענדעלע הייבט געוויינלעך אָן זיינע ווערק, זיינע קאַפיטלען, די שילדערונג פון געוויסע געשעענישן (זיי טרעפן זיך אויך אין באַשטימטע „אַפּרופּונקטן“ אינמיטן דער דערציילונג) ווערן געפירט אַף ר' מענדעלעס, דעם פּיקטיווען מויכער-ספּאַרימס, שטייגער צו טראַכטן און צו רעדן, ווייל זייער מיינ איז אַ סאַטיריש-איראַנישער. דערמיט ווערט פון אַטאָ דעם ר' מענדעלע אַליין אויך איראַניזירט. ש. י. אַבראַמאָוויטש מאַכט אַן אָנשטעל, ווי ער וואָלט דעם אויפן טראַכטן און באַנעמען פון קאַפּצאַנסקער יידן ערנסט גענומען. אַזוי שפּרייט ער אויס אין ר' מענדעלעס מאַנאַלאָגישע רעפּלעקסיעס די קאַפּ-צאַנסק-גלופסקער „פּילאָזאָפּישע כּקירעס“ מיט אַלע ניין מאָס רייד, וואָס זיינען פאַר זיי כאַראַקטעריסטיש — אין דער געציקלטער גלייכווערטלידיקייט און מאַגדישער היפּערבאַליק. ער דעמאָסטרירט אַזוי אַרום זייער „טיפּערן באַטייט“, מאַכט פון זיי אַ טעל. דאָס אַכראַיעס פאַרן רעדשטייגער גייט איבער פון אַבראַמאָוויטשן — אַפּן פּיקטיווען ר' מענדעלע¹.

אַבראַמאָוויטש לייגט אַריין אין די טונעיאַדעווקער כּקירעס אַ קלאַמערשט „טיפּערן באַ-טייט“, כּאָטש אַ מעשונע-נאַרישן, שטעכיק-איראַנישן. אַזוי אַרום ווערט די לעכערלעכקייט בייסיקער, נישטיקער, אומעטיקער — ביז צו טראַגיק-קאַזים. באַ עטינגערן איז סאַטידע און הומאַר פאַראַן בלויז אין דער פּאַרם פון אַ קימאַט גוטמוטיק שמיכלדיקער איראַניע, וואָס הייבט זיך ערשט אָן צורירן צו די פרומלעך-צוואַקאָישע פיגורן. די צעפּוילטקייט פון דער אַלגעמיינער לאַגע, פון דער גרויסער מאַסע לופּטמענטשן א. א. ו. באַמערקט ער נישט און טשע-פעט נישט. ער (לעהייפּעך צו י. ב. לעווינאָן) זעט די סיבע פון אַלע געזעלשאַפּטלעכע אומגליקן — בלויז אין באַשטימטע איינצלנע פּאַרשוינען און אין זייער שלעכטקייט². עטינגער גער האַלט ערשט באַם אָנהייב פון קינסטלערישער געזעלשאַפּט-קריטיק. אַבער שוין אַטאָ דער אָנהייב דריקט זיך אויס אינעם סטיל אַף אַזאַ שטייגער, וואָס וועט שפּעטער, פאַרן ליטעראַ-רישן נוסעך ביז נאָך שאַלעם-אַלייכעם זיין ביז גאַר כאַראַקטעריסטיש.

מיר ווייסן, וואָס פאַר אַ וויכטיקע האַשפּאַע עס האָט אַף דער פּורעמונג פון מענטשלעכן רעדן די שפּיל-נעטיע, דאָס צוועקלאָזע זיך צאַצקען מיטן וואָרט. שפורן דערפון געפינען

1 גענויער וועגן דער ראָל פון שפּראַך-פּאַלקלאַר אין מענדעלעס סטיל-זע אין די „צוגאַבן און אָנמערקונ-גען“ III.
 2 „ליידער ווערען דיעזעס איינען שלעמעס וועגען מעהרערע (געמיינט איז „פּילע“ אָדער „רי מעהרהייט“ ווייל „מעהרערע“ אין איינגטלעכן באַטייט (עטלעכע) האָט אין דעם צוזאַמענהאַנג קיין זיינען נישט; אַזעלכע סטיליסטישע פעלערן אין עטינגערס דייטשע זאַצן קומען זייער אָפט פאַר. — מ. ו. (על-דענקענדע יודען פּאָן אַנדערען (נישט-יודן. — מ. ו.) פּעראַכטעט“ (סערקעלע, קאַוויים בד. 2 ז. 424). אַזוי פּאַרמולירט עטינגער די סיטואַציע.

מיר אומעטום: אָנגעהויבן מיט די אָפט ריין גלאַסאַלאַישע¹ עלעמענטן פון זינלאָ צונויפֿ-
געשטעלטע אָנבאַטייטיקע ווערטער אין די אָנהייב־שורעס פון אַלטע פרימיטיווע פּאָלקס־און
קינדער־לידער, און אויסגעלאָזן מיט די ראַפּינירטסטע ליד־פּאַרמען ביכלאַל און רעפּרעך־
סטראַפּעס ביפּראַט. מע מוז אָבער פּאַנאַדערטיילן די וואָרט־שפּילערייען פון צווייערליי אַנט־
וויקלונגס־פּאַזיסן. אַט די צוויי מינים וואָרט־שפּילן שטייען איינע צו דער אַנדערער אינעם
זעלבן פּאַרהעלטעניש, ווי די צווייערליי באַטייטן פונעם וואָרט „שפּיל“, נעמלעך, ווי אַ קינד־
סטלער־ישע טעטיקייט — צו אַ מער אָדער ווייניקער נישט ערנסטער פּאַר־
וויילונג. דער פרימיטיווער. מענטש שפּילט, אין ערנסטן באַטייט פון וואָרט, אַף יענע
ווערטער, וואָס האָבן אים טייער געקאָסט, וואָס קלינגען אים אָנגענעם, ווייל זיי דערמאָנען
אים עפעס ליבס, אָדער, ווייל מיט די ווערטער שטרענגט זיך אָן אין אים אַ שטימונג, אַ
געפיל, אַ געדאַנק, וואָס ווילן געפינען אָן אויסדרוק. אמאָל באַרימט ער זיך נאָווי מיט
„קישעפּדיקע“, „וויכטיקע“ אָדער קלינגענדיקע ווערטער. אַזאַ „שפּיל“ איז שעפּעריש און גע־
הער צו די יעסודעס פון דער פרימיטיווער פּאַעזיע און וואָרטקונסט. אַזעלכע עלעמענטן פון
שפּראַך־פּאָלקלאָר ווערן פון די ליטעראַרישע מייסטערס באַנוצט מיט אַ פּאַזיטיוון מיינ־
קעדיי לעבעדיק און קרעפטיק צו מאַכן דעם אויסדרוק און זיין בילדערישקייט. אַנדערש איז
די וואָרט־שפּילעריי פון אַ פּעריאָד, ווען די שפּראַך־אופּגאַבן פון אַן אָפּגעלעבטער צייט
זיינען שוין לאַנג איבעררעאָליזירט געוואָרן און די שפּראַך ליידיט שוין פון ווילדן איבערוויקס.
אַטאַ די שפּילעריי קאָן דאָן שוין נישט מער פּאַרגליכן ווערן מיטן קימאַט אומבאַווסטזיניקן
שפּילערישן צייכענען אין זאַמד, וועלכע האָט עפשער אַמאָל דעם פרימיטיוון מענטשן דער־
פירט צו דער דערפינדונג פון שריפט. פּאַרגליכן ווערן קאָן די דאָזיקע שפּילעריי נאָר
מיט געצאצקעטער קאַליגראַפּיע פון אַ פּוסטן מענטשן, וואָס האָט נישט קיין געדאַנקען.
זי שטאַמט נישט, אַטאַ די וואָרט־שפּילעריי, פון דער אורשפּרינגלעכער האַנאַע פון שיינעם
וואָרט, נאָר פון דעם כיישעק אויסצואַדערן צוועקלאָזע האַמצאַעס און דריידלעך, ווי אַ
סוראַגאַט פון קאָנקרעטע געדאַנקען. אַ אויסדרוקפּאַרם, וואָס האָט שוין איבערגעזיירן, ווערט
פון דער געדאַנקען־אַרעמקייט אויסגענוצט, קעדיי מיט ווערטער מאַכן אַן אָנשטעל פון גע־
דאַנק. עס פעלט דעם אינטעלעקט פון אַזאַ צייט אימפּולסן, קעדיי זיך „איבערצואַרענטירן“.
דאָס שטענדיקע מעכאַנישע אָנזאַמלען פון שפּראַך־פּאָלקלאָריסטישע קאָמפּינאַציעס און וואָ־
ריאַציעס דערפירט צו אַ שפּראַך־געשווילעכקייט, צו אַ שפּראַך־פּאָלקלאָריסטישער „עלעפּאַנטיאַ־
זיס“ מיט גראַטעסקע פּאַרמעס.

3. בייך־פּראַזעאַלאַגיע אינעם רעדשטייגער

די יידישע שפּראַך איז אין אָנהייב פון איר באַניונג (אָנהייב 19 יאָרה) געווען
אָנגעלאָדן נישט בלויז מיט אייגענער אַלטער שפּראַך־טראַדיציע, נייערט אויך מיט אַ מענגע
שפּראַך־מאַטעריאַל, פּראַזעאַלאַגיע, סינטאַקטישע פּאַרמעס, וואָס האָבן נישט אָפּגעשטאַמט
פון אייגענעם שפּראַך־באָדן. געמיינט זיינען יענע עלעמענטן, וואָס זיינען אָנגעקומען פון

1 גלאַסאַלאַליע — „ציונגען־רעדעניש“ (גריכיש, — „נבא“ העבר.), אורשפּרינגלעכער טייטש: אופּגערגט עקסטאַ־
טיש שטאַמלען ווערטער אָדער סטראַפּן אָן אַ באַשטימטן באַטייט, וואָס ווערן אויסגעטייטשט ווי אַ פּאַרהוילענע
נעווע אין אַ אומפּאַרשטענדלעכער שפּראַך. — דיועלבע דערשיינונג איז באַקאַנט בענעגייע קינדער־לידער און ביכלאַל
פּאָלקסלידער. לעמאַשל:

ענא, בענא,	אַרער: ענטעלע
קאַטשקאַ שטענא,	פענטעלע
ראָזאַ ליפּקאַ,	שיקעלע שאַ א. א. א. וו.
קאַטשקאַ שטיפּקאַ...	

זע: „באַ אונדז יידן“, זאַמלבוך פּאַר פּאָלקלאָר א. א. וו. ש. לעהמאַן, „די קינדער־וועלט“ ז. 113 א. וו.,

דער געיאַרשנטער העברעיִשער קולטוס-און קולטור-טראַדיציע. ביז צום סאַף 18 יאָרהונ-
 דערט האָט זיך דאָס קולטורעלע לעבן פון דער ייִדיש-רעדנדיקער סוויוע דעריקער באַוועגט
 אין די גרענעצן פון רעליגיע, קולטוס און טעאַלאָגיע. הייסט עס, אין ליטעראַרישן זינען—
 דאָס ראָו לויטן גייסט פון דער העברעיִשער שריפט-שפראַך. זינט דעם 15-טן יאָרהונדערט (און
 אויך פריער) ווערן קולטישע, טעאַלאָגישע און מוסער-ביכער איבערגעזעצט אָף ייִדיש-
 טייטש; מיר ווייסן אָבער אויך פון אַלע ענלעכע פּאַלן אין אַנדערע שפראַכן, ווי גענוי עס
 האַלטן זיך אַזעלכע איבערזעצונגען באַם כאַראַקטער פון דער אַריגינאַל-שפראַך, ווי
 שטאַרק עס ווערן אָפּגעהיט אירע טנועס, איר סינטאַקסיס און-איר גאַנצער שטייגער¹. דער
 פרישערער שפראַך-טאָן אין דער לעפיערעך אַרעמערער וועלטלעכער ליטעראַטור אין
 אַלט-ייִדיש—פון וועלכער עס האָבן זיך אָפּגעהיט דאָקומענטן נישט קיין סאַך ייִנגערע ווי
 פון דער רעליגיעזער ליטעראַטור—האָט ניט געקאַנט בייקומען אָטאַ די אַרכאַיזירנדיק
 פרומלעכע איבערזעצונג-שפראַך מיט איר קאַנאַניזירטן כאַראַקטער. די האַשפּאַע פון דער
 רעליגיעזער ליטעראַטור האָט דאָמינירט אין דער ייִדישער שפראַך און האָט דערלאַנגט
 אַפילע אינעם פּאַלקסליד און טאַגטעגלעכן שמועס אַריין.

אַלטע הויכקולטורעלע ליטעראַטור-שפראַכן, וואָס ווערן נישט באַצייטנסט באַנייט דורך אימ-
 פולסן פון אַ סאַציאַלער איבערקערעניש (האַגאַם די סיטואַציע איז לויט די עקאַנאָמישע באַדינגונגען
 שוין לאַנג צייטיק), באַקומען, אַפילע אינעם פּאַשעטסטן טאַגטעגלעכן שמועס, אַ שטאַרקע נעטיע
 צו קאַנאַניש-פּאַרגליווערטער פּראַזעאַלאָגיע. יעדער אָפּנויג פון דער אויסגעטרעטענער מע-
 ליצע קומט אָן שווער; ער ווערט באַטראַכט ווי אַ פּאַרשוועכונג פון סטיל און ווי אַ שע-
 דיקונג פון דער שפראַך. אָטאַ די נעטיע פּאַראַליזירט די אומיטלבאַרקייט פונעם אויסדרוק.
 די שפראַך מאַכט זיך, אַזוי צו זאָגן, אומאָפּהענגיק פון לעבן און רעדט איצט שוין בלויז

1 די האַשפּאַע פון דער ביב-איבערזעץ-שפראַך אָף דער דייטשישער, ענגלישער, קירכנסלאַווישער און אנדערע
 שפראַכן איז באַקאַנט. „צוליב דער הייליקייט, וואָס האָט אָף דעם בוך, אָף דער ביביל גערוט, האָבן די איבערזעצער
 מוירע געהאַט צו פּאַרמערן אַרער צו פּאַרמינערן אַ וואָרט אין זייערע איבערזעצונגען (און אַפילע איבערזעטעלן
 דאָס מינדערסט אינעם סידער פון די ווערטער—מ. וו.), דערפאַר האָבן זיי איבערגעזעצט וואָרט פאַר וואָרט און נישט
 געקוקט אָף דער פרעמקייט און סטירע צווישן זאַ אַזאַ איבערזעץ-שטייגער און דעם כאַראַקטער פון דער שפראַך, אָף
 וועלכער מע איבערזעצט. אַזוי, לעמאַשל, די באַקאַנטע אַקילאַס-איבערזעצונג, וואָס איז אין אַסאַך ערטער אומפאַר-
 שטענדלעך צוליב דער גומעדיקער פינקטלעכקייט. אויך אין דער איבערזעצונג פון דער ווילגאַטא אָף דייטש (דאָס
 אייגענע זען מיר אין דער אולפילאַס-ביביל, דער עלטסטער ביב-איבערזעצונג—אָף גאָטישער שפראַך, אַז זי איז
 ביז גאָר וואָרט-געטריי איבערגעזעצט לויט דער גריכישער איבערזעצונג—מ. וו.) זען מיר דאָס אייגענע, אַז צו-
 ליב דער איבעריקער פינקטלעכקייט זיינען אַסאַך ערטער אומפאַרשטענדלעך, (זע ביישפּילן אין גרינבוים בוך „מיש-
 שפראַך א. א. וו.“, „ווירכאַווס אַרכיוו“, אויך באַ וואַלטער: „די ביב-איבערזעצונג דעם מיטלאַטערס“, אין שאַטט:
 „געש. דער דייטשען ביב-איבערזעצונגען“ ז. 10 אין באַ נאָך אַנד.). און אַפילע אַ שטיק צייט נאָך לוטערס איבער-
 זעצונג זיינען געמאַכט געוואָרן אָט אַזעלכע פינקטלעכע איבערזעצונגען, וואָס האָבן אַרויסגערופן געלעכטער צוליב
 זייער מעשונדיקייט. לעמאַשל, געמאַכטע איבערזעצונג פון זויבערט (1665)....“ (א. שולמאַן—„שפת יהודית
 אשכנזית וספרותה“, ריגא תרע”ג ז. 7). די אַפילע דעזעלבער לוטער, וואָס האָט אַזוי אָפּגעשפּעט פון אָטאַ דער
 פינקטלעכקייט, האָט אַליין אויך אַריינגעבראַכט אין דער דייטשישער שפראַך אַן אַ שיר העברעיִסטישע עלעמענטן,
 (לעקסישע און גראַמאַטיקאַליש-סינטאַקטישע) אומאַרגאַנישע און פרעמדע צו דער איבערזעץ-שפראַך.

עטלעכע ביישפּילן פון דער ערשטער ייִדיש-טייטשער ביב-איבערזעצונג, פון וועלכער עס איז יאָ געבליבן אַ
 קאָפּיע ביז אָף היינטיקן טאַג (פון דער א. ג. קאַנסטאַנצער איבערזעצונג פון מיכאַעל אַדאַם, געדרוקט 1544): „טוב
 מאד“ ווערט איבערגעזעצט: „גוט ועהר“; „יום אחר“—„טאָג אַינ“; בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ
 והארץ היתה...—„אירען (ehe denn) ער האָט דר שאַפן גוט די הימל אונ“ די ערד. אונ“ די ערד אש
 (was-as-war) וואישט א. א. וו.“ לויט דעם איבערזעצונגס-מיין האָט ריכטיק געדאַרפט זיין „אירען גוט האָט דר שאַפן
 די הימל (אַגעזע זע: „די הימל, מערצאַל, צוליב פינקטלעכקייט: השמים איז אין העבר. לשון רבים) און די ערד,
 אש די ערד וואישט א. א. וו.“ דער איבערזעצער האַלט זיך אָבער פינקטלעך לויטן וואָרטסידער פון אַריגינאַל.
 אזא מין געגליווערטע פינקטלעכקייט איז אין מעשעך פון הונדערטער יאָרן געבליבן כאַראַקטעריסטיש פאַר אָטאַ דער
 איבערזעץ-ליטעראַטור און האָט באַווירקט אָף אַ וויכטיקן אויפן אייך די אויספורעמונג פון דער ייִדישער שפראַך.

מיט דער אַנגעזאמלטער רייכקייט פון אַסאַציאַציעס און מיינען. און וויפל דער רעדנדיקער באַמיט זיך נישט צו זאָגן דאָס נייע, לעבעדיקע, זאָגט זיך אַטאָ אַזא שפראַך פון אַזא אַפֿ געשטאַנענעם פעריאָד זעלבשטענדיק דאָס איריקע, זי דריקט אויס איר אייגענעם היסטאָ- ריש געיאַרשנטן אינהאַלט¹. זי טיראַניזירט אַזוי שטאַרק, אַז די פּאָעטן, לעמאַשל, נעמען זיך דאָן אַמאָל בעקיוון קינסטלעך נאָכמאַכן פאַשטעס און פרימיטיווקייט דורך געדרייטע, געציקלטע, אומגעווינטע קרומענישן (לעמאַשל, דאָדאַיסטן אין מירעוו-איראַפּע און די פּוטוריסטישע *заумь* אין רוסלאַנד), קעדיי פּאָטער צו ווערן פון די נישט-געוויונשענע מיט- קלינגענדיקע נעבנאַטייטן פון די ווערטער און זאַצן.

לאַמיר באַטראַכטן גענויער אַ טיפישן ביישפּיל. איינע פון די עלטסטע אייראָפּעיִשע „נאַציאָנאַל-שפראַך“², די איטאַליענישע, איז אַזוי אַנגעשטאַפּט מיט ליטעראַרישע מעל- צעס, אַז אַפּילע דאָס פּאָשטע רעדן פונעם פּאַלקס-מענטש קלינגט אַמאָל ווי אַ קייט פון צייטאַטן. וואָס זיינען די סיבעס? עס איז קעדיי, צוליב אונדזער טעמע, זיך אַף אַטאָ די סיבעס אַפּצושטעלן.— די קולטור- און שפראַך-דערגרייכונגען פון די בליצייטן אין דער אי- טאַליענישער שפראַך, דאָס ערשטע מאָל סאָף 13 און 14 יאָרהונדערט³— אַ רעזולטאַט פונעם וואַקסנדיקן באַטייט פון די סאָכריש-שטאַטבירגערלעכע קויכעס און אַ אַפּשפּיגלונג פון די קאַמפּן אין קאָמונאַלן לעבן— און דאָס אַנדערע מאָל אין דער צייט פון 15 און 16 יאָר- הונדערט⁴— פּאַראַלעל צו דער אַנטוויקלונג פון דער רעאַקציאָנערער אַוטאָקראַטיע— זיינען אינגאַנצן אַריין אין היינטיקן איטאַליענישן שפראַך-אַרגאַניזם. אָבער מאַכמעס די איינגאַרטיקע, אָפּטמאָל זיגאַניש-רעגרעסיווע באַוועגונגען אין דער געשיכטע פון איטאַליע: אופבלי פון בירגערלעך-סאָכרישן שטאַטישן שיכט און פון זיין שטרעבן צו „פרייהייט“, אַוטאָקראַטישע רעאַקציע אין דער צייט פון דער קלאַסיק, די שפּאַנישע הערשאַפט אין 17-טן ביז העלפט 18-טן יאָרהונדערט, די עסטרייכישע הערשאַפט, די דויערס-לאַנגע צעריסנקייט פון די פּראַווינצן ביז צו דער „פּאַרייניקונג“, שפּעטער, דער איבערפלעכט פון אַזעלכע פּאַקטאַרן ווי דער רוימישער קלעריקאַליזם מיטן ספּעציפּיש-איטאַליענישן ליבעראַליזם, אַ בירגערלעכע רעוואָלוציאָנערישקייט און נאַציאָנאַל-שאַוויניסטישע רעאַקציע, און דאָס אַלץ אַפּן פּאָן פון אַ רעלאַטיוו-אַפּגעשטאַנענער טעכניק און פּראָדוקציע,— האָט די שפּראַך נישט באַוויזן זיך ראַדיקאַל אַפּצופּרישן. די אַנטוויקלונג פון דער שפּראַך האָט זיך אָפּטמאָל נישט בלויז אָפּגעשטעלט, זי איז צייטנווייז אויך צוריקגעאַנגען. ווי דאָס עקאַנאָמישע און פּאָליטיש- סאַציאַלע לעבן איז אין באַשטימטע פעריאָדן אויך די שפּראַך פּאַרקריפּלט געוואָרן⁵. די עפּאַכן פון דער אופקלער-באַוועגונג (סאָף 18 יאָרה.), פון דער „נאַציאָנאַלער באַוועגונג“ און פון די „באַפּריינגס-קאַמפּן“ (ריזאָרגימענטאָ) אינעם 18 יאָרהונדערט האָבן געבראַכט גרויסע אופטווען אויך אַפּן געביט פון שפּראַך-באַנניינג, אָבער אַזוי ווי די באַוועגונגען זיינען געבליבן שטעקן אין די גרענעצן פון נאַציאָנאַל-בירגערלעכע באַשטרעבונגען, וואָס זיינען אין איטאַליע טיילווייז שוין אַמאָל געקומען צום אויסדרוק נאָך אין 15—14 יאָרהונדערט, דעמאָלט ווען דער שטאַט-בירגערלעך סאָכרישער קאַפיטאַליזם האָט זיך טיילווייז דערשלאָגן צו דער הערשאַפט,— האָבן אַטאָ די אופקלערערישע און נאַציאָנאַל-בירגערלעכע קאַמפּן נישט געקאַנט ראַדי-

1 זע זייט 85 העאַרע 1.

2 אַזוי האָט מען גערופן אין אָנהייב רענעסאַנס-צייט און שפּעטער יענע פּאַלקס-שפּראַכן, וואָס האָבן זיך באַ- פרייט פון דער הערשנדיקער לאַטיינישער ליטעראַטור-שפּראַך און זיך דערהויבן פון „וויילגער-איריאָמען“ צו אַ שרייב-שפּראַך.

3 דעמאָלט, ווען דער פּלאָרענטינישער (טאָסקאַנישער) איריאָם איז דערהויבן געוואָרן דורך דאַנטע, פעטראַריקאַ, באַקאַטשיאַ א. א. צו אַן אַלגעמיינער ליטעראַטור-שפּראַך.

4 מיט די פּאַרטייער: מאַקאוועלי, אַריאָסט, פּיערע אַרעטינאָ, טאַסאָ א. א.

5 אַזוי, לעמאַשל, אינעם אַזויגערופענעם „סעצענטיזם“, אַ ליטעראַרישער סטיל, וואָס האָט געהערשט אינעם 17 יאָרה.

קאל באנייען די קולטור און די שפראך¹. די דערגרייכונגען פון אַזעלכע באַוועגונגען האָט שוין די רענעסאַנס-צייט אין אַ באַשטימטער מאָס געהאַט רעאַליזירט. דער רעלאַטי-ווער ליטעראַרישער אופבלי אין דער צייט אַרום דער אופקלערונג און אַרום דעם „ריזאַר-גימענטאַ“ האָט נישט געקאָנט ראַדיקאַל אופטרייסלען די שטייפקייט פון דער שפראַך. ביי-כלאַל איז טאַקע די רייכע שפראַך-יערושע אַרײן אין „פלייש און בײן“ פון פּאַלקס-שפראַך². אָבער אַ לאַכלוטן נייער קולטור-באַזיס אָף צו באַאַרבעטן דאָס געיאַרשנטע איז נישט צו-געקומען. דאָס וואָלט געקאָנט ברענגען נאָר אַ נייער קלאַס און זײן רעוואָלוציאַנערער שטרעבן—דער פּראָלעטאַריאַט און די סאָציאַלע רעוואָלוציע. די עקאָנאָמישע און פּראָדוקציע-באַדינגונגען האָבן זיך קאָמפּליצירט, אָבער אין פּאָליטישן און סאָציאַלן לעבן—און מעמײלע אויך אין דער שפראַך—האַבן אַטאַ די באַדינגונגען נאָך נישט באַקומען די נײטיקע רעאַליזאַציע. די לעבנס-נויט-ווענדיקייטן שטויסן צו אַ קאָמפּליצירטערן אויסדרוק, וואָס איז נאָך נישט ווי געהעריק פּאַראַן. מוז מען זיך העלפן מיט געיאַרשנטע מעליצעס, אויסנוצן זיי אין פולער מאָס, מיט אַלע זייערע געקניצלע רײדלעך. לעכאַטכילע זײנען זיי באַשטימט געווען פאַר באַזונדערס געהויבענע געלעגנהייטן. איצט ווערן זיי באַנוצט צוליב פּאַשעטע, טאַגטעגלעכע איניאַנים, כאַטש אין טאָך קאָמפּליצירטערע ווי די אַמאָליקע געהויבענע געלעגנהייטן, וואָס האָבן די מעליצעס און דײדלעך באַשאַפן. פון אַ ראַפּינירטן פּאַלאַץ פאַר נאַבלע הוּליאַקעס פּרוווט מען מאַכן אַ פּאַבריק; אַ פּאַבריק-געבײ דאַרף אָבער זײן אי אַסאַך קאָמפּליצירטער, אי אַסאַך פּאַשעטער ווי אַ רענעסאַנס-פּאַלאַץ. דעריבער איז דער איצטיקער איטאַליענישער שפראַך-נוסעך אַרנאַ-מענטאַל, מעליצעדיק, אויסגעפיינט און ווידער אָבער צו פּראָסט פאַר אַ צייט פון קאַמף צווישן פּראָלעטאַריאַט און קאַפיטאַל, צווישן רעוואָלוציע און אימפּעריאַליזם, צווישן וויסנ-שאַפטעכען געזעלשאַפט-אופבוי און פאַרגליווערטער אָפּגעשטאַנענקייט. פּאַטעטישע גע-בלימלע, וויציק-ראַפּינירטע ווערטער און פּראָזעס דאַרפן אויסדריקן זייער פינקטלעכע, שטרענג וויסנשאַפטלעכע אָבער פּראָסטע פּאַקטן. און ווידער זײנען די איטאַליענישע מאַסן מיט זייער לעבן און קולטור-שטייגער—כאַטש זיי זײנען לויט דער קאָמפּליצירטקייט אַר-בערגעוואַקסן די אַלטע האַסאַגעס—פאַרט נאָך אין אַסאַך פּראָטים ווייט נישט אָנגעקומען צו די ברייטע קולטור-מעגלעכקייטן, וואָס דאָס גרויסבירערטום האָט פאַר זיך דערגרייכט, לעמאַשל, אין דער עפּאַכע פון רענעסאַנס. וואָרעם: זיי האָבן זיך דאָך נאָך נישט דערשלאָגן צו די מאַטעריעלע מעגלעכקייטן פון יענעם קלאַס, וואָס האָט לויט זײנע באַדערפענישן באַשאַפן די רענעסאַנס. אַ דיאַלעקטישע זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט. איז טאַקע די איצטיקע מעליצעדיקע איטאַליענישע שפראַך צו ענג און ערטערוויי צו ברייט, יעדנפאַלס נישט גע-העריק צוגעפאַסט צו דער צייט; אַזוי אַז אַפּילע פּאַשעטע אויסדרוקן, פאַר וועלכע עס

1 וועהאַראַיע: די ברייטע שפראַך-דיסקוסיעס, וואָס ציען זיך אין איטאַליע זייט דעם 18 יאָרה, ווען די פּלאָרענטינישע אַקאַדעמיע האָט אַרויסגעגעבן דאָס ווערטערבוך „קרוסקאַ“—האַבן ביז אַפן היינטיקן נישט אופגע-הערט. דעמאָלט שוין האָבן די פּראָגרעסיווע פּאַלעמיקער געטייבעט, אַז „קעדיי אויסצורדיקן די נייע אירייען, וואָס זײנען פאַרשפּרייט געוואָרן פון די עקאָנאָמיסטן און פּילאָזאָפן, געפינען זיך נישט גענוג מיטלען אינעם ווערטער-באַשטאַנד פון די אַלטע אַוטאָרן“ (אַנרי אַוועט: איטאַליענישע ליטעראַטור, רוס. אויסג. מאַסקווע—פּעטר. 1923 ז. 223). ווידער באַגעגענען מיר די דיסקוסיע סאָף 18 יאָרה. ווען מ. טשעזאַראַטי שטעלט די פּאַדערונג „צוזאָפּאן די איטאַליענישע שפראַך צום פּראָגרעס פון מענטשלעכע פאַרשטאַנד“, און אינעם אָנהײב 19 יאָרהונדערט אין מאַנטסי קאַמף קעגן די אַרכאַיזמען און מעליצעס אין דער איטאַליענישער שפראַך און אין זײן פּאַדערונג: מע זאָל לעבעדיקער מאַכן די שפראַך דורך וויסנשאַפטלעכע טערמינעס און נעאַלאָגייזמען. מיר באַגעגענען דיזעלבע טיינעס אין מאַנזאַגניס ליגיוויטישע אַרבעטן (צווייטע העלפט 19 יאָרה.)—און אויך אין פאַרשיידענע געזעלשאַפטלעכע און ליטעראַרישע באַוועגונגען פון די לעצטע יאַרצענדליק, לעמאַשל, אינעם פּוטוריום.

2 עס איז באַקאַנט, אַז אַפּילע צווישן אַנאַלפּאַבעטישע איטאַליענער געפינען זיך אַזעלכע, וואָס קענען נאַנצע געזאַנגען פון דאַנטעס „געטלעכער קאַמפּריע“ אויסנווייניק און דעקלאַמירן און ציטירן פון איר באַ יעדער גע-לענהייט.

זיינען אמאל געווען פארטיקע זאצן, מוזן איצט ניי באשאפן ווערן מיט הילף פון באַ-
שרייבנדיקע פראזעס.

כאָטש נישט אזוי שטאַרק ווי אין דער איטאַליענישער, באַמערקן מיר פאַרט אַ ענלעכע
סיטואַציע אין דער נאָך עלטערער פראַנצויזישער „נאַציאָנאַל-שפראַך“ מיט איר אַפּטמאַל סטע-
רעאַטיפּישער פראַזעאַלאַגיע און ווערטלדיקער רעמאַזימדיקייט.¹ די פראַנצויזישע אופקלערונג
און רעוואָלוציע אין 18 יאָרה. האָבן דער שפראַך געגעבן אַ וויכטיקן שטויס אָפּ פאַרויס. זיי האָבן
זי אַרויסגעריסן פון דער געגליווערטער קלאַסיק, זי אַפּגעפּרישט און אופגעמונטערט צו אַ ניי-
ער איבערפּורעמונג. אָבער די פראַנצויזישע רעוואָלוציע האָט זיך געדרייט אין זיגזאַגן גאַנ-
צע יאַרצענדליקן, צוריקגעקייקלט זיך צו מאַנאַרכיע, זיך אַ ריס געטון נאָכדעם אָפּ פאַרויס
אין דער קאָמונאַרן-באַוועגונג, און שטיין געבליבן אינדערמיט וועג, באַ דער בורזשאַזער
רעפּובליק. ווי באדייטנדיק און שטאַרק וויכטיק די האַשפּאַעס פון דער פראַנצויזישער רע-
וואָלוציע אָפּ דער שפראַך האָבן נישט געזאָלט זיין — אָבער קיין לאַלוטן נייעס
קולטור-היסטאָרישן באַזיס האָט די שפראַך נישט באַקומען; די ריין-בירגערלעכע באַשטרע-
בונגען זיינען אין אַ געוויסער מאָס שוין אין 17 און נאָכמער אין 18 יאָרהונדערט געקומען
צום וואָרט. דער נייער קלאַס, דער אַרבעטנדיקער מיט זיינע פאַרמולירונגען וועגן
מאַטעריעלער און גייסטיקער קולטור האָט זיך נאָך נישט דערשלאָגן צו אַן אַנטשיידנדיקער
סיטואַציע. דערפאַר איז די שפראַך-שעפּערישקייט נאָך נישט געוואָרן ראַדיקאַל אופּערודערט,
איבערגעבויט און צוגעפאַסט אומילבאַר צום רעאַלן לעבן מיט זיינע נייע באדינגונגען.

די יינגערע קולטור-שפראַכן (לעמאַשל: די דייטשישע, פּוילישע, רוסישע, א. א.),
וואָס זיינען אָנגעקומען צו ליטעראַרישער פּיקסירונג אין אַ שפּעטערער צייט, אַ נעענטערער
צו אונדזערער, — אזוי אַז מיט אַלטע קלאַסישע שפראַך-טראַדיציעס דאַרפן זיי שוין איצט
נישט קעמפן — האָבן פונדעסטוועגן אויך צו קעמפן מיט דער נעטיע צו פאַרגליווערונג,
אויב עס קומען נישט אָן נייע שעפּערישע קויכעס פון אַ נייעס קלאַס.² נאָר אין דער

1 לדוויק בערנע כאַראַקטעריזירט, עטלעכע יאַרצענדליק נאָך דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע, דידיאָקע דער-
שיינונג אָפּ זיין שטייגער אזוי: „די פראַנצויזן קאָנען נישט האָבן קיין סטיל, ווייל זייער שפראַך אַליין פאַרמאָגט
סטיל. ווער עס שרייבט אין פראַנקרייך, איז אָדער ער שרייבט ווי די גוטע פראַנצויזישע שרייבער — אָדער ער
שרייבט שלעכט. פאַרגלייכט מען רוסאָ מיט וואַלטער, אזוי זעט מען טאַקע, אז זייער סטיל איז פאַרשיידן, אָבער
נאָר אזוי לאַנג ווי די מיינונגען פון אַטאָ דיי צוויי שרייבער זיינען פאַרשיידענע. דאָרט וווּ רוסאָ טראַכט אזוי ווי
וואַלטער, שרייבט ער אויך פונקט אינעם אייגענעם סטיל ווי ער.“

ב. I. ז. 11. (Ludwig Börnes gesammelte Schriften, Bemerkungen über Sprache und Styl.)
אין אַן אַנדער אָרט זאָגט בערנע (נאָך דער ויל-רעוואָלוציע): „די פראַנצויזן האָבן זיך צו פרי אָנגעמאָסטן
און פאַרטיק געמאַכט די שפראַך, אַטאָ דעם לעווש פונעם גייסט, און אזוי ווי זיי, די פראַנצויזן, וואַקסן און אַנט-
וויקלען זיך פון טאָג צו טאָג, וועלן זיי איגיכן נישט מער קאָנען רירן מיט קיין אייווער.“ (Schilderungen aus Paris.
דאָרט, ב. I. ז. 483.)

2 א. סעלישטשעו אין זיין בוך „Язык революционной эпохи“ (מאָסקווע 1928) וויל אין טאָך באַווייזן, אז
די אַקטיאַב-רעוואָלוציע האָט נישט געהאַט קיין שעפּערישע, לעפּאַכעס נישט קיין נוצלעכע האַשפּאַע אָפּ דער אַנט-
וויקלונג פון דער רוסישער שפראַך. דערביי מאַכט ער אין זיין אויספאַרשונג אַן ערנסטן מעטאָדאָלאָגישן פעלער.
ער ווייזט נאָך, אָפּ וואָס פאַראַ אויפן די פּובליציסטישע צייטונג און בוך-שפראַך, די פאַרזאַמלונג- און אַקאַדעמיע-
שפראַך ווערן אופּגענומען און פאַרקרימט פון באַשטימטע אָפּגעשטאַנענע שיכטן אין דער באַפעלקערונג און ווי
„נעגאַטיוו“ דאָס ווירקט אָפּ זייער שפראַך און אויסדרוק-קויער (די דערשיינונג, וועלכע מיר פאַרמולירן ווייטער ווי
די „שטאַלאַערישקייט“ פון אַ באַשטימטן אָנהייב-פּעריאָד) — און מאַכט דערביי אַן אָנשטעל ווי עס וואַלט דעריקער
אין דעם פאַקט באַשטאַנען די ווירקונג פון דער רעוואָלוציע אָפּ דער שפראַך. אויסמיידנדיק די פראַגע, צי איז דאָס
טאַקע, אַפילע פאַר יענע אָפּגעשטאַנענע שיכטן, אַזאָ שפראַך-שעריגנדיקער פראַצעס, ווי סעלישטשעו וויל אַרויס-
דרינגען פון די סאַמע ערשטע אָנהייב-רעוואָלוציע (וועגן דער דאָרפּישער באַפעלקערונג דערציילט סעלישטשעו:
„Поговоришь со стариком—сердце радуется. Речь искрется, цветет... Послушаешь молодого—удивляешься.—
„Постольку-поскольку“, „в общем и целом“, „констатируем“ и прочая вездешная бессмыслица.“ 213 ז.)

וויל אויך בליזן אָנזווייזן אָפּ דעם פאַקט, אז סעלישטשעו נעמט קימאַט לאַכלוטן נישט אין אַכט די אַנדערע, אַסאָך

קלאַסנלאָזער געזעלשאַפט, וווּ די דיאַלעקטישע סטירעס, וואָס שטאַמען פון קלאַסנקאַמף, וועלן אָפּפאלן, וועט מעגלעך זיין אויך אין דער שפראַך אַן אומפּוהערלעך פּאָזיטיוו-וואַקסנדיקער שאַפּונג-פּראָצעס דורך שטענדיקער צופאַסונג צו דער מאַטעריעלער און קול-טורעלער אַנטוויקלונג.

מיר וועלן נעמען אַ ביישפּיל פון גאָר אַן אַנדערן מיין: די העברעיִשע ליטעראַטור-שפראַך. זי איז אַריין אינעם גליווער-פּאַזיס נאָך צוריק מיט צוויי טויזנט יאָר, אויב נישט מיט נאָך עטלעכע יאָרהונדערטער פּריער, ווען עס האָבן זיך אָנגעהויבן באַווייזן די אַנטיקע מיזורע-דיקע (פון אַשור, מיצראַים, פּאַראַס-מאַדאַ) און מירערודיקע (פון גריכנלאַנד, רוים) באַשטרע-בונגען צו וועלט-האַנדלספּאַרקער און וועלט-אימפּעריאַליזם. אַ סימען דערוף האָבן מיר אינעם מאַזאַיק-סטיל, וועלכן מיר באַמערקן שוין אין די העברעיִשע ליטעראַרישע דאָקומענטן פון צווייטן און ערשטן יאָרהונדערט פ. ד. ג. צייטרעכענונג. זינט דעמאָלט האָט זיך די אַרגאַ-נישע אַנטוויקלונג פון דער העברעיִשער שפראַך אינגאַנצן אָפּגעשטעלט. זייענדיק אַמאָל די שפראַך פון אַ פּעאַדאַל-פּויעריש-שקלאַווישער געזעלשאַפט, האָט זי באַם אונטערגאַנג פון אַטאָ דעם געזעלשאַפט-אַרגאַניזם אופּגעהערט צו ווערן אַ רעד-שפראַך. זינט דעמאָלט איז זי געבליבן בלויז אַ שרייב-שפראַך פאַר אַ וואַנדערנדיק האַנדלס-פּאַלק באַ לאַלוטן געביטענע באַדינגונגען. דער וויכטיקסטער קוואַל פון באַנײַונג, די רעד-שפראַך האָט געפּעלט. דער שוואַכער הויך פון אָפּפּרישונג, וואָס עס האָבן געבראַכט אין מיטלאַלטער די ערשטע שטאָט-בירגערלעכע שפּראַצונגען אין דער מיריטאַנישער קאַסטייליע, דער ערשטער אַרויסזאָג פוּ הומאַניזם אין זיין אַראַבישער פּאַראַמאַציע (10-12 יאָרה).—האַט אפּילע פאַר דער לעבעדי-קער אַראַבישער קולטור און שפראַך נישט געקלעקט, קעדיי אינגאַנצן צו באַפרייען די קול-טור—פון טעאַלאָגישן גליווער, און די שפראַך—פון קאַראַנישע מאַזאַיקן. און נאָך ווייניקער האָט עס געקאַנט קלעקן, קעדיי די העברעיִשע שפראַך צו באַפרייען פון די מאַזאַיקן אויס ביבלישע און אַנדערע פּסוקים. אויך די האַסקאַלע מיט אירע קינסטלעכע באַמינונגען אופּצו-

וויכטיקערע זייט אין דער ווירקונג פון דער רעוואָלוציע אף דער שפראַך: דאָס אריינשטראַמען פון דער געזונטער לעבעדיקער און רעאַל-גויטווענדיקער מאַסן-שפראַך (פּראַפּעסיאָנעלע שפראַך, אַרבעטער-שפראַך, שפראַך פון נייעם לעבנסשטייגער, פּויערשע און קאַנט-דיאַלעקטן א. א. וו.) אין די אַלגעמיינע רעד-און ליטעראַטור-שפראַך. ווי געוונט, נוצלעך, נויטווענדיק און „פּאָזיטיוו“ באַרייכערנדיק (אף א פּראַגמאַטישן שטייגער!) אַט-א דער פּראָצעס איז—באַווייזן אָפּשפּיגלענדיק די בעסטע שאַפּונגען אין דער רוסישער ליטעראַטור פאַר די לעצטע צען יאָר. וועגן דעם שווייגט סעלישטשעו. די פּאָליטישע שפראַך איז צוגעגרייט געוואָרן אין די לעצטע צענדליקער יאָרן פאַר דער רעוואָלוציע.— סעלישטשעו אַליין רעדט וועגן דעם,—נישט די רעוואָלוציע האָט זי ערשט באַדאַרפט באַשאַפּן. זי האָט אַט-א די פּאָליטישע שפראַך געדאַרפט פאַרשפּרייטן אין די ברייטסטע מאַסן אַרבעטנדיקע. דערביי קאָנען אינגאַנהייב נישט אויסגעמיטן ווערן פאַרשידענע פאַרקריפּונגען מיטאַר יענע אָפּגעשטאַנענע שיכטן, וואָס באַגעגענען זיך מיט אַט-א דער הויך-אַנטוויקלטער שפראַך צום ערשטן מאַל. אין זינען פון שפראַך-אַנטוויקלונג ברענגט די רעוואָלוציע גאָר אַן אַ-דערע גרויסע דערגרייכונג: דאָס אומיטבלאַרע צופאַסן די שפראַך צו דער רעאַליטעט און אירע גויטווענדיקייטן. ד. ה. דאָס איבערבויען די שפראַך לויט די באַדערפּענישן און לויט דעם לעבנסשטייגער פון די ברייטסטע מאַסן אַרבעטנדיקע, פון אלע שיכטן (דאָרף, שטאָט) און פון אלע קאַנטן און פּראָווינצן. ווען סעלישטשעו וואָלט אף דעם געלייגט אַכט, וואָלט ער אַוואַרע געקומען צו אַנדערע אויספירן בענעגייע דער גרייס פון דער ווירקונג און צו אַן אַנדערער אָפּשאַצונג בענעגייע דעם ווערט פון דער ווירקונג פון דער אַקטיוואַר-רעוואָלוציע אף דער שפראַך. ער באַהאַנדלט בלויז די פּראָגע: ווי האָט זיך פאַרוואַנדלט די אינטעליגענטישע בוך-שפראַך אינעם מויל פון די מאַסן, ער אינגאַרירט אָבער דאָס פּראָבלעם: וועלכע האַשפּאַע האָבן געהאַט, אין רעזולטאַט פון דער אַקטיוואַר-רעוואָלוציע, די מאַסן-שפראַך, פּראַפּעסיאָנעלע שפראַך, די פּויערישע און קאַנט-דיאַלעקטן אף די פּאָזיטיווע באַרייכערונג פון דער אַלגעמיינער און קולטור-שפראַך. און אזוי האָט די פּראָבלעם געדאַרפט ריכטיק געשטעלט ווערן. אַגעו: אַזאַ אויספאַרשונג בענעגייע דער יידישער שפראַך וואָלט זיך זייער געלוינט און וואָלט געבראַכט וויכטיקע רעזולטאַטן. עס וואָלט נישט געבליבן קיין שום סאָפּעק, אַז די האַשפּאַע פון צען יאָר ראַטן-לעבן באַטייט אויך פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער שפראַך (ביז אריין אין די איידלסטע געוועבן פון דער גראַמאַטיק) אַן אַנטשײַנדיקער ווערפּונקט.

פרישן די העברעיִשע שפראַך האָט דאָך נישט געבראכט די שפראַך צו אַ מאַדרייגע פון נאַרמאַלקייט. פאַרקערט, די סטייע, וואָס איז געלעגן צווישן אָטאָ די באַמיינגען און די עמעסע באַדערפענישן פון לעבן, האָט דערפירט צו אַ נאָך גרעסערער מעליצעדיקייט. די בירגערלעך-נאַציאָנאַלע, שאַוויניסטיש-רעליגיעזע באַוועגונגען פון די לעצטע צענדליק יאָר, וואָס האָבן זיך לויט זייערע רעגרעסיווע טענדענצן אַפּסניי אָנגעהויבן פאַרען אַרום דער באַלעבונג פון דער העברעיִשער שפראַך — האָבן אינעמען בלויז געקאַנט פאַרבייטן די על-טערע ביבלישע מעליצעס מיט יינגערע מעליצעס פון טאַלמוד, פּאַסקים און אַנדערער ראַ-באַנישער ליטעראַטור. און אזוי איז די העברעיִשע שפראַך געבליבן און געמוזט בלייבן אַ שרייב-שפראַך, וואָס באַשטייט פון „פּסקים און שטיקלעך פּסקים“, אַ שפראַך, וואָס קאָן זיך באַ אַ קונציקסטער אָנשטרענגונג נישט באַפרייען: פון מעליצע, אַלציינס פון וועלכער צייט די מעליצע ווערט אַנטליגן, און פון דער אָדער יענער היסטאָרישער איבערגעלאָדנ-קייט¹, ווייל עס פעלט איר אַ קעגנוואַרט און אַ לעבעדיקע באַרעכטיקונג.

אף וויפּל אָבער די יידישע שפראַך איז געווען צוגעבונדן צו דער העברעיִשער שרייב-שפראַך און צו אירע האַשפּאַעס יאָרהונדערטער לאַנג האָט אויך די יידישע שפראַך אַנטייל גענומען אינעם גליווער פון דער העברעיִשער. די האַשפּאַע איז געווען אַ טאַפּלעטע: (1) אַ דירעקטע, דורך אַ שטענדיקן אַריבערשטראָמען פון רעליגיעזע, וועלטלעכע, באַזונדערס אַבסטראַקטע, טערמינעס, ווערטער, גאַנצע פּראָזעס, ציטאַטעס, רעדנסאַרטן, שפּריכווערטער, קלאַלעס, בראַכעס א. א. ו. און אַריגינאַלער, גאַרנישט אָדער ווייניק איבערגעאַר-בעטער („יידישזירטער“) געשטאַלט; (2) אַ דירעקטע, דורך דער באַדייטנדי-קער איבערזעצונג-ליטעראַטור, וואָס האָט שקלאַוויש-גענוי זיך „געהאַלטן באַם טעקסט“, אי-בערגענומען די אַרכאַישע פּאַרם, דעם זאַצבוי און אָפּגעהיט מיט אַלע מיטלען דעם כאַראַק-טער פון אַריגינאַל.

מיט דער אַקשאַנעס און ברייטיקייט פון קאַנאַנישע פּאַרמולעס האָבן אָטאָ די עלעמענטן ווילר געבושעוועט אין דער יידישער שפראַך באַם אָנהייב פון איר באַנײונג סאַף 18, אַנ-הייב 19 יאָרהונדערט. זיי האָבן געוויקט אָפהאַלטנדיק. עס איז נייטיק געוואָרן אַ קאַמף, וואָס איז ענלעך געווען צו דעם קאַמף פון דער רוסישער ליטעראַטור-שפראַך אינעם 18 יאָר-הונדערט קעגן די אָפהאַלטנדיקע האַשפּאַעס פון דער קירכנסלאַווישער, אָדער צו די קאַמפּן פון די אייראָפּעיִשע נאַציאָנאַל-שפראַכן אַקעגן דעם קירכלעכן לאַטיין. פאַר דער יידישער ליטעראַטור איז געשטאַנען די אופּגאַבע: צו באַפרייען די שפראַך, פּאַרויכטיק, אזוי אַז וויכטיקע טיילן אירע זאָלן נישט באַשעדיקט ווערן, פון איבעריקן אייגענעם און העברעיִשן שפראַך-פּאַלקלאָר, פון וועלכן עס האָט אומנויטיק געווימלט אין דער רעד-און שרייב-שפראַך. ריכ-טיקער: גיווער צו זיין, איינצונעמען אָטאָ די עלעמענטן, אַז נישט זיי זאָלן געוועלטיקן איבער דער שפראַך, נאָר די שפראַך איבער זיי.

די אופּגאַבע איז באַשטאַנען פון צוויי טיילן: ערשטנס, האָט מען געמוזט בייקומען די פּיערלעכע פּאַמפע פון דער פרומלעכער אָדער איבערגעשפיצט קלוגישקער העברעיִזירנ-דיקער פּראָזע; צווייטנס, איז דאָך יידיש אַליין, אָפּגערעדט פון די העברעיִשע האַשפּאַעס, געווען אין דער סיטואַציע פון אַן אַלטער ליטעראַטור-שפראַך, מיט אַ באַדייטנדיקער געשריבענער ליטעראַרישער יערושע (בלייציט פון 16 און 17 יאָרהונדערט). און די אַלע עלעמענטן זיי-נען צום גרויסן טייל ביז אָנהייב 19 יאָרהונדערט און אַפּילע שפעטער געווען פּאַפּולער און

1 אַ לערנביכל פון פּיויק אין דער העברעיִשער שפראַך שמעקט מיט דעם געהויבענעם געזעצגעבערישן פּאַטאָס פון מיטנע-טייל, אַ איבערזעצונג פונם סטאַיקער מאַרק אַווערעליוס, האָט, כאַטש עס איז באַשיימפערלעך אין איר אַריינגעלייגט געוואָרן אַסאַך מיל, דעם טאַם פון שבט מוסר אָדער חובת הלבנות. די שפראַך קאָן נישט מער געבן ווי דאָס, וואָס זי האָט און דאָס וואָס זי קאָן.

האָבן באַווירקט די שפּראַך מיט צוריקפירנדיקע, אַרכאַזירנדיקע טענדענצן, פאַרמינערט איר פּעיקייט זיך פינקטעך און דייטלעך אויסצודריקן. דערמיט האָט מען זיך געמוזט ליטעראַ- ריש אָפּפאַרטיקן.

ווי מיר זען, איז די יידישע שפּראַך געווען אין אַ צווייפאַכיקן צושטאַנד: פון איין זייט אין דער סיטואַציע פון אַן אָנהייבנדיקער ליטעראַטור-שפּראַך, מיט אַלע מילעס און כעסרוינעס פון נישט-פיקסירטער פרימיטיוויקייט, און פון דער אַנדערער זייט ווידער האָט זי פאַרט געהאט רייכע ליטעראַדישע האַשפּאַעס פון אַוואַר, איז געווען אַנגעלאָדן מיט אַ שווערער יערושע פון באַלפע און געשריבנס. דערפאַר האָט די שפּראַך געהאט צו קעמפן נישט בלויז מיט די שוועריקייטן פון אַ ליטעראַריש נאָך נישט פאַרפעסטיקן אידיאָם, נייערט אויך מיט די שוועריקייטן פון פאַרשקלאַפּנדיקע איבערקולטיווירטע שפּראַך-טראַדיציעס אין דעגענערירטער פּאָרם, פון שפּראַך-טראַדיציעס, וואָס שטאַמען פון פאַרשיידנעראַלי קוואַלן. —

אין אָנהייב 19 יאָרה. האָט דער פאַראַרעמונג- און פאַרקריפּונג-פּראָצעס בא די יידישע מאַסן דערגרייכט גאָר אַ הויכן גראַד¹. די שיכטן-דיפּערענצירונג הייבט אָן ווערן דייטלעכער, באַזונדערס פאַר יענע שרייבער, וואָס האָבן זיך גענומען אַרויסשטעלן די פּאָדערונגען פון די מאַסן: די דיפּערענצירונג צווישן „די פאַרשמאָדערטע נגידים“, „טוער אין שטאָט, וואָס לעבן דערפון“, און צווישן דעם „איבריגן אוילעם, וואָס האָרעוועט, רייסט קרע, פאַרדינט נעבעך מיט דעם ביטערן שווייס זיין גראַשן“ און דאָס אַלץ „פאַר פרעמדע ווייב און קינד- דער“, פאַר די גווירים. אויך אין די פאַרוואַרפענע ווינקלען פון יידישן טכום איז געקומען די צייט, כאַטש אַפּיטל פאַרשפעטיקט, פאַר די ווירקונגען פון דער אופּקלערונג. און אויב מע האָט געוואַלט מיט דער אופּקלערונג אַנקומען צום „איבריגן אוילעם“—האָט מען גע- מוזט שרייבן דאַפּקע אין דער שפּראַך פון דעם „איבריגן אוילעם“, יידיש, און לויט זיין נוסעך. אַנקומען צו יידיש—איז געווען אַן אינעווייניקע קאָנסעקווענץ פאַר די פּראָגרעסיווע עלעמענטן אין דער האַסקאַלע-באַוועגונג².

1 „ווער ס'איז (1) נעביך איין ערליכער מאַן (2) ליגט אין דער אדמה, וויפיל מיינט איר זיינען דען גאָר אַט די (3) וואָס בלישצען אין שטאָט? דרייסיק אָדער פּערציק פאַרשוין דאָס איז (4) דער פּער- דער כלל, ווער עס קען זיין עפעס אַ טהוער אין שטאָרט, דער לעבט דער פון, דער איבריגער עולם האַריווען, (5) רייסן קריעה, פאַרדינען (6) נעביך מיט דעם ביטערן שווייס זייער גראַשן; וואָס העלפט עס; זיי מוזן האַריווען אויף פרעמדע ווייב און קינדער, זייער גאַנץ (7) דאָ ברע מזל (8) נעביך געהט אַריין אין די (9) פאַרשמאָדערטע נגידים: זיי זייגן זיי אויס (10) טאָג און נאַכט...“ י.ב. לעווינאָן: „די העפּער-וועלט“ ייד. פּאָלקסב. I. ז. 142—143 (אַגעו: אין אַכט ררוק-שורעס—10 רעדנסאַרטן);

2 די האַסקאַלע, ווי ביכלאַל די אופּקלער-באַוועגונג אין אייראָפּע, איז געווען די אידעאָלאָגיע פון דער צו- גרייטונג-צייט פאַר אַ בירגערלעך-רעוואַלוציאָנערער באַוועגונג (די האַסקאַלע-פּאָדערונגען טעאָרעטיש פאַרמולירט: בירגערלעכע עמאַנסאַפּאַציע, וועלטלעכע בילדונג, באַפרייונג פון קאָהאַלש-גווירישן אַל, באַפרייונג פון קליי-קוריערע און רעליגיע, אַריבערפירונג פון די לופטמענטש-מאַסן צו פּראָדוקטיווער אַרבעט). די האַסקאַלע האָט אָבער, ווי יעדע אופּקלער-באַוועגונג, דערוויל נאָך אין איר קאַמף-פּאָזיס אַרומגענומען אויך די סאָציאַלע באַשטרעבונגען פון „אונ- טערשטן“ האַמוין. האַגאַם אָטאָ די באַשטרעבונגען האָבן זיך נאָך נישט זעלבשטענדיק אַרויסקריסטאַליזירט. ווי יעדע בירגערלעך-רעוואַלוציאָנערער אידעאָלאָגיע איז די האַסקאַלע גרייט געווען, טייקעף נאָך דער רעאַליזירונג פון די ריין-ביר- גערלעכע פּאָדערונגען, זיך אָפּצוואַנגן פון די האַמוינישע באַשטרעבונגען און דאָן אַפּילע קעגן זיי אַרויסצוטערען. אין צושטאַנד פאַר דער בירגערלעכער איבערקערעניש האָט זיך די אופּקלערונג דערלויבט שטעלן אַזעלכע „האַ- מוינישע“ פּאָדערונגען, וואָס זיינען לויט זייער טאָך געווען אַ טירע צו די בירגערלעכע פּאָדערונגען. פון אָטאָ די טאָפּלע טענדענצן אין דער האַסקאַלע קומען אַרויס די טירעס אין אַלע אירע אַרויסטרעטונגען. פון איין זייט באַ- קעמפט די האַסקאַלע די גווירים און קאָהאַל-לייט, פון דער אַנדערער זייט שטעלט זי אַליין אַרויס פאַר אירע פּאָר- שטייער אַ ריי אַזעלכע גווירים און קאָהאַלשע פּיאָוקעס (זע די געשיכטע פון דער האַסקאַלע, באַזונדערס אין גא- ליציע און פּוילן). אַנדערע פון אירע פאַרשטייער פאַרבינדן זיך אַמאָל אַפּילע מיט די רעאַציאָנערע קויכעס גראַד קעגן די אַרעמסטע מאַסן און קעגן די רעוואַלוציאָנערע גרופּעס. פון איין זייט דערפירט די האַסקאַלע ביז צו די ערשטע יידישע סאָציאַליסטן, פון דער אַנדערער זייט „צוריק אין שול אַריין“, צו בירגערלעך-נאַציאָנאַליסטישע באַ- וועגונגען און צום ציאָניזם. פון איין זייט פירט זי צו אַ דייטלעכער קלאַרער שפּראַך פון די מאַסן אויך. פון דער

אָביעקטיוו גענומען האָט „ידיש“ דעמאָלט באַטייט: אופקלערן די מאַסן, אופרופן זיי צו קולטורעלער זעלבסטהילף, — אין קעגנזאַץ צו דער „לאַנדשפראַך“, מיט וועלכער מע האָט פאַרבונדן שטאַדלאַנגישע קאָוואַנעס און אין קעגנזאַץ צו העברעיִש, מיט וועלכן מע האָט זיך געווענדט צום באַלעבאַס, צו דער „קלויזאינטעליגענץ“. די קאָוואַנע פון י. ב. לעווינ-זאָנס „העפקער-וועלט“ איז געווען אַ ריין געזעלשאַפטלעכע. ער האָט געוואָלט אופקלערן, דערפאַר האָט ער געמוזט אויסמיידן אַלעס, וואָס וואָלט געקאָנט ווערן אַ מעניע צו באַנעמען זיינע ווערטער. ער האָט זיך פאַרשטעלט פאַר אַ ר' זאָרעך און אַ ר' פייטל און זיי געלאָזט רעדן מיט זייערע באַגריפן, מיט זייער רעדשטייגער און נוסעך²; אַבי עס איז אַרויסגע-קומען זיין טענדענץ. קעדיי ביכלאל אָנהייבן רעדן — און באַנעמען — אַ געזעלשאַפטלעכן איניען אין יידיש, האָט מען דערווייל געמוזט רודערן מיט דער צונג אַזוי ווי זי איז גע-ווינט געווען. אָבער טייקעף האָבן זיך שוין די ערשטע שרייבער געמוזט אָנשטויסן אָן דער אומגעהייערער פאַרוואַרלאַזקייט פון דער שפראַך. די שפראַך פון די ר' זאָרעכס און ר' פייטלס איז באַשטאַנען פון אַ קייט יידישע און העברעיִשע ווערטלעך, איבערגעריסענע בלויז פון צווישן-ווערטער, וואָס האָבן אַטאָ די פראַזעס געדאַרפט צונויפבינדן און פירן צו אַ באַשטימטן אויסדרוק-ציל³. די שפראַך האָט נישט געקאָנט אַרויסזאָגן דאָס, וואָס דער שרייבער האָט געוואָלט, מיט דעם שרייבערס אייגענעם נוסעך, סידן נאָר אין אַזאַ פאַרם, ווי די זאָרעכס און פייטלס האָבן דעם געדאַנק געגעבן, לויט זייער באַנעם. אַכוץ דעם האָט די שילדערונג פון די פאַרקריפלטע באַדינגונגען צומבעסטן געקאָנט איבערגעגעבן ווערן דורך דעם פאַרקריפלטן רעדשטייגער פון די געשילדערטע פאַר-שוניען. אַז לעווינזאָן האָט געוואָלט אַרויסזאָגן זיינע — פאַרן „האַמין“ צו קאָמפלי-צירטע — געדאַנקען און טעאָריעס וועגן דער אופקלערונג, איז ער אַוועק צו דער

אַרעמקייט, צו יידיש, פון דער אַנדערער זייט צו אַ קלאַמערשטער אופלעבונג פון העברעיִש, — לויט די אינטערעסן פון רעאַקציאָנען בירגערטום, — צו אמרייטלעכער פּוּסטער פראַזעאַלוגיע, אַזוי אַז „האַסקאַלע“ ווערט אַמאָל אַ סינאָנים פאַר געציקלטער, גאַרנישט-זאָנדיקער מעליצע. גענויער וועגן דעם זע מיינ אַרטיקל אין דער „רויטער וועלט“ (פאַרבלעמען פון רעאַליזם באַ מענדעלעוו). 1928, נומער 5—6.

1 דאָס אייגענע מוז מען זאָגן וועגן מענדל לעפינס איבערזעצונגען פון ביבלישע ווערק — אַגעו, געהערן די ביכער, וואָס ער האָט איבערגעזעצט, צו די וועלטלעכסטע אין דער ביבל — ווי מאַדנע דאָס זעט פאַר אונדז היינט נישט אויס. די קאָוואַנע פון זיינע איבערזעצונגען איז געווען: אומפֿעהעגיק מאַכן די מאַסן פון „קולטורעלן“ מאַנאָ-פאַל פון באַשטימטע אייבערשיכטן. בוילעטער זעט מען אַרויס אַטאָ די, מער אָדער ווייניקער באַוווּסטיגיקע, קאָוואַנעס פון די ביבל-איבערזעצונגען אין דער צייט פון די פּויער-מילכאַמעס אין דייטשלאַנד. אין יענע צייטן איז אַ ביבל-איבערזעצונג געווען אַ וויכטיק קאַמף-מיטל — אין אַלע לענדער. נישט אומזיסט האָט זיך יעדע איבערזעצונג אין אַ פּאָלקס-שפראַך באַגעגנט מיט מעניעס און איז געווען שטרענג פאַרבאָטן (לעפינס איבערזעצונג האָט זיך דאָך טאַקע אויך באַגעגנט מיט שאַרפע אָנפאַלן). די דייטשע רעפּאַרמאַציע, וואָס האָט אינעמען באַטייט דעם ערשטן וויכטיקערן זיג פון שטאַט-בירגערטום אין דייטשלאַנד (אינעם קאַמף-פּאַזיס האָט זי אויך אַרומ-גענומען די פּויער-מילכאַמעס באַוועגונג, וועלכע זי האָט שפּעטער פאַראַטן), האָט באַהאַלטן אירע עמעסע סאָציאַל-פּאָליטישע קאָוואַנעס אונטער קלאַמערשטע רעליגיעזע טיינעס און האָט אַרויסגערוקט לוטערס ביבל-איבערזעצונג ווי איינע פון די וויכטיקסטע לאַזונגען.

2 אין דער „העפקער-וועלט“, אַ ווערק, וואָס געהער נאָך לאַכלוטן צו דער קאַטעגאָריע „נאַווער רעאַליזם“ (פאַר-קינסטלערישער), איז קיין דיפּערענצירונג אינעם אויפן באַנוצן רעדנסאַרטן נאָך נישט פאַראַן: אַלע פאַרשוניען רעדן אָן אַ כילעק רעדינסאַרטן פונעם זעלבן כאַראַקטער. אז מע פאַרגלייכט „די העפקער-וועלט“ מיט עטינגערס סעקעלע ווערט בוילעט דער כילעק צווישן נאַיוון און קינסטלערישן רעאַליזם, וואָס הייבט זיך שוין אָן צו באַווייזן אין עטינגערס ווערק אַפּילע אינעם אויפן ווי ער ניואַסירט די רעדנסאַרטלעכקייט פון יעדן פאַרשוין באַוונדער.

3 ביישפּילן: „ר' פייטל: זאָגט זשע אַזוי (1) מיינ לעבן, דאָס איז גאָר עפעס אַנדערש, (2) מאַריך-אַמ'ס זיין זאָלן אייערע ראַבאַנים! באַ אונדז אָבער (3) ליגן די לאַמדיס, די ראַבאַנים גאָר אין דער ערד (4) מיינע סאַנים. באַ אונדז (5) פירן אָבער כּסידישע רעביים דאָס רעדל, (6) זיי קוקן נישט אין טאַכלעס אַריין, זיי זאָגן זיי (7) קוקן אין הימל אַריין, זייערע קינדער אַליין (8) האָבן אַפט

העברעישער שפראך! א פויעלייזצע פון די דיאלעקטישע סטירעס אין דער האַסקאַלע. די פראַגרעסיווע טענדענצן פון דער האַסקאַלע שטויסן אים צו יידיש, צו די מאַסן, קעדיי אַרויסצורופן אין זיי דעם ווילן צו זעלבסטהילף. די באַגרענעצט-בירגערלעכע טענדענצן פון דער באַוועגונג פירן אים צו שטאַדלֶאַנעס און צו העברעיִש, ד. ה. אַז ער זאָל זיך ווענדן גראַד צו יענע שיכטן און קרייזן, פון וועלכע עס קומט די אונטערדריקונג.

אַנדערש שפיגלט זיך אַפּ דידאַזיקע סטירעס פון דער האַסקאַלע אין די ווערק פון שלוימע עטינגער. די האַמוינישע טענדענצן דערפירט אים צו יידיש בלויז ווי צו אַ מאַסן - ש פ ר אַך, — נישט ווייטער. די סאַציאַלע קאַנפליקטן רירן אים ווייניק, זיין טראַכטן איז נישט דורכגעדרונגען דערמיט. ער שטייט מיט ביידע פיס אַפּן באַדן פון בירגערטום און קרייטיִ-קירט עס פון בירגערלעכן שטאַנדפונקט. ער האָט געשריבן אין דער שפראַך פון די מאַסן — אָבער דאַפקע פאר די מאַסן האָט זיין אויסגעפיינטע פאַרם נישט געקאַנט זיין צו־גענגלעך.¹ ער האָט זיך קינסטלעריש אינגאַנצן געוואַלט אַרויסזאָגן בלויז אַף יידיש, און דאַפקע נישט אין זאָרעכס און פייטלס נוסעך, נייערט אין זיין אייגענעם אינטעליגענטישן בירגערלעכן סטיל פון יענער צייט. דערפאַר האָט ער זיך געמוזט נעמען, ער דער ערשטער, צו אַ באַוווּסטזיניק קינסטלערישער שפראַכפורעמונג. ער האָט זיך טייקעף אָנגעשטויסן אַף דער אופגאַבע, איבערצושטעלן די שפראַך אַף אַ נייעס, ריכטיקער „מאַדערנעס“, קולטור־באַזיס, זי אַפצורייניקן פון ווילגאַריטעט און אומדייטלעכקייט, דורך איראַניע צו דיסקרעדיִ-טירן אַ גרויסן טייל אומנוציק אופגעשפייכלערטן שפראַך־מאַטעריאַל, קורץ: די שפראַך פונ־סניי צוגעוויינען, אַז זי זאָל עפעס „אויסדריקן“. די אידעאָלאָגיע פון זיין שאַפן, אין וועלכן די סאַציאַלע פראַבלעמען פאַרנעמען רעלאַטיוו ווייניק אַרט, האָט אים דערלויבט זיך נישט שרעקן פאַר דער מעגלעכקייט, אַז דער ברייטער אוילעם² וועט די קינסטלערישע „פיינקייטן“ פון זיין שפראַך³ נישט באַנעמען. אין זיין סטיל הייבט זיך אָן באַוווּזן אַ באַשטימטע גראַמאַטיקאלישע און סינטאַקטישע לאַגיק, וואָס צוימט איין די ביזדעמאַלטיקע באַאַטישע צעוירנקייט. און דאָ קריסטאליזירט זיך שוין אויס די דיפערענצירונג אינעם אויפן באַנוצן שפראַך־פּאָלקלאַר.

ט ש ע ק - ג ע ל ט אין פ ע ק ל, (9) ס'ט ייט ש, א פ ע ק ל - מאַכער איז דאָך בא די רעביים גאָר (10) דאָס ארי - בערשטע פון דעם שטייט ס'ל... ייד. פאָלקסב. ז. 135, די העפקע-וועלט).
„ר' פייטל: (1) א געלעכטער, כלעבן, מיט דעם ליטוואַק! (2) ס'ט ייט ש, איך האָב געהאַט אַ ברייע ניט צו זאָגן ווי מע הייסט? (3) מע וואַלט מיר די שמאַד אַרופגעלייגט, און מע וואַלט מיך (4) אויקער מין האַשוירש געווען.“ (דאָרט)
„ר' זאָרעך: וואָס (1) כאַפט איר זיך גראַד אָן אים אָן? ער איז שוין (2) דאָס הינטערשטע פונם בענטשן, מע שמועסט אָבער (3) פון דער גילדענער פּאָן קלאַמער שט.“ (דאָרט ז. 142).
„אירעך: אוי (1) געשעדיקט זאָלט איר ווערן! (2) עס איז גאָר פורים מיט אייך“;
„ר' פייטל: עס איז אָבער אַלץ עמעס, גלויבט מיר עס איז פונקט אזוי (3) עס פעלט נישט קיין האַר...“ (ז. 145).

פארגלייך אויך די שפראַך פון וועלוול גיליוואַטע אין אקסענפעלדס „דער ערשטער יידישער רעקרוט“.
1 ס'איז דערפאר קיין ווונדער נישט, וואָס גראַד די הויכבירגערלעכע קרייזן האָבן זיך מיט זיין ווערק צו־מייסנטן פאַרינטערעסירט. (וועגן דעם אויספירלעכער—אין אַן אַנדער אָרט).
2 אַ שמואַלערער קרייז פון אינטעליגענטן האָט אַטאָ די פיינקייטן פון זיין שפראַך טייקעף און נאָך באַ זיין לעבן אויסגעצייכנט באַנומען און אופגענומען.

3 ווי באַוווּסטזיניק עטינגער איז צוגעטראַכטן צו דער שפראַך־פורעמונג זעען מיר, לעמאַשל, פון אַזעלכע ווערטער: „... אין איינער וואַרטאַרמען שפראַכע, פיר איינע נאַציאָן, דער עס אַן מיטהאַלאָגיע, (לויטן קאַנטעקסט איז דאָ דערמיט אַנערעך געמיינט „קינסטלערישע און קולטורעלע טראַדיציע“) וועלט - אונד נאַטורגעשיכטע מאַגעלט עטוואַס גענייעריכעס צו שרייבען, איזט איינע שוועריגקייט די פילליכט ערשט—נאך מיינעם פלאַנע—אין אייניגען יאָהרען געהאַבן זיין ווירד...“ (בריוו נומ. 3. קסאָוים II, ז. 567).

צונויפנעמענדיק, כאָזערן מיר איבער. די יידישע שפראַך איז אין אָנהייב פון איר לי-
 טעראַרישער באַנייונג געשטאַנען פאַר דער אופגאַבע זיך שאַפער־קריטיש פאַנאַדערצוקלייבן
 אין אַ אומגע־הייער ברייטער פראַזע־אַלאַגיע, וועלכע מע קאָן איינטיילן, לויט דער אָפּשטאַ-
 מונג, אין צוויי הויפּט־קאַטעגאָריעס: מינדלעכער רעדשטייגער און בוך־פראַזע־אַלאַגיע. אינעם
 מינדלעכן רעדשטייגער טיילן מיר אויס: (1) עלטערע און נייע געזונטע שאַפער־ישע בילדער,
 רעדנסאַרטן, אויסרופן א. א. וו.; (2) היפערטראַפיש צעוואַקסענער און צעיו־רענער שפראַך־
 פּאָלקלאָר, וואָס פארשטייט און פאַרקריפלט די שפראַך אין דער צייט פון פּאָליטישן און סאָציאַל-
 עקאָנאָמישן שטילשטאַנד; (3) רוי איבערגענומענער (נישט איבערגעזעצטער) שפראַך־פּאָלקלאָר וואָס
 שטאַמט פון העברעיִש; (4) קינסטלעריש געפורעמטער פּאָלקלאָר פון אַלטן פּאָלקס־ליד, פּאָלקס־
 מיסע א. א. וו.—אין דער בוך פראַזע־אַלאַגיע טיילן מיר אויס עלעמענטן פון דרייערליי קוואַלן:
 (1) פון דער עלטערער רעליגיעזער איבערזעץ־ליטעראַטור (ביבלי־איבערזעצונגען, טייטש־
 כומעש, טפילעס, טכניעס, מוסער, מיסעס, דינים א. א. וו.), ד. ה. אומדירעקט פון הע-
 ברעיִש; (2) פון דער וועלטלעכער איבערזעץ־ליטעראַטור, ד. ה. אומדירעקט פון פאַרשי-
 דענע שפראַכן; (3) פון דער אַריגינאַלער אַלט־יידישער ליטעראַטור.

אַכוץ דעם האָט מען געדאַרפט בייקומען אַזעלכע שוועריקייטן ווי: ענגקייט פון אויס-
 דרוק; די סאַקאַנע פון מעכאַנישן נאָכמאַכן יענע פרעמדע שפראַכן, וועלכע מע האַלט פאַר
 מוסטערן (ווייטער וועלן מיר די דערשיינונג, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר אַלע אָנהייב-
 פּאַזיסן פון א שפראַך־באַנייונג, אַנרופן „שטאַמלערישקייט“); די פאַראַרבעטונג פון די פאַר-
 שיידענע קאַנטדיאַלעקטן (רעזשיאַנאַלע אידיאָמען) מיט זייער ווילדער שעפע און כאַאָטי-
 שער צעפּאַרנקייט.

אויסגעפירט געוואָרן איז דאָס מיט דער הילף: (1) פון סאַטירע און קריטיק בענעגניע
 די אומנויטיקע שטערנדיקע שפראַך־עלעמענטן¹; (2) פון פּאַזיטיוון איבערנוצן א טייל יע-
 רושע־עלעמענטן², (3) פון קינסטלערישער דיסציפלין בענעגניע דיאַלעקט און קאַנט־שפראַך³.

4. שפראַך־פּאָלקלאָר אַלס מיטל פון קריטיק

דאָס אופקומען פון נייע ליטעראַטור־שפראַכן, אָדער זייער באַנייונג איז—אין דער
 קלאַסן־געזעלשאַפט—אַ אויסדרוק פון דיפערענצירונג־פראַצעסן, וואָס זיינען געווענדעט
 אַקעגן דעם הערשנדיקן קולטור־רעזשים⁴, איינס פון די איבערקערערישע קאַמף־מיטלען
 קעגן דעם הערשנדיקן פּאָליטיש־עקאָנאָמישן סיידער. דערפון נעמט זיך די פּאָליקסיטישע באַ-

1 מענדל לעפין פרווט אף א נאיוון שטייגער בייצוקומען דעם געגליווערטן קאנאנישן טייטש־כומעש־טיל—
 דורך שפראַך־פּאָלקלאָר און באַזונדערס דורך ווייניק דיסציפלינירטער אידיאָמאַטיק, ד. ה. ער טרייבט אַרויס דעם טייוול
 דורך א דיבעק. ביישפילן: „צומאַל איז אָבער אויך בעסער אַ זשמעניע נאַכעס, פון ביידע הענט פול מיט האָרע-
 וואַניע און קאַפ־דרייעניש“ (קהלת, זע רייווען „פון מענדעלסאָן ביז מענדעלע“ ז. 168); „דאָס איז אויך העוול און
 אומיסטער קלאַפּאַט“ („הבל ורעות רוח“, דאָרט); „...אָבער איין איינציקער כּיסאָרן איזבאוועט פיל גוטס“ (דאָרט
 ז. 176); „דער וואָס שלעפט שטיינער אַהער, רייסט אַליין קריע פון זיך...“ דאָרט ז. 177); „די האָרעוואַניע פון א נאַר
 מאָרדעוועט אים אָפּ...“ (דאָרט); „...דאָס איז אויך העוול און אומיסט קאָפּרעכעניש“ (דאָרט ז. 169); „אַסאַך פּאָלק
 איז שייך פאַר אַ מעלעך, ווינציק פּאָלק, איז אַ שלימאַזל אף דעם פּאַריזל“ (דאָרט א. א. וו.—יעדנפּאָלט אָבער איז
 דאָ געמאַכט געוואָרן דער ערשטער פרוו צו צעברעכן דעם שפראַך־גליווער.

2 דער נוצלעכער געבוריך פון רעדנסאַרטן און פראַזע־אַלאַגיע צייכנט זיך אויס דערמיט, וואָס אָטאָ די עלע-
 מענטן הייבן אוף די בוילעטקייט און אויסטריקלעכקייט פון זאָן אַן אַ באַרעווערדיקן, פלויערדיקן בייגעשמאַק. מע
 זעט קלאָר, אַז אין די פּאָלן וואָלט מען, וועלנדיק דערגרייכן באַשטימטע ריין־קינסטלערישע (נישט עטנאָגראַפישע)
 עפעקטן, אָטאָ די ווערטער נישט געקאָנט פאַרבייטן מיט אַנדערע. דאָס איז דער כּילעק צווישן שאַפער־ישע איבערגע-
 נוצטן און רוי־אומדיסציפלינירטן, „אַריינגעריבענעם“ שפראַך־פּאָלקלאָר. וועגן אָטאָ דער פּאַזיטיווער באַנוצונג פון
 שפראַך־פּאָלקלאָר — אין די ווייטערדיקע קאַפיטלען.

3 וועגן דיאַלעקטן זע „צוגאַבן און אָנמערקונגען“, II.

4 אין עקגנאָזן צו אַ קלאַסנלאָזער געזעלשאַפט, אָדער צו אַ געזעלשאַפט, וואָס שטייט אונטער דער דיקטאַ-

צינג צו דער שפראך אין אנהייב אָדער באַ דער באַניונג פון איר ליטעראַרישער פיקסי-
 רונג. דערפון אויך נעמט זיך די שטאַרק אונטערגעשטראַכענע געזעלשאַפֿט־קריטישע טענ-
 דענץ אין דער טעמאַטיק פון אַזאַ ליטעראַטור־טקופע. דיזעלבע סיבע, וואָס האָט געשטויסן
 צו באַשאַפֿן אַ ליטעראַטור אין אַ נייער שפראַך, שטויסט אויך דערצו, אַז די ליטעראַטור־
 טעמאַטיק פון דער צייט זאָל זיך קאַנצענטרירן אָף דער קריטיק פון דער געזעלשאַפֿט און
 אירע אומשטענדן. ווייל דאָס איז דערווייל דעריקער די פונקציע און דער מיין פון אַטאַ
 דער נייגעשאַפֿענער אָדער באַנייטער ליטעראַטור. אַלע ליטעראַרישע מיטלען, וואָס קאַנען
 אַמאָל דינען אויך צו אַנדערע, פונקט פאַרקערטע צוועקן, ווערן דערווייל באַנוצט לויט זיי-
 ערע קריטיקיר־מעגלעכקייטן. צו אַטאַ די מיטלען, צו די וויכטיקסטע פון זיי, געהער אויך
 די באַנוצונג פון שפראַך־פּאָלקלאָר.¹

דער שפראַך־פּאָלקלאָר אין דער ליטעראַטור איז אַ באַשטאַנדטייל פון רעאַליסטישן
 נוסעך, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם פעריאָד. דער רעאַליזם דעמאַסקירט. דער
 נאַווער רעאַליזם פון וואַלפּאָן, לעווינזאָן, עטינגער און אַקסנפּעלד, — אַסאַך יאַרצענדליקן
 פאַר דעם אייראָפּעיִשן קינסטלערישן רעאַליזם, איז פונקט אַזוי ווי דער לעצטער געבוירן
 געוואָרן פון דעם מיין צו קריטיקירן. די פאַרדומפּענע סוויוע האָט געמוזט אופּגערודערט
 ווערן, קריטיש אָביעקטיווער, דערציילעריש זיך אַליין אַקענגגעשטעלט ווערן, קעדיי ס'זאָל
 קאַנען קומען צום באַווסטזיין איר „אומנאַרמאַלקייט“, — איר צעפּוילטע הינטערשטעליקייט.
 מיט דער הילף און אינעם שפּיגל פונעם רעדשטייגער דעקט אַפּ דער אופּטרייסלענדיקער נייער
 האַסקאַלעגעדאַנק דעם פאַרקריפּטן לעבנשטייגער, אינינעם מיט די פיגורן, וואָס זיינען
 אָף אים געוואַקסן און וואָס פאַרקערפּערן אים צום בויילעסטן. אינינעם מיט די מענטשן
 און באַדינגונגען ווערט אויך קריטיקירט און אופּגעבונדן די שפראַך, וואָס דאַרף זיך פונסניי
 אויסקריסטאַליזירן. דער רעדשטייגער פון אַטאַ דער סוויוע, באַווסטזיניק באַנוצט אינעם
 קינסטלערישן שאַפֿן, האָט געלערנט זען זיך און אַנדערע, ווייל ער האָט ניט רעפּערירט,
 באַריכטעט, נאָר געגעבן אַ שטיק פון לעבן אַליין. כאַראַקטעריזירן צווייאַקישע, אויסזויגע-
 רישע קאַהאַל־לייט, דעם פאַרקריפּטן הענדלער און לופּטמענטשן־שיכט, זייער לעבן, טראַכטן
 און האַוואַיעס איז צומבעסטן מעגלעך געווען דורך אַ קינסטלעריש אופּכאַפּן, מע קאָן זאָגן,
 נאָכשפּעטן, נאָכקרימען דעם געדיכטן, פון רעדנסאַרטלעכקייט און שפראַך־פּאָלקלאָר אָנגע-
 דראַלענעם רעדשטייגער. צוהערנדיק זיך מיט אַן איידל אויער צו אַלע טנועס, גרימאַסן און
 קרימענישן פון רעדשטייגער, האָט מען דורך רעפּראָדוקציע געקאָנט איבערגעבן די גאַנצע
 אומנאַוועטעט, די פאַרלינגערטקייט פון טראַכטן, פון זעסטיקולאַציע און דעם אינעוויי-
 ניקסטן באַטייט פון דעם אַלעמען.

עטינגער איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט די דיפּערענצירונג אין רעדשטייגער קינסט-
 לעריש דעהערט און מער אָדער ווייניקער באַווסטזיניק, מיט איראַניע, אַפּגעשפּיגלט לויט
 דער פּאָזיטיווקייט און נעגאַטיווקייט פון די פיגורן — אין „סערקעלע“. צו דער העכסטער
 מאַדריגע ווערט די מאַניר דערהויבן אין מענדעלעס ווערק. אַ בלעטל „פּישקע דער קרר-
 מער“ אָדער „מאַסאַעס ביניאַמין האַשלישי“ איז אין דער גאַנצער וועלט־ליטעראַטור דער אַנ-
 ראַכמאַנעסדיקסטער אַפּשפּאַט איבער אַ שיכט יידן פון אַ באַשטימטן פעריאָד.

טור פון פּראַלעטאַריאַט. דאָרט איז דאָס אופּקומען און באַנייען פון ליטעראַטור־שפראַכן אַן אויסדרוק פון פּאָזיטיו-
 שפּערישן אופּבלי, פון נאַטירלעכער קולטור־אַנטוויקלונג; אַ רעאַליזאַציע פון די רעוואָלוציאָנערע צוואַנגן.

1 אין שפּעטערע צייטן, געזעלשאַפֿטלעך מער דיפּערענצירטע, פּאָלט אַמאָל דער שפראַך־פּאָלקלאָר אַריין אין
 די הענט פון סנאַביזם, וואָס איז אַן אומבאַהאַלפּענער איבעראַרעניטירונגס־פרוּוו באַ באַשטימטע יעקידים פונעם
 הערשנדיקן קלאַס. דאָ דריקט זיך אויס אַ נישט־אַנטשלאַסענער פּרוּוו, אַרויסצוקומען פון די צייט־סטירעס און אַרי-
 בערצוגיין צום פּראָגרעסיוו־קעמפּערישן קלאַס.

2 זע די באַמערקונג פּערעצעס וועגן שאַלעם־אַלייכעם, ווייטער ז. 96.

עטינגער מישט ניט אריין סטאם, אָן אַ אָפּקלייב, ווערטלעך אין די רעפליקעס, קעדיי זיי עטנאָגראַפּיש צו באַפּאַרבן. יעדע פיגור באַזונדער האָט איר אייגענעם שפּראַך־נוסעך; אַפּילע די רעדנסאַרטלעכקייט איז באַ יעדער פיגור ניואַנסירט און דורכויס אויסגעהאַלטן. וואָס פּאַזיטיווער אַ פיגור איז, אַלץ ווייניקער באַרעדעוודיק איז זי באַ אים, אַלץ ווייניקער רעדנסאַרטן און העברעיזמען באַנוצט זי. דער פרעמדער, הינדע, כאַווע, וואָס ווייזן אין זיי־ערע רעפליקעס עטינגערס שפּראַך־אידעאַל, רעדן נאַטירלעך, האַרציק, מיט א מינימום פון רעדנסאַרטן און העברעיזמען. און לויטן זעלבן פּאַרהעלטעניש קערט זיך דאָס איבער באַ די נעאַטיווע פיגורן; וואָס „ערגער“ אַ פיגור איז, אַלץ מער קלוגישטשקע ווערטלעך און פרומ־לעכע העברעיזמען¹ באַנוצט זי. עס דערגייט אַזוי ווייט, אַז דאָרט, וווּ די סיטואַציע פּאַרשפּיצט זיך באַזונדערס העסלעך (לעמאַשל: פּאַר און בעייס דער גנייווע גאַווריל הענד־לערס; אינעם פּאַלשן שמועס סערקעלעס מיט הינדען נאָך דער גנייווע א.א.וו), פּאַרגרע־סערט זיך אויך די צאָל פון אָטאָ די שפּראַך־עלעמענטן. אַפּילע פּאַזיטיווע פיגורן, ווען זיי רעדן עפעס אַזוינס, מיט וואָס דער אַוטאָר איז בעפּיירעש נישט צופּרידן (לעמאַשל, ווען כאַווע זידלט, אָדער ווען כאַים לויבט אַלפי טאַעס אַ „נעאַטיוון“ פּאַרשין). פּאַרגרעסערט זיך דער פּאַלקלאַר־באַשטאַנד אין זייערע רייד. דער כאַראַקטער פון די רעדנסאַרטן איז באַ יעדער פיגור גענוי דיפּערענצירט און אויסגעהאַלטן. דעם שאַדננס רעדנסאַרטן זיינען פרומ־לעך ווינסנדיק, זיינע העברעיזמען—קלייקוידעשדיק און שטענדיק מיט אַ פּאַלשער מישפּאַכע־אינטימיטעט; גאווריל הענדלערס—זיינען כּוּצפּעדיק ציניש, גנייוויש־ווילעריש און גראַב; סערקעלעס—היסטעריש־שעלטנדיק און צוואַקיש־צנועסדיק; כאַיַם—נאַריש־טאַמעוואַטע; שמעלקע טרויניקס—כיטער־הענדלעריש א.א.וו. באַ אַזאַ שפּראַך־דיפּערענצירונג הערן מיר נישט בלויז די מאַדולאַציע, דעם באַלייטנדיקן טאָן פון וואָרט, מיר זעען אויך קערפּערלעך־בילדעריש די זשעסטיקולאַציע און פּאַזע, עס קומען אַרויס אַף דער אויבערפּלאַך די פּאַר־באַרגנסטע קאַוואַנעס, מירעס, האַפּענונגען פּונעם רעדנדיקן, זיין נאַרישע, פּאַרומערטע מענטשלעכקייט.

און דייטלעך פילט זיך שוין אין עטינגערס איראַניע, ווי שפעטער באַזונדערס שטאַרק באַ מענדעלען, א געוונטע זעלבסטקריטישע סינע־באַציונג צו די ספּעציפּישע גרימאַסן, צו דער זשעסטיקולאַציע פון פּאַרקריפּלן וואָרט. אָטאָ די סינע דערפירט ביז צו אַ קאַ־ריקאַטוריסטישן נאָכקרימען. דער לייענער, פּאַר וועמען יידיש איז אַ נאַטירלעכע שפּראַך־אַטמאָספּער, דערשפירט דאָס נישט אַזוי שאַרף ווי אַן אָפּגעפרעמדטער אָדער ווי אַ נישט־יידישער לייענער פילט דאָס פון אַן איבערזעצונג. אַזוי טאַקע האָבן די צייט־כאַווייריס עטינגערס באַנומען די קאַוואַנע פון זיין אָפּשפּעטערישן שפּראַך־שטייגער. אז אַנטאַני איינ־בוים, עטינגערס פריינט, באַמיט זיך באַ דער צענזור צו באַקומען אַ דערלויבעניש אַף דרוקן „סערקעלע“, שרייבט ער אין זיין באַקאַשע: „וואָרעם אַזעלכע שריפטן, זייענדיק צו־טריטלעך פּאַר אַלע קלאַסן יידן, שטעלן אַרויס אין לעבעדיקע קאָלירן די כּעסרוינעס און לעכערלעכקייטן, מאַלן מוטיק און קאַמיש אַלע רעדשטייגערס פון זשאַרגאַניזם² (קורסיוו־מיינער—מ.וו.) און קאַנען האָבן אַ זייער גינציקע („אויסלייזנדיקע“) האַשפּאַע אַף די אינטע־לעקטן. איינבוים פּאַרשטייט אויסגעצייכנט, אַז עס זענען פּאַראַן פּאַרשידענע „רעדשטיי־

1 אין דעם צוואַמענהאַנג איז קעדיי אַנצוווייזן אַף דער וויכטיקער ראָל, וואָס העברעיזמען האָבן געשפּילט אין די פּאַרשידענע „גאַנצווויס־שפּראַכן“. די אומפּאַרשטענדלעכקייט פון אָטאָ די ווערטער, אונטער וועלכע מע האָט זיך געקאַנט באַהאַלטן, איז דאָ געווען אַ הויפּט־גוריעם.

2 „a) (a) wszystkie sposoby mówienia żargonizmu...“ איינבוים באַמערקט ריכטיק, אַז דאָ איז פּאַראַן נישט איין רעדשטייגער, נאָר פּאַרשידענע רעדשטייגערס. וויינרייך איז נישט פינקטלעך מיט זיין איבערזעצונג פון די ווערטער: (בר. 1 XXXII) „דעם גאַנצן יידישן שטייגער־רעך“— אין איינצאָל. געוויס איז דער פּוילישער סטיל און די גראַמאַטיק פון איינבוים זאָך אין אַריגינאַל גענוג אומגעלומפּערט און אומבאַהאַלפּן, עס איז אַבער קלאַר, אַז איינבוים האָט בעפּיירעש געמיינט „פּאַרשידענע רעדשטייגערס פון זשאַרגאַניזם“;

גערט" אין יידיש און צווישן זיי אויך לאַכלוטן נישט קאָמישע, אָז די קאָמישע ווערן בלויז באַנוצט דערצו, קעדיי צו באַווייזן, ווי „א פאַרקרומטע און פאַסקודנע קלוגיטשקייט פאַרבינדט זיך אַקעגן אַ זעלטענער פּראָסטקייט, אומשולד, אַניוועסדיקער שטרעבונג צו עמעסער בילדונג, אַקעגן אַ נישט-וואַקלדיקן באַשלוס צו פאַרבלייבן באַ ערלעכקייט" ¹. די פאַרקערפערונג פון אַטאָ דער „זעלטענער פּראָסטקייט, אומשולד... ערלעכקייט" איז הינדע (נעבן רעדליכן) און פונדעסטוועגן לאָזט זי עטינגער בעקיוון און באַווסטזיניק רעדן יידיש, ווי א קאַנטראַסט צו אַלטעלעס „דייטש"; און דער פרעמדער, אויך אַ אידעאָלאָג פּיגור אינעם שטיק, זאָגט זיך אַרויס וועגן דעם איניען אָף אַ קלאָרן אויפן. (זע ב. II ז. 451). דאָס האָט דאָך איינבוים נישט געקאָנט פאַרזען. —

עס איז נישט קיין צופאַל, ווען לייענער פון איבערזעצונגען זעען אין מענדעלעס (און אַפילע אין „גוטמוטיקן" שאַלעס-אלייכעמס ווערק) סינעדיקן כויעק און בייזן אָפּשפּאַט. דאָס אַלעס איז אין זיי פאַראַן ². און אַז עס ווערט צערונען דאָס דינע הייטל פון מיטגעפיל, באַם איבערגיסן אין אַן אַנדערע שפּראַך, ווערט אויך בוילעטער די אָפּשפּאַטערישע דאָמי-נאַנטע. אַזוי ווייט, אַז עס זיינען געווען פאַלן, ווען נישט יידישע ליבעראַלן האָבן זיך, צוליב דעם מיספאַרשטייעניש, אַרויסגעזאָגט קעגן אַטאָ די איבערזעצונגען, האַלטנדיק זיי פאַר „אַנטי-סעמיטישע פאַמפלעטן" און זייער ווירקונג, פאַר „שעדלעך און דערנידערנדיק", אַקוראַט ווי די ווירקונג פון די באַקאַנטע „יידישע" וויצן און קאַבאַרעט-פּיעסעס. אַנדערע ווידער קערן איבער די אָפּשפּאַצונג פון דעם פאַקט און קומען צום אויספיר, אַז דער איקער קויעך פון דער יידישער ליטעראַטור ליגט אין דער פּעיקייט כויעק צו מאַכן פון יידן! „פאַראַן... א יידישער ליטעראַרישער זשאַרגאָן, וואָס ציט זיך שוין פון 12 יאָרהונדערט אָן און האָט אַפילע אַ אייגענעם צווישן די מינענזענגער ³; מען קאָן אָבער אין דער אַנטוויקלונג פון אַטאָ דער ליטעראַטור באַמערקן, אז זי טויג קימאַט בלויז פאַר הומאַריסטישע, וויצמעסיקע, סאַטירישע באַשרייבונגען. ערנסטע ווערק מיט אַ וויסנשאַפטלעכן אינהאַלט פאַרלירן צוליב דער שפּראַך דעם כייך און ווערט, וואָס יענע באַשרייבונגען האָבן" ⁴. צו אזא פאַרדרייטן אויספיר איז אַטאָ דער אַוואַטאַר געקומען מאַכמעס א טעאַריע, אַז די יידישע שפּראַך ביכ-לאַל האָט עפעס גאָר אַ באַזונדערע נעטיע און פּעיקייט צו הומאַר. אַזוי, לעמאַשל, האַלט דערזעלבער אַוואַטאַר, אז פאַר דער אַנטוויקלונג פון היינעס וויציקייט איז געווען אַנט-

דאָס באַווייזט באַזונדערס דאָס וואָרט *wszystkie*, „אַלע", וואָרעם ער וואָלט דאָך געקאָנט פונקט אוי גוט אָדער שלעכט זאָגן: *mówienia żargonem*

אָדער טאַם *malując dzielnie i śmiesznie żargonizm* אָדער *sposób mówienia żargonizma* „

1 דעם טעקסט פון דער באַקאַשע זע: ד"ר שלמה עטינגערס כתבים, ארויסג. פון ד"ר מאַקס וויינרייך, ווילנע 1925, ב. II, 589. אַגעווי: א פאַרדינסטפולע עדיטאריאלע ארבעט, פאַר וועלכע די ליטעראַטורפאַרשונג דאַרף וויינרייך זיין דאַנקבאַר, כאָטש מע קאָן לאַכלוטן נישט מאַסקים זיין מיט פאַרשידענע ערטער אין זיין אריינפיר און אויך מיט אַסאך עדיטאריאלע פּראָטיים.

2 דעם אַנדערער קעגנזאָך, וואָס זאָגט זיך אַרויס אין אַטאָ די ווערק, דער שטאַרקער „פּאָלקיסום", די „פּאָלקליבהאַפּעריי" איז פונקט אַזוי באַגרינדעט אינעם מעהוס פון דער צייט, פון דער האַסקאַלע ווי דער קריטיש-סאַטירישער מאַמענט. אָן אַטאָ דער פּאָלקליבע וואָלט די קינסטלערישע סאַטירע ביכלאַל נישט מעגלעך געווען, עס וואָלט בלויז אַרויסגעקומען אַ פּוסטע ווילעריי אָן טיפּערע ווירקונגס-מעגלעכקייטן. אַטאָ די סטירע אינעם שאַפן פון דער האַסקאַלע קאָן נאָר דערקלערט ווערן דורך אירע דיאַלעקטישע עלעמענטן. אויספירלעכער וועגן דעם—זע „רויטע וועלט": „פּראָבלעמען פון מענדעלעס רעאַליזם". — 1928, בוך 5—6.

יעדנפאַלס אָבער זעען מיר פון דערפאַרונג, אז דער „פּאָלקליבהאַפּערישער" מאַמענט פאַרלירט זיך אין דער איבערזעצונג אינגאַנצן אָדער צום גרעסטן טייל.

3 געמיינט איז זיסקינד פון טרימבערג. אינעמעסן האָט ער געשריבן דייטש, נישט יידיש. אַלפּיטאַעס, צוליב דער האַטאַרע, אז ער איז געווען אַ ייד, ווערט ער אַמאָל צוגערעכנט צו דער יידישער ליטעראַטור.

4 ז. Bienenstock, Die juedischen Elementen in Heines Wesen. Leipzig, 1910, 204—205.

שידנדיק דער פאקט, וואָס היינע האָט אין דער יוגנט באנוצט די יידישע שפראַך „צו ה־ מאַריסטישע צוועקן“ (דאָ איז בעפֿירערש געמינט אָפּשפּאַטערישע, סאַטירישע—מ. וו.). אַזוי פאַרמולירט איז אָבער די טעאָריע פּאַלש. ווייל נאָר דאָס דעגענערירטע יידיש פון אַ באַשטימטן אָפּגעשטאַנענעם פעריאָד פון פאַר דער ליטעראַרישער און אידעאָישער באַנייִ- ונג קלינגט „קאָמיש“, „הומאַריסטיש“ און טויג באַזונדערס פאַר אַזעלכע און ענלעכע צוועקן. פונקט אַזוי, נישט ווייניקער און נישט מער, ווי לעמאַשל די אָפּגעשטאַנענע און פון בוך- קולטור ווייניק באַרירטע דייטשע דיאַלעקטן און אידיאָמען: שוויצער־דייטש, זאַקסישער דיאַלעקט, בערלינער ¹, ווינער פּאַלקס־אידיאָם און אַסאַך אַנדערע. אין דעם פּראַט איז דאָס יידיש פון פאר דער באַניינגסצייט, ווען עס איז נאָך צום טייל געווען אַ אידיאָם (ד. ה. ווייניק און נישט צייטמעסיק ליטעראַריש פיקסירט) גאַרנישט קיין באַזונדערער אויסנאַם. דאָס איז אַן אַלגעמיינע דערשיינונג אין אַלע שפּראַכן פון דעם פּאַזיס, ווען אָפּגעשטאַנענע באַדינגונגען און זייער שפּראַך־אויסדרוק סטאַרטשען אַריין אין אַ מער אַנטוויקלטער צייט און איר מער אַנטוויקלטער שפּראַך אַקעגן וועלכער זי זעט אויס „קאָמיש“. די אַנטוויקל- טערע צייט און איר שפּראַך מוזן קריטיש געווער זיין די אָפּגעשטאַנענע רודימענטן. זאָגן דאָס, וואָס בינענשטאַק זאָגט וועגן דער גאַנצער יידישער שפּראַך ביכלאַל און וועגן דער ליי- טעראַטור ביפראט, האָט מען נאָר געקאָנט מאַכעם אַ מיספּאַרשטייעניש, וואָס באַווייזט, ווי שטאַרק עס דאָמינירט אין די ווערק פון אונדזערע קלאַסיקער דער קריטיש־אָפּשפּאַטערישער כאַראַקטער.

מיר געפינען אָבער, אַז אויך אַזאָ וויכטיקער אַוטאָריטעט ווי שאַלעם־אַלייכעם האַלט אויך אונטער— כאַטש טאַקע אינעם יוגנט־פעריאָד פון זיין שאַפן— דיזעלבע מיינונג וועגן אַטאָ דער ספּעציפּישקייט פון דער יידישער שפּראַך.

„דאָ מוזן מיר אַ באַמערקונג מאַכן. אַז אונדזער זשאַרגאָן— שרייבט שאַלעם־אַלייכעם אין 1884 יאָר— האָט אין זיך מער שטאַף צו דער סאַטירע (לעצאַנעס) אַלס אַנדערע שפּראַכן; דאָמיט האָט ער צו דאַנקען דער טעכניק פון דער שפּראַכע; מיט אַ קנייטשעלע אין דער זייט, מיט אַ „מאמר המוסגר“, מיט אַ נאָמען, מיט אַ קליין שטרעכעלע ווערט שוין די פּראָזע סאַטיריש און רופט אַרויס אַ שמייכל באַם לעזער ניט ווילנדיק; און ווער שמועסט, אַז מע קאָן נאָך נאָכמאַכן יעדער מענטשן מיט זיין לאַשן (יעדער ייד קימאַט האָט זיך זיין לאַשן) און מיט דער זשעסטיקולאַציע (מאַכן מיט די הענט, מיט די פיס, מיט די פלייצעס בעשאַס ריידן...“ ² צו דעמאָזיקן טאַעס, אז אונדזער זשאַרגאָן האָט אין זיך מער שטאַף צו דער סאַטירע (לעצאַנעס) אַלס אַנדערע שפּראַכען, איז שאַלעם־אַלייכעם געקומען, ווייל ער האָט פאַרגליכן דאָס דעמאָליטיקע יידיש (פון די 80־ער יאָרן) מיט פאַרטיק אויסגעבילדעטע, הויך- קולטורעלע שפּראַכן און נישט מיט אידיאָמען, באַ וועלכע דער פּראָזעס פון ליטעראַרישער פיקסי- רונג איז נאָך נישט פאַרענדיקט. וואָלט ער געפרוּווט די יידישע שפּראַך פאַרגלייכן מיט אַזעלכע אידיאָמען (און דאָס וואָלט לויטן דעמאָליטיקן שטאַנד פון דער ליטעראַרישער פיקסירונג פון דער יידישער שפּראַך געווען צום פּאַסיקסטן), וואָלט ער באַמערקט, אַז די אויבנדער- מאַנטע דייטשישע אידיאָמען האָבן אין זיך נישט ווייניקער „שטאַף צו דער סאַטירע“ איי- דער יידיש און אַז אַטאָ דער „שטאַף צו דער סאַטירע“ פון די אידיאָמען איז טאַקע אויס- גענוצט געוואָרן פון אַזעלכע שרייבערס ווי יערעמיאַס גאַטהעלף, פּריץ רויטער, ראַימונד, נעסטרוי, ג. הויפטמאַן, אַרנאָ האַלק, ווילדנברוך א. א. וו.

די באַזונדערע פעיקייט פון אַ שפּראַך אין אַ באַשטימטן פעריאָד צו ווערן אַ מיטל פון סאַטירע באַווייזט זיך ערשט דעמאָלט, ווען ס'קומט אַן די צייט, די נויטווענ-

Agathe Lasch: „Berlinisch“. Eine berlinische Sprachgeschichte. 1923. 1

² „אין מיסט צווישן שמאַטעס“ (קריטישע עטיוודן). דאָס שאַלעם־אַלייכעם בוך. ניו-יאָרק 1926. ז. 326.

דיקייט און דער ווילן סאטיריש צו שילדערן א באשטימטע געזעלשאפט. אן אטא די האנאכעס קאנען טאקע דיזעלבע שפראך-עלעמענטן, וואס גיבן „שטאף צו דער סאטירע“ — געבן „שטאף“ צו א ראמאנטישן אפאטעאז אדער צו סאנטימענטאלער אפאלאגיע. —

שאַלעם-אַלייכעס האָט אין דער ייִדישער שפּראַך אַנטפלעקט באַזונדערס איר פעיקייט צו „סאטירע“, ווייל שאַלעם-אַלייכעס דער געזעלשאפט-קריטיקער האָט זיך אין זיין שאַפן געמוזט אַנשטויסן גראַד אָן אַטאָ דער אייגנאַרטיקייט פון דער שפּראַך, וואָס איז צוגלייך אויך אַן אַביעקט פון קריטיק. „דער אַפלאַכער שפּילט זיין גרויסע סאַציאַלע ראָלע — ער איז דער שימל-אַפּקראַצער. אן אַפלאַכער איז שאַלעם-אַלייכעס“. אַזוי כאַראַקטעריזירט אים פּערעץ¹. און א „שימל-אַפּקראַצער“ איז שאַלעם-אַלייכעס אויך אין פּראַט פון שפּראַך-איבערביי — גלייכגילטיק, צי באַוווּסטזיניק צי נישט, צי מיט זיין ווילן צי אַפּילע קעגן זיין ווילן. די סאַציאַלע פּונקציע פון זיין שאַפן איז געווען: גיווער צו זיין די פּיגורן, וועלכע ער שילדערט איננינעם מיט זייער שפּראַך.

דער אַפּשפּאַטערישער הויפּט-שטריך איז נישט גלאַט אַ באַלייט-דערשיינונג פון אַ שפּראַך-שטייגער; ס'איז אַן אַלגעמינע סאַציאַל-פּסיכאָלאָגישע דערשיינונג באַ אַ באַשטימטער עקאָ-נאָמיש-פּאָליטישער סיטואַציע און אירע קריטיק-באַדערפענישן. דער דערמאָנטער בינענשטאָק ווייסט דאָס זייער וויל בענעגייע דעם „יונגן דייטשלאַנד“ (דער ליטעראַרישער קרייז, צו וועלכן היינע האָט געהערט) און בענעגייע דער נעטיע פון אַטאָ דעם קרייז צו כּוּזעקן און אַפּשפּאַטן פון זיך אַליין. ווייל ס'האָט אַ וויכטיקן שניכעס צו אונדזער טעמע, לוינט זיך צו ברענגען עטלעכע ציטאַטעס, וואָס בינענשטאָק ברענגט וועגן דעם איניען. „ווען אַ זייער טאַלאַנטירט אָבער נישט אַנטשלאָסן פּאָלק — ציטירט בינענשטאָק פון בראַנדעסן וועגן דעם „יונגן דייטשלאַנד“ — קאָן נישט אַראַפּוואַרפן פון זיך אַן אַל, רופּט די אונטערדיקונג אַרויס אַ זעלבעפּאַראַכטונג, פון וועלכער ס'וואַקסט אַ מין פּאַרצווייפלטע וויציקייט, אַ שטענדיקער גאַלגן-הומאָר“². אויב מיר ווען דעם זאָץ „אַ זייער טאַלאַנטירט... פּאָלק...“ פאַרבייטן, לויט אונדזער באַנעם, מיט „אַ פּאָלקשיכט אָדער קלאַס, וועמעס באַדינגונגען זיינען שוין צייטיק פאַר אַ סאַציאַלער איבערקערעניש“, וועלן מיר קאָנען מאַסקים זיין מיט בינענשטאָקס מיינונג, אַז דער ציטירטער טעזיס פון בראַנדעסן קאָן אין אַלגעמיין גילטן פאַר אַלע ליטעראַטורן אין ענלעכע געזעלשאַפטלעכע סיטואַציעס. און אויב בינענשטאָק ווייזט אָן אַף אַריסטאָפּאַנעס, סערוואַנטעס, שעקספּיר (סוויפט—מ. וו.) וואַלטער, (באַמאַרשע—מ. וו.) — אַזוי קאָנען מיר נאָך צוגעבן: גריבאַיעדאָוו, גאַגאַל, מענדעלע און שאַלעם-אַלייכעס. אַטאָ די אַלע דיכטער האָבן געלעבט און געשאַפן אין אַ צייט, ווען דער פּאָליטישער און סאַציאַלער סידיער האָט גע-האַלטן אין פּראַצעס פון צעפּאַלונג, אין פּאַזיס פון פאַר איבערקערעניש. דער באַוווּסטער היינע-פּאַרשער שטראַדטמאַן פּאַרמולירט דעם אייגענעם געדאַנק אַזוי: „היינע האָט געלעבט אין דער איבערגאַנג-צייט צווישן דער רעאַקציע און אַבסאָלוטיזם פון 18 יאָרהונדערט — און דער עפּאָכע פון קאַמף און עלעקטערעזיטעט... און גראַד אין אַזאַ צייט, ווען אַ פּאַרעלטער-טע וועלט-אַנשויונג האַלט אין שטאַרבן, אָבער די נייע בסורע האָט נאָך נישט אינגאַנצן געזיגט, האָט דער קריטישער הומאָר אַ נישט-באַשטרייטבאַר רעכט“. היינע אַליין זאָגט קורץ: „די הומאַריסטישע איראַניע איז בלויז אַ צייכן פון אונדזער פּאָליטישער נישט-רייפ־קייט“³. אַטאָ די פּאַרמולעס פּאַסן אויסגעצייכנט אויך פאַר דער כאַראַקטעריזירונג פון דער האַסקאַלע.

אויב אָבער די הומאַריסטישע איראַניע „איז בלויז אַ צייכן פון... פּאָליטישער נישט-רייפ־קייט“ באַצייט זיך אַטאָ די קאַנסטאַטירונג לאַכלוטן נישט שטענדיק אַף די שרייבער,

1 פּערעץ: ב. X ז. 129, שאַלעם-אַלייכעס.

2 ציטירט לויט בינענשטאָק, דאָרט.

3 לויט בינענשטאָק, דאָרט.

וואָס באַנוצן די הומאַריסטישע איראַניע, נאָר אַף דער סיטואַציע, וועלכע זיי ווילן בייקומען און איבערקערן גראָד דורך אַטאָ דער קריטיק. גראָד זיי, די מייסטערס פון דער „הומאַ-ריסטישער איראַניע“ זיינען וויכטיקע קעמפער פאַר דער נייער באַוועגונג, געהערן צו די וויכטיקסטע מיטהעלפער אַפן וועג צו דער איבערקערעניש. די שרייבער, אָנהייבנדיק פון י. ב. לעווינזאָן ביז מענדעלע און שאַלעם-אַלייכעם, האָבן די „הומאַריסטישע איראַניע“ באַנוצט, יעדער אַף זיין שטייגער און לויט זיינע באַדינגונגען, קעדיי אין דער יידישער סוויווע צו באַזיגן די הינטערשטעליקייט פון לעבן—און פון דער שפראַך. דעריבער האָבן זיי אויסגעטיילט דאָס לעבעדיקע וואָרט פון דער פאַרגליווערטער פראַזעאַלאַגיע, וועלכע ווערט באַנוצט ווי אַ מיטל פון קריטיק.—

דערמיט איז אָפגעפאַרטיקט געוואָרן איינמאַל פאַר אַלעמאַל די פּאָלקאַריסטישע איבערגעלאַדנקייט אין דער יידישער שפראַך. אייניגעם מיטן שפראַך-שטייגער ווערן דע-מאַסקירט די פאַרקריפלטע באַדינגונגען¹. דיסקרעדיטירנדיק אַ היפּשן טייל פון אָנגע-שפייכלערטן אָבער אומנוציקן שפראַך-מאַטעריאַל, האָבן אַטאָ די שרייבער עס אַף שטענדיק אָפגעשטויסן און אַזוי אַרום געבראַכט דערצו, אַז די שפראַך זאָל זיך אָנהייבן זאַכלעך צו פאַסן צום לעבן און אַנטוויקלען לויט דעם אייגנטלעכן ציל אירן: צו קלאָרער פאַרשטענ-דיקונג און צום איבערצייגנדיקן אויסדרוק.

5. שפראַך-פּאָלקלאָר אַלס באַרייכערונגס-מיטל פון אויסדרוק

אין א צייט, ווען עס קומען אָן באַניינגס-אימפולסן און צווינגען די שפראַך אַפּסניי אָנצוהייבן נאָרמאַל און צייטמעסיק רעדן— באַגעגנט זי זיך אינאַנהייב מיט דער מעניע, וואָס מיר רופן זי אָן „שטאַמלעניש“. די איבערגעלאַדענע פּאָלקס-אידיאָמען, די פאַרשטייפטע דיאַלעקטן, דער איבערגעשפיצטער רעדשטייגער, וואָס זיינען פריער געווען אַזוי פלויר-דעריש באַרעדעוודיק, הייבן פּלוצים אָן, אין דער צייט פון איבערגאַנג, שטאַמלען. און וואָס טיפּער און רייכער דער קויעך פונעם נייעם געדאַנק איז, אַלץ ווייניקער קאַנען די ביז-איצטיקע שפראַכמיטלען „באַדינען“ די נייע באַדערפענישן. עס מאַכט זיך אַ מאַמענט, אַז מע קאָן זיך ביכלאַל נישט „אויסדריקן“. פונקט אַזוי ווי דער אָפגעשטאַנענער האַמויך מענטש, וואָס האָט זיך פריער אַף זיין שטייגער, לויט דעם אָפגעשטאַנענעם אינהאַלט פון זיינע געדאַנקען פלינג און באַרעדעוודיק אויסגעדריקט, הייבט אָן אַף אַ צייט צו „שטאַמ-לען“, ווען ער הייבט אָן פּאָליטיש און קולטורעל באַווסטזיניק צו ווערן, ביז די שפראַך באַווייזט אויסצוואַקסן לויטן פאַרנעם פון נייעם געדאַנק.

און מיר זעען: אַזוי-אַפּט ווי עס קומט אויס עטינגערן² אויסצודריקן דורך די רייד פון אַ פּאָזיטיווער פיגור זיינע אייגענע, עטינגערס, געדאַנקען און אידעאַלן³, ווערט לויט

1 אויב ס'וואָלטן נאָך נייטיק געווען אַנדערע באַווייזן, אַז די „מיסיע“ פון דער פּאָלקאַריסטישער איבער-געלאַדנקייט אין דער שפראַך פון די קלאַסיקער איז געווען אַטאָ די איבערגעלאַדנקייט קריטיש צו באַזיגן אייניגעם מיט די פאַרהעלטענישן, וואָס זי דריקט אויס— וואָלטן מיר אָנגעוויזן אַף דער ווייטערדיקער אַנטוויקלונג פון דער ליטעראַטור-שפראַך נאָך מענדעלען און שאַלעם-אַלייכעמען. די שפראַך גייט דאָן אַרעק אַף לאַלטן אַנדערע וועגן— אַפילע שוין אין א טייל פון פּערעצעס ווערק— און האָט זיך אַף אַן ערנסט קיינמאַל נישט מער אומגעקערט צו דער פּאָלקאַריסטישער איבערגעלאַדנקייט. וואָלט אָבער דאָס געווען אַ פּאָזיטיווער מאַמענט, אַזוי וואָלט זיך די אַנטוויקלונג פון דער שפראַך געדאַרפט אַף אַטאָ דער שפראַך-פּאָלקאַריסטיק ווייטער בויען.

2 דאָס אייגענע קאָן מען זען אויך באַ אַקסענפעלדן, גאַטלאַבערן און אַפילע אין מענדעלעס ערשטע ווערק, לעמאַשל, אין דער „טאַקסע“.

3 לעמאַשל: רעדליך, דער פרעמדער, וואָס פאַרמולירן אַמאָל עטינגערס געדאַנקען און מיינונגען אין אַב-טראַקטע, קימאַט טעאָרעטישע באַטראַכטונגען.

דעם גראד פון פאָזיטיווקייט, וואָס ער וויל פאַרקערפערן דורך דער פיגור, אָדער דורך אַ באַשטימטן מאָמענט אין דער אַקציע פון דער פיגור אַלץ גרעסער איר שפראַך-אַרעמקייט און אומבאַהאַלפנקייט.¹

עס דערגייט אַמאָל ביו צו „שטומקייט“, ד. ה. עס דערגייט דערצו, אַז דער אַווסאַר זאָגט זיך לעסאַף אינגאַנצן אָפּ פון דער יידישער שפראַך אין די רעפליקעס פון אָטאַ די פיגורן. ער לאָזט זיי דאָן אָף אַ נאַיוון אויפן רעדן דייטש², און דאָס קומט אים אויס פאַ- סיקער לויט זייערע אופגעקלערטע געדאַנקען. ווי שפראַך-געניט עטינגער איז נישט באַם מאָלן פון נעגאַטיווע פיגורן, וואָס זיינען שוין צופיל באַרעדעוודיק — באַם אַרויסזאָגן אַ צייט-געדאַנק ווערט אים די שפראַך ענג³. אויך נאָך אַסאַך שפעטער קומען פאַר אין דער יידישער לײטעראַטור אַזעלכע רעצידיווין פון „שטומקייט“, ד. ה. אַ טיילווייז אַנטלויפן אין דער דייטשער שפראַך, אָדער אינעם דייטשמערישן נוסעך, אָנגעהויבן פון אַקסענפּעלדן (זע: „מאַן, ווייב, ברודער און שוועסטער“) אָדער די געשמאַקלאָזע דייטשמערישע „מאַקאַראַניזמען“ אין אַסאַך ווערק פון א. מ. דיק ביו צו ספּעקטאַרס און באַזונדערס דינעוואַנס ווערק (און אַפילע אין די ערשטע ווערק מענדעלעס⁴, „דאָס קליינע מענטשעלע“, גוטמאַן). עס איז כאַ- ראַקטעריסטיש פאַר אַ גאַנצן עטאַפּ אינעם אָנהייב פון אַ שפּעטערן שפראַך-פּעריאָד: פּונקט אַזוי פלינק ווי די פאַרשטייער פון דעם פּעריאָד זיינען אינעם קריטישן אויסדרוק, אַזוי אומ- באַהאַלפן אין אומקלאַר זיינען זיי אינעם פּאָזיטיוון. און גראַד דאָס באַווסטזיין פון אָטאַ דער „שטאַמלערישקייט“ און ענגקייט רייסט אויף און צעעפנט די גרענעצן פון דער שפראַך, ברענגט צו וויכטיקע אופטוען. דאָס „אַלטע“ קאָן מען ווי עס ניט איז מיטן אַלטן וואָרט קריטיקירן, דאָס וואָרט פאַרן „נייעם“ ווערט ערשט אינניעם מיטן וואָרט פון „נייעם“ גע- שאַפן. די נייע פאַרקערפערונג און דאָס נייע וואָרט ווערן ערשט געשאַפן אין דער וויי- טערהייט אַנטוויקלונג פונעם פּעריאָד, וואָס זיין אָנהייב ווערט כאַראַקטעריזירט דורך קריטיק און באַנייגונג-ווילן אין אַלע געביטן און אויך אין דער שפראַך. דערווייל איז בלויז פאַראַן קריטישער ווילן און איבערקערערישע שטרעבונג; די פולע פּאָזיטיווע פאַרקערפערונג אין לעבן און שפראַך וועלן ערשט דאָן אויסוואַקסן, ווען די געשטעלטע פּאָדערונגען וועלן דורך דער נייער צייט רעאַליזירט ווערן.

גרעסער נאָך ווי די סאַקאַנע פון „שטומקייט“ איז באַ אַן אָנהייב פון לײטעראַרישער שפראַך-פיקסירונג אָדער שפראַך-באַנייגונג די לאַקערנדיקע סאַקאַנע פון מעכאַנישער שפראַך- נאָכמאַכעריי. פאַר באַשטימטע פאַרטיקע באַגריפן און בילדער פון די מוסטער-ליטעראַטורן, לויט וועלכע מע לערנט זיך, פעלן געהעריקע אויסדרוקן, העלפט מען זיך דורך מעכאַנישע אומאַרגאַנישע איבערזעצונג. מע מאַכט נאָך באַגריף-זאַצן דורך קינסטלעך צונויפגעשטעלטע ווערט-רייען. דערפון קומט אַרויס אַ נאָכגעמאַכטער, ווייניק פאַרשטענדלעכער בלוטלאָזער נוסעך. עס ווייט זיך דאָן אַרויס, אַז דאָס אַריבערנעמען פּרעמדע ווערטער אין אַריגינאַלער

1 אַנעו: אינעם זעלבן גראַד פאַרמינערט זיך אויך די קינסטלערישע לעבעדיקייט פון אָטאַ דער פיגור.

2 די פּאָזיטיווע פיגור רעדליך, וועמענס מיטיע עס איז אַרויסצוזאָגן אַ היפּשן טייל פון עטינגערס אידעאלן, ווערט בעקיוון געמאַכט פאַר אַ פּראָגער, קעדיי צו באַרעכטיקן זיין דייטש-רעדן. די אורערשטע סיבע איז: אַזעלכע נייע „איידלע“ געדאַנקען און געפילן מוזן פאַר יעדן פּרייז גערעדט ווערן אָף דייטש. פּונקט אַזוי ווי עס רעדט פּראַנצוויש די דייטשע אינטעליגענץ פון 18 יאָרהונדערט און אויך די רוסישע פון יענער צייט ביז אין דער מיט 19 יאָרהונדערט, אַז עס קומט אויס אויסצוריקן אַן „איידלען“ נייעם געדאַנק. דערפּלעך דעמאָוויקן דייטש- מעריזם בלויז דורך אַ ביטל-באַציונג צו יידיש מיצאַר די מאַסקילישע שרייבער קלעקט נישט ביכלאַל; ווער שמועסט באַ עטינגערן ביפּראַט, וועט זייער שווער זיין נאָכצוווייזן אַ ביטל-באַציונג צו יידיש.

3 זע ה. 90 העאַרע 3.

4 אין אַ קלענערער מאָס, אָבער פאַרט אָנזעוודיק קלינגען אָטאַ די רעצידיווין נאָך באַ באַווישאווערן, ערעל- שטאַטן, ווינטשעווסקיין, מ. ראָזענפּעלדן, באַ פּרישמאַנען, אין זיינע יידישע ווערק, און אַמאָל אַפילע באַ פּערעצן פון רייזענען.

געשטאלט, דעמאלט ווען מע קאָן זיי נישט מיט אַנדערע פאַרבייטן, איז טאַקע נאָך דער קלענסטער שאַדן. זייער אומאַרגאַנישקייט און נויט־כאַראַקטער בלייבט אופגעדעקט, נישט פאַרהילט; און אויב זיי לעבן זיך פאַרט איין אין דער שפּראַך, ווערט זייער האַשפּאַע, מאַכמעס דער דייטלעכער פּרעמדקייט, נישט שעדלעך. ערגער איז, ווען גאַנצע באַגריף־זאַצן ווערן געבונדן לויט אַ סינטאַקסיס, וואָס איז אָפּגעריסן פון נאַטירלעכן שפּראַך־באַדן און פון ספּעציפישן שפּראַך־כאַראַקטער.

און דאָ באַ דעם פּונקט קאָן דער שפּראַך־פּאָלקלאַר צו הילף קומען אַף אַ פּאַזיטיוון שטייגער, מיט זיין געוואַלטיקן פאַרמעג פון באַלעבנדיקן און געזונטן אויסדרוק־מאַטעריאַל, אָן וועלכן די שפּראַך וואָלט געבליבן שאַטנדיק און אַנעמיש. די קריטיש־אָפּקלויבערישע אַרבעט, וועגן וועלכער מיר האָבן גערעדט אין פּריערדיקן קאַפיטל, מאַכט ערשט מעגלעך איבערצונעמען דעם שפּראַך־פּאָלקלאַר אויך פאַר פּאַזיטיווע צוועקן. דורך אָטאָ דער אַרבעט ווערן ערשט אויסגעטיילט: די אינגאַנצן דעגענערירטע עלעמענטן פון אָנגעוואַלגערטן שפּראַך־פּאָלקלאַר — פאַר קריטיק און בעהאַדראַגעדיקער ליקוידאַציע; די לעבעדיקע, אויסדרוקפּעיקע עלעמענטן — צו אַ נייער איבערפּורעמונג לויט די נייע אינהאַלטן.

קעדיי צו געפינען דעם פּאַסיקן און פאַרשטענדלעכסטן אויסדרוק, וואָס גרילצט נישט אין אויער, ווערט־רייען, וואָס לייגן זיך אָפּן סייכל און קאָנען מיט אַ קלענסטער מי אַריין אין שפּראַך־באַווסטזיין פון די מאַסן, האָבן זיך די מייסטערס פון פּראָזע און דיכ־טונג (אַלציינס צי באַווסטזיניק, צי אומבאַווסטזיניק) געווענדעט צום געשריבענעם און גערעדטן שפּראַך־פּאָלקלאַר, דעם אַלטן און דעם ניי־פּוקמענדיקן. פון דעם מאַטעריאַל האָבן זיי אַנטליגן זאַצן, האַלבע זאַצן אָדער ווערטער, אַמאָל אַפּילע בלויז סינטאַקטישע טנועס אָדער דעם ריטם, שטיקלעך און טיילן אַזעלכע, וואָס זיינען גענוג היימיש און אָן וועלכע עס קלעפּן נאָך גענוג באַציונגען און אַסאַציאַציעס. מיט זייער היימישקייט פירן אָטאָ די ווערטער און ווערט־רייען גרינג, פּלאַסטיש און קרעפטיק צום נייעם, אָפט אומגעריכטן באַטייט. אַזוי באַקומט אַמאָל אַפּילע אַ פאַרקריפּלטע רעדנסאַרט אין אַ איבערגעפּורעמטער פּאַרם אַ נייעם „טיקן“. אָן איבעריקער מי ווערט די אַלטע, היימישע טנוע אין דער נייער פאַראַפּראָזע דערקענט און פאַרשאַפט דעם לייענער, וואָס כאַפט פּלוצים דעם נייעם אומ־געריכטן באַטייט, אַכוּץ אַלעם, נאָך אַן עסטעטיש פאַרגעניגן, מאַכמעס דער ווילגעראַטע־נער דענק־עקאַנאַמיע. דאָס וואָרט און אַ טייל פון זיינע אַסאַציאַציע־טענדענצן זיינען דעם לייענער שוין פון פּריער באַקאַנט, פאַרשפּאַרט ער באַ דעם וואָרט, כאַטש עס איז איבער־געפּורעמט און אין אַ נייער סוויוע, אַ היפּשן טייל אָנשטרענגונג, וואָס ער וואָלט געדאַרפט אויסגעבן באַם באַנעמען אַ שפּאַגל־נייע וואָרט־בילדונג. אָטאָ די עסטעטישע האַנאַע איז ענלעך צו יענער האַנאַע, וואָס ווערט פאַרשאַפט דורך אַן איינגעגעבענעם, שוין פון פּרי־עריקע סטראַפּעס באַקאַנטן רעפרען אין אַ ליד. דאָס געווינס פון אַזאַ געראַטן איבערגע־פּורעמטער רעדנסאַרט איז דאָן אַ טאַפּלטער: ערשטנס, די פּלאַסטישקייט און פּרישקייט פונעם באַנייטן און לויטער קלינגענדיקן וואָרט; און צווייטנס, די דענק־עקאַנאַמיע, דאָס פאַר־שפּאַרן פון איבעריקער דענק־ענערגיע, אַדאַנק דער האַסבאַרע דורך אַ גוט־באַקאַנטן, גע־ווינטן וואָרט־מאַטעריאַל. און וואָס מער אַקטואַליטעט עס האָט אָנגעוואָרן דער אַמאָ־ליקער באַטייט פון דער באַנוצטער רעדנסאַרט, וואָס מער ער, דער אַלטער באַטייט, איז „פאַרשטומט“ געוואָרן אין דער נייער באַנוצונג — אַלץ אומגעשטערטער און איבעראַשנדי־קער האָט געקלונגען אין דער איבערגעפּורעמטער רעדנסאַרט דער נייער באַטייט.

און טאַקע באַלד באַם אָנהייב באַניינג פון דער יידישער ליטעראַטור זעען מיר שוין אין עטינגערס שאַפּן די נעטיע, מיט גענוג באַווסטזיניקייט צו באַנוצן שפּראַך־פּאָלקלאַר אויך אַף דעמאָזיקן פּאַזיטיוון אויפן און פאַר פּאַזיטיווע צוועקן — אָפּוועגנדיק מיט קינסט־

דערישן געוויסן די פאסיקייט און נויטיקייט פון פאלקלאָריסטישן עלעמענט אין דער געליי-
טערטער שפראך. ווי שטענדיק, ווועט גייט וועגן קינסטלערישער מאַס און אויסגעהאלטנדיקייט,
איז עטינגער אויך אין דעם פראַט ווייט אַריבער אַלע שרייבערס ביז מענדעלען. ער איז
טאַקע נישט בייגעשטאַנען די סאַקאַנע פון „שטאַמלעניש“ און „שטומקייט“ באַ די (מער
רעזאָניערישע) פיגורן, וואָס האָבן געדאַרפט פאַרמולירן עטינגערס, נייַע“ (אַמאַל אַפּילע „אַב-
סטראַקט-טעאַרעטישע“) געדאַנקען, לעמאַשל: רעדליך, דער פרעמדער (ווו ער רעזאָנירט
אַף דייטש). אָבער באַ יענע פיגורן, וואָס זיינען לויט עטינגערס מיינונג נאָך נישט די נייַע
מענטשן“ און פאַרט „סימפּאַטישע“, פּאַזיטיווע און פאַרקערפערן אין זיך, אין זייער מעהוס
און טאַט, אַ היפשן טייל פון עטינגערס אידעאַלן (הינדע, כאַווע און אַנדערע פיגורן אין
„סערקעלע“ און אין די „דראַמאַטישע פּראַגמענטן“), מיידט עטינגערס אויס: פון איין זייט
„שטומקייט“ (לעמאַשל: הינדע רעדט געוויינלעך יידיש, כאַטש זי קען דייטש), פון דער
אַנדערער זייט די איבעריק-באַרעדעוודיקע ווערטלדיקייט. די שפּאַרעוודיק באַנוצטע פּאַל-
קלאָר-עלעמענטן ווערן דאָרט אין די רעפליקעס פון אַטאַ די פיגורן באַהערש און געפירט
צו אַ דורכגעאַרבעטן, געלייטערטן שפּראַך-נוסעך. אַז מיר באַטראַכטן די פּאַשעטע, נאַטיר-
לעכע און פאַרט קינסטלערישע שפּראַך פון הינדען, כאַווען, דעם פרעמדן (ווו ער רעדט
יידיש), פון מאַלקען (דראַמאַטישער פּראַגמענט: „דער פעטער פון אַמעריקע“) און אַנדערע
„פּאַזיטיווע“ פיגורן עטינגערס, זעען מיר, אַז אַפּילע די ווינציקע פּאַלקלאָר-עלעמענטן
אין זייערע רעפליקעס זיינען שטרענג צוגעפאַסט צום אויסדרוק-ציל, אַז זיי זענען נישט
איבעריק. פאַרקערט, זיי פאַרשטאַרקן די פּלאַסטיק פון אויסדרוק, די קלאָרקייט פון
געדאַנק, זיי קאָנען נישט מיט אַנדערע ווערטער פאַרביטן ווערן, ד. ה. זיי זיינען שפּאַ-
רעוודיקע, נייטיקע באַשטאַנד-טיילן פון דעם, וואָס וויל אופריכטיק געזאָגט ווערן.¹
און דאָס איז דער הייפּעך פון דעם, וואָס מיר זעען אין די רעפליקעס פון די נעגאַטיווע
פיגורן, וואָס ווילן פאַרשלייערן און באַהאַלטן זייערע אינעווייניקסטע קאָואָנעס גראַד מיט
הילף פון דעם גוזמעדיק באַנוצטן פּאַלקלאָר-עלעמענט.

מע קאָן, פאַרשטייט זיך, נישט זאָגן, אַז אין עטינגערס שפּראַך איז שוין דערגרייכט
געוואָרן די אידעאַלע פּאַזיטיווע איבעראַרבעטונג פון פּאַלקלאָריסטיק; די וויכטיקסטע

1 זע „צוגאַבן און אַנמערקונגען“ 1, באַזונדערס דעם אַרײַנפיר. פאַרגלייך אויך די פּאַלקלאָר-עלעמענטן פון
די פּאַזיטיווע פיגורן (הינדע, דער פרעמדער, כאַווע א. א. וו.) מיטן קאָנטעקסט, אין וועלכן זיי ווערן גע-
בראַכט אין די רעפליקעס. אַזאַ פאַרגלייך קאָן גרינג באַווייזן די ריכטיקייט פון דעם טעזיס. באַזונדערס, אויב
מע וועט אַקענסטעלן פונקט אַזאַ פאַרגלייך פון די פּאַלקלאָר-עלעמענטן אין די רעפליקעס פון די נעגאַטיווע
פיגורן.

דאָס קינסטלערישע פאַראַרבעטן שפּראַך-פּאַלקלאָריסטישע עלעמענטן אַף אַ פּאַזיטיוון אויפן איין באַשטימטע
פּעריאָדן אַ היפּסטיל די שפּראַך צו באַנייען. פון נעגאַטיוון באַנוצונג-שטייגער וואַקסט אויס דער פּאַזיטיווער.
דערפאַר ווירקט אַפּט אין יענע ליטעראַטור-פּעריאָדן אויך דער נעגאַטיווער באַנוצונג-שטייגער אין אַ געוויסער מאָס
אַפּפרישנדיק אַף דער שפּראַך. —

נאַכווייזן מיט ציטאַטעס, ווי אַזוי שפּראַך-פּאַלקלאָר ווערט באַנוצט אַף אַ פּאַזיטיוון שטייגער, וואָלט באַ-
טייט ציטירן די שפּראַכלעך בעסטע בלעטלעך פון דער יידישער ליטעראַטור פון אַ באַשטימטן פּעריאָד (פאַרשטייט
זיך, נאָר פון אַ באַשטימטן פּעריאָד!) און וואָלט געפירט (וואָרעם עס איז נייטיק אויסצופאַרשן און נאַכצווייזן
דאָס פאַרהעלטעניש פון יעדן באַזונדערן שפּראַך-פּאַלקלאָריסטישן פּאַל צום קאָנטעקסט אין דער ווערטער-סוויוע)
צו אַעלעכע ברייטע שפּראַכלעכע אַנאַליזן, וואָס ליגן דאָס מאָל נישט אינעם געדער פון אינדער אופגאַבע. אונדער
איקער קאָואָנע אין אַטאַ דער אַרבעט איז אָבער געווען, צו באַווייזן די נעגאַטיווע זייט אינעם שפּראַך-פּאַלקלאָר
און די טאַעסן און סאַקאַנעס, וואָס קומען אַרויס פון אַ נישט-קריטישן צוגאַנג צו אַטאַ די שפּראַך-עלעמענטן. מיר
האַבן געהאַלטן פאַר נייטיק אַרויסצוטרעטן קעגן דעם איבערגעטריבן-ראַמאַנטישן, יירישיסטיש-פּאַלקיסטישן צוגאַנג
צו אַטאַ די אַלע עלעמענטן פון שפּראַכלעכן פּאַלקס-שאַפן. אַזאַ צוגאַנג דערפירט דערצו, אַז אַלע
כעסרויגעס און אומגעלומפערטקייטן, די פאַרקריפּלטיקייט און אַפּגעשטאַנענקייט אין דער שפּראַך ווערט פאַרענטפּערט
מיטן פּאַקט פון דער פּאַלקסטימלעכער אַפּשטאַמונג. אַטאַ די זיסלעך-ראַמאַנטישע, אַפּאַלאַגעטיש-פאַרליבטע באַציונג
קאָן אויך פאַרן פּראַצעס פון שפּראַך-אַנטוויקלונג ברענגען צו שעדלעכע רעזולטאַטן.

אופטוען אין דעם פראָט הייבן זיך ערשט אָן באַ פּערעצן, באַ ניסטערן, באַ מאַני לייבן — כאַטש אַטאָ די אופטוען זיינען שוין היינט און זינט אַ שטיק צייט פאַר יעדערן אַ זעלבסט-פאַרשטענדלעכע זאָך. אָבער עטינגער איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט זיך באַוווּסטזי-ניק גענומען איבערצופורעמען אַף אַ פּאָזיטיוון אויפן דעם פּאָלקלאָריסטישן שפּראַך-עלעמענט — אין די רעפליקעס פון זיינע פּאָזיטיווע פיגורן און טיילווייז אויך אינעם סטיל פון זיינע לידער.

די קינסטלערישע געזעלשאַפּט-קריטיק, וואָס באַשעפטיקט זיך מיט אַ פּרימיטיווער אָפּ-געשטאַנענער סוויוע, באַנוצט צו דעם צוועק פּאָלקלאָר-שפּראַך און אינדיאַטיזמען. דאָס איז אַ פּאַקט, וואָס כאַזערט זיך איבער אין אַלע ליטעראַטורן.¹ פאַר אָפּגעשטאַנענ-קייט פון אַ הויך קאָמפּליצירטער און דיפּערענצירטער געזעלשאַפּט-פּאַרם האָט אַטאָ דאָס קריטיק-מיטל, דאָס רעפּראָדוצירן אַ גוזמעדיק-געדיכטן שפּראַך-פּאָלקלאָר פון אַ פאַרעלטערטער טקופּע קיין באַטייט נישט, ווייל עס כאַראַקטעריזירט נישט די אָפּגעשטאַנענקייט און דעם מעהוס פון אַזאַ שפּעטערן מער דיפּערענצירטן געזעלשאַפּט-אַרגאַניזם. דער גוזמעדיק-גע-דיכטער שפּראַך-פּאָלקלאָר ביכלאַל איז בלוז אַ אילוסטראַציע-מיטל פון פּרימיטיווער אָפּגעשטאַנענקייט. מיט מענדעלעס און שאַלעס-אַלייכעמס שאַפן איז אין דער יידישער ליטעראַטור, אין העסקעס מיט דער היסטאָרישער סיטואַציע, פאַרענדיקט די קינסטלערישע קריטיק פון פּרימיטיווער קליינשטעטלדיקער אָפּגעשטאַנענקייט ווי אַ צענטראַלע און אַקטועלסטע טעמע. דערמיט איז די ראָל פון איבערגעלאָדענעם פּאָל-קלאָר אין רויגעשטאַלט אין דער יידישער ליטעראַטור-שפּראַך פאַרענדיקט. אַפּילע אין יענע טיילן פון פּערעצעס שאַפן, וווּ ער דרייט איבער דאָס רעדל און מאַכט פון די פריער נע-גאַטיווע פיגורן ראַמאַנטיש-פּאָזיטיווע, קאָן שוין דער צופיל איבערגעלאָדענער פּאָלקלאָר-עלעמענט, צוליב דעם פּאָזיטיוון מיינן פון אַוואַטאָר, נישט מער שפּילן יענע ראָל ווי אין די ווערק פון מענדעלע און שאַלעס-אַלייכעם, סיידן ער ווערט איבערגעאַרבעט לויטן מעכאַ-בערס פּאָזיטיווער און סטייירירנדיקער קאַוואַנע. און אַפּילע דעמאָלט בלייבט און פּילט זיך נאָך אַ רעשטל פון נישט אינגאַנצן ערנסטער שפּילערישקייט אין פּערעצעס באַצוינג צו די סטיליזירט-רעזולטאַטן, וואָס האָבן זיך באַקומען דורך דער קינסטלערישער דורכאַרבעטונג פון דעמדאָזיקן שפּראַך-עלעמענט.

דערפאַר איז דאָס אַ טאַעס, וואָס ברענגט צו נישט געווינשענע רעזולטאַטן, ווען מע פאַרבייט די צוויי פאַרשיידענע אויפאַנים פון אויסנוצן פּאָלקלאָר. ווען מע מיינט, אַז מע קאָן באַנוצן די פּרימיטיווע אויסדרוק-פּאַרם, דעם איבערגעלאָדענעם שפּראַך-פּאָלקלאָר אין רויער אַריגינאַלער געשטאַלט, קעדיי צו מאַלן פּאָזיטיווע פיגורן, וואָס פאַרקערפּערן דאָך אַדער דאַרפן שטענדיק פאַרקערפּערן דעם אידעאַל פון צוקונפט, לעפּאַכעס אַזוי ווייט ווי עס ווייזט זיך אַרויס אַלס אַ טענדענץ אין די פיגורן פון דער קעגנזאָרט און אַפּילע פון אַוואַר. עס איז אַ מיספאַרשטייעניש און קומט אַרויס פון אַ פאַרשפּעטיקטן „פּאָלקיזם“, וואָס וויל אַפּאָלאָגעטיש, מיט לעהאַכעסדיקער פאַרליבטקייט רעאַביליטירן דאַפּקע אַטאָ די אָפּגעשטאַ-נענע און אומגילקלעכע „רעדשטייגערס פון זשאַרגאַניזם“. דאָס איז אַ שעדלעכער גאַנג. אָן קריטישן אָפּקלייב און דיסציפּלינירטער איבערפּורעמונג ווערט דאָס „קרומע“ פּראַקלאַמירט ווי „גראַד“, די קרענקלעכע אויסוואַקסן-ווי אַ געזונטע „נאַציאָנאַלע“ פּאָלקסטימלעכע ספּעציע-פּישיקייט. — נאָך שאַלעס-אַלייכעמען האָט די געזעלשאַפּט-קריטיק שוין צו טון מיט קאָמפּלי-צירטערע פּאַלן: קאָן יענער פּאָלקלאָר-מאַטעריאַל, וואָס איז אַ טייל פון דער פּרימיטיווער אָפּגעשטאַנענקייט, נישט דינען פאַר אַ אָפּשפּיגלונג-אינסטרומענט פון אַ נייערער געזעלשאַפּט.

(1) אויב מיר באַגרענעצן זיך בלוז מיט ביישפּילן פון דער רוסישער ליטעראַטור, וועט קלעקן צו דערמאָנען די נעמען: טשולקאָוו, פּאַן-ווייזן, נאָדעזשין, גריבאַיעדאָוו, גאַגאַל.

אלע אַזעלכע פרווון, ווי טאַלאַנטפול זיי זאלן נישט זיין ¹, מוזן ווירקן אַנאַכראָניסטיש און סטירעסדיק.

אַפן אייגענעם אויפן ווי דער רעד־פּאַלקלאָר (וואָס איז דער אויסדרוק פון דער פרי־ מיטיוו־פּראַקטישער פּאַלקס־כאָמע) איז אויך אויסגענוצט געוואָרן די בוך־פּראָזע־אַלאָגיע פון דער עלטער ער אַריגינאַלער און איבערזעץ־ליטעראַטור אין יידיש (דער אויסדרוק פון אַ מער ערוויצ־אַנעלער, געבילדעטער פּאַלקס־כאָמע). דעם יערושע־אַל פון בוך־פּראָזע־אַלאָגיע איז מען בייגעקומען: אָדער דורך אויסנוצונג ווי אַ מיטל פון קריטישער סאַטירע, דער־ וויזנדיק דעם אַבסורד פון אַטאָ דעם נוסען, אָדער דורך קינסטלערישער איבערפּורעמונג און צופאַסונג צו וועלטלעכע און אַקטועלע באַדערפענישן. דער ערשטער אויפן ווערט אַפט באַנוצט, לעמאַשל, דאָרט, וווּ מענדעלע פלעכט אַריין אין זיינע דערציילונגען ברייט־באַרע־ דעוודיקע באַטראַכטונגען, וואָס זיינען מיט זייער קלאַמערשט פּרומלעכער, טמימעסדיקער „טיפּזיניקייט“ אינעמען בייסיקע סאַטירעס קעגן אַטאָ דעם סאָרט באַטלאָניש־מאַגידישן, צו גאַרנישט דערפירנדיקן טראַכטן. אָדער, לעמאַשל, אין די סטילזירטע האַקאָמעס שאַלעם־ אַלייכעמס צו זיינע דערציילונגען, אין די כּירעס פון טעויע דעם מיליכקער א. אַז. וו. דער צווייטער אויפן, די קינסטלערישע איבערפּורעמונג און צופאַסונג פון עלטערער געיאַר־ שענטער בוך־פּראָזע־אַלאָגיע צו פּאָזיטיווע צוועקן ווערט צומיינסטן דייטלעך אין די ווערק פון פּערעץ, וואָס איז אין אַ באַשטימטן זינען דער וועלטלעכסטער פון די יידישע קלאַסי־ קער אַפּילע אין זיינע סטילזירט פּרומלעכע טעמעס, און אין די ווערק פון ניסטער, וואָס דערפירט אַטאָ דעם שפּראַך־נוסעך צו פּולער וועלטלעכקייט. ניסטערס איבערפּורע־ מונגען פון שפּראַך זיינען, וואָס שאַיעך עלטערע געיאַרשנטע בוך־פּראָזע־אַלאָגיע — אַפּשליסנ־ דיק; אין מאָל פאַר אַלע מאָל ווערט אַראָפּגענומען פון די בוך־טנועס דער ספּעציפּיש־ פּרומלעכער גערון, זיי ווערן איבערגעפּורעמט צוליב וועלטלעכע צוועקן. דערמיט איז דער קינסטלערישער אויסנוצונג־פּראָצעס אויך פון אַטאָ דעם שפּראַך־פּאַרמעג אַף אַ קלאַסישן אויפן פּאַרענדיקט.

6. סאַכאַקלען

צוריקגייענדיק צו אונדזער פּראָבלעם־שטעלונג, קומען מיר צו אַזעלכע אויספירן: דער היפּערטראַפּירטער, גוומעדיקער שפּראַך־פּאַלקלאָר פון אַ באַשטימטן פּעריאָד איז דער שפּראַכלעכער אויסדרוק פון דער געזעלשאַפטלעכער און סאָציאַלער פּאַרקריפּלטיקייט. אינעם לעבן איז די אייגנטלעכע פּונקציע פון אַטאָ דעם רעדשטייגער: ראַפינירט אויסצובאַ־

1 זע, לעמאַשל, די ווערק פון אַזעלכע שטאַק באַגאַבטע, אָבער אַקעגן די קלאַסיקער, עפיגאַנישע שרייבער, ווי אַנזיכ, בערדיטשעווסקי (אין יידיש: „פּון אַ ווייטן קאָרעו“) א. א. וו. ווי סטירעסדיק און אַנאַכראָניסטיש ווירקן זייערע ווערק; דאָס וואָס עס איז געווען באַרעכטיקט באַ די קלאַסיקער, ווערט באַ זיי אויסטערליש. די סטי־ לזירטע שפּראַך פון אַנזיכיס „ר' אבע“ ווירקט אַף אונדז נישט איבערציילנדיק און אַמאָל אַפּילע פּריקער. פּאַרוואָס? ווייל ר' אבע ווערט נישט קריטיקירט (דאָס איז שוין סיווי נישט נייטיק געווען), נאָר ראַמאַנטיש סטילזירט, כאַטש מיט אַ פינטעלע איראַניע. ר' אבע אָבער וויל זיין באַ אַנזיכ אַ פּאָזיטיווע פיגור. און דאָס געפינט זיך אין אַ שטענ־ דיקער טירע צו זיין גוומעדיק פּאַלקאַריסטישן שפּראַך־נוסעך. דערפאַר ווירקט אַטאָ דער נוסעך פּריקער. בערדי־ טשעווסקיס עטנאָגראַפּישע „שטייגער־פּאַטאַגראַפּיעס“ (אזוי אַנערעך האָט בערדיטשעווסקי אַליין כאַראַקטעריזירט זיינע יידישע ווערק), אַכוץ דע, וואָס זיי זיינען לויט זייער אינעווייניקסטן באַטייט פּאַרשפּעטיקטע, ווילן נישט קריטיקירן, נאָר קלאַמערשט „אַבעקטיוו“ פּאַרשרייבן „לזכרון עולם“. אינעמען באַהאַלט זיך אין זייער „אַבעקטיו־ ווי־עס“ אַ סענטעמנטאַלער ראַמאַנטיזם, אַ פּאָזיטיווע באַציונג צו טעמע און פיגורן, כאַטש קלאַמערשט אַ „מאָדער־ נזירטע“. אַטאָ די „מאָדערנע“ אָבער פּאַרט פּאָזיטיווע באַציונג צו די פיגורן און געשעענישן שטייט אין אַ טירע צו דער שפּראַך־פּאַלקלאָריסטיק פון זיין נוסעך. דערפון נעמט זיך די אַנאַכראָניסטישע ווירקונג פון אַטאָ די איג־ טערעסאַנטע ווערק.

האלטן די עמעסע קאוואַנע פונעם רעדנדיקן. עס פילט זיך אין דעם רעדשטייגער אַ שפּי-
לעוודיקער אומערנסט און זעלבסט-איראָניע; די דורכויסקע געדיכטקייט פון פּאָלקלאָר-
סטישע עלעמענטן הערט זיך אָפטמאָל ווי איין גרויסער כויעק און אָפּשפּאַט פון דער
אייגענער געזעלשאַפטלעכער און סאָציאַלער סיטואַציע. דערפאַר דינט אָטאָ דער שפּראַך-
שטייגער אין דער ליטעראַרישער רעפּראָדוקציע (אין די ווערק פון וואָלפּזאָן—לעווינזאָן ביז
שאַלעם-אַלייכעם) ווי אַ מיטל פון סאַטירע, פון קריטיק. אָטאָ דער שפּראַך-שטייגער גופע,
צו וועלכן מע באַציט זיך צייטנווייז פּאָליקסיטיש-סענטימענטאַל, ווערט אין אַ געוויסער
מאָס אויך אַ אַביעקט פון קריטיק.

דיאַלעקט און אידיאָם-ווייזן אָפטמאָל אַרויס אין לעבן, ווי אין דער ליטעראַרישער
רעפּראָדוקציע, אַ מין הינטערשטעליקע ווילערשיקייט און אַן אַקשאַנעסדיק שטאַלצירן מיט
דער אייגענער אָפּגעשטאַנענער באַגרענעצטקייט. פּראָגרעסיווע שרייבער רעפּראָדוצירן אָפּט-
מאָל נאַטורגעטריי אָטאָ די רעדשטייגערס קעדיי מיט זייער הילף סאַטיריש צו קריטיקירן
די הינטערשטעליקייט פון דער פּראָווינץ און פון די אָפּגעשטאַנענסטע שיכטן.¹

דעריבער קאָן מען נישט זאָגן, אַז ביכלאַל יעדער שפּראַך-פּאָלקלאָר, יעדע שפּראַך-
פּאָלקסיטימלעכקייט, יעדע קאַנט-און מאַסן-שפּראַך באַטייטן „געוונטע פּרישקייט“, „אורשפּרינג-
לעכקייט און שאַפּערישע נאַיוויטעט“. גרויסע טיילן פון אָטאָ דעם שפּראַך-מאַטעריאַל מוזן
אין דער יידישער שפּראַך, פּונקט אזוי ווי אין אַלע אַנדערע שפּראַכן און פּאָלקס-אידיאָמען,
וואָס האָבן לאַנג געליטן פון אונטערדריקונג און אָפּגעשטאַנענקייט, אויסגעטייטשט ווערן ווי
אַ דערשיינונג פון פּאַרקריפּלונג און ווי אַן אָפהאַלט פון נאַרמאַלער געדאַנקען-און שפּראַך-
אַנטוויקלונג. זיי זיינען ניט בלויז נוצלאָז, זיי פאַרפירן אויך צו גאַרנישט-זאָגנדיקער רעד-
מאַניע, צו קרענקלעכע אויסוואַקסן. אָטאָ די עלעמענטן מוזן מען: אָדער אָפּטיילן און
אָפּשאַפּן; אָדער קינסטלעריש גויווער זיין, דערפירנדיק זיי צום אַבסורד ווי
אַ קריטיקיר-מיטל (נעגאַטיווע באַנוץ-פאַרם); אָדער בייקומען דורך גרינטלעכער
זאַכלעכער דיסציפּלינירונג און איבערפורעמונג (פּאָזיטיווע באַנוץ-פאַרם).

דערפון נעמט זיך די נויטווענדיקייט פון אַ קריטישער באַצוינג צום שפּראַך-פּאָלקלאָר.
אין דער יידישער ליטעראַטור איז אָטאָ די קריטיק מיט הילף פון גוזמעדיק-געדיכטן
שפּראַך-פּאָלקלאָר שוין אויסגעשעפט געוואָרן באַ די קלאַסיקער. אַזאַ קריטיק פון פּראָווינץ
און אונטערשטע אָפּגעשטאַנענע מאַסן קאָן, באַ די היינטיקע באַדינגונגען, וואָס גיבן אונדז
קרעפטיקערע מיטלען, בלויז האָבן אַ סאָפעקדיקן פּאָלקלאָריסטישן באַטייט. סאָפעקדיק, ווייל
וואָס עס איז אין אַ פּאָלקסיטישן פּעריאָד באַרעכטיקט, קאָן זייער גרינג אין פּעריאָד פון סאָ-
ציאַלער רעוואָלוציע סיי קינסטלעריש, סיי אידעאָלאָגיש באַקומען אַן אָפּגעשטאַ-
נענעם טאַם. צוריקגיין, ווי עס געשעט אַמאָל אין דער ליטעראַטור, צום אַלטן שפּראַך-
נוסעך איז איבעריק און אַנאַכראָניסטיש, ווי טאַלאַנטפול מע זאָל דאָס נישט אָפּטוין. עס
איז אַ מוסער-זאָגן דעם אַוואַר אַף צוריק און אַן איבערכאַזערן פונעם שוין אָפּגעשטאַנענעם.
דאָס געשעט אַמאָל, ווען שרייבער פון אָפּגעשטאַנענע קאַנטן קומען אַריין אין דער ליטעראַ-
טור. עס זעט אויס, ווי זיי וואַלטן געמיינט, אַז מע דאַרף זיך נאָך פאַרען און באַמיען
מיט יענע פּאַקטן, קעמפן אַקעגן יענע נישט-אַקטועלע שוועריקייטן, מיט וועלכע מענדלע
און שאַלעם-אַלייכעם האָבן זיך שוין אַף אייביק אָפּגעפאַרטיקט. אין זייערע קלאַסישע פיק-
סירונגען איז אויסגעשעפט און באַזיגט געוואָרן דער שטאַרק-ספעציפישער, באַגרענעצט-
שטייגערשער מעהוס פון דער שפּראַך און עס האָט זיך געעפנט דער וועג פאַר אַן אַל-
געמיינ-מענטשלעכן, פרייען, אוימיטל-באַרן אויסדרוק. עטינגער האָט אָנגעהויבן דעם קאַמף
פאַר אַ נאַרמאַלער שפּראַך-אַנטוויקלונג, מיט מענדלעס און שאַלעם-אַלייכעם ווערק איז
דער קאַמףפאַרענדיקט.

(1) גענויער וועגן דיאַלעקטן און אידיאָמען זע „צוגאבן אין אָנמערקונגען“ II.

דערפון א אויספיר: קריטיק פון דער געזעשאפט מיט הילף פון „קלאסישן“ שפראך-פאלקלאך, סיי רעדנסארטלעכן, סיי אידעאלאגישן, איז אין אונדזער היינטיקער צייט אן אנאכראניסטישע דערשיינונג. נאָר יענע טיילן פון אַלטן און שטענדיק ניי-שפראַצנדיקן שפראַך-פּאָלקלאַך, פון בוך-פּראָזעאַלאַגיע, פון רעזשיאַנאַלער אידיאָטאָלאַגיע א.א.וו. וואָס קאָנען דינען, אויב זיי ווערן איינגעגעבן דיסציפלינירט און איבערגעפורעמט, פאַר נאָך נישט געדעקטע אויסדרוק-באַדערפּענישן, דאַרף מען אין קינסטלע-רישן זינען פּאַזיטיוו אָפּשאַצן. אַלעס איבעריקע איז פאַרמישפּעט צו צעפּאַלונג און אונטערגאַנג, און האָט אַ באַטייט בלויז פאַר פּילאָלאָגישער רעגיסטראַציע.

דאָס מוז היינטיקע צייטן באַזונדערס אונטערגעשטרעכן ווערן, ווייל נייע שפראַך-קוואַלן שפּרודלען פון האַמין און פון די ביז איצט שווייגנדיקע פּראָווינצן און פאַרפירן מיט זייער פאַרפלייצנדיקער שפּעצ צו וואַרט-גיסעכץ, צו מיסברויך, צו קלאַמערשטע נייע אַנטדעקונגען, וואָס זיינען אינעמעסען אָפּטמאַל רעזידיוון, צו נייער פאַרעמונג פון באַגריפּן, וואָס זיינען שוין לאַנג שפּראַכלעך געראַטן פּיקסירט. נייער שפראַך-שטאַף מוז געצוימט ווערן פון שטרענג פורעמדיקער, אומראַכמאַנעסדיק קריטישער דיסציפלין, וואָס וואַרפט אָפּ איבעריקע באַרעדעוודיקייט און שטעלט זיך אַ ציל: דורך שפּאַרעוודיקסטע מיטלען — אַ מאַקסימום פון פאַרשטענדיקונג-מעגלעכקייט, דורך אַ מינימום פון שפראַך-טנועס — אַ מאַקסי-מום פון דייטלעכקייט, פּלאַטישקייט, בויגעוודיקייט און ניואַנס-פּעיקייט פון אויסדרוק.

די פּאַלקסטימלעכע באַרעדעוודיקייט איז דער לעבעדיקער קוואַל פון דער שפראַך. אָבער צוועקמעסיק און פרוכפאַר אויסנוצן קאָן מען זי נאָר מיט דער הילף פון אַכראַיעס-פולער און זאַכלעכער באַהערשונג, וואָס ווייסט, ווי אַזוי אָפּצוטיילן דעם לעבעדיקן מאַטע-ריאַל פון פאַרעלטערטן פּסוילעס.

צוגאַבן און אַנמערקונגען

I

באַשטאַנד פון שפראַך-פּאָלקלאַך אין עטינגערס „סערקלע“

א וואַרט פּריער

נישט בלויז צוליב די באַזונדערע צוועקן פון אַטאָ דעם עטויר לוינט זיך דער פרוו, אַרויסצושליין די רעדנסארטלעכע, פּאַלקלאַריסטישע און פּראָזעאַלאַגישע באַשטאַנד-טיילן פון אַ ווערק, וואָס איז מאַסגעבנדיק פאַר אַ באַשטימטן ליטעראַרישן פּעריאָד. אַזא מין צונויפּשטעלונג קאָן אויך קלאַר מאַכן פאַרשיידענע ליטעראַטור-וויסנשאַפט-לעכע פּראָגן. דאָ אָבער שטעלן מיר זיך נישט די אופּגאַבע אין דער אַלגעמיינסטער ברייט, וואָרעם דעמאָלט וואַלטן מיר געמוזט לייגן אַכט אויך אָף די לעקסיקאָלאַגיע, אָפּן אידיאָטיקאָן א. א.וו. פונעם ווערק. דער כאַראַקטער פון אַטאָ דער צונויפּשטעלונג איז אַ שמאָלערער. איר צוועק איז צו זיין אַ באַווייז-אָפּאַראַט פאַר עטלעכע אַלגעמיינע באַהויפּנונגען, וואָס זיינען אופּגעשטעלט געוואָרן אין דער אָפּהאַנדלונג.

וועלכע שפראַכלעכע באַשטאַנד-טיילן פאַלן אַרונטער אונטערן ענגערן 1 באַגריף פון שפראַך-פּאָלקלאַך? אַ געווענע דעפיניציע, ווי ווייניק-אויסשעפּנדיק זי זאָל נישט זיין, איז נייטיק צוליב דער גרויסער צאָל פון גרע-נעך-פאַלן, ווען די צוגעהערדיקייט פון דעם אָדער יענעם זאָץ צום שפראַך-פּאָלקלאַך ווערט באַדינגט דורך דער פּאַזי-ציע, וואָס ער פאַרנעמט אינעם קאַנטעקסט. אָפּטמאַל איז אין אַזעלכע פאַלן דער פּאַלקלאַריסטישער, רעדנסארטלעכער כאַראַקטער פון זאָץ סאָפּעדיק. אַזעלכע זאָצן רעדנענשטערן זיך אַמאָל צו דעם מין „אימפּראָוויזירטע פּראָזעאַלאַגיע“, אָדער זיי ווערן גראַד אין די באַשטימטע פאַלן אַזוי פּאַסיק זאַכלעך באַנוצט, זיינען אָף זייער אַרט אַזוי נייטיק

1 אין אַלגעמיינסטן, ברייטסטן באַגריף נעמט „שפראַך-פּאָלקלאַך“ אַרום אויך די עלעמענטן פון קאַנט-שפראַך און פּאַלקס-שפראַך, אין ענגערן זינען דאַרף מען אונטער „שפראַך-פּאָלקלאַך“ פאַרשטיין בלויז רעדנסאַרט-לעכקייט און סטערעאָטיפּישע פּראָזעאַלאַגיע.

און מיט אנדערע נישט מעגלעך צו פארבייטן, אז עס פאלט פון זיי אראפ דער כאראקטער פון טראדיציאָן- בעלער טראפארעטישקייט. די טיפישע רעדנסארט האָט אָבער אין זיך אַ מין קאָנאָנאַישע געגליוווערטיקייט און פרעטענ- דיט אינעם טעקסט אָף אַ זעלבשטענדיקן חערט, אומאָפּהענגיק אָפּטמאַל פון דער ווערטער-סווייז; וואָרעם אָטאָ דער פּאַקט דארף דאָך באַרעכטיקן די באַנוצונג אויך אין אַזעלכע פּאַלן, ווען די רעדנסארט אָדער אַ טייל פון איר האָבן בלוז אַ ווייטן שייכעס צום קאָנקרעטן איניען. —

רעדנסארט און טעטערעאַטישע פּראָזעאָלאָגיע, קורץ, שפּראַך-פּאַלקלאָר אין אַ ענגערן זינען איז:

1. אַ ווערטער-ריי, אַ פּראָזע, אַ גענומענע פון רעדשטייגער אָדער פון בוך-שטייגער, וואָס דאַרפן בילדע- ריש-מאָטליך באשרייבן, שילדערן, כאַראַקטעריזירן אַ זאַך, אַ מענטש, אַ סיטואַציע, קאָנקרעט-זאַכלעך אָדער ליידן- שאַפּטלעך-היפּערבאָליש, פּלאַסטיש, אָדער גרומעדיק-מעטאָפּאָריש, מיט אָדער אָן ווערט-אָפּשאַצונג. אזא פּראָזע איז נישט אַקאַרשט צוליב אַ געזעבענעם פּאַל אימפּראַוויזירט געוואָרן, זי ווערט שוין פון לאַנג אָן אין ענלעכע און ווייניקער ענלעכע פּאַלן באַנוצט. אָפּט איז דער מיינ פון אזא זאַך נישט אידענטיש מיטן פינקטלעכן באַטייט פון זיינע ווערטער, וואָס זאָגן אַמאָל גענוי דאָס פּאַרקערטע פון דעם, וואָס די גאַנצע פּראָזע ווי אַזעלכע האָט די אופּגאַבע צו זאָגן. דער באַטייט פון אזא זאַך איז אַ קאָנווענציאָנעלער, אַלגעמיין אָנגענומענער לויט דער פּאַלקלאָריסטישער מעסורע.

2. ווערטער און פּראָזעס, וואָס האָבן נישט פאַר זיך אַליין און נישט אינעם קאָנטעקסט קימאַט קיין שום באַטייט נישט, זיי קאָנען און ווילן גאַרנישט קאָנקרעטע זאָגן און זיינען בלוז אַ מין טונע, גרימאַס, אָפּרו-אַרט, קעדי דערווייל עפעס באַטראַכטן, עפעס באַהאַלטן (אַמאָל בלוז די אומגעלומפּערטיקייט פון דערצייל-שטייגער), זיך אַרויסצודרייען פון אַ שוועריקייט, „אינצושלעפּערן“ די אופּמערקזאַמקייט פונעם פּאַרטנער אָדער אָפּצווענדן זיין אופּמערקזאַמקייט פון אַ באַשטימטן פונקט א. א. וו. 1.

3. אָפּעקט-אויסגעשרייען אין פּיקיטישער פּאַרם: פון ליידן, פון פּרייד, פון איבעראַצונג 2 און אנדערע געפילן. לעמאַשל: קלאַלעס, וונטש-ווערטער, אומנויטיקע איבערדערשישע שוועס, לויב-שפּרוכן, זידערייען, אויס- געשרייען פון אַ רעליגיעזן כאַראַקטער (אָבער אָן אַ רעליגיעזער קאָוואַנע), דראָנגען א. א. וו.

4. שפּריכווערטער, פּאַלקס-ליד-זאַצן, מאַשל-זאַצן, פּיקיטישע גלייכענישן, העברעישע און אנדער-שפּראַכיקע שטייגער-אָדער בוך-פּראָזעס א. א. וו.

אָפּטמאָל זיינען די פּאַלקלאָר-זאַצן אזוי פּאַרפּלאַכטן מיטן טעקסט, אז זיי וואַלטן, אַרויסגעריסענע פון קאָנקרעטן פּאַל, נישט פּאַרשענדלעך געווען אָדער פּאַרלוירן דעם פּאַלקלאָריסטישן כאַראַקטער. אין אָטאָ די פּאַלן ברענגען מיר די זאַצן אין דער צופעליקער פּאַרם, אזוי ווי זיי ווערן געבראַכט אינעם טעקסט. אַמאָל ווידער וואַלט דער זאַך גראַד אין דער קאָנקרעטער אָבער צופעליקער געשטאַלט פּאַרלוירן דעם פּאַלקלאָריסטישן כאַראַקטער — האָבן מיר אים ציטירט אין „אַבסאָלוטער“ פּאַרם, שטעלנדיק דאָס צייטוואָרט אינעם זאַך אָף אינפּיניטיוו. אונדזער פּרינציפּ איז געווען פּאַרשענדלעכקייט: עס זאָל קלאָר ווערן דער פּאַלקלאָריסטישער כאַראַקטער פון דער פּראָזע, כאַטש זי איז אַרויסגעריסן פון קאָנטעקסט. אַן אנדער מין אויסגעהאַלטנקייט זיינען מיר דאָ נישט אויסן געווען.

אויך איז אַמאָל שווער געווען פעסטצושטעלן די גרענעץ צווישן רעדנסארט און אימפּראַוויזירטע רייד. אַזעלכע אימפּראַוויזירטע ווערטלעך האָבן מיר, פּאַרשטייט זיך, דורכגעלאָזן; אַמאָל אָבער האָבן זיך אַוואַדע, מאַכמעס דער שוועריקייט זיך פּאַנאָנדרעזוקלייבן, אין באַשטימטע פּאַלן אויך אַזעלכע ווערטלעך אַריינגעכאַפט אין אונדזער צונויפשטעל 3. אַבסאָלוטע אויסגעהאַלטנקייט איז דאָ נישט מעגלעך געווען. —

דער מאַטעריאַל ווערט געבראַכט קעסיידער לויטן גאַנג פון די רעפּליקעס פון גאַנצן בוך. זאַצן, וואָס זיינען צונויפגעפּלאַכטן פון צוויי רעדנסארטן — און אַזעלכע זיינען פּאַראַן אָסאַך — האָבן מיר פּאַרעכנט פאַר איין רעדנס- אַרט. עטלעכע פון די רעפּליקעס, וואָס באַשטייען אינגאַנצן פון לויטער רעדנסארטן, האָבן מיר באַזונדערס אַלס אַזעלכע אונטערגעשטראַכן. די אָרטאָגראַפּיע פון אַריגינאַל האָבן מיר פּאַרביטן מיט דער נייער.

1. „שפיץ-בעקיצער“, „מייילע-וואָס“, „כילעבן“, „קומט מיין שמוע אָפּיר“, אָדער נישט נייטיקע העברעישע פּראָזעס, וואָס האָבן אָפּטמאָל דיזעלבע פונקציע.

2. „איך בין אַוועק!“ „געהאַרגעט בין איך געוואָרן!“ „אי ווי מיינע קויכעס!“ א. א. וו.

3. פּאַראַן באַשטימטע ווערטער, וואָס האָבן אַ דייטלעכן פּאַלקלאָריסטישן כאַראַקטער, אָפּטמאָל אָבער ווערן זיי אזוי „נאַטירלעך“ אַריינגעפּלאַכטן אין די רייד, זיינען אָף זייער אָרט אזוי אומבאַרינגט נייטיק, אז זיי פּאַר- לירן קימאַט דעם פּאַלקלאָריסטישן כאַראַקטער. אַזעלכע ווערטער (ווי „נישקאַשע“, „כילעבן“, „אָסער“ א. א. וו.) האָבן מיר אַמאָל געבראַכט און אַמאָל נישט. אַן אַבסאָלוטע קריטעריע האָבן מיר דאָ נישט געקאַנט געפינען. מיר קאָנען דעריבער בלוז זאָגן, אז אונדזער „צונויפשטעל“ ברענגט אַנערעך און קימאַט אלע רעדנסארטלעכע עלעמענטן. יעדנפאַלס גענוג ברייט און אויספירלעך, קעדיי אופּצושטעלן אַ בילד פון דער פּראָפּאָרציע אינעם באַ- צונג-גראַד פון יעדער פיגור באַזונדער. אַ גרעסערע און אַבסאָלוטע פינקטלעכקייט איז נישט מעגלעך געווען.

די צאלן-מעסיקע אויספארשונג, ווי ווייט באשטימטע סיגורן באנוצן אין זייערע רעפליקעס רעדנסארטן, קאָן בלויו האָבן אַ שייכעס צו יענע פאַרשוניגען אין „סערקעלע“, וואָס רעדן יידיש און אַזוי לאַנג ווי זיי רעדן יידיש. די פאַרשוניגען, וואָס רעדן נאָר דייטש (רעדליך, דער דאָקטער), פּאָלן, פאַרשטייט זיך, אַרויס פון דער אויספאַרשונג. דאָס אייגענע בענענייע די דייטשישע רעפליקעס פון באשטימטע פאַרשוניגען, וואָס רעדן אַמאָל אויך יידיש: דער פרעמדער, הונדע. די דייטשישע רעפליקעס האָבן מיר אָפּגעזונדערט און נישט מיטגעצויילט נישט אין דער צונויפגע-שטעלטער סומע גערוקטע שורעס פון אַלע זייערע רעפליקעס און נישט לויט זייער רעדנסארטלעכן באשטאַנד. אויך אַלטעלעס רעפליקעס קאָנען אונזר אין דעם פּראַט נישט אינטערעסירן, ווייל זי רעדט אַ מעשונעדיק דייטשמעריש. פון אירע רעפליקעס וועלן מיר בלויו אָנווייזן אַף אַ ריי יידישע אָבער פאַרדייטשמערישע רעדנסארטן, וואָס זי פּלעכט אַמאָרעזיש אַרײַן אין איר דייטשישער שפּראַך. אַ טייל פון גאַוריל הענדלערס רעפליקעס האָבן מיר אויך געמוזט אראָפּרעכענען, נעמעלעך, יענע, אין וועלכע ער באַמיט זיך, נישט קאָנענדיק קיין וואָרט דייטש, זיך צוצופאַסן צו אַל-טעלעס לאַשן דורך אַ ווילדן קוידעריש—אַזוי אַרום זײַנען געבליבן בלויו די ריין יידישע רעפליקעס פונעם בוך, וואָרעם נאָר די האָבן מיר צוגעצויגן אי צו דער צאָל שורעס פאַר דער סטאַטיסטיק, אי צו דער אויספאַרשונג פון זייערע שפּראַך-פּאָלקלאָריסטישע באשטאַנד-טיילן.—

צונויפ שטעל

(„סערקעלע“ אַלע כתבים פון ד״ר שלמה עטינגער, ווילנע 1925, ב, II)

16. וואָס האָסטו פון דעם זיבדיקן שפיגל געוואָלט... („זינדיקן“ אינעם באַטייט פון „געבעכדיקן“).
  17. קראַנק זײַן עפעס צו טון (זיידליק; זײַן אָפּגעהאַלטן דורך אַ מעניגע עפעס צו טון).
  18. דאָס טעפל צו פאַרזאָרגן (פאַרען זיך מיט דער אַרבעט אין קיך).
  19. אומשטיינס-געזאָנט.
  20. איין שלימאָזל גרעסער ווי דאָס אַנדערע.
  21. אוי מיינע קויכעס!
  22. כאָרעו זײַן (קראַנק זײַן).
  23. אַ גאַנצע לעכע טאָג (לעכע—פון „ליכ-טיקן“? אָדער פון lichey).
  24. צאָרע, פּוּר אַ ניעס (זידל-ווערטער).
  25. אוי מיינע קויכעס!
  - 26—27. געשעדיקט זאָלסטו ווערן! (צוויי מאָל).
- כאַיִם:
9. פּאָלן אַפּילע אין פּיער אַרײַן.
- סערקעלע:
28. זיך נישט ווינגטשן אין עמעצנס הויט צו שטעקן.
  29. אָסער!
  30. זוכן מיט ליכט.
  - 31—32. אוי מיינע קויכעס! (פאַרקירצט א. מ. ק.).
  33. דאָס פּוּראַניעס.
  34. ווער געשעדיקט!
  35. איטלעכער נאָר האָט זיך זײַן סייכל באַ זיך.
- גאָריל:
1. אָן איינהאַרע.
- סערקעלע:
36. פּראַוודע (הען-עמעס).
  37. אומשטיינס-געזאָנט.
  38. נאָך עמעצן שטאַרבן („זײַן די קאַפּאַרע“).
  39. א. מ. ק.

- כאַיִם:
292. 1. אַ וואַ כּלעבן.
  2. נישט אַמאָל די האַנט אין קאַלטן וואַסער אַרײַנטוען.
  293. 3. האַלעוואַי אַף מיר כאַטש די העלפט גע-זאָנט געוואָרן!
  4. באַנאַכט זײַנען אַלע אָקסן שוואַרץ.
  5. די גאַל גייט איבער.
  6. כּלעבן קיין כּיעס נישט (באַטייט: ניש-קאַשע).
- סערקעלע:
1. אוי ווי מיר!
  2. איך בין אַוועק! (באַטייט: איך פאַל אין כאַלאַשעס).
  3. מעשוגע זאָלסטו ווערן!
  294. 4. מיין בייזער כאַלעם זאָל זיך צו דיין קאַפּ אָנהייבן און אויסלאָזן!
  5. פּאַשייע-יטראַעל.
  6. האָב דיר אַ שוואַרץ יאָר!
  7. אוי ווי מיינע קויכעס! (פאַרקירצט: א. ו. מ. ק.).
  8. דעם טויט מאַכן (מוטשען, פאַרמוטשען).
  9. אז טאָג, אז נאַכט.
  10. געבן פאַר סײַדיניקע (מייניקע, זײַניקע א. אז. ו.ו.).
  11. ווייסט איין גאַט.
  12. זיך דאָס געוונט מיט... (עמעצן) אָפּרײַסן (האַבן מיט עמעצן צו טון).
  13. א. ו. מ. ק.
- כאַיִם:
7. נאָך דאָס שלימאָזל האָט מיר געפּעלט.
  8. אַף מיינע צאָרעס.
- סערקעלע:
14. אַ מיצווע גרוילע (רעכט געשעט דיר).
  15. ווער געהאַרגעט פאַר אַלע יידישע קינדער.

40. עס זיינען שוין גארנישט די צייטן, וואָס זיינען געווען באַ לייטן.
- ג א ו ר י ל :
2. איר זאָלט נאָר געזונט זיין.
ס ע ר ק ע ל ע :
41. אומשטיינס-געזאָגט.
ג א ו ר י ל :
3. די גילדענע בסורע.
ס ע ר ק ע ל ע :
298 ז. די שוואַרצע פינצטערע בסורע.
42. א. מ. ק.
43. א. מ. ק.
44. א. וו. מ. ק.
ג א ו ר י ל :
4. זיין אַ לייט.
ס ע ר ק ע ל ע :
46. אפילע נישט געבן לייט (א ענטפער אף אַ פראַגע, צי עמעץ וועט זיין א לייט).
47. די צאָרע, דאָס פּוראַניעס (זידל-ווערטער).
48. אומשטיינס-געזאָגט.
49. ...זאָל זיך מיען פאַר אונדז (דערמאנענדיק אַ געשטאַרבענעם).
50. ווען... זאָל אופשטיין פון קיינער... וואָלט ... געשטאַרבן פאַר צאָרעס.
51. דאָס גילדענע טעכטערל (זידלדיק).
299 ז. 52. האָט נישט פאַריבל.
53. די צאָרע, די לייך.
54. אַך איז מיר !
55. קאָסטן געזונט.
56. האָט דאָס אַ שאַץ ? (קאָן מען עס אָפּ-שאַצן ?).
57. קאָנען עפעס... ווי אַ וואַסער.
ג א ו ר י ל :
5. ...זאָל לעבן.
ס ע ר ק ע ל ע :
58. אָן איינהאַרע.
ג א ו ר י ל :
6. אָן שאַבאַסיס און יאָמיס-טויוויס.
ס ע ר ק ע ל ע :
59. א. וו. מ. ק.
60. פראַווע.
61. אַ מורד ווי אַ שיינע סאַנסע.
300 ז. 62. לייכטן ווי די זון אום טאַמו (שיין זיין).
ג א ו ר י ל :
7. כ'לעבן.
8. אַז מע טוט מיט דעם שווער (אַ שירדך) זיצט מען דערנאָך מיט דעם בער.
ס ע ר ק ע ל ע :
63. דאָס זינדיקע ביסל קאווע (דאָס גע-בעדקיקע ביסל קאווע).
ג א ו ר י ל :
201 ז. 9. נישקאַשע.

- ס ע ר ק ע ל ע :
64. איי מיינע קויכעס !
ג א ו ר י ל :
10. געלויבט צו גאָט ... פאַטער געוואָרן.
11. אז מען קרייגט געלט ווערט מען ... שיין, קלוג, פרום...
12. די גרינע צאָרע (זידלוואַרט).
13. פון העלער הויט (פלוצלינג).
14. אין קויבער אריין קריגן (אריינעמען אין די "לאַפעס". "קויבער" — קוישל, קאָזינע).
ז. 15. 303 פשיטע ?
ז. 16. 304 האָבן די געכעפּט פאַר עמעצן (מורדע האָבן).
י ע ר א כ מ י ל :
ז. 1. 306 שלטן מיט ביטערע קלאָלעס.
ג א ו ר י ל :
17. גיי צו אַלדע שוואַרצע יאָר !
18. שטומער הונט !
19. אַ קאָטאָועס...? (עפעס אַ קלייניקייט...?)
20. דער אַכבראַש.
ז. 21. 307 איך בין... אין דער ערד !
22. אַ קלוגער יונג קען זיך אן אייצע געבן.
23. מיין אייגנס זאָל איך האָבן, וואָס...
24. דער פאַסקורניק, דער אלטער סאַבאַק !
25. דעם טויט מאַכן.
ז. 26. 309 האָב דיר אַ שוואַרץ יאָר !
ז. 27. 310 לעמאַנעשעס.
ה י נ ד ע :
ז. 1. 312 גאָט איז מיין איידעס.
2. גאָט ווייסט.
ז. 3. 313 גילדענער טאַטע.
כ א ו ע :
1. דאָס עפעלע פאַלט נישט ווייט פונעם ביי-מעלע, ווי די מוטער אזוי דאָס טעכטערל.
ז. 2. 314 אופשטיין אף דער לינקער זייט.
3. מיט עמעצן וואַיעווען (זיך קריגן).
4. מיין לעבן, מיין האַרץ ! (ליב-ווערטער).
ה י נ ד ע :
ז. 4. 315 איינמאָל פאַר אלע מאָל.
5. אַ פינצטערער טאַג.
כ א ו ע :
5. די צאָרעס, די לייך.
6. אַ לאַדע פארך.
7. לאַמיר זיך נישט נאָרן.
ז. 8. 316 רעדן פון אַ הוייל פאַס.
ה י נ ד ע :
6. אום גאַטעס ווילן !
כ א ו ע :
9. איך קוק צו דאָס גרייטע.
(י) אינעם געשפרעך צווישן הינדע און כאַווע
ז. 318—313 קומען דעריקער נאָר דאָרט רעדנסאַרטן, וווּ כאַווע זידלט.

10. אָסער :

- ז. 317 11. שטארבן נאך עמעצן.
- 12. א בלינדער זעט דאך אויך, אזוי...

הינדער:

- 7. ...איז... א פאטערט (שיין).
- 8. רערט ווי א בוך (קלוג).

כאווע:

- ז. 318 13. קאָנען עמעצן פארקויפן און ער זאל נישט וויסן (אז ער פארשטייט נישט די שפראך).

- ז. 319 14. אַ שיף ... אונטערגעגאנגען (איראָניש).

כאים:

- 10. היינט איז דיין צייט (היינט גילט דיר אָפ).
- ז. 320 11. פארשווארצער...
- 12. וואָס פארא שטיק סכורע דו ביסט...
- 13. דערציילן איטלעכס פיצל.

כאווע:

- 15. אזוי איך זאל איך האָבן!
- 16. זיך עלטערן אין אוישער און אין קאָוועד ("העט איך אזוי באַטייער געווען זיך על-טערן א. א. ווי").

מרישע:

- ז. 321 1. דער שוואַרצער יאָר... האָט אָנגעטראָגן.
- ז. 322 2. ווי מע שפילט אזוי טאנצט מען.
- 3. האָסט מיך געקוילעט!
- 4. האָר און געגל שטעלן זיך קאָפּיר.
- 5. ציטערן ווי א פיש אין איטלעכן אייווער.
- 6. ס'ווערט אַזש קיל אין בוין.
- 7. אַן אַרײַצער מיט ליכט (אַ סאָך ליכט).
- 8. ציטערן און פלאַטערן.
- 9. מוירע צו קוקן.
- ז. 323 10. פינצטער פאַר די אויגן.
- 11. בלייבן שטיין ווי א סלופ (קלאַץ).

יוריכענען:

- 1. אַך איז מיר!
- 2. קומט מיין שמוע אַפּיר (ק. מ. ש. א. — פארקירצט).
- 3. זיכרויגע ליוראָכע.
- 4. אַך איז מיר!
- 5. אַלאָו-האַשאַלעס.
- ז. 324 6. גלייך ער העט... פאר מיר געשטאַנען (איך זע עמעצן, אזוי, גלייך א. א. ווי...).
- 7. זיין בעקאו-האַבריע.
- 8. א קאָשערער ייד.
- 9. האָבן א מעלינגע אין קאָפּ.

מרישע:

- 12. דאָ ליגט דער הונט באַגראָבן.
- 13. ציטערן ווי א פיש.

יוריכענען:

- 10—11. ק. מ. ש. א. (2 מאָל).
- ז. 325 12—13. איינער זאָרגט זיך פאַר א קוגל און דער אַנדער פאַר א גאַנצן שטאַלנט.
- 14. מיילע, בישלימע איך...
- 15. ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר.
- 16. אַן אַן איינהאַרע.
- 17. ק. מ. ש. א.
- 18. אים-יירצע-האַשעס.

מרישע:

- 14. איר זאָלט מיר געזונט זיין...
- 15. נישט געשטויגן ניט געפלוויגן.

יוריכענען:

- 19. ק. מ. ש. א.
- 20. איר זאָלט לעבן!
- 21. געלויבט צו גאָט פאַר דעם.

- ז. 326 22. אַן אַרײַסאַל פון א שירעך (אויס-פאַל — צופאַל? אָרער פון דייטש:

?) Auswahl

סערקעלע:

- 65. אַך איז מיר!
- 66. געלויבט צו גאָט.

- ז. 327 (מוסטערן פון גאַנצע רעפליקעס, וואָס באַשטייען פון לויטער רעדנסאַרטן):

- 67—71 (1) „אַז זיי זאָלן רעדן אין גרויסע לייךן,
- (2) אוי מיינע קויכעס! (3) וואָס סאָנים קע-נען אַלץ אויסטראַכטן. (4—5) האלעוואַי העט איך, אָן זיין שאָדן, אזוי געזונט געווען ווי ער“ (דער לעצטער זאָץ איז קאָמבינירט פון צוויי רעדנסאַרטן).

יוריכענען:

- 23—26 „נו, (1) קומט מיין שמוע אפיר, זייט פונמינעטוועגן (2) געזונט און פריש, איר זאָלט אייך (3) עלטערן אין אוישער און קאָוועד, איר זאָלט (4) דערלעבן סימכעס, גערולעס“...
- 27. ...זאָל לעבן...
- 28. ער איז אוועק (ער איז גאָר צופרידן, ס'געפעלט אים שטאַרק).
- 29. וואָס ... רעדט איז גערעדט.

סערקעלע:

- 72. אַמייין, ליבער גאָט!
- 73. אַן אַן איינהאַרע.
- 74. א גוטע ראָליע.
- 75. אומשטיינס-געזאָגט.
- 76. צווישן אורנד געשמעסט.
- 77. א גרויסער שלימעזאַליק.
- 78. געבן פאַר עמעצנס לייב און לעבן כאַטש אַ קרייצער (פון צוויי רעדנסאַרטן קאָמבינירט).
- 79. א. מ. ק.
- 80. שווער און ביטער אַרבעטן.
- 81. שניידן קריע (האַרעווען).

¹ צו באַבאכטן דעם פרומלעך-צוואַקישן, מיש-פאָכעדיק-ווינשנידיקן ניואַנס אין כאַראַקטער פון יוי-כענענס רעדנסאַרטן און די גרויסע צאָל העברעזישע, וואָס פאַסטן צו דעם נוסעך.

י ר י כ ע נ ע ן :

- ז. 328 31—30. ק. מ. ש. א. (צוויי מאָל).
 32. גייט שוין, גייט ... (א פאָרם פון פריינט-
 לעכער נעגאָציע).
 33. אים-ירצע-האַשעם.
 34. ערשט פון איי ארויסגעקראָכן.
 35. דער שענקער דאַרף זיין וויין און דער
 שפּינער זיין פלאַסק (אלעס דארף זיין
 אף א פאָסיקן שטייגער).
 36. א קינצלעכע זאָך אף דער וועלט (א גע-
 ראָטענער איניען).
 37. בענעמאַנעט גלויבן.
 38. מין-האַסאַמאַים.

ס ע ר ק ע ל ע :

82. א. מ. ק.
 83. פון שיינע לייט (א מעיכעס).

י ר י כ ע נ ע ן :

39. איינבעטונקט אין ייכעס.
 ז. 329 40. געשוויבלט און געגריבלט.
 41. קורץ, וואָס האָב איך דאָ אַסאך צו זאָגן...
 42. פון זאָגן ווערט מען נישט טראָגן.
 43. דעריינע מאָלט אייך.
 44. האַלעוואַי אף אַלע יידן געזאָגט!
 45. מיין אייגנס זאָל איך האָבן וואָס...
 46. ק. מ. ש. א.
 47. אַז מען ווייזט א הונט א פינגער וויל ער
 די גאַנצע האַנט.
 48. איך ווינט מיר צו פאַרמאָגן, וואָס...
 49. ער איז גאָר א סראָרע (רייך).

ס ע ר ק ע ל ע :

- 330 84. א. מ. ק.
 85. גאָר קיין כיכעס נישט (נישקאַשע).

י ר י כ ע נ ע ן :

50. גאָר אויסגיין, גאָר אַוועק זיין („אַנטציקט“
 זיין).

ס ע ר ק ע ל ע :

86. רייסטט אף דעם פערד און זוכסט עס.
 י ר י כ ע נ ע ן :

51. כילעבן, ק. מ. ש. א.
 52. אויס קינדער ווערן לייט.

ס ע ר ק ע ל ע :

- 331 87. ...זאָל לעבן און געזונט זיין.
 88. געבן פאַר ס'איריקע (מייניקע, זייניקע—
 פאַר אייער כילעק).

י ר י כ ע נ ע ן :

53. וואָס טייטש...
 54. ק. מ. ש. א.
 55. אָן אן איינהאַרע.

ס ע ר ק ע ל ע :

89. זאָל לעבן און געזונט זיין.

י ר י כ ע נ ע ן :

56. עס האָט נישט אף זיך (נישקאַשע, ס'מאַכט
 נישט אויס).

אַסער:

- ז. 332 58. א פיינע בעריע.
 59. אדיר שעבעאדירים.
 60. גוט און פרום.
 61. ווי גאָט געבאַטן האָט.
 62. קרוינעשי:
 63. ק. מ. ש. א.

ס ע ר ק ע ל ע :

90. א גאַנצע לעכע טאַג.
 ז. 333 91. מע זאָל זיין אויס אייזן—העט מען עס
 נישט געקאָנט אויסהאַלטן.

92. אוי מיינע קויכעס.
 93. די טיר רוט נישט.

94. דאָס מויל טוט וויי פון זאָגן.

95. ער טייג נישט א הונט אויס דער גרוב
 אַרויסצוטרייבן (גרוב—הרובע. זע: פערעץ,
 רייזע-בילדער 29, דער לאַמעד-וואָוויק,
 ז. 293: „דער איקער פון גרובע-הייזן
 אין בעסמערדערש“).

- 96—97 ... עסט מיר אַפּ די ביינער (צוויי מאָל)

98. דער שוואַרצער יאָר וויסט.

99. ליגן איבער עמעצן (ווערן געשפייזט פון
 עמעצן).

100. פאַרוואָס און פאַר ווען.

101. אין דער כעוורוסע אריינגעבן (צושטייער
 געבן).

102. ק. מ. ש. א.

103. אומשטיינס-געזאָגט.

י ר י כ ע נ ע ן :

64. ק. מ. ש. א.

65. קיין יידיש קלויסטער איז נישטאַ (א יידיש
 מיידל מוז כאַסענע האָבן).

ס ע ר ק ע ל ע :

104. אָך איז מיר.

105. פאַרוואָס, פאַר ווען.

106. פאַרוויזן ביז צום גרויען צאַפּ.

107. א. מ. ק.

108. קראַנק זיין... צו טון.

י ר י כ ע נ ע ן :

66. ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר.

ס ע ר ק ע ל ע :

- ז. 334 109. זאָל מיך גאָט שטראַפֿן אף מיינע יונגע
 יאָר: (אַ שווע).

110. כּוּך שאַר-יעראַקעס.

111. דיר נישט, מיר נישט.

112. א. מ. ק.

113. איר זאָלט מיר געזונט זיין.

י ר י כ ע נ ע ן :

67. ק. מ. ש. א.

68. נישט אלע מענטשן קענען האָבן איין דייע.

69. עס וויסט קיינער נישט וועמען דער שוך

- קוועטשט, נאָר דער וואָס גייט אין אים.

ס ע ר ק ע ל ע :

114. מע מזו זיך שטרעקן נאך די עקן
(יעדער לויט זיינע מעגלעכקייטן).

י ר י כ ע נ ע ז :

70. צווישן אונרו געשמועסט.

ס ע ר ק ע ל ע :

115. לאַכן פאַר צאַרעס.
116. א. מ. ק.
117. לייט זענען שוין אַזוי.
118. צוזאַגן גאַלדענע בערג.
119. אַז עס קומט צום סילעק איז נישטאָ
קיינער אינדערהיים.
120. אומשטיינס-געזאַגט.
121. אָן דעם ערגסטן הונט קומט אָן דער
בעסטער בייַן („אַן—צו“).
122. א. מ. ק.
123. א רועך אין ... טאַטן אַרײַן.

י ר י כ ע נ ע ז :

71. מײלע וואָס טויג מיר דאָס, וואָס שמועסט
איר דאָ ...
72. ק. מ. ש. א.
73. זיך לאָזן מאַטיר-ניידער זיין (באטראכטן אַן
איניען און אַנדערש באשליסן).
74. איר וועט שוין בעסער ווערן (דאָס
אייגענע).
75. וואָס טײטש...
76. טײטש ווערן (זיך געוואַלטיק פאַרכידעשן).
77. א קאַטאַוועס... איז ער דאָס? (א קליי-
ניקייט עפעס וואָס פאַרא ... ער איז?).
78. אָן אַן איינהאַרע.

ס ע ר ק ע ל ע :

124. שטאַרק און געזונט זיין.
125. כאפן א מעציע.
126. זען באַ ... געלט ארומוואַלגערן (זען, אז
עמעץ איז זייער רייך).

י ר י כ ע נ ע ז :

79. ק. מ. ש. א.
80. דעם סילעק באלייגן (געבן פאַרויס דעם
נאַרן).

ס ע ר ק ע ל ע :

127. זיך לאָזן בייגן אָפּ... (זיך לאָזן צורערן אָפּ
מער).

י ר י כ ע נ ע ז :

81. איך ווייס פיל... (ווייס איך?)
82. ק. מ. ש. א.
83. פון געלט וועגן גייט קיין שידעך נישט אָפּ.
84. הונדערט אַרוף, הונדערט אַראָפּ.

ס ע ר ק ע ל ע :

128. 337. שלעפן זיך אין די לאנגע יאָרן אַרײַן.

י ר י כ ע נ ע ז :

- 85—86. ק. מ. ש. א. (צוויי מאָל).
87. דער מענטש לעבט דאָך נישט אייביק.
88. עס וועלן מיר נאָך גרינע ווערים אָפּגיין.

ס ע ר ק ע ל ע :

129. זייט קיין גאַסט נישט! (קומט אָפּט אַרײַן).
130. 338. גאָר קיין כּיעס נישט (נישקאַשע).

131. זיך שטעלן באַ דער אלעף (פון אַנהייב
אָן שטרענג זיין).

132. זיך לאָזן אפן קאַפּ אַרומרייטן.

133. אים-יירצע-האַשעם.

134. אַ גוטע דאָליע.

135. רעדט צו זיך ווי אן אָנגעבונדענער
(מעשונגענער).

136. אַ מאַראַכע כּילעבן (ס'איז נאָך א גליק,
וואָס...).

137. דער שווארצער יאָר ווייסט.

138. האַסט נישט געקענט שמעקן קיין פּויל-
ווער, האַסטו נישט געזאָלט גיין אין מיל-
כאַמע אַרײַן („קענסט נישט—נעם זיך
נישט אונטער“).

139. 339. אין הונדערט יאָר ארום (נאָכן טײטש).

140. געשטאַרבן—באַגראָבן.

141. אף דעם סייכל קומען.

142. פּאַזיען די פּראַצע (פאַרלעבן, אויס-
ברענגען דאָס אויסגעהאַרעוועט פאַרמעג).

143. שווער און ביטער.

144. קריע רייסן (האַרעווען).

145. אַ נאַר איז נאָר גוט צו שיקן נאָך דעם
מאַלעך-האַמאַוועס.

146. א. מ. ק.

כ א י מ :

14. א מען דאַרף דעם פאַרך צום מיניען
האַלט ער זיך דערונטער.

15. 340. אירך מיר א... (סאַרקאַסטיש).

ס ע ר ק ע ל ע :

147. דער אַלטער שקראַפּ! (זידל-וואָרט).

148. גיי צו אַלע שוואַרצע יאָר!

149. באַדאַרפן עמעצן אף קאַפּאַרעס.

150. א רועך אין דיין טאַטן אַרײַן!

151. א מאַראַכע כּילעבן.

152. רייסן א קריע נאָך טעג און יאָרן.

153. א. מ. ק.

154. 341. א רועך אין דיין פּאַטער אין מוטער
אַרײַן!

155. באַדאַרפן אף טישאַנצע קאַפּאַרעס.

כ א י מ :

16. א גאַנצע לעכע טאַג.

ס ע ר ק ע ל ע :

156. געזונט ווי א ריז.

157. דער באַלגאַן! (זידל-וואָרט).

258. נישט וויסן פון לעבן צו זאָגן.

159. אָפּגעריסענער און אָפּגעשליסענער
דייטש! (זידל-וואָרט).

160. וואָס איז די מער—Was ist die Mähr—
יעדיע, נייעס, לעגענדע, מאַיסעלע—

Märchen. (באטייט דאָ: „וואָס בלאָזט ער זיך אַוויי“).
 161. ווייזן ווער עלטער איז („אָנגלערנען דערעכערעך“).
 162. קריגן אַזעלכע שיינע מעציעס ווי רו ביסט.
 163. א. מ. ק.
 164. פון עמעצן א שטיק אָפּבײַסן (איראָניש, אַז מע האָט פאַר עמעצן מוירע און אומױסט).
 165. די לױכנדיגע צאָרע (איראָניש—קאַלאַמבור פון „לױכטנדיקע צורע“).
 166. א פאַר שױנע מויר (זירל-וואַרט).
 167. פּינצטערע לײד זאָל נאָר די מאַמע אף דיר זען!
 168. א. מ. ק.
 169. איז דאָס צום אױסהאַלטן?
 170. כײַלעבן.
 171. א מײַסער מויר טאָר מען קײן גלעט נישט געבן, וועסט שוין שפּעטער פאַר-שוואַרצט ווערן.
 172. זיך דאָס געױנט אָפּרײַסן.
 173. א. וו. מ. ק.
 174. פאַרשוואַרצט ווערן.
 175. קראַנק זײן עפעס צו טון.
 176. א מײַסע מעשונע זאָלטו אײַגעמען!
 177. מאַכן דעם טױט.
 178. איך בין פאַרביי (איך גײ אױס, איך שטאַרב).
 כ א י ם :
 17. 347 ז. ס׳פּלײַען אַזש פּונקען פאַר די אױגן.
 18. 348 ז. אַזױ װײ דאָ װעלן האָר װאַקסן, אַזױ... (װײַזנדיק אָף דער האַנט).
 י ע ר א כ מ י ל :
 2. 349 ז. װאַרין איך װײל? (אז עס װעט זיך מיר גלוסטן).
 3. 350 ז. זײַבן נעמען, װײ ייסרע (יתרו).
 4. א שװערע האַנט האָבן (נישט קענען שרײַבן).
 ג א ו ר י ל :
 28. 352 ז. א מאַשקן זאָל מען פאַרזעצן און קלוג זאָל מען זײן.
 29. אים-יירצע-האַשעם.
 30. באַ דער נאַז אַרומפירן.
 31. קענען א צײַלעם פון א אַלעף (פּאַנאַנדער-קלײַבן).
 32. גײן אין ספּאַדעק (אַ װײב, װאַס הערשט אײבערן מאַן).
 33. נישט װײסן פון לעבן צו זאָגן.
 34. אַ יונג מיט שפּאַרן.
 35. אַלץ רעכט, אַלץ גוט... (מײַלע גוט).
 36. פאַרשוואַרצטער...
 37. 353 ז. א נאַר, װאַס איז צען אום א גראַשן (װאַלוול).

38. אז א נאַר װאַרפט ארײַן א שטיין אין גאַרטן ארײַן קענען אים צען קלוגע אױך שױן נישט ארױסנעמען.
 39. אױפײען א טאַרבע און גײן אין די הײער.
 40. גױט ברעכט אײַן.
 41. א קוש אין פּיסקל געבן (לױבן).
 42. 354 ז. בױרעק-כאַמעץ זײן (פון גאַנאָוים-שפּראַך, נאַקקוקן אין זאַכן).
 43. אַז מע שטעלט נישט אײַן, נעמט מען נישט אױס.
 44. געשעדיקט זאָלטו ווערן!
 כ א י ם :
 19. ... (א מײַדל) פ א ר ד ר י י ט אײך דעם קאַפּ.
 ג א ו ר י ל :
 45. זיך צו א מײַדל צו מאַכן (דערנענטערן זיך, באַמײען זײ צוצײען צו זיך).
 כ א י ם :
 20. 355 ז. עס קומט אָן עמעצן א מעשױגענע שאַ.
 21. קורץ פון דער זאַך... (האַקיצער).
 22. װאַס אין דער קאַרט שטייט.
 23. פ א ר ש װ א ר צ ט ע טעױע.
 ג א ו ר י ל :
 46. 356 ז. בלײַבן שױצן (בלײַבן אן אָפּגעשמי-סענער).
 כ א י ם :
 24. זאָל גאָט באַרוך-הו שױמער און מאַציל זײן.
 25. איך זאָל װײסן אין די װעגעלעך צו אַרבעטן װעל איך... (שװערע אַרבעט, באַם אױפלאָרן מאַסעס. מעגלעך, אַז מע מײַנט קאַטאַרגע).
 26. זאָגן אָמײן צו עפעס (מאַסקים זײן).
 27. 357 ז. װײ איר קיקט מיך אָן...
 28. עמעצן אין זײנען האָבן (צום גוטן גע-דײַנקען).
 ג א ו ר י ל :
 47. מעגסט שױן שלאָפן געשמאַק (מעגסט שױן זײן באַטערן).
 48. 358 ז. איך האָב געװאַלט זאָגן, װאַס קײן לײגנט איז (װײל אז מע פאַרגעסט, איז עס, לױטן שפּרױכװאַרט, א לײגן).
 כ א י ם :
 29. לײב האָבן װײ דאָס לעבן.
 ג א ו ר י ל :
 49. אָן אַן אײנהאַרע.
 50. 359 ז. אײקער-שאַכאַכטי.
 כ א י ם :
 30. 360 ז. צעפירן די הענט (שלאַגן).
 ג א ו ר י ל :
 51. עמעצענס פּאַטער װערן (איך בין שױן... זײנער פּאַטער געװאַרן).
 52. דאָרט לײגט דער הונט באַגראַבן.
 53. נאָ אַט האָסטו—יעסט פּיעס, ער איז

- ווידער דאָ (יעסט פיעס — דער הונט
איז דאָ).
- ז. 362 54. גאָר קיין אכראיעס נישט (נישקאָשע,
ס'מאָכט נישט אויס, נישט געפערלעך).
55. שלאָפן ווי געהאָרגעט.
- ס ע ר ק ע ל ע :
- ז. 179 268. פאַרשינצערטע און פאַרשוואַרצטע
דאָליע.
180. א. מ. ק.
181. דו דייטש מיט לונגען ! (א זידל-וואָרט).
182. וויין ווער עלטער איז.
183. אָפגעשליסענער אָפגעריסענער נאַקעדי-
קער דייטש ! (זידל-וואָרט).
- ז. 184 369. רוק און לענד צעברעכן (רוקן און
לענדן...).
185. א. מ. ק.
186. זיך גוט דערלעבן (אָן אומגליק דער-
לעבן).
187. א שלים-שלימאָול.
188. כערפעס און בושעס איינעמען.
189. א קריע רייסן נאָך ... יאָר און טאָג.
190. א. מ. ק.
191. אומשטיינס-געוואָגט.
192. פרעסט און זויפט מיין בלוט.
193. האַלט דעם פיסק ! (שווייג).
194. וויפל קומט דיר נאָך אין בייטל אַריין
צו צאָלן ? (וויפל קומט דיר נאָך ארויס?).
195. וויינען און קלאָגן אָף עמעצנס יאָר און
טאָג, וואָס מע איז געבוירן געוואָרן.
- ז. 196 370. האָב גאָט אין האַרצן !
197. באַ שיינעם העלן טאָג (עפנטלעך).
198. די טיר רוט נישט פון...
199. זוכס-אַוועס זאָלן... ביישטיין.
- 200—202. א. וו. מ. ק. (דריי מאָל).
- ז. 203 371. א כאַרפע און שאַנד.
204. קען גאָר קיין צוויי נישט ציילן א
נאיווער מענש, איראַניש).
- כ א ו ע :
17. גאָט זאָל זיך מעראַכעם זיין !
- ס ע ר ק ע ל ע :
205. א ... אהין, א ... אהער (נישט דאָס איז
דער איקער).
- ג א ו ר י ל :
- ז. 372 56. אין איין אויער אריין און פון דעם אנ-
דערן ארויס.
- ס ע ר ק ע ל ע :
206. איך האָב גענוג פאַר ס'מיניקע.
207. א. מ. ק.
- ז. 208 373. א קאַטשאַלאַפּ.
209. גיי שריי כאַי וועקאַיאָם.
210. וואָס זאָל איך אייך אסאך ברייען...
211. שיר נישט איינגעזונקען (פון כאַרפע).
212. אומשטיינס-געוואָגט.

213. גייען אין גרויסע גדוילעס אַריין (פאַר-
גיין צו ווייט).
214. א. מ. ק.
215. נישט דערלעבן צו קומען.
- ז. 216 374. א פאַרוואַשן פּאַנים (א מענטש אָן בושע).
217. קאָשערע אויגן.
- ג א ו ר י ל :
57. ווער עס וויל האָבן זיין קינד זאָל זיין
גוט, שלאָגט עס מיט דער רוט.
- ס ע ר ק ע ל ע :
218. פון אייביק אָן, פון אַוועס-אווייסיג.
219. פרום און גוט.
220. קומען אין לייטישע מיילער (אין א
שלעכטן שעם).
221. ... זאָל זיין די קאַפּאַרע פאַר אלע יידישע
קינדער.
- ג א ו ר י ל :
58. לאָזן עמעצן מיט דעם ווינט אליין (איינעם
אַליין).
- ס ע ר ק ע ל ע :
222. ... אַלאַוו-האַשאַלעם, זיין זוכס זאָל אונדז
ביישטיין !
- ז. 223 375. איך ווייס פיל... (ווייס איך?—עפּשער ?).
- ג א ו ר י ל :
59. איקער שאַכאַכטי.
60. היינט דאָ, מאָרגן דאָרט.
61. דאָס באָד אױסגיסן.
62. עס כאַלעמט עמעצן נישט, אַז... (איז זיך
נישט מעשאַער, אז...).
63. היינטיקע צייטן איז : קאָזדען סאָביע !
(sobie [פּויליש—každy [kożdzen], יערער
פאַר זיך).
- ז. 64 376. דער פייגער (דאָס געאַנוועטע, גאַנאַוויס-
שפּראַך).
65. דערלעבן פאָטער צו ווערן.
66. עמעצן עפעס אָנהענגען (אופלאָרן עפעס
אומאַנגענעמס).
67. אָסער-כאַזער.
68. מאַכן שיעס (שהיות).
69. קלער היינט, קלער מאָרגן.
70. אַז טאָג אז נאַכט.
71. אָפרייסן די פּאַלעס (מאַנען).
- ז. 377 72. פאַסעך-שיין ! (פתח-שיין—שאַ!).
- ז. 379 73. גיי צו אלדע שוואַרצע יאָר !
74. עמעצן אויסרייסן (טון שלעכטס).
- ז. 380 75. דעם פיסק פאַרשטאַפּן.
- ס ע ר ק ע ל ע :
- ז. 381 224. א. מ. ק.
- ג א ו ר י ל :
- ז. 382 76. זיך מאַכן א האַרץ (זיך אָנעמען מיט מיט).
- ס ע ר ק ע ל ע :
- ז. 383 225. פינצטער אין מיין וועלט, פאַרוויסט איז
מיין לעבן !

226. איך בין צוועק.
 227. מיין האָב, מיין פּראָצע.
 228. הינט זאָלן וווינען אין צווי אַ שטאָט.
 229. א. מ. ק.
 230. אף אלע וויסטע וועלדער געזאָגט!
 231. נישט וויסן וווּ מע איז אף דער וועלט.
 232. דאָס הייסט רעכט ... (איינגלעך).
 233. גאַווריל:
 77. האָט מיר נישט פאַרבייל.
 78. ... רעדט ווי אַ קינד.
 79. איך בין אייך באַטוועך (איך פאַרזיכער אייך, איך בין אייך אַרעוו).
 80. ארויסקומען ווי בויםל אָפן וואַסער (דער עמעס).
 ס ע ר ק ע ל ע :
 233. א. מ. ק.
 234. וואָס טייטש...
 235. דער פינצטערער גזאַר-דין.
 236. אָפּטשיפערן (זיך מעשאַפער זיין. „דע-שיפּירן“?)
 237. אוי ווינד און וויי איז מיר!
 238. שיר נישט מעשוגע ווערן פאַר צאַרעס.
 239. א. מ. ק.
 240. ווען דער וואָגן פאַלט, זיינען די רעדער צו שווער (בעייס פריער האָבן זיי גאָר געפירט דעם וואָגן, מו מען זיי אַליין איצט פירן).
 241. ווייסט איין גאָט.
 גאַווריל:
 81. געוויר ווערן, וואָס עמעץ האָט אונ-טער דער לעבער (סוידעס).
 82. וואָס צוויי איז נישט איינער.
 83. מאַכן שיעס (שהיות).
 84. ער האָט דאָס נישט פיינט (ער האַלט דערפון).
 85. איקער-שאַכאַכטי.
 86. פאַר איר קויעך זאָל זי דאָס האָבן, וואָס...
 87. אָנטון געברוינטע לייך (געוויינלעך; צו-ברוינען אַ געקעכטס, מאַכן בריון דורך צופּרעגלען).
 88. אַ קריע רייסן (מוטשען).
 89. אַ קיליקאָווער מישפעט (אָנשטאָט אַ פאַרברעכער אַ שניידער הענגט מען אַ שוסטער, ווייל שוסטערס זיינען פאַראַן צוויי און נאָר איין שניידער אין שטאָט).
 90. עס וועט זיין אַ קערמעש (אייגנטלעך קירמעס-Kirchmesse, אַ מאַרקטאָג, וואָס געפאַלט אין כאַגע. געוויינלעכער באטייט: פריילעכע פאַרוויילונג. דאָ באטייט דאָס וואָרט: — אַ קאָמישער אָנבליק).
 91. מאַכן אַ שווער („דאָס האַרץ מיט עפעס אונטערלעכען“, איבערכאַפן).
- ז. 384
 ז. 385
 ז. 387
 ז. 388
 ז. 389
 ז. 390
 ז. 391
 ז. 392
 ז. 393
 ז. 394
 ז. 396
 ז. 397
 ז. 398
 ז. 399
- זיך מאַכן אַ האַרץ (זיך אָנעמען מיט מוט).
 י ר י כ ע נ ע ן :
 89. ק. מ. ש. א.
 90. קיין כיעס נישט פון אַ גלעזל מער... (נישקאַשע פון...)
 91. פּרעגט נישט דעם רויפע נאָר דעם כוילע.
 92. ק. מ. ש. א. (דריי מאָל).
 93. זיין פון שיינע לייט (אַ מעיוכעס).
 94. איין רויטע קו איז פאַראַן? (פאַראַן אַסאַך ענלעכע מענטשן און נעמען).
 95—97. ק. מ. ש. א. (דריי מאָל).
 98. אָך איז מיר.
 99. אַ גוויר אַ אַדיר.
 100. אַ קאָשערער ייד.
 101. ... האָט טיוונט טיימים (אַ מייכל איז געשמאַק).
 102. איך געדענק צווי ווי היינט.
 103. בענעמאַנעס שווערן.
 104. דער טאַם ליגט מיר נאָך אין מויל.
 105. שיטן מיט טוירע.
 106. ניווהעל-ווענישטיימעם (נבהל-ונשתומם) ווערן.
 107. מאַסעק מירוואַש (מתוק מרבש).
 108. מעקאַבל טאַינענ זיין.
 109. אַ אישע קשיירע.
 110. נישט בענימצע.
 111. פון העלער הייט (פּלוצלינג).
 112. אַ קאָשערער ייד.
 113. ראַכמאַנע ליצלאָן.
 114. איך בין אַוועק.
 115. ק. מ. ש. א.
 116. שיר פּלאַצן פאַר אַגמעס נעפעש.
 117. זאָלסט מיר געזונט זיין! (באַטייט אין גע-שפּוועך אַוויפּיל ווי, איך בעט דיך).
 גאַווריל:
 93. לעמאַן האַשעם!
 94. מאַך דיר אַ האַרץ (נעם זיך אָן מיט מוט).
 י ר י כ ע נ ע ן :
 118—119. ק. מ. ש. א. (צוויי מאָל).
 גאַווריל:
 95. דאָס איז נישט קיין גרויסער מוירע מויריינע (האָט נישט קיין ווערט).
 י ר י כ ע נ ע ן :
 120. ק. מ. ש. א.
 121. מעגאַלע (מגלה) זיין (אנטפלעקן אַ סאָך).
 122. נישט גוט אָפּשניידן (נעמען אַ שלעכטן סאָך).
 גאַווריל:
 96. מיילע, וואָס טויג מיר דאָס ... (וואָס איז דאָ צו רעדן).
 97. קומען צו אן עק (פאַרטיק ווערן).

- ז. 390
 ז. 391
 ז. 392
 ז. 393
 ז. 394
 ז. 396
 ז. 397
 ז. 398
 ז. 399

250. א. וו. מ. ק.
 251. איז דען אין דער וועלט אזוי א שטראף
 דערהערט געוואָרן ? (שטראַף—אן אומ-
 גליק).
- מ ר י ש ע :
 17. האָבן א בראַכע אין געלט.
 18. זיך קויפן מאַפּטיר (אַריינפאַלן אין א
 שלעכטער לאַגע).
- ס ע ר ק ע ל ע :
 ז. 404 252. אים-יירצע-האַשעם.
 253. איך ווייס פיל ? (ווייס איך ?)
 254. א. מ. ק.
- י ר י כ ע נ ע ן :
 136. ק. מ. ש. א.
 137. א קאַשערער ייד.
 ס ע ר ק ע ל ע :
 255. דעם טויט מאַכן.
 ז. 405 256. מיט אַ ייד איז נאָר גוט אין שול אַרײַן
 צו גיין.
 257. א. וו. מ. ק.
 258. די גאַנצע וועלט פון מינכע און פון
 מאירעו צוגאַנד (ווייבעריש-אַמאַראַציש—
 פון מירערך און פון מאירעו).
- מ ר י ש ע :
 19. אָף דעם הימל איז אַ יאַרײַד.
 ס ע ר ק ע ל ע :
 259. א. מ. ק.
 260. אומשטיינס-געזאַגט.
 ז. 406 261. אַ מאַלעך האָט עפעס פון הימל אַראָפּגע-
 וואָרפן.
 262. געזונט זאָל ער אזוי אין זיך האָבן.
 מ ר י ש ע :
 20. זאָגן ביז מאַרגן (רעדן דאָס אײַגענע די
 גאַנצע צײַט).
- ס ע ר ק ע ל ע :
 263. עס פעלט נישט אפּילע אף א האָר (ניט
 דאָס מינדסטע).
 264. מעגן פאַר עמעצן אומגעצײלע רענד-
 לעך אַנידערלייגן.
 365. קיין שום בען-אַדאָם.
 ז. 407 266. א. וו. מ. ק.
 267. פאַרשוואַרצט און פאַרמינצטערט בין איך
 געוואָרן.
 268. עמעצן באַראָבן (אומגליקלעך מאַכן).
- מ ר י ש ע :
 21. זיך פון עפעס די הענט אַפּוואַשן (דער-
 קלערן, אַז מע וויל זיך נישט אַרײַן-
 מישן אין אַ שלעכטן איניען. דאָס באַ-
 קאַנטע „פּילאַטוס-וואָרט“ פון עוואַנג-
 געליען).
 22. די וועלט אויספירן (לעבן לויט אַ באַ-
 שטימטן פּרינציפּ).
 ז. 408 23. זײַן אין דער ערד (אומגליקלעך).

98. אַפּקומען כּיבעט-האַקײווער (ליידן יעסו-
 רים).
 י ר י כ ע נ ע ן :
 123. ק. מ. ש. א.
 ז. 399 124. גיי פון וואָנעט דו ביסט געקומען.
 125. טון, וואָס אין מײַן יעכוילעס (יכולת) איז.
 ג א ן ו ר י ל :
 99. דעם פאַרשוואַרצטן קלאָפּאַט פּאַטער ווערן.
 י ר י כ ע נ ע ן :
 126. ק. מ. ש. א.
 127. קײנער איז נישט עמעצנס מעשאַרעס (ד.
 ה. מאיר) נישט מעכײעו צו טון עפעס
 אומזיסט).
- ג א ן ו ר י ל :
 ז. 400 100. קנען אַרײַס פון עמעצן (קלאָר ווערן אין
 עמעצן, פון אים געווינע ווערן).
 י ר י כ ע נ ע ן :
 128. וואָס זאָל איך אַסאַך דערצײלן און אַנ-
 ברייען ...
 129. איך וועל אייך זאָגן בעקיצער און קיין
 שיעס ניט מאַכן ...
 130—131. קורץ, ק. מ. ש. א. (צוויי מאַל).
 132. אַז מע וויל עמעצן אַ טײווע טאָן מוז
 מען פרווון אָף אַלע זײַטן.
 ז. 401 133. ווייסט נישט פון נישט צו זאָגן.
 ס ע ר ק ע ל ע :
 242. גאָר קיין קאַטאָועס נישט.
 243. אַ וואַ עס גײט זיך גאָר אַ מײרע אָן
 (איראַניש).
244. זיך גוט דערפּרעגן (איראַניש : אַנקומען,
 טרעפן אָף אַ נישט ריכטיק אַרט).
 245. מיט פּרעמדע הענט איז גוט פּײער צו
 שאַרן.
 ג א ן ו ר י ל :
 101. דאָ העלפט שוין קיין טאַליען אויך נישט.
 י ר י כ ע נ ע ן :
 134. ווינטשן בעטאַם-לייוו (בתם-לב).
- ס ע ר ק ע ל ע :
 ז. 402 246. א. מ. ק.
- י ר י כ ע נ ע ן :
 135. ק. מ. ש. א.
 ג א ן ו ר י ל :
 102. אַרײַנגיין אין גרויסע דראַכיס (אין פאַר-
 וויקלטע אינאַנצם).
 103. איבער הונדערט יאָר (נאָכן טײט).
- ס ע ר ק ע ל ע :
 247. אַנטרעפן דעם רעכטן (איראַניש).
 248. א. מ. ק.
- מ ר י ש ע :
 ז. 403 16. פון אַלדע שוואַרצע יאָר.
 ס ע ר ק ע ל ע :
 249. האָבן צען קעפּ פון אויג-מעלעך-האַבאַשן
 (עוג מלך הבשן).

ס ע ר ק ע ל ע :

- 269. א שטיק אָפּבײַסן פון עמעצן (א גוומע, איראַניש).
- 270. איך ווינטש מיר, אָסער, נישט אין ... ס היינט צו שטעקן.
- 271. אויסרייסן ווי אַ הונט.
- ז. 409 273—274. א. מ. ק. (צוויי מאָל)
- ז. 410 274. מאַכן אַ מאַסקאַנע (באַשליסן, פאַרנעמען).
- 275. „רעבע, די קר איז אייערע“ (א באקאַנט שפּריכוואָרט:—פאַסקנט אַנדערש בענע-גייע דער קר, וואָרעם, ס'איז אייער קר, וועגן וועלכער מע האָט גערעדט).
- 276. זיין אייגענבאַקן אין האַרצן.
- 277. זיין ליבער הייליקער באַמען.
- 278. איבערן דאָך שפּרינגען (טון עפעס וואָס איז ניט מעגלעך).
- ז. 411 279. זאָל מיך גאָט שטראַפּן אַף מײַנע יונגע יאָר!
- 280. אַ האָר געקרימט ווערן.
- 281. עס איז עפעס כאַיעס (חיות—געפערלעך).
- 282. דער מענטש איז קיין מאַלעך ניט.
- 283. האָט אָסער ניט אויפזיך (מאַכט נישט אויס).
- 284. דעם עמעס האָט גאָט ליב.

ה י נ ד ר ע :

- ז. 412 9. רעדן אויס דעם וועג.
- 10. כאַרעווי זיין (שווער קראַנק).
- 11. באַר קיין קאַטאַוועס נישט.
- ז. 413 12. זאָל גאָט היטן!

ס ע ר ק ע ל ע :

- ז. 414 285. וויין, אַז איך הייס אַזוי און אַזוי...
- („אַפּלערנען דרעכערעך“).
- 286. דאָס קאָכעדיקע דאָם זאָל רינגען ווי וואַסער.
- 287. פון עמעצן לאָזן רייסן שטיקוויי לע-בעדיקער הייט.
- 288. דאָס קאָל וועט גיין ביז אין הימל אַריין.
- 289. פאַרפּוילן אין קרימינאַל.
- 290. פון עמעצן קופּעוויי די ווערים אַראָפּ-שאַרן.
- ז. 415 291. לייגן דאָס לעבעדיקע אָף דעם טויטן.
- 292. האָב און פּראַצע.
- 293. א. וו. מ. ק.

ש מ ע ל ק ע :

- ז. 417 1. גאָט באַרוך-הו באַשערט אַ גאַסט!
- ז. 418 2. פאַר אַ שפּאַט געלט.

1 די ליטווישע אויסשפּראַך פון „ש“ און „ס“ ווערט דאָ געבראַכט אין אַרטאַגראַפֿיש ריכטיקן אויס-לייג.—צו באַאַבאַכטן דעם סאָכריש-איבערעדרישן און קלויזנערש-באַלעבאַטישן ניוואַנס אינעם כאַראַקטער פון זייערע ווערנסאַרטן!

- 3. מיין בייזער כאַלעם צו זיין קאַפּ זאָל זיך אָנהויבן און אויסלאָזן!
- 4. איך העט זיך געשוואָרן (איך בין געווען איבערצייגט).
- ז. 419 5. בעכאַצי-כינעם (בחצי חנם).
- 6. אַ מייזון גאָדל אַף קאָל מינע סכוירעס.
- 7. שלעכט פאַרפּאָרן (געהאַט אַ טאַעס).
- 8. נישקאַשע.
- ז. 420 9. טאַרפּאַט-אַלאָפּים קערבלעך.
- 10. אָסער-כאַזער!
- 11. אַ מינוט אַ שאַ, אַ שאַ — אַ טאַג, אַ טאַג — דאָס מינרסטע אַ רענדל.

פ ר ע מ ד ר ע :

- ז. 421 1. צו עמעצן נישט צולייגן (דרעלייגן — באַ עמעצן גוט פאַרדינען).

ש מ ע ל ק ע :

- 12. אַ ירל צוליב מוז מען שוין אַלץ טון.
- 13. באַר בעכינעם (וואָלוול).
- 14. נאַסע נעמאַנע! (נאַסע—nasza, בנאמנות שלי, אַ שווע).
- 15. וואָס טוט מען נישט אַלץ פאַר אַ יידלס וועגן?
- 16. די מאַטבייע (די אָפּגערעדטע סומע).
- ז. 422 17. איר זאָלט מיר מאַרין זאַמיס וועשאַנזיין.
- 18. מאַ שמעכאַ (מה שמך?).

פ ר ע מ ד ר ע :

- 2. איקער שאַכאַכטי.

ש מ ע ל ק ע :

- ז. 422 19. באַר אַ מאַסליס (?) אַ לויבוואָרט פאַר מאַ-כאַליס).
- 20. און כילעבן, קעסיידער אויך... (אומבאַ-באַטייטיקע אַפּרו-ווערטער).
- ז. 423 21. באַלד, זאַראַס, טייקעף... (זאַראַס—zaraz).
- 22. עס זיינען שוין באַרנישט די צייטן, שוין באַרנישט די יאָרן, וואָס פּלעגן דאָ זיין אַמאָל.
- 23. נישט קענען אַ שפּילקע צו דער ערד וואַרפּן (זייער אַסאך מענטשן).
- 24. פּערר ווי די לייבן.
- 25. געשוויבלט און געגריבלט.
- 26. געלט פליט פון איין קעשענע צו דער אַנדערער (מע פאַרדינט).
- 27. האַבן אָן עמעצן אַ פענעץ (אָן—אין באַ-טייט פון an; גוט פאַרדינען באַ עמעצן).
- 28. מאַכן עמעצן מעשוגע (דולן אַ קאַפּ).
- 29. הוקען און סטוקען (זשומען).
- 30. דער בירנענע קעשבן נעבעך.
- 31. אַ פּאָקאַרניקע, אַ שטיליניקע, אַ ספּאַ-קאַיניקע.
- 32. אוי די געלט, די געלט!
- ז. 424 33. האָט מיר נישט פאַריבל.
- 34. אַ באַרעך אין דער מעדינע.

71. מילע בעקיצער.
 72. אויך קיין סויפער נישט זיין (נישט זיין קיין לאַמדין).
 73. וואָס איז די מער ?
 74—75. מילע שפיץ בעקיצער (צוויי מאָל 1).
 76. וואָס איז מיט ... דער ייכעס ? (די מער).
 77. די קאַל-האַקלאָווימטע (כל הכלבימטע — זידלוואָרט).
 78. אַ שטיקל לייט.
 79. אויכער זיין (אַנטלויפן).
 80. אַ מאַסע שעהאַיע.
 81. אַ צאַרע אַ ליידי. 430 ז.
 82. באַפעלן קעהאי לישנע [כהאי לישנאָ] (צו וויסן ס'ן מיט אַועלכע ווערטער).
 83. אָסער-כאַזער !
 84. גאַר אַ מאַסליס.
 85. דאָס איז דער מאַשל און דאָס איז דער גימשל. 431 ז.
 86. מעכאַלע זיין (מכלה — פאַרניכטן).
 87. זיך אָן אייזע געבן מיט עפעס אָדער עמעצן (אַנפאַרען זיך).
 88. פאַרררייען דעם קאַפּ.
 ג א ו ר י ל :
 104. וואָס הערט מען עפעס אין אייער ווינקל ? 432 ז.
 (וואָס הערט מען נייס ?).
 105. האַנדלען איבער וועלטן (מיט אַסאך לענדער).
 106. וווּ מע זאָל נישט אָנכאַפּן ... איז ... (אוי-מעטום).
 107. טרייבן קאַטאַוועס. 433 ז.
 108. איר זאָלט לעבן הונדערט און צוואַנציק יאָר !
 ש מ ע ל ק ע :
 434 90—89. גאַר אַ מאַסליס (2 מאָל). 434 ז.
 ג א ו ר י ל :
 109. ער האָט דאָס נישט פיינט (האָט דערצו אַ שטאַרקע נעטיע).
 110. שטעכעווען אַף עפעס (שפעקוליאַנטן-שפראַך : שפעקולירן).
 111. גאַר אַ גנייווע (וואַלול).
 112. מעיאַטער (מיתר) זיין ... מאָל עכאָד בע-עכאָד (אהר באהר) — פאַרדינען ... מאָל הונדערט פּראָצענט).
 113. ... זאָל לעבן !
 114. אַף נעמאַנעס.
 115. מאַכן אַ גוטן פעטשאַנטעק (אַנהייב).
 1 צווישן אַטאָ די צוויי „מילע שפיץ בעקיצער“ פרוווט שמעלקע אָפּנאַרן דעם פּרעמדן מיט גאָך אַ בו-טילקע וויין.
 2 „מיר סטעכעווען“ — מענדעלע : פּיסקע דער קרומער, ז. 42.

35. אָפּוועגן עפעס מיט רויטע רענדלעך (טייער קויפן).
 36. זאָל מיך גאַט באַרוך-הו שטראָפּן ! 425 ז.
 37. גאַר אַ מאַסליס (?) אַ ליבואָרט פאַר מאַיכאַליס).
 38. בענעמאַנעס שעלי.
 39. אָסער-כאַזער !
 40. פאַרנאַסע בעקאַוועד.
 41. מע מוטשעט זיך אַף דער וועלט (א אויסמיירנדיקער ענטפער אַף אַ פּראָגע, צי מע האָט פאַרנאַסע. באטייט: מע האָרע-וועט).
 42. דער מאַלעך-האַמאַוועס האָט איבער שלעכטס קיין שליטע נישט. 426 ז.
 43. אַף אַלע יידישע קינדער געזאָגט !
 44. געשערדיקט זאָל זי ווערן !
 45. פאַרוואָס פאַר אַ נויט זאָל... (צוליב וואָס).
 46. גרויס באַ זיך ווי אַ שוואַרץ יאָר !
 47. פאַרוואָס, פאַר ווען.
 48. ווייסט דער שוואַרצער יאָר. 427 ז.
 49. אָסער-כאַזער !
 50. ... האָט נאָך נישט גאַט באַ די פּיס אַנגע-נומען (... איז נאָך נישט פאַרוויכערט אָפּן גאַנצן לעבן, אז עס וועט אַזוי בלייבן).
 51. מע קאָן זיך נישט קיין פּלעקעלע פאַר-שלאָגן (דאָס אייגענע).
 52. נישטקאַשע.
 53. דאָס רעדעלע קען זיך נאָך ווידער צוריקרדייען.
 54. גאַר אַ צאַצקע.
 55. מיינע אָוועס-אָוויסיניו.
 56. מיין טאַטע דער צאַדיק אַלעו-האַשאַלעס.
 57. זיין זכּוּס זאָל אונדו ביישטיין !
 58. טרייבן מאַסע-מאַטן (האַנדלען).
 59. לעמאַזל כאַסענע האָבן. 428 ז.
 60. אַ גרויסער אַדיר (גוויר).
 61. פאַרשטאַרבן בלייבט פאַרשטאַרבן.
 62. אַ שיינ ביסל... (גענוג אַסאך...).
 63. אַ יוסטער נאָגיר.
 64. מילע בעקיצער גאַרנישט מאַריך צו זיין... (אומבאַטיטיקע אָפּרו-ווערטער).
 65. אַ קאָשערער ייד.
 66. מילע בעקיצער, איך וועל אייך דאָ נישט לאַנג דערקוטשען... (רעד-פּליטערלעך אין אַ דערציילנדיקן שמועס).
 67. איך ווייס פּיל ... (ווייס איך ?).
 68. פאַרגעסן איינס פאַר ס'אַנדערע. 429 ז.
 69. מיפּי איש נעמען (מפי איש נאמן).
 70. מאַטאַנעס און שאַר-יעראַקעס (מתנות און אַטאָ די רעפּליקע שמעלקעס, ווי אַ סאך אַנ-דערע, באַשטייט אינגאַנצן פּון אַ קייט רעדנאַרטן).

141. פון פיצלווייז אוף (פון קליינערהייט אָן).
 ז. 449 142. דער קאָשערער טאַטע אַלאָוז האַשאַלעם.
 143. גרויסער פיינער בעריע.
 ס ע ר ק ע ל ע :
 297. זיך צו קערן און צו ווענדן (נישטאָ צו וועמען...)
 ז. 450 298. שטאַרבן פאַר הונגער.
 פ ר ע מ ד ע ר :
 12. אַ בריירע האָב איך?
 ש מ ע ל ק ע :
 96. פאַסעס רייסן פון עמעצן.
 פ ר ע מ ד ע ר :
 ז. 451 13. האָבן אַ פּסאַק.
 י ע ר אַ כ מ י ל :
 ז. 452 5. אַ קריע שניידן (האַרעווען).
 6. ליג אין דער ערד !
 ש מ ע ל ק ע :
 97. אַ רועך אין דיין טאטן אריין !
 98. אָטער-כאַזער !
 י ר י כ ע ב ע ן :
 ז. 453 144. ק. מ. ש. א.
 145. איינס קער נישט צום אנדערן (איינס איז נישט קיין מעניע פארן אנדערן).
 פ ר ע מ ד ע ר :
 ז. 454 15—14. צושלאָגן (מאַסקים זיין). צוויי מאָל.
 י ר י כ ע ב ע ן :
 ז. 455 146. ק. מ. ש. א.
 147. איטלעכער מאַסע-מאטן באַדאַרף אַ מעק-לער און איטלעכער שירעך אַ שאַרבן.
 148—149. ק. מ. ש. א. (צוויי מאָל).
 150. דעם עמעס מעג מען זאָגן איטלעכן אין די אויגן.
 151. ... איז אַ שאַלשעלעס האַיאַכסין (אַ מע-יבכעס).
 152. זיינע דיריי דוירעס זיינען געווען... מופלאָגים און ראַבאָנים (אמאַראַזיש).
 153. אַ שיינע אַפּוּיטקע.
 154. צו מאַזל און בראַכע !
 ז. 456 155. וואָס איז מין-האַשאַמאַים איז טאַקע מין האַשאַמאַים !
 פ ר ע מ ד ע ר :
 16. נישט טון קיין איבעריקס (מער ווי דער כויוו איין).
 ה י נ ד ע :
 ז. 457 13. נישט קיין האַניק לעקן (שלעכט לעבן).
 י ר י כ ע ב ע ן :
 156. ק. מ. ש. א.
 157. איטלעכעס טעפעלע געפינט זיין שטער-צעלע.
 158. איך זאָג אייך בעהען שעלי! (בהן שלי).

ש מ ע ל ק ע :
 ז. 436 91. אוי וויי געשריגן !
 ז. 400 92. דאָס קאָשערע יידל (איראַנזיש).
 93. קויפן מיט די קאָשערע הענטלעך (גאַנ-ווענען).
 פ ר ע מ ד ע ר :
 3. נישט מאַכן קיין צערעמאַניעס.
 4. גוט אַפּשניידן.
 ג א ו ר י ל :
 ז. 441 116. האָט גאָט אין האַרצן !
 117. האָט ראַכמאַנעס אָף מיינע יונגע יאָר !
 ש מ ע ל ק ע :
 94. אַ רועך אין דיין טאַטן !
 מ ר י ש ע :
 ז. 442 24. מיין נאַכעס, מיין געדולע !
 פ ר ע מ ד ע ר :
 ז. 443 5. אום גאַטעס ווילן !
 6. פאַר וואָס, פאַר ווען ?
 ס ע ר ק ע ל ע :
 ז. 444 294. א. וו. מ. ק.
 ש מ ע ל ק ע :
 95. מיט ליב אייך אייער גאַט ! (אַז מע גראַ-טולירט עמעצן לעקאָווער זיין גאַט).
 ס ע ר ק ע ל ע :
 295. געהאַרגעט בין איך געוואָרן ! (אויסדרוק פון איבעראַשונג).
 ז. 445 296. אין דער ערד בין איך ! (אויסדרוק פון אומאַנגענעמער איבעראַשונג).
 פ ר ע מ ד ע ר :
 7. ביינע שלאַנג !
 8. אַ האַלבע טרייסט (חצי נחמה).
 9. געוונט און פריש.
 ז. 446 10. כאַרפעס און בושעס אַנטון.
 11. נישט כאַלעמען זיך (נישט ברענגען אָפן געדאַנק).
 מ ר י ש ע :
 25. גאָט באַרוך הוּ ובאַרוך שמוי.
 26. פאַר וואָס, פאַר ווען ?
 27. עמעצן באַגראָבן (אומגליקלעך מאַכן).
 28. פאַר גאָט און פאַר לייט.
 ג א ו ר י ל :
 118. זייט זשע הונדערט מאָל מויכל (זייט אַזוי גוט).
 119. זיך אין דער ערד אריינלייגן (זיך אומ-גליקלעך מאַכן).
 120. באַגראָבן (אומגליקלעך מאַכן).
 ז. 447 121. זייט מויכל (איך בעט איין).
 י ר י כ ע ב ע ן :
 ז. 448 138. געלויבט צו גאָט, מע זעט זיך געזונטערהייט !
 139. ק. מ. ש. א.
 140. „קאַל אירעווע לעמינו“ („כל ערב לעמינו“ — איינס פאַסט צום אַנדערן).

דער סאכאקל שטעלט זיך אויס אין אזא סטאטיסטישער טאָול

פאראשויך	צאל פולע דרוק- שורעס פונעם פארשינס אלע רעפליקעס אין „סערקעלע“ 1	צאל רעדנסארטן פון איין פארשויך אין אלע זיינע רעפליקעס 2	אף וויפל שורעס קומט אויס איין רעדנסארט 3	גענויער 4	וויפל רעדנס- ארטן קומען אויס אף 100 שורעס
די נעגאטיווע פיגורן:					
יובענען דער שאדכן סערקעלע	315	158	נאך יעדער 2-טער שורע		50
שמעלע טרוינקס גאוריל הענדלער 5	700	298	נאך 2 1/2 שורעס	2.3	42
	240	98	נאך אלע 2 1/2 שורע	2.4	40
	510	121	נאך אלע 4 שורעס	4.2	23.7
דער דורכשניט בא די נעגאטיווע פיגורן	1765	677	נאך אלע 2 1/2 שורע	2.6	38.3
מוישע דאנציגער 6	155	28	נאך אלע 5 1/2 שורעס	5.5	18
די פאזיטיווע פיגורן:					
יעראמיל	45	6	נאך אלע 7 1/2 שורע		13.3
כאווע	125	17	נאך אלע 7 1/2 שורע	7.3	13.6
כאים	195	30	נאך אלע 6 1/2 שורע		15.3
דער פרעמדער 7	200	16	נאך אלע 12 1/2 שורעס		8
הינדע 8	175	13	נאך אלע 13 1/2 שורעס	13.4	7.4
דער דורכשניט בא די פאזיטיווע פיגורן	740	82	נאך אלע 9 שורעס		11

דורכשניטלעך באנוצן די נעגאטיווע פיגורן ארום 38 רעדנסארטן אין 100 דרוק-שורעס; די פאזיטיווע פיגורן—ארום 11 אין דערוועלבער צאל שורעס.

אין די דייטשמעריש-קוידערישע רעפליקעס פון אלטעלען, וואָס איז איינע פון די נעגאטיוועסטע פיגורן אין גאנצן „טעאטערשטיק“, געפינען מיר — אין קעגנזאץ צו די דייטשישע רעפליקעס פון רעדליך, הינדע און פון פרעמדן — אַ גאַנצע ריי יידישע און קלאָמערשט פאַרדייטשטע רעדנסארטן. דערביי ווערט בוילעט עטינגערס מיין, באַזונדערס אונטערצושטרייכן איר נעגאטיוון כאַראַקטער מיט דער הילף פון אַטאָ די רעדנסארטן. עטלעכע ביישפּילן:

- עס ווערן בלויז געציילט אַנער עך די פולע דרוק-שורעס; טיילן פון שורעס ווערן צונויפגע-שטעלט מיט אנדערע טיילן אף גאַנצע.
- לויט די אויבן-אַנגעמערקטע יעסידעס.
- פארקוילעכיקט ביז אף פערטלעך.
- פון די דעצימאלן בלויז די ערשטע שטעלע.
- די פולע צאל שורעס פון זיינע רעפליקעס איז 570. סימוון אָבער אַראָפּגערעכנט ווערן 60 שורעס, אין וועלכע גאָוריל רעדט אַ מיין דייטשמעריזירנדיק קוידעריש „מיי שוין פריילייט“, וועלנדיק זיך צופאַסן צו אַלטעלעס קאַמישן דייטשמעריש און נישט קאַנענדיק דערביי קיין איין וואָרט דייטש. אין אַטאָ די שורעס האָט זיך בעטעווע נישט געקאַנט אריינפאַסן קיין רעדנסארט. ס'וואָלט נישט געגעבן קיין ריכטיק בילד, אויב מיר וואָלטן זיי נישט אַראָפּגערעכנט.
- מוישע שטייט אין דער טאַבעלע אף דער גרענעץ צווישן די „גוטע“ און „שלעכטע“, זייענדיק אוואַקל-דיקער שוואַכער כאַראַקטער. דערפאר ווערט ער נישט צוגערעכנט נישט צו די פאזיטיווע, נישט צו די נעגאטיווע פיגורן.

7 אַכויך די אויסגערעכנטע צאל שורעס זיינען נאָך באַ אים 40 שורעס אין דייטשישער שפראַך, וועלכע ער באַנוצט בעייס ער ווענדט זיך צו רעדליכן דעם דייטש, אָדער ווען ער רעדט צו זיך, אָדער ביכלאל מיט פאַטאָס. אַטאָ די 40 שורעס זיינען אַראָפּגערעכנט געוואָרן.

8 אויך פון הינדעס צאל שורעס ווערן אַראָפּגערעכנט 40 אין דייטשישער שפראַך. דאָס זיינען די רעפליקעס, מיט וועלכע זי ווענדט זיך צו רעדליכן.

ז. 309 דער קונדאס.

ז. 304 זאג אים, ער זאל מיך קאממען ווארגען (אנצוהערעניש, אז עמען איז נישט אָנגעלייגט, אָדער אַז מע האָט פאַר עמעצן נישט קיין אָפּשיי).
ז. 304 געשעדיגט זאָלסטו ווערן!

ז. 311 זאָ איין יאהר זאָלל שמעלקע ליטוואַק האַבען!

ז. 330 איינען קראַנקען פרעגט מאַן...

ז. 330 הונדערט אונד צוואַנציג יאהרע זאָלל ער פאַר דאָס לעבען!

ז. 346 ביסטו מיך קראַנק צו רופן?

ז. 351 אַלס ווען איך מיט איהם צוזאַמען שווינע געוויידעט העטטען.

מאכמעס איר קוידעריש-דייטשערישן לאָשן האָט עטינגער נישט געקאָנט אַריינברענגען אין אירע רעפליקעס אַזויפיל רעדנאָרטן, וויפל עס וואָלט געפאַסט צו דער נעגאַטיווקייט פון איר כאַראַקטער. דאָס ווערט אָבער קאָמ-פענסירט ווי אַ גאנצע ריי קאָמיש-צעדרייטע בעלפער-דייטש-מעליצעס, וואָס האָבן דאָ אַן ענלעכע פונקציע ווי די העברעיִשע גלייכווערטלעך באַ טעויע דעם מילכיכן. לעמאַש!

ז. 450 „איך געבע איהנען מיינען ליבסטען דאַנק פאַר אַללעם, וואָס זי האַבען די עהרע געהאַבט אַן מיינער צערטליכן מוטער צו פּעריכטן, אונד איר הערצליכעס הערץ, פאַר וועלכעס איך גראָס אַבשיי האַבע, אונד אירע גוטע גיטע לאַססען מיך ניכט רוהען, זי צו בעטען, דאָס זי מיינעם ברייטיגאַם, מיינעם געליבטען גאַבריעללע הענד-לער די פּאָגעל-פּרייהייט שענקען מעכטען.“

דאָ איז יעדעס וואָרט אַ וויק, אַ קאַלאַמבור אָדער גלאַט אַ אומגעלומפּערטקייט. די קאָמישקייט פון אַסאַך ווערטער באַשטייט דאָ דערין, וואָס אַלטעלע „פאַרדייטשט“ יידישע ווערטער, ד. ה. זי זאָגט זיי ארויס מיט „פאַסאַכן“; אַף יידיש אָבער האָבן די ווערטער גאָר אַן אַנדערן באַטייט ווי אַף דייטש, באַקומען זיך די קאָמישטע זאַצן (האַגאַם די קאָמישקייט ווערט אַמאָל שוין צו האַמעטע און פּראָסט). לעמאַש! „דאַנק פאַר אַללעם“, אָנשטאַט „פיר אַללעם“ (פון יידיש: פאַר אַלעס); „פאַר וועלכעס איך גראָס אַבשיי האַבע“ (אַפּשיי אַף יידיש: דערעכערען, אַף דייטש—עקל-געפיל); „די פּאָגעל-פּרייהייט שענקען“ (יידיש: פריי ווי אַ פּויגל, אַף דייטש הייסט זיין פּאָגעל-פּריי, אַז יעדער מעג דעמאָוויקן פּאָגל-פּרייען מענטשן האַרענען אָן שטראַף, אַנערעך ווי מע זאָגט אַף העברעיִש וועגן אַ מענטשן, אַז מע האָט אים „מתיר דמו“ געווען); „פּעריכטן“, געוויינלעך אַף דייטש—עפעס אָפטון, אָפּשטאַל אָבער אויך אינעם צוזאַמענהאַנג פון אָפטוען די באַדערפּענישן א. א. ו. א. א. ו.

אַ נ מ ע ר ק ו נ ג . וועגן עטינגערס לידער קאָן מען דערעך-קלאַל זאָגן, אַז זיי פאַרמאָגן ביז גאָר ווייניק שפּראַך-פּאָלקלאָר. זייענדיק דאָס ראַוו פאַרפּראַזעס און איבעראַרבעטונגען לויט פּרעמדע מוסטערן—עטינגערס דיכטערישע „מיטיע“ איז דאָך געווען אַ זוגרייטערישע, האַגאַם טאַקע אין בעסטן זינען פון וואָרט—האַט פאַר זיי דער ספּעציפּישער שפּראַך-פּאָלקלאָר ווייניק וואָס געפאַסט. פונדעסטוועגן געפינען מיר אויך אין די לידער, באַ-זונדערס אין יענע ערטער, ווי עס מערקט זיך אָן ספּעציפּישע שטייגער-שילדערונג, אַן אַנצוהערעניש אַף שפּראַך-פּאָלקלאָריסטיק. לעמאַש, אין דער פאַרפּראַזע פון שילערס „גלאַקע“, „דאָס ליכט“, כאַפּן זיך אַריין זאַצן ווי „אין אַ גוטער מאַזליקער שאַ“, „ווי געשריגן איבער דעם כאַרבן“,—דאָרט ווי ס'רעדט זיך וועגן אַ ספּעציפּישן שטיי-גער-פאַקט, וועגן אַ „בריס“ אָדער אַ יידישער לעוואַיע. דער איינציקער אָרט אין דעם ליד (און ביכלאַל אין עטינגערס לידער), ווי דער שפּראַך-פּאָלקלאָר ווערט אַביסל געדיכטער, איז אַ איראַניש-קריטישע שטייגער-שילדערונג:

עס יאָגן זיך שוין די שאַרכאַנים,
זאָגן צו אַ גאַנצן סאַך מעוואַאָנים,
שווינדלען מאַכן קאַל-האַפּאַסלאָנעס,
זאָגן צו מער קעסט און מאַטאַנעס
און שווערן זיך קיפּל-קיפּלאַים,
אַז דער שידעך איז מיין-האַשאַמאַים...
איצט גייט שוין אַלץ צו גאָר ווי געשמירט,
דער שידעך איז לעמאַזל אויסגעפירט.
איצט טוט זיך ערשט ווי אַף אַ יאָרד...
(10 I)

אָבער אויך אין די מעשאַלים געפינען מיר—אַכויך אויסנאַמען—ווייניק רעדנאָרטלעכן שפּראַך-פּאָלקלאָר. דער פּאָלקלאָריסטישע כאַראַקטער פון אַסאַך דעם ליטעראַרישן זשאַנר וואָלט דורכויס דערלויבט אָפּנעמען שפּראַך-פּאָלקלאָריסטישע עלעמענטן. מיר זעען דאָס אין אַן אויסנאַמען, וועגן וועלכע מיר וועלן רעדן. אָבער די מעניע איז געלעגן אינעם פאַקט, וואָס דאָס ראַוו פון אַסאַך די מעשאַלים זיינען ווידעראַמאָל איבערזעצונגען, פאַרפּראַזעס און איבעראַרבעטונגען לויט פּרעמדע מוסטערן.

1 אַכויך די מעשאַלים, וואָס ווערן אין די „העאַרעס פון מאַקס ווייניריך“ (II ז. 583—609) אָנגעוויזן ווי איבערזעצונגען, זיינען, ווי איך האָב ביז איצט פּעסטגעשטעלט, נאָך אַ זייער היפשע צאָל אַנדערע מעשאַלים איבער-געזעצטע און פאַרפּראַזירטע פון דייטש און פּויליש. אויך „וויטעלע“ און די „שיידים“ זיינען איבערזעצונגען פון געלערטן, ווי איך וועל דאָס באַווייזן אין אַן אַנדער אָרט.

אין די זעלטענע ערטער פון די מעשאלים, ווי מיר געפינען שפראך-פאלקלאָריסטישע עלעמענטן, האָבן זיי געוויינלעך אַ איראָנישן, שפּאַטנדיקן ביטאַם. לעמאַשל: „דער האָן, דער פּינער יונג מיט שפּאַרן“, „איך וועל אים שוין בעסער אָפּטון“; — אינעמען ווערט דעם האָנס ווילערשיקט און כּיישעק דעם באַלעבאַס „בעסער אָפּ-צוטון“ באַוווּן אינעם מאַשל ווי אַ נאַרישקייט. אָדער „צוויי אַלטע ציגן, די רעכטע נאַראָנים, וואָס דער נאַר ליגט זיי אָפּ פּאַנים“ א. א. וו.

געדיכטער באַנוצט ווערט דער שפּראַך-פּאַלקלאָר נאָר אין עטלעכע זעלטענע ערטער. לעמאַשל, אין די „פרומע בערן“, וואָס זיינען אַן אַנצוהערעניש אָפּ קאָהאַלשער צוואַנציקשט און פרומלעכקייט (I 213—220):

„...ווי אַ פּויק געשוואָלן...“
„...פרומע בערן... האָבן זיך די קעפּ צעבראַכן...“

די בערן רעדן אַמאָל ווי פרומע שאַמעסטעס:

„וואָל זיך גאָט דערבאַרעמען...
וויי איז אונדז און וויר, וואָס האָסט דאָך אונדז אַלע גאָר באַגראָבן,
דורך דיר איז די צאָרע, די לייז...“

די אַנדערע כאַיעס אָבער רעדן אינעם מאַשל קימאַט אינגאַנצן אָן רעדנאַרטן.
אַן איינציקער אויסנאַם פּון אַלע מעשאלים איז אינעם פּראָט פּון שפּראַך-פּאַלקלאָר „דעם לייבס טויט“ (I 180—184). אין 122 שורעס האָב איך אָנגעציילט נישט ווייניקער ווי 33 רעדנאַרטן. אָבער אויך אין דעם מאַשל, וווּ דער הויפּט-העלד איז אַן אייזל, דינען 26 רעדנאַרטן דערצו, קערט צו קריטיקירן און אויסצולאַכן דעם אייזל, וואָס באַקומט כּוצפע נאָכן לייבס טויט 1.

II

פּאַלקס-אידיאָמען און רעזשיאָנאַלע דיאַלעקטן אין דער ליטעראַטור-שפּראַך

מיט דער פיגור שמעלקע טרויניקס האָט עטינגער אריינגעפירט אין זיין „טעאַטערשטיק“ סערקעלע דעם ליטוויש-ידישן דיאַלעקט, וועלכן ער האָט בעלי סאָפעק, לויטן נאָר-סוביעקטיוון שפּראַכלעכן באַנעם פּון אזא אָנהייב-צייט, באַטראַכט ווי אַ זייטיקן אָפּנויג פּון „צענטראַלן“ שפּראַך-נוסעך, ד. ה. ווי אַ געמיינערן אָפּנויג פּון פּוילישן (ריכטיקער: פּון פּויליש-אוקראַיניש-גאַליציאַן) דיאַלעקט, אין וועלכן ער האָט געשריבן זיינע ווערק. סע פּילט זיך דיט-לעך, אז עטינגער באַצייט זיך מיט אַ באַשטימטער איראָניע צו שמעלקע טרויניקס ליטווישן דיאַלעקט, כאַטש די איראָניע איז אַ גוטמוטיקע און כאַטש עטינגער אַליין פּאַרענטפּערט דעם פּאַרשוין אין איינער פּון די רעפּליקעס, אַז ער איז דערניצן נישט שולדיק און פּאַרמולירט דערעך-אַגעו אַ ברייטערן באַנעם אין דער דיאַלעקט-פּראָגע 2. עטינגערס ביטל-באַציונג פּילט זיך דייטלעך אין אַלע רעפּליקעס פּון דער פיגור. ווען מיר נעמען אין אַכט, אַז שמעלקעס פיגור ווערט פּון אַוּטאָר באַטראַכט און געמאַלט גענוג נעגאַטיוו, ווי אַ אָפּגעשטאַנענע און פּראָווינציעלע, ווערט קלאָר, אַז דאָס אַריינפירן פּון דעם, לויט עטינגערס שפּראַך-געפיל, פּראָווינציעלן דיאַלעקט (אין דער אַריינגעלאַער נישט באַאַרבעטער געשטאַלט) דאַרף האָבן די פּונקציע קינסטלעריש אָפּצושפּיגלען די פּראָווינציעלע פּאַרקריפּלטיקייט און אָפּגעשטאַנענקייט 3. אַקוראַט ווי יעדע אַנדערע נישט איבערגעאַרבעטע שפּראַך-פּאַלקלאָריסטיק.

ווי ווייט עטינגער האָט אַריינגעבראַכט עלעמענטן פּון געגנט-דיאַלעקטן אין דער שפּראַך פּון זיין שאַפּן בי-כלאַל און ווי ווייט דאָס האָט באַווירקט די קוואַליטעט פּון זיין שפּראַך קאָן מען נאָך נישט גענוי אָפּשאַצן, ווייל די אָפּרענעצונג פּון די דעמאָליטיקע דיאַלעקטן, דער גענויער כּילעק, וואָס איז געווען אין יענער צייט צווישן איינעם און דעם אַנדערן, לעמאַשל, צווישן דעם פּוילישן דיאַלעקט עטינגערס און די אוקראַינישע (אַדעסער) און מיזורעך-גאַליציאַשע (לעמבערגער) דיאַלעקטן, פּון וועלכע עטינגערס שפּראַך איז שטאַרק באַווירקט געוואָרן, איז נאָך נישט פּינקטלעך אויסגעפּאַרשט. עס קאָן פּונדעסטוועגן נישט זיין קיין סאָפעק, אַז עטינגער, דער באַוווינדיקער שפּראַך-

1 אָגעו: אינעם פּראָזע-פּראָגעמענט צוויי נעגידים (ב. II ז. 553) פעלט ביכלאַל יעדער שפּראַך-

פּאַלקלאָר 2 „נו וואש איז, אז איך רעד זיך סוין יא די ליטוויסע ספראך? דא אין דער לעמבערג לאכט מען זיך

אויס די ליטוויסע ספראך, און בא אונז אין דער ווילנע לאכט מען זיך ווידער אויס די היגע ספראך, — איך האב זיי, אסער כאזער, די אַלע ספראַכעס ניסט געמאַכט“ (II ז. 430).

3 פונקט אזוי ווי די פּראָווינציעלע פיגור פּון ר' יוסעפּע אין וואָלפּאָנס „לייכזיזן און פרעמעלייא“ דאַרף באַוווּן די באַזונדערע פּאַרקריפּלטיקייט און צוואַקשישע אָפּגעשטאַנענקייט פּון דער פּוילישער פּראָווינץ. דער כּילעק צווישן וואָלפּאָן און עטינגער אין דעם פּראָט איז, וואָס וואָלפּאָן באַטראַכט יידיש ביכלאַל ווי אַ סימען פּון אָפּגעשטאַנענקייט (כאָטש ער פּרוּווט צו ניואַסירן דאָס יידיש פּון פּוילישן ר' יוסעפּע אַקעגן דעם יידיש פּון די דייטשע יידן) און שטעלט עס אַקעגן צו דער דייטשער שפּראַך פּון די געבילדעטע: מאַרקוס א. א. וו. עטינגער אָבער האַלט — לויט אונדזער מיינונג — בלוין באַשטימטע „רעדשטייגערס“ אין דיאַלעקטן פּון יידיש פּאַר אָפּגעשטאַנען.

מיסטער האָט, פונקט אזוי ווי אַלע בעסטע שרייבער נאָך אים, אנפגענומען פאַרשיידענע עלעמענטן פון פאַרשיידענע דיאַלעקטן און זיי באַארבעט לויט זיינע באַדערפֿענישן. 1. פון דער אַנדערער זייט זען מיר אָבער, אַז עטינגער פירט אַריין אַ פיגור (שמעלקע טרוניקס), וואָס אָדערט דורכױס אינגאַנצן אין אַ „געגנט-דיאַלעקט“—לויט עטינגער׳ס באַנעם (ליטוויש)— און אַז עטינגער איז אויסן מיט אַטאָ דער דיאַלעקט-רעפֿראָדוקציע אַרויסצוווייזן אַ הומאַריסטיש-קריטישע קאַוואַנע. און קריטיק וויל דאָך שטענדיק עפעס איינעמען, באַזיגן, גויווער זיין. מיר לערנען פון דעם פאַקט, אַז די באַצייג צו געגנט-דיאַלעקטן קאָן זיין— און מיר וועלן פרױזן צו באַווױזן, אַז דאָרף זיין— אַ דיפֿערענצירטע, אַ דיאַלעקטישע.

די עקספּאַנסיע פון דיאַלעקטן אין דער ליטעראַטור-שפּראַך איז אָפט אַ פּראָגרעסיווע געשעעניש, אַמאָל אָבער אויך אַ רעגרעסיווע. דיאַלעקטן פּרישן אָפּ און באַרייכערן די ליטעראַטור-שפּראַך, אַמאָל אָבער קאָנען זיי די ליטע-ראַטור-שפּראַך שרױקן. אין פאַרשיידענע מאָמענטן פון דער שפּראַך-אַנטוויקלונג קאָנסטאַטירן מיר פאַרשיידענע באַ-צייגונגען מיצאַד די שרייבערס צו די דיאַלעקטן, פּאָזיטיווע און נעגאַטיווע. בייִדערלי באַצייגונגען קאָנען אָפּשטאַמען פון פאַרשיידענע קאַוואַנעס, פון פּראָגרעסיווע אָדער רעגרעסיווע. עס געווענדט זיך אַן דער צייט און אָן די סאָציאַל-פּאָליטישע באַדינגונגען פון יעדן באַזונדערן פּאַל.

מיר ווייסן: דער ביטל און די פאַראַכטונג צו די געגנט-דיאַלעקטן און פּאָלקאידיאַמען איז אָפטמאָל פּאַשטע אַ טייל פון דעם ביטל און דער פאַראַכטונג, וואָס דער מעלוכישער צענטר—(געוויינלעך דער קאַפיטאַליסטיש-עקספּלואַ-אַטירנדיקער מעלוכישער צענטר)— און זיין קולטור, באַווױזן צו די עקספּלואַטירטע פּראַווינצן און צו די אונטערשטע מאַסן, צו זייער עקאָנאָמישער, סאָציאַל-פּאָליטישער און קולטורעלער סיטואַציע. מע קאָן אָבער נישט זאָגן, אַז דאָס איז שטענדיק און אומעטום די איינציקע סיבע. מיר ווייסן, אַז אַכוץ אָטאָ דעם רעאַקציאָנע־רן ביטל צו דיאַלעקטן און איריאַמען איז אויך פּאַראַן אַ שטאַק קריטישער און פּאַרט פּראָגרעסיווער צוגאַנג צו אַטאָ די „שפּראַך-שטייגערס“.

דיאַלעקטן מאַכן אָפטמאָל אַף מענטשן, וואָס רעדן אין אַן אַנדער דיאַלעקט אָדער אין דער ליטעראַטור-שפּראַך, אַ קאַמישן און לעכערלעכן אינדרוק. ס׳איז באַוואָוסט, אַז קאַמיק און לעכערלעכקייט ווערן געוויינלעך אַרויסגערופֿן דורך אַ דיספּראָפּאָרציע צווישן טאַט (אין דעם פּאַל איז דאָס רעדן די טאַט) און רעאַלער נויטווענדי-קייט. די קאַמיק און לעכערלעכקייט פון דיאַלעקט קאָנען זיין אַ פּויעל-זויצע פון דער באַמערקטער דיספּראָפּאָרציע צווישן דעם „קינדישן, נאַיוון און פּראָטסן“ שטייגער פון דיאַלעקט— און דער קאַמפּליצירטער „דערוואַקענער“ מאַ-טעריעלער און גייסטיקער קולטור פון דער עפּאַכע; פון דער דיספּראָפּאָרציע צווישן טמימעסדיקער אָפּגעשטאַנענקייט און דער „ראַפּינטיקייט“, צו וועלכער די צענטראַלע געגנטן האָבן דערפירט דעם ליטעראַטורעלן אויסדרוק. דער קאַמף קעגן אַלע פּאַרמעס פון אָפּגעשטאַנענקייט ווענדט זיך אַמאָל, מיט גרויסן אימפעט, אויך קעגן די דערשיינונגען פון הינטערשטעליקייט אין די דיאַלעקטן און איריאַמען. פּאָלקלאַר האָט אין זיך אַסאַך פּרישקייט, אָבער אויך אַסאַך פּאַר-לעגערטע און אָפּגעלעבעטע פינצטערע עלעמענטן: אַבערגלויבנס, נאַרישקייטן און שעדלעך-באַגרענעצטע איינרעדע-נישן. טאַקע מאַכעט דער עקאָנאָמישער און סאָציאַל-פּאָליטישער אונטערדריקונג ווערן מיט דער צייט די פּראַווינצן און די „אונטערשטע מאַסן“ (און אַטאָ די בייִדע זיינען דאָך די שאַפער פון פּאָלקלאַר!) אָפּגעשטאַנען און פּאַרקריפּט. פּאַראַנען באַשטימטע היסטאָרישע מאָמענטן, ס׳איז אינעם אױפֿלעך-פּעריאָד, ס׳איז אינעם פּעריאָד פון פּאַקטישן קאַמף, ווען באַשטימטע אָפּגעשטאַנענטע שיכטן פון דער פּראַווינצן און פון די „אונטערשטע מאַסן“ שטעלן זיך אַקעגן ווי אַ שווערע מעניע פּאַר דער איבערקערעניש. דער קאַמף מוז זיך דאַן אַריינטיין אַקעגן צוויי פּראָנצן: אַקעגן דעם אונטערדריקער אינדרויסן און אַקעגן דער אָפּגעשטאַנענקייט איבערווייניק, וואָס איז אַ רעוואַלטאַט פון דעם ביו-אינטיקן אַנטוויקלונגס-גאַנג. אין פּאַרקריפּטקייט פון דער געוועלשאַפט דריקט זיך אויס אין באַשטימטע שפּראַכלעכע דערשיי-נונגען, אַקעגן וועלכע עס מוז זיך ווענדן דער קאַמף.—ווייטער: נאָך אַ רעוואָלוציאָנע־רן זיג רופֿן זיך אַמאָל אַק-שאַנעסדיק אָפּ פּאַרשפּעטיקטע קאַנטן מיט אָפּגעשטאַנענע פּאַרקריפּטע און אָפּגעלעבעטע באַגריפֿן און שפּראַך-עלעמענטן, נישט נייטיקע און נישט צוגעפּאַסטע צו דער צייט, וואָס היטן זיך בעסער איין אינעם דיאַלעקט איירער אין דער הױפּטשפּראַך. אָן אַ דיסציפּלינירטן, קריטישן אָפּקלויב קאָן מען זיך דאָ נישט באַזיין. אויך זיינען פּאַראַן פּאַלן נאָך אַ רעוואָלוציע, אַז באַשטימטע קרייזן פּאַרשלייערן זייער רעאַקציאָנע־רע באַוועגונג אונטער פאַרשיידענע קלאַמערשט קולטורעלע, שפּראַכלעכע און אַפּילע טייליטישע אויסרייזן. וואָרעם נישט אַלע פּאַדערונגען אין דעם פּראַט מוזן שטענדיק זיין אַ פּראָגרעסיווע און רעאַל באַדערפֿעניש לויט דער לאַגישער נויטווענדיקייט פון דער אַנט-

1 עטינגער, אַליין אַ פּוילישער, באַגעגנט זיך אין דער צייט, וואָס איז געווען אַ וויכטיקע פּאַר זיין שאַפֿן, מיט די רייכע און אינטערעסאַנטע אָפּנויגן פון אָדעסער יידיש, וווּ די יידיש-רעדנדיקע באַפֿעלקערונג איז געווען אַ צונויפּגעפּאַרענע פון פאַרשיידענע קאַנטן: פון פּוילן, גאַליציע, וואָלין, רייסן, ליטע, אוקראַינע א. א. ו. שפּעטער באַגעגנט ער זיך מיט דעם מיוזע-גאַליצישן דיאַלעקט אין לעמבערג, וואָס איז אַזוי איינגאַרטיק באַפּאַרט מיטן קאַ-לאַרטי פון עלטערן יידיש-טייטש, מיט האַשפּאַעס פון פּויליש, אוקראַיניש און דייטש. אַטאָ די שפּראַכלעכע פּילפּאַר-ביקייט פּאַראַרבעט עטינגער מיט קינסטלערישן געשמאַק און שעפּערישער זיכערקייט. דאָ האָבן מיר דעם ערשטן טעאַפּ פון קינסטלערישן אופּנעמען רעזשיאָנאַלע שפּראַך-איינגאַרטן און איריאַטיומען אין דער יידישער ליטעראַטור-שפּראַך.

וויקלונג. רעשטלעך פון דער באַזיגטער אימפעריאליסטישער שטרעבונג קאָנען זיך פארשטעלן און אַרויסטרעטן מיט נייע, צו די אומשטענדן מער צוגעפאַסטע אויסריידן. דאַרף מען אין זיי דערקענען דעם אַלטן באַגרענעצטן נאַציאָנאַל-שאַוויניזם און זיי דעמאָסקירן.

פון דעם אַלעם איז גערונגען, אז אַ פּאָזיטיווע באַצוינג צו באַשטימטע מינדערהייטן-שפּראַכן אָדער דיאַלעקטן און פּאַלקס-אידיאָמען מוז גיטן שטענדיק זיין אַ פּראַגראַטישע דערשיינונג, פּונקט אַזוי ווי ס'קאָן אַמאָל דאַפּע אַ נעגאַטיווע באַצוינג צו אַטאָ די שפּראַכלעכע באַוועגונגען זיין אַ פּויעל-יוויצע פון פּראַגראַטישן און אַפּילע רעוואָלוציאָנערן צוגאַנג.

פון איין זייט זיינען די האַשפּאַעס, וואָס גייען פון די דיאַלעקטן אָף דער ליטעראַטור-שפּראַך, אַן אויסדרוק פון די מאַסן-אינטערעסן, וואָס מעלרן זיך צום וואָרט; זיי ברענגען נייע ווערטער און בילדער פאַר באַגריפן און באַדערפּענישן (פּאָליטישע, פּראַפּעסיאָנעלע, קולטורעלע און שטייגערשע), וואָס זיינען ביז איצט אונטערדריקט געוואָרן אָדער ביכלאַל נישט פאַראַן געווען. זיי ברענגען פּאַסטעס, פּרישקייט, בילדערשיקייט און אומפאַרדאַרבנקייט, ווייל זיי האָבן נישט געליטן פון יענער דעגענעראַציע, וואָס האָט צעפּרעסן די שפּראַך פון די הערשנדיקע שיכטן. פון דער אַנדערער זייט איז אָבער אינעם דיאַלעקטאַלאָגישן און אידיאָמאַטישן שפּראַך-שטייגער, אינעם שפּראַכלעכן אויסדרוק פון די ביז איצט אונטערדריקטע מאַסן פאַראַן אַן אַנדער מיין לעמענט פון דעגענעראַציע: אַסאַך אָפּגעשטאַנענקייט און פאַרקריפּלטיקייט, אַ פּויעל-יוויצע פון דער מאַטעריעלער און קולטורעלער אונטערדריקונג. דיאַלעקטן זיינען אָפּט-מאָל פּרימייטיוו, ווייניק-אַמאָל אויך פּאַלס-אַנטוויקלט. נישט קאָנטראַלירטע האַשפּאַעס פון אַטאָ די דיאַלעקטן קאָנען די ליטעראַטור-שפּראַך שעדיקן, צוריקאַנטוויקלען, קאָנען אַרויסשטויסן הויכאַנטוויקלטע באַגריפן צוליב אומגעלומן-פּערטע און אומפּולקמע אַרומשרייבונגען, זאַכלעכע באַצייכענונגען צוליב פּרימייטיווע אומפּונקטלעכע בילדער, אָדער צוליב אָפּגעלעבטער באַרעדעוויקייט. דאָס זענען דאָן די רעזולטאַטן פון אַ הינטערשטעלעדיקער שפּראַך-ראַמאַנטיק. די-זעלבע פּאָזיטיווע באַצוינג, וואָס איז אַמאָל, אין דער אופּקלער-און קאַמף-צייט, אַ פּראַגראַטישע, קאָן שפּעטער, ביפּראַט נאָך אַ סאָציאַלער רעוואָלוציע, הייסן אַ רעאַקציאָנערע.

דיאַלעקט און אידיאָם ווערן אויסגענוצט אין דער ליטעראַטור אָף דרייערליי אויפאַנים: דורך רעגיסטרירן, צוליב עטנאָגראַפּיש-קינסטלערישע אינטערעסן, אַ גאַנצן דיאַלעקטאַלאָגישן שטייגער אין רויטער געשטאַלט; דורך גרונטלעכער דורכזיכער איבערטיילונג פון דער שפּראַך לויטן נוסעך פון דיאַלעקט אָדער אידיאָם אין אַ קינסט-לערישער פּאַרס; דורך אופּנעמען פאַרשידענעם לעקסילאָגישן רוי-מאַטעריאַל (איינציקע פּאַסיקע ווערטער). דעם צווייטן אויפן, וואָס מיר דערמאָנען דאָ, דאַרף מען צומיינסטן כוּישער זיין אין רעגערסיווע, ראַמאַנטיזירנדיקע מאַ-טיוון. עס ליגט אַמאָל אין אים, אין דעם אויפן, באַהאַלטן אַ פּראַטעסט צו דער צייטמעסיק אַנטוויקלטער, לויט די צייט-טענדענצן צוגעפאַסטער הויפט-שפּראַך. אַטאָ דער שטייגער באַטייט אָפּטמאָל אַ מיין אַנטלויפן פון דער קעגן-וואָרט, פונעם היינט: אַ רעגערסיווער, „פּאַלקיזם“.

וואָרעם עס ווענדט זיך, ווי מע באַנוצט אַטאָ די שפּראַך-עלעמענטן: צי נעמט מען פון זיי יענע מייטיקע טיילן, וואָס דריקן אויס עמעס פּראַגראַטישע סאָציאַל-עקאָנאָמישע און קולטורעלע באַדערפּענישן, פאַר וועלכע עס איז ביז איצט אין דער הויפט-שפּראַך נישט פאַראַן געווען קיין באַגריפן, בילדער א. א. ו. אָדער צי נעמט מען פון זיי די רעשטלעך אָפּגעשטאַנענקייט, וואָס וואַלגען זיך נאָך פאַרשפּעטיקטע אין דיאַלעקטן און אידיאָמען און פון וועלכע די הויפט-שפּראַך האָט זיך שוין לאַנג באַפּרייט.

די נעגאַטיווע באַצוינג פון דער ליטעראַטור-שפּראַך צום דיאַלעקט און פּראַגראַטישן און נוצלעך אין דעם פּאַל, אויב מיר באַקומען אין אַ סאָטיריש-קינסטלערישער רעפּראָדוקציע די קריטיק פונעם אָפּגעשטאַנענעם דיאַלעקט, פּונקט אַזוי ווי מיר זעען דאָס אין דער „נעגאַטיווער“ באַנוצונג פון שפּראַך-פּאַלקלאָר. די ליטעראַטור-שפּראַך נוצט דאָן אויס דעם דיאַלעקט, קעדיי אים אַזוי אַרום גייווער צו זיין, צו באַזיגן. די נעגאַטיווע באַצוינג איז רעגערסיווע אין איין יענע צייטן און סיטואַציעס, ווען זי דריקט בלויז אויס אַ טייל פון דער פּאַראַכטונג און פונעם שפּאַט, וואָס די הערשנדיקע פּילן צו די באַהערשטע און עקספּלאַטירטע. די פּאַזיטיווע באַצוינג צו דיאַלעקטן און אידיאָמען איז פּראַגראַטיש: אויב זי אַריענטירט זיך נאָר אָף יענע זייערע טיילן, וואָס זיינען נייטיק (ד. ה. וואָס לאָזן זיך נישט פאַרבייטן מיט אַנדערע) לויט דער עקאָנאָמישער און סאָציאַל-פּאָליטישער אַנטוויקלונג-טענדענץ, און וואָס קאָנען די הויפט-שפּראַך פּאַקטיש באַרייכערן, אָפּפּרישן, בילדערישער מאַכן, נישט אָפּציענדיק זי פון דער אַלגעמיינער נויטווענדיקער אַנטוויקלונג-ליניע. די פּאַזיטיווע באַצוינג איז רעגערסיווע: אויב זי ווערט פאַר-וואַנדלט אין אַ דורכום סטיליזירטן נוסעך מיט באַהאַלטענע רעאַקציאָנער-עפּפּאַראַטיסטישע, ראַמאַנטישע אָדער פאַר-שפּעטיקטע „פּאַלקטישע“ קאָוואַנטעס.

1 ס'איז ענגע צו דערמאָנען דעם קאַמף, וואָס איז געפירט געוואָרן אין 17 ביז אָנהייב 18 יאָרהונדערט פאַר די קירכנסלאַוושע שפּראַך אין דער ליטעראַטור. אַטאָ דער קאַמף איז לאַכלוטן נישט געווען קיין פּראַגראַטישער, פאַרקערט, אַ דורכום פּאַליטיש-רעאַקציאָנערער. דאָס אייגענע קאָן מען זאָגן וועגן דער העברעיִש-באַוועגונג (עברי, דבר עברית!) אין באַשטימטע קליינזיגערלעכע יידישע שיכטן.

די ליטערארישע פיקטירונג פון א שפראך הייבט זיך אָן פון יענעם קאַנט, וואָס איז אויך דער אויסגאַנג-פונקט פון אַ נייער פּאָליטישער אָרער סאָציאַל-עקאָנאָמישער באַוועגונג. די שפּראַך-עסעטישע אייגנשאַפטן שפּילן נישט קיין ראָל אין דער פּראָצע, וועלכער קאַנט-דיאַלעקט זאָל דערהייבן ווערן צו דער ליטעראַטור-שפּראַך. ס'איז נישט אָפּהענגיק דערפון, צי איז דער אָרער יענער געגנט-דיאַלעקט אין זיין ווערטער-באַשטאַנד דער רייכסטער, פּאָ-געטיש דער ווילקלאַנגלעכסטער, גראַמאַטיקאַליש דער בויגעוודיקסטער. דער געאָגראַפּישער אויסגאַנג-פונקט פון דער נייער סאָציאַל-פּאָליטישער באַוועגונג פּאַלט צונויף מיט דער געגנט, וועמעס דיאַלעקט עס ווערט דערהייבן צו שרייבן-שפּראַך. אַמאָל טרעפט זיך, אָו די ליטעראַרישע פיקטירונג הייבט זיך גלייכצייטיק אָן אין פּאַרטייערע אַנאַנטן, ד. ה. אין עטלעכע דיאַלעקטן, צוליב דער גלייכצייטיקייט פון דער געזעלשאַפטלעכער באַוועגונג און פּאַר-שיידענע געגנטן. אַטאָ די פיקטירונגען אַנטוויקלען זיך דאָן אַ שטיק צייט פּאַראַלעל, ביז איינע איז גיווער אַלע אַנדערע. און שטענדיק זיגט דער דיאַלעקט פון דער געגנט, וווּ עס קאַנצענטרירט זיך די פּאַשטימענדיקע עקאָנאָמישע און פּאָליטיש-סאָציאַלע און מעמילע אויך די אידעאָלאָגישע און קולטורעלע באַוועגונג, וואָס דאַרף לויט דער לאַגיק פון דער געשיכטע קומען צו דער מאַכט. וואָרעם אינעם דיאַלעקט פון יענער געגנט ווערן דאָן שפּראַכלעך אויסגע-פורעמט די איריען און בילדער, וואָס וועלן אַ צייט לאַנג הערשן. דער עקאָנאָמיש און מעמילע געזעלשאַפטלעך און אידעאָלאָגישע שטאַרקסטער קאַנט רופט אַרויס אַלע באַהאַלטענע שאַפּערישע קויכעס, קאַנצענטרירט זיי אַרום זיך און פונקט אזוי ווי ער נעמט איין דורך זינע נייע עקאָנאָמישע באַדינגונגען אַלע ביז איצט הערשנדיקע איריען, איז ער אויך מיט זיין דיאַלעקט גיווער אַלע אַנדערע דיאַלעקטן, וואָס שלעפּן זיך דאָן בלויז נאָך נעבן דער הויפט-שפּראַך און שטאַרבן אָפּ אין אַ לאַנגן פּראָצעס.

עס געשעט אַמאָל, אָו פון פּאַראַלעלע אַנטוויקלונגען אין עטלעכע קרויווישע דיאַלעקטן קריסטאַליזירט זיך אַרויס די אינהייטלעכע שפּראַך נישט דורך דעם, וואָס איין דיאַלעקט איז גיווער אַלע איבעריקע, נייערט דורך אַ פּאַסיוון צונויפּפאַסן און דורך אַ נאַטיילעכן אָפּקלייב צווישן עטלעכע דיאַלעקטן.² מיר זעען דאָס אין אַזעלכע פּאַלן, ווען די דיאַלעקט-קאַנטן זיינען מעלכיש פּאַנאָנערערעשירט און העבן נישט קיינשום סאָציאַל-פּאָליטישע האַשפּאַע איינער אָפּ אַנדערן, ד. ה. באַ מעלכיש-צעוואָרפּענע און צעריסענע טיילן פון איין שפּראַך-שייוועט. לעמאַשל: פון די דריי ירישע הויפט-דיאַלעקטן, אין וועלכע עס אַנטוויקלט זיך די ליטעראַרישע שפּראַך, דעם פּויליש-גאַליצישן, ליטווישן און אוקראַינישן, האָט נאָך ביז איצט קיינער נישט בייגעקומען אינגאַנצן די איבעריקע צוויי. עס קומט אָבער אין גאַנג פון 19 אָרונדערט אַ טענדענץ פון איבערוואַך פון אוקראַיניש יידיש. סיבעס זיינען פּאַראַלעלע עטלעכע. דער אוקראַינישער קאַנט-דיאַלעקט איז פּריער געווען צווישן די דערמאָנטע דריי קאַנט-דיאַלעקטן דער קולטורעל-אָפּגעשטאַנענסטער, און אָו ער האָט זיך אָנגעהויבן אָפּרופן—מאַכמעס דער נייער באַוועגונג אין דער עקאָנאָמישער סיטואַציע—אָף די פּראָגרעסיווע געדאַנקען פון דער צייט איז דאָס געשען מיטן גאַנצן אימפעט, מיט דער גאַנצע פּרישיקייט פון אַ ביז איצט „שטומער“ פּראָווינץ. אוקראַינער יידיש איז פון ריין דייטשע האַשפּאַעס³ מער דער-ווייטערט געווען איידער דאָס פּוילישע און ליטווישע יידיש, איז די אַנטוויקלונג פון אַטאָ דעם דיאַלעקט געווען אַן אייגנאַרטיקער, נאַטירלעכערע. אָרגאַנישערע, אין גייט-פּאַלן האָט מען זיך נישט געקאַנט גרינג העלפּן מיט אַנטלייגן-

1 לעמאַשל. דער זאָקסישער געגנט-דיאַלעקט אין דער באַזונדערער פּאַרם פון מעלכישן „קאַנצליי“—טייל האָט אין דער „נייערער“ צייט גיווער געווען אַלע איבעריקע דייטשע דיאַלעקטן און איז געוואָרן באַשטי-מענדיק פאַר דער א. ג. ניהוויכייטישער שפּראַך, —נישט דערפאַר ווייל אַטאָ דער זאָקסישער „קאַנצליי“ דיאַלעקט איז געווען דער שעכטער, פּאַנאָנערערעשירט און פּאַסיקסטער. רייכסטער און פּאַסיקסטער. נאָר ווייל לוער, דער טרעגער פון פּראָטעסטאַנטיש איבערקערענישן, ווילקלאַנגלעכסטער, רייכסטער און פּאַסיקסטער. נאָר ווייל לוער, דער טרעגער פון באַטייט דעם קאַמף קעגן פּעאָדאָליזם און קלעריקאַליזם און אין אַ געוויסער מאָס אַפּילע אויסגעריקט דעם קאַמף פון פּויערטום פאַר פּרייהייט — האָט איבערגעזעצט די ביבל גראַד אין אַטאָ דעם דיאַלעקט. אַטאָ אַז איבערזעצונג איז אָבער לויט די דערמאָלטע באַדינגונגען געווען דער אויסרייך פאַר די אייגנע דיאַלעקט. סאָציאַל-פּאָליטישע קאַוואַ-נעס. און אזוי ווי די רעפּאַרמאַציע האָט דורך עטלעכע יאָרהונדערט באַווירקט די דייטשע געשיכטע, איז אויך די שפּראַך פון דער רעפּאַרמאַציע, לוערט איבערזעצן-שפּראַך, געוואָרן די פּרינדיקע צווישן אַלע דיאַלעקטן.

2 עס איז פּאַרשטענדלעך, אָו אין סאַמע אָנהייב פון ליטעראַרישער שפּראַך-פיקטירונג וועט דער שרייבער שרייבן אינעם באַגרענעצטן דיאַלעקט פון זיין קאַנט. אָבער אזוי באַלד עס הייבט זיך אָן אַ באַוווּסטזיניקע באַצינג צו דער ליטעראַרישער שפּראַך, הייבט זיך אויך אָן פּאַרשיידענע פּרווון, כאָטש דערווייל נאָך אומבאַהאַלפּענע, אָפּצו-שפּילען אין אַ באַשטימטע מאָס אויך דעם שטייגער פון אַנדערע קאַנט-דיאַלעקטן. (וואָלפּאָן פּריט אַריין אין זיין דראַמע אַ פּוילישן יוד, וויסעפּכע; עטינגער אַ ליטווישן; אַקספּעלער — „מאַן און וויב“ — דייטשע א. א. וו. אַטאָ די אַלע פיגורן רעדן קלאַמערישט די דיאַלעקטן פון זייער קאַנט, אַזוי וויט ווי דער שרייבער איז עס ביזערלעכע צו רעפּראָדוצירן.) הייסט עס: פון איין זייט באַמיט זיך דער הויפט-דיאַלעקט איינצונעמען און אַרעקצושטופן אַלע אַנ-דערע דיאַלעקטן; פון דער אַנדערער זייט אָבער ווערט ער פון זיי באַווירקט. אַזוי אַרום ביים זיך אַמאָל זיין פּויו-אָנאַמיע אין אַ גרויסער מאָס: די ליטעראַרישע שפּראַך ווערט אינטערהיאלעקטיש. פון איין זייט מוז די הויפט-שפּראַך סאָפּאָלעקאָף דערפירן צו דער פּאַרניכטונג פון די קלענערע זייטיקע קאַנט-דיאַלעקטן, און דער אַנדערער זייט נעמט זי אין זיך אַרף די ווערטפּולסטע און נייטיקסטע עלעמענטן, וואָס זיינען אין אַטאָ די זייטיקע דיאַלעקטן פּאַראַ-נען, און קאָנסערווירט זיי אַזוי אַרום.

3 די מעגלעכקייטן אופצונעמען דירעקטע און אומדירעקטע האַשפּאַעס פון דער דייטשער שפּראַך זיינען פאַר פּוילן און ליטע אומפאַרגלייכלעך גרעסער געווען איידער פאַר אוקראַינע. די דירעקטע האַשפּאַעס — מאַכמעס דער געאָגראַפּישער נאַנענטקייט צום דייטשן שפּראַך-געביט (ליטע, צו מירוען-פּרייסן, פּוילן-גאַליציע — צו עסטרייך און

גען פון דער דייטשער שפראך. אָטאָ דער כאַראַקטער פונעם אוקראַינישן דיאַלעקט מוז שפּילן אַ באַשטימטע פּאַזיטיווע ראָל באַ דער פּיקטורונג פון אַ שפּראַך, וווּ דייטשמערישע אָפּנויגן זיינען נאָך אַלץ אַ גרויסע סאַקאַנע. יידיש האָט ווי אַ קולטור-מיטל פאַר ברייטערע מאַסן אין ערגעץ ניט געהאַט אזאַ באַטייט ווי אין אוקראַינע, ס'איז אין ער-געץ נישט געווען אזאַ אויסשליסלעך און איינציק מיטל קולטורעל אָנצוקומען צו אָטאָ די מאַסן ווי אין אוקראַינע. פּוילישע יידן זיינען אַסאַך מער געווען באַקענט מיט דער העברעיִשער אָדער פּוילישער שפּראַך, ליטווישע מיט דער העברעיִשער, רוסישער און אַפּילע דייטשער שפּראַך איידער די אוקראַינישע יידן מיט רוסיש. און אַז ס'האַבן זיך אָנגעהויבן אַפּרופּן ברייטע יידישע מאַסן אין אוקראַינע אף די געזעלשאַפטלעכע באַוועגונגען, וואָס האָבן אופּגערדרעט גאַנץ רוסלאַנד, האָט זיך דער שאַפּערישער קויעך פון אָטאָ די מאַסן, אַן ארויסגערופענער דורך דער באַוועגונג, מער ווי ערגעץ-ווּ קאָנצענטרירט דאַסקע אין די גרענעצן פון דער יידישער שפּראַך. אין מעשעך פון די לעצטע עטלעכע יאָרצענדליק זיינען דער גרעסטער טייל פון די וויכטיקסטע שרייבער אין דער יידישער ליטעראַטור געווען אוקראַי-נער; דעריבער זיינען די קלאַסישע שפּראַכלעכע פּיקטורונגען פון דער צייט געשאַפּן געוואָרן דאָס ראָוו אין אוקראַי-נער יידיש. די פּולע פּאָליטישע, סאָציאַלע און קולטורעלע גלייכבאַרעכטיקונג, וואָס יידיש האָט באַקומען זינט דעם אָקטאָבער, די מעלוכישע פּאַרזיכעריקייט, ווייזט אַ פּערספּעקטיוו פון העגעמאָניע פאַרן אוקראַינישן יידיש איבער אַלע איבעריקע דיאַלעקטן. —

וואָס מער די באַדינגונגען פאַרשפּיצן זיך מיט אַ פּראַגרעסיוו-געזעלשאַפטלעכן גאַנג, אַלץ מער עלעמענטן פון די געגנט-דיאַלעקטן און האַמוין-אידיאָמען קומען אריין אין דער געשיכטע און אין די געשיכטלעך-ווירקנדיקע ספּערע. אָבער די רעוואָלוציע רייסט אינגאַנצן און די טויערן גראַד פאַר אָטאָ די שיכטן און זייער שפּראַך. אויב די טרענער פון רעזשיאָנאַלע דיאַלעקטן האָבן זיך ביו איצט בלויז דערוועגט צו עפּן קאָם-קאָם אָנצוהערעניש אַף זייער איינגאַרטיקייט — באַקומט איצט אָטאָ די איינגאַרטיקייט גאַר אַן אַנדער כּשויעס און גאַנצען. די אידיאָטימען און רעזשיאָנאַלע דיאַלעקטן סטאַרטשען אריין מיט זייער „אָנגעשיכטלעכער וועגעטאַציע“ ווי איבערבלייבענישן פון אורוואַלד אין די הויכאַנטוויקלטע ליטעראַטור-צייט און ברענגען אַ שפּע פּרישטייט. אַלץ מער און מער הייבן זי אָן מיט זייער אייגענעם כאַראַקטער שאַפּעריש אַנטייל צו נעמען אין דער ליטעראַטור. און אויב ס'האַבן זיך פּריער, לעמאַש, די יידישע שרייבער פון אוקראַינע, אין אַ שאַרפּער מאָס באַמיט צו אונטערדיקן זייערע רעזשיאָנאַל-אידי-אָטאַלגאַנישע אָפּנויגן לעטיוועס דער אַלגעמיינער קאַנאָנישער ליטעראַטור-שפּראַך, אזוי שטראַמט איצט, זינט דעם אָק-טאָבער, מיט דרייטערער זיכעריקייט, אַפּטמאַל איינעמענדיק דעם קאַנאָן, דער רעזשיאָנאַלער אידיאָטיקאָן פון די אוקראַי-נישע שרייבער, מיטן ספּעציפּישן אַראַמאַט פון אַרטיקן פּיוואַש, מיטן לייכטן אָנצוהערעניש אף די שכינענדיקע אוקראַי-נישע שפּראַך לויט די ווילגעראַטענע שפּראַך-עלעמענטן, וואָס דער יידיש-אוקראַינישער דיאַלעקט האָט אונטער דער האַשפּאַע פון דער אוקראַינישער (אַגעווי: אור) פון רוסישער) שפּראַך אויסגעפורעמט.

די באַדייטונג פון די גרויסע שפּראַך-אופּטווען, אַף וועלכע מע קאָן זיך ריכטן מיצאָד די נייע שיכטן און געגנטן, וואָס זיינען געקומען צו זייער וואָרט זינט דעם אָקטאָבער, קאָן דאָן ערשט ריכטיק אָפּגעשאַצט ווערן, ווען מע נעמט אין אַכט די גרויסע שאַפּערישע ראָל פון האַמוינישע האַשפּאַעס אף דער שפּראַך אַפּילע דעמאַלט, ווען זיי קומען בלויז אַלס רעוולטאַט פון אַ פּאָליטיש-בירגערלעכער באַוועגונג. גראַד יענע דיאַלעקטאַלגאַנישע און אידיאָטיקאַ-לגאַנישע אָפּנויגן אין דער שפּראַך פון די קלאַסישע מייסטערס, וואָס זיינען בעשאַטאַם פון ניט פּאַשיטאַנדיקע קרי-טיקער כאַראַקטעריזירט געוואָרן ווי אַ פּאַרומערדיקונג פון דער „שפּראַך-רייניקייט“, זיינען דאָן אָנערקענט געוואָרן ווי דער מאַרד און דאָס בלוט פון דער שפּראַך. לעמאַש: אין פּושקינס שפּראַך וועט היינט אַוואָדע קיינער ניט פּילן קיין גראַפּקייטן און ווילגאַריטעטן, און פּאַרט האָבן אים שרייבער פון זיין צייט אויסגעוואָרפּן, אַז ער באַנוצט „די נידעריקע בורלאַקן-שפּראַך“, פּונקט אזוי ווי מע האָט אויסגעוואָרפּן (סעקאַוואַסי) גאַבאַל, אַז זיין שפּראַך איז „וויגאַראַ“². מיצעוועיטש, דער גרעסטער פּוילישער דיכטער און איינער פון די גרעסטע ביכלאַל אינעם רייכן 19-טן יאָרהונדערט, האָט זיך קעגן אַזעלכע טיינעס געמוזט ערנסט פּאַרטיידיקן. „...מע באַשולדיקט מיך דעריקער, אַז איך פּאַרדאַרב דעם פּוילישן טייל דורך אַריינגעפירטע פּראָווינציאַליזמען און פּרעמדע אויסדרוקן. איך בין זיך מוידע, אַז ניט נאָר איך היט זיך פון זיי ניט אָפּ, נייערט איך באַנוץ זיי עפשער גאַר בעקיוון .... אין באַלאַרעס, לידער און ביכלאַל אין אַלע פּאַעזיעס, וואָס זיינען געבויט אַף אַ פּאָלקסטימלעכער מעסיווע און וואָס טראַגן אַרטיקע שטריכן, האָבן גרויסע פּאַעטן, פּאַרזיטיקע און היינטיקע, שטענדיק באַנוצט און באַנוצן נאָך אַלס פּראָווינציאַליזמען, ד. ה. ווערטער און פּראָזעס, וואָס זיינען אַנדערש ווי אינעם אַלגעמיינן אָנגענומענעם בוך-טייל. אָפּגערעדט פון די אַלטע גרי-

פּרייסן), די אומדירעקטע האַשפּאַעס — דורך דער דייטשמערישער מאַדע פון דער האַסקאַלע, אַ מאַדע, וואָס האָט צוליב פּאַרשיידענע סיבעס אין דער אוקראַינע נישט געקאַנט באַקומען קיין וויכטיקן און דויערנדיקן באַטייט. (סיבעס: — די ווירקונג פון דער דייטשער אופּלערונג איז אין אוקראַינע רעלאַטיוו גיך ארויסגעשטויסן געוואָרן דורך דער וויר-קונג פון דער רוסישער אופּלערונג; די פּראַגרעסיווע באַוועגונג האָט אין דער אוקראַינע געטראַגן אַ מער האַמוינישן כאַראַקטער; די ווייטקייט פון דייטשן שפּראַך-געביט האָט די דייטשמעריש-מאַדע געמאַכט פאַר אַן אומנאַטירלעכע דער-שיינונג א. א. וו.)

1 וויכטיקע קולטור-האַשפּאַעס פון אוקראַיניש האָבן די אוקראַינישע יידן לויט די דעמאַליטיקע באַדינגונגען ניט געקאָנט אופּנעמען.
2 אָפּגערעדט פון די טיינעס, וואָס מע האָט אין דעם פּראַט געהאַט צו קריליאָוון, קאַלאַזאָוון א. א. וו.

כישע דיאלעקטן, איז גענוג כאפן א קוק אף די ווערק פון בערנס, הערדער, געטע, וואלטער סקאט, קארפינסקי, באגדאן זאלעסקי.... דאס אלעס איז געווענדט אין דעם, צי ס'ווערט איינגעגעבן באנוצט...¹
דעריקער איז טאקע „געווענרט אין דעם, צי ס'ווערט איינגעגעבן באנוצט.“ וואָרעם אפילע באַ איינעם און דעמוזלבן דיכטער קאָן דער שפּראַך-פּאָלקלאָר (אויך „פּראָווינציאַליזמען“) אין פּאַרשיידענע פּאַלן און דורך פּאַר- שייַדענעם אויפן טון באַנוצן האָבן פּאַרשיידענע פּונקטעס. באַ דעמוזלבן מיזעקעוויטש, לעמאַשל, דריקן אויס אַטאָ די שפּראַך-לעמענטן—לויט די סטירעס פון דער נאַציאָנאַל-בירגערלעכער באַוועגונג — אַמאָל פּאַלקסיטישע און אַמאָל נאַציאָנאַליסטיש-רעמאַנישע טענדענצן, אַמאָל זיי אָן פּאַפּלאָגישע פּונעם האַמוין, אַמאָל אָבער אַזאָ גומעדיקער אַפּאַטאַז, וואָס איז שוין אייגנטלעך בלויז אָן אויסרייך פאַר נישטקאָשערדיק אויסגעוואַקסענע רעאַקציאָנע-שאַווי- ניסטישע שטרעבונגען.²

ווידער איז פאַראַן, אַז שרייַבער שפּאַרן זיך אַמאָל איין, צוליב איינגערעדטע און דורכן פּאָליטישן גאַנג לאַכלוטן ניט באַרעכטיקטע סיבעס, אַרייַנצושטופּן דאַסע זייער צופעליקן, אַרטיקן דיאַלעקט אַזוי ווי ער גייט און שטייט אין דער ליטעראַטור-שפּראַך, אינגאַרנירדיק אינגאַנצן די אייגנטלעכע הויפּטשפּראַך און די אַלגעמיינע באַדערפּע- נישן (די אויגערופּענע דיאַלעקטשרייַבער אין אַלע ליטעראַטורן). אַ שלעכט-באַנומענער פּאַלקסיס, אַ זאָלעך ניט- באַרעכטיקטער סעפּאַראַטיזם (אַמאָל טאָקע אויך פּאַשטעטע שפּראַך-אַמערצאַעס) זאָגט זיך אַרויס אין אַטאָ דער קניזיש- אַקשאָנעדיקער פּאַרליבטייט. ווי טאַלאַנטפול זייער שאַפּן זאָל ניט זיין, גייען זייערע אופטוען אינגאַנצן פּאַרלוירן פאַרן אַלגעמיינעם שפּראַך-קאָן. אין שפּראַכלעכן זינען (נישט אין קינסטלערישן) בלייבן אַטאָ די ווערק אַ פּאַלקלאָ- ריכטישער קריאַז און ניט מער. —

מיר רעווערן: דיאַלעקט און אידויזם ווערן באַנוצט: 1) דורכאויס, אַזוי ווי זיי גייען און שטייען אין אַרי- גינאַלער רויגעשטאַלט (דורך דיאַלעקט-שרייַבער); 2) אין קונציק ראַפּינירטער דורכטיליווינג; 3) בלויז טיילווייז, ד. ה. מע באַנוצט בלויז איינצלע ווערטער, זאַצן און פּאַרמעס לויט באַשטימטע מער אָדער ווייניקער באַווסטוי- ניקע זאָלעכע פּרינציפּן.

דער באַנוצונג-שטייגער 1 דינט — אויב ער גייט אין העסקעס צו פּראָגנעווע באַשטרעבונגען — ווי אַ מיטל, קריטיש-דערציילעריש צו נאָלן די אָפּגעשטאַנענקייט פון דער פּראָווינץ און פון באַשטימטע שייַכטן. אַן אַנדער מאָל האָט ער אויך אַ ניט-ריין קינסטלערישן, פּאַלקלאָריסטיש באַשרייַבערישן (עטנאָגראַפּישן) מייַן. דאַרט, וווּ די קאָוואַנע איז בלויז אַ סאַציאַל-פּאָליטיש ניט באַרעכטיקטער שפּראַכלעכער סעפּאַראַטיזם, דאַרף מען אַטאָ די באַשטרעבונג אָפּשאַצן ווי אַן אינדיווידועלן קוראַז.

דער באַנוצונג-שטייגער 2 דינט: אינעם פּאַלקסיס טי שן פעריאַד, קעדיי צו באַווייזן און אַרויסצוהייבן דעם ווערט און באַטייט פּונעם מאַסן-מענטש, דורך דעם דיאַלעקט- און אידויזם-קאָלאָריט צו איבערצייגן, אַז דאָס, וואָס עס ווערט דערציילט וועגן דעם ווערט און באַטייט פּונעם מאַסן-מענטש, איז נאָר-געטריי, עמעס. אַמאָל אָבער האָט אַטאָ דער סטיליוויטער שטייגער דעם מייַן, רעאַקציאָנע צו אַפּאַטעאַזירן דעם אָפּגעשטאַנענעם אינדיוויד און אים אַוועקצו- שטעלן ווי אַ נאַציאָנאַלן אירעאַל-טיפּ אקעגן דעם פּאַרשירטלעכן נייעם אינטערנאַציאָנאַלן קאַמף-מענטש. — אַ גוטע קריטיקע וועגן דעם פּראָגנעסירן אָדער רעגערסירן קאַראַקטער פון אַטאָ די צוויי באַנוצונג-שטייגערס האָבן מיר געוויינלעך אין דעם אירעאַלאָגישן פּויעל-וויצע פון די באַשטימטע ווערק. דאַרט, וווּ דער מייַן פון די ווערק איז (אין בירגערלעך-רעוואָלוציאָנערן פעריאַד) מיטצוהעלפּן די פּראָווינצן אין זייער קאַמף פאַר גלייכבאַרעכטיקונג אָדער (אינעם פעריאַד פון סאַציאַלער רעוואָלוציע) צוגעגרייטן דעם זיג פון אונטערדריקטן קלאַס — דריקט זיך אַטאָ די

¹ Mickiewicz: O krytykach i recenzentach warszawskich. 1
קאָן מען נאָך צוגעבן אַ גאַנצע ריי פון די רעקסעטע ליטעראַרישע שפּראַך-פורעמער פון אַלע צייטן, לעמאַשל: דאַנעט, אַזמיערי, שעקספּיר, אָדער, פון דער זייטשער ליטעראַטור, ווילאַנד, היינע, בירגער, פּאַס, מאַטיאַס קלויזירוס א. א. וו.

² עס טרעפט זיך, אַז אַזעלכע שפּראַכלעכע אופטוען, כאַטש זיי זיינען זייער וויכטיק געווען פאַרן שאַפּן פון אַ באַשטימטן שרייַבער, זיינען היסטאָריש ניט אַזוי פּרוכפאַר געוואָרן, ווי זיי וואָלטן עס לויט זייערע מייַלעס אינעמעסן פּאַרדינט. לעמאַשל דעמאָלט, ווען אַ באַדייטנדיקער שפּראַך-שאַפּער געפינט ניט קיין פּאַרזעצער אין זיין קאַנט אָדער אַפּילע לאַנד, מאַכעטס ווייל די ווייטערדיקע אַנטוויקלונג פון דער ליטעראַטור האָט זיך צוליב געזעל- שאַפּטלעכע סיבעס אַרבערגעטראָגן אין אַן אַנדער לאַנד אירער די אופטוען פון אַטאָ דעם שרייַבער האָבן באַוויזן זיך אַלגעמיין צו באַפּעסטיקן. עס מוז דאָן אָפּגעטון ווערן זיין אַרבעט נאָכאַמאָל לויט גענעם קאַנסט דיאַלעקט, ווי די שאַפּערישע קויכעס רופן זיך אַפּוויי אַפּ, ווייל זיך פּרעיקע פּויקסירונגען זיינען ניט מער אַקטועל און די באַ- דערפענישן זיינען אַסאך ווייטער אַוועקגעאַנגען. עטינגער, לעמאַשל, האָט אַ לאַנגע צייט ניט געהאַט, ניט לויטן אינהאַלט, ניט לויט דער שפּראַך-אינגאַרטיקייט קיין פּאַרוועזער, כאַטש לויט די קוואַליטעטן פון זיין וואָרט וואָלט, באַ אַן אַנדערער געזעלשאַפּטלעכער קאַנסטעלאַציע, זיין ווערק געקאַנט ווערן אַן אויסגאַנג-פּונקט פון אַ ליטעראַטור-שפּראַך — פּונקט אַזוי ווי זי האָט זיך פּאַקטיש געבויט, מאַכעטס די פּאַליטיש-היסטאָרישע אומ- שטערדן, אפן שאַפּן אַקסענפּעלרט, גאַטלאַבערט, לינעצקיס, מענדעלעס און שאַלעם-אַליכעמס. עטינגערס פּאַרוועזער אין שפּראַכלעכע, ווי אין אַסאך אַנדערע פּראָטימ, איז ערשט נאָך צענדליקער יאָרן געווען פערעץ. צוליב אַטאָ דעם גיירל זיינען אַסאך פון עטינגערס שפּראַך-אופטוען — און ער האָט געבאַכט וויכטיקע אופטוען — פאַר דער ליטע- ראַטור-שפּראַך פּאַרלוירן געגאַנגען אַף שטענדיק. און עס איז ווער צו זאָגן, צי איז אַטאָ דער אַפּרייס אין דער אַנטוויקלונג-קאַנסטרוקטע געווען אַן עסטעטיש געווינס. עס בלייבט אַ פּאַקט: פאַרן גיירל פון דער שפּראַך-אַבט- וויקלונג זיינען ניט מאַסעבנדיק זעלבשטענדיקע ליטעראַטור-היסטאָרישע עסטעטישע סיבעס, גייערט דער קעקאַמאָ- שער און פּאָליטיש-סאַציאַלער גאַנג.

קאָוונע אויך אים אינעם אויפן באנוצן דיאלעקט און איריזאם, וואָס ווירקט דאן פרוכפאר אויך אין שפראַכלעך זינען. גייט אָבער די אידעאָלאָגישע קאָוונע קעגן די לעבעדיקע קאָמף-טענדענצן פון דער צייט, אזוי שפרייט אויך די הויפט-שפראַך אריבער איבער אַטאָ די שפראַכלעכע באַשטרעבונגען און זיי זיינען פאַר-מישעט צו פליבן אויסער די גרענעצן פון דער אַלאַגעמינדר שפראַך-אַנטוויקלונג. ווען דער שרייבער קלייבט זיך שלעכט פאנאנדער אין דער אייגנטלעכער פונקציע פון אַטאָ די שטייגערס, איז א באַווייז, אַז ער קלייבט זיך שלעכט פאנאנדער אין די אידעאָלאָגישע פאַרעלטענישן פון זיין צייט, אַז ער איז אידעאָלאָגיש צעמישט. די פונקציע פון דיאלעקטאָלאָגישן נוסעך אין דער ליטעראַטור איז: איבערצוגעבן נאָטור-געטריי אָפגעשטאַנדענעם זייטן שטייגער. דער צוועק דערפון קען זיין: אָדער צו פארמישעטן אַטאָ דעם שטייגער אָדער אים צו אַנטשולדיקן, אים צו אַפאַ-טעאָרירן ווי א אידעאָל אָדער סטאַם פּאָלקאָריסטיש צו רעגיסטרירן. דער ערשטער און דער צווייטער צוועק זיינען פראַגרעסיוו, דער דריטער איז רעאָקציאָנער, דער פערטער קומט אַרויס פון אַ מער וויסנשאַפֿטלעכן אינטערעס. עס פירט צו א סטירעסירן רעוולוטאַט, אי אין אידעאָלאָגישן, אי אין קינסטלערישן און שפראַכלעך זינען, אויב מען וויל פאַרבינדן א רעוואָלוציאָנערן מיין מיטן אַפּאַטעאָז און מיט דער אידעאָלאָגישן פונעם אָפגעשטאַנדענעם שטייגער לעבן און שפראַך. אַטאָ די סטירעס זיינען א פּויעל-וויצע פון דער סטירעסדיקער באַצייגונג פון באַשטימעט שרייבער צו דער רעוואָלוציאָנערער קעגנווארט.

דער באַנונג-שטייגער 3 איז דער וויכטיקסטער פאר דער אַנטוויקלונג פון דער ליטעראַטור-שפראַך.—מע מוז אָבער אונטערשטייבן, אַז דיאַלעקטאָלאָגישע זאַצן און ווערטער אין אַריגינאַלער רוי-געשטאַלט, וואָס ווערן אריינגעבראַכט אין דער ליטעראַטור-שפראַך כאַטש זיי זיינען לאַכלוטן ניט נייטיק און מע וואָלט זיך געקאָנט באַגיין מיט די געהעריקע זאַצן און ווערטער פון דער הויפט-שפראַך, קאָנען נאָר דעמאָלט האָבן א ווערט, אויב זיי האָבן דעם צוועק מיט הילף פון נאָטור-געטריישאַפט קרי-טיש סאַטייש צו מאַלן באַשטימעט הינטערשטעליקייטן.—זיי זיינען נעגאַטיווע אויסדרוק-מיטלען. שפראַכלעך פרוכפאר און באַרייכערדיק ווערן זיי ערשט אין דער קינסטלעריש לויט זאַלעכער נויטוענדיקייט צוגעקלי-בענער און די ציפלינירטער איבערפּורעמונג און איבערשטעלונג.

די קריטעריע איז דאָ: דער מאַקסימום פון דייטלעכקייט, אויסדרוק פּעיקייט, פאַסיקייט צום מיינ, פלאַסטישקייט און פון מעגלעכקייט צו זיין אָדער גיך צו ווערן אַלגעמיינ-פאַרשטענדלעך — באַ אַ מינימום פון וואָרט-הויצאָעס. ד.ה. אויב מע באַנוצט אַטאָ די עלעמענטן ניט גלאַט אזוי, ווייל זיי זיינען פאַראַן, אָן אַ פּלאַן און צוועקלאָז, פון לאַקאַל-פאַט-ריאַטיס, פון פאַרליבטן אַקשאָנעס, פון באַקוועמלעכקייט אָדער פון אַמאָרצעס — גייערט פון נויטוענדיקייט, דאָרט וועט פעלט אַ פאַסיקערע אויסדרוק פון די עקאָנאָמישע פּאָליטישע, פראַפּעסיאָנעלע, קולטורעלע און שטייגע-רישע באַדערפענישן און פאַקטן פון די נייע מאַסן, פון די נייע אומשטענדן. אויב זיי זיינען ניט קינצלעך און אומ-אַרגאַניש צובאַהעפט צו דער שפראַך, נאָר נאָטירלעך און פאַרשטענדלעך — פראַקטיש און קינסטלעריש באַרעכטיקט. אויב זיי דערפירן ניט צו איבעריקער אומבאַהאַלפּענער באַרעענדיקייט, כאַזערן ניט איבער אַף אַ פרימיטיוון אויפן אַזעלכע פאַרמעס, וואָס זיינען שוין אין דער ליטעראַטור-שפראַך אַסאַך פאַסיקער און העכער אַנטוויקלט. דאָס וואָלט געווען אַ רעזידיוו, ווי אַ דערוואַקסענער זאָל אָן אַ סיבע אָנהייבן רעדן קינדיש. וויכטיק איז אויך דער פאַקט, צי איז די פאַרשטענדלעכקייט פון אַטאָ די עלעמענטן אָדער די מעגלעכקייט גיך, פאַרשטענדלעך צו ווערן ניט אַזוי לאַקאַל באַגרענעצט, אַז עס שטייט ניט אָן די דיספּראָפּאָרציע צווישן נוצן און שאַדן.

א עמפירישע קריטעריע האָבן מיר דאָ נאָך אַ פאַסטעריאַרי, אינעם פאַקט, צי נעמען זיך אָן אַטאָ די איריזאָם-און דיאַלעקט-אופטוען מיט דער צייט אין דער ליטעראַטור-שפראַך, צי נישט. אויב יאָ, איז דאָס מיינסטנס דער בעסטער באַווייז פאַר זייער אייגענעבנקייט. דעמאָלט פּויעלט ניט קיין שום קאָמף קעגן אַטאָ די „פראַווינציאַליזמען“ מיצאָר די „שפראַך-רייניקער“, ווייל דאָ איז אַ קאָמף קעגן די שפראַך-נויטוענדיקייטן פון די נייע באַדינגונגען. מע מוז אים אָנווערן דעם קאָמף, די פּרעמדקייט פון אַטאָ די עלעמענטן פאַרלירט זיך גיך און אויך די טינגעס הערן מיט דער צייט אַוּף 2.

1 מע קען אָנווייזן אַף אַ גאַנצע ריי פון אַזעלכע ווערק אין דער איצטיקער יידישער ליטעראַטור, סיי אין ראַטנפאַרבאַנד, סיי אין אויסלאַנד.

2 ניט איינמאָל איז מיר אויסגעקומען צו הערן טינגעס פון עלטערע יידישע שרייבער, צווישן זיי אויך פון באַל-מאַשקאוועס, אַז די שפראַך פון די נייע סאָוועטישע שרייבער איז אַזוי אָנגעשפּיקעוועט מיט פראַווינציאַליזמען, ביז אין סינטאַקס אַריין, אַז מע הערט לאַכלוטן אַוּף „צו פאַרשטיין“. פאַרוואָס האָט מען אין אַלע קאַנטן פאַרשטאַ-נען שאַלעם-אַלייכעמען און פּערעצן? אַז די טינגע איז געווען היסטאָריש און זאָלעך אומריכטיק איז איצט, נאָך עטלעכע יאָר, אינגאַנצן קלאָר, ווייל די „אומפאַרשטענדלעכקייטן“ האָבן זיך גענומען מאַכמעס פּאָליטיש-סאָציאַלע סיבעס און צוליב די באַדערפענישן פון די נייע פראַווינצן. דער אייגענעבענער טייל פון אַטאָ די אופטוען איז שוין איצט אומע-טום „פאַרשטענדלעך“, ער הייבט שוין אַמאָל אָן אַפּילע אַריינגיין אין די שפראַך פון די אַנדערע קאַנטן. אָן אַנדער-רע אינען איז די פראַגע, צי דאַרף מען אַטאָ דעם נייעם שפראַך-סטיל דאָגמאַטיש קאַנאָזירן. אַז דעקרעט וואָלט געפירט צו א פאַרשמעלערונג פון שפראַך-אַנטוויקלונג, ער איז אַבער אַכוּך דעם קיינמאָל ניט און אין קיין שום ליטעראַטור ניט דורכפירבאַר.

באמערקונגען וועגן שפראך-פאלקלאך בא מענדלען

„... אז זיי זענען בעבעך אומגליקלעך, אז פון קאמע שאַנים שטיקט מען זיי צונויף אלע אייניגעס אין איין אָרט ווי די שאַף, אז זיי זענען פאר זיך ניט קיין וועלט אין קענען ניט אָטעמען קיין פרייע לופט. אַ מענטש מוז ריך אָבער עס... דעריבער זוכן זיי טעפע איינער פון דעם אַנדערן, דער שטאַרקערער וויל דערקוועטשן דעם שלאַ-פערן, מע טראַכט אויס קאַל-מינע טאַכבולעס ווי אזוי צו דערטאפן אַ שטיקל ברויט... די נאָטור איז שטאַרק, זי פאַרדערט אירס, זי טאַרעט זיך, זי זוכט קאַלע-מיטל זיך צו דערהאַלטן...“ („די טאַקסע“, אויסג. 1872. ז. 17). אַזוי מאַלט מענדלעל די סיטואַציע אין דער יידישער סוויוע אָף זיין אפּפּאָלגנעטישן שטייגער, קעדיי צו דערוועקן דאָס ראַכמאַנעס פון דער רעגירונג, וואָס איז „גוט אין באַרעמהערציק“, אַז זי זאָל „סליעדעווען“ און אָפּשאפן די אומ-גערעכטיקייטן. אָבער אין טאָך איז דאָס געמעל ריכטיק און פינקטלעך און צו די „קאַלע-מינע טאַכבולעס“, צו די „קאַלע-מיטל“, וואָס די „צונויפגעשטיקטע“ באַזונדערקייט פון אויסדרוק, דעמאָוויק פּאַקט נוצט מענדלעל באַוווּסטיניק אויס אין אירן די גרומעריק-געריכטיקע ווערטלדיקייט פון אויסדרוק, דעמאָוויק פּאַקט נוצט מענדלעל באַוווּסטיניק אויס אין רעפּראָדוקציעס פון דעם רעדשטייגער, קעדיי קינסטלעריש צו באַוווּיין די סיטואַציע, וואָס ווערט קאָנסטאַטרט אין דער ציטירטער באַטראַכטונג. —

„נאָך דעם ברייטן שאַלעם-אַלייכעס פון ביידע צדאָרים, נעמען מיר זיך איינער דעם אַנדערן אויסצופּאַרשן, דאָס הייסט באַ אונדז יידן געוויינטלעך: אַ טאָפּ טון אין וואָגן, אָדער אַ שמעק טאָגן, וואָס הערט זיך. — ווהיין פאַרט עס אַ ייד? — גיב אירן אַלטערן אַ טאָפּ. — ווהיין עס פאַרט אַ ייד? ע... ענטפערט אַלטער צוריק מיט אַ פּרעג, ווי דער שטייגער איז פון יידן נישט צו ענטפערן גלייך, אָפּצופאַטערן יענעס מיט „עט“ און אָנצושטויסן זיך אָפּן וווגן — די אַלע קאָכמעס, וואָס אין די מעלאַכע אָנשמעקן, אַ טאָפּ טאָגן שטעקן... אַ ייד פאַרט! אין דער ערד מיטן קאָפּ פּאַרט ער... און ר' מענדלעל פאַרט עס ווהיין! טוט ער מיך אַ טאָפּ...“ (קורסיוו מיינער—מ.ו. „פּישקע דער קרומער“ ז. 13). דאָ האָבן מיר טיפּישע מוסטערן פון דער „רעד-דיפּלאָמאַטיע“, וואָס ווערט באַנוצט פון געוויינטליכע אירן אין פּאַלן, ווי זי קאָן זיך לאַכלוטן צו גאַרנישט צונוצקומען. —

„— פּולע קעשענעס, יאָ! אַ האַרץ פּול מיט מאַקעס האָב איך — זאָגט אַלטער שטאַרק אָנגע-בריגעט — איך זאָג אירן, ר' מענדל... גאַר נישט מער גאַרנישט, אַ מענטש אָן מאַזל זאָל נישט געבוירן ווערן גלייכער, אַסאַקיס, עס האָט מיר זיך געגלוסט נייע אַסאַקיס! אַן אַנדערער אָף מיין אָרט — הע-ה-ע-ה-ע! באַ מיר אָבער איז גאַרנישט. מיט דער פּוטער אַר אָפּ. אַזא אומגליק! אַ ווייטיק נאָך צו דער-צילן, שנייג דיר די נאָז און שמיר דאָס פּאַגים. נישט מער וואָס, גאַרנישט...“ (קורסיוו מיינער — מ.ו. ז. פ. ד. ק. זייט 22)

אין 7 דרוק-טורעס (פון בוך) האָבן מיר דאָ 7 רעדבאַרטן, ווערטלעך און גאַרנישט באַטייטניקע שפראַך-טנועס („נישט מער וואָס, גאַרנישט“ א.א.וו.—באַשטאַנדטיילן פון דער אימנויטיקער רעד-דיפּלאָמאַטיע). אָף אַזא אויפן באַוווּיט זיך אין דער שפראַך ש.י. אַבראַמאָוויטשעס באַצייג צו דעם דערציילטן פּאַקט וועגן דער נישט-איינגעבענער שאַדאַכנישער אַרבעט, און צו אָטאָ דעם גאַנצן לופט-מענטשן-שטייגער. די פּונקציע פון די אימבאַטייטיקע אָדער פּיל-באַטייטיקע שפראַך-טנועס דערקלערט מענדלעל זייער באַוווּסטיניק און קלאָר:

„... „בע“ איז באַ אונדז יידן אַ טייער וואָרט, וואָס האָט זייער פּיל טייטשן און איז אַ טערעך אָף אַלע קאַשעס. „בע“ קען מען געברויכן אַלע צייט אין אַ שמועס און עס זאָל טאַמיר פּאַסן. אַ ייד קען מיט „בע“ זיך טאַמיר אויסדרייקן, ווען ער איז בעבעך און דער קלעם און שטייט שמאַל. מיט „בע“ סילעקט אַ שווינדלער, אַ אָנוועצער, אַז די באַלכויוועס טרעטן צו מיט שטאַרקע טייגעס. „בע“ שטייט אַ יידן ביי אין דער גויט, ווען עס באַוווּיזט זיך, אַז ער איז בעבעך אַ לינגער. מיט „בע“ קען מען אפּענטפערן יענעס, וואָס דולט אָן אַ קאָפּ צוויי עס נישט צו הערן, נישט צו פאַרשטיין אפּילע אירן וואָרט פּונעם גאַנצן שמועס. מיט „בע“ קומט אָפּ אַ שיינער, צעב-ראַכענער ייד, ווען ער דערלאַנגט שטילערהייט אַ ביס; אַ שיינע מויריינע, ווען ער טוט אָפּ אַ מיטעס מייסע; אַ אַ דימענטיק מענטשל, אָן קאָכמעס, ווען עס לאַזט זיך גאַר אויס, ער איז געמעלאַכעט, האָט פּיל פּליי אין דער נאָז. האַקלאַל, „בע“ האָט אַלערליי טימעס, מעשונע ווילדע פּיררושים, ווי אַשטייגער; רוף מיך קאַנאַסיל, לאַך מיך צום ונאַנע טריקען, מעהייכעטייטע, קוימימיעס, געסמאהע דיר פאַרפּול און נאָך טייטשן אָן אַ צאָל. דאָס יידישע קעפל שטויסט זיך טאַמיר אָן, ווהיין דאָס וואָרט „בע“ צילט, און פאַרשטייט דעם רעטן פּשאַט דערפּון, ווי עס פּאַסט צום איינען“ (פ. ד. ק. זייט 24).

אין אלגעמיין קאָן מען אירן וועגן מענדלעס טייל זאָגן: די גוומעדיקע רעדנסארטלעכקייט דינט ווי אַ מיטל פון קריטיק. דאָרט וווּ עס פאַרשטאַרקט זיך אין זיין דערציילונג דער קריטישער מיינ, פאַרמערט זיך אויך-גוומעדיק די ווערטלדיקייט, און פאַרקערט, דאָרט וווּ ער מאַלט פּאָזיטיווע בילדער, פיגורן אָרער געשענישן, פאַר-

מינערט זיך די צאל באנוצטע רעדנסארטן, וואָס דינען דאָן, שטרענג און דורכויס פאָסיק צוגעקליבענע, קעדיי בוי- לעטער און לעבעדיקער צו מאַכן דעם אויסדרוק.
עטלעכע ביישפּילן:

אין דער שילדערונג פון זשוקל דעם הונט „ווינשפינגערל“, אויסג. „קולטור-ליגע“, ז. 18) געפינען מיר אין 15 דרוק-שורעס קאם 2 רעדנסארטן — כאָטש עס ווימלט אין די פריערדיקע זייטלעך פון רעדנסארטן. — דאָרט ווו עס ווערט, ז. 16—23, געשילדערט דאָס ינגל הערשעלע, געפינען מיר אויך זייער ווייניק רעדנסארטן, אָנערעך 10 אָף 100 דרוק-שורעס. אין ערשטן קאָפיטל אָבער, ווו מענדלע שילדערט אין אַלגעמיין די סיטואַציע אין קאָפּצאָנסק, געפינען מיר אונטער 40 רעדנסארטן אין 100 דרוק-שורעס. אינעם צווייטן קאָפיטל ווינשפינגערל, ווו עס ווערט דערציילט דער אַנגליקלעכער גוויל פון ציפע סאָטיען דער דינסט, פאַרמינערט זיך באַדייטנדיק די צאָל רעדנסארטן, ערשט דאָרט ווו עס ווערט כאַראַקטעריזירט די העסלעכע באַציונג פונעם באַלעבאָס צום אָרעמען מיידל, פאַרשטאַרקט זיך זייער אַנזעענדיק זייער צאָל. דאָס אייגענע זעען מיר אינעם שמועס צווישן ר' אָשער און רעפּאָעל (ז. 160 און ווייטער). ר' אָשער, דער שווינדלערישער מעקלער מיט אַריין אין זיינע ווערטער אַ היפש ביסל שפּראַך-טנועס: „עט“, „בע“, „וואָס, האָ?“, „הא-הא-הו“, „טע, טע“ און אויך טאַם רעדנסארטן. רעפּאָעל, לויט מענדעלעס מיין אַ פּאָזיטיווע פאַרשוי, באַנוצט אין זיינע רייז גאַר ווייניק פון אָטאָ די שפּראַך-עלעמענטן.

אין די רעפליקעס פון די פּאָזיטיווע פיגורן אין דער „טאַקסע“: אין וועקערס און זאַיקעס, געפינען מיר זייער ווייניק רעדנסארטן. פּיקהאַלץ, דער „אַנקלאַגער“ פון דער געוועלשאַפט באַנוצט זיי דאָרט, ווו ער שילדערט די פאַר- דאָרבנדיקע אָטאָ דער געוועלשאַפט. צום סאָך פון דער טאַקסע, ווו פּיקהאַלץ זאָגט זיך מער פּעריזענלעך אַרויס, געפינען מיר אין זיינע רייז ווייניק רעדנסארטן. דאָס אייגענע באַמערקן מיר באַ רעפליקעס פון די פּאָזיטיווע פיגורן אינעם „פּריזיווי“, רייזעלע און אַלעקסאַנדער. —

אויב אַלטערס דערציילונג (אין פ. ד. ק.) וועגן דעם אומגעלומפערטן פרוווי צו שאַדענען צוויי מעכטאָניס, וואָס האָבן ביידע באַכורים (ז. 25—31), איז אָנגעשפּיקעוועט מיט שפּראַך-פּאָלקלאָר — אזוי פּעלט דערדאָזיקער שפּראַך-עלעמענט אינגאַנצן אין די נאַטור-בילדער (ז. 10, ז. 16—17 א. א. וו.) אָדער דאָרט ווו מענדעלע דערציילט עפעס „פּאָזיטיוויס“. לעמאַשל: וועגן דעם גוטן „באַלעבאָס“ (און זיין שטוב), וואָס האָט פּישקען צו זיך פאַרבעטן ווי אַן אויערעך אָף שאַבעס (ז. 124), אָדער וועגן דעם שפּאַציר-גאַנג פון פּישקען מיטן האַרבאַטן מיידל (ז. 125). — ש. י. אַבראַמאָוויטש קריטיקירט נישט בלויז די שערלעכע פאַרשוינען, נייערט אויך די אָפּגעשטאַנענדיקע פון זייערע קאַרבאַנעס. דערפאַר רעדן אויך אַמאָל די אונטערדיקע באַלמעלאַכעס מיט מעשנעדיק אַמעראַזישע ווערט- לעך („לב יודע מרת גיטל“, „בנפשו יבא לחמו, מיר עסן ווערים“ א. א. וו. 1 טאַקסע, 2 אָקט, 5 סצענע).

אין אָטאָ די טיירעס פון מענדעלעס באַלמעלאַכעס אָדער פון שאַלעם-אַליכעס טעווע דעם מילכיקן זעען מיר אַ מין פאַראַדיע אָף די העברעיטישע גלייכווערטלעך, ציטאַטעס און טייטשן. עס איז דורכויס נישט נייטיק צו באַווייזן, אַז דאָס איז געוויינטלעך געווען דער באַוויסן זיך ער מיינט מעכאַבער. דער איראַניש-קריטישער ווילן האָט, באַוויסנדיק צי נישט, געפירט צום אָפּלאַכן פון אָטאָ דער גלייכווערטלדיקייט — און מעמילע אויך דערצו, אַז די שפּראַך זאָל גייווער זיין אָטאָ די ווילד-געוויקסן.

עטלעכע ביישפּילן, ווי אזוי מענדעלע פאַרטיקט זיך אָפּ קריטיש-איראַניש מיט די טכנידיקע אַלט-יידישע אָדער העברעיטישע, טאַנאַכישע, טאַלמאדישע א. א. וו. מעליצעס און ווערטער אין דער שפּראַך:

1. „אַלמעכטיקער גאָט! — זאָג איך אַ געבעט אָף טכניע-לאָשן — עפן דינע אויגן און טו ליגען (אופמערקזאַם קוקן, מהד. luogen—מ. וו.) פון דיין האַרבעריק (השקפה ממעון קדש—מ. וו.), דאָס איז דער הימל, ווו דינע פאַרכטצומע (ירעס-שאַמאַמדיקע, מ. וו.) יידעלעך זענען צו שפּאַט און צו שאַנד נייערט וועגן דעם קאָוועד פון דיין ליבן נאָמענס וועגן, ווייל זיי פאַרכטן דיין פאַרכט (יראים יראתך—מ. וו.) זיי אַכפּערן (achtbaren—מ. וו.) דינע געבאָט, האָפּערדיקן (—hoffärtig, אייגנטלעכער באַטייט—שטאַלץ, מיט גאַדלעס—מ. וו.) מיט וואַרהאַפּטיקייט. דאָריס וועלגער אָף אונדז דיין באַרימטאַרצייטיק (יתגוללו רחמך—מ. וו.) און לאָמיר טון געפינען לייטזעליקייט און כּיין אין דינע אויגן און אין די אויגן פון אַלע מענשן. באַשירעס דינע האָפּערדיק געליבטע שאָף, דיין ראַכמאַנעס זאָל טון ברומען (יהמו רחמך—מ. וו.) אויף דינע פאַרשטענדיקע פאַרכטער. טו אויך באַגריפּן מיין מאָזל פאַר מיין לויבונג און באַשיינונג היינט דיך באַשיינפּערלעך (scheinbarlich, דער יידישער באַטייט—אויסדרוקלעך, אָפּן, בעפּיירעש—מ. וו.), מיט אַכפּערקייט...“ („מאַסאַעס“ ז. 15, ביניאַמינס טפּילע).

2. „טאַנאַכישע מעליצעס): „...די פּעלד-פּייגעלעך האָבן געשווינד זיך געטראָגן אין דער לופט, געשפּילט און געזונגען אַרום ביניאַמינע, גלייך ווי זיי וואָלטן געזאָגט:

— קומט, לאָמיר זינגען און שאַלן (schallen, אייגנטלעך טרומייטערן—מ. וו.) און דערפרייען דעם פּיינעם פאַרשוין נעבן ווינטמיל, דאָס איז ביניאַמין אַליין, דאָס איז ביניאַמין דער טונאַיעדעווקער, דער אַלעקסאַנדער מוקדון פון זיין צייט, וואָס ער פאַרלאָזט זיין פּאָטערלאַנד, וואַרפט אַוועק זיין ווייב און קינדער און גייט אין שליכעס, ווהיין די אויגן טראָגן! אָט שטייט דער גרויסער ביניאַמין, וואָס ער איז ווי די זון אַרויס פון זיין געצעלט און פרייט זיך ווי אַ גיבער צו לויפן אין וועג מיט זיין פּעקל אין דער האַנט! ער איז שטאַרק ווי אַ לעמפּערט, און גרינג ווי אַ

1 פּראָטאַטיש פאַר טעווע דעם מילכיקנס „טיירעס“ און ווערטלעך.

אָדלער צו טון דעם ראָצן פון אונדזער פאָטער אין הימל; (קורסיוו אומעטום מיינער—
מ.ו.)—די לעצטע מעליצע איז א טאלמאדישע זינגט, שפילט: טריללי, טרילי. טריל! שאלט, זינגט און דערפרייט זיין
הארץ!...") (ז. 35, מאַסאַעס).

3. "...איך בין באלד טאָקע באַהאַרצט אַנטלאָפן זיך, פאַרבאַרגן הינטער דער ווינטמיל און געלוגט דאָרט ווי
אַ לייב לוגט אָף זיין פאַרציקונג" ("מאַסאַעס", דאָרט).

4. "ווי אַ אינד, וואָס געלויבט אָף קוואַלן וואָסער, ווי אַ דורשטיגער אין
דער מידבער, וואָס געפינט לעבעדיקע, קוועלנדיקע וואָסער, וואָס רינט אַראָפּ פון
שפיץ קאַלע, אַווי האָט מיין געלויבטיקע לייב זיך געטאָן טון דערפרייען אָף סענדערלעך, מיין באַשערטן, מיין גע-
טרייען געווען געלען (Geselle)—כאַווער—מ.ו. דאָרט".

5. "...מיר האָבן אָנגעגורט אונדזער לענדן און געשווינד ווי די הירשן געלאָפן פאַריס
מיט אַ געוואַלד..." (דאָרט).

6. "דען אַז דער לעוואָסן ווערט אָף דער ווענטקע געכאַפט, וואָס זשע נעבעך זאָלן שוין טון די פּלאַטקעס
אין דער בלאַטע? (טאַלמאדישע מעליצע: "אַם ליתן בהכה הועלה מה יעשו דגי רקק"). (מס. מועד קטון, דף כ"ה.
ע.ב.)" מאַסאַעס.

"גיי נעם פולע הויפנס געוויק פון ביניאַמינס אויצער און מאַך דערפון
פאָטראַוועס צו דינע ברודער אַזוי ווי זיי האָבן לייב" מאַסאַעס, ז. 5).

פאַר אַ באַזונדערע פּראָבלעם שטעלן אונדז מענדעלעס העברעיִשע איבערזעצונגען פון זיינע ווערק. דיזעלבע
ספעצייפישע טענדענצן, וואָס האָבן אים, אָף דער עלטער, געשטיסן צו "פאַרייביקן" זיינע יידישע ווערק אָף העברעיִש,
האַבן אויך פאַרוואַנדלט טאָן בענעגייע די פאַרשיידענע דענסאַרטן, ווערטלעך און מעליצעס, וועלכן מיר
קאָנסטאַטירן אין זיינע יידישע ווערק, אָף אַפּאָזיטיוו סטיליזירטן נוסך. ווי מייסטערש אַטאָ די איבער-
זעצונגען זאָלן נישט זיין, אין וועלכע עס ווערן אַריינגענומען די שפּראַך-פּאַלקלאָר-עלעמענטן, קונציק ווי פּליגן אין
בורשטיין און פּאָזיטיוו איבערסטיליזירט—מיר מוון אַטאָ דעם פּראָצעס באַטראַכטן ווי אַ רעגערסיוון. דער איראַגניש-
סאַטירישער מיין ווערט אָף אַזאָ אויפן אָפּגעשוואַכט און אַטאָ די עלעמענטן ווערן "מאַנומענטאַליזירט" דורך דעם גל-
ווערדיקן פּאַטאָס פון העברעיִש. זיי האָבן איצט די פּונקציע: ערשטנס, אויסצורדיקן די רעגיסטיווע פּאַרליבטיקייט
צו פּאַלקסטימלעכער שאַפּונג און צווייטנס, צו פאַרבייגן די אורשפּרינגלעך סאַטירישע טענדענצן פון די ווערק אָף דער
זייט פון פּאַטעטיש-נאַציאָנאַליסטישן טראַגדיעם.

אַטאָ די פּראָגע וואַלט פאַרדינט, מען זאָל זיך געווער מיט איר באַשעפּטיקן.

אויספיר:

פון מענדעלעס ווערק (אין דער אַריגינאַל-שפּראַך, אין יידיש) קאָנען מיר אַראָפּנעמען אַזאָ קלאַל: וואָס
נעגאַטיווער אַ פיגור איז (אינעם סאַציאַלן אָדער קולטורעלן זינען) אַלץ געדיכטער שיט זי מיט שפּראַך-פּאַלקלאָר.
וועגן געשעענישן, פאַרשווינגן און בילדער, צו וועלכע דער אַוטאָר באַזיט זיך פּאָזיטיוו, ווערט דערציילט מיט אַ מ-
נימום פון שפּראַך-פּאַלקלאָר, וואָס ווערט דאָן באַנוצט אָף אַ "פּאָזיטיוון" שטייגער, ד.ה. אין דורכויס פּאַסיקע
ערטער, נישט צוליב גלייכווערטליכקייט, נאָר קעדי צו הייבן די פּלאַסטיק פון געשילדערטן. וווּ דער מעכאַבער שיל-
דערט העסלעכע דערשיינונגען, באַנוצן אַפּילע פּאָזיטיווע פיגורן, וואָס דאַרפן וועגן דיראַקטע דערשיינונגען דערציילן,
אַסאך שפּראַך-פּאַלקלאָר אין זייערע רייד. און פאַרקערט, אַפּילע נעגאַטיווע פיגורן מיידן אַפּטמאַל אויס אין זייערע
רייד איבערגעטריבענעם שפּראַך-פּאַלקלאָר דאָרט וווּ זיי רעדן וועגן פּאָזיטיווע פּאַקטן 1.

איך האַלט עס פאַר אַן אָנגענעמען כוויז צו דאַנקען דעם כ"ג. אויסלענדער

פאַר אַ גאַנצע ריי ווערטפּולע אַנווייזונגען און אַנרעגונגען, וואָס זיינען מיר זייער
נוצלעך געווען פאַר אַטאָ דער אַרבעט.

קייעוו, פעברואַל 1928.

1 זע, לעמאַשל, די געהעריקע רעפּליקעס פון סימכע מאַריאַשעס און שפּרינגע ("פּריוו").

צום "שפּראַך-פּאַלקלאָר" אין ברייטסטן זינען געהערן אויך די גומעריק באַנוצטע סלאַוויזמען. און אין דעם
צוזאַמענהאַנג איז אינטערעסאַנט י. נויסינאָווס קאָנסטאַטירונג, וואָס איך ליען איצט אין זיין אָפּהאַנדלונג "פון בוך
צו בוך" (צייטשריפט בד. 11 ז. 434), אַז באַ דער איבעראַרבעטונג פון דער "טאַקסע" האָט מענדעלע פאַרביטן בלויז
אַ טייל סלאַוויזמען אָף יידישע ווערטער האַלטנדיק זיך דערבײַ לויט אַזאָ פּרינציפּ: "בערערעך קלאַל האָט ער
באַזייטיקט די רוסישע ווערטער פון די מעכאַבישע רעמאַרקעס, פון די מאַנאָלאָגן באַ די אים סימפּאַטישע פיגורן...
ער האָט געלאָזן די רוסישע ווערטער באַ די אים אַנטיפּאַטישע פּערסאָנאַזשן" ... אָף ז. 488 אין דערוועלבער אָפּהאַנד-
לונג קאָנסטאַטירט נויסינאָוו בענעגייע "מאַסאַעס" און די איבעראַרבעטונגען פון דעם ווערק, אַז "אַמאַל איז אויך דאָס
איינגעהיטע רוסישע וואָרט אַ הומאַר-מיטל". דאָס אייגענע וועט מען געפינען באַשעפּטיקט בענעגייע גומעריק באַנוצטע
העברעיִזמען אין איבערגעטריבענער שפּראַך-סטיליזירונג לויט פאַרשידענע טראַדיציאָנעלע מוסטערן.

ניסטערס „און“

(גראמאטישע פארשונג)

1. דער ערשטער פאקט אין גראמאטישער פארשונג איז ריידגלידערונג. אונדזער רייד באשטייט פון פראזעס אָדער פון איין פראזע. פראזע איז אַ שטיק רייד פון אַן אָפּשטעל (אָדער פון אַן אָנהייב) ביז אַן אָפּשטעל. אָפּשטעל דעפיניר איך דאָ ניט; דאָס איז די אינטאַנאַציע פון אַ פּונקט, פראגע, אויסרוף, אַמאָל פון אַ פּילפּונקט. אַ פראזע באשטייט פון באַהעפּטן אָדער פון איין באַהעפּט. באַהעפּט איז אַ גרופע ווערטער 1, גראמאטיש פארבונדן (באַהעפּט) צווישן זיך. אַ באַהעפּט באשטייט פון ווערטער אָדער פון איין וואָרט. וואָרט איז אַזאַ שטיק רייד, וואָס קאָזט זיך אַפּרייסן פון די אַרומיקע טיילן, אָבער צווישן אירע טיילן קאָן מען קיין אַנדערע ווערטער ניט אַריינשטעלן 2.

באַהעפּטן טייל איך אָף אָפּענע באַהעפּטן און זאַצן. זאַץ איז אַ באַהעפּט, וווּ ס'איז פאַראַן אַ פּערוואָנוואָרט (ווערבוס פּיניטום, צייטוואָרט מיט אַ פּערוואָנפּאַרמע), אָפּענער באַהעפּט — אַ באַהעפּט אָן אַ פּערוואָנוואָרט. געוויינלעך דריקט אַ זאַץ אויס אַ גע-דאַנק, אַן אָפּענער באַהעפּט — אַן אָנרוף.

יעדער באַטייטיק וואָרט, צוזאַמען מיט זיינע באַהילפיקע (הילפווערב, פּרעפּאָזיציע, אַרטיקל), אויב אַזעלכע זיינען פאַראַן, הייסט סינטאַגמע („זאַצגליד“) 3.

2. קאָאָרדינירונג הייסט אַ סינטאַקסישע פאַרמע, וואָס איר פאַרמאַלער סימען איז דאָס בינדוואָרט „און“ (אָדער אַן אַנדער בינדוואָרט: „אָדער“, „סיי—סיי“ א. אַנד). אָדער אַ ספּעציפישע איבערצייל-אינטאַנאַציע (שריפטלעך—דאָס ראָוו אַ קאַמע), און איר פאַרמאַלער באַטייט איז — גלייכאַרטיקייט פון די ווערטער, באַהעפּטן, וואָרט-טיילן א. ד. ג., צווישן וועלכע עס קומט דער פאַרמאַלער סימען, ד. ה. זייער אַלציינע ראָליע אין דער פראזע (אָדער אין באַהעפּט, וואָרט), זייער אַלציינע באַצוינג צו אַנדערע עלעמענטן פון דער פראזע (באַהעפּט, וואָרט).

אַ גרופע ווערטער אָדער באַהעפּטן, וואָס זיינען קאָאָרדינירט, הייסט ריי. ביישפּילן פון קאָאָרדינירונג:

1) פאַרריגלט און האָרט איז דער שטיין אָפּן קוואַל געלעגן.
„פאַרריגלט“ אין אַן אַדווערב, סובאַרדינירט צום ווערב „געלעגן“, דאָס אייגענע איז מיט „האַרט“; ביידע אַדווערבן זיינען קאָאָרדינירט דורך „און“.

1 די דעפיניציע פון באַהעפּט גרינדעט זיך אָפּן באַגריף וואָרט, וועלכער קומט דאָ באַ מיר שפּעטער ווי באַהעפּט. אָבער צו קיין לאַגישן פעלער פירט עס ניט. כּהאַב דאָ געוואָלט צעשטעלן די סטאַדיעס פון ריידגלידערונג אין זייער היעראַרכישן סידער, ניט אין סידער פון דער דעפינירונג.

2 די דעפיניציע פון וואָרט אַנטהאַלט אין זיך אַליין דעם טערמין וואָרט. דעם לאַגישן פעלער דערלאָז איך דאָ פון קורצקייט וועגן, וואָרעם די אַלע דעפיניציעס שפּילן דאָ נאָר אַ באַהילפיקע ראָליע.

3 אויספירלעכער וועגן די אַלע באַגריפּן — אין מיין „ירייער גראמאטיק“.

2) גרויסע האָבן זיך איבערגעצויגן און קליינע האָבן זיך אין די לעכער באַהאַלטן.
דאָ זיינען קאָאָרדינירט צוויי זאַצן.

3) איינס און צוויי און גיך און גיכער.

דאָ זיינען קאָאָרדינירט צוויי צאָלוערטער: איינס און צוויי, צוויי אַדווערבן:
גיך און גיכער, און צוויי רייען: איינס און צוויי און גיך און גיכער,
אַזוי, אַז דער גאַנצער באַהעפט שטעלט פאַר אַ רייע־ריי.

3. קאָאָרדינירונג קומט פאַר אין העכסט פאַרשיידנאַרטיקע פאַרמעס: ס'קענען זיך
קאָאָרדינירן אַ זאַץ מיט אַ זאַץ, אַן אָפּענער באַהעפט מיט אַן אָפּענעם, אַ וואָרט מיט אַ
וואָרט (גענויער — אַ סינטאַגמע מיט אַ סינטאַגמע), אַ וואָרט־טייל מיט אַ וואָרט־טייל. דאָס
זיינען אַלץ פּערספּעקטיווישע קאָאָרדינירונגען. ס'קומען נאָך פאַר ניט־פּער־
ספּעקטיווישע (קאָאָרדינירונגען מיט פאַרשטערטער פּערספּעקטיוו), ד. ה. קאָאָרדינירונג־
גען פון פאַרשיידענע סטאַדיעס ריידגלידערונג: אַ זאַץ מיט אַ וואָרט א. ד. ג. ווייטער
זיינען שאַיען: קאָאָרדינירונג 1 גראַד, קאָאָרדינירונג 2 גראַד (רייע־ריי) און — טעאַרעטיש —
העכערע גראַדן אויך. ווייטער זיינען פאַראַן נאָך פאַרשיידענע אַנאַמאַליעס, וואָס כ'וועל
דערקלערן שפּעטער, אילוסטרירנדיק מיט ביישפּילן.

4. דעם באַהעפט: פאַרריגלט און האַרט איז דער שטיין אַפּן קוואַל
געלעגן — קען מען „פּאַנאַנדערוויקלען“:

פאַרריגלט איז דער שטיין אַפּן קוואַל געלעגן און האַרט איז דער שטיין אַפּן
קוואַל געלעגן.

און פאַרקערט: ניסטערס פּראַזע קען מען באַטראַכטן אַלס רעזולטאַט פון צונויפוויק־
לונג פון אַט דער צווייגלידערדיקער פּראַזע.

דיאָזיקע אָפּעראַציעס — פּאַנאַנדערוויקלונג און צונויפוויקלונג — זיינען אַנאַלאָגיש מיט
די מאַטעמאַטישע אָפּעראַציעס אײַנקלאַמערונג און אויסקלאַמערונג:

$$(a+b)N = aN + bN$$

$$aN + bN = (a+b)N$$

דעריבער איז באַקוועם אַנצונעמען אַזאַ טערמינאַלאָגיע: די קאָאָרדינירטע ווערטער
הייסן אײַנקלאַמערטע; דאָס וואָרט, וואָס איז בעשוטפּעס סובאַרדינירט צו די
איינגעקלאַמערטע אַדער (אָפּטער) וואָס צו אים זיינען בעשוטפּעס סובאַרדינירט די איינגע־
קלאַמערטע, הייסט אויסקלאַמערדיקער.

5. אַלס אַ סטאַדיע אין דער פאַרשונוג פון קאָאָרדינירונג אין יידיש האָב איך פאַרגע־
נומען די דערלערנונג פון ניסטערס „אין“. די טעמע איז ענגער ווי „קאָאָרדינירונג באַ
ניסטערן“ — כ׳איגנאַריר דאָ די קאָאָרדינירונג דורך אַנדערע מיטלען (דעהיינע דורך קאַמע־
אינטאַנאַציע).

ניסטערס און איז, ווי באַוווּסט, איינע פון די אייגנטימלעכקייטן פון זיין אָריגינעלן
סטיל. מיין אַרבעט שליסט זיך אַלזאָ איין אין דער אַרבעט איבער ניסטערס סטיל ביכלאַר.
איך פאַרנעם זיך אָבער אויסשליסלעך מיט דער גראַמאַטישער זייט.

איך האָב דורכגעאַרבעט איינע פון ניסטערס מייסעס — „צום באַרג“. דאָ באַגעגנט
זיך דאָס קאָאָרדיניר־וואָרט „און“ 1226 מאַל. די אַלע „אונען“ קלאַסיפּיציר איך לויט גע־
וויסע גראַמאַטישע קריטעריען און איך גיב דאָ די געהעריקע ציפּערן, ביישפּילן, און באַ
פּאַזונדערס אינטערעסאַנטע קאַטעגאָריעס — אַלע פּאַלן פון די קאַטעגאָריעס.

1 דער נסתר. „געראַכט“. ערשטער באַנד. בערלין (1922) ז. 49 ביז 100. אין דער אופלאַגע טרעפן זיך
גרייזן אין פּונקטאַציע. די, וואָס כ׳האַב געפונען פאַר מעגלעך צו פאַריכטן, ווייז איך אַן אין טעקסט.

6. כ'הייב אָן פון קאָאַרדינירונג צווישן סינטאַגמעס. דאָ דאַרף מען קוידעמקאָל אונ-
טערשיידן סימעטרישע און נישטסימעטרישע קאָאַרדינירונג. סימעטרישע קאָאַר-
דינירונג¹ רוף איך קאָאַרדינירונג פון סינטאַגמעס, וואָס געהערן צו איין גראַמאַטישן קלאַס,
ניטסימעטרישע (אַסימעטרישע) — די קאָאַרדינירונג פון סינטאַגמעס פון פאַרשיידענע קלאַסן.
דערביי נעם איך אָן דידאַזיקע גראַמאַטישע קלאַסן:

פּערזאָנוואָרט (ווערבוּם פיניטום)

אימפּעראַטיוו

פאַרטיציפּ (בלויז קאָניוגאַטיווער, ד. ה. וואָס בילדעט אַ טייל פון אַ ווערבפּאַרמע,
אַבער „אַוונטיק און פאַרטראַכט“ איז אַ סימעטרישע קאָאַרדינירונג פון צוויי אַדווערבן).

אינפּיניטיוו

נאָמינאַטיוו (סובסטאַנטיוו אָדער אַ סובסטאַנטיווירט וואָרט).

אַקוזאַטיוו

דאַטיוו

דאַטיוו מיט אין

דאַטיוו מיט אַף

א. א. וו

(יעדע פרעפּאָזיציע צוזאַמען מיט אַ סובסטאַנטיוו בילדעט אַ באַזונדער קאַטעגאָריע;
פאַר קורצקייט באַנוץ איך אַנשטאַט „דאַטיוו מיט אַ פרעפּאָזיציע“ — פרעפּאָזיטיוו)
אַדיעקטיוו

אַדווערב (אַזוי רוף איך אַ וואָרט, וואָס האָט די טעמע פון אַן אַדיעקטיוו און האָט
ניט קיין אַדיעקטיווישע פּלעקסיע, צ. ב. „שטיל“, „שווייגנדיק“; אַבער „היינט“,
„דאַרט“ זיינען ניט קיין אַדווערבן, ווייל ניטאָ קיין אַנטשפּרעכיקע אַדיעקטיוו אַ היינט-
טער, אַ דאַרטער).

אינוואַריאַנט („אומפאַרענדלעך וואָרט“: באַלד, היינט, מער, צוויי א. ד. ג.).
און אייניקע אַנדערע קאַטעגאָריעס (אַדווערב מיט פרעפּאָזיציע, פרעפּאָזיטיוו מיט
ווי א. א.).

פאַרוואָס נעם איך אָן דאַפקע אַזעלכע קלאַסן? איך רעכן זיך מיט דער גראַמאַטישער
פּאַרמע, וועלכע לאָזט ניט, צ. ב., פאַרייניקן פּערזאָנוואָרט און פאַרטיציפּ אָדער אַקוזאַטיוו
און דאַטיוו אָדער אַדווערב און אינוואַריאַנט אין איין קלאַס. טיילווייז קען מען זיך רעכענען
נען מיטן שפּראַך־כּוש בענעגייע קאָאַרדינירונג: אין „שטיל און שווייגנדיק“ פּילן
מיר סימעטרישקייט (ביידע קאָאַרדינירטע ווערטער זיינען אַדווערבן), אין „לעס אַף און
געפונען“ אָדער „געפּלויגן לאַנד און לאַנג“ פּילן מיר ניטסימעטרישקייט²
(קאָאַרדינירט אַן אינוואַריאַנט מיט אַ פאַרטיציפּ, אַן אַקוזאַטיוו מיט אַן אַדווערב). אַבער
אין „שטיל און ביגייווע“, „אַף הינטן און אַף די זייטן“ פּיל איך ניט
קיין שום אַסימעטריע, כּאָטש דאָ זיינען קאָאַרדינירט אַן אַדווערב מיט אַן אינוואַריאַנט,
אַן אינוואַריאַנט מיט אַ פרעפּאָזיטיוו. ווי זאָל מען האַנדלען באַ אַזאָ ווידערשפּרוך צווישן
דער גראַמאַטיק און דעם שפּראַך־כּוש? אונטערטעניקן דעם שפּראַך־כּוש צו דער גראַמאַטיק—
דאָס דאַרף מען ניט. אַבער קעדיי זיך רעכענען מיטן שפּראַך־כּוש, דאַרף מען אים אַפּריער
דערלערנען (צ. ב. צי פּילט זיך קיינמאָל ניט קיין אַסימעטריע באַ קאָאַרדינירונג פון
אַדווערב מיט אינוואַריאַנט?) און קעדיי צו דערלערנען דעם שפּראַך־כּוש, דאַרף מען פּריער

1 גענויער: קאָאַרדינירונג מיט אינעווייניקסטער סימעטריע (פאַראַן נאָך באַ קאָאַרדינירונג אויסנווייניקסטע
סימעטריע און אויסנווייניקסטע אַסימעטריע, אַבער דאָ וועט זיי ניט אויסקומען צו דערמאָנען).

2 וואָס מיר נעמען אויף אָדער אַלס גרייז אָדער אַלס סטיליסטיש מיטל. דאָס ווערט זיך שוין אָפט אָן
אויסקערשפּראַכלעכע אומשטאַנדן, צ. ב. אונדזער מיינונג וועגן דעם אַוואָרט פון אַזעלכע קאָאַרדינירונגען.

האָבן אַ סכעמע. אַזאָ סכעמע, אַן אָביעקטיווע און זיכערע, האָבן מיר אין דער גראַמאַטיק שער קלאַסיפיקאַציע פון ווערטער. מעגלעך, אַז די דערלערונג פון קאָאָרדינירונג גופע, באַם שיין פון געוויינלעכן שפראַך־כוש, וועט פירן דערצו, די סכעמע זאָל זיך בייטן (צ. ב.) אַז אַדווערב און אינוואַריאַנט זאָלן — בענעגייע צו קאָאָרדינירונג — גערעכנט ווערן פאַר איין קלאַס). אָבער דאָס קען ערשט קומען שפעטער. דערווייל טייל איך די קאָאָרדינירונג אף סימעטרישער און אַסימעטרישער לויט די פּאָרמאַלע גראַמאַטישע קלאַסן. (מיט דער דערלערונג פון שפראַך־כוש פאַרנעם איך זיך אין דעם אַרטיקל ניט).

פון דער אַנדערער זייט, פילט זיך אַמאָל אַ ניט־סימעטרישקייט באַ קאָאָרדינירונג פון גראַמאַטיש גלייכאַרטיקע סינטאַגמעס, צ. ב.: האָב איך פון דעמאָלט אַן דעם שאַרבן אין דער טאַרבע אַף וועג און אַף פלייצעס געטראָגן.

ווען ניט דער ערנסטער קאָנטעקסט, וואָלט עס אַפּילע אופגענומען געוואָרן פאַר אַ וואָרט־שפּיל (ווי „ער עסט פלייש מיט אַפּעטיט און מיט כריין“ א. א. באַקאַנטע וואָרט־שפּילן). אָבער קעדיי אַזאָ ניט־סימעטרישקייט אופצודעקן (אַביעקטיוו), דאַרף מען זיך אַרייַב־לאַזן אין אויסטייטש פון פרעפּאָזיציעס, און דערמיט האָב איך זיך דאָ ניט געקענט פאַר־נעמען. דעריבער רעכן איך זיך דאָ אויך ניט מיטן שפראַך־כוש, וואָס דאַרף נאָך דערלערנט ווערן, נאָר — דערווייל — מיטן אָביעקטיוון גראַמאַטישן קריטערי.

7. סימעטרישע קאָאָרדינירונגען פון סינטאַגמעס — (ז. טאַבעלע 1).

ט א ב ע ל ע 1. סימעטרישע קאָאָרדינירונג פון סינטאַגמעס.

אינגעקלאַמעט (קאָאָרדינירט)	אויסערקלאַמעט	וויפל מאָל	ב י י ש פ ל ן	אַנמערקונגען
1 פּערזאָנווערטער	סוביעקט אָדער גאַרניט	26	ער איז ראַע און וועט גע־פרוויט ווערן.	דעמאָלט, ווען אויסער־קלאַמעטיק איז גאַרניט, קאָן מען עס באַטראַכטן אלס קאָאָרדינירונג פון באַהעפטן (ז. דעם ביי־שפּיל צו אימפּעראַטיוו).
2 אימפּעראַטיוון	גאַרניט	4	קוק אַראָפּ און זיך דאָס איי	
3 פאַרטיציפּן	האַב (האַט), בין (איז) גאַרניט	233 14	אין יענער נאַכט בין איך אין געוויסן, גרויסן און ווילדן וואָלד געווען באַ דער באַבע אין איר שטיבעלע אָן אוי־רעך געזעסן און שטיל און שוויגנדיק איניינעם מיט איר אין אָונט און אין שטילקייט אף איר אַלטן געוואָרט. געדרייט און געטאַן זיך האָט אין וואָלד.	בא פאַרטיציפּן קומט אַפּט קאָאָרדינירונג פון מער ווי צוויי סינטאַגמעס.
			געיאָגט נאָך מיר אַ „ער־האַט זיך און ליבע מיך גע־בעטן.	בא קאָאָרדינירונג פון פאַרטיציפּן קען דער אויסערקלאַמעטיקער הילפווערב בין פאַר־בייטן מיט זיך האָב און פאַרקערט.
			געשטאַנען און געשטאַנען...	דאָס ראָוו (206 מאָל) שטייען ביידע פאַרטיציפּן נאָכן הילפווערב; 16 מאָל פאַרן הילפווערב; 11 מאָל קומט דער הילפ־ווערב (צוואַמען מיטן סוביעקט) צווישן די פאַרטיציפּן.

אָנמערקונגען	ב י י ש פ ל ן	וויפל מאָל	אויסערקלאַמערק	אינגעקלאַמערט (קאָאָרדינאָרט)
	עפעס זאָגן און צוגעבן געוואָלט מיר אַ פירער זיין און מיך אף די מאַרקן פירן.	16	הילפווערב אָדער באַטייטיקער ווערב אָדער גאַרניט	4 אינפּיניטיוון
	איבערגעלאָזט און פּוּסט האַבן די טירן און לאָדן אויס- געזען.	31 { 24 7	פּערוואַנוואָרט גאַרניט	5 סוביעקטן
בא צוויי סוביעקטן אין איינצאל קומט דאָס פּער- זאָנוואָרט 7 מאָל אין איינצאל, 3 מאָל אין מערצאל.	טויט און טויטקייט האַט פון זיין פּאַנים און זיין אויס- זען אַראָפּגעקוקט ס'איז נאַרישקייט און אין כוויזעק.	2	פּערוואַנוואָרט	6 פּרעדיקאַטיווע נאָ- מינאַטיוון
	קיינ טעג און וואָכן נישט געציילט .	35	דאָסראָוו—ווערב	7 אַקוואַטיוון
	אַ הויב און אַ צעשאַט געטאַן . אָף אָדלער און זיין אָנ- קומען דאָרט וואָרטן גענומען. די באַבע האָט זיך פּאַמעלעך פון איר אָרט און לאָנגן אַוונט-זיצן אופּגעהויבן.	4	פּרעפּאָזיציע (אַמאָל צוזאַמען מיטן אַרטיקל א. ד. גל.)	8 דאַטיוון (סובסטאַנ- טיוון אָדער סוב- סטאַנטיוויורטע אַד- יעקטיוון, סובסטאַנ- טיוויורטע אינפּיני- טיוון).
נאָמינאַטיוו צי אַקוואַטיוו?	געלאָפּן און געיאָגט זיך אַרום און אַרום, אַ רעדל און אַ רעדל.	1	גאַרניט	9 אומבאַשטימטע בויג- פאַלן
די אָפּטטע פּרעפּאָזי- ציעס: אין (23 מאָל) אָף (23), פון (18), מיט (17).	צו מיר און צו מיין אָרט דאַן צוגעגאַן . האַט זיך דעמאָלט פּונדער טיר און פון יענער זייט אַ שאַרכן אין זוכן דעהערט .	112	דאָסראָוו—ווערב	10 פּרעפּאָזיטיוון מיט דערזעלבליקער פּרע- פּאָזיציע
	אין איין שרייען און איין שפּיען געהאַלטן	2	געהאַלטן	11 אינפּיניטיוון מיט "אין איין"
	אין יענער נאַכט בין איך אין געוויסן, גרויסן און ווילדן וואָלד געווען. האַט זיך פון שפיץ פון טיש פונם אויבן-אָן אַ גרייזער און פון אַלע אויסגענומע- נער אַלטער אופּגעהויבן.	36	סובסטאַנטיוו (מיט אַ פּרע- פּאָזיציע אָדער אַן)	12 אַרעקטיוון

אַנטיערקאמערק אַנטיערקאמערק	ב י י ש פ י ל ן	אויסערקלאמערק	וויפל מאָל	אינגעקלאמערט (קאָרדינאָרט)	13
קאָרדינאָרט פון אַר- ווערב מיט זיין קאָמפא- ראַטיוו איז, דוכט זיך, כאַראַקטעריסטיש פאר ניסטערן, אָבער אין „צום באַרג“ קומט עס פאַר אינגאַנצן 2 מאָל	ש ט י ל און ש ו י י ג נ ד י ק אינײנעם מיט איר... געוואָרט. אַנגענומען האָט דער אַלטער דאָן די האַנט מיר אין שטילן, לאַנג און מער נישט נישט גערעדט, זי אין זיינער גע- האַלטן.	155	ווערב	אדווערבן	13
	לאַנג און לענגער אים אין דער שטיל געהאַלטן. מיר דאַרפן זיך באַלד אין נאָך היינט אין נאַכט און וועג לאָזן. אַלץ מער און מער (6 מאָל). איינס און צוויי. טיוק אין טיוק נאָך זיין הונט אַוועק. דאָס ווילדע און האַרטע גראַז לעבן זיך געקאַליפעט, אַזוי- זיך און סטאַם-זיך.	29	ווערב (אַמאָל פון שכינישן באַהעפט)	אינוואַריאַנטן	14

8. אַ גרופע סינטאַגמעס, וואָס איז סובאַרדינאָרט צו אַ סינטאַגמע גאַנצערהייט און קען נישט, אין געגעבענעם קאָנטעקסט, צעטיילט ווערן אָף באַזונדערע סינטאַגמעס, הייסט פעסטע גרופע, צ. ב.:

איינס באַ אַנדערן און איינס נאָכן אַנדערן זיינען ווייט און שורעסווייז די הויכע בערג אין טאָג און ווייטקייט געשטאַנען.

דאָ זיינען פעסטע גרופעס איינס באַ אַנדערן און איינס נאָכן אַנדערן, וואָרעם צום ווערב געשטאַנען קען מען ציען די גאַנצע גרופע איינס נאָכן אַנדערן, אָבער נישט באַזונדערס איינס און נישט באַזונדער נאָכן אַנדערן.

קאָרדינאָרט פון פעסטע גרופעס קומט פאַר 4 מאָל. אויסערקלאמערק אין 3 פּאַלן — ווערב, אין 1 פּאַל — גאַרניט.

9. פון ניט-סימעטרישע קאָרדינאָרטן זיינען די אַפּסטע — פאַרשידענע קאָמבינאַציעס פון אַדווערבן, אינוואַריאַנטן און פרעפּאָזיטיון.

אַדווערב מיט אינוואַריאַנט — 41 מאָל:

ראַנד-אַרום און פון פייער באַלויכטן, האָט אַ פאַרע געשלאָגן (קאָמע נאָך „און“ אין טעקסט האַלט איך פאַר אַ דרוק-פעלער); בעסער און אַפּסניי; שטיל און ביגניווע; אַזוי און דורכדרינגענדיק; אַרום און אַרום און מיט ביי-מער באַוואָקסן (עפשער גאָר קאָרדינאָרט אַרום און אַרום און מיט ביי-מער?); אַרום און מעשופע און מיט גראַזן באַדעקט (קאָרדינאָרט און אינוואַריאַנטן-דיי מיט אַן אַדווערב); אַזוי און נישט פאַרשטענדלעך; אונטערהאַלטנדיק און אינײנעם; שטיל און פאַרנאַכט; גלייך און אים אַקעגן; אַזוי און באַנר-מען; לעסאָף און גאַרנישט דאַרט באַמערקנדיק; פיצל און באַנומען; (כ'האַלט, אַז פיצל איז דאָ דעסובסטאַנטיווירט, געוואָרן אַן אינוואַריאַנט); אַזוי און

קאליפענדיק; מאלפיש און ביטמימעס; האָט מיך דאָס פאַרזעניש ביגניווע און אונט־אַרומער פאַרן קלייד דאָן אָנגערירט, אַ צי געטון, אָף גיך און געוואָרנט, מיר מיט אַ פינגער אָפן מויל אָנגעוויזן... (מיר דוכט, אַז געוואָרנט איז דאָ ניט קיין קאָניור גאַטיווער פאַרטיציפּ); מיטאַמאָל און אומגעריכט; איינס און צוויי און גיך און גיכער (אינוואַריאַנט־ריי און אַדווערב־ריי); דערשראָקן און אָף גיך; פאַרלאָזן און אַכער ייעש; אַזוי און איינגעבויגן; פאַמעלעך און מער; אַזוי און מוירע האָבנדיק; אָף גיך און הונגעריק; ווייט און שורעס־ווייז; אַזוי און שווייגנדיק; אַזוי און מענוכעדיק; שטיל און מיט־אַמאָל; מיטאַמאָל און אומגעריכט; אַזוי און פליענדיק; גלייך און אָן שום (אָן שום—אַ קינסטלעך געשאַפענער אינוואַריאַנט); פּלוצים און אומגעריכט; מעווייעש און פאַרשעמט; גלייך און אויבן; אַזוי און קוקנדיק; רויק און אַזוי; מיטאַמאָל און פריש; שטיל און פאַרנאַכט; שטיל און אָף גיך; אַזוי און אים אַרומרינגלענדיק; אַזוי און שטייענדיק. (פון די 45 פּאַלן איז 15 מאָל דער אינוואַריאַנט אַזוי).

אַדווערב מיט פרעפּאָזיטיוו—37 מאָל: ווייט און אָף מיט און אָף אונדזער וועג געשטעלט זיך (אַדווערב מיט פרעפּאָזיטיוו־ריי); געמוזט און אָן ברייע; געניט און מיט מעווינעס; ווייטער און צום וואַלד; שטיל און מיט אָפּשײ; נאָענט און אין זאָקנס אויער; שטיל און אין כוּרווע אַרײן; שטיל און מיט ווונק; מיט ווייס און איבערגעדעקט; מיט אויגן מיט שטומע און קאָשער דערשראָקן; ביז און מיט ביל; איך בין מיר אַזוי אָף דער ערד און פאַרטראַכט געלעגן; לאַנג און מיט האַרבאַווע; רויק און מיט צייט; נאָענט און באַ דער האַנט באַ מיר (ס'איז מיר שווער אָנצווייזן, מיט וועלכן פרעפּאָזיטיוו איז קאָאָרדינירט „נאָענט“); מיט די שפיצן און פאַרקערט; עלנט און אָן נעסט; פלינק און אין איין מינוט; בין איך באַ אים, און געדריקט פון אים, אין די הענט אַזוי געלעגן („געדריקט“ קאָאָרדינירט אַדער מיט „באַ אים“, אַדער מיט „אין די הענט“); שטיל און פאַר דער ערד; מיט מוירע און שוין פון אַרט אָפּשפּרינגענדיק; ווייט און אָף אַלע בערג; הויך אין הימל און באַ דער זון; שטיל און מיט אַ זייט פון אים און זיין קוק באַגלייט (איך האַלט, אַז שטיל איז קאָאָרדינירט מיט מיט אַ זייט, ניט מיט באַגלייט); רײן און מיט פרימאָרגן; ווייס און אין טונקל־וואַלד; אומעטיק און מיט אָפּשטעל; שטיל און אין וואַלד; לאַנג און איבער דער סטעפּ־טרעקע; שטיל און אָן ווערטער און ווייט אַזוי; הויך און אָף זיין סאַמע הויכקייט; ווייט און אָף דעם אַלעם; אין טונקלקייט און נאָענט; טיף און אָף דעם באַדן־שטיין; אָף ערטער און באַהאַלטן; שטיל און אין האַלבער נאַכט. אינוואַריאַנט מיט פרעפּאָזיטיוו—17 מאָל: אינדרויסן און אין פינצ־טערניש; מיט בושע, אָן אויגן און פייל־אויס־בויגן (פרעפּאָזיטיוו־ריי און אינוואַריאַנט); צוריק און צו נעסט; מיט רעשום און פאַר אַדע און בירשום און אין נאָמען פון אַלע (קאָאָרדינירט רייען, וואָס באַשטייען פון פּרע־פּאָזיטיוו און אָן אינוואַריאַנט); בירשום און אין נאָמען פון אַלע; אָף הינטן און אָף די זייטן; אַרוף און צום הימל; פון הויך און אַראָפּ; פון דער זון און אַרויס; אַזוי און אין פרימאָרגן; אָט און אין דער שטילקייט; אַליין און אָן האַשגאַכע; פאַרנאַכט און אָף זעלבן אַרט; אַזוי און אין דער נאַכט; אַהער און צו מיין שטיין; באַלד און נאָך אַ קליינעם ייעשען; אַזוי און אָף יענעם אַרט.

פרעפאָזיטיוו מיט פרעפאָזיטיוו, מיט פאַרשיידענע פרעפאָזיטיוועס—
 21 מאָל: אין וואָלד און צווישן ביימער דאָרט האָט זיך אַ הויכער, לאַנגער יעגער
 באַוויזן; דו טרעסט אַריבער אַף איר, אַף מיר און איבער זאָקן; אַף באַרג און
 באַ ברונען; אַף מיר און הינטער מיר אָנגעוויזן (אָנעמענדיק אַף הינטער פאַר
 אַ פרעפאָזיטיווע); אַף זיינע קני און צום פאַנים אים אַרום; פון אונטער אים און
 פון טאַרבע דאָרט (אָנעמענדיק פון אונטער פאַר אַ פרעפאָזיטיווע); אַף דעם שנור
 און צום פעלד זיך אַוועקגעלאָזט; מיט דער דייע אַף טאַג און שוין ביז פאַרנאַכט
 דאָרט אַף אַפּרוען צו בלייבן; אין די וואַרעמע לענדער פליענדיק, איבער יאַם און
 אין שטורעם; האָב אַף ערדן און הינטער הימלען געשפּאַנט; איבער ליכט
 און צו דער טיר צו געקוקט; מיט רעשוס און פאַר אלע... צו מיר אַזוי געזאָגט;
 די איידע באַם טיש און אין שושקען זיך געלאָזן; אַף פאַר מיר און אונטער
 מיר זיך אַרומגעקוקט; אַוועקגעגאַן איז דער פוקס אין אַ זייט און אין סטעפּ
 אריין; איבער אים אין סטעפּ און אונטער לעוואָנע געשטאַנען; אין שייך און
 פאַר לעוואָנע... זיך אַוועקגעשטעלט; האָט זיך דאַן פון וואָלד עפעס אַ שפּיל דעהערט,
 פון דער טיף און פאַר וואָלד; אַף אַ בוים און אין בלעטער איז עפעס אַ
 פויגל אַריין; איז אין אַ זייט באַ מיר, און באַ מיין צוקאַפּנס דאָרט... אַ ווייס און
 זויבער אייעלע געלעגן (צוליב דער קאַמע נאָך מיר נעם איך אָן די קאָאַרדינירונג „אין
 אַ זייט“ און „באַ מיין צוקאַפּנס“); האָב איך באַלד באַ דער ליכט און אַף דער
 גלאַטער זייט אָט די ווערטער איבערגעלייענט.

פאַרשיידענע קאָמבינאַציעס מיט פרעפאָזיטיוועס אַדווערבן און אינפּי-
 ניטיווען—7 מאָל: אַף ווייט און אַף פעלד; פון ווייט און פון דאָרט; אין
 די נעכט און אין פינצטער; פון זיצן און פון באַרג; אין מויל און אין
 פליען; פון הויך און פון פליען; פון ווייט און פון ערגעץ.

10. קאָאַרדינירונג פון אַקוזאַטיוו אָדער דאַטיוו מיט פרעפאָזיטיוו,
 אַדווערב, אינוואַריאַנט—6 מאָל: זיין באַרג און אַרום דעם באַרג באַטראַכט
 (אַקוזאַטיוו מיט פרעפאָזיטיוו); נאָכגעקוקט האָב דעם טויט און נאָך זיין פינגער
 (דאַטיוו מיט פרעפאָזיטיוו); געפּלויגן ביז דאַן לאַנד און לאַנג (אַקוזאַטיוו מיט אַדווערב);
 אַף לעבנלאַנג און ליבע (אַדווערב מיט דאַטיוו); די גאַנצע צייט און בעשאַס
 מיטע, אַף דער ערד, וואָס באַ מיין געלעגער, געקוקט (אַקוזאַטיוו מיט אינוואַריאַנט);
 [געאַנגען אַ כוידעש אין מער (דאָס אייגענע)].

11. קאָאַרדינירונג פון אַ „האַלב־דעקלינירלעכן אַדיעקטיוו“ מיט אַ פּאַסעסיוו
 („גענעטיוו“)—1 מאָל: פון מיין און אַלטנס קוק באַגלייט.

12. קאָאַרדינירונג פון פרעפאָזיטיוו, אַדווערב, אינוואַריאַנט מיט פאַרגלייך—16 מאָל.
 פרעפאָזיטיוו מיט פאַרגלייך: פון ווייט, פון הינטער מיר און ווי
 פון אַ הויך אַראָפּ האָט מיך עפעס אַ קאַל גערופן; איך האָב זיך צום קאַל און
 ווי צום וואָלקן־מענטש אויסגעדרייט.

אַדווערב מיט פאַרגלייך: איינגעבויגן און ווי אַף טאַרע („טהרה“);
 שטיל און ווי מיט גוטן; רויק און ווי צו מיין גלייכן; ווייטער און ווי
 פריער; ווי מיד און קרעכצנדיק; באַרוט און ווי זייער שטייגער; ווי אפּ־
 גערעדט און באַשלאָסן; שטיל און ווי בעסאָד; ווייטער און ווי דער
 שטייגער; רויק און ווי אָן כיעס.

אינוואַריאַנט מיט פאַרגלייך: אַזוי און ווי צו עמעצן; אַזוי און ווי
 לאַנג באַקאַנטע; מיטאַמאָל און ווי דערמאָנט; לעסאַף און ווי בעיין
 ברייע; מיטאַמאָל און ווי ביגניווע.

13. אדווערב מיט פעסטער גרופע—5 מאָל: שטיל און יעדערער מיט זיך פאַרנומען; גיך און קוים מיטן אויג צו זען; איינגענאַרעט און פון אויבערקלייד דאָס פאַנים נישט אַרויסגעזען; נישטיק און קוים מיטן אויג צו זען; די הענט אַף דער ברוסט פאַרלייגט און פאַר-טראַכט אַווי.

14. אַסימעטריע, וואָס האָט איר גרונט אין עליפסיס—5 מאָל: מיין וועג און מיין גלייכער (וועג); אין האַלבער שיין און אָפגעצערטער (שיין); אַף טאָג און אַף גאַנצן (טאָג); נישט באַמערקט פאַר איר, און אַ ווינק (געטון) צו מיר; דעם שטעקן אין האַנט (האַלטנדיק) און קאַפּ אַף שטעקן אָנגעשפאַרט. אַהער דאַרף מען צורעכענען אויך די קאָארדינירונג פון סובסטאַנטיוו מיט צאָל-וואָרט (9 פּאַלן): אַ שאַ און צוויי (2 מאָל); אַ טאָג און צוויי (3 מאָל); אַ וויילע און צוויי (3 מאָל); אַ מינוט און צוויי.

15. דאָס איז אַלץ געווען קאָארדינירונג פון סינטאַגמעס („ווערטער“). פאַראַן נאָך הע-כערע קאָארדינירונג—פון זאַצן, און נידעריקערע—פון וואָרט-טיילן.

16. קאָארדינירונג פון זאַצן קומט פאַר 68 מאָל. אויסערקלאַמערק איז מערסטנטיילס גאַרניט; אין אייניקע פּאַלן איז אויסערקלאַמערק אַן אומאָפּהענגיקער זאַץ אָדער אַ סובאַרדיניר-בינדוואָרט.

ביישפילן פון זאַצן-קאָארדינירונג: געדרייט און געטון זיך האָט אין וואַלד, עפעס פאַר דער טיר און באַנאַכט פאַר טיר, און אין שטיבעלע האָט אַ קאַניצל געברענט...; האָב איך געזען: איז דער זאַקן אַף דער ערד געלעגן, זיינען ליכט אים באַ זיין צוקאַפנס געשטאַנען, און דיין אַלטער אים איבערן קערפער שטייט... (אויסערקלאַמערק איז דער זאַץ האָב איך געזען, וואָס איז גראַמאַטיש אומאָפּהענגיק פון די איינגעקלאַמערטע, אָבער באַציט זיך—לויטן אינהאַלט—צו אַלע איינגעקלאַמערטע); אַז ווינטן האָבן אים צעטראַגן, שטורעם-ווינטן האָבן זיין שטויב צעבלאַזן און צייטן און דוירעס האָבן אים מיט דער ערד אויסגעלייכט (אויסערקלאַמערק דער סובאַרדיניר-בינדוואָרט אַז).

17. 3 מאָל קומט פאַר קאָארדינירונג פון האַלב-אַפענע באַהעפטן (אַזוי רוף איך אַ באַהעפט אָן אַ ווערבוס פיניטום, אָבער מיט קאַנסטאַטירונג, מיט עליפ-סיס פון ווערבוס פיניטום): אַזוי יונג, אַזוי יונג און שוין אין גייערס גע-גאַנגען (2 מאָל); צו וואַלד נאָך קיין עק און צו פרייען קיין אויסגאַנג. 18. קאָארדינירונג אין די גרענעצן פון וואָרט איז שנייען צוויי סאַרטן:

1) נאַרמאַלע, וווּ סזיינען קאָארדינירט באַשטימטיילן פון צונויפזאַצן און אויסערקלאַמערק איז זייער הויפט-טייל.

אַזעלכע קומען פאַר 2 מאָל: מוילווואָר-און-אָדלער-לאַנד; ערד-און-הימל-ראָד. (דער צווייטער שידט זיך אונטער פונעם ערשטן דערמיט, וואָס דער הויפט-טייל קען ניט איינגעקלאַמערט ווערן: מע קען זאָגן מוילווואָר-ף-לאַנד און אָדלער-לאַנד. אָבער ניט: ערד-ראָד און הימל-ראָד. דער צווייטער שטייט אָפן גרענעץ פון נאַרמאַלער און פעסטער קאָארדינירונג).

2) פעסטע קאָארדינירונגען, וווּ אַ צונויפגעזעצט וואָרט איז געבילדעט מיט דער הילף פון און און אויסערקלאַמערק איז גאַרנישט. אַזעלכע קומען פאַר 7 מאָל: אַרום און אַרום (4 מאָל), האַק און פאַק, האַלדוואַן-נאַקן (2 מאָל). קלאַר, אַז אַרום און אַרום איז איין וואָרט, דאָסזעלביקע האַק און פאַק (מע קען ניט זאָגן, אַכויך קינסטלער, מיין האַק און מיין פאַק).

19. דאָס זיינען אַלץ געווען פּערספּעקטיווישע קאָאָרדינירונגען. די נײַט־פּערספּעקטײַ-
 ווישע קאָאָרדינירונגען קען מען אײַנטיילן אָף אַזעלכע קלאַסן:
 20. 1) אַפֿן גרענעץ פֿון נײַט־סײַמעטרישע (אַבער פּערספּעקטיווישע) און נײַט־פּערספּעקט-
 טיווישע שטייען די קאָאָרדינירונגען פֿון אַ פּאַרטיציפּ מיט אַן אַנדער וואָרט. אַזעלכע
 קומען פֿאַר 26.

פּאַרטיציפּ מיט אַקוואַטיוו: אָפּגערוט און אַ פּאַר מינוט.
 פּאַרטיציפּ מיט פּרעפּאָזיטיוו: געקוקט און מיט פּרייד מיט שטילער;
 אופּגעשפּרונגען און נאָך אים; זיך אַראָפּגעלאָזט און מיט דער דײַע...;
 מיט מוירע און אַן אָרט פּאַר מוירע אָף אַנטלויפֿן זיך געמאַכט.
 פּאַרטיציפּ מיט אַדווערב: שטיל און זיך אָנגעקוקט; געקוקט און
 לאַנג אזוי; געשוויגן און לענגער נאָך; געצויגן און ווייטער אַלץ; גע-
 גאַנגען און פּאַרטראַכט; לאַנג און מיך און מיין אויסזען באַטראַכט; ווייט און
 אָפּגעטראַטן; זיך געדרייט און אופּגערעגט; בלינד און אָנגעשמעקט;
 מיט גרויסע און שטראַלנדיקע אויגן ווייט פֿון הינטן און אַרומגעקוקט; שטיל און
 זיך אונטערגעגעבן.

פּאַרטיציפּ מיט אינוואַריאַנט: מוסקעס און נישט דערווידערט,
 נישט איבערגעלייגט זיך און געפּאָלגט האָבן...; לעס אָף און געפונען; אים אַקעגן
 און שטיין געבליבן (דער ווערטערטייער לאָזט נישט אָנעמען אַקעגן פּאַר אַ פּרע-
 פּאָזיציע); אַזוי און נישט אָפּגערוט; פּלוצים און נישט געזען פּונוואַנען;
 אָף גיך און דאָס אויסגעפּראָשעט (אָף גיך איז, אומאָפּהענגיק פֿון דער אַרטאָגראַפּיע,
 איין וואָרט—אַן אינוואַריאַנט); אַזוי און נישט געבליבט; אַזוי און פֿון מיין
 פעלז דאָרט דאָס בערגישע שווייגן און טאַגשווייגן פּאַרנומען; לעס אָף און מיך אָף
 אים שטיין באַמערקט; אַזוי און שוין אָף דער ערד נישט געקוקט.

2) אָפּענער באַהעפּט מיט האַלב־אָפּענעם—1 מאָל: גלייך און אויסגעצויגן
 איז שוין דער זאָקן אָף דער ערד געלעגן, מיט ווייט און איבערגעדעקט און
 שוין אופּגעהויבן דער קערפּער.

21. 3) פּאַרטיציפּ מיט זאָק—6 מאָל: אָפּגעגעסן, און אופּגעהויבן
 האָט זיך דער אַלטער...; אָפּגעזאָגט, און אָפּגעקערעוועט האָט זיך דער
 אַלטער...; אַ פּאַר מינוט געשוויגן, און—געקערעוועט האָט זיך דערנאָך
 צו מיר דער בעטלער...; געגאַנגען און געגאַנגען, זיין יוגנט פּאַרגאַנג-
 גען, די קויכעס אויסגעגאַנגען, און אָט האָט ער אים אײַנמאַל שוין באַ
 אַ האַריוואַנט דערזען; אָפּגעזאָגט, און אַלע ווי אײַנער האָבן אָף מיר
 די אויגן אָנגעשטעלט; אויסגעוואָרט און אָפּגעטרייסט—און ער האָט
 מיך פֿון די הענט אַרויסגעלאָזט.

4) האַלב־אָפּענער באַהעפּט מיט זאָק—1 מאָל: דאָס רײַכטום פּאַר
 רײַכע, און קליינע זיך דרייען אומזיסט פּאַר די אויגן.

5) זאָק מיט האַלב־אָפּענעם באַהעפּט—4 מאָל: און אופּגיין וועט און
 וועט ערשט אופּגיין—און אונדזער זון פּאַרגאַנגען; איך בין נאָך
 אַלץ אין וואַלד געגאַנגען, פֿון אָרט צו אָרט... און צו וואַלד נאָך קיין
 עק...; דער בעטלער האָט די טאַרבע פֿון איבער זיינע אַקסל אַראָפּ-

1 פּאַרטיציפּ מיין איך דאָ נאָר אזא, וואָס אַסאַצייירט זיך אין אונדזער שפּראַכדענקען מיט אַ סיסטעם
 ווערבאַלע פּאַרמעס, נישט מיט אַ סיסטעם אַדיעקטיווישע פּאַרמעס (דער צווייטער איז אַ פּאַשעטער אַדווערב און
 איז באַטראַכט געוואָרן אויבן). פּאַר אַ פּראַקטישן סימען קען אָפּטמאַל דינען: אויב מע קען צוגעבן צום פּאַרטי-
 ציפּ „האַבנדיק“, איז עס אַ פּאַרטיציפּ אין אײַגנטלעכן זינען, אויב מע קען צוגעבן „זײַענדיק“—איז עס אַן אַדווערב.

גענומען... זיך לעבן איר אראָפּגעלאָזט, און איך אים אַקעגן; ווייל אין קוואַל זיינען הימלען און הימלען פאַר אויגן (אויסערקלאַמערק ווייל). 22. 6) אָפּענער באַהעפט מיט זאַץ—9 מאָל: שטיל, און געהערט האָט זיך שוין דאָס בולבען...; א גענאר נאָך גענאר, אַ קלייניקייט נאָך קלייניקייט, פאַמעלעך און באַריסן, אַזוי, און באַנומען, און דערווייל זאָל זיך פאַשען; פּלוצים, און דערזען האָב איך...; א מינוט און צוויי, פאַמעלעך און מער—און די זון איז שוין אינגאַנצן פון האַר- זאָנט פאַרשוונדן; אַ טאָג און צוויי—און דער אָדלער איז ניט געקור מען; א וויילע און צוויי—און די קוקו האָט דאָן דאָס קעפל פון די צווייגן אַרויסגעשטעקט... (נאָך 3 פּאַלן—באַלד).

7) זאַץ מיט אָפּענעם באַהעפט—7 מאָל: אַ קוק געטאָן האָט מיר דער יעגער אין די אויגן דעמאָלט, לאַנג און ערנסט אין מיר זיך איינגעקוקט, גע- ניט און מיט מעווינעס און ניט אופּגעהערט, און אַזוי און דורכדרינגענדיק, ביז ער האָט לעסאָף...; ווייט און פאַרוקט האָט ער זיך מיט די עקן איבער פּעלד אַראָפּגעלאָזט, שטיל און שפּעט זיך דאָרט מיט די האַרזאָנטן פאַרנומען, און אַף נאַכט און גאַנצע נאַכט מיט זיינס און זייערן; ווייט און באַ- לויכטן האָבן איינס אַף אַנדערן און איינס איבער אַנדערן איבער קעפּ זיך געקוקט, און אַזוי און שווינגנדיק...; הויך אין הימל און באַ דער זון פּונויבן איז אַ גרויסער און אַ גוואַלדיקער אָדלער גע- פּלויגן, אין מויל און אין פּליען האָט אַ גרויסע שניווייסע און פּויכצאַפּלטע גאַנדז געטראַגן און אַזוי און פּליענדיק, פון הייך און אַראָפּ, פון דער זון און אַרויס, ביז ער איז לעסאָף...; (נאָך 3 פּאַלן—באַלד).

אַט זיינען 3 פּאַלן, ווען ס'זיינען בישכיינעס קאָארדינירט אַ זאַץ, אַן אָפּענער באַהעפט און אַ זאַץ:

אַלט און קרעכצנדיק האָט זיך דאָרטן עפּעס רירן גענומען, לאַנג געפאַרעט און די טיר געזוכט, און לעסאָף—און אופּגעעפנט האָט זיך די טיר...;

געקוקט און לאַנג געשוויגן האָבן אַזוי איינס קעגן אַנדערן די בושלען, געשוויגן און זיך געווארט, און דערנאָך—און געקערעוועט האָט זיך דער בושל פון מיין זייט...;

איז דער מוילוואָרף אַזוי אַ פאַר מינוט אַפּן בערגל געשטאַנען, בלינד און אַנגעשמעקט און אין די זייטן געזוכט און לעסאָף—און אויסגעדרייט האָט ער זיך דעמאָלט...

23. 8) זאַץ מיט אָפּענעם באַהעפט פון אַ באַזונדער טיפּ—3 מאָל:

זון, און שוואַכע זון, האָט שוין אַף די ביימער און אַף ערד געצאַנקען. איך נעם אָן, אַז שוואַכע זון איז קאָארדינירט ניט מיט זון, נאָר מיטן זאַץ: זון האָט שוין אַף די ביימער און אַף ערד געצאַנקען. איך רעכן זיך דערביי מיט דידאָזיקע פּאַקטן:

1) דאָס פּערוואַנאָרט קאָן אין אַזאַ פּאַל ניט קומען אין מערצאַל (באַ איינצאַליקן סוביעקט) בעייס אין פּאַלן פון סוביעקטן-קאָארדינירונג קאָן ער קומען אין מערצאַל, אַפּילע אויב ניסטער באַנוצט אַן איינצאַל (אנשטאַט: טויט און טויטקייט האָט פון זיין פּאַנים אַראָפּגעקוקט לאָזט זיך זאַגן: טויט און טויטקייט האָבן פון זיין פּאַ- ניס אַראָפּגעקוקט). 2) דער צווייטער קאָארדינירטער טייל (שוואַכע זון) איז אויסגעטיילט מיט קאָמע-אינטאַנאַציעס פון ביידע זייטן און לאָזט זיך איבערוקן צום סאָף זאַץ (מע קען זאַגן: זון האָט שוין אַף די ביימער און אַף ערד געצאַנקען—און שוואַכע

זון, 3) שוואכע זון רופט ניט אן נאך קיין סוביעקט, ווי בא געוויינלעכער קאָארדינאָרונג, און אפילע ניט נאך קיין נאָמען פונעם זעלבן סוביעקט, ווי זאל דער ערשטער און דער בעסטער קומען. נאָר אַ צוגאָב־דערקלער צום סוביעקט, אן ערעך: זון (און דאָס איז געווען שוואַכע זון) האָט שוין אָף די ביימער און אָף ערד געצאָנקען.
נאָך צוויי פּאַלן פון דעם טיפּ:

אַזוי אין וואַלד, און אין טיפן וואַלד, אין נאַכט אַוועקגעאַנגען; שאַטנס, און שטילע שאַטנס, האָבן זיך שוין פון מירועך אין וואַלד אַריינגערוקט.

פאַראַן צוויי פּאַלן מיט אַקוואַטיוון, אַביסל ענלעך צום פּאַנאַנדערגעקליבענעם: פלעג אַזוי אָף די ווייטע פּעלדער פאַרפאַלן ווערן, זיך אַרומדרייען, שאַען און שטיי לע שאַען אין שטילקייט דאָרט...; האָב איך אין פּוסטע סטעפן און מידבאַריעס געוואַנט דערט, נעכט און שפּעטע נעכט אָף די בערג געקלעטערט...

אַבער זיי שידן זיך אָפּ מיט דער אינטאַנאַציע (אין שריפט — מיט דער אָפּוועזנהייט פון קאָמעס באַם צווייטן קאָארדינאָרן טייל). דעריבער האָב איך זיי פאַרעכנט צו סימעט־רישער קאָארדינאָרונג פון אַקוואַטיוון. (אַגעוויזן איז דאָ ניט שייַעך דער קריטערי פון פרעדי־קאָסט־מיטשטימונג).

24. 9) סינטאַגמע מיט בייזאָך — 3 מאָל: שטיל און, ווי גאָרניט ניט געווען, רויק און טאַמעוואַטע מיט אַ פּאָדערשט מאַלפּע־הענטל אין נאָז און אין נעולע־כער צו קאַליפען גענומען (אַדווערב און בייזאָך); מיין ענטפּער איז מיין לעבן און וואָס ס'וועט מיך טרעפן (נאָמינאַטיוו און בייזאָך); ווייט־ווייט, אַקעגן מיר, און וווּ די זון האָט זיך געזעצט, האָט זיך עפעס אַ קליין און דאָרטיק כּייעלע באַוויזן (פרעפּאָזיטיוו און בייזאָך).

25. 19) פּאַלן טייל איך אויס אין אַ באַזונדער קאָטעגאָריע קאָארדינאָרונג מיט אַנאַמאַלער קלאַמערונג, ד.ה. מיט אַנאַמאַלער באַציונג צווישן די איינגעקלאַמערטע און אויסערקלאַמערקע טיילן. אָט זיינען זיי:

א) איך ניט איר און זי ניט מיר קיין וואָרט ניט געזאָגט. פּאַנאַנדערגעוויקלט וועט עס הייסן: איך ניט איר קיין וואָרט ניט געזאָגט און זי ניט מיר קיין וואָרט ניט געזאָגט. אין די צוויי זאַצן זיינען די סוביעקטן 1—איך און זי, און דאָטיוון—איר און מיר; דער ווערב—אַ שוטפּעסער. אַז דער ווערב ווערט אויסגעקלאַמערט, באַקומט זיך, אַז אַ טייל איינגעקלאַמערט איז סובאָרדינאָרט צום אויסערקלאַמערקן, און אַ טייל, אַדעראַבע, סובאָרדינאָרט צו זיך דעם אויסערקלאַמערקן ווערב:

איך נישט איר און זי נישט מיר קיין וואָרט נישט געזאָגט.

די באַזונדערקייטן פון דער קאָארדינאָרונג ווייזט זיך אַנזעענדיק אַרויס אין דער סכּעמע פון די באַהעפּטן 2:

1 קיין פּרעזאַנוואָרט האָב איז דאָ נישט, אָבער ער איז פאַרשפּאַרט דורכן פּריערדיקן זיינען (זיי־נען מיר אַ צייט איינס קעגן אַנדערן געזעסן, איך ניט איר...) דעריבער נעם איך זיך די רעכט צו רופן איך און זי סוביעקטן.

2 וועגן סכּעמאַטיזירונג פון באַהעפּטן—ז. מיין „ידישע גראַמאַטיק“ ז. 143 א. וו.

דער און (+) דארף דאָ שטיין ערגעץ אינמיטן סכעמע און פאַרבינדן די פונקטירליניעס איך—נישט איר און זי—נישט מיר.
 (ב) א צווייג צו א צווייג און א שפענדל צו א שפענדל צוגעלייגט.
 ענלעך צום פריערדיקן, נאָר אין די קלאַמערן זיינען דאָ אַקוואַטיוון און פּרעפּאָזיטיוון, ניט קיין סוביעקטן. סכעמע:

(ג) פלאַם באַ פלאַם און צווייג באַ צווייג געלע האָבן זיך אָנגענומען. ענלעך צום באַהעפט אַ.

(ד) כ'בין אַלט און באַ גאַרניט געבליבן.
 די סכעמאַטיוזירונג וועט דאָ קיין באַזונדערהייט ניט אַרויסווייזן (די סכעמאַטיוזירונג, ווי זי איז באַשריבן אין „גראַמאַטיק“, איז אַ גאַנץ אויבערפלדעכלעכער אַנאַליזיר-מיטל). אָבער אַז מיר באַטראַכטן די באַציונג פונעם אויסערקלאַמערקן „בין“ צו די איינגעקלאַ- מערטע „אַלט“ און „געבליבן“, זעען מיר, אַז פאַר אַלט איז בין אַ קאָפּולע און פאַר געבליבן אַ קאָניוגאַטיווער הילפווערב. (מיר דוכט, אַז דער פאַקט גופע פון דער קאָאַרדיני- רונג צווינגט אופנעמען בין לעגאַבע געבליבן אויך קימאַט פאַר אַ קאָפּולע, ד. ה. געבליבן ווערט דאָ קימאַט אַן אַדווערב, אַסאַצייירט זיך מיט אַן אַדיעקטיוו: כ'בין אַן אַלטער און באַ גאַרניט געבליבענער. אויב ס'איז אַזוי, ווערט דאָ אופגעלעבט אַן אַלטע פאַרמע (די פאַרגאַנגענהייט מיט בין שטאַמט פון דער פאַרבינדונג קאָפּולע+אַדווערב)—אַ דערשיינונג, וואָס קומט פאַר באַ ניסטערן אין אַנדערע פּאַלן אויך).

(ה) צוגעגאַן איז דער אַלטער נאָכן יעגערס אַוועקגיין צו מיר דעמאָלט, אַ שטילער און בעסאָד מיט זיין הויכער פיגור צו מיר צוגעטראָטן...
 איינגעקלאַמערט אַ שטילער און בעסאָד, אויסער קלאַמערן צוגעטראָטן. אָבער בעייס בעסאָד איז סובאַרדינירט צום אויסערקלאַמערקן צוגעטראָטן, איז אַ שטילער סובאַרדינירט איינצייטיק צו צוגעטראָטן און צו דער אַלטער.
 (2) מאָל קומען פאַר קאָאַרדינירונגען פון אַדיעקטיוון מיט טאָפּעלער ציונג: אומע- טיקע און עלנטע פלעגן זיך... די וועגן ציען; פון מאָל צו מאָל, פון איין מאָל צום צווייטן, די זון שוין אַ פאַרגאַנגענערע און אַראָפּגעזעצטערע געפונען. אָבער ווייל דאָ האָבן אין יעדן פאַל ביי דע איינגעקלאַמערטע אַדיעקטיוון אַ טאָפּעלע ציונג, האָבן איך זיי פאַרעכנט צו נאָרמאַלער קאָאַרדינירונג פון אַדיעקטיוון).

(ו) אָפּגעקערעוועט האָט זיך דער אַלטער פון מעס פון קוקן, ער אַף פריער און איך נאָך אים.

אַנאַלאָגיש מיטן באַהעפט אַ. מערניט דער ווערב איז דאָ (אין צווייטן באַהעפט) פאַר- שפּאַרט, ווייל ער קומט-פאַר אין ערשטן. (כ'האַלט די ציטירטע פּראָזע פאַר צוויי באַהעפטן, ווייל ניטאָ קיין גראַמאַטישע פאַרבינדונג צווישן אָפּגעקערעוועט האָט זיך און ער).

(ז) שטיל און איינער אַליין בין איך דאָן אונטער אַ בוים געלעגן. אַנאַלאָגיש מיט ה.

1 וועגן טאָפּעלער ציונג ז. „ירישה גראַמאַטיק“ ז. 116.

ט) האָבן זיי זיך אזוי געשפּאַנט דער פון דער זייט און יענער פון דער צווייטער. דער און יענער — אפּאָזיציעס צו זיי. די סכּעמע איז:

י) ווייט און איינע אליין פלעג [זין] אזוי אָף ווייטע פעלדער פאַרפאלן ווערן. אַנאַלאָגיש מיט ה.

כ) דעם שטעקן אין האַנט און די טאַרבע אָף פלייצעס גענומען. אַנאַלאָגיש מיט ב.

ל) זיינען מיר ביידע, דער וועכטער פריער און איך נאָך אים, אָף אַ שוועל פון אַ גרויסן און ליכטיקן כיידער שטיין געבליבן. אַנאַלאָגיש מיט ט.

מ) אַ טיש, וואָס איז אין גרויסן און אין מיטן כיידער געשטאַנען. גאָר אַ צעבראַכענע קלאַמערונג. איינע פון די איינגעקלאַמערטע סינטאַגמעס, אין גרויסן, איז סובאַרדינירט צום אויסערקלאַמערקן כיידער, די צווייטע — אין מיטן — סובאַרדינירט צו זיך כיידער.

(אין גרויסן + אין מיטן) כיידער.

סכּעמאַטיזירן דאָס פאַרשוועריקן איך זיך. ס'דאַרף זיין עפעס ענלעכס צו אַזאַ סכּעמע:

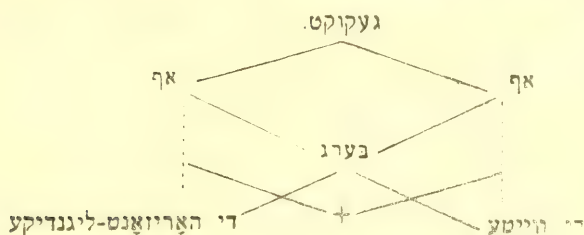

(כ'נעם דאָ אָן אין מיטן פאַר אַ פרעפּאָזיטיוו, וואָס כיידער איז צו אים אָן אַפּאָזיציע, ווי אין עק שטאַט א. ד. גל. „גראַמאַטיק“ ז. 125). ווען ניט די קאָאַרדינירונג מיט אין גרויסן, וואָלט אין מיטן געווען פּאַשעט אַ פרעפּאָזיציע, אָבער קאָאַרדינירונג איז, ווייזט אויס, מעסוגל ווי ווייט מעגלעך אויסצוגלייכן די קאָאַרדינירטע טיילן. קאָאַרדינירונג פון אדיעקטיוו מיט פרעפּאָזיציע איז נאָך ווייניקער מעגלעך, ווי קאָאַרדינירונג פון סובאַרדינירטן צו עפעס מיט סובאַרדינירן צו עפעס).

נ) מיט קאָפּ אין וואָלקן און מיט פיס אין אָפּגרונט אַנגעשפּאַרט. אַנאַלאָגיש מיט ב.

ס) אָף די ווייטע און אָף די האַרזאָנט-ליגנדיקע בערג געקוקט. די פרעפּאָזיציע ציט זיך ניט צום אדיעקטיוו, נאָר צום סובסטאַנטיוו, און דאָ איז זי איינגעקלאַמערט צוזאַמען מיטן אדיעקטיוו. באַקומט זיך אַ געבראַכענע קלאַמערונג. סכּעמאַ-

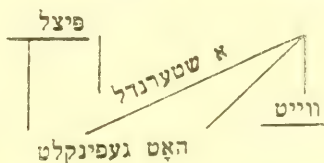
טיש אַרויסווייזן קען מען עס, אויב מיזאַל אין דער סכעמע שרייבן די פּרעפּאָזיציע באַ-
זונדער (ניט, ווי געוויינלעך, מיטן סובסטאַנטיוו):

(ע) מיט די אויגן צו דער ערד און מיטן האַלדזאון נאַקן צום הימל
אויסגעדרייט. אַנאַלאָגיש מיט ב.

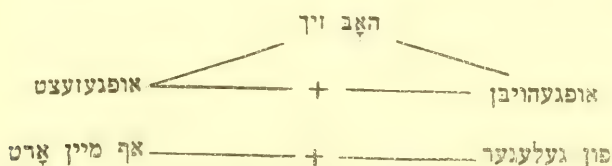
(פ) האָט אין הימל אַ ווייט און פּיצל שטערנדל געפּינטלט.

אַנאַלאָגיש מיט ג. ווייט איז סובאַרדינירט צו שטערנדל, און שטערנדל איז
סובאַרדינירט צו פּיצל. די סכעמע דאַרף זיין עפעס אַזאָ:

(ז) אופגעהויבן און אופגעזעצט האָב זיך אַף מיין אָרט און פון גע-
לעגער דעמאַלט.

אויב אַנעמען, אַז דאָס באַטייט: אופגעהויבן פון געלעגער און אופגעזעצט אַף מיין
אָרט, באַשטייט דאָ די באַזונדערקייט אין דעם, וואָס באַ צוויי אונ'ען איז דאָ נאָר איין
אויסקלאַמערונג (מער ניט מיט אַן אומנאַרמאַלן ווערטער-סיידער). די סכעמע איז (אויב
באַצייכענען קאָאָרדינירונג מיט אַ פּלוס):

אויב די פּריערדיקע סכעמעס (א, ב, ל) האָבן אויסגעוויזן צו קאָמפּליצירט, ווייזט-אויס
אַט די צו איינפאַך פאַר צוויי „פּלוסן“.

(ק) אויסגעוואָרט האָבן מיר זיך אַזוי, איך פון דער זייט און יענער פון זיי-
נער. אַנאַלאָגיש מיט ט.

26. קאָאָרדינירונג צווייטע גראַד (רייען-רייען) האָב איך, ביכלאַל, ניט אויס-
געטיילט; אייניקע זיינען דערמאָנט געוואָרן אין די פּריערדיקע רובריקעס (סימעטרישע און
ניט-סימעטרישע). נאָר 2 רייען-רייען, וואָס קענען ניט איינגעשלאָסן ווערן אין אַנדערע
רובריקעס, ברענג איך דאָ:

אַזוי און נישט געגלויבט און אַזוי און מוירע-האַבנדיק. יעדע ערשטע
ריי איז אַן אַסימעטרישע (אינוואַריאַנט מיט אדווערב), די רייען-ריי — אַ סימעטרישע.

אָזוי און שוויגנדיק, און אָזוי און מענוכעדיק.
דאָסעלבע.

אַגעווי: באַ ניסטערן איז אַן אָפטע דערשיינונג בינדוואָרטלעאָזיקע רייען־ריי, צ. ב. אַוונטיק און פאַרטראַכט, צוגעבויגן און אַלטלעך. דאָ דינען די בינדווערטער און צו בילדן צוויי ערשטע רייען, און די רייען ווערן קאָארדינירט אין אַ רייען־ריי אָן אַ בינדוואָרט, מיט בלויזער אינטאַנאַציע. אָבער דאָס גייט אַרויס פון די רעמלעך פון דער טעמע. 27. אין אַ באַזונדער קלאַס דאַרף מען אויסטיילן און אין אַן אָנהייב פראָזע (נאָך אַן אָפשטעל אָדער אין אָנהייב רייד). גי קען מען זאָגן, אז אין אַזאַ פאַל דינט און צו קאָארדינירן? אויב יאָ—איז וואָס קאָארדינירט ער? צי דאָפּקע די פראָזע מיט דער פריערדיקער פראָזע? צי עפשער אַ גאַנצן „אָפּזאַץ“ (אַ גרופע פראָזעס) מיט אַן אָפּזאַץ? צי עפשער דאַרף מען דאָ איינזען ניט קאָארדינירונג (צי „ניט אָזוי קאָארדינירונג“), נאָר עפעס אַן אַנדער פונקציע? די פראָגעס לאָזן איך דערווייל אָפּן.

און נאָך אַ פּויע קומט־פאַר 153 מאָל, פון זיי 107 מאָל אין אווטאָרס רייד און 46 מאָל אין רעפּליקעס פון די פּערסאָנאַזשן.

ביישפּ: און צום דריטן מאָל האָט די באַבע גערופּן... (פריער איז אַ פונקט).
און אויסגעדרייט האָט זיך באַלד צו מיין געלעגער דער אַלטער... דאָ איז נאָכן און אַ פאר-טיציפּ; אַזאַ ווערטערסיידער קומט־פאַר 45 מאָל (פון די 107 פאַלן מיט און אין אווטאָרס רייד).
און וואָס געבראַכט פון ווינט?; דאָ איז נאָכן און אַ פּרעג־פּראָנאַם; אַזאַ ווערטער־סיידער קומט־פאַר 27 מאָל (פון די 46 פאַלן מיט און אין אָנהייב רעפּליקע).
אין עטלעכע פאַלן איז פאַרן און אַ פּילפונקט, וואָס דינט פאַר אַן אָפשטעל (פראָזע־שלוס). אין 2 פאַלן האָבן איך און נאָך אַ צווייפונקט באַטראַכט אַלס און אין פראָזע־אָנהייב (און הער מיך אויס: און לערן אים...; און זע און הער: און קער זיך אים...; איך מיין, ווען דאָ וואָלט זיין קאָארדינירונג פון זאַצן, וואָלט קיין צווייפונקט ניט געווען). אין 3 פאַלן האָבן איך און נאָך אַ קאָמע אָנגענומען פאַר און אין פראָזע־אָנהייב:
— שוין גרייט,— און זיי באַבע האָט דעם אַלטן אָף דער שיסל און אָפּן טיש אָנגעוויזן (עפּ־שער פּאָשעט אַ דרוק־פעלער? יעדנפאַלס לייגט זיך דאָ ניט אָפּן סייכל קיין קאָמע־אינטאַנאַציע);
— גיי געזונט, גייער,— און מיר־האַבן זיך צעשיידט (דאָסעלביקע);
— הער מיך אויס,— און די קוקו האָט אָנגעהויבן... (דאָסעלביקע).
28. אַ רעוומע— אין טאַבעלע 2.

ט א ב ע ל ע 2

1017	—	—	פּערסעקטיווישע קאָארדינירונג
—	68	—	זאַצן
—	3	—	האַלב־אָפּענע באַהעפטן
—	937	—	סינטאַגמעס (און פּעסטע גרופּעס)
—	—	747	סימעטרישע קאָארדינירונג
—	—	165	אַסימעטרישע קאָארדינירונג
—	—	19	אַנאַמאַלע קלאַמערונג
—	—	2	סימעטריש־אַסימעטרישע רייען־ריי
—	—	9	קאָארדינירונג אין גרענעץ פון וואָרט
60	—	—	ניט פּערסעקטיווישע קאָארדינירונג
153	—	—	„און“ אין אָנהייב פראָזע
1226	—	—	

29. מיר זעען, אַז דער גרעסטער טייל „אוינען“ ווערט באַנוצט פולשטענדיק נאָרמאַל (סימעטרישע קאָאָרדינירונג פון סינטאָגמעס, זאַצן א. א. וו. — העכער 2/3 פון דער גאַנצער צאָל). דאָס איז פאַרשטאַנדיק: גענוג, באַ 1/3 אוינען זאָלן באַנוצט ווערן אַנאַמאַל, ס'זאָל זיך שוין לאָזן שטאַרק פילן.

פון די אַנאַמאַליעס זיינען די אָפּטסטע, ווי מיר זעען, פאַרשטערונג פון סימעטריע און „און“ אין אָנהייב פראָזע. ווייניקער קומט פאַרשטערונג פון פערספעקטיוו (דערביי קומט קיין איין מאָל ניט פאַר די געשמאַקלאַזיקע קאָאָרדינירונג פון אַ וואָרט מיט אַ וואָרט-טייל, פונעם טיפּ „פאַרטייִשע און קאָמיו־ג־קעמעלעך“, וואָס איז אזוי פאַרשפרייט אין דער צייטונג-שפראַך). נאָך זעלטענער קומט קאָאָרדינירונג מיט קאָמפליצירטע באַציונג צווישן די איינגעקלאַמערטע און די אויסערקלאַמערטע ווערטער.

30. דיִדאָזיקע דערלערנונג איז אַבסאָלוט ניט גענוג. נאָך שטאַנדפונקטן פאַדערן אַנ־געווענדט צו ווערן. אָט צ. ב. דער באַנוץ פון קאָאָרדינירונג (און) אַנשטאַט סובאַרדיני־רונג. ניט נאָר צווישן אַסימעטרישע קאָאָרדינירונגען (שטיל און זיך אָנגעקוקט; די גאַנצע צייט און בעשאַס־מייסע, אָף דער ערד, וואָס באַ מיין געלעגער געקוקט), נאָר אַפילע צווישן סימעטרישע (שטיל און כליפענדיק בין איך באַ אים, און געדריקט פון אים, אין זיינע הענט אזוי געלעגן), — טרעפן מיר פאַלן, ווען די קאָאָרדינירטע ווערטער וואָלטן איינגעטלעך געזאָלט זיין סובאַרדינירט איינער צום אַנדערן: שטיל זיך אָנגעקוקט; די גאַנצע צייט בעשאַס־מייסע... געקוקט; שטיל כליפענדיק בין איך... ס'איז אָבער אָפט שווער צו דערווייזן (אַביעקטיוו), אַז די קאָאָרדינירונג פאַרבייט סובאַרדינירונג.

31. ס'וואָלט, ווייטער, קעדיי געווען איינצוטיילן די קאָאָרדינירונגען פון סינטאָגמעס אָף צוויי קלאַסן: קאָאָרדינירונג פון סינאַנימען (צ. ב. שטיל און שווייגנדיק) און פון ניט־סינאַנימען (צ. ב. שטיל און וואָרטנדיק). מע וואָלט געדאַרפט באַזונדער אויס־טיילן קאָאָרדינירונג פון איין און דעמוזעלביקן וואָרט, צ. ב. איך וועל קלאַפן און קלאַפן, און די מער פאַרשפרייטע דערשיינונג־קאָאָרדינירונג, וווּ דער צווייטער טייל כּאָזערט איבער דעם ערשטן, נאָר מיט אַ צוגאַב: גראָבן און אונטער־גראָבן; צייט און צייטן; טעג און גאַנצע טעג; צו מיר און אָף טעפּ צו מיר; לאַנג און זייער לאַנג.

32. אין מעשעך פון מיין אַרבעט האָבן זיך נאָר אָנגעמערקט אַסאַך קלענערע, טפּעצ־עלע פראָגעס צו ניסטערס סטיל, צ. ב. די פאַרטיילונג פון דאַטיוו־קאָאָרדינירונג און פּרע־פּאָזיטיוו־קאָאָרדינירונג, אַנדערש גערעדט: די איבערכאָזערונג פון דער פּרעפּאָזיציע באַם צווייטן קאָאָרדינירטן סובסטאַנטיוו. פאַראַן: פון איר אָרט און לאַנגן אָוונט־זיצן, אָן איבער־געכאָזערטער פּרעפּאָזיציע, און פאַראַן: פון שטאַמען און פון גראָזן, מיט איבערגעכאָזערטן פון. ווי ס'איז צו זען פון טאַבעלע 1, קומט־פאַר די איבערכאָזערונג אַ צוויי דריי מאָל אָפטער ווי די פאַרשפאַרונג. באַ איינצלנע פּרעפּאָזיציעס איז דער אונטערשייד נאָך גרע־סער: אין קומט־פאַר 13 מאָל איבערגעכאָזערט און 1 מאָל פאַרשפאַרט. אָן וואָס ווענדט זיך דער אויסוואַל צווישן די צוויי מעגלעכע קאָנסטרוקציעס? עפשער אָן ריטס, אייפּאָניע, עפשער אָן סינטאַקסישן בוי אָדער סעמאַנטישער זייט.

אָדער אַזאַ פּאַקט: באַ קאָאָרדינירונג פון אַדווערבן איז אָפט איינער פון זיי אַ פאַר־טיציפּ: שוואַך און צוגעשלאַגן, אָוונטיק און פאַרטראַכט, צוגעבויגן און אַלטלעך, מיד און אָפּגעשוואַכט. אַמאַל באַנוצט ניסטער אַזאַ פאַרטיציפּ, וואָס געוויינלעך קומט ער אַלס אַדווערב ניט פאַר: שטיל און געשלאַפן (= שטיל און שלאָפנדיק) 1.

1 דער טעקסט איז אַזאַ: דערווען האָבן איך, ווי שטיל און געשלאַפן, איינגענאַרעט און פון אויבערקלייד דאָס פּאַניגן נישט אַרויסגעווען, איז אַ נאַכט־וועכטער באַ דער ראַנד פון הייל אָף אַ שטיין געזעסן... איך מיין, אַז מע קען דאָ ניט האַלטן געשלאַפן פאַר קיין קאָניגאַטיוו פאַרטיציפּ.

צי אפילע דער פארגלייך פון די ציפערן: 35 קאָאַרדינירונגען פון אַדיעקטיוון און 155 קאָאַרדינירונגען פון אַדווערבן. דאָס פירט צום געדאַנק, אַז באַ ניסטערן מוז ביכלאל (ניט נאָר באַ קאָאַרדינירונג) זיין מער אַדווערבן ווי אַדיעקטיוון. אויב דאָס זאָל באַשטע-טיקט ווערן (דאָס דאַרף מען אויסצייילן), הייסט עס, אַז ער האָט ליב מער כאַראַקטעריזירן אַ טוינג, איידער אַ פּערזאָן אָדער אַ זאַך. צ. ב.: אָוונטיק און פּאַרטראַכט, צוגעבויגן און אַלטלעך האָט די באַבע דאַן אַ צווייג צו אַ צווייג און אַ שפּענדל צו אַ שפּענדל צוגע-לייגט. דעם אַטריבוט אַלטלעך וואָלט מען געקענט אָפּטראַגן ניט דאַפּקע צו דער טוינג (צוגעלייגט), נאָר צום סוביעקט (באַבע). קליין און פּאַרלאַזט, אַלט און טויבלעך איז פון אויבן אַ כורווע־שטיבעלע געשטאַנען. קליין, אַלט און אַפּילע פּאַרלאַזט און טויב-לעך זיינען גיכער אַטריבוטן פונעם שטיבעלע, איידער פון זיין שטיין. איבערקנדיק די אַטריבוטן פונעם טוער צו דער טוינג, דערגרייכט ניסטער אַ געוויסן עפעקט, וועלכן מע דאַרף ערשט פּאַרמולירן (עפּשער וואַקלדיקייט, ניט־עפּסטקייט, אַזוי צו זאָגן קאָנטור־לאַזי-קייט פון די כאַראַקטעריסטיקעס?).

33. ווּניט־ווּוּ האָב איך געגעבן אָנמערקונגען וועגן ווערטער־סיידער, צ. ב. נאָך און אין אָנהייב פּראַזע קומט אָפּט דער פּאַרטיציפּ אָדער, אין אַ פּראַגע, דער פּרעגוואַרט. אַט דעם מאַמענט—ווערטערסיידער—וואָלט אויך קעדיג געווען דערלערנען ספּעציעל און אויספירלעכער.

34. די ריטמישע און די אייפּאַנישע זייט פון די קאָאַרדינירונגען, צ. ב. די לענג (צאָל טראַפּן), צאָל אַקצענטן פון ביידע קאָאַרדינירטע טיילן—אויך אַ פּראַגע, וואָס ציט אופּמערקזאַמקייט. אַליטעראַציעס באַ קאָאַרדינירונגען קומען, דוכט זיך, זעלטן פּאַר (גע-זעצט און געזעטיקט; לאַנד און לאַנג).

35. זעלבסטפּאַרשטענדלעך, אַז די דערלערנונג פון ניסטערס און דאַרף זיך ניט באַ-גרענעצן מיט איין ווערק זיינעם. אַנדערע ווערק קענען אַרויסווייזן נייע טיפּן קאָאַרדיני-רונגען.

36. לעסאַף, ווענדנדיק זיך גאָר אין אַן אַנדער ריכטונג: מע וואָלט געדאַרפט דער-לערנען דעם גענעזיס פון ניסטערס אייגנאַרטיקן און, די שפּראַכלעכע (סטיליסטישע) ווירקונגען. אייניקע אַנאַלאַגיעס בעטן זיך אַליין (און אין אָנהייב פּראַזע—אין געוויסע העברעיִשע סטילן; מעגלעך, אַז אויך ניט־סימעטרישע און ניט־פּערספּעקטיווישע קאָאַרדיני-רונגען האָבן זייער מאַקער אין העברעיִש). מע דאַרף אָבער דורכפירן און דורכקריטיקירן די אַנאַלאַגיעס סיסטעמאַטיש.

כאַרקאָוו, יולי 1927.

נייע מאטעריאלן צו אליהו הלויס המבדיל-ליד

1. אריינפיר

פריער א פאר באמערקונגען צום אריינפיר:

בעייס איך האב פארעפנטלעכט אין „צייטשריפט“ № 1 דעם „המבדיל“, האב איך ניט געוווסט, אז כוץ דער באדלעיאנער האנטשריפט (פארקירצט: B) פון דעם ליד (וואס איך האב פארעפנטלעכט), איז פאראן א צווייטע האנטשריפט אין דער ביבליאטעק פון Trinity College אין קעמברידזש (פארקירצט: C): דידאזיקע ביבליאטעק האט ניט געהאט קיין געדרוקטן קאטאלאג פון אירע העברעיִשע האנטשריפטן.

הארבסט 1926 האט מיר ד״ר ווינרייך (ווילנע) צו וויסן געגעבן וועגן C. מאַקס עריקן האב איך צו פארדאנקען די צוגעשיקטע אַפּשריפט פון די ערשטע 26 סטראַפּעס; שפּעטער האב איך געקראָגן אַ פּאָטאָגראַפֿישע קאָפּיע פון גאַנץ C.

דעם פאָרגלייך פון די צוויי וואַריאַנטן מאַך איך אין דעם „אַריינפיר“ אין דעם קאָפּיטל „דער טעקסט, וואַריאַנטן“.

דאָ וויל איך בלויז זאָגן וועגן דעם „אַריינפיר“ גופּע: פון ליטעראַריש־טעכנישע צוועקן וועגן שרייב איך דעם „אַריינפיר“ אַזוי, פּונקט ווי דעם לייַענער וואָלט שוין געווען באַקאַנט דער טעקסט C. דאָס נייטיקסטע, וואָס מע באַדאַרף האָבן צו קריגן אַ באַגריף וועגן C, גיב איך אין דער ביילאַגע: די סטראַפּעס, וואָס זיי פעלן אין B, אָדער זיינען גרינטלעך אַנדערש ווי אין B. קלענערע וואַרט־וואַריאַנטן מוז איך איצט לאָזן פאַלן (איך וועל דאָס באַזאָרגן מיט דער צייט באַ אַ ספּעציעלער אויס־גאַבע). דאָס, וואָס מע וואָלט געקאָנט טון זייער לייכט, קלאַר פאַרן אויג, אין אַ מינימום פּלאַץ אין אַ קריטישן אַפּאַראַט צו B, ווען איך זאָג געווען האָבן ביידע רעצענזיעס מיט־אַמאָל, דאָס וואָלט איצט, ווען B איז שוין געדרוקט, אָנגעקומען אַסאַך שווערער פאַר מיר און פאַר דעם לייַענער. איצט איבערדרוקן ווידער C גאַנצערהייט איז ניט קעדיני.

אין די באמערקונגען צום ליד־טעקסט (B) האב איך געזאגט האשאַרעס, געבעסערט דעם טעקסט. מיט C אין האנט לאָזט זיך זאָגן, וואָס דערפון איז ריכטיק און וואָס ניט. דאָס טו איך אין אַ באַמערקונג¹. דאָ וויל איך זאָגן דאָס וויכטיקסטע: ס׳איז ריכטיק מיין האַשאַרע, אַז „המבדיל“ האָט געמוזט האָבן 75 סטראַפּעס, מעמיילע פעלן אין B 20 סטראַפּעס (באַמערקונג 6 צו סטראַפּע 52). דידאָזיקע 20 סטראַפּעס האָבן זיך געפונען אין C. גענויער וועגן דעם — אין „אַריינפיר“; זע אויך די „פּראַגמענטן“.

מאַכמעס דער אויסלייג־סיסטעם, וואָס איז אָנגענומען פאַר דער „צייטשריפט“ (דער צייכן „י“ פאַר i), מאַכמעס מאַנגל אין אייניקע צייכנס („י“ א. אַז. ו.), צומטיל מאַכמעס

פארזען אין דער קאָרעקטור (איך האָב די קאָרעקטור ניט געזען),— איז B אַרויס מיט אַסאַך גרייזן. די פאַרבעסערונגען וועט דער ליינער געפינען אין „צייטשריפט“ № 2. מע דאַרף זיי שטאַרק אין זינען האָבן צו פאַרשטיין ריכטיק סײַ דעם טעקסט B, סײַ דאָס, וואָס איך זאָג דאָ ווייטער וועגן דעם אין אייניקע שטעלן אין „אַריינפיר“.

דער טעקסט, וואַריאַנטן.

דאָס המבדיל-ליד געפינט זיך אין צוויי וואַריאַנטן: (1) אין דער באַדלעיאַנער זאַמל-האַנטשריפט № 1217 (לויט קאַטאַלאָג נייבויער) פּאָליאַ a203—b206, וואָס איז געשריבן דאָס יאָר 1553.

וועגן דער טעכנישער אויסשטאַטונג פון דעם מאַנוסקריפט האָב איך שוין דערמאַנט אין מיין אַרטיקל „אַ געשריבענע יידישע ביבליאָטעק“ א. אַז. וו. („צייטשריפט“ ו, ז. 142 א. ו.).

(2) אַ צווייטער וואַריאַנט געפינט זיך אין אַ זאַמלהאַנטשריפט אין דער ביבליאָטעק פון Trinity College אין קעמברידזש. דער מאַנוסקריפט האָט אף זיך דעם ביבליאָטעק-שיפּר Add. Ms. 136 (C), האָט 31 בלאט אין 40. „המבדיל“ פאַרנעמט דאָ די פּאָליאַס a4—b9. מיר איז באַקאַנט פון דעם מאַנוסקריפט די פּאַטאַגראַפישע קאָפּיע פון „המבדיל“ און פון א צווייט ליד אליהו הלוי'ס מיט דער אופשריפט „צור משלו אכלנו“ א. אַז. וו. (פּאָליאַ a2—b3),— אַ וואַריאַנט פון דעם ליד: „אויף די שרפה בון וונידיג“, וואָס געפינט זיך אין דער פריער-דערמאַנטער באַדלעיאַנער זאַמלהאַנטשריפט, אויך פּאָליאַ a258—b261 (באַ מיר אין דעם אינהאַלט-פאַרצייכעניש № 20). קיין שום יעדעס וועגן דעם אָפּשרייבער, וועגן דער דאַטע, וועגן דעם אָרט זיינען ניט פאַראַן.

איך קאָן נאָר מעשאַרע זיין, לויט דעם אויסלייג (זע ווייטער), אַז דער שרייבער-קאָפיסט איז געווען אַ דייטשישער ייד, אָדער אַז געשריבן איז דאָס געווען אין דייטש-לאַנד.

B האָט 55 סטראָפּעס, C—68^{1/2}. אין ביידע איז ניטאָ דער גאַנצער אורטעקסט; ס'פעלט. אין C איז דאָס קלאָר: די סטראָפּע LXIX (= XLVII B +) האָקט זיך איבער אף דעם דריטן פּערן באַ די ווערטער „הב דיר דו“ גאָר סאָף בלאט b9; ס'איז איבערגעטראָגן (ד. ה. צוגעשריבן פון אונטן, אויסער דעם טעקסט) פאַר דער נאָענסטער בלאט דאָס וואָרט „איש“. אָבער 10: הייבט זיך אָן מיט אַ מיט פון עפעס אַ פּראָזאָישער מיסע. ניקער, אַז אַ בלאט פונעם מאַנוסקריפט איז פאַרלאָרן געגאַנגען.

ס'איז אָבער ניט שווער צו ווייזן, אַז אין B פעלט אויך, כּאַטש לויט דעם אינהאַלט נאָך פינט מען דאָס ניט, די לאַגישע קייט איז אין ערגעץ ניט איבערגעריסן. אַ קלאָר אָנ-צוהערעניש קריגן מיר אין B LII 3, 4:

„דער ריים דער הוט אזו ויל גזיך

אַז דו איז בגמטריא לילה“.

דאָס הייסט די מעטריק („געזעץ“) פון דעם ליד באַטרעפט 75—(דאָסזעלבע, וואָס דער באַטרעף פון די אויסעס „לילה“).

יידאָזיקע צאָל קאָן דאָ ניט אָנגיין ניט אף דער צאָל פּערזון (4×55=220) און ניט אף דער צאָל טאַקטן, וואָס איז, נאַטירלעך, נאָך גרעסער. בעכּיין מוז דאָ געמיינט זיין די צאָל סטראָפּעס. האָבן מיר שוין דאָ דעם ענטפּער אויך: דער אורטעקסט כּון „המבדיל“ האָט גע-מוזט האָבן 75 סטראָפּעס. קלאָרער זעען מיר דאָס, ווען מיר פאַרגלייכן די טעקסטן B און C.

די סכעמע אָפן ערשטן קוק, ד. ה. אַקעגגעשטעלט פאַראַלעל די אַלצייע סטראָפּעס, איז אַזאַ (די קלענערע וואָרט-וואַריאַציעס אינגאַריר איך דאָ):

C	B	
I	I	1-טע גרופע
ניטאָ	II	
II	ניטאָ	
ניטאָ	III	
III	ניטאָ	
VI	IV	
IV	ניטאָ	
V	V	
XXV-VII	ניטאָ	2-טע גרופע
XXXV-XXXVI	XV-VI	3-טע גרופע
XXXVII-XXXVIII	ניטאָ	4-טע גרופע
LXVIII-XXXVIII	XLVI-XVI	5-טע גרופע
LXIX + 2, 1/2 פון 3.	XLVII + 2, 1/2 פון 3	6-טע גרופע

דאָס הייסט אַזוי:

- 1) אין דער ערשטער גרופע האָבן מיר 5 סטראָפּעס B און 6 סטראָפּעס C. דערפון גלייכן זיך 3 סטראָפּעס (B = I, IV, V, VI, VII).
  - 2) אין דער צווייטער גרופע, ד. ה. לויט דעם אינהאַלט נאָך צווישן B V און B VI גייט אין C אַ צאָל 19 סטראָפּעס (VII-XXV), וואָס האָבן ניט זייער גלייכן אין B.
  - 3) אין דער דריטער גרופע גייט אַ צאָל 10 סטראָפּעס איינע און דיזעלבע אין B (VI-XV) און אין C (XVI-XXXV), און אין דעמזעלבן לאַגיש-אינהאַלטלעכן סיידער אין ביידע, סטראָפּע קעגן סטראָפּע.
  - 4) די פערטע גרופע ווייזט אונדז ווידער אַן איבערייס אין פאַראַלעליזם: C האָט צוויי סטראָפּעס (XXXVI-XXXVII), וואָס האָבן ניט זייער גלייכן אין B. (לויט דעם אינ-האַלט נאָך-שטייען זיי צווישן B XV און B XVI).
  - 5) ווידער אַ גלאַטער פאַראַלעליזם: 31 סטראָפּעס B (XVI-XLVI) זיינען דאָסזעלבע, וואָס 31 סטראָפּעס C (XXXVIII-LXVIII) און אין דעמזעלבן סיידער. סטראָפּע קעגן סטראָפּע.
  - 6) וועגן דער זעקסטער גרופע דאַרף געזאָגט ווערן דאָסזעלבע, וואָס וועגן דער 5-ער: דאָס ביסל, 2 1/2 פּערזן, וואָס איז געבליבן פון LXIX איז דאָסזעלבע, וואָס די 2 1/2 פּערזן אין B XLVII. ווייטער פעלט אין מאָנוסקריפט C אַ בלאַט (זע פריער ז. 149). פון איינפאַכקייט וועגן וועלן מיר ווייטער די גרופע ניט נעמען אין באַטראַכט.
- ווען מיר זאָלן אָנעמען, אַן איז C גייט ווייטער קעשורע דאָסזעלבע, וואָס אין B, וואָלטן מיר געהאַט אַזאַ בילד:

א B האָט 55 סטראָפּעס; C—77 (68+9, וואָס פעלן אַקעגן B, ווייל ס'פעלט אַ בלאַט).

ב B און C האָבן אַלציינע 3+10+31=44 סטראָפּעס.

ג B האָט 2 סטראָפּעס, וואָס האָבן ניט זייער גלייכן אין C (זע גרופּע 1).

ד C האָט 3+19+2=24 סטראָפּעס, וואָס האָבן ניט זייער גלייכן אין B. איצט לאָמיר זיך צוקוקן צום אינהאַלט, דערווייל נאָך פון אויבנוף. דאָס קלאָרסטע איז דאָ די גרופּעס 3, 5 (איך פאַרייניק זיי אַלס איין זאַך), און די גרופּע 2.

דאָס גאַנצע ליד איז אַ פּאַסקוויל אָף איינעם הילל. די גרופּעס 3, 5, 7. ה. די 41 סטראָפּעס, וואָס גלייכן זיך דאָ און דאָרט, דאָס איז אַ געפּעפּערטע באַשרייבונג פון הילל'ס שלימאָזליקע שטיק מיט זיינע דריי ווייבער. אין B איז דאָס דער אייגנטלעכער טאָך פון דעם פּאַסקוויל: די 5 סטראָפּעס פריער פאַר זיי און די 9 סטראָפּעס נאָך זיי, דאָס איז פּאַקטיש אַ שרייבערש פירוואָרט און אַ נאָכוואָרט.

די 2-טע גרופּע, די 19 מיטעלע סטראָפּעס אין C, וואָס B האָט זיי ניט, דאָס איז אַ זייטנשטיק צו הילל'ס כאַראַקטעריסטיק, און האָט מיט דער געשיכטע מיט די דריי ווייבער גאָר ניט צו טון (דערפון נעמט זיך, וואָס בעייס מע לייענט B, פילט מען ניט, אַז עפעס פעלט דאָ). דער אַוואָרט, וואָגט דאָ גאָך אַרײַן "דעמועלבן הילל'ן: ער קען קוים די "סדרה", ער פירט זיך שלעכט און אין דער שול, ער איז אַן אַמאַרעץ אין דיקדוק, ער איז אַ שלעכטער, מלמד" מיט קינדער, נאָרט, באַגאַנוועט די "בעליבתיים", ער איז אַ נויף, אַ מאַסער, אַ געדונגענער יאָר-איידעם.

די ערשטע גרופּע—דאָס איז אַ פירוואָרט צום ליד, אין B—5 סטראָפּעס, אין C—6.

מיר האָבן שוין געזעען, אַז מיר האָבן דאָ צו 3 גלייכע סטראָפּעס.

קוקט מען זיך צו צו B III, אַזוי-ווערט קלאָר, אַז דאָ האָבן מיר אַ וואַריאַנט פון B I: די ערשטע 2 פּערוזן אין B III כאַזערן איבער אַפילע מיט דיזעלבע ווערטער די כאַראַקטעריסטיק, וואָס דער אַוואָרט גיט הילל'ן אין B I, 2, 3: אַ מעסער, גראַבער מענטש, ער איז וואָס אין דער קאַרט ("בובריי"). דאָסזעלבע לאָזט זיך זאָגן וועגן C IV און C V (זע ביילאָגע). C IV איז אַ פאַרברייטערטער וואַריאַנט פון C V I, 1, 2(=1,2): הילל איז אַ פּרעסער (C V, 1); הילל איז אַ פּרעסער, זיין מויל רוט אים ניט, און אין פּרעסעריי פאַרטוט ער זיין גאַנץ גוטס (C IV).

B II האָט אין זיך עפעס ענלעכס צו C II: אין ביידע דעקט דער אַוואָרט און די סיבע פון זיין באַרויגעז אָף הילל'ן; ס'קומט אויס, אַז דער אַוואָרט צאָלט אָפּ הילל'ן פאַר יענעם אַנפאַל אָף אים. B II רעדט דערפון סטאַם: הילל האָט זיך אָף אים אָנגעזעצט ["גזעצט"]. C II דערציילט אַ קאַנקרעטן פּאַקט: הילל האָט ווידער גע-מאַכט אָף אים אַ "גראַם" ["ריים"; אַ פּאַסקוויל-ליד]. אין B XLVIII רעדט זיך אויך וועגן דעם, אַז הילל מאַכט גראַמען אָף דעם אַוואָרט. מע דאַרף דעריבער רעכענען, אַז אין אור-טעקסט זיינען געשטאַנען ביידע סטראָפּעס, מעמיילע פעלט (אַקעגן אורטעקסט) אין B די סטראָפּע C II, און אין C די סטראָפּע B II.

די נאָענטקייט פון ביידע סטראָפּעס דערקלערט אונדז שוין צומטייל, פאַרוואָס מע האָט געקאָנט נעמען בלויז איינע פון זיי.

C III האָט אויך אַ קאַנקרעטן אינהאַלט, און ער כאַזערט זיך נישט איבער ערגעץ אַנדערש ווי: דער אַוואָרט דערציילט, אַז ער האָט שוין איינמאָל געמאַכט אַ "גראַם" אָף הילל'ן בעייס דער מייסע מיט דער "שרפה". וואָס איז דאָס פאַר אַ "גראַם" און וואָס פאַר אַ "שרפה"—דאָס וועלן מיר שפּעטער זען. דערווייל איז מיר גענוג פּעסטצושטעלן, אַז דאָ האָבן מיר אינהאַלטלעך אַ ני"ס. די סטראָפּע האָט דעריבער געקאָנט זיין אין אור-טעקסט, מעמיילע פעלט זי אין B.

אין דער פעוטער גרופע האָבן מיר צוויי סטראָפּעס אין C, וואָס האָבן קיין גלייכן ניט אין B. דאָס הייסט אָבער נישט, אַז זיי פעלן: ס'איז אין זיי קימאַט קיין שום נייס ניטאָ.

C xxxvi כאָזערט איבער בעעצעס, בלויז מיט אַנדערע ווערטער, דאָסזעלבע, וואָס C xxxv: הילל'ס צווייט ווייב איז געבליבן אין גרויס נויט. ניי קאָן מען דאָ רעכענען בלויז דעם ערשטן פּערוז באַ דער 36-טער סטראָפּע: זי איז געפּאָרן צו איר מוטער קיין „וויידן“. C xxxvii האָט אַפּילע אַזאַ נייס אויך נישט: ס'איז אַ גראָבער וויץ אַף-דער-דאָזיקער פּרוי: זי איז געפּאָרן, אַריינגעפּאַלן אין קויט און „דער טחת“. האָט זיך באַ איר אופגעדעקט.

אינטערעסאַנטע אַזוינע פּראָטיס: דער גראָבער כּויעק שטימט לאַכולטן ניט מיט דעם טאָן אין די פּריערדיקע צוויי פּערוזן און אין אַ שפּעטערדיקן, וווּ דער אַוואָרט רעדט פון דער פּרוי (ווי ביכלאַל פון הילל'ס ווייבער אין גאָרן ליד) מיט מיטלייד, ווי פון הילל'ס אַ קאָרבן; דער כּויעק איז דאָ גאַרנישט מאַטיווירט. C xxxvi לאָזט זיך אויס, אַז זי האָט קיין געלט נישט צו פּאָרן קיין „פורטיגווער“. באַלד דערנאָך הייבט זיך אָן C xxxvii: זי איז יאָ געפּאָרן און איז אריין אין קויט. דאָס אַרומפּאָרן: (1) קיין „וויידן“, (2) קיין „פורטיגווער“ (C xxxvi), (3) קיין „פּאַרער“ (C xxxviii) איז דאָ נישט מאַטיווירט, ס'ברענגט קיין זאָך נישט מיט אין ליד. מאַטיווירט איז בלויז דאָס לעצטע פּאָרן: אינדערהיים באַם פּאָטער אין „פּאַרער“ שטאַרבט זי; הילל זיצט קוים אויס „שבעה“; אין „שלושים“ זוכט ער שוין אַ דריט ווייב (דאָס איז פּאַראַן אין B xvi אויך).

C xxxvi האָט ניט אין דעם פּערטן פּערוז דעם געוויינטלעכן רעפּרען, וואָס לאָזט זיך שטענדיק אויט מיט דעם וואָרט „לילה“. אַקעגן דער געוויינלעך-געגראַמטער סטראָפּע אין דער ליד: $aaa + a$ איז געגראַמטער רעפּרען, האָבן מיר דאָ $aaa +$ צוויי ניט געגראַמטע פּערוזן. C xxxvii האָט $bba +$ רעפּרען, אָדער eba (ס'איז געווענדט אין דעם, צי זאָל מען רעכע-נען, „אז העט מן איר אין דריין גישטעקט כל הלילה“ פאַר פּערוז 3 + רעפּרען (כל הלילה), אָדער בלויז פאַר פּערוז 3. קורץ, מיר האָבן דאָ צוויי מעטריש-דעפּעקטע סטראָפּעס, די איינציקע צוויי אַזוינע אין גאַנץ C, וואָס איז אין דעם פּראָט פּאַרשירבן זייער קאָרעקט.

איך זאָג דעריבער: זיי געהערן נישט צום אורטעקסט, ס'איז אַן אייגענער אופטו פון דעם „זינגער“ (דערפון שפּעטער); צום אינהאַלט B פעלן זיי נישט²). איצט וועט אונדזער סכעמע אויסזען אַזוי (אַלס יעסאָד נעם איך אָן דעם אויסקאַמ-בינירטן אורטעקסט):

C	B	אורטעקסט
I	(III +) I	I
פעלט	II	II
II	פעלט	III
III	פעלט	IV
(IV +) V	V	V
VI	IV	VI
XXV - VII	פעלן	XXV - VII
XXXV - XXVI	XV - VI	XXXV - XXVI
(XXXVII - XXXVI) (איבעריקע)	ניטאָ	ניטאָ
LXVIII - XXXVIII	XLVI - XVI	LXVI - XXXVI
פעלט אַ בלאַט	LV - XLVII	LXXV - LXVII

דער קאָמבינירטער אורטעקסט האָט באַ מיר 75 סטראָפּעס; (דערפון 1) 44, וואָס גע-
פּינען זיך סיי אין B סיי אין C (3 פון אַריינפיר, 41 וועגן דער מייסע מיט הילל'ס דריי
ווייבער); (2) 10 פון B, וואָס זיינען אין C ניט פאַראַן (B II, וואָס פעלט אין C אין אריינ-
פיר, 9 פון אויסלאָז, וואָס אין C פעלט דערפאַר אַ בלאַט); (3) 21 פון C, וואָס פעלן אין B
(2 פון אַריינפיר, 19 וועגן פאַרשידענע הילל'ס כעסרוינעס). אויסער דעם קאָמבינירטן אור-
טעקס בלייבן באַ מיר 4 סטראָפּעס: 1 סטראָפּע פון B (III), 3 סטראָפּעס פון C: IV, xvii
xxxvii און xxxviii). ס'איז ענטפער וואַריאַנטן אַף פאַראַנענע סטראָפּעס, אָדער נייע
אופטוען, — ביידע זאָכן אַריינגעשטעלט פון די זינגערס, איבערשרייבער.

קעדיי זיך קלאָר צו מאַכן דעם כאַראַקטער פון די צוויי וואַריאַנטן און ווי אזוי זיי
האַבן זיך גענומען, מוז איך זיך אומקערן צום אינהאַלט פון „המבדיל“. איך וועל דאָ בלויז
קורץ דערמאָנען דאָס, וואָס איז שוין וועגן דעם פריער געזאָגט, און צוגעבן, וואָס
ס'פעלט נאָך.

„המבדיל“ (לויט דעם קאָמבינירטן אורטעקסט) איז אליהו הלווי'ס אַ פאַסקוויל אַף איי-
נעם הילל כהן (דעם צונאַמען „כהן“ קאָן מען זעען אין B LIII). הילל איז אַ מיסער,
גראַבער מענטש, וואָס אין דער קאָרט (I), ער האָט זיך אָנגעזעצט אַף דער אַוואַטאַר (II),
געמאַכט אַף אים אַ „גראַם“ (אַ ליד) (III), דער אַוואַטאַר האָט שוין איינמאַל דערציילט אין
ליד וועגן הילל'ס מיסע שטיק באַ דער סרייפּע (IV), ער איז אַ פרעסער און לויפט
שטילערהייט צום ברודער צום „גלה“ (V); ער איז אַ „גוי גמור“, וויל ניט דאַונען (VI).
ער קאָן נישט דורכקריכן די „סדרה“ (VII), פירט זיך פאַרשייט אין שול (VIII), קאָן קיין
לעך „דקדוק“ נישט, ביכלאַל גאָרנישט (X, XI, X); ער האָט זיך געוואַלגערט אַ פארליי-
זיקטער אין העקדעש (XII). ער איז אַ „מלמד“ און פאַרשטייט ניט ווי און וואָס צו „קנעלן“
מיט די קינדער; זיי לערנען באַ אים שלעכטע מידעס (XIII—XVI); זיינע באַלעבאַטיים
פאַשווינדלט ער און באַאַנוועט ער (XVII). באַנאַכט קומט צו אים אַ „נקבה“ (XVIII);
ער „מענאַכעמענדלט“ (ווי מיר וואָלט איצט געזאָגט) פון פאַרנאַסע וועגן, מאַכט אַמאָל
שקעטעלעך, אַמאָל קאָרטן, האָט צוטון מיט „גוי'ים“ (XIX). ער האָט אַף זיך פראַצעסן אין
אַלע געריכטן (XX); ער איז אַ „מוסר“, האָט דערמיט אַסאַך שלעכטס געטאָן (ס'ווערן דער-
מאַנט קאָנקרעטע פאַלן); ער וועט האָבן דערפאַר אַ מיסען סאָף (XXI—XXIII). ער איז אַ
געדונגענער יאָר-איידעס (XXIV—XXV).

איצט גייט די געוויסע מייסע מיט די דריי ווייבער. הילל איז אַ באַלטייִוועניק אַן
אימפּאַטענט.

די ווייבער האָבן באַ אים שלעכטע טעג און נאָך ערגערע נעכט: ער פייניקט זיי אין
בעט, טוט מיסע אומגעלומפערטע שטיק צו מאַסקירן זיין אימפּאַטענץ, ער באַנעמט זיי.
זיי וואַרפן אים אַלע אַוועק. איינער מוז ער געבן געט; די צווייטע אַנטלויפט צום פאַטער
און שטאַרבט פאַר די איבערגעלעבטע צאָרעס. די דריטע אַנטלויפט, ער לויפט איר נאָך
מעשווגענערווייז, ס'העלפט אים אָבער נישט און ער מוז זי אָפּגעטן. ער קריכט צו הינט
און קעץ, האַלט באַ זיך אַ הון אין בעט; ער פאַרפירט מינדעריעריקע (XXVI—LXVI).

דערנאָך קומט דאָס נאַכוואַרט. הילל, איך האָב דיר באַצאָלט (LXVII). דו וועסט שוין
וויסן ווי צו מאַכן גראַמען אַף מיר, אַז דו קענסט נישט (LXVIII). זע דאָס צעטל אַף דער
וואַנט (דעם פאַסקוויל), — דאָס האָב איך געמאַכט (LXIX). איך וועל מאַכן נאָך איינס אַף
„לשן־קודש“, נאָך גרעסער און שטאַרקער (LXX—LXXI). פון דעם „גראַם“ וועסטו קריצן
מיט די ציין. די מאַס פון דעם „גראַם“ (איצטיקן) איז אַזוי גרויס ווי דאָס וואַרט
„לילה“ (LXXII). „לילה“ באַטרעפט 75 און „הילל“ און „כהן“ אויך דאָסזעלבע, אין הילל
האָט דיזעלבע אויסעס, וואָס „לילה“ (LXXIII). און דאָס יאָר, וואָס מיר גייען איצט דער-
צו, דאָס איז אויך 75³). גאָט זאָל אונדז אויסלייזן פון אונדזער פּיין און פון דעם „גלות“

(LXXIV). ויָרַעַם עַר הַעֲלַפֵּט אוֹנְדוֹ שְׁטַענְדִּיק, עַר זָאָל אוֹנְדוֹ אִיצַט אויך אויסלייזן; דאָס בעט אליהו ה' דער שרייבער (LXXV).

דעם מאָטיוו פון דעם אַוּטאָרס פּאַסקוויל-מאַכן אָף הילל'ן האָבן מיר שוין פריער געזעען. ס'איז איינער און דערזעלבער אין ביידע וואַריאַנטן (B II און C II): הילל איז דער ערשטער אָף אים אָנגעפּאָלן. צום סאָף ליד כאַזערט זיך דער מאָטיוו איבער (XLVIII B). אָבער אין C III איז געזאָגט, אַז אין דעם ערשטן "גראַם" האָט דער אַוּטאָר שוין דערמאָנט הילל'ן, ווי שוין ער האָט זיך אָפּגעפירט באַ דער סרייפּע (אורטעקסט IV). דערדאָזיקער "ערשטער גראַם" איז געמיינט אליהו ה' ליד "צור משלו אכלנו" (אָדער "אויף די שריפה בון ווּנדיג איין ליד בניגון צור משלו אכלנו", ווי דאָס הייסט אין דער באַדלעיאַנער האַנטשריפט). דאָס ליד שטייט אין אונדזער קעמברידזשער מאַנוסקריפט פריער פאַר "המבדיל" (אין באַדלעיאַנער—שפעטער; בלאַט a258—b261)⁴. דאָסדאָזיקע ליד, ווי איך האָב שוין דערמאָנט אין אַן אַנדער אָרט⁵, איז זייער ניט קלאָר אין ביידע וואַריאַנטן. ווי ווייט עפעס לאָזט זיך דאָרט פאַרשטיין, איז דאָ באַשריבן די סרייפּע אין ווענעציע (מיסטאמע געמיינט. י' אדר, דעם 14 מאָרט 1509)⁶ און די מיסע אָפּירונג פון אייניקע יידן דערביי: מע האָט "געשעלפט", ווער וואָס ס'האָט געקאָנט. דאָ דערמאָנט דער אַוּטאָר הילל'ן אויך: מ'האָט אים אויך געכאַפט באַ דער האַנט. אַ טייל געגאַנוועטס האָט ער אויסבאַהאַלטן; מע האָט דאָס געפונען באַ אים, האָט ער זיך פאַרופן, אַז דאָס האָט אים אליהו בחור'ס ווייב געשיקט. אַזוי ווייט—וואָס מע קאָן פאַרשטיין דערפון אין באַדלעיאַנער וואַריאַנט (סטראַפּעס 17—19). אין דער סטראַפּע 13 אין באַדלעיאַנער וואַריאַנט איז נאָך פאַראַן אַן אַנצהערעניש, אַז איבער איינעם מענדין איז אליהו געזעסן אין טפיסע (אַ מע-סירע?). ס'איז אָבער ניט קלאָר. אין קעמברידזשער וואַריאַנט, וואָס איז ביכלאַל שטאַרק קירצער, איז דער פּאַסוס מיט הילל'ן דורכגעלאָזט.

יעדנפאַל איז קלאָר, אַז דער קאָנפליקט צווישן אַוּטאָר און הילל'ן ציט זיך פון פריער, פון דער ווענעציאַנער סרייפּע אָן. אליהו ה' האָט אים פאַרנעגלט אין זיין פּאַסקוויל ("אויף דער שרפה"); הילל האָט אָפּגעענטפערט (B II, C II). אליהו ה' האָט אים ווידער "באַצאָלט".

אַ צווייטער מאָטיוו קאָן דאָ געמאַלט זיין פאַר דעם קאָנפליקט—קאָנקורענץ. הילל איז אַ "מלמד", פּאַקטיש איז דאָס אליהו ה' אויך געווען. ער איז שפעטער געווען אַ העברעיִש-לערער באַ די קאַרדינאַלן, האָט מיסטאמע פריער צוגעקנעלט אין געוויבענע יידישע הייזער אויך⁷.

אליהו ה' פּאַסקוויל איז געווען צום זינגען. יידישע "זינגער", מאַרשאַליקעס, אַנשטעלמאַכער דעמלט אין די יידישע קעהילעס אין אויבער-איטאַליע (און אין דייטשלאַנד אויך⁸) האָבן ניט געפעלט; דער אַוּטאָר דערמאָנט צוויי אַזוינע באַ די נעמען: קוזי מוּנ-טייאנה און שמואל זינגער (B XXII; C XLIV). זיטן, ביפּראַט אין איטאַליע, זיינען דער-מלט געווען באַ יידן אַנדערע: מע איז געווען אַסאַך וועלטלעכער⁹. זייער פּאַפּולער, אַשטייגער, איז געווען דעמלט אַזאַ "פאַרשייטע" זאָך, ווי דעמזעלבן אליהו ה' "בבא-בוך" (געשריבן דאָס יאָר 1507), וואָס איז אויך געווען צום זינגען. דער פּאַסקוויל איז געוואָרן זייער פּאַפּולער איבער דעם אַוּטאָר, איבער דעם קיצלדיקן אינהאַלט, עפּשער אי-בער דעם געטראַפּענעם הילל כהן אויך; אין אַ געוויסן ראַיאָן, וווּ די פּערסאָנאַזשן זיינען געווען גוט באַקאַנט, איז דאָס געוואָרן אַ פּאָלקס-ליד. שוין דאָס, וואָס פון אַזאַ קליי-ניקייט האָבן זיך פאַרהיט ביז אונדזערע טעג צוויי וואַריאַנטן, בעייס מיר ווייסן, אַז פאַר זאַכן געשריבן אָף יידיש האָט מען יענע צייטן קיין גרויס דערעכערעץ נישט געהאַט, און מע האָט זיי ווייניק וואָס געהיט, געזאַמלט; שוין דאָס ווידער, וואָס דער קאָפיסט קלונימוס (קלמן) פּשקרוּל האָט דעם פּאַסקוויל אַריינגענומען אין זיין זאַמלהאַנטשריפט (באדלעיאַנער)

צווישן „הייליקע זאכן“, — דאָס איז אַ קלאָרער באַווייז, ווי פּאָפּולער דאָס ליד איז געווען. האָט מיט דעם ליד געטראָפּן דאָס, וואָס מיט אַסאָך אנדערע פּאָלקס-לידער: זינגער האָבן אַ טייל פּאַרגעסן, אַ טייל צוגעלייגט אייגנס, דובלירט, וואַריירט, יעדער לויט זיין געשמאַק נאָך. איז זעען מיר, ווי דער זינגער פּון B דובלירט אין B III די סטראָפּע C I; דער זינגער פּון C דובלירט אין C IV אַ טייל פּון C V (= V B). B לאָזט דורך די סטראָפּע C II: פּאַר אים איז גענוג דער מאָטיוו—סטאַם, אַז הילל האָט זיך „אַנגעזעצט“ אָף דעם אַוטאָר. דאָסזעלבע, און נאָך מיט מער לאָגיק טוט C מיט B II: ער גיט אָן דעם מאָטיוו קאָנקרעט, הילל האָט געמאַכט אַ „גראַם“ אָף דעם אַוטאָר. B דערמאָנט נישט, אַז דער אַוטאָר האָט שוין איינמאָל אָנגערירט הילל'ן. עפּשער האָט ער דאָס „שרפה“ ליד ניט געהערט, נישט געקענט; יעדנפּאַל צום ווייטערדיקן אינהאַלט פעלט דאָס אים ניט, און קיין היסטאָריקער איז ער נישט. דער זינגער פּון C האָט זיך צוגעפּאַסט נייע 2 סטראָפּעס C xxxvi און C xxxvii, וואָס אין אַרטעקסט זיינען זיי, לויט מיין מיינונג, ניט געווען: ס'האָט גע-שטימט מיט זיין געשמאַק און ס'איז געווען זייער אָנגעלייגט באַ זיין אוידיטאָריע. קיין קינסטלער איז ער ניט געווען, האָט ער דאָס געמאַכט זייער לעפּיש.

ווי ווייט די וואַריאַציעס נעמען זיך דערפּון, וואָס מע האָט געאַרבעט מיטן זיקאַרן (דאָס זינגען), ניט מע האָט געהאַט צו טון מיט אַ פּאַפּירנליטעראַריש ווערק, — דאָס איז צו זען. אַשטיי-גער, פּון אַזאַ פּראָט: C II איז נישטאָ אין B, אָבער B IV לאָזט זיך אויס גענוי מיט דעם זעלבן רעפּרען, וואָס C II („אז ור בור ניט אויז לעבן די לילה“); די גאַנצע סטראָפּע האָט מען ניט געדענקט, דער לעצטער פּערז האָט זיך געפּלאָנטערט אין קאָפּ און מע האָט אים צוגעשטעפּעט ניט אַפּן אָרט. אַסאָך מער וואָלט דאָ געווען אַפּן אָרט די לעצטע שורע אין דערזעלבער סטראָפּע (C VI) אין C:

„נוך מנחה נוך מעריב ביא דער לילה“.

דער וואַריאַנט C איז קלאָר דער גאַרנאַענסטער צום אַרטעקסט: דאָ האָבן מיר די גרעסטע צאָל סטראָפּעס; ער איז קאָרעקטער, גלאַטער ביכלאַל, האָט ניט (כוּף די צוויי „איבעריקע“ סטראָפּעס xxxvi און xxxvii) קיין דעפּעקטע סטראָפּעס, קיין דעפּעקטע פּערזן. עפּשער נעמט זיך דאָס צומייל דערפּון, וואָס C איז פּאַרשריבן געווען פּריער פּאַר B, בעייס דאָס ליד איז נאָך געווען פּאָפּולערער. B איז אָפּגעשריבן אין 40 יאָר אַרום נאָכדעם ווי ס'איז צום ערשטן מאל אַפּגעקלעפט געווען אָף די ווענט. B איז אַ קיצער פּון דעם אַרטעקסט, אַ קיצער אויסגעפורעמט מיט אַ געוויסער סיסטעם: ס'איז ניט סטאַם דורכגעלאָזט סטראָפּעס; — ס'איז גענומען דאָס געדיכטע, דאָס קיצלדיקע, הילל'ס אַוואַנטאָרעס מיט די דריי ווייבער, וואָס איז געבונדן מיט איין פּאַדעם. ס'איז אָפּגעוואָרפּן דאָס צעטל ניט-געקניפּטע „חסרונות“, וואָס ס'קאָן זיין גרעסער און קלענער, און ס'פּאַר-מאָגט נישט קיין סימען פּון דעם קיצלדיקן עפּעקט, וואָס די מייסע מיט די דריי ווייבער. דערצו איז צוגעגעבן דער אַריינפיר מיט אַן אַלגעמיינער כאַראַקטעריסטיק (הילל איז וואָס אין דער קאָרט, אַ „גוי גמור“, אַ געשמאַדטער האַלדז) און דער מאָטיוו פּונעם אַוטאָרס צאָרן. ס'לאָזט זיך אויס גאַנץ ברייטלעך: דער אַוטאָר גיט צו דערקענען זיך, די מעטרישע קויפּן פּון זיין ליד, ווייזט „לומדות“ אין „גמטריאות“ און לאָזט אויס גאַנץ טראַדיציאָנעל יידישעלעך: גאָט זאָל אונז אַראַפּשיקן „משיח'ן“, אַזוויי דער שטייגער איז געווען אין אַלע יידישע שרייבעכצן יענע צייט. B איז קאַנצענטרירטער, מעמיילע עפּעקטער. ער האָט באַדאַרפט מאַכן מער איינדרוק אָף דער אוידיטאָריע, וואָס האָט ליב געהאַט אַ שאַרפּן וויץ, איידער C (דאָס הייסט, אייגנטלעך, — דער אַרטעקסט), וואָס איז צעוואַסערט. אויב מיר זאָלן זיך זאָגן, אַז אין B שטעקט אַן אויסגערעכנטע „רעדאַקטיר“ אַרבעט איבער דעם אַרטעקסט, — איז מוז מען אויך זאָגן, אַז דער „רעדאַקטער“ האָט פּאַרמאַגט אַ קינסט-

לערישן געשמאק. אין די דעפעקטע פערזן און סטראפעס איז שולדיק דער אָפֿ-
שרייבער, קלונימוס: איך האָב שוין אין אַן אַנדער אָרט קלאָר געוווּן, ווי שלעכט ער
האַט געטאָן זיין מעלאַכע אין דער גאַנצער האַנטשריפט ביכלאַל.

צייט און אָרט.

אין B האָבן מיר קלאָר די דאַטע פון דעם ליד: אין LIV B, 1, 2 שטייט (אָפֿ-
אונדזער היינטיקער שפראַך): „דאָס יאָר, וואָס מיר גייען אין דעם איצט אַריין, וועט אויך
דאָס פינעף און זיבעציקסטע זיין.“ „אויך“ שטייט דאָ דערפאַר, ווייל מיט דער
צאָל 75 אָפּערירט דער אַוּוטאַר, ווי שוין דערמאָנט, פריער אויך: „הילל“ באַטרעפט 75,
„כהן“—ווידער 75, „לילה“—אָבער 75 (לילה איז דיזעלבע אותיות וואָס „הילל“ און דער
שטענדיקער רעפּרען). בעכײן קאָן מען זאָגן, אז 75 איז דאָ אין דער סטראַפּע קיין טאַעס
ניט. 75—דאָס הייסט ע״ה, אַ קיצער פון ר״עה, דאָס הייסט, 1514—1515. העיויס ווי ר״עה
דאַרף ערשט קומען, שטייען מיר זיכער מיט דער אייראָפּעיִשער דאַטע: 1514.

דאָס אָרט, וואָס די געשיכטע שפּילט זיך דאָרט אָפּ, מוז זיין ווענעציע. דער
ערשטער קאָנפּליקט באַ אונדזער אַוּוטאַר מיט הילל'ן איז זיכער פּאַראַגעקומען אין ווענעציע
(דאָס „שרפה“—ליד). אָבער די מייסע מיט הילל'ס דריי ווייבער שפּילט זיך אויך אָפּ אין
ווענעציע: אין B xxxi (= געווי C liii) איז דערציילט, ווי ער בעט דאָס אַנטלאַפּענע
דריטע ווייב זיך אומקערן צוריק קיין ווענעציע. אַנדערע ערטער, וואָס ווערן דערמאָנט אין
B (און אין די געהעריקע סטראַפּעס אין C אויך): מיינשטרט (Mestre), שיבדעטלן
(Cividale אָדער Citadella).—דאָס זיינען ערטער אַרום ווענעציע. אין C xx איז אויסגע-
רעכנט אַ צאָל געריכט־אינסטיטוציעס און געריכט־פּונקציאָנערן, וואָס זיינען באַקאַנט יענע
יאָרן אין ווענעציע.¹⁰

אָבער דאָ קומט דאָס אָרט אין אַ קאָנפּליקט מיט דער דאַטע (1514): אליהו הלוי'ס
ביאָגראַפּן גיבן אָן, אז אַרום 1512 איז ער שוין געווען אין רוים.¹¹

ס'איז זיך שווער פּאַרצושטעלן, אז אליהו הלוי זאָל אין אַ וואָרט־געפּעכט אויסשפּילן
אין רוים זיין ווענעציאַנער קאָנפּליקט מיט הילל'ן אין 2 יאָר אַרום נאָכדעם ווי ער האָט
זיך אָפּגעזעננט מיט ווענעציע. מע וואָלט זיך געקאַנט זאָגן, אז הילל האָט זיך איבערגעצויגן
קיין רוים, דאָרט קאָנקורירט אַלס מלמד מיט אונדזער אַוּוטאַר, און דער האָט זיך מיט אים
אָפּגערעכנט דערפאַר און אים דערמאָנט זיינע אַלטע זינד. אָבער ערשטנס איז רוים מיט
קיין איין וואָרט גיט דערמאָנט. אין 1514, ווי ס'זאָגן אליהו'ס ביאָגראַפּן, איז שוין אליהו
געווען אָפּ קעסט און דירע באַם קאַרדינאַל עדושידיא, הילל האָט אים שוין ווייניק וואָס
געקאַנט קאָנקורירן. דעריקער אָבער: אויסהענגען אָפּ די ווענט אין יידישן געטאָ אין רוים
אַזא פּאַסקוויל האָט געהאַט זייער ווייניק זינען. וואָרעם אַרום און אַרום איז דער פּאַסקוויל
אינטיים, אויסגערעכנט פאַר אַ היימישע ווענעציאַנער סוויוע, וואָס האָט געקענט
הילל'ן און די אַנדערע פּערסאָנאַזשן, וואָס ווערן דערמאָנט אין ליד. דאָ איז דאָס געווען
אַ נאַשעריי; אין רוים—, וועמען איז דאָס אָנגעגאַנגען, ווער וואָלט דאָס פּאַרשטאַנען?

איך מוז זיך אָבער האַלטן פּעסט סיי באַ דעם אָרט, סיי באַ דער דאַטע: זיי זיינען
צו גוט באַגרינדעט אין טעקסט גופּע. בלייבט איין זאָך: רעווידירן באַ אליהו
הלוי'ס ביאָגראַפּן די דאַטע 1512. צי איז ער דעמאָלט בעעמעס שוין געווען
אין רוים?

נעמען מיר ד״ר י. לעוויס בוך „Elia Levita u. seine Leistungen als Grammatiker“
(ברעסלוי, 1888), וואָס האָט סומירט דאָס, וואָס איז פריער געשריבן געווען וועגן אליהו'ס

ביאָגראַפֿיע (ש. בובער, ל. גייגער, פערלעס). ז. 9 זאָגט ער, אַז אליהו איז דאָס יאָר 1512 געקומען קיין רוים. פון דער באַמערקונג (3) צו דערדאָזיקער דאָטע איז צו זען, אַז אין קיין זיכערע אויטענטישע קוועלן איז די דאָטע נישט פאַראַן. זי איז אויסגעדרונגען, אויסקאָמבינירט פון אַנדערע דאָטעס. די מייסע איז אַזוי: (1) אין „תשב״י“ (אינא, 1541) זאָגט אליהו אין דער פאַרייד, אַז ער האָט פאַרבראַכט 13 יאָר אין רוים באַם קאַרדינאַל עדושידיאַ; (2) אין דער פאַרייד צום „ס׳ הזכרונות“ זאָגט ער וועגן דעם קאַרדינאַל און וועגן זיין אָנקומען צו אים: „ובשמעי מהללו בקרתיו בהיכלו“; (3) ס׳איז באַוווסט, אַז פאַר-לאָזט האָט אליהו רוים דאָס יאָר 1527 בעייס דעם איבערפאַל אָף דער שטאָט. דערפון מאַכט לעווי אַזאָ כעשבן: דאָס יאָר 1527 גייט נישט אַריין אין כעשבן פון די 13 יאָר, וואָס ער האָט פאַרבראַכט באַם קאַרדינאַל (פאַרוואָס?); הייסט דאָס, אַז די 13 יאָר דאַרף מען אָנהייבן רעכענען פון 1513 אָן. אָבער קיין רוים האָט אליהו געמוזט קומען אַ שטיקל צייט פריער, ד. ה. בעערעך 1512, נישט 1513, וואָרעם אין דער פאַרייד צום „ספר הזכרונות“ שטייט: „ובשמעי מהללו בקרתיו בהיכלו“; הייסט דאָס, אַז אַ שטיקל צייט איז ער געווען אין רוים, זיך אָנגעהערט וועגן קאַרדינאַל, דערנאָך איז ער ערשט געגאַנגען צו אים און שוין פאַרבליבן באַ אים. אַט דאָס זיינען גאָר אַלע באַווייזן, אַז אליהו איז געקומען קיין רוים דאָס יאָר 1512.

דאָ איז אַלצדינג אָפגעפרעגט: פאַרוואָס דאַרף מען דאָס יאָר 1527 נישט אַריינעמען אין כעשבן? פאַרוואָס דאַרף מען דאָס דרינגען פון די ווערטער „ובשמעי“ א. א. וו., אַז אליהו האָט באַדאַרפט אַ יאָר אָף צו דערגיין וועגן קאַרדינאַל? אַגעווי די מייסע מיט די גאַנצע 13 יאָר, וואָס אליהו זאָל האָבן פאַרבראַכט באַם קאַרדינאַל, איז נאָך אויך נישט גאַנץ קלאָר. לעווי גופע ברענגט פון אליהו׳ס צווייטער פאַרייד צום „מסורת המסורת“ די ווערטער „וכעשר שנים תמיד“, ד. ה., אַז ער האָט פאַרבראַכט באַם קאַרדינאַל בלויז 10 יאָר, און פאַרענטפערט: אליהו איז דאָ נישט געווען גענוי, אַזוויי אין אייניקע אַנדערע פאַלן. קורץ, ס׳איז נישטאָ קיין שום פעסטע, איבערצייגנדיקע גרונטן צו זאָגן, אַז אליהו איז געקומען קיין רוים דאָס יאָר 1512 אָדער אַפילע 1513. אויב אַפילע ער האָט פאַרבראַכט באַם קאַרדינאַל 13 יאָר, איז טראָגט זייער גוט דער כעשבן 1514—1527.

אַ טייל יאָר 1514 האָט ער נאָך געקאָנט זיין אין ווענעציע. העיויס אָבער ווי „המבדיל“ טראָגט פעסט דעם ווענעציאַנער שטעמפל, און נישט ווייניקער פעסט איז דאָרט פיקסירט דאָס יאָר 1514, איז מוון מיר זיך זאָגן, אַז אַ טייל יאָר 1514 איז אליהו טאַקע געווען נאָך אין ווענעציע און נישט פריער פאַר 1514 איז ער געקומען קיין רוים. „המבדיל“ טראָגט אַריין אַן אינטערעסאַנטן נייעם פראַט אין אליהו׳ס ביאָגראַפֿיע.

די טעכניק.

די פאַסקויד-פאַרם יענע צייט איז געווען זייער אָנגענומען. וועגן דעם קריגן מיר אַגעווי צו הערן באַ אונדזער אליהו׳ן גופע. אין „תשב״י“ דערקלערט ער דאָס וואָרט „כתבות“ (קאָטאָועס) און זאָגט אַגעווי אַזוי: אַמאָל פלעגן וויצנמאַכער און מעשאַלם-שרייבער שטיי לערהייט שרייבן זייערע זאַכן אָף די טירן פון רייכע הייזער אָדער אין די רוישיקע גאַסן, מע זאָל נישט וויסן, ווער דאָס האָט געשריבן. אַזוי פירט זיך נאָך היינט אויך אין רוים; אַט די שרייבער רופט מען „כתבות“. די כאַראַקטעריסטיק פאַר „כתבות“ שטימט זייער מיט פאַסקויל.

דער „המבדיל“ איז געווען אופגעהאַנגען אָף דער וואַנט. דער שרייבער גופע דער-ציילט דאָס אין B il 2, 3: ער ווענדט זיך צו היללן: „זע דאָס צעטל אָף דער וואַנט, דאָס האָב איך געמאַכט מיט מיין האַנט“.

מיר האָבן שוין געזען דעם אינהאַלט פון „המבדיל“. דער קערן איז דאָ די מיסע פון היל'ן מיט זיינע דריי ווייבער, און דאָס קיצלדיקע — די מיסע שטיק פון אַן אימפּאַ-טענט — אַ באַלט־וועניק. דער צוועק איז דאָ אַפּצוכוּיצען דעם קעגנער, מאַכן אים לע-כערלעך. דערצו איז זייער גוט צוגעפאַסט די טעמע, אָבער די טעמע האָט שוין דיקטירט די פּאַרם און די שפּראַכמיטלען.

דאָ האָט מען געמוזט ריידן אָפּ, אָנרופן זאַכן באַ די נעמען. האָבן מיר אַ גראַטעסק, אַ פּרימיטיווע פּאָלקס-שטיק אין בילדער און אויסדרוק-מיטלען, מיט אַ מעגושעמדיקן, צינישן כוּיצעק, וואָס אַנטבלויזט אַלצדינג און שרעקט זיך ניט אָפּ פאַר קיין אויסדרוק. ווי אַזוי די זאַך איז פּאָפּולער געווען, — דאָס איז צומבעסטן צו זען דערפון, וואָס פון „המבדיל“ זיינען אונדז איצט נאָך באַקאַנט צוויי וואַריאַנטן (דאָס הייסט נאָך ניט, אַז די צוויי—דאָס איז אַלץ). דערפון איז שוין פריער דערמאָנט געווען.

סיי דער אינהאַלט, סיי די פּאַרם האָט געשטימט מיט אַ געוויסן זשאַנר יענע צייט, אין דער יידישער סוויװע אויך. יידן אין איטאַליע און אין דייטשלאַנד זיינען נאָך דעמלט גע-ווען אַ סאַך פּרייער איידער שפּעטער, האָבן זיך נאָך געקאַנט פּאַרגינען צו זאָגן און צו הערן אַ קערנדיק, געפּעפּערט וואָרט, וואָס זאָל ווירקן אָף פּרימיטיווע כּוּשים. דאָס זעען מיר, אַשטייגער, אין דעם „שמואל-בוך“, וואָס ווייניט-ווי איז ער דאָך געבונדן מיט אַ „הייליקן ספר“ (שמואל א' און ב').

שוין היפש געפּעפּערט איז דאָ דערציילט די מיסע וועגן דעם „נאָדן“, וואָס דאָויד גיט דער קאַלע מיכל („מאה ערלות פּלשתיים“, שמואל א', י"ח, 25—27). דאָויד פּאַקט צוויי הונדערט פּלשתיים, שלאָגט זיי אויס „די ציין צווישן די בינן“ (די ציין צווישן די פּיס), ברענגט זיי דער קאַלע און זאָגט איר: „דא מיט וויל איך אויך אנשפּוון“ (פּאַרקנאַסן, שמואל-בוך, אויגוסבורג, 1544, a25, II, v). אין האַמבורגער מאַנוסקריפט שטייט דאָ אומע-רוב „בייהם“ (ביצים) אַנשטאַט „ציין“.

די קנעכט וויצלען זיך, בעייס אמנון פּאַרנאַרט צו זיך טאַמערן, זי זאָל אים באַקן קיכלעך (שמואל ב', י"ג, 6—14):

דש ווערדן קויכליך אין בוייאר גיבאכן.

[דאָס ווערדן קיכלעך אין פייער געבאַקן; (דאָרט, a77, VI).]

אַפּענער איז דער האַמבורגער טעקסט (ז. 225, סטר. III):

„דארויש דא ווערדן קוכלעכט אין דעם תחת גבאכן“

[דארויש (דערפון) דאָ ווערדן קוכלעכט (קיכלעך) אין דעם טאַכעס געבאַקן.]

נאָכדעם ווי דאָויד דערשטיקט אַוושאַלעמס אופשטאַנד קומט פּאַר אַזאַ געשפּרעך צווישן אים און זיינע 10 קעפּסווייבער, וואָס אַוושאַלעם האָט מיט זיי דעמאָנסטרירט אָפּן דאָך (שמואל ב', ט"ז, 22). די קעפּסווייבער קלאָגן זיך, אַז זיי זיינען ניט שולדיק, מע האָט זיי גענויט מיט גוואַלד. דערוף ענטפּערט דאָויד:

עש אישט ניט וואר . . . . .

איר טוט עש גאר גערן האבט אויך איין בויז יאר

איר שרייט אזו זער אובן אויף דעם זאל

איר שרייבט אדזו זער אלש איין דיב אין איינעם שטאל

אויך אישט מיט אוייערן ווילן גאר גויטליך גשעהן

[...]. עס איז ניט וואָר

איר טוט עס גאָר גערן, האָבט (האַט) אייך אַ בייז יאָר
איר שרייבט (האַט געשריגן) אַזאַ (אַזוי) זייער אויוון אָף דעם זאַל
איר שרייבט אַלזאַ זייער, אַלס איין דיב (גאַנעף) אין איינעם שטאל

אייך איז מיט אייער ווילן גאָר גיטלעך (גוט) געשען"]

(שמואל-בוך, אויסבורג, 1892, I, 11)

דאָס הייסט: איר מאַכט נאָר דעם אָנשטעל; ס'איז געשען מיט אייער גוטן ווילן. אין
העברעישן אָריגינאַל (שמואל ב', כ', 3) איז דער געשפרעך נישט פאַראַן.
דאָסזעלבע זעען מיר צו אין „ספר מלכים“ (אוינסבורג, 1543). דאָויד נעמט צו זיך
אווישאג די שונאמיס, זי זאָל אים וואַרעמען אָף דער עלטער (מלכים א', א' 1—4). נאָך
דער טראַדיציע נאָך האָט זיך דאָויד צו איר ניט צוגערירט. אווישאג בעט דאָוידן, ער
זאָל זי נעמען פאַר אַ ווייב. דאָויד זאָגט, גאָט האָט דאָס אים פאַרבאָטן; מער פון אַכצן
ווייבער טאָר ער ניט האָבן, און אַזויפיל האָט ער שוין, אווישאג שפעט פון אים:
איר טוט אַזוי ווי דער גאַנער, וואָס געפינט ניט וואָס צו גאַנווענען, באַרימט ער זיך
פאַר לייטן: בעסער וואָלט איך געוואָלט שטאַרבן איידער גאַנווענען און עמעצן שלעכטס טון.

„אזו טוט איר אויך קויניג זו איר ניט מין מוכט
איר זייט ויל צו אלט אונ' הט איין פערלמענט דר טרכט.

[אַזאַ טוט איר אויך קיניג, זאָ (ווייל) איר ניט מיינן (מער) מאַכט (קענט)
איר זייט פיל צו אַלט און האָט איין פערלמענט (אן אויסרייד) דערטראכטן
(דאָרט 183 v)]

דאָס הייסט: איר זוכט זיך אַ פאַלשן טערעץ, ווייל איר 'טויגט ניט מער אַ מאַן צו
זיין אָף דער עלטער. דאָוידן פאַרדריסט דאָס שטאַרק; ער וועט איר ווייזן, אַז צו איר
רירט ער זיך ניט צו בלויז פאַר פרומקייט. ער טוט דערביי אָפּ פאַר אירע אויגן אַזאַ דע-
מאָנסטראַציע מיט באַשעווען:

„ער ליש אים בת שבע רופן אונ' בייא אים איגן ווערדן

אים חדר.

דש ער מיט בת שבע גאב איין רעכטן סדר

אז איין יונגר בעל בית דער ערשט ברויילפט הוט.

[ער ליש (האַט געלאָזט) אים (זיך) בת שבע רופן און בא אים איגען
ווערדן (זי זאָל בלייבן מיט אים) אין כּיידער.]

דאָס ער מיט בת שבע גאַב (האַט געגעבן, אָפגעריכט) איין רעכטן סיידער,
אַז (אַזוי ווי) איין יונגער באַלעבאַס, דער (וואָס) ערשט ברױלאָפּט (כאַ-
סענע) האָט].

(דאָרט, a3, VII)

דאָס איז צוויי ספרים, וואָס זיינען געבונדן מיט תנ"ך. די מעגושעמדיקע אָפנקייט איז
אויסדרוק פון דער אַלטער פּאָלקסדראַמע (פורים-שפּילן) איז שוין לאַנג באַקאַנט.

פאַר אונדזער אליהו'ן איז די דאָזיקע מאַניר קיין ניס נישט. דער געלערנטער פּילאָלאָג,
וואָס אויבנוף האָט ער זיך געהאַלטן גאַנץ יידיש לעך, האָט שוין איינמאַל געוווּן אַזאָ קונץ
אין זײַן „בבא-בוך" – ווערסיע. ער ניצט דאָרט אַפּיעע דיזעלבע בילדער, וואָס מיר טרעפּן
אין „שמואל-בוך" און אין „ספר מלכים". לאַמיר דאָ ברענגען איין פּאַל: דער פּאַסטער,
וואָס טרעפּט דרוואַנען איינע אַליין, הייבט זיך אָן צו איר צוצושאַרן:

דאר נוך מוטט ער איר אן כך וכך

[דאָרנאָך מוטט ער איר אָן (לייגט ער איר פאַר) קאָך וועקאָך (אַזוי און אַזוי)]

(מאַנסקריפּט „בבא-בוך" 47 b)

דעמזעלבן זאַץ געשינען מיר אין „ספר מלכים": דער אַשמעדיי, וואָס פאַרוואַרפט
שלויםען אין דער ווייטער ווייט און באַזעצט זיך אָף שלוימעס שטול, שאַרט זיך צו צו
שלויםעס מוטער:

„זײַן מוטֶר בַּת שְׁבַע מוֹט עַר אויך אַן כֵּךְ וּכךְ"

(זײַן מוטער בת-שבע מוט ער אויך אָן קאָך וועקאָך)

(ספר מלכים, a 21)

אַן אַנדער ענלעכן פּאַל וועלן מיר זען שפּעטער; אָבער אליהו האָט אין „בבא-
בוך" אופגעטאַן אין דעם פּראַט גענוג אייגנס. בראַדווייא, בבא'ס מוטער, האָט באַם מאָן:
„גוטי טעג אונ' בוזי נעכט" (גוטע טעג און ביזע נעכט); איר אלטן מאָן רופּט זי „דעם
אלטן פּערצער" (פאַרצער). זי שעלט די עלטערן, וואָס האָבן זי פאַר אים כאַסענע געמאַכט:
גוט געב אין דען הילוך אלאן ביידן.

[גאַט געב אין (זײַ) דען הילך (דאָס לויפעניש, שילשל) אלן (אלע) ביידן.]

(מאַנסקריפּט „בבא-בוך" 2 a)

וועגן הערצאַג דודין, וואָס זי שיקט נאָך אים, זאָגט זי

אונ' טג אונ' נאכט וויל איך אן אים הענגן

ווש איך פויר זוימט הון וויל איך איין ברענגן

[און טאָג און נאַכט וויל (וועל) איך אן (אף) אים הענגען וואָס איך פאר זוימט
(פאַרוואַמט פאַרשפּעטיקט) האָן (האַב) וועל איך איינברענגען (אַניאָגן)].

(דאָרט, a 3)

דרוואנה, בבא'ס געליבטע, דערציילט אים דעם טאָג פון איר כאסענע מיט מקברון:
האנט ווערט מן מיך אונ' אים צו אנדער ליגן.
[הינט ווערט (וועט) מאַן (מען) מיך און אים צו אנאנדער לייגן]
(דאָרט, a 33)

מיר האָבן אַזאַ באַשרייבונג, ווי אַזוי די געליבטע גיבן זיך אָפּ זייער גליסטן:

„בבא דער טעט ווש ער הוט צו שיקאן
דרוואנה די שראיי אַז איין דיב אין שטל¹²
אויך דורפט ער זיא אין קאַמפֿ ניט פיקאן
ווען זיא ווש אים צו מול ניט אויש ווייכן¹⁸”

[בבא דער טעט (האָט געטאָן) וואָס ער האָט צו שיקן (שיקן, טון).
דרוואנה די שרײַ (שרײַט, האָט געשריגן) אז (אזוויי) איין דיב (א גאַנעו) אין שטאַל.

אויך דורפט (האָט געדאַרפט) ער זי אין קאַמפֿ ניט פיקן
ווען (ווייל) זי וואָס (איז געווען) אים צו מאַל ניט אויסווייכן. (זי האָט אים
ניט אויסגעווייכט)].

(דאָרט, b 34)

קורץ, די אָפענע, מעגשעמדיקע מאַניר האָט שוין געהאַט אַ שטיקל טראַדיציע, סיי אין
דער יידישער ליטעראַטור, סיי באַ אליהוין. און מיר דאַרפן זיך ניט ווונדערן ניט אַף דעם
אינהאַלט, ניט אַף דער פאָרם פון „המבדיל“.

די מעטריק איז דאָ אויך פונקט אַזוי פרימיטיוו ווי די שפראַך. די סטראַפּע האָט 4
פערזן. דריי גראַמען זיך לויט דער סכעמע a a a, דער לעצטער פערז איז ניט געגראַמט,
לאָזט זיך אויס מיט דעם רעפרען „לילה“, אַמאָל מיט אַ גאַנצן העברעישן פאַסעק מיט
„לילה“ צום סאָף, גענומען פון דעם הבדלה-„המבדיל“, אַדער פון אַנדערע פּיזמוינים (פּיי-
סעך-האַגאַדע א. ד. גל.).

אַזוויי דאָס יידישע פּאָלקסליד, אַזוי איז „המבדיל“ אויך געבויט אַף דער צאָל
טאַקטן, ניט אַף דער גלייכער צאָל באַטאַנטע און ניט-באַטאַנטע טראַפּן. דער פערז האָט
פיר טאַקטן:

הילד דו | הושט דיך מיט | מיר גי | טרייצט

אך ביש | טו איין | גרושר | בלע

אין דערדאָזיקע סכעמע זיינען שוין אַריינגעפרעסט צום זינגען פערזן מיט אַ גרויסער
צאָל טראַפּן, ביז 5 טראַפּן אין אַ טאַקט:

נון דז איך אויך דיא | צייט וויל | רעכט ור | טרייבן

און אויך מיט א קליינער צאל טראפן :

אי | אויז | גיט דיא | לילה

דו בישט אלר | בוב | רייא זו | בול.

אויסלייג.

אין אויסלייג איז א שארפער כילעק צווישן C און C. B האט דעם נארמאלזירטן יידישן אויסלייג פון דער ערשטער העלפט 16 יארהונדערט, אזוי ווי מיר געפינען אים אין די ערשטע באקאנטע יידישע דרוק־זאכן: „ספר מדות“ (איזנא, 1542), יוסף בר יקיר'ס סידור (איכנהויזן, 1544), אליהו הלוי'ס „תהלים“ (ווענעציע, 1545) א. ד. גל., אזוי ווי ער איז פיקסירט אין די ערשטע קלאלים פון יידישן אויסלייג אין „ספר מדות“. געפינטלט איז דא:

(1) מיט א ציירע דער קאנסאָנאַנט פאַר דעם „י“, וואָס באַצייכנט דעם לאַנגן e: מין (מין, מער, מה'ד mē), לייגט (leget), איר (Ehre), ור שטין (verstehen), א. א. וו. אייניקע מאָל אפּילע ווען אַנשטאַט דעם „י“ שטייט דאָ אַן „ע“: פּרעדיג (predig), לעדיג (ledig); (2) מיט א שורק — דער קאנסאָנאַנט פאַר דעם „וי“, וואָס באַטייט דעם ניייהויכדייטשן ü: „שפּוירן“ (spüren), „קוירצן“ (kürzen), „בוירן“ (führen) א. ד. גל. אין די צוויי פּראָטים שטימט C מיט די פּריער-דערמאָנטע קלאלים, פון „ספר מדות“ אָבער דאָ געפינען מיר אויך אייניקע מאָל (אָבער ניט שטענדיק) געפינטלט:

(3) מיט א סעגל דעם קאנסאָנאַנט, וואָס פאַר דעם e, אַמאָל „י“, = קורצער e: „נענן“ (nennen), „קעמלן“ (kämmerien), „אגלשטיר“ (Agalaster); אויך דירעקט דער „ע“: „אייער“ (eier).

(4) אייניקע מאָל האָבן מיר דעם פּאַסען: נאר, אייער; דעם קאָמעץ: ואל (volle); יארן (Jahren); ואר (vor); דעם כוילעם: נוט (Not), קוט (kot); דעם כיריק: „אי לענגר אי ועשטר“ (מהד: ie, נהד: je).

(5) א פאַר מאָל געפינען מיר געפינטלט גאַנצע ווערטער: ביגייבירשט (begeiferst), כישנודילשט (beschnüdelst), ווידילשט (wüdelst), דעהויפט פרעמדווערטער: יינטילומר (gentiluomo).

(6) דורכויס געפינטלט זיינען די העברעישע ווערטער.

אַנדערש איז דער אויסלייג אין B. ס'מוז דאָ קוידעם קאַל געזאָגט ווערן: B איז ביכלאַל זייער אומקאַרעקט קאָפּירט, מעמיילע איז שווערער פּעסטצושטעלן אַ געוויסע סיסטעם אויסלייג. אָבער דאָך לאָזן זיך דאָ זען געוויסע רעגלמעסיקייטן, וואָס אין דעם נאַרמאַלזירטן יידישן אויסלייג טרעפּן מיר זיי נישט.

I. אין וואָקאַליזם.

(1) o, אָן איבערקלאַנג, דאָרט וווּ אין ניייהויכדייטש האָבן מיר ö: איין „שונן“ (schönen), „צו הורן“ (hören), „בוזר“ (böser), „דר לוזן“ (erlösen) א. אַז. וו.

אויסנאַמווייז: „בוזן“ (bösen), XL, 1.

(2) u, אָן איבערקלאַנג, דאָרט וווּ אין נה"ד האָבן מיר ü: „אובר“ (über), „רורט“ (rührt), „שפורן“ (spüren), „קורצן“ (kürzen), „בורן“ (führen) א. אַז. וו.

אָבער אין XXI, 1: „בוירט“ (führt) און דאָס גראַמט זיך מיט „גיבורט“ (gebührt) אין דעם צווייטן פּערוז און מיט „בורט“ (führt) אין דריטן פּערוז.

II. אין קאָנסאָנאַנטיזם.

טרעפּט זיך (אָבער ניט אַלס קלאַל):

(1) „ב“ פאַר „וו“ (w) ¹⁴.

„בו“ (wo, III, 4); „ור בור“ (v, IV var wotr) ¹⁴.

(2) „וו“ פאַר „ב“ (b) ¹⁵:

„וועשער“ (XLVII, besser) ².

(3) „וו“ פאַר „ו“, „ב“, „פ“ (v, f) „וונט“ — (XIX, fand) ¹.

(4) ביכלאַל שטייט דאָ דער „ב“ (פאַר f, v), „כ“ (ch), „פ“ (f) אָן אַ ראָפּע־שטריכל

פון אויבן.

III געפּינטלט איז דאָ ביכלאַל זייער ווייניק. מיר טרעפּן דאָ אייניקע מאָל אין יידישע ווערטער דעם ציירע אונטער דעם קאָנסאָנאַנט, וואָס פאַר דעם „י“ = e, אָבער אָן אַ סיסטעם; פאַר דעם לאַנגן e ווי פאַר דעם קורצן: אַי (איידער, מה"ד: ê); מין (מין. מער,

מה"ד : mē), גיין (gehen), גיגן (gegen); אָבער ליצט צו לייץ (letzt, מה"ד : lest.

lezzist), „וויקי“ (קריצן, רייסן, פון מה"ד : wetzen).

זעלטענע ווערטער זײַנען געפינטלט גאַנצעהייט: לַפֿן, קֶרעצן, קַנפּוֹאים,

„עַרְגֶּר“, „וואַלְטָה“ (אייגנאַמען) „קֶרופֿף“.

אַביסל מער זײַנען געפינטלט די העברעיִשע ווערטער, אָבער ניט רעגולער.

IV. דער שטומער — „א“, אָדער צירונג — „א“.

אין די אויסלייג־קלאַלים פון דעם „ספר מדות“ איז וועגן דעם שטומען „א“ געזאָגט: דער אַלעף, וואָס מיר טרעפן אים וואָרט־אויס נאָך אַ „פינטל“ (געמיינט נעקודע אָדער וואַקאַל), — איז נישט מער ווי אַ „צירונג“ דער „געשריפט“; אויסריידן דאָרף מען דעם „אַלעף“ (פּאַסעך אָדער קאַמעץ) נישט. אַ ביישפּיל איז דאָ געבראַכט: „דיא“ (לייען: „די“). פון דעמדאָזיקן ביישפּיד קאָן מען מיינען, אַז דעם שטומען אַלעף שטעלט מען נאָר נאָך דעם „י“, אָדער „ו“, וואָרט־אויס. בעעמעס אָבער טרעפן מיר דעם שטומען אַלעף אין די ערשטע ייִדישע דרוקזאַכן אין 16 יאָרהונדערט נאָך קאַנסאַנאַנטן וואָרט־אויס אויך. דערהויפּט נאָך „ב“ און „פ“.

אין די מאַנסקריפטן קאָן דער שטומער „א“ שטיין נאָך יעדער קאַנסאַנאַנט וואָרט־אויס, אַשטייגער, אין מאַנסקריפט פון „בבא־בוך“ (פון פּאַרגעסעס קאַלעקציע): וואַלדא (וואַלד), ביגונדא (בעגונד, האָט אָנגעהויבן); בלדא (באַלד), צומייסטנס נאָך דעם „ד“ (און, פּאַרשטייט זיך. נאָך „ב“ און „פ“), זעלטענער נאָך אַנדערע קאַנסאַנאַנטן: שפּר־כֶּא (שפּראַך), גידו־כֶּטא (טראַכט), שֶקאַלֶקא (בעטאַעס, אָדער אַ ספּעציעלע פּאַרם פּאַר „שאַלֶק“ — שווינדלער. אין פּראָגער אויסגאַבע פון בבא־בוך שטייט דאָ: „שלֶק“), א. ד. גל. אין B געפינט מען נאָך קאַנסאַנאַנטן דעם שטומען אַ בלויז נאָך פ: „טרופּפא“ (x, 2) „שטאַנפא“ (L1, 2). אין C, כּוץ דעם, נאָך „ב“ הֶרְבֵּא — (הויף, xxii, 1), נאָך דעם „ד“ אויך: קינדא (vii, 3) וריידא (פרייד, xix, 3), לאַנדא (xl, 2) א. אַז. וו. איינ־מאַל נאָך „ז“: „הויזא“ (xxii, 1). אין די ראַבאַנישע „שאלות ותשובות“ זיינען פּאַראַן אינטערעסאַנטע דערקלערונגען פאַר דעמדאָזיקן שטומען אַ, אָבער איך מוז דאָס לאָזן אַף אַן אַנדערס מאָל: ס'וואַלט מיך דאָ צו ווייט פּאַרפירט.

פֿאַנעטיק.

(איך גיב דאָ בלויז דאָס וויכטיקסטע)

1. סיי אין B סיי אין C איז קלאָר, אַז דעם מה'ד און נה'ד לאַנגן a דאַרף מען דאָ לייענען. o. דאָס איז צו זעען פון דער שרייבונג: דו הושט, ער הוט (פאַר מה'ד און נה'ד: hat, hast), שלופן (פאַר מה'ד און נה'ד: schlafen, slâfen) א. אַז. וו. דער „ו“ האָט באַצייכנט אין אַלט־יידיש דעם o און u. נאָך מער זעט מען עס פון דעם גראַם: יומר — ברוך שְאָמר (אין C איז דאָס געשריבן יוֹמר); יארן — וארן (vorn) (אין C: יארן און וָארן, מיט אַ קאַמעץ). נוך — גוך (מה'ד gâch, nâch). בעכיין דאַרף מען לייענען: טאג — tog, אבר — ober א. אַז. וו.

קיין ניס איז דאָס נישט, אַזוי איז דאָס אין אַלע יידישע שריפטן פון 16, אַפילע פון 15 און 14 יאָרהונדערט, אַזוי איז דאָס געווען און ס'איז אין די דייטשישע דיאַלעקטן; מ'דאַרף דאָס אָבער דערמאָנען, וואָרעם פאַרמולירט איז דער קלאַל צום ערשטן מאָל ערשט דאָס יאָר 1592¹⁶).

2. פון דער שרייבונג: „לפֿן“ (מה'ד B loufen, v, 4 = לויפן; אין C XVIII, 1: לאַפֿן), גיקפט, גקפט (מה'ד: koufen, B x, 3 און C XXX, 2; 3: אויך C XLV, 2: „גיקאפט“); אַך (מה'ד B ouch, v, 1 און C LIII, 2; אין C XXIV, 3); 3: גלאבן (גלויבן) — איז צו זען, אַז דעם מה'ד ou האָט מען אַרויסגערעדט ווי a, מיסטאָמע אַ לאנגן a¹⁷).

3. אין B XI, 3 טרעפן מיר בלויט, וואָס מע דאַרף לייענען: Blüt, אָדער עפשער Blit, אַנשטאָט „בלוט“ (Blut). איך האַלט דאָס נישט פאַר קיין שרייב־פעלער, אָדער שרייב־אַרט, כאָטש ס'איז ניט מער ווי איין פּאַל אַזוינער און ביכלאַל איז דער נה'ד u דאָ איבערגעגעבן מיט „ו“. אין אליהו'ס ווערטער־ביכל „שמות דברים“ טרעפן מיר שוין מער אַזוינע פּאַלן: די זויץ (זון), קוי (קו), צוינג (צינג), מויטר (מוטער), ברוידר (ברודער) א. אַז. וו. קיין קאַנסעקווענטע אַרט שרייבן איז דאָס דאָרט אויך נישט, וואָרעם דערביי האָבן מיר: בוך (ספר), בוטר (פוטר), בוזים (חק), בלוט (בלוט) בלום א. אַז. וו. ס'טרעפט, אַז איינס און דאָסזעלבע וואָרט איז געשריבן אַמאָל מיט „ו“, אַמאָל מיט „וי“: „זון“ (בן) און „זוין“¹⁸).

גראמאטישע אייגנטימלעכקייטן.

(איך גיב דאָ אויך בלויז דאָס וויכטיקסטע):

1. פאַרעלטערטע פאַרמעס, וואָס זיינען באַקאַנט פון אַנדערע יידישע שריפטן:

אויך:

(a) הון (hon) = האָב; ווז אָדער וואַז — was, אימפּערפּעקט פון „וועזן“ = ער איז

געוועזן; זייט (מה'ד seit; נה'ד sagt); דער פאַרטיציפּ געשן (מה'ד: gezen; נה'ד: gezen).
(gegesen).

(b) דער מה'ד אויסלאָז — ch דאָרט וווּ איצט האָבן מיר אין נה'ד h:

זי זאָך = נה'ד: sah, אימפּערפּעקט פון sehen; גישאָך (geschah = נה'ד: geschah);

זיך (sich) = נה'ד: sieh, אימפּעראַטיוו פון (sehen).

(c) די ענדונג „אַן“ (an) אין אייניקע אינפּיניטיוו און אין פּאַרטיציפּ:

אין C: זינגאַן (xxvi, 2), „לייַווערן“ (ליפּערן, lx, 2) ור שוויגאַן (פאַרשווייגן)

(xxxii, 3). אַגעוו, ור שוויגאַן איז דאָ געגראַמט מיט ליגן; „לייַווערן“ מיט גערן.

אין B האָבן מיר בלויז: לַפֿן (מיט צוויי פּאַסאַכן, v, 4).

די ענדונג an, אָבער צומייסטנס אַרויסגעלאָזט אין רעדן דעם n, טרעפט זיך אין

אייניקע מיטלדייטשע דיאַלעקטן.

דאָסזעלבע אין מאַנוסקריפט פון „בבא-בוך“: זאַגאַן (זאָגן), אויף וועקאַן (אופֿ-

וועקן), מערקאַן (מערקן), גאַנגאַן (פאַרטיציפּ: געגאַנגען) א. אַז. וו.

2. דאָס אומבאַשטימטע אַרטיקל „אייין“ (19) פאַר זאָכער און נעקייִווע גלייך

(אין B און C):

אייין גוטי ווייל, איין ורייד, איין גאַנצי נאַכט א. אַז. וו.

אָבער: „בא איינר לילה“ [1, v B; 1, v C].

3. פון דעם גראַם: „בלה“ (1, v B; 1, v C) — בלע — אין (1, v C) — גלח, דאַרף

מען אָנעמען, אַז „גלח“ (קאַטוילישער גייסטלעכער) האַט מען אַרויסגערעדט: „גאַלאַ“;

דאָס איז די אויסשפּראַך פון די „בני הייִת“, ווי מע רופט זי אין דער ראַבאַנישער ליטעראַ-

טור, די יידן אין רהיין-געגנט, וואָס פלעגן אַרויסרעדן דעם „ח“ אַזוויי אַ „ה“.

II. „המבדיל“ - פראגמענטן.

(מאנוסקריפט אין קעמברידזשער Trinity College*)

I.

הַמְבַדֵּיל בֵּין קוֹדֵשׁ לְחַיִל:
צוּיִשֵּׁן מִיר אֹנֵי הַיַּלֵּל דַּעַן נְבוֹהָ קְנוּל:
דַּעַר דַּא אִיז חֶסְרוֹנוֹת אִזוּ וְאַל:
כְּכֹכְבִים בְּלִילָה:

II

ער הוט ווידר איין ריים אויף מיך גימאכט:
אבר ניט ויל לוייט⁽¹⁾ האבן זיין גילאכט:
ווען⁽²⁾ אייטיל לויגן הוט ער גיטראכט:
אזו ור וואר זול ער ניט אויש לעבן די לילה:

* איך וועל דאָ דערקלערן צומייסטנס בלויז די ווערטער און אויסדריקן, וואָס זיינען דאָ ניי, מעמיינע ניט דערקלערט אין באַדלעיאנער וואַריאַנט „המבדיל“ (B), וואָס איך האָב פאַרעפנטלעכט אין „צייטשריפט“ № 1, ז. 150—158. אין געוויסע פּאַלן וועל איך זיך פאַרופן אָף די דערקלערונגען אין B, און ציטירן אזוי: אשטייגער: B III, 1, דאָס הייסט: באַדלעיאַנער וואַריאַנט, די דריטע סטראַפּע, מיין באַמערקונג № 1.

II (1) „לוייט“ — leute, לייט, ⁽²⁾ „האַבן זיין גילאכט“ — האָבן געדאכט פון אים, פון דעם גראַם („ריים“, ליד), ניט בא קיין סאָך מענטשן האָט דאָס אויסגענומען. ⁽³⁾ ווייל.

III

אין מיינם ערשטן ריים הוט מן וואל גילעזן:
 וויא ער אין דער שריפה הוט גיבֹוירט איין וועזן:
 וויא ער איין נכבד איז גיוועזן:
 הוט מן גיזעהן בו בלילה:

IV

ווען ער מוש האבן ויל געלט אונז ויל גוט⁽¹⁾:
 ער עש אין בליעות⁽²⁾ אלש בֹור טוט:
 איין גנצן טאג זיין מויל ניט רוט⁽³⁾:
 ואשמורה בלילה:

V

ווען ער איז גאר איין גרושר בלע:
 דא מיט איז ער זיך גאנץ מכלה:
 ער הוט איין ברודר דער איז איין גלח:
 דו ווערט ער נוך צו לויפן ביא איינר לילה:

VI

זיין ארימי זיל מאג וואל טרייבן יומר:
 דש ער איז גאר איין גוי גומר:
 קיין מורגאן אורט⁽¹⁾ ער ביז אן ברוך שאמר:
 נוך מנחה נוך מעריב ביא דער לילה:

iv. 1. גוט = gut, גוטס, פארמעגן. ⁽²⁾ בליעות = פרעסעריי. דערפון איז נאך קלאַרער אז „בלע“ (אין v, B, 1 בעטאַעס: „בלה“) מיינט מען „פרעסער“, דערפון שטאַמט אונדזער „בלען“ („בעלן“ ווי מ'פלעגט שרייבן זע v, B, 2. ⁽³⁾ „זיין מויל ניט רוט“ — האלט אין איין עסן, אן אויסדרוק, וואָס איז געבליבן נאָך ביז איצט אין דער פּאַלקס־שפּראַך. iv, 1. „אורט“ — דאָונט. זע v, B, 3.

VII

אונ' דער שול גאנג¹) טוט אים נוך ווי נוך ווינד²):
 נויארט ווען ער אין דער סידרה איין העקלן וינט³):
 איין חילוק דען דו ור שטיט איין קינדא:
 דא הוט ער אויבר גיטראכט איין גאנצי לילה:

VIII

אונ' קומט אין דיא שול מיט איינם גרושן גישריאי:
 אונ' זאגט עש איז אזו ביא אבוניי¹):
 אונ' רעט אזו אין אלר לייא:
 אז²) דו ער רידט בחלום הלילה:

IX

אונ' אים דקדוק דוכט ער זיך זיין איין מאן:
 אונ' דען בנין הקל ער אפילו ניט קאן:
 בישטו איין מדקדק זא זאג מיר אן:
 ווש טוט דיא הא הינטן אן לילה:

X

איז דאך לילה לשון זכר:
 זיך¹) בלילה ההוא דו גרושר עכר²):

VII. 1) „שול גאנג“ — דאָס גיין אין שול אריין (דאווען). 2) נוך — נוך = דאָסועלבע, וואָס אין גה"ד: noch-weder = ניט-ניט. סיטוט אים ניט וויי ניט ווינד, סי'ארט אים ניט, סי'גייט אים ווייניק אָן. 3) „העקלן“ — העקל, דאָ אין זין פון עפעס א צייכן, א שטריכל אין אלעפבייו, אין טראָפּ.

VIII. 1) „אבוניי“ — אנשטאט ה' (אדאָנוי); אזוי שרייבט אליהו הלוי שטענדיק אין צווייטן פאסקוויל „צור משלו אכלנו“ אין רעפרען. פאראן אויך אין בבא-מאנוסקריפט, 30. דער זין פון די צוויי פערזן: ער קומט מיט געשריי און שווערט זיך בא גאָט, אז אזוי איז דאָס. 2) „אז“ — אזויווי.

X. 1) „זיך“ = זע, אימפעראטיוו. זע B, U, 3. ד. ה.: זע, סי'שטייט געשריבן „בלילה ההוא“, מיט א „ו“, ניט מיט קיין „י“, א סימען, אז „לילה“ איז מענלעך געשלעכט. 2) „עכר“ — פאַרדאַרבער, באַליידיקער, פאַרדאַרבענער מענטש.

אז דו אום דיין תלמידים בור דינשט דיין שָׁכַר:
אזו זול ער דיר גידייהן⁽³⁾ אובר לילה:

XI

אי דש דיך בישטי⁽¹⁾ דער תפול רע⁽²⁾:
קונשטו דוך נוך פי נוך פע⁽³⁾:
הון איך דיך דוך גילערנט מענכי⁽⁴⁾ שעה⁽⁵⁾:
דורך גוטש ווילן מענכי לילה:

XII

עש איז ווערליך⁽¹⁾ וואר ווש איך אויך זאג:
דו ער אין משה ווערבש הויש אים הקדש⁽²⁾ לאג:
דיא לוייז⁽³⁾ דיא אשן⁽⁴⁾ אין ביא טאג:
וקרח בלילה:

XIII

די לוייט דיא אירן לושט האבן וואלן⁽¹⁾:
דיא הורן אים צו מיט זיינן תלמידים קנולן⁽²⁾:
גלייך אז איין אוקש איז ער מיט אין פרולן⁽³⁾:
עש מוכט זיך וואל איינר בורכטן בלילה:

⁽³⁾ געדייען — ס'זאל דיר באקומען. ד. ה. אזוי ווי דו פארדינסט דעם סכאר-לימעד (רעבע-געלט) פאר די קינדער (איראניש⁽¹⁾), אזוי זאל דיר וויל באקומען איבער נאכט.
x. 1. ⁽¹⁾ „בישטי“ — באשטיי, ס'זאל דיך כאפן. ⁽²⁾ תפול רע (צום גראם — אנשאט רע) —

מיסטאמע געמיינט דער „הולי נופל“, „די שלעכטע זאך“, — די „פאליקע“ — אין ליטוויש-יידיש. ⁽³⁾ „נוך פי נוך פע“ = גארנישט. דעמזעלבען אויסדרוק אין דעמזעלבען זין נוצט אליהו אין „בבא-בוב“ (מאנוסקריפט פארגעס — הארק 21, ⁽⁴⁾ אייניקע, א געוויסע צאל צום גראם דארף מען לייענען: „שע“ (s he).

xii. 1. ⁽¹⁾ „ווערליך“ פון „וואר“ — עמעס = בעמעס; דעזעלבער פערז אין בבא-מאנר-סקריפט, 18. ⁽²⁾ „הקדש“ אין דעם זין ווי איצט אין דער פאלקסשפראך. „הקדש“ פאראן אויך אין בבא-מאנוסקריפט 12, רעדט זיך דירעקט פון בעטלער. ⁽³⁾ לייז. ⁽⁴⁾ „אשן“ — assen-האָבן געגעסן, אימפערפעקט פון „עסן“.

xiii. 1. ⁽¹⁾ וואָס וויל זיך אָנטון פאַרגעניגן. ⁽²⁾ „קנולן“ אונדזער איצטיק מעלאמדיש „קנעלן“. בא Schmeller (בייערישער ווערטערבוך, 1, 1350) איז פארצייכנט knellen = פלאצן, שלאָגן. צי שטאַמט ניט אונדזער וואָרט פון דער מעלאמדישער דערציִונג-מעטאָדע (מיטן קאַנטשיק)? ⁽³⁾ „פרולן“ (פראָלן) prahlen — ליארעמען, שרייען.

XIV

ער לערנט דורך אננדר קליין אונ' גרוש⁽¹⁾:
 איינר לערנט טויטש⁽²⁾ דער אנדר שלופט:
 איינר שיר השירים דער אנדר די לוז⁽³⁾:
 איינר זאגט יום דער אנדר זאגט לילה:

XV

זיא לערנן כּון אים ויל מְדוֹת רְעוֹת:
 דר צו ור דינט ער ניט ויל מְעוֹת:
 אונ' קנוילט וואל בויהף אונ' צוונציק שְׁעוֹת:
 אין איינם יום אונ' אין איינר לילה:

XVI

ער קלויבט אל דיא אויף⁽¹⁾ דיא ער קאן אונ' מאג:
 זיין בעלי בתים דיא האבן איין גרושי קלאג:
 ער שטיט אויף דרייא שְׁעוֹת אויף דען טאג:
 אונ' ליגט זיך בתחילת הלילה:

XVII

אל דיא בעלי בתים דיא ער איז גיוועזן בייא⁽¹⁾:
 דו איז ער אום גאנגן מיט בויבירי⁽²⁾:

XIV. 1) ער לערנט מיט קליינע און גרויסע קינדער צוזאמען, אָ ער ער לערנט דורכ־אנאנד קלייניקייטן און גרויסיקייטן, — אָן אסיסטעם. (2) „טויטש“ — מוז דאָ זיין געמיינט יידיש. אן אינטערעסאנטער פראָט: אין די כאדאָרים אין די אשקענאזישע קעהילעס אין איטאליע האָט מען געלערנט יידיש. דאָסזעלבע ווייסן מיר פון קראָקע אין 16 יאָרהונדערט פונעם קראָקעווער „פּנקס“. (3) „דיא לוז = Los, דאָ געמיינט „מגילת אסתר“; אזוי פאָר־טייטשט מען דאָס וואָרט אין די אלטע ביבל־איבערזעצונגען, געבויט אף דער אַסאַציאַציע מיט „פורים“ פון „פור“ — גוירל.

XVI. 1) „אויף ציט זיך דא צו „קלויבט“, ער קלייבט אוף, קלייבט צונויף די אלע, דאָס ער קאָן, אזויפל, וויפל ס'לאָזט זיך.
 XVII. 1) „בייא“ ציט זיך דאָ צום צווייטן „דיא“ = „בייא דיא“ = בא וועלכע, ד. ה. אלע „בעלי־בתים“, עלטערן פון די קינדער, וואָס ער איז בא זיי געווען. (2) „בויבירי“ — שווינדל. זע: B, 5.

ער הוט בױר דינט זיין געלט מיט לייכירייא⁽³⁾:
גְּנוּבַת יוֹם אוֹנִי גְּנוּבַת לַיְלָה:

XVIII

בתחילת הלילה הוב ער אן צו שרייאן ער וואלט
לאפן צו זינר דיילה⁽¹⁾:
זיא וואר קומן בון מרגער⁽²⁾ אויף גימוצט⁽³⁾:
דא ליגט זיא זיך צו אים אונטר אין⁽⁴⁾ וואר איין
גרוש גישטויץ⁽⁵⁾:
וּלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה כָּל הַלַּיְלָה:

XIX

דען גירט⁽¹⁾ ער זיך דר ביא מיט זיין ארטן⁽²⁾:
אונטר ווילן⁽³⁾ מַכֵּט ער שקעטליך⁽⁴⁾ אונטר ווילן
קארטן⁽⁵⁾:
דען האט ער גוים דיא אויף אין ווארטן:
ביז אין דער זינקדיק⁽⁶⁾ לילה:

⁽³⁾ „לייכירייא“ = מה”ד: (Lexter) leicherfe, פרינה”ד leicherei = שווינדל, גנייווע.
XVIII. ⁽¹⁾ „דיילה“ = Deinl, ארויסגערעט נאזאלירט: א פאַראַכטלעך וואָרט פאַר
פּרוי, בערעך אזויווי אין וואָלין זאָגט מען: „אַ נקבה“. (Schmeller I, 573).
⁽²⁾ „מרגער“ — אן אָרט Malghera, גאַר נאָענט צו ווענעציע: Andree שרייבט דאָס אין
זיין אטלאס: Marghera. די דאָזיקע דערקלערונג, אזויווי די דערקלערונגען פון די איטאַ-
ליענישע געריכט-אינסטאנצן אין דער סטראָפּע XX האָב איך צו פאַרדאַנקן ד”ר א. לאַנ-
דוי, ווין (אין א פּרוואַט-בריוו). ⁽³⁾ „אויף גימוצט“ — אויסגעפּוצט. ⁽⁴⁾ „אין“ = זיי;
„אונטר אין“ = צווישן זיי. ⁽⁵⁾ „גישטויץ“ פון Stutz אינעם עלטערן באַגריף: שטויסעריי.
די סטראָפּע איז אויסנאמווייז געגראַמט לויט דער סכּעמע: a b b a.
XIX. ⁽¹⁾ נערט, ⁽²⁾ אַרט, אף זיין שטייגער. ⁽³⁾ „אונטר ווילן“ = אמאָל. ⁽⁴⁾ „שקעט-
ליך“ — בא Schmeller — (482 II) Die Scatel — פון la scatola — שאַכטלעך, קעסטלעך. פאַראַן
בא פּערעצן: „שקעטעלע“ פאַר טאַבעקע. ⁽⁵⁾ מיסטאַמע געמיינט: שפּיל-קארטן. ⁽⁶⁾ זינקנדיקער,
ביז שפּעט אין דער נאַכט אריין. דער זין פון דער גאַנצער סטראָפּע איז: פון פאַרנאַסע
וועגן טוט אלערליי מעלאַכעס, האָט געשעפּטן מיט גוים אין דער שפּעטער נאַכט; דאָס
זאָל דאָס הייסן אזוי גוט ווי כאַשעדיקע געשעפּטן.

דען הוט ער צו קריגן) בֹּר קאווי די שישטירי⁽²⁾:
 בֹּר לה וואגריאה⁽³⁾ אונ' קורטי פֿרִישטִירי⁽⁴⁾:
 בֹּר פֿיוויגי⁽⁵⁾ אונ' קאטווירי⁽⁶⁾:
 אונ' בֹּר דען שרים בֹּן דער לילה⁽⁷⁾:

XXI

דא גיבט ער מִסִּירוֹת דש זיא אן אינם קלעבן:
 אידרמן וויש וויא ער מיט מתית⁽¹⁾ הוט גיבֹּירט
 איין לעבן:
 אונ' דיא מִסִּירָה דיא ער הוט קלִמֶן טערוויז⁽²⁾ געבן:
 דש ער הוט גיהאבט מענכי בווי לילה:

XXII

ער הוט זיא וואלן קריגן בון הוכא⁽¹⁾ אונ' בֹּן הויוא⁽²⁾:
 ער מיינט עש ווערט אים שטעץ גין לער אויש⁽³⁾:

XX. (1) „קריגן“ — לאָדן זיך, פּראָצעסירן. (2) „קאווי די שישטירי“ פון איטעליענישן Sestiere. Capo de Sestiere האָבן געהייסן די 6 שטאָט־טיילן אין ווענעציע. יעדער טייל האָט געהאַט אף זיך דעם Capo de Sestiere, האָט געהאַט צו זאָגן אַגעוו אף יידן, וואָס האָבן געהאַט צו טון מיט קריסטלעכע פּרויען און אף פּראָסטיטוציע ביכלאַל. (3) „לה וואגריאה“ — פון איטאליענישן Avvogadria אָדער la Avvogaria אַן אַמט פון אן Avvo-gadore, א הויכער באַאַמטער, וואָס האָט געהאַט צו שאַפן איבער שטראָפּזאכן, שטריי־טיקייטן צווישן מאַן און ווייב א. א. ו. (4) „קורטי פֿרישטירי“ — פון איטאליענישן Corte del Forestiero, אן אַמט, וואָס האָט געהאַט צו זאָגן אף שטרייטיקייטן צווישן ווענעציאנער און פּרעמדע אָדער צווישן פּרעמדע. (5) „פֿיוויגי“ פון איטאל. officio del Piovegno, אָדער Piovegghi, האָבן געהאַט צו זאָגן אף דער קרימענלעך און קאַנאַל־פּאַליציי און אף וואַכער־זאכן. (6) „קאטווירי“ — פון איטאליענישן Cataveri, א ספעציעלע געריכט־אינסטאנץ פאר יידן וועגן וואַכער־געשעפטן, אַרומטרייבן באַנאַכט אין די גאַסן, פאר באַציִונגען מיט קריסטלעכע פּרויען, פאַר ניט טראָגן דאָס רויטע יידנמיצל. (7) „שרים בון דער לילה“ — איבערגעזעצט דאָס איטאליענישע Nobili Signori de notte, וואָס האָבן באַדאַרפט אכטונג געבן אף דער רו און זיכערקייט באַנאַכט. XXI. (1) א נאָמען. (2) א ביינאָמען נאָך א נאָמען פון א שטאָט אין איטאליע. XXII. (1) הויף. (2) ער האָט זיי געוואַלט פארטרייבן פון הויף און הויז, אַגעוויסע פאַרמול אין דייטשן. (3) עס וועט אים שטענדיק (שטעץ) אויסגיין ליידיק — ס'וועט אים אַפּלויפן גלאַט.

אוב זיא שון טושן⁽¹⁾ אז איין מויז:
זיא ווערן אין איין מול דר שנאפן⁽²⁾ בייא
איינר לילה:
לילה:

XXIII

אונ' ווערדן אים געבן זיין רעכטן לון:
אונ' ווען אין איינר העט הין גיריכט⁽¹⁾ שון:
אין קיינס פאנצער דורפט ער ניט גיין:
ער מוכט ליגן אויף זיין בעט אלי לילה⁽²⁾

XXIV

אונ' ווען איינר איין ואלש עדות וויל האבן:
זו איז ער בירייט בור איין עדות קנאבן⁽¹⁾:
אברם ויצן⁽²⁾ דעם איז אך וואל צו גלאבן⁽³⁾:
אונ' קוסיליי⁽⁴⁾ דער אים דיניט⁽⁵⁾ יום וליילה:

XXV

ווא⁽¹⁾ ער זיך הוט בור טראגן מיט איינס קריכן⁽²⁾:
אז ור וואר זול ערש אים בעט ור זויכן:
מן זאך⁽³⁾ וויא זיא זיך מיט אננדר ור שליכן⁽⁴⁾:
ויתחרשו עליו כל הלילה:

(1) „טושן“ — tuschen = שווייגן. (2) פאקן, כאפן, זע XXVI B. 6.

(3) „הין גיריכט“ פון hinrichten = מאכן מיט אים א סאף, אומברענגען.

(4) ער מעג רויק שלאפן, קיינער וועט זיך פאר הילל'ן ניט אָנעמען.

(5) XXIV. 1) אן איידעס־יינגל, אזוי ווי מע וואָלט בא אונדז געזאָגט: איאַר־איידעס.

(2) א ביינאָמען ס'קאָן הייסן: „פיצן“ אָדער „פעצן“. (3) גלויבן. (4) אנאָמען; די אלע

נעמען זיינען מיסטאָמע גוט באקאנט געווען אין דער יידישער סוויוע אין ווענעציע.

(5) דינט.

(6) XXV. 1) עפשער: „וויא“, (2). א גריך. (3) אימפערפּעקט פון „זען“: האָט געזעען. (4) מה"ד:

slichen, סידעסדיק אַרומטרייבן.

נון דש איך אויך די צייט וויל רעכט ור טרייבן...

1XXVII

דיא ערשט דיא האט ער איין גוטי ווייל:
 דש ער מיט איר גינג ניא⁽²⁾ קיין מייל:
 ער זאגט אומידער⁽³⁾ ער העט ניט דר ווייל⁽⁴⁾:
 נוך ביא טאג נוך ביא לילה:

1XXXI

אונ' שטונדא אויף בור טאג איין גאנצי שטונד:
 אונ' גאב דעם ויש איין גרושי וואונד⁽²⁾:
 אונ' דרוקט אויש בלוט איין גאנץ פפונט:
 אונ' שמירט מיט⁽³⁾ דש לייליך בכל יום וליילה⁽⁴⁾:

1XXVI. (1) דידאזיקע סטראפע און די ווייטערדיקע זיינען שוין דיזעלבע, וואס B VI און ווייטער, די מייסע מיט די דריי ווייבער, זע אריינפיר, סכעמע.

1XXVII. (1) די געהעריקע סטראפע אין B (VII) איז דעפעקט. (2) קיינמאל. (3) „אומי-דער“ — נה”ד immerdar, בא Schmeller (76, I): immeder, immder = שטענדיק, אלע-מאל. אין די אלטע יידישע ביבל-איבערזעצונגען שטייט אין אזא פאל: „אלוועגן“ (אף דעם העבר. „סלה“). „אימידאר“ האב איך נאך געפונען בא אקסענפעלדן אין „שטערנ-טיכל“: „היינט און אימידאר“ = היינט און אלע מאל. ד. לייבל האט מיר געזאגט (1925): אז ער האט דאס ווארט געהערט בא יידן אין גאליציע. (4) ער האט קיין צייט ניט.

1XXXI. (1) אין B XI איז דידאזיקע סטראפע דעפעקט. דער קאפיסט האט דא אָנגע-שריבן דאָס ערשטע מאל „שטונד“ און האָט דאָס אָנגענומען פאַר דאָס צווייטע מאל און איז אריבער צו „אונ' גאב“. אזוינע זאכן טרעפן זיך בא אים אָפט אין באדלעיאנער מאנר-סקריפט 1217, זע B 1, XI, ער האָט דאָס נאָך געקאָנט טון דערפאַר, ווייל אָפּגעטיילט זיינען בא אים בלויו די סטראַפּעס, די פּערוון שרייבט ער דורכאַנאַנד אין איין גאַס. (2) דאָס-דאָזיקע וואָרט איז אין B דורכגעלאָזט, מיסטאַמע האָט דער קאָפיסט דאָס ניט געקאָנט אי-בערלייענען. אזוינע זאכן טרעפן זיך בא אים אויך אָפט, ווי איך האָב שוין געוויזן אין מיין ארבעט, א געשריבענע יידישע ביבליאָטעק“ א. אז. וו. „צייטשריפט“ № 1, ז. 144 פונקט 6. (8) „שמירט מיט“ = שמירט דערמיט. (4) די ווערטער, „בכל יום וליילה“ אויך דורכגעלאָזט אין B.

XXXVI

דר נוך צוך⁽¹⁾ זיא צו איר מוטר גען⁽²⁾ וויידן⁽³⁾:
 וויא וואל זיא האט דאש גרוש ליידן:
 דיא טרופפין⁽⁴⁾ דיא וואר זער אין גרושר נוט:
 זיא האט קיין געלט צו ציהן גיין⁽²⁾ פורטיגווער⁽⁵⁾:

XXXVII

דר נוך צוך זיא אונ' ויל מיט דעם וואגן אים קוט:
 אונ' דער טחת וואר איר אויף גידעקט⁽¹⁾:
 אז העט מן איר אין דריין גישטעקט:
 כל הלילה⁽²⁾:

XXXVI. (1) „צוך“ — אימפערפעקט פון „ציען“, זי האָט געצויגן, געפאָרן. (2) קיין
 (3) אן אָרט, (4) די נאַרישע, זע X, B, 2, XV 5 5) אן ארט. וועגן דעם, אז דאָס איז א
 דעפעקטע סטראָפּע, זע אין מיין „אריינפיר“ טריער.
 XXXVII. (1) דיזעלבע שורע בא אליהוין אין „בבא-בוך“, 6^b, „דען תחת טעטן זיא גע-
 גאן [= קעגן] אים אויף דיקאן“ [= אופדעקן]. (2) דינדאָזיקע סטראָפּע איז אויך דעפעקט:
 זע מיין „אריינפיר“.

באמערקונגען

1) ס'איז ריכטיק, וואָס איך האָב געבעסערט: „בלע“ (פרעסער) אנשטאָט „בלה“ (סטראַפּע V, שורע 1); „קיני“ אנשטאָט „ריני“ (VI, 3); ס'איז איבעריק דער ערשטער „ער“ אין VII, 1, און די גאנצע סטראַפּע VII איז דעפעקט. מ'דאַרף ליינען „וַעַט“, ניט „בעט“ (VIII, 2). די סטראַפּע XI איז דעפעקט; זע אין די „פּראָגמענטן“ C. XXXI. מ'דאַרף ליינען „ציטר יוא“ [צעטער יאָ]. ניט צעטערא (XIII, 1). נאָך „בון“ (XV, 1) פעלט א וואָרט; [אין C: „איר“], „דר שנאפּשט“ ניט „דר שנאפּשט“ (XXVI, 4). ס'איז ריכטיק אויסגעטייטשט דעם זין פון XXXII, 3 (אין C. LIV, 3) שטייט נאָך דאָס וואָרט „ניט“ נאָך „זולשטו“, איז שוין קלאָר. „גריט“ (= גערעט), ניט „גרייט“ אין XXXVII, 1 (אין C. LIX): „גירעט“. ס'איז איבעריק דאָס ערשטע מאָל „גערן“ אין XXXVIII, 1 (אין C. LX, 1) איז דאָס נישטאַ. (אגעו, שטייט דאָ דאָס וואָרט „איינ“ נאָך „אבר“). „ווען אז“, ניט „ווער אז“ (XXXIX, 1. אין C. LXI, 1: „ווען אז“): ריכטיק די עט-מאָלאָגיע „ביטעצלט“ פון betätseln (XLII, 2, אזוי מיט „טש“ אנשטאָט „צ“, שטייט אין C. XLIV, 2).

ניט ריכטיק איז מין אויסטייטש פאר „גירער“ (געברודער“ XVI, 1). ריכטיק האָט דאָס צוגעטראַפּן דר א. לאַנרוי (אין אַ פּריוואַטן בריוו צו מיר): ער לייגט פּאַר צו ליינען „פארער“ = Ferrara, אן אָרט ניט ווייט פון ווענעציע, וואָס האָט יענע צייטן געהאט א היפּשע יידישע קעהילע. פאראן א צווייט אָרט, א דאָרף Ferrara, אָבער דאָס איז אין לאַמבארדיע, צו ווייט פון ווענעציע, און די מיטע דארף זיך אָפּשפּילן אין און ארום ווענעציע. אין C. XXXVIII שטייט קלאָר: „גין פארער“. ניט ריכטיק, אז „אירן“ אין XLIV, 1 איז איבעריק, „אירן“; דאָרט דארף מען ליינען ehren, (אין C. LXVI: „אירן“) ניט ehren, דעמאָלט איז דאָס קלאָר, אָבער אף דעם פע-לער האָב איך זיך שוין אליין געכאפט, איידער איך האָב געקראָגן C. און דאָס פארבעסערט (זע די פארבעסערונגען צו B אין „צייטשריפט“ № 2). ניט ריכטיק, זעט אויס, איז מיין האשאַרע, אז עפּשער דארף מען ליינען „מישט“ אנשטאָט „מושב“ (XLIII, 3): אזוי: „מושב“ שטייט אין C. LXV, 3, אָבער „מושב“ גופע האָט אין אייניקע דיאלעקטן דאָס באטייט פון מיסט, אומרייניקייט (פארגלייך דאָס וואָרט „הקדש“); פאראן באַ פּערעצן. די סטראַפּע XLVII און LI לאָזן זיך מער ניט בעסערן: אין C. פעלן זיי.

2) וועגן דעם, אז דאָס איז געווען א זינג-ליד, — זע ווייטער.

3) געמיינט ע"ה, א קיצער פון דעם העברעישן קליינעם פראָט: רע"ה 1514—1515, אף דער אייראָפּעישער דאַטע. אויספירלעכער דערפון שפעטער אין טעקסט.

4) דער קעמברידזשער טעקסט איז קירצער פאר דעם באדלעיאַנער. דער ערשטער האָט 13 סטראַפּעס, דער צווייטער—25.

5) זע דעם סאָף פון מיין אַרבעט „געשריבענע יידישע ביבליאָטעק“ א. אז. וו. אין „צייט-שריפט“ № 2. זע אויך, וואָס מאַקס עריק שרייבט וועגן דעם אין „צייטשריפט“ № 1 ז. 177—178.

6) די גענויע דאטע האָב איך צו פאראַנאָמען כ' מ. עריק (אין א פּריוואַט-בריוו). אגעו, אין דעם פּריוו-דערמאָנטן אַרטיקל אין „צייטשריפט“ זאָגט ער, אז דאָס פּאַסקוויל-ליד איז פאראַמאָסט פורים (ריכטיקער: צו פורים) רס"ט—1509. מיר שייגט, אז ריכטיקער וואָלט געווען די דאַטע 1510, ד. ה. איבעראַיאָר, צום צווייטן פורים. אין דעם ליד (באדלעיאַנער טעקסט, סטראַפּע 24) איז דערמאָנט די „מלחמה“ מיט אירע גרוילן. די מילכאַמע איז אָבער מיסטאַמע געמיינט די, וואָס

עריק דערמאנט מיט דער דאטע 1510, שוין גישט צו ריידן דערפון, וואָס פאר 4 טאָג, דערצו נאָך אין דער סרייפּע-בעהאַלע, איז שווערלעך געלעגן אין זינען צו פארפאַסן דעם פאַסקוויל, ביפראַט, אז אין דעם פאַסקוויל איז נאָך פאַראַן אַן אַנצוהערעניש, אז אליהו בחור האָט שווער געליטן פון דער סרייפּע: באַ הילל'ן האט מען געפונען געאנוועטע זאַכן, האָט ער זיך פאַרופן, אז אליהו'ס ווייב האָט זיי אים געגעבן. סאיז פאַראַן אפילע אַן אַנצוהערעניש (סטראָפּע 13), אז אליהו איז געזעסן אין טורמע (אַבער ניט אַנגעוויזן, צי איבער דידאָזיקע זאַכן, אָדער איבער עפעס אַנדערש).

(7) די דאָזיקע האַשאַרע, דעם קאָנקורענץ-מאָטיוו, האָב אין אַרץ צומטייל צו פאַרדאַנקען כ' מ. עריקן (אין א פּריוואַט-בריוו).

(8) זע וועגן דעם די קאַפּיטלען וועגן דער שפּילמאַן-דיכטונג באַ מ. עריקן אין דעם אריינפיר צום בוך „וועגן אַלט-יודישן ראָמאַן אין נאָוועלע“, ווילגע, 1926, ז. 17 א. וו.

(9) זע וועגן דעם, אַגעוו, וואָס אין האָב געזאָגט אין דעם ערשטן טייל פון מיין ארטיקל „א געשריבענע יידישע ביבליאָטעק“ א. א. וו. אין צייטשריפט № 1, ז. 146.

(10) זע די סטראָפּע 20 אין די „פראַגמענטן“, פון קעמברידזשער וואַריאַנט.

(11) זע: D-r J. Lewy „Elia Levita und seine Leistungen als Grammatiker“, Breslau 1888. ז. 9. אף דעם קאַנפּליקט צווישן אַרט און צייט האָט מיר אַנגעוויזן ד'ר א. לאַנדוי (ווין) אין א פּריוואַט-בריוו.

(12) זע פריער דעמועלעבן אויסדרוק אין „שמואל-ביך“.

(13) די אלע ציטאַטעס פון דעם „בבא-בויך“ זיינען גענומען פון א מאַנסקריפּט, בערערך פון מיטן 16 יאָרהונדערט, וואָס האָט אמאָל געהערט צו פאַרגעסן (לייפציג), געפינט זיך איצט באַם פאַרלעגער ב. האַרץ אין בערלין.

(14) וועגן די אַייגנטימלעכקייטן 1, 3 פון יידישן אויסלייג, וואָס מיר טרעפן אין יידישע מאַנסקריפּטן, געשריבן אין איטאַליע, זע מיין אַרבעט „א געשריבענע יידישע ביבליאָטעק“ א. א. וו. אין „צייטשריפט“ № 1, (1926), באַמערקונג 9, ז. 149. דאָ וויל אין בלוזי דערמאנען, אז די זעלבע אַייגנטימלעכקייטן טרעפן מיר אויך אין מאַנסקריפּט פון דעם בבא-בויך.

(15) „ו“ פאר „ב“, טרעפן מיר אויך אין דעמועלעבן בבא-מאַנסקריפּט: „וועטלער“, (בעטלער) „וויז“ (ביז), „וועשר“ (בעסער) א.א.וו. אַגעוו, אין בייַערישע מאַנסקריפּטן פון שפּעט-מיטלהויכ-דייטש טרעפן מיר אָפּט b פאר w און זעלטענער w פאר b.

זע: H Paul, Mittelhochd. Grammatik, X—XI. Aufl. Halle 1918, p. 53

(16) געטאָן האָט דאָס עליאַס שאַרע אין זיין: „Mysterium das ist geheimniss St. Pauli .. sodann auch ein gewisser Bericht von der deutsch-hebr. schrift, deren sich die Juden gebrauchen, Strassburg 1592. 136. ז. 136. איז דערמאנט באַ וויינרייכן „שטאַפּלען“, ז. 136.

(17) אזוי האָט מען דאָס ארויסגערערט און מ'רערט נאָך איצט אין די בייַערשע מונדארטן (און אין אַייניקע אַנדערע), זע: Johann Nep. Schwälb „Die altbayerische Mundart, § 8, 3. זע: J. A. Schmeller „Bayerisches Wörterbuch“, München, 1872. אונטער די געהעריקע ווערטער.

„א“ פאר מ'ה'ד' ou טרעפן מיר אויך אין מאַנסקריפּט פון „בבא-בויך“, „לאַפּן“, „קאַפּן“ (koufen), „נלנן“ א. א. וו. דאָס זעען מיר שפּעטער אין די מעמואַרן גליקל פון האַמעלן, זע ד'ר א. לאַנדוי „Die Sprache der Memoiren Glückels von Hameln in den Mitteilungen der Gesellschaft. f. jüdische Volkskunde, Heft VII, 1901 s. 85. און אין אַנדערע יידישע שריפּטן.

(18) דאָס האָט שוין באַמערקט (וועגן „שמות דברים“). מ. וויינרייך, זע „שטאַפּלען“, ז. 85—86. אין קאָן אָבער ניט באַשטיין, אז דאָ האָבן מיר די ערוואַלדזיע, אַ מיטלשטאַפּל אין דעם איבערגאַנג פון u צו i אין דער אויספראַך פון דעם נ"הר u - קלאַנג באַ פּויליש-איאקראַנישע יידן. ס'איז נאָך, ערשטנס, ניט באוויזן, אז דער דאָזיקער ü איז בלוזי א זאך פון דער יידישער פּאָנעטיק יענע צייט; גיכער גישט. מ'קאָן נאָך ניט וויסן, ווי אַזוי מ'האַט דאָס געלייענט: ü אָדער

נעענטער צו i, וואָרעם אזוי (נעענטער צו i) רעדט מען ארויס דעם נה"ד ii, אשטייגער, אין בייע-
 רישע דיאלעקטן; אין XXV C. איז געגראמט „ור זויכן“ מיט „קריכן“, „ור שליכן“. מ'דארף נאָך
 ווידער ווייזן, ווי אזוי האָט דיראַזיקע אויספראַך בא א קליינער גרופע דייטשישע יידן אין אוי-
 בעראיטאליע געקאָנט ווירקן אף פויליש-אוקראַיניש-יידיש. א פאקט איז, אז אין די יידישע
 שריפטן פון 15-טן, 16-טן יאָרהונדערט, וואָס שטאַמען פון דייטשלאַנד, ד. ה. פון דאָרט, פון וואַנען
 ס'איז געגאַנגען די יידישע עמיגראַציע קיין פוילן, האָבן מיר ii ניט ii.
 (19) ארויסגערעדט האָט מען: „אַ“ (אַדער: „ע“) „אַן“ (אַדער: „ען“, ווען דאָס נאָענטסטע וואָרט
 הייבט זיך אָן מיט א וואָקאל), אזויווי אין איצטיקן יידיש, אזוי ווי אין די דייטשישע דיאלעקטן.
 פון דעם „המבדיל“ לאָזט זיך דאָס ניט באווייזן, אָבער ס'ווערט קלאָר, אַשטייגער, פון אזא פאָרם
 ווי „אין ליין“ (אליין, allein), וואָס מיר טרעפן אין מאנוסקריפט פון „בבא-בוך“. דער קאָפיסט
 האָט דאָ פאלש אַנאַלאָגיש אָנגענומען דעם „אַ“ פון „אליין“ פאַר א „פארקירצטער“ פאָרם פון
 ארטיקל „אין“ אזוי ווי ער איז דאָס געוויינט געווען צו באנעמען דאָרט, ווי „אַ“ איז בעעמעס
 געווען דאָס אומבאשטימטע ארטיקל, און די שריפט-טראַדיציע איז געווען, אז דאָס אומבאשטימטע
 ארטיקל „אַ“ דארף מען שרייבן: „אין“.

דער יונגער מענדעלע אין קאָנטעקסט פון די 60-ער יאָרן

(שטריכן)

„מיר... האָבן אָנגעהויבן אונדזער אַרבעט
אין דער יידישער ליטעראַטור... אין דער
וועסנע-צייט...“

מענדעלע. 1888.

I

דעם 12 (24) נאַיאַבער 1864 האָט זיך אָף די שפּאַלטן פון „קול מבשר“ באַוווּזן דער אָנהייב פון אַן אַנאַנימער דערציילונג „דאָס קליינע מענשעלע אָדער איין לעבענסבעשרייבונג פֿון יצחק אברהם תקיף“. דערדאָזיקער דאַטע, וואָס האָט אָנגעהויבן אַ ניי בלאַט אין דער געשיכטע פון דער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור, איז באַשערט געווען צו ווערן אויך אַ פּאַטאַלע דאַטע אין דער ביאָגראַפֿיע פונעם יונגן מעכאַבער, פון איינעם אַ בערדיטשעווער מאַסקיל, שפּאַלעס-יאַנקעו אַבראַמאַוויטש, וואָס איז שוין צו יענער צייט געווען באַקאַנט אין די מאַסקילישע קרייזן אַלס אַ העברעישער שריפטשטעלער.

ס'איז געקומען אין דער יידישער ליטעראַטור דער יונגער מענדעלע. ער איז געקומען אַהער מיט אַ גרויסער יערושע פון „גרסא דינקותא“, נאָך אַ געוויסן דורכגעמאַכטן וועג... און דער, וואָס וויל באַנעמען דעם יונגן מענדעלע, טאָר בעשום אויפן ניט פאַרבייגיין דעם „פרע-היסטאָרישן“ מענדעלע, דעם מענדעלע. וואָס האָט „אָפּגעריכט גאַלעס“ אין דעם מאַסקי-לישן לאַשנקוידעשדיקן „עמפירי“¹... מע טאָר ניט פאַרבייגיין די דאָזיקע מענדעלעס „לערן-יאָרן“ דערפאַר, וואָס דאָס איז ניט קיין דעטאַל פון זיין פּערזענלעכער ביאָגראַפֿיע, נאָר אַ וועג פון אַ גאַנצער אינטעליגענטישער שיכט.

נאָר אין אונדזער איצטיקער אַרבעט שטרעבן מיר לאַכלוטן ניט אויסצושעפּן די אַלע פּראָגעס, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט דער פּראָבלעם פונעם יונגן מענדעלע. באַהאַנדלען דעם גאַנצן סכּום פּראָגעס, וואָס גרופירן זיך אַרום דערדאָזיקער פּראָבלעם, איז ביז גאָר אַ גליק-לעכע טעמע פאַר אַ גרויסן און ברייטן שטודיום. מיר ווילן דאָ בלויז אַנצייכענען איינצלע מאַמענטן, וואָס פאַרבינדן דאָס שאַפּן פונעם יונגן מענדעלע מיט דער יידישער ליטעראַטור פון זיין צייט און וואָס באַשטימען זיין אַרט אין איר. דערביי דאַרף דאָ באַטאָנט ווערן, אַז מענדעלעס שאַפּן ווערט דאָ גענומען בלויז אין האַרזיאַנטאַלן אַספעקט פון זיין דיכטערישער יוגנט, אָן דער פּערספּעקטיוו פון דעם קומענדיקן „רייפן“ מענדעלע. ווייל אונזר אינטערע-סירט אַצינד דאָס שאַפּן פונעם יונגן מענדעלע, אלס אַ רינג אין דער „ליטעראַרישער טראַ-דיציע“ פון יענער צייט, דאָס שאַפּן פונעם יונגן מענדעלע אין קאָנטעקסט פון די זעכציקער יאָרן אין דער יידישער ליטעראַטור, צו וועלכע עס געהער, און ניט מענדעלעס עוואָליוציע ביכלאַל באַשעפטיקט אונזר אין דער איצטיקער אַרבעט.²

1 דער יונגער מענדעלע האָט דאָן נאָך געהייסן „האַברך המשכיל שלום אַבראַמאַוויטש“, לויט דער פּאַר-מולירונג פון אַ מוידרע אין „המליק“ (זע י. נוינאָוו, אַן אָפּגעווישטער פּראָט פון מענדעלע-סטיל: „דער עמעס“, 1928, נומ. 21).

2 אַט פּאַרוואָס מיר באַהאַנדלען ניט אין אונדזער אַרבעט, וועלכע מאַמענטן אינעם שאַפּן פונעם יונגן מענדעלע זיינען פאַרבליבן באַם שפּעטערדיקן מענדעלע, און וואָס האָט זיך אין זיי געביטן.

צום אנאליז ווערן באַ אונדז צוגעצויגן מענדעלעס בעלעטריסטישע ווערק, וואָס זיינען דערשינען אין די 60-ער יאָרן:

1. „דאָס קליינע מענשעלע“ (אַדעסאַ, 1865). דער טעקסט איז דאָ אינגאנצן אידענטיש מיטן לעכאַטכילעדיקן טעקסט, וואָס איז געדרוקט אין „קול מבשר“ (1864—1865).

2. „דאָס ווינטשפינגערל“ [וואַרשע, 1866]³
3. „פישקע דער קרומער“ (זיטאַמיר, 1869)⁴

און דאָס ערשטע, וואָס מיר ווילן פעסטשטעלן באַם יונגן מענדעלע, איז עס דאָס „טראַדיציאָנעלע“, דאָס „קאַנאַנישע“, וואָס לאָזט זיך פילן אַף שריט און טריט אין זיין שאַפן.

II

דאָס „קאַנאַנישע“ באַם פרייקן מענדעלע, דאָס „טראַדיציאָנעלע“ לאָזט זיך פריער פאַר אַלץ צו באַצייכענען אין זיין שפראַך. אין דעם לעקסיקאָן פונעם פרייקן מענדעלע וואַרפן זיך גלייך אין די אויגן די פילצאָליקע — אַף אונדזערע איצטיקע מאַסן — „סלאַוויז-מען“⁵. וואָס דאַרף עס פאַר אונדז באַטייטן? ס'זיינען, נאָך אונדזער מיינונג נאָך, ניט גערעכט די, וואָס ווילן האַבן, אַז דערין, אין דערדאָזיקער פילצאָליקייט פון „סלאַוויזמען“, איז שולדיק מענדעלע דער מאַסקיל, וואָס „האַט זיך ניט געהיט פאַר קיין רוסיש וואַרט“⁶.

³ אַף דער אויסגאַבע איז ניט אָנגעוויזן ניט די שטאַט, ניט דאָס יאָר, ווי אויך עס איז ניטאָ קיין צענוור-דערלויבעניש. די שטאַט איז אָבער גרינג צו באַצייכענען, ווייל עס איז אָנגעוויזן דער נאָמען פון דרוקעריי „ברפוס החדש של ר' יוסף לעבענזאָהן“: דאָס איז אַ וואַרשעווער דרוקעריי, וווּ מענדעלע האָט געדרוקט אויך זיין העברעיִש ווערק „למדו היטב“ (1862). דאָס יאָר אָבער פון דער אויסגאַבע ווערט באַצייכנט פון פאַרשידענע פאַרשער פאַר-שידן. דר. מ. וויינרייך, וועלכער האָט געגעבן די ערשטע גענויערע באַשרייבונג פון דער אויסגאַבע (דר. מ. וויינרייך, 60 יאָהר מענדעלע מוכר ספרים: „די צוקונפֿט“, 1924, נומ. 10), דאטירט זי מיטן יאָר 1865. ז. רייזען (זע זיין „לעקסיקאָן“ 2-טע אויסגאַבע, ערשטער באַנד, שפּאַלט 16) ווייזט אָן אַלס דאַטע 1864. י. נויסינאָוו (זע זיין גרע-סערע אַרבעט וועגן די מענדעלע-וואַריאַנטן „פון בוך צו בוך“ אין דער מינסקער „צייטשריפט“, באַנד II—III) ווייזט אָן אַמאָל 1864, אַמאָל 1865. נ. שטיף (זע זיין אַרטיקל „וועגן אייניקע זאַצן-פאַרבינדונגען באַ מענדעלען“, די יידישע שפראַך, 1927, נומ. 7, שפּאַלט 36) דאטירט „דאָס ווינטשפינגערל“ מיטן יאָר 1865.

מיר האַלטן, אַז די ביידע דאַטירונגען (הען 1864, הען 1865) זיינען ניט ריכטיק. די דאַטע 1864 פּאַלט אָפּ באַלד נאָכן ערשטן באַקאַנען זיך מיט דער אויסגאַבע, ווייל אי אַף דעם שאַרבאַט, אי אין דעם טעקסט גופע פון גוריש דאָ מענדעלע שוין אַלס „דר מחבר פון דעם קליינעם מענשעלע“, ד. ה. דאטירן „דאָס ווינטשפינגערל“ מיט א פריערן יאָר, איידער 1865 (ווען עס איז דערשינען „דאָס קליינע מענשעלע“) טאָר מען נישט. אָבער דאָס גענויערע באַקאַנען זיך מיטן טעקסט פּרעגט אָפּ אויך דיראָזיקע דאַטע. שוין אַף דער ערשטער זייטל פון „דאָס ווינטשפינגערל“ ווערט געזאָגט, אַז די האַנדלונג הייבט זיך אָן „פאַר אי יאָהרען זומער (תרכ"ה)“, הייסט דאָס, אַז די מייסע איז געשריבן תרכ"ו, און אין דער צווייטער העלפט יאָר (ד. ה. אין 1866), ביפּראַט אַז ווייטער (ז. 8) ווערט דערציילט, אַז די לעצטע באַגעגעניש צווישן מענדעלע מויכער-ספּאַריים מיטן „רייטשל“ איז פאַרגע-קומען „אויף היינטיגען חנוכה“. אויך אַף דער ז. 11 זאָגט מענדעלע, אַז „רעב לעמעל [געמיינט א. צעדערבוים]... האָט מיר ערסט פאַר אי יאָהרען זעהר מיאוס אָנגעפּיפט אין א מעשה אַריין [געמיינט „דאָס קליינע מענשעלע“].“

מיר דאטירן דעריבער די ערשטע אויסגאַבע פון „דאָס ווינטשפינגערל“ מיטן יאָר 1866. מיר קאַנען זיין נאָך פינקטלעכער און זאָגן, אַז „דאָס ווינטשפינגערל“ איז דערשינען אין דער ערשטער העלפט 1866, ווייל אין „המליץ“, 1866, נומ. 26 (נומ. פון 7/19 יולי), שרייבט א. צעדערבוים (זע שפּאַלט 403), אז יענער „הרשה לעצמו לצחק בנו“ (האָט דערלויבט זיך אַפּלאַכן פון אונדז), און דאָ מיינט צעדערבוים געוויס מענדעלעס שאַרפע אַרויסטרעטונג קעגן אים אין „דאָס ווינטשפינגערל“, וווּ מענדעלע האָט אים גאַנץ בוילעט אַרויסגעפּירט אין דער פיגור פון דעם פאַרלעגער „רעב לעמעל“.

4 „די טאַקסע“ שליסן מיר אומישנע אויס פון אונדזער אנאליז צוליב דער ספעציפישקייט פון איר „ראַ-מאַטישער“ פאַרם, קעדיי צו פאַרברייבן אין די גרענעצן פון איין זשאַנר.

5 מיר האַבן ניט צו וואָס אין אונדזער אַרבעט דיפּערענצירן די באַזונדערע „סלאַוויזמען“ באַ מענדעלען לויט זייער אַפּשטאַמונג: רוסישע, אוקראַינישע א. א. וו. מיר וועלן דעריבער באַנוצן דעם אַלגעמיינעם באַגריף „סלאַוויזמען“.

6 י. נויסינאָוו, פון בוך צו בוך (צו דער געשיכטע פון די מענדעלע-וואַריאַנטן): „צייטשריפט“, מינסק, 1928, באַנד II—III, זע שפּאַלט 433.

אָדעראַבע, ס'איז שוין גיכער גערעכט באל-מאַכשאָוועס, וועלכער זעט גראָד אין מענדעלעס „מאַסקילזום“ דעם מאַקער פון מענדעלעס באַרימטן „פּיילן“ די שפּראַך. די סלאַווישע „סט-י כיע“ באַם פּרייַקן מענדעלע קער זיך ניט אָן מיט מענדעלעס מאַסקילישקייט. אַפּן פּאָן פון אונדזער דעמלטיקער ליטעראַטור זעען אויס מענדעלעס „סלאַוויזמען“ ווי אַ כאַראַקטע-ריסטישער קען-צייכן פון אונדזער דעמלטיקער „טראַדיציע“, סיי אין דער ליטעראַרישער, סיי אין דער גערעדטער שפּראַך, באַזונדערס אין דעם דאָרעמדיקן דיאַלעקט, באַ די „וואָ-לינער“⁷. כּוּך די ליטעראַרישע ווערק פון מענדעלעס צייט-כאָוויירם, האָבן מיר אין דעם-דאָויקן פּראַט אַזאַ אויסגעצייכנטן און באַגלויבטן איידעס, ווי דער מערקווירדיקער לעקסי-קאָגראַף פון יענער צייט י. מ. ליפּשיץ, וואָס האָט צוזאַמענגעקליבן אין זיינע באַקאַנטע ווערטערביכער אַ באַדייטנדיקן וואָרט-אויצער פון דעמלטיקן פּאָלקיידיש.

דער „סלאַווישער עלעמענט“ אין מענדעלעס לעקסיק אַנטשפּרעכט דער אַלגעמיינער שפּראַכלעכער טענדענץ פון יענער צייט, דער טענדענץ, וואָס האָט געלאָזן (אין דער גע-רעדטער, ווי אין דער ליטעראַרישער שפּראַך) אַפּענע טירן פאַר דער סלאַווישער שפּראַך-סטיכע⁸. אין דעם פּראַט בלייבט דער פּרייַקער מענדעלע אינגאַנצן טרײַ דעם „טראַדיציאָנעלן“, דעם אַנגענומענעם.

אַריבערגייענדיק איצט פונעם באַזונדערן וואָרט צום גאַנצן זאַך, זעען מיר, אַז באַם בויען דעם זאַך קומט דער פּרייַקער מענדעלע אויך אָן צום פּאַרטיקן, איינגעפונדעוועטן, קאַנאַניזירטן אויסדרוק און ריידנאַרט. פונקט ווי עס לאָזט זיך ריידן וועגן „טראַדיציאָנע-לער“ לעקסיק באַם פּרייַקן מענדעלע, לאָזט זיך עס באַצייכענען אויך דאָס „טראַדיציאָ-נעלע“ אין זײַן פּראַזעאַלאָגיע, וווּ גאַנצע פּראַזע-שטיקער זיינען גענומען פונעם געוויינלעכן געברויך אין דער אומגאַנג-שפּראַך.

דער פּראַזעאַלאָגישער קאַנאָן אין זײַן גאַנצער ברייט לאָזט זיך בוילעטער פאַר אַלץ שפירן אין דעם געברויכן דאָס שפּריכוואָרט:⁹

- 1) פּין על חטא ווערט מען נישט פעט (ק. מ., 34)
- 2) האָסט דוא געלד, האָסט דוא דיא וועלט און יענע וועלט (ק. מ., 37)
- 3) אַז עס איז ניטאָ קיין מזל העלפט גאָר ניט קיין חכמות (פ. ק., 11)
- 4) אַז עס איז גוט וויל מען נאָך בעסערס, אַז מען האָט ברויט וויל מען קיי-לעטש (פ. ק., 25)

ניט אומעטום, עמעס, שפילט דאָס שפּריכוואָרט באַם פּרייַקן מענדעלע דיזעלבע ראַליע: אין „דאָס קליינע מענשעלע“, לעמאַשל, באַנוצט מענדעלע דאָס שפּריכוואָרט פיל אַפּטער איידער אין „פּישקע דער קרומער“. דער „קאַנאַניזירטער“ אויסדרוק (ריינאַרט) אָבער איז אַ שטענדיקער באַשטאַנד-טייל אין מענדעלעס פּראַזעאַלאָגיע:

⁷ אין דעם פּראַט איז זייער אינטערעסאַנט צו פאַרגלייכן דיקן (פון די 60-ער יאָרן), פון איין זייט, מיט דעם פּרייַקן מענדעלע און לינעצקי, פון דער צווייטער. דער אויבנופיקער פאַרגלייך ברענגט אונדז צום אויספיר, אַז באַ דיקן האָבן מיר ווייניקער „סלאַוויזמען“.

⁸ מע דאַרף נאָכאַמאָל אונטערשטרייכן, אַז עס האַנדלט זיך באַ אונדז הויפטזאַכלעך וועגן דאָרעם-ידיש. דער באַגריף „ליטעראַרישע שפּראַך“, אויב מע האָט אין זינען יענע צייט, איז געוויס קוילעל אין זיך סימאָנים פון לאַ-קאַלישקייט: אויספאַרשן די פּאַרהעלטענישן צווישן דער דעמלטיקער ליטעראַרישער און גערעדטער שפּראַך איז זייער אַ דאַנקבאַרע אומגאַבע.

⁹ די ציטאַטעס, וואָס מיר ברענגען ווייטער אין אונדזער אַרבעט, זיינען בלויז איינצלע כאַראַקטעריסטישע מוסטערן, וואָס דאַרפן נאָר איליוסטירן אונדזערע באַהויפטונגען. מיר שטרעבן דאָ ניט אויסצושעפּן דעם גאַנצן מאַטעריאַל.

אַלע ציטאַטעס ווערן דאָ געבראַכט אין דער אָרטאָגראַפיע פונעם אָריגינאַל. דערביי ווענדן מיר אָן פּאָלנ-דיקע פּאַרקירצונגען: ק. מ. — דאָס קליינע מענשעלע (1865); ח. — דאָס ווינטשפּינגערל (1866); פ. ק. — „פּישקע דער קרומער“ (1869). די ציפּערן נאָך די ציטאַטעס באַצייכענען די זייטלעך.

5) לאז ער מיך רופען קנאקניסעל (ק. מ., 35)

6) אויף סים סאָט כפרות (ק. מ., 43)

7) אין געהאקטע וואונדען (פ. ק., 12)

8) ניט געשטויגען ניט געפלויעגן (פ. ק., 21)

דאָסדאָזיקע צעטל קאָן פארלענגערט ווערן אָן אַ שיר. אַ באַזונדער גרופע צווישן די דאָזיקע „קאָנאָניזירטע“ אויסדרוקן באַטרעפן „קאָנאָניזירטע“, שטענדיקע צווישן זאָצן אָדער איינצלנע צווישן ווערטער¹⁰, וואָס פּיקסירן דעם דערציילערס באַציִונג צום איניען:

9) דער אָבמאַנאָווער דרוקער עליו השלום (פ. ק., 1)

10) איהר האָט איצט אָהן עין־הרע גאָר דעם גוטען שווייס (פ. ק., 14)

11) איך בין, ניט היינט געדאַכט געפאלען (פ. ק., 15)

12) ר' אַלטיר איז נעביך געבליבען ליגען (פ. ק., 12)

די אַלע פאַרצייכנטע דערשיינוגען בילדן אייניגעם אָן איינהייטלעכן פּראָזעאַלאָגישן שטראָם, וואָס נערט מענדעלעס זאָץ. אָבער באַגלייך מיט דעמדאָזיקן מעכטיקן שטראָם ריזלט נאָך אַ שטראָם, וואָס איז פיל שוואַכער פאַרן ערשטן, אָבער וואָס שפּילט אַ געוויסע ראָליע אין דער פּראָזעאַלאָגיע פונעם פּרייקן מענדעלע. דאָס איז דער העברעיִשער פּראָזעאַלאָגישער מאַטעריאַל¹¹.

אַז מיר גייען צו צום העברעיִשן מאַטעריאַל, דאַרפן מיר פּריער פאַר אַלץ אויסטיילן דעם „פּאַסעק“ (מיר פאַרשטייען דאָ „פּאַסעק“ ברייט גענומען, אַלס ציטאַטע ביכלאַל, זאָל עס זיין פון טאַנאַך, געמאַרע, סידער א. א. וו.). אין העברעיִש פאַרנעמט דער „פּאַסעק“ אין פּראָזעאַלאָגישן פּראָט — mutatis mutandis — דעמוזעלבן פּלאַץ, וואָס אין יידיש דאָס שפּריכוואָרט. צום „פּאַסעק“, אַלס אַזעלכן, קומט אָבער דער פּרייקער מענדעלע אָן זעלטן¹², ער נוצט מערסטנטייל דעם געבראָכענעם „פּאַסעק“, ד. ה. באַזונדערע העברעיִשע אויסדרוקן, וואָס אָדער זיי שטאַמען פון דעם „פּאַסעק“ אָדער זיי זיינען אים סטיליסטיש באַגעמאַכט. אָט זיינען ביישפּילן:

13) ויהי היום (ק. מ., 11)

14) גירסא דינקותא (ו., 24)

15) לא יעלה ולא יבוא (ו., 32)

16) בעוונותינו הרבים (פ. ק., 3)

17) אומה ולשון (פ. ק., 7)

אָט פון די צוויי „קאָנאָנען“, יידישן און העברעיִשן, שעפט מענדעלע זיין פּראָזעאַלאָגישן מאַטעריאַל. ס'איז קלאָר, אַז די ביידע „קאָנאָנען“ האָבן אַ פאַרשיידענע סאָציאַלע נאַטור: דעם העברעיִשן „קאָנאָנען“ האָט מענדעלע מיטגעבראַכט פון דער לאַמדאָניש-אינטעליגענטישער סוויוע, פון וועלכער ער איז געקומען. נאָר דאָס איז געווען ניט מער ווי אַ סימען פון אַפּשטאַמונג, אַ מין מיטגעבראַכטער שפּראַך־אַקצענט, וואָס לאָזט צייטנווייז דערקע־

10 צווישן־זאָצן און צווישן־ווערטער מיינט דאָ אַבאָדנע פּרעפּאָזיציעס און אַבאָדנע פּרעפּאָזיציעס.

11 די באַזונדערע העברעיִשע ווערטער און אויסדרוקן („עליו השלום“ א. א. וו.), וואָס גייען אריין אין די פּריער־געבראַכטע ביישפּילן, זיינען שוין אינגאַנצן נאַטוראַליזירט אין דער יידישער שפּראַך, און דעריבער ווערן זיי באַ אונדז ניט אויסגעטיילט באַזונדער פון דעם אַלגעמיינעם יידישן פּראָזעאַלאָגישן שטראָם, וואָס מיר שטעלן דאָ איין.

12 באַזונדער דאַרף געשטעלט ווערן דער „פּאַרטייטשטער פּאַסעק“, וווּ דער „פּאַסעק“ ווערט פאַראַדירט. טעויער דער מיליכיקער האָט שפּעטער באַרימט געמאַכט די־דאָזיקע „טייטשן“, אָבער געוויס איז עס ניט בלויז טעויער איינגשאַפט: דאָס איז אַ פאַרשפּרייטע פּאַלקסטימלעכע אייגנשאַפט, וואָס געפינט אַ ברייטן אָפּקלאַנג אין יידישן פּאַלקלאָר. דער פּרייקער מענדעלע, ווי אנדערע זיינע ליטעראַרישע צייט־כאַווייריס, נוצט ניט איינמאַל דעם „פּאַר־טייטשן פּאַסעק“.

נען אין מענדעלען דעם גער. אין אלגעמיין ווערט דער „העברעיִשער“ עלעמענט פֿאַרזונקען באַ מענדעלען אין דער ברויזנדיקער פֿאַלקסטימלעכער שפּראַך־סטיכיע. און אין דעם פּראַט איז דער יונגער מענדעלע געווען גלייך צו זיינע ליטעראַרישע צייט־כאַוויירים: זייער טריי־קייט דער שפּראַכלעכער „טראַדיציע“, זייער נאָענטקייט צו דער גערעדטער שפּראַך איז געווען איינער פון די הויפּט־סימאָנים אויך פון דער דעמלטיקער ליטעראַרישער „טראַדי־ציע“, וואָס האָט זיך אזוי צעבלײט אין די זעכציקער יאָרן פון דעם פֿאַריקן יאָרהונדערט, אין דערדאָזיקער „וועסנע־צייט“ פון דער יידישער ליטעראַטור¹⁸.

III

נאָר עפּשער בוילעטער ווי אומעטום טרעט אַרויס די „טראַדיציאָנעלקייט“ פונעם פּרייקן מענדעלע אין די סטיליסטישע מיטלען זיינע, אין דעם עפיטעט, אין דער מעטאָפּאָרע, אין דער פּאַרגלייכונג. פונקט אזוי ווי אין פּראַט פון לעקסיק, גייט אויך אין סטיליסטיק ביכלאַל די ליטעראַרישע „טראַדיציע“ פון יענער צייט האַנט באַ האַנט מיט דער שפּראַכלעכער, ד. ה. די סטיליסטישע מיטלען אירע באַרגט די ליטעראַרישע „טראַדיציע“ מערסטנטייל פון דער שפּראַך גופע.

איז מוזן מיר טאַקע בענעגייע, לעמאַשל, צום עפיטעט באַם פּרייקן מענדעלע קאַנ־סטאַטירן, אַז דער פּרייקער מענדעלע (באַגלייך מיט זיינע ליטעראַרישע צייט־כאַוויירים) איז אין אלגעמיין עפיטעטלאַ¹⁴. פאַרשטייט זיך, „עפיטעטלאַז“ אין סטיליסטישן באַ־טייט, ווייל זיינע „עפיטעטן“ זיינען מערסטנטייל אַדער בלויז, אזוי צו זאָגן, „סטאַטיסטי־שע“, קאַנסטאַטירנדיקע „עפיטעטן“, וואָס זיינען אייגנטלעך ניט קיין עפיטעטן, נאָר פּאַ־שעטע אַטריבוטן:

(18) איין אַלטע שקאַפּע, אַ הויכע אַדאַרע מיט אַ קרעטציגען אָנגעביסע־נעם רוקען גאַלע אייטער, מיט גרויסע אויערען און אַ קאַלטענע וואַטע גריווע (פ. ק., 3—4),

אַדער דער עפיטעט מענדעלעס איז אַ „טראַדיציאָנעלער“, אַן אָנגענומענער אין דער שפּראַך גופע, אַ „שטענדיקער“:

(19) דיאזיסע ריחות (פ. ק., 23)

(20) אַ שוואַרצע חמאַרע (פ. ק., 35—36)

(21) אַזאַ גוטע אַזאַ טהייערע נשמה (פ. ק., 36)

(22) אויף מיר ביטערע קאַלעקע (פ. ק., 38)

¹⁸ אַ באַזונדערע ליטעראַרישע „טראַדיציע“ האָט קולטיווירט דאָס פּאַקנטרעגערשישע מוסער־און מייסע־ביכל, אַ טראַדיציע, וואָס האָט אייגנטלעך געשטאַמט נאָך פון טייטש־כומעש און מיטלעלטערלעכער מייסע־ליטעראַטור. וואָס זשע איז שוין צו אייזיק־מייער דיקן, דאַרף מען אים אומבאַדינגט באַטראַכטן אַלס רינג אין דער נייער פּאַלקסטימלעכער טראַדיציע (אין קעגנזאץ צו דער אַרכאַישער פּאַלקסטימלעכקייט פון דער מוסער־און מייסע־ליטעראַטור), צו וועלכער עס געהערט דער יונגער מענדעלע אַדער לינעצקי. ז. רייזען (זע זיין „לעקסיקאָן“, 2־טע אויסגאַבע, ערשטער באַנד, שפּאַלט 724) איז בעפּירעש גערעכט, ווען ער זאָגט, אַז אין דיקס „ערשטע ווערק איז אויך זיין שפּראַך אַ ריינע און אַ פּאַלקסטימלעכע“. מיר האַלטן, אַז דיקס „דייטשמעריזמען“ (מיר האָבן אין זיינען זיינע פּרייקע ווערק פון די 60־ער און אָנהייב 70־ער יאָרן) זיינען בלויז, אזוי צו זאָגן, גראַפּישע דייטשמעריזמען: די קאַלערליי „וואַר“ און „ווערדע“ זיינען אַ מין סטיליסטישע אַרטאָגראַפּיע, און דער פּאַשטער לעזער האָט אָן שוועריקייטן געלייענט עס ווי פּאַסט־יידיש. פאַרשטייט זיך, אַז די אַרכאַישע „טראַדיציע“, וועגן וועלכער מיר האָבן אַקאַרשט גערעדט, איז ניט געגאַנגען גאָר אָפּגעשיידט, און זי האָט זיך אָפּט איבערגעקרייצט מיט דער נייער פּאַלקסטימלעכער „טראַדיציע“, אַפּילע אין מענדעלעס קונסט אויך.

¹⁴ אַ געוויסע פּאַראַלעל דערצו געפינען מיר אין יידישן פּאַלקלאַר, זע וועגן דעם י. גאַלדבערגס אינטערעסאַנטע אַרבעט „באַמערקונגען וועגן פּאַעטישן שטייגער פון יידישן פּאַלקליד“ אין „צייטשריפט“, מינסק, 1926, בוך I.

אָף וויפל דער עפיטעט איז דאָ אַ „שטענדיקער“, אַ „ציגעבונדענער“, איז צו זען דער-
פון, וואָס אין „דאָס קליינע מענשעלע“ האָט דער רעבע אַ „שווער ביטער האַרץ“
(ק. מ., 12), און אין „פישקע דער קרומער“ האָט „איהר שווער ביטער האַרץ“ סיי דאָס
האַרבאַטע מיידל (פ. ק., 41—40), סיי דעם מיידלס מוטער (פ. ק., 33).
מיט די אייגענע שטריכן קאָן מען כאַראַקטעריזירן אויך די פאַרגלייכונג באַם
פרייַקן מענדעלע: ווי דער עפיטעט, איז אויך די פאַרגלייכונג באַ אים מערסטנטייל אַ
„שפּראַכלעכע“, גענומען פונעם אַלגעמיינעם געברויך:

(23) רויט וויא א צוויק (פ. ק., 4)

(24) רויט וויא איין אינדיק (ק. מ., 17)

(25) קליין וויא א פרויה (ק. מ., 27)¹⁵

איז עס דעריבער נאַטירלעך, וואָס איינע און דיועלבע פאַרגלייכונג כאזערט זיך אָפּט-
מאָל איבער באַם פרייַקן מענדעלע אין פאַרשיידענע ווערק:

(26) צוגעטשעפּעט אַזוי וויא א זלידנע (ק. מ., 16)

(27) זיך צוטשעפּען וויא א זלידנע (פ. ק., 26)

(28) זיין פנים איז געוועזן רויט אויס געפריהעט וויא א צימעס (ק. מ., 19)

(29) דיא פענימליך זייערע זענין געוועזן אויס געפריעט וויא א צימעס (וו., 22).

און אָפּטמאָל ווענדעט מענדעלע אָן איינע און דיועלבע פאַרגלייכונג באַ גאַר פאַרשיי-
דענע אומשטענדן. אזוי:

(30) מיין פערדיל... סאָפּעט וויא א גאַנז (וו., 2)

און אויך רעב אַלטער—

(31) האָט געסאָפּעט וויא א גאַנז (פ. ק., 16)¹⁶

דאָס וואָרט „סאָפּעט“ שלעפּט שוין נאָך זיך מיט די פאַרגלייכונג „ווי א גאַנז“. מיר
האָבן דאָ פאָשעט צו טון מיט פאַרטיקן פּראַזעאָלאָגישן מאַטעריאַל. גאַר בוילעט זעט זיך אָן
דער פּראַזעאָלאָגישער כאַראַקטער אין די פאַרגלייכונגען, וואָס שטאַמען פונעם גלייכווערטל:
(32) איך... ליעג צולעגט... וויא באַ דעם טאַטען אין וויינהויז

(ק. מ., 28)

(33) געלעבט וויא גאַט אין פּראַנקרײַך (פ. ק., 30)

אי דער עפיטעט, אי די פאַרגלייכונג זיינען דאָ, ווי מיר זען, אין טאָך אַריין, ניט קיין
קינסטלעריש-סטיליסטישע, נאָר שפּראַכלעכע קאַטעגאָריעס. דאָס „מעטאַפּאָרישע“, וואָס ס'איז
אין זיי פאַראַן, איז מעטאַפּאָריש בלויז געשיכטלעך, אָבער פאַרן לעזערישן באַווסטזיין איז
עס „פאַרגליווערט“ פונעם שטענדיקן געברויך אין פּאָלקס מויל. און דאָס איז שוין ניט אָפּ-
צושיידן פון דער אַלגעמיינער לעקסיק און פּראַזעאָלאָגיע, וואָס שטאַמט פון איין מעכטיקן
קוואַל, פון איין מאַקער, פון דער לעבעדיקער גערעדטער שפּראַך.

די ברייטערע מעטאַפּאָרע האָט דאָ אויך אין אַלגעמיין דיועלבע סימאָנים פון „טראַדי-
ציאָנעלקייט“. דאָס איז אָדער די מיסעדיקע „טראַדיציאָנעלקייט“ פון אַזאַ מעטאַ-
פּאָרע, ווי—

(34) אין אַ קליין שטיבעלע וואָס שטעהט אויף הינהערשע פיסליך

(פ. ק., 35)

¹⁵ פונקט ווי די „פלויה“, איז דאָ אַגעוויינלעכער אָביעקט צום פאַרגלייכן אויך די „וואַניך“: „אָט דיא
מקבלים... זענין היינט וויא דיא וואַנצען פול אין אַלע הייער“ (פ. ק., 32). צום פאַרגלייך זע באַ דיקן: „אונ-
זערע אירעשע קינדער... האָבן... גילעבט וויא אַוואַניך אויף דעם וואַנט“ („דיא צווייא אונגלייכע ברידער
מאָטקע אונ הערשקע“, ווילנא, 1873, זע ז. 9).

¹⁶ פון דעמועלפן טיפ זיינען אויך די פאַרגלייכונגען באַ א. מ. דיקן: „ביטר ווי גאַל“, זייער ווי
עסיג“ („דער גלגול“, 1867, זע ז. 38).

אָדער גאָר די „טראַדיציאָנעלקייט“ פון אַ פאַרגליווערטער שפּראַכלעכער פּאַרמולע¹⁷:

(35) אַ ים בראַנפֿין (פ. ק., 13)

(36) עססען... מכות מיט יסורים (ק. מ., 12; פ. ק., 33)

(37) איהר פיסק, וואָס איז אויף שרויפּען (פ. ק., 29)

צו דיִדאָיקע פאַרגליווערטע שפּראַכלעכע „מעטאַפּאָרעס“ קאָן מען אויך צורעכענען די

אַנגענומענע אייפּע מיזמען:

(38) תחתונים (פ. ק., 14)

(39) אויף דעם הייליגען אָרט (פ. ק., 13)

(40) איהר קאָפּ איז... בעדעקט... מיט אַ קרוין (פ. ק., 13)¹⁸

און נאָר אין פיזיזש פאַרשוונדט באַם פּרײַקן מענדעלע די שפּראַכלעכע „פאַרגלי-

ווערטקייט“ פון טראַדיציאָנעלע „פאַרמולעס“, און ס'לעבט אויף די בעריישעסדיקע מעטאַפּאָ-

רישקייט, ס'קומט אַ פּרישער עפּיטעט, אַ פּרישע פאַרגלייכונג. וועגן דעם וועלן מיר ריידן

שפּעטער. אַצינד ווילן מיר פּעסטשטעלן בלויז דאָס „טראַדיציאָנעלע“, דאָס „קאָנאַנישע“

באַם יונגן מענדעלע.

און אין דעם פּראָט איז נאָך אינטערעסאַנט צו פאַרצייכענען באַ מענדעלען אייניקע

אייפּענישע דערשיינונגען (גראַם, אליטעראַציע), וואָס שטאַמען אויך פון דעם טראַדיצי-

אָנעלן געברויך. מיר טרעפן דאָ איינגעוועבט אין דער דערציילערישער שורע אַזוינע, לע-

מאַשל, טראַדיציאָנעל-געגראַמטע וואָרט-באַהעפּטונגען, ווי:

(41) דער אַ טאַפּ, דער אַ לאַפּ (ק. מ., 4)

(42) אַ שטומע, אַ קרומע (פ. ק., 21—22; אַנאַלאָגיש אויך דאָרט, 28)

(43) אַ קנאה אַ שנאה (פ. ק., 18)¹⁹

און אַט האָבן מיר אַ מיסעדיקע געגראַמטע „פאַרמולע“:

(44) איך האָב געלייענט וויא איינער איז אַ מאָל געפּלויגען רייטענדיג אויף אַ רוח,

איבער וועלדער איבער פּעלדער (ו., 20)

דאָס איז זייער אַ פאַרשפּרייטע „פאַרמולע“, באַם פּרײַקן מענדעלע טרעפן מיר זי נאָך

צוויי מאָל אין „פּישקע דער קרומער“ („אויף דיא פּעלדער... אין דיא וועלדער“, זע ז. 1—2)

און 23)²⁰

אויך זייער אָפט טרעפן מיר באַם פּרײַקן מענדעלע די געוויינלעכע שפּראַכלעכע

אַליטעראַציע:²¹

17 אין די ווייטערדיקע זעקס ביישפּילן האָבן מיר, שטרענג גערעדט, ניט בלויז „מעטאַפּאָרעס“, נאָר אויך

„מעטאַנימעס“. מיר פאַרייניקן זיי אייניגעס, ווייל אונז אינטערעסירט אין דעם פּאַל ניט דער כּילעק צווישן זיי,

נאָר דאָס, וואָס עס פאַרייניקט זיי, זייער שפּראַכלעכע „פאַרגליווערטקייט“.

18 באַגלייך אָבער מיטן „אייפּעניזם“ טרעפן מיר באַם פּרײַקן מענדעלע, עמעס, אין זייער אַ באַגרענעצ-

טער מאָס אויך „רוסטיקאַ“. מיר האָבן אַנגעצייילט באַם פּרײַקן מענדעלע בלויז צוויי-דריי „ניט-אַנשטענדיקע“

אויטרוקן.

פון „רוסטיקאַ“ אונטערשיידן מיר „וולגאַריזמען“, וואָס זיי נוצט מענדעלע גאָר אָפט (באַזונדערס

אין „פּישקע דער קרומער“). אַף זוגעבן אַ געוויסן שפּראַכלעכן קאָלאָריט, קומט מענדעלע אָן אויך צום עמעסדיקן

„אַר גאַ“, ווי ער טוט עס אין „פּישקע דער קרומער“; נאָך פּריער, אין „דאָס ווינטשפינגערל“ ווערט דערמאָנט

די „כלי-זמר שפּראַכע“ (זע ז. 8). אויך אין דעם פּראָט איז מענדעלע ניט געווען דער איינציקער אין זיין צייט:

באַזונדערע „אַר גאַ“-אויטרוקן געפינען מיר, לעמאַשל, אין י. קישענעווסקיס דערציילונג „דאָס קיבליטשער זיידע-

קינד“, (אַרעסאַ, תּרכ״ז).

19 „קנאה אונ שנאה“ טרעפן מיר אויך באַ א. מ. דיקן („דער גלגול“, 1867, זע ז. 43).

20 מיר טרעפן דיזעלבע „פאַרמולע“ (עטוואָס מאַדיפּיצירט) אויך צוויי מאָל אין א. מ. דיקס „דער גלגול“

זע ז. 39 און 40.

21 ביישפּילן פון אַליטעראַציע באַ א. מ. דיקן: „שטום אונ שטיל“ („דער גלגול“, ז. 13); „מיאוס אונ-

מיאוס“ („דער אונגעבעטענע גאַסט“, ווילנא, 1871, ז. 43).

- (45) קינד און קייט (ק. מ., 33; פ. ק., 19)
 (46) וועה און ווינד (פ. ק., 44)
 (47) שלינג און שלאנג (ו., 23)
 (48) צו זינגען און צו זאָגען (ק. מ., 45)
 (49) פאַרוויסט און פאַרוואַגילט (ק. מ., 34; אַנאַלאָגיש פ. ק., 39)
 דידאַזיקע שפראַכלעכע אַליטעראַציע גייט צומאַל באַנאַנד מיטן גראַם: 22
 (50) צווייעט און צושפרייעט (פ. ק., 31)
 (51) אָפּ געריסען אָפּ געשליסען (ו., 27)

אויב אַצינד סומירן די באַטראַכטע סטיליסטישע דערשיינונגען, וועלן מיר קומען צום אויספיר, אַז מיר האָבן דאָ אַ געוויסע איינהייטלעכע „טראַדיציע“, און פונקט, ווי דער לעקסיש-פראַזאָאָלאָגישער מאַטעריאַל, ווערט דאָ אויך דער סטיליסטישער „אינווענטאַר“ אין אַלגעמיין גענומען פון דעמוזעלבן מאַקער, וואָס נערט די גערעדטע פּאָדק-שפראַך. די ליטעראַרישע „טראַדיציע“ גייט דאָ ווידער באַנאַנד מיט דער לעבעדיקער שפראַכלעכער „טראַדיציע“.

IV

דערמיט אָבער ענדיקט זיך די נאָענטקייט צווישן ד. ביידע „טראַדיציעס“, ליטעראַריש-שער און שפראַכלעכער. ס'הייבט זיך אָן דאָס דער ציי לן, ד. ה. דאָס באַזונדער-ספּעציע-פישע אין דער ליטעראַטור, און מיר בלייבן שוין בלויז אין רוים פון „ליטעראַרישער טראַדיציע“.

נאָר לאַמיר זיך פריער פאַר אַלץ איבערצייגן, אַז מיר האָבן דאָ ביכלאַל אַ געוויסע „טראַדיציע“. לאַמיר צעגלידערן דעם דערציילערישן שטאַף באַם פּרינקן מענדעלע אָף די עלעמענטאַרע מאַטיוון, פון וועלכע דערדאַזיקער שטאַף ווערט קאָנסטרירט. דאָן וועלן מיר באַקומען אַ צאָל טעמאַטישע איינסן (טעמאַטישע „רינגען“), וואָס כאַזערן זיך איבער קימאַט באַ אַלע ליטעראַרישע צייט-כאָווייריז פונעם יונגן מענדעלע (מיר וועלן דאָ אָפּערירן בלויז מיט ווערק פון די זעכציקער און סאַמע אָנהייב זיבעציקער יאָרן).²³ מיר וועלן דאָ אַנרופן אייניקע אַזעלכע „מאַטיוון“:

(א) דער מאַטיוו (ריכטיקער: די מאַטיוון) פונעם כסידישן רעבע און זיין גאַנצער קנופיע (אין אַ סאַטירישן, אָפּלאַכערישן אַספּעקט) איז איינער פון די פאַרשפרייטסטע אין דער דעמלטיקער ליטעראַטור: אין די פאַרשיידנסטע מאַדיפיקאַציעס טרעפן מיר אים באַ אַקסנפּעלדן („דאָס שטעריניטיל“, 1861), באַ לינעצקין, באַ דיקן (זע,

²² ביישפילן פון אַזויגע געגראַמטע (פּינקטלעך אָדער ניט-פּינקטלעך) אַליטעראַציעס באַ מענדעלעס צייט-כאָווייריז: באַ דיקן — „גיאָגט און גפּלאַגט“ („דער גלגול“, ז. 39); באַ לינעצקין — „אומויסט און אומנישט“ („דאָס פּוילישע יונגעל“, „קול מבשר“, 1867, ז. 214); אין אַ אַנאַגמען [י. ל. לערנערס] ביכל „אויס רבי!“ (אָדעססא, 1869) — „צוועהט און צושפרייט“ (ז. 6).

²³ ווי פריער האָבן מיר אויסגעשלאָסן מענדעלעס „טאַקסע“, שליסן מיר אויך דאָ אויס פון אונדזער אַנאַליז אַלע דראַמאַטישע ווערק פון יענער צייט, ווי אויך די ווערק, וואָס זיינען געשריבן אין פּערזן. מיר טוען דאָס, ווי פריער, קעריי צו בלייבן אין די ראַמען פון איין זשאַנר. מע דאַרף דאָ, עמעס, באַמערקן, אַז דאָס איז עפּשער צו „ריגאַריסטיש“ פון אונדזער זייט, ווייל אין טאָך אַרײן קאָן מען נאָך צו יענער צייט באַ אונדז ניט ריידן וועגן אַזאַ דיפּערענצירונג פון זשאַנרען. יעדנפאַלס בענעגייע צו די „דראַמאַטישע“ ווערק פון יענער צייט איז ביז גאָר אי-בערצייגנדיק: י. דאַברושי, וועלכער זעט אין דער דעמלטיקער יידישער דראַמאַטורגיע בלויז אַן אייגנאַרטיקע דער-ציילערישע פאַרם (זע י. דאַברושינס אינטערעסאַנטע אַרבעט „שאַלעם-אַלייכעס דראַמאַטורגיע“ אין מינסקער „צייט שריפט“, באַנר II—III).

לעמאָשל, „דער גלגול“, 1867, 24 אָדער „די אורחים אין דוראצעאָק“, (1872) און באַ אַנדערע מעכאַברים פון יענער צייט (זע די פּילצאָליקע דערציילונגען און סקיצעס אין „קול מבשר“). באַ מענדעלען איז דערדאָזיקער מאָטיוו ניט אַזוי פאַרשאַרפט, נאָר מיר טרעפן אים אין „דאָס קליינע מענשעלע“, וווּ ס'ווערט דערמאַנט דער גוטער ייד, וואָס גלופסק געהער צו אים, און נאָך בוילעטער אין „דאָס ווינטשפינגערל“, וווּ דער מאָטיוו פונעם רעבן ווערט וואַ-רירט אָף עטלעכע אויפאַנים (זע, לעמאָשל, ז. 16: „דער פּאַריטץ ד'לט דיא קוה פאַר דיא הערנער אונ דער רבי מעלקט“).

ב) פאַרשיידענע מאָטיוון פון אַבערגלויבן און קישעף, גענומען אויך אין אַ סאַטי-רישן אַספעקט, געפינען מיר ווידער באַ לינעצקין, באַ דיקן (זע „יעקעלע גאַלד-שלגער“, 1868, אָדער „דער אונגעבעטענע גאַסט“, ווילנא, 1871, ז. 11) און באַ אַנדערע (צום ביי-שפּיל, אין י. קישענעווסקיס „געשיכטע פון דעם הער דאָקטער קיגעלמאַן...“ אָדעסאַ, תרכ"ו); דער פּרייקער מענדעלע קומט אָן צו דיאָזיקע מאָטיוון אין „דאָס קליינע מענשעלע“ און אין „דאָס ווינטשפינגערל“.

ג) די מאָטיוון פון קינדער-דערצינונג באַ דיקן („הייציקעל אַליין“, 1864), באַ מענ-דעלען (אין „דאָס קליינע מענשעלע“) און באַ לינעצקין („דאָס פּוילישע יונגעל“). איינער פון דיאָזיקע מאָטיוון — דער מעלאַמדישער טייטש-מעטאָד — ווערט דאָ באַ מענדעלען אַנטוויקלט אין אַ גאַנצן עפּיאָד; מאַדיפיצירט און ניט-אַנטוויקלט ווערט ער געגעבן באַ לינעצקין.

ד) דער מאָטיוו פון שמוציקער, ברודנער מיקווע איז מאַמעש אַ „וואַנדערנדיקער מאָטיוו“ אין יענער צייט. באַ לינעצקין לייענען מיר („דאָס פּוילישע יונגעל“, „קול מבשר“, 1867, ז. 198): „פּין דיא מקואות בין איך אַזוי ריין געוואָרען, אַזוי צעכטיג, אַז איך קען מיך נאָך עד היום ניט אַרומוואַשען.“ באַ דיקן („דער גלגול“, ז. 10): „איך פלעג זיך אַזוי פּיל פלוסקען אין מקוה דאָס עס האָט פון מיר רעכט גשטונקען“. דער פּרייקער מענדעלע קערט זיך אום צום „מאָטיוו פון מיקווע“ אין פאַרשיידענע ווערק: „נישקשה. אונזער מקוה וואַסער איז שטאַרק געדיכט. מען קען זיא שניידען מיט אַ מעסער“ (ו, 15); „אונזער מקוה וואַסער פיהלט מען, עס האָט עפּיס איין אַנדער טעם. איין אַנדער קאָליער און איז עפּיס געדיכט וויא אַנדערע וואַסערען, מען פיהלט באַלד אַז עס איז יודעשליך“ (פ. ק., 42).

ה) דער מאָטיוו פון „אָדעס“, אַלס אַנטיטעזע צום „ידישעלעכן“. באַ מענדעלען פּיר-גרירט דער מאָטיוו אין דעם קעגנשטעלן די אָדעסער און גלופסקער באַד (אין „פּישקע דער קרומער“); זייער אַנטוויקלט און פאַרקאָמפּליצירט איז דער מאָטיוו אין י. קישענעווסקיס „דאָס קיבליטשער זיידנע-קינד“ (אָדעסאַ, תרכ"ו), וואָס ווערט פאַרוואַנדלט אין אַן עמעסער אַפּאָ-לאַגיע פון דער וואַקסנדיקער קאַפיטאַליסטישער שטאָט.

ו) דער מאָטיוו פון „שמיסען פאַטשטען“ (לויט לינעצקיס אויסדרוק), פון פאַנ-טאַסטישע קלויזאון באַד-געשפרעכן וועגן „פאַליטיקע“ א. א. וו. נאָך אַקסנפעלד (אין „דאָס שטעריניטכל“) האָט דערציילט, ווי יידן אין בעסמערדעש „שמיסן פּין אַלע משא מתנת, פּין פאַטשטין, אין אַלערליי גערעדעריי“ (ציטירט לויט זלמן רייזען, פון מענדעלעסאָן ביז מענדעלע, וואַרשע, 1923, ז. 378)... באַ לינעצקין טרעפן מיר דעם מאָטיוו אין „דאָס פּוילישע יונגעל“; די פאַליטישע פּערסאָנאַזשן, אַרום וועלכע ס'פירן זיך דאָ די הייסע שטרייטן,

24 דיקס „דער גלגול“ איז אייגנטלעך אַן איבערזעצונג (איבעראַרבעטונג) פון ייצבאָק ערטערס „גלגול נפש“, וואָס איז געשריבן מיט אַ יאָר צוואַנציק פּריער, איידער עס איז דערשינען דיקס „דער גלגול“. דאָס בייט אַבער נישט די סיטואַציע: די אַלע מאָטיוון, וואָס מיר ברענגען דערפון, זיינען געוואָרן אין דער יידישער ליטעראַטור נאַטוראַלייזירט. אין דעם פּראָט איז זייער כאַראַקטעריסטיש, וואָס אויך א. ב. גאָטלאַבער האָט געגעבן אַ פּרייע אי-בעראַרבעטונג פון ערטערס ווערק: „דער גלגול“ פון א. ב. גאָטלאַבערן איז צום ערשטן מאַל דערשינען אין „קול מבשר“, 1871, נומ. 1 פּלג. (באַזונדערע אויסגאַבע — וואַרשא, 1896).

זיינען: ישמעל, פראנצעזישע בת מלכה, קיר"ה. דערדאזיקער מאָטיוו פון „פאָטשטען“ איז זייער א באַליבטער באַם פרייַקן מענדעלע: ער פיגורירט אי אין „דאָס ווינטשפינגערל“, אי אין „פישקע דער קרומער“. די פאָליטישע פערסאָנאַזשן זיינען דאָ אויך: קירע, דער תוגער, אביגדור עמנואל...²⁵

ז) דער מאָטיוו פון די שטאָטישע באַל-טיוועס און קאָהאַל-פאַרזאָרגער, פון די קאָלעראַלי „שיינע יידן“, וואָס דערדאזיקער מאָטיוו איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר מענדע-לען, קלינגט דאָ און דאָרט באַ אַקסנפעלדן, באַ לינעצקין, באַ דיקן („ר' טרייטל-דער קליינשטעטישער נגיד“, 1867, „שעפּקע דער יאַנציער אָרים בחור“... 1872) און באַ די אַנדערע מעכאַברים פון יענער צייט...²⁶

ט) דער מאָטיוו פון א פאָדריאָדטיק אַ שווינדלער. באַ מענדעלען איז דער מאָ-טיוו קאָם-קאָם אָנגעצייכנט (אין שלוש-וואָרט צו „דאָס ווינטשפינגערל“), באַ דיקן אין „דער אונגעבעטענע גאַסט“ (וילנא, 1871) ווערט דער מאָטיוו אַנטוויקלט אין אַ גאַנצער דערציילונג. י) דער מאָטיוו פון אַ שאַדכן (אין אַ נעגאַטיוון אספּעקט), וואָס זיין מינהעג איז „צו נויפפיהרען קאָטשערע מיט לאַפּעטע“ (וו., 26). אַ יידישער „לובאַק“ פון יענער צייט („דער טויטער קאָפּ, איינע שרעקליכע ערציילונג“... ווילנא, 1867, זע ז. 5)²⁶ נעמט אויך אוף דעמדאָזיקן מאָטיוו, זאָגנדיק וועגן די שאַדכאַנים, אַז זיי „פלעגין צו זאַמען מאַכין אַזעלכע פאַר פּאָלגען וואָס פאַסין גאָר ניט איינער פאַר דעם אַנדערין“. און דער מאָטיוו ווערט דאָ אַנטוויקלט ווייטער: אַזוינע ניט-פאַסיקע שידוכים מאַכן אונדזערע קינדער אומ-גליקלעך...²⁷

יא) דער מאָטיוו פון אַ דאָקטער און אַ רויפע, וואָס זיי פאַנאַרן און באַשווינד-לען דעם אַוילעם. אַזאַ איז דער דאָקטער שטיינהאַרץ מיט זיין רויפע אין „דאָס קליינע מענשעלע“. מאָדיפּיצירט (און איבערגעפּלאַכטן מיטן מאָטיוו פון קישעף) איז דערזעלבער מאָטיוו אין י. קישענעווסקיס ציטירטער „געשיכטע פון דעם הערר דאָקטער קיגעלמאַן“... אַדעסאַ, תרכ"ז.

יב) דער מאָטיוו פון „דאָקטער אין רויפע“ איז אין אַ גרויסער מאָס אַ פּאָלקלאַ-ריסטישער מאָטיוו. געוויס פּאָלקלאַריסטיש איז דער מאָטיוו פונעם „ראַנדאַר“ (מיט זיין מישפּאַכע), וואָס איז די טראַדיציאָנעלע פיגור פון פּאָדקלאַריסטישן וויץ און אַנעקדאָט. דעם „ראַנדאַרס“ ווייב, וואָס לאָזט זיך אַזוי אָפּנאַרן פונעם שניידער, פיגורירט באַ מענדעלען אין „דאָס קליינע מענשעלע“. באַ לינעצקין אין „דאָס פּוילישע יונגעל“ ווערט דערציילט וועגן דעם „קישקוויצער אַרענדאַר“, אַ גראָבן יונג, וואָס מע קאָן אים אַריינרוקן לעכעריקע עס-רויגים פאַר גרויסע געלט...²⁸

מיר האָבן דאָ אויסגערעכנט בלויז איינצלענע ספּעציפישע „מאָטיוון“²⁸ פון דעם גאַנצן אומגעהייערן סכּום (און דערביי האָבן מיר אומישנע צונויפגעפאַרט מאָטיוון גאַנץ פאַרשיי-

²⁵ דיראָזיקע היימישע פּאַנטאַסטיק פון קאַפּאַנסקער וועלט-האַסאַגעס האָט שפּעטער געגעבן מענדעלען שטאַף פאַר זיינע „מסעות בנימין השלישי“.

²⁶ אין סאָף פון דעמאָזיקן ביכל איז באַצייכנט: נעחק ע"י ערש"ק.

²⁷ רעב אַלטערס באַקאַנטע דערציילונג וועגן דעם שלימאָלדיקן שידעך, וואָס ער האָט געוואָלט אויספירן („פישקע דער קרומער“), באַרייט אונדזער מאָטיוו בלויז מיט איין ברעג און באַארבעט אין סאָך אַריין אן אַנדער מאָ-טיוו (דעם שלימאָל) און אין אן אַנדער (הומאָריסטישן) אַספּעקט.

²⁸ באַ לינעצקין אין „דאָס פּוילישע יונגעל“ טרעפן מיר נאָך אַפּט ערשטישע מאָטיוון (אַנזוהערענישן און סיטואַציעס). דיראָזיקע מאָטיוון זיינען גאַנץ אַפּטע אויך באַ אַנדערע מעכאַברים יענע צייט (זע, לעמאַשל, י. קישע-בעווסקיס פּרירע-ציטירטע צוויי דערציילונגען). עמעס, מיר האָבן דאָ ניט דעם „ניבל-פע“, וואָס איז אַזוי כאַראַקטע-ריסטיש, לעמאַשל, פאַר א. ב. גאַטלאַבערן. מענדעלע מיינט אויס אינגאַנצן דאָס „erotica et rustica“: מיר געפינען אַזאַ סיטואַציע בלויז איין מאל אין „פישקע דער קרומער“, ווען עס האַנדלט זיך וועגן דעם, ווי עס זיינען זיך מעשאַדעך די „בורדן“-אַרעמעלייט, נאָר דער דערציילער רייסט באַלד איבער דעם סיפּער, ווייל „פון דעם פּאַסט ביט צודערזעהלען“ (פ. ק., ז. 28).

דענע לויט זייער „געוויכט“, אָבער אויך דאָס דערלויבט אונדז צו ריידן וועגן „אַלגעמיינע“, „גאַנגבאַרע“ מאַטיוון פאַר יענער צייט. די ליטעראַרישע אַטמאָספּער איז דאָ אַזוי ווי אַנגעזאַפּט מיט שטאַף, וואָס נערט דעם קינסטלער. נאָר ס'פאַרשטייט זיך, אַז די באַזונדערע „מאַטיוון“, די באַזונדערע „טעמאַטישע רינגען“ טרעטן ניט אַרויס באַ יעדן קינסטלער אין איינער און דערזעלבער פּראָפּאַרץ, אין איינעם און דעמזעלבען צוזאַמענהאַנג. מיר זעען, לעמאַשל, באַם פּרײַקן מענדעלע, ווי די קאַלערליי מאַטיוון פון כּסידישן רעבע און כּסידים ביכלאַל פאַר- לירן זייער פאַרשאַרפטקייט, ווי זיי ווערן אָפּגערוקט אָן אַ זייט, און פאַרקערט, ס'טרעטן אַרויס אַפּן פּאָדערגרונט די פּריער ווייניקער באַטאַנטע מאַטיוון פון קאַפּצאַנישן שטייגער, פון סאַציאַלע קעגנזאַצן, די מאַטיוון פון „ידישן דאַלעס“ (לויט שאַלעם-אַלייכעמס אויסגע- צייכנטער פאַרמולירונג). די דאָזיקע אַלע מאַטיוון, רינג צו רינג, באַהעפטען זיך לעסאַף אין אַ טעמע, אין אַ ברייטער סאַציאַלער טעמע. אַזוי קומט דער יונגער מענדעלע פון מאַטיוון צו טעמע, און דערנאָך פון טעמע צו סיוזשעט, ד. ה. צו קאַמפּאָזיציאָנעלער לייונג פון דער טעמאַטישער פּראָבלעם. אין דעם איז באַשטאַנען דער אייגנאַרטיקער קינסטלערישער וועג פונעם יונגן מענדעלע.

V

דער קינסטלערישער וועג פונעם יונגן מענדעלע לאָזט זיך דערקענען שוין דערין, וואָס אַלע זיינע פּרײַקע ווערק וויקלען זיך פּאַנאַנדער איינס פונעם צווייטן: שטעלט זיי אויס אין איין ריי, און מיר וועלן זעען, אז יעדעס ניי ווערק איז דאָ אַ געוויסע פּאַר זעצונג, און אַלע אייניגעם בילדן זיי אַ געוויסע איינהייטלעכע קייט. די דאָזיקע איינהייטלעכ- קייט זייערע לאָזט אונדז אָנמערקן אייניקע וועג-צייכנס אָף מענדעלעס קינסטלערישן וועג. די פיגור פון מענדעלע מויכער-ספּאַרים, וועלכער טרעט אַרויס פון דער ערשטער רעגע אָן אַלס אַ פּאַרמיטלער צווישן דעם מעכאַבער און לייענער, אַלס דעם מעכאַבערס „alter ego“, צייכנט אָן דעם אָנהייב פון מענדעלעס וועג.²⁹ דאָס האָט שוין באַטייט, אַז מענדעלע (דער מעכאַבער) האָט גענומען אָף זיך אַ שווערן קינסטלערישן ניידער, ווייל דאָס איז ניט געווען קיין אַקט פון „סאַציאַלער מימיקריע“, וואָס זאָל דערלויבן דעם מעכאַ- בער „דורכשמוגלען“ זיינע קאַוואַנעס, נאָר אַנגעשטרענגטער קינסטלערישער טאַט. מענדעלעס קומען צו דער יידישער ליטעראַטור האָט באַטייט אין דערזעלבער צייט אויך אַוועקגאַנג, איבערבאַרץ, איבערווינדונג בענעגייע צו יענעם מאַסקילישן „וועלט- באַנעם“, וואָס האָט איינגעזאַפּט אין זיך מענדעלע, און אַפּן וועג צום נייעם „וועלט-באַנעם“ האָט עס מענדעלע דער מויכער-ספּאַרים באַדאַרפט ווערן פאַרן קינסטלער אַ מין „בוירער“... מענדעלע דער מויכער-ספּאַרים איז געווען ווי אַ שטענדיקע דערמאַנונג פאַרן קינסטלער, אַ דיסציפּלינירנדיקע און אַ מאַנענדיקע דערמאַנונג, וואָס האָט געצווונגען דעם קינסטלער צו זיין שטענדיק וואַך און געלערנט אים די קונסט פון מעסטן און פון ווינגן.

די פיגור פון מענדעלע מויכער-ספּאַרים, דעם געטרייעם „קאַנטראַהענט“ פון מענדעלען דעם מעכאַבער, האָט זיך אַנטוויקלט פון ווערק צו ווערק און שוין דערמיט גופע געשאַפּן סימאָנים פון איינהייטלעכקייט באַם פּרײַקן מענדעלע. נאָר אייניגעם מיט מענדעלען

²⁹ עס איז דאָ אינטערעסאַנט צו פּאַרצייכענען דעם וועג, וואָס מענדעלע האָט דורכגעמאַכט, ביז ער איז געקומען צו זיין פּסעוודאָנים. זיין ערשט ווערק „דאָס קליינע מענשעלע“ האָט ער לעכאַטכילע אָפּגערוקט (אין „קול מבשר“) אָנאַנים. אָף דער ערשטער באַזונדערער אויסגאַבע פון „דאָס קליינע מענשעלע“ שטייט: מאַת אי.ש. אַזוי איז אויך געכאַסמעט „דאָס ווינטשפּינגערל“ און ערשט „פּישקע דער קרומער“ איז באַצייכנט מיטן נאָמען „מענ- דעלי מוכר ספרים“, אַלס מעכאַבערישן פּסעוודאָנים. מיר שטרייבן אונטער, אַז מיר ריידן דאָ (אין דערדאָזיקער באַ- מערקונג) וועגן „מענדעלע“ אַלס מעכאַבערישן פּסעוודאָנים; אַלס ליטעראַרישער פּערסאָנאַזש פּיגורירט „מענדעלע“ באַ אַבראַמאָויטשן פון דער ערשטער זיינער יידישער שורע אָן.

דעם מויכער-ספאָריס³⁰ האָט זיך פון ווערק צו ווערק אויך איבערגעכאַזערט און געהאַט זיין אַנטוויקלונג דער גאַנצער „אַנטוראַזש“. שטעט און מענטשן, מענטשן און זאַכן גייען דאָ אַריבער באַ מענדעלען פון איין ווערק אין דעם אַנדערן און זעצן פאַר זייער לעבן און וואַקסן...

„דאָס קליינע מענשעלע“ הייבט זיך אָן מיט מענדעלע מויכער-ספאָריס אַ קורצער זעלבסטכאַראַקטעריסטיק, און עס פיגורירט שוין דאָ זיין באַרימטע פאַרמולע „ניט דאָס בין איך אויסן“, וואָס וואַקסט אויס באַ מענדעלען אין אַ בוידעט קאַמפּאַזיציאָנעל מיטל. אין „דאָס קליינע מענשעלע“ איז אָבער מענדעלע מויכער-ספאָריס ראַליע נאָך גאַנץ באַשיידן, זיין ראַליע ווערט פיל גרעסער און אַקטיווער אין „דאָס ווינטשפינגערל“, וווּ די גאַנצע גרויסע האַקדאַמע (אַ מעשה איבער אַ מעשה) און דאָס נאַכוואָרט זיינען געשריבן אין זיין אייגענעם נאָמען. אין „פישקע דער קרומער“ ווערט בויילעטער מענדעלע מויכער-ספאָריס דער ציי לערישע נאַטור... אַזוי וואַקסט פון וואָרט צו וואָרט, פון טנוע צו טנוע די דאָזיקע געשטאַלט, וואָס צעמענטירט און סינטעזירט מענדעלעס שאַפן.

באַגלייך מיט מענדעלע מויכער-ספאָריס וואַנדלט אויך באַ מענדעלען פון ווערק צו ווערק דאָס פערדל, וואָס באַלייט דעם באַלעבאַס אין אַלע זיינע וואַנדערונגען. אין „דאָס קליינע מענשעלע“ האָבן „דיא ווייסע חברה... אויסגעריסען (באַם פערדל) כמעט אַללע סטרי-ניס“ (ק. מ. 51), און אין „דאָס ווינטשפינגערל“ איז שוין דאָס פערדל טאַקע אָן „שטרונעס“ (וו. 4). עס גייט נאָך אַדורך עטלעכע יאָר, דאָס פערדל ווערט אַלט און שוואַך, און אין „פישקע דער קרומער“ דערציילט מענדעלע מויכער-ספאָריס מיט אַ ביטערער איראַניע, אַז „בכלל האָט זיך מיין פערדל גאַר ניט פאַרענדערט“ (פ. ק. 3)...

נאָר ניט בלויז דעם מויכער-ספאָריס פערדל, אויך די פערסאָנאַזשן האָבן אַ ווייטער-דיקן לעבן און מאָזל אין מענדעלעס ווערק. אין „דאָס ווינטשפינגערל“ ווערט, לעמאַשל, דערציילט, וואָס עס איז געשען מיט גוטמאַנען, וועלכער האָט געוואָלט לויט ייצכאַק-אַוראַהאַמס צאוואָע (פון „דאָס קליינע מענשעלע“) איינפירן אין גלופסק „גוטע פאַראַדקעס“ (וו. 7)... רעב סענדערל, דער צווייטער מויכער-ספאָריס, וואָס באַווייזט זיך אין „דאָס ווינטשפינגערל“, לעבט שפעטער אוף אין „פישקע דער קרומער“ אין דער געשטאַלט פון רעב אַלטערן; עס איז גענוג נאָר צו פאַרגלייכן זייער ביידנס אויסזען, קעדיי צו דער-קענען באַלד אין רעב אַלטערן דעם פריערדיקן סענדערל. אַט ווי עס שילדערט מענדעלע רעב סענדערלען: „רעב סענדעריל איז אַ קורץ, גראַב יודל. אַ געשפיקעוועטער, מיט אַ דיק בייכעל, אַ רויטען פארוואַקסענעם פנים. ער איז אַמוכר ספרים וויא איך“ (וו. 3). און אַט ווי עס זעט אויס רעב אַלטער: „אַ יאָדערדיג יודעל מיט אַ דיק בייכעל, רויט וויא אַ צוויק, צוחראַשטעט מיט דעם רויט פאַרוואַקסענעם האַרצען אין דרויסען“ (פ. ק. 4)³¹. מיר האָבן שוין פריער אָנגעוויזן, אַז באַם יונגן מענדעלע כאַזערן זיך איבער אין פאַרשיידענע ווערק באַזונדערע „מאַטיוון“, ווי דער מאַטיוו פון פאַנטאַסטישע „פאַליטיקע“-שמועסן אָדער דער מאַטיוו פון „געדיכטער מיקווע-וואַסער“... אַזוי כאַזערן זיך דאָ איבער אויך באַזונדערע סיטואַציעס: די באַגעגעניש פונעם יינגל ייצכאַק-אַוראַהאַמס מיט גוטמאַנען (אין „דאָס קליינע מענשעלע“) האָט איר פאַראַלעל אין דער באַגעגעניש פונעם יונגן העלד פון „דאָס ווינטשפינגערל“ מיט דעם אופגעקלערטן ליטוואַק...

די דאָזיקע אַלע „פאַראַלעלן“ אָדער „פאַרזעצונגען“ פון באַזונדערע מאַמענטן באַשטע-טיקן פאַר אונדו די אָנגעשטרענגטע קינסטלערישע זוכנישן פונעם יונגן מענדעלע און, פון

³⁰ וווּ מיר זאָגן „מענדעלע“, מיינען מיר דעם מעכאַבער ש. י. אַבראַמאָוויטש; „מענדעלע מויכער-ספאָריס“ באַטייט באַ אונדו דעם פערסאָנאַזש פון מענדעלעס ווערק.

³¹ אַף רעב אַלטערס ענלעכקייט מיט רעב סענדערלען האָט שוין אָנגעוויזן דר. מ. וויינרייך אין זיין ציטירטן אַרטיקל „60 יאָר מענדעלע מוכר ספרים“.

דער צווייטער זייט, וויקלען פאנאנדער זיין פרייקע שאפן ווי א געוויסע איינהייט, ווי עפעס א וועג צו איין טעמע, צו איין קינסטלערישער אופגאבע.³²

מע האט שוין ניט איינמאל אנגעוויזן דערף, אז מענדעלעס הויפט-טעמע איז געווארן דער „ידישער דאלעס“, און דעם קינסטלערס זוכענישן (און דערגרייכונגען) אפן וועג צו פארקערפערן דיראזיקע טעמע זען זיך עפשער בוילעטער פאר אלץ אן אין די „גע- שטאלטן“ פון מענדעלעס „שטעט און שטעטלעך“, ווו עס האנדלען און וואנדלען די העלדן פון זיינע מייסעס... אין „דאס קליינע מענשעלע“ ווערן דיראזיקע „שטעט און שטעטלעך“ ניט געשילדערט, זיי ווערן דא נאר אנגערופן באם נאמען (צביאטשיץ, גלופסק, בעזלודע), און דאס איינציקע שילדערונג-מיטל איז דא דערווייל בלויז די „סעמאנטיק“ פון זייערע נעמען. פון דערדאזיקער אבסטראקטער „סעמאנטיק“ קומט דער יונגער מענ- דעלע אין די ווייטערדיקע ווערק צו בוילעטע קאנטורן, צום בוילעטן סאציאלן אינהאלט פון „גלופסק“ און „קאפצאנסק“. קאפצאנסק, א קליין שטעדטעלע, ניט ווייט פון גלופסק (וו. 12), באווייזט זיך אין „דאס ווינטשפינגערל“, און שוין דא וואקסט קאפצאנסק אויס אין אן אויסגעצייכנט גראטעסקירט בילד פון א נעסט פון „ידישן דאלעס“...³³

און אין „פישקע דער קרומער“ שפרייט שוין אריבער דער „דאלעס“ אלע גרענעצן פון שטאט און שטעטל און שטרעבט צו פארפלייצן די גאנצע ליכטיקע וועלט.

אזוי איז געגאנגען דער יונגער מענדעלע, „איבער וועלדער איבער פעלדער“ פון טראדיציאנעלן שטאף און ווארט, צו א טעמאטישער דאמינאנטע, צו א קאנדענסירטער טעמאטישער אופגאבע, און, דורך ניסיוינעס און דורכפאלן, אויך געקומען צו זיינע ערשטע קינסטלערישע ניצכוינעס...

VI

אינער פון די כאראקטעריסטישע סימאנים פון דער „וועסנע-צייט“ אין דער ידישער ליטעראטור איז דער בוילעטער שרייבערישער באווסטזיין בענעגייע צו די לערערישע אופגאבן פון קונסט. בא דיקן, וואס געהער אייגנטלעך צו א פריעריקן שרייבערישן דאר, האבן דיראזיקע „לערערישע אופגאבן“ זיך מערסטנטייל באגרענעצט בלויז מיט „מוסער“, מיט אבסטראקטן מאגדישן „מוסער“, וואס שטרעבט איינצופלאנצן „מדות טובות“; אצינד אבער, אין די זעכציקער יארן, באקומען די לערערישע אופגאבן פון קונסט א בוילעט אויסגעשפראכענעם געזעלשאפטלעכן כאראקטער. קיינער האט דאס אזוי שארף ניט אויס- געדריקט, ווי דער ליידנשאפטלעכער קעמפערישער לינעצקי: „אונ איך זאג אייך אז דיא בעשרייבונג מאך איך ניט פין א מעשה וועגען, איך מיינ טאקע פשוט טאמער וועל איך האטש קעננען דערמיט העלפען איין פויליש יודעל, ער זאלל אוועקווארפען זיינע שטותים, אונ זאלל ווערין א מענטש וואס א מענטש הייסט!“ (דאס פוילישע יונגעל, „קול מבושר“, 1867, ז. 206)...

³² זאל עס דא פארצייכנט ווערן, אז שוין אין „דאס ווינטשפינגערל“ (ז. 8) זאגט מענדעלע, אז ער וועט באזונדער באשרייבן די גלופסקער פינע בעריעס, וואס ער האט דאס טאקע אויסגעפירט מיט א יאר ריי שפעטער אין „דער טאקסע“. אויך אין „דאס ווינטשפינגערל“ דערציילט בערערעך-אגעו דער מויכער-ספאריס סענדערל וועגן „אספר דן סקאט. קאט. אדער קישאט“, וואס אינער א „דייטשעל“ האט אים „א גאנץ וועג קראנק געמאכט דעם קאפ“ דערמיט (ע וו. 4)... דאס איז א ווייטער-ווייטער רעמע אף די קומענדיקע „מסעות בנימין השלישי“, דער- דאזיקער יירישער אינטערפערעטאציע פון „דאן-קיכאט“.

³³ מע דארף אנערקענען, אז דר. מ. ווייגרייך, וואס האט דער ערשטער געגעבן א גענויערע באשרייבונג פון דעם פרויקט „ווינטשפינגערל“ (אין זיין ציטירטן ארטיקל „60 יאהר מענדעלע מוכר ספרים“), האט בעפירערש ניט דערשאצט דעם קינסטלערישן ווערט פון דעם ווערק (ווי דאס האט אויך ניט דערשאצט ז. רייזען—אין דער צווייטער אויסגאבע פון זיין „לעקסיקאן“): שוין ניט גערעדט וועגן אנדערע באזונדערע מאמענטן, דאס בילד פון קאפצאנסק, וואס מיר געפינען דא, איז עפשער די ערשטע באדייטנדיקע מאניפעסטאציע פון מענדעלעס קינסטלע- רישער מייסטערשאפט.

דאָס שאַפן פונעם יונגן מענדעלע איז געשטעמפלט מיט דעמועלבן צייכן פון געזעל-
שאַפטלעך-ליטעראַרישן טאַט. עמעס, די „מוסערהאַסקלדיקע“ פאַרמולע איז באַ אים אַפּט-
מאַל נידעריקער פאַרן טאַט גופע, אָבער דאָס מינערט לאַכלוטן נישט די סאַציאַלע אָנגע-
זעטיקטייט פון זיין שאַפן. אין דער צאוואַע פון ייצכאַק-אָוראַהאַם טאַקיף איז די „שריי-
בערישע קאוואַנע“ פאַרמולירט אינגאַנצן אין דעם סקאַרבאַוון מאַגדישן נוסעך: „לאָז דיא
גאַנצע וועלט וויסען, אַז מיט רייכקייט איז מען נישט גליקליך; גליקליך איז מען נאָר מיט
אַ גוט האַרץ און מיט מעשים טובים“ (ק. מ., 50)... אויך „דאָס ווינטשפינגערל“ וואַקסט
אַריבער דעם מאַסקילישן מיין פונעם מעכאַבער צו דערווייזן, אַז דאָס בעסטע „ווינטשפינ-
גערל“ איז „דיא חכמה“. עס איז אָבער כאַראַקטעריסטיש, אַז אין דעם ווייטערדיקן גאַנג
פאַרלירט דאָ די שרייבערישע מוסערהאַסקלדיקע קאוואַנע איר זעלבשטענדיקע עקזיסטענץ.
און זי ווערט אַזוי ווי אַריינגעטריבן אינעווייניק אין דעם ליטעראַרישן זשאַנר גופע: מיר
באַמערקן באַם יונגן מענדעלע אַ שטרעבונג צום „ריינעם“ ליטעראַרישן זשאַנר, וואָס זאָל
פאַרבייטן דעם „היברידין“ בעלעטריסטיש-פּובליציסטישן זשאַנר...³⁴ און אין „פּישקע דער
קרומער“ דערגרייכט דאָס מענדעלע צום ערשטן מאַל. אַזוי קומען מיר צו דער פּראָבלעם
פון ליטעראַרישן זשאַנר באַם יונגן מענדעלע, ד. ה. פּריער פאַר אַלץ צו דער פּראָבלעם
פון קאַמפּאָזיציע, פון סיוושעט.

VII

סטיליזירנדיק די נאַטוראַליסטישע פּרוּוואַלישקייט פון דער מיטלעלטערלעכער נאַוועלע
האַט באַלזאַק געשריבן אין איינער פון זיינע „Contes drolatiques“: „לויט די אַלטע גע-
זעצן, דאַרף אַ דערציילונג שטרעבן גלייך צום איניען, אַזוי ווי אַ בּוהאַאי אין זיין גרונט-
מעלאַכע“...³⁵ דידאַזיקע „אַלטע געזעצן“ האָבן, אַפּאַנים, נישט אָנגעוואָרן זייער שליטע אויך
אין מענדעלעס צייטן; יעדנפאַלס, מענדעלע גופע דערציילט אין „דאָס ווינטשפינגערל“, אַז
אַ ייד האָט ליב אַ מייסע, „אַ מעשה דאָס איז סחורה. און אויך נישט קיין לאַנגע. דער יוד
ווייל טאַקי באַלד וויא ער האָט אָנגעהויבען וויסען דעם סוף“ (ו.ו. 6).
פון דער אַנדער זייט אָבער, האָט שוין די „טראַדיציע“ פון יידישן „לובאַק“ „דער-
צויגן“ די לעזערישע געדולדיקייט, און אַט וואָס מיר לייענען, לעמאַשל, אין דעם שוין
ציטירטן באַ אונדז פאַקטורעגערישן ביכל „דער טויטער קאַפּ, איינע שרעקליכע ערציילונג“...
(ווילנא, 1867):

„ועתה קורא נעים. נון מיין טייערער לעזער און לעזערין. איר זייט שוין געוואוינט
דאָס דער שרייבער זאָל אייך אויף איין קליין וויילע אָפּ האַלטן אין דעם רעכטן ערציי-
לונג מיט איינער זייטיגע זאָך. איך טוא עס יעצט אויך און איר וועט עס וויא איך גלויב
פאַר גוט אָן נעמען“ (ז. 9).
פאַר דעם יונגן מענדעלע איז דידאַזיקע „געוואוינהייט“ פונעם יידישן לעזער צו דער
„זייטיקער זאָך“ געווען ווי אָנגעמאַסטן: פאַר מענדעלען, וואָס איז געקומען אין דער יידי-
שער ליטעראַטור אין איר „וועסנע-צייט“, איז עפּשער דאָס טייערסטע געווען גראַד דידאַ-
זיקע „זייטיקע זאָך“.

³⁴ דידאַזיקע באַצייכענען „ריינער“, „היברידיער“ ליטעראַרישער זשאַנר זאָל מען נאָר נישט אָנעמען אַלס
אַפּשאַנדליקע. מיר זיינען גאַר ווייט פון אַזוינס, און דידאַזיקע באַצייכענען דאַרפן בלויז כאַראַקטעריזירן די אַל-
געמיינע „טענענצן“ פונעם זשאַנר.

מענדעלע גופע האָט זיך נישט אָפּגעשטעלט אָפּן „ריינעם“ ליטעראַרישן זשאַנר, און אין זיין „קליאַטשע“ האָט
ער געגעבן אַן אויסגעצייכנטן מוסטער דערפון, וואָס הייסט דאָ באַ אונדז „היברידיער“ זשאַנר.

³⁵ de Balzac, Le Succube („Les Contes drolatiques“)

און פארן יונגן מענדעלע איז געשטאנען צו לייזן אַ וויכטיקע קאָמפּאָזיציאָנעלע אופֿ-
 גאַבע: ווי אַזוי איינצופאַסן אין דעם דערציילערישן שטאַף די „זייטיקע זאַך“, וואָס האָט
 באַוווּיגן זיין שרייבערישן געמיט. דער רוסישער ליטעראַטור-היסטאָריקער ב. אייכענבאַים
 האָט אַנומלטן ריכטיק אַנגעוויזן, אַז נאָר די פרימיטיווע נאָוועלע ווערט צוזאַמענגעשטעלט
 בלויז פון מאָטיוון; אין דער מער ווייניקער קאָמפּליצירטער נאָוועלע פיגורירט אומבאַדינגט
 דער עלעמענט פון דער ציילן (элемент сказа). דער יונגער מענדעלע האָט זיך אויס-
 געצייכנט באַנוצט מיטן דערציילערישן עלעמענט פאַר זיינע קאָמפּאָזיציאָנעלע צוועקן.
 די דערציילערישע פונקציע פירט דאָ דורך פון דער ערשטער רעגע אָן מענדעלעס
 ערשטער פערסאָנאַזש — מענדעלע מויכער־ספּאָרים, און שוין אין „דאָס קליינע מענשעלע“
 (ווי מיר האָבן שוין איינמאַל דאָס פאַרצייכנט) פיגורירט זיין באַרימטע פאַרמולע „ניט דאָס
 בין איך אויסן“, וואָס ווערט באַ מענדעלען פאַרוואַנדלט אין אַן אויסגעצייכנט קאָמפּאָזי-
 ציאָנעל מיטל.

ווי באַוואוסט, איז די דאָזיקע „פאַרמולע“ באַ מענדעלען קימאַט אַלעמאַל אַ שלוס־פאַר-
 מולע פאַר זיינע באַליבטע אָפּוויכונגען פון דער אַלגעמיינער דערציילערישער ליניע.
 די מענדעלישע „אָפּוויכונגען“ טראָגן מערסטנטייל אַ סאַטירישן אָדער איראָנישן
 כאַראַקטער, און דאָס „ניט דאָס בין איך אויסן“ שטרייכט נאָר אונטער דעם שרייבערישן
 מיין, דאָס, וואָס דער מעכאַבער איז „אויסן“.

אין צוזאַמענהאַנג דערמיט דאַרף באַצייכנט ווערן די ראַליע פון פּייזאַזש באַם פרי-
 איקן מענדעלע. ס'איז קלאָר, אַז לעכאַטכילע איז דאָ דער פּייזאַזש ניט אַזוי נאַטור־שילדע-
 רונג, ווי אַ געוויסע אידעאָלאָגישע קאָנסטרוקציע, ניט אַזוי פּייזאַזש, ווי ליטעראַרישע
 „אַגיאַטאַציע“ פאַר פּייזאַזש. דאָס איז באַזונדער בוילעט צו זען פונעם ערשטן פּייזאַזש באַ
 מענדעלען, אין „דאָס קליינע מענשעלע“, וווּ די קורצע נאַטור־באַשרייבונג ענדיקט זיך מיט
 די ווערטער: „א פנים אז אין דעם געסיל זענין ניט געזעסען קיין יודען, זיסט וואַלט דאָך
 דאַרטין ניט געוועזען קיין ביימער און אויף דער ערד וואַלט דאָך ניט געוועזען צו זייעט
 קיין בלעטער“ (ק. מ., 20). דאָ האָבן מיר אַ קאַפּולירע אַנצוהערעניש דערוף, אַז „פּייזאַזש“
 איז ניט קיין „ידישע זאַך“, און אויב מענדעלע גיט זיך ניט איינמאַל דערמיט אָפּ, טוט ער
 דאָס אומישנע, מיט אַ מיין. איז עס דעריבער ניט צו באַוווּנדערן, וואָס די מערהייט פּיי-
 זאַזשן שליסט דער יונגער מענדעלע מיט דערזעלבער זיינער שלוס־ און שוין־פאַרמולע
 „ניט דאָס בין איך אויסן“.

אַבער וואָס פאַר אַ זייטיקן מיין מענדעלע זאָל ניט האָבן מיט דעם פּייזאַזש און וואָס
 ער זאָל דערמיט ניט אויסן זיין, האָבן דאָך זאַכן זייער אייגענע לאַגיק, און דער פּייזאַזש
 בלייבט פונדעסטוועגן פּייזאַזש, און ער מאַנט זיינע רעכט... זעען מיר טאַקע, אַז גראַד אין
 פּייזאַזש (ניט געקוקט אָף זיין, אַזוי צו זאָגן, „קאַפּ“־אַפּשטאַמונג און עפשער גראַד דער-
 פאַר) זאָגט זיך דער יונגער מענדעלע אָפּ פון דעם טראַדיציאָנעלן, קאַנאָניזירטן עפּיטעט,
 טראַדיציאָנעלער מעטאַפּאָרע, פאַרגלייכונג, און עס לעבט דאָ אוף, עמעס, אַ פאַשטעטע, נאָר
 דאָך „בעריישעסדיקע“ מעטאַפּאָרישקייט:

„דאָס ווינטעלע האָט אויפגעוועקט דיא שלאַפּעדיגע תבואה, אַלע זאַנגען האָבען
 זיך אויפגעחאַפט מיט אַ קול ווי אַ יונגע קינדער און האָבען זיך צוקישט גאָר פריינד-
 ליק“ (פ. ק., 22). אָדער:

„מען האָט שוין אויף זייא (אַף די וואַלקן) אַ לאַנגע צייט אַרויסגעקוקט ווי אַ אויף
 טהייערע געסט“ (פ. ק., 22).

אויב מיר וועלן אַצינד אַריבערגיין צו די אַלגעמיינע קאָמפּאָזיציאָנעלע ליניעס
 פון דער דערציילונג באַם יונגן מענדעלע, וועלן מיר דאָ פריער פאַר אַלץ דאַרפן פאַרציי-
 כענען דעם, אַזוי צו זאָגן, אַ סאַציאַטיוון כאַראַקטער פון דער דערציילערישער קאָמפּאָ-

זיציע. דאָס באַטייט, אַז די באַזונדערע דערציילערישע מאַמענטן, פּאַסאַזשן א. אַז. וו. באַ-
העפטן זיך איינער מיטן צווייטן לויטן פּרינציפּ פון די אָדער אַנדערע אַסאַציאַציעס ;
אין דעם פּראַט איז זייער באַראַקטעריסטיש אין „פּישקע דער קרומער“ די מאַטיווירונג באַם
איבערגיין צו דער דערציילונג וועגן פּישקען: רעב אַלטערס מײַסע וועגן זיין נײַט-געלונג-
גענעם שאַדכענען האָט מענדעלען „דער מאַהנט אַ סך זאַכען פון יודישע שידוכים“
(פ. ק., 12), און מענדעלע הייבט אָן צו דערציילן די מײַסע מיט פּישקען. דערדאָזיקער
„אַסאַציאַטיווער“ פּרינציפּ טרעט באַזונדער בויילעט אַרויס אין די מענדעלישע „אַפּוויכונג-
גען“, ווען עפעס אַ וואָרט, אַ סיטואַציע „דערמאָנט“, שטויסט אָן מענדעלען אַף אַ „שכײ-
נעסדיקער“ סיטואַציע, און אַזוי אַנטוויקלט זיך די דערציילערישע ליניע. אַף דעם איז
איינגטלעך געבויט מענדעלעס „א מעשה איבער א מעשה“ (אַזוי הייסט מענדעלעס האַק-
דאָמע צו „דאָס ווינטשפינגערל“), דאָס ברענגט מענדעלען צו אַריינגלידערן אין דערציילע-
רישן שטאָף צומאָל גאַנצע זעלבשטענדיקע נאָוועלעס, ווי רעב אַלטערס אַנגערופענע
מײַסע וועגן זיין שלימאָלדיקן שאַדכענען (אין „פּישקע דער קרומער“) אָדער נאָך פּריער,
אין „דאָס ווינטשפינגערל“, די מײַסע מיט רעב שמעלקען.

מע איז געווינט צו פאַרבינדן מענדעלעס קאָמפּאָזיציאַנעלע אייגנשאַפטן מיטן סקאַר-
באָוו מאַגדישן נוסעך. געוויס האָבן מיר דאָ צוטון מיטן „מאַגדישן“, אָבער דאָס „מאַג-
דישע“ איז דאָ מערסנטטייל אָן אַ בייעקט פאַר סטיליאַציע און פאַראַדיע, און נײַט קיין
קאָמפּאָזיציאַנעל-בויערישער סוביעקט. באַם פּרייַקן מענדעלע איז דאָס באַזונדער צו
זען פון „דאָס ווינטשפינגערל“, וווּ פיל שטעלן אין „דער מעשה אַליין“, ד. ה. אין הירש
ראַטמאַנס דערציילונג, מאַכן נאָך דעם מאַגדישן נוסעך. דאָס זיינען יענע שטעלן, וואָס
זיינען נײַט דערציילעריש, נאָר באַלערנדיק. דאָ קומט מענדעלע אָן צו פאַראַלעלע העברעיִש-
יידישע טעקסטן, וואָס זיינען אַזוי באַראַקטעריסטיש פאַרן מאַגדישן נוסעך:

„גירסא דינקותא. דאָס הייסט דיא מחשבות פון דער קינדהייט“ (וו., 25—24).

„בעשאַפּען געוואָרען איש מאין. דאָס הייסט: א-נעפּעס פון גאָר נישט“ (וו., 25).

„ווערד נאָר יש מיש. דאָס הייסט: עפּעס פון עפּעס“ (וו., 25).

באַגלייך דערמיט פלעכט דאָ מענדעלע אַריין אַ מאַשל, אָדער ער באַרופט זיך אַף
כאַכאַמים און גרויסע לייט, ווי „איינער פין דיא חכמי יון, דר באַרימטהער סאַקראַטוס“
(וו., 32) א. א. אַז. וו. דאָס זיינען אַלץ „קונסט-מיטלען פון מאַגדישער דראַשע, און מענדע-
לע מאַכט זיי דאָ נאָך. באַ דיקן איז דאָס זייער א פאַרשפּרייט מיטל, ווען ער באַרופט זיך,
לעמאַשל, אַף עזאַפּס פאַבעלן, אָדער: „עש איז מיר ארויף גיקומען אויף דעם זינען דער
שפּריכוואָרט פון איינעם גריכעשען וועלט ווייזן“ (דער אונגעבעטענע גאַסט“, ווילנא, 1871,
זע ז. 15). דער כילעק אָבער צווישן דיקן און מענדעלען איז אין דעם פּראַט זייער אַ גרוי-
סער: באַ דיקן איז דאָס „מאַגדישע“ אַן אַרגאַנישער עלעמענט פון זיין סטיל, דיק איז
געטריי דעם „מאַגדישן“, באַ מענדעלען איז עס בלויז נאָכגעמאַכט, סטילזירט. און נאָכ-
מער: די סטיליאַציע גרענעצט דאָ אַלעמאַל מיט פאַראַדיע, און אַפּטמאַל איז שווער צו
געפינען דאָ אַ צווישנשייד צווישן סטיליאַציע און פאַראַדיע. דאָס זעט זיך אָן באַזונדערס
באַם פאַרגלייכן מיט די אַנדערע סטיליאַציע-פאַראַדירנדיקע מאַמענטן באַם יונגן מענ-
דעלע: אַט פאַראַדירט מענדעלע דעם דייטשמערישן נוסעך אין אָנהייב פון הירש ראַטמאַנס
דערציילונג (אין „דאָס ווינטשפינגערל“)³⁶, אָדער ער פאַראַדירט אין „פּישקע דער קרומער“
דעם צייטונג-לאַשן, וואָס פלעג „פאַרהיימישן“ די אייראָפּעיִשע נעמען און באַגריפּן (אביגדור
עמנואל“ אַנשטאַט וויקטאָר עמאַנועל, זע פ. ק., 16). אַפּילע אין דעם באַרימטן „דייטש“,
וואָס עס רעדט גוטמאַן, דער העלד פון מענדעלעס ערשטער יידישער דערציילונג „דאָס
קליינע מענשעלע“, קלינגען אַדורך בעפּירעשע טענער פון פאַראַדיע, נײַט געקוקט אַף דעם

³⁶ „איך בעט מײַנע טייערע לעזער אום פאַרצייַהונג. דאָס הייסט. זיי זאָללען מיר מוחל זיין“ א.א.וו. (וו., 12).

גאנצן אָפּשײַ, וואָס מענדעלע האָט פֿאַר גוטמאַנען. אָף אַנדערע סטיליאַטאַריש־פֿאַראַדירנ־דיקע מאַמענטן באַם יונגן מענדעלע (ווי דער שאַרבאַלט אין „דאָס ווינטשפּינגערל“) האָט ניט לאַנג אָנגעוויזן י. נוסיאָוו אין זײַן ציטירטן אַרטיקל „אַן אָפּגעווישטער פּראָט פֿון מענדעלע־סטיל“⁸⁷.

מיר זעען אַזוי אַרום, אַז דער קאָמפּאָזיציאָנעלער געוועב איז באַם יונגן מענדעלע פֿאַר־קאָמפּזיצירט דורך אַ גאַנצע רײ „זײַטיקע“ דערציילערישע מאַמענטן (סאַטירישע „אָפּווי־כונגען“, פּייאָזש, מאַמענטן פֿון פֿאַראַדיע א. אַז. וו.). אויב מיר וועלן זיך ווענדן צום „סיפּער־האַמײַסע“ גופּע — און דאָס האָט מען שוין ניט איינמאַל פֿאַרזייכנט — שפּילט ער ניט באַ מענדעלען קײן באַזונדערע ראַליע. אָפּטמאַל איז דאָס ניט מער ווי אַן אַנטוויקלטער קאַלאַמבור, וואָרט־שפּיל (אין „דאָס קליינע מענשעלע“, אין „דאָס ווינטשפּינגערל“, ווי די גאַנצע מײַסע איז געבויט אָף דער צוויי־טייקייט פֿון די־אָזיקע באַגריפֿן). און אין „פּישקע דער קרומער“ איז דער גאַנצער „סיפּער־האַמײַסע“ מיט דער פֿאַרפּאַלענער און געפּונענער טאַכטער אַנטליען באַ דער טראַדיציאָנעלער „לובאַק־סיטואַציע. דער יונגער מענדעלע איז געאַנגען צום סיטואַציע מיט די פּילצאַליקע זײַטיקע „אומוועגן“ פֿון דער ליטעראַרישער „וועסנע־צײַט“...

VIII

די ליטעראַרישע „וועסנע־צײַט“ איז, פֿאַרשטייט זיך, ניט קײן קאַטעגאָריע, וואָס האָט באַשטימטע גרענעצן פֿון אַ באַגריף. די־אָזיקע מעטאָפֿאָרישע באַצײכענונג גיט מערנישט איבער יענעם (אַבסטראַקטן) „ריטם“, אָדער „גאַנג“, וואָס האָט באַהויכט די עפּאָכע. דער פֿאַרשער דאַרף פֿאַרוואַנדלען די־אָזיקע באַצײכענונג אין אַ באַגריף, דאַרף פעסטשטעלן איר סאַציאַל־ליטעראַרישן מערוס.

דאָס איז זײַער אַדאַנקבאַרע אופּגאַבע פֿאַר אַדויערנדיקער פֿאַרשערישער אַנשטרענג־ונג. ניט מיט אונדזערע פֿראַגמענטאַרישע „שטריכן“ איז צו לײַזן אַזאַ אופּגאַבע. מיר האָבן געזוכט צו באַצײכענען נאָר באַזונדערע (און אָפּטמאַל בלויו „אויסערלעכע“) סימאָנים פֿון דער „וועסנע־צײַט“ אין אונדזער ליטעראַטור. און דאָ זײַנען מיר געקומען צו אייניקע אויספירן, דער וויכטיקסטער פֿון זיי איז דאָס פעסטשטעלן פֿון אַ קלאַרער, בוילעטער „טראַ־דיציע“ אין אונדזער ליטעראַטור פֿון די 60־ער יאָרן. די־אָזיקע „טראַדיציע“ ווערט צוואַ־מענגעשטעלט פֿון אַ צאָל פֿאַראַלעלע „קאַטעגאָריעס“ (וואָרט, זאַץ, מאַטיוו). און אין זײַער באַהעפטונג בילדן זיי, די־אָזיקע „קאַטעגאָריעס“, אַ שטאַרקן, דורכויסקן ליטעראַרישן מאַטיוו. אין גאַנג פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור, אָנגעהויבן פֿון אונדזער ליטעראַרישן מיטל־אַלטער, איז געוויס צו באַצײכענען אַ גאַנצע רײ „ליטעראַרישע טראַדיציעס“, וואָס זײַנען געקומען איינע צו פֿאַרבייטן די אַנדערע. אָבער אין גאַנג פֿונעם נײַנצנטן יאָרהונדערט איז אונדזער ליטעראַטור ערשט אין די זעכציקער יאָרן געקומען צו אַזאַ מעכטיקער אַנטפּלעקונג פֿון אַן אייגענער „טראַדיציע“. דאָס אַליין האָט שוין באַטייט „וועסנע־צײַט“, דער אָנוויקס, די עקספּאַנסיע, דער פֿאַרנעם.

און די „וועסנע־צײַט“ גופּע האָט פּריער פֿאַר אַלץ באַטייט אַ מאַניפעסטאַציע פֿון אַ געוויסן מאַסן־אופּברויז, פֿון יורנדיקע און וואַקסנדיקע סאַציאַלע קויכעס. אין דעם ליטעראַ־

⁸⁷ מע דאַרף דאָ אויך פֿאַרזײכענען, אַז דער יונגער מענדעלע קומט אויך צומאַל אָן צום פּאַמפּלע־טישן נוסעך אין זײַנע ווערק: פֿאַרן בוילעטסטן מוסטער אין דעם פּראָט קאָן רינען מענדעלעס אָנגריף קעגן צע־דערבויען, וועלכן איז גרינג צו דערקענען אין דער פיגור פֿון רעב לעמעל (מיט זײַנע באַרימטע „העאָרעס“) אין „דאָס ווינטשפּינגערל“ (אין דעם אַרייַנפיר).

רישן באַיווסטזיין פון יענער צײַט האָט זיך דאָס אויסגעדריקט אין די קעמפּערישע טענדענצן קעגן דעם אַלטן לעבנשטייגער און אין דער שטרעבונג צו בויען, צו בײַטן, צו ענדערן. מיר וועלן דאָ ניט אָנרופּן באַם נאַמען יענע שיכטן, וואָס זײַנען געקומען צום אויסדרוק אין אונזער ליטעראַטור פון די 60-ער יאָרן. אונזערע פּראַגעמענטאַרישע אַכטגעבונגען זײַנען ניט גענוג דערצו, מע זאָל קאָנען דאָ אַפּן אַרט פּאַנאַנדערוויקלען דעם סאָציאַלן קנויל, וואָס איז פאַרקניפט אין דער דעמלטיקער ייִדישער ליטעראַטור. ס'איז אָבער קלאַר, אַז אין דער ונגער ייִדישער ליטעראַטור זײַנען דאָן געקומען צום וואָרט נײַע, יונגע שיכטן. און אָט אין דידאַזיקע יונגע שיכטן איז עס געווען אײַנגעפּלאַנצט אויך דער יונגער מענדעלע. א ווונדערבאַרער מאָול פון אַ קינסטלער, וואָס האָט געטראָגן אַף זיך די בענטשונג (און דעם אָל) פון א דרייפּאַכיקער יוגנט.

די „וועסנע-צײַט“ האָט אָבער געהאַט אין איר אַנטוויקלונג עטלעכע עטאַפּן, און דעם יונגן מענדעלע איז געווען באַשערט דורכצומאַכן זיי ביזן סאָף. אין זײַן ערשטן ווערק, אין „דאָס קליינע מענשעלע“, איז מענדעלע אין אַלגעמיין נאָך אַ געטרײַער שילדערער פונעם אַרומיקן ייִדישן שטייגער. די שטייגער-מאַמענטן ווערן דאָ בלוז ווי באַהעלט מיט סאַטירישע ליכטפּאַסן. דער באַרוף פון דער „וועסנע-צײַט“ איז אָבער באַשטאַנען אין דעם לערערשין אָפּדייקענען די אומגעלומפּערטע ייִדישע ווירקלעכקייט. אין לינעצקיס שאַפּן האָט דערדאַזיקער באַרוף געפּונען זײַן בוילעטסטע פאַרקערפּערונג. לינעצקי גיט שוין אויטוריטען לעבנשטייגער, ער גיט די סאַטירישע גוזמע.

אין דעם שאַפּן פונעם יונגן מענדעלע האָט דידאַזיקע „סאַטירישע גוזמע“ גאָר פרי אַנגענומען אומדערוואַרטע פאַרמעס³⁸. זי האָט צעבונדן און פרי געמאַכט די פאַרבאַר-גענע מענדעלישע נעטיע צו פּאַנטאַסטיק³⁹, צו גראַטעסק. שוין אין „דאָס ווינטשפּינ-גערל“ האָבן מיר פאַר זיך דעם גאַנצן שפּיל פון מענדעלעס פּאַנטאַסטיק, אָנהייבנדיק פון דעם שיקערן אַרכים-טאַנץ באַ רעב שמעלקען און ענדיקנדיק מיט דער גרויזאַמער דאַלעס-וואַקאָנאַליע פון קאַפּצאַנסק. אין „פּישקע דער קרומער“ דערגרייכט מענדעלעס פּאַנטאַסטיק איר גרעסטע אַנטוויקלונג. דאָס גראַטעסקישע בליצט דאָ אַדורך אַפּילע אין קליינע דע-טאַלן: „דיא אַלטע בלינדע יתומה... זיצט שוין פון גאַנץ לאַנג לעבין דער טויטער שול“ (פ. ק., 19)... דידאַזיקע באַצײכענונג „טויטע שול“ האַרמאָנירט אינגאַנצן מיטן „דאַנס מאַקאַבד“ פון די אַלע דאַלעספּערסאָנאַזשן אין „פּישקע דער קרומער“, מיט פּישקען גופע, מיט די קאַלערליי כּאַלערע-כאַסאַנים, מיט דער „מוהמע אָהן אַנאָז, וואָס איהר שטייגער איז תמיד אַרויס צוגעהן און צוהעצקען זיך אין מיטען דער גאַס בשעת איהר כליזמרליל סקריפּעט אויף עפּיס אַ מין פּידעלע“ (פ. ק., 13-14)... גראַטעסקירט איז דאָ דער גאַנצער אַנטוראַזש, אי רעב אַלטער, אי דאָס פּערדל, אַפּילע דאָס „שטיל לעבן“ פונעם „נאַטור-מאָרט“: אין די ספּאַרים, וואָס מענדעלע האַנדלט מיט זיי, זײַנען „דיא בלעטליך... פון כל-

³⁸ מיר לאָזן דאָ אינגאַנצן אָן אַ זײַט די פּראָבלעם פון אויגערופענע „איינפלוסן“ אינעם שאַפּן פונעם יונגן מענדעלע. מיר וועלן זיך אימקערן דערצו אין אַן אַנדער אַרבעט, און דאָ ווילן מיר בלוז פאַרצײכענען, אַז דער יונגער מענדעלע—און וועגן דעם האָט מען שוין געהאַט געשריבן—האָט אין זיך טיף איינגעזאַפּט די שטי-מונגען פון דער רוסישער ליט. ראַטור (און פּראַנרעסיווער געזעלשאַפטלעכקייט) פון זײַן צײַט. ער איז געווען ווי איינגעזונקען אין דער אַרומיקער רוסישער ליטעראַטור-אַטמאָספּער, און עס איז אינטערעסאַנט, וואָס דידאַזיקע רוסישע ליטעראַטור-סווייווע איז געווען פאַר מענדעלען אַ מין „טראַנויט-סווייווע“ אויך פון איראַפּעישע „איינפלוסן“ מע קאָן בעפּירישע באַצײכענען אינעם שאַפּן פונעם יונגן מענדעלע (אין „פּישקע דער קרומער“) געוויסע ליטעראַ-רישע „רעמיניסצענצן“, למאַש, פון וויקטאָר הוגאָ, און אַ דערקלערונג (אַן „אויסערלעכע“) פאַר דערדאַזיקער דערשיינונג קאָן מען געפּינען דערין, וואָס הוגאָ איז געווען ביז גאָר פּאַפּולער אין דער רוסישער זשורנאַליסטיק אין די 60-ער יאָרן.

³⁹ דער ערשטער האָט באַטאָנט דאָס פּאַנטאַסטישע באַ מענדעלען (עמעס, אין אַן אַנדער פּלאַך) י. דאָ ב-רושין אין זײַן זײער אינטערעסאַנטן, אָבער צום סאָף פאַרקריפּלטן אַטיקל „מענדעלעס קונסט-פּאַרם (צו דער שטעלונג פון דער פּראַגע“) אין „עמעס“, 1928, נומ. 21.

א מיני קאלירען און ניט פון איין גרויס ...דיא אותיות זענין אַביסיל מושוטש און איט-
לעכס בלעטיל איז אַפגעדרוקט מיט אלע מינים שריפט" (פ. ק. 1).

דער רעאַליזם איז אין מענדעלעס יוגנטלעכן שאַפן געקומען צו זײן אייגענעם קעגנזאַץ
און אַפלייקענונג, און דאָס איז געווען דער נאַטירלעכער גאַנג פון דער „וועסנע-צײט“, וואָס
האַט געקעמפט פאַר רעאַליזם, פאַר ווירקלעכקייט. אין נאַמען פון דערדאָזיקער ווירקלעכקייט
האַט די קונסט באַדאַרפט באַווײנען די ווירקלעכקייט מיט גראַטעסקישע געשטאַלטן און
פאַרוואַנדלען זי אין אַ גרויזאַמער פאַנטאַסמאַגאָריע⁴⁰. דאָס איז געווען דער דיאַלעקטישער
וועג פונעם „דבר והפוכו“...

אין דעם איז באַשטאַנען די גרויסע סאַציאַלע שליכעס פון דער „וועסנע-צײט“ אין
אונדזער ליטעראַטור, און דער יונגער מענדעלע האָט דיאַזיקע שליכעס געטון.

---

40 דערמיט האָט זיך מענדעלעס „רעאַליזם“ אַזוי אונטערגעשיידט פונעם שפּעטערדיקן פּלאַכן רעאַליזם,
וואָס עס האָט געבראַכט מיט זיך דער יידישער „פּאַלקים“ אין די 80-ער יאָרן. ניט אומזיסט האָט י. י. לערנער,
איינער פון די אירעאַלאָגן פון דעמראַזיקן „פּאַלקיסטישן“ רעאַליזם, ניט געקאַנט אָפּשאַצן די גרויסע באַדייטונג
פון מענדעלעס „פּישקע דער קרומער“, און ער האָט באַשולדיקט מענדעלען דערין, וואָס זיינע העלדן, אָנשטאַט צו
„דערוועקען אין אונזערע הערצער געפּיהלע פון רחמנות צו אונזערע געפּאללענע ברידער“, רופן זיי אַרויס בלוז עקל
(זע דעם אַרטיקל פון צדוק פרומע'ס „וואָס קרום איז ניט גלייך!“ אין דער זאַמלונג „דער קליינער וועקער“,
אַרעסטאַ, 1890).

די ערשטע אויסגאבע פון „ווינשפינגערל“

1

„דאָס ווינשפינגערל“ פון 1865 איז אַ קליין ביכל, פאַרמאַט און אויסזען פון די אַלטע פאַקנטרעגערישע מיסע־ביכלעך, באַשטייט פון 42 זייטלעך, בערערעך 45,000 צייכנס. דאָס קליינע ביכלעך האָט דריי טיילן. דער ערשטער טייל—די האַקדאַמע „אַ מיסע איבער אַ מיסע“—11 זייטלעך. דער צווייטער טייל — גופע „דאָס דײַטשעריש סיפּערל“, וואָס מענדעלעך האָט אָפּגעקויפט באַ ר' סענדערלעך, עס רופט זיך באַ מענדעלעך „אַ מיסע איבער אַ מיסע“—29 זייטלעך, און די לעצטע אַנדערהאַלבן זייטלעך — מענדעלעס נאַכוואָרט „זשיד דאווי גראַשי“.

די האַקדאַמע „אַ מיסע איבער אַ מיסע“ און דאָס נאַכוואָרט „זשיד דאווי גראַשי“ זײַנען בערערעך ברייט באַשריבן באַ ד״ר מ. ווינרייך. מיר וועלן זיך דערום אָף זיי ניט אָפּשטעלן, מיר וועלן נאָר פאַרצייכענען צוויי איינצלהייטן. ערשטנס, וועגן דער שטעל אין מענדעלעס האַקדאַמע, וווּ עס ווערן דערמאָנט די אייזלעך, וואָס פיגורירן אין די ווערק באַ לעסינגען און סערוואַנטעסן. אָט דער עפּיזאָד איז דאָ געגעבן געוואָרן בלויז צוליב פּאָל־לעמישע אָנצוהערענישן, און דינט פאַר אַ „ניט דאָס בין איך אויסן“.

ס'איז אָבער קעדיי פעסטשטעלן, אַז מענדעלעך האָט שוין אין 1863—64 געוויסט אָט די ווערק פון דער וועלט־ליטעראַטור, ס'איז קעדיי דאָס צו פאַרצייכענען אָף דאָס האָבן אין זינען באַם באַהאַנדלען די פּראָגע וועגן ליטעראַטור־טראַדיציעס באַ מענדעלעך.

מיר זײַנען גענויגט צו זוכן דערקלערונגען פאַר דער מענדעלע־פּאַרם בלויז אין דער מענדעלע־ווירקלעכקייט און אין דער פאַר־מענדעלעישער יידישער בוך־און וואָרט־טראַ־דיציע.

בלויז אָט די מענדעלישע יידישע ווירקלעכקייט און די יידישע וואָרט־און בוך־טראַצ־יע האָט באַשטימט מענדעלעס טעמע און פּאַרם.

געוויס האָט די קליאַטשע־פּאַרם געקענט שטאַמען פון דער מיטלאַלטערישער לעגענדע וועגן בען־מעלעך, וואָס איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ וואַלקלאַק.

די באַקאַנטשאַפט מיט לעסינגען און מיט סערוואַנטעסן האָט אָבער פאַר מענדעלעך — וועלכער האָט סאָפּאָקלאַסאָף געקעמפט פאַר פאַרוועלטלעכן דאָס יידישע לעבן און די יידישע קולטור, — געמוזט דינען אַלס באַשטעטיקונג, אַז ס'איז רעכט אַזוי צו טון, ס'איז רעכט מאַכן אַ פּערדל, אַ קליאַטשע פאַר אַ הויפּט־מאַטיוו פון אַ ווערק.

צווייטנס, וועגן די שטעלן אין דער האַקדאַמע, וווּ עס רעדט זיך וועגן „דײַטשן“. באַ־קלאַגנדיק זיך אין דער האַקדאַמע, וואָס פאַר אַ טײַך עס האָט זיך אויסגעלאָזט פון איציק

אוראָמס צאוואָע ("דאָס קליינע מענטשעלע"), מאַכט שוין מענדעלע עטלעכע שאַרפע קרי-טישע באַמערקונגען וועגן די "דייטשן". אין זײַן אַזלאַכן פון אַ גלופסקער "דייטש", וואָס וויל ניט רעדן קײן ייִדיש, "בלאָזט אָן די פּיסקעס", איז לוי אַלייכעם שטומפּיק אָף דער איורע", איז שוין דאָ דער אָנזאָג אָף דער רעוויזיע פון מאַסקיליזם, וואָס מענדעלע וועט שפּעטער דורכמאַכן, דאָס איז אן אויסדרוק, אַז די דיפּערענציאַציע אין דעם מאַסקיליזם איז שוין אין גאַנג. דער בורזשאַוואַזער-דעמאָקראַטישער מאַסקיליזם הייבט זיך אָן באַצײען פון דער האַשפּאַע פון גויריש-בורזשאַוואַזן. די נייטיקע און גרינטלעכע אויספירן וועט מען-דעלע מאַכן אין דער צײַט פון דער "קליאַטשע", ווען די דיפּערענציאַציע וועט זיך אויס-קריסטאַליזירן.

איצט באַנונגט זיך מענדעלע בלויז דערמיט, וואָס אַשפּעטנדיק פונעם גויריש-אַמעראַ-צישן דייטש, פאַרווירקלעכט ער זײַן "ווינשפּינגערל" - אַוואַנאַבע מיט דער הילף פון אַנ-דערע צוויי דייטשן: הירש ראַטמאַן, וואָס האָט "דאָס ווינשפּינגערל" געשריבן "אין דער דייטשער שפּראַכע", און פון נאָך איינעם, איין אַרעמאַן אַ דייטש, וואָס האָט ליב צו זאָגן דעם עמעס" און וואָס זעצט צוזאַמען מיט מענדעלען איבער "דאָס ווינשפּינגערל" אין ייִדיש.

ניט דעם דייטשס בילדונג טויג ניט. שלעכטע גלופסקער דייטשן טויגן ניט. ווייטער איז נאָך אין 1865 מענדעלעס רעוויזיע ניט געאַנאַגען, נאָר פּונקען פאַרן שפּעטערדיקן אופּרוך האָט ער שוין געטראַגן אין זיך.

2

"די מייסע אַליין" ווערט פאַרגעשטעלט אַלס איבערגעזעצטער קסאָוואַד. ס'האָט זי, הייסט דאָס, אָנגעשריבן אין דייטש הירש ראַטמאַן.

אויך אין דער צווייטער רעדאַקציע פון 1888 ווערט דאָס ווערק פאַרגעשטעלט ווי אַ דייטשער קסאָוואַד, נאָר דאָרט איז ער שוין אן איבערגעאַרבעטער און בעדערעך קלאַל איבערדערציילט אין דריטער פּערזאָן. בלויז אַמאָל מאַכט זיך, אַז מענדעלע ברענגט אַ צי-טאַט פון קסאָוואַד אין ערשטער פּערזאָן, ווי לעמאַשל:

"אַ נעס — זאָגט הערשעלע אין זײַנע קסאָוים — אַ נעס, וואָס מיטקע האָט ליב געהאַט אַ ייִדיש שטיקל כאַלע. און מיר מיט אונדזערע ייִדישע קעפלעך פלעגן אָף אים פאַרן רײַטנדיק"¹.

אין דער ערשטער רעדאַקציע איז עס אָבער אַ קלאַל. מענדעלע באַנונגט זיך בלויז מיטן אַרײַנפיר-זאָך:

"דער מעכאַבער פון דעם "ווינשפּינגערל" הייבט אָן צו רעדן אין זײַן סיפּער אַזוי" (ז. 12).

ווייטער גייט שוין אָף אַלע 29 זײַטלעך די איבערזעצונג פון דעם "דייטשעריש סיפּערל", דערציילט אין ערשטער פּערזאָן. הירש ראַטמאַן רעדט צו זײַן לעזער, און ס'לאָזט זיך אויס, אַז "די מייסע אַליין" איז אויך ניט מער ווי אַ האַקדאַמע: הירש ראַטמאַנס אַ האַקדאַמע צו זײַן אייגענעם בוך:

"איך בעט מײַנע טײַערע לעזער אום פאַרצײונג, דאָס הייסט, זיי זאָלן מיר מויכל זײַן, ווען איידער איך מאַך זיי באַקאַנט מיט דעם טויכן, דאָס הייסט מיט דעם אינהאַלט פון דעם "ווינשפּינגערל" אַליין, האָב איך מיר די פּרײַהייט גענומען, דאָס הייסט, איך האָב מיר פּאַוואָליעט מיך זעלבסט פאַר זיי פאַרצושטעלן און אינען עטלעכע בלעטער פון מײַן לעבנס-געשיכטע צו עפענען. איך האָף, אַז די לעזער מיט פיל פאַרגעניגן דיזאָויקע בלע-

1 ייִדישע פּאָלקס-ביבליאָטעק, 1-טער באַנד 215—20.

טער לעזן וועלן, און וועלן דערנאָך אַרויסזען, ווי די בלעטער געהערן זיך שטאַרק אָן מיט דעם „ווינשפינגערל“ אַליין“ (ז. 12).

די גאַנצע „מייסע אַליין“ באַשטייט בלויז אין דעם „זיך ועלבסט פאַרשטעלן“ און אין „די עטלעכע בלעטער פון לעבנס־געשיכטע“, וואָס האָבן צו דערציילן, ווי אזוי הירש ראַט־מאַן איז געקומען צו שרייבן זײַן סייער, ווי ער האָט זיך „פאַרגענומען צו באַשרייבן פּראָסט אין אַ גרינגער שפּראַכע די אַלע כאַכמעס און וויסנשאַפטן, וואָס דורך זיי קען אײַט־לעכער מענטש זויכע זײַן צו דעם עמעס נאַטירלעכן ווינשפינגערל“ (ז. 40).

קומט אויס, הייסט דאָס, אַז די עמעסע מייסע אַליין, „אַ סייער פון אַלע כאַכמעס און וויסנשאַפטן“ איז קיינמאָל ניט אָנגעשריבן געוואָרן. פאַרוואָס—האָבן מיר קלאָר געמאַכט אין אַן אַנדער אָרט (זע „צײַטשריפט“ ב. 11—111). געבליבן איז פון יענעם סייער בלויז הירש ראַטמאַנס האַקדאַמע, נאָר גראַד אָט די האַקדאַמע איז דאָס נאַטירלעכע „ווינשפינגערל“. ווייל אין טאָך גענומען גיבן שוין יענע 29 זײַטלעך פון „דינטשערישן סייערל“ דעם איקער פונעם גאַנצן שפּעטערדיקן „ווינשפינגערל“, אַלנפּאַלס, דעם „ווינשפינגערל“ פון דער צווייטער רעדאַקציע. ס'איז שוין דאָ פאַראַן דער הויפּט־מאַטיוו פונעם סייער האַמייסע, אַלע צענט־טראַלע פיגורן, ס'זײַנען שוין אָנגעמערקט די ליניעס פאַר דער גאַנצער האַנדלונג, האַגאַם די עלעמענטן פון שפּעטערדיקן ווערק זײַנען ווייט ניט אַלע גלייך אנטוויקלט, ווייל אַ גאַנץ אַנדער קאָואָנע האָט דאָן געפירט מיטן שרייבערס פען, און יעדער שורע האָט דערום באַר־קומען אן אַנדער ליכט און באַטייט.

„די מייסע אַליין“ באַשטייט פון פיר ניט גלייכע עפיוואָדן:

(א) די געשיכטע מיט ר' שמועל שמעלקעס (ז. 17—12),

(ב) קאַפּאַנאָס און הערשעלעס פאַרן פון קאַפּאַנאָס קיין גלופּסק (ז. 17—24),

(ג) הערשעלע אין גלופּסקער שול (ז. 24—29)

און (ד) הערשעלעס באַקאַנטשאַפט מיטן ליטוואַק, וואָס ס'ברענגט אים צו אַלע „וויסנשאַפטן“ (ז. 29—40).

דער מאַטעריאַל פון די ערשטע צוויי עפיוואָדן איז אינגאַנצן קימאַט וואָרט באַ וואָרט אַרײַן אין דער צווייטער רעדאַקציע. דער מאַטעריאַל פון די לעצטע צוויי עפיוואָדן איז בלויז סיוושעטיש אויסגענוצט. אזוי, אַז אַף וויפל ס'איז שײַעך הערשעלעס סויווע און הערשעלעס ביאָגראַפיע זײַנען זיי שוין אין אַלגעמיין געגעבן אין „ווינשפינגערל“ 1865. אין פאַרגלייך מיט די ווייטערדיקע רעדאַקציעס איז דאָ אָבער פאַראַן אַ פּרינציפיעלער אונטערשייד אין מעטאָד.

קעדיי קלאָרער אַרויסצווײַזן אָט דעם גרונט־אונטערשייד אינעם מעטאָד, וועלן מיר פאַר־גלייכן דעם טעקסט פון דער ערשטער רעדאַקציע און דריטער, ווייל עס האַנדלט זיך וועגן אַזעלכע זאַכן, וואָס בענעגייע זיי איז צווישן דער צווייטער און דריטער רעדאַקציע קיין אונטערשייד ניטאָ. מיר וועלן דעם מאַטעריאַל צעטיילן אַף צוויי טיילן:

(א) ביז הערשעלעס קומען קיין גלופּסק.

(ב) פון זײַן קומען קיין גלופּסק.

דער טייל ביזן קומען קיין גלופּסק פאַרנעמט אין „ווינשפינגערל“ 1865 — 13 זײַטלעך, 14.000 צייכנס, אין „ווינשפינגערל“ 1911—69 זײַטן, 130.000 צייכנס — אַ פאַרגרעסערונג אין איבער 9 מאָל. דער טייל פון הערשעלעס קומען קיין גלופּסק ביזן סאָף פאַרנעמט אין „ווינשפינגערל“ 1865—16 זײַטלעך, 17.000 צייכנס און אין „ווינשפינגערל“ 1911—358 זײַטן, 680,000 צייכנס — אַ פאַרגרעסערונג אין 40 מאָל.

מיר וועלן דעם פאַרגלייך פון די טיילן פירן באַזונדער.

ביזו הערשעלעס קומען קיין גרופסק

מיר צעטיילן דעם מאטעריאל אזוי, אז מיר זאלן האָבן אַ מעגלעכקייט פאַרגלייכן דעם טעקסט פון דער ערשטער אויסגאַבע מיטן אַנשפּרעכנדיקן טעקסט פון דער דריטער אויסגאַבע.

אויסגאַבע 1865.

1. אַרײַנפיר. דאָס בעטן אַ דערלויבניש זיך פאַרצושטעלן דעם לעזער (ז. 12). 2. קאַפּ-צאַנסקער עוויונים (זו. 12, 13). 3. די מיסע מיט ר' שמעלקען (זו. 13, 17). 4. הערשע-לעס קינדעייט (ז. 17). 5. קאַפּצאַנסקער כאַקראַנים (זו. 17—20). 6. הערשעלעס טרוים וועגן אַ ווינשפינגערל (זו. 20—22). 7. הערשעלע פאַרלאַזט קאַפּצאַנסק (ז. 22). 8. די פּור און דער וועג (זו. 22—24). 9. דאָס ווינשעניש (ז. 23).

אויסגאַבע 1911.

1. אַרײַנפיר: „איטלעכער קאַפּצאַנסקער איד איז אַ מעטופּל מיט אַסאַך קינדערלעך“ (ז. 3). 2. קאַפּצאַנסקער עוויונים (זו. 3—4). 3. הערשעלעס קינדעייט, זײַנע עלטערן, זײַנע ברידער-לעך און שוועסטערלעך, זײַנע כאַווירים און קינדער-שפּילן (זו. 4—33). 4. קינדערשע-כײדער-און-בעסערערש-מײסעס. אײנע פון די קינדער-מײסעס איז די מיסע מיט רעב שמעלקען (זו. 33—40). 5. קאַפּצאַנסקער כאַקראַנים (זו. 42—46). 6. הערשעלעס טרוים וועגן אַ ווינשפינגערל (זו. 49—50). 7. דאָס ווינשעניש אין קאַפּצאַנסק (זו. 51, 54). 8. הערשעלע פאַרלאַזט קאַפּצאַנסק (זו. 55—65). 9. די פּור און דער וועג (זו. 66—68). אין יעדן פון די עפּיזאָדן פון דער ערשטער רעדאַקציע איז פאַראַן דער קערן פון די אנט-שפּרעכנדיקע עפּיזאָדן אין דער צווייטער רעדאַקציע. דערביי איז ביז גאַר, אָפּט ביז אײנעם צוויי זאַצן צונויפגעפרעסט אַלץ, וואָס ס'איז שײנעך דעם פּראָט, וואָס ס'איז שײנעך הערשע-לעס איבערלעבונגען — אַנדערש גערעדט, די פּסיכאָלאָגישע עלעמענטן פונעם ווערק — און ס'איז אַסאַך מער אַנטוויקלט אַלץ, וואָס ס'איז שײנעך דעם קלאַל, קאַפּצאַנסק — אַנדערש גערעדט, די אידעאָלאָגישע עלעמענטן פון ווערק. מירן אָנהײבן פון דער געשיכטע מיט רעב שמעלקען. זי איז אין דער צווייטער רע-דאַקציע פאַרגרעסערט לעגאַבע דער ערשטער בלויו אין אַנדערהאַלבן מאָל, אָבער ווי אזוי ווערט זי דערציילט? אָט זײַנען עטלעכע בײַשפּילן:

אויסגאַבע 1911.

1. „ר' מענדלס עלטער זיידע ר' שמעל-קע, זיכרוינע לעווראַכע, אַ גוטער, אַ פּרור-מער מיט דעם פינטעלע ייד, פון דעם אַל-טנס כּסידים, איז געווען, נישט פאַר קיין יידן געדאַכט, אַ בעזדעטניק. די אַלע מיט-לען, וואָס ער האָט איבערגעטון צו האָבן אײן קינד אַ קאַדיש, האָבן ניט געהאַלפּן. ער האָט לעסאַף אַוועקגעלייגט דעם באַל-שעם, דעם טאַטער מיט דער טאַטערן, לע-אַוודל, און זיך גענומען צו דינען גאַט, וואָס דינען הייסט, מיט אַ ברען, נישט אויסצושפּאַנען זיך אַף אַ רעגע פונעם יידִשקײט“ (ז. 36).

אויסגאַבע 1865

1. „רעב שמעלקע איז געווען אַ בעד-דעטניק, אַ פּרומער, אַ קאַשערער ייד פון דעם אַלטנס כּסידים“ (ז. 13).

2. „דער אַלטער רעבע, אַלעו האַשאַלעם, האָט געוואָגט, אַז די קנופיע אַרכים זײַנען געווען טאַקע גאַר דאָס גוטע פעקל“ (ז. 16).

3. „אין זײַן קסאָו איז געשטאַנען בער־פּירעש געשריבן אַ טניי, אַז אַכוך דעם האָט ער פּראַווע מאַכן די שול פאַר אַ שענק און שענקען דאָרט אַ גאַנץ יאָר בראַנפן“ (ז. 15).

4. „אַפּילע אַ ליאַדע דינסט־מידל פון קאַפּצאַנסק נעמט זיך שטאַרק איבער און איז באַ זיך אַ גאַנצער מעיכעס“ (ז. 17). דער ציטירטער זאַץ ווערט אין דער רעדאַקציע 1865 אַזוי פּאַרגעזעצט:

5. „אַז מע פרעגט, לעמאַשל, אַ קאַפּצאַנ־סקער ייִדן פּוננאַנען ער איז? גיט ער אַ שמיכל און ענטפּערט מיט גייווע: ווער, איך? איך פּוננאַנען איך בין? איך? איך בין פון קאַפּצאַנסק. דעריבער הייסן אַלע קאַפּצאַנסקער ייִדן מעיכאַסיס אַדער קאַפּצאַנסקער באַלעגגייוועס“ (ז. 17).

2. „דער אַלטער, זיכרויניו ליוראַכע, האָט שפּעטער מעגאַלע געווען דעם סאָד זײַנע מעקוראַוויס. די מעקוראַוויס דערנאָך זייערע מעקוראַוויס, און אַזוי איז עס געגאַנגען פון איין אויער צו דעם אַנדערן, ביז דאָס איז באַקאַנט געוואָרן דער גאַנצער וועלט. יענע פאַרשווינען זײַנען געווען די גוטע קנופיע, גאַר דאָס גוטע פעקל“ (ז. 39).

3. „אויך איז דאָרט (אין דעם קסאָו—י. נ.) געשטאַנען אַ פּונקט, אַז נאָר ער אַליין האָט רעכט מאַכן אין קלײַזל אַ מין שענקל און שענקען דאָרט אַ גאַנץ יאָר בראַנפן. דערביי האַלטן דאָרט אויך צום פאַרבייסן רעטשענע קיכלעך, אייער־בייגל אוכעדימע אַזעלכע זאַכן, אַף וועלכע מע מאַכט אַ בראַכע בירע מינע מעזוינעס און מ'באַדאַרף זיך דערצו ניט וואַשן“ (ז. 38).

4. אַרויסגעוואָרפן.

5. אין דער געשיכטע מיט רעב שמעל־קען איז אויך אָט דער פּאַסאַזש דורכגע־לאָזט. מענדעלע האָט אים אויסגענוצט אין אָנהייב ווערק, פאַרענדיקנדיק מיט אים דאָס שילדערן פון קאַפּצאַנסקער פאַרנאַסעס. דאָרט קומט עס אַזוי אויס: „קאַפּצאַנסק טראַנספּאָרט־טירט אירע פאַרשווינען קיין גלופּסק, באַגליקט דאָרט מיט זיי די וועלט און איז דערמיט זיך זייער מעיאַכעס. דעריבער הייסן אַלע קאַפּצאַנסקער ייִדן מעיכאַסיס.“ (ז. 4).

אין דער ערשטער רעדאַקציע איז בוילעט די טענדענץ אַרויסרוקן דעם מאַסקילישן מיין און פּאַסלענען די עלעמענטן פון פּאַלקס־עפּאַס, פון פּאַלקס־לעגענדע. אין דער צוויי־טער איז אָט די טענדענץ אָפּגעשוואַכט געוואָרן, אָפּגעשוואַכט, אָבער ניט פאַרשוונדן. און אין דער מאַס, וואָס איז אָפּגעשוואַכט געוואָרן דער אידעאָלאָגישער עלעמענט, איז געשטיגן דער פּסיכאָלאָגישער. ס'האַט אָנגעהויבן וואַקסן דאָס בילד, אַמאָל אַפּן כעשבן פונעם מיין, אַמאָל גופּע קעדיי בוילעטער מאַכן דעם מיין. דאָס איז צו זען אינעם ערשטן פון די גע־בראַכטע ביישפּילן. אין דער רעדאַקציע פון 1865 איז דערעך אַגעוו געוואָרפן דאָס וואָרט „בעזדעטניק“. אין די ווייטערדיקע רעדאַקציעס איז שוין דער טראַפּ אָף „בעזדעטניק“.

ר' שמעלקעס ברען צו דינען גאָט קומט פון זײַן גאַרן צו האָבן אַ קינד. אָט די טענדענץ פון פאַרברייטערן און פּסיכאָלאָגישן דאָס בילד קריגט אַ דערגאַנצונג אין דעם עפּיזאָד, ווי אַזוי ר' שמעלקע איז געוואָרן אויס „בעזדעטניק“, אַזוי אויך נאָך אין אַ ריי אַנדערע מאַמענטן פון דער מיסע מיט ר' שמעלקען.

1. „פערל זיין ווייב, וואָס האָט ניט געהאַט קיין קינדער, האָט אַקוראַט נאָך ניין כאַדאַשים, כאַנוקע צום ערשטן ליכטל געהאַט אַ יינגל“ (ז. 16).

1. „פערל זיין דריט ווייב נאָך גאָר אַ יוגנט, אַ לעבעדיקס, אַ ברענענדיקס, וואָס ער האָט זי גענומען נאָר פאַר אַ באַלע- באַסטע אין שטוב אַרײַן, האָט טאַקע אין ניין כאַדאַשים אַרום נאָך דער מײַסע, וואָס איז געשען, געהאַט כאַנוקע-צײַט אַ יינגל“ (ז. 40).

ס'איז אויסגעוואַקסן דאָס בילד פונעם יונגן ווייבל און דערביי איז דאָס בילד אויסגע- נוצט געוואָרן אַף צו וואַרפן אַ כּשאַד אַפן גאַנצן עשיזאָד. פון די פילע ענלעכע ביישפילן וועלן מיר זיך אָפּשטעלן בלויז נאָך אַף צוויי: די פּאַרטעטן פון די אַרכים און ווי ר' שמעלקע באַגעגנט זיי.

2. „איינער אין אַ גאַנץ לאַנגן טיזליק פון מאַרע אַנטיק מיט אַ טײַערן ספּאַדיק אַ שפּיצאַסטן“ (ז. 13).

2. „איינער עפעס אין אַ מין כאַלאַט מיט טראָלדן, די באַרד צעקאָשמעט און אַפן קאָפּ אַ הויכער, שפּיצאַסטער ספּאַדיק“ (ז. 36).

3. „נאָך איינער אין אַ טשומערקע מיט אַ לעדער בײַגאַרטל“ (ז. 14).

3. „נאָך איינער אין אַ מין סוויטקע אַדער אַ טשומערקע, מיט אַ לעדערנעם בײַגאַרטעל, דאָס פּאַנים באַוואַקסן מיט אַ וואַלד האָר“ (ז. 36).

אין יעדן פון די פּאַרטעטן איז צוגעגעבן אַן איינצלהײַט, וואָס דאַרף בוילעטער מאַכען דאָס בילד. דאָס זעלבע אין דער סצענע ווי די געסט קומען אַרײַן צו ר' שמעלקען. 6. „בעשאַס זיי זײַנען אַרײַנגעגאַנגען, האָבן זיי אַ געשריי געטון: גוט יאַנטעוו, ר' שמעלקע“ (ז. 14).

7. „כאַלילע, כאַלילע, האָט רעב שמעל- קע געענטפּערט, געלט וועל איך ניט נעמען, אָטער כאַזער. איך וויל מעקאַיעם זיין מיט אַזעלכע טײַערע אַרכים די מיצוואַס פורים גאַנץ פריילעך. וויין און אַנדערע מאַש- קאָעס האָבן איך, דאַנקען גאַט, אין קעלער זייער גענוג“ (ז. 14).

8. „כאַלילע, ענטפּערט רעב שמעלקע, געלט—בעשומיפן ניט. זייער אַנגעלייגטע געסט. כילעבן! מײַן לויך וועט שוין זיין דאָס, וואָס איך וועל מיט אַזעלכע טײַערע אַרכים אַפּריכטען די סודע גאַנץ פריילעך, יידישלעך, וויין און נאָך אַנדערע מאַשקע, ווישיניק, מאַליניק, האָבן איך גענוג. פאַר נויט וועט מען קענען נעמען אַ פאַר פלע- שעלעך פון פייסעכיקן, און איר, ר' ייד. טוט ער אַ זאָג צו דעם אין דער טשומערקע, איר זײַט דאָך אַ באַלעגאַלע און וועט זיך מיסטאַמע פון אַ גוטן טרונק בראַנפן ניט אָפּזאָגן. בראַנפן האָבן איך גאָר אַן אַנטיק“ (ז. 37). און ווען דער אַוירעך דערפרייט זיך מיטן בראַנפן, גיט ר' שמעלקע צו: „איר זײַט מיר זייער קענטלעך, זײַט איר נישט יענער ברענענדיקער כאַסיד, מיט וועלכן מיר האָבן אַמאָל אייניגעם יאַנטעוו געהאַלטען באַם אַלטן, זאָל מאַריך יאָמים זײַן“ (ז. 37—38).

דער טאָך איז אין דער ערשטער רעדאָקציע שוין דאָ. נאָר דאָס צוגעבן אַזאָ שטייגער־
 איינצלהייט, ווי „זיי האָבן געקושט די מעוזע“, אָדער „פאַר נויט וועט מען קאַנען נעמען
 אַ פאַר בלעשלעך פון פייסעכדיקן“, צי גאָר דאָס דערמאָנען זיך, ווי מ'האַט איינינעם פאַר־
 בראַכט אַ יאָנטעו באַם רעבן, — אין דעם אַלץ לאָזט זיך שוין וויסן יענער באַוווּסטזיין פון
 אַ קינסטלער, וואָס מענדעלע האָט עס אויסגערדיקט אין דער שפּעטערדיקער אַנערקענונג,
 אַז וויכטיק איז ניט נאָר די קניידלעך, נאָר אויך די האַנאָדעו. אין 1865 האָט נאָך דער
 מאַסקיל ניט דערלאָזט, אַז אָט דער באַוווּסטזיין זאָל זיך קלאָר אויספורעמען. מענדעלעס
 אַלגעמיינע טענדענץ איז דעמלט געווען צאָמען דאָס בילד, האַלטן זיך באַם קלאָל, דער־
 ציילן דאָס אַלגעמיינע און ניט באַשרייבן דאָס קאַנקרעטע.
 נאָך בוילעטער, ווי אין דער געשיכטע מיט ר' שמעלקען, וואָס האָט זיך קלאָל ווייניק
 געענדערט פון דער ערשטער רעדאָקציע צו די ווייטערדיקע, איז די אָנגעמערקטע טענדענץ
 באַם איבערגעבן גופע הערשעלעס לעבן. מיר וועלן עס נאָכשפירן פון עפיואָד צו עפיואָד.

הערשעלעס קינדהייט

אין אויסגאַבע 1865 איז זי געגעבן פאַראַלגעמיינערט און קאָם אין עטלעכע געצייל־
 טע שורעס:
 „מיין טאַטע איז געוועזן אַ קאַפּצן מיט אַלע כּיי־גריבעלעך. אַ גאַנץ יאָר איז ער
 אַרומגעאַנגען פּוסטע פּאַס, יאָמיס־נויראָים פּלעגט ער זיין אַ באַל־טפּילע ערגעץ אין אַ
 גלופּסקער קלייזל. מיין מאַמע איז געווען אַ קורעלאַפּנישטקע, זי פּלעגט פירן הינער, אייער
 קיין גלופּסק“ (ז. 17).
 אָט די עטלעכע שורעס ווערן אין דער שפּעטערדיקער רעדאָקציע פאַרביטן דורך גאַנ־
 צע 29 זייטן (4—33), וווּ ס'ווערט דערציילט וועגן הערשעלעס געבוירן, טאַטע־מאַמע,
 שוועסטערלעך און ברידערלעך, זיינע כאַווייריס און קינדער־שפּילן.

הערשעלע פאַרלאָזט קאַפּצאַנסק

אין דער יוביליי־אויסגאַבע (1911 י.) געהער דער עפיואָד צו די בעסטע זייטלעך. ס'איז אים
 געווידמעט צוויי קאַפּיטלעך. דאָס ערשטע קאַפּיטל פון צווייטן בוך, וווּ הערשעלעס אָנהייבן
 טראָגן אָף זיך דעם לעבנס־יאָך ווערט געגעבן דורך דעם כּיידערדיקן אויסטייטשן פון
 פּאַסעק: „יששכר חמור גרם רבן בין המשפּתים“. און דאָס צווייטע קאַפּיטל—הערשעלעס
 געזעגענען זיך מיטן בעסמערעש, מיט די כאַווייריס און מיט ביילען. אין דער רעדאָקציע
 פון 1865 איז דאָס געגעבן געוואָרן בלויז דורך איין זאַץ:
 „נאָך מיין באַר־מיצווע פּלעגט מיד דער טאַטע נעמען מיט זיך אָף יאָמיס־נויראָים קיין
 גלופּסק, איך זאָל אים אונטערהאַלטן“ (ז. 22).
 פּונקט אַזוי האָבן מיר אין דער אויסגאַבע 1865 אַנשטאַט די ווייטערדיקע קאַפּיטלען
 וועגן לייזער־יאַנקלס טויט און הערשעלעס פאַרבלייבן אין גלופּסק בלויז אין היסנאַצאַלעס:

1 איין פּאַל איז דאָ צו פאַרזייכענען, ווען מענדעלע לאָזט אַרויספאַלן אַ פּראַט.
 ער באַשרייבט, ווי ר' שמעלקע מיט די אַרכים שיקן זיך שאַלעכמאַנעס און גיט אַצו: „נאָך דעם האָט מען זיך
 ווייטער געזעצט עסן, מעקאיעם זיין די סודע און מע האָט געשיקערט אָף וואָס די וועלט שטייט, אַלע האָבן גע־
 שאַלטן דעם טיזליק“ (ז. 15—16). אין דער ווייטערדיקער אויסגאַבע איז דער זאַץ: „אַלע האָבן געשאַלטן דעם
 טיזליק“ ניטאָ. דער טיזליק איז געווען מאַרכע. דערדאָזיקער זאַץ איז אַ ווינק אָפּן פּאַסעק: „ער שלאָ ידעו בין
 ארוּר המן לבורן מרדכי“.

„פון מײַנע איבעריקע נעסיעס וועל איך דאָ ניט דערציילן, איינמאַל, עס וועט צו לאַנג זײַן, צווייטנס, עס איז נישט דאָ דאָס אָרט. איך היפּער איבער אַסאַך זאַכן און הייב אָן פּון דער צײַט, וואָס איך האָב מיך אָפּגעשטעלט אָף טאַמיד אין גלופּסק, דאָס הייסט אין אַ גלופּס-קער קלייזל, וואָרעם דער טאַטע האָט מיך איבערגעלאָזט דאָרטן לערנען אונטער דער האַש-גאַכע פּון אַן אַלטן בעקאָוועדיקן מעקאַבל“ (ז. 24).

הערשעלעס טרוים וועגן „ווינשפינגערל“

אין דער יוביליי־אויסגאַבע פאַרנעמט אָט דער עפּיזאָד 4 זײַטן, אין דער ערשטער אויסגאַבע—צוויי קלייגע זײַטלעך. אַלץ, וואָס איז אין אָט די צוויי זײַטלעך געזאָגט, איז אַריבער אין יוביליי־אויסגאַבע, האַגאַם אַקצענטירט איז עס פאַרט אַנדערש.

אין דער יוביליי־אויסגאַבע באַשטייט דער עפּיזאָד פּון 3 עלעמענטן: (1) קאַפּצאַנס-קער לעגענדעס, (איינע) פּון זיי די מײַסע וועגן ווינשפינגערל, (2) דער מאַקער פּון ווינש-פינגערל—דער טאַטע: „דער טאַטע ווייסט“, (3) מײַסע־ביכלעך וועגן אַ באַסמאַלקע, הער-שעלעס באַסמאַלקע—ביילע דעם גלעזערס.

אין דער ערשטער אויסגאַבע קומט אַנשטאַט דער מײַסע מיט ביילען אין פאַראַלגע-מײַנערטע פּראָזע:

„אז איך בין עלטער געוואָרן און אָנגעהויבן צו פּילן אַנדערע באַדערפּניסע, האָב איך אויך געהאַט אַנדערע מינים ווינטשע, דענסטמאַל וואָלט איך מיר געווינשן האָבן באַס-מאַלקעס, פּרינצענסס, גאָלד און זילבער אוכעדויע“ (ז. 22). די איבערדערציילונג וועגן די מײַסע־ביכלעך, וווּ הערשעלע האָט „באַגעגנט זייער פּיל ווונדערלעכע זאַכן, וואָס זײַנען געשען אָף דער וועלט דורך צויבער, דורך שיימעס און ווינשפינגערלעך“, האָט אין יוביליי־אויסגאַבע אַ כאַראַקטער פּון אָפּגעלעבטן פּאַלקלאָר, סײַ אז אַ שטייגער־עלעמענט: אַזוי האָט מען געגלויבט. אין דער ערשטער רעדאַקציע שטעקט אין דיזעלבע „שורעס אַ ביטל צו מײַסע־ביכלעך.

דער צווייטער מאָמענט: „אַ טאַטע ווייסט“ איז שוין קימאַט אינגאַנצן אין דער ערש-טער רעדאַקציע: „דאָס וואָס איז פאַראַנען אַ ווינשפינגערל, דאָס האָב איך הייליק געגלויבט, וואָרעם איך האָב דאָך דאָס געהערט אויך פּון מײַן טאַטן, אַ טאַטע ווייסט... סטייטש, פּונוואַנען דען האָב איך געהערט אַלע מײַסעס פּון יענער וועלט, פּון מאַלאַכים, שיידיים און רוכעס, פּון קאַל האַזאַכן, וואָס טוט זיך אין גענעם און אין גאַניידן, ווען ניט פּון מײַן טאַטן, היינט, ווען איך זאָל ניט געוועזן גלויבן אין דעם איקער (פּרינציפּ): „אַז אַ טאַטע ווייסט“, וואָס־זשע וואָלט געוואָרן כאַלילע פּון מײַן ביסל יידישקײט“ (ז. 21).

אָט דער זאַך איז אינגאַנצן אַריבער אין יוביליי־אויסגאַבע (ז. 48) און איז בלויז שפּראַכלעך אָפּגעשליפּט געוואָרן: „דאָס וואָס אַ ווינשפינגערל איז דאָ, איז דאָך אַ געוויסע זאַך, און ער האָט דערינען הייליק געגלויבט, וואָרעם אַזוינס האָט ער דאָך געהערט אויך פּון זײַן טאַטן, אַ טאַטע ווייסט... סטייטש, פּונוואַנען האָט ער דען געהערט יענע אַלע מײַסעס פּון יענער וועלט, פּון אַלצדינג, וואָס קאָכט זיך אין גענעם, אין גאַניידן, פּון מאַלאַכים, באַלע־שעמס, מעכאַשפּים, שיידיים און רוכעס, ווען נישט טאַקע פּונעם טאַטן, היינט ווען ער זאָל נישט געווען גלויבן „אין גרונט“ אַרײַן אין דעם אַני מאַמין, אַז אַ טאַטע ווייסט, וואָס זשע וואָלט געוואָרן, כאַלילע, פּון זײַן ביסל יידיש-קײט“ (ז. 84).

מענדעלע האָט אין דער ערשטער רעדאַקציע געשטעלט דעם טראָפּ אָף די עלעמענטן, אין וועלכע עס האָט מער געשטעקט דער אופּלערערישער מײַן. אָבער אויך אין די עלע-מענטן איז שוין געווען פאַרבאָרגן אַזויפּיל שטייגער און בעמײלע אַזאַ וואָרט־רייכקײט,

אז ער האָס קימאָט אַלץ, וואָס איז געווען געזאָגט אין דער ערשטער רעדאַקציע, איבער-
געטראָגן אין די ווייטערדיקע, בלויז אַרומשליפּנדיק עס בעערעך אַזוי, ווי אין דער גע-
בראַכטער צייטאַטע.

קאַפּאַאַנסקער כאַקראַנים, די פּור און דער וועג

נאָך אין אַ גרעסערער מאָס איז עס שנייעך די עפּיזאָדן: קאַפּאַאַנסקער כאַקראַנים, די פּור
און דער וועג. אין דער ערשטער רעדאַקציע זיינען די עפּיזאָדן זייער קורץ. זיי זיינען געגעבן
צומאָל אין אַן אַנדער פאַרבינדונג. די שפּראַך איז ווייניקער געשליפּט, דאָס בילד ווייניקער
בוילעט און, פאַרקערט, דער מאַסקילישער מיין מער אונטערגעשטראַכן. זיי האָבן שוין אָבער
דעם טאָך פון דער שפּעטערדיקער רעדאַקציע, אַלע הויפּט־מאָמענטן, און קומען דערום אויס
באַם ליינען זייער באַקאַנט, ס'איז אין זיי ניטאָ קיין איין זאַץ, וואָס זאָל אַן איבערעדאַ-
גירטער ניט געווען אַריין אין דער שפּעטערדיקער רעדאַקציע.
מיר וועלן ברענגען פון יעדן פון די עפּיזאָדן צו איינע־צוויי שטעלן און מיר וועלן
זיי פאַרגלייכן מיט די אַנטשפּרעכנדע שטעלן פון דער יוביליי־אויסגאַבע.

קאַפּאַאַנסקער כאַקראַנים

אויסגאַבע 1911

1. „די גאַנצע לאַנד־קאַרטע איז באַ זיי
אויסגעמאַלט אַף דער האַנט און בעשאַס
בערל מיט זיין קאַמפּאַניע שטעלן אויס
אַף דער דאלאַניע קירעס כאַיעל, אַף די
פינגער דעם טויגערס, צווישן זיי ביידע,
אַף דעם קאַוור־האַכאַים, אַ יאַם, אָדער
דער פּרוט און עס קערט זיך אַ וועלט, איז
לייזער מיט זיין קאַמפּאַניע שטאַרק באַשעפּ-
טיקט מיט די סאַרים זייערע דאָרט אין הימל,
אויסווייזנדיק בעפּייערעש פון ראַשע, אַז קיי-
נער פון די מעלכעס האָט נישט די מאַפּאַלע
דאָ אונטן, ביז עס פּאַלט ניט דער סאַר
זיינער דאָרט אויבן. בערל וויל שוין צומאַכן
די פינגער אַזוי, אַז דער טויגער זאָל אומ-
קומען, אַרײַנפאַלן אין יאַם.
— ניין, בערעלע, שרייט אים לייזער,
אומייסט דיין מי, דו אַמאַרעץ איינער!
פּאַלן מוז גאָר דער סאַר שעל עדיים, אַזוי,
גראַבער יונג, שטייט געשריבן, אַז מע
ווייסט ניט, באַדאַרף מען שווייגן און זיך
ניט מישן“ (זו. 44—45).

אויסגאַבע 1865

1. „איינער פלעג אויסמאָלן אַ מילכאַמע
אַף זיין אָפּענער האַנט. אַף דער דאלאַניע
האָט ער אויסגעשטעלט קירעס כאַיעל, אַף
די פינגער דעם טויגער. צווישן זיי ביידע
אַף דעם קאַוור־האַכאַים איז געווען אַ יאַם.
נו, האָט זיך דער טויגער מיט קירעס גע-
שלאָגן. בערל מיט זיין קאַמפּאַניע האָבן גע-
האַלטן פאַרן טויגער, לייזער מיט זיין קאַמפּאַ-
ניע פאַר קירען. געווענדעט אין גאַנצן האָט זיך
דאָס אָבער נאָר אַן דעם פאַרשוין פון דער
האַנט. בערל מיט לייזערן האָבן זיך צו אים
גענויגט מיט אַ ראַכמאַנעס־פּאַנים, איטלע-
כער האָט געוואָלט ער זאָל אים צוליב טון,
ביז לייזער דער מאַמזער פלעג שטילערהייט
ציען דעם פאַרשוין פאַר אַ פּאַלע, אָדער
אים פּאַמעלעך אַ קוועטש טון אַ האַנט, אַ
פּוס, און טאַקע באַלד האָט מיין פאַרשוין
צוגעמאַכט די האַנט, איז געוואָרן אַן עק
פון דעם טויגער. אַלע טערקן זענען אַרײַנ-
געפאַלן אין יאַם“ (זו. 18).

דיזעלבע נויגונג צו פאַרברייטערטן דאָס בילד, צו ווירקן גופע דורך בילד און שטיי-
גער באַמערקן מיר אין צענדליקער אַנדערע פּאַלן. אָבער דאָס אַלץ ווערט געטון אין די

ווייטערדיקע אויסגאבעס מיט דעם מאַטעריאַל, וואָס ס'איז שוין פאַראַן אין דער ערשטער אויסגאבע, ווייל, ווי שוין באַמערקט, איז קימאט סײַן איין שטעל פון דער ערשטער אויסגאבע ניט באַזײטיקט געוואָרן, קימאט אַלץ איז אַריבערגעטראַגן אין אַן איבערגעאַרבעטער פאַרם אין די ווייטערדיקע רעדאַקציעס.

די פור און דער וועג

נאָך איינצוויי ביישפילן פונעם עפיואָד — די פור און דער וועג. די געוויינלעכע פיל-מאָליקע פאַרגאַנגענהייט „פלעג“, מיט וועלכער מענדעלע נוצט זיך בעדערעך קלאל אין דער רעדאַקציע פון 1865, איז דאָס מאָל אין דער סצענע מיט דער פור פאַרביטן מיט דער איינמאָליקער פאַרגאַנגענהייט אָדער געגנוואַרט. הערשעלע הייבט אַזוי אָן:

„איך געדענק היינט אין פריידן מײַן ערשטע נעסיע“ (ז. 22).

אנשטאט: „דער טאַטע פלעגט מיך נעמען מיט זיך“, קומט די קאָנקרעטע ערשטע נעסיע, און ווייל ס'האַנדלט זיך אין קאָנקרעטן, איז די באַשרייבונג פון דער נעסיע גופע באַזונדערס נאָענט צו אַט דער באַשרייבונג אין די ווייטערדיקע רעדאַקציעס.

אַט זײַנען די עוואָליוצייעס פון ערשטן זאַך:

אויסגאבע 1911

„אַף אַ לאַנגן וואָגן אינדערהויך איז געשטאַנען אַ שטייג מיט אויפעס און אַ קאַרב מיט אייער אין פּאַלאָווע“ (ז. 66).

אויסגאבע 1865

„די מאַמע האָט אַף אַ לאַנגן וואָגן אינדערהויך אַנדערגעשטעלט אַ שטייג מיט אויפעס און אַ קאַדקע אייער אין פּאַלאָווע“ (ז. 22).

די פאַרם פונעם צײַטוואַרט איז דאָ געענדערט געוואָרן און דאָס ניט-ײַדישע וואָרט „קאַדקע“ איז פאַרביטן מיטן ײִדישן „קאַרב“,—צוויי מאַמענטן פון מענדעלעס איבעראַרבעטונג, וואָס כאַראַקטעריזירן ביכלאל די עוואָליוציע פון דער ערשטער רעדאַקציע צו די ווייטערדיקע: מענדעלע מײַדט אויס סלאַוויזמען, אַף וויפל ער גייט איבער פון אַלגעמיינעם צום קאָנקרעטן, פאַרבייט ער פילמאָליקע פאַרגאַנגענהייט דורך איינמאָליקער, און ווי מעגלעך, איינמאָליקע פאַרגאַנגענהייט דורך געגנוואַרט¹.

אין יוביליי-אויסגאבע קומט-צו צו די ווערטער „אַ שטייג“ און אַ „קאַרב“, דער צוגאַב-זאַץ: „וועלכע די מאַמע האָט אַוועקגעשטעלט דאָרט באַצײטנס נאָך אינדערפרי“ (ז. 66). און אַט דער פראַט באַלעבט דאָס בילד פון גרייטן זיך אין וועג.

אַ צווייטער ביישפיל:

אויסגאבע 1911

„דער וואָגן איז אָנגעזעצט געווען ענג מיט פאַרשויןען, קימאט אַ פערטל קאַפּ-צאַנסק. דאָרט האָבן זיך געפונען מיידלעך, ווייבלעך, וואָס זײַנען געפאַרן זיך שטעלן

אויסגאבע 1865

„דער וואָגן איז געווען ענג אָנגע-זעצט מיט פאַרשויןען. קימאט אַ פערטל שטעטל. דאָרט האָבן זיך געפונען מיידלעך, ווייבלעך, וואָס זײַנען געפאַרן זיך שטעלן

1 מיר שטעלן זיך דאָ ניט אָפּ אַף אַ גאַנצע רײ אַנדערע סטיליסטישע ענדערונגען, וואָס מענדעלע האָט אַריינגעבראַכט אין די ווייטערדיקע וואַריאַנטן פון „ווינשפיינגערל“. בעדערעך קלאל, זײַנען די סטיליסטישע ענדערונגען געמאַכט געוואָרן אַף דעמעלעבן אויפן ווי אין די וואַריאַנטן פון אַנדערע ווערק, וועלכע מיר האָבן שוין אנאַליזירט אין אינדערע אַלגעמיינער אַרבעט וועגן מענדעלעס וואַריאַנטן (צײַטשריפט ב. 11 — III).

פאר דינסטן, פאר אַמען, דאָרט זינען גע-
ווען אויסגעזעצט אַלערליי יידן, שיינע יידן,
קאָשערע יידן, זיידענע מענטשן, גילדענע
מענטשן, מיט גילדענע אָדער יידן, גלאַט אַבי
אַט יידן" (ז. 22)

פאר דינסטן און אַמען. אויך אַלערליי סאַרטן
יידן: שיינע יידן, קאָשערע יידן, מיטן פולן
מויל יידן, ברענענדיקע יידן, צעבראַכענע
יידן, גילדענע אָדער יידן, גלאַט יידן, אַזוי
זיך יידן און אויך מיר יידן. ס'איז געווען
אַ פאַרמישעניש, אַ פאַרפלאַנטעניש, אַ פאַר-
בייטעניש מיט די פיס און אַ צונויפשטי-
קעניש גאָר אומצוקומען" (ז. 66)

דער ערשטער זאַץ קימאט ניט געביטן, די פאַרברייטערונג פון צווייטן זאַץ פאַרוואַנדלט
„אַלערליי יידן“ אין „אַלערליי סאַרטן יידן“ און יעדער „סאַרט“ ווערט שוין אַ פסיכאָלאָ-
גישער באַגריף.

אין אַלגעמיינעם איז דאָס בילד סײַ פון קאַפּאַצאַנסקער כאַרקאָנים, סײַ דער וועג פון
קאַפּאַצאַנסק ביז גלופסק שוין געגעבן אין דער ערשטער רעדאַקציע און דאָס נעמט זיך דע-
ריקער דערפון, וואָס ס'האַנדלט זיך דאָ וועגן דעם קלאַל — קאַפּאַצאַנסק און ניט וועגן דעם
פראַט — הערשעלעס לעבן, ס'האַנדלט זיך וועגן די עפיואַדן, וואָס האָבן געגעבן מער מעג-
לעכקייט אַף אַרויסצוואַגן דעם מאַסקילישן מיין און דערפאַר טרעפן מיר אין די שפּעטער-
דיקע וואַריאַנטן פון די דאָזיקע בילדער — לעהייפּעך דער אַלגעמיינער טענדענץ פון מענדע-
לעס אַרבעט אַפן ווינשפּינערל — פאַרקירצונגען און ניט פאַרברייטערונגען. באַזונדערס איז עס
שײַעך דעם מאַסקילישן סאַרקאָזם צו גוטע יידן, וואָס מיט זיי האָט זיך מענדעלע בעדערעך
קלאַל זייער ווייניק אָפּגעגעבן באַזונדערס אין פאַרגלייך מיט לינעצקין.

אויסגאַבע 1911

1. אַט דער ביטלדיקער שטעל צו מאַפ-
סיס און גוטע יידן איז אינגאַנצן ניטאַ.
אַנשטאַט אים — אַ ברייט בילד פון מיטל-
אַלטערלעכן מאַשיען-טרוים, וואָס איז גע-
געבן דורך אַ טײַטש-כומעשדיקער איבער-
זעצונג פון סײַפער „אַבקת רוכל“: „האָוים
האַשוויי, דער זיבעטער צייכן, האַקאָדעש
באַרכו ווייזט דער וועלט אַ מויכעס“
א. א. וו. (ז. 43).

אויסגאַבע 1865

1. „אין קאַפּאַצאַנסקער בעסמעדערעש, וואָס
איך פלעג דאָרט קימאַט טאָגן און נעכטיקן
האַב איך טאַמיד געהערט ווונדערשיינע
מײַסעס פון די אײַנווינער, וואָס האָבן
דאָרטן אויך קימאַט געטאַנט און גענעכטיקט.
דאָרט זינען דערציילט געוואָרן מאַפּסיס
פון יידן, מײַסעס פון יענער וועלט, וואָס
עס טוט זיך אין גאַניידן און אין גענעס,
גלייך ווי זיי זינען ערשט פון דאָרט גע-
קומען און האָבן אַלצדינג דאָרט געזעען
מיט זייערע אויגן, מײַסעס, וואָס זינען
פאַרלאָפן אַף דעם הימל, וואָס עס קאַכט
זיך אין הימלס קאַבינעט, וועלכער פון די
צאָדיקים איז אַ גרעסערער טאַקעף“ (17—18.1)

אויסגאַבע 1191

2. „צדאַקעס איז געפאַלן גענוג ווי
מיסט, מיט דער פולער האַנט, אײַנער דעם
אַנדערן ווייזט אַרויס זײַן גרויס פריינט-
שאַפט, צוואַנגנדיק דעם, יענעם גילדענע
בערג, דאָס גוט-ברודערשאַפט צווישן דער
קאַמפּאַניע ווערט געשטאַרקט. מע פילט זיך

אויסגאַבע 1865

2. „צדאַקעס איז דאָרט געפאַלן אַף
דעם פוּד. אײַנער האָט געזאָגט: איך, אַשטײ-
גער, זאָל זײַן רעב יעקל, וואָלט איך אויסגע-
מויערט אַ שול אין קאַפּאַצאַנסק און וואָלט
אײַנגעפירט אַ כעוורע טילים און וואָלט,
אין וואָלט, און וואָלט... יענער האָט גע-

זאָגט: איך וואָלט דענסטמאַל גאָר אוועק־
 געפּאָרן קיין ערעץ־יסראָעל, אין דעם לאַנד,
 וואָס ציגן עסן באַקסערן. איך וואָלט אלע
 קאַפּצאַנסקער יידן געשיקט אומזיסט ערעץ־
 ייסראָעל־ערד. ווער שמועסט די גוטע יידן,
 וואָלט איך צעשיקט טאַקע גאַנצע קאַראַב־
 קעס... און וואָלט, און וואָלט, און וואָלט...
 אָף דעם סאָף איז אַרויס אַ קריג, בערל,
 לייזערס באַר־פּלוגטע האָט געזאָגט: אַשטיי־
 גער, יידן, איך זאָל געפינען אַן אויצער,
 וואָלט איך אַרײַנגעזעצט אין קאַפּצאַנסק דעם
 דריסקער. לייזער אָבער האָט געזאָגט: ווען
 ער זאָל, אַשטייגער, געפינען אַן אויצער,
 וואָלט ער בערלען אָף צעלאַכעס אַרײַנ־
 געזעצט דאָרט דעם שטינסקער. דאָ האָט
 זיך אָנגעהויבן אַ מאַכלויקעס. לייזער מיט
 בערלען האָבן זיך שוין אָנגעכאַפט באַ די
 נעז. אַ טייל האָבן געהאַלטן מיט לייזערן,
 אַ טייל מיט בערלען. מע האָט געהערט
 שטינסקער, דריסקער, דריסקער, שטינסקער,
 אַ געשריי, אַ ליאַרעם, אַ סאַמאַטאַכע, אַ
 געשטופּעריי, אַ געקוועטשעריי. דער שרײַט:
 אוי, מײַנע פּיס, יענער: אוי, מײַן קאַפּ! איי־
 נער זוכט דאָס היטל, דער אַנדערער די
 יאַרמעלקע, מײַן מאַמע האָלט מיט ביידע
 הענט די קאָדקע מיט אייער, און שרײַט
 און שעלט, די הינער קרייען, דער באַלע־
 גאַלע שרײַט, פּליכט, דער טאַטע נעבען
 ליגט אײַנגעהויקערט אין צענען אונטער
 דער שטייג, האָלט מיט איין האַנט צו דאָס
 מויל, מיט דער אַנדערער דאָס שטיקל פּיי
 אָף דעם האַלדז" (1. 23 — 24).

עפעס געטרייסט, ניט אזוי פאַרוואָרפּן, פאַר־
 געסן אין דער וועלט און איינער מיט דעם
 אַנדערן איז זייער צופּרידן" (1. 68 — 69).

אין דער ערשטער רעדאַקציע ליגט דער אַקצענט אָף דעם כּוּיזעק מאַכן פּון די גוטע
 יידן און פּון די פאַרדאָרבענע זיטן באַ די כּסידים. איבער אַ מײַסע מיטן רעבן קומט באַ
 זיי קימאַט ווי צו אַ געשלעג.

אין דער צווייטער רעדאַקציע זײַנען שוין די מײַסעס וועגן די גוטע יידן ניטאָ און
 אַנשטאָט פאַרדאָרבעניט קומט נאַיווער גלויבן, נאַיווע געמיטלעכקייט. דער טרוים וועגן
 שפּעטערדיקע צדאַקעס מאַכט איצט אַלעמען ווייכער און פּרײַנטלעכער, — ענדערונגען, וואָס
 זײַנען נאַטירלעך און טיפּיש פאַר דער עוואָליוציע, וואָס מענדעלע האָט פאַר די יאָרן פּון דער
 ערשטער ביז דער צווייטער רעדאַקציע דורכגעמאַכט (אין דער ערשטער רעדאַקציע זײַנען פאַר־
 ראָן טרעפּלעכע בילדער, ווי „דער טאַטע האָלט מיט איין האַנט צו דאָס מויל, מיט דער
 אַנדערער דאָס שטיקל פּיי אָף דעם האַלדז". די בילדער זײַנען אין דער צווייטער רעדאַקציע
 געבליבן, נאָר אויסגענוצט זײַנען זיי געוואָרן אין אַלגעמיינער באַשרײַבונג פּון וועג און
 פּון דער איינגשאַפט אין בויד).

קאפצאנסקער עווינינעס און דאָס ווינשעניש

פון אַט די צוויי שפעטערדיקע בילדער: קאפצאנסקער עווינינעס, וואָס פאַרנעמט אין יוביליי־אויסגאַבע 2 זײַטן, און דאָס ווינשעניש, וואָס פאַרנעמט דאָרט גאַנצע פיר זײַטן, איז אין דער ערשטער רעדאַקציע פאַראַן קאַם צו עטלעכע שורעס.

קאפצאנסקער עווינינעס: „קאפצאנסקער איינוווינער זײַנען גרויסע עווינינים און האָבן ניט איר זאָלט זאָגן אַ צעבראַכענעם שילינגער. אין קאפצאנסק אַליין איז פאַר זיי ניטאָ קײן שום פאַרנאַסע, סײַדן זיי זאָלן איינער צום אַנדערן אַרומגיין אין די הייזער, די גאַנצע יעניקע זײַערע איז פון גלופסק, אַ טייל ווייבער פירן פון דאָרט קײן גלופסק הינער, אייער, געזונשמאַלן און פאַדעס, אַ טייל מאַנסבילן פאַרן אַהין צו זײן מעלאַמדים, באַהעלפערס, מעקאַבלים, שײנע ייִדן און באַטלאַנים. אונטער יאַמיס־נויראַים כאַפן זיך אַנדערע אַרויס קײן גלופסק פאַרדינגען זיך דאָרט אין די קלייזלעך פאַר באַלע־טפילעס, היינט דינסט־מיידלעך און אַמען גײען פון קאפצאנסק אַרויס גאָר אָן אַ שיר. אַ כאַנקע, פורים גײען פון דאָרט צוועק קימאַט אַלע איינוווינער קײן גלופסק אַרומגיין אין די הייזער“ (ז. 12 — 13).

דידאָזיקע עטלעכע שורעס זײַנען דער קיצער פון די ערשטע 2 זײַטלעך פון יוביליי־אויסגאַבע, דאָרט וועלן ווייטער, ווי אינעם פריערגעבראַכטן בײַשפּיל מיט די ייִדן, וואָס פאַרן אין בויד, „אַלערליי“ פאַרוואַנדלט ווערן אין „אַלערליי סאַרטן“ און פון יעדן „סאַרט“ ווערט אַ סאַציאַל־פּסיכאָלאָגישער באַגריף. אין דער איבערעכענונג פון 1865 איז פאַראַן שוין אַן אַנצוהערעניש דערוף. עס איז אַן אַנצוהערעניש, אַז דער גאַנצער ייִדישער קלאַל איז איין טאַרבע, אַז גאַנץ קנעסעס ייִסראַעל גײט איבער די הייזער און הייסט דערום קאַפּ־צאַנסק. די צילאַנשטעלונג פון 1865 לאָזט אָבער מענדעלען ניט אַנטוויקלען אַט דעם גע־דאַנקענאַנג.

שוין גאָר אינגאַנצן פעלט אין דער אויסגאַבע 1865 דאָס בילד, ווי מע פאַרברענגט אין קאפצאנסק אַ זומער אף דער נאַכט אין זיך ווינשעווען. וועגן אַט דער קאפצאנסקער טעווע זיך ווינשעווען זײַנען פאַראַן נאָר אייניקע באַמערקונגען אין די פאַרשידענע שמועסן וועגן ר' שמעלקען און וועגן ווינשפינגערל.

דער אַנאַליז פון דעם טייל „ביז הערשעלעס קומען קײן גלופסק“, ווייזט אונדז אַזוי אַרום, אַז דער באַגריף קאפצאנסק האָט שוין אין דער ערשטער רעדאַקציע באַקומען אַ גאַנץ ברייטע פאַרמולירונג, דאָס בילד איז אין די גרונט־שטריכן געגעבן. בענעגײע דעם טייל האָבן מיר באַשטימט רעכט צו זאָגן, אַז דאָס ווינשפינגערל פון 1865 איז ניט „אַ טאַכלעס־זאַך אין אַ בעלעטריסטישן מאַלבוס“, ווי ד״ר מ. וויינרײַך דריקט זיך אויס, נאָר ס׳איז אַ בעלעטריסטיש ווערק, אַ מענדעלע־בוך. ס׳איז פונקט אַזוי אַ קיצער פון די אַנט־שפרעכנדע טיילן פון ווינשפינגערל 1888, ווי דער ערשטער וואַריאַנט פישקע דער קרומער איז געווען אַ קיצער פון „פישקע דעם קרומען“ דעם שפעטערדיקן.

4

פון הערשעלעס קומען קײן גלופסק

אויך דער טייל האָט צו טון מיט פיגורן און מיט פאַקטן, וואָס זײַנען אַרײַן אין שפּע־טערדיקן „ווינשפינגערל“ און האָבן דאָרט פאַרנומען גאָר אַן אַנגעזעען אַרט. אינגאַנצן גע־נומען אָבער איז אַט דער טייל געבליבן אויסער דעם שפעטערדיקן „ווינשפינגערל“.

ס׳זײַנען דאָ פאַראַן דער ליטוואַק (דער שפעטערדיקער רעפּאַעל), דער בעקאָוועדיקער מעקאַבל (דער שפעטערדיקער ר' אַווראָם), הערשעלעס כאַווער מושעלע, בריינדל די בראָדערן

מיט דער סטאַנציע (די שפעטערדיקע רייזי, די באלאכסאניטע), און אפילע די קאפצאנס-קער קעכן, זי דינט דאָסמאָל באַ בריינדעלע דער בראָדערן. אַדאַנק איר האָט הערשעלעס מאַמע „געהאַט אַ דריסאַס האַרעגל באַ בריינדעלען אין הויז, זי פלעג אַהין טראָגן אויפּעס און אייער“. „איך — דערציילט הערשעלע — פלעג אָפּט אַהינצו אויך גיין מיט דער מאַמע און דורך דעם בין איך געוואָרן דאָרט אין הויז אַ שטיק בען-באַנס“. דאָרט טאַקע האָט ער זיך באַקאַנט מיט דעם ליטוואַק, געוואָרן מיט אים אַ גאַנצער שמעלקע“, „דער ליטוואַק — זאָגט הערשעלע — איז געוועזן פון דער נאַטור אַ גוטער אָן אַ גאַל, אַ שוטניק, אַ שפּאַס-מאַכער“ (ז. 30).

וועגן מעקאַבל איז געזאָגט בלויז נאָר עטלעכע ווערטער, נאָר ער ווערט כאַראַקטע-ריזירט ווי דער „בעקאָוועדיקער מעקאַבל“ (ז. 24). און ס'איז וועגן אים קיין איין ביטל-וואָרט ניטאָ, ד. ה. אַז עס ווערט וועגן אים גערעדט ניט אַזוי ווי געוויינטלעך, ווען ס'רעדט זיך אין דער ערשטער רעדאַקציע פון ווינשפינגערל וועגן בעסמערדעש-באַטלאַגנים, אַפּאַנים, אַז מענדעלע האָט זיך שוין דאָן פאַרגעשטעלט דעם מעקאַבל אַלס פּאַזיטיווע פיגור. דער ליטוואַק פירט אויס דיזעלבע שליכעס, וואָס אין שפעטערדיקן ווינשפינגערל. ער ברענגט הערשעלען צו בילדונג. ער פירט אים אַוועק קיין לייפציק. אין דעם ערשטן וואַריאַנט זעען מיר אָבער ניט קיין לעבנס-עפּיזאָדן, וואָס זאָלן באַלויכטן די באַציאָנגען צווישן דעם ליטוואַק און הערשעלען, מיר האָבן בלויז די שמועסן צווישן זיי ביידע. הערשעלע דערציילט, אַז ער מיט מוישעלען „פלעגן זייער סקוטשאַיען איבער דער געמאַרע, מיר פלעגן זיך מאַכן נאָר פון יויצע וועגן אַז מיר לערנען, און בעעמעס האָבן מיר ניט געלערנט קיין וואָרט“ (ז. 26). אַנשטאָט דעם האָבן זיי באַקלאַגט זייער ביטער מאַזל, דאָס מאַזל פון הוינגעריקע יעשווע-באַכערים, האָבן געטרוימט וועגן אַ ווינשפינגערל און האָבן געטון אַלץ וואָס אין ווונדער סיפּער „מפעלות אלהים“ שטייט געשריבן, קעדי ווערן אַ „רואה ואינו נראה“ (ז. 26).

פון דידאַזיקע האַסאָגעס זייערע איז געוואָרן געוואָרן דער ליטוואַק. ער האָט אויס-געשטראַפּט הערשעלען פאַר זיין שטרעבן צו ווערן אַ „רואה ואינו נראה“, ווייל דאָס קאָן נאָר נוצן אָף באַשווינדלען יענעם. מיט ערלעכע גענג איז ניטאָ וואָס זיך צו באַהאַלטן. „סטטיטש — האָט דער ליטוואַק מיט אים געטיינעט — דו האָסט געפּאַסט טאַניסיס, דו האָסט געזאָגט טילים, דו ביסט געגאַנגען אין קאַלטע מיקוועס, וואָס איז? גאָט זאָל דיר, הערשעלע, העלפן דערגיין אַזאַ קונץ, וואָס דאָדורך זאָלסטו זיין אַ גאַנעו, אַ רויצייעך, אַ ליידיקייטער, אַ הולטי און אַ באַל-טייווע“ (ז. 31) די וועלט וואָלט כאַרעו געוואָרן פון אַזעלכע זאַכן, ווי אַ „רואה ואינו נראה“ אָדער פון ווינשפינגערלעך. „אויב יאָ אַזוי, וואָלטן דאָך אַלע געוועזן נאָר בניי מאַלאַכים און ווו וואָלטן געוועזן זייערע קנעכט?“ „קיינער וואָלט ניט געוואָלט אַרבעטן. מ'וואָלט ניט געאַקערט, ניט געזייט, מ'וואָלט ניט געמאַכט קיין פאַבריקעס... מע וואָלט פּאַשעט געשטאַרבן פאַר הוינגער, פאַר קעלט“ (ז. 34).

צו קיין וועלט אָן קנעכט קומט נאָך ניט דער ליטוואַק, ער רעדט אַלץ וועגן בורזש-אָזע באַגריפן פון יושער און לייטישקייט און זאָגט צו הערשעלען, אַז ער וועט קומען דערצו ווי ביכלאל צום גליק דורך דעם ווינשפינגערל פון בילדונג. ער נעמט צו הערשעלען פון גלופסקער קלייזל צו זיך אַהיים, לערנט אים „די דייטשע שפּראַכע“, פירט אים שפּע-טער אַוועק קיין לייפציק און לאָזט אים דאָרט „שטודירן די נאַטור-וויסנשאַפטן אין אונג-ווערסיטעט“.

די אַלע כקירעס, וואָס הירש ראַטמאַן ברענגט אַרויס בעייס ער וויל זיך פאַרשטעלן פאַר דעם לעזער, ווי אויך די וואָס דער ליטוואַק אַנטוויקלט פאַר הערשעלען, האָט מענדע-לע אין די ווייטערדיקע רעדאַקציעס אַרויסגעוואָרפן.

א טייל פון דעם ליטוואַקס „אידייען“ האָט מענדעלע שפּעטער געוואַלט איינהיטן, ער האָט עס אין די ווייטערדיקע רעדאַקציעס אַרויסגעבראַכט ניט אין דער פּאַרם פון כקירעס, נאָר דורך האַנדלונג און איבערלעבונגען, ער האָט אָבער איינגעהיט גופע די פּערזאָנען, וואָס ווערן שוין אין דער ערשטער רעדאַקציע דערמאַנט, און וואָס זיינען שוין לויט יענער ערשטער רעדאַקציע מעסוגל צו פּאַרנעמען אַן אַנגעזעען אָרט אינעם ווערק.

אַזוי אז אויך בענעגייע צו דעם טייל פון „ווינטשפינגערל“ איז ניט ריכטיק זי. ריי-זענס באַהויפטונג, אַז מיר טרעפן אין דער ערשטער רעדאַקציע בלויז די געשיכטע מיט ר' שמעלקען און מיט זיין ווינטשפינגערל, וואָס גייען אַרײַן אויך אין דער שפּעטערדיקער רעדאַקציע, און אויך בענעגייע צו דעם טייל דאַרף מאַדיפּיצירט ווערן די פּאַרמול פון ד"ר מ. וויינרײַך: „ניט אַזוי אַ פּראָספּעקט פּאַר אַ נאַטורוויסנשאַפּטלעכער פּאַפּוליאַריזאַציע, ווי אַ קינסטלערישער קאָנספּעקט פּאַר די אַנטשפּרעכנדע פיגורן און סיטואַציע פון די שפּע-טערדיקע רעדאַקציעס“.

פּאַרוואָס עס האָט זיך באַקומען נאָר אַ „קאָנספּעקט“ און ניט דאָס גאַנצע קינסטלע-רישע ווערק, דאָס האָבן מיר קלאָר געמאַכט אין אונדזער אַלגעמיינער אַרבעט וועגן די מענדעלע-וואַריאַנטן („צײַטשריפט“ ב. 11—13). דאָס ווערט אונדז נאָך מער פּאַרשענדלעך, ווען מיר טראַכטן זיך איין גופע אין די כקירעס, וואָס פּאַרנעמען אַזויפיל אָרט אין דעם טייל פון הערשעלעס קומען קיין גלופסק ביזן סאָף.

מיר טרעפן זיך דאָ מיט דעם ליטוואַקס כקירעס, וואָס הירש ראַטמאַן דערמאַנט זיי צו גוטן, זיי האָבן מיטגעהאַלפן הערשעלען אַרויסגיין אַפן מאַסקילישן דערעך האַיאַשער. זיי זיינען הירש ראַטמאַנס אייגענע געדאַנקען, וואָס ער זאָגט אַרויס דערעך אַגעו, זיינען אויספירן פון דעם ליטוואַקס פּראָגראַם. און דאָך דריקן דער ליטוואַק און הירש ראַטמאַן אויס צוויי פּאַרשידענע טענדענצן אין מענדעלעס אידיען וועג.

הירש ראַטמאַנס געדאַנקען דריקן אויס די נעאַציע פון מיטלאַלטערלעכן רעזשים און קריטיק בענעגייע קאַפּצאַנסק, יענע קריטיק, וואָס איר איז מענדעלע טרײַ געבליבן זיין גאַנץ לעבן.

דעם ליטוואַקס כקירעס האָבן אין זיך אויסער דער קריטיק פון קאַפּצאַנסק נאָך די מאַסקילישע פּאָזיטיווע פּראָגראַם, וואָס זי האָט מענדעלע שפּעטער אַזוי גרינטלעך רעווידירט און וואָס זי האָט אין 1865 געצווונגן מענדעלען בלייבן לייסאַטע בלויז באַ אַ קאָנספּעקט פון אַ קונסט-ווערק.

הירש ראַטמאַן קלאָגט זיך אַפן פּשעטלען זיך באַם לערנען און אַף די שאַדכאַנים, ווייל אַ שידעך באַ ייִדן איז בלויז אַ „קרום פּשעטל“, דעם שאַדכנס אַ „קרום פּשעטל, אַז רוונס ייִנגל איז אַ פּאַר מיט שימענס מיידל“. ער קלאָגט זיך אויך דערוף, וואָס אים און מוישעלען קומט אויס זיך וואַלגערן אין קלייזל. דאָס זיינען אַלץ עלעמענטן פון יענער קריטיק, וואָס איז געבליבן אַלס אַ הויפּט-מאָטיוו אין אַלע מענדעלעס ווערק. ווען ער דער-ציילט וועגן זיין ווינטשפינגערל-טרונים, באַהעפט ער אים מיט מיטלאַלטערלעכע מיטאַלאָגישע וועגן אַשמעדי און מאַלקע-שוואַ, מיט דעם קאַבאַלע-סייפּער „מפעלות אלהים“ מיט זיין ווינטש צו ווערן אַ „רואה ואינו נראה“, מיט דעם פּאַלקלאָר פון מײַסע-ביכלעך, וווּ ער האָט געלייענט, „ווי איינער איז אַמאָל געפּלויגן, רײַטנדיק אַף אַ רועך, איבער וועלדער, איבער פעלדער, איבער טאָלן, איבער בערג, ביז ער איז געקומען אַף אַ קעמפּע, וואָס דאָרט איז געשטאַנען אַ ברייאַנטענער שלאָס מיט עפּשער הונדערט כאַדאַרים“ (ז. 20).

מענדעלע וועט שפּעטער אויך די אַלע מאַמענטן איבערלאָזן. באַקעמפן דעם קלייזל וועט מענדעלע שפּעטער האַלטן פּאַר זיין גרונט-אופגאַבע. שטיצנדיק זיך אַף דעם פּאַקט פון הערשעלעס הונגערן אין קלויז, וועט ער באַרעכטיקן דאָס, וואָס הערשעלע פּאַר-לאָזט ענדלעך די קלויז. מענדעלע וועט שפּעטער זיך טיילווייז אַפּזאָגן כונעם ביטל צו

פאלקלאך, וואָס לאָזט זיך הערן אין די ערשט ציטירטע שורעס. ער וועט שפעטער אפילע שטרעבן צו איינהיטן דעם אַראַמאַט פונעם פּאַלקס-מיסע-ביכל. (פאַרגלייך די געבראַכטע ציטאַטע מיט איר גילגל אין יוביליי-אויסגאַבע ז. 47-48).

אַלץ, וואָס ס'זאָגט און טראַכט וועגן זײַן אייגענעם לעבן הירש ראַטמאַן, שטעלט מיט זיך פאַר אַט יענע פּראָגראַם פון צעשטערן דעם ייִדישן מיטלאַלטער, וואָס אין איר האָט מענדעלע בײַ זײַן לעצטן ווערק געזעען זײַן גרונט-אופגאַבע.

אַנדערש זײַנען די געדאַנקען, וואָס שטאַמען פונעם ליטוואַק, אין זײַ איז פאַרקערפערט יענע בורזשואַזע מאַסקילישע פּראָגראַם, וואָס מענדעלע וועט זיך שפעטער פון איר אָפּזאָגן און וואָס ליגט אים דערווײַל אָפּ וועג. אַלץ, וואָס דער ליטוואַק רעדט, איז אויסגעשפּראַך-כענע בורזשואַזע אידעאָלאָגיע לויטן טאָך און סקאַרבאָוער מאַסקיליום לויט דער פּאַרם. פון ביידע זאַכן וועט זיך מענדעלע שפעטער אָפּזאָגן און ער וועט דערום קײַן זאַך פון דעם ליטוואַקס קוירעס ניט איבערטראַגן אין די שפעטערדיקע רעדאַקציעס. אין דער ערשטער רעדאַקציע זעען מיר, ווי דער ליטוואַק באַקעמפט הערשעלעס ווינט צו ווערן „אַ רואה ואינו נראה“. אָבער דורך וועלכע אַרגומענטן! „אַן עמעס אָרנטלעכער מענטש דאַרף זײַן בסתר כבגלוי, דאָס הייסט ער דאַרף אין פאַרבאַרגעניש זײַן אַזוי ערלעך, ווי עפנטלעך פאַר לײַטן, אפילע ווען קיינער זעט ניט. זאָל ער יענעמס אָף אַ האָר ניט זאַטשעפען, קײַ-נעם ניט אָבידיען. ער דאַרף מיט זײַנע מײַסיס ניט מוירע האָבן פאַר דער עפנטלעכער מײַנונג. ער דאַרף זיך ניט באַהאַלטן. קורץ, אַ בראַווער, ערלעכער מאַן דאַרף ניט וועלן זײַן אַ „רואה ואינו נראה“ (ז. 32).

קורץ—אַלעפּבייון פון בורזשואַזער „לײַטישקײַט“. אין דער „קליאַטשע“ וועט מענדעלע בײַז אויסלאַכן די בורזשואַזע לײַטישקײַט. נאָר דעמלט וועט ער שוין וויסן, אַז בורזשואַ-זיע איז ניט קײַן באַגריף פון גערעכטיקײַט. איצט האַלט ער נאָך אפילע, אַז די צאַרישע רעגירונג היט אָפּ גערעכטיקײַט. דער ליטוואַק, וואָס ער איז דאָ דער טרעגער פון מענדע-לעס אידײַען, זאָגט הערשעלעך:

„זעסטו, הערשעלע, אַשטייגער דו זאָלסט טון עפעס אַ פאַרברעכן, אָדער כאַלילע לוי יאַלע ולי יאָווי מע זאָל דיך וועלן נעמען פאַר אַ רעקרוט, דאָ וואָלסטו דאָך אַוואַדע אָנגעווענדט די קונץ פון אַ „רואה ואינו נראה“, וואָלסט געהאַנדלט זײַער ניט רעכט פאַר דער פּראַוויטעלסטוואַ און וואָלסט ניט מעקאַיעם געווען איר ראַצן. איינער פון די כאַכמע יאָוון, דער באַרימטער סאַקראַטוס, אַז מע האָט אים אַרײַנגעזעצט טאָפּוס אין אַסטראַג פאַר אַ בילבל, האָט געזאָגט צו זײַנע טײַוולאַנים, וואָס האָבן אים געוואָלט אַרויסגאַנווענען, אַז ער וויל בעשמויפן ניט אַנטלויפן, וואָרעם ער האָט נאָך געשוואָרן, ער זאָל טאַמיד מעקאַיעם זײַן דעם ראַצן פון דער פּראַוויטעלסטוואַ. הייַנט, אַז ער וועט אַנטלויפן פון אַסטראַג, וואָס די פּראַוויטעלסטוואַ האָט אים דאָרט אייַנגעזעצט, וועט ער דאָך אויווער שווע זײַן“ (ז. 32-33).

שפעטער, ווייסן מיר, האָט מענדעלע פאַר אַ צענטראַלן מאַמענט פון „ווינטשפינגערל“ געמאַכט דעם גוירל פון דעם, וועמען די „פּראַוויטעלסטוואַ וויל נעמען פאַר אַ רעקרוט“ — הערשעלעך. ער האָט שוין דאָרט ניט גערופן נאָכצופאַלגן סאַקראַטן. איצט האָט דאָס געשטאַמט ניט בלויז פון דעם, אַז אַ „בראַווער און ערלעכער מאַן“ דאַרף האַלטן וואָרט, ביפּראַט „די שווע פאַר פּראַוויטעלסטוואַ“, ס'האַט געשטאַמט דערפון, וואָס נאָך אַ יאָר דרייַ אַרום נאָך דעם, ווי מענדעלע האָט דידאַזיקע שורעס אָנגעשריבן, האָט ער פאַרענדיקט די „טאַקסע“ מיט וועקערס מאַנאַלאַג, אַז די רעגירונג וויל גוטס דעם ייִדישן פּאַלץ. אַנדערש גערעדט, ס'האַט געשטאַמט אַלץ פון יענער פּאָזיטיווער מאַסקילישער פּראָגראַם, וואָס צו איר האָט מענדעלע גענומען זיך באַציען אַזוי קריטיש.

מיר האָבן שוין פריער ציטירט, ווי דער ליטוואַק באַשטרײַט דעם געדאַנק פון אַ ווינטש-פינגערל, ווײַל „מע וואָלט ניט געווייט, ניט געאַקערט, מע וואָלט ניט געמאַכט קײַן פאַב-“

דיקן פון לייונט; פון געוואנט פון נאך אנדערע זאכן, עס וואלט ניט געווען קיין שניי-
דער. קיין שוסטער, קיין קאוואל, קיין סטאליער, קיין בעקער.

אויך א טיפיש ברוזשוואזער געדאנק. מענדעלע איז קיינמאל שפעטער קיין סאציאליסט
ניט געווען, אבער אקצענטירן אט דעם געדאנק האט ער שוין אין די ווייטערדיקע רע-
דאקציעס ניט געהאלטן פאר נייטיק.

מע באדארף נישט קיין קונץ פון א „רואה ואינו נראה“, זי פירט צו שווינדלערייען
און צו כארעו מאכן די וועלט, מע דארף בילדונג, די „דייטשע שפראכע“, דורך איר
וועט הערשעלע אויסגעלייזט ווערן. דער ליטוואק גיט הערשעלען אט די בילדונג, דורך איר
איז הערשעלע אויסגעלייזט געווארן און ער טראגט איצט די בילדונג אין קאפאצאנס: ביל-
דונג, האסקאלע — דאס איז די פאן.

נאך פארוואס איז בילדונג געווארן די פאן? פארוואס האט זיך פאר אט דער פאן,
זאל זיין אפילע אף א צייט, אגענעאפט א שרייבער, וואס איז פון אנהייב אן געווען אן
אידעאלאג פון קליינבירגערטום?

דער ברוזשוואזיע איז בילדונג, „שפראכן“ נייטיק געווען פאר אירע סאציאל-עקאנאמי-
שע פארבינדונגען, אבער וואס האט די „דייטשע שפראכע“ געקאנט געבן דעם קאמעניצער
און בארדיטשעווער יונגן באלעבעסל, וועלכער האט אויסבאהאלטן אין דער געמאָרע אַלענ-
דארפן, האגאם ס'האט אים געדראָט דערפאר אָפגעגעט צו ווערן? אומיטלבאר עקאנאמיש
אופגעריכט ווערן האט אים די „דייטשע שפראכע“ ניט צוגעזאָגט. פאר די יונגע אידעאלאָגן
פון קליינבירגערטום איז שוין אָבער אויך געשטאַנען די פראַבלעם פון אופרייסן דעם מיטל-
אַלטער, די הערשאַפט פון ראַבאָנים און באלע-מאָפּסים, און דאָס האָט די „בילדונג“ צוגע-
זאָגט אָפּטון. אין אוניווערסיטעט איז הערשעלע דערגאַנגען די געזעצמעסיקייט פון נאַטור,
וואָס דערלאָזט ניט קיין ניסים, וויל יעדער דערשיינונג האָט איר סיבע און איז אַ סיבע
פון אַ צווייטער דערשיינונג. זאָלן צוליב אַ ווינטשפינגערל קאָנען כאָרעו ווערן איינע סי-
בעס, וואָלטן שוין דורך דעם געמוזט כאָרעו ווערן נאָך אַסאך סיבעס און געזעצע פון
אַ גוזמע אנדערע זאכן ביז עס וואָלט צעשטערט געוואָרן צוליב איין קלייניקייט, צוליב אַן
עסרעג גאָטס אלע מאַכשאַוועס! „ניין, רופט פאַטעטיש אויס הירש ראַטמאַן, נאָר אַזעלכע
קליינע מענטשעלעך זיינען ניט צופרידן מיט גאָטס פירונג, מיט זיין הייליקער נאַטור און
ווילן אַלץ עפעס ווונדער, עפעס ניסים און איבערנאַטירלעכעס, עפעס ווילן זיי, אַז עפעס
אַ מענטש זאָל מאַכן מאָפּסים און זאָל האָבן צו שאַפן איבער גאָט. נאָר אַזעלכע גראָבע אומ-
גליקלעכע מענטשן האָבן מאַכמעס גרויס אַגמעס-נעפעס זיך פאַרגעשטעלט אַזוי אַ מענטשן,
גאָטס אַן אָפּעקון, וואָס ער פירט אים באַ דער נאָ און אַזוי אַן איבערנאַטירלעך פינגערל“
(ז. 38).

ס'איז קלאָר: מיט דעם ווינטשפינגערל איז דאָ געמיינט געוואָרן דער רעבע, דער
באַל-מויפעס. קעדיי אים צו באַקעמפן ווערט אַנטקעגן ר' שמעלקעס ווינטשפינגערל קעגנע-
שטעלט דעם ליטוואַקס ווינטשפינגערל — בילדונג.

די האַוואַכע צו ברענגען, דאָס ווינטשפינגערל“ פון בילדונג האָט מענדעלע ניט אויס-
געפילט, וועגן די סיבעס האָבן מיר גערעדט אין אַן אנדער אָרט (ז. „צייטשריפט“ ב. II—III).
צו דער צווייטער רעדאָקציע פון 1888 איז פאַרן אידעאלאָג פון קליינבירגערטום שוין ניט
געשטאַנען די אופגאַבע צו קעמפן קעגן רעבן. ווי ווייט דאָס איז פאַרן קליינבירגערטום
נייטיק געווען, איז שוין די מאַכט פונעם רעבן געווען באַקעמפט. האָט טאַקע מענדעלע
ארויסגעוואָרפן אַדער ביז גאַר אָפגעשוואַכט אלע שטעלן, וואָס זיינען געווען געווענדט קעגן
רעבן. דעם אופקלערער האָט פאַרביטן דער אידעאלאָגישער קינסטלער. און די קינסטלערישע
פאַרווירקלעכונג פון „ווינטשפינגערל“ האָט, פאַרקערט, באַטייט, אַז עס ווערט צעריסן מיטן
דעווייז פון האַסקאלע — „בילדונג“. הירש ראַטמאַן האָט אין דער רעדאָקציע פון 1888 אויסגע-
רופן: „ניט קיין גוטע אייזעס, ברויט דאַרפן די היגע יידן!“

מיר האָבן שוין באַמערקט, אַז דעם ליטוואַקס סקארבאַווער מאַסקיליזם האָט זיך אויס-
געדריקט ניט בלויז אין זײַנע אידייען, נאָך אויך אין דעם אַרט פירן די וויקוכים, אין יענע
מאַסקילישע שפיצלעך און רעטענישן, וואָס ער לייגט פאַר הערשעלעך: „וואָס מײַנסטו,
הערשעלע — זאָגט ער אים — אַ קאַץ האָט אַ פּופיק? אַ מעס נאָך שלוישים גײט צו כאַלעם?
נאָך ווידע, אַז מע ווערט געזונט, מעג מען זופן אַביסל יויך? פאַרוואָס איז פאַראַנען אַ
טייל יידן, וואָס רעדן-רעדן זײַ גאַלע כאַכמעס און שרײַבן-שרײַבן זײַ גאַלע נאַרישקײַטן?
ווי קומט אַהין די זון, אַז זי פאַרגײט? פאַרוואָס שלאָנגט זיך די זון מיט דער לעוואָנע?
נעכט וואָלטן זיך די צאָדיקים אַרײַנגעלייגט אין שאַלעם אַרײַן?“ (ז. 31—30).

עס איז נאָטירלעך, אַז ווען מענדעלע האָט זיך באַפּרײַט פון דער אַנטיראַבעישער
אַײַנשטעלונג, וואָס האָט געהערשט אין דער ערשטער רעדאַקציע, האָט ער דידאַזיקע אַלע
מאַסקילישע שטאַך-ווערטלעך אַרויסגעוואָרפּן און פון זײַ קײַן סימען ניט געלאָזט אין די וײַ-
טערדיקע רעדאַקציעס.

דער ליטוואַק בלייבט אין וײַטערדיקן „ווינטשפינגערל“, ער איז אויך דאָרט אַ פּאָזי-
טיווע פיגור, ער פירט אויך דאָרט אויס די גרונט-שליכעס פון דער טקופע-ברענגען הער-
שעלען פון קלויז צו בילדונג, נאָר קײַן אײַן וואָרט פון אַלע זײַנע כּקירעס היט מענדעלע
ניט אײַן אין די וײַטערדיקע רעדאַקציעס, פאַרקערט אָבער, דאָס אַלץ, וואָס הירש ראַטמאַן לעבט
איבער בײַ זײַן באַגעגעניש מיטן ליטוואַק, דאָס אַלץ, וואָס הערשעלע אַליין טראַכט און
וואָס פּאַסירט מיט אים אין גלופסק, איז מענדעלע אין די וײַטערדיקע רעדאַקציעס פון
„ווינטשפינגערל“ ניט פאַרבייגעאַנגען. מענדעלע האָט עס איבערעדאַגירט, פאַרברייטערט,
אַמאָל פון אײַן שטריך געמאַכט אַ גאַנץ בילד, פון אײַן זאַץ געמאַכט אַ קאַפיטל, ער האָט
אָבער אײַנגעהיט אַלץ, וואָס ס'איז געאַנגען פון הערשעלעך.

און דאָס אַלץ איז געווען דערפאַר, וואָס הערשעלע איז געווען דער אויסדרוק פון
דער נעגאַטיווער צעשטערונג-פּראָגראַם פונעם מאַסקיליזם. באַ איר האָט זיך מענדעלע טאָ-
מיד געהאַלטן, פאַרקערט, דער ליטוואַק איז געווען דער אויסדרוק פון דער פּאָזיטיווער פּראָ-
גראַם פון בורזשואַן מאַסקיליזם. זי האָט מענדעלע שפעטער רעווידירט און פון איר האָט
ער אין טאָך זיך אָפּגעזאָגט.

אין דער געשטאַלט פונעם ליטוואַק איז געגעבן געוואָרן די פאַרקערפּערונג פון יענעם
פּראָצעס, ווען עס הייבט אָן קומען צום וואָרט די בורזשואַזיע און דער בורזשואַזער מאַסקי-
ליזם. דאָס אַנקומען פון דער בורזשואַזיע האָט מעגלעך געמאַכט, אַז קאַפּצאַנסק און גלופסק
זאָלן פאַרוואַנדלט ווערן אין קאַסרילעווקע און יעהופּעץ. דער ליטוואַק איז דערום אָף טאָ-
מיד געבליבן די פּאָזיטיווע פיגור אינעם „ווינטשפינגערל“, האַנגאַם פון אַ היפּשן טייל פון
זײַן פּראָגראַם האָט זיך מענדעלע שפעטער אָפּגעזאָגט.

הערשעלע איז געווען בײַן פון בײַן, פלייש פון פלייש פון קאַפּצאַנסק, די פאַרקערפּע-
רונג פון דעם קליינפירגערטום, וואָס אים איז פאַרגעשטאַנען אינגיכּן צו דערשפירן די
שרעקן פון בורזשואַן סאַציאַלן אומרעכט, די צווייעס פון בורזשואַזער בילדונג. צוזאַמען מיט
הערשעלען האָט מענדעלע דורכגעמאַכט זײַן וועג פון די דײַטשע איליוזיעס צו דער
„קליאַטשע“-דערפאַרונג, פון אים האָט מענדעלע ניט געקאַנט און ניט געהאַט פאַרוואָס
זיך אָפּצוזאָגן. און אַלץ, וואָס ס'איז שײַעך הערשעלעך, איז פון דער רעדאַקציע 1865 איר
בערגעאַנגען אין די וײַטערדיקע, אַלץ, וואָס הערשעלע דערציילט, טראַכט און דערמאַנט
זיך וועגן זײַן קינדהײַט, דאָס איז יענע „מײַסע אַליין“, די אײַנציקע „מײַסע אַליין“, אַדאַנק
וועלכער דאָס פאַרענדיקט בוך, דאָס „ווינטשפינגערל“ איז געוואָרן די קרוין פון מענדע-
לעס שאַפּן.

האַבנדיק פאַר זיך בלויז דײַר מ. וײַנרײַכס אָפּהאַנדלונג וועגן דער ערשטער רעדאַקציע
פון „ווינטשפינגערל“, האָבן מיר אַמאָל געשריבן:

„מיר מיינען ניט, אז מענדעלע וואָלט אין 1865 געווען פאַרווירקלעכן „דאָס ווינטש-
פינגערל“ (דאָס מיינט, ווען ער זאָל געווען אַנשרייבן די וויטערדיקע טיילן—י. נ.), וואָלט
עס געווען אַ ריין וויסנשאַפטלעכע פּאָפּוליאַריזאַציע, אָט ווי זיין „תולדות הטבע“. זיכער
וואָלט דאָרט געווען אַרײַנגעפּלאַכטן אַ געוויסער סיפּער האַמײַסע... אָט דאָס „ווינטשפּינ-
גערל“ וואָלט אין דעם בעלעטריסטישן טייל פאַרגעשטעלט אַזאָ קיצער פּון איצטיקן „ווינטש-
פינגערל“, ווי „פּישקע דער קרומער“ פּון 1869 איז געווען אַ קיצער פּון „פּישקע דער קרו-
מער“ פּון 1888 („צײַטשריפּט“ — 111 ז. 475).

איצט, ווען מיר האָבן פאַר זיך גופּע די ערשטע אויסגאַבע, זעען מיר, אז דאָס וואָס
מיר האָבן דאָן געהאַלטן פאַר וואַרשיינלעך, איז ווירקלעך אַזוי פאַרגעקומען.
ד"ר מ. וויננרײַך האָט צו טון געהאַט מיט אויסערלעכע פּאַקטן, ניט אַײַנטראַכטנדיק זיך
אין זייער סאַציאַל-היסטאָרישן זין, און האָט דערום דעם טאָך פאַרזען.

מענדעלעס עוואָלוציע איז פאַרלאָפּן אונטערן צייכן פּון יענעם קאַמף, וואָס עס האָט
געפירט דאָס קליינבירגערטום, דער ראָוּמיניען און ראָוּביניען פּון פּאָלק, דער מער דע-
מאָקראַטישער טייל פּון פּאָלק אין די זעכציקסטע און זיבעציקסטע יאָרן—פאַר דעם באַ-
פּרייען זיך פּון דער בורזשאַזער העגעמאָניע, פאַר דער מענלעכקייט אויסצוגעפּינען אייגענע
באַזונדערע וועגן. דאָס מאָל האָט דאָס באַטייט—קאַמף קעגן „דייטשישן“ בורזשאַזן מאַס-
קליזם אין נאָמען פּון דעם קליינבירגערלעכן מאַסקיליזם, וואָס איז געווען אַן עטאַפּ צום
קליינבירגערלעכן כּויוועווע-ציאָניזם און פּאַקזיזם. דערום האָבן אין מענדעלען געשטריטן
צוויי טענדענצן, אויסגעדריקטע אין צוויי געשטאַלטן: אין דער פּרעמדער דייטשישער בור-
זשאַזער אופּקלערערישער געשטאַלט פּונעם ליטוואַק, און אין דער היימישער, קאַפּצאַנסקער
קליינבירגערלעכער פּאָלקישער, קינסטלערישער געשטאַלט פּון הערשעלען.

די ערשטע טענדענץ האָט אים געשטיסן צו אַ בוך איבער נאַטורוויסנשאַפט, צו אַ
פּראָספּעקט פּון אַן אופּקלערערישער פּאָפּוליאַריזאַציע. די צווייטע האָט אים געטריבן שאַפּן
אַנשטאַט דער פּאָפּוליאַריזאַציע דעם קינסטלערישן בוך דאָס „ווינטשפינגערל“.

אין 1865 אין נאָך דער בורזשאַזער מאַסקיליזם געווען צו שטאַרק, מענדעלע זאָל זיין
אייגענעם וועג געפּינען. ער האָט דערום געפּאַלגט דעם אופּקלערער, געוואָלט שרײַבן אַ
יידישע „תולדות הטבע“, געלעבט האָט אָבער אין אים די שטים פּון זיין אייגענעם קלאַס,
וואָס האָט גערופן די קאַפּצאַנסקער אײַנוווינער אידעאָלאָגיש זיך צו באַפּרייען פּונעם מיטל-
אַלטער, האָט געפּאָדערט ניט קײַן איבערזעצונג פּון דייטשישער בילדונג, נאָר אַן איבער-
דיכטונג פּון קאַפּצאַנסקער געשטאַלטן. און קעדיי אויספירן די שליכעס פּונעם בורזשאַזן
אופּקלערער, האָט מענדעלע געגעבן דאָס וואָרט הערשעלען, וועלכער האָט זיך „פּרייהייט
גענומען... מיך זעלבסט פאַר זיי פאַרצושטעלן, און איהנען עטלעכע בלעטער פּון מײַן
לעבנסגעשיכטע צו עפּענען“ (ז. 12).

אַף וויפּל אָט די בלעטער, דעריקער אין דעם טייל, וואָס איז שײַעך הערשעלען (ווי
אויך אין אַלע איבעריקע פּראָטים, וואָס זײַנען געגעבן געוואָרן אין בילד און געשטאַלט
און ניט אין דער פּאַרם פּון קירעס), האָבן זיך אַרגאַניש אײַנגעוועבט אינעם גרויסן געוועב
פּונעם שפּעטערדיקן „ווינטשפינגערל“—אַזוי, אַז ס'איז קײַן שורע ניט פאַרפּאַלן געאַנגען,
איז קלאָר, אַז ס'איז ניט ריכטיק צו זאָגן וועגן ערשטער רעדאַקציע:
„אַ טאַכלעס-זאַך, אָנגעטון אין אַ בעלעטריסטישן מאַלבוש“.

דאָס הייסט פּאַשעט ניט פּילן דעם געוועב פּון אַ קונסטווערק. אײַנזען אין אָט דער
רעדאַקציע נאָר אַ פּראָספּעקט פאַר אַ בוך וועגן נאַטורוויסנשאַפט, הייסט פאַרזען דעם
איקער.

מענדעלעס באַוווּסטזיניקע קאַוואַנע האָט געקענט זיין אין די וויטערדיקע געפּלאַנטע
טיילן צו ריידן איבער נאַטורוויסנשאַפט—באַקומען האָט זיך אָבער נאָך אין דער ערשטער

רעדאָקציע אַ גאַנצער — האַגאַם אַן ענגער קאַנצענטרישער קרייז, וואָס אַרום אים און פון אים איז אויסגעוואָקסן דאָס גרויסע מענדעלע-בוך, דאָס „ווינשפינגערל“.

אין יענעם ענגן קאַנצענטרישן קרייז איז שוין געווען די סימוואַלישע סאָציאַלע קאַ-טעגאָריע קאַפּאַאַנסק, קאַפּאַאַנסק אַלס סאָציאַלער סימוואַל פון דער קנעסעס-ייִסראָעל, אַלס סינאָנים פון דער שפּעטערדיקער „טאַרבע“, — און דאָס איז דער איקער פון יענעם קליינעם ביכעלע.

דער אַנאַליז פון דער ערשטער רעדאָקציע „ווינשפינגערל“ (פון 1865) גיט אונדז רעכט צו זאָגן, אַז שוין דאָן האָבן אין מענדעלעס קינסטלערישער פּאַנטאַזיע געלעבט די בילדער און געשטאַלטן און אַפּילע אייניקע עפּיזאָדן פון דער האַנדלונג, וואָס פון זיי איז דערנאָך באַשאַפּן געוואָרן דאָס שפּעטערדיקע ווערק.

מענדעלע האָט שוין אין 1865 געהאַט אין זײַן רעשוס די ציגל פאַרן ביניען. געוויסע סאָציאַלע סיבעס האָבן אים צו יענער צײַט געשטערט אָט דעם ביניען אויסבויען (מיר האָבן זיך גענויער אָף די סיבעס אָפּגעשטעלט אין אונדזער דערמאָנטער אַרבעט, אין „צײַט-שריפט“). אָבער צו דער צײַט פון דער „טאַקסע“ זײַנען אָט די סיבעס אָפּגעפּאַלן. אין דער „קליאַטשע“ האָט מענדעלע שוין אינגאַנצן אַראָפּגעוואָרפּן פון זיך דעם יאָך פון בורזשואַן מאַסקיליזם. מענדעלע האָט איינס נאָך איינס און אָף אַן ענדגילטיקן אויפן געלייזט יענע קינסטלערישע אופּגאַבן, וואָס האָבן געשטאַמט פון זײַן ערשטן פרױו צו שילדערן קאַפּ-צאַנסק, פון הערשעלען, ביז ער איז געקומען צום טורעם פון זײַן געבײַדע, צו הערשעלען גופּע, צום שפּעטערדיקן בוך „ווינשפינגערל“. אָבער אויסגעבױט האָט ער אָט דאָס ווערק לױט די עסקיזן, וואָס ער האָט אָנגעוואָרפּן אין 1865. דערום טאַר מען אָט די עסקיזן ניט גרינגשעצן.

מענדעלע מויכער-ספארימס בריוו.

מענדעלעס 63 בריוו, וואָס מיר דרוקן דאָ, זיינען גענומען פון אַזוינע קוואַלן (לויט דער אָרדענונג נאָך): די № 1—11 האָבן זיך פאַרהיט אין אָריגינאַל אין מענדעלע-אַר-כיוו, איצט אין מוזיי פאַר יידישער קולטור אָף מענדעלע מויכער-ספאָרימס נאָמען אין אָדעס. פון די דאָזיקע אָריגינאַלן האָבן די כ"כ א. וואַראַבייטשיק און ב. רובשטיין (וויסנשאַפטלעכער טוער און פאַרוואַלטער פונעם מוזיי) געמאַכט גענויע קאָפּיעס ספּעציעל פאַר די „שריפטן“. פון № 12 איז פאַראַן אין מוזיי מענדעלעס אַן אייגנהאַנטיקע קאָפּיע, פאַרשריבן אין זיין אַן אַלט נאַטיק-ביכל. אַ קאָפּיע פון דערדאָזיקער קאָפּיע האָבן געמאַכט דיזעלבע. № 13 געפינט זיך אין מוזיי אין אָריגינאַל (די קאָפּיע האָבן באַזאָרגט די זעלבע). № 14 איז פאַראַן אין מוזיי אין מענדעלעס אַ שמיר-עקזעמפּליאַר (קאָפּירט — די זעלבע). № 15—17 (№ 16—17 פונעם לינעצקי-אַרכיוו) געפינען זיך אין מוזיי אין אָריגי-נאַל (קאָפּירט — דיזעלבע). № 18 געפינט זיך אין אָריגינאַל אין דער קאַטעדרע פאַר יידי-שער קולטור (צוגעשטעלט פונעם אַדרעסאַטס זון, ד"ר בראַנשטיין, באַרדיטשעוו, דורך כ. זיסקינד, דאַרט; קאָפּירט נ. שטיף). № 19 געפינט זיך אין מענדעלעס אַ שמיר-עקזעמפּליאַר אין מוזיי (קאָפּירט — א. וואַראַבייטשיק און ב. רובשטיין). № 20 געפינט זיך אין מוזיי, נישט קלאַר — אין אָריגינאַל אָדער אין אַ קאָפּיע (קאָפּירט — דיזעלבע). № 21—62 געפינען זיך אין אָריגינאַל אין שאַלעם-אַלייכעם-אַרכיוו באַ ש"א'ס יאָרשים אין ניו-יאָרק. די קאָפּיעס האָט מען צו פאַרדאַנקען י. ד. בערקאָוויטשן (ש"א'ס איידעם); ער האָט זיי באַזאָרגט און אַליין קאַנטראַלירט — פאַר אל. און נאָד. אַבראַמאָוויטש (מענדעלעס טעכטער), מיט דער גע-נויקייט, ווי ער שרייבט, וואָס איז נייטיק פאַר אַ וויסנשאַפטלעכער אויסגאַבע. י. ד. בערקאָוויטש פאַרזיכערט אויך דערביי: „דאָס איז, דוכט זיך, אַלץ, וואָס ס'איז פאַראַן [פון מענדעלעס בריוו, נ.ש.] אין אונדזער אַרכיוו“. די קאַטעדרע האָט די דאָזיקע קאָפּיעס געקראָגן פון אל. און נאָד. אַבראַמאָוויטש דורך דער פאַרמיטלונג פון קיעווער „געזקולט“. № 63 געפינט זיך אין אַ שמיר-עקז. אין מענדעלע-מוזיי (קאָפּירט — א. וואַראַבייטשיק און ב. רובשטיין).

בעכין קאָן מען האָבן די זיכערקייט, אַז מיר האָבן דאָ עכטע מענדעלעס טעקסטן. פון די דאָזיקע בריוו איז, ווי ווייט ס'איז ביז איצט באַוויסט, פאַרעפנטלעכט גאַנצערהייט בלויז — № 42 און 52; די איבעריקע זיינען דאָ פאַרעפנטלעכט צום ערשטן מאָל. די רע-דאַקציע האָט דאָך געהאַלטן פאַר ריכטיקער נישט אויסצושליסן די 2 בריוו פון אַ גאַנצער קאַלעקציע 42 מענדעלעס בריוו צו ש"א'ן, ביפּראַט אַז № 52 איז פאַרעפנטלעכט אין ציי-טונגען (ניו-יאָרקער „טאַג“, וואַרשעווער „היינט“), וואָס זיינען ברייטערע קרייזן נישט שטענדיק צוטריטלעך. איינצלע שטעלן זיינען אויך פאַרעפנטלעכט פון אַנדערע בריוו. דאָס איז אין יעדן פאַל אָנגעוויזן אָף אַן אָרט אין די באַמערקונגען.

וועגן דעם ווערט פון די דאָזיקע בריוו פאַר דער קענטעניש פון מענדעלעס לעבן און שאַפן, פאַר דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור — איז איבעריק צו רעדן. זיי

(*) פון י. ד. בערקאָוויטשעס אַ בריוו צו מענדעלעס טעכטער פונעם 25 אָקטאָבער 1927.

פארדינען געוויס אַ באַארבעכונג און אַ גרעסערן אַריינפיר. ליידער, האָט זיך די רעדאַקציע דער ווייל געמוזט אָפּזאָגן דערפון: צו שפּעט זיינען די דאָזיקע בריוו אָנגעקומען צו דער רעדאַקציע; אַף אַן אָרט, ביפּראַט אין אַ קורצער צייט, האָט מען נישט געקאָנט האָבן צו דער האַנט אַפּילע אַלע נייטיקע הילפקוואַלן. פאַר אַזאַ אַרבעט. די רעדאַקציע האָט אָבער געהאַלטן פאַר נייטיק נישט צו פאַרהאַלטן דאָס פאַרעפנטלעכן די בריוו איבער דעם נאַטיר- לעכן אינטערעס צו מענדעלען גראַד איצט, נאָך די גרויסע מענדעלע-פּייערונגען. דאָס איינציקע, וואָס מ'האַט געקאָנט טון אין אַזאַ ענגער סיטואַציע, איז צו פאַרזאָרגן די בריוו מיט דעם מינימום גענייטיקע באַמערקונגען צו איינזלענע שטעלן. די דאָזיקע אַרבעט, ווי ביכלאַל דאָס אויסשטאַטן די בריוו צום דרוק, האָט די רעדאַקציע איבערגעגעבן מיר, דעם אונטערגעשריבענעם. איך מוז זיך אָבער שוין דאָ פאַרענטפּערן, אַז איבער די פּריער-דער- מאַנטע סיבעס (אַפּילע די פּיל מאַל ציטירטע קאָלעקציע ש"א'ס בריוו האָב איך נישט געהאַט אינגאַנצן), האָב איך אַפּילע די דאָזיקע אַרבעט (די באַמערקונגען) נישט געקאָנט מאַכן אַזוי ווי ס'וואַלט געווען געוונטשן און געמוזט לאָזן בלוין.

אַ פאַר ווערטער וועגן דעם אויפן פאַרעפנטלעכן די בריוו: די בריוו זיינען דאָ גע- דרוקט אין אַ כראָנאָלאָגישן סיידער, גענוי אַזוי ווי אין די קאָפּיעס, וואָס די רעדאַקציע האָט געקריגן, מיט מענדעלעס אויסלייג, אַפּילע מיט די אָרטאָגראַפּישע, גראַמאַטישע גרייזן און שרייבפּעלער כּון די בריוו (דערהויבט אין די רוסישע). כּוץ אייניקע ענדערונגען איבער טעכנישע טיבעס:

(1) פּ (מיט אַפּינטל, פאַר p) און "פּ" (פאַר f) אנשטאט מענדעלעס "פּ" און "פּ" (מיט אַ ראַפּע-שטריכל);

(2) "כ" (פאַר eh), אָן דעם ראַפּע-שטריכל;

(3) נישט אָפּגעהיט די נעקודעס, וואָס טרעפן זיך אָפטמאָל באַ מענדעלען.

בלויז אין אייניקע ערטער איז אין קיילעכיקע קלאַמערן אַריינגענומען אַן אָס, צוויי, וואָס ס'איז לויט דעם זין נאָך איבעריק, און אין פּירעקיקע, — וואָס ס'פעלט, אָדער אַ דערקלערונג. צו די רוסישע און העברעישע בריוו זיינען בייגעגעבן יידישע איבערזעצונגען. די איבערזעצונגען האָט געמאַכט דער אונטערגעשריבענער. מ'דאַרף נאָך געדענקען, אַז אַלע דאַטעס זיינען דאָ געגעבן, ווי אין די אַריגינאַלן, לויט דעם אַלטן סטיל. קעדיי צו באַ- שטימען דאָס זעלבע אָפּן נייעס סטיל, מוז מען צוגעבן די ציפּער 12. פאַר די לעצטע יאָרן — 13.

לעסאָף דאַרף נאָך דאָ די רעדאַקציע דאַנקען די פּריער-אַנגעוויזענע טוער פּונעם מענדעלע-מוזיי, כ.כ. א. וואָראָבּייטישק און ב. רובּשטיין, פאַר זייער אַקטיווער מיטהילף און דעם קיעווער "געזקולט" פאַר איבערגעבן דער רעדאַקציע די קאָלעקציע מענדעלעס בריוו צו ש"א'ן.

דער אונטערגעשריבענער ביפּראַט דאַרף דאָ דאַנקען די כ"כ:

מ. אַבראַמאָוויטש (מענדעלעס זון), פּראָפּעסאָר אַגלאַבלין (קיעוו), ד"ר בראַנשטיין (באַר- דיטשעוו), ש. גינזבורג (לענינגראַד), אַקאַדעמיקער וואָבלי (קיעוו), מ. ווינער (קיעוו), כ. זיס- קינד (באַרדיטשעוו), י. פּיק (זשיטאָמיר), נ. רובּינשטיין (מינסק), ז. רייזען (וילנע), מ. שאַ- פּירע (קיעוו) פאַר אויסהעלפּן מיט פאַרשידענע מאַטעריאַלן, מיט געבן אָדער אַרויסקריגן יעדעס און אַנווייזן א. אַז. וו., וואָס זיינען נייטיק געווען, דערהויפּט באַם צונויפּשטעלן די באַמערקונגען. אַ ספּעציעלן דאַנק קומט דעם כ. י. קוויטני, דעם אַספּיראַנט באַ דער פּילאָלאָגישער סעקציע פון דער קאַטעדּרע (קיעוו), פאַר זיין אַקטיווער מיטהילף באַ דער גאָרער אַרבעט.

נ. שטיף.

קיעוו, 18 יוני 1928.

(1.

[צו דער קאלע פאָוילינע (פעסיע) לעווין, באַרדיטשעוו].

Каменецъ-Подольскъ 22 октября—57 г.

Безподобная Павлина!

13 сего мѣсяца я прибылъ благополучно въ Каменецъ. Чтобы изобразить тебѣ образъ жизни моей въ настоящее время въ сравненіи съ темъ, въ которомъ я такъ счастливо провель, бывши съ тобою в кругу любезныхъ твоихъ родителей, въ кругу прекраснаго Бердичевскаго общества—того я не берусь, по многимъ причинамъ: во первыхъ я ненамѣренъ вести съ тобою такую переписку, въ которой бы входили давно вышедшія изъ употребленія романтическія фразы; во вторыхъ потому что это значило бы вспоминать старое, а это можетъ имѣть худое вліяніе, какъ на меня, такъ и на тебя любезная Павлина; и наконецъ еще потому что не владѣя еще теперь хорошо отечественнымъ языкомъ, это могло бы поставить меня въ весьма затруднительномъ положеніи. Принявъ во это во вниманіе я рѣшился писать лаконически, а главное содержаніе всѣхъ моихъ писемъ будетъ состоять только въ томъ, чтобы ты, любезная моя Павлина, писала мнѣ какъ можно чаще, и много, это будетъ моимъ единственнымъ утѣшеніемъ въ тѣ скучные дни, которые я долженъ провести въ разлукѣ съ тобою, милая моя Павлина. Прошу также не скучать и подобно мнѣ спокойно дожидаться счастливаго времени нашего свиданія. Это доставитъ невыразимое удовольствіе твоему тебѣ заочно цѣлющему

Соломону Абрамовичу

P.S. Изъ дому получилъ я письмо въ которомъ было приписка къ тебѣ, они всѣ кланяются тебѣ.

Твоей любезной маменькѣ прошу засвидѣтельствовать и напоминать ихъ въ вѣрномъ исполненіи просьбы моей...

[איבערוועגונג]

[קאַמענעץ-פּאָדאָלסק, 22 אָקטאָבער 1857.]

אומפאַרגלייכלעכע פּאָוילינע!

דעם 13-טן היינטיקן כוידעש בין איך בעשאַלעם געקומען קיין קאַמענעץ. אָפּ-
מאַלן דיר מיין אַרט לעבן איצט אַנטקעגן דעם, ווי איך האָב מיט דיר פריער
גליקלעך פארבראַכט באַ דינע ליבע עלטערן, אין דער אויסגעצייכנטער באַרדי-
טשעווער געזעלשאַפט, — אַזוינס נעם איך זיך נישט אונטער איבער אַסאַך סיבעס:
ערשטנס, האָב איך נישט בעדייע צו פירן מיט דיר אַ קאַרעספּאָנדענץ מיט ראַמאַנ-

טישע פראזעס, וואָס זיינען שוין לאַנג אַרויס פון געברויך; צווייטנס, דערפאַר, וואָס דאָס וואָלט געהייסן דערמאָנען דאָס אַלטע, און דאָס קאָן שלעכט ווירקן סיי אָף מיר, סיי אָף דיר, ליבע פּאַוולינע; און לעסאַף נאָך דערפאַר, וואָס דאָס וואָלט מיך גע- שטעלט אין זייער אַ שווערער לאַגע, ווייל איך בין נאָך נישט שטאַרק אין דער לאַנדשפּראַך. איבער דעם אַלעמען האָב איך באַשלאָסן צו שרייבן קורץ; דערהויפּט אָבער, — דער אינהאַלט פון אַלע מיינע בריוו וועט זיין נאָר, אַז דו, ליבע פּאַוולינע, זאָלסט מיר שרייבן וואָס אָפטער און אַסאַך. דאָס וועט זיין מיין איינציקע טרייסט יענע לאַנגווייליקע טעג, וואָס איך מוז פאַרברענגען צעשיידט מיט דיר, מיין ליבע פּאַוולינע. איך בעט דיך אויך נישט לאַנגווייליקן זיך און, אַזוי ווי איך, רויק וואַרטן אָף דער גליקלעכער צייט פון אונדזער ווידערזען זיך. דאָס וועט זיין פאַר מיר אַ פאַרגעניגן נישט אויסצודריקן.

קושט דיך אונטער די אויגן דוין

סאָלאָמאָן אַבראַמאָוויטש.

P.S. פון דערהיים האָב איך געקריגן אַ בריוו מיט אַ צושריפּט צו דיר; זיי לאָזן דיר אַלע גריסן.
דיין ליבער מוטערל בעט איך איבערגעבן [מיין רעספּעקט?] און איר דערמאָנען, זי זאָל געטריי טון מיין ביט.]

2.

[צו דערזעלבער]

Каменецъ Подольскъ 28 октября — 57 г

Любезная Павлина!

Маленькая приписка твоя въ письмѣ отца отъ 18 сего мѣсяца получила я скоро по отправленію къ тебѣ письмо. Приписка твоя я читала и даже нѣсколько разъ перечитывала. Какою монетою могу я вознаградить тебя за твое хоть маленькое письмецо? Развѣ только нѣсколькими горячими поцѣлуями хоть издали? Поверь мнѣ, дорогая моя Павлина, что восторгъ, въ которомъ я пришелъ при чтеніи твоего письмеца, впечатлѣніе, которое оно произвело на меня, заставляетъ меня прибѣгать къ какимъ нибудь романтическимъ выраженіямъ, чтобы изъяснить тебѣ мою сердечную благодарность, не смотря на то, что твердо рѣшился не употреблять подобныхъ въ перепискѣ моей съ тобою. Но, не желая продолжать его въ духѣ какого нибудь романтиста, а лучше поговорю съ тобою чисто сердечно: каково проживаешь ты въ твоёмъ обѣтованномъ Бердичевѣ? Какого ты проводишь время? Что касается до меня, то вкратцѣ скажу тебѣ, что послѣ почти двухъ мѣсячнаго пребыванія моего, въ Бердичевѣ съ тобою и съ твоими любезными родителями, я ужасно скучаю въ неуклюжемъ Каменецѣ, утѣшаюсь только тѣмъ что уже прошло скоро двѣ недѣли со дня моего прибытія въ Каменецъ и что каждой отходящей часѣ приближаетъ насъ къ цѣли и тѣмъ только долженъ покоимъсь довольствоваться твой тебѣ навсегда преданный
Соломон Абрамовичъ

Долженъ ли я упоминать тебя насчетъ длинныхъ писемъ? . . .

Мой сердечный поклонъ твоей дорогой маменькѣ и моей будущей тещѣ.

ליבע פאָוילינע!

די קליינע צושריפט דיינע אין דעם פאָטערס בריוו פונעם 18 היינטיקן כוידעש האָב איך געקריגן אינגיכן נאָך דעם ווי איך האָב דיר אָפגעשיקט דעם בריוו. דיינ צושריפט האָב איך געלייענט, אָפילע איבערגעלייענט עטלעכע מאל. מיט וואָס קאָן איך דיר באלוינען פאַר דיינ, כאָטש קליין, בריוול? סײַדן עפּשער מיט עטלעכע הייסע קושן כאָטש פונדערווייטנס. גלויב מיר, מיין טייערע פאָוילינע, אַז די אַנטציקונג, וואָס דאָס לייענען דיינ בריוול האָט מיר פאַרשאַפט, דער איינדרוק, וואָס דאָס האָט געמאַכט אָף מיר, צווינגט מיך אָנצוקומען צו עפּעס ראָמאַנטישע אויסדריקן, קעדיי דיר אַרויסצוווייזן מיין האַרציקן דאַנק, נישט געקוקט, וואָס איך האָב פעסט באַשלאָסן אזוינס נישט צו ניצן אין מיין קאַרעספּאָנדענץ מיט דיר. אָבער אזוי ווי איך וויל זי נישט ציען ווייטער אין עפּעס אַ ראָמאַנטישן גײסט, וועל איך זיך בעסער דורכ־שמועסן מיט דיר אָפּנהאַרציק: וואָס מאַכסטו אין דיינ געבענטשטן באַרדיטשעוו? ווי אזוי פאַרברענגסטו די צײַט? וועגן זיך קאָן איך דיר זאָגן קורץ, אַז נאָכן פאַרברענגען קימאַט צוויי כאָדאַשים אין באַרדיטשעוו מיט דיר און מיט דיינע ליבע עלטערן, דאַנגווייליק איך זיך זייער אין דעם לעפּישן קאָמענעץ; איך טרייסט זיך נאָר דער־מיט, וואָס סײַ איו שוין באַלד צוויי וואָכן זינט איך בין אין קאָמענעץ און, וואָס יעדער פאַרשויןדנדיקע שאַ דערנענט אונדז צום ציל. דערמיט מוז זיך דערווייל צופרידן־שטעלן דיינ דיר אייביק איבערגעגעבענער

סאָלאָמאָן אַבראַמאָוויטש.

צי דאַרף איך דיר דערמאַנען וועגן לאַנגע בריוו? ...
מיין האַרציקן גרוס דיינ טייערער מוטערל און מיין קומענדיקער שוויגער.]

3.

[צו דערזעלבער]

[קאָמענעץ-פּאָדאָלסק, 12 נאָיאָבער 1857]

Дорогая Песя!

Прими, любезная Песя, настоящее мое письмо не какъ удовлетворительный отвѣтъ на твое послѣднее длинное письмо отъ 5-го сего мѣсяца, но какъ доказательство моей акуратности и вмѣстѣ съ тѣм привязености къ тебѣ. За твое лестное письмо, въ которомъ ты живыми красками описала мнѣ весь образъ твоей настоящей жизни, мнѣ бы слѣдовало заплатить тебѣ подобною монетою, но, къ величайшему моему сожаленію, я теперь страшно занятъ; кромѣ того братъ мѣй уѣзжаетъ, я долженъ снабдить его всѣмъ нужнымъ на дорогу. Это такъ растроило меня, что я не могу настоящей почтою отправить тебѣ обѣщанные мною журналы. Но будь, любезная, спокойна на счетъ того: я уже приказалъ портному доставить мне журналы послѣдней моды и съ первою почтою я надѣюсь, что просьба твоя будетъ удовлетворена. Прощай моя милая, не забудь что я теперь только и живу твоими письмами, а потому пощади твоего мысленно тебя цѣлующаго

Соломона Абрамовича

P.S. на твои псыма кь маменькь моей я уже получилъ не только одни поклоны но даже цѣлыя псыма, но я думаю, что скоро мы ихъ вмѣстѣ будемъ читать, а потому я ихъ оставляю у себя до этого времени.

Кланяйся моимъ именемъ твоей доброй маменькь. Я вполне увѣренъ, что прочитавъ мое маленькое псымецо, ты извинишь меня предъ твоимъ братомъ и женою, что они должны довольствоваться однимъ сухимъ поклономъ в настоящее мое псымѣ, в слѣдующемъ я напишу имъ особенно.

Каменець Подольскъ ноября 12-го дня—57 года

[איבערזעצונג]

קאמענעץ־פאדאלסק, 12 נאָיאבער 1857.

טייערע פעסיע!

נעם אוף, ליבע פעסיע, מיין איצטיקן בריוו נישט פאר קיין באַפרידיקנדיקן ענטפער אף דיין לעצטן לאַנגן בריוו פונעם 5טן היינטיקן כוידעש, נאָר פאר אַ באַווייזן פון מיין פינקטלעכקייט און אויך פון מיין צוגעבונדנקייט צו דיר. פאר דיין ליבן בריוו, וווּ דו האָסט מיר מיט לעבעדיקע פאַרן באַשריבן די גאַנצע אַרט פון דיין איצטיק לעבן, וואָלט איך דיר באַדאַרפט באַצאָגן מיט דעמוזעלבן; אָבער, צו מיין גרעסטן באַדויערן, בין איך איצט שרעקלעך פאַרנומען. כוצעם, פאַרט מיין ברודער אָפּ, און איך מוז אים באַזאָרגן מיט אַלעם נייטיקן אָפּן וועג. דאָס האָט מיך אַזוי צעדרייט, אַז איך קאָן דיר נישט אָפּשיקן מיט דער איצטיקער פאַטשט די צוגעזאָגטע זשורנאַלן. אָבער זיי, ליבע, רויק וועגן דעם: איך האָב שוין געהייסן דעם שניידער מיר צושטעלן די זשורנאַלן פון דער לעצטער מאָדע און מיט דער ערשטער פאַטשט, פאַרהאַף איך, וועט דיין ביט זיין באַפרידיקט. זיי געזונט, מיין ליבע, פאַרנעס נישט, אַז איצט לעב איך נאָר מיט דייע בריוו, דע ריבער האָב ראַכמאַנעס אָף מיר.

קושט דיך אין געדאַנק דיין
סאָלאַמאָן אַבראַמאָוויטש.

P.S. אף דייע בריוו צו מיין מוטער האָב איך שוין געקריגן נישט בלויז גריסן, נאָר אַפילע גאַנצע בריוו. איך מיין אָבער, אַז אינגיכן וועלן מיר צוזאַמען זיי ליענען. דעריבער לאָז איך זיי באַ זיך ביז דעמלט.

גריס אין מיין נאָמען דיין גוטער מוטערל.

איך בין גאַנץ זיכער, אַז, איבערגעלייענט מיין קליין בריוול, וועסטו מיך פאַרענטפערן פאַר דיין ברודער און [זיין] ווייב, וואָס זיי מוזן זיך צופרידנשטעלן מיט אַ טרוקענעם גרוס אין מיין איצטיקן בריוו; אין קומענדיקן [בריוו] וועל איך זיי שרייבן באַזונדער.]

4.

[צו דערועלבער]

[קאמענעץ] 26 Ноября 1857 года

Любезная Песя!

Съ изумленіемъ прочиталъ я твое послѣднее письмо отъ 19-го сего мѣсяца, въ которомъ я служу такъ сказать достаточнымъ доказательствомъ вѣрности твоего предположенія: что лествъ заступала въ нынѣшнее столѣтіе мѣсто правды.

Возможно ли же мнѣ быть спокойнымъ какъ ты того желаешь, услышавъ твои столь рѣзкія слова и упреки которыхъ я совѣмъ и не заслуживаю?

Милая моя Песа! Не стану оспаривать твоего предположенія да я согласенъ съ тобою что правда ныне [не] по модѣ, а лесть замѣняетъ ее, и играетъ важную роль въ нынѣшнее столѣтіе, но я моя милая, никакъ не могу служить тому доказательствомъ, ты тѣмъ только дала мнѣ поводъ подозрѣвать что ты не внимательно читаешь мои письма, ибо въ противномъ случаѣ, ты бы по смыслу моего письма от 12-го сего мѣсяца, непременно едѣлала меня исключеніемъ и почла бы меня вѣрнымъ и справедливымъ человѣкомъ. Но сохрани меня господи упрекать тебя моя милая, нѣтъ, умоляю только тебя, удостоивать меня и прочитать хорошенько еще разъ письмо мое, да и не наказывать меня* въ будущемъ такъ жестоко твоими упреками, и не быть такимъ строгимъ критикомъ, если даже найдешь въ моихъ письмахъ ошибки, выходящія иногда изъ подъ пера. Представь себѣ только, милая, мое бѣдное положеніе на чужбинѣ, и мою одиноческую жизнь; знай что только одни твои письма составляютъ единственное утѣшеніе въ настоящее мое положеніе; они только облегчаютъ тягости моей души и даютъ мнѣ силу переносить скуку и тоску мою по тебѣ. Но, увѣ! как они должны увеличиваться, когда въ сладкомъ ожиданіи получить отъ тебя утѣшительное письмо я вмѣсто того получаю укорительное! — —

Шубу ты навѣрно уже получила черезъ Г. Крайза. Повторяю тебѣ еще разъ что я ужасно разстроены, и останусь такимъ, пока не получу отъ тебя подробное и обстоятельное письмо обо всемъ, какъ того я просилъ тебя еще в моемъ послѣднемъ письмѣ отъ 19-го сего мѣсяца, и тѣмъ обязишь навсегда твоего тебя искренно любящаго, и безропотно принимающаго все твои упреки

Соломона Абрамовича

Любезной твоей маменькѣ ровно и твоей свекрѣ Ханѣ мой сердечный поклонъ.

[איבערזעצונג]

[[קאמענען], 26 נאָיאָבער 1857.

ליבע פעסיע!

מיט גרויס פארווונדערונג האָב איך געלייענט דיין לעצטן בריוו פונעם 19 היינט
טיקן כוידעש, ווי איך דין אזוי צוזאָגן פאַר אַ גענוגנדיקן באַווײַז פאַר דער ריכטיג-
קײט פון דיין האַשאַרע, אַז כניפע האָט אין איצטיקן יאָרהונדערט פאַרנומען דאָס
אַרט פון עמעס.

צו קאָן איך בלייבן רויק, ווי דו ווילסט דאָס, אַז איך הער אַזוינע שאַרפע רייד
און פאַרוורפן דייע, וואָס איך פאַרדין זיי גאַרנישט?

מיין ליבע פעסיע! איך וויל ניט באַשטרייטן דיין האַשאַרע; איך בין מאַסקים
מיט דיר, אַז עמעס איז היינט [נישט] אין דער מאַדע; אַנשטאַט דעם האָבן מיר
כניפע, און זי שפילט אַ גרויסע ראַליע אין היינטיקן יאָרהונדערט; אָבער איך, מיין
ליבע, בין דערוף קיין באַווײַז ניט. דערמיט האָסטו מיר נאָר געגעבן די געלעגנהייט
כוישער צו זיין, אַז דו ליענסט ניט אופמערקזאַם מיינע בריוו; וואָרעם אַניט וואָלסטו,
לויט דעם זין נאָך פון מיין בריוו, פונעם 12-טן היינטיקן כוידעש, מיך דאַפקע גע-
שטעלט פאַר אַן אויסנאַם און וואָלסט מיך געהאַלטן פאַר אַן עמעסן און גערעכטן
מענטשן. אָבער באַהיט מיך גאָט דיר צו מאַכן פאַרוורפן, מיין ליבע! ניין! איך

* מייע ? ניט דיטלעך, — איבערשרייבער.

בעט זיך נאָר באַ דיר מיר אָנטון די זכיע נאָכאַמאָל גוט איבערלייענען מיין בריוו און אָף ווייטער מיך ניט שטראָפן אַזוי האַרט מיט דיינע פּאַרווירפן און ניט זיין אַזאַ שטרענגער קריטיקער, אויב דו וועסט אַפּילע געפינען אין מיינע בריוו פעלער, וואָס כאַפן זיך אַמאָל אַרויס פון אונטער דער פען. שטעל זיך נאָר פאַר, ליבע, מיין שווערע לאַגע אין דער פרעמד און מיין עלנט לעבן. ווייס, אַז נאָר דינע בריוו זיינען די איינציקע טרייסט אין מיין איצטיקער לאַגע; בלויז זיי פאַרלייכטערן די ליידן פון מיין זעל און גיבן מיר קראַפט איבערצוטראַגן לאַנגווייליקייט און מיין בענקען נאָך דיר. אָבער, אוי וויי, ווי נאָך גרעסער דאַרפן זיי ווערן, ווען אינעם זיסן אַרויסקוקן אָף דיין אטרייסט־בריוו, קריג איך אנשטאַט דעם אַ פאַרווירף־בריוו!

דעם פעלק האַסטו שוין זיכער געקריגן דורך ג. קרייזן, איך כאַזער דיר איבער נאָכאַמאָל, אַז איך בין שרעקלעך צעדרייט און אַזוי וועל איך בלייבן ביז איך וועל ניט קריגן פון דיר קיין אויספירלעכן בריוו וועגן אַלצדינג, אַזוי ווי איך האָב דיר נאָך געבעטן אין מיין לעצטן בריוו פונעם 19 היינטיקן כוידעש. דערמיט וועסטו זיך מאַכן פאַר אייביק דאַנקבאַר דיין געטרײַען ליבהאַבער, וואָס הערט אויס אָן טיינעס אַלע דיינע פאַרווירפן

סאַלאַמאָן אַבראַמאָוויטש.

דיין ליב מוטערל אויך דיין שוועגערן כאַנע — מיין האַרציקן גרויס.

5.

[צו דערזעלבער]

[קאַמענעץ] 10-го Декабря 1857 года

Милая Песя!

Отъ излишнихъ мыслей и мечтаній толпящихся в моей головѣ, которыхъ невозможно передать мертвыми буквами, принужденъ я сократить мое настоящее письмо. Но если ты истинный другъ мой и сердце твое пытается ко мнѣ хоть сотую часть той любви, которую я пытаю къ тебѣ, то я вполне увѣренъ, что ты почуствуешь мое раздырающееся сердце и даже въ этомъ простомъ, ниче не содержащемъ въ себѣ письмѣ, ты услышишь нѣмой языкъ моей души.

Папенькѣ* я теперь напишу особенное письмо, по той причинѣ, что у меня истощился почти весь запасъ словъ упоминать его на счетъ....

Передай ему отъ меня сердечный поклонъ. Письмо Розенфельда получено мною; не зная адресъ его въ Кіевъ, я влагаю письмо къ нему, которое прошу пересылать ему по адресу.

Прощай, моя душа, прошу впередъ не быть такъ скупа на слова, которыя только одни служатъ еденственнымъ развлеченіемъ в скучномъ положеніи твоего издали тебя цѣлующаго

С. Абрамовича

Маменькѣ и золовкѣ твоей Ханѣ кланяйся отъ меня.

P. S. Въ ту самую минуту когда я хотѣлъ отправить тебѣ мое письмо то принесли мнѣ письмо отъ брата, на которое я ему и теперь отвѣчаю, прошу оно пересылать къ нему, ибо я не знаю его адресъ.

* דער קאלעס פאָטער, ז. לעווין.

[[קאמענעץ] 10 דעקאבער 1857.

ליבע פעסיע!

פון צופיל מאַכשאַוועס און טרוימען, וואָס הויפֿן זיך באַ מיר אין קאָפּ און וואָס מע קאָן זיי ניט איבערגעבן מיט טויטע אויסעס, מוז איך קורץ מאַכן מיין איצטיקן בריוו. נאָר אויב דו ביסט מיר אַן עמעסער פּרײַנט און דיין האַרץ פּילט צו מיר כאַטש אַ הונדערטכײלעק פּון דער ליבע, וואָס איך פּיל צו דיר, בין איך גאַנץ זיכער, אַז דו וועסט דערפּילן מיין האַרץ, וואָס צערײַסט זיך, און אַפּילע אין דעמדאָויקן פּאַשטען בריוו, וואָס האָט אין זיך גאַרניט, וועסטו דערהערן די שטומע שפּראַך פּון מיין זעל.

דעם פּאַטער וועל איך איצט שרייבן אַ באַזונדער בריוו איבער דעם, וואָס באַ מיר האָט זיך אויסגעשעפּט קימאַט דער גאַרער רעזערוו ווערטער צו דערמאנען אים וועגן.... גיב אים איבער אַ האַרציקן גרוס פּון מיר.

ראַזענפעלדס בריוו האָב איך געקריגן. אַזוויי איך ווייס ניט זיין קיעווער אַד-רעס, איז לייג איך [דאָ] אַריין אַ בריוו צו אים און איך בעט אים איבערשיקן אַף [זיין] אַדרעס.

זײַ געזונט, נעשאַמע מינע! איך בעט דיר ווייטער ניט זיין אַזוי קאַרג אַף ווער-טער, וואָס נאָר זײַ זײנען מיין איינציקע פּאַרווייניג אין מיין לאַנגווייליקער לאַגע—קושט דיך פּון דערווייטנס דיין

סאַלאַמאָן אַבראַמאָויטש

דער מוטערל און דער שוועגערן כאַנע לאַז גריסן פּון מיר.

P: S. פּונקט די מינוט, ווען איך האָב געוואָלט דיר אַפּשיקן מיין בריוו, האָט מען

מיר געבראַכט אַ בריוו פּונעם ברודער, וואָס אַף דעם ענטפּער איך אים איצט. איך בעט דיר דעם בריוו אים איבערשיקן, וואָרעם איך ווייס ניט זיין אַדרעס].

6.

[צו דערוועלבער]

[[קאמענעץ] 24-го Декабря 1857 года

Милая Песя!

Съ усилиемъ я старался удержать потокъ вопросовъ, съ которыми я намѣренъ былъ обратиться къ тебѣ при чтеніи твоего письма. А это я сдѣлалъ по двумъ причинамъ, во первыхъ потому что ты не в состояніи отвѣчать на нихъ, а потому такіе роды вопросовъ были бы не полезными и навелили бы на тебя огорченіе и уныніе; а во вторыхъ потому что я уже давно рѣшился молчать и дожидаться съ терпѣніемъ исполненія папинькина договора.*

Держаю напоминать тебѣ еще разъ мою просьбу, чтобы ты осчастливила меня твоими длинными письмами. Пиши ко мнѣ впередъ моя милая обо всемъ подробно и тѣмъ утѣшаешь и обрадуешь твоего скучнаго и тебя любящаго

С. Абрамовича

Папенькѣ и маменькѣ передай мой сердечный поклонъ, да скажи твоей любезной и дорогой маменькѣ, что я не в силахъ исполнить ея просьбу.

* זע באַמ. 1

[קאמענעץ] 24 דעקאבער 1857.

ליבע פעסיע!

איך האָב קאָס איינגעהאַלטן דעם שטראָם פראַגעס, וואָס מיט זיי האָב איך זיך געוואָלט ווענדן צו דיר באַס לייענען דיין בריוו. געטון האָב איך דאָס איבער צוויי סיבעס: ערשטנס, איבער דעם, וואָס דו קאָנסט צו זיי ניט ענטפערן, מעמיילע וואָלטן אַזוינע פראַגעס געווען אומנוצלעך און וואָלטן דיר פאַרשאַפט באַטריבטקייט און אומעט. צווייטנס — איבער דעם, וואָס איך האָב שוין לאַנג באַשלאָסן באַ זיך צו שווייגן און וואַרטן מיט געדולד, דער פאָטער זאָל אויספירן דעם אָפּמאַך.

איך שטעל זיך איין נאָך אַמאָל צו דערמאָנען מיין ביט, דו זאָלסט מיר גליקלעך מאַכן מיט דייע לאַנגע בריוו. שרייב מיר ווייטער, מיין ליבע, אויספירלעך וועגן אַלצדינג און דערמיט וועסטו טרייסטן און דערפרייען דיין בענקענדיקן, וואָס האָט דיך ליב,

ס. אַבראַמאָוויטש.

דעם פאָטערל און מוטערל — מיין האַרציקן גרוס. זאָג דיין ליב, טייער מוטערל, אז איך בין ניט אימשטאַנד אויסצופאַלגן איר ביט].

7.

[צו דערזעלבער]

[קאמענעץ] 4-го февраля 1858 года

Милая Песя!

Хотя твое предположеніе „что обыкновенно увеличиваютъ вещь чѣмъ она въ самомъ дѣлѣ“ столь благоразсудительно и достопохвально сколь и справедливо, но въ отношеніи ко мнѣ, смѣю сказать, что оно совсѣмъ не уместно и не заслуживаетъ кромѣ одного только удивленія остротѣ твоего ума; ибо если ты только желала бы войти въ моему положеніи и вообразить себѣ все неприятели моей одиноческой и однообразной жизни, тогда бы ты, моя милая, увѣряла бы что я не увеличиваю мѣрѣ страданія моихъ, а напротивъ я уменьшаю ихъ.

Какъ бы то небыло я уже рѣшился не писать тебѣ впередъ такового рода письма, которыхъ ты называешь ребяческими, а просто пишу тебѣ дабы только выполнить долгъ нашей корреспонденціи.

И такъ моя Песя, я слава Богу здоровъ и... и что еще? право не знаю, да и еще словечко: я и радъ твоимъ утѣшеніемъ скорого нашего свиданія.

Кланяйся отъ меня доброму и достойному брату твоему, и попроси его моимъ именемъ, чтобы онъ старался въ нашемъ дѣлѣ. Прощай моя дорогая Песя, и продолжай до времени нашего свиданія, утѣшать твоими драгоценными письмами твоего искренно тебя на вѣки любящаго и преданнаго

С. Абрамовича

Маменькѣ и Ханѣ передай мой сердечный поклонъ.

ליבע פעסיע!

כאָטש דיין האַשאַרע, אַז „געוויינטלעך מאַכט מען די זאַך גרעסער, ווי זי איז“, איז אַזוי סייכלדיק און לויבווערטיק ווי גערעכט, נאָר בענעגייע צו מיר, וואָג איך צו זאָגן, איז זי ניט פאַסיק, און זי פאַרדינט ניט מער ווי דאָס באַוונדערן די שאַרפֿ־קייט פון דיין סייכל. וואָרעם ווען דו זאָלסט נאָר וועלן אַרײַנגיין אין מיין לאַגע און זיך פאַרשטעלן אַלע אָנאַנגענעמעלעכקייטן פון מיין עלנט, איינטאַניק לעבן, וואָלסטו פאַרשטאַנען, מיין ליבע, וואָלסט זיכער געווען, אַז איך מאַך ניט גרעסער מייע ליידן;—פאַרקערט, איך מאַך זיי קלענער.

אַבער ווי די זאַך זאָל ניט זיין, האָב איך שוין באַ זיך באַשלאָסן ניט צו שרייבן דיר אַזאַ אַרט בריוו, וואָס דו רופסט זיי קינדערשע. איך שרייב דיר פאַשעט קעדיי צו טון די פליכט פון אונדזער קאַרעספּאַנדענץ.

בעכײן, מיין פעסיע, איך בין דאַנקען גאָט געזונט און... און וואָס נאָך? בע־מעס, איך ווייס ניט. יאָ, נאָך איין וואָרט: איך בין צופרידן פון דיין טרייסטן מיך מיט אונדזער ווידערזען זיך אינגיין.

גריס פון מיר דיין גוטן און ווערטיקן ברודער און בעט אים אין מיין נאָמען, אַז ער זאָל זיך מיען וועגן אונדזער זאַך. זיי געזונט, מיין טייערע פעסיע, און טו וויי־טער טרייסטן מיט דייע טייערע בריוו דיין געטרייען, וואָס האָט דיך אופריכטיק אָף אייביק ליב,

ס. אַבראַמאָוויטש.

דעם מוטערל און כאַנען גיב איבער אַ האַרציקן גרוס!

8.

[צו דערזעלבער]

[קאמענעץ] 18 февраля 1858 года.

Дорогая Песя!

Письмо моего друга Г. Рабиновича и твое в немъ вложенное письмцо я имѣлъ честь получить. Чувствительно благодарю тебя за твою ко мнѣ взаимную любовь обнаруживающаяся, хотя не въ словахъ, то по крайней мѣрѣ в цвѣтѣ твоего письмца. — Я покорился твоему желанію и написалъ 16 сего мѣсяца къ нашему брату и просилъ его, противъ моей воли, стараться на счетъ нашего дѣла, я уже разъ сказалъ и повторяю тебѣ еще разъ, что только понапрасну думать объ этомъ, по той вѣрной причинѣ которую я писалъ тебѣ в предъидущемъ моемъ письмѣ.

Разумѣется что съ радостію я готовъ послѣдовать совѣту Г. равина и сдѣлаю все то что он совѣтовалъ или лучше сказать, приказывалъ мнѣ.

Не будучи въ состояніи высказать тебѣ душевную мою радость при вспоминаніи что скоро я буду счастливѣйшій всѣх на свѣтѣ увидиться с тобою, то я нашель лучшимъ молчать, и с терпѣніемъ удержать въ глубинѣ моего сердца всѣ порывы чувствъ и восторга до дня нашего свиданія, когда сердца наши откроются и разольются одинъ въ другомъ.

Я имѣлъ хорошую оказію послать тебѣ черезъ нее письмо, но боясь что она можетъ быть не успѣетъ быть на субботу в Бердичевѣ такъ ты будешь

между тѣмъ огорчаться, не получая отъ меня въ обыкновенную пору письмо, то я не хотѣлъ пользоваться этою оказією и пошлю тебѣ какъ всегда по почтѣ. Оказія эта—братъ М. Л. Гросмана.—

Прощай моя дорогая, и прошу до времени нашего свиданія писать мнѣ хотя безцвѣтныя, но длиныя письма.

Твой С. Абрамовичъ

Папенькѣ и маменькѣ передай мой сердечный поклонъ.

Прошу передать сію шараду папенькѣ.

[איבערזעצונג]

1858 פּעוּרָאָל [קאַמענעץ], 18

טייערע פעסיע!

איך האָב געהאַט דעם קאָוועד צו קריגן מיין פריינט, ג. ראַבינאוויטשעס בריוו און דיין בריוול, וואָס איז געווען אַרײַנגעלייגט אינעווייניק. איך דאַנק דיר זייער פאַר דיין קעגנזייטיקער ליבע צו מיר, וואָס ווײַזט זיך אַרויס, כאַטש נישט אין ווער-טער, — איז ווייניקסטנס אין דעם קאָליר פון דיין בריוו. איך האָב דיר געפאַלגט און געשריבן דעם 16-טן היינטיקן כוידעש אונדזער ברודער און האָב אים, קעגן מיין ווילן, געבעטן זיך מיען וועגן אונדזער זאַך. איך האָב שוין איינמאָל געזאָגט און כאַזער דיר איבער נאָכאַמאָל, אַז ס'איז גאָר אומזיסט צו טראַכטן וועגן דעם איבער דער זיכערער סיבע, וואָס וועגן איר האָב איך דיר געשריבן אין מיין פריערדיקן בריוו. פאַרשטייט זיך, איך בין מיט פרייד גרייט צו פאַלגן דער אייצע פון ג. ראַוויץ * און איך וועל טון אַלצדינג, וואָס ער האָט מיר געראַטן, — ריכטיקער געזאָגט, — געהייסן.

אַזוי ווי איך בין ניט אימשטאַנד דיר אַרויסצוזאָגן מיין האַרצפרייד באַם דער-מאַנען זיך, אַז אינגיכן וועל איך זיין דער גליקלעכסטער אין דער וועלט צו זען זיך מיט דיר, איז האַלט איך פאַר דאָס בעסטע צו שווייגן און מיט געדולד איינהאַלטן אין דער טיפעניש פון מיין האַרצן אַלע אויסברוכן פון געפילן און אַנטציקונג ביז דעם טאָג פון אונדזער זען זיך, ווען אונדזערע הערצער וועלן זיך עפענען און זיך אַריינגיסן איינס אין דעם אַנדערן.

איך האָב געהאַט אַ גוטע געלעגנהייט צו שיקן דיר אַ בריוו; נאָר אַזוי ווי איך האָב מוירע געהאַט, אַז דאָס וועט עפשער נישט באַווייזן אָף שאַבעס קיין באַרדי-טשעו און דערווייל וועסטו צאָרעס האָבן, וואָס דו האַסט פון מיר קיין בריוו נישט צו דער געוויינטלעכער צייט, — דעריבער האָב איך נישט געוואָלט ניצן די געלעגנ-הייט און שרייב דיר ווי געוויינטלעך מיט דער פּאָסט. די געלעגנהייט — דאָס איז מ. ל. גראַסמאַנס ברודער.

זיי געזונט, מיין טייערע, איך בעט דיך ביז אונדזער זען-זיך מיר שרייבן לאַנגע בריוו, זאָר זיין פאַרבליזע.

דיין ס. אַבראַמאָוויטש.

דעם פּאָטערל און מוטערל גיב איבער מיין האַרציקן גרוס.
איך בעט דיך איבערגעבן די דאָזיקע שאַראַדע דעם פּאָטערלן.

* אין רוסישן טעקסט равина מיט אַ קליינער „ק“, נישט קלאָר, צי מיינט ער רערמיט אַ ראַבינער (ראָוו) אָדער אַ פּאָמיליע-נאָמען „ראַוויץ“.

אויב דו ווילסט מיך נישט פֿיניקן מיט קיין ספייקעס, איז ענטפער מיר באַלד אָף די אַלע פּראָגעס; דערמיט וועסטו מאַכן פאַר אייביק דאַנקבאַר דיין איבערגעגעבע-נעם, וואָס האָט דיר ליב מיטן גאַנצן האַרצן.

ס. אַבראַמאָוויטש.

P. S. פאַרגעס נישט, מיין ליבע, אַז די צייט איז קורץ און דער וועג איז לאַנג;
דו פאַרשטייסט?

מיין פּריינט ראָזענפעלדן גיב איבער מיין האַרציקן גרוס, אויך אַלע אונזערע פּריינט

10.

[צו דערועלבער]

[קאַמענעץ] 2-го Марта 1858 года.

Дорогая Песя!

Драгоценное твое последнее письмо возбудило во мнѣ новую жизнь, повѣрь моя милая, что не радостное твое увѣщаніе на счетъ успѣха моего перемѣненія и не тысячи тому подобные предметы не въ состояніи производить на меня такое впечатленіе какое произвело твое для меня весьма восхитительное слово „спѣши въ объятія твоей тебя ожидающей“.

Когда мы оба отправимъ **סָפֶר** и сообщимъ другъ друга какъ водится, воспоминаніи о чудесахъ сдѣланныхъ Богомъ нашимъ предкамъ во время ихъ освобожденія отъ ига Египтанъ и объ тогдашней ихъ радости тогда моя милая, я сообщу тебѣ и мои душевныя радости при моемъ освобожденіемъ отъ шестилѣтняго заточенія въ Г. Камнець, тогда я просторнѣе расскажу тебѣ всѣ мои мысли и пріятныя чувства моего сердца во время избавленія моего отъ каменецкихъ глупихъ факторовъ, с которыми я должно было, по воли Провидѣнія провести шесть лѣтъ, и которые по моему мнѣнію и по мнѣнію всѣхъ благомыслящихъ, въ тысячи разъ злобнѣе и жесточе чѣмъ Египтяне.

Я не могу теперь опредѣлить тебѣ аккуратно день моего выѣзда съ Камнеца, слѣдующей почтой я напишу тебѣ опредѣленно когда именно можешь ожидать твоего тебѣ преданнаго и тебя до могилы любящаго

С. Абрамовича

Кланяйся отъ меня любезной нашей маменькѣ и твоей золовкѣ Ханѣ также всѣмъ нашимъ друзьямъ особенно другу нашему Розенфельду.

Ты можешь писать мнѣ еще слѣдующей почтой, — да вотъ что я забылъ сказать тебѣ моя милая, что я совѣмъ не такъ писалъ тебѣ какъ ты скажешь: что я противъ воли моей писалъ нашему брату, нѣтъ, я такъ писалъ тебѣ, что противъ воли моей я просилъ брата.

[איבערוועגונג]

[קאַמענעץ], 2-טן מאָרט 1853.

טייערע פעסיע!

דיין לעצטער טייערער בריוו האָט אין מיר אַריינגעוועצט אַ נייע נעשאַמע. גלויב מיר, מיין ליבע, אַז נישט דיין דערפרייענדיקע מיטיילונג וועגן דעם דערפאַלג פון מיין אָנקומען אָף אַ ניי אָרט, נישט טויזנט אַווינע זאַכן זיינען נישט אימשטאַנד צו מאַכן אָף מיר אַזאַ איינדרוק, ווי ס'האַבן געמאַכט אָף מיר דייע אַנטציקנדיקע ווער-טער: „אייל אין די אָרעמס פון דער, וואָס וואָרט אָף דיר“.

אז מיר וועלן פראווען דעם סיידער און דערציילן, ווי ס'פירט זיך, זיכרוינעס וועגן די ניסים, וואָס גאָט האָט געטון אונדזערע עלטערן, ווען ער האָט זיי אויסגע- לייזט פונעם יאָך פון מיצראַיִם, און וועגן זייער פרייד דעמלט, — דאָן, מיין ליבע, וועל איך דיר אויך דערציילן מייע האַרץ־פריידן, וואָס איך בין פרי געוואָרן פון זעקסיאַריקער געפאַנגשאַפט אין קאַמענעץ. דאָן וועל איך דיר אויספירלעכער דער- ציילן מייע מאַכשאַוועס און די פריידיקע האַרץ־געפילן, וואָס איך בין לויז געוואָרן פון קאַמענעצער נאַרישע פאַקטערס, וואָס די האַשגאַכע האָט געוואָלט איך זאָל מיט זיי פאַרברענגען זעקס יאָר, און וואָס זיינען, לויט מיין מיינונג און לויט דער מיי- נונג פון אַלע ווילדענקענדיקע, טיוונט מאָל ערגער און אומדערבאַרעמדיקער, איידער די מיצרים.

איך קאָן דיר איצט ניט זאָגן פינקטלעך דעם טאָג, ווען איך וועל אָפּפאַרן פון קאַמענעץ. מיט דער אַנדערער פּאַסט וועל איך דיר שרייבן באַשטימט, ווען קאָנסטו דערוואַרטן דיין איבערגעגעבענעם, וואָס האָט דיך ליב ביז דער גרוב
 ס. אַבראַמאָוויטש.

לאַז גריסן פון מיר אונדזער מוטערל און דיין שוועגערן כאַנע, אויך אַלע אונ- דזערע פריינט. דערהויפּט אונדזער פריינט ראָזענפעלד. דו קאָנסט מיר גאָך שרייבן מיט דער נאָענסטער פּאַסט. יאָ, איך האָב דיר פאַרגעסן צו זאָגן, מיין ליבע: איך האָב נישט געשריבן, אַזוי ווי דו זאָגסט, אַז איך האָב, קעגן מיין ווילן, געשריבן אונדזער ברודער. ניין! איך האָב דיר געשריבן, אַז קעגן מיין ווילן האָב איך געבעטן דעם ברודערן.

11.

[צו דערזעלבער]

[באַרדיטשעוו, 20 מאָרט 1858]

Милая Песя!

Посылай мнѣ чрезъ подателя сію записку, русскую книгу которую я вчера взялъ у Г. Рабиновича, Ахъ я слабъ и не могу шевелить ногами как ребенокъ. Я хочу ѣхать теперь в баню авось это мнѣ поможетъ, прошу дать мнѣ на мой, или на твой счетъ руб: сереб:

Досвиданія твой С. Абрамовичъ

Марта 20 дня 1858 года

Г. Бердичевъ.

[איבערזעצונג]

[ליבע פעסיע!]

שיק מיר דורך דעם, וואָס וועט דיר ברענגען דאָסדאָזיקע צעטל, דאָס רוסישע בוך, וואָס איך האָב נעכטן גענומען באַ ג. ראַבינאָוויטשן. אַך, איך בין שוואַך און קאָן נישט רירן מיט קיין פוס אַזוי ווי אַ קינד. איך וויל איצט פאַרן אין באַד אַריין, עפשער וועט דאָס מיר העלפן. איך בעט דיך מיר געבן אַף מיין כעשבן אָדער אַף דינעם אַ רובל.

צום ווידערוען, דיין

ס. אַבראַמאָוויטש.

[באַרדיטשעוו, 20 מאָרט 1858].

[צו א. ב. גאטלאַבער]²[14 יוני 1861]³.

אלופי ומיודעי!

עד מתי אלופי אהה, עד מתי יהיו דבריך מעטים ותגרע אלי שיחה במכתביך היקרים? עד מתי תשוב ותחטא חטאת הקצור, הלא ידעת כי האומר אשוב ואחטא אין מוחלין לו, ולכן במדה שאתה חוטא אמדוד לך גם אני ואשיבך אך תשובה קצרה. אל תדאג למאמריך „להשיב אל מרדכי“⁴ כי יצא לאור, הלא כן הודיעו לי מסדרי המליץ, ודע כי כמו שאנכי מתחטא לפעמים לפני כבודך עד שתעשה רצוני, ככה אני מתחטא לפני מליצי ישרון האלה, הן גם הם יאהבוני עד מאד ויתפארו עלי תמיד באגרותיהם, כי לשמי ולזכרי תאות נפשם ויחלו כמטר למאמרי, אשר יחישו להדפיסם, ואני הכיתים בשבט פי לא פעם ולא פעמים והוכחתיים על אדות בקרת החכם גיב⁵ שדבריה כזב והוללות ועל אדות בקרת מו"ח⁶ שעי"ניה⁷ טרוטות וכל קוראיה יאמרו כי היא בקרת שארלאטאנית ואזיאטית בת איש בבלי אשר רעיונוי בלולים ומבולבלים, והם הצטדקו לפני בדברים אשר נזקקרה רוחי, ובתוך דבריהם גלו אזני לאמר: „בקרבת תראה גם את דברי ידידנו המשכיל ה" גאטלאבער „להשיב אל מרדכי“⁸ בדפוס ותבין כי לא נשא פנים.“

הבשורה שיש בפי לבשרהו הלא היא: כי מכרתי את החברת הראשונה מספרי „הולדת הטבע“⁹ (בן עירי¹⁰) על האופנים האלה: בצאת הספר לאור, אזי מחויב הקונה לתת לי אלף רובל כסף או רבע עקזעמפלארען מהסך שידפיס, היינו חמש מאות מאלפים וזכותי מכור לו רק על משך ארבע שנים¹¹, ולע"ע נתן לי מאה רובל כסף, וכל זה מקים בספר המקנה ונכתב בספר האקטען ונחתם כדת ודין, ועתה ישמח לב אלופי ויגיל כבודו כי תלמידו עשה עפאכע בישראל, שאנשים סוחרים יבואו לקנות ספרי המחברים החדשים בכסף מלא, ומעולם לא זכה ספר האקטי כי יכתבו ספר מקנה כזה! אבל עוד לא נעשה כל חפצי ועוד נשאר לי מעט עמל להתאמץ, כי ספרי יקובל בבתי הספר¹² ובהשיגי גם זאת, אז אהיה מאושר בארץ והיה שכרי אחי. המביא לדפוס הולך בעוד שנים שלשה שבועות לייפציגה ושמה ידפיס ספרי כלול בהדרו עם ציורים יקרים (כאשר תקרא כל זאת בקול קורא, שאדפס בהמליץ ובהכרמל ובהמגיד).

בכתבי לך מכתבי הקודם הגיעני אגרת מפינסק, אשר אחד ממשפחת תושביה הגבירים יחלה פני כי אשלח לידו חמשה עשר ספרים מספרי „משפט שלום“, באמרו כי דברי יקחו נפשות בני עירו, אבל אין שמה רק ספר אחד שהובא במקרה על ידי איש ארח, והבטיחני עוד כי נכון למלאות בקשתי על דבר ספרי תולדת הטבע, אשר שמע אדותיו במכתבי העתים ויאסוף למענו פרענומעראנטען. האח אלופי! ברא ה' חדשה בארץ איש יהודי יסובב מחבר...!

והנה למען לא יהיו מעתה מכתבי דלים וריקים אמרתי לשום כהנגדך חקר שם משנה שנתחבטו בו כל המפרשים. — מוטב הצאן והבקר, והמשנים ועל הכרים (שמואל א טו, ט) הרד"ק פירש בשם י"מ שהם שניים לבטן ורש"י פירש אין לו דמיון והם הבריאים וכו' על שם שהוא כפול בבשר ובשומן כמו כסף משנה, ותמה אנכי על הבאור שם האומר „והמבארים (בלי ספק מכון על רש"י) המשנים בהמות שמנים, חלפו משן בשמן“ ובאמת לא חלף רש"י רק יבאר משנים שמנים על שם שהמה כפולים בבשר ובשומן. — והיא יושבת בירושלים במשנה (מ"ב, כ"ב, י"ד) פירש רש"י שם: במשנה בבית אולפנא וכ"ו ויש שפותרים במשנה חוץ לחומה בין שתי החומות שהוא משנה לעיר. — קול צעקה משער הדגים ויללה מן המשנה (צפניה א' י') פירש רש"י משער העופות שהוא שני לו, ויפלא בעיני

מינל לרש"י זאת? הלא כה סדר השערים בחומת המזרח ששם הוא שער הדגים: א) שער המים. ב) שער הסוסים. ג) שער הצאן. ד) שער הדגים. ה) שער המשנה. (עיין באור נחמיה ב' ה') ולרעת הראב"ע שם הכוונה מן ארמון משנה למלך, ולמה תפס הנביא את שער הדגים וארמון משנה למלך? הנך רואה כי המפרשים נבוכים המה. ואת אשר אחזה לי אנכי בפירושה של מלה זו ואת היא: בנחמיה (ג, א') כתוב: ויבנו את שער הצאן וגומ' המה קדשהו. ואתו בנה אלישיב הכהן הגדול ואחיו הכהנים ולכן היה קדש לה' ואנשי קדש ישבו שם ואחריו היה שער הדגים (שם ג'), והנה הטבחים מחלקים את הצאן לכמה מחלקות, למיטב הצאן (זעלעקטא), למשנים (פרימא) לצאן זעקונדא ולטערטייא וכו' והנפקא מינה הוא לענין הצמר, כידוע, ובני ישראל שהיו עסוקים בעבודת גדול הצאן וודאי ידעו ממחלקה זו, את הצאן הטובה והבריאה לא זבחו רק גזזו צמרה והצאן שצמרה לא טוב כ"כ שחטו לאכל בשר לכן אמר הנביא (יחזקאל ל"ד ג') בתוכחתו: הבריאה תזבחו וכן אמר זכריה (י"א, ט"ז) ובשר הבריאה יאכל. וכוונת הכתוב והמשנים, ר"ל על הצאן השניים במעלה למיטב הצאן, וכן היא יושבת בירושלים במשנה. ר"ל בשער הצאן שבנו אתו הכהנים והקדישהו לז' ומקומו אצל שער הדגים ככתוב. והראיה הגדולה ונאמנה היא מנבואת צפניה, כי הוא וחולדה הנביאה שהיו בימי יאשיהו מלך יהודה, נתנבאו בסגנון אחד מה שסתום פה מפורש שם, היא אומרת (מ"ב כ"ב ט"ז) הנני מביא רעה אל המקום הזה (הזה הוא כנוי הרומז, ר"ל על המשנה שישבה שם) והוא אומר ג"כ קול צעקה משער הדגים ויללה מן המשנה הוא שער הצאן שאצל שער הדגים ויובן עתה מפני מה תפס שער הדגים והמשנה כי סמוכים המה ושמה היה צבי תפארת ישראל, כי אדמת המשנה היתה קדש ובעוונם יחלולה עתה זרים והבן.

אם ייטיבו דברי בענין יודיעני וישמח לבי.

הנני שי"א.

חי תמוז תרכ"א
ברדיטשוב.

[איבערזעצונג]

[מיין האַר און מיין פריינט.

ביז ווי לאַנג, איי, מיין האַר, ביז ווי לאַנג וועלן דיינע ווערטער זיין ווייניק און דו וועסט קאַרגן צו מיר רייד אין דיינע טייערע בריוו? ביז ווי לאַנג וועסטו דורכאַנאַנד זינדיקן מיט קורצקייט? דו ווייסט דאָך, אַז ווער ס'זאָגט, איך וועל טשוּר ווע טון און ווייטער זינדיקן, איז מען אים נישט מויכל, און דעריבער וועל איך דיר אויך צומעסטן מיט דערזעלבער מאָס, וואָס דו זינדיקסט קעגן מיר, און איך וועל דיר ענטפערן קורץ.

זאָלסט זיך נישט זאָרגן פאַר דיין אַרטיקל „להשיב אל מרדכי“, ער וועט זיין געדרוקט, אַזוי האָבן מיר צו וויסן געגעבן די רעדאַקטערס פון „המליץ“. און ווייס, אַז אַזוי ווי איך באַקלאַג זיך אַמאָל פאַר דיר ביז דו טוסט מיר צוליב, אַזוי באַקלאַג איך זיך פאַר די דאָזיקע יידישע מעליצים. זיי האָבן דאָך אויך מיך שטאַרק ליב און פּראָלן שטענדיק אין זייערע בריוו, אַז זיי גלוסטן שטאַרק נאָך מיר און זיי וואַרטן אַזוי אָפּ רעגן אָפּ מיינע אַרטיקלען, וואָס זיי וועלן אַינלן צו דרוקן. איך האָב זיי געשטראַפט ניט איין מאָל, ניט צוויי מאָל וועגן דער קריטיק אָפּן געלערנטן ג"ב, וואָס זי (די קריטיק) איז פּאַלש און העפקערדיק, און וועגן דער קריטיק פון מו"ח,

וואָס אירע אויגן * זיינען קאַליע, און ווער ס'וועט זי לייענען וועט זאָגן, אַז דאָס איז אַ שאַרלאַטאַנישע, אַזיאַטישע קריטיק פון איינעם, וואָס זיינע געדאַנקען זיינען צעמישט און פאַרלאַנטערט; — האָבן זיי זיך פאַרענטפערט פאַר מיר מיט רייד, וואָס האָבן מיד באַרויקט, און אַגעווי האָבן זיי מיר געלאָזט צו הערן: „אינגיכן וועסטו זען געדרוקט אויך די רייד פון אונדזער פריינט, דעם מאַסקיל גאַטלאַבער „להשיב אל מרדכי“, וועסטו פאַרשטיין, אַז מיר זיינען אומפאַרטייג.“

איך קאָן אייך אַנזאָגן אַ בסורע: איך האָב פאַרקויפט דעם ערשטן טייל פון מיין בוך „תּלדות הטבע“ [נאַטור־געשיכטע] צו מיין אַ בען־איר אַף אַזוינע באַדינגען: ווי דער בוך וועט אַרויס, מוז דער קויפער מיר געבן 1000 רובל אַדער אַ פערטל פון דער צאָל עקזעמפּליאַרן, וואָס ער וועט אַפּדרוקן, נעמלעך, פינף הונדערט פון צוויי טויזנט; מיין פאַרלאַג־רעכט האָב איך אים נאַרקויפט נאָר אַף פיר יאָר, און דערווייל האָט ער מיר געגעבן הונדערט רובל. דאָס אַלץ איז פּעסט אַפּגערעדט אין אַן אַכמאַך, פאַרשריבן אין אַקטן־בוך און געכאַסמעט לויט דעם געזעץ נאָך. און אַצינד פריי זיך, מיין האַר, און קוועל אָן, וואָס דיין טאַלמיד האָט געמאַכט אַן עפּאָ־כע באַ יידן, אַז סאַכרים זאָלן קויפן ביכער באַ נייע מעכאַברים פאַר גוט געלט; קיינמאַל האָט נאָך דער אַקטן־בוך ניט זויכע געווען, אַז מע זאָל אין אים פאַרשרייבן אַזאַ אַפּמאַך! אָבער איך האָב נאָך נישט אַלצדינג אויסגעפירט, און ס'איז מיר נאָך געבליבן אַביסל מי צו פויעלן, אַז מיין בוך זאָל אַנגענומען ווערן אין די שולן, אַז איך וועל דאָס אויך דערלאַנגען, — וועל איך זיין דער גליקלעכסטער אין דער וועלט און וועל האָבן מיין לויז. דער אַרויסגעבער פאַרט אין צוויי דריי וואָכן אַרום קיין לייפּציק און דאָרט וועט ער אַפּדרוקן מיין בוך גלעצנדיק שיין מיט טייערע צייכע־נונגען (ווי דו וועסט דאָס אַלץ לייענען אין דעם אופרוף, וואָס וועט געדרוקט זיין אין „המליץ“, „הכרמל“, „המגיד“).

ווען איך האָב דיר געשריבן דעם פריערדיקן בריוו, איז מיר אַנגעקומען אַ בריוו פון פינסק: איינער פון די דאָרטיקע גוירים בעט מיך, איך זאָל אים שיקן 15 עק־זעמפּליאַרן פון מיין בוך „משפט שלום“. ער זאָגט, אַז מיינע רייד נעמען שטאַרק אויס באַ זיינע שטאַטלייט, אָבער דאָרט איז פאַראַן ניט מער ווי איין עקזעמפּליאַר, וואָס צופעליק האָט אים איינער אַ דורכפאַרער געבראַכט אַהין. ער פאַרזיכערט מיך נאָך, אַז ער איז גרייט אויסצופאַלגן מיין בית וועגן מיין בוך „תּולדת הטבע“, וואָס ער האָט וועגן דעם געהערט אין די צייטונגען, און וועט זאַמלען פאַר אים פרענור־מערצאַנטן. הוראַ, מיין האַר! גאָט האָט באַשאַפן אַ ניס אַף דער וועלט: אַ ייד זאָל נאָכגיין אַ מעכאַבער!...

און קעדיי מיינע בריוו זאָל פון איצט אָן נישט זיין אַרעם און פּוסט, וויל איך דיר דאָ אופקלערן דאָס וואָרט „משנה“, וואָס אַלע אויסטייטשער האָבן זיך מיט דעם געמאַטערט, [אין דעם פּאַסעק] „מוטב הצאן והבקר והמשנים ועל הכרים (שמואל א', ט"ו, ט"ז)“...

[פּענדעלע ברענגט דאָ ווייטער אַ לאַנגע עטימאָלאָגישע כּכירע וועגן דעם וואָרט „משנה“, מיר לאָזן עס דורך].

אויב מיינע רייד וועלן דיר געפעלן, איז גיב מיר צווייסיג וועל איך זיך פרייען.

פון מיר שי"א.

ח"י טאַמעז תּרכ"א, באַרדיטשעוו.

[צו דער פרוי, באַרדיטשעווי]

יעקאטערינאָסלאָו 30 מאַיי 1868

טהייערע פעסיו! (18)

געסטערן האב איך ערהאַלטען דיין בריעף. איך קאָנן דיר אזוי פיל ניט שרייבען ווי אונרוהיג איך בין פון דעם פאַטערס (14) קרענק, איך זאלל קענען וואלט איך געקומען צופלי־ הען אַהיים, איך געה אָהן אַ קאפּ. מיין וויסטער געשעפט ליגט מיר איצט כלל ניט אין זינן (15), היינט דיא דעפעשע וואס. איך האָב ערהאַלטען, אז דוא האסט מיט מול אַ קינד גע־ באַרען, האָט מיך אין גאַנצען פּערווירט, סטייטש אין אזוי אַ לאַגע דײך זעלבסט צו לאַססען, איך בין פשוט אויס מענש, איך מוז וויא צום שנעללסטען קוממען אַ היים. היינט פאהר איך ארויס פון היער נאך. קרעמענטשוג פון דאָרט וועל איך באלד פאהרען נאך קיוב דו זאלסט מיר למעה"ש שרייבען, דעפעשירין אויף צוקערמאַננס (16) אדרעססע אין קיוב. — מסתמא האָט דיר פריסין (17) געשריבען, אז דעם בעלעט (18) האב איך איבערגעלאזט ביא איהם צו הויזע. ווע־ לען מיר טראַכטען וואָס מיר האָבען צו טוהן. געריססע למעהש אונזער טהיירן פאטער און זאג איהם אז זיין קראַנקהייט רירט מיך אן טיעף אין דער זעלע, דענן אויסער איהם האָב איך ניט קיין פריינד אויף דער גאַנצער וועלט. איך ליעב איהם נאך בעסטער וויא מײך אַלליין (19). גאטט ווייס דעם אמת. שרייב מיר שרייב מיר וויא צום שנעללסטען ווארום איך געה ארום ממש אהן אַ קאפּ. געריססע אונזערע קינדערליך, זייא מונטער און פערליער ניט קיין מוטה. געריססע דער מוטטער רחל און דיא גאַנצע פאַמיליע.

דיין דיך ליעבענדער שײ אַבראַמאָוויץ

[אַדרעסאַט—אומבאַקאַנט]

[צווישן 1865—1872 (20)]

שלום לך מאהבי יקירי!

מיום שובי לביתי ועד עתה זה יותר מחדש ימים לא יכולתי עוד לקחת מועד לכתוב אליך מטעמים וסבות הרבה: ראשית הטרדות הגדולות בעסקי פרנסתי אפפו עלי עד מאד ועלי היה לעשות כפי האפשר סדרים בעניני הרעים שמצאתי בהם עזובה רבה למורת רוחי. והשנית בביאתי לביתי האמנתי להשתקע שם רק זמן מה, כי שני ענינים היו לפני, אשר עליהם המכתי יתודות תקותי להעתיק משכני לאדעסא: האחד הוא משמרת עבודה נכבדה בבית המסחר הגדול, המתנהג ע"י מאהבי היקר הר"ר היילפרין (21) אשר בביתו כליתי כל ימי הקיץ העבר בתענוגים ואשר באהבתו הרבה והיתרה הבטיחני להוציאני מן המצר ולהמציא לי לבית מסחרו עבודה טובה שאוכל לחיות בנחת ולא בצער כאשר עד הנה. והשני הוא ענין מ"ע "קול מבשר" אשר רבים העתירו, עלי דבריהם שאקבל עלי הנהגתו ונבאו לי, כי שכרי מזה יהיה הרבה מאד, שכר מוסרי וגשמי ביחד, ובתקותי זאת אמרתי אחכה עוד מעט, עד אשר אשיג אחד משני הענינים האלה ואז אשמחך בבשורה טובה אודותי, מדעתי היטב כי האהבה שבינינו היא עזה ונאמנה מאד וכל אחד מאתנו מרגיש בצערו ובשמחתו של רעהו בכח המושך הטבעי המדבק את נפשותינו והעומד בפני כל הרוחות הרעות שבאות ונושבות לפעמים להפריד בין הדבקים. כן הדיחה אותי התקוה מיום ליום עד אשר לפני ימים מעטים הלכה לעולמה ככל תקוותי הראשונות שלא האריכו. ימים ונפטרו במיתות משוננות תיכף כשיצאו לעולם. משני הענינים הנזכרים אחד לא נותר. כי זה האיש משה

היילפרין²¹) אשר אמרתי בצלו אחיה נלכד בשחיתות הזמן²²) ועזב את בית מסחרו הנודע וכשל עוזר ונפל עוזר! ואלכסנדר צעדערבוים אמר בלבו לכבוש אותי תחת ידו בתנאים לא טובים לפני ולמשול בכיפה בקול מבשר שלו כאלכסנדר מוקדון והשיבותי לאלכסנדר סענדער זה כי ינוח בשלום על נבלת מכתב עתו הנסרחה וכבודי לקול מבשר לא אתן. הרי לפניך בקצרה כל הקורות אותי בימים האלה. כעת הנני שט שנית בעולם ים וזעף בלי תורן ומשוט ואינני רואה לפני לע"ע שום מקום לבוא שמה אל המנוחה!

כשעיינתי זה לא כביר בעסקך פה, אשר משעת התחלתו ועד עתה אכל את עתותיך ואת בשרך ונגע גם אותי ביסורים ובענויים קשים כמו שידעת, הנה נודעתי חדשות, כי שלא מדעתי נולד סכסוך ופולגתא בינך ובין איזה מיני סרסורים חדשים שאמרו להוציאני מכללם ולקפח שכרי בענין שהייתי מן המסייעים בשעת יציאתו לעולם בגלגול הראשון והסבה הראשונה והמיוחדת ליציאתו לעולם בהגלגול השני בסיועת מאהבנו היקר הר"ר בינשטאָק ולבלתי הכאות את רוחך ואת רוחי. בדברים על אודות מיני הסרסורים האלה הנני כובש את כעסי עליהם ואומר יפה דנת, יפה זכית אותי שלא בפני ואם השעה צריכה לכך שלטובת עסקך תכיר אותם לסרסורים על כרחך, הרי דעתי כדעתך ורוחי נוחה מזה, כי טובת העסק היא בעיני העיקר מפני שבהוויתו ובצאתו אל הפועל קשורה טובת הנאה של העמלים בו. טובת עסקך וטובת הנאתנו מתיחסות זו אל זו כסבה ומסובב. לכן יקירי מעתה אל נא יהיה סכסוך בשבילי. הלכה כמותך וכדברך כן יהי, מוטב ניחד לבבנו אל השגת המטרה הנרצה להוציא לאור עסקך.

ע"י ידידנו הר"ר שור²³) ברכתיך בשבוע העבר ונחמתיך מאבלך על אחיך האדם הגדול. יהי חלקך לעתיד ששון תחת אבל שמחה תחת רוח כהה ולא תוסיף לדאבה כל ימך כחפצך וכחפץ אהבך באמת ובתמים

מוקירך ומכבדך לנצח

[איבערזעצונג]

[זיי מיר געגריסט, מיין ליבער, מיין טייערער!]

פון זינט איך בין צוריקגעקומען אַהיים ביז איצט, שוין אַ כוידעש צייט, האָב איך זיך קיין צייט נישט געקאַנט געפינען דיר צו שרייבן; און דערוף איז געווען אַסאַך סיבעס: ערשטנס, זיינען מיר שטאַרק באַפאַלן די גרויסע שוועריקייטן וועגן מיין פאַרנאַסע און איך האָב געמוזט, ווי ווייט מעגלעך, מאַכן אַרדענונג אין מיינע שלעכטע געשעפטן, וואָס איך האָב זיי, צום פאַרדראָס, געטראַפן שטאַרק פאַרלאָזט. צווייטנס, אַז איך בין געקומען אַהיים, האָב איך געמיינט דאָ צו פאַרבלייבן בלויז אַ קליין שטיקל צייט, וואָרעם איך האָב געהאַט פאַר זיך צוויי זאַכן, וואָס אָף זיי איז געווען געגרינדעט מיין האַפענונג זיך איבערצוציען קיין אַדעס. דאָס ערשטע איז — אַ בעקאַוועדיקע שטעלע אין גרויסן געשעפט באַ מיין געליבטן פריינט האַלפּערין, וואָס באַ אים אין הויז האָב איך אין פאַרגעניגן פאַרבראַכט דעם גאַנצן פאַריקן זור מער, און וואָס, מיט זיין גרויסער ליבשאַפט, האָט ער מיר צוגעזאָגט אַרויסצושלעפן מיך פון דער קלעם און מיר געבן אין זיין געשעפט אַ גוטע שטעלע, אַז איך זאָל קאַנען לעבן אין נאַכעס, נישט אין צאַאַר, ווי ביז איצט.

דאָס צווייטע איז — די מיינע מיט דער צייטונג „קול-מבשר“, וואָס אַסאַך האָבן מיר צוגערעדט, אַז איך זאָל זיך נעמען זי צו פירן, און האָבן מיך פאַרויזערט, אַז איך וועל דערפון אַסאַך האָבן, סיי מאַראַליש, סיי מאַטעריעל.

איבער דערדאָזיקער האַפענונג האָב איך זיך געזאָגט: לאַמיר אַביסל צוואַרטן ביז איך וועל האָבן איינס פון די צוויי זאַכן; דעמלט וועל איך דיך קאַנען דער-פרייען מיט אַ גוטער בסורע וועגן מיר. ווייל איך ווייס וויל, אַז אונדזער ליבשאַפט

איז זייער שטאַרק און געטריי, און יעדער פון אונדז פילט מיט דעם אַנדערנס לייך און פרייד, מיט דער נאַטירלעכער ציִקראַפט, וואָס באַהעפט אונדז און וואָס קאָן אויסשטיין קעגן אַלע בייזע ווינטן, וואָס בלאָזן אָפּטמאַל צו צעשיידן די באַהעפטע. אַזוי האָט מיר די האַפענונג אָפּגעצויגן פון טאָג צו טאָג ביז זי האָט זיך דאָ פאַר עטלעכע טעג געפעלט, אַזוי ווי אַלע פריערדיקע האַפענונגען, וואָס האָבן קיין לאַנגע יאָרן נישט געהאַט און זיינען געשטאַרבן מיט מיסעס מעשונעס באַלד ווי זיי זיינען געבוירן געוואָרן. פון די צוויי דערמאנטע איניאַנים איז קיין איינער נישט געבליבן. וואָרעם מוישע האַלפּערין, וואָס איך האָב געמיינט, אַז פון אים וועל איך געהאַלפּן ווערן, האָט געטראָפּן די שלעכטע צייט און ער האָט פאַרלאָזט זיין באַרימט געשעפט; איז געשטרויכלט געוואָרן דער העלפּער, איז אומגעפאַלן דער געהאַלפּענער! און אַלעקסאַנדער צעדערבוים האָט מיך געוואָלט אַרײַנעמען אין די הענט מיט זייער ניט קיין גוטע באַדינגונגען און זיין דער אַליינהערשער אין זיין „קול מבשר“ אַזוי ווי אַלעקסאַנדער מוקדן. האָב איך געענטפּערט מיין אַלעקסאַנדער—סענדערן, אַז זאָל ער זיך ליגן באַרוט אָף דער פאַרשטונקענער נעוויילע פון זיין צייטונג, און איך וויל זיך מיט דעם „קול מבשר“ נישט אַנקערן. דאָס האָסטו אין קורצן וואָס ס'האַט מיט מיר פּאסירט דיִדאָזיקע צייט. איצט שוויים איך ווידער אין אַ שטורעמדיקן יאַם אָן אַ רודער און אָן אַ זעגל־בוים און איך זע דערווייל נישט קיין שום אָרט, וווּ איך זאָל קאָנען קומען צו זיך.

אַז איך האָב זיך דאָ נישט לאַנג צוגעקוקט צו דיין אייסעק דאָ, וואָס פונעם אָנהייב אָן ביז איצט האָט ער געפרעסן דיך און דיין צייט און האָט דערלאַנגט מיך אויך מיט שווערער פּיין, ווי דו ווייסט,—איז בין איך געוואָר געוואָרן ניס: אָן מיין וויסן איז אַרויסגעשפרונגען אַ סיכסעך און אַ קריג צווישן דיר און צווישן עפעס נייע פאַרמיטלער, וואָס האָבן געוואָלט מיך אַרויסוואַרפן פון קאַמפּאַניע, איך זאָל אָנווערן מיין פאַרדינסט אין דער זאַך, וווּ איך בין געווען איינער פון די העלפּער בעייס זי איז געבוירן געוואָרן אין איר ערשטן גילגל און דער ערשטער, איינציקער אופטוער אין איר צווייטן גילגל, מיט דער הילף פון אונדזער טייערן פריינט בינשטאַק. און קעדיי נישט צו באַטריבן דיין און מיין געמיט מיט רייד וועגן יענע מינים פאַרמיטלער, האַלט איך אײַן מיין צאָרן אָף זיי און איך זאָג: ריכטיק האָסטו זיך פּאנאנדערגעקליבן וועגן מיר הינטער מינע אויגן, און אויב מע דאַרף דאָס, אַז צו־ליב דיין אייסעק זאָלסטו זיי קעגן דיין ווילן אויך האַלטן פאַר פאַרמיטלער, איז האַלט איך אַזוי ווי דו און איך בין צופרידן דערפון, וואָרעם דעריקער איז באַמיר דאָס וויל פון דעם אייסעק, ווייל אָן דעם, אַז דער אייסעק זאָל אויסגעפירט ווערן, איז געווענדט אַ נוצן פאַר אַלע, וואָס טוען באַ אים. דאָס וויל פון דיין אייסעק און אונדזער נוצן געהערן זיך אָן איינס מיטן אַנדערן, אַזוי ווי אַ סיבע און דער סיבע־אופטוער. דעריבער, טייערער מינער, זאָל פון איצט אָן נישט זיין קיין סיכסעך אי־בער מיר. דו ביסט גערעכט און זאָל זיין ווי דו זאָגסט. לאַמיר זיך בעסער האַלטן איינס צו דערלאַנגען דעם געווננטשטן ציל, אויסצופירן דיין אייסעק.

דורך אונדזער פריינט שור האָב איך דיר יענע וואָך געלאָזט גריסן און איך האָב דיך געטרייסט וועגן דיין טרויער אָף דיין ברודער, דעם גרויסן מאַן. זאָל דיר אָף ווייטער באַשערט זיין פרייד אנשטאַט טרויער, סימכע אנשטאַט אַ באַטריבט געמיט, און דו זאָלסט שוין מער קיין טרויער נישט האָבן אַלע דינע יאָרן ווי דו ווינטשסט זיך און ווי עס ווינטשט דיר

דיין עמעסער, אופריכטיקער ליבהאַבער,

וואָס שעצט דיך און אַכט דיך שטענדיק.

[צו דער פרוין]

ברדיטשוב 13 מערץ 1873

טהייערע פעסיו!

דיין בריעף האָב איך ערהאלטען. דוא ביסט אוודאי אין כעס, וואס איך האב דיר ביז איצט נישט געשרייעבן, נאר וואס בין איך שולדיג, אז איך האב נישט געהאט וואָס צו שרייבען. דעם פאָהריגען דינסטאג בין איך געקומען לב"ד²⁴ שטארק מיעד און צובראכען, און האב געטראַפּען גאנץ בערדיטשיב איינגעזונקען אין בלאטע. איין עכטע בערדיטשיבער יודישע בלאטע מיט אַלע ריחות און מיני געשמאקאכצען. עס איז פשוט אוממעגליך געוועזען ארויסצוגעהן אויף דער גאס. ערשט היינטיגן זאנטאג האב איך געמאַכט א פּלאַן וויא אזוי מיינע ביכער זאלען פארטהיילט ווערען, אויב עס וועט געלינגען וועל איך קיין חרטה ניט האבען, וואס איך בין געקומען לב"ד. נאר דערוויילע ווייס איך גארנישט מיט וואָס עס וועט זיך ענדיגען. — לע"ע בריינג איך זעהר גוט צו דיא צייט בייא אונזערע פריינדע מאדאם און הר"ר שעהרייא, מען האָט מיך זעהר ראזבאלעוועט. עטליכע וואָכען, מיינ איך, וועסט דוא אוודאי באדארפען מיט מיר האבען צוטאָן ביז דו וועסט מיך ווידער מאכען פּאַקאַרנע.

למעשה אַז טשיגרניצעוו וועט קומען זאלסט דוא מיט איהם זיך אָפּרעכענען כפי החשבון. ד. ה': זיין קוויטיל האט זיך געענדיגט נאָך פּאַר אַ יאָהרען יוני, בעדארף ער חוץ דעם קרן 127.80 נאָך צאהלען פ"צ פאר דער גאנצער צייט. נעכטען איז בייא מיר געוועזען חנה און רחל, הירש איז אין קיוב. מעגליך ער וועט היינט קומען. די מוטטער איז געזונד דיין מתנה האב איך איר אָפּגעגעבען. געריססע אונז זערע קינדערליך פון קליין ביז גרויס וויא אויך אונזער אמת טהייערען פריינד שור, און אויך קליינבארד. פריידעלע איז נאך ניט ענטבונדען געווארען זי גריסט דיר פריינדליך וויא אויך איהר ווערטהער מאנן הר"ר שעהרייא.

דיין ש"י אַבראַמאָוויץ

[אף דער צווייטער זייט בריוו איז אָנגעשריבן מיט אַבראַמאָוויטשעס האַנט:]

להר"ר ש"י אַבראַמאָוויץ

בזיטאמיר

בבית ר' משה שחור.

ש"ט²⁵ 5 קאַפּ" (חמשה קאַפּ).

[צו י. י. לינעצקי און א. גאָלדפּאַדן, לעמבערג]

זיטאָמיר 28 אָקטאבער 1875

להמוציאים לאור מ"ע „ישראליק"²⁶ שלום וברכה עד עולם!
הנני לשלם לכם בזה תודות על אשר עלה זכרוני לפניכם לטובה לפקדני במ"ע שלכם אשר כפי תקותי תוציאו מתחת ידכם דבר מתוקן להועיל להמון אחב"י. ולמזכרת תודה הנני שולח לכם למנחה את ספרי „זמירות ישראל"²⁷ אשר הוצאתי לאור בימים האלה. מגמתי בספר זה ובשאר ספרים מענין זה, שיודפסו לאחד אחד בהמשך הזמן היא, לטהר תפלות ישראל מסחי ההעתקות המבולבלות שנעשו עליהן עד כה בלשון עברי דייטש, כי

ההעתקות האלה הפעילו לרעה על המון בני עמנו, השחיתו את טעמם וילמדו את בני ישראל לצפצף כעופות ולבטא בפהם דברים זרים ובלתי מובנים. וראשית חכמה היא הטבת טעם של כל אומה, כמו שהוכחתי הענין הזה באריכות בכמה מקומות. והנה למעתיק ענינים שבקדושה כאלה אינו די להעתיק רק לפי הכוונה, אבל הוא צריך לשמור גם את המלות לבאר אותן בפירושו, ולכן תראו ותבינו את הכבדות הגדולה שהיתה לי בהעתקתי זו, כי עלי היה לצאת ידי חובות הרבה: ידי חובת השיר וחובת המשקל וחובת הבאור והפירוש הנכון וכדומה. יהי נא מטובכם להדפיס פעם אחת או איזו פעמים את המודעה שלי הכתובה למטה, את הדבר הזה יבקש מאתכם

מוקירכם ומכבדכם החפץ בהצלחתכם
ש"י אבראמאָוויץ

מודעה. (28)

זה מקרוב יצא לאור ס' זמירות ישראל (שבת/דיגע זמירות) לליל שבת, ליום שבת ולמוצאי שבת בשירים חרוזיים ושקולים בלשון יהודית מדוברת ועם הערות הרבה בלה"ק. למו"ס הקונים סכום רב בבת אחת המקח האחרון הוא שנים עשר קאפ' בעד עקועמפ'. עוד נמצא אצלי למכירה מה שנשאר בידי מן הס', דיא קליאטשע"29) ומט' תולדות הטבע" חב' וחג"30), מי ממו"ס הרוצה לקנותם יפנה אלי וישגם ממני במקח השוה.

ש"י אבראמאָוויץ.

האדרעסע אלי:

Соломонъ Моисеевичъ Абрамовичъ въ г. Житомиръ.

S. I. Abramowicz in Zitomir.

(Russland)

[איבערזעצונג]

[זשיטאָמיר, 28 אָקטיאָבער 1875]

צו די אַרויסגעבער פון דער צייטונג „ישראל"ן

שאַלעם און באַראַכע אָף אייביק!

איך וויל אייך דאָ דאַנקען דערפאַר, וואָס איר האָט זיך אין מיר דערמאנט צום גוטן אופצוזוכן מיך מיט אייער צייטונג, וואָס, ווי איך פאַרהאַף, וועט איר אַרויס-ברענגען אַ רעכטע זאַך צום נוצן פון דער מאַסע אונזערע ברידער יידן. אַלס דאַנק שיק איך אייך אַ מאַטאָנע מיין בוך „זמירות ישראל", וואָס איך האָב אַרויסגעגעבן די לעצטע טעג. מיין צוועק איז מיט דעמדאָזיקן בוך און מיט אַנדערע ביכער פון דעם מין, וואָס וועלן מיט דער צייט געדרוקט זיין, צו רייניקן יידישע געבעטן פון דער מיעסקייט פון די צעדרייטע איבערזעצונגען, וואָס מע האָט געמאַכט ביז איצט אָף איורע-טייטש. וואָרעם דידאָזיקע איבערזעצונגען האָבן שלעכט געווירקט אָף אונדזער פּאָלקסמאַסע, האָבן פאַרדאַרבן איר געשמאַק און האָבן געלערנט יידן צו פישטשען אַזוי ווי אויפעס און אַרויסצוברענגען מיט זייער מויל מעשוונדיקע אומ-פאַרשטענדלעכע ווערטער. צום אַלעם ערשטן דאַרף מען פאַרבעסערן דעם געשמאַק באַ אַ פּאָלק, אַזוי ווי איך האָב דאָס געוויזן אויספירלעך אין אייניקע ערטער. דער איבערזעצער פון הייליקע זאַכן קאָן זיך נישט צופרידנשטעלן מיט איבערזעצן בלוז לויט דעם געדאַנק נאָך, — ער מוז זיין געהיט מיט די ווערטער אויך, דערקלערן זיי

לויט זייער טייטש נאך. איר וועט דעריבער זען און פארשטיין די גרויסע שווערקייט, וואָס איך האָב געהאַט באַ דערדאָזיקער איבערזעצונג. איך האָב געמוזט יוצע זיין קעגן אַסאַך זאַכן: קעגן דעם שיר, קעגן דעם מעטער, קעגן דער ריכטיקער דער-קלערונג און פאַרטייטשונג און דעסגלייכן.

זייט אַזוי גוט און דרוקט אָפּ איין מאָל אַדער עטלעכע מאָל מיין אַנאַנס, וואָס שטייט דאָ אונטן. דאָס בעט באַ אייך

אייער אַכטער און שעצער, וואָס ווינטשט אייך גליק

ש"י אַבראַמאָוויטש

ב א ק א נ ט מ א כ ו נ ג

דאָ נישט לאַנג איז אַרויס אַ בוך „זמירות ישראל“ (שבת'דיקע זמירות) אָף פרייטיק צונאַכטס, אָף שאַבעס און מאַצע-שאַבעס אין געגראַמטע, געמאַסטענע פּערזן אָף יידיש, מיט אַסאַך באַמערקונגען אָף לאַשן-קוידעש. פאַר בוכהענדלער, וואָס קויפּן פאַראַמאָל אַ גרויסע צאָל, איז דער לעצטער פרייז צוועלף קאָפּ. דער עקזעמפּליאַר. איך האָב נאָך צו פאַרקויפּן אַ רעשט פון די ביכער „דיא קליאַטשע“, „תולדות הטבע“, טייל 2 און 3. ווער פון בוכהענדלער ס'וויל דאָס קויפּן, זאָל זיך ווענדן צו מיר, וועט ער דאָס קריגן אין גלייכן געלט.

ש"י אַבראַמאָוויטש

מיין אַדרעס:

Соломон Моисеевич Абрамович в г. Житомир

S. I. Abramowicz in Zitomir

[(Russland).]

17.

[צו י. י. לינעצקי, לעמבערג³¹]

זיטאָמיר, 10 נאָוועמבער 1875

ידיד נכבד !

נערתתי לבקשתך והנני שולח לך בזה מאמר אחד³²). אף אמנם קשה היה עלי הדבר הזה במאד מאד, מפני שטרדותי בימים האלה הרבה מאד ועבודות שונות עמוסות עלי שלא אוכל להתפטר מהן. הנני מצפה כעת לראות מה תתן לי בעד מאמרי זה ואיזה משכרת תקצוב לי על להבא. אם משכורתי תהיה באמת שלמה מאתך כאשר כתבת לי, אז אקדיש עתותי לך וידי תכון עם מכתבי-עתך. סלח נא אם אומר כי צחוק עשית לי באמרך: כי „לפי ראות עיניך מאמרי הראשון אליך תדע לקצוב שכרי על להבא“ הכי לא נודעתי בה"ש בעולם לכל אהב"י במאמרי ובספרי הרבים? וחוף לזה איך תוכל לדעת לקצוב שכרי ממאמר אחד. הכי כל מאמרי יהיו שווים בענין אחד ובסגנון אחד? אם אך ידעת את פעלי בספרות העברית, עליך לבטוח בי ולהאמין, כי בטח אדע מה לכתוב ומה טוב לפני בני עמנו. — ואשנה להגיד לך, כי מצפה אנכי לראות מה תתן לי בעד מאמרי זה ואבקשך לשלוח לי משכורתי חיש מהרה. ואם תהיה נאמן בהבטחתך וקיים במאמרך, אז תקבל ממני מאמרים טובים ומועילים ו„ישראלים“ יעשה חיל.

בהזרה חמורה כפולה ומכופלת אזהירך לבלתי תשנה את האַרטהאגראַפּהיע ואפילו קוצו של יו"ד במאמרי זה³³). ואם תעבור על האזהרה הזאת אז טוב טוב כי תשלח לי את מאמרי חזרה ונפור את ברית ההתקשרות עוד בראשיתה. והאזהרה הזאת תהיה לפניך כן במאמרי הזה וכן במאמרי הבאים.

ידיך ומכבדך

ש"י אבראמאווין

המאמר הזה יהיה במ"ע "ישראל"יק", "פּערעדאָוואַיאַ סטאַטיאַ" ⁽⁸⁴⁾

[איבערזעצונג]

[זשיטאָמיר, 10 נאָוועמבער 1875]

געשעצטער פריינט!

איך טו צוליב דיין ביט און שיק דיר דאָ אַן אַרטיקל, כאָטש דאָס איז מיר זייער שווער אָנגעקומען, ווייל איך בין דיִדאָזיקע צייט שטאַרק פּאַרטאָן און איך האָב אַף זיך פּאַרשיידענע אַרבעטן, וואָס איך קאָן זיך פון זיי נישט פריי מאַכן. איך קוק איצט אַרויס, וואָס וועסטו מיר געבן פאַר דעמדאָזיקן אַרטיקל מיינעם און וואָס פאַר אַ האַנאָראַר וועסטו מיר באַשטימען אַף ווייטער. אויב דו וועסט מיר בעעמעס צאָלן ווי ס'דאַרף צו זיין, אזוי ווי דו האָסט מיר געשריבן, וועל איך דיר אָפּגעבן מיין צייט און איך וועל האַלטן מיט דיין צייטונג. האָב מיר קיין פּאַריבל נישט, וואָס איך וועל זאָגן, אַז ס'זעט מיר אויס לעכערלעך, ווען דו זאָגסט, אַז דו וועסט זען מיין ערשט אַרטיקל וועסטו וויסן וואָס מיר צו צאָלן אַף ווייטער. צי קען מען דען מיך נישט, דאַנקען גאָט, אומעטום באַ יידן מיט מיינע פיל אַרטיקלען און ביכער? און כּוּצדעם, ווי אזוי וועסטו קענען פון איין אַרטיקל פּעסטשטעלן מיין האַנאָראַר? צי דען וועלן מיינע אַרטיקלען זיין אַלע גלייך לויט דער טעמע און פּאַרס? אויב דו קענסט נאָר מיינע אופטוען אין דער העברעיִשער ליטעראַטור, — איז קאַנסטו זיך אַף מיר פּאַרלאָזן, אַז איך ווייס, וואָס צו שרייבן און וואָס איז נוצלעך אונדזער פּאַלק. איך זאָג דיר נאָכאַמאָל, אַז איך קוק אַרויס, וואָס וועסטו מיר געבן פאַר דעם איצטיקן אַרטיקל, און איך בעט דיך מיר אָפּשיקן מיין האַנאָראַר ווי צומיכסטן. אויב דו וועסט האַלטן וואַרט, וועסטו קריגן באַ מיר גוטע, נוצלעכע אַרטיקלען, און "ישראל" וועט האָבן דערפּאַלג.

איך פּאַרזאָג דיר און פּאַרזאָג דיר, דו זאָלסט נישט ענדערן די אַרטאָגראַפּיע אין מיין איצטיקן אַרטיקל, אפּילע נישט דאָס מינדסטע. אויב דו וועסט נישט אויס־פּאַלגן דיִדאָזיקע וואַרענונג, איז שיק מיר בעסער אָפּ מיין אַרטיקל צוריק, און אויס מיט אונדזער פּאַרבאַנד גאָר אין אָנהייב. דיִדאָזיקע וואַרענונג זאָלסטו אינזינען האָבן סײַ באַ מיין איצטיקן אַרטיקל, סײַ באַ די קומענדיקע אַרטיקלען.

דיין פריינט און שעצער

ש"י אבראמאָוויטש

דאָסדאָזיקע אַרטיקל זאָל זיין אין "ישראל"יק אַ פּערעדאָוואַיאַ סטאַטיאַ" [לייט־אַרטיקל].

[צו מ. ס. ברעגנשטיין, אָסטראָזשסק, נאַוואַגראַד-וואַלינער קרייז, וואַלינער גוב. [35]

זיטאָמיר 30 אויגוסט 1879

מאהבי היקר!

הא לך תודתי מקירות לבי על מכתבך היקר מן 9 ח"ב³⁶), אשר בו הראיתני לדעת כמה עזה אהבתך לי. שמתני כחותם על לבך, כחותם על זרועך³⁷) והזכרתני אל ידינו בינשטאָק אודות הענין הידוע. לע"ע לא נעשה בענין זה דבר. אני הייתי חולה ומטעם זה לא השיבותיך על מכתבך עד כה והיום הזה ירדתי מעל משכבי ותהי ראשית מלאכתי לכתוב לך יקירי. בעוד ימים אחדים אסע איה"ש לפ"ב³⁸) על זמן מה וגם ידינו בינשטאָק מהעתד לנסוע שמה, ומפ"ב אכתוב לך מה שיוגמר בדעת ידינו אודות ענין באראנאוויקי ובטוח אנוכי כי לא תשכחני ותתאמץ [ ]³⁹) בכל יכלתך להוציאני ממבוכתי. את לוח הסוחרים⁴⁰) שלחתי לך עוד בטרם קבלתי מכתבך ובטח הגיע לידך זה כבר. סלח לי יקירי אם דברי לעו ומעטים, כי עוד לא שבתי לאיתני והנני כותב בכבודות.

ואתה שלום וביתך שלום וחיית ורביית ותשכיל

בכל דרכיך כחפצך וכחפץ אהבך בכל לב מוקירך ומכבדך

שי אבראמאוויץ

[איבערזעצונג]

זשיטאָמיר, 30 אווגוסט 1879

מיין טייערער פריינט!

איך דאַנק דיר פון טיפן האַרץ פאַר דיין טייערן בריוו פונעם 9-טן היינטיקן כוידעש. דו האָסט מיך געזעצט אַזוי ווי אַ זיגל אָף דיין האַרצן, אַזוי ווי אַ זיגל אָף דיין אָרעם און האָסט מיך דערמאנט צו אונדזער גוטן פריינט בינשטאָק וועגן דער געוויסער זאַך. דערווייל איז אין דער זאַך נישט געטון גאַרנישט. איך בין געווען קראַנק; דעריבער האָב איך דיר ביז איצט נישט געענטפערט אָף דיין בריוו, היינט בין איך אַראָפּ פון קראַנקבעט, איז מיין ערשטע אַרבעט געווען דיר צו שרייבן, מיין טייערער. אין עטלעכע טאָג אַרום פאַר איך אימירטשעהאַשעם קיין פע-טערבורג אָף אַ געוויסער צייט; אונדזער פריינט בינשטאָק קלייבט זיך אויך צו פאַרן אַהין. פון פעטערבורג וועל איך דיר שרייבן, וואָס וועלן אונדזערע גוטע פריינט באַ-שליסן וועגן באַראַנאווקער איניען. איך בין זיכער, אַז דו וועסט מיך נישט פאַרגעסן און דו וועסט זיך באַמיען ווי ווייט דו וועסט קענען אַרויסצונעמען מיך פון מיין פאַרלעגנהייט. דעם „לוח הסוחרים" האָב איך דיר געשיקט נאָך איידער איך האָב געקריגן דיין בריוו; זיכער האָסטו אים שוין לאַנג געקריגן. האָב אָף מיר קיין פאַרבייל נישט, מיין טייערער, אויב מיינע רייד זיינען פאַרפלאַנטערט און ווייניק, וואָ-רעם איך בין נאָך נישט געקומען צו די קרעפטן און ס'איז מיר שווער צו שרייבן. זיי מיר געגריסט דו און דיין הויזגעזינד, זאָלסט לעבן און ס'זאָל דיר גוט זיין אָף אַלע דיינע וועגן אַזוי ווי דו ווינשט זיך און אַזוי ווי עס ווינשט דיר דער וואָס האַלט דיר טייער און שאַצט דיר

שי אַבראַמאוויטשן.

געעהרטער הערר ספעקטאר!

אויף אייער יודישען בריף פון דעם 4 יוני ענטפער איך אצינד אויך יודיש.
 דאָס וואָס איך האלט אין דער סברא, אז דאָס בעסטע און איינציגע מיטעל זיך אויס-
 צוריידען מיט אונזער פאלק יודען דא אין רוסלאנד קלאהר צו מאכען זיין מיט זייער לאגע
 און דערקלעהרען אלסדינג וואס פאר זיין אין תכלית אריין גוט און ניטצליך איז נאר
 טאקי זייער אייגען לשון אויף וועלכס זיין ריידען—דאס זאגען דאכט זיך גאנץ גענוג פאר
 מיר מיינע ספרים, וואס איך האב נאך מיט א צוואנציג יאהר צוריק ארויסגעגעבען אין
 דער יודישער שפראכע אונט) פארשפאר אצינד איבער דעם א ים צוברייען. וואס אבער
 אי יודישע גאזעטע אנבעלאנגט מוז איך אייך זאגען, אז איך טראג מיך שוין ארום מיט
 דעם געדאנק מכה וכמה שנים, זעהר פיל גרויסע בכבודיגע לייט, אויך מענשען פון דעם
 געמיינעם עולם, האבען פונם גאנצען הארץ געווינשען, אויך געטאן וואס נאר מעגליך איך
 זאל אזא גאזעטע ארויסגעבען⁴², נאר מעשה שטן איז נישט בעשעהרט געווען די זאך
 אויסצופיהרען. טעמים און שטנס זענין דא זעהר א סך, וואס איך וויל אצינד פון זיי נישט
 ריידען. גאר אין דער לעצטער צייט, מוזט איהר וויסען, האב איך אין איינעם מיט מייין פריינד
 ה' לעוו בינשטאק אין זיטאמיר, זיך ווידער אויף-דאס-נייא גענומען וועגען א יודישער גאזעטע
 און איינער פון דיא גאַנץ גרויסע לייט (נישט מאח"ב⁴³) האט מבטיח געווען אין דער זאך
 צו טאן, נאר מיר ביידע זענען בעשעפטיגטע מענשען איטליכער פון אונז פארנומען מיט
 זיינס און דיא איז דערווייל געבליבען ווייטער היינגען.

דערפון, וואס איך האב ביז אהער אייך געזאגט, קענט איהר ארויסזעהן, אז מיט דעם
 פלאן אייערען ארויסצוגעבען א יודישע גאזעטע אין איך בכלל פונם גאנצען הארץ מסכים.
 ס'איז אבער שטארק נייטיג בעקאנט צו ווערען מיט דיא פרטים מיט איטליכער זאך בעזונ-
 דער, וואס צו דער גאזעטע, צו איהר לייב און לעבען און צו איהר נשמה איז נוגע אונ-
 דעם, אז איהר און דער געוויסער מאן פון וועלכען איהר רעדט בסוד אין אייער בריף וועט
 מיך קלאהר מאכען גאנץ ריין וועגען דער ריכטונג פון דער גאזעטע וועגען איהרע מיטעל
 אין דער ערשטער צייט אויך וועגען אייך אליין הי"ר ספעקטאר, מיט וועלכען איך האב ביז
 אהער די עהרע נישט געהאט פערזענליך בעקאנט צוויין און וועל דארפען מיט איהם זיך
 משדך זיין, נאכדעם זאג איך אז דאס אלסדינג וועט בפירוש דערקלעהרט און אַרומגערעדט
 ווערען, וויא אין אזא וויכטיגען ענין געהר צו זיין, איז אוודאי א האפנונג אז די זאך זאל
 למזל צושטאנד קומען און אונזער זיווג זאל עולה יפה זיין.

דאס האט איהר אייך דערווייל מייין תשובה אויף אייער בריף, און ווייטער אז איך וועל
 מקבל זיין פון דעם געוויסען מאן און פון אייך א בריף וועלען מיר איה"ש מעהר שמיעסן
 מכה דעם ענין אין תוך אריין⁴⁴.

בלייבט מיר רעכט געזונט און שטארק.

* דאָס וואָרט „איך“ איז ארויסגעמעקט.

[צו הערמאן באראץ קיעוון⁴⁵].

אדעססא 21 פעברואר 1883.

ידידי מנעורי ואהבי היקר!

לבקשת מכבדי ומוקירי את חברי בלשון יהודית המדוברת נעתרתי להדפיס מחדש את כל ספרי בשפה הזאת, אשר כבר ספו תמו ואין להשיגם אפילו במחיר יקר. ובקרבי אל המלאכה הכבדה הזאת הנה החלה רוח ה' לפעמי עתה לעת זקנתי כבראשונה וחברתי ספור חדש בשם „פישקע דער קרומער“, אשר בו אפתח את הוצאת-ספרי החדשה. את פישקע זה, בן-זקונים הנני שולח היום לבקרת אליך ידיד יקר! זכור נא לפישקע ברית אהבתנו בימים הראשונים. שים עיניך עליו לטובה והשיבהו נא לי בשלום במהרה. — אולי יש לקיים דינים ידועים בענין מסירת הספר לבית-הבקרת, כמו לעשות שליח להולכה וכדומה תודיעני נא מהרה במכתבך ואמהר לעשות את כל המוטל עלי. אבל לבי אומר, כי בטובך הגדול תקל מעלי כל המשא הזה ואת הראוי לעשות תעשה בעצמך למעני. בנך היקר הגיד לי בשמך, כי רוחך טובה עלי ונכון אתה לעשות חפצי תמיד בלב שלם ובנפש חפצה, ועל זה אודך מקירות לבי.

ידידנו מ' מרגליות⁴⁶ דורש שלומך, וזה הדבר אשר יבקש מאתך על ידי. הנה הוא אומר להדפיס בקרוב את שני החלקים האחרונים מספרי המנוח י' ראבינאוויץ⁴⁷ עם תולדות חייו, ולמלאכתו זו נחוץ לו מכתבו של ראבינאוויץ אליך, אשר בו יש דברים של טעם נגד האשמה של הסופר לעוואנדא באחד מגליוני מה"ע „День“⁴⁸ כי ראבינאוויץ התמרמר לעת זקנה לסופרי עמנו הצעירים בספרת הרוסית ולא חזק את רוחם כבימים הראשונים⁴⁹. על-כן שואל מרגליות מאתך כי תשלח לו המכתב הנ"ל עם גלוי דעתך מה להדפיס ממנו ומה להסתיר. ואם אולי לא תשא פניו לדבר הזה, אז בעל-כרחו ישתפק רק בהערה זו להקוראים, כי אצלך נמצא מכתב מה"ר ראבינאוויץ, שיש בו תשובה משפכת לאשמת הסופר לעוואנדא נגד ראבינאוויץ. — השיבני נא מהרה על מכתבי זה, כי לתשובתך נצפה אני ומרגליות בכליון עינים⁵⁰. בברכי בשלום אותך ואת רעיתך וכב"ב אשר בזה אהבך ומוקירך כאז כעתה.

ש"י אבראמאוויץ

האדרעסע שלי:

Завѣдывающий Одесской Талмуд-торой Базарная ул. д. Черепенникова

[איבערזעצונג]

[אדעס, 21 פעווראל 1888.

מיין יוגנט-פריינט און מיין טייערער ליבהאָבער!

צוליב דער ביט פון מיינע שעצער און די פאַררער פון מיינע ווערק אָף יידיש האָב איך מאַסקים געווען איבערצורוקן פון סניי אלע מיינע ביכער אָף דערדאָזיקער שפראַך, וואָס זיינען שוין לאַנג נישט געבליבן און מע קען זיי נישט קריגן אָפילע פאַר קיין גרויס געלט. אז איך האָב זיך גענומען פאַר דערדאָזיקער שווערער אַרבעט, האָט זיך אין מיר דער גייסט ווידער אָנגעהויבן צו דערוועקן איצט אָף דער עלטער, אזוי ווי אמאָל, און איך האָב פאַרפאַסט א נייע דערציילונג מיט דעם נאָמען „פישקע דער קרומער“, וואָס דערמיט הייב איך אָן די נייע אופלאַגע פון מיינע ביכער.

דעמדאָזיקן פּישקען, דעם מיוזניק, שיק איך דיר היינט צו צענזורירן, מיין טייערער פריינט! דערמאן זיך, און זאָל פּישקען ביישטיין דער בונד פון אונדזער אמאָליקער ליבשאַפט. קוק זיך אום אָף אים צום גוטן און קער אים מיר אום גאַנץ אינגיכן. עפּשער דאַרף מען אָפּטון געוויסע פּאַרמעלקייטן באַם איבערגעבן א בוך אין צענזור, אַשטייגער, עמעצער זאָל אים ספּעציעל איבערגעבן [אין דער צענזור] אין דעסגלייכן, איז גיב מיר גיך צו וויסן, וועל איך זיך אַיילן צו טון, וואָס מע דאַרף. אָבער דאָס האַרץ זאָגט מיר, אַז, מיט דיין גרויס גוטסקייט, וועסטו אַראָפּנעמען פון מיר די גאַנצע לאַסט, און דאָס, וואָס מע דאַרף טון, וועסטו פון מיינעטוועגן אַליין טון. דיין ליבער זון האָט מיר געזאָגט אין דיין נאָמען, אַז דו ביסט גוט צו מיר און דו ביסט שטענדיק גרייט מיר צוליב טון מיטן גאַנצן האַרצן, גערן. איך דאנק דיר דערפאַר פון טיפּסטן האַרצן.

אונדזער פריינט מ. מאַרגוליס לאָזט דיר גריסן און בעט דיך דורך מיר אַזאַ זאַך: ער רעכנט אינגיכן צו דרוקן די לעצטע צוויי טייל פונעם פאַרשטאַרבענעם י. ראָ-בינאַוויטשעס ווערק מיט זיין ביאָגראַפיע. פאַר דערדאָזיקער ארבעט באדאַרף ער האָבן ראַבינאַוויטשעס א בריוו צו דיר, ווו ער ענטפערט ריכטיק אָפּ אָף דעם שריי-בער לעוואַנדעס באַשולדיקונג אין דער צייטונג „День“, אַז ראַבינאַוויטש איז אָף דער עלטער געווען שלעכט צו אונדזערע יונגע רוסיש-יידישע שרייבער און ער האָט זיי נישט געשטאַרקט אזוי ווי די ערשטע יאָרן. מאַרגוליס בעט דיך דעריבער דו זאָלסט אים צושיקן דעמדאָזיקן בריוו מיט דיין מיינונג, וואָס זאָל מען פון דעם בריוו דרוקן און וואָס דורכלאָזן. אויב דו וועסט דאָס אים נישט צוליב טון, וועט ער זיך מוזן צופרידנשטעלן בלויז מיט א באַמערקונג פאַר די ליינער, אַז באַ דיר איז פאַראַן ראַבינאַוויטשעס אַ בריוו מיט א גענוגנדיקן ענטפער אָף לעוואַנדעס באַשול-דיקונג קעגן ראַבינאַוויטשן.—ענטפער מיר גיך אָף מיינ איצט'קן בריוו, וואָרעם איך און מאַרגוליס קוקן אָף אים שטאַרק ארויס. איך לאָז גריסן דיר און דיין פרוי און דיין הויזגעזינד און פארבלייב דיין ליבהאַבער און דיין שעצער איצט ווי אַמאָל ש"י אבראמאָוויטש

מיין אדרעס:

Заведывающий Одесской Талмуд-торой,
Базарная ул., д. Черепенникова.

21.

[צו שאַלעם-אַלייכעמען, קיעוו]

אדעססא 20 מערץ 1888

„שלום עליכם“ עליכם שלום!

אייערע ביידע בריף, פונם 3 און פונם 18 מערץ⁵¹, האָב איך מקבל געווען. ווען איהר זאָלט וויסען, וויא אזוי שטאַרק איך בין בעשעפטיגט בייא מיר אין דער שולע⁵², אויך אין היימישע און אין כלל-זאַכען; וויא אזוי אונזערע יודישע מחברים פון גאַזעטען און זשור-נאַלען מאכען מיר קראַנק דעם קאָפּ מיט זייערע בקשות אלץ אין איין קול: שרייב, שרייב! זאָגען דערבייא צו גילדענע בערג און בלייבען דערנאָך ליגנער; וויא אזוי מיאוס איך האָב מיך שוין אין מיינ לעבען פיל מאָל פון אַזעלכע אָפּגענאַרט, זיך שטאַרק אָפּגעבריהט, און גאָר חוץ דיא אַלע זאַכען, וויא אזוי שלאָף, צובראַכען איך בין, נישט פאַר אייך געדאכט,

וויפיל געזונט מיך קאָסט עפּיס אָנצושרייבען, אַז איך שרייב איבער מיין אומגליקליך פּאָלק טריפט מיר דערביי דאָס בלוט, לאַך איך קלאַמפּערשט, איז דאָס אַ ביטער געלעכטער מיט גרינע ווערעם, בייא איטלעכען מאַך מיט דער פּען ווערד מיר אַ לאַך אין האַרצען אונ שרייבענדיג מיט אַ ברען, ברען איך טאַקי דערווייל אַליין און געה ביסליכווייס אויס ווי אַ לעכט — ווען איהר זאָלט וויסען, זאָג איך, דאָס אַלסדינג, וואָלט איהר זיך נישט געוואונדערט און קיין פּאַראַיבעל נישט געהאַט אויף מיר, וואָס איך האָב מיך נישט וויסענדיג געמאַכט, אייך צוענטפּערען אויף אייער ערשטען בריף⁶³).

אַצינד מיין ליבער ר' „שלום עליכם“ נאָך דעם וואָס איהר שרייבט מיר אין אייער צווייטען בריף און וואָס מיין זעהר געשעצטער אַלטער פריינד הר"ר באַראַץ⁶⁴ שרייבט מיר וועגען אייך, קען איך אייך נישט אָפּזאָגען אין גיב אייך מיין וואָרט, וויא ווייט נאָר מעגליך, צודינען אייך מיט דער פּען, נאָר ענטפּערען מוזט איהר מיר פריהער גאַנץ ריין און שאַרף אויף ריא דאזיגע זאכען: (1) ווי הייסט אייער זשורנאַל⁶⁵ און וואס איז דיא פּראָגראַמאַ זיינע? (2) ווען הויבט איהר אָן איהם למול אַרויסצוגעבען? (3) וויפיל דיינקט איהר זאָל איך בייא אייך האָבען פאַר מיין שרייבען, פאַר מיין אַריינטרעטען מיט אַ פּוס אין אייער זשורנאַל? דען איהר מוזט וויסען, אַז איך בין אַ גרויסער, גרויסער יקרן, בייא מיר איז אַזוי: אָדער גאַרנישט, אָדער גאַר אַ סך, טאַקי וואָס אַ סך הייסט, אַנדערש לוינט מיר נישט זיך אפרייסען פון מינע געשעפטען און פון מיין אייגענער ארבייט פאַר מיר אַליין. ווען איהר ווילט, איך זאל מיך ערענסט נעהמען צו אייער זשורנאַל און אַרבייטען וויא עס געהער צוויין, מוזט איהר מיר געבען חשק און מיך גוט בעלוינען. אויך בעדאַרפט איהר וויסען, אַז איך האָב בדעה אַליין, אין איינעם מיט מינע פריינד, געלעהרנטע מענשען, ארויסצוגעבען אַ זשורנאַל און ווען איך וועל אַרבייטען פאַר אייך מוז איך מיך פון מיין זשורנאַל אָפּזאָגען. פּישקע⁶⁶ מינער האַלט לערך 10 בויגען דרוקפאַפּיר. נאָך יום טוב אי"ה שטראַכט איך איהם אנהויבען צו דרוקען. —

דאָס האט איהר אייך א קלאַהרע תשובה אויף אייערע ביידע בריף. בעטראַכט אייך אונ ענטפּערט מיר באַלד, בכדי איך זאָל וויסען וואָס צו טאן. זיינט מיר געזונט און האָט אַ גוטען יום-טוב!

ידידכם דו"ש שי אַבראַמאָוויץ.

22.

[צו דעמזעלבן]

אדעססא 27 מערץ 1888

שלום עליכם אייניקעל!

איך וועל אייך דאָ קיין ים נישט ברייען און אייך ענטפּערען בקיצור אויף אייער לעצטען בריף פונם 23 מערץ⁶⁷. אין גלות ביי אונזערע אידישע רעדאַקטערס, וויא אַלע אַנדערע „אַרעמע מחברים“, בין איך, געלויבט איז זיין ליבער נאָמען, קיינמאָד נישט געווען. נישט איך אין זייא האָב מיך אָנגעשלאָגען, נאָר זייא אין מיר. פון געלד איז קיינמאָל די ריידע נישט געווען. נעהם וויפיל דו ווילסט און שרייב. נאָר איך האָב זייא תמיד געוויכען ווי איין עפּוש און נישט געוואָלט שמעקען צו זייא דאָרט... דאָרט אין דיא בלעטליך⁶⁸ זייערע, וואו מענשען מאַכען זיך נאַריש, דראַפּען זיך אויף דיא גלייכע ווענט, מאַכען הוויח, בעבען מיטטעהנס-געוואָנט, אַזש דיא גרינע גאַל קעהרט זיך איבער. פּע, לאַמיר בעדער פון זייא מעהר נישט ריידען. דער אייניקעל פאַרשאַרט אויסצולייזען דעם זיידען זיינעם פונם יודישען גלות, אין וועלכען ער איז קיינמאָל נישט געווען.

פאַר אַרטיקלען אָנשרייבען, אַז איהר ביט צוואַנציג גראַשען פון דער שורה⁶⁰, זענט איהר אפשר טאַקי אַביסיל גערעכט, הגם אייער שורה איז לאַנג וויא דער יודישער גלוז, אבער פאר מענדעליס דערצעהלונגען, אז איהר זאָגט אזוינס, האט איהר, נעמט נישט פאַר אומגוט, אַ גרויסען טעות. פאַר אַ דערצעהלונג פון אַ געוויסען מחבר, אַזוי איז שוין אַר מעטום אין דער וועלט אָנגענומען געווארען, צאהלט מען אין טאָג אריין לויט דער ווערטת נאָך, נישט צומעסטען עס אויף דער שורה. עפיס אַ קאָטאָועס אַנצושרייבען אַ דערצעהלונג — אַ בילד פונם לעבען, וואס איטליכער שטריך בעדאַרף זיין בערעכענט און קאָסט גענוג מיה, שווייס און בלוט! — נאָר האלטענדיג אפילו אין דער סכרא, אז איהר בעשטעהט דאַרויף אויך אונ שטעלט זיך פיין, וויא אַ שיינער, רייכער מחותן, מילא בין איך דאך ערשט פאַרטיג מיט איין צד, היינט בעדאַרף מען דאך עפיס נאך איבערשמיעסען מיט דעם אַנדערען צד אויך, מיט מיין ר' מענדעלין אַליין⁶⁰. ר' מענדעלי מיינער איז נע- ביך אַביסיל לאַעליכס'דיג, שטאַרק פאַרטראַגען שטענדיג אין זיינע געשעפטען און ביז וואַנען איך וועל איהם איינבעטען, זיך אַנידערצוועטצען מיט דער פען ביים טיש און זיך פאַרטיפען אין שרייבען, וועל איך גישקשה גענוג האַבען צוטאָן. לאָזט־זשע זיך דינען, מיין ליבהאַרציגער אייניקעל, און שיינקט מיר אַ ביסעל צייט. איך מיין דערמיט נישט חלילה זיך פון אייערע הענט אויסצורעדען, זאָגט נאָר, איך בעט אייך, וואו האַט איהר געזעהען יודען זאָלען האַנדלען אָהן טערמינען? דער יוד נעביך פאַרקויפט דאָך געוועהנטליך סחורה, איידער זי איז נאָך אויף דער וועלט דאָ און רעדט, טהוט אַ שידוך, איידער דאָס קינד איז נאָך געבוירען געוואָרען. זאָגט נאָר, ר' יוד, וויא אזוי געהט עס בייא אייך דאָרט אין דעם צוקער־האַנדעל?... מיין ר' מענדעלי זאָגט, אַז ער איז אזוי בעגלויבט וויא דער איבער־אַ־אַהריגער זומער מיט דיא איבער־אַ־אַהריגע ביריקעס⁶¹.

דאַכט זיך, איך האָב שוין אַלסדינג אָפגעזאָגט און „שמיעסין ווידער פאַרקעהרט“ נאָך אַ לאַנגען ברייטען שמיעס, ווי דער שטייגער איז פון יודען, דאָס קען איך נישט. טאָ זייט זשע מיר געזונט און האָט אייך אַ גוטען תמיד!

אייער גוטער פריינד ש״י אַבראַמאָוויץ

23.

[צו דעמוזעלבן]

אדעסא 15 אפריל 1888

אַ גאט העלף הייסער, פאַרשייטער אייניקעל!

איהר פאַרוואַרפט מיך מיט בריף, אלץ אין [אייין] אָטהעם: שרייב, שרייב! און מאַכט זיך נישט וויסענדיג דאָס וואָס איך האב אייך איינמאל פאר אלע מאל געזאגט, אַז פאַר אַ ספור־המעשה קען מענדעלי קיין 10 קאפ' פאר א שורה נישט געהמען, איטליכער ספור קאסט איהם געזונט און לעבען. עס וועט זיין א חסד, אז ער וועט געהמען צוואנציג קאפ' פון דער שורה. מען האָט שוין געפריווט צאהלען מענדעלין מעהר דערפון אויך. זעהט, זייט מוחל וואָס הערר סאקאלאוו שרייבט מיר (ר"ח אייר תרמ"ח): חוסה נא על כבוד החלק הספורי בהאסיף ותן לי מן המוכן אתך או הכינה בעדי ושיתה עלי כפר ככל אשר תאוו נפשך, אך אל תטרוף תפלת הקצרה הזאת בפני⁶². איהר זאלט וויסען וויא אונזערע המו"ל פארוואַרפען מיך היינט מיט בקשות, פאַר זייא עפיס צושרייבען און זאָגען מיר צו הרים־ובגעות, וואלט איהר נישט געטענהט. — מיילא דערפון האָט מען מעהר נישט צו ריידען... וואס טהוט מען בעסער, וואָס איך בין אַצינד פארט עפיס נישט געזונט און דאָק־טוירים האבען מיר פארזאגט, נישט צו זיטצען שפעט בייא דער נאכט און שרייבען? איך

שרייב דיא לעצטע צייט זעהר געשמאק, אויב נאר דער קאפ וועט מיר זיין פרייא, וועט איהר, דאכט זיך, אין א קורצער צייט ארום בעקומען פון מיר א ספור המעשה מיט איין „אמר מענדעלי“ וואס וועט אנמאכען א שטיקעל רעש צווישען אונזערע יודעליך⁶³. לאמיך נאך זיין געזונט. היינטיגען טאג פיהל איך מיך זעהר שוואך, קוים קוים וואס איך שרייב אייך דעם דאזיגען בריף.—מיין „פישקע דער קרומער“ האט זיך למזל שוין אנגעהויבען צודרוקען. דעריבער, פארשטעהט איהר דאך אליין, אז אייער בקשה איז אוממעגליך צו דערפילען. האט אביסיל צייט, וועט איהר בעקומען פון מיר איין עקזעמפליאר. מענדעלי דאנקט אייך פאר אייער גוטען ווילען, אריינצושיקען איהם געלד. נאך זיין חשבון מענט איהר דערווייל לכל הפחות שיקען דרייא הונדערט רובעל. עס וועט איה״ש זיין רעכט. מענדעלי וועט שמירען דיא רעדער פון זיין ביידיל, איינשפאנען דאס פערדיל און פא-ה-ר ען.— צו מיר אין שטוב קומען נישט קיין דאנאסשטיקעס, זאָגטערס, נאך מעגליך אפשר האט איינער זיך אריינגעשטופט, אדער אפשר האט ער געחאפט ערגיץ עפיס א לעק, אז איהר ווילט אַרויסגעבען א גאזעטע. נוא מילא וואס קען עס אייך אַרען.—א גוטען תמיד!

ידידכם דורש שלומכם

ש״י אבראמאָוויץ.

Мой адресъ:

Завѣдывающему Одесской Талмуд-торой, С. М. А.
Одесса. Базарная, д. № 91.

24.

[צו דעמועלבן]

אדעססא 10 יוני 1888

ידיד נכבד!

היינט איז בייא מיר דער ערשטער טאג רוה נאך אזוי פיל שווערער ארבייט אין דער צייט פון דיא עקזאמענעס און דעם דאזיגען גוטען, רוהיגען, פרעהליכען טאג הויב איך אָן מיט דעם דאָזיגען בריף— שרייבען צו אייך, פארשייטער אייניקעל. אזוי רוף איך אייך, ווייל איהר האט אקעגען דעם זיידען ר' מענדעלין אין דער לעצטער צייט זיך נישט אזוי גוט בענומען. ער האט דאך אייך געזאגט גאנץ ריין, קורץ און שארף, נאך גאר אין אנהויב, אז ווייניגער פון א פערציגער פאר א שורה קען ער נישט נעהמען און דינגען זיך האט ער פיינט. וואס זאל ער נעביך טאן, אז פון אלע זייטען פארווארפט מען איהם היינט מיט בריף, אלע אין איין קול: שרייבט, שרייבט! וואו זאל ער נעהמען צייט און כח איטליכען צו בעפרידיגען. גלויבט מיר, א טהייל זאגט ער אָפּ און וויל זייא נישט קענען, זייא זאלען איהם אפילו אָפּגילטען. ער איז א מענש פאר זיך, האט זיין ביידיל מיט ספרים, וואס גאט גיט אבי בעזונדער און וויל מיט אנדערע פארשויען בקומפאניע אין איין וואגען נישט פאהרען. איהר גראד זענט איהם עפיס געפעלען און געוואלט מיט אייך האבען איין עסק. און אז איהר זענט אזוי פיין געווען, גאַנץ דיליקאַט איהם צובעטען, ער זאל בייא אייך נעהמען געלד פארויס וויפיל עס וועט איהם קומען פאַר איצטיגער ארבייט און אויך על חשבון פון זיין ארבייט שפעטער, האט ער פון אייך גאר אנגעקוואלען און לסוף האט איהר זיך עפיס נישט וויסענדיג געמאַכט און ס'איז אויסגעקומען אביסיל עפיס יודעשליך... נאר איין עק, א סוף, ער וויל מעהר דערפון נישט ריידען און האָפּט, אַז איהר וועט פאר-גלעטען אייער פעלער, איהם תיכף-ומיד אריינשיקען דאס געלד און וויער שלום.

אָצינד עטליכע ווערטער וועגען דעם „ווינשפינגעריל“ וואס איך שיק אייך דאָ אריין. אונטער דעם נאָמען פון מיינס אָ גאנץ אַלט, קליין ספר'ל פון עטליכע בלעטליך⁶⁴ האב איך אנגעהויבען צושרייבען פאר אייך אַ שפאגעל נייעם ספר, אין וועלכען איך וויל ארויס-שטעלען דאס יודישע לעבען און דיא וויכטיגסטע ענינים, וואס קומען היינט בייא אונז פיר. איך וויל שאַרף דערקלעהרען דיא יודישע לאגע און אנווייזען, וואס מען האט צוטאן דיא יודישע לאַגע צופארבעסערען. דאס „ווינשפינגעריל“ — אזוי האָף איך — וועט אנמאכען אין דער ליטעראטור, בכלל, אַרעש, אַ גרויסען רושם, אפשר נאך מעהר פון דער „קליא-טשע“. לעת-עתה האט איהר אייך דאָ זעקס גרויסע קאפיטעל, וואס וועלען אייך, דאכט זיך, געפעלען. לייענט עס נאר מיט קאפ און שרייבט מיר אייער מיינונג. איהר זענט, וויא עס זעהט אויס, א מבין... דאָס רעכטע געדיכטס וועט קומען איהר'ש אין אייער צווייטען טהייל און דאָרט וועט זיך עס אין גאַנצען ענדיגען. דאס „ווינשפינגעריל“ איז נישט גלאט אזוי זיך א מעשה'לע, וויא אנדערע שרייבען זיך היינט. דאס איז אַ געשיכטע פונ'ם יודישען לעבען, דאס איז נישט קיין ליאַלקע צום שפילען זיך, נאָר א לעבעדיג בעשעפעניש מיט בלוט, מיט אַ נשמה מיט מענשליכע געפיהלען און מיט א מענשליך פנים. ווייטער וועגען דעם קען איך אייך נישט שרייבען.

אז אייך איז אזוי געפעלען דער „אלטער, קליינער“ פישקע דער קרומער⁶⁵, מיט וועל-כען איך שעהם מיך היינט, וואס'זשע וועט איהר שוין זאָגען אויף דעם נייעם גרויסען „פישקע“ וואס דרוקט זיך אצינד. ווארט נאך אביסיל, וועל איך איהם אייך אַריינשיקען. דענסטמאל וועלען מיר הערען און זעהען וויא איהר וועט טאנצען „בואי בשלום“.

איטליכע שורה פון מייך געשריבענעם „ווינשפינגעריל“ וועט האלטען צוויי געדרוקטע שורות, דעריבער איז מייך חשבון צו אייך איין אמת'ער און איך בעט אייך, איהר זאלט אזוי גוט זיין, מיר באלד אריינשיקען דרייא הונדערט קערבליך. האנדעלט אזוי פייך וויא איהר האָט אנגעהויבען וועט איהר ביי דעם זיידען זיין א גרויסער חשוב, ווארים ר' מענדעלי האט ליב האבען צוטאן נאר מיט פיינע, איידעלע מענשען... שרייבט מיר ווען הויבט איהר אָן, אין אַ גוטער מזליגער שעה, צודרוקען אייער זשורנאל, ווען, טראכט איהר, וועט ער פארטיג ווערען און ווען דיינקט איהר דרוקען דעם צווייטען טהייל. שרייבט מיר דאס אלסדינג, ווייל איך בעד אַרף עס וויסען. — איך ווארט אויף אייער ענטפער און פאַרהאַף אז איך וועל מיט אייך צופרידען זיין.

ידידכם דורש שלומכם והצלחתכם

ש"י אבראמאָוויץ.

25.

[צו דעמועלבן]

אדעססא 14 יוני 1888

מייך ליבהארצדיג אייניקעל!

אין אייער בריף, וועלכען איך האב ערשט טאקי ערהאלטען, איז דא עפיס איין „אָדער“ ראשון, איין „אָדער“ שני און אויך — גאָר אַ ניים! — איין „אָדער“ שלישי. עפיס א דרע-העניש, א בייטעניש מיט דיא יוצרות, פון וועלכס איך קען נישט ארויס. וואס טויג מיר דא דאס דרעהעניש, איך האב ליב תמיד דיין און גלייך. אט האט איהר אייך פון מיר א ריינע, א קלאהרע תשובה: 300 רויכ בעט איך אייך זאלט איהר מיר אריינשיקען באלד, ווייל איך האָב זייא כשר פארדינט און בעדאָרף זייא גראד אצינד האבען. איהר אליין זענט דאך אזוי איידעל מיר זייא פירצולייגען נאך איידער גאר איך האב מזכיר גע-וען, וואָס דערפון האב איך אייך דערקענט „בכיסכם“ ובחאַראַקטערכם⁶³, אז איר זענט א

קלוגער, איידלער מענש און מען מעג מיט אייך האנדלען. מילא האט מען דאך דערפון נישט צוריידען. נעמט, זייט מוחל, און שיקט באלד אַריין. וואס דען-זשע? בלייבט איבער די טאלה וועגען דעם טהיילען. פון מיינט וועגען זאג איך אייך בפירוש מעגט איהר דיא זעקס קאפיטעל טהיילען אין צווייא ביכער, נאר דווקא כסדר וויא זייא געהען איינס נאכן אנדערען, אבער נישט מעשווענערווייס, שפרינגענדיג, האפענדיג און שעדיגען דערמיט דאס גאנצע ווערק. בתורת עצה אבער קען איך זאגען, פאלגט דעם זיידען און דרוקט אפ אינגאנצען דיא זעקס קאפיטעל, איהר וועט דערמיט א סך געווינען, אייער זשורנאל וועט א שייך פנים האבען, דער געבילדעטער עולם וועט פון איהם פיל ריידען. זאל אייך נישט אַרען וואס א העלפט. גרויסע וויכטיגע ווערק קומען תמיד געטהיילט אפילו אין דיא בעסטע אייראפיישע זשורנאלען. עס קען גאר אנדערש ניט זיין. איהר דיא דעם צווייטען בוך וועט איהר דרוקען דיא צווייטע העלפט. נישקשה, איך וועל מיך בעמיהען ביז צו יעדער צייט פארטיג צומאכען. איך וועל ערגיץ נישט פאהרען צובריינגען דעם זומער, וויא איך בין תמיד געוועהנט נאָר זיטצען אין דער היים און געשמאק שרייבען. איך וויל עס טאָן, גלויבט מיר, נישט וועגען דעם פאַרדינסט, — נארעשקייטען! — נאָר צוליב אייך, ווייל איהר געפעלט מיר עפיס. דאָכט זיך, איהר זענט פון מיינע לייט. — נאָך אַ מאל, איי ניקעל. זייט נישט פארשייט און פאלגט א זיידען, וואס פארשטעהט איין עסק, איבעריגענס, אז איהר ווילט דווקא טהיילען, טהיילט. נאר טהיילט כסדר, נישט היפערען, שפרינגען, פע, יודעשליך! און דיא דרייא הונדערט רובל זאָלט איהר אזוי גוט זיין מיר תיכף אריינשיקען.

איך פארשטעה אסור נישט וואס איהר בעט מיך אלץ דיא 20 קאפיטעל פאר א שורה זאָלען בלייבען בסוד. פאר וועמען בעדארף איך און פאר וועמען בעדארפט איהר מורא האבען? אפשר זענען דא בעלנים אויף צושרייבען ווי איך פאר ווייניגער, אָך, מהיכא-תירי, געזונטערהייד! מענדעלי זאגט אייך נאָך א מאל, אז ער האט ברוך-השם זיין אייגען ביידיל אויף צופאהרען און איהם איז שטארק נישט נחא צופאהרען אין איין אנגעטאַסעוועטען ווא-גען, מיט אַלערלייא מינים פארשוניגען, זייא מעגען זיך בייא אייך הייסען בעריה מטע. האט נאָר איך בעט אייך קיין מורא נישט, אהן סכנות. אט וועט איהר זעהן, אז בייא אונ דערע, זייא מעגען מיך אפילו אפגילטען. וועל איך בשום אופן נישט שרייבען. מילא וואס טהוט מען דען מיט דעם אלטען ר' מענדעלין. נישקשה אייניקעל, די פארשוניגען וועלען אייך חלילה נישט אוועקוואַרפען. מענדעלי נעמט מעהר. הערט נאר אַ מעשה! וואס דען? פאר וואס נישט?

אייער פון מיינע פריינד, וועלכען איך שעטץ און ליב, וויל אין אדעססא אויך ארויס-געבען א זשורנאל. פאר איהם איז מייך קאבינעט אפען. זעהר מעגליך, אז פון איהם איז ענטפלעקט געווארען דער סוד, אז איך שרייב דאס ווינשפינגעריל. מילא, וואס-זשע מאכט עס אויס? ער האט זעהר חשק געהאט צום ווינשפינגעריל, נאר פארפאלען, איך האב עס צוגעזאָגט אייך. נישקשה, ליבער אייניקעל, אָהן שרעק, אָהן סודות, נאר אפען, גלייך ריין און קלאָהר.

אַ גוטע נאכט! איך געה שלאפען ס'איז אצינד שפעט נאך האלבער נאכט.

ענני במהרה ידידכם דורש שלומכם הקטן (67)

מענדעלי מוכר ספרים.

מיין ליבהארציג, פארשייט אייניקיל!

יודען אז בעקומען (הושענא-רבה) דאס גוטע קוויטיל שמיסען זיין אָפּ דעם שטענדער און איך—ווייל גאר אפשמייסען אצינד איך, ליב אייניקיל! יאָ, חלעבין, איהר פארדינט עס. הערט א מעשה! אַז איך האב בעקומען פון איך דאס גוטע קוויטיל אויף 300 קערבליך, בין איך דערמיט געגאַנגען אין גמילות-חסדים שטיבעל⁶⁸. דער נאמן⁶⁹ דאַרט ענטפערט מיר עפּיס „קוממיות“ דאס הייסט אויף יונית: *нѣтъ еще отъ Вас увѣдомленія*. קומט, זאגט ער, זייט מוחל, שפעטער. איך האב מוחל געווען און געקומען אין עטליכע שעה שפעטער. דער נאמן געהט איבערשמיסען מיט דיא גבאים⁷⁰ דאַרט און קומט מיט א קלאָהרע תשובה: קוממיות! איך וועל מכח דעם „קלאָפּען“ קיין קיוב א דיפעשע“ קומט, זייט מוחל, מאָרגען. אט אזוי האב איך געהאט דאס לויפעניש און וועל נאך בעדארפען מוחל זיין לויפען אויך מארגען! אנקוקענדיג איך אויפן בילד, ליגט, דאכט זיך, אויף איך נישט דער „צלם אלקים“ נישטאָ אויף אַ האָר יודישקייט, פון „מלמדות“ איז גאָר נישטא וואס צורידען, ווייא איז מיר! און לייצענדיג אייערע בריף זעהט מען אויך, בעשיינפערליך, אז איהר זענט א קלור-גער, נישט פון דיא צעהן פאר א גראשען, און לסוף אַ-וואָ, זאָלט איהר טאָן אַזאַ מעשה! נישט אריינשיקען, וויא הייסט עס עפּיס בייא זיין דאַרט אויף זייער לשון, אַ *Увѣдомленіе* אומזיסט, אומנישט מטריח זיין דעם אלטען זיידען ר' מענדעלין ברעכען זיך דיא פיס און שטעהען דארט אָהן א היטעל. אויף איך אייניקעל, דיא עברה, גאט וועט איך שטראַפען! אייער בילד איז בייא מיר זעהר אנגעלייגט, איך האב זיא גוט בעטראַכט און געפונען אין איך דאס וואס איך זוך — א גוטען, קלוגען, עהרליכען מענשען. מיין אויג, מיין הארץ נארען מיך כמעט קיינמאָל נישט אין אַזעלכע זאכען. ישר כח איך פאר אזא מתנה! אצינד, שלום עליכם, אייניקיל! גאָר אויף דאס נייא. וואס מאכט איהר? וויא אזוי געהען עס איי-ערע געשעפטען? זענט איהר א בעווייבטער? וואס טראַכט איהר עפּיס צוטאן אויף ווייטער...

איך שמיסע מיט איך אצינד, זעהט איהר, גאר פשוט, גאנץ יודעשליך, ר' מענדעלי וועט איך מיט דער צייט אויך אריינשיקען זיין בילד. אצינד האט ער עס נישט. מכח דיא צווייא קאפיטיל 4 און 5 וואס איהר ווילט זיין דרוקען בעזונדער, פארשטעה איך אסור נישט וויא איז עס מעגליך. בייא מיר זענען דיא אדע קאפיטיל געקייטעלט איינס אין דעם אנדערען און איהר ווילט ארויסרייסען צווייא בעזונדער! עס וועט דאך אויסקומען עפּיס גאר משונה! היינט איז דאָך עס נאר א האלבע ארבייט בעדארפט איהר דאך איבער-קלעהרען, אפשר אָהן דיא צווייא קאפיטעל וועט נישט אָנהויבען צוגעהען דיא ווייטערדיגע צווייטע העלפט מעשה. מילא משה יאסי⁷¹ נאָך וויא משה יאסי; אבער אָהן ר' שמעלקין אין דעם פינפטען קאפיטעל⁷² איז גאר קיין מעגליכקייט נישט ווייטער צושרייבען דיא אנדערע העלפט. אויף ר' שמעלקין און דורך ר' שמעלקין איז געבויעט אין גאנצען „דאס ווינש-פינגעריל“. דא בעקומט עס דעם אנהויב, וויא דאס קינד אין בויך, דערנאך בעקומט עס כסדר כסדר גלידער מיט א פנים וויא עס געהר צו זיין. היינט אַז איהר ווילט ר' שמעלקין מפּיל זיין⁷³, וועט דאך „דאס ווינשפינגעריל“ אויסריינען נאך גאר אין בויך פון וואנען-זשע, זאָלט איהר מיר געזונט זיין, וועט זיך דערנאך נעהמען דיא גאנצע מעשה? זאל איך אזוי וויסען פון צרות אויב איך ווייס וויא אונז מען קען אָהן ר' שמעלקין שרייבען ווייטער! ס'איז גלייך וויא איינעם אראפּעהמען דעם קאָפּ און ער זאל נישט שטארבען (פסיק רישיה ולא ימות!) אצינד, אייניקעל, טהוט אדרבה עפּיס. לאמיר זעהן! קיין עקשן בין איך קיינ-מאל נישט, איך האב ליב צוהערען, אָבער נאר דאס וואס איז מעגליך. פארקעהרט, ווייזט

מיר אז צווייא מאל צווייא איז א ראבער קאָטער וועל איך דענסטמאל פונם גאנצען האַרצען זאגען אָמן.—זאגט נאר, איך בעט אייך, ליב אייניקיל, איהר האט צוגעלייגט מוח צו פאר-שטעהען גוט, וויא איהר קענט, דעם פשט פון משה-יאָסין? משה-יאָסי איז געשריבען על פי קבלה. אין איהם ליגט באמת א גאנצער ספר. זוכט גוט וועט איהר עפּיס געפינען.

אייערע ספרים האָב איך נאך לע"ע נישט מקבל געווען. זייט זיכער, איך וועל זייא לייענען אונ אייך שרייבען מיין מיינונג. לע"ע האב איך נאר געלייענט אייערס אין דעם „הויזפריינד“ 74) אונ נישקשה, ס'איז מיר געפעלען. מען זעהט ערטערווייס, אַז אין דעם אייניקיל רינט דעם זיידענס בלוט. מיט אַ קניפּ אין בעקעלע זאָג איך אַייך: אַ וואויל איי-ניקעל, נישקשה! אַ האָפּנונג צו גאָט, אז דער זיידע וועט פון אייך אויף דער עלטער גרויס נחת האָבען!... אייניקליך האָט דער זיידע זעהר פיל, נאר געראטענע זעהר ווייניג. — אַצינד שמיעסט מיט מיר פונם נייען ענין, וועלכען איר האט, נאר זעהט, איך בעט אייך, האט רחמנות אויף מיין עלטער אונ לאָז דער נייער ענין אייערער אויף מיר נישט צו שווער זיין. היט אפּ דעם זיידען, אויב איהר האט איהם באמת ליב! דאָס בעט איך אייך פונם גאַנצען האַרצען.

זייט מיר געזונט אונ דערפרייעט דעם זיידען מיט גוטע בשורות
הקטן מענדעלי מוכר ספרים

P. S. דער „נאמן“ האָט מיר ערשט נישט לאַנג געסילקט המעות 75). זעהר א גוטער מענש חלעבין דער נאמן אייערער, ער איז גרייט, זאָגט ער, חמיד צו געבן, אַבי נאָר אייערע קוויטליך, אַ סימן פון אייך. פונם געלט קויפט ר' מענדעלי באַלד סיטשקע פאַרן פערדיל, אויך שמיריכטן, צו שמירען דעם וואָגען אונ וואָ, פאַהרען, ווייטער אין וועג אַריין! זייט געזונט! וואָס זאָגט איהר עפּיס אָן צו דיא יודעליך? זייט רוהיג, נישקשה, איך וועל זייא גריסען גאָר פריינטליך... דיא ערשטע נסיעה מיינע פון „קאַבצאַנסק“ וועט זיין קיין גלופסק. דארט וועל איך פאר אייך איינהאַנדלען אביסיל סחורה...

הקטן ממ"ס

27.

[צו דעמועלבן]

אדעססא 28 יוני 1888

מיין ליבהאַרצדיג אייניקל!

וויא איך זעה איז מיט אייך נישט צומאַכען, אייניקיל. טהוט אייך וואס איהר ווילט! נאר וויסען זאלט איהר, אַז דאָס וואָס איהר ווילט טאָן קומט בייא מיר אויס שטאַרק משוגע. ר' שמעלקי, זאָג איך אייך שטעהט אויף זיין אָרט. וואָס קענט איהר וויסען וואָס בייא מיר טהוט זיך אין קאַפּ, וואָהין איך וועל מיט מיין ווינשפינגעריל ארויסקומען? איך האָב אין קאַפּ זעהר אַ גרויסען, וויכטיגען פלאַן. איך וויל אויפדעקען אַ סך זאַכען אין דעם יודישען לעבען אונ פאַרענטפערען פיל האַרבע, פרישצאַפּעלדיגע שאלות-השובות מכח ענינים אַזעלכע, וואָס ריהרען היינט איטליכען אָן. דאָס אַלסדינג, וואָס אייך דאַכט זיך וועגען דעם סוף פונם „ווינשפינגעריל“ איז נישט אזוי — אונ דעריבער האָט קיין שום ממשות נישט דאָס וואָס איהר לייגט פיר אין אייער בריף איינצוטהיילען דאָס ווינשפינגעריל אין חלקים מיט עפּיס נעמען אוינע—גלאַט גראַם-שטראַם מאַך מיר אַ לעטניק. געוואַלד, אייניקעל, וועל איך שרייען, וואָס טויג אייך אַזעלכע זאַכען? געוואַלד געהט אויפן גלייכען וועג אונ זאָל אייך נישט אַרען וואָס נאראנים וועלען זאָגען. א שיינער משאומתן חלעבין וואָלט געווען פאַר

מיר, ווען איך זאל ביים שרייבען מיך געווען געלאָזט פיהרען ביא דער נאָז פונ'ם פראָסטען עולם, וואס דער געשמאַק זיינער איז פאַרדאָרבען און ווייסט נישט מיטטעהנס געזאָגט, פון זיין חיות. רעדט מיר נישט, איך בעט אייך, פונם עולם, פונם יודישען עולם. איך קען דעם דאזיקן עולם איך קען אויך זיינע שרייבער, וואָס איהם געפעלען. — האָט איהר געהערט אזא עולם, פאַר וועלכען מען מוז וויא דיא עשרת בני המן אין איין אָטהעם אָפּזאָגען א מעשה פונם אָנהויב ביו דעם סוף, נישט איבערצולאָזען דערפון אויף שפעטער אין דעם צווייטען בוך, וויא דער שטייגער איז אין דער ליטעראַטור פון אַנדערע פעלקער! געוואַלד, געוואַלד, אייניקעל, איך בעט אייך, פאַרצאַפט מיר נישט מיין בלוט און רעדט מיר מעהר נישט פונם נאַרעשען, ווילדען עולם! — איהר ווילט אויך איינטהיילען דיא פיער קאַפּיטעל אין 8, אוי, טהוט אַיך וואָס איהר ווילט! איך האב שוין אַ מאַך געטאן מיט דער האַנד און וויל מיך שוין נישט מישען. נאָר וויינגסטענס דיא טובה זאלט איהר מיר טאָן נישט אנצורופען דיא 8 קאַפּיטעל מיט דיא נעמען, וועלכע איהר האָט מיר געצייכענט אין אייער-בריה. פע, פע! — איך בעט אייך, טהייערער אייניקעל, טהוט וואָס איהר ווילט מיט דעם „ווינשפינגעריל“ און רעדט מיט מיר מעהר נישט וועגען איהם. —

אַבי דער כעס וועט מיר אפגעהען וועל איך מיט גאָטס הילף מיך אַ נעהם טאן צום „ווינשפינגעריל“ און וועל אייך ווייזען וואס מענדעלי איז אזוינס. נישקשה מען וועט האַפען פעטש אז אייביג וועלן זייא ליגען אין טעם. איך בין שוין פארטיג געווען אנצוהויבען שרייבען האָט מיך אייער בריף אַביסיל צוקאכט און צוגענומען ביא מיר דעם חשק. דיא מעשה פון אייער קטנ'עם⁷⁶ האָב איך אין דיא אויגען נישט געזעהען, אויב ער האט געלחצענט ביא מיר דיא פיעשע און קאוואלעריע בין איך איהם מוחל. איך בין שוין געוועהנט צו אזעלכע זאכען⁷⁷. פון ציפּע-סאסיען⁷⁸ איז קיין זכר נישטא אין דעם אלטען ווינשפינגעריל. נאר איך פארשטעה אַז דאס וואס איך האָב געמיינט מיט ציפּע-סאסיען האט ער זיכער נישט געמיינט. עס מוז זיך נאר דאכטען אז עס [איז] גלייך, אָבער אין תוך אריין זענען מיר זיכער ווייט כרחוק מורה ממערב⁷⁹.

אצינד לייען איך אייערע ספרים, פון פיל זאכען האב איך שטאַרק הנאה. ארויסשרייבען אייך מיין מיינונג איז אַצינד אוממעגליך, איך וועל באדארפען אנשרייבען א ספר. אַך, ווען איך זאל קענען מיט אייך ריידען מינדליך וואלט געווען זעהר, זעהר גוט און ניטצליך. בכלל, זאג איך אייך, האָט דער זיידע גרויס תענוג פון זיין אייניקיל. שמר'ס משפט⁸⁰ איז גוט, נאר דיא פאַרמע פונ'ם פריסאזשנע סוד געפעלט מיר נישט. ס'איז יודיש. אהן דעם וואָלט געווען פיל בעסער. שמר'ס מעשיות האב איך קיינמאל נישט געלייענט און איך וואונדער מיך ער זאל אזוי שלעכט שרייבען. ער איז דווקא נישט קיין עס-הארץ, וויא איהר זאָגט און שטעהט ביא מיר העכער אין בילדונג אַ סך מעהר פון אַנדערע יודישע שריי-בערליך. וויא איך זעה ארויס פון אייערע בריף איז אייער „קטנ'ער“ ביא אייך אין די אויגען אַ גארנישט און אין שמר'ס משפט הייבט איהר איהם אויף דרוקעס!⁸¹ וויא קומט עס צו אייך מיין טהייער אייניקיל? — אויך האָט איהר שלעכט געטאן וואס אנשטאט מענ-דעלי מוכר ספרים רופט איהר מיך דאָרט אבראמאויטש און פאַרט מיך מיט אַזעלכע, מיט וועלכע איך קעהר מיך נישט אָן⁸² איך בעט אייך, ליבער אייניקיל, פון היינט אָן, לאז דער זיידע ביא אייך האבען מעהר פנים און נישט אויפרופען איהם עס כל הנערים, — איך וואלט אייך געראטהען קיין ראָמענען נישט צושרייבען. אַייער זשאנער איז גאר עפּיס אנ-דערש. איהר זענט דאך (וויא איהר זאגט אליין) מיין אייניקיל. איהר פארשטעהט, וואס דאס הייסט?... פארשטעהט-זשע טאקי און פאלגט דעם זיידען וועט איהר איה"ש זיין א כלי שלמה. איבערהויפט טויגען אַלע יודישע ראָמאַנען אויף פפרות. עס גלוסט זיך מיר ברעכען פון זייא. אויב ס'איז דאָ ביא אונזער פאַלק ראָמאַנען זענען זייא עפּיס גאר אנדערש וויא ביא אלע אנדערע פעלקער. מען מוז עס פארשטעהען און גאר אנדערש שרייבען. — איך

שיק אייך אַ מתנה מיין „פּריזווױ“⁸⁶) די איבעריגע ספרים וועט איהר מקבל זיין איטליכס מאָל ווען א ספר וועט ארויס פון דער דרוק. מיט דער צייט וועל איך מיך אראפּנעהמען אונ אייך שיקען מיין בילד. זעהט זשע, אייניקיל, וויא ליב איך האָב אייך, זייט זשע, איך בעט אייך נישט פאַרשייט, פּאַלגט א זיידען אונ פייניגט איהם נישט. — זאגט נאר, זענט איהר נישט קיין ליטוואַק? אין אייערע ספרים געפין איך עפּיס אמאל פיל ליטווישע ווער-טער און ליטווישע גרייזען⁸⁴) — למעה״ש צודרוקען מיין ווינשפּינגעריל פונקט אַזוי וויא איך לייג אויס, חלילה-רוחס, גאַט זאָל אייך היטען צומאכען אַ שטיקעל פּארענדע-רונג, עס וועט זיין חושך! איך וואלט געשטארבען ווען איך זאל בייא מיר זעהען א שטיי-גער זאָך אנשטאט זיך, יונגלאַך אנשטאט יונגליך, וכדומה. זעהט-זשע למעה״ש עס זאָל זיין געדרוקט אקוראט וויא איך לייג אויס אהן א פּיטצעל פעהלער. — ווען אַ שטייגער טראכט איהר זאָל אייער סבארניק⁸⁵) ארויס פּארטיג פון דער דרוק?

גאט זאל אייך געבען פיל גוטס אונ שטארקען אייער הארץ ליב צוהאבן אונ צו פאלגען אייער זיידען מענדעלי מוכר ספרים.

יא, פון אייערע „בעסטע יאהרען“⁸⁶) האָב איך דערהאלטען נאר 2 אונ 3 טהייל וואו זענין דיא איבעריגע? — צוקייטע למעה״ש גוט מיין „משה-יאָסין“⁸⁷) אונ זאגט מיר דעם טעם וואָס אין איהם ליגט. איך וויל הערען אויב איהר פאַרשטעהט אים וויא געהעריג.

28.

[צו דעמועלבן]

אַדעססאָ 12 יולי 1888

אַ גאַט-העלף מיין געטרייא אייניקיל!

דער טעם וואָס איך האָב נישט געענטפערט אויף אייער פריהערדיגען בריף איז, ווייל איך בין אַצינד אונטערוועגענט אונ האָב שטאַרק צוטאָן אין גלופסק⁸⁸). בשעת איך בין אין גלופסק פאַרגעס איך מיך, ווי געוועהנטליך דער שטייגער מיינער איז, אין מיך אַליין און אין דער גאַנצער וועלט, אמי-רצה-השם, אַז מיר וועלען לעבען און געזונט זיין, וועל איך אייך אַרויסשיקען פון גלופסק אַ פריש ביסעל סחורה, טאַקי וואָס סחורה הייסט. דער עיקר איז, השם-יתברך זאָל מיר געבען כח. איך בין נעביך עפּיס לא-עליכס-דיג. אַ קלייניגקייט וויפיל איך האָב מיך אין מיין לעבען אָנגעהאַרועט און האָב אַצינד אויף דער עלטער אויך קיין רוה נישט! שטענדיג עסקים, שטענדיג אַ דולעניש, אַ קאַפּדרעהעניש. אוי, ליבהאַרצ-דיג אייניקעל, נישטאָ קיין כח! ..

אַי, אַי וואָס ווילען דיא יודישע רעדאַקטאָרס האָבען פון מיין לעבען? איהר זאָלט זעהען וועלכע בריף איך בעקום אַצינד, אַלע אין איין קול: ר' מענדעלי גיט אַהער עפּיס סחורה און געלד וויפיל אייער האַרץ גלוסט! איינעם אָבער מוז איך צוליב טאָן און שרייב אַצינד פאַר איהם אַ מעשה-שרעקט זיך נישט-אין לשון קדש⁸⁹). אָבער טאַקי נישט מעהר ווי איינעם. פאַר דיא איבריגע, חוץ אייך, אייניקיל מיינס, איז מענדעלי טויב. דאָס זאָלט איהר האָבען דעם בעסטען סימן וויא ליב איך האָב אייך. יא, חלעבין, איהר געפעלט מיר עפּיס און איך לייען מיט גרויס פאַרגעניגען אייערע בריף וויא פון איין אייגענעם, היימישען מענשען. איך פיהל וויא אַזוי אמת איהר זענט מיר געטרייא און צוגעבונדען צו מיר מיט לייב און לעבען. אַז מענדעלי קען איינעם פון זיינע אייניקליך זאָגען אַזעלכע ווערטער, איז אַ בעווייז, אַז דאָס אייניקיל איז איהם שוין טיף אין האַרץ אַריין. זעהט-זשע

למען השם אויף ווייטער צובלייבען אַ גוט, אַ פרום אייניקיל און פאַרשאַפּען נחת דעם זיידען!..

געוואָלד, רעדט מיר נישט פון זי"א⁹⁰) איך וויל פון זי"א נישט וויסען. זעהט למעה"ש אויף ווייטער זאָל מיין נאָמען נישט געדאַכט ווערען צווישען זי"א.—שוין אַ פאַר וואַכען אַז איך האָב אַייך געשיקט אַ מתנה מיין „פריזיוו" און איהר שרייבט מיר נישט אויב איהר האָט איהם מקבל געווען. אייערע ספרים האָב איך אַלע געלייענט. ס'איז דאָ צווישען זי"א פיל זעהר גוטע זאַכען. דאָס „מעסערייל" און „סענדער בלאַנק" זענען געוויס בעסער פון אַלע. ווען איך זאָל האָבען צייט וואָלט איך באריכות געשריבען אַ קריטיקע איבער זי"א. נאָר וואָס זאָל איך טאָן אַז איך האָב נישט קיין רגע פרייע צייט. איך זאָג אייך נאָר דאָס, אַז איבער אַ ווערק בעדאַרף מען שוויצען, מען בעדאַרף אַרבייטן, פיילען איטליכס וואָרט. געדיינקט מיין ראָטה.

משה יאָסיע איז געזאָגט געוואָרען פשוט אַקעגען אונזערע בעלי טובות⁹¹). עס פאַר־שטעהט זיך דאָס קאָפיטיל גלאַט אַליין פאַר זיך איז זעהר אַ שיינע קאַרטינקע, נאָר איך האָב ליב, אַז חוץ דעם שיינעם פנימיל זאָל טאַקי אין מיינער אַ קאַרטינקע אויך זיין לעבען, שכל און אַ געדאַנק וויא אין אַ לעבעדיגען מענשען. אַ קאַרטינקע בעדאַרף מיך חוץ שיינע מליצה אויך טאַקי לאַזען עפּיס הערען⁹²).

איך האָב געהערט פון מיין דרוקער דאָ, אַז די דרוק אין ברדיטשוב האָט זיך צוגע־מאַכט⁹³), ע"כ פּרעג איך אייך וואו האָט איהר בדעה אייער זשורנאַל צודרוקען. זייט מיר געזונט, גאָט זאָל אַייך שטאַרקען דאָס האַרץ, איהר זאָלט בעגעהרען לעהר־נען און זיין אַ מתמיד.

מענדעלי מוכר ספרים.

29.

[צו דעמועלבן]

אַדעססאָ 12 אויגוסט 1888

מיין טהייער אייניקיל!

בייא מיר איז אַצינד דער יריד פון קינדער אויפגעהמען אין דער שולע און בשעת דעם דאָזיגען יריד איז מיר דער קאַפּ נישט אויף דעם עולם. איך בין שטאַרק געקריינקט און צוטראַגען. פּע, מיט איין דאָס... זיין אויף צעהן ירידין! האָט רחמנות אייניקיל אויף דעם זיידען און בעשולדיגט איהם נישט, וואָס ער שרייבט אייך היינט נישט פינקטליך.— חוץ דעם האָט דער זיידע געמוזט נאָך מאַכען אַ מעשה אויף לשון הקדש פאַר אַ רע־דאַקטאָר, וואָס ער האָט איהם פשוט נישט געלאָזט רוהען⁹⁴). אַז דער קאַפּ וועט מיר אַביסיל פרייא ווערען וועל איך מיך ווייטער אַוועקלאָזען קיין גלופסק. נישקשה, האָט קיין מורא נישט, איך וועל אייך איה"ש געבען אַזעלכע סחורה, וואָס מען וועט דערפון צופרידען זיין, פארלאָזט זיך אויפן זיידען,— אייער נייע מעשה וואָלט איך זעהר גערען געווען צוועהן, נאָר עס וועט אייך אָבער גאַרנישט אַרויסקומען דערפון וואָס איהר וועט זיא מיר צושיקען. וואָס וועל איך קענען טאָן?⁹⁵) בעסערען? דאס איז נאר גוט ווען דער מחבר אַליין איז צוגעגען, קען מען ריידען, עצות געבען. מיט בריווליך אָבער איז אַזוינס זעהר אַ שווערע זאַך. איבערהויפט וואָלט פאַר אייער גאַנצען זשורנאַל נישט געווען געשאַדט ווען מיר וואָלטען געקענט פריהער וועגען איהם זיך אויסריידען. און צוריידען איז דאָ זעהר זעהר פיל. אַך! עס וואָלט שוין לאַנג צייט געווען אויסצורייניגען דיא קופּעס מיסט, וואָס אונ־זערע בהמות האָבען אין דער שטאַל פון דער יודישער ליטעראַטור אַנגעמאַכט. בהמות

אהן עין־הרע זענען דאָ זעהר פיל און קופעס מיסט קומען וואָס אַ טאָג מעהר צו. נאָך אַ קופע, נאָך אַ קופע און וואָס קען דערפון דער תכלית זיין? זעהט, אייניקיל לעב, מיין ווינש־פינגעריל זאָל זיך אָפּדרוקען אָהן גרייזען. אַך, איהר זאָלט מיך קענען דאָרט בייא אייך שטעלען אין אַ בעזונדער שטעלכען, נישט צווישען די בהמות!.. האָטש אויסוואַשען אויס־רייניגען זייא פריהער, זייא זאָלען אַזוי נישט עפושין.

דאָס מעל־ה־גר הן⁹⁶) זייערס זאָל זיין האָטש מיט אַ מאָס, נישט שלאָגען אַזוי צום האַרצען... אַז איהר האָט שוין אויף זיך גענומען זיין אַ פּאַסטור טוהט זשע האָטש אייער זאָך בשלמות אונ זייט מקיים דעם עולם'ס ווערטיל: „ווער עס האָט דיא קיה האָט דיא מיה“. זייט מיר געזונט און לאָז נחת האַבען פון אייך אייער זיידע

מענדעלי מוכר ספרים.

30.

[צו דעמזעלבן]

אָדעססאָ 28 אויגוסט 1888

מיין טהייער אייניקיל!

אויף אייער ברכה צו מיר ראש השנה זאָג איך: גם אתם! גם אתם! לשנה טובה תכתבו! האָט זאָל אויף אייך היינטיגס יאָהר גוטס אנשרייבען און איהר זאָלט אויך היינטיגס יאהר פיל גוטס אין דער יודישער ליטעראַטור אָנשרייבען. — איך, לא עליכם, בין אין דער לעצטער צייט נישט געזונט, בשעת איך שרייב אייך אַצינד איז מיר דער גאַנצער קאָפּ ארומגעבונד־דען און איך לייד שרעקליכע וועהטיגען. געדיינקט איהר מייען ווערטער אין פריהערדיגען בריף וועגן דעם, ווי נייטיג ס'איז פטור צו ווערען פון אונזערע בהמות וואָס האַבען גע־מאַכט דיא יודישע ליטעראַטור, מ'שטעהנס־געזאָגט, פאַר אַ שטאַל? האָט עס אין זין, למעה"ש איך בעט אייך.

אַנשטאט דיא בהמות וועל איך אייך לע"ע רעקאמענדירן צווייא גרויסע מענשען, מייע פריינד. אייער איז דער וועלט בעריהמטער מ' מרגליות, און דער צווייטער איז דער געוויסער „בן־עמי“. ביידע ווילען מיט מיר אין איינעם עפּיס ווירקען פאַר אונזער פּאָלק און אויף אונז קוקענדיג וועלען צושטעהען נאָך אַזעלכע גרויסע שרייבער פון אונזער קומ־פּאַניע. פאַרשטעהט איהר, איך וויל מאַכען אייער זשורנאַל אַ בית ועד לחכמים און פון עמי הארצים, בדחנים וכדומה זאָל דאָרט קיין פוס נישט זיין. וועגען דעם איז דאָ זעהר פיל מיט אייך צושמיעסין. אַצינד בין איך קראַנק, בין נישט אין שטאַנד צו שרייבען. לע"ע טהוט דאָס, נעהמט און שרייבט איין בריף צו *присяж. повѣренному Михаилу Григорьевичу* און *Маргулис* מיט אַ בקשה ער זאָל פאַר אייער זשורנאַל שרייבען, דעם צווייטען בריף שרייבט צו בן־עמי אויף מיין אָדרעס, בעט בייא איהם זיין ספור המעשה „חנוכה" וואָס ער האָט אָנגעשריבען. איך האָב זיא געלייענט און איז מיר זעהר געפעלען. איהר מעגט עס איהם שרייבען⁹⁷). — ווען געהט אייער זשורנאַל ארויס פון דער דרוק? שרייבט מיר, אויב הר"ר באַראַץ⁹⁸) איז אצינד דא אין קיוב. זייט מיר געזונט!

זקנכם דו"ש⁹⁹) מענדעלי מוכר ספרים.

מיין ליבהארצדיג אייניקיל!

שוין מעהר פון צוויי חדשים אז איך בין לא עליכם נישט געוונט און האָב געמוזט מחמת דעם אַוועקלייגען דיא פען, נישט שרייבען קיין וואָרט. דעריבער האָב איך אייך ביז אַצינד נישט געענטפערט אויף אייערע אַלע בריף. עס טהוט מיר שטאַרק הנאה, וואָס איהר האָט דורך מיר בעקומען צווייא גוטע שרייבער מיט אַ נאָמען אין דער וועלט¹⁰⁰. איך ווינט אייך זעהר פיל גוטס און מיט דעם גאַנצען האַרצען, אייער ביבליאָטעקע זאָל אַ שיין פנים האָבען. אַודאַי וואָלט געווען פיל בעסער ווען איהר זאָלט זיך געווען זעהען מיט מיר לתחלה בשעת אין זינען-האַבענדיג אַרויסגעבען דעם זשורנאַל, נאָר איך פאַרהאַף אַז וועט איהר זיין גוט און אַז איר וועט קומען צו מיר, כפי איהר האָט מיר געשריבען¹⁰¹, וועלען מיר וועגען אַלסדינג איבערשמיצען און די זאָך אַני-דערשטעלען וויא עס געהר צוויין. — איך האב פאר אייך נאך א מעשה, אַ פרישצאַפּלדיגע, נישט קיין לאַנגע. מען זאָגט זי איז גאר אַיין אַנטיק, אַ מעשה פון מעשה-לאַנד טאַקי אגיל ואשמח קאלעכדיג און שפּיטצעכדיג, אַ יאָ אייך געפעלט וויא פישקע איז שיין אַפּגעדרוקט. ווייסט-זשע טאַקי אַז דער זיידע האָט אַ געשמאַק און פאַרשטעהט ווי מסדר צוויין א ספר. גוט טהוט איהר וואָס איהר שיקט אייער ראמאן אין מיין דרוק¹⁰², הלוואי וואָלט איהר מיר געווען צוגעשיקט פריעהר אייער גאַנצען זשורנאַל. נאָר דאָס אַליין וואָס אויף דעם שער-בלעטיל וועט שטעהען אָדעססאָ, נישט ברדיטשוב איז שוין אויך דינו. די 8 רובל, אויב איהר ווילט, שיקט מיר דורך דער פּאָסט מהיכא-חיתי, זיי וועלען מיר אַצינד צוניטק קומען.

זייט מיר געוונט, מיין טהייער אייניקיל, און דערפרעהט דעם זיידען מיט גוטע בשורות פון אייך און פון אייער פּאָלקסביבליאָטיקע.

הקטן מענדעלי מוכר ספרים.

זעהט זיך, איך בעט אייך עם ידידי הר"ר באַראַץ¹⁰³ און בעט איהם בשמי מען זאָל אַרויסשיקען דעם מדפיס מיינעם פון דער צענוור דעם בילעט אויף אַרויסצולאָזען פון דער דרוק „פישקע דעם קרומען“¹⁰⁴. הנ"ל.

מיין טהייער, געליבט אייניקיל!

אייער בריעף פון יאַלטאַ האָט מיר געמאַכט גרויס עגמת נפש. איך פיהל אייער וועהטיג נעביך. נאָר, טהייער אייניקיל, שטאַרקט זיך, וואָס קען מען טאָן¹⁰⁵. — איך דאַנק אייך פונם גאַנצען האַרצען פאַר אייער מיה וועגן מיר. נאָר איך בין מסופק אויב פון אייער מיה מיט דעם יודישען רעדאַקטאָר הר סאַקאַלאָו וועט עפיס אַרויסקומען¹⁰⁶. — לאָזען זיי א געהן חלעבין בשם אלהי ישראל...¹⁰⁷ איך האָב לאַנג נאָך פאַרזאָגט און וועל אויף ווייטער פאַרזאָגען אַ צעהנטען, מיט זייא נישט צו האָבען קיין שום געשעפטען. — ווען וועט שוין אייער „ביבליאָטעקע“ אַרויסקריכען פון גלופסק¹⁰⁸ און זיך ווייזען אין דער וועלט? שוין צייט חלעבין!

איך האָב אַצינד קיין רגע צייט נישט, אַזוי בין איך פאַרוואַרפֿען מיט אַרבייט פֿון אַלע זייטען: פֿון דער שולע, פֿון דער דרוק, פֿון שטאַדט זאַכען און נאָך און נאָך. איך האָב פשוט מיט געוואַלד מיר גענומען עטליכע מינוט צייט אַנשרייבען אייך עטליכע ווערטער און ווינ־שען אייך אַ גוט יאָהר מיט פֿיל מזל און גליק. לשנה טובה תכתבו ותחתמו! — מיר יודען טאַנצען אויף ביידע חתונות אויף אונזער און אויף זייער ראש־השנה און פֿאַרט גאר־נישט... „תכתבו“ אַהער „ותחתמו“ אַהין — און ס'איז פֿע. פֿע... שרייבט למעה"ש אייניקל און פֿאַרגעסט נישט אייער אַלטען זיידען, וואָס ווינשט אייך פֿיל גוטס.

הקטן מענדעלי מוכר ספרים.

33.

[צו דעמועלבן]

אַדעססאָ 17 יענואַר 1889

געזונט און שטאַרק זאָלט איהר מיר זיין, מיין ליבהאַרצידג אייניקעל לעבען!

זייט נישט ברוגז אויף דעם אַלטען זיידען, וואס האָט אייך אַזוי לאַנג געלאָזט וואַרטען אויף זיין תשובה. וואס זאל איך נעביך טאָן, אַז איך געה אין יאָך אונ האָב אין דער לעצטער צייט נישט קיין איין פרייע מינוט פֿאַר מיר. שטענדיג איז דאָ נאר געשעפטען, קאַפּדולעניש פֿון אַלע זייטען און מען מוז אַקעגן איטליכען יוצא זיין.

אַי, קוק איך עס אַרויס אויף אייך, איהר זאָלט שוין קומען און קענען מיט אייך אַביסיל גוט צובריינגען די צייט! ⁽¹⁰⁹⁾ זאָגט אייניקעל, וואס איז דאס פֿאַר אַ פּלאַן, וועלכען איהר האָט פֿאַר מיר. זאָגט און ציהט נישט, איך בעט אייך, בייא דער נשמה ⁽¹¹⁰⁾. אייער „סטעמפעניו“ האָב איך ערשט דאָס ערשטע מאָל געלייענט און צו זאָגען איבער איהם האב איך זעהר פֿיל, אַזוי אַז ווען איך זאל שרייבען וואלט איך בעדארפט אַ גאנץ בוך אַנ־שרייבען און דערצו האב איך נישט קיין צייט. איך זאג אייך דערווייל בקיצור נישט מעהר וויא דאָס: איבערהויפט איז סטעמפעניו אַ געראטהענע זאָך. עס זענען אין איהם שטעלען אַזעלכע, וואָס ווייזען בעשיינפֿערליך, אַז גאט האט אייך געבענשט מיט אַ פֿיהלענד האַרץ אז איר האָט אין אייך דעם ברען, דאָס פינטעלע פּאַעזיע אונ דער פונק פייער אין אייך וועט מיט דער צייט זיך צוברענען, צופלאַקערען. דער זיידע וועט זיך שמעלצען און גאָר אַנקוועלען וואס ער האָט מגדל געווען אַזאָ גוט אייניקעל. — נאָר פֿיל שטעלען אַבער זענען דאָ זעהר אָפּגעבלאַקעוועטע, אַזעלכע וואס מען בעדאַרף זייא גוט אויסבעסערן, אויך אַזעל־כע, וואָס מען בעדאַרף זייא אין גאַנצען ארויסוואַרפען. פֿיל שטעלען זענען גענייט מיט שבת־שטעך און עס זעהט זיך אַרויס אין זייא דיא פֿאַרסטריגעס, דערינען איז שוין שולדיג דאָס, וואָס איהר זענט פֿון דיא „אחשתרנים“.

אַי, אחשתרנים, אחשתרנים! ⁽¹¹¹⁾ אין צווייטען קאַפיטעל הייסט עס סטעמפעניו מיט זיין קומפּאַניע קומען צופּאָהרען קיין מאַזעפּעווקע, אונ אויסלאָזען לאָזט זיך אויס (ז' 5) והעיר חמלניצק צהלה ושמחה!! דאָס האָט איהר אייך איינס, היינט צווייטענס וויא געשיקט זיך עס צו זאָגען, סטעמפעניו קומט צופּאָהרען קיין מאַזעפּעווקע אַז באמת וויא איהר שרייבט ווייטער (ז' 52) וואוינט ער טאַקי מיט זיין ווייב אין מאַזעפּעווקע ⁽¹¹²⁾. דער חירוץ איז אַבער טאַקי — אחשתרנים!

פּאַלט בייא אייך פונדעסטוועגען דערפון נישט אַראָפּ, איהר האָט אַ טאַלענט אַ גרוי־סען טאַלענט. איך זאָג אייך נאָך אַמאָל טאַקי בפֿירוש, דאָמאנען שרייבען איז נישט פֿאַר אייך, אייער זשאַנער איז גאָר עפֿיס אַנדערש. וואו איהר בעשרייבט דאָס לעבען, איז אַ

פאַרגניגען צולייגען. ס'איז דאָ ווייטן, הומאַר, אָבער וואו איהר שפילט אַ ליבע קומט אויס גאַרנישט. מיר וועלען וועגען דעם מינדליך שפרעכען.—שרייבט מיר אָפּ גיך תשובה ווען קומט איהר, וואָס איז דאָס אַזוינס פאַר אַ „פלאַן“, אָבער אַלסדינג ריין מיט ווערטער. מנאי, פון מיר, וואס גלעט דעם אייניקיל, גיט איהם אַ קניפּ אין בעקעלע און האָט פון איהם גרויס נחת הקטן מענדעלי מוכר ספרים.

P. S. (מרגליות¹¹³), עס פאַרשטעהט זיך, איז נישט קיין יודעלע ער זאל מאהנען, איהר בעדאַרפט אַליין פאַרשטעהען איהם צובעהאַנדלען שיין, פיין, בכדי עס זאָהל איהם זיך גלוסטען שרייבען אויך אויף ווייטער. איך פאַרלאָז מיר דרינען שוין אויף אייך. נישקשה איהר פאַרשטעהט בה"ש אַיין עסק. הנ"ל.

34.

[צו דעמוזעלבן]

אַדעססאָ 22 פעבר. 1889

טהייער און גוט אייניקיל!

זייט נישט ביז, וואס איך האָב אייך אַזאַ לאנגע צייט נישט געענטפערט אויף אייער בריף מיט דער מתנה „דיא פאַלקס-ביבליאָטעקע“, וואָס איהר האט מיר געשיקט. איך בין חלעבין נישט שולדיג. דער קאַפּ איז מיר אין דער לעצטער צייט געווען שטאַרק פאַר-דרעהט. פרעגט נישט, פרעגט נישט, איך האָב געהאַט קאַלט און וואָרם. אַצינד אָבער האב איך מיר מיט געוואלד אָפּגעריסען עטליכע מינוט צייט אייך צושרייבען. — ישר כח אייך פאַר אייער „פ"ב"! בכלל איז דאָס אַ גוט שטיקעל ארבייט, מיט וועלכס איהר מעגט זיך איבער-נעהמען. נאָר בפרט, זענען דאָרט דא פיל זאַכען, וואָס טויגען לחלוטין נישט אַדער, וואס בעדארפען אויסגעבעסערט ווערען. ביא אַייער קומען איה"ש וועלען מיר פון אַלסדינג ריידן באריכות¹⁴ 1) גאָט זאָל אייך געבען געזונט און חשק ווייטער צוארבייטען. העלפערס מיט גאָטס כח וועט איהר האָבען. מיין זוהן איז נעכטען געקומען פון פעטערבורג אויף אַ פאַר וואָכען. נוא קענט איהר דאָך פאַרשטעהען וויא בעשעפטיגט איך בין אַצינד נאָר מיט איהם. עס וואָלט בכל האופנים גוט געווען, אַז איהר זאָלט איהם דאָ טרעפען ווען איהר וועט קומען. שונאים אויף צושפרינגעניש בעדאַרף מען זיך בעמיהען, אַז „די יודישע פ"ב" זאָל אלץ וואס ווייטער און ווייטער זיין בעסער. טהוט מען עפיס אַ זאַך—און בפרט נאָך לטובת הכלל—זאל טאַקי זיין געטאָן בשלמות, ווי געהעריג.

ידידך המברכך בשלום ובכל טוב סלה

ש. י. אַבראַמאָוויטש

35.

[צו דעמוזעלבן]

אַדעססאָ 19 מאָרט 1889

טהייער ליבהאַרצדיג אייניקיל!

צוקער פלאַמט, זאָגט איהר אין אַייער בריף, און איהר ברענט¹¹⁵.—נוא, געלויבט איז גאָט, וואָס איהר זענט חאַטש נישט געוואָרען פאַרברענט. איך האָב שוין געמיינט חלעבין, אַז איהר זענט שוין אויף דער וועלט נישטאַ. מען שרייבט און מען שרייבט און איהר זאָלט זיך עס אַנרופען אַ וואָרט! לויט אייערע פריהערדיגע בריף האָט איהר שוין לאַנג

בעדארפט קומען קיין אָדעססאָ (116) און איך האָב טאַקי אויף אייך שטאַרק אַרויסגעקוקט. ס'איז דאָ צורייך וועגען זעהר וויכטיגע זאַכען. טאַקי וויכטיגע, וועגען וועלכע מען מוז ריידען און עפיס טאָן... נאָר אין ברירה, אַז איהר ברענט, מוז איך זיין קאַלט, אַז מיינע אחשתרנים פליהען, לויסען מוז איך מיר זיטצען און וואַרטען, וואַר-טען. ווארשאווער (117) האָט אייך צוגעשיקט אַ בילד פון דער „קליאַטשע“, גיט עס, זייט מוחל, איבער דעם צענוואָר און שיקט עס מיר אָפּ באַלד צוריק, וואַרנ'ס דיא מאַשין וואַרט און קען אָהן דעם דאָזיגען בילד נישט ווייטער דרוקען מיין קליאַטשע, למעשה "ש דערפילט מיין בקשה וויא צום גיכסטען. מזל טוב אייך מיט אַייער נייעם דאָמאַן! (118) איך האָף, אַז דאָס אייניקעל וועט מיך נישט פארשעהמען. און שונאים וועלען צוועטצט ווערען. דער זיידע איז אויך געלעגען געוואָרען מיט אַ שיינער מעשה. נישקשה, איהר וועט הנאה האָבען דיא לעזער פון דער „פּאָלקסביבליאָ-טעקע" וועלען לעקען דיא פינגער. — אַי אייניקיל ברען איך אַצינד! איך בין געצווינגען צודרוקען דיא קליאַטשע על חשבונ'י, און דאָ איז לא עליכם נישטאָ די מעשה — געלט מיין איך. אַך שלעכט, גאר נישט פרעהליך. יקום פורקן מן שמיא (119)! — הערט שוין אויף, איך בעט אייך, צוברענען און שרייבט, שרייבט, מיין ליב, טהייער אייניקיל.

הקטן מענדעלי מוכר ספרים.

36.

[צו דעמועלבן]

אָדעססאָ 22 מאַי 1889

מיין פּלאַס-פיייערדיג, צוקער-זיס אייניקיל!

איהר קיטצעלט און קיטצעלט מיך אַלץ מיט אַייערע בריוועליך, אַזוי אַז איך מוז לטוף מיך אַנרופען מיט אַ וואַרט. דאָס וואַרט „מוז" זאָג איך דעריבער, ווייל די לעטצטע צייט איז מיר דאָס שרייבען נמאס-ומאוס. עס זענען דאָ געוויסע צייטען, וואָס אויף מיר ריקט זיך אָן אַ שטאַרקע מרה-שחורה און דענסטמאַל זיטן איך מיר פּאַרטראַכט, פּאַרזאָרגט אַליין, אָפּגעזונדערט פון מענשען און שווייג. דענסטמאַל טאָהר קיין טינט-און-פען, וויא חמץ אין פסח, זיך אין מיין גבול נישט געפינען. דענסטמאַל שלאָג איך מיך אין האַר-צען על-חטא, וואס איך בין אַ יודישער מחבר, בלאָז מיך אויף זיך אַליין, אויף אונזערע יענע קלוגעטשקע אהב"י (120) און ווייך דיא יודישע ליטעראטור מישטעהנס-געזאָגט וויא אַיין עפוש, פע, וואַנצען! עס שטינקט דאָרט וואַנצען!

זאָגט נאָר, אייניקיל, אַז איך רעד שוין יאָ, מהרעש, וואָס איך שרייב אייך נישט? פון מיין זייט איז לחלוטין נישט געווען וואָס צושרייבען. איהר האָט אַלץ געשריבען אט קומט איהר צופאָהרען (121), איבערשמיעסן מיט מיר וועגען וויכטיגע זאַכען. איך בין וויא איין „עגונה" געזעסען, אַרויסנעהמענדיג זיך די אויגען קוקענדיג, אַט עפענט זיך דיא טהיר און מיינע „אחשתרנים" טהוען טאָן אַריינלויפען, נאָר די אחשתרנים אָבער קריכן וויא די ראַקעס און נישט געקומען ביז היינט. נישט גענוג וואס איך בין נישט ברונג אויף אַיך זענט איהר נאָך ברונג אויף מיר! — אי, אַז איהר זאָלט געווען דענסטמאַל, ווען מיין זוהן איז בייא מיר געווען, קומען צופאהרען, וואָלט גאר עפיס אַנדערש געווען! עס איז געווען (און ס'איז דא נאך אַצינד אויך) פון פיל וויכטיגע זאַכען צוריידיען. וויא איך זעה איז בייא אַיך אַזוי: אַדער לויפען וויא אחשתרנים אַדער גאָר קריכען וויא די ראַקעס.

פּאַרוואָס קריכט עס עטן אַזוי מיט דעם צווייטען טהייל „פּאָלקסביבליאָטעק"? פע, חלעבין עס ווערד אַזש נישט גוט. — בייא מיר דרוקט זיך אַצינד די קליאַטשע און איך

בין אריין איבער דעם קאָפּ אין חובות, (מכמה טעמים בין איך געצווינגען געווען אליין זיין דער הערויסגעבער) איך האָב דערפון קיין גרויס נחת נישט און דער קאָפּ איז מיר נישט רוחיג. פונם ווינשפינגעריל איז דא בייא מיר גרייט אַ 4—5 דרוק־בויגען. דער סוף וועט קומען אין דעם דריטען באַנד „פ"ב" ¹²²). מען בעדאַרף נאָך אַביסיל צוארבייטען. נאר דערצו איז שטאַרק נייטיג צו בעפרייען דעם קאָפּ. — אַנווא טהייער אייניקיל, מיין צוקער איז שוין בה"ש דאָ אין דער פאַבריקע בעפרייעט מיר חלעבין דעם קאָפּ מיט עטליכע הונדערט רובל בכדי איך זאָל קענען (און עס זאָל מיר זיך גלוסטען) זיך ווייטער נעהמען צו דער אַרבייט. מעהר וועגען דעם וועל איך מיט אייך נישט רעדען. איר פארשטעהט?

טהוט זשע עפּיס און קריכט נישט.

אייער מענדעלי מוכר ספרים.

37.

[צו דעמועלבן]

אָדעססאַ 12 יוני 1889

מיין צוטראַגען אייניקיל!

אייער בריף דורך בן־עמי האָב איך מקבל געווען שבת, פאַר בן־עמי'ס אַוועקפאַהרען אַ היים, דיא דרייא בילדער אויך. מיר דאַנקען אייך און אייער פרויא פאַר דעם פאַרגניגען, וואָס איהר האט אונז דערמיט געמאַכט. דאָס בילד פון אייער קליין קאַראַפּוזיקיל איז וואונדער שייך. איך בין אונטער דיא אויגען אין איהר ביז איבער דיא אויערען פאַרליבט. קישט זי פאַר מיר הונדערט מאָל. ערשט היינט בין איך בעפרייעט געוואָרען פון דער אַרבייט אין דער שוהלע, אויך פון דער מרה־שחורה מיינער, וואָס האָט מיך געפייניגט, גענאָגט וויא אַ וואָרם דיא לעצטע צייט און איך בין ברייט מיך ווידער, בלי־נדר, צונעהמען צום „ווינשפינגעריל". דער קטן־ער ¹²³ איז בייא מיר געווען, ער האָט פאַר מיר אויסגעגאַסען זיין שווער־ביטער געמיטה, מיך געבעטען איך זאָל פאַר איהם עפּיס שרייבען, ער האָט מיך געריהרט בייא דעם האַרצען, אַזוי אַז איך וואָלט איהם דיא נשמה אַוועקגעבען — נאָר שרייבען, האָב איך איהם געזאָגט, אויף קיין פאַל נישט. ער האָט עס נעביך אָנגענומען פאַר ליב, מיך מיט גרויס דרך־אָרץ פאַרויכערט אין זיין הייסער ליבשאַפט צו מיר, און איז אַוועקגעגאַנגען מיט אַ פאַרקלעהמט האַרץ. אַ רחמנות, חלעבין! —

Сова און Филинь הייסען ביידע צוגלייך בייא יודען פראַסט „סאַווע", אָדער „פּוהאַטש". Ястребъ הייסט אין דער ליטא „שפּאַרבער" און דאָ אין אונזער געגענד דער „שוליק". Соколь האָט בייא זייא גאָר קיין נאָמען נישט. פרעגט זייא בהרם, וואָס דאָס איז אַזעלכס, נאָך זיי־נאָך מעג עס הייסען אַ מין אָדלער. — מיין גאַנץ הויזגעזינד גריסט אייך, אייער פרוי און אייערע ליבע קינדערליך גאָר פריינטליך. זייט מיר געזונט און שטאַרק. מענדעלי מ"ס.

38.

[צו דעמועלבן]

אָדעססאַ, 6 יולי 1889.

מיין געטרייא אייניקיל!

היינט ערשט האָב איך אויסגעגלייכט דעם ריקען נאָך אַזוי פיל טעג און נעכט זיטצען ביים שרייב־טיש איבער דעם „ווינשפינגעריל". דיא גאַנצע צייט, פון אייער אַוועקפאַהרען ביז אַצינד ¹²⁴), האָב איך באמת נישט אָנגעקוקט די ליכטיגע וועלט און נישט געוואוסט, וואָס אַרום מיר געהעט פיר. איך בין געווען גאָר אין איין אַנדער וועלט — אין דער וועלט

פון פאָעזיע, וואו די שיינע „מוזען“ שפילען זינגען און זאָגען שירה. — חוץ מיין געטריי-
 שאַפט צו אייער „פאָלקס ביבליאָטעקע“, וואָס איך וויל זיא זאָל עושה רושם זיין און וויי-
 זען בעשיינפערליך, וואָס מען קען מיט דער יודישער שפראַכע טאָן פאַר אונזער אָרם
 פאָלק, אויב נאָר מען קען אונ מען וויל — חוץ דעם בין איך געטריבען געווען פון דער
 נויט צודערווייטערען זיך אויף אַ צייט פון אונזער זינדיגען עולם, וואו איך האָב אין דיא
 לעצטע טעג געליטען קריינקונג, יסורים פון מיין „אַרויסגעבער“¹²⁵) און צוליב דעם אַריין
 אין חובות, אַ שרעק. דיא דאָזיגע פאָר ווערטער קען אייך שוין דינען פאַר איין ענטפער
 אויף אַלע אייערע פראַגען וועגן אייער נייעם ראָמאַן, וועלכען איהר האָט בדעה דאָ צו
 דרוקען צוליב מיין בקשה! טהוט אייך בעסער ווי פאַר אייך איז בעסער, געזינטער...
 שרייבט מיר גיכער וואָהין זאל איך אייך צושיקען דאָס „ווינשפינגעריל“ אויף דעם
 אַלטען אָדער אויף אייער נייעם אַדרעס, שרייבט ריין בכדי איך זאָל ביים אַוועקשיקען רוהיג
 זיין. — מיין עצה איז: דרוקט גיכער אייער „פֿ״ב“, מען טאָהר נישט לאָזען דיא זאָך צופיל
 אָפּקיהלען, והשנית, וועט עס זיין דער בעסטער ענטפער און דער ערגסטער פאַטש אייערע
 שונאים¹²⁶). אַבי איך אַליין בין שוין פרייער וועל איך מיך אַ נעהם טאָן צו אַנדערע —
 בעטען, שרייבען וואהין מען בעדאַרף מען זאָל עפּיס געבען אין דער „ביבליאָטעקע“. —
 „דיא קליאַטשע“ ווערד מאָרגען פאַרטיג און 12 עקומפליאַרען ווערען מאָרגען געשיקט אין
 צענזורנע קאמיטעט, לכן אַתייתי לחננך להשתדל אצל הר״ר קאַראַסיק¹²⁷) וויא צום
 גיכסטען אַרויסשיקען דעם מדפּיס אַ בילעט¹²⁸) ויקוים בך עתה באמת מקרא שכתוב
 האחשתרנים יצאו מבהלים ורחופים ברבר (אביהם־זקנם)¹²⁹) — אַי, האָט איהר מיר אנגעמאַכט
 צרות מיט אייער פאַרבייטען (נאָ, זעהט, אט האָב איך אויך בטעות פאַרבייטען — דיא זייט-
 ליך פאַפיר) דיא ווייבער! וואס זאל איך אַצינד טאָן מיט קאַראַסיקס אָרמער קרובה? איך
 מוז מיך דאך האַלטען ביא מיינס, או די ערשטע) איז זיין קרובה. אלא נישט וועט מען
 מיך אַנקוקען וויא אַ משוגענעם. דער יושר איז חלעבין, איהר זאָלט דער אמת'ר קרובה
 צונויפמאַכען און אַריינשיקען מיר עפּיס געלד. האָט רחמנות און פיהרט מיך אַרויס פון
 דער קלעהם וואהין איהר האָט מיך רב אחשתרנים אַריינגעבראַכט! איך און אויך מיין
 גאַנץ הויזגעזינד גריסען אייך, אייער ווייב און אייערע ליבע קינדערליך גאָר פריינטליך.
 זייט מיר געזונט און ענטפערט גיך אייער זיידען

הקטן מענדעלי מוכר ספרים.

39.

[צו דעמזעלבן]

אַדעססאָ 11 יולי 1889

מיין ליבהאַרצדיג אייניקל!

מזל-טוב אייך מיט דער פארענדערונג, וואָס געהט פיר אַצינד אין אייער שרייבען!
 דאָס איז אַ גוטער סימן אַז דער טאַלאַנט אייערער וואַקסט און געהט אַלץ העכער פון
 איין טרעפיל אויפן אַנדערען טרעפיל פון דעם לאַנגען גרויסען לייטער אין דער ליטעראַטור.
 פאַר מיר איז אייער פערענדערונג נישט קיין נייעס, איך האָב דאָרויף נביאות געזאָגט נאָך
 פריהער פאַר אַלע אונזערע פריינד דאָ. אויב איהר ווילט קומען צו מיר וועט איהר ביא
 מיר זיין אַ טהייערער גאַסט. איך בין ברייט מיט אייך זיטצען און אַרבייטען טאָג און
 נאַכט. — נאר אויף איין פאַרענדערונג, וואס אין אייך איז פירגעגאַנגען טהוט מיר דאָס
 האַרץ וועה — הוא השנוי בתכונת נפשך ובאהבתך אלי. בשנה העברה אתה פתחת לי בבקשתך

לקבל מאתך שכרי עוד בטרם כליתי מלאכתי בשביל ספרך „פ"ב 130) ועתה כאשר מלאכתי נגמרה כהלכתה, ואני גליתי את אונך, כי השעה דוחקת אותי ואין כח בי לשאת עלי משא הדפסת ספרי, הדורשת כסף רב, ומן המצר קראתיך לשלוח לי את שכרי בעבודה הקשה אשר עבדתיך במיעוט חלבי ודמי — הנה מלאת פני קלון להשיבני ריקם מלפניך!! האמין לי כי לולא הברית הכרותה בינינו אם פניתי אליך עוד... רק אהבתי תכסה עתה על פשעך. — בהחלק השני מהווינשפינגעריל כתבתי פרק כ"ח והוא בכמותו פי שנים מהחלק הראשון ואולי עוד יותר, ובאיכותו עוד יעלה עליו. הפרקים החדשים שכתבתי אחרי נסיעתך מאדעסא טובים ויפים עד להפליא, כאשר תראה בעיניך. — בן־עמי איז נעכטען געקומען. ער האָט שוין עפּיס אנגעשריבען און שרייבט נאך עפּיס 131). לילענבלום האָט אויך צוגעזאגט באַלד עפּיס אנצושרייבען 132). הכלל נעהמט זיך שוין צו אייער זאך און עס וועט איה"ש זיין רעכט. וועגען סלאוויטע איז אַזוי: זאגען זאגט דאס פּאָלק סלאוויטע (מיט אַיין ע') און שרייבען שרייבט מען סלאוויטאָ (אַזוי שטעהט געדרוקט אויף אַלע סלאוויטער ספרים) 133). הנני הרוצה בתשובתך השלמה והמבקש לראותך בתור הסופר המעלה ולהתענג על ילדי רוחך 134). הקטן מענדעלי מוכר ספרים.

[איבערזעצונג]

דאָס איז די ענדערונג אין דיין שטימונג און אין דיין ליבשאַפט צו מיר. פּאַראַיאַרן האָסטו דער ערשטער אָנגעהויבן און מיך געבעטן, איך זאָל באַ דיר נעמען האַנאַראַר נאָך איידער איך האָב פּאַרענדיקט מיין אַרבעט פאַר דיין בוך פּ"ב, איצט, אַז מיין אַרבעט איז שוין פּאַרענדיקט ווי ס'דאַרף צו זיין און איך האָב דיר מיטגעטיילט, אַז די צייט איז מיר ענג און איך קאָן נישט אויסהאַלטן די אַסט פון דרוקן מינע ביכער, וואָס דאָס פּאָדערט אַסאַך געלט, און פון דער קלעם האָב איך דיך געבעטן, דו זאָלסט מיר שיקן דעם האַנאַראַר פאַר דער שווערער אַרבעט מיט מאַרן און בלוט, — האָסטו מיך פּאַרשעמט און ביסט מיך אָפּגעקומען מיט גאַרנישט! גלויב מיר, ווען נישט דער בונד, וואָס מיר האָבן געשלאָסן, וואָלט איך זיך צו דיר מער נישט געווענדעט... אָבער מיין ליבשאַפט דעקט איצט דיין זינד. — אינעם צווייטן טייל ווינשפינגערל האָב איך אָנגעשריבן דאָס קאַפיטל 28; ער איז צוויי מאָל אַזוי די גרויס ווי דער ערשטער טייל, עפּשער נאָך מער, און אין קוואַליטעט וועט ער אים נאָך איבערשטייגן. די נייע קאַפיטלען, וואָס איך האָב אָנגעשריבן נאָך דיין אָפּ־פּאַרן פון אַדעס, זיינען גוט און שיין צו באַווינדערן, ווי דו וועסט זען]. —

40.

[צו דעמוזעלבן]

אַדעסאָ 17 יולי 1889

מיין טהייער אייניקיל!

הגבאי מחברת „גמלות חסדים“ פה התנהג עמי הפעם בחסידות וסילק לי חיכה הסך ובוה היתה לי הרוחה פורחא מנושי. שיטת הצמצום שחדשת פתאם בכמות ספורי, המיוחד להביבליוטיקי, לא לבד שאינה מסכמת לדברי מכתביך הראשונים, שבהם גלית רצונך להדפיסו בספרך עד גמירא בפעם אחת, אלא שאינה מסכמת עוד לתועלת עצמה של הביבליוטיקי. בשעה זו שגברה הקטגוריא והני כלבי דחציפין מיטטרא אחרא נובחים ומכרכרים כמה כרכורים לפגוע בה, מפני שמרגישים בנפשם, כי אם תתקיים היא, הם לא יוכלו להתקיים 135) — בשעה זו צריכה הביבליוטיקי להופיע בהדר גאון עווה ולהראות לכל העם את

יפיה ועושר כבודה במאמרים יקרים טובים ומועילים, למען שיבושו ויבהלו מאד כל אויביה ויסכר פיהם כרגע. וזאת היא באמת אחת מהסבות הגדולות שהכריחה אותי להנזר מהענוגי הקיץ הזה והטיל בשדי חמד, הדרושים לבריאות גופי, ולהסגר בביתי ולכתתוב ביגיעת נפש את ההמשך מספורי לשם כבוד הביבליויטיקי. כל כחות גופי ונפשי היו משועבדים אך לה. ואם יש בלבך קצת ספק בדברי עתיד אני להראותך בימים הבאים כי בשיטת הצמצום רב כחי כל כך, עד שלא יהיו ממאמרי אפילו סימן-מה... אמת כי אתה מוקיר ואוהב אותי בכל לבך ודברי מכתביך ישעשעו נפשי, אבל במכתבך האחרון יש איזו דברים קשים המרים לי כלענה ומשפילים את כבודי ויותר טוב היה לשנינו אלמלי לא הוצאתם מפיך. — מתי, ולאן אשלח לך ההמשך מספורי? — הודיעני!

איך שיק היינט מיין טהייער אייניקיל אַ מתנה — דיא קליאַטשע. נעהמט אָן פאַר ליב דיא קליינע מתנה, וואָרים איך גיב זיא פּונם גאַנצען האַרצען. נאָך איינע שיק איך אויף אייער אדרעס פאַר הר"ר קאַראַסיק. וואָס מאכט אייער נייער ראָמאַן? זענט איהר שוין צופרידען מיט אייער ארבייט? (186?) מיין זוהן האָב איך געשריבען וועגען אייך. לאַמיר זעהן וואָס ער וועט ענטפערען (187?). טאָמיר וואָלט איהר מיר געקענט מיטהעלפען צום פאַר-ברייטען די קליאַטשע אין דער וועלט דורך אייער וואָרט, דורך אייערע מענשען און אַגענד-טען? איהר וואָלט מיר דערמיט געטאן אַ גרויסע טובה. — אייער זיידע וואָס האט אייך אמת ליב

הקטן מענדעלי מוכר ספרים.

[איבערזעצונג]

[אַרעס, 17 יולי 1889]

מיין טייער אייניקל!

דער גאַבע פון דער כעוורע „גמלות חסדים“ האָס זיך מיט מיר דאָס מאָל אויס-געהאנדלט לייטיש און האָט מיר באַלד אויסגעצאָלט די סומע; דערמיט איז מיר אַביסל לייכטער געוואָרן מיט מיינע מאַנער. די סיסטעם שפּאַרעוודיקייט, וואָס דו האָסט פּלוצים איינגעפירט בענעגייע מיין דערציילונג, וואָס איז באַשטימט פאַר דער „ביבליאַטעק“, איז נישט נאָר, וואָס זי שטימט נישט מיט דייןע רייד אין די ערשטע בריוו, אַז דו וועסט זי [די דערציילונג] דרוקן אין דיין בוך פאַראַמאָל ביזן סאָף, — זי שטימט אויך נישט מיט דעם נוצן פון דער ביבליאַטעק גופע. אין אַ צייט, ווען די אַנפּאַלן האָבן זיך אַזוי פאַרשטאַרקט און די פאַרשיטע הינט פון דער סירער-אַכרע בילן און שפּרינגען דורכאַנאַנד זי [די „ביבליאַטעק“] צו שעדיקן, ווייל זיי פילן, אַז אויב זי וועט זיך האַלטן, וועלן זיי זיך נישט קאָנען האַלטן, — אין אַזאַ צייט דאַרף די ביבליאַטעק אַרויס אין איר גאַרער פּראַכט, אַלע זאָלן זען איר שיינקייט און רייכן אינהאַלט, מיט גוטע נוצלעכע אַרטיקלען, און אַלע אירע פּיינט זאָלן פאַר-שעמט און דערשראָקן ווערן, און זייער מויל זאָל באַלד פאַרשטאַפט ווערן! דאָס איז ווירקלעך איינע פון די גרויסע סיבעס, פאַרוואָס איך האָב זיך אָפּגעזאָגט פון זומער-פאַרגעניגן, פון פאַרבריינגען אַף אַ זומער-ווינונג, וואָס איך דאַרף עס האָבן צום געזונט, צו פאַרשפּאַרן זיך אין דער היים און שרייבן מיט גרויס אַנשטרענגונג דעם העמשעך פון מיין דערציילונג פון דער ביבליאַטעק וועגן. אַלע מיינע קערפּער-לעכע און גייסטיקע קרעפטן האָב איך אָפּגעגעבן נאָר פון אירעט וועגן. אויב דו צווייפלסט כאַטש וויפל סיניט איז אין מיינע רייד, בין איך גרייט דיר צו ווייזן שפּעטער, אַז אין דער סיסטעם שפּאַרעוודיקייט בין איך אַזוי שטאַרק, אַז פון מיינע

ארטיקלען וועט אפילע קיין שפור נישט בלייבן... עמעס, דו שעצסט מיך און האָסט
 מיך ליב מיטן גאַנצן האַרצן און דינע בריוו זינען פאַר מיר אַ פאַרגעניגן, אָבער
 אין דיין לעצטן בריוו זינען פאַראַן אייניקע האַרבע ווערטער, וואָס זינען מיר זייער
 ביטער און דערנידעריקן מיין קאָוועד. בעסער וואָלט געווען פאַר אונדז ביידן, ווען
 דו וואָלט זיי נישט געווען אַרויסברענגען פון דיין מויל. —
 ווען און ווהין זאָל איך דיר צושיקן דעם העמשעך פון מיין דערציילונג? —
 גיב מיר צווייטן!]

41.

[צו דעמועלבן]

אָדעססאָ 9 אָוגוסט 1889

טהייער אייניקיל!

צוגלייך מיט דעם דאָזיגען בריף שיק איך אייך ארויס אויך דעם צווייטען טהייל פונם
 „ווינשפינגעריל“. איך בעט אייך, וויא באַלד איהר וועט דעם פאַקעט דערהאַלטען, תיכף
 טאַקי מיר שרייבען אַ קבלה, בכדי מיך צובערוהיגען. הויבט אָן למזל שוין צודרוקען אונ
 גאט ברוך־הוא זאל אייך העלפען. עס טהוט מיר שטאַרק הנאה, וואָס אייער נייער ראַמאַן,
 איז אייך געראַטהען אונ איז וויא איהר זאָגט: „לא בא כבושם הזה!“ (188) הלואאי, אמן,
 רבוננו של עולם! זעהט למעה"ש ולמעה"ש אַז היינטיגער 2 טהייל פון דער „פ"ב" זאל
 זיין אַנטיק שבאַנטיק. אויב חלילה עס מאַכט זיך דאָרט עפּיס אַ פעהלער, וועל איך אייך
 בנאמנות נישט מוחל זיין. היט אייך, אייניקיל, גוט די ביינער. — די לעצטע צייט בין איך,
 לא עליכם, עפּיס אַלץ נישט געוונט. דיא אַלע שרייבער אייערע וועל איך זאָגען וויא
 איהר ווילט, נאָר צו מרגליות'ן מוזט איהר אַליין שרייבען הגם איך וועל איהם אויך זאָגען,
 ווייל ער איז תמיד זעהר בעשעפטיגט אונ פאַרגעסט. — אייערען ליבע קינדערליך ווינש
 איך, זייא זאָלן גיך אונ באלד בעקומען אַ רפואה שלמה. — מיין ווינשפינגעריל, בעט
 איך, זאָל מען דרוקען שייין, אָהן גרייזען. פון דיא ערטער דאָרט, וואס זענין נישט אַזוי
 ריין איבערגעשריבען, זאל מיר צוגעשיקט ווערען אַ קארעקטור. נאָך אַ מאָל: היט אייך
 די ביינער! אַזוי זאָגט אָן דעם פערשייטען אייניקיל זיין געטרייער זיידע
 הקטן מענדעלי מוכר ספרים.

42.

[צו דעמועלבן]

אָדעססאָ 18 אָוגוסט 1889 (139)

שלום עליכם טהייער אייניקיל!

אַבי דאָס ווינשפינגעריל איז שוין בייא אייך אין די הענד בין איך שוין רוהיג. ווען נישט אַלע
 קארעקטען זאל מיר חאָטש צוגעשיקט ווערען אַ קארעקט פון יענעם שטיקעל וואו מלכה־טויבע
 רעדט אין קעך מיט דער קעכנע (140), ווייל דאָרט האב איך צוגעשריבען מיט קליינע אותיות לידך. —
 וועגן דעם אויסלייגכטס זאל אייך גאָט היטען צוקרימען בא מיר עפּיס אַ האָר. אנשטאט
 „געלט“ שרייבען „געלד“ ווי אויך האַנט — האַנד, וואַנט — וואַנד וכדומה, דאס איז זעהר

ריכטיג און אַזוי מוז זיין (איך שרייב אויך אַזוי) אבער חוץ דעם זאג איך אייך בפירוש: הזהר והזהר! אייער, „שאַן“ איז בייא מיר שטאַרק מיאוס, אייער „וואַלדעל“⁽¹⁴¹⁾ טויג בייא מיר אויף כפרות. חלילה וחם איהר זאָלט מיר עפּיס ענדערען. דאָס גאַנצע ווינשפינגעריל וועט מיר ווערען נמאס־ומאוס און איך וועל עס נישט וועלען אָנקוקען אַפּילו. אויף מיין אויסלייגעכטס האָב איך תּרפּ״ץ טעמים. און איהר לעהרענט מיך נישט, איך בעט אייך, חלעבין! (טאַקי, „חלעבין“ און נישט „כּ׳לעבּען“ מיט יודישע חכמה׳דיך, אָדער כּ׳לעבּען). דער צווייטער טהייל „ו״פּ“⁽¹⁴²⁾, וויא איר וועט אַרויסזעהען, מוז אָפּגערוקט ווערען אין גאַנצען. און אויף ווייטער איה״ש וועט איהר נישקשה פארשפּאַרען „זיך שטאַרק איבערצושרעקען און אפּלייענען קריאח שמע....“ (אייערע 4 פינטליך)..... (און דאָס זענין מיינע 8 פינטליך) דעם דאָקטאָר מאַנש⁽¹⁴³⁾ אין לעמבערג האָב איך היינט געשיקט מיינע ספרים וויא איהר שרייבט. — איך האב גרויס פאַרגינגען דערפון וואס אייער סטעמפעניו איז איבערזעצט אין דער דייטשע שפּראַכע און דרוקט זיך אין איוראַעליט. — איך דאַנק אייך 1000 מאל פאַר אייער גוטסקייט „צוהעלפען אויסבריינגען מיינע ווערק“. דאָס דרוקען האט מיך געקאָסט אַ שטיק געלד, איבער מיינע כחות און אין דעם ענין פון אויסבריינגען בין איך אַ לאַ יוצלח. — אַך, איך בין אַצינד עפעס נישט געזונד (ט)⁽¹⁴⁴⁾ און זעהר שלעכט געשטימט! זייט האַ, אפשר גאר זייד? — זייט (сторона, страна, бокъ — זייט) מיר געזונד (טאַקע מיט אַ ד׳, וואס געזונד הייסט) וויא עס ווינשט אייך אייער זיידע

הקטן מענדעלי מוכר ספרים.

43.

ןצו דעמזעלב

אָדעססא 14 נאָוועמבר 1889

אַ גאָט־העלף, מיין געליבט, טהייער אייניקיל!

אייער בריף⁽¹⁴⁵⁾ מיט דיא ק״ן קערבליך האָב איך מקבל געווען. אַ שיינעם דאַנק אייך, וואָס איהר האָט זיך דערמאָהנט אין דעם זיידען פונקט אין אַזאַ צייט, וואָס איך בין אין דער קלעהם און גענייטיג מיך שטאַרק אין געלד. קיינמאָל איז מיר נאָך נישט אַזוי איינג געווען וויא היינט, ווייל איך האָב אַריינגעלייגט אין מיינע ספרים „דיא קליאַטשע“ און „פישקע דער קרומער“ אַקעגען אַ טויזענט קערבליך און ווייס נישט וויא דאָס געלד אַרויס־צונעהמען. אַזוי גוט וויא איך קען שרייבען ספרים אַזוי קען איך נישט זייא אויסבריינגען. איך בין דרינען אַ טויגעניכטס, אַ גרויסער עס־הארץ. דערבייא בין איך שטענדיק בעשעפ־טיגט, אייך שוואַך, צעבראַכען לא עליכם. הכלל איך בין אַריין ביז דעם האַלו אין חובות און ס׳איז שלים. מיין דרוקער וואַרשאַווער האָט מיר גאָר מיאוס אָגעפּייפט און זיך מיט מיר אָפּגערעכענט זעהר נישט שוין, וויא איך האָב עס בייא איהם פּערדינט. ס׳איז גענוג דאָ צו דערזעהלען, נאָר וואָס העלפט עס פאַרפאַלען! — טהייער אייניקיל, איהר האָט מיר עפּיס אַמאָל געשריבען, אַז איהר האָט בדעה עפּיס צוטאָן וועגן דעם פאַרקויף פון מיינע ספרים. טהוט זשע טאַקי מיט אייער גוט האַרץ וואָס נאָר איהר קענט און דערפרייעט אייער אַלטען זיידען. לאַז ער אויף דער עלטער נחת האָבען פון זיין אייניקיל!⁽¹⁴⁶⁾ — אַך, וויא דערלעב איך שוין זעהען אייער „יאָסעלי סאָלאַווייא“⁽¹⁴⁷⁾. אַ פּנים איהר ווייסט דען וויא איך בעט גאָט, אַז אייער יאָסעלי זאָל זיין אַ גוט קינד, אַ פּינס אַ געראַטענס. אייערס אַ „קינד“

איז מיר זעהר טהייער, איך וויל עס זאל אַנטאָן כבוד אייך און אויך מיר, אייער זיידען. זיידעס, זאָגט מען, האָבן אַ מאָל ליב די אייניקליך נאך בעסער וויא אייגענע קינדער.—אין פעטערבורג האָבן איך געשריבען¹⁴⁸, מרגליותן האָבן איך אויך געבעטען, נאָר וואָס העלפט עס, אַז איטליכער איז פאַרטראָגען און ס'איז גרינגער צוצוזאָגען וויא צוטאָן... איך האָבן אייך געבעטען אַריינצושיקען מיר דיא אָפּגעדרוקטע בלעטער פונם „ווינשפינגעריל“ מהאי טעמא ווייל איך וויל מיך דיא טעג נעהמען צום דריטען באַנד, מוז איך פריהער גוט איבער-לייענען דאָס פריהערדיגע. טהוט זשע מיר די טובה און שיקט. פונם דאָקטאָר מאַנש¹⁴⁹ האָבן איך צוריק מיט אַ פאַר חדשים בעקומען אַ בריף אין וועלכען ער האָט זיך צולאָזט מיט אַ לאַנגער קריטיקע איבער מיינע ספרים און הייבט מיך אויף דריקעס ביז צום הימעל. ער זאָגט אויף מיר עפּיס אַזעלכע שבחים, וואָס איך שעהם מיך, אַליין זייא אייך איבערצור-געבען. אויך האָט ער אַריינגעשיקט 5 פּלאַרין אויף מיינע ווייטערדיגע ספרים.—אוי, גאָט ווייסט אויב איך וועל אין שטאַנד זיין אַליין זייא באַלד הערויסצוגעבען! עס טהוט מיר זעהר לייד, נאָר וואָס קען איך טאָן?—א חרפה, חלעבין, איך האָבן איהם נאָך נישט גע-ענטפּערט, נאָר דיא טעג וועל איך מיר אַנטאָן אַ כּח, זיך נעהמען צייט און אים ענטפּערען. זייט זשע מיר געזונד, מיין גוט אייניקיל, און פאַרגעסט אויף. ווייטער נישט דעם זיידען וואָס האָט אייך אמת ליב

הקטן מענדעלי מוכר ספרים.

44.

[צו דעמוזעלבן]

אָדעססאָ 27 דעצעמבר 1889

מיין טיף אין האַרצען אַיינגעבאַקען אייניקיל!

היינט האָבן איך ערהאַלטען אייער ברייוויל און אַייל מיך גיכער אָפּצוענטפּערען. מיט דער „הקדמה“¹⁵⁰, וואָס איהר פּערלאַנגט, זענט איהר מיר אַריינגעקראַכען סאַמע אין דערמיט, ווען איך בין שטאַרק בעשעפּטיגט מיט דיא חשבונות און דעם „אַטשאַט“ פאר דעם יאָהר 1889 פון דער ת"ת. דער קאָפּ איז מיר פאַרדרעהט און דערצו נאָך בין איך, לא עליכם, שטאַרק בעטריבט פון מיינע עגמת־נפשין און אַז אויף מיר ריקט זיך אָן אַ מרה־שחורה, דענסטמאַל בין איך אַליין נישט מיינער און קיין זאָך געהט מיר נישט אין קאָפּ אַריין. פון דעסוועגען וועל איך מיך פּריווען, אפשר וועל איך אין עטליכע טעג אַרום עפּיס קענען אַנשרייבען. וועגען מיינע ספרים נעהם איך אָן אייער פּלאַן, אדרבה אייניקעל שרייבט זיך טאַקי דורך מיט אַייערע אַגענטען, וויא איהר זאָגט און פאַרקויפט זייא במזמנים צו קערבליך אַ פאַר (נישט ווייניגער¹⁵¹) פון פינף הונדערט פּאַרליך¹⁵²). אַ חוץ דעם זאָלט איהר דרוקען מודעות מיט דיא בעקאַנטע מקחים, ווי עס שטעהען געדרוקט אין געוויסע גאַזעטען, נאָר לייגט צו אַביסיל שמאַלץ, אַביסיל זאַלץ וויא איהר פארשטעהט אולי ירחם, הכלל אייניקיל טהוט, לייגט זיך אין דער ליינג [און] אין דער ברייט און העלפט אַ זיידען. ווער דען זשע, ווען נישט איהר, אַ לייבליך אייניקיל?—גאָט זאָל אייך געבען אַ נייא, גוט יאָהר מיט פּיל מזל און גליק וויא עס ווינשט אייך פונם גאַנצען האַרצען אייער געטרייער זיידע

מענדעלי מ"ס.

[צו דעמוזעלבן]

אָדעססאָ 5 יענואַר 1890

מיין טהייער אייניקיל!

איך שיק אייך דאָ אַריין אַ הקדמה¹⁵³ וויא איהר האָט געווינשען. לייענט זיא נאָר מיט קאָפּ פון אָנהויב ביז דעם סוף, וואָרים אין איהר איז באמת נישטאָ קיין איבעריג וואָרט. זיא איז וויא אויסגעגאָסען, ענטהאַלט אין זיך דיא אַלע וויכטיגע שאלות, איבער וועלכע מען שפּאַרט זיך היינט בייא אונז; זיא דערלאַנגט אויך הינטען-אַרום, פּאַרענט-אַרום אַלע שונאים אונ קריטיקער אייערע, וואָס האָבען אַקעגען דעם יודישען לשון און דיא ספרים אין איהם פּאַראַיאָרען אַזוי פיל געשריבען¹⁵⁴. לייענט עס, איך בעט אייך, מיט כוונה אונ שרייבט מיר באַלד צי זענט איהר צופרידען. דעם טיפּ פונם פעטער שמעריל וועט איהר מסהמא פאַרשטעהען, דאָס איז אַ בילד אי פון איינעם אַ געוויסען, אויך פון אַסך אַזעלכע בייא אונז אין אונזער צייט.

איך האב נישט קיין צייט, איך בין שטאַרק פאַרנומען אונ אַייל מיך זעהר. לאָז די הקדמה, וועלכע איך האב געשריבען אַצינד, ווען איך בין אַזוי צוטראַגען, אייך בעווייזען וויא שטאַרק איבערגעבען איך בין אייך אונ אייער "פּאָלקסביבליאָטעק" ותרצני אונ איהר זאָלט מיך בעוויילגען אמן סלה. — שרייבט!

אַייער אמת געטרייער

מענדעלי מו"ס.

[צו דעמוזעלבן]

אָדעססאָ 19 יענואַר 1890

טהייער אייניקיל!¹⁵⁵

וועגען דער הקדמה איז אַזוי: איך האָב מיר געטאָן מיינס—געשריבן דאָס וואָס מען בעדאַרף, וואָס דער אמת איז, וויא דער שטייער מיינער איז, אַרויסצושטעלען פאַרבאַר-גענע מכות, אַ פיק טאָן, טרעפען אין קאַרב עס זאָל אויסרינען דער אייטער. אַ פיק טהוט טאַקי וועה, נאָר נישקשה, דערפאַר אָבער היילט זיך דיא מכה אויס גיכער און בעסער וויא מען וואָלט זיך מיט איהר געשטיקט, זיך נישט וויסנדיג געמאַכט. פאַרשטעהט איהר מיך, פון שפרעכער (פון גלאַט אַזוי מאמרים) האַלט איך נישט. איך ווייס מיר נישט מעהר וויא מיין קליפּערגעצייג אונ טהוא וואָס מען בעדאַרף אונ אויב איהר זענט אַ בעל-פּחדן, האָט מורא פאַר אַ פיק—האַלט-זשע זיך געזונטערהייט מיט מכות אונ האָט אַיך צוטאָן מיט שפרע-כער, מיט אונזערע טאַטערס... ריין גערעדט, איהר מעגט אייך גאָר נישט דרוקען מיין הקדמה, אויב אייך קוועטשט עפּיס. איך וועל אויף אייך דערפאַר, אַסור, קיין שום פאַראיבעל נישט האָבען.—אונ מכת דעם וואָס איהר זאָגט, אַז סובל קענט איר נישט זיין דאָס וואָס ווערד אָנגערופן אַ לועג לרש, פאַרשטעהט איך כלל נישט, וואָס איהר מיינט דערמיט, וואָס געהער עס זיך אן מיט מיר, מיט מיין הקדמה? — אַ לועג לרש איז אַוודאי אַ גרויסע עברה, נאָר ווען? אַז דער "רש" איז זיך אַ שטילער קבצן נעביך-

אָבער אַז דער „רש“ איז אַ „דל גא“ שטופט זיך צווישען דיא רייכע, נאַכטאָן דער מאָדע, אָדער אַז דער נאַר וויל אַלץ אַרויסווייזן זיינע נאַרעשקייט, איז נאָך דערצו אויך אַ גרוי-סער עזות פנים און פאַלט אָן אויף קליגערע פון איהם¹⁵⁶)—דענסטמאַל איז אַ גרויסע מצוה אָנ-צולעהרנען דעם נאַר, דעם קבצן, לאָז ער זיטצען שטיל און זיך נישט שטופען.—מיין הקדמה איז אַ נוס מיט אַ געזונטען יאָדער. אייך ווילט זיך—וויא איך זעה פון אייער בריף—אַרויס-וואַרפען דעם יאָדער און דער נוס זאָל בלייבן גאַנץ, אַדרבא, אייניקיל, ווייזט! אַזאָ קונץ וויל איך זעהר זעהען. באמת טאַקי, פרייוט מאַכען וויא אייער צווייטער פלאַן איז: דאָס הייסט, איך זאָל מיך אויף אייך פאַרלאָזען און איהר וועט מיין צוגעשניטען שטיקעל אַר-בייט צונויפנייען. אָך, מהיכא-תיתי, אויב ס'איז נאָר מעגליך! נאָר שיקט מיר פרייהער (פאַרן דרוקען) צו אייער צונויפגענייעטע אַרבייט (איך-איינעם מיט מיין אַרבייט, דעם אַר-גינאַל) איך זאָל זעהען אויב פון מיין צוגעשניטען רעקיל איז בייא אייך פון אונטער דער נאָדעל נישט אַרויס גאָר אַ פאַר תחתונים אָדער אַ לאַפענמיטצעל. אַ-נוא, אייניקיל, פרייוט זיך, גיט אָפּ פאַר דעם זיידען עקזאַמען. לאַמיך אייך פאַרהערען! גלויבט מיר אַז איר וועט עס מאַכען גוט, וועל איך אייך אַ קניפ טאן אין בעקעלע און האַבען שטאַרק הנאה, וואָס השי"ת האָט מיך בעגליקט אויף דער עלטער מיט אַזאָ תכשיט, אַ כלי-שלמה. — אַ-נוא, אייניקיל, זאָג איך: „הנו בידך אך את נפשו שמור“¹⁵⁷) דאָס הייסט, קנאַקט דעם נוס נאָר ער—דער יאָדער, היט זיך, זאָל בלייבען גאַנץ.—נישט לאַנג האָב איך דערהאַלטען אַ בריף פון מיין זוהן, אין וועלכען ער גריסט אייך גאָר פריינטלעך און פּרעגט מיך, אויב איהר, אייניקיל, טהוט עפעס פאַר דעם זיידען און העלפט איהם אויסבריינגען זיינע ספרים.—הא, איהר שווייגט עפּיס! איך וואַרף מיך חלילה אויף אייך נישט אָן. ווען איך זאָל וויסען דאָס איז פאַר אייך אַ טירחא, וואָלט איך נישט געוואָלט מיט אייך גאָר דערפון ריידען, איהר זאָלט מיך אַפילו אַפּגילטען. טובות מיט געוואָלד האָב איך פיינט און עס שטעהט מיר גאָר נישט אָן זייא אַנצונעהמען—נאָר איהר אַליין האָט דאָך עס מיר—וויא אַ גוט קינד—פירגע-לייגט; איהר אַליין פאַר געטריישאַפט צו מיר האָט זיך דאָך אונטערגענומען אַרויסצוהעלפן דעם אַלטען זיידען, וואָס-זשע זענט איהר פּלוצלים אַנשוויגען געוואָרען?

שרייבט מיר, איך בעט אייך, אין גיכען אַ תשובה. ווען וועט שוין לסוף זיך אַפּדרור-קען „די ביבליאָטעק“?¹⁵⁸) האַיעט נישט, שוין צייט, לאַנג צייט חלעבין!

זייט מיר געזונט, בעגעהרט און שרייבט בהתמדה און בלייבט אַ גוט עהרליך קינד. הקטן מענדעלי מוכר ספרים.

47.

[צו דעמועלבן]

אָדעססאָ 2 פעברואַר 1890

מיין טהייער ליב אייניקיל!

טהוט אַזוי וויא איהר שרייבט אין אייער בריף מכה מיינע ספרים. איך פערלאָזן מיך אויף אייך און השי"ת זאָל געבען עס זאָל זיין מיט מזל. — זייט רהיג די „קריטיק“ וואָס איהר האָט מיר צוגעשיקט וועט קיין אויג פון אַ מענטשן נישט אַנקוקען. דיא הקדמה צו איהר איז זעהר גוט געשריבען. ליינענעט און אין „המליץ“ דאָס אַרטיקיל „חטאת סופרים“¹⁵⁹) און פּערגלייכט עס (דעם סוף בעזאַנדערס) צו מיין „הקדמה“ וועט איהר געפינען איינע רייד מיט דעם פעטער שמעריל... דאס איז דאך באמת אַ חידוש נפלא! ס'איז עפּיס נאָר אַ נבואה! — קוקט, זייט מוחל, מיט אויגן און פאַרשטעהט... בינשטאַק שרייבט מיר, ער

הָאָט אײַך צוגעשיקט אַ ספור המעשה און בעט מיך, זאָגען דאָרויף מײנע מבינות. מסתמא וועט דאָך עס בקרוב געדרוקט זײן ¹⁶⁰). דינעזאָהן האָט מיר במתנה צוגעשיקט זײן „אבן נגף. אַ שטײן וכו' ¹⁶¹) ער ווײנט נעביך דאָרט, גיסט מיט טרעהרען אויף אײט לײכט לײכט אַז „אַ שטײן“ אפילו קען צוגאָסען ווערען. אַ בעל־בכי אײז ער, אײנער טאָקי אין דער וועלט, ער ווײנט מיט חשק, עס פליסט אין זײן ראָמאַן טײכען טרעהרען — לאַקריין און האָניג. און ער — פאַרשטעהט איהר — שרײבט מיר אין דער אויפשריפט אויף זײן בוך „הצעיר שבתלמידיו“! ¹⁶²) — אַ רחמנות חלעבין. מען בעדאָרף איהם פאַרט ענטפערען. איך וועל איהם שרײבען אַ טרײסט־בריוועל, איהם בעטען, שאַ, שאַ, ער זאָל נעביך נישט אַזוי ווײנען! (זאָל דאָס בלייבען צווישען אונז בסוד) זעט־איהר מיט זײן „אבן נגף“ האָט ער אַליין טאָקי פאַרענטפערט די קשיא, וואָס ער האָט אײך געפרעגט מה נשתנה ¹⁶³) אַ יודישער ראָמאַן פון דיא גויעשע. ער האָט באמת טאָקי אָנגעשריבען אַ יודישען ראָמאַן. לײענט, זײט מוחל, וועט איר זעהען — נישטאָ קײן צײט. איך אַייל מיך. שרײבט!

זײט מיר געזונט און שטאַרק און טראַכט טראַכט אַרום אײער זײדען מענדעלי מוכר ספרים.

48.

[צו דעמזעלבן]

אָדעססא 5 אפריל 1890

מײן פאַרשײט אײניקל!

איך מיט מײן ווייב בעטען אײך זעהר, איר זאָלט האַלטען וואָרט און למעה"ש גלייך פאַרפאָהרען צו אונז אויף סטאַנציע, נישט אַנדערש ¹⁶⁴). דעם טעם פאַרוואָס איך האָב אײך ביז אַצינד נישט געשריבען און פאַר וואָס איך שרײב אײך אַצינד ווײניג, נאָר געצעהלטע ווערטער — וועט איר וויסען איה"ש, אַז איהר וועט בײא אונז זײן און איך וועל מיך מיט אײך אַביסל איבערשמײעסן. דערווייל זײט געזונד און גריסט פון מיר און מײן ווייב אײער געשעצטע פרויא.

הקטן מענדעלי מו"ס.

49.

[צו דעמזעלבן]

אָדעססא, 28 אויגוסט 1898

ליבער, האַרציגער אײניקל!

באַלד ווי איך האָב בעקומען אײער בריף האב איך אָנגעגורט מײנע לענדען און בין געלאָפּען גרינג וויא אַ הירש, שטאַרק וויא אַ לעמפערט צוטאָן אײער ווילען און איך בין אַרײן מיט אײמפעט צו מרגליות'ן און איהם אַ האַפּ געטאָן און איהם געטאָן אַנידער־זעטצען לעבין טיש און ער האָט זיך געקליגט און אָנגעשריבען ל. בראַדסקין ¹⁶⁵) אַ בריף און איך האָב גענומען און שיק דעם בריף אײך ארײן, איהר זאָלט וויסען וואָס צו טאָן. ר' אברהם גרינבערג אײז נישטאָ אין אָדעססא. מילא וועט מען זיך מוזען בעגעהען אָהן איהם. מרגליות זאָגט אַז נאָך זײן בריף צו בראַדסקין אײז ווײנשטיינס בריף אײן איבעריגע זאָך, ער אײז מיט איהם גאָר נישט אַזוי בעקאַנט. לאַז זײן אַזוי, וואָס קען עס מיך אַרען, האָ?

שולמאנען ¹⁶⁶) האָב איך היינט אויך געשריבען. לאָז מיין חתן צו איהם אַרײַנגעהן מיט אַ גריס פון מיר און אַז ער, שולמאַן, וועט מיט איהם רעדען פון מיין בקשה, לאָז ער, דער חתן מײנער, איהם אויך בעטען, אפשר וועט גאָט חסד טאָן און דיא בקשה וועט אָנ-גענומען ווערען. וואָס נאָך? דאָכט זיך מעהר איז נישטאָ וואָס צושרײַבען, נאָר אָפגעבען אייך א שבח והודיה פאַר אײער מיה, פאַר אײער פריינדשאפט און ווינשען אײך אז, אז, אז... ווייס איך וואָס? אז אײערע פיס זאָלן ען אייך דינען, אז אחשתרונים זאָלען טאָקי זיין רצים דחופים ומבוהלים ¹⁶⁷) ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר און עס זאָל זיין שמחה וששון. טאָקי ליהודים, וואָס ליהודים הייסט. עס געהט דאָך עפּיס אַ נײַא יאָהר בײַא אונז, יודען, זײט זשע מיר געזונט און גליקליך, איהר מיט אײער ווייב און קינדערליך, איהר זאָלט אויסבעטען אַ גוט יאָהר אַ כתיבה וחתימה טובה און אַלדאָס גוטס, וויא איהר ווינשט אייך אַליין און וויא עס ווינשט אייך אײער אמת'ר פריינד הקטן מענדעלי מוכר ספרים. מק"ק קאַבצאַנסק.

50.

[צו דעמועלבלן]

אָדעססאַ 8 מאָרט 1902

שלום עליכם ליבער אייניקעל! אַ לאַנגע צײַט טאָקי אַז מען האָט אײנער פונם אַנדערן נישט געהאַט קיין תמונת אות. פאַר וואָס, פאַר ווען? טאָמיר ווייסט איהר? — גלאָט אַזוי, יודען זענען תמיד פאַרטראָגען, דער קאַפּ טראָגט, דער גוטער יאָהר ווייסט וואָהין. מילא, עט גאַרנישט, לאָמיר בעסער שמיעסין עסק. הייסט עס אַפּנים, איהר מיט נאָך אַ פאַר חברה לײט, ווי איהר זאָגט, האָבען איבערזעטצט פינף קאַפיטליך פונם ווינשפינגעריל, און אַ 5—6 פון מסעות בנימין השלישי. פאַר וואָס זשע, רב אחשתרנים, האָט איהר אין יאָגעניש מיר נישט מודיע געווען וועלכע קאַפיטליך זענען עס איבערזעטצט געוואָרען? — הלוואי רבוננו של עולם איך זאָל צופרידען זיין. לעת־עתה בין איך אין־אײנע שרעק. איך ווייס, אַז מײנע נפשות איז זעהר שווער איבערצוגעבען.

דאָ האָט איהר פאַר אייך אַ צעטיל פון בעשרייבונגען איבער מיר און מײנע ווערק אין רוסישען, לויט אײער פאַרלאַנגען. פון יענער צײַט, ווען דיא בעשרייבונגען זענען גע-דרוקט, האָב איך געשריבען נאָך פיל אַנדערע ווערק. דאָס וועט איהר שוין מוחל זיין אַליין מוסיף זיין. דיא געצײכענטע בעשרייבונגען וועט איהר בעקומען בײַא אייך אין קיוב זעהר גרינג. — בילדער שיק איך צוויי, נעמט וועלכע עס וועט אייך בעסער געפעלען. נאָר דער עיקר איז זײַא זאָלען דאָרט גוט געמאַכט ווערען, נישט אַזוי וויא דער „יוד“ ¹⁶⁸) קבצניש. יא, אַ מדובר ¹⁶⁹) האָב איך מיט אייך, דיא בילדער זאל מען מיר דערנאָך צוריקשיקען, וואָ-רים, איך האָב זײַא אויסגעבעטען בײַא דיא קינדער מײנע מיט דעם תנאי, אַז איך וועל זײַא אָפגעבען צוריק נאָך מיט פראַצענט, מיט אַ פאַרטעט, וואָס דיא רעדאַקציע וועט אַראַפֿ-נעהמען. געדינקט זשע, איהר זאָלט מיך נישט מאַכען חלילה פאַר קיין ליגנער.

מײן הויזגעזינד האָט אייך כלל נישט פאַרגעסען, וויא איהר מײנט. זיא געריסט אייך און אײער הויזגעזינד אינאײנעם מיט מיר גאר פריינדליך.

שרײַבט מיר אַביסיל האָטש פון אייך. איך שרײַב דעם דאָזיגען בריף בײַא נאָכט, שוין שפעטליך, עס ווילט זיך שלאָפען. האָט זשע מיר אַ גוטע נאָכט!

ענטפערט למעה"ש באַלר אײער אַלטען זיידען וואָס האָט אייך הערצליך ליב מענדעלי מו"ס.

P. S. Рѣшено было выслать только одну карточку, т. к. другая не хорошая.

[צו דעמזעלבן]

אָדעססאָ 1 אַפּריל 1902

ליבער אייניקעל!

אַט האָט איהר אייך איך־קורצען אַ תשובה אויף אייער בריף פּוּנ'ס 29 מערץ, כסדר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון.

וועגען דיא איבערגעזעצטע קאפיטליך פון „ווינשפינגעריל“ און „מסעות בנימין“ האָט איהר טאַקי מיר אַלץ נישט געזאָגט וועלכע! אַזוינס טהוען טאַקי טאָן נאָר אחשתרנים. אוי, טהוא איך תפלה צו השי"ת אַז דיא איבערזעצונג זאָל זיין געראַטען. הלואי, הלואי, רבנו של עולם!

וואָס איז דאָס פאר אַ ווערטער: „פישקע“ איז נישט געווען בייא מיר אונטער דער האַנד? אַזוי שווער איז דאס אייך געווען צוקריגען? און אַז מען נעהמט זיך אונטער עפּיס אַרבייטען מוז מען אויסקראַטצען אַזוינס, וואָס מען ברויכט, אַפילו פון אונטער דער ערד. און וואס טהוא איך, אַז איך בעדאַרף? דיא גאַזעטע „רוסיא אונ אַזיע“ איז בייא מיר נישטאָ איהר קענט זיא בעקומען אין אייער יהופּיץ טאַקי וואו זי האָט זיך געדרוקט. היינט מכה אייער בקשה וועגען דער ביאָגראַפיע מיינער, מוז איך פאַר צרות לאַכען. איהר זענט מיך מכבד מיט אַזאַ אַרבייט, וואָס איז היינט איבער מיינע כחות, קאַרג האָב איך אויף מיר אַהן דעם אויך. איך האָב נישט קיין צייט צו עטהמען, דעם שרייב, יענעם שרייב, דאָ פיהר אַ שוהלע, דאָ האַלט דרשות, געה זייא אַ שטאַדט בעל־טובה. אוי, וואו נעהמט מען כחות? פאַרגעסט נישט, איך בין דאָך עפּיס טאַקי אַ זיידע, שוין נישט קיין יונגער מאַן, אונ דערצו נאָך, צווישין אונז גערעדט, עפּיס אַ שטיקל עצל, לאַעליכס, אויך. נישקשה איהר זענט נישט קליין, מיין טהייערער אייניקעל, שרייבען די ביאָגראַפיע אַליין. קוועלען האָב איך אייך געצייכענט גענוג, איהר קענט צורעכענען דערצו מיין אויטאָביאָ־גראַפיע אויף לשון־קודש אין ספר הזכרון (וואַרשווא, נ. סאָקאַלאָוו). לייענט אויך איבער מיין ווידמונג (לכבוד) מ. מרגליות'ן אין אַנהויב „פישקע“. לייענט אויך מיין „טאַקסע“, מיין „קליאַטשע“ וכ"ו, וכ"ו. לייענט אויך וואָס „שלום־עליכס“ אונ אַנדערע (ראבניצקי, עפשטיין, פרישמאַן, דר. ש. בערענפעלד, בריינין וכ"ו וכ"ו) האָבען איבער מיר געשריבען, דער־קלעהרט: איבער וואָס אונ צו ליב וואָס איך האָב געשריבען. הכלל, לייענט זייט מוחל אונ שרייבט.

ווייטער וואָס איהר בעט, צושיקען אייך דיא אַלע בלעטער אונ ביכליך, סייא די יר־דישע סייא דיא גוישע — דאָס איז ריין אוממעגליך. איהר ווילט אפנים איך זאָל דינגען אַ פערד אונ וועגעלע אונ זייא אייך בריינגען צופיהרען? דען וויא קען עס זיין אַנדערש. מיין פערדיל איז, לאַעליכס, היינט נישט בקו הבריאה, עס ציהט איהם אַ פּוס. וואָס־זשע טהוט מען? געהט מען זיך אַליין צו דיא חכמי יהופּיץ און מען נעהמט בייא זייא די אַלע ביכער אין וועלכע מען גענייטיגט זיך. אַזוי, אַזוי אייניקיל מיינער, אַזוי טאַקי טהוט און זאָל אייך השי"ת העלפען.

ווייל איך אייל מיך אַוועקשיקען אייך דעם דאָזיגען בריף דוקא היינט בין איך מקצר און לייג אַפּ די איבעריגע זאַכען, וואָס ס'איז דאָ צושרייבען אויף ווייטער. זייט מיר רעכט געזונט איהר מיט אייער ווייב אונ קינדער אונ דערלעבט משיח'ן וויא עס ווינשט אייך אייער געטרייער

מו"ס.

[צו דעמזעלבן]

אָדעססאָ 1 מאַי 1902.

נכדי היקר!

איהר האָט אודאי זיך אַרויסגענומען דיא אויגען ארויסקוקענדיג אויף מיין ענטפער אויף אייער בריף, נאָט אייך דערפאַר אַצינד אַ תשובה מיט פּיצינקע אותיותליך אויף אַרויס-צונעהמען זיך די אויגען איבערלייענען זיא. איך האב חלילה נישט צו אייערע אויגען, גע-זונט און שטארק זאָלן זיין אייך זיין; נאר גלאט אזוי זיך, פייניגען זיי אַביסל שאדט נישט. נישקשה, עס קען אפשר צוניטץ קומען... זיין וועלן דערנאָך קיקען בעסער. — אי-בערגעהען פונם „אחיאסף“ צום „תושיה“ דערלאָזט מיך נישט מיין געוויסען, וויא שטאַרק איך אַכטע בן-אביגדור און ווינש איהם פיל גוטס, קען איך דאָך נישט אוועקווארפען דעם „אחיאסף“, וואָס בעהאַנדעלט מיך זעהר שיין¹⁷¹. א-מאל אפשר וועל איך שיקען עפּיס אויך דעם „תושיה“ אבער נאר א-מאל און נישט אויך בתורת חוב. אט אַזוי האב איך היינט געענטפערט בן-אביגדורין אויף זיין בריף. און דאָס דינט פאַר אַ תשובה אויך אייך. נאך דער דאזיגער תשובה, רייבט זייט מוחל אויס די אויגען און בעטראכט זיך אביסל אויסרוהענדיג זיך אַ קאַפעלע. פון אַצינד אָן וועט עס שוין געהען מיט גרויסע אותיות. וואס מאכט איהר אייניקעל? איהר האט מיר נישט געענטפערט אויף מיינע פראגען און איך ענטפער אייך דערפאר אויך נישט אויף אייערע בקשות. אָט זאָל זיין אַזוי, מסתמא בע-דאַרף זיין אַזוי, און אַזוי איז גוט.

וואס טהוט מען, זאגט, וואס אמעריקא דרוקט מיינע ספרים שלא ביושר?¹⁷² אפשר האָט איהר דערצו אַיין עצה? טאמיר וואלט איינער דארט אין אמעריקא געקויפט בייא מיר דאס רעכט אויף צו דרוקען מיינע ספרים פאר אמעריקא, וואלטען שוין אנדערע דארט נישט געקענט זיין דרוקען? — האָ, וואָס זאגט איהר? אפשר קענט איהר מיר דרינען בע-הילפיג זיין? פאר וואס זאל עס בייא מיר נישט זיין ווי בייא לייטען? וואס טהוט דען נישט איבער אַיין אייניקעל ביי לייטען פאַר א זיידען? — צעהלט זייט מוחל איבער וויפיל פראַגע-צייכענס איך האב דא געשטעלט. דאכט זיך זיבען. נוא זאָל זיין גענוג. ביז וואנען איז דער שיעור (עס קומט א „?“ נאר איך וויל מעהר נישט שטעלען, איהר וועט זיך אן-שטויסען אהן דער אויך).

זייט מיר געזונט!

זקנכם

מענדעלי.

53.

[צו דעמזעלבן]

[אָן אַ דאַטע; יולי אָדער אַווגוסט 1903]¹⁷³

שלום עליכם, אייניקעל!

וואָס פאַרט וועט עס זיין דער סוף? איך האב געשריבען און געבעטען געבעטען איהר זאָלט זיך מיט מיר זעהען און קען זיך עס נישט דערבעטען! שוין זעקס טעג אז איך בין געקומען אהער נאך אַ לאַנגע רייזע וואס האָט געדויערט כמעט א חודש, איך בין אַצינד שוואַך צעבראַכען, געה נישט אַרויס פון שטוב און וואַרט אַלץ וואַרט איהר זאָלט קומען

צו מיר געוואָהר-ווערען און מיט אייער קומען מיך אַביסיל אָפּפּרישען. איך שרייב אייך נאך אַמאָל אונג פאַרהאַף, אַז מיר וועלען זיך פאַרט איה"ש זעהען בקרוב, במהרה בימינו, אמן!

מ. מר"ס.

Мой адресъ:

Кіевъ, Маринско-Благовъщенская ул. д. № 4, кв. 6.

54.

[צו דעמוזעלבן]

אָדעססאַ 14 סעפטעמבער 1903

מיין ליבהאַרצדיג אייניקעל!

אייער טרפּהין צווילינגעל: שלשה מכתבים, דרייא בריוולין, בכרס-אחד, אין איין קאנווערטיל, האָב איך מקבל געווען אונג שטאַרק זיך געפרעהט אויף דער מציאה, וואס איהר האָט געזאַפט — דרייא פאַר צווייא קאָפעקעס! אויב יאָ אַזוי, אַז איהר זענט אַזאַ בר-מזל, אַז עס קאסט אייך אַזוי וואָלוועל, וואָלט איהר חלעבען געמעגט שרייבען מיר נישט איין מאָל אין יאָהר, נאָר דרייא מאָל. טאַקי אַלע טאַג, — ווי עס זעהעט אויס קענט איהר אפנים נישט דעם זיידען, וואָס פאַר אַ וואַרם האַרץ ער האָט, אונג וויא שטאַרק ליב ער האָט זיינע פריינד, אַז איהר קענט איהם דאַנקען פאַר אַ גריס, גלייך וויא דאָס איז בייא אייך עפּיס אַזאַ וואונדער! ווייסט-זשע פון היינט אָן, אַז אייער זיידע האָט אמת ליב אַיך מיט אייער הויזגעזינד און ווינשט אייך פיל גוטס אונג נחת. אויב איך שרייב היינט וועניג איז דיא שולד ניט אין מיר, נאָר אין די אומשטענדען. איך זאָל שרייבען היינט דאס וואס איך וויל, און דאס וואָס מען בעדאַרף, האב איך בעדאַרפט אינגאַנצען איבערשטעלען אויף דאָס נייא מיין אַרט לעבען, אָפּזאַגען זיך פון אַ סך זאַכען, זיין אַ מענש פאַר מיר וכו' וכו'. איהר הייסט מיר לערנען זיך פון ל. טאַלסטאָי. אַ געלעכטער חלעבין! אַ-נו לאז נאר טאַלסטאָי פּריווען האָטש אויף עטליכע טעג זיין אַ יוד, דערצו נאָך א „מלמד" אין אַ תלמוד תורה אונג דערצו נאָך שרייבען לשן קודש, יודיש (זשארגאן ווי מע רופט עס) פאַר א יודישער פּובליקא אונג דערצו נאָך... נאר גענוג שוין דאָס פריהערדיגע. אַי וואו נעמט [מען] אַ יאַסנאַיאַ פּאַליאַנא אונג נאך אזעלכע גוטע זאַכען אַז מען זאָל קע-נען אַ שפּייא טאַן אויף איטליכען און שרייבען שרייבען, שרייבען! — יאָ, אין מחשבותין, וואָס הערט זיך פּונים זשורנאַל „הילף" ¹⁷⁴? האָ, אפשר איז ער שוין דיא כפרה געוואָרען? אייערע זאַכען לייען איך מיט גרויס פאַרגעניגען מסתמא איז אייער „הבה נחכמה" אויך אַ גוטע זאַך. — מיין גאַנץ הויזגעזינד גריסט אייך עס כל בני ביתכם גי"פ, אויב איהר וועט זעהען דעם דאָקטאָר האַרקאווי בעט איך אייך איהם געריסען פון מיר. איך פיהל מיך שול-דיג אקעגען איהם, וואָס איך האָב איהם נישט בעזוכט, בשעת איך בין געווען אין קיוב. איך אַכטע איהם זעהר שטאַרק.

אייערער מיט'ן גאַנצען האַרצען

מענדעלי מר"ס.

[צו דעמזעלבן]

אָדעססאָ 7 נאָוועמבער 1903

אַ דאָנק דעם אייניקעל פאַר דעם פארגעניגען, וואס ער האט געמאכט דעם זיידען מיט דיא רוסישע פעליעטאָנען זיינע, וואָס ער האָט אַריינגעשיקט. דיא איבערזעטצונג איז באמת גוט, עס לייענט זיך גרינג. הערר העסעל, זאָגט איהר, וועט איבערזעטצען אויך מיינע זאָכען? מהיכא-תיחי!! נאָר איך בעט, זיך צובעמיהען, די איבערזעטצונג זאָל אַרויס-קומען גוט, וויא ער קאָן, ד. ה. איטליכס וואָרט זאָל עפּיס זאָגען, שטעהען אויף זיין אָרט, נישט גלאַט אזוי זיך. — יא, זיך דערמאָנט! הערר שענקמאַנן אין קיוב האָט איבערזעצט מיין „פּישקע“ אונ בעט מיין הסכּם אויך צודרוקען עס אין אַ בעזונדער ביכעל. ווי עס זעהט אויס איז הערר שיינקמאַן אַ בראַווער עהרליכער מאַנן. זאָגט איהם איך בעט אייך, ער מעג דרוקען די איבערזעטצונג זיינע, און מיט דעם האָנעראַר פאַרלאָזן איך מיך אויף איהם. נאָר וויסען זאָל ער, אַז אין דעם זשורנאַל „Еврейская Семейная библиотека“ בוך 2—6 איז אָפּגעדרוקט „פּישקע“. די איבערזעטצונג דאָרט איז ערטער-ווייז גוט און ערטערווייז זעהער שלעכט. ער מוז עס פריהער גוט איבערלייענען, בכדי זיך אויסהיטען פון דיא פעהלער. אַ-נוא, וועט איהר אויספאָלגען מיין בקשה, טאָן וואָס איך בעט אייך? איך וועל אייך געבען אַ ישריכּה פונם גאַנצען האַרצען. — מסתמא האָט איהר אויך בעקומען אַ בריף פון זיך אַפּריקאַ מיט אַ כּיבוד צושרייבען אין דער דאָרטיקער גאַ-זעטע „דיא יודישע פרייע פרעסע“ פאַר וואָס מען זאָגט צו געלט גאָר אַ סך. איך האָב נאָך לעיע גאָרנישט געענטפערט. נאָך אַ מאָל פרעג איך אייך, וואָס הערט זיך מכה דעם סבאָרניק „הילף“ וואָס „תּושיה“ קלייבט זיך קלייבט זיך ארויסצוגעבען לטובת הקישינובער? מען הערט נישט מען זעהט נישט! דאָס אייגענע פרעג איך אייך אויך מכה גאָרקעס סבאָר-ניק, עפּיס קלייבט ער זיך צופיל טאַקי מעשה יוד. בעהיט זאָל מען ווערען פון אַזא „קווע-טשעניש“...⁽¹⁷⁵⁾

אַי, בין איך אייך מקנא, וואָס איהר האָט געזעהען דעם „אותו האיש“ — מיין אייניקעל מיין איך, וועלכען איך האָב שטאַרק ליב! ער איז אַ טהייער קינד. פון איהם, דאכט זיך, וועט אויסוואַקסען גאָר אַ גרויסער, אַ גרויסער מענש. מיין ווייב מיט דיא קינדער גריסען אייך און אייער הויזגעזינד גאָר פריינדליך. איך אויך, עס פאַרשטעהט זיך. ענטפערט אויף מיין בריף. פונם גאַנצען האַרצען אייערער — מענדעלי מו"ס.

56.

[צו דעמזעלבן]

אָדעססאָ 2 יולי 1904.

שלום עליכם! וואָס מאַכט איהר אייניקעל?

איך ווינשט אייך פיל גליק צום נייעם געשעפט. הלוואי עס זאל זיין מיט מזל און לאַנגע יאהר, אמן, רבוננו של עולם! שוין צייט, לאַנג צייט אַראָפּגעהען פון קעסט בייא דיא גאַזעטציגעס, דיא שיינע-פיינע מחותנים, און זיין אַליין פאַר זיך אַ שטיקעל בעל-הבית. גענוג, חלעפּין, געוואַלגערט זיך אין שכנות מיט אַלע מיני שלעק. פע!⁽¹⁷⁶⁾

א פירוש אויף דיא עטליכע ווערטער מיינע וועט אייך געבען ראבניצקי. און דאס וואס ער וועט אייך זאָגען וויל איך אז איהר זאָלט עס טאָקי מקיים זיין. נישט אַנדערש. איהר פארשטעהט?

פון מיין זייט בין איך ברייט תמיד אייך מיטצוהעלפן. נעהמט פונ'ם „ווינשפינגעריל“ גיט עס אַ נאָמען און דרוקט עס וויא איהר פערלאַנגט. איה"ש שפעטער וועל איך פאַר אייך אפשר שרייבען עפיס ניס אַבי זייט נאָר קיין שליממולניק ניס און טהוט וואס מען בעדאַרף. נאך אַ מאל זאג איך אייך: אויס קעסט! וקבצנו יחד — אונזער ביסעל אַרעמקייט (דאס ביסעל, עטליכע שרייבערס אונזערע) אינאיינעם. פאַר זיך בעזונדער. און למעה"ש ניט רופען דיא יודישע שפראַכע — זשאַראָן, איהר הערט זשאַראָן איז אַ חרפה. זשאַראָן האָב איך פיינט! איהר פארשטעהט?

זייט זשע מיר געזונט און גליקליך וויא עס ווינשט אייך אייער זיידע מענדעלי מו"ס.

57.

[צו דעמזעלבן, קיין זשענעוו]

Одесса 31 Марта 1908 г.

ליבהאַרצדיגער אייניקעל! אַ גרויסען אַ שעהנעם דאַנק אייך פאַר אַייער בריף און נעמט נישט פאַר אומגוט, וואס איך האב אייך ניט געענטפערט ביז איצט. ווייסט איהר דען ניט, אַז איך בין, לא עליכם, פויל, אוי, שטאַרק פויל אויף בריף-שרייבען? עס קומט מיר אָן שווער ממש פקריעת ים סוף אַיינטונקען די פען, און בפרט נאך אין א טרוקענעם טינטער, ווי עס מאַכט זיך ביי מיר אַ מאָל. וואס זשע מאכט איהר פאַרט און וואס מאכט אייער הויזגעזינד, זענט איהר געזונט און וואס האט איהר בדעה צוטאָן. גאט ברוך-הוא ווייסט דעם אמת, אַז איך ווינש אייך פיל גליק, אַ רוהיג, גוט לעבען, פונ'ם גאַנצען האַרצען. גוט יום-טוב אייך! האָט אַ כשר'ן פסח. מאַכט ביים סדר אַ כוסה און דערמאנהט צו גוטען מיך, אייער פריינד וואס וויל דערלעבען אין אייך פיל נחת ש. י. אַבראַמאָוויטש.

מיין ווייב און מיין טאכטער גריסען פריינדליך אייך און אייער הויזגעזינד.

58.

[צו דעמזעלבן]

אָדעססאַ, ערב פסח תרס"ט. [5 אַפּריל 1909]

גוט יום-טוב, ליבהאַרצדיגער אייניקעל!

אַ שטיק געזונד האָט איהר, אין אייער בריף פונ'ם 17/30 מערץ, ביי מיר אַרויסגענור מען מיט אייער פרעהליכען-קרעכצען און מיט דער גוטער ריהרענדיגער מינע ווי איהר זאָגט, אַז עס פאַרדריסט אייך ניט, איהר זענט ניט ברוגז, נאָר עס וואונדערט אייך אויף מיר, וואָס איך ענטפער אייך ניט שוין אויף צוויי (?) בריף, ווייל איהר זענט דאָך נעביך אַ חולה און דערצו נאָך געזונד¹⁷⁷. אוי, אַ קרעכץ מיט אַ ליב שמייכעלע און אַ אַנגעהמען פאַר ליב אי אַ פריקער זאָך, ווי עס קומט-פיר אַמאָל ביי אַ גוט, געליבט קראַנק קינד — אַט דאָס שטעכט ווי אַ מעסער, רייסט אויס אַ שטיק האַרץ! יא, טהיירער אייניקעל, איך

בין שטארק געריהרט פון אייער ליבען בריף. איהר זענט נעביך גערעכט, גערעכט, הונדערט מאָל גערעכט. נאר וואס אבער האָב איך געקענט טהון, אַז גאט האָט מיך געלייטזעליגט מיט אַ קרייניק. צוויי חדשים כמעט בין איך געווען קראַנק, געלעגען אין בעט, און נאָך אַצינד, הגם איך אַרבייט שוין, בין איך נאָך ניט רעכט ביי די קרעפטען. מיין קראַנקייט איז מיר געקומען פון צופיל אייגענע און זייטיגע אַרבייט און אלץ מיטן קאַפּ. קאַפּ איז נאָך עט, נאָר, אוי, דאָס האַרץ, דאָס האַרץ! דאָס פיהלען, דאָס ערגערען זיך און שטענדיג דיגע האַרצוועהטיג — אָט וואָס! אַי זענן דאָ ביי אונז יודען נאַראַנים! אַי, דראַפּעט מען זיך ביי אונז אין דער ליטעראַטור אויף די גלייכע ווענט! מען לומד'ט עפּיס אלץ אַזוי הינטען-ארום, מיט אַ דרעה הין-און-צוריק — ארויף און אַראָפּ, העט-העט טיף אין חקירות אַריין, און וואָס? — גאַרנישט! מיר ניכטס דיר ניכטס... גלאַט אַזוי זיך פריש און געזונט און משוגע! — אַ יוד קוועטשט זיך נעביך אין "ביצה" — מילא, נו, קוועטש-זיך דיר, מהיכא-חיתי, אָבער דאָ, אַ קוועטשעניש דאָ — געוואַלד, רב איד, זייט ניט משוגע! האָט רחמנות אויף אַיך, אויף די לעזער, דרעהט ניט, גרייזעלט ניט, לאַזט זיך ניט אַריין אין שטייגער, אין אַ געפלאַנטער און לאַז מען הערען אַ וואָרט, אַ פּראָסט פאַרשטענדיג וואָרט! — — —

איך ווייס חלעבין ניט, וואָס איך האָב מיך דאָ אַזוי צורעדט. נאָר פאַרפאַלען. לאַמיר בעסער ריידען פון פּרעהליכערע זאַכען. זאָגט מיר וואָס מאַכט איר עפּיס, וואָס מאַכט אייער ווייב, אייערע קינדער. פאַר וואָס שרייבט [איהרן] מיר קיינמאָל ניט פון זיי? ווייסט איהר דען ניט, אַז איך בין זעהר גוט [צו] אייער פאַמיליע און ווינש אייך אַלע פיל נחת און גליק? און וואָס מאַכט בערקאָוויץ? פאַר וואָס גריסט [ער] מיר קיין מאָל ניט? איהם לאַזט יאָ גריסען פון מיר. אים מיט זיין ווייב און קינד.

איך דאַנק אייך פאַרן "אויסשניטעל", טהוט עס תמיד אַזוי ווען איהר וועט עפּיס האָבען וועגען מיר. אמעריקא, זאָגט איהר, שעצט מיך — און וואס האָט זי מיר געטאָן? אפילו יענער (איהר געדענקט?) וואָס האָט געוואַלט עפעס טהון, — אַפּקויפען ביי מיר מייער יודישע ווערק, איז אויך אַנשוויגן געוואָרען. אוי לי פון אונז דאָ, ואוי לי מאמעריקא!

נו, זייט מיר געזונט פריש און שטאַרק ווי עס ווינשט אייך אייער

מ. מוכר ספרים

מיין ווייב און ב"ב גריסען אייך זאמט אייער פאַמיליע גאָר פריינדליך.

59.

(פּאָדבראָדזע 178), 14 יולי 1909)

שלום-עליכם — עליכם שלום ליבער, האַרצדיגער אייניקעל!

אַ דאַנק אַיך פאַר אַייער ליבען בריף, וואָס האָט מיר פאַרשאַפּט גרויס פּערגניגען דערמיט, וואָס געהט אייך בעסער אין געזונד. הלואי גאָט ברוך-הוא זאָל רחמנות האָבען אונ אייך שיקען אַ רפואה שלמה, איהר זאָלט פאַרשפּאַרען דאָקטערען זיך, אונ לעבען מיט אייער ווייב און קינדער און קינדס קינדערליך ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר אין פרייד און פיל נחת, אמן!

און נאָך אַמאָל אַ דאַנק אַיך פאַר אַייער פאַרענטפּערען מיך, וואָס איך שרייב אייך זעלטען. אָט דאָס הייסט טאַקי אַ אמת גוטער, וואוילער אייניקעל, וואָס רעכענט זיך ניט מיט אַ זיידען חלילה דערפאַר, וואָס ער איז פויל אַביסעל אויף דער פען. אַ זיידע מעג! אַי, וואָס אַז בחור-ווייז נאָך בין איך אויך פויל געווען אַף דער פען? — מילא, ווער איז עס

מחויב צרוויסען? און ווער פרעגט מיך? שאַ, וואָס געווען איז געווען — און, ווי דער ליט-
וואָק זאָגט, און פטור!

פון מיין פריהערדיגען בריף ווייסט איר דאָך, אַז איך מיט מיין ווייב זענען מיר ווייניג-
טער קראַנק געווען. מיט דעם אויבערשטענס הילף זענען מיר איצט רעכט געזונד און פיר-
לעווען זיך צו אַביסעל דאָ אויף אַ דאַטשע אינאיינעם מיט אַלע קינדערליך, אין געדיכטע
וועלדער פון פּימסענהאַלץ, וואו הדודאים, די פּיילכעליך און אַלערליי קרייטעכצער גיבען די
שמוכט. ס'איז דאָ גוט, מחיה, איין חסרון נאָר, וואָס דער רעגען געהט, געהט און וויל ניט
אויפהערען.

פון ספּעקטאַרען האָב איך דערהאַלטען אַ בריף מיט אַ בקשה, שרייבען אין זיין גאָ-
זעטע (179). לעת-עתה שווייג איך און ענטפער איהם ניט. עס האָט צייט. מיר וועלען זעהען,
מיר וועלען זעהען... זיין „נייע וועלט“ האָב איך פון אַדעססא היינט דערהאַלטען, וואָס איז
זי פאַר אַ וועלט ווייס איך נאך ניט. מיר וועלען זעהען, מיר וועלען זעהען...

דאָס וואָס איהר האָט מיר אַריינגעשיקט דאָס בלעטיל פון „צוקונפט“ וועגן מיר (180)
איז דערפאַר זענט איהר ווערטה אַ קוש, נאָר דערפאַר וואָס איהר קענט לייענען אַזוינס און
שווייגען, נישט צולייגען זיי אויף טעלערליך, ווי איהר קענט און ווי אַ געטריי אייניקעל
בעדאַרף — דערפאַר זענט איהר ווערטה... וואָס? ניט קיין קוש. הערט אַ מעשה! מענשען
לויבען מיך אַפּ אין טאָג אַריין, דערצעהלען מיין מיה, מיין אַרבייט לכבוד די כנסת ישראל
ולכבוד איהר ליטעראַטור, און וואָס לאָזט זיך אויס? יודען גיט געלד! מיר גולנען זיין
מיה, רויבען זיין אַרבייט און דרוקען זיינע שריפטען בגנבה. אַז מענדעלי איז יאָ אַזאַ
גוטער שריפטשטעלער, בכּן וועלען מיר מאַכען פון זיינע שריפטען אַ גוט געשעפט! געוואַלד,
רבונו של עולם! וואָס האָבען זיך יודען אין אַמעריקאַ אויף מיר אַנגעזעצט? וואו איז נאָך
אַזוינס דערהערט געוואָרען? יודען פון איין זייט ראַבעווען גולנען מיך און פון דער אַנ-
דערער זייט שטעהען יודען און שווייגען. און נאָך ווער? — אייניקלעך, גוטע פריינד, אַלע
גוטע עהרליכע לייט! (181).

פאַר מיין אַוועקפאַהרען אַהער האָט מיר אונזער ה"ר לעווינסקי געבראַכט אַ ניי ווערק
אַפּגעדרוקט אין אַמעריקאַ מיט דעם נאָמען: „לעצטע שריפטען פון מענדעלע מוכר ספרים“
פון היברו פּאַבלישינג קאַמפּאַני (דיזעלבע גנבים, וואָס האָבען פריהער איבערגעדרוקט אַלע
מיינע ווערק). ה"ר לעווינסקי האָט מיך שטאַרק געבעטען, צושיקען איהם אַ בריף פון מיר
וועגן דעם, און ער מיט נאָך אַנדערע שריפטשטעלער וועלען מאַכען אַ רעש אין אַלע בלע-
טער, מען וועט זעהען טהון אַלע מיטעל, אַזוי און אַזוי, מיך צוראַטעווען פון גולניס'ס
הענד, און איך זאָל בעפרידיגט ווערען. איז דאָך, דאַכט זיך, זעהר גוט. האָב איך געפאַלגט
און איהם אַנגעשריבען דעם בריף, שוין מעהר פון 5—6 וואָכען, און ביז אַצינד איז שאַ! (182) —
נו, אַצינד פרעג איך אייך: בעדאַרף מען שרייבען?... יודען, אַזאָך-אונזוועה, ריידען פון ליטע-
ראַטור!!! עס טהוט מיר וועה דאָס האַרץ ריידענדיג דערפון. איך מוז אויפהערען אינמיטענ-
דרינען. איהר, אייניקעל, וועט פילען מיין האַרץ, וועט מיך פאַרשטעהען... זעהט-זשע, רעדט
ווערטער! (183)

שרייבט מיר, איך בעט אייך, אומשטענדליך פון אייער שטייגער לעבען אַצינד. גע-
פינען זיך נעבין אייך אַלע אייערע קינדערליך — בערקאָוויטש אויך? און וואָס מאַכט ער,
זיין ווייב און זיין קלוגע טאַכטערל, וואָס איך האָב אַזוי ליב געהאַט? אייער ווייב און אַלע
אייערע קינדער גיט אַפּ, זייט מוחל, זעהר הערצליכע גריסען פון מיר פון מיין ווייב און
קינדער, וואָס ווינשן אייך אַל-דאָס בעסטע: געזונט און פיל גליק.
אייערער מיט דעם גאַנצען האַרצען

מ. מוכר ספרים.

ד' תשרי, שנת תר"ע.	}	אָדעסאַ
6 סעפטעמבר 1909.		

ליעבער טהייערער, געטרייער אייניקעל!

אוי, קוים וואָס איך האָב מיך אַרויסגעריסען פון יודישע הענד און געקומען אַ היין [ער] יגער, אַ פאַרדולטער, אַ ניט-אויסגעשלאָפענער אַהיים! (184) שווער, זעהר שווער צו זיין אַ זיידע—דאָס האָב איך געפיהלט, בעשיינפערליך געזעהען אויף מיין רייזע איצט צווישן אַזוי פיל אייניקלעך, אהן עין-הרע. מען האָט מיך שיער ניט דערשטיקט פאַר גרויס ליב-שאַפט. קומענדיג אַ היים ערב ראש השנה האָב איך געטראַפען אייער בריף און נאָך צוויי בריף פון אַמעריקאַ, איינער איז פונם רעדאַקטאָר פון דער „וואַרהייט“. ער שרייבט: „מיר האָבען געשיקט אַ מענשען חוקר ודורש זיין דעם ענין. די קאַמפאַניע האָט אונז מבטיח גע-ווען, אַז זי האַלט מיט אייך אין אונטערהאַנדלונגען און אַז זי וועט אייך ניט קריוודען. אַזוי האָט זי אונז געענטפערט. אויב אבער זי וועט מיט אייך ניט דורכקומען, בעטען מיר אייך, איהר זאָלט אַזוי גוט זיין און אונז באַלד לאַזען וויסען, און מיר וועלען דאָן אַפֿ-דרוקען אייער בריעף—“ דער צווייטער בריעף איז פון דער „העברו פובלישינג קאַמפאַניע“. הערט מיט קאָפּ, וואָס זיי שרייבען, אַדער בעסער געזאָגט, ווי זיי טרייבען קאַטאַוועס. אַט וואָס: „מיר האָבען די עהרע אייך מיטצוטהיילען דאס אונז איז געלונגען (!!!) צוזאַמען צונעהמען אַלע אייערע ווערקע, וועלכע זענען ביזהער געווען צושפרייט ביי פארשיעדענע פערלעגער און געבען עס יעצט אַרויס (יעצט! איהר פארשטעהט? און טהוען עס פאר גרויס גוטסקייט) אין 1 פאַלשטענדיגע זאַמלונג אונטער 1 באַנד. אַלזאָ, ביי דיזער געלעגענהייט ווילען מיר אייך בעפרידיגען מיט די סוממא פון 300 רובל (אַי-אַי!) אָבער מיר פער-לאַנגען איהר זאָלט פאַר אונז שרייבען איין פאַרוואָרט צור עהרע פון דיזער אויסגאַבע און אויך שיקען אייער בילד מיט אייער אוטאָגראַף (אונטערשריפט) וועלכע זאָל קומען געדרוקט אויף דער פּאָדערבלאַטט. די געלד ליגט ביי אונז גרייט (איהר הערט, דריי הונדערט רוב-לעס גרייט. אַ שרעק!) און אַזוי שנעלל ווי מיר בעקומען אייער אַנטוואָרט שיקען מיר אייך אַרויס די 300 רובל זאַפּאַרט, אָהנע אויפהאַלט“ (185).

אַזאָ עזות פון אַזעלכע מיאוסע רויבער! עס קאָכט אין מיר דאָס בלוט שרייבענדיג זייערע ווערטער. גענוג בלוט האָבען זיי מיר פערצאַפט אַט די גנבים. זייט איהר, אייניקעל מיין גואל הדם!

איך דאַנק אייך הערצליך פאַר אייער וואַרמען בריף, וועלכען איך האָב געלעזען אין די צייטונגען מיט פאַרגעניגען (186). איך קען אייך פאַרזיכערען, אַז אומעטום זענען די אייניק-לעך שרעקליך אויפגעבראַכט אויף דער קאַמפאַניע און אַלע זענען ברייט אַפצורעכענען זיך מיט איהר. איך פון מיין זייט וועל אויך ניט שווייגען.

היינט בין איך מיד און שוואַך, דאָס שרייבען קאָסט מיך מיה, דעריבער מוז איך מקצר זיין. זייט מיר געזונט און שטאַרק, איהר און אייער געשעצטע ווייב מיט אַלע אייערע ליבע קינדערליך. גאָט ברוך-הוא זאָל אייך העלפען און בענשען מיט פיעל גוטס ווי עס ווינשט אייך פונם האַרצען איך, אייער זיידע, וואָס האָט אייך באמת ליב,

מ"ס.

מיין ווייב און מיינע קינדער גריסען און ווינשען אַל-דאָס-גוטס צום נייעם יאָהר אייך, אייער ווייב און אייער גאַנץ הויזגעזינד.

[צו דעמזעלבן, קיין לוגאנאָ, איטאַליע]

[28 סענטיאַבער, 1910].

לשנה טובה

אַ געזונט א גליקליך יאָהר ווינשען אייך און אייער הויזגעזינד

אייערע בעסטע פריינד

פעסיע וש. י. אבראמאָוויטש.

ווילנא. ח' תשרי, תרע"א

(187 62.

[צו דעמזעלבן]

אַדעססא 12 אָקטאָבער 1911.

אוי, האָט איהר מיך איבערגעשראַקען, ליבער אייניקעל מיינער! שטעלט אייך פאַר, איך ליג קראַנק, פאַרדולט אין בעט, לא עליכם, פלוצלים פאַלט איהר אַריין מיט אַ געשריי, אַ גע- בעט: געוואַלד, ראַטעוועט! "איך בין אַזוי דערהרגט (פון אַ נאַרעשקייט) אַז איך ווייס גאַרניט, ווי אַזוי איך וועל עס איבערטראַגען". וואָס איז? איינעם, אין אַדעס האָט זיך פאַרגלוסט אַרויסגעבען אַ ניי בלעטיל מיט אַ נאָמען — "שלום עליכם!" נו. בכך — ראַטע- וועט! שיקט איהם רופען! — רופט איהם! שריי איך קרעכצענדיג אין בעט אויף אַ פאַרדומ- פטען קול פון אונטער דער קאָלרע אַרויס. — רופען אַ דאָקטאָר! — ווערד אין שטוב אַ קאָ- כעניש אַ חאפעניש. — ניין, איהם, קרעכץ איך, יאַנקעלעוויטשען פונם "שלום עליכם" בלע- טעל. גיכער, גיכער, וואָרים "שלום-עליכם" איז דער הרגט! — וואָס????!!!! איהר קענט אייך שוין פאַרשטעלען, וואָס פאַר אַ "וואָס" דאָס איז געווען, כפול-שמונה-שמונה מאָל שמונה- דיגער. בקיצער, גאַרנישט. מיר האָבען זיך בערוהיגט און אויסגעשפיגען, דריי מאָל צי זי- בען מאָל געדיינק איך שוין ניט. מען לאַזט רופען צו מיר דעם הר"ר יאַנקעלעוויטשען און ער קומט צו מיר מיט נאָך איינעם פון דער רעדאַקציע, הער בעקער, דאַכט זיך. איך הויב אָן אַזוי און אַזוי, בקיצור עס לאַזט זיך אויס יאַנקעלעוויטש איז אַ גאַנץ פיינער מאַן, ער פאַרשפּרעכט מיר אין אַ צייט פון צוויי וואָכען אויסוירקען ביי "נאַטשאַלסטוואָ" דאָס בלאַט זיינס זאָל הייסען "שלום" ¹⁸⁸ ניט שלום עליכם. איך קען אייך איצט אין זיין נאָמען פאַר- זיכערען, אַז מיט דעם נאָמען "שלום עליכם" איז ער חלילה קיין שום זאַך ניט אויסען גע- ווען. ער שעצט אייך זעהר און זעהר און פערלאַנגט פונם גאַנצן האַרצען, איר זאָלט אין דעם בלאַט זיינעם מיטאַרבייטען. איהר דאַרפט עס נאָך מיין מיינונג טהאָן, זאָל זיין "שלום"! מיט דער צייט קען דאָס בלאַט וואַקסען, וואַקסען און טראַגען גוטע פתרות.

נו, אַצינד, ליבער אייניקעל. שטעהט אויף תחית המתים און נעהמט זיך צו דער פען. איך האָב שוין דאַנקען גאָט ב"ה אַביסעל געשוויצט און וועל אויך בקרוב קומען צו די קרעפטען, וועל אַראַפּפּריקען פונם בעט און זיך זעטצען ביים שרייב-טיש.

שרייבט, וואָס מאַכט איהר, וואָס מאַכט אייער ווייב און די קינדער. עפיס שמעקען מיר פון אַ צייט אייערע ברילפּלעך מיט, מיט, מיט... ווייס איך מיט וואָס? נישט עפיס דאָס וואָס אַ מאָל. האָט קיין פאַריבעל ניט.

איך בין אייערער ווי תמיד פונם גאַנצען האַרצען

ש. י. אַבראַמאָוויטש.

חביבי היקרים ה"ר רבניצקי וביאליק יחיו!

אחרי בקשות הרבה, שהעתיר עלי ה"ר הימעלפארב נעתרתי לקרוא בבית-הועד "אוניאן" אף אמנם קשה עלי הדבר הזה. עתה הנה קראתי "במה"ע "אונוער לעבען" את הפרוגרמא של "הקריאה" העתידה בערב יום זה ושמי לא נזכר בין הקוראים, וא"כ (190) הלא אהיה בעיני עדת השומעים כאלו אני מטיל עצמי על הצבור בעל כרחו. ודבר זה המשפיל כבודי לא אוכל לעשות בשום אופן, ומוטב שאכבד ואשב בביתי. — ראיתי להודיעכם הדבר הזה ואתם הואילו נא והודיעו זאת לה"ר הימעלפארב.

אהבכם בכל לב

[איבערועצונג]

[מיינע ליבע און טייערע ראוניצקי און ביאליק זאָלן לעבן!]

נאָך דעם ווי ד"ר הימלפארב האָט מיך אסאָך געבעטן, האָב איך מאַסקים געווען פאַרצולייענען אין קלוב "אוניאן", כאָטש דאָס איז מיר שווער. איצט האָב איך גע-לייענט אין דער צייטונג "אונוער לעבן" די פראָגראַם פון דער פאַרלעזונג, וואָס דארף היינט פאַרקומען, און מיינ נאָמען איז צווישן די פאַרלייענער נישט דערמאָנט. בעכנין, וועל איך דאָך אויסקומען באַ די הערער אין די אויגן אזוי ווי איך וואַרף זיך אָן דעם אוילעם מיט גוואַלד. אזוי ווי דאָס דערנידעריקט מיך, קאָן איך דאָס פאַר קיין פאל נישט טון; איז שוין בעסער, איך זאָל בלייבן זיצן אינדערהיים. איך האָב גע-האַלטן פאַר נייטיק אייך דאָס צו וויסן צו געבן, און איר גיט דאָס צו וויסן דעם ד"ר הימלפארב.

אייער ליבהאַבער פון גאַנצן האַרצן.]

באמערקונגען

צו № 11.

1) צו די בריוו № 1—11 האָבן מיר געקריגן אזא דערקלערונג פון די כ"כ א. וואָראָבייטשיק אין ב. רובשטיין: „סאָף 1857 (א' דר"ח מרחשון תרי"ח) האָבן ש. י. אבראַמאָוויטש אין זאַלמען לעווין געשריבן טנאָים (אַרי-גינאַל—אין מענדעלע-מוזיק). לעווין האָט זיך מיסכאַיעוו געווען צו געבן דער טאַכטער (פעסיע) 1000 רובל נאָרן און קעסט, דעם נאָרן האָט ער באַדאַרפט איינלייגן פאַר דער כאַסענע, וואָס איז געווען אָפגעשטעלט אָף שאַבעס נאָך שוועס 1858. לעווין האָט אָבער נישט געהאַלטן וואָרט. ער האָט אַלץ געזאָלט קריגן עפעס אַ באַשטימטע סומע אין האָט דעריבער אַלץ אָפגעלייגט, ניט אַריינגעטראָגן דעם נאָרן. אבראַמאָוויטש האָט אָבער נישט געוואָלט וויסן פון קיין טירוצים [זע בריוו 5.—ג. ש.]. זיינע באַזינגען מיט לעוויןען זייגען געווען אזוינע, אַז די קאַלע האָט מירע געהאַט, ער זאָל זיך נישט אָפּזאָגן צו קומען צו גאַסט אָף פייסעך (מאַרט, 1858). ערשט אין דעקאַבער, 1858 האָט לעווין אַריינגעטראָגן דעם נאָרן. באַלד נאָכדעם האָט געמוזט פאַרקומען די כאַסענע.

ווייטער רעדט זיך אין די בריוו פון דער היסטאָרעלעס באַם קוראַטער פון קיעווער לערן-ראַיאָן וועגן אַרי-בערפירן אבראַמאָוויטשן פון קאַמענעצער קרונישער יידישער שול אין דער באַרייטשעווער [זע בריוו 10.—ג. ש.]. אין דעם פאַל האָט אבראַמאָוויטש, ווי ס'זעט אויס, אויך נישט גאַר געטרויט לעוויןען: ער האָט, זעט אויס, כווישעד געווען לעוויןען, אַז ער איז קאַלט צום גאַנצן איניען. דאָס פילט זיך אַפילע אין אבראַמאָוויטשעס בריוו און, נאָך דיילעכער, אין פעסיע לעוויןס בריוו, ווייל זי האַלט פאַר נייטיק צו פאַרטיידיקן איר פּאָטער און ברודער. די היסטאָרעלעס האָט מען דערלאַנגט דעם קוראַטער אָנהייב 1858. דעם 22-טן אָוגוסט 1858 ווערט אבראַמאָוויטש באַ-פרייט פון זיין אַמט „לויט זיין אייגענער ביט“.

צו № 12.

2) דאָס איז קלאָר פונעם אינהאַלט פונעם בריוו, זע ווייטערדיקע באַמערקונגען.

3) דאָס שטימט מיט דער העברעיִשער דאַטע הי [י"ח] תמוז תרכ"א סאָף בריוו.

4) נאָטאַלבערעס מאַמער „להשיב אל מרדכי" איז געווען געדרוקט אין „המליץ" אין די נומערן 38 און

39, 1861.

5) ד"ר גאַלדענבלום ייצכאַק ארן, מיטערדאַקטאָר (מיט אַלעקסאַנדער צעדערבוים) פון „המליץ". ס'רעדט זיך דאָ וועגן ד"ר גאַלדענבלוםס רעצענזיע אָף מענדעלעס ערשט-געדרוקטע העברעיִש ווערק „משפט שלום", ווילנע, תר"כ (1860). אין דעמדאָזיקן ביכל קריטיקירט מענדעלע שאַרף עליעזער צווייפּלס ביכל (לידער און אַנד. זאַכן) „מינים ועובב" (ווילנע, 1858) פאַר דער ווילדער מעליצע און פאַר אַנדערע פעלער. אין דער רעצענזיע אין „המליץ", № 7 פונעם 10 נאָיאַבער 1860, האַלט גאַלדענבלום פאַר אומגערעכט מענדעלעס שאַרפע קריטיק קעגן צווייפּלען: ער, גאַלדענבלום, האָט „מינים ועובב" נישט געליינט, דאָך איז ער זיכער, אַז די קריטיק איז איבערגעטריבן, וואָרעם צווייפּלע האָט שוין אַ גרויסן נאָמען אין דער העברעיִשער ליטעראַטור. יעדנפאַל, אַז מע גיט אַ ווערק אַ נאָמען „משפט שלום" (אַ וואָרט-שפּיל: „שלום" דער ערשטער נאָמען מענדעלעס, און „שלום"—פּרידן), דאַרף מען נישט אַזוי שאַרף אָנפאַלן אָף יענעס פעלערן, מע דאַרף רעדן געלאַסן, פּריינטלעך.

מע דאַרף זאָגן, אַז, אָפּגעזען פון דער מאַטיווירונג, איז גאַלדענבלוםס רעצענזיע ביכלאַל געשריבן קאַרעקט. 6) אַברעוויאַטור פון מרדכי ווייסמאַן-חיות, געבוירן אין טאַרנאָוו, גאַליציע, אין 1831, געשטאַרבן נאָך 1910 (?) (זע וועגן דער לעצטער דאַטע: רייווען „לעקסיקאָן", ווילנע, 1926), אַ גאַליציאַנער לאַמדישער מאַסקיל. דאָ רעדט זיך וועגן זיין אַרטיקל „מאמר מרדכי" אין די נומערן 24 פונעם 9 מאַרט און 25—16 מאַרט 1861. אין 25 נעמען ער ריינעס צו דער פּריערדערמאַנטער גאַלדענבלוםס רעצענזיע פון דער געמאַרע און אַלערליי אַוטאָריטעטן. אין דעמדאָזיקן מאַמער, אין אַ לאַמדיש-מעליציאַן סטיל, איז נישט פאַראַן קיין איין זאַכלעך וואָרט בעצעס וועגן „משפט שלום"; ער האָט דאָס ביכל נישט געזען, אַזוויי ער האָט נישט געזען צווייפּלס „מינים ועובב". די גאַנצע מאַטיווירונג איז, אַז „שלום" איז דאָס העכסטע גוטס אָף דער וועלט. ער פאַרלאָזט זיך שוין אָף

באלדערנבלומען, אז ער איז גערעכט, און זאָגט מענדעלען מוסער: „לא תהיה תפארת המבקר אשר יאמר עליו כי הוא זה מתכבד בקלון רעהו“ (סאיז נישט זיין פאר קיין קריטיקער, וואָס וועגן אים קאָן מען זאָגן, אז ער דערהויכט זיך מיט יענעם שאַנד). די אויסעס **מבקר רע** זיינען געדרוקט מיט אַ פעטערן שריפט, און, ווי גאָטלאָבער דע-שיפּריט דאָס אין זיין ענטפער „להשיב אל מרכיב“, זאָל דאָס הייסן „מבקר רע“ (מענדעלע איז אַ שלעכטער קרי-טיקער). דאָס אַרטיקל לאָזט ער אױס: „ווער ס׳פאַרשעמט יענעם עפנטלעך, האָט קיין כײלעך נישט אין דער ליטע-דאטור-וועלט“.

7) אַ וואָרט-שפּיל: דער אטריבוט „טרוטות“ (קאָליע, קראַנקע, טריפּנדיקע), גייט געוויינטלעך אָף אויגן, מענדעלע שרייבט אָבער „עייניה“ (מיט 2 „י“), נישט „עייניה“ מיט 1 „י“); דאָס איז גענומען פונעם וואָרט „עײן“: קוק אַרײן, זע; און דאָס איז אַן אַנצהערעניש אָף מ. ווייסמאַן-כאַיעסעס מעטאָדע אין זײנע שרײבעכצן אָפּזושיקן דעם לײענער אָף טרײט און שרײט צו עפּעס אַן אוּטאַרײטעט (צוּמײסטנס, לאַמדישע): זע דאָ, זע דאָרט. אַז אַזוי איז דאָס געמײנט, — דאָס קאָן מען זען פון מענדעלעס אַ ברײוו, וואָס גאָטלאָבער צײטירט אין דעם אַרטיקל „להשיב אל מרכיב“ („הגליון“, № 39). מענדעלע וואָרפט דאָרטן אױס העברעיִשע מעכאַברים אַסאַך זײנר, אָגעוּר, די מאַניר אָפּזושיקן צו אוּטאַרײטעטן. מענדעלע רעדט דאָרט וועגן נישט-ײדישע שרײבער: זײ שרײבן לאַגיש, מיט אַ סײטעס, „לא ידבר דברים מוקטעים ברמז וחידות ולהקרא בכל מילה עיין בם“ קאַפּוסטאַוו, עײן בם שטצאַעדאוו ובספּרי זאַקאַסקין, פּושקין וכדומה. אַנטקעגן, אַ העברעיִשער מעכאַבער „חבר מאמרו ממיני כפרים שונים עד כי על כל מלה אחת שבעה עינים“ (ווידער די וואָרט-שפּיל: „עײן“ אויג און „עײן“ — קוק אַרײן, זע).

8) דאָ איז שױן דערמאַנט געווען (זע באַמערקונג 4) גאָטלאָבערס אַרטיקל „להשיב אל מרכיב“; דאָס איז אַן ענטפער אָף „מאמר מרכיב“ (זע באַמערקונג 6). גאָטלאָבער נעמט זיך דאָ אָן מענדעלעס קרײודע: מענדעלע רעדט אַנשטענדיק וועגן צווייפּלעך, רופט אים „איש גבון וחכם“. קריטיק איז ביכלאַל נוצלעך. אין № 39 צײטירט ער דעם פּרײערערמאַנטן מענדעלעס ברײוו, געשריבן „פאַר אַ פאַר כאַדאַשײם“ און זאָגט: מענדעלע האָט מאַמעש געווען ערזאָגט אָף אַזױנע מאַמאַרײס ווי מ. ווייסמאַן - כאַיעסעס.

9) די איבערזעצונג פון ה. א. לענצס נאַטורגעשיכטע, ט. ו, לײפּציק, 1862.

10) אָף דעם 1-טן טײל „תולדות הטבע“ שטייט: „ויצא לאור על ידי מרכיב יעלין“.

11) פון אַן אנדער קוואַל קרייגן מיר אָבער צו הערן, אז מענדעלע האָט געדרוקט דעם 1-טן טײל „תולדות הטבע“ אָף זײן אייגענעם כעשפּן. אין די ביטבריוו צום בילדונג-מיניסטער פונעם 11 נאָיאַבער 1862 און פונעם 29 מײ 1863 קלאָגט זיך מענדעלע, אַז „אָף דערמאָזיקן באַנד האָט ער אויסגעבראַכט זײן גאַנץ פאַרמעגן“. אַ גרויסער טײל עקזעמפּליאַרן איז נאָך געבליבן אין אויסלאַנד, ער מוז באַצאָלן 700 רובל, און אויב די רעגירונג וועט אים נישט העלפּן, וועט מען די ביכער דאָרט פאַרקויפּן אין אויקאַיאָן.

זאָל דאָס הייסן, אז דער פאַרלעגער האָט געבראַכן דעם קאַנטראַקט?

12) געמײנט די קרוינישע רוסישע שולן פאַר ײדישע קינדער. וועגן מענדעלעס הישטאָרעס באַם בילדונג-מיניסטער אין דעם פּראָט זע די פּרײערערמאַנטע ביטבריוו צום בילדונג-מיניסטער. לױט נ. בוכבינדער (זע דאָרט) האָט די רעגירונג געקויפט באַ מענדעלען 333 עקו. פאַר 500 רובל. אין מענדעלעס אַ ברײוו צו דער כעווער „מפּיצײ השכלה“, פעטערבורג, פון אַקטאָבער 1864 איז דערמאַנט, אז די רעגירונג האָט געקויפט באַ מענדעלען 500 עקו. פאַר דערזעלבער סומע. (זע לעאָן ראָזנטאַל „תולדות חברה מרבי השכלה בישראל בארץ רוסיא“, ט. ו, פעטערבורג, 1890, ז. 49).

צו № 13.

- 13) מענדעלעס פּרױ.
- 14) דער שווער, זאַמען לעוויין.
- 15) געמײנט — דאָס אויסברענגען זײנע ביכער: „משפט שלום“, תולדות הטבע 2 טײל, „עין משפט“, האבות והבנים“. מענדעלע האָט דערמאַלט געמאַכט צו דעם צוועק אַ גרעסערע רײזע. זע באַמערקונג 20.
- 16) מיסטאַמע דער ראַבינער יעשוע צוקערמאַן אין קיעוו. אַז מענדעלע האָט זיך מיט אים נאָענט געקענט, — דאָס האָט מיר געהאַט אַמאָל מיטגעטײלט דער פאַרשטאַרבענער שרײבער יהל“.
- 17) מיסטאַמע אירענטיש מיט פּריטיאַן, וואָס באַ אים האָט מענדעלע געווינט, בעייס ער איז אין 1868 געווען אין אַדעס, אים איבערגעלאָזט זײנע ביכער צו פאַרקויפּן. זע באַמ. 20.
- 18) עפשער — פּאַס.

19) ווי באַוויסט, האָט דער שווער אַסאַך געטון פאַר מענדעלען: אין ערשטן באַנד „תולדות הטבע“ איז פאַראַן מענדעלעס אַ ווירמונג דעם שווער; דאָרט דערציילט ער, אז דער שווער האַלט אים אויס שױן 3 יאָר. אָבער נאָך אין 1868 שרײבט מענדעלע בינאַטאַקן, אַז ער מוז נאָך אַנקומען צום שווערס הילף (זע באַמערקונג 20). מענדעלע האָט שױן דעמלט אַביסל פאַרדינט פון זײנע ביכער, אָבער, ניקער, דאָס האָט נאָך נישט געקלעקט אויסצוהאַלטן די פּאַמיליע. מענדעלע קלאָגט זיך יענע צײטן דורכאַנאַנד אָף נױט און שווערע זאָרג פאַר ברױט.

20) די דאָטע, ווי דער אַרדעקאָסט, איז דאָ ניט אָנגעגעבן. פון אייניקע פּראָטיים קאָנען מיר אָבער קרייגן אַן אָנצוהערעניש אָף דער דאָטע.

(א) מענדעלע שרײַבט, אַז ער האָט געזאָלט נעמען אָף זיך די פירונג (די רעדאַקציע?) פונעם „קול מבשר“. בעכײן קאָן דאָס פּאַרעלעל געמאַלט זײַן צווישן 1862 און 1872.

(ב) מענדעלע האָט אָבער די „פירונג“ אָף זיך נישט גענומען; פּאַרקערט, ער האָט צעריסן מיט ציערער-בוימען. ער שרײַבט, אַז ער וויל דעם „קול מבשר“ ניט קענען. מיר ווייסן אָבער, אַז נאָך אָנהייב 1865 האָט מען-דעלע פּאַרענדיקט צו דרוקן אין „קול מבשר“ (נומ. 6) זײַן ערשט ייִדיש ווערק „דאָס קליינע מענטשעלע“. כּוּך דעם האָט מענדעלע די ערשטע יאָרן פונעם „קול מבשר“ (1862—1865) נאָך ניט געהאַט דעם פעסטן אַוטאָריטעט אַלס ייִדיש-שרײַבער, אַז מע זאָל אים פּאַרבעטן פאַר אַ פירער אין אַ זיורנאַל. ס'איז נאָך אויך אָפּגעפּרעגט, צי האָט דער „קול מבשר“ זיך געקענט יענע יאָרן מאַטעריעל פּאַרגינגען אַ ספּעציעלן פירער אָדער רעדאַקטער. מע האָבן ניט געקענט פּאַרקומען פירער פאַר 1865, מעמילע איז דער בריוו געשריבן ניט פירער פאַר 1865.

(ג) איינעם בריוו דערמאָנט מענדעלע, אַז ער איז געקומען אַהיים פון אַ רײַזע און אַז דעם פּאַרגאַנגענעם זומער האָט ער פּאַרבראַכט אין אַרעס באַ איינעם מוישע האַלפּערין. אין אַרעס איז מענדעלע געווען, ווי ווייט איצט איז באַקאַנט:

(a) אין 1862. אין אַ מוידאַע אין „קול מבשר“ פאַר יענע יאָר, נומ. 8 (16 דעקאַבער) איז אָנגעגעבן, אַז די ביכער (מענדעלעס), „תּולדות הטבע“ (1-טער טייל) און „למדו היטב“ קאָן מען קרייגן באַם אַ ווט אָר די עט-לעכע טעג, וואָס ער וועט דאָ נאָך פּאַרברענגען, און ס'איז אָנגעוויזן דער אַרעס (אײַנפּאַר-הויז באַ שלוימע רייכער). אָבער די דאָטע 1862, אָדער, ריכטיקער, 1863, פאַר אונדזער איצטיקן בריוו מוז מען אָפּוואַרפן איבער די מאַטיוון, וואָס אין האָב עבראַכט אין פונקט ב'.

(b) אין אַרעס איז נאָך מענדעלע געווען אין 1868. אין עטלעכע נומערן „המליץ“ פאַר יענע יאָר, פונעם נומ. 4 אָן (25-טן יאנואַר) ביז נומ. 20 (23-טן מײַ) איז צו טרעפן מוידאַעס און נאָטיצן, אַז מענדעלע איז אין אַרעס און שטייט אײַן באַ איינעם פּריסיאן (מענדעלעס אַ גוטער פּריינט פון באַרדיטשעוו) אָף פּאַסט-גאַס, ער איז געקומען אַהער מיטן 2-טן טייל „תּולדות הטבע“, האָט דאָ אָפּגעדרוקט זײַן „האבות והבנים“. דער אַוטאָר וועט ניט גיין צו קיינעם, און ווער ס'וויל האָבן זײַנע ווערק, זאָל קומען צו אים. מענדעלע האָט דעמלט געמאַכט אַ גרעסע-רע רײַזע, זעט אײס, מיט דעם צוועק אויסצוברענגען זײַנע ביכער (צו די פירער דערמאָנטע קומט נאָך צו: „עין משפט“ און „משפט שלום“). כּוּך אַרעס, איז ער נאָך געווען אין ניקאָלאַיעוו, ווי ס'איז צו זען פון זײַן אַ קאַרעס-פּאַנדרעך אין „המליץ“, 1868, נומ. 19 (פונעם 14-טן מײַ). פונעם בריוו נומ. 13 פונעם 30 מײַ 1868 צו דער פּרוי זעט מען, אַז מענדעלע איז דעמלט נאָך געווען אין יעקאַטערינאָפּאָלאָוו און האָט זיך געקליבן קײן קרעמענטשג, קיעוו. וועגן מענדעלעס רײַזע יענע יאָר ווייסן מיר אויך פון זײַנע צוויי בריוו פון אַרעס פונעם 4-טן אַפּריל און פונעם 10-טן מײַ 1868 צו זײַן פּריינט בינשאַטאָן [זע: ש. גינזבורג „מענדעלעס צײַט און מענדעלעס פּערזענלעכקײַט“ (לויט מענדעלעס בריוו צו בינשאַטאָן) אין „אַלע ווערק פון ממש״ס“, ב. II, וואַרשע 1928, זײַט 17—18 און 25]. פונעם ערשטן בריוו איז צו זען, אַז מענדעלע איז דעמלט געווען אין כּערסאָן אויך. אינעם צווייטן בריוו קלאָנג ער זיך אָף זײַן שווערער מאַטעריעלער לאַגע: ער האָט אַ פּרוי מיט קינדער און מוז נאָך אַלץ אָנקומען צום שווערס הילף. ער מוז אַרומוואַנדערן, און זײַן איינציקע האָפּענונג איז, עפּשער וועט ער צונויפקלייבן אַביסל געלט [פאַר זײַנע ביכער], ער זאָל קומען אַהיים צום הויז-געזינדר.

בעכײן, וואָלט מען געקענט מײנען, אַז די רײַזע, וואָס ער דערמאָנט אָנהייב בריוו, איז די רײַזע פון 1868, און דאָס (דאָס יאָר 1868) איז די דאָטע פון אונדזער בריוו. (אַגעוו, הערן מיר דאָ אויך דאָסעלבע קלאָנג זיך אָף דער שווערער מאַטעריעלער לאַגע, וואָס אין פּרעווערמאַנטן בריוו צו בינשאַטאָן).

אָבער פאַר דערדאָזיקער האַשאַרע וואָלט מען באַדאַרפן אָנעמען, אַז מיט אַ יאָר פּרער, אין 1867, איז מענדעלע אויך געווען אין אַרעס (פּאַרבראַכט דעם זומער באַ מוישע האַלפּערין). וועגן דעם האָבן מיר ניט קײן שום יעריעס. אין „המליץ“ און „קול מבשר“ פאַר 1867 איז וועגן דעם אויך ניט דערמאָנט.

(c) מ. אַבראַמאָוויטש (מענדעלעס זון) טיילט מיר מיט (פּרוואַט), אַז מענדעלע איז געווען אין אַרעס אין 1871 אויך, און דעמלט האָט ער פּאַרבראַכט באַ מוישע האַלפּערין. דאָס יאָר (אָדער אָנהייב 1872) איז ער געווען אין פעטערבורג אויך און פּאַרהאַנדלט, דורך זײַן גוטן באַקאַנטן פון קאַמענעץ, דעם געוויסן אימאַנעל לעווין (אַן אָנגעזענער פעטערבורגער געזעלש. טוער אין די ברוזשאַנאָע קרייזן). מיט פעטערבורגער טוער וועגן אַרויסגעבן אַ צײַטונג (גיכער פאַר אַלץ אָף העברעיִש).

בעכײן איז מעגלעך, אַז דאָס איז געמיינט די רײַזע, וואָס איז דערמאָנט אָנהייב איצטיקן בריוו, און דער בריוו איז געשריבן אָנהייב 1872. צעדרעבוים איז שוין דעמלט געווען אין פעטערבורג; דעם „קול מבשר“ האָט רעדאַקטירט מ. ל. ליליענבלום, שפּעטער מ. פעלינסאָן, און, מעגלעך, אַז צעדרעבוים האָט געוואָלט איבערגעבן די רע-דאַקציע מענדעלען עטלעכע כאַדאַשיים איידער דאָס בלאַט האָט זיך פּאַרמאַכט (מיטן 1872).

צו דערדאָזיקער האַשאַרע וואָלט אויך מער ווייניקער געפּאַסט די אָנצוהערענישן אין בריוו וועגן דעם „געשעפּט“, וואָס אין דער ערשטער סטאַדיע איז דאָס אָפּגעקומען מיט מענדעלעס מיטהילף, אין דער צווייטער

סטאדיע (מענדעלעס פארהאנדלונגען אין פעטערבורג) בלויז מיט מענדעלעס אינציאטיוו, און מיט בינשטאקס מיטהילף. האָס „געשעפט“ קאָן דאָ געמיינט זײַן די געפלאנטע צײַטונג (מענדעלעס שטרעבן אַרויסצוגעבן אַ צײַטונג, — אַ געוויסע צײַט, צוזאַמען מיט בינשטאָקן, — איז גוט באַקאַנט. זע באַמערקונג 42).

שווער פאַר דערזאָיקער האַשאַרע איז, וואָס ס'קומט אויס, אַז מענדעלע האָט אין איינער און דערזעלבער צײַט פאַרהאַנדלט וועגן אַן אייגענער צײַטונג און וועגן איבערגעמען די פּירונג פּונעם „קול מבשר“. פאַר צערער-בוימען זײַנען מענדעלעס פאַרהאַנדלונגען וועגן אַן אייגענער צײַטונג גיכער פאַר אַלץ קײַן סאָד ניט געווען (צע-דערבוים, ווי באַקאַנט, האָט ניט באַראַפּט וואַרטן, מע זאָל אים דערצײלן אַזוינע זאַכן — ער האָט דאָס שוין גע-קענט „אַנשמעקן“). ס'איז זיך שווער פאַרזושטעלן, אַז צערערבוים זאָל אַזוי גוט זײַן מיט אַ קינפּטיקן קאַנקורענט. מע קען אויך גיטש זאָגן מיט זיכערקײַט, אַז, כּוץ 1862, 1868 און 1871 איז מענדעלע אין אַרעס גיטש געווען.

פון די אַלע באַטראַכטונגען קאָן מען קומען בערערך צום אויספיר: דער בריוו איז געשריבן צווישן 1865 און 1872, נענטער צום סאָף פון דעמדאָזיקן אָפּשיט; מענדלעך, — אַז אָנהײב 1872. אויב מיר זאָלן אָנעמען די לעצטע דאָטע, איז לאָזט זיך אָנעמען מ. אַבראַמאָוויטשעס האַשאַרע, אַז דער אַרעסט איז דער פּריערערמאָנ-טע א. מ. לעווין אין פעטערבורג. ס'בלײַבט אָבער ניט קלאָר, ווער איז דאָס דער „גרויסער מענטש“, דעם אַרע-סאַט פאַרשטאַרבענער ברודער, וואָס איז דערמאָנט סאָף בריוו.

21 מאָסיי יאַקאָולעוויטש האַלפּערין, מענדעלעס אַ נאָענטער גוטער פּרײַנט. געבוירן אין באַרדיטשעוו, געלערנט אין קיעווער אוניווערסיטעט, אָבער גיטש געענדיקט; אין די 60-ער יאָרן געווינט אין באַרדיטשעוו, גע-ווען מענדעלעס אַ באַגײַסטער פאַרערער, שפּעטער האָט זיך מ. ה. איבערגעצויגן קײַן אַרעס, אָרגאַניזירט אַ ביר-ברוי, געווען דאָרט דירעקטער, געוואָלט דאָרט געבן מענדעלע אַ שטעל אין דער קאָנטאַר, אָבער דער בריוו האָט געפלאַצט. שפּעטער האָט ער שטאַרק געשטיצט מענדעלעס קאַנדידאַטור, בעייס ס'האָט זיך געהאַנדלט פון אַ פאַרוואַלטער פאַר דער אָדעסער טאַלמור-טירע (1881), און האָט זיך ביכלאָ האַרציק פאַרהאַלטן צו מענדעלען און צו זײַן פאַמיליע, געשטאַרבן איז מ. ה. אין אַרעס אַרום 1885—1886 (מ. אַבראַמאָוויטשעס מיטילונג).

מ. האַלפּערין איז דערמאָנט אין מענדעלעס „בואו חשבון“ (זשיטאָמיר, 1866). צוזאַמען מיט מענדעלען האָט ער דעמלט געהאַט די האַשגאַכע אָף אַ ייִדישער דערציִונג-אַנשטאַלט אין באַרדיטשעוו.

מ. האַלפּערין איז אויך דערמאָנט אין מענדעלעס אַ בריוו צו פּראָפ. פ. א. בעזאָנאָוון פּונעם יאָר 1885: מ. י. האַלפּערין האָט זיך דעמלט באַטייליקט אין אַ פאַר זיצונגען פון אַ גרופּע אינטעליגענץ אין אַרעס, וואָס האָט געוואָלט גרינדן אַ ייִדישע צײַטונג מיט מענדעלעס באַטייליקונג (זע באַמערק. 42).

נאָך אַמאָל טרעפן מיר באַ מענדעלען די פאַמיליע האַלפּערין אין אַ בריוו פון אַרעס פּונעם 6 יוני 1891 צו בינשטאָקן. מענדעלע דערציילט דאָרט, אַז אַ זון פון זײַן פאַרשטאַרבענעם פּרײַנט האַלפּערין האָט זיך די טעג נענמען דאָס לעבן (זע גינבורגס אַרטיקל, ז. 28).

22 די ווערטער „בלכד בשחיתות הזמן“ קאָן מען פאַרשטיין, אַז האַלפּעריןען האָט געטראָפן דער עקאָנאָמישער קריזיס יענע צײַט. אַן עקאָנאָמישער קריזיס אין אייראָפּע איז באַקאַנט סאָף די 60-ער יאָרן, ער האָט זיך געפילט אין רוסלאַנד אויך, ביפּראַט אין אַ פאַרט-שטאַט אַרעס, וואָס איז געווען פאַרבונדן מיטן אייראָפּעישן מאַרק [מיטילונג פון אַקאַדעמיקער ק. וואַבלי, און פּראָפּעסער אַגלאָבלין, קיעוו].

23 לויט דער העברעיִשער טראַנסקריפּציע קאָן מען דאָס ליענען „שור“ און „שאָר“. מיט דער פאַמיליע „שור“ זײַנען באַקאַנט אייניקע פּערוואַנען אין זשיטאָמיר, אַגעוו, איינער יאַקאָו שור, וואָס האָט געענדיקט די זש-טאַמירער ראַבינער-שול, געהאַט אַ שעם פאַר אַ מאַטעמאַטיקער, געגעבן פּריוואַט-שטונדן, אַ שטיקל צײַט רעפּעטירט, אַגעוו, מיט מענדעלעס זון, מ. אַבראַמאָוויטש, בעייס יענער איז געווען אין 3-טן קלאַס זשיטאָמירער גימנאַזיע, גע-האַט באַקאַנטשאַפּט אין די אָפּיציעלע קרייזן, געזאָלט איין צײַט מיטאַרבעטן מיט מענדעלען אין אַ געפלאַנטער שול. איינער שור איז אויך דערמאָנט אין מענדעלעס בריוו נומ. 15 (זע).

ס'איז אָבער מעגלעך, אַז דאָ איז געמיינט איינער שאָר, וואָס מענדעלע האָט זיך מיט אים באַפּרײַנדעט אין אַרעס אין 1871 (מ. אַבראַמאָוויטשעס מיטילונג).

צו № 15.

24 באַרדיטשעוו.

25 „שכר-טרהה“ — פאַר אָפּגעבן דעם בריוו.

צו № 16.

26 די געוויסע שרייבער י. י. לינעצקי און א. גאָלדפּאָדן. „ישראלקאָס“ אַ וואַכנבאַט, איז אַרויסגעגאַנגען אין לעמבערג פון אָקטאָבער 1875 ביז פעוואַרל 1876. דער פּראָצע-נומער (№ 0) איז דאָטירט 23 יוני 1875. לויט ווי ס'שרייבן די רעדאַקטערס אין זייערע אַוטאָגראַפּיעס, איז אַרויס 20 נומערן. דער בריוו איז גענומען פון ל-געציקס אַרכיוו.

- (27) זשיטאָמיר, 1875.
 (28) דיראַזקע מורדאָע און געדרוקט אין „ישראלִיק“ אין די נומערן 6—10.
 (29) ווילנע, 1873.
 (30) חלק ב' וחלק ג'. דער 2-טער טייל איז אַרויס אין זשיטאָמיר 1866; דער דריטער — אין ווילנע, 1872.

צו № 17.

- (31) דער בריוו איז גענומען פון ליגעצקיס אַרכיוו. זע אויך ווייטערדיקע באַמערקונגען.
 (32) מענדעלעס אָן אַרטיקל, מיט דעם נאָמען „יודעשע קינדער פון די כתבים פון ישראלִיק דעם משוגענעם“, מיט דער אונטערשריפט „איש“, דיזעלבע אונטערשריפט, וואָס אָף די ערשטע אויסגאַבעס פונעם „קליינעם מענטשעלע“ (אַרעס 1865) און „דאָס ווינטשפּינגערל“ (וואַרשע 1865, אָדער 1866) איז געדרוקט אין „ישראלִיק“ № 8 פונעם 20/XI 1875. ס'איז געשריבן לויטן אינהאַלט און סטיל ווי אַ קאַפּיטל פון דער „קליאַטשע“ ס'איז אַ שמועס צווישן ישראלִיקן און זיין מוטער. די מוטער טייעט מיט אים, ער זאָל ווערן אַ „מענטש“, כאַטענע האָבן און אופהערן פאַרזאָרגן אַ וועלט, ניט זיין באַ לייטן אין די מיילער. ישראלִיק דערקלערט איר די שווערע, ביטערע יידישע לאַגע, די יידישע הינטערשטעליקייט א. ד. גל.
 (33) וועגן דעם, ווי אַזוי מענדעלע איז געווען אַ מאַקפּעד אָף דעם אויסלייג, זע אויך די בריוו 27, 42.
 (34) דאָס אַרטיקל איז געדרוקט אין „ישראלִיק“ אָף דער ערשטער שטעל.

צו № 18.

- (35) וועגן דעם אַרעסט האָט מיר מיטגעטיילט ד"ר בראַנשטיין, באַרזשיטשעו, דעם אַרעסט אַ זון. מ. ס. בראַנשטיין, מענדעלעס אַ גוטער פּריינט, איז געווען אַ פאַרוואַלטער פון דער פאַרצעלי-פאַבריק באַ די געוויסע ווס-מאַנס, אַ מאַסקיל, פלעגט שרייבן אין „הכרמל“.
 (36) „חורש זה“—היינטיקן כוידעש.
 (37) אַ פּאָטעק פון „שיר השירים“, ח', 6.
 (38) פּעטערבורג. אין 1879 האָט מענדעלע פאַרהאַנדלט מיט אַנגעזעענע פּעטערבורגער קלאַל-טוער וועגן אַרויס-געבן אַ יידישע צייטונג. אַזוי דערציילט מענדעלע אין אַ בריוו צו פּראָפּעסאָר בעזסאָנאָו. דער בריוו איז אָן אַ דאַטע, ער איז געשריבן אינגיכן נאָך מענדעלעס יוביליי, ז. ה. נאָך דעם 20 דעקאַבער 1884 (1 יאַנואַר 1885). ווי ס'איז צו זען פון אַ בריוו צו בינשטאַקן פונעם 20/XI 1885, איז דער בריוו געשריבן אין 1885 (זע: גינבורג, ז. 46). דער זייער אינטערעסאַנטער בריוו צו בעזסאָנאָו איז פאַרעפנטלעכט (פון אַ קאַפּיע) גאַנצעהייט אין דעם ביכל זיכרוינעס פון מענדעלעס טעכטער נאַרעיוזדע אַבראַמאָוויטש און אַלעקסאַנדער דאָברין-אַבראַמאָוויטש „דער זיידע צווישן אייגענע און פּרעמדע“, וואַרשע, פּאַרלאַג „קולטור-ליגע“, 1928, ז. 22—31, און אין אויסצוגן אין כאַרקאָוער צייטונג „שטערן“, נומערן 295, 296 פאַר דאָס יאָר 1927.
 צי איז מענדעלע דעמלט, אין 1879 געפאָרן קיין פּעטערבורג,—דאָס בלייבט אומבאַקאַנט. אין אַ פּריער-דיקן בריוו צו דעמעלעבן בעזסאָנאָון דערמאַנט מענדעלע, אַז ער איז געווען אין פּעטערבורג אין 1880 (זע: „דער זיידע צווישן אייגענע און פּרעמדע“, ז. 20).
 (39) מעגלעך, אַז דאָ פּעלט אַ וואָרט; דער בריוו האָט זיך ביכלאַל שלעכט דערהאַלטן.
 (40) אַ קאַלענדאַר, וואָס מענדעלע האָט אַרויסגעגעבן,—ווילנע, 1879.

צו № 19.

- (41) דאָס יאָר איז קלאַר פון דער גאַנצער קאַרעספּאָנדענץ מיט ספּעקטאָרן וועגן אַרויסגעבן די צייטונג, וואָס פון איר רעדט זיך אין איצטיקן בריוו. ספּעקטאָרס בריוו וועגן דעם צו מענדעלען זיינען פאַרהיט אין מענדעלע-אַרכיוו,—איצט אין מענדעלע-מוזיי אין אָדעס. די מיטיילונג האָב איך צו פאַרדאַנקען די כּ״כ וואָראַבייטישק און ב. רובשטיין.
 (42) מענדעלעס באַמינונגען אַרויסצוגעבן אַ יידישע צייטונג זיינען באַקאַנט פון 1868 אָן. אין אַ בריוו צו א״א האַראָווי פונעם 22/1 1868 שרייבט י. ל. גאַרדאָן (א״ך זען איבער פון העברעיִש). „געוויס האָסטו געהערט, אַז אב״ג [אַוואָרם-בער גאַטלאַבער] און אַבראַמאָוויטש האַלטן באַ אַרויסגעבן אַ נייע צייטונג אין זשיטאָמיר מיטן נאָמען „בן עמי“. וואָס וועט דאָס זײַן? [„אַגרות יל״ג“, ט. ו, וואַרשע, 1894, № 61]. ווייטער איז אַנדרו באַקאַנט מענדעלעס אַ פּרווה פון 1871. דאָס יאָר איז ער אַפּילע געפּאָרן צו דעם צוועק קיין פּעטערבורג. דער באַראָן גינצבורג און ביכלאַל די יידישע „פּניי“ אין פּעטערבורג, וואָס זיינען גע-ווען שטאַרק אומצופּרידן מיטן „קול מבשר“, האָבן געשטיצט מענדעלען; זיי האָבן אָבער קיין דערלויב

ניט געקאנט אויספויעלן, ווייטערדיקע פרווין ארויסצוגעבן א צייטונג, ווי דאָס ערשטע מאָל — צוזאַמען מיט בינשטאַקן, זיינען באַקאַנט פון די יאָרן 1879 (זע באַמערקונג 38) 1882, 1883, 1884, 1885. פונעם יאָר 1884 אָן ביז 1886 איז מענדעלעס פרווין ארויסצוגעבן א יידישע צייטונג געבוירן מיט דעם אַרויסקוואַפן ליבעראַלן פּראָפּעטער פ. א. בעוסאַנאָווס פּראָטעקציע. בעוסאַנאָוו איז געווען א מיטגליד פון דער געוויסער פּאָליטישער קאָמיטע וועגן דער יידנפראַגע. אַבראַמאָוויטש האָט זיך באַקאַנט און באַפריינדעט מיט אים. פון מענדעלעס אַ בריוו צו בעוסאַנאָוו, געשריבן באלד נאָך מענדעלעס ערשטן יוביליי (ד. ה. נאָכן 20 דעקאַבער 1883, — 1 יאַנואַר 1885), ווערט וויסן מיר זיך, אַשטאָיגער, אַז ב. האָט באַגרייט מענדעלען צום יוביליי. („דער זייער צווישן אייגענע און פּרעמדע“, ז. 18—21). אין אַ צווייטן בריוו צו ב. האָט פּאָרטיס (דאָרט 22—31), זעען מיר שוין מענדעלעס באַמיינונגען צו געווינען ב. פאַר אַ יידישער צייטונג. ניקער, אַז ב. האָט ניט געהאַלטן פון דעם פּלאַן און געראַטן אַרויסצוגעבן אַ צייטונג אַף רוסיש. מענדעלע ענטפּערט אַפּ דאַרף, ווייט אַף, ווי נייטיק ס'איז אַ צייטונג גראַד אַף יידיש, דערציילט אַגעטו באַ דער געלעגנהייט פון די פאַרהאַנדלונגען וועגן אַ יידישער צייטונג אין 1879 (זע באַמערקונג 38), אויך וועגן דעם, אַז באלד נאָכן יוביליי האָט אַ גרופּע יידישע אינטעליגענץ (מ. ג. מאַרגוליס, ד"ר אָקון, פינקל-שטיין, פ. טראַכטמאַן, אַדוואָקאַט אָקס, מ. י. האַלפּערין) באַשלאָסן זיך מיטשטאַדל צו זיין צו קרייגן אַ דערלויב אַף אַ יידישער צייטונג, אין זיינע געהאַט דעריי מענדעלעס אַקטיווסטע באַטייליקונג, אַדער רעדאַקציע. די קאָרעספּאָנדענטן מיט בעוסאַנאָוו וועגן דער צייטונג האָט זיך געצויגן ביז 1886. אין אַ בריוו צו בינשטאַקן פונעם 21/III 1886 שרייבט מענדעלע, אַז ער האָט שוין פאַרלאָרן יעדע האָפענונג. (זע ש. גינבורגס אַרטיקל, ז. 44—47). אָבער ווי מיר זעען, האָט זיך מענדעלע דאָסזעלבן יאָר גענומען פאַר דער זאַך, דאָס מאָל צוזאַמען מיט ספּעקטאָרן. און נאָך אין 1888 שרייבט ער טאַלעם-אַליכעמען, אַז ער האָט בערייע אַרויסצוגעבן אַ זשורנאַל (זע ווייטער בריוו 21).

(43) „מאחינו בני ישראל“, — בעוסאַנאָוו.

(44) מענדעלע האָט אויסגעאַרבעט אַ פּראָגראַם פון אַ וואַכנבלאַט מיט דעם נאָמען „דער שפיגל“ און אָפּגעשיקט ספּעקטאָרן. וועגן דעם גיט ער צו וויסן בינשטאַקן אין אַ בריוו פונעם 20, VIII 1886. אָבער שוין אין אַ בריוו פונעם 24, X 1886 צו דעמעלעבן שרייבט ער, אַז ספּעקטאָר זאָגט זיך אָפּ פון דער זאַך, ווייל זי לאָזט זיך ניט פאַרוויקלעכן (זע ש. גינבורגס אַרטיקל, ז. 47); ניקער — איבער דעם, וואָס מע האָט ניט געקאָנט קרייגן קיין דערלויב. ווי ס'איז באַקאַנט, האָט די רוסישע רעגירונג ניט דערלאָזט צו גרינדן קיין יידישע צייטונג אין לאַנד ביז 1903 („דער פריינד“).

צו № 20.

(45) אַז דער בריוו איז אַררעסירט הערמאַן באַראַצן, — דאַרף זיינען פאַראַן אַוויגע רייעס: אין בריוו רעדט זיך פון צענוורירן (אַזוי דאַרף מען דאָ טייטשן „לבקרת“) מענדעלעס בוך „פּישקע דער קרומער“, וואָס איז דאָס-זעלבע יאָר אַרויס אין אָדעס אין 2-טער איבערגעאַרבעטער אויסגאַבע. דאָס בוך איז פּאָקטיש צענוורירט געווען אין קיעוו. אָבער צענוער אַף יידישע, העברעיִשע ביכער אין קיעוו איז דעמלע זענען הערמאַן באַראַצן, דער „גע-לערגטער ייד“ (עקספּערט פאַר יידישע אינאַנאַם) באַם קיעוו-פּאַראַל-וואַלינער גענעראַל-געבערנאַטאָר פון 1863 אָן. אַז ער איז געווען גוט באַפריינדעט מיט באַראַצן, דאָס זעט מען, אַגעטו, פון די בריוו נומ. 21, 31, ווי ער רופט באַראַצן „מיין זייער געשעצטער אַלטער פּריינט“, „ידידי“.

(46) דער געוויסער קלאַ-טוער מיכאַל (מענאַשע) גרינאַרעוויטש מאַרגוליס, אַדוואָקאַט אין אָדעס.

(47) געמיינט דעם געוויסן אָסיפּ ראַבינאָוויטש (1817—1869), רוסיש-יידישער בעלעטריסט אין רעדאַקטער פון דעם ערשטן רוסיש-יידישן וואַכנבלאַט „ראַזוועט“, אָדעס, 1860—1861.

(48) אַ רוסיש-יידיש וואַכנבלאַט, אַרויסגעגאַנגען אין אָדעס 1869—1871.

(49) אין „ריען“ אין № 28 פאַר 1869 איז פאַראַן איין לעוואַנדעס אָן אַרטיקל *Несколько слов об О. А. Рабиновиче* (עטלעכע ווערטער וועגן אָ. א. ראַבינאָוויטש), שוין אַ נעקראָלאָג אַף ראַבינאָוויטש. דאָרט, אַגעטו, איז וועגן אַזאַ באַשוודיקונג קעגן ר. קיין וואָרט נישטאָ. צי איז דאָ ניט עפעס אַ טאָעס אין נאָמען פון דער צייטונג?

(50) מ. מאַרגוליס האָט אַרויסגעלאָזט אין 1888 אין אָדעס די בענד II און III פון אָ. ראַבינאָוויטשעס ווערק מיט ראַבינאָוויטשעס אַ ביאָגראַפיע, אָבער דאָרט איז וועגן דעם אינצידענט נישט דערמאָנט.

צו № 21.

(51) די בריוו האָט מען ביז איצט נישט געפונען. אין ביירע, זעט אויס, האַנדלט עס זיך פון מענדעלעס באַטייליקונג אין ש״אָס „יידישע פּאָלקסיביליאַטעק“, ב. א. קיעוו, 1888.

(52) אָרעסער „תלמוד תורה“, ווי מענדעלע איז געווען פאַרוואַלטער פון 1881 אָן.

(53) ביז דערדאָזיקער שטעל איז דער בריוו ציטירט אין „שלום-עליכם-בוך“, ניו-יאָרק, 1926, ז. 166.

54) זע באַמ. 45

55) זעט אויס, אַז אין אָנהייב האָט ש״א געמיינט צו גרינדן אַ זשורנאַל. מיסטאַמע איז דאָס אים נישט געראַטן איבער דעם אָפּיציעלן דערלויב, איז דערפון געוואָרן די זאַמליכער „ידישע פּאָלקסביבליאָטעק“.
56) מענדעלעס, „פּיסקע דער קרומער“, 2-טע אופלאַגע.

צו נאָ 22.

57) ביז איצט זיך נישט אָפּגעזוכט.

58) געמיינט „ידישעס פּאָלקסבלאַט“, וואָס איז דערשינען אין פעטערבורג 1881—1889.

59) דער פּרינץ, וואָס שאַלעם-אלייכעם האָט אָנגעבאַטן פאַר פּראָזע אין זײַן „פּאָלקסביבליאָטעק“.

60) דער פּערסאָנאַזש, וואָס אין זײַן נאָמען פירט מענדעלע-אַבראַמאָוויטש זײַנע דערציילונגען.

61) ש״א האָט דעמלט געפירט גרויסע געשעפטן אָף דער קיעווער בירזשע, אָנעוו מיט צוקער אויך.

צו נאָ 23.

62) „האַב ראַכמאַנעס אָף דעם ליטעראַרישן טייל אין „האַסיף“ (יאָר-ביכער, וואָס נ. סאַקאַלאָוו פּלעגט אַרויסגעבן אין וואַרשע—נ. ש.) און גיב מיר פון דעם, וואָס דו האָסט גרייט, אָדער גרייט עפעס צו און לייג אָף מיר אַרוף אויסלייגעלעט ווי פּל דײַן האַרץ גלוסט, נאָר זאָג מיר נישט אָפּ.“

63) „דאָס ווינשפּינגערל“, וואָס האָט זיך געדרוקט אין דער „ידישער פּאָלקסביבליאָטעק“, ב. ו, 11.

צו נאָ 24.

64) „דאָס ווינשפּינגערל“, מיט דער אַברעוויאַטור „אַיש“, האָט 42 זײַטלעך פון אַ קליינעם בראַשור-פאַרמאַט, איז אַרויס צוערשט אין וואַרשע (דאָס איז צו זען פון דער דרוק: „ברפּוס החדש של ר' יוסף לעבנ-זאָן“), נישט אָנגעוויזן דאָס יאָר (1865 אָדער 1866). דער שאַר-בלאַט פונעם ביכעלע איז רעפּראָדוצירט באַ ד״ר ווינרניכן אין „בילדער פון דער יידישער ליטעראַטור-געשיכטע“ פאַרלאַג „טאַמאַר“, ווילנע, 1928, צווישן די זײַטן 344—345.

65) זשיטאָמיר, 1869, 45 זײַטלעך.

צו נאָ 25.

66) „אין אייער בײַטל (אין אייער אופירונג אין געלטזאַכן. נ. ש.) און אין אייער כאַראַקטער“.

67) „ענטפער מיר גיך. אייער גוטע פּריינט, וואָס לאָזט אײַך גריסן, דער קליינער“ (דער קליינער, אַ געוויינטלעכע פאַרמול פאַר עלבסטבאַשיידנקייט אין ראַבאַנישע און העברעיִשע שריפטן).

צו נאָ 26.

68) מיסטאַמע געמיינט — אַ באַנק.

69) באַנק-באַאַמטער.

70) די פאַרוואַלטערס.

71) מײַשע יאַסי, „דער פאַרוואַרלאָזטער יאַסעם“. הערשעלע וויל נאָכטון דעם דאַקטער, וואָס באַווייזט זיך פּלוצים אין קאַפּצאַנסק, מאַכט ער מײַשע יאַסין אַ ווונד אין פּוס קעדיי אָף אים אויסצופּרווון זײַנע רעפּעס. אין דער „ידישער פּאָלקסביבליאָטעק“ ב. ו איז דיראָזיקע סצענע באַשריבן אין קאַפיטל 5.

72) דאָ איז געמיינט די מײַסע, ווי אַזוי ר' שמעלקע איז אַמאָל געבליבן איינער אליין אין קאַפּצאַנסק פּורים (דאָס גאַנצע שטעטל האָט זיך אַוועקגעלאָזט קיין גלופּסק שנאָרן); ס'באַווייזן זיך צו אים פאַרשטעלט די אָרעס, מאַררע, עליאָהוּ-האַנאָווי א. אַז. וו., ער פאַרברענגט מיט זיי אַ פּריילעכן פּורים, און פון דעמלט אָן ווערט ער שטאַרק אופּגעריכט. אין דער „ייד. פּאָלקסביבליאָטעק“ איז דאָס קאַפיטל 7.

ניקער, ש״א האָט געהאַלטן ביידע זאַכן (זע פּריער באַמ. 71) פאַר זײַטנשטיק אין „ווינשפּינגערל“ און האָט זיי געוואַלט אַרויסלאָזן, דרוקן באַזונדער. זע אויך בריוו נאָ 27.

73) אַרויסוואַרפּן.

74) די קאַמעדיע „דער געט“ אין „הויזפּריינד“ (ספּעקטאַרס אויסגאַבע), ב. ו, וואַרשע, 1888.

75) באַצאָלט דאָס געלט.

(76) מ. ספעקטאָר, זע באַמ. 77.

(77) דאָ רעדט זיך פון ספעקטאָרס ראָמאַן „עניים ואביונים“ (1886). אין דעמדאָזיקן ראָמאַן טיילט ספעקטאָר אײַן אַרעמעלייט אין דויעלע קאַטעגאָריעס, וואָס מענדעלע אין זײַן „פּישקע דער קרומער“; צופּיס- און בויד-אַרע-מעליט (באַ מענדעלען „פּעשע“ און „קאָואַלעריע“); באַ ספעקטאָרן הייסן די לעצטע: „עמיגראַציאָנע אביונים“. אָף דערדאָזיקער ענלעכקייט אין דער אײַנטיילונג האָט ש״א אָנגעוויזן אין זײַן אַרטיקל „דער יידישער דאָלעס אין די בעסטע ווערק פון אונזערע פּאָלקס-שריפטשטעלער“ אין דער „בײַלאַגע צום יידישן פּאָלקסבלאַט“, № 43, פאַר 1888, ז. 1185—1187. ש״א זאָגט דערבײַ: „עס קאָן זײער זײַן, אַז ספעקטאָר האָט, שרײַבנדיק דעם „עניים ואביונים“, נאָך גאָר ניט געזען דאָס ווערק פון אַבראַמאָוויטשן (דאָ האַנדלט זיך נאָך פון דער 1-טער אויסגאַבע, „פּישקע“, זשיטאַמיר, 1869—נ. ש.). מיר ווילן נאָר זאָגן דאַמיט, אַז עס טרעפט זיך אָפּטמאָל, אַז צוויי פאַרשיידע-נע חזנים זינגען אָף אײַן שטייגער.“

מענדעלע פאַרופט זיך דאָ, ניקער, אָף ש״א'ס אַ בריוו וועגן דעם, וואָס איז צו אונדז נישט דערגאַנגען. וועגן ספעקטאָרן („דער קטבער“), זע אויך בריוו № 37.

(78) הערשעלעס אַ שוועסטער; איר טראַגישע געשיכטע איז באַשריבן אין „ווינשפּינגערל“ אין „ייד, פּיב“, קאַפּיטל 2.

(79) מיסטאַמע איז דאָ מענדעלע אויסן דעם פאַרגלייך פון זײַן ציפּע-סאַסיע מיט ספעקטאָרס לייע (אין „עניים ואביונים“), אַן אַרעם מיידל, וואָס האָט נאָך אַ טראַגישערע לעבנסגעשיכטע ווי ציפּע-סאַסיע (מע פאַר-פירט זי).

(80) „שמ״ר׳ס משפּט“, אָדער סוד פּריסיאַזשניך אָף אַלע ראָמאַנען פון שמ״ר׳ א. א. וו., באַרדיטשעוו 1888. דאָס איז ש״א'ס שאַרפע קריטיק אָף דעם געוויסן שונד-שרײַבער שמ״ר (שינקעוויטש) אין דער פאַרמע פון אַ געריכט מיט בײַזיצער.

(81) אין „שמ״ר׳ס משפּט“ שרײַבט ש״א וועגן ספעקטאָרן: „אזעלכעס „ריכטיק שילדערן דאָס יידישע לעבן“, — ג. ש. האָבן מיר געקאַנט ערוואַרטן פון אַן עמעסן שרײַבער, פון אַזאַ פּאָלקס-שרײַבער, ווי, צום בײַשפּיל, ספעקטאָר, ווילכער האָט ליב זיך צוקוקן צום יידישן לעבן און מאַלן ריכטיקע בילדער און טיפּן, אָף וויפּל עס ער-לויבט אים זײַן טאַלאַנט“ (ז. 44).

(82) אין „שמ״ר׳ס משפּט“ שטעלט ש״א מענדעלען צווישן די באַרימטע „זשאַראַגניסטן“ גאַרפּאָרן, לי-נעצקי, דיק.

(83) פּעטערבורג, 1884.

(84) ש״א'ס זאַכן „סענזער בלאַנק“, „קינדער-שפּיל“ א. אַנד. זײַנען אַרויס פאַר בײַלאַגעס צום פּעטערבור-גער „יידישן פּאָלקסבלאַט“. דער פאַרלעגער, דער געוויסער זשאַראַגן-פּרעסער, האַלב-מעשוגענער י. לעווי, אַ ליט-וואַך, פּלעגט טון מיט ש״א'ס, ווי מיט אַנדערע זאַכן, וואָס ער האָט געוואַלט: געענדערט, אַרײַנגעשטעלט זײַנס און א. וו. זע ש״א'ס בריוו צו ראַווינצקין № 30, 31, 33 (פאַר דאָס יאָר 1889) פון דער קאָלעקציע 166 ש״א'ס בריוו, וואָס בערקאָוויטש האָט פאַרעפנטלעכט אין ניו-יאָרקער „טאָג“ די יאָרן 1923—1924 (איבערגעדרוקט אין וואַרשע-ווער „הײַנט“).

(85) זאַמלבוך „יידישע פּאָלקסבילאַטעק“.

(86) געררוקט אין „יידישן פּאָלקסבלאַט“ 1887, אַרויס אויך באַזונדער.

(87) זע באַמערק. 71. אין בריוו נומ. 28 דערקלערט מענדעלע, וואָס ער האָט געמיינט דערמיט.

צו 28.

(88) אַלעגאָריש: ער איז פאַרנומען מיט דער געשיכטע פון זײַנע העלדן (פון „ווינשפּינגערל“) אין גלופּסק.

(89) עפּשער געמיינט פאַר דעם העבר. ליטעראַרישן זאַמלבוך „כּוּרַת“, אָדעס, 1890, וווּ מענדעלע האָט גע-דרוקט „שם ויפת בעגלה“. זע אויך בריוו נומ. 29.

(90) געמיינט ענטפּער געוויסע מיטאַרבעטער פון דער „יידישער פּאָלקסבילאַטעק“, אָדער די קעגנערשע גרופּע אָדעסער יידישע שרײַבער מיט לינעצקין אויבן-אָן (צומטייל—דויעלע, וואָס פּריער), וואָס האָבן „רעוואַל-טירט“ קעגן „זיידן“. אין דער אַרט שרײַבונג „זײַא“ (פאַרשטריכלט פון אויבן) קאָן מען אײַנזען אַן אַברעוויאַטור אָדער פּעס אַ ספעציעלן רעמען. עפּשער איז מיט דעם זײַ געמיינט: זאַמאַטשטשין, און מיט „יײ“ יצחק וואַל (לינעצקי)?

(91) זע באַמ. 71. זע אויך בריוו נומ. 27.

(92) די לעצטע פאַר זאַצן פון „איך האָב ליב“ ציטירט ש״א אין זײַן ראָמאַן „סטעמפּעניו“ (בײַלאַגע צו דער „יידישער פּאָלקסבילאַטעק“ ב. 1), אין דער ווידמונג דעם „זיידן“.

(93) ש״א לייקט דאָס אָפּ אין דעם ענטפּער-בריוו צו מענדעלען פּונעם 26 יולי 1888 (זע „צום אַנדענק פון שפּאַלעם-אַלייכעס“, פּעטראַגראַד, 1918, ז. 91).

(94) זע באַמ. 89.

(95) אין אַ בריוו פונעם 26 יולי 1888 (זע באַמערקונג 93) דערציילט ש"א מענדעלען, אַז ער שרייבט איצט פאַר דער "יוד. פּאָלקסב." אַ ראָמאַן ("סטעמפעניו"), און ער וואָלט געוואָלט, דער "זיידע" זאָל אים פריער זען און זאָגן זײַן מיינונג, צי קאָן ער עס נעמען אָף איבערצוליינען אָף עטלעכע טעג.

(96) עפּשער אַן אַנצוהערעניש ספּעציעל אָף לינעצקין. וועגן די "בהמות" אין דער יידישער ליטעראַטור זע. אויך בריוו נומ. 30.

צו № 30.

(97) ש"א האָט געפּאָלנט. אין ב. ו "יוד. פּאָלקב." איז פאַראַן מ. מאַרגוליסעס "צו מיינע ליבע יידן" אויך בען-אמיס "די קינדערשע יאָרן, ו, די ערשטע נאַכט פּון כאַנעקע". זע אויך בריוו 31.

(98) דער צענוער אָף יידישע ביכער אין קיעוו, זע באַמ. 45.

(99) "דורש שלומכס", איינער זיידע, וואָס לאָזט אייך גריסן.

צו № 31.

(100) מ. מאַרגוליס און בען-אַמי, זע באַמ. 97.

(101) זע באַמ. 124.

(102) "פישקע דער קרומער" האָט זיך געדרוקט אין דער דרוק באַ וואַרשאַווערן. ש"א האָט דאָרט געלאָזט דרוקן זײַן "סטעמפעניו", און אַכטונג געגעבן אָף דעם דרוקן האָט י. כ. ראַוויצקי. זע וועגן דעם אויך שא"ס בריוו נומ. 24 (פונעם 7/X, 1888) און 25 (12/X, 1888) צו ראַוויצקין פון דער פריערערמאַנטער קאַלעקציע (זע באַמערק. 84).

(108) דער צענוור.

(104) לויט די צענוור-טאַקאַנעס איז דער ערשטער צענוור-דערלוויב געווען נישט גענוג. נאָכן אַפּררוקן דאָס בוך האָט דאָס די דרוק באַדאַרפט צושטעלן דעם צענוער אָף רעוויזיע און דעמלט ערשט געקריגן אַ ספּעציעלן "בילעט" (דערלוויב) אָף אַרויסצולאָזן דאָס בוך פון דער דרוק.

צו № 32.

(105) דאָס איז אַן ענטפּער אָף ש"א'ס אַ בריוו פון יאַלטע פונעם 15 דעקאַבר 1888 (נומ. 29 אין דער פריער-דערמאַנטער קאַלעקציע). ש"א טיילט מיט מענדעלען, אַז ער איז דאָרט מיט אַ געפערלעך-קראַנקער קרויווע, א יונג מיידל, "וועלכע שטאַרבט געבען אַלע מינוט, אַלע רעגע".

(106) אין דעמועלעבן בריוו שרייבט ש"א וועגן זײַן קאַרעספּאָנדענץ מיט סאַקאַלאָוין (רעדאַקטער פון "האסיף") מיקוישקע מענדעלעס ליטעראַרישע געשעפטן. וועגן וואָס דאָ רעדט זיך קאַנקרעט, — דאָס איז אין ש"א'ס בריוו נישט קלאַר.

(107) אין גאָטס נאָמען.

(108) די "יוד. פּאָלקסב." האָט זיך געדרוקט באַ שעפּטעלן אין באַרדיטשעוו.

צו № 33.

(109) זע באַמערק. 124.

(110) מיגלעך, אַז דאָ רעדט זיך פון אויסברענגען מענדעלעס ווערק, זע ווייטער בריוו 42, 43 און ש"א'ס בריוו צו מענדעלען פון דער פריערערמאַנטער קאַלעקציע נומ. 43 פונעם 1 דעקאַבר 1889.

(111) פון "אַחשתרנים" אין "מגלת אסתר" ח' 10, 14, דאָ—סימוואָליש פאַר אַיילן, יאָגן זיך. אַזוי, "אַחשתרנים", האָט מענדעלע גערופן ש"א'ן פאַר זײַן האַסטיקייט. ש"א האָט אומגענומען דערמאָזיקן צונאָמען. אין דער ווידעמונג [צו זײַן פרוין] אין "יאָסעלע סאַלאָוויי" שרייבט ער מיט היסנאַצעס וועגן ראָמאַן: "וועהאַשייניס איז מען דאָך, טאַקע, צווישן אונדז ריידנדיק, יונגע לייט, מענטשן, וואָס האָבן קיינמאַל קיין צייט ניט, אַחשתרנים, אַלץ געיאָגט, געכאַפּט..."

(112) דיראַזיקע טטירע לאָזט זיך עפּשער דערקלערן אַזוי: אין קאַפּיטל 2 רעדט נאָך אַלץ ש"א, אַזוויי אין קאַפּיטל 1, פון דעם רוישעם, וואָס סטעמפעניו מאַכט אָן ביכלאַל, אומעטום. אָף ז. 6, סאָף קאַפּיטל 2, שרייבט ש"א: "אַזוי (די שטאַט איז אוף מיט סטעמפעניו).—ג. ש.) איז אין כמעלניצק, אַזוי איז אין גאַנטעיאַרסק.

אזוי איז אין אלע שטעטלעך... און אזוי איז אויך אין מאזעפעווקע, ווו סטעמפעניו האָט זיך באַזעצט אָף טאַמער". אַז סטעמפעניו האָט אַמאָל געשפּילט אין כמעלניצק (פּין וואַנען ראָכעל שטאַמט) אָף כאַסענס, אַגעווי, באַם, "רעבען" אויך (א גרויסע, "זוכיע"), און דאָס האָט געמאַכט אַ גרויסן איינדרוק, דאָס קריגן מיר צו הערן אָף זי. 15, 17, 41, דאָס קאַפּיטל 2 הייבט זיך אָן: "דער ראַש, וואָס סטעמפעניו האָט אָנגעמאַכט, קומענדיק ערגעץ אין אַ שטעטל מיט זיין קאַפּעליע" (ז. 4).

דאָס, וואָס סטעמפעניו קומט קיין מאַזעפעווקע אָף דער כאַסענע צו כאַים בענציען גלאַק, כאַטש ער וווינט שוין אין מאַזעפעווקע—דאָס קאָן מען דערקלערן דערמיט, וואָס סטעמפעניו פלעגט נאָך אלץ אַרומפּאַרן איבער די שטעטלעך; איצט איז ער געקומען פון ערגעץ. (118) זע באַמ. 97, דאָ האַנדלט זיך פון מאַרגיליסעס האַנאַראַר.

צו 34

(114) זע באַמ. 124.

צו 35

(115) אַן אָנזוהערעניש אָף ש"א'ס צוקער-געשעפטן. זע באַמ. 61.

(116) זע באַמ. 124.

(117) דער אָרעסער דרוקער; באַ אים האָט מענדעלע געדרוקט יענץ יאָר "די קליאַטשע" אין דער 2-טע אויסגאַבע.

(118) דער ראָמאַן האָט פּריער געוואָלט הייסן "אסתר", ניקער, אָף דעם נאָמען פון דער העלדן (אסתר) פונעם ראָמאַן ("יאַסעלע סאָלאָוויי"), דערפון איז נאָכדעם געוואָרן "יאַסעלע סאָלאָוויי". אין אַ בריוו פונעם 4 סענטיאַבער 1889 צו ראַוויניצקין שרײַבט ש"א': "מיין ראָמאַן, וואָס איז שוין אַרויס פונעם צענזור, האָב איך צעקלייבט און איינגעשלונגען און שרײַבט אַ נײַעם". אין אַ שפּעטערדיקן בריוו צו מענדעלען, פונעם 10 נאָיאַבער, שרײַבט ער "...והשנית, מיין יאַסעלע סאָלאָוויי"; דאָס איז מיין ראָמאַן, וועלכן איך האָב איבעראַניס געמוזט אָנשרײַבן, נאָכדעם אַז איך האָב מיין פּריערדיקן ראָמאַן "אסתר" פאַרברענט אַפן פּייער" (זע בריוו 34, 39 פון דער פּריערדערמאָנטער ש"א'ס קאַלעקציע בריוו).

(119) די "הילף זאָל קומען פון הימל", אַ פּאָסעק פון שאַבעסדיקן דאווענען.

צו 36

(120) "אחינו בני ישראל" — יידן.

(121) זע באַמ. 124.

(122) נישט אַרויס.

צו 37

(123) ספּעקטאַר, זע באַמ. 76, 77. דאָ האַנדלט זיך ווייטער פון מענדעלעס אַ ליטעראַרישער זאָך פאַר ספּעקטאַרס אויסגאַבע "הויפּרייר". וועגן ספּעקטאַרס זיין דעמלט (אין 1888) אין אַרעס זע "שאַלעס-אלייכעם-בוך", ז. 169, שפּאַלט 1, בערקאוויטש דערציילט דאָרט וועגן אַ דעמאָנסטראַציע פון מענדעלעס ליטעראַרישע קעגנער קעגן מענדעלען, וואָס צו דעמאָניקן צוועק האָט מען אויסגענוצט ספּעקטאַרן. עפּשער דאַרף באַציען זיך מענדעלעס ווערטער ווייטער: "ער האָט... מיך מיט גרויס דערעכערעץ פאַרזיכערט אין זיין הייסער ליבשאַפּט".

צו 38

(124) פון דיראַזיקע ווערטער קאָן אויסקומען—אז ש"א איז געווען באַ מענדעלען אין אַרעס צווישן 12 יוני און 6 יולי 1989 (אין נומ. 37, פונעם 12 יוני, איז נאָך וועגן ש"א'ס זיין אין אַרעס נישט דערמאָנט). י. כ. ראָוו-ניצקי שרײַבט אין זײַנע זיכרוניסס וועגן מענדעלען ("צום אָנדענק פון ש"א", ז. 50—51), אַז ש"א איז דאָס ערשטע מאל געווען באַ מענדעלען בעשאַס "סטעמפעניו" האָט זיך געדרוקט אין אַרעס. דאָס האָט געמוזט זיין אין 1888, בערערך אין האַרבסט, וואָרעם גאָר אָנהייב 1889 (אַדער עפּשער נאָך גאָר סאַף 1888) איז שוין דער ערשטער באַנד "יודישע פּאָלקס-ביבליאָטעק", צוזאַמען מיט "סטעמפעניו" אַרויס און צעשיקט געווען. דעם 17 יאָנ-וואָר 1889 פּרעגט זיך שוין ש"א אָן אין אַ בריוו צו ד. פּרישמאַנען קיין וואַרשע אַ מיינונג וועגן "סטעמפעניו"

(ש"א-בוך", 192, שפאלט 2). דעם 24 יאנואר שרייבט ש"א ראווניצקין: „מײן „סטעמפעניו“ האָט אָנגעמאַכט אין וואַרשע אַשטיקל ראַשׁ, און רעדט מיט אים וועגן די אַרויסגעשיקטע עקוועמפליאַרן „ייד. פ״ב.“ (נומ. 30 פון דער פּריערערמאַנטער קאַלעקציע ש״א׳ס בריוו). י. ד. בערקאוויטש דערציילט, (ש״א-בוך“, ז. 168, שפּאַלט 2), אַז ש״א האָט זיך דאָס ערשטע מאַל באַקענט מיט מענדעלען אין אָדעס סאָף 1888. בערקאוויטש ווייזט נישט אָן, פון וואָנען ער נעמט דאָס יאָר. מיגלעך, אַז ער האָט דאָס אויסקאַמפּנירירט, ווי איך פּריער, פון ראַווניצקיס רייד. אָבער אַנטקעגן סאָף 1888 שטייען אַזוינע פּאַקטן:

דעם 13 אָקטאָבער 1888 שרייבט מענדעלע ש״אײן: „אויאָרע וואָלט געווען פּיל בעסער, ווען איר זאָלט זיך געווען זען מיט מיר גאָר לעכאַטילע בעשאַס אין זײַנע-האַבנדיג אַרויסגעבן דעם זשורנאַל, נאָר איך פאַרהאַף, אַז עס וועט איהײש זײַן גוט און אַז איר וועט קומען צו מיר קעפי איר האָט געשריבן“ (מײן קורסיוו, — נ. ש., זע בריוו 31). הייסט דאָס, אַז ביז דעמלט איז ש״א באַ מענדעלען נישט געווען. אינעם בריוו פונעם 30 דע-קאַבער 1888 (זע נומ. 32) איז פון ש״א׳ס זײַן אין אָדעס נישט דערמאָנט. אינעם בריוו פונעם 17 יאנוואַר 1889 צו ש״אײן שרייבט מענדעלע: „אי, קוק איך עס אַרויס אַף אײַך, איר זאָלט שוין קומען און קענען מיט אײַך אָביסל גוט צוברענגען די צײַט“ (זע בריוו 33). ס׳איז זיך שווער פאַרצושטעלן, אַז ש״א זאָל צווישן 13 אָקטאָבער 30 און דעקאַבער 1888 געווען זײַן אין אָדעס, און דער געלאַסענער „זיידע“ זאָל דעם 17 יאנוואַר אַזוי פאַרבעקנט שרייבן, אַז ער וויל זען ש״אײן, דערביי, אַגעו, נישט דערמאָנען דאָס פּריערדיקע זעניש. וועגן דעמועלבן אַרויס-קוק צו זען זיך מיט ש״אײן שרייבט מענדעלע ש״אײן דעם 22 פעברואַל (זע בריוו 34), דעם 19 מאָרט (זע בריוו 35) דעם 22 מײ (זע בריוו 36), ערשט דעם 6 יולי דערמאָנט מענדעלע, ווי מיר האָבן געזען, ש״א׳ס זײַן אין אָדעס. ס׳איז דעריבער שווער אָנצונעמען, אַז ש״א האָט געמאַכט די ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט מענדעלען אין 1888; גיכער איז דאָס געווען צווישן 12 יוני און 6 יולי 1889. ראַווניצקי האָט געקאַנט אַ טאַעס האָבן. (125) פון דער „קליאַטשע“.

(126) נאָכדעם ווי ס׳איז אַרויס דער ערשטער באַנד „יודישע פּאָלקס-ביבליאָטעק“, האָט זיך אין דער העב-רעזישער פרעסע אָנגעהויבן אַ שאַרפע אַטאַקע קעגן „זשאַראַגאָן“ און פּערזענלעך קעגן ש״אײן. אָנגעהויבן האָט א. ל. לעווינסקי (דער געוויסער „רבי קרוב“) אין „המליץ“ (נומ. 58 און 59, 22—24 מאָרט 1889). אַף דער „ייד, פ״ב“ איז מען געווען אַרפּגעבראַכט פאַר אירע מײַלעס: ס׳איז אַ געראַטענע זאַך, מע האָט אין אויב די אינטעליגענצן, נישט בלויז דעם „המוין“, ס׳באַטייליקן זיך רענאָמירטע העברעישע שרייבער (מענדעלע, שאַצקעס, צווייפל, ווייסבערג א. אַנד.). דאָס איז אַ קאָנורענץ קעגן העברעישן ש״א, דער מעצענאַט, האָט פּאַשעט אָפּגעקויפט די העברעישע שרייבער. ס׳איז אומיוסט: „זשאַראַגאָן“ וועט קיין קועם נישט האָבן, אָבער דערווייל מאַכט ער קאַליע.

ש״א און ראַווניצקי האָבן אָפּגעענטפּערט („המליץ“ נומ. 80 און 96—98), צומטייל זיך פאַרענטפּערט, אַז נע איז נישט אויסן די קרוידע פון העברעיש, צומטייל זיך אָנגענומען פאַר זשאַראַגאָן—זאָל זײַן אַלס אַ בילדונג-מיטל אַף דערווייל, ביפּראַט אַלס קעגנטיט קעגן שמ״רס שונד.

לעווינסקי איז אַרויס מיט אַ נייער סעריע אַרטיקלען („המליץ“ 104—106, 113), אָפּגעענטפּערט ש״אײן און ראַווניצקין, אַז דאָ (אין דער „פּאָלקס-ביבליאָטעק“) שטעקט נישט מער „ווי דער „קויעך פון קאָווער און געלט“, ס׳האָט זיך אַרײַנעמישט יהודה לייב גמזו (פאַר דער פ״ב, נומ. 119). ראַווניצקי האָט ווידער גענומען דאָס וואָרט („המליץ“ 130—131), דאַרוף האָט אים לעווינסקי ווידער אָפּגעענטפּערט, און אַזוי האָט דאָס געקאַכט אין „המליץ“ ביזן סאָף יאָר (לעווינסאָן אין נומ. 189, דער געוויסער זשאַראַגאָן-פרעסער זאלמען עפשטיין אין נומ. 212—216).

א. קאַמיניקע (א באַרדיטשעווער ייד. וואָס האָט געלערנט אין אַ דײַטשן ראַבינער-סעמינאַר) האָט געפירט נאָך אַ שאַרפּערע אַטאַקע קעגן זשאַראַגאָן און קעגן דער פ״ב אין „הצפירה“ (נומ. 116, 119—123, 125).

די אַטאַקע האָט זיך געפירט אַפּילע אין פעטערבורגער „יודישן פּאָלקסבאַלאַט“, וווּ ש״א האָט מיטגעאַרבעט אין נומ. 16—17 פאַר 1889 האָט אײַנער ליבצע הערשעלס (עפשער דער פאַרלעגער י. לעוויז) געמאַכט אַש און רײַך פונעם „זשאַראַגאָן“, (דאָס לאָשן פון דער „גריינגעוויטשער באַכע-ענטשע“), אַגעו, פון ש״אײן און פון זײַן פ״ב („ער שרייבט נאַרעשקײטן—לאַז ער שרייבן“), פון מענדעלען א. א. וו.

אין די נומ. 18—21 מאַכט אײַנער Lord Nobody צונישט ש״אײן און זײַן דערציילונג „קינדער-שפּיל“.

די אײַנציקע פּרינטיקע רעצענזיע איז געווען פון „קריטיקוס“ (ש. דובנאָוו) אין „וואַסכאַר“ VII, 1889. (127)

אז טעכנישער העלפער אין דער צענזור צו באַראַצן. (128)

זע באַמ, 104. (129)

„די „אחשתינים“ זײַנען אַרויס געאַילט און געיאָגט צוליב זײַער זיידן“, זע באַמ. 111.

צו אַ 39.

(180) זע בריוו 25.

(181) בען-אַמי האָט גערוקט אין ן באַנד „יודישע פּאָלקס-ביבליאָטעק“ א ורצײלונג: „קלייניקײטן. בער דער

שוטער“.

(132) מ. ל. ליליענבלום איז אין װ באַנד נישט פאַרטערטן. אין אַ בריוו פונעם 10 נאָיאַבער 1889 צו מענ-
 דעלען שרײַבט ש״א, —אָז ער איז געבליבן „אָן אַרטיקלען פון אײער ר׳ מענאַשע מאַרגוליס און אונדזער ליליענ-
 בלומען“ (נומ. 39 פון דער פריערערמאָנטער קאָלעקציע ש״א׳ס בריוו).
 (133) ש״א, זעט אױס, פלעגט אָפטמאָל אָנפּרעגן באַ מענדעלען וועגן דעם אויסלייג פון געוויסע ווערטער.
 אַזוי פּרעגט ער אָן, אַשטייגער, ווי אַזוי צו שרײַבן די ווערטער „יאָסעלע סאָלאָוויי“ (זע בריוו נומ. 40, 41 פון
 דער פריערערמאָנטער קאָלעקציע ש״א׳ס בריוו).
 (134) „איך קוק אױס אָף דיין גענויעם ענטפער און וויל דיך זען פאַר דעם געהויבענעם שרײַבער און זיך
 פרייען מיט דיײַע שאַפונגען“.

צו № 40.

(135) זע באַמ. 126, אויך בריוו 45.
 (136) זע באַמ. 118.
 (137) ש״א האָט געוואָלט עפעס אַרויסקריגן באַ מענדעלעס זון, דעם רוסישן פּאָעט מ. ס. אַבראַמאָוויטש.
 פאַר דער „פּאָלקס-ביבליאָטעק“. אין װ פּאַנד איז געבראַכט זײַן „אַ ליד אָן אַ נאָמען“ איבערגעזעצט פון גערוקסט,
 פון ש״א׳ן גופע. (זע בריוו 47 פון דער פריערערמאָנטער קאָלעקציע ש״א בריוו).

צו № 41.

(138) ס׳איז נאָך נישט געווען אַזאַ „פּיין-געוויקן“, אַזאַ אַנטיק. זע באַמ. 118.

צו № 42.

(139) דער בריוו איז שוין גערוקט אין זשורנאַל „די יידישע שפּראַך“ נומ. 7 (מענדעלע-נומער) פאַר 1927.
 (140) אין װ באַנד „ייד. פּאָלקס-ביבליאָטעק“ איז דאָס אין קאָפּיטל 14.
 (141) אַזאַ קלאַל האָט ש״א פּאַרמולירט אין זײַן נאָטיק „וועגן זשאַרגאָן-אויסלייגן“, פונקט 5 אין דער „ייד.
 פּאָלקס-ביבליאָטעק“, ב. ו. ז. 475. אַזוי הייסט ער אויך אַרױניצקין לאָזן דרוקן זײַן „יאָסעלע סאָלאָוויי“, „כּוּץ אַבראַ-
 מאָוויטשע סיפּער“ (זע נומ. 37 פון ש״א׳ס קאָלעקציע בריוו).
 (142) „ווינשפּינגערל“.
 (143) דער באַקאַנטער יידיש-פּריינט און יידיש פּאַרשער ד״ר פּיליפּ מאַנש אין לעמבערג, וואָס האָט אָפּגע-
 דרוקט אַ גראַמאַטישע אַרבעט וועגן יידיש (דערהויפּט וועגן גאַליצישן דיאַלעקט) Der jüdisch-polnische Jargon
 אין לעמבערגער Der Izraelit די יאָרן 1888—1890. ער האָט אויך איבערגעזעצט אָף דײַטש ש״א׳ס „סטעמפּעניו“.
 געשטאַרבן איז פ. מ. דאָס יאָר 1880 (זע ב. באַראַכאָו „די ביבליאָטעק פון דעם ייד. פּילאָלאָג“ נומ. 118 אין
 „פּינעס“, ווילנע 1913). זע אויך בריוו 43.
 (144) אַזוי: „געוונר(ט)“ שטייט אין אַריגינאַל פון מענדעלעס בריוו (דער איבערשרײַבער).

צו № 43.

(145) פונעם 10 נאָיאַבער 1889. זע נומ. 39 אין ש״א׳ס קאָלעקציע בריוו.
 (146) אין אָן ענטפער-בריוו פונעם 17 נאָיאַבער זאָגט ש״א צו זיך צו נעמען דערפאַר, ווי נאָר ער וועט
 זיך אָפּפאַרטיקן מיט ב. װ „ייד. פּאָלקספ.“ (זע נומ. 40 אין ש״א׳ס קאָלעקציע בריוו). זע אויך בריוו 44.
 (147) אינעם בריוו פונעם 10 נאָיאַבער שרײַבט ש״א, אַז ער האָט זײַן ראָמאַן „יאָסעלע סאָלאָוויי“ (פּריער
 מיט דעם נאָמען „אסתר“) געמוזט אָנשרײַבן איבעראַנײַס.
 (148) וועגן מיטאַרבעטער פאַר דער „ייד. פּאָלקס-ביבליאָטעק“.
 (149) זע באַמ. 143.

צו № 44.

(150) צום ב. װ „ייד. פּאָלקס-ביבליאָטעק“. זע אויך בריוו 45, 46 (באַמ. 155), 47.
 (151) געשטאַנען פּריער „ווינציקער“ און אויסגעמעקט.
 (152) אַזאַ פּלאַן געערעדן האָט אים ש״א פּאַרגעלייגט אין די בריוו פון 24 נאָיאַבער און 1 דעקאַבער (זע
 נומ. 42 און 43 אין ש״א׳ס קאָלעקציע בריוו).

צו 45.

(158) זע באַמ. 150 אויך בריוו 46, 47.
(154) זע באַמ. 126.

צו 46.

(155) דאָס איז אַן ענטפער אף ש"א'ס א בריוו פונעם 14 יאנוואר 1890 נאָכדעם ווי ש"א האָט געקריגן מענדעלעס "האַקדאָמע" צו דער "ייד. פּאָלקסב.", ב. וו. אינעם דאָזיקן בריוו שרייבט ש"א, אַז אַזוי ווי די האַק-דאָמע איז קאָן ער זיי נישט דרוקן: דאָרט זיינען פאַראַן רעמאָיס ("או נשיש", "להקטינין"), וואָס דער גרויסער אוילעס וועט זיי נישט פאַרשטיין; דרוקן די האַקדאָמע וואָלט געהייסן זיין אַ "לועג לרש"; אים, ש"א'ן, פאַסט דאָס נישט. די האַקדאָמע מוז "מען איבערלייטערן". ער לייגט פאַר ווייזן מענדעלען, וואָס מע מוז פון דער האַקדאָמע אַרויסלאָזן, און מענדעלע וועט שוין דאָס איבעריקע אַליין "צוגויפּסטריגעווען", אָדער ש"א גופע וועט דאָס מאַכן. (זע בריוו 45 אין ש"א'ס קאָלעקציע בריוו). אין אַ שפּעטערדיקן בריוו פונעם 23/III (פון דערזעלבער ש"א'ס קאָלעקציע בריוו) שרייבט ש"א מענדעלען: פריער האָט ער אַליין געוואָלט פאַריכטן די האַקדאָמע, "האַב איך זי קאָליע געמאַכט"; נאָכדעם האָט ער באַשלאָסן, זי זאָל גיין ווי זי איז "קומט מיר פּלוצעם אויס אַ מינסע, וואָס איך דאַרף אָנקומען צום פעטער שמערלען אַליין! האַב איך שוין אַזוי גראָב נישט געקאָנט זיין איך האָב מעכילע געבעטן אייער האַקדאָמע צוריק... מאַכמעס דאָס וואָס איך ערוואָרט פון דעם פעטער שמערל איז אַ גרויסע טויווע פאַר אונדז אַלעמען; האַלעוויי עס זאָל נאָר אויס-געפירט ווערן, ווען נישט איז זייער פּאַסקורנע". ער שיקט אַפּ מענדעלען די האַקדאָמע.

(156) מיט "להקטינין" (זע דער "קטניער", באַמ. 76, 77 אויך באַמ. 123). "לועג לרש" און "דל גא" איז מיטאַמע געמיינט מ. ספּעקטאָר. עפּשער איז דאָ מענדעלע געווען באַרויגעז, פאַרוואָס ספּעקטאָר האָט דערלאָזט אין "הויזפריינד", ב. וו. (וואַרשע, 1888) דינעוואָנס קריטיק אַף מענדעלעס יידיש-שרייבן (צו ווייניק העברעיִשע עלע-מענטן). ש"א איז געווען גוט באַפריינדעט מיט ספּעקטאָרן, האָט אים מענדעלעס שאַרפע קריטיק נישט געפאַסט. זע אויך בריוו 47.

(157) אַפּפּאָטע אין "איוב", ב', 6: "ער איז באַ דיר אין דער האַנט, נאָר זיין נעפּעש (לעבן) פאַרהיט".
(158) ב. וו. "ייד. פּאָלקס-ביבליאָטעק", וואָס האָט געזאָלט אַרויס אין 1889, האָט פאַרשפּעטיקט; פּאַקטיש איז ער אַרויס אָנהייב 1890. אַפּן טיטל-בלאַט שטייט 1889, אָבער דער צענוור-דערלוויב האָט 2 דאַטעס: 4 אָקטאָבער 1889 און 11 פעוּרואַל 1890. דאָס יאָר 1890 איז אויך אָנגעגעבן אַף דער 2-טער זייט פונעם טיטל-בלאַט.

צו 47.

(159) א. ל. לעווינסקיס אַרטיקל "הטאת סופרים" אין "המליץ" נומ. 24—25 פאַר דאָס יאָר 1890: אין דעמדאָזיקן אַרטיקל טיינעט ל. קעגן די באַטלאָנישע העברעיִשע פּובליציסטן, וואָס זיינען אָפּגעריסן פונעם פּאָלקס-לעבן, פונעם רעאַלן לעבן ביכלאַל, באַקן אַלע מאָל נייע פּראָעקטן, זאָגן ברייטע דייעס גלאַט אין דער וועלט אַרײַן, אָן אַרעאַלן באַגריף פאַר דאָס מעגלעכע.
(160) ל. בינשאַטאָס (מענדעלעס אינטימער פּריינט) אַ מינסע "זכות אבות" איז געדרוקט אין "ייד. פּאָלקס ב.", ב. וו.
(161) "אַבן נגף, אָדער אַ שטיין אין וועג", ווילנע, 1890.
(162) דער יינגסטער צווישן זיינע שילער.
(163) "וואָס איז אַנדערש".

צו 48.

(164) אין 1890 איז ש"א געווען אין אָדעס. זיך באַטייליקט אינעם ציוואַמענפאַר פון די "חובבי ציון" (זע "ש"א-בוך" ז. 169, שפּאַלט 2; 363, שפּאַלט 1).

צו 49.

(165) עפּשער איינער פון די ברידער לעוו אין לאַזאַר בראַדסקי, די געוויסע קיעווער גוורײַם, צוקער-פאַב-ריקאַנטן.
(166) מיטאַמע דער העברעיִשער שרייבער עליאַזער שולמאַן.
(167) זע באַמ. 129.

צו № 50.

168) וואַכנבלאָט, געדרוקט זיך אין קראָקע, 1899—1902. מענדעלע האָט דאָרט געדרוקט זיין „שלמה ר' היימ'ס“, ספר הנהמות“, „ישראליות דער משוגענער“. 169) און אַפּרעד, און אַפּמאַך.

צו № 52.

170) געדרוקט אין דער פּריערדערמאַנטער קאַלעקציע ש"א'ס בריוו נ. 133. 171) ס'רעדט זיך דאָ וועגן מענדעלעס באַטייליקונג אינעם וואַכנבלאָט „די יידישע פּאַלקסציניטונג“, וואָס דער פּאַרלאָג „תּושיה“, וואַרשע, האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן אין 1902 מיט ספּעקטאָרס און כ. ד. הורוויצעס רעדאַקציע (געדרוקט אין קראָקע). מענדעלע פּלעגט זיך דעמלט דרוקן אין „דער יוד“ פונעם פּאַרלאָג „אחיאסף“. ש"א איז איבערגעגאַנגען צו „תּושיה“ און געוואָלט מיטציען מענדעלען אויך. 172) זע באַמ. 180, 181.

צו № 53.

173) אַזוי באַשטימט די דאַטע י. ד. בערקאָוויטש, וואָס האָט באַזאָרגט די קאַפּיעס פון מענדעלעס בריוו. זע אויך בריוו 54 צום סאָף („בעת איך בין געווען אין קיוב“).

צו № 54.

174) דער זאַמלבוך „הילה“, וואָס פּאַרלאָג „תּושיה“ האָט אַרויסגעגעבן פאַר די געליטענע פונעם קעסענע-ווער פּאַגראָם (1903). מענדעלע האָט פאַר דעם זאַמלבוך געגעבן „די ענטדעקונג פון וואָלין“. זע אויך גומ. 55.

צו № 55.

175) אין 1903 האָט זיך גאַרקי געקליבן אַרויסצוגעבן אַף רוסיש אַ זאַמלבוך פון יידישע שרײַבער און האָט פאַרבעטן ש"א'ן צונויפּצושטעלן דעם זאַמלבוך. דער ז"ב איז נישט אַרויס.

צו № 56.

176) דאָס מוז זיך באַציען צו ש"א'ס פּלאַן אַרויסצוגעבן אַ יידישע צייטונג אין אָדעס אָדער ווילנע. ש"א איז געווען צוליב דעם צוועק אין אָדעס. פּעטערבורג, ווילנע. יעדעס וועגן דעם האָבן זיך פאַרהיט אין ש"א'ס בריוו פון שפּעטערדיקע דאַטעס, זע „ש"א-בוך“ ז. 58—60, ז. 203.

צו № 58.

177) ש"א איז דעמלט געלעגן קראַנק אין אַ סאַנאַטאָריע אין נערווי (איטאַליע).

צו № 59.

178) מענדעלע האָט זומער 1909 פאַרבראַכט, צוזאַמען מיט זיין טאָכטער, וואָס האָט געווינט אין ווילנע, אַף אַ זומער-ווינונג אין פּאַדבראַדזע באַ ווילנע.

179) „די נייע וועלט“, זע ווייטער.

180) אַ טייל פון איצטיקן בריוו ציטירט ש"א אין זיין אופּרוף „אויס העפּקער“ (זע ווייטער) אין די יידי-שע בלעטער יענע צייט (אַגעווי, אין „אונדזער לעבן“, וואַרשע נומ. 174—175). דאָרט דערקלערט ער, וואָס מיט דעם „בלעטל פון צוקונפּט“ איז געמיינט. ער שרײַבט ווי אַ צייטאָט פון מענדעלעס בריוו. „איצט איז מיר צוגע-שיקט געוואָרן אַ ניס, עפּעס אַ מוידאַע פונעם זשורנאַל „צוקונפּט“ אין אַמעריקע, וואָס ער זאָגט צו אַלע זײַנע אַבאַגענטן אַ מאַטאַגע אַלע ווערק פון מענדעלע מייכער-ספּאַריס“. דיראָזיקע ווערטער האָט ש"א, ביקער, אַליין צו-געגעבן, קעדיי די לייענער זאָלן וויסן, פון וואָס דאָ רעדט זיך.

דער זשורנאַל „צוקונפּט“ (ניו-יאָרק) האָט צוגעזאָגט זײַנע אַבאַגענטן פאַר דער צווייטער העלפט 1909 אַ פרעמיע מענדעלעס ווערק אין 1 באַנד באַ 1000 זײַטן („ווינשפינגערל“, „פּישקע“, „די קליאַטשע“, „די אַלטע מייסע“, „די טאַקעס“, „דאָס קליין מענטשעלע“ א. א. ו.). דעמאָזיקן באַנד האָט דער זשורנאַל געקויפט באַ דעם פּאַרלאָג „היברי פּאַבלישונג קאָמפּ“, וואָס פּלעגט יאַרנלאַנג איבערדרוקן מענדעלעס ווערק און זיין העכקעס אין און

האָנאָראַר. נאָך דעם שטורעם. וואָס האָט זיך אָנגעהויבן אין דער ייִדישער פרעסע קעגן דער רויבערישער „קאָמפּאַ-
 גיע“ (זע ווייטער, באַמ. 182, 183), האָט „צוקונפּט“ אין סענטיאַבער-נומער אַרויסגעלאָזט אַ דערקלערונג „אונדזער
 נייע פרעמיע און מענדעלע מויכער ספּאַרימט קרוידעס“: זיי זײַנען נישט אויסן געווען קײַן געשעפט. נישט זיי
 האָבן געקרויורעט מענדעלען: ס'איז די ווערק, וואָס די „היברו פּאַבלישונג קאַמפּ“ גיט אַרויס שוין יאָרנלאַנג;
 פּונדעסטוועגן האָבן זיי דער קאָמפּאַניע געשטעלט אַ טניי, אַז מענדעלע זאָל קריגן פאַר דער פרעמיע נישט ווייני-
 קער פאַר 300 רובל (זע באַמ. 186). איצט נאָך דעם פּראָטעסט פּונעם מעכאַבער און זײַנע פּרײַנט האָבן זיי אויס-
 געוויקט, אַז מענדעלע זאָל קריגן 500 רובל. ס'פירן זיך פאַרהאַנדלונגען וועגן דעם מיט מענדעלען. דערווייל שטעלן
 זיי אָפּ דאָס אַרויסגעבן די פרעמיע. אין „צוקונפּט“ נומ. א, 1909, איז פאַראַן אַן אַנאַנס, אַז די פרעמיע פּון מענ-
 דעלעס ווערק איז שוין אַרויס,

181) דאָס דרוקן מענדעלעס ווערק אין אַמעריקע אָן זײַן העסקעם און אָן האָנאָראַר האָט זיך אָנגעהויבן שוין
 אַסאַך פּריער. יעדנפאַל איז שוין פּון 1899 באַקאַנט י. ווערבלאַווסקי: אויסגאַבע פּון „שישקע“ און אַפּן שאַרבלאַט
 איז אַנאַנסירט „די קליאַטשע“. שפעטער האָט דאָס דורכאַנאַנד געטון די „היברו פּאַבלישונג קאָמפּאַניע“ אין ניו-
 יאָרק, ווי ס'איז שוין דערמאַנט פּריער. אָף די גנייווישע אויסגאַבעס קלאָגט זיך שוין מענדעלע אין 1902 (זע בריוו 52).
 182) דערדאָזיקער בריוו מיטן קעפל „טייערע פּרײַנט“, דאַטירט דעם 20 יוני 1909, איז געווען געדרוקט
 אין די ייִדישע בלעטער, אַגעו, אין „אונדזער לעבן“ נומ. 167 פּונעם 21 יולי. מענדעלע פּראָטעסטירט שאַרף קעגן
 דער רויבעריי; אַגעו, שרײַבט ער וועגן דעם באַנד „לעצטע שריפטן“ (זע אין טעקסט פּריער), אַז די קאָמפּאַניע
 האָט דאָ אַרײַנגעשטעלט אויך אַזוינע זאַכן ווי „שם ויפת אין וואַנאָן“ (זע באַמערקונג 89), „אין יענער צײַט“,
 וואָס „זײַנען פּון מיר פאַרפּאַסט נאָר אין העברעיִש“. ער קלאָגט זיך אָף „דאָס מעשונעדיקע לאַשן“; אויך וואָס
 מע האָט אים אַרײַנגעשטעלט אַ שטאַט „קאַסרילעווקע“, וואָס דאָס „געהער צו שאַלע-אַלייכעמען“.

אין דעמזעלבן נומער איז פאַרעפּנטלעכט אַ פּאַטענט און פּאַטענט קעגן דער קאָמפּאַניע „אַ בריוו אין רעדאַקציע“, און-
 טערגעשריבן פּון א. ג. לעווינסקי, כ. נ. ביאַליק און י. כ. ראַווינצקי.

183) ש"א האָט זיך אָנגערופן און פאַרעפּנטלעכט אין דער פרעסע—אַגעו, אין „אונדזער לעבן“ נומ. 174
 175, —אַ פּראָטעסט „אויס העסקער“, דאַטירט אַווגוסט 1909 פּון דער סאַנאַטאָריע סט. בלאַזיען. ער ציטירט דאָרט,
 ווי שוין דערמאַנט, אַ טייל פּון איצטיקן מענדעלעס בריוו און ווענדט זיך צו די לייענער: „יידן, קויפט ניט קײַן
 קאַנטראַבאַנד, קײַן טרייפּע, גענייווישע סכּוירע“. זע אויך בריוו 60.

צו 60.

184) מענדעלע האָט יענעם זומער געמאַכט אַ רײַזע איבער אייניקע שטעט, איז געווען אין אַווגוסט אין
 וואַרשע, לאָדז, בריסק און איז דאָרט אומגענומען געווען מיט גרויס באַנײַסטערונג. ס'איז געווען אַן עמעסע
 טרופּף-רײַזע.

185) ווי ס'איז צו זען פּון באַמערקונג 180, איז די „גוטסקײַט“ פּון דער „היברו פּאַבלישונג קאָמפּ.“
 געווען אַ טניי, וואָס „צוקונפּט“ האָט זיי געשטעלט.
 186) זע באַמ. 183.

צו 62.

187) דאָס איז אַן ענטפּער אָף ש"א'ס אַ בריוו פּונעם 2 אַקטאָבער 1911 פּון מאַנטרע (שווייץ). ש"א'ן
 קרענקט זייער, וואָס איינער יאָנקעלעוויטש האָט זיך אויסגעקליבן אַ נאַמען „שלום-עליכעם“ פאַר זײַן אַ גאַסן-
 בלעטל אין אַדעס. ער בעט מענדעלען, ער זאָל טון אין דעם פּראָט, מע זאָל אַראָפּנעמען פּונעם בלאַט דעם נאַמען
 „שלום-עליכעם“ (זע „ש"א-בוך“ ז. 238—239, נומ. 78).
 188) די צײַטונג האָט געפּיטן דעם נאַמען אָף „דער ייד“. דאָס בלאַט האָט זיך אָפּגעשטעלט אָנהייב 1912.

צו 63.

189) „אונדזער לעבן“ (זע אין בריוו) האָט זיך נאָכן פאַרבאָט באַנײַט אין אַדעס אין 1916. דאָס איז געווען
 דעמלט דאָס איינציקע ייִדישע בלאַט אין רוסלאַנד נאָך דעם פאַרבאָט אָף דער גאַרער ייִדישער פרעסע אין לאַנד
 בעייס דעם קריג (דעם 5 יולי 1915). גיכער איז צו גלויבן, אַז דער אָונט, וואָס מענדעלע שרײַבט וועגן אים, איז
 פאַרגעקומען אין 1917, שוין נאָך דער פּעווראַל-רעוואָלוציע. פאַר דער רעוואָלוציע, בעייס די רעריפּעס אַפּן ייִדישן
 וואָרט, איז זיך שווער פאַרצושטעלן מע זאָל דערלויבן אַזאַ אָונט. גענוי דאָס עפּעסצושטעלן איז מיר נישט גע-
 ראָטן, נישט געקוקט אָף אַלע באַמיונגען.
 190) „ואם כן“—אין אייב אזוי.

לעקסיקאלאגישע אַרבעט אין דײַטשלאַנד.

פאַר דער יידישער שפראַכוויסנשאַפֿט שטייט אַ וויכטיקע און שווערע אופגאַבע צו שאַפֿן דעם ווערטערבוך פֿון דער יידישער שפראַך. פֿאַר יעדן זײַנען קלאָר די שוועריקייטן פֿון דערדאַזיקער אַרבעט. די צוואַרפֿנקייט פֿון וויסנשאַפֿטלעכע קויבעס, די ניט-קאָנצענטרירטקייט פֿון די אַנשטאַלטן (און אויך, הייסט עס, מיטלען), וואָס וואַלטן זיך געקענט מיט דער אַרבעט פֿאַרנעמען, דער גרויסער טעריטאָריאַלער שטעטעך, — דערבײַ אין פֿאַרשיידענע פֿאַליטישע גרענעצן, — אָף וועלכן סײַוערט גערעדט און געשריבן אָף ייִדיש — דאַס זײַנען די וויכטיקסטע פֿון די שוועריקייטן, וואָס האָבן אַסאַך צו זאָגן באַם אַרגאַניזירן די אַרבעט. אַכױך דעם קומט אָבער אױף אַ רײ שוועריקייטן באַ דער אַר-בעט גופּע, פֿראַגן פֿון פֿרינציפּיעל אַקאַדעמישן כאַראַקטער. בײַצוקומען די שוועריקייטן קען אַסאַך העלפֿן די דער-פֿאַרונג פֿון אַנאַלאָגישער אַרבעט אין אַנדערע שפראַכן.

אין דעמדאָזיקן אַרטיקל שטעלן מיר זיך דעם ציל צו אינפֿאַרמירן וועגן דער אַרבעט, וואָס ווערט געטון אין דײַטשלאַנד אָפֿן געביט פֿון לעקסיקאַלאָגיע.

באַ איצטיקן מאַמענט ווערט אין פֿאַרשיידענע ערטער, פֿון דײַטשלאַנד געאַרבעט איבער 15 דיאַלעקטאַלאָגישע ווערטערביכער (1) און איבער אײן ווערטערבוך פֿון דער ליטעראַרישער דײַטשישער שפראַך — ס׳איז דער אַױגערופֿענער גרימס ווערטערבוך. אײניקע פֿון דיאַזיקע ווערטערביכער ווערן פֿאַנאַדערעאַרבעט שוין צענדליקער יאָר. צו אַזעלכע געהערט דער שוויצאַרישער אײדיאָטיקאַן (2), דער ווערטערבוך פֿון די דײַטשישע דיאַלעקטן אין שווייץ, דער ערשטער באַנד פֿון וועלכן ס׳איז אַרויס אין 1881 יאָר. איצט גײט אַרויס דער 9-ער באַנד. אַדער דער שוואַבישער ווערטער-בוך, וואָס דאַס ערשטע העפט פֿון ערשטן באַנד זײַנעם איז אַרויס אין 1904 יאָר. איצט האַלט עס באַם 6-טן באַנד (8). אַנדערע הייבן ערשט אָן צו דערשיינען, צ. ב. דער ווערטערבוך פֿון דער רײן-פֿראַווינץ. די דריטע האָבן נאָך אינגאַנצן ניט אָנגעהויבן צו דערשיינען און געפֿינען זיך אין פֿעריאָד פֿון זאַמלען. צווישן אַזעלכע דאַרף מען פֿאַר-צײכענען דעם בײַערש-עסטרייכישן ווערטערבוך, וואָס דאַרף אַרומנעמען די דיאַלעקטן פֿון דעם אַלטגעזעסענעם בײַערן און פֿון עסטרייך, וועלכע איז קלאָאַניזירט דורך די בײַערן. דערדאַזיקער ווערטערבוך איז אינטערעסאַנט דער-מיט, וואָס די זאַמל-אַרבעט פֿאַר אים ווערט אָנגעפֿירט פֿון צוויי פֿונקטן — פֿון מינכען און פֿון וויין. די בײַדע צענט-רען זײַנען צווישן זיך נגג פֿאַרבונדן. די אַרבעט ווערט געפֿירט לויט אײן פּלאַן (4). פֿעריאָדיש קומען זיך צונויף די טוער פֿון בײַדע צענטרען, קעדיי אונטערפֿירן אַ געמײנזאַמען סאַכאַקל פֿון דער אַרבעט און אָנמערקן די ווייטערדיקע עטאַפֿן אירע.

די אַרבעט איבער אַ ווערטערבוך הייבט זיך אין דײַטשלאַנד אָן פֿון פּאָפּליאַריזירן דעם געדאַנק וועגן שאַפֿן דעם ווערטערבוך, קעדיי צוציען צו דער זאַך די אופֿמערקזאַמקייט כּון דער געזעלשאַפֿטלעכער מײנונג און וועקן צו אַקטיוון אַנטייל אין דעם זאַמלען דעם מאַטעריאַל.

(1) די וויכטיקסטע זײַנען אַזױנע: בײַערשער, שוויצערשער, רײנהעסישער, פֿרינסישער, שוואַבישער, וועסט-פּאַלישער, טירינגישער, דאַרעם-העסישער, העסיש-נאַסאַשער, זײענבירגישער, שלעזוויג-האַלשטיינער, שלעזישער, רײנישער, האַמבורגער.

יאַרלעכע באַריכטן וועגן דער אַרבעט פֿון די געהעריקע ווערטערבוך-קאַמיסיעס געפֿינען זיך אין די באַריכטן פֿון די אַנטשפּרעכנדיקע אַקאַדעמיעס — פֿון דער פֿרינסישער, בײַערשער, ווינער. יעדעס וועגן דער לעקסיקאַלאָגישער אַרבעט ווערן פֿון צײַט צו צײַט אויך גערוקט אין דער Zeitschrift für deutsche Mundarten (איצט Theutonista), אַנהײבנדיק פֿונעם 1915 יאָר.

2) Schweizerisches Idiotikon. Wörterbuch der Schweizerischen Sprache... Begonnen von F. Staub und L. Tobler. Frauenfeld.

3) Schwäbisches Wörterbuch. Auf Grund der von A. v. Keller begonnenen Sammlung... herausgegeben von Hermann Fischer. Tübingen.

4) Arbeitsplan und Geschäftsordnung für das bayerisch-österreichische Wörterbuch.

די מעטאדן פון ארגאניזירן דאס קלייבן זיינען פארשיידן. ס'ווערן גערוקט ווערנונגען, ארטיקלען אין דער פרעסע, אין זשורנאלן, ס'ווערן אויך ארויסגעגעבן באזונדערע בלעטלעך. מע פראקטיקירט פארטראגן און ספעציעלע ריזעס. ווייטער ווערן געשאפן אינסטרוקציעס, וואס און ווי אזוי צו קלייבן און פארשרייבן. ס'ווערן אויך אויסגעארבעט צווייערליי פרעגבויוגס, קורצע און אויספירלעכע. געוויינלעך אנטהאלטן זיי א גרעסערע צאל פראגן. צ. ב., דער קורצער פרעגבויוג N: 1 פון דעם דארעם-העסישן ווערטערבוך (צענטער, אין גיסען) אנטהאלט 58 פראגן וועגן דעם געברויך פון אויסדריקן. דאס איז אכויז די זיבן פראגן, וואס דארפן קלאר מאכן די פערזענלעכקייט פונעם קלייבער. אין דערדאזיקער אנקעטע איז אויך פאראן אַרט פאר די ענטפערס.

א מוסטער פון אן אויספירלעכער אנקעטע שטעלט פאר, צ. ב., דער 76-טער פרעגבויוג פונעם ביינעריש-עסטרייכישן ווערטערבוך, וואס וויל קלאר מאכן אלע ווערטער, וועלכע זיינען פארבונדן מיטן באגריף Pferd. דער-דאזיקער פרעגבויוג פארנעמט פיר זייטלעך פון עקסידערדיקן טעקסט, אין וועלכע ס'געפינען זיך 10 אָפטיילונגען מיט בעסאָאָקל 259 פראגן. ווי אַרבעטפֿעיק און קולטורעל די דייטשישע לערער זאָלן ניט זיין, איז שווער צו גלויבן, אז די אנקעטע פון 259 פראגן זאָל אַרויסרופֿן אַ גרויסע אַקטיווקייט. פונדעטוועגן ווערט אינעם באַרייט פונעם ביינעריש-עסטרייכישן ווערטערבוך פארן 1925—26 יאָר אָנגעווויזן, אז פון 82 אזוינע אנקעטעס האָבן אָף 75 געענטפערט פון 10 ביז 15 מאָן. ס'איז טאַקע צו באַוווּנדערן די דייטשישע לערער!

קעדיי העלפן דעם קלייבער ענטפערן אָף אזוינע אנקעטעס, גיט די קאנצעליאָריע פונעם ביינעריש-עסטריי-כישן ווערטערבוך אַ מוסטער-ענטפער אָף איינער פון אַזעלכע אנקעטעס, און דערדאָזיקער ענטפער האַלט 32 פעטיט-זייטן פון גרעטערן פאַרמאַט.

די ווינטערדיקע אַרבעט-שטופע איז דאָס קלייבן גופע. דאָ אַנטפלעקן זיך צוויי גרויסע געביטן—די מינד-לעכע און די שריפטלעכע שפראַך.

איינע פון די שווערסטע פראַקטישע אופגאַבן איז צו קלייבן דעם אויזער פון דער מינדלעכער שפראַך—די אומגאַנג-שפראַך פון דער מאַסע, וואָס איז ניט אַרײַן אין דעם באַשטאַנד פון דער ביכער-שפראַך, די ספעציעלע טערמינאַלאָגיע פון דער מאַסע, וואָס איז ניט אַרײַן אין דער וויסנשאַפֿטלעכער טערמינאַלאָגיע. באַקומען די דאָזיקע מינדלעכע שפראַך איז מעגלעך בלויז אָף איין וועג—מיט דער הילף פון אַ נעץ קאַרעספּאַנדענטן.

אַזעלכע קאַרעספּאַנדענטן-זאַמלער זיינען געוויינטלעך לערער, באַאַמטע, ספעציאַליסטן, וואָס זיצן איבער דער לעקסישער אַרבעט. די אַקטיווקייט פון די קאַרעספּאַנדענטן איז, לויט די באַרייטן, אַ גאַנץ גרויסע. די מינכענער קאַנ-צעליאַריע פון דעם ביינעריש-עסטרייכישן ווערטערבוך האָט, צ. ב., אין 1913 יאָר געהאַט 900 פּרײַוויליקע העלפער. אַסאַך העלפט מיט דעם דערפאַלג פון זאַמלען די ברייט פאַרצווײַגטע נעץ פון קאַנטקענטעניש-געזעלשאַפֿטן.

אַפט איז די זאַמל-אַרבעט אַן אומזיסטע. אנדערע ווערטערביכער צאָלן די זאַמלער. גרימס ווערטערבוך, צ. ב., צאָלט צו 4 פעניג פאַר אַ קאַרטל.

אַרום די קאַרעספּאַנדענטן ווערט געפירט אַ באַשימטע אַרבעט. מיט זיי ווערט קאַרעספּאַנדירט, זיי ווערן אינסטרוקטירט. ס'ווערן זיי געשיקט בלאַנקן—צעטלעך, דער קאַרעספּאַנדענט באַקומט דאָס רעכט פון אומזיסטער קאַרעספּאַנדענץ מיטן ווערטערבוך.

אין אייניקע ווערטערבוך-קאנצעליאָריעס (צ. ב. אין דער ביינעריש-עסטרייכישער) ווערט אָף ספעציעלע קאַרט-לעך געפירט דער פערזענלעכער דיסקאָנט פון די קאַרעספּאַנדענטן, וווּ ס'איז סיסטעמאַטיש רעגיסטירט די אַרבעט פונעם און מיטן קאַרעספּאַנדענט.

די קאַרעספּאַנדענטן-נעץ ווערט אויסגענוצט אויך פאַר דער באַאַרבעטונג פון דער שריפטלעכער שפראַך. דאָ שטרעבט די אָנפירונג פון דעם ווערטערבוך ווידער קומען צו הילף דעם מיטאַרבעטער. קעדיי אַ ביסל מעכאַניזירן די אַרבעט, ווערן, צ. ב., אין גרימס ווערטערבוך, באַשטעלט טעמפלען מיטן פאַרקירצטן נאָמען פונעם מעכאַבער און טיטל פון ווערק. אזוי אַרומער ווערט פאַרשפאַרט איבעריקע האַנטאַרבעט. דער באַנד און די צייט פון ווערק ווערן צוגעשריבן.

וויכטיק איז די פראַגע ווי אזוי ווערט קאָנטראָלירט דער איבערשרייבער אין יענעם פאַל, אויב ער באַקומט אַן אופגאַבע דעם מאַטעריאַל אַרויסנעמען פון אַ ליטעראַריש ווערק. אין אייניקע פאַלן, ווען דאָס ווערק, פונוואָנען דער מאַטעריאַל ווערט אַרויסגעשריבן, געפינט זיך אין רעשוס פון דעם ווערטערבוך, איז זיין אייגנטום, ווערט פראַקטי-קירט דאָס אונטערשרייבן די אַרויסגעשריבענע ווערטער פון בוך. אויב די אַרויסגעשריבענע קאַרטלעך דע-וועקן גיט קיין אומצוטרוי, ווערן זיי ניט קאָנטראָלירטערהייט פאַרנוצט באַ דער ליטעראַרישער באַאַרבעטונג. אזוי איז יעדן-פאַלס אין גרימס ווערטערבוך. אין אנדערע ווערטערביכער ווערט די באַאַרבעטונג פון דער שריפטלעכער שפראַך דורכגעפירט אין דער קאנצעליאָריע פון ווערטערבוך גופע דורך די שטאַט-אַדער שטיק-מיטאַרבעטער.

ווי די ענטפערס פון די קאַרעספּאַנדענטן אָף די אנקעטעס, אזוי ווערט אויך די אַרבעט פון די שטענדיקע מיטאַרבעטער געגעבן אָף באַזונדערע קאַרטלעך אָף גראָבן פאַפיר. דער פאַרמאַט פון די קאַרטלעך איז פאַרשיידן. אין גרימס און אין דעם העטיש-נאַסאַוּשן (פאַרבורג) ווערטערבוך זיינען דאָס האַלבע זייטלעך פון אַ נאַרמאַלן העפּט-פאַרמאַט. (דער אינטערנאַציאָנאַלער פאַרמאַט איז 1/16 פון אַ גרויסן בויגן פונעם שרייב-פאַפיר.) די קאַרטלעך ווערן געהיט אין קעסטלעך, ווידער טאַקע פון פאַרשיידענער גרייס און איינאַרדענונג.

די זאמלונגען פונעם רוימאטעריאל דערגרייכן צייטנווייז א קאלאסאלע ציפער. די קאנצעליאריע פון גרימס ווערטערבוך אין געטינגען פארמאגט צוויי מיליאן צעטעלעך—ווערטער. עמעס, אזא גרויסע צאל קארטלעך איז צו-נייפגעקליבן געווארן אין פארלויף פון העכער 70 יאָר. (דער ערשטער באַנד פון גרימס ווערטערבוך איז אַרויס אין 1854 יאָר.) דער העסישער (פרינסיש העסן)—צענטער מאַרבורג) האָט פאַר 15 יאָר צונויפגעקליבן 200.000 צעטעלעך. דער ריינישער, בייַערש-עכטרייכישער האָבן ביז אַ מיליאָן א. א. וו.

ווי ס'איז צו זען, ווערט די רייכקייט פון מאַטעריאַל דערגרייכט אין פאַרלויף פון לענגערע יאָרן אַרבעט. 5. אזא גרויסע צאל צעטעלעך רופט נאַטירלעך אַרויס די פראַגע: שוין-זסע איז אין די דייַטשישע דיאַלעקטן אָדער אין דער דייַטשישער ליטעראַרישער שפראַך אַזוי פיל ווערטער?

ס'ע פאַרשטייט זיך, אַז ניט יעדע פון די צוויי מיליאָן צעטעלעך, וואָס געפינען זיך אין דער קאנצעליאריע פון גרימס ווערטערבוך, אַנטהאַלט אַזא וואָרט, וואָס אָף אַ צווייט קאַרטל איז דאָס ניטאָ. ס'איז פאַראַן צווישן זיי זייער אַסאך אַזוינע, וואָס שטעלן מיט זיך פאַר איבעראַזערונגען. און דערדאָזיקער אומשטאַנד קען ווידער אַרויס-רופן די פראַגע: צו וואָס ווערן דערלאָזט איבעראַזערונגען? אן ענטפער קען געבן די באַקאַנטשאַפט מיט דער טעכ-ניק פון דער זאַמלערישער אַרבעט באַם צונויפשטעלן אַ גרויסן ווערטערבוך.

דער לעקסישער מאַטעריאַל ווערט גענומען אין גרונט פון דער געשריבענער ליטעראַטור. מיטן אַרויסשרייבן פאַרנעמען זיך געוויינלעך אַ גאַנצע ריי מיטאַרבעטער. פאַר איין טוער איז אַבסאָלויט אומגעלעך אומצופירן אַלע אַרבעטן, וואָס דאָס שאַפן פון אַ גרויסן ווערטערבוך פאַדערט, ווען דערדאָזיקער איינער זאָל זיצן אַפילע בלויז אָף דערדאָזיקער אַרבעט. מעמילע מוזן אַסאך מיטאַרבעטער קלייבן דעם מאַטעריאַל פון דער ליטעראַטור. ס'איז אָבער אומגעלעך צו פאַדערן, אַז איין אַרויסשרייבער זאָל ניט איבערכאַזערן די ווערטער, וואָס זיינען שוין אַרויסגעשריבן דורכן צווייטן. ווען אַזא פאַדערונג זאָל פאַר אים געשטעלט ווערן, וואָלט ער געמוזט באַ יעדן וואָרט, וועגן וועלכן ס'איז באַ אים אַ סאָפּעק, צי איז דאָס גענומען אָדער ניין, נאָכקוקן אין די מאַטעריאַלן פון די איבעריקע איבער-שרייבער. דאָס וואָלט אָבער אַפגענומען מער צייט און ס'וואָלט געקאָסט מער ניטלען, איידער דאָס פילמאָליקע אַרייַסשרייבן פון ווערטער.

דאָסזעלבע דאַרף מען זאָגן וועגן יענעם פאַל, ווען צו דער אַרבעט טרעט צו אַ נייַער מיטאַרבעטער. קעדיי אַזא מיטאַרבעטער זאָל ניט איבערכאַזערן די אַרבעט, וואָס איז אַפגעטון דורך אַנדערע, מוז ער אָדער דורכשטודירן אַלע צונויפגעקליבענע מאַטעריאַלן אַזוי, ער זאָל זיי געדענקען, אָדער באַ יעדן סאָפּעדיקן וואָרט אַרייַנקוקן אין די אַלטע מאַטעריאַלן. דאָס ערשטע איז באַ גרעסערע זאַמלונגען פּוויש אומגעלעך, און דאָס צווייטע, ווי מיר האָבן שוין דערמאָנט, ליינט ניט. און נייע מיטאַרבעטער אין פאַרלויף פון אַסאך יאָרן, וואָס אַ ווערטערבוך ווערט געאַרבעט, קענען דאָך זיין זייער אַסאך. און נאָך אַן אומשטאַנד: דאָס אַרויסשרייבן קען פאַרקומען ניט בלויז אין דער קאַנ-צעליאריע פונעם ווערטערבוך און אַפילע ניט דאַפּעק אין יענער שטאַט, וווּ די קאנצעליאריע געפינט זיך. מאַטעריאַל קען אַרויסגעשריבן ווערן אין פונקטן, וואָס זיינען דערווייטערט איינס פון אַנדערן. אין דעם פאַל איז שוין אינגאַנצן אומגעלעך אַויסמיידן דאָס דובלירן דעם מאַטעריאַל.

אין רייד שוין ניט וועגן דעם, אַז אַויסמיידן איבערכאַזערונגען איז אומגעלעך באַם קלייבן די מינדלעכע שפראַך. די קאַרעספאַנדענטן, וואָס געפינען זיך אין פאַרשיידענע עקן לאַנד, ווייסן מערסטנטיילס איינס פונעם צווייטן ניט און מעמילע זיינען זיי ניט אימשטאַנד מיטצושטימען זייער אַרבעט.

צי אַז אָבער ביכלאַל נייטיק און געווננטן אַויסמיידן איבערכאַזערונגען? לאָזט זיך אַויס, אַז ניט. און אַז פאַרוואָס. וואָס פאַר אַ פונעם שפראַכע פּאַראַדעס פּאַרלאָגישע צוגרייטונג (ס'גייט די רייד וועגן לערער, סטודענטן—דער געוויינלעכער טיפ פונעם אַרויסשרייבער) די אַרויסשרייבער זאָלן ניט האָבן, קען מען ניט זיין זיכער, אַז אַלע שפראַך-באַזונדערקייטן אין דעם לעקסיקאָן פון אַ מעכאַבער וועלן באַמערקט און אַפגענומען ווערן. דערצו קומען נאָך צו די ניט אומבאַגרענעצטע מעגלעכקייטן פונעם זיקאַרן, אַדאַנג וועלכע אַ וואָרט קען ניט אַרויסגעשריבן ווערט אים שוין איין אַרייַנקוקן אין די פאַראַנענע קאַרטלעך קעדיי פעסטשטעלן צי האָט ער דאָס וואָרט אינעמען. די בלויז באַ איין אַרויסשרייבער ווערן אין אַזעלכע פאַלן פאַרפולט דורך דער אַרבעט פון אַנדערע.

דאָס איז אַ פּסיכאָלאָגישער מאַמענט. פאַראַן אָבער אויך טיפע פּרינציפיעלע טיפעס, צוליב וועלכע די אומינסמיידלעכקייט פון איבערכאַזערונגען דאַרף ניט אַרויסרופן קיין אומרוקייט באַ דעם לעקסיקאָלאָג.

באַ אַ באַשיידענעם פאַרמעסט, ווען מע וויל האָבן בלויז דאָס וואָרט מיט זיינע באַטייטן, איז, פאַרשטייט זיך, יעדער דובלעט, וואָס גיט ניט קיין ניעם וואָרט אָדער באַטייט, אַן איבעריקע זאך. אויב מע טראָגט אָבער אַריין

(5) איינער פון די יינגסטע דיאלעקטישע ווערטערביכער, דער ריינישער, רעכנט זיין זאַמלערישע אַרבעט דורכפירן אין 15 יאָר. דערדאָזיקן טערמין באַגרינדעט דער פירער פונעם ווערטערבוך מיט דער דערפאַרונג פון אַנ-דערע ווערטערביכער: פונעם שווייצאַרישן, שוואַבישן א. א. וו. (וועגן דעם און אויך אַנדערע יעדירעס וועגן דער אַרבעט איבער אַ גרויסן דיאלעקטישן ווערטערבוך זע J. Franck. Das Wörterbuch der rheinischen Mundarten. Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst. Jahrgang XXVIII. Heft I. Trier 1908).

אינעם ארבעט-פלאץ פון א ווערטערבוך דעם היסטארישן און דעם געאגראפישן מעטאָד, דעמלט קען ביכלאל קומט ניש זיין קיין רייד וועגן דער איבעריקייט פון איבערכאָזערונגען.

מיטן היסטאָרישן פּרינציפּ מיינט מען פעסטשטעלן, ווען איז אַ באַשטימט וואָרט—מעג דאָס זיין אַן אַנט-לייגונג, אָדער אַ נייבילדונג—אופגעקומען. צי ווערט דאָס אומיבערגעריסן געברויכט אין פאַרלויף פון דעם גאַנצן געגעבענעם פעריאָד, אָדער ס'מערקט זיך אַ פעריאָד, ווען דאָס וואָרט גייט אַרויס צייטווייליק פון געברויך אָדער סע ווערט ווייניקער געברויכט. ווען ווערט עס ענדלעך אינגאַנצן פאַרלאָרן, אויב אַזאַ מאַמענט קומט פאַר אַ באַ-שטימטן וואָרט.

דער היסטאָרישער מעטאָד קען אָנעווענדט ווערן אין די ראַמען פון אַ באַליבן פעריאָד—א קלענערן אָדער אַ גרעסערן, אָן עלטערן אָדער אַ יינגערן.

ס'איז קלאָר, אַז די אָנעווענדונג פון דעמדאָזיקן מעטאָד פאָדערט, אַז דער לעקסיקאָן פון יעדן באַשטימטן פעריאָד זאל באַשטימטקעט ווערן דורכן ווערטער-געברויך פון אַ געוויסן מעכאַבער. צוליב דעם מוז דער לעקסיקאָן פון יעדן מעכאַבער, וואָס קאַראַקטעריזירט אַ געוויסע טקופּע, אַרויסגעשריבן ווערן זייער פינקטלעך.

דער געאָגראַפישער מעטאָד האָט אין זיינען פעסטשטעלן די טעראַטאָגיע, אָף וועלכער ס'איז פאַרשפּרייט אַ געוויסער וואָרט⁶.

מע וויל וויסן ניש בלויז, אַז דאָס באַשטימטע וואָרט עקזיסטירט אין דער שפּראַך, דיאַלעקט, אַז ס'האָט די און די באַטייטן, אַז סע שטאַמט פון אַזאַ און אַזאַ מאַקער, אַז ס'איז אַיפגעקומען אין אַ באַשטימטן מאַמענט און אָפּגעהיט געוואָרן ביז אַ באַשטימטער צייט. לעצטנס איז נאָך אַיפגעקומען דער אינטערעס צום געדאַנק וועגן דער טע-ריטאָגיע, אָף וועלכער דאָס געגעבענע וואָרט איז פאַרשפּרייט און מיט וועלכע סינאָנימען ווערט דאָס געגעבענע וואָרט פאַרביטן אָף אַנדערע שטעטכן פון דעמועלבן דיאַלעקט אָדער ביכלאל אין אַנדערע דיאַלעקטן.

אין וואָלין אָדער פאָדאָליע (אין נעם אַ ביישפּיל פון יירישע לעקסיק) קען אַ וואָרט געברויכט ווערן און אין וויסרוסלאַנד קען דאָס אינגאַנצן אומבאַקאַנט זיין. אַפּילע שיינעדיקע קרייזן קענען פאַרמאַגן אַזוינע ווער-טער, וואָס ווערן געברויכט בלויז אין איינעם פון זיי. און ווידער איז קלאָר, אַז דער געאָגראַפישער מעטאָד פאָ-דערט אַ גענויע לעקסישע אויספאַרשונג פון די מעכאַברים, וואָס זיינען כאַראַקטעריסטיש פאַר דער אָדער יענער געגנט. בלויז אָף אַזאַ אויפן קען מען באַקומען אַ באַגריף וועגן דעם, אין וואָס פאַר אַ מאָס אַ באַשטימט וואָרט איז אַ פּראָווינציאַליזם.

דורך דער אָנעווענדונג פון ביידע מעטאָדן דערקלערט זיך די גרויסע צאָל פון צעטלעך, וואָס זיינען אָנגע-זאַמלט אין די קאַנצעליאַריעס פון פאַרשיידענע ווערטערביכער.

די וואָרט-געאָגראַפיע ווערט געשילדערט אָף געאָגראַפישע קאַרטעס⁷ און די לעקסיקאָלאָגישע קאַרטאָגראַ-פיע הייבט אָן פאַרנעמען אַ בעפריערשן אָרט אין די מאַדערנע ווערטערביכער.

דער ווערט פון דער וואָרט-געאָגראַפיע ווערט גוט אין קלאָר געשילדערט באַ א. היבנער⁸. נאָר די וואָרט-געאָגראַפיע גיט די מענלעכקייט אַריינצוקוקן אין דאָס אינעווייניקסטע לעבן פון ווערטער. זי דערציילט אונדז ניש בלויז די אויסערלעכע זייט, אַז אַ וואָרט באַמאָגט אַ קלענערע אָדער אַ גרעסערע פאַרשפּרייטע טעריטאָריע, זי אַנט-פלעקט אויך, מיט וואָס פאַר אַ וואָרט מיר האָבן דאָ צו טון: מיט אַזאַ וואָרט, וואָס שטאַרבט אָפּ, אָדער וואָס הייבט אָן פאַרשווינדן אָדער וואָס פאַרגרעסערט זיין הערשאַפט. זי העלפט אַרויסווייזן דעם וועג, דעם טעמפּ פון דער פאַרשפּרייטונג פון וואָרט. זי שאַפט אויך דעם באָדן פאַרן ענטפער אָף דער פּראָגע, פאַרוואָס אַ וואָרט שטאַרבט אָפּ און ווערט פאַרביטן דורך אַן אַנדערן פון דעמועלבן באַטייט, פאַרוואָס אַ וואָרט קלייבט אויס אַ באַשטימטן וועג פון פאַרשפּרייטונג און זעצט זיך אָפּ אין אַ באַשטימטן פונקט אָפּן וועג פון זיין פאַרשפּרייטונג; פאַרוואָס איין וואָרט קומט אויף און לעבט אין אַ געשלאַסענעם געביט, און אַ צווייט וואָרט איז פאַרשפּרייט אָף אַ ברייטערן שטעטך.

אין אַלע דיראָזיקע פּאלן פירט די וואָרט-געאָגראַפיע צו פאַרשיידענע געביטן פּין געזעלשאַפטלעכן לעבן—צום עקאָנאָמישן, פּאָליטישן פאַקטאָר, צו די פאַרקער-מעגלעכקייטן—ווי צו טיבעס פון טויט און לעבן פון ווערטער. דער גרעסטער פאַרדינסט פון דער וואָרט-געאָגראַפיע באַשטייט אין דעם, וואָס זי העלפט פאַרבינדן די שפּראַכגע-שיכטע מיט דער געשיכטע פון עקאָנאָמישער, סאָציאַלער און פּאָליטישער באַצוינגען⁹.

⁶ P. Kretschmer. Wortgeographie der Hochdeut- גיט וואָרט-געאָגראַפישער אויספאַרשונג גיט-
schen Umgangssprache Göttingen, 1918.

⁷ זע, צ. ב. די קארטע אַ 8 אין דער 1 העפט פון דייטשישן שפּראַכאָטלאַס, וואָס שילדערט די געאָגראַפיע

און סינאָנימיק פון די ווערטער אין און פּערד אין Georg Wenker. 'Bein auf dem Pferd' Deutscher Sprachatlas auf grund des begründeten Sprachatlas des deutschen Reichs... unter Leitung von Ferdinand Wrede. I. Lieferung. Marburg 1926
Theutenista, וואָרט-געאָגראַפישע קארטעס ווערן אויך געגעבן אין דער דיאַלעקטאָלאָגישער צייטשריפט
herausgegeben von H. Teuchert. דער הערשער ווערטערבוך (מאַרבורג), וואָס דערשיינט אינגיכן, וועט אויך האָבן
וואָרט-געאָגראַפישע קארטעס.

⁸ Artur Hübner. Die Mundart der Heimat. Breslau, 1924. S. 81.

⁹ A. Aubin, Th. Frings, I. Müller. H. Aubin. Th. Frings, I. Müller. א גוטע אילוסטראציע פון דעם געאָגראַפישן מעטאָד איז דאָס בוך
Kulturströmungen und Kulturpöwinzen in den Rheinlanden, Bonn 1926,

אין צוזאמענהאנג מיט דער וואָרט-געאָגראַפֿיע געפינט זיך די סינאָנימיק.

א גרויסע צאָל ווערטער פֿאַר איין און דעמעלען באַגריף דערקלערט זיך מיט טיפע געזעלשאַפטלעכע סיבעט און קען דינען פֿאַר אַ ריכער אילוסטראַציע צו געוויסע געזעלשאַפטלעכע דערשיינונגען. דער פֿאַקט, צ. ב., וואָס באַ יידן איז פֿאַראַן אַזויפיל ווערטער פֿאַר פֿאַרשיידענע מאָדרייגעס פֿון אַן אַרעמען (אַרעמען, קאַפּצן, דאַלפּן, אָני וועוועיען און אַנד.) פֿון איין זיט, און פֿאַרן באַגריף „רייכער“, פֿון דער צווייטער (רייכער, גויר, אישער, נאַגיר, מיליאָנאַסטטיק און אַנד.), איז דען ניט קיין מאַטעריאַל פֿאַר דער געשיכטע פֿון דער ייִדישער מאַסע? די פֿאַרשיידענע סינאָנימען פֿאַרן באַגריף פֿאַל (פֿאַל, פֿאַרלעגע, פֿאַרלאָגע, דיל, בריק) אָדער *потолок* (פֿאַטאַלאָק, סטעלי, סופּיס, בלאַקן) אילוסטרירן די קולטור-אַינפלוסן, וועלכע ס'איז אונטערגעוואָרפֿן די ייִדישע שפּראַך און אירע טראַגער.

דער עטנאָגראַפֿישער, ריכטיקער, פֿאַלקלאָרישער מעטאָד, פֿרוויט אויך פֿאַרנעמען אַ געוויסן אָרט אין די דיאַלעקט-ווערטערביכער 10). ס'איז אַ געוויינלעכע זאַך פֿאַר ווערטערביכער, אַז דער געברויך און דער באַטייט פֿון וואָרט ווערט באַשטעטיקט דורך דער פֿאַלקשאַפֿונג—שפּריכעווערטער, רעדנסאַרטן, לידער א. אַנד. די לעצטע יאָרן ווערט דער ווערטערבוך-פֿאַרם באַ אייניקע געלערנטע אויסגענוצט פֿאַר עטנאָגראַפֿישן אינהאַלט. צו אַזעלכע אַרבעטן געהערן יאָזעף מילערס שטודיע וועגן וואָרט עפל 11). דאָ ווערן אָנגעוויזן די פֿאַלק-עפֿיטעטן פֿון וואָרט עפל, דאָס פֿאַרקומען פֿון וואָרט עפל אין שפּריכעווערטער, דער עפל אינעם אַבערגאָלובן, דער עפל אין קונסט-לעבן. אין דעם-זעלבן גייסט זיינען געשריבן די שטודיעס וועגן בעבל 12) און נוס 13).

באָ דער ליטעראַרישער באַארבעטונג פֿון די מאַטעריאַלן, אָף וויפֿל מיר האָבן זיי אין די שוין פֿאַראַנגעגעבענדער פֿון פֿאַרשיידענע ווערטערביכער, איז ווערט אָפּצושטעלן זיך אָף פֿאַלגאָנדיקע מאַמענטן.

אין דער ריכטיקער לעקסיקאָלאָגיע ביכלאַל ווערט באַהאַנדלט באַזונדער יעדער היסטאָרישער פֿעריאָד פֿון דער ריכטיקער שפּראַך. ס'זיינען פֿאַראַן באַזונדערע ווערטערביכער פֿון דעם אלטרטישן, מיטלרטישן און נידערטישן פֿעריאָד פֿון דער ריכטיקער שפּראַך. באַ דער לעקסיקאָלאָגישער באַארבעטונג פֿון דער ריכטיקער שפּראַך ווערן ניט צונויפגעמישט אין איין ווערטערבוך די פֿאַרשיידענע פֿעריאָדן אירע, אָבער די באַהאַנדלונג פֿון דעם געגעבענעם פֿעריאָד קען זיין אַ צווייפֿאַכע: ס'קען דורכגעפֿירט ווערן דער היסטאָרישער מעטאָד און ס'קען גענומען ווערן בלויז אַזוי צו זאָגן די סטאַטיק פֿון דער שפּראַך.

אין ערשטן פֿאַל ווערט געגעבן די געשיכטע פֿון וואָרט אין פֿאַרלוף פֿון דער גאַנצער צייט, וואָס אַ די-אַלעקט עקזיסטירט. צו אַזאַ באַארבעטונג שטרעבט יעדער סאָלידערער דיאַלעקטאָלאָגישער ריכטיקער ווערטערבוך. אַזוי זיינען באַארבעט אַזעלכע ווערטערביכער ווי דער שווייצאַרישער איראַטיקאָן, דער שוואַבישער ווערטער-בוך, דערצו שטרעבן דער ביינעריש-עסטרייכישער, די בירע העטישע און אַנדערע. באַ אַזאַ מין באַארבעטונג ווערט אויסגעשעפֿט די גאַנצע געשריבענע ליטעראַטור זייט יענעם מאַמענט, ווען זי הייבט אָן אַרויסווייזן שפּורן פֿון דעם געגעבענעם דיאַלעקט. אין דער אָפּהאַנדלונג וועגן אַ באַשטימטן וואָרט ווערן געגעבן צייטאָטן, וואָס באַשטעטיקן דעם געברויך פֿון וואָרט אין פֿאַרשיידענע צייטן—פֿון דער עלטסטער ביזן היינטיקן מאַמענט.

אין די ווערטערביכער פֿון צווייטן מין ווערט פֿאַרפֿאַלגט דער ציל צו געבן דאָס וואָרט בלויז אין דער גע-שטאַלט, ווי עס עקזיסטירט היינט: צו אַזעלכע געהערט מאַרטין און לינהאַרטס ווערטערבוך פֿון די עלזאַסישע די-אַלעקטן 14), דער זיינבירגיש-זאַקסישער 15), אין דער עלטערער ריכטיקער לעקסיקאָגראַפֿיע איז פֿאַראַן אַ גרויסע צאָל פֿון אַזעלכע ווערטערביכער, אָנהייבנדיק פֿון שמעלערס ביינערישן ווערטערבוך 16).

אַזוי ווי די ליטעראַרישע באַארבעטונג פֿון הונדערטער טויזנטער און מיליאָנען צעטעלעך קען ניט דורכגעפֿירט ווערן דורך איין מענטשן, ווען זאָל זיך אָפּגעבן אַפֿילע בלויז מיט דערזאָיקער אַרבעט, זיינען די גרע-סערע מאָנאָמענטאַלע ווערטערביכער—קאַלעקטיווע אונטערגעמונגען. אַזאַ קאַלעקטיווע וועק אין דער שווייצאַרישער איראַטיקאָן. אַ קאַלעקטיווע אַרבעט איז גרימס ווערטערבוך (בלויז די ערשטע פֿיר בענדער זיינען צוגעגרייט פֿון די ברידער גריס. אַכּוץ זיי האָט אין דער צוגרייטונג פֿון די ווייטערדיקע בענדער אַנטײל גענומען אַ ריי אַנדערע געלערנטע). געוויינטלעך ווערט די אַרבעט פֿאַרטיילט לויט געוויסע בוכשטאַבן.

10) וועגן א פרוו פון א ווערטערבוך פון רוסישער עטנאָגראַפֿישער דיאַלעקטאָלאָגיע אינפֿאַרמירט:

C. Еремия. Проект словаря русской этнографической диалектологии. Язык и литература, т. I 21—52. Научно-исследовательский институт сравнительного изучения литератур и языков запада и востока при Ленинградском Государственном Университете.

11) Josef Müller. Der Apfel in Spiegel rheinischer Mundart (Zeitschrift für deutsche Mundarten. 1914.)

12) Die Bohne in rheinischer Sprache und Sitte. Elberfeld 1914.

13) Die Nuss in rheinischer Sprache und Sitte. (Zeitschrift des Vereins für Rheinische und Westfälische Volkskunde, I, II heft, Elberfeld 1917.)

14) Wörterbuch der elsässischen Mundarten, bearbeitet von E. Martin und H. Lienhardt. Strassburg K. I. Trübner. B. I 1899.

15) Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch von Adolf Schullerus. Strassburg, B. I 1904.

16) A. Schmeller. Bayerisches Wörterbuch 2 Ausgabe, bearbeitet von K. Fromman, München 1872

דער מאַטעריאַל, די צעטלעך ווערן געשיקט צום באַשטימטן ספּעציאַליסט, און ניט אַפּרײַסנדיק זיך פון זײַן גרונט-באַשעפּטיקונג, באַאַרבעט ער אין אַ באַשטימטן פּעריאָד זײַן טײל מאַטעריאַלן. עמעס, די אַרבעט באַוועגט זיך אָפּט גאַנץ לאַנגזאַם. באַדער האָט, צ. ב., זײַן דרײַצנטן באַנד פון גרימס ווערטערבוך נעשריבן צוואַנציק יאָר. ס'איז נאָך ווערט צו פאַרצײכענען, אַז אין גרימס ווערטערבוך איז די פאַראַנטוואַרטלעכקײַט פאַר דער וויסנ-שאַפּטלעכער זײַט אַרופּגעלייגט אָפּן ספּעציאַליסט-פּילאָלאָג. די קאָלעגיע, וואָס שטייט אין דער שפּיץ פון דער קאָ-מיסיע (Zentralsammelstelle für das deutsche Wörterbuch, Göttingen), האָט צו טון בלויז מיט דער טעכנישער זײַט: האַנאָראַר, אָרט, וואָס קען פאַרנומען ווערן דורך דער אָפּהאַנדלונג וועגן דעם אָדער יענעם וואָרט, קאַרעקטור, איבערשיקן און באַקומען דעם מאַטעריאַל א. א. וו.

אַ גאַנץ שווערע אופּגאַבע שטייט פאַר אַ דיאַלעקטאַלאָגישן דײַטשישן ווערטערבוך, וואָס נעמט אַרום אַ די-אַלעקט-געביט, וועלכער באַשטייט פון עטלעכע אונטער-דיאַלעקטן. די שווערקײַט באַשטייט אין דעם, וואָס דער וואָ-קאַליום פון דידאַזיקע אונטער-דיאַלעקטן איז אַ פאַרשיידענער און אַ וואָרט קען קלינגען ניט גלײַך אין: פאַרשיי-דענע אונטער-דיאַלעקטן. צ. ב. haus, hus, sagen אין א. א. וו. אין אַזעלכע פּאַלן ווערט דער סײַדער פון די ווערטער באַשטימט ניט דורכן וואָקאַליזם, נאָר דורכן קאָנסאָנאַנטיזם. אַזוי איז צ. ב. איבעם שווייצאַרישן איריאָ-טיקאַן.

בענעגײע דער פּראַגע וועגן אַרײַנעמען אײַגנעמען אין די ווערטערביכער, הערשט ביכלאַל די מײנונג, אַז די נעמען-לערע דאָס איז אַ ספּעציעלער פּילאָלאָגישער געביט, וואָס האָט אַ גרויסע באַרײַטונג פאַר דער אַלגעמײנער געשיכטע און פאַר דער שפּראַכױסנשאַפט, אָבער אין די ווערטערביכער דאַרפן אײַגנעמען ניט אַרײַנגײן. אַזוי האַלט אײַך גריס (פאַרעדע צום ערשטן באַנד). אין אײַנעם פון די נײע דיאַלעקטאַלאָגישע ווערטערביכער געפײנען מיר אָבער אַ גאַנץ סיסטעמאַטישע פאַרצײכענונג פון די אײַגנעמען. דאָס איז דער שוואַבישער ווערטערבוך פון הערטאַן פּישער.

י. קוויטני

אספיראנט בא דער פילאָלָג-
גישער סעקציע פון דער קאָטערע
פאר יידישער קולטור, קיעוו)

רעדנסארטן מיט „האַנט“ און אירע טיידן

די זאַמלונג רעדנסארטן מיט „האַנט“ און אירע טיידן, וואָס איך ברענג דאָ, זײַנען גענומען פון פּאָלקסמאָויל, דערהויפט אין מינסקער גוב. (רײסן), אַ טייל האָב איך געהערט אין גראָדנער גוב. (איצטער פּוילן) און אין אוקראַינע (מערער אין קיעווער גוב.).

איך האָב דאָ ניט פּאַרצײכנט קײן שפּריכווערטער מיט „האַנט“, ווייל, ערשטנס, זײַנען שפּריכווערטער באַ אינדרו אַסאַך בעסער געזאַמלט, סיסטעמאַטײזירט און פּאַרעפּנטלעכט, אײדער רעדנסארטן; צווייטנס, איז די וואָג פון „האַנט“ אין דעם פּסיכאָלאָגישן עפעקט פון דעם שפּריכוואָרט אַפּטמאַל אַסאַך שוואַכער ווי אין אַ רעדנסאַרט. אײבער דעמאָלטן מאַטיוו האָב איך ניט אַרײַנגענומען אַזױנע אױסדריקן, וווּ דאָס וואָרט „האַנט“ איז ניט פעסט סטאַביל, מע קען דאָס פּאַרבייטן, און מע פּאַרבייט דאָס פּאַקטיש, אַף אַן אַנדער וואָרט (אױך אַ מענטשלעכער אײווער), און דער זײן פון דעם אױסדרוק ענדערט זיך ניט דערבײַ, אַשטײגער: „איך פּיל נישט קײן הענט“, ד. ה. שטאַרק אָנ-געהאַרעוועט, מע זאָגט אױך: „איך פּיל ניט קײן אײווער“, „קײן לײב און לעבן“ א. ד. גל.

די געבראַכטע רעדנסארטן האָב איך זיך געמיט, ווי ווייט מעגלעך, צו איליוסטירן מיט מוסטערן פון דער יידי-שער ליטעראַטור, דערהויפט פון שאַלעם אַלייכעמען, מענדעלען, פּערעצן, אין אײניקע פּאַלן מיט שפּריכווערטער, איך האָב אױך אָנגעגעבן, וווּ ס'האַט זיך געלאָזט, דיזעלבע אָדער ענלעכע רעדנסארטן פון רוסיש און אוקראַיניש, ווי ווייט איך האָב געקענט קריגן די געהעריקע קוואַלן.

דעם אױסטייטש פון די רעדנסארטן, ווי ביכלאַל אַלץ, וואָס איך גיב אָן פון זיך, ברענג איך אין עקיקע קלאַמערן.

1. „האַנט“

אויבער.

3. האָבן די אויבערהאַנט.

[זײן דער ערשטער אין קאָן].

אויסגעשריבן.

4. אַן אויסגעשריבענע האַנט.

(א שײן קסאַוו. זע נומ. 95, 163).

פּראָג: „Ручка—почерк письма человека“

[Даль, III, 1734].

a4. אַן אויסגעשריבענע האַנט.

[אײראָניש אַף אַ פּלינקן מאַכער, אַ גאַנעוון].

— „פון וואַנען, זאָגט ער, נעמט איר דאָס?“

אַבי.

1. מאַכן אַבי פון האַנט.

[מאַנרעט].

פּראָג: „На скорую руку—как ни попало. зря.“

[Даль, III, 1735]. „С рук сбыть—случить, сжить.“
[Михельсон, II,—С. 1462].

אױועקמאַכן.

2. אױועקמאַכן מיט דער האַנט.

[מעוואַטל מאַכן, מײנען דעם ווערט].

אַ דאַקטינער יינגל און דעם ראָוס אַ זון—מיט

דער האַנט קען מען אים ניט אױועקמאַכן.“

[שׂא, XXVI, 46].

— פון די יאָראַים, זאָג איך, ער מאַכט מיר, זאָג איך, צו געשווינד מיט די יאָראַים. איך האָב מוירע, זאָג איך, אַז ס'איז באַ אים צו אַן אַרײַן-זע שרײַבענע האַנט. [ש״א, xvi, 173].

אויסדרייען זיך.

5. אויסדרייען זיך פון די הענט.

[זיך פריי מאַכן פון עמעצן].

„מוישלעך האָט זיך קאַס אַ לעבעדיקער פון זייערע הענט אַרײַנגערײַט און זיך אַרײַנגעכאַפט אין שטוב אַרײַן.“ [ממו״ס, vii, 139; זע נומ. 27, 28, 45].

אויסלייזן זיך.

6. אויסלייזן זיך פון די הענט.

[פאַטער ווערן]

„לאַנג לעבן זאָל די באַבע גיטל!“—טראַכט זיך דער אַרײַנגעלייזטער פונעם זיידנס הענט. [ש״א, xxvi, 242].

a6. אויסלייזן זיך פון פאַניעס הענט.

[פריי ווערן פונעם „פרייוו“].

אויסציען.

7. אויסציען די הענט.

[בעטן עפעס].

„... דערוועגן פאַר זיך אַ פרישן פאַרשוין, האָט דער הויכער ייד מיט די לאַנגע פיס זיך אַ לאַזגע-טון צו מיר, אַרײַנגעצויגן צו מיר בײַדע הענט, ווי אַ מענטש, וואָס בעט אַ ראַטונקע.“ [ש״א, xvi, 217].

אויסשטרעקן (אויסשטעקן).

8. אויסשטרעקן אַ האַנט.

[בעטן אַ נעראַוע].

„... זאָג: גאַט העלף! שטרעק אַרײַן דיין האַנט, באַקומסט דיר דיין נעראַוע.“ [ממו״ס, xi, 153; זע נומ. 16]. „Протягивать руку—просить милостыню.“ [Михельсон, II, —II, 1209].

אונטער.

9. האַבן אונטער דער האַנט.

[נאָענט לעבן זיך].

10. ניט ווערן אונטער די הענט.

[אומגעריכט פאַרפאַלן ווערן, באַסטאמסקי, 1593, זע נומ. 11].

11. ניט סטייען אונטער די הענט.

„כעייס איך בין גלייך מיט אים אַרײַנגעגאַנגען פון דער שוויצבאַד... האָט ער עפעס אונטער די הענט ניט געסטײַט און דאָס האָט ער זיך אַרײַנגע-כאַפט אַף אַ הינטער-טירל.“ [לינעצקי, 116, זע נומ. 10].

אונטערכאַפן זיך.

12. אונטערכאַפן זיך אונטער דער האַנט.

[אונטערקומען צו דער צײַט].

„זי קניפט זיי, ריכטט זיי אויס שטיקער פלייש, זי קלייבט נישט איבער: ווער עס כאַפט זיך אונטער אונטער דער האַנט, דער באַ-קומט אַ זעץ, אַ טראַסק, אַ בוכענצי אין זײַט אַרײַן.“ [ש״א, ix, 42].

אונטערלייגן.

13. אונטערלייגן די הענט.

מע קען די הענט ניט אונטערלייגן, [מע קען גאָר ניט באַוואַרענען, העלפן. זע נומ. 14].

„Підкласти руку йому, від кого—помогать, помочь кому с усердием.“

„Не туди він дивиться, щоб вам руки підкладати, а щоб нас у лобтах своїх держати.“ [Грінченко, 1276].

אונטערשטעלן.

14. אונטערשטעלן די הענט.

[זע נומ. 13].

„אַז אַ קינד פאַלט, שטעלט דער מאַלעך די הענט אונטער.“ [בערנשטיין, 3272].

אופבינדן.

15. אופבינדן די הענט.

[באַפרייען].

„... האַנדל, ווייל ס'איז אַ גרויסע, וויכטיקע זאַך: עס בינדט אַרף מענטשן די הענט צו אַרבעטן שיינע, גוטע, נוצלעכע מעלאַכעס אַלערליי.“ [ממו״ס, vii, 172].

„Развязать кому руки—дать полную свободу действия.“ [Даль, III, 1491].

„Развязувати руки—развести с мужем.“

„Ой пійду я до попа, поговору стиха: розв'яжи мі, попе, руки без біди, без лиха.“ [Грінченко, 1652].

לעגער און געטרעגן אין קלויז אַרײַן. [פערעק, xv, 221].

ס'ר'גל - Келєзные руки—сильные по гру-
бле и неуклюжие. [Даль, I, 1824].

איין

22. עס איז באַ זיי איין האַנט.

[א יאראַכעס. כראַפאָאָוסקי, 129, ליטשיק, 82].

אַיַנשטיין (באַ)

23. אַיַנשטיין באַ עמעצן אין די הענט.

[געפינען זיך אין רעסוס].

„באַ אנדערע אין די הענט אַזעלכע זאַלן אַיַנשטיין, וואָלטן זיי אַ גליק בעמאַכט.“
[ממו"ס, xi, 85].

אַליין

24. אַליין מיט די הענט.

„אַז בעסאַקאל האָב איך גאַר מוירע זיך צוצו-
רירן צו אַ מעס, און האָב אַליין מיט מינע
הענט געהאַלפן אַרויסטרעגן און אַרופלייגן אַפן
שליטן.“ [ש"א, xvi, 219].

אַן

25. אַן דעם בין איך ווי אַן הענט.

[מע קען ניט אויסקומען; כראַפאָאָוסקי, 126].

„טאַמער מאַכט איר מיר טרייף דאָס טעפל, בין
איך בעבליבן אַן אַ טעפל, און אַן אַ טעפל בין איך
ווי אַן אַ האַנט, בין איך.“ [ש"א, xxi, 24].
„Без денег, что без рук“. [Даль, I, 194].
„Без грошей, як без рук“. [Номис, 1880].

אַנטאַפן

26. אַנטאַפן מיט די הענט.

[גענוי דערגיין, וויסן, וואָס אַ זאַך איז].

„היינט האָט עס נאָך אַ מילע: עס איז אַ זאַך.
וואָס מע קען עס זען, אַנטאַפן מיט די
הענט, נישט אַזוי ווי „לאַנדאַן“, וואָס עס איז נאָך
אַ דימיען, אַ כאַלעס.“ [ש"א, x, 46].

אַנטלויפן

27. אַנטלויפן פון עמעצנס הענט.

[זע: נומ. 5, 28, 45].

אופשטעלן

16. אופשטעלן אַ האַנט.

[זע נומ. 8].

„שיינע יידן רוקן זיך צו אים אָפּשטעקן אַ „שאַ-
לעם-אַלייכעם“, מעקאַבליים שטעלן אַרף אַ
האַנט צו נעמען באַ אים אַ נעדאַויע.“ [ממו"ס,
viii, 250].

איבערגיין

17. איבערגיין אַף עמעצנס הענט.

[איבערגיין אַף עמעצנס האַשאַקע, אין עמעצנס
רעסוס].

„נאָר גאַר נישט, איך בין נישט קיין „קופּף בהאַץ“,
ווי זאָגט איר, לאָזן זיי איבערגיין אַף
אַנדערע הענט.“ [ש"א, xvi, 33].

„Et, пусти його! нехай він переходить
на інші руки“. [Номис, 3669].

איבערגעבן

18. איבערגעבן גלייך אין די הענט אַרײַן.

[אַפגעבן עמעצן דירעקט].

„אַרויסגענומען און איבערגעציילט דאָס ביסל
אַרעמקייט, רעכט אינגעוויקלט אין אַ פאַפיר און אַ-
בערגעגעבן דאָס דעם גוויר גלייך אין די
הענט אַרײַן.“ [ש"א, xxi, 144].

איגענע

19. מיט די איגענע הענט.

[אַליין].

„זי אַליין איז שולדיק, אַליין מיט אירע
אייגענע הענט פירט זיי איבער די קינדער.“
[קיפּניס, 38].

20. לעבן פון איגענע הענט.

[פון דער איגענער פראַצע].

„זי איז געליימט אַף די פיס שוין צען יאָר, און
דאָך לעבט זי פון אירע איגענע הענט:
זי פליקט פּעדערין.“ [ש"א, xxi, 60].

„Живем своими руками—Содержать себя,
добывать пропитание, кормиться.“ [Даль, I, 1854].

איזערנע

21. אַן איזערנע האַנט.

[אַ שטאַרקער מענטש].

„און דער באַלעבאַס פון הויז, אַ ייד מיט
איזערנע הענט, האָט אים גענומען מיטן גע-“

אנטרונען ווערן.

23. אנטרונען ווערן פון עמעצנס הענט.

[זע נומ. 5, 27, 45].

„... אָדער עפּשער גאָר וועט איר געשעען אַ
נעט פון זייערע הענט שטילעהייט אנטרונ-
נען צו ווערן“ [ממו"ס, VII, 270].

אָנכאַפּן זיך.

29. אָנכאַפּן זיך מיט ביידע הענט.

[נערן צו עפעס מוסקעס ווערן].

— „מיטן גרעסטן קאָרער! — האָט זיך ליפּשיץ
אַנגעכאַפּט מיט ביידע הענט.“ [ש"א, xxv, 81].

אַנעמען זיך.

30. מע קען זיך קיין הענט ניט אָנעמען.

[מע קען ניט געניג דערלאנגען, זייער אסאך פיריען].

אַנשפּייען.

31. ער זאָל דאָס דיר כאַטש אַנשפּייען אָף
דער האַנט.

[באַלוינען מיט עפעס].

פּר"גל: „Як до чужих, то і на увесь день, а: до мене—і в хату не наплювала—и на минут-
ку не заглянет, не зайдет.“ [Грінченко, 1046].

אַפּגעבן.

32. אָפּגעבן דעם שליטל דעם גאַנעוון אין
האַנט אַרײַן.

[שטעלן דעם גאַנעוון פאַר אַ ניסאָיען].

33. אָפּגעבן מיט ביידע הענט.

[זייער גערן].

אַפּגענומען.

34. ווי מיט די הענט אָפּגענומען.

[עס האָט זיך געפעלט; אַ ריכטיקע סגולע].

„Как рукой снято — внезапно не стало
чего-либо, прекратилось. Бели нет, как рукой
снято.“ [Даль IV, 220; Михельсон. I.—K, 116].

אַפּוואַשן.

35. ער וויל זיך פון דעם די הענט אָפּ-
וואַשן.

[ניט מיטן זיך, אַראָפּנעמען די פאַראַנטוואָרטונג פון
זיך. עטינגער, II, 407, זע נומ. 36].

„Умываю руки — отказываюсь от ответ-
ственности.“ [Михельсон, II, У 165].

„Вмивати руки від чого — отказываться
от чего.“ [Грінченко, 1:52].

אַפּטרייסלען.

36. אָפּטרייסלען די הענט.

[זיך אָפּזאָגן פון אַ וואַסער ס'איז ניט איז זאָך. זע
נומ. 35].

אַפּלאָזן.

37. אָפּלאָזן די הענט.

[אַרטינפּלאַן אין ייעש. זע נומ. 40].

„Опустить руки — отказаться.“ [Даль, II
1736].

אַן אָפענע.

38. אַן אָפענע האַנט.

[אַ מילדער. זע נומ. 61, 137, 157].

„ער איז אַ באַכער—אָף מיר אזא יאָר: אַ פּינער
באַכער, אין אַ לייטישער באַכער, אַן אָסענע
האַנט, אין אַ גוט האַרץ און אַן איידלמאַן ביי
גאָר.“ [ש"א, XXV, 67].

אַפּשלאַגן.

39. אָפּשלאַגן פון די הענט.

[אַפּנעמען, אַרויסראַטעווען].

„... ביז צום סאָף שלאַגן זיי אָפּ בריינדעלען פון
זייערע הענט.“ [ווינבערג, I, 53].

אַראָפּגעלאָזט.

40. די הענט האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט.

[זע נומ. 37].

„באַ די מוטיקסטע רעוואָליוציאָנערן האָבן זיך
די הענט אַראָפּגעלאָזט, און פיל פון זיי
האַבן געמוזט אויסוואַנדערן.“ [רייזען, געקליבענע, 20].

אַראָפּנעמען.

41. אַראָפּנעמען די האַנט פון עמעצן.

[אופּהערן קוקן, אַכטונג געבן].

42. אַראָפּנעמען מיט דער רעכטער האַנט.

[אַ טאַליע קאָרטן נעמט מען אַראָפּ מיט דער רעכטער
האַנט,— אַ סגולע אָף אויסשפּילן].

אַראָפּנעמען.

43. אַראָפּנעמען די האַנט פון האַרצן.
[פּויעלן באַ זיך, מאַסקיר זײַן. זע נומ. 143].

אַרבעטן (פּון).

44. אַרבעטן פון יענעם האַנט.
[אַף יענעם אופּטראַג]

„... און איצט אַרבעט ער פּונעם רײַכן ספּעקר-
ליאַנטס האַנט.“ [קיפּניס, 45].

אַרויסגליטשן זיך.

45. אַרויסגליטשן זיך פון די הענט.
[זע נומ. 5, 27, 28].

„מיין טרײַבע מיכל גליטשט זיך אַרויס
פון אונטער די הענט.“ [פּערעק, XV, 131].
„Выскользнуть кому з рук—выскользнуть“ [Гри-
ченко, 228].

אַרויסלאָזן

46. אַרויסלאָזן די לײַצעס [לייצעס] פון האַנט.
[אַפּלאָזן די פּירונג, די מאַכט. זע נומ. 121].

„דער מאַנהיג האַדאַר, וואָס האָט גאָר קײַן כײ-
שעק ניט אַרויסצולאָזן די לײַצעס פון
האַנט.“ [פּערעק, V, 195].

47. אַרויסלאָזן פון האַנט.

[אַנווערן אַ זאַך, וואָס זעט אויס צו זײַן דערגרייכלעך].

אַרויסלאָזן אַזאַ מעציע פון האַנט.

„אַצינד נעמט בירנבויםען... ער האָט דאָך טאַקע
געבען אַרויסגעלאָזט די פינגער און זיבעציק
טויזנט מאַמעש פון די הענט.“ [ש״א, XVI, 101].

48. ער גיט און לאָזט פון האַנט ניט
אַרויס.

[מאַכן אַן אָנשטעלן].

אַרויסרײַסן (פּון).

49. אַרויסרײַסן פון די הענט.

[אַרויסקריגן מיט שוועריקייטן, אַשטײַגער, אַ שלעכטן
כווין].

מע קען גאָר פּון זײַנע הענט גיט
אַרויסרײַסן ווי פון הינטישע צײַן.

אַרײַנטאָן (טון).

50. ניט טון קײַן האַנט אין קאַלט וואַסער.
[נישט טון גאַרנישט, ליפּשיץ, 82].

„וואָרעם ער זאָל אַפּילע אַכצן יאָר אָפּווילן אין
אַסטראַג וואָלט דען עמעצער פון זײַנע לײַט אַ האַנט
אין קאַלט וואַסער געטון פון זײַנטוועגן?“
[לינעצקי, 256].

פּרײַגל: 3. — без-
дольничать. [Гринченко, 2024].

אַרײַנלייגן.

51. אַרײַנלייגן די הענט אין עפעס.

[מישן זיך].

„וואָס ער עסט און ווי אַזוי ער עסט—וויל איך
גאָר אַזוי ווייט די הענט ניט אַרײַנלייגן.“
[ש״א, XXI, 59].

52. אַרײַנלייגן די הענט אין די קעשענעס.

[גאָר ניט טון, אַומגײן לײַדיק. זע נומ. a5].

„... זיך קײַפּן אַ פּערד-און-וועגעלע מיט גומילאַ-
סטיקענע רעדעלעך מיט אַ שײַן פעלצל, אַרײַנ-
לייגן די הענט אין די קעשענעס און
ווערן אַ שײַנער באַלעבאַס אין יעהופּעק“ [ש״א, XVI, 175].

„Положить руки в карман—бездействовать“.
[Михельсон, II, II, с28].

אַרײַנעמען.

53. אַרײַנעמען אין די הענט אַרײַן.

[קריגן מאַכט איבער עפעס, איבער עמעצן, האַלטן אין
דער מוירע. זע נומ. 55, 80].

„פון דעם ערשטן טאַג אָן, וואָס נאָך דער כּוּשע,
האַט זי אים גענומען אין די הענט אַרײַן
און נישט אַרויסגעלאָזט אים... און אַמאָל, אונטער פיר
אויגן... פלעגט זי אים אָפּשטעקן אַ פאַטש אויך.“
[ש״א, XVI, 11].

„Прибрать что к рукам—захватить, завладеть“.
[Таль, III, 1734].

„До рук—в руки. Забрав нас до рук“ [Гри-
ченко, 1701].

אַרײַנפאַלן.

54. אַרײַנפאַלן אין די הענט.

[אַרונטערפאַלן אונטער יענעם מאַכט. ז. נומ. 130,
131].

אַרײַנפאַלן צו פּאַניען אין די הענט.

[צוגענומען ווערן פאַר אַ סאַלדאַט, אַרײַנפאַלן אין
ספּיסע].

ברייטע

61. אַ ברייטע האַנט.

[זע נומ. 38, 137, 157].

„... אז ס'האָט זיך אים פאַרגלסט, האָט ער פאַ-
רופן געסט, געמאַכט אַ סידע פון דער בריי-
טער האַנט—כײַ געלעבט וי״ [ש״א, XXVI, 97].
„Тчивая [щедрая], чивая рука“. [Даль, II, 480].

ברעכן

62. ברעכן די הענט.

[אויסדרוק פון צאַר].

„האָט זי אָנגעהויבן צו ברעכן די הענט,
שלאָגן זיך קאָפּ אָן וואַנט, וויינען, יאָמערן און קלאָגן
מיט דעם נוסעך ווי מע באַוויינט אַ טויטן“. [ש״א,
XVI, 63].

„Ломать руки—сильно го́евать, отчаиваться“.
[Михельсон, II—P, 339].

ברענגען

63. ברענגען אין די הענט אַרײַן.

„מע וועט נאָך דערצו פאַרשפּאַרן גאַנווענען און
דער פּאָסטער וועט עס נאָך אליין ברענגען צו
אײַך אין די הענט אַרײַן“. [לינעצקי, 230].

ברענען

64. עס ברענט באַ אים אונטער די הענט.

[פלינק געטון].

„אַ יונג מיידל, אַ הויכע, אַ פּרייע, פּיס לאַנגע,
בויגיגע, און, אַז זי פּלעגט אָנוואַלטען אַ פּערד, האָט
עס געברענט אונטער אירע הענט. [אַפּאַ-
טאָש, א, 73].

„У работающего в руках дело огнем горит“
[Даль, I, 949].

גאַלדענע (גילדענע).

65. ער האָט גאַלדענע הענט.

[אַ גוטער טוער, טויג צו אַלץ].

„און הענט האָט אים גאָט געגעבן גאַל-
דענע, אַז ער וועט זיך אוועק שרייבן, קען ער אײַך
שרייבן און שרייבן... אָן אַן אויסלאָז און אָן אַן
אופּהער“. [ש״א, XVI, 201].

„Руки [золотые, да рыло поганое“
[Даль, I, 124].

„Золоті руки, а вральні півсок (митець на все
та ледашо)“. [Номис, № 2961].

„ווײַל ער איז נאָר פּינ אַ גוט-אויג געכאַפט גע-
וואָרן אָף די ראַגלאָס, און מע האָט מיט אים גאָר-
נישט געקאָנט מאַכן, איז ער אַרײַנגעסאַלן צו
אים אין די הענט אַרײַן און ער לערנט
מיט אים פון דעמלט באַלאַק“. [ש״א, XXVI, 127].

„Попалася в лихі руки невірній дружжаві“.
[Гринченко, 1429].

„Попасть кому в руки—под власть“. [Даль,
III, 771].

אַרײַנקריגן

55. אַרײַנקריגן אין די הענט.

[זע נומ. 53, 80].

„און די פּאַרשיידענע קאָמבינאַציעס מיט דעם
פּראָיעקט צו איבעראַרגאַניזירן די ס. ב. א., אַרײַנג-
קריגן אין די הענט די באַן-ליניע“. [אַש, 9].

אַרײַנרוקן

56. אַרײַנרוקן אין האַנט אַרײַן.

[אונטערקויפּן, געבן כאַבאַר. זע נומ. 57, 58, 59, 75,
136, 155].

„די מאַמע דעקט אויף דאָס טישטעכל און לייגט-
צו צו יענער מאַטבייע נאָך אַ מאַטבייע און אויך דאָס
מיידל רוקט זי אַרײַן עפעס אין האַנט
אַרײַן. [ש״א, XXXIII, 196].

אַרײַנשטופן

57. אַרײַנשטופן אין האַנט (אין יאָד) אַרײַן.

[זע נומ. 56, 58, 59, 75, 136, 155].

„נאַט אײַך, זאָג אײַך, און שטופּ דעם שאַ-
מעש אין דער האַנט, נעמט, זינט מויכל, און
דערנאַרעמט זיך אָף אונדו“. [ממויס, X, 123].

אַרײַנשטעקן

58. אַרײַנשטעקן אין האַנט.

[זע נומ. 56, 57, 59, 75, 136, 155].

אַרײַנשפּאַרן

59. אַרײַנשפּאַרן אין האַנט אַרײַן.

[זע נומ. 56, 57, 58, 75, 136, 155].

בלײַבן

60. מע קען בלײַבן אונטער די הענט.

[קען זיך, צעריבן ווערן].

רויף, עס וועט שוין זיין מיט גאָטס הילף אַ ציגײ.
[ש"א, XVI, 13].

73. געבן אַ מעלאַכע אין האַנט.

[אויסלערנען אַ מעלאַכע].

74. געבן אַ פאַרנאָסע אין האַנט.

75. געבן אין האַנט אַרײַן.

[זע: ג. נ. 56, 57, 58, 59, 136, 155].

„און געלט נעמט ער אויך ווי אַ דאָקטער, דאָס הייסט, אַז מע גיט אים אין האַנט אַרײַן אַ טאַטבייע, נעמט ער צו די מאַטבייע, קלוימערשט ווי איבערגעוואַלדײ.“ [ש"א, XXVI, 206].

געבענטשטע.

76. געבענטשטע אַנט.

[קען אַלצדינג טױן].

„פאַראַן מענטשן, וואָס האָבן קיין זאַך נישט געלערנט און קענען אַלצדינג, אין ערגעץ ניט געווען און ווייטן אַלצדינג... געבענטשטע הענט—אזוי רופט מען זייײ.“ [ש"א, X, 137].

אַ גרינגע.

77. אַ גרינגע האַנט.

[טוט לײַכט, געשיקט].

„Легко на руку, у него рука легка—удачно дласт операция, не больно дерется, либо счастлив на почин.“ [Даль II, 621].

דורכגיין (דורך).

78. דורכגיין דורכן האַנט.

„ער איז אַ פאַרמילניק, אַ מעקלער פון געלט, פון האַלוואַעס, פון וועקסלען, דורך זײַנע הענט גייט געלט—טויזנטער און טויזנטער.“ [ש"א, XXVIII, 145].

79. עס איז שוין דורכגעאַנגען צען הענט.

[באַלעבאַטיסן].

„Лошадь эта уж в десятиях руках—у десятого хозяина.“ [Даль, III, 1735].

דערטאַפן.

80. דערטאַפן אין די הענט אַרײַן.

[זע ג. נ. 53, 55].

„נאָר ווי אזוי אָבער קומט מען צו אים? ווי אזוי דערטאַפט מען אים אין די הענט אַרײַן? [ממוײס, XVI, 20].“

גויישע.

66. איבערגעבן אין גויישע הענט.

[מאַסערן].

„און צו דער מויד האָט מען זיך גענומען מיט גוטע רייד, אַז איבערגעבן זי אין גויישע הענט וועט מען ניט בעשומיפןײ.“ [ש"א, XXVI, 82].

גיין.

67. גיין אונטער די הענט.

[געאַרעמט].

„Под руку ятти с кем“ [Даль, III, 514].

68. גיין פון האַנט.

[אויסגעבן, פאַרשווענדן].

„הערט איר, איך זאָג מיר מינט, אַ קאָשערער גראַשן גייט ניט גרינג פון דער האַנט [שאַצקעס. 22].“

„פר"גל: 3 рук идет, а не в руки.“ [Номис, № 1475].

69. גיין פון האַנט צו האַנט.

[פון איינעם צום אנדערן].

„אזוי פלעגן די טישן—רולאָנען האָט מען זיי גע-רופן—גיין פון האַנט צו האַנט, אומגעציילט.“ [פערעץ, XV, 50].

און אומגעבאַנגען בין איך פון האַנט צו האַנט, פון הייז צו הייז, און—געטרונקען פילט.“ [פערעץ, XV, 161].

„Передать что из рук в руки.“ [Даль, III, 1736].

געבן.

70. געבן אַ האַנט.

[אַרעו זיין. זע ג. נ. 72].

Дать за кого руку—ручаться. [Даль, III, 1734].

71. געבן אַ האַנט.

[העלפן].

„זאָל איינער כאָטש קימען מיט ליבע אנטקען, זאָל איינער כאָטש געבן אַ האַנט. [רייזען, לי-דער, 83].“

„Взывает тебе ціла Україна, діво царниці, надеждо єдина, абись подала ей руку в пригоди.“ [Гривченко, 171].

72. געבן אַ האַנט טקיעס קאַף.

[זע ג. נ. 70].

„ביזו שימען עלי האָט איר צוגעוואָנט, און גע-געבן אַ האַנט טקיעס קאַף, און זי טעג שלאָפן“

דערלאנגען.

81. מע קען עס מיט דער האנט דער-לאנגען.
זייער נאָענטן].

„Из омыта в ад-рукой подать“ [Михельсон II, - P, № 355].

האָבן.

82. האָבן יענעם אין האַנט.

[זע נומ. 84, 98, 108].

83. האָבן אַ מעלאַכע אין האַנט.

[קענען אַ מעלאַכע].

„די מאַמע האָט דאָס אַ מעלאַכע אין האַנט: זי קען מאַכן פאַרוקן“ [קיפּניס, 30].

האַלטן.

84. האַלטן יענעם אין די הענט.

[זע נומ. 82, 98, 108].

„זי טינגעט מיט מיר קעטיידער, אַז אַ מאַן טאָר מען נישט נאָכגעבן די שמאַד, אַז מע באַדאַרף אַ מאַן האַלטן אין די הענט, אַזוי, אַז ער זאָל פּילן“ [ש״א, x, 41].

„Его надо держать в руках, или держать стожоже“ [Даль, I, 068].

85. האַלטן די הענט פּאַדבאַקאָס.

- a85. האַלטן די הענט אין די קעשענעס.

[זע נומ. 52].

אַ האַנט.

86.

[אַ קערן, אַ זאַך].

- עס איז פאַר אים אַלץ אַ האַנט.

[אַף אַלץ קוואַפעט ער זיך].

„Это дело мне рука, не рука—идет кстати или нет“ [Даль, III, 173].

„Коли тобі рука се брати, то і берн, а мені не рука—удобно не удобно кому“ [Гринченко, 1701].

87. האָבן אַ האַנט (אַ יאָד) (אין).

[האָבן אַ כּוילעק, זיין פאַרמישט אין עפעס].

„גלייך איז אַרויס אַן אַקאָז פון שאַך, דאָס אַף וועמען מע וועט דערגיין, דאָס ער האָט אַ יאָד אין דעם — וועט ער האָבן האַמאָנס מאַפּאַלע. גאַ-לאַטב, 14“.

88. זיין אַ האַנט באַ יענעם.

[דינען באַ יענעם].

„און ווידער, זאָגט ער, זיין אַ האַנט באַ יענעם, דאָס הייסט גיין דינען — איז שוין ניט די יאָרן“ [ש״א, XIX, 87].

הענט.

[לויטן-אַרבעטער].

„און צווייטנס וואַרפט ער אַליין דעם פּרייז, ווייל ער אַרבעט מיט פּרעמדער, אומזיסטער, אַדער ווייניקסטנס מיט ביליקע הענט“ [פּערעץ, XV, 33].

האַנט באַ האַנט.

89. שטיין האַנט באַ האַנט.

[פּריינטלעך, מיט איין רייע].

„זינגען זיי זיך ביידע געשטאַנען אַזוי האַנט-באַ-האַנט און געקוקט זיך אין די אויגן אַרטיין“ [וויינבערג, II, 180].

„Рука об руку идти—согласно, дружно“ [Михельсон, II—P, № 83].

האַרעווען.

90. האַרעווען מיט די אייגענע הענט.

„איז דאָס באַ דיר, זאָגט זי, אַ כּיסאַרן, אַז אַ מענטש האַרעוועט מיט זיבע אייגענע הענט?“ [ש״א, V, 125].

הוילע.

91. הוילע הענט.

[נישט באַוואַרדט, נישט באַוואַפּנט].

„און אויך געווערט האָט ער זיך שוין נישט מיט הוילע הענט דעמלט. נאָר האָט שוין שטיינער, דרוקעס, און דראַנגעס אויסגענוצט“ [דער נישטער, 1, 11].

„Голыми руками ничего не сделаешь—без снаряда, без оружия“ [Даль, I, 916].

הייבן.

92. עס הייבט זיך ניט קיין האַנט.

[עס נעמט ניט, זע נ. 118].

און יעצט איז שוין, דאָנקען דעם וואָס לעבט עוויג... אַוועקגעאַנגען נאָך פּורים עטלעכע טעג און עס הייבט זיך מיר גאַרניט די הענט. [שאַצקעס, 122].

... (מעלאמריס) וואָס מיט זייער בייזקייט, מיט זייער פריי זיין אָף דער האַנט זיינען זיי ווי גע-ווינטשען צוגעפאַסט צו זייערע איצטיקע שטעלעס". [ממו"ס, VIII, 364].

טראָגן.

101. טראָגן אָף די הענט.
[שטאַרק אָפגעבן קאָווער עמעצן, באַסטאַמסקי, 1752].
„ווען אַזא גראַליע-הערש זאָל געווען אַנשפאַרן אין פאַריזש, וואָלט ער גענאַנגען אין גאַלד, גע-[טראָגן וואָלט מען אים אָף די הענט".
ממו"ס, VII, 7].

„Носить на руках—Обращаться с ангельскою добротой, холить, лелеять". [Михельсон, II—H № 1171].

טרויען.

102. ניט געטרויען פון האַנט.
[ניט גלויבן פונדאָנען אַהין. באַסטאַמסקי, 1760].

כאַפּן.

103. כאַפּן אַ פאַרדינסטל מייאָד לעיאָד.

104. כאַפּן פון די הענט.
[אַ גאַנגבאַרע סכוירע. ז. נומ. 158].

105. כאַפּן באַ (פאַר) דער האַנט.

[כאַפּן בעייס טון עפעס].
„ניט איין הון איז פאַרפאַלן געוואָרן... ווייסט מען קלים מיט קלימעכן, מהאָט זיי געכאַפט פאַר דער האַנט". [קיפּניס, 48].
„Не какие злодѣи, „поки заруку" не хватив". [Номис, № 11118].

לאַנגע.

106. ער האָט לאַנגע הענט.

[אַף אַ גאַנערן].
„אַ גאַנערן האָט לאַנגע הענט און קירצע קעשע-בעס" [בערנשטיין נ. 822].

„У него руки или пальцы долги—он не чист на руку". [Даль, I, 1143].
„Довги руки мати—брать чужое, воровать", [Григачевко, 1701].

אַ לאַפע.

107. אַ לאַפע וועאַלכאַמאַסי.
[פאַראַדיש: „על אפי ועל חמתיו"].

93. הייבן אַ האַנט אָף עמעצן.

[וויך פאַרמעסטן שלאָגן].

„Поднять на кого руки—посеять на побой, на убийство". [Даль, III, 481].

הענט.

94. [קוילעטשן מיט פינגער, וואָס מע באַקט אָף ראָשע-שאַנע, היישיניע ראַבען].

הענטל.

95. אַ פיין הענטל.

[זע: נומ. 4, 163].

„אַט דער קליינער—האָט ער אַ ווייז געגעבן אָפן באַלטאַנאָך—האָט ער אַ הענטל—אַ קאַסווע ראַבע זי" [ש"א, XXVI, 155].

וואַקסן.

96. ס'וואַקסט באַ אים אונטער די הענט.
[אַ מענטש אַ קריכער, וויפל ער טוט און די אַרבעט וואַקסט].

ווי.

97. ווי אָף דער האַנט.

[דייטלעך].

„און מע האָט פון גאַנעקל אַלץ געזעען ווי אָף דער האַנט—די בערגלעך פון מירער-זייט, דעם טיך פון מירער". [פערעץ, V, 181].

זיין.

98. זיין אין די הענט.

[זע נומ. 82, 84, 108].

נאָר איך האַלט מיך איין מיט אַלע קויכעס, וואָ-רעם איך בין דאָך באַ זיי אין די הענט" [ש"א, XVI, 235].

„В руках быть—Зависеть, находиться во власти другого". [Михельсон, I—II, 616].

99. עס איז באַ זיך אין די הענט.

[מע קען דאָס אויספירן, דערווייזן].

„Дело у нас в руках—От нас зависит". [Даль, III, 17:4].

זיין פריי.

100. זיין פריי אָף דער האַנט.

[ניט קאַרגן קיין קלאַפּ].

ליגן.

108. ליגן אין דער האַנט.

[זע נומ. 82, 84, 98].

עס ליגט באַ מיר אין דער האַנט.

[עס ווענדט זיך אָן מיר].

„באָס שפּילן זיך איז ער מיט זיין גראָבן קאָפּ
געלעגן באַ אונדז אין די הענט... אין זיי...
פלעגן אָף אים פאַרן ריטנדיק... און פירן אים באַ
דער נאָזי.“ [ממו"ס, VII, 188].

ליידיקע.

109. ליידיקע הענט.

[א ליידיקייטער].

110. קומען מיט ליידיקע הענט.

[אָן אַ געשאַק].

„סוסע איז דאָך אָבער אַ ייר אַ קאָפּן: מיט
ליידיקע הענט קאָן מען אים ניט שיקן — גיט
יעקע די הויצאָעס האַדערעך אין זיך מיטכאַיער...“
[לעוונער, I, 6].

„Проситель с голыми руками—без прино-
су, гостиницы. [Даль, I, 916].

ליימענע.

111. ליימענע הענט.

[אַ טויגעניכטס].

לינקע.

112. לינקע האַנט.

[לינקע זייט. זע נומ. 160].

„עס ליגן שוין, פּיין אויסגעלייגט ווי געהעריק,
די זרויע אין דער רעכטער האַנט, אונטן כאַרויסעס,
דאָס איי אין דער לינקער האַנט, אונטן קאַר-
פּאַס...“ [מ"מס, VII, 20].

„Рука—бок, сторона, [Даль, III, 1734].

„Ліворуч—налево“. [Грищенко, 903].

לעפקע (ליפקע).

113. ער האָט לעפקע הענט.

[אָף אַ גאַנער].

„זאָל איך מיר רעכטן, אַז זי וועט מיר אַרײַב-
רייען הינערשע פּערערן פאַר גענרוענע ווער-
זשע קען דען גיט די פּריסיאָטקעוואַטע יי-
דענע מיט די לעפקע הענט? ווער שמועסט
נאָך איר מאַן יאָסעל-כאַים נאָטינעכעס איז דאָך
פּעררע-פּער-נאַנער.“ [זדאיק, 27].

אַ מאַך טון.

114. אַ מאַך טון מיט דער האַנט.

[זיך אָפּזאָגן פּון עפעס, זיך מעיאַעש זיין].

„און איטלעכעס מאַל, וואָס איך האָב מיט אים
געוואָלט מאַכן אַ שמועס פּון זיינע שוועסטער—פלעגט
ער נאָר אַ מאַך טון מיט דער האַנט, זיך
נעמען צום לאַנגן ציבעק און פאַרשלאָגן די רייד.“
[ש"א, XVI, 184].

„Махнуть рукой—бросить дело, отступить
от него.“ [Даль, II, 894].

מאַצל זיין.

115. מאַצל זיין פּון די הענט.

„ריבוניע שעל אוילעס, צי עס איז אַ באַסאָרוואָדאָס,
צי אַ רועק, צי ווייס איך וואָס, זיי מיר מאַצל
פּון אירע הענט.“ [פּערעק, I, 32].

נעמען.

116. נעמען די אויגן אין די הענט.

[גוט צוקוקן זיך].

„און עס פּאַלט צו די נאַכט—כאַטש נעם די
אויגן אין די הענט און זיך אַ וועג: קיין לע-
וואָנע, קיין שטערן.“ [פּערעק, I, 47].

„Возьми глаза в руки (в зубы)—открой хоро-
шенько глаза.“ [Михельсон, I—B, № 231].

117. נעמען אַ האַנט.

[אַ פאַרטנער אין קאַרטשפּילן].

„Быть в руке—карточ. на очереди, : первый по ряду“ [Даль, III, 1724].

118. עס נעמען ניט די הענט.

[זע נומ. 92].

„נעמען זיך גאָר ניט די הענט עפעס וואָס צו טון“
[מאַני לייב, 18].

119. נעמען זיך אין די הענט.

[זיך באַהערשן].

„Взять себя в руки—сделать усилие над со-
бою“ [Михельсон, I, B № 129].

120. איך נעם דאָס אָף מיינע הענט.

[אָף מיינ אַכראַיעס].

„Взять что на свои руки—на свой ответ и за-
боту“ [Даль, III, 1734].

121. נעמען די לייצן [לייצעס] אין די הענט.

[זע נומ. 46].

„נאָר לאָר ער זיך יעצן אָף זיין קיסע-האַקאווער,
זאָל ער נאָר נעמען די לייצן אין האַנט
אַרײַן...“ [פּערעק, XV, 05].

„3 рук падае все: так часом не хочеться ні з чим прынятыся“. [Номис, 11022].
עפעס אַ מעשינעדיקע בריע, א פארטראכטע,
אַ פאַרכאַלעמטע, אַלץ פאַלט איר פון די
הענט. [פערעץ, ו, 51].

129. עס פאלט פון די הענט.
[פון צעקראַנקקייט, פון אופגערגעטקייט, פאַרצווייפלונג].

פאַפאָדיען זיך.

130. פאַפאָדיען זיך אין (אונטער) די הענט.
[זע נומ. 54, 131].

„וואָס עס וועט זיך מיר פאַפאָדיען אונטערן האַנט.
[וואָס עס וועט זיך מאַכן].
„האַ — זאָגט דער מאַלער, האַסט זיך פאַפאָ —
דיעט צו מיר אין די הענט. [גאַלדפאָ —
דען, 70].

פאַקן זיך.

131. פאַקן זיך אין די הענט.
[זע: נ. 54, 130].

פאַרבונדן.

132. פאַרבונדן די הענט.
[ניט פריי זיין].

„Связать кому руки—стеснить, отнять власть, средства“. [Даль, IV, 91].
„Руки зв'язани, ходимо до церкви—Зв'язано руки“. [Грінченко, 1701].

פאַרווכן.

133. פאַרווכן אַ האַנט.
[כאַפן אַ קלאַפן].

„אַז זיי האָבן פאַרווכט אײן מאָל מאַש —
קעס הענט, האָבן זיי פאַרוואָגט דעם צענטן, מע זאָל
זיך מיט דעמראָויקן יידן ניט זאַטשעפען. [ש"א, מאַש —
קעלע, ז, 10].

פאַרלייגט.

134. זיצן פאַרלייגט די הענט.
[גאָי נישט טון].

„לאָזן זיך קוויקן יענע, וואָס זיצן פאַרלייגט
די הענט און וויסן אליין נישט, וואָס עס גייט זיי
אַ. [ממו"ס, וי, 104].

פר"גל: „Кому кнут да возжи в руках, кому хомут на шею“. [Даль, I, 549].

122. מע טאָר עס אין האַנט ניט נעמען.
[ס'איז לעצט שלעכט].

„מיר פרווון זיך אויסבייטן דיראָזיקע טאַטבייעס
בא דער מאַמען, באַם טאַטן, באַ בריווע די קעכן —
עס גייט נישט: קיינער וויל זיי ניט נעמען
אין האַנט אַרײַן. [ש"א, א, 49].

ערשטע.

123. ערשטע האַנט.

[אין קאָרטן-שפיל, דער וואָס שיקט דער ערשטער אַ
קאָרט, זע נומ 126].

„מע האַרפט אויס קאָרטן, דער טאַטע איז ער-
שטע האַנט, דער זון צווייטע האַנט... [ש"א,
xxxvii, 164].

124. ערשטע האַנט.

[ערשטער מאַקער].

„איך ווייס נאָר די מיטע אליין, נאָר פאַר דאָס
פון דער ערשטער האַנט. [פערעץ, xv, 57].
„Из первых рук—Из первого источника“. [Даль,
III, 1735].

עיסעווס (עשו'ס).

125. עיסעווס הענט.

[גראָבע, מעגרשעמדיקע הענט].

„והידיים ידי עשו — עיסעווס הענט. [ש"א,
xxv, 228].

פאַדער.

126. פאַדער-האַנט.

[זע נומ. 123].

פאַטשקען.

127. פאַטשקען די הענט.

[אַנהייבן זיך, האָבן צו טון].

„דיין גליק, וואָס איך וויל מיר די הענט ניט
פאַטשקען.

„Руки поганяти—браться за дело, не стоящее того“ [Грінченко, 1071].

פאַלן.

128. עס פאלט פון די הענט.

[ס'מיט זיך אָן כיישעקן].

מיר וועלן די הייכע, די פינצטערע וואַנט —
צעברעכן, צעברעכן די וואַנט",
[רייווען, לידער, 65].

„Приложить к чему руки—взяться за дело
[Даль, III, 1107].
„Руки доложить до чего — поработать над
чем". [Гринченко, 1701].

צונעמען.

143. צונעמען די האַנט פון האַרצן.
[וענומ, 43].

„אבי איך וועל נאָר צונעמען די האַנט
פון האַרצן, וועל איך דין מעוואַיעש זיין" [וא-
היק, 50].

צושלאָגן.

144. צושלאָגן אַ האַנט.

[שליסן אָן אַפּמאָך].

„וואָס באַדאַרפן מיר, רעב טעויע, די ציגיינערשע
שטיק, בערען זיך, כאַכמען זיך? אַמען נעמט מען
און מע שלאַגט צו אַ האַנט איינס-צוויי-דרוי, איר
פאַרשטייט, צי ניין?"

[ש"א, V, 72].

„Ударить по рукам—Сойтись в сделке".

[Даль, IV, 951].

צענעמען (מיט).

145. צענעמען מיט די הענט.

[אַ סימען פון פאַרלעגנהייט].

עס האָט גערייט אַפּילע דעם דאָקטער קאָזאַטש-
קעווסקי, ער האָט צענומען מיט די הענט:
וואָס וועט ער טאָן? ער טוט אַלצדינג, וואָס ער קען".
[ש"א, XXVI, 208].

„Разводить руками — ахать, охать, не зная
что делать, как быть". [Даль, III, 148; Михель-
сон. II—P, № 43].

צעפירן (פאַנאַנדערפירן).

146. ס'איז ניטאָ מיט וואָס די הענט צו צעפירן.
[אַנהייבן, אָדער אַנטוויקלען עפעס, געשעפטלעך].

„נישקאַשע, די מישפּאַכע מעג זיך נייען אַ בייטל—
באַ מיין ברודער הענעך וועט מען צעפירן
די הענט, ער איז אַ רעכטער נאָרווען, מיין הענער,
זאָל געוונט זיין. [ש"א, XVI, 107].

צעקריכען.

147. עס צעקריכט אונטער די הענט.

[אַף אַ שלעכטער מאַנופּאַקטור-סבוירען].

אַ פאַרמאַכטע.

135. אַ פאַרמאַכטע האַנט.

[אַ קאַרגערן].

פאַרסקאַבען.

136. פאַרסקאַבען אַ האַנט.

[זע נוּמ. 56, 57, 58, 59, 75, 155].

פולע.

137. אַלץ פון דער פולער האַנט.

[מילד. זע נ. 38, 61, 157].

„... (דער מאלעך פון פאַרנאָסע), וואָס גייט מיט
דער פולער האַנט קאָווער די נעגיריס אין כאַכ-
מע יענע, וואָס מיט ברייטע פולע קעשענעס". [ממו"ס,
359, VII].

אַ פען.

138. ער האָט אַ פען אין האַנט.

[קאָן גוט שרייבן].

139. האַלטן אַ פען אין האַנט.

[האַבן צו זאָגן].

„דער וואָס האַלט די פען אין האַנט,
שרייבט זיך אָן אַ גוט יאָר". [בערנשטיין, № 2828].

פרעמדע.

140. פרעמדע הענט.

„מיט פרעמדע הענט איז גוט פייער צו שאַרן"
[בערנשטיין № 1061].

„Чужими руками жар загребает". [Даль, III
1737].

„Чужими руками добре жар загребати [Номис.
№ 9655].

141. (נישט) צו דער האַנט.

[באַקוועם אָדער ניט באַקוועם].

„לייגט איר זיך אַוועק, זייט מויכל, אָט דאָ אָף
דער באַנק, איך וועל מיך לייגן, הייסט עס, אָף יענער
באַנק — דאָ איז מיר נישט צו דער האַנט"
[ש"א, XXVIII, 129].

צולייגן.

142. צולייגן אַ האַנט.

[שוין].

„זאָל יעדערער צולייגן פעסטער זיין
האַנט,

קאָשערע.

148. ער מיט זײַנע קאָשערע הענט.

[איראָניש].

„יאָ, יאָ אַ פּײַנטשיקער סויכער! ער קויפט זיך אַלץ מיט זײַנע קאָשערע הענט ל' עך, גיט'ס אים נאָר אַהער, דעם באַכער [עס רעדט זיך וועגן אַ גאַ-
נעוו; עטינגער II, 440].

קומען.

149. קומען אין האַנט אַרײַן.

[צופּעליק, אָן מײַן].

„Повернуться под руку — случайно — попасться“. [Даль, III, 137].

150. קומען צו דער האַנט.

[טרעפּן זיך].

„... אָדער כאַסענע מאַכן אָן אַרעמע יעסומע און טאַנצן מיט די אַרעמע מעכטאָנים אַ גאַנצע נאַכט — דאָס איז דאָך אַוואָדע אַ גרויסע מיצווה, וואָס ניט אַפּט קומט עס צו דער האַנט“ [ש"א, 86, xxvi].

קוקן.

151. קוקן יענעם אין האַנט אַרײַן.

[אַרוויסקוקן מע וואָל עפעס געבן].

„... איז ער שוין זיכער, אַז ער האָט געטראַפּן ניט צו קיין אַדוואָקאַט, וואָס קוקט אים אין דער האַנט אַרײַן, און שאַצט אײַך די קעשענע“. [וואַר-
שאַווסקי—ש"א'ס האַקראַמע צום בוך].

„Приказный в руку глядеть, что дадут“ [Даль, 17:5, II].

קורצע.

152. באַ אים זײַנען קורצע הענט.

[ער וועט ניט קענען קיין ביזו טון].

„Долгие, короткие руки—много, мало власти“ [Даль, III, 17:5].

קריגן.

153. קריגן אָף דער האַנט.

[מיט מעומאָנים].

„כעווערע האָבן געקריגן די צען רובל אַ דער האַנט“ [ווײַסנבערג, 179].

154. קריגן אַ מאַטנאַס־יאַד.

[אַ קלאַפּ, באַסטאַמסקי. 215].

155. קריגן אין יאָד אַרײַן.

[זע ג'ב' 56, 57, 58, 59, 75, 136].

קריכן.

156. קריכן מיט די הענט.

[אַנרירן, טאַפּן].

„Рукам воды не давай“ [Даль, III, 17:7].

ריכע.

157. אַלץ פון דער ריכער האַנט.

[ניט געקאַרגט; זע נומ. 38, 61, 137]

און האָט מיט זײַן ריכער האַנט געשטעלט פאַר זיי די טײַערסטע וויינען. [שמ"ר, ה' 11].

רייסן.

158. מע רייסט פון די הענט.

[זע נומ. 104].

„Рвать что и с рук, у кого — хватать“ [Даль, III, 16:2].

רעכטע.

159. רעכטע הענט.

נישקאַשע, ער איז אַרײַנגעפאַלן אין רעכטע הענט.

160. רעכטע האַנט.

[רעכטע זײַט, זע נומ. 112].

„ווען דער טעמעפאַלער רעבע איז הי געווען פאַראַיאָרן איז דאָך רעב בינאַמל באַ אים געזעסן בע בן דער רעכטער האַנט“. [זאהיק, ה' 46].

„По правую руку—сторону“ [Даль, III, 992].

Праворуч—направ [Гринченко 1609].

161. ער איז באַ אים די רעכטע האַנט.

[דער טיכטיקסטער העלפער, ראָטגעבער].

„וי איז באַ אים געווען אַ באַס־יעכירע, דאָס אייג פון קאַפּ און די רעכטע האַנט“. [פּאַלקאוויטש, 67].

„Он моя правая рука — главный помощник.“ [Даль, III, 17:4].

„Правую рукою бути укого.“ [Гринченко. 17:1].

שאַדן.

162. עס שאַדט אַ האַנט.

[מע קאָן קאַליע מאַכן; עפעס צונעמען].

שווערע.

163. אַ שווערע האַנט.

[אַ שלעכטער קסאוו. זע נומ. 4, 95].

„יעראכמיעל: ווייל דו האָסט אַ—א בייסל אַ—א
טווערע האנט... אַ—אַ—וואָ! כ'לעבן אַ קינצלעך
העוול, סאַמע לאַפעטעס און פאַמאלקעס.“ [עטינגער,
351].

164. אַ שווערע האַנט.

[טוט שווער; ניט קיין פאַכמאַן].

שטראָפֿן.

165. שטראָפֿן מיט דער האַנט.

„איז דאָך אַבער פאַראַן אַ גרויסער גאַט, ווי זאָגט
איר, וואָס מיט איין האַנט שטראָפֿט ער און
מיט דער אַנדערער היילט ער.“ [ש"א, XVI, 99].

שלאָגן.

166. שלאָגן איבער די הענט.

„אַז מע נעמט, שלאָגט מען איבער די הענט.“ [בערן-
שטיין, 2560].

שלעכטע.

167. אַרײַנפאַלן אין שלעכטע הענט.

„וואָס האָסטו צו מיר געהאַט? און וואָס האָסטו
מיר אין אַזעלכע שלעכטע הענט איבער-
געגעבן.“ [שט"ר, 25].

II. „הענט און פיס“

אַפֿריידן.

173. ער וועט מיר נישט אַפֿריידן אַ האַנט
אַדער אַ פּוס.

[ווען עמעצער האָט אָנגערעדט שלעכטס].

אַרײַנוואַרפֿן זיך (מיט).

174. אַרײַנוואַרפֿן זיך מיט הענט און פּיס.

[אַרײַנטאָן זיך אין אַ זאך גאַנצערהייט, מיט לײב און
לעבן].

טרייסלען זיך.

175. עס טרייסלען זיך מיר הענט און פּיס.

[פון אופֿרעגונג, דערשרעק; זע נומ. 178].

ליגן.

176. ליגן מיט הענט און פּיס.

[אינגאַנצן, דורך און דורך].

„און די שטענדיקע גראַבקיט, די ווילדע פּראָסט-
קײט, וואָס ליגט מיט הענט און פּיס אַף
זײַן גראַבער צורע.“ [לעוונער, 23].

נעמען.

177. נעמען די פּיס אין די הענט.

[אַנטלויפֿן. אַוועקגיין. באַסטאַמסקי, 2553]

אויסדרייען.

168. איך וועל דיר אויסדרייען הענט אין
פּיס.

[אַן אָנשרעקעניש].

אַײַנשפּאַרן זיך (מיט).

169. אַײַנשפּאַרן זיך מיט די הענט און
מיט די פּיס.

[שטאַרק פאַראַקשענען זיך, באַסטאַמסקי, 598].

„Руками и ногами упираться—
всеми силами, ни за что не согласиться.“ [Даль
ib, 1431].

אַפּהאַקן.

170. מע דאַרף אים אַפּהאַקן הענט און פּיס.

[אַן אײַנער טוט עפעס שלעכט].

אַפּוואַרפֿן זיך (מיט).

171. אַפּוואַרפֿן זיך מיט הענט און פּיס.

[אַ:טשלאָסן אַפּוואַגן זיך פון עפעס].

„Отбиваться от чего руками и ногами.“ [Даль,
II, 1431].

אַפּנעמען.

172. אַפּנעמען זאָלן דיר הענט און פּיס.

[אַ קלאַלען].

„Отнимись рука—нога!“ (божба). [Даль, II, 1910].

[קאליעטשען זיך, שלעכט אריינפאלן].
 „דא איז שוין פינצטערניש, דא וועט מען שוין
 הענט און פיס צעברעכן“... [פערעץ XV,
 ז. 108].

קושן.

180. קושן הענט און פיס.

[שטארק דאנקען].

„שטייט אוף פון דער ערד און דאנקט, קושט דעם-
 דא זיך יונגמאן אין די הענט אריין,
 אין די פיס אריין“ [ש”א, ו, 219].

ציטערן.

178. עס ציטערן מיר הענט און פיס.

[זע נומ. 175].

„בעקיצער, וואָס טויג איך, עס האָבן אָנגעהויבן
 צו פליען אָפן טיש פינפערלעך, און דרייערלעך און
 איינערלעך — הענט און פיס האָבן מיר גע-
 ציטערט, איך האב געמיינט, איך פאל און פאל
 אין כאַלשעס“ [ש”א, V, 33].

צעברעכן.

179. צעברעכן הענט און פיס.

III. „פינגער“, „נעגל“

„איינער טוט אַ נעם דעם באַקאנטן ספר „אבקה
 רוכל“, טיטשעט מיט דעם פינגער און לייענט
 הויך פאַר אַלע דעם זיבעטן צייכן דאָרט“ [ממו”ס,
 43, VII].

„Не тычь пальцем, обломись“ [Даль, IV, 888].

טייטלען.

185. טייטלען מיט די פינגער.

[זע נומ. 184].

„בא זייטן טייטלען מיט די פינגער היגע
 יידן: שאלעם פעפער גייט מיט זיין פאָעט“ [פעפער,
 49].

„Не указывая на людей пальцем, не указали
 бы на тебя всей рукой“ [Даль, III, 39].

לעבן (פון).

186. לעבן פון די פינגער פינגער.

[פון דער אייגענער מי. זע נומ. 188, 189].

לעקן.

187. לעקן די פינגער.

[שטארק געפעלן].

„בא יענער איז דער אַרבעט צעקאַכט געווען
 ווייך ווי מאַרץ, אז מע האָט געלעקט די פינג-
 גער“ [ממו”ס, VII, 52].

„Хоть пальчики облизать — вкусно“ [Даль, III,
 9].

אַנריין.

181. אַנריין יענעם מיט אַ פינגער.

[דאָס מינדסטען].

„...איז ער באַלד אָפהענטיק געוואָרן און עס האָט
 אים נישט דערלאָזט דאָס האַרץ אָנצורירן אים
 מיט אַ פינגער“ [ממו”ס, ב. VII, ז. 100].

„Я его пальцем не тронул“ [Даль, III, 29;
 Михальсон, II - II, 20].

אַריינלייגן.

182. מע דאַרף אים ניט אַריינלייגן קיין

פינגער אין מויל.

„אַ קלוגן באַדאַרף מען קיין פינגער אין מויל ניט
 אַריינלייגן, ער פאַרשטייט אָפן ווונק“ [ממו”ס, ב. VII,
 *176].

דורכשטופן.

183. מע קען קיין פינגער ניט דורכשטופן.

[זייער ענג].

טיטשען.

184. טיטשען מיט די פינגער.

[אָנווייזן, זע נומ. 185].

„אין רוסיש דאָסזעלבע אין אַן אַנדער זינען:

„Не кладь ему пальца в рот (откусит) — не до-
 веряйся“ [Даль, III, 20].

פארדינען (מיט).

188. פארדינען מיט די פינף פינגער.

[זע נומ. 186, 189. באסטאמסקי, 2457]

צען.

189. פארדינען מיט די צען פינגער.

[זע נומ. 186, 188].

„וויל וואָס אַ מענטש פאַרדינט מיט זײַנע צען פינגער, דאָס איז זײַנס.“ [פּערעק, 40].

קאָסטן.

190. ס'קאָסט פינף פינגער מיט אַ כאַפּ.

[אַ זאַך, וואָס איז אָנגעקומען אָן איבעריקער מי, פאַר אַ שיבעש. באסטאמסקי, 2796].

צונויפרעכענען.

191. מע קען עס אָף די פינגער צונויפֿ-

רעכענען.

[ס'איז ווייניק].

„По пальцам Перечеть—0 не большом числе.“ [Михельсон, II, —701].

שניידן.

192. שניידן זיך די פינגער פאר יענעם.

[מאפקיר זיין זיך, זיין איבערגעגעבן].

„נאַפּשיקלאַר באַ די כּסידים לאָזט זיך אײַנס פאַר דאָס אַנדערע אַ פינגער אָפּשניידן און באַ יעדנס יאָכירס אַ נויט שטייט דער גאַנצער קלאַל צו הילף מיט מאַמען, דאָמים און מעסירעס נעפעש!“ ... [ליבעצקי 325].

193. אונטערן.

וויסן וואָס עס טוט זיך באַ יענעם אונטערן נאָגל
וויסן פון יעדער קלייניקייט. באסטאמסקי, 2133].

בייסן.

194. בייסן די נעגל.

[פון פארדראָס, אומבאַהאַלפּנקייט, צעטראַנגקייט].

„ער בייסט זיך די נעגל פאר קרענקונג.“ [ווייסנ-בערג, 40].

„Кусать ногти—досадовать бессильно; быть в нерешительности, в трудном положении.“ [Даль, II, 579].

קאפאָרע זיין.

195. זאָל ער קאפאָרע זיין פאר דיין מינדסטן נאָגל.

„וואָס זאָגסטו עפעס, עליאַהו, אָף קאַלומבוסן? מעג ניט זיין פאָני די קאפאָרע פאר זיין מינדסטן נאָגל!“ [ש"א, א"א, 82].

„Мизинца (ногтя) не стоит—Малейшей части кого—по сравнению с ним.“ [Михельсон, I, M.—204].

קריכן.

196. קריכן אונטער די נעגל.

[וועלן שטאַרק צוליב טון, באסטאמסקי, 2132].

„(גלופסקער וואנצן) נעמען זייער גערן אוף אַר-כים מיט אַלע קאָווערן: האַלרון זיי, קלעפּן אין זיי אין קריכן זיי אונטער די נעגל.“ [ממו"ס, 71, VII].

שטעלן זיך קאפּויר.

197. עס שטעלן זיך קאפּויר האָר און נעגל.

[צושטאַנד פון שרעק, אופּרעגונג, איבעראַשוּנג].

„האַר און נעגל האָבן זיך קאפּויר געשטעלט.“ [פּערעק, 329].

קירצונגען

- (1) אַ פּאַטאַשו = אפאטאשו, י.
 „אויף זייטיקע וועגן“, נאָוועלן. געזאַמלטע ווערק, ב. א., ווילנע, ווילנער פּאַרלאַג פון ב. קלעצקין, 1926.
- (2) אַש = אַש, ש.
 „טויט-אורטיל“, וואַרשע, „קולטור-ליגע“, 1921.
- (3) באַסטאַמסקי = באסטאמסקי, ש.
 „ביים קוואַל“, ווילנע, פּאַרלאַג „די נייע יידישע שול“, 1920.
- (4) בלאַשטיין = בלאַשטיין, ע.
 „די רעטאַנדע“, ווילנע, 1893.
- (5) בערנשטיין = בערענשטיין, א.
 „יידישע שפּריכווערטער און רעדענסאַרטען“, וואַרשוי, 1908.
- (6) גאַלאַמב = גאַלאַמב.
 „הד גדיא אונאַ שרעקעניס פאַר הונדערט רענדליך, ווילנא, 1894.
- (7) גאַלדפּאַדן = גאַלדפּאַדען, א.
 „דאָס יודעלע“, וואַרשע, 1903.
- (8) וואַרשאַווסקי = וואַרשאַווסקי.
 יידישע פּאַלקסליעדער, אודיסע, פּערלאַג „מוריה“, 1919.
- (9) ווייסנבערג = ווייסענבערג, י. מ.
 געקליבענע ווערק, ווילנע, בוכהאַנדלונג שלמה שרעבערג, 1926.
- (10) זאַהיק = זאַהיק, דור.
 „דיא ראַזע ציווישען דיא דערנער“. פעט-ריקאָוו, 1884.
- (11) כראַפּאָוסקי = „פון ז. כראַפּאָאָוסקיס פּאַלקלאַר-זאַמלונגען“. צייטשריפט, בוך ו, מינסק, „אינוויסיקולט“, 1926.
- (12) לינעצקי = לינעצקי, י. י.
 „דאָס פּוילישע יונגעל“, ווין, פּאַרלאַג „דער קוואַל“, 1921.
- (13) ליפּשיץ = ליפּשיץ, י. מ.
 „יודיש-רוסישער ווערטערבוך“, זשיטאָ-מיר, 1876.
- (14) לעוונער ו = לעוונער, ג.
 „אויס ראַמאָן“, ווילנא, 1897.
- (15) לעוונער וו = לעוונער, ג.
 „דיא פּאַלשע חתן כלה, אָדער דער אונ-געריכטער באַנעגעניש“, ווילנא, 1897.
- (16) מאַני לייב = מאַני לייב.
 „יידישע און סלאַווישע מאַטיווען“, ניו-יאָרק, פּערלאַג „אינוועל“, 1918.
- (17) ממו"ס = מענדעלע מוכר ספרים.
 אַלע ווערק [20 בענדן] וואַרשע, פּערלאַג „מענדעלע“, 1924.
- (18) דער ניסטער = דער נסתר.
 „געראַכט“ ב. וו., בערלין, „איד. ליט, פּאַרלאַג“, 1923.
- (19) עטינגער = אַלע כתבים, וו. ב. ווילנע פּאַרלאַג פון ב. קלעצקין, 1925.
- (20) פּאַלקאוויטש = ...
 „ר. היימל דער-קצין“ איין טהעאַטער אין 4 אַקטען בעאַרבייטעט נאָך... א. אַדעסא, 1867.
- (21) פּעפּער = פּעפּער, י.
 „וועגן זיך און אַזוינע ווי איך“, קיעוו, אוקראַינישער מעלוכע-פּאַרלאַג, 1924.
- (22) פּערעץ = פּרץ, י. ל.
 אַלע ווערק [15 בענדן], ווילנע, ווילנער פּאַרלאַג פון ב. קלעצקין, 1925.
- (23) קיפּניס = קיפּניס, י.
 „כאַדאַשס און טעג“, קיעוו, קאַאַפּ. פּאַר-לאַג „קולטור-ליגע“, 1926.
- (24) רייזען, ו = רייזען, א.
 „די איבערגעבליבענע“, ווילנע, ווילנער פּאַרלאַג פון ב. קלעצקין, 1925.

- (29) שמ"ר = שמ"ר.
 „רי גן-עדן פויגעלע“, ווילנע, 1895.
- 30) Грінченко = Грінченко, Б. Д.
 „Словарь украинского языка“, Берлин—
 Эльзеендрук, ДВУ, 1925.
- 31) Номис = Номис, М.
 „Українські приказки, прислів'я и таке
 инше“, СПб, 1864.
- 32) Даль = Даль, Владимиръ.
 „Толковый словарь живого великорус-
 ского языка“ [4 тома] СПб. издание
 т-ва М. О. Вольфа, 1912.
- 33) Михельсон = Мнхельсонъ, М. И.
 „Русская мысль и речь... Опыт рус-
 ской фразеологии [2 тома] СПб, (S d.)

- (25) רייזען, וו = רייזען, א.
 „ליעדער“, ניו-יאָרק, פארלאג „איריש“
 1917.
- (26) ש"א = שלום-עליכם.
 אלע ווערק [28 בענדן] ווילנע—וואַרשע,
 ווילנער פארלאג פון ב. קלעצקין, 1925—
 1926.
- (27) ש"א, מאַשקע לע = שלום-אלייכעם.
 „מאַשקעלע גאַנעווי“, קיעווי, קאָאָפּ. פארל.
 „קולטור-ליגע“, 1926.
- (28) שאַצקעס = זעליקאָוויטש.
 „דער יודישער פאַר פּסט, אָדער מנהג
 ישראל“, וואַרשא, 1896.

פֿאַרְגֿײַכענישן

1. אויסגעדארט און אויסגעקווארט ווי א דעריניק.
2. ווי א סוכאָטניק.
3. אויסגעהאַרעוועט ווי אן אלטער ניקאַלאַ-יעווסקער יאָוון. [שטארק אויסגעמאַטערט, צעבראַכן, נאָך 25 יאָר שווערע דינסטן].
4. ווי אן אלט פערד.
5. ווי אן אלטע קליאַטשע.
6. אויסגעמאַגערט ווי א פיגער.
7. אויסגעסאַכנעט ווי א שפּאַן.
8. אויסגעפוצט ווי א באַסמאַלקע.
9. ווי א כאָסן.
10. ווי א פרינצעסן.
11. ווי א קאלע.
12. אויסגעקנאַטן ווי טייג.
13. אויסדינען (וואַר: דינען) אלע אַווידע-זאַ-רעס ווי יסרע.
14. ייִד ווי א ניקאַלאַיעווסקער סאָלאַט.
15. אויסדרייען (וואַר: אויסקוועטשן) ווי א נאַסן טיך.
16. אויסהונגערן זיך ווי א הונט. (וואַר: ווי צען הינט).
17. אויסווייכן [עמעצן] ווי א מעשוגנעם הונט.
18. ווי פון א כאָלירע.
19. ווי פון א פעסט.
20. אויסזויגן ווי א פיאָוקע.
21. ווי דער שפין די פליג.
22. אויסזידלען ווי דעם פּאָסלידענעם.
23. אויסזיצן ווי א הון הינדלען.
24. אויסזען ווי א האָן נאָך טאַשמיש.
25. אויסזען ווי א האָן אָן א קאַס.
26. ווי א הונט אָן א עק.
27. קעמעלעך ביגרוד, ווי א הונט אין קראָפּעווע [איראַניש].
28. ווי א כאַסענע אָן קלעזער.
29. ווי א שטילע כאַסענע.
30. ווי א מאַלווע בעריביס (וואַר: פּראָצענטניק).
31. ווי א געפייגערטע מויו.
32. ווי א מויו אין סמעטענע.
33. ווי א געפייגערטע קאַץ.
34. ווי א קלויסטער אָן א גלאָק.
35. ווי א ראָוו אָן א שטאַט.
36. ווי א שטוב אָן א ראַך.
37. אויסטון [עמעצן] א היילן, א נאַקעטן ווי פון דער מאַמעס בויך.
38. ווי די מוטער האָט אים געבוירן.
39. אויסטייטלען ווי מיט דעם טייַטל [פינקט-לעך].
40. אויסלאַכן [עמעצן] ווי א מעשוגנעם.
41. אויסליידיקן ווי א פוסטע פאַס.
42. אויסלייטערן זיך ווי אן עמעסער צאַדיק.
43. אויסלעקן [דעם טעלער שפּיין] ווי א קאַץ.
44. אויסלערנען (וואַר: לערנען) ווי א בער טאַנצן [וועגן אן אומפּעיקן].
45. אויספיקן זיך ווי הינדלעך.
46. אויסציען זיך (וואַר: אנידערפאלן) ווי א פלאַכע. [א לאַנגער שייט-האַלץ].
47. אויסקוועטשן [עפעס] ווי א ציטריין.
48. אויסקערן [עפעס] ווי מיסט.
49. אומגיין ווי אין הינדערפלעט [צעטוטלט].
50. אימלויפן ווי ניט קיין דערקוילעטער.

51. אומלויפן גאנצענע טעג ווי א הונט.
52. ווי אין א כאבאדניצע.
53. ווי אין א כזידארניע.
54. ווי א מעשוגענער.
55. אופירן זיך ווי א באד-גוי.
56. ווי א באד-יונג.
57. ווי א באנריט.
58. ווי א שארלאטאן.
59. ווי א שייגען.
60. איבערזינגען (וואר: אויסזינגען) אלע ניגונים ווי דער שענסטער זינגער.
61. ווי דער בעסטער כאזן.
62. איידל ווי א קניידל, גראב ווי א כאזער. [א גראבער מענטש, וואס וויל זיך אויסווייזן פאר אן איידלמאן].
63. אינגלויבן זיך [אין עמעצן] ווי אין גאט אליין.
64. אינגעוונקען ווערן ווי קוירער.
65. אינגעשפארט ווי אן אייזל.
66. ווי אן אקס.
67. ווי א פערד.
68. איינעסן זיך ווי א גנידע. [„גנידע“—אן איי פון א לויז. וועגן אן אומדערטרעגלעכן מענטשן].
69. איינשלעפערן [עמעצן] ווי א קליין קינד. [פארערן די ציין]
70. איפעשן ווי פון אן אפטרעט.
71. אַנברעכן (וואר: אויסבייקערן) די ביינער ווי א הונט.
72. אַנגורטן די לענדן ווי א גיבער.
73. אַנגעבלאָזן ווי אן עמעסער כאָסן.
74. ווי א פענקער.
75. אַנגעוואָרפן ווי אין אלטן העקרעש.
76. ווי אין א שטאל.
77. אַנגעטאַן ווי א גראַפינע.
78. ווי א טעקעלע.
79. אַנגעלייגט ווי אפן הונט.
80. ווי אפן כאזער. [אומדאנקבארע, אומפריכט-טיקע מי].
81. אַנגעצויגן ווי א סטרווע.
82. אַנגעשטאַפּט מיט געלט (וואר: מיט קאָלטוו) ווי א גוי.
83. אַנזעצן זיך [אף עמעצן] ווי א גאזלען.
84. אַנטלויפן ווי פון א כאַליערע.
85. אַנטרינקען זיך ווי א פויק.
86. ווי א פאָס.
87. ווי א פערד.
88. אַנטשעפען (וואר: אָנהענגען) ווי אף דער סוויענטע מאַריע. [שטאַרק אויסגעצירט].
89. אַנכאַפּן זיך ווי אָן א שאַרפן מעסער.
90. ווי אָן דעם שאַרף פון א מעסער.
91. ווי אָן א הייסן שטיין. [פון איין אומגליק צום צווייטן].
92. אַנפאַלן ווי גאזלאָנים.
93. ווי היישריקן. (וואר: הונגעריקע היי-שעריקן).
94. אַנפאַרן זיך ווי אף א יאַריד.
95. ווי צו א גוטן יידן.
96. אַנשטאַפּן ווי אין א זאַק.
97. באַגיין זיך [מיט עמעצן] ווי מיט אן אַרעס-טאַנט [גראַב, שלעכט].
98. באַטערען זיך ווי א קליין קינד. [באַשמוצן זיך].
99. באַלבען ווי אן אלטע יידענע.
100. באַלעקן זיך ווי א קאַץ.
101. באַקלאָגן (וואר: באוויינען) ווי א טויטן.
102. באַקן (וואר: בעקעלעך) ווי אן אַנגעגאַסן עפעלע.
103. ווי א רויט עפעלע.
104. ווי פאַמפּושקעס. [דיקע, רויטע].
105. ס'בורטשעט [בא עמעצן] ווי א קילע. (וואר: ער בורטשעט ווי א קילע).
106. ביטער ווי דער יידישער גאַלעס.
107. ווי כריין.
108. בייז ווי א יאַשטשעריצע.
109. בייסן זיך ווי א בין.
110. ווי א הונט.
111. ווי א וואַגן.
112. בילן ווי א הונט אָן ציין. [וואר: מ. וו. 7: בילן ווי א הונט].
113. ווי א צויג.
114. בלאָזן זיך ווי א בלאָזאַק. [א באַלגיווע, אויך א בייזער].
115. בלאָטיק (וואר: שמוציק, אַנגעמאַכט) ווי אין א כאַזער-שטאַל.
116. בלאַנקען ווי א בריליאַנט.
117. ווי א גאַלמעסער.
118. בעטן זיך ווי בא א גאזלען.
119. בעקען ווי א גאלעך. [זינגען ניט באַטירלעך].

120. **בראָקן** ווי לאַקסן. (וואַר: ווי אין לאַקסן).
121. **ברומען** ווי אַ בער.
122. **ברייט** ווי אַ פעלד.
123. **בריקען זיך** ווי אַ פערד.
124. **ברעדזשען** ווי פון היץ.
125. **ברענען** ווי אין גענעם.
126. ווי אַ ליכט.
127. ווי פריסעק.
128. ווי אַ פֿייער (וואַר: אַ העליש פֿייער).
129. **ברעקלען זיך** ווי אַ פאָרד.
[לאָזן זיך לאַנג בעטן, מאַכן דעם גרויסן אָנשטעל].
130. **אַ גוואַר** ווי שימשן האַגיבער.
131. **גוט** ווי באַ דער מאַמען אין בויך.
132. ווי באַ גאָט אַליין.
133. ווי דעם גאַלעכס ווייב.
[ווייל, אַז זי שטאַרבט, טאָר ער נאָכ-אַמאָל ניט כאַטענע אָפֿן — היט ער שטאַרק אָפּ איר געזונט].
134. ווי דעם קסיאָנדו.
135. **אַ גיבער** ווי שימשן.
136. **גיין** ווי דער אָקס אין סאָכע.
[האַרעווען שווער און איבערגעוואַלד].
137. ווי דער אָקס צו דער שכיסע.
138. ווי אַף אַ גלייכן וועג. [זיכער, פעסט].
139. ווי אַ פאָווע. [שטאָלצן].
140. **ס'גייט** ווי אַ פיומען.
141. **גינציק** ווי אַן ערשט ווייב.
142. ווי אַ מוטער.
143. **ס'גיסט זיך** בלוט ווי וואַסער.
144. **גיפטיק** ווי אַ שלאַנג.
145. **גלאַנצן** ווי אַן אויסגעפּוצטער שטיוול.
146. **גלייך** ווי אַ טאָפּאַל.
147. טאַקע ווי אַ קרומער לייטער.
[איראַניש].
148. ווי אַ סאָסנע.
149. ווי צוגעמאַסטן.
150. ווי צוגעפאַסט.
151. **אַ גלייכונג** ווי צו אַ טאַרבע פּלעקער.
[ס'איז קיין שום גלייכונג ניט].
152. **גלעטן** [עמען] ווי אַ געשויר [נאָכגעבן].
153. **געבן** ווי מיט אַ דובינע איבערן מויער.
(וואַר: איבערן קאַפּ).
154. **געזונט** ווי אַ דעמב.
155. ווי אַ כאַזער.
156. **געטרין** ווי אַ הונט.
157. ווי אַן אייגן קינד.
158. **געל** ווי די געלע טויו.
159. **געראָטן** ווי אַ מאַמוער.
160. **געשוואַלן** ווי אַ בולעווע.
161. **געשווינד** ווי אַ אינד.
162. ווי אַ הירש.
163. ווי אַ ווינט.
164. ווי אַ פּייל פּון בויגן.
165. **גראַב** ווי יוכט.
166. ווי אַ מויער.
167. ווי אַ קלאָץ.
168. **גרויס** ווי אין אַ פּאַלאַץ.
169. ווי אַ פעלד.
170. **גרויס** ווי אַג מעלעך האַבאַשן.
171. באַ זיך ווי האַמען.
172. ווי די וועלט.
173. ווי דער ליוויאַסן.
174. ווי אַ פּאַלאַץ.
175. **גריזשען** די ביינער ווי אַ הונט.
176. ווי אַ מויו.
177. **גריין** ווי די גרינע טויו [קרענקלעך].
178. **גרינג** ווי אופצועסן אַ בייגל.
179. ווי אַ האָר.
[וואַר. באַסטאַמסקי: ווי אַ האָר פּון מילך].
180. ווי אַ פּוך.
181. **דאַר** ווי אַ הונט.
182. ווי אַ פּליאַנדערקע.
183. **דוויקען זיך** ווי אַ כסידישער רעבע.
184. ווי אַ כאַבאַרניק.
185. **דורכקריכן** ווי אַ מויו.
[אַף אַ קריכער, אַ שמוגלער].
186. **דין** ווי זינד.
187. ווי פּלאַקס.
188. **דישען** ווי אַ גאַנדו [אַטעמען שווער].
189. **דערעסן** ווי אַ גריל.
190. ווי אַ דראַץ (טראַץ).
191. **דרייען זיך** [אַפּן קאַרעק] ווי אַ וואַרעם.
192. ווי אַ טענצער.
193. **דרעלעווען** (וואַר: טאַטשען). ווי אַ דרעל.
194. **האַלטן זיך** ווי אַן אָנעטשע.
195. ווי צען הינט.
196. ווי אַ טריאַפּקע.

231. ווייזן ווי א זייגער.
 232. ווייט ווי פון הימל ביז צו דער ערד.
 233. ווי פון טאָג צו נאַכט.
 234. ווי פון מיוֹרעך ביז מיוֹרעוו.
 235. ווייך ווי סאַמעט.
 236. ווי אַ פּלייט.
 237. וויינען ווי אַ קליין קינד.
 [אין אַ שווערער לאַגע. אומבאַהאַלפּן].
 238. [נאָך עמעצן] ווי נאָך אַ געשטאַר-
 בענעם. (וואַר. ווי נאָך אַ טויטן).
 239. ווייט ווי זילבער.
 240. ווי אַ טויב.
 241. ווערטער ווי אַ הונט האָט געבילט.
 242. זאָגן איינער ווי אַ וואַסער. [געשווינד, גרינג].
 [וואַר: באַסטאַמסקי: זאָגן ווי אַ וואַסער].
 243. זויבער ווי גאָלד.
 244. זויגן ווי אַ פאַטשאַלאַק. [אַ קליין קעבלן].
 245. ווי אַ פּיאָווקע.
 (וואַר. [עמעצבן] בלוט ווי אַ פּיאָווקע).
 246. זידלען זיך ווי אַ שיקערער גוי.
 247. ווי אַ שיקערער יאָוון.
 248. זינגען ווי אַ דראַנג.
 [וועגן אַ כּאָזן אָן טאַלענט, אָן אַ
 שטיין].
 249. זיס ווי לאַקריצע.
 250. ווי לעקעך.
 251. זיצן ווי אַ באַגראַבענער.
 252. ווי אַ באַטערקעטער.
 [ווי אַ פּאַרנאָרישטער, ווי אַן אומבאַ-
 האַלפּענער].
 253. פּאַרטראַכט ווי אַ גוילעם.
 254. ווי אַ הון אָף די אייער.
 255. ווי אַן אַלטער טעיעך. [נאַר].
 256. זשוזשען (וואַר: זשומען) ווי אַ בין.
 257. אַ טאַם ווי פון דער פּאַרע-אַדומע.
 [אָן אַ טאַם].
 258. טאַטשען ווי אַ גריל.
 259. טאַנצן ווי אַ בער.
 260. אָף די הינטערשטע פּיסלעך ווי אַ
 הינטל.
 261. טייער ווי אַ בעניאַכיד.
 262. ווי בריליאַנטן.
 263. ווי גינגאָלד. [וואַר. באַסטאַמסקי: ווי
 גאָלד].
 264. ווי די טוירע.
 265. טעמפּ (וואַר: גראַב) ווי האַלק.

197. האַלטן זיך ווי אַ פּער [פּאַר].
 198. האַרט ווי אייזן.
 199. ווי יוכט.
 200. אַ האַרץ ווי באַ אַ גאַזלען.
 201. ס'הודושעט ווי אין אַ בינשטאַק.
 [מ'לערינט, מ'אַרבעט פּלייסיק].
 202. הויך ווי אַ סאַסנע.
 203. הויל ווי פון דער מוטערס בויך.
 [וואַר. באַסטאַמסקי: ווי די מאַמע האָט
 אים געהאַטן].
 204. ווי אַ פּיסטויל.
 205. הונגעריק ווי צען הינט.
 [וואַר. מ: ו: ווי אַ הונט. באַסטאַמ-
 סקי: ווי אַ הונט אין די ניין טעג].
 206. ווי נאָך אַ טאַגעס.
 207. היטן זיך ווי פון אַ ביז אַייג.
 (וואַר: ווי פון אַ שלעכט אַייג).
 208. ווי פאַר אַ גאַנער.
 209. ווי פאַר אַ מעשווענעם הונט.
 210. הייליק ווי די טוירע.
 211. ווי אַ כּידער.
 212. הייס ווי אין טאַמען.
 213. ווי פּיער.
 214. הילכן ווי אַ טרובע.
 215. ווי אַ פּוסטע פּאַס.
 216. ווי אַ שויפער.
 217. הירזשען ווי אַ זשערעבעץ.
 218. העל ווי אין רעכטן טאַג. (וואַר. ווי אין
 גרויסן טאַג).
 219. ווי די זון.
 220. הענט ווי באַ אַ בורלאַק.
 221. ווי באַ אַ שמיר.
 222. הערן [עמעצן] ווי דעם ראָוו.
 223. ווי דעם הונט.
 224. ווי יורקעס הונט.
 [יורקע— אַ קלאַל-נאַמען פאַר דעם אַרע-
 מען דערשלאַגענעם פּויער].
 225. וואַלגערן זיך ווי אַ הונט.
 226. וואַקסן גלייך (וואַר: הויך, שייך) ווי אַ טאַפּאַל.
 227. וואַרפּן זיך [אָף מענטשן] ווי אַ הונט.
 228. [מיט עמעצן] ווי מיט אַ מאַמזער.
 229. אַ וואַרף טון זיך ווי אַן אָפּגעריסענער
 [ווי אַ הונט, וואָס האָט זיך
 אָפּגעריסן פון קייטן].
 230. ס'וואַרפט [איים] ווי אין אַ ניכפע.
 (וואַר: ווי די ניכפע).

266. **טעמפ** (וואר: גראָב) ווי אַ פּלאַקן [אומפּעיק].
267. **טראָגן זיך** ווי אַ הון מיט אַן איי.
[נערוועז, אופּגערגט].
268. **טרוקן** ווי אַ פּאַדעשווע.
[אַ טרוקענע געשאַמע].
269. **טריפּן** ווי האָניק.
270. **טרייסלען** [עמעצן] ווי אַ בוים.
271. זיך ווי אַ בלאַט.
272. זיך [איבער עמעצן] ווי איבער אַ בעניאַכיר.
273. זיך ווי אַ האָז.
274. **ס'טרייסלט** ווי אין אַ פיבער.
275. **טרייף** ווי אַ יעוואָנישע (וואר: כּיילעוונע) ליכט.
276. **טרינקען** ווי אַ פּערר [אַסאַך].
277. **טרעטן** מיט די פּיס ווי אַן אָנעטשע.
278. ווי אַ וואָרעם.
279. **ישען** ווי אַ כאָזער.
280. **אַ כאָכעם** (וואר: קלוג) ווי שלוימע האַמיי-לעך.
281. **אַ כאַפּ טון** ווי דער טייוול.
282. **כיטרע** ווי דער טייוול.
283. ווי אַ יעשוועבאָכער.
284. ווי אַ כאָכאַל.
285. ווי אַ מוזשיק.
286. **אַ כּסאַרדייע** ווי אַן עמעסער מעשווגענער.
287. **לאַנג** ווי אַ דראָנג.
288. **לאַנגע פּיס** ווי באַ אַ בוטשאַן.
289. **לויכטן** ווי די זון.
290. ווי די שטערן.
291. **לויפּן** ווי אַ ווינט.
292. ווי נאָך מאַצע-וואַסער.
293. ווי אַ פּאַרסאַמעט מויז.
294. [וואר: באַסטאַמסקי: ווי אַ פּאַרסאַמ-טער].
295. ווי פּין פּאַזשאַר (וואר: סרייסע).
296. ווי פּון פּייער.
297. **ליב** ווי דאָס לעבן.
298. ווי פּעפּער אין נאָז [איראָניש].
299. **ליגן** ווי אין הינערפלעט.
300. אַפּן סמעטיק ווי דער הונט.
301. ווי אַ הונט אין קראַפּעווע.
302. ווי אַ פּייגער (וואר: ווי אַפּעגריע).
[נישט טון גאַרניט].
303. **ליגן** [אויסגעוויגן] ווי אַ פּלאַכע. [אומעכטיק הילפּלאַז, פּויל].
304. **ליכטיק** ווי אין העלן טאָג.
[וואר: מ. וו. 83: ווי דער טאָג].
305. **לעבן** ווי אין אָדעס.
[וואר: אַ גוטן טאָג ווי אין אָדעס].
306. ווי אין גאַנידן.
307. ווי אַ גראַף.
308. ווי אַ גראַפּיע.
309. ווי אַ הונט.
310. ווי די טייַבעלעך.
311. ווי אַ כאָזער. (וואר: ווי אַ דאָוואַראַ-כער).
312. ווי אַ לעקער.
313. ווי אַ נאָגיר.
314. ווי אַ פּאַרעץ.
315. ווי אַ פּערר.
316. **לעכצן** נאָך וואַסער ווי אַ אינר.
317. **מאַכן האַוואַיעס** ווי אַן אָבעוואַנע.
318. **מאָלן** ווי אַ מיל. [רעדן אַסאַך].
319. **אַ מאַמאַשעס** ווי דער גויישער גאָט.
320. **מאָנען** ווי אַ כּיוו.
321. ווי אַ פּראַצענטניק.
322. **מאַנצלען** (וואר: אויסמאַנצלען) ווי אַ בעט-לער.
323. ווי אַן אַלטער זשעבראַק.
324. ווי אַ ציגיינער.
325. **מאַרשירן** ווי אַן עמעסער יאָוין.
326. **אַ מויל** ווי אַף שרייַפעלעך.
327. **מיעס** (וואר: האַדקע) ווי אַ פּאַצוק.
328. **מעלקן** [עמעצן] ווי די בעהיימע.
[שטאַרק עקספּלואַטירן].
329. **מעשווגע** ווי אין רעכטן טאַמעז.
330. **נאָכמאַכן** (וואר: נאָכטון) ווי אַן אָבעוואַנע.
331. **נאָכשלעפּן זיך** ווי אַ קו אַ קאלב.
332. **נאַקעט** ווי פּון דער מוטערס בויד.
333. **אַ נאַשערקע** ווי אַ קאַץ.
[וואר: מ. וו. 88: נאַשט ווי אַ קאַץ].
334. **נויקעם זיין זיך** ווי אַן האַממענען.
335. ווי אָנעם גרעסטן סוינע.
336. **ס'נעמט** ווי אַ גאַלמעסער.
337. **סלוזשען** אַף די הינטערשטע פּיסלעך ווי אַ הינטל.
338. **ענלעך** ווי אַ טראַפּן וואַסער.

339. עסן און זויפן ווי א זיילעל-וועסוויע.
340. א פאָנים ווי בא א גאַלען.
341. ווי א טאָכעס. (וואר. א יעוואָני-
שער טאָכעס).
342. ווי א רויט עפעלע.
343. פאָשעט ווי צוויי מאָל צוויי איז פיר.
344. פייגערן ווי א הונט.
345. פון הונגער, ווי א הונט.
346. פילעווען ווי דאָס אויג אין קאָפּ.
347. פעשטשען זיך ווי איינער פון זיבן געבליבן.
348. ווי א כאָון אָף דער עלטער.
349. פלאַצן ווי א פענכער.
350. פלוידערן ווי א שיקערער גוי.
351. ווי א שיקערער יאָוון.
352. פריקע ווי לאַקריצע.
353. פאַרברענט ווי קייל.
354. פאַרגיסן בלוט ווי וואַסער.
355. פאַרגרעבט ווי א ייִשוויניק.
356. ווי א יעשויוועבאָכער.
357. אַ פאַרזעעניש ווי אַן עמעסע מאַלפע.
358. פאַרצערטלט ווי א באַס-יעכירקע.
359. פאַרשטיין ווי א האָן אין בניי-אַראָם.
360. פויל ווי א הונט.
361. פינצטער ווי אין א טיורמע.
362. ווי אין האַלבע נאַכט.
363. ווי אין קייווער.
364. פירן זיך ווי אַן אויסברענגער.
365. ווי אַן אָנוועזער.
366. ווי אַן אָשוסט.
367. ווי א שאַרלאַטאַן.
368. ווי א שוליער.
369. פלאַך ווי א פליאַנדערקע.
370. פלייסיק ווי א ביי.
371. פליען ווי דער ווינט.
372. ווי אָף א יאָרד.
373. פעט ווי א כאַזער.
374. פרום ווי גאָט אַליין.
375. פריי ווי א פויגל.
376. פריילעך ווי אין סימכעסטוויע.
377. ווי אין פורים.
378. פרעסן ווי א שוויץ (וואר. ווי א כאַזער).
379. ווי א וועפער.
380. צאָלן ווי א טאַטע [כאָטש ניט ווילנדיק].
381. צאַראַפּען זיך ווי א קאַץ.
[וואר. מ. וי. 40: דראַפּען
זיך ווי א קאַץ].
382. צוגעזאָגט ווי א הונט האָט דאָס געבילט.
383. צוטשעפּען זיך ווי א נעגע-צאַראַס.
384. ווי א מין פריטשעפע.
385. ווי א קלעק.
386. ווי א קרענק.
387. אַ צוירער האַיעהורים ווי האַמאָן האַראָשע.
388. ס'ציט זיך ווי דער ייִדישער גאַלעס.
389. ציען [עמעצנסן] בלוט ווי א פאַטשאַלאָק.
390. ציטערן ווי א בלאַט.
391. ווי א האָן.
392. צעניין ווי וואַקס.
393. ווי פּוטער.
394. צערטעטן [עפעסן] ווי א וואָרעס.
395. צעלאָזן (וואר: צעפעשטשעט) ווי א בעניאַכיר.
396. צעלוימן זיך ווי די מיין.
397. צעלעכערן ווי א זיפּ.
(וואר. ווי א רעשעטע).
398. צעפלאַכטן ווי א לאָקש.
399. אַ קאָל ווי פון א זויערן אויגעראָק.
[הייזעריק].
400. ס'קאָכט ווי אין א בינשטאַק.
401. ווי אָף דער בירזשע.
402. ווי אין א גורדענאָרדיע [קאָרדע-
גאַרדיע].
403. ווי אין א גענעם.
404. ווי אָף א יאָרד.
405. ווי אין א כאַבאַדניצע.
406. ווי אין א כטיראַניע.
407. ווי אין א קעסלגרוב.
408. קאַלט ווי א זשאַבע [אַ מענטש אָן היספּוילעסן].
409. קאַראַנט ווי גאָלד.
410. קאַרג ווי א הונט.
411. קומען ווי דער באַלענגאַלע מיט דער בייטש.
[אומגליקלעך, אָן די פערד, וואָס זיי-
נען געפייגערט אָדער מ'האַט זיי אוועק-
געגאַנוועטן].
412. ווי דער פאַסטעך מיטן פּויפל.
413. קוואַקטשען (וואר: קוואַכטשען) ווי א הון.
414. קוועטשן זיך ווי א גוטער ייד.
(וואר. אין קרישמע).
415. קוקן ווי א גיילעם.

416.	קיקן ווי דער האָן אין בני-אָדאָם.	416.	רעדן ווי אַ בור-דערניטע.
	[ניט פאַרשטיין].	457.	ווי אַ גוי יידיש.
417.	קיילעכדיק ווי אַ ראָד.	458.	ווי פֿון היץ.
418.	קינדערלעך ווי באַב.	459.	ווי אַ מענווול.
419.	קלאַגן ווי אַ הונט אין די ניין טעג.	460.	ווי אַ פּויער.
420.	ווי אַף כּורבן ביים-האַמיקדעש.	461.	ווי אַ פּערע-אָדאָם.
	[וואַר: באַסטאָמסקי: ווי אַפן כּורבן].	462.	ווי פֿון פּיער.
421.	ווי קינדער אָן אַ מאַמען.	463.	ווי אַ שויטע-גאַמור.
422.	[וואַר: יאַמערן] ווי אַ קלאַגמוטער.	464.	שאַרף ווי אַ מעסער.
423.	ווי אַ שטוב אָן אַ באלעבאָס.	465.	שוואַך ווי אַ מוק.
424.	קלאַפּן ווי מיט אַ האַמער איבערן קאַפּ.	466.	שוואַרץ ווי אַ מורין.
425.	קלאַר [אין עפעס] ווי אַ וואַסער.	467.	ווי סאַזשע.
426.	ווי די זון.	468.	ווי אין אַ קוימען.
427.	ווי דער טאַג.	469.	שווינגן [וואַר: שטומען] ווי יורקעס הונט.
428.	קלוג ווי דער טייוול אליין.	470.	ווי די וואַנט.
429.	קליין ווי אַ מויו.	471.	שווער קיקריאַס יאַמסוף.
430.	ווי אַ מוראַשקע.	472.	ווי רינסן באַקציינער.
431.	קלינגען ווי אַ גלאַק.	473.	שטאַרק ווי אייזן.
432.	קענען [עפעס] ווי די פינף פינגער.	474.	ווי אַ גוי.
	[זייער גוט].	475.	ווי אַ דעמב.
433.	אַ קער ווי פֿון אַ בער.	476.	ווי אַ מויער.
434.	קראַצן זיך אָן וואַנט, ווי אַ כאַזער.	477.	ווי אַ פּערד.
435.	קריכן ווי אַ וואַגן.	478.	שטיין ווי אַן אָרעמאַן.
436.	אין אַ בלאַטע ווי אַ כאַזער.	479.	אַף איין פּוס ווי אַ בושעל.
437.	ווי אַ לוי [לאַנגזאַם].	480.	ווי אַ דעמב.
438.	ווי אַ מויו.	481.	ווי אַ לעמער.
439.	קרימען זיך אין לאַמען זיך ווי אַן אַבעוואַנע	482.	ווי אַ לעמעשקע.
440.	ווי אַ מאַלפּע.	483.	ווי אַ נאַר.
441.	ווי אַ מעשווענער.	484.	שטיל ווי אין אויער.
442.	ראַיעל ווי גאַלד.	485.	ווי די וואַנט.
443.	ראַיען זיך [וואַר: גראַבן] ווי אַ כאַזער.	486.	ווי אַ טייב.
444.	אַ ראַשע ווי האַמאַן.	487.	ווי אַ קעצעלע.
445.	רייבן זיך אָן וואַנט ווי אַ כאַזער.	488.	ס'שטינקט ווי אַ וואַגן.
446.	רייך ווי אַ גוי.	489.	[וואַר: ס'טראַגט] ווי פֿון אַ נעוויילע.
447.	ווי אַ כאַזער.	490.	ווי אַ שעשקע.
448.	ריין ווי גינגאַלד.	491.	שטעכן זיך ווי אַ ביו.
	[וואַר באַסטאָמסקי. ווי גאַלד].	492.	שטשירען די ציינער ווי אַ הונט.
449.	ווי קריסטאַל.	493.	שיטן מיט טויער ווי אַ ציג מיט באַבקעס.
450.	רייטן זיך פֿאַר די נעזער ווי הענער.		[וועגן ניט קיין גרויסן לאַמדין].
451.	רייט זיך ניט פֿון אַרט ווי אַ ליימענער גוילעם.		[וואַר. באַסטאָמסקי: עס שיט זיך פֿון
452.	רעדן ווי אַ איריאַט.		אים כּאָכמעס ווי פֿון אַ ציג באַבקעס].
453.	ווי אַן אַמאָרעץ.	494.	שיין ווי די זון.
454.	ווי אַן אַרעסטאַנט [גראַב, ציניש].		[וואַר. בערנשטיין: ווי די זון אומ
455.	ווי אַ באַרדאַאַס.		טאַמען].

495.	שיין ווי דער טאָג.	508.	סי'שמעקט ווי אַ רויז.
496.	ווי אַ קאַראַפירער עסרעג.	509.	שפילן אין קאַרטן ווי אַן אָשוסט.
497.	שיינען ווי ברייאַנטן.	510.	ווי אַ שוליער.
498.	ווי די שטערן.	511.	שפרינגען אין די אויגן ווי אַ זשאַבע.
499.	שיקער ווי אַ יאָוון.	512.	ווי אַ ליידיקע פּאַס.
500.	ווי לאַט.	513.	ווי אַ פּלוי.
501.	ווי אַ מוזשיק.	514.	שרייַען ווי אַ אינר.
502.	שלאָגן ווי האַמאַנען.	515.	ווי אַ געקוילעטער.
503.	שלאָפּן ווי נאָך אַ כאַסענע.	516.	ווי אַ געשטאַכענער כאַזער.
504.	שלעכט ווי דעם אַלטן רעבן. [וואָס איז געזעסן אין פעסטונג].	517.	שרעקלעך ווי דער טויט.
505.	שלעפּן זיך ווי אַ ליאַרווע [פּייל, אַפּגעלאָזן].	518.	ווי דער טיול.
506.	שמוציק ווי אין אַלטן העקרעש.	519.	ווי דער מאַלכאַמאָועס.
507.	סי'שמעקט ווי עסרעג.	520.	ווי דער מאַלעכרוימע.
		521.	אַ שרעקעדיקער ווי אַ זאיען.

קירצונגען.

באַסטאַמסקי = ש. באַסטאַמסקי. „באַס קוואַל. שפּריכ-
ווערטער, ווערטלעך... פאַרגלייכענישן“
א. א. וו. ווילנע, 1920.

בערנשטיין = איגנאַן בערנשטיין. „יידישע שפּריכ-
ווערטער און רעדנסאַרטן“. וואַרשע, 1908.

מ. וו. = מ. וו. „פּון די לעקסיקאָלאָגישע זאַמלונגען
פּון ווילנער לערער-סעמינאַר“. אין שריפטן
פּון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט.
ב. וו. ווילנע, 1926.

וואַר. = וואַריאַנט.

באַמערקונג: אין עקיקע קלאַמערן זיינען אָנגעגעבן: דערגאַנצונגען, דערקלערונגען, וואַריאַנטן פּון
אַנדערע קוואַלן.

וועגן אינהאַלט פון וואָלף קאַמראַש'ס פּיעסע "קאָהאַל אין שטעטל"

די לעצטע פּאָר יאָר איז אין אייניקע ייִדישע צייַטשריפֿטן עטלעכע מאָל איבערגע-
כאַזערט געוואָרן דער נאָמען פון א פאַרגעסענעם ייִדישן דראַמאַטורג, וואָלף קאַמ-
ראַש און פון זיינער א ניט־געררוקטער פּיעסע "קאָהאַל אין שטעטל", וועלכע איז
אינמיטן די 50־ער יאָרן פון פּאָריקן ייִה אָנגעשריבן געוואָרן און עפּשער אַפּילע געשפּילט
געוואָרן אין זשיטאָמיר און באַרדיטשעוו.

באַ הייַנטיקן טאָג קאָנען מיר שוין מאַכן א שטיקל סאַכאַקל פון די מאַטעריאַלן, וואָס
זיינען ביז אַהער פאַרעפּנטלעכט געוואָרן וועגן דעם איינען־קאַמראַש.

אויב מיר וועלן די מאַטעריאַלן אויסשטעלן אין א געוויסן כראָנאָלאָגישן סיידער, וועלן
מיר באַקומען אַזאַ בילד: דער עלטסטער פון זיי איז ב. נאַטאַנאָנס¹ א קאַרעספּאַנדענץ
אין "המליץ" 1878, נומ. 15, וועגן די ערשטע שריט פונעם גאָלדפּאַדן־טעאַטער אין
בוקאַרעסט², אין וועלכער ס'ווערט דערמאָנט קאַמראַש'ס א פּיעסע אונטערן נאָמען
"דאָס קאָהאַל־שטיבל אָדער ר' מענדעלע פּאָלנימאַק". נאַטאַנאָן רעדט פון קאַמ-
ראַשן, ווי פון א באַרימטן שרייַבער ("הסופר הנפלא") און פאַרגלייכט אים מיט אַזאַ
דעמלט שוין פּאָפּולערן שרייַבער, ווי אַקסנפּעלד³, פון וואָס ס'איז צו דרינגען, אַז קאַמ-
ראַש איז צו יענער צייַט, ד. ה. סאָף 70־קער יאָרן, געווען נאָך גאַנץ פּאָפּולער אין די
מאַסקילישע קרייַזן. וועגן דער עצעם פּיעסע דערציילט נאַטאַנאָן, אַז "זי האָט געמאַכט
א שטאַרקן רוישעם אָף אַלע, וואָס האָבן זי געזעען אין זשיטאָמיר און באַרדיטשעוו".

וועגן א ייִדישער פּיעסע, וואָס האָט געשילדערט דאָס לעבן פון קאָהאַל און וועלכע
איז געשטעלט געוואָרן אין באַרדיטשעוו זומער 1854, — דערציילט אויך דער געוויסער האַס-
קאַלע־טוער מענאַשע מאַרגוליס אין זיינע זיכרוניעס, וואָס ער האָט פאַרעפּנטלעכט אין
"וואַסכאָד" אין 1896 יאָר⁴. מאַרגוליס גיט ניט אָן דעם נאָמען פון דער פּיעסע. אַלס מע-
כאַברים פון דער פּיעסע רופט ער אָן די אייניציאַלן פון צוויי טאַלמידיים פון ראַבינער-
שול. ער דערציילט, אַז דער ייִדישער ספּעקטאַקל איז געגאַנגען מיט גרויס דערפאלג און

1 דער אַרויסגעבער פון ייצכאַק־בער לעווינאָנס ווערק.

2 ציטירט באַ נייעפּאַמישצין אין זיין נאָטיץ "גאָלדפּאַדן אין בוקאַרעסט", "צייַטשריפֿט", ב. III — III.

3 נאַטאַנאָן שרייַבט "...הסופר ברוח ההמון הנפלא ר' ישראל אַקסנפּעלד ז"ל ירומים לו אַך למצער, כמו
הסופר הנפלא ה' קאַמראַש הודיע לרבים מבני עמנו במחזה שעשועיו שיצא מתחת עטו הנקרא בשם "דאָס קהל
שטיבל אָדער ר' מענדעלע פּאָלנימאַק". (אין ייִדישער איבערועצונג: "... דער ווונדערלעכער שריפֿטשטעלער, וואָס
שרייַבט אין גייסט פונעם אַמאָיקן, ר' ייסראַעל אַקסנפּעלד ז"ל, וואָס זייַנס גלייַכן איז זעלטן צו טרעפּן, ווי
לעמאַשל, דער ווונדערלעכער שרייַבער קאַמראַש, וואָס אַסאָך פון אונדזער פּאָלק ווייסן וועגן אים צוליב דער קאָ-
מעדיע, וואָס איז אַרויס פון זיין פען מיטן נאָמען "דאָס קאָהאַל־שטיבל אָדער ר' מענדעלע פּאָלנימאַק").

4 ז.ו. 175—180, מיי—יוני, 1896, "Восход", Из моих воспоминаний.

איו געשפילט געוואָרן עטלעכע מאָל 5. ער דערציילט דערביי, אַז סע פלעגן דאָרט געשפילט ווערן אויך פיעסעס אָף רוסיש און אוקראַיניש.

אויך באַ לעצן ווינערן אין זײַן „געשיכטע פון דער ייִדישער ליטעראַטור 6, וואָס איז אַרויס פון דרוק 1899, ווערט קאַמראַש באַצײכנט, אַלס מעכאַבער פון א פיעסע, וואָס האָט געשילדערט דאָס לעבן פון דעם ייִדישן סאַלדאַט און פון דער קעהילע. לויט ווינערס דער-צײלונג האָבן די טאַלמידים פון זשיטאַמירער ראַבינער-שול (קאַמראַש איז אויך געווען דעמלט א טאַלמיד פון ראַבינער-שול) געשפילט דיִדאַזיקע פיעסע אין 1855. י. לעקאַוועד דער קרויננג פון אַלעקסאַנדער דעם 11.

אין 1916-טן יאָר האָט אויך ד״ר וויסנבערג אין נאָמען פון זײַן שוויגער, פרוי זאַק, איבערגעגעבן אייניקע פראַטים וועגן א ייִדישן ספּעקטאַקל אין באַרדיטשעוו, אָף וועלכן זי איז אַליין בײַגעווען. די פיעסע, וואָס איז געשפילט געוואָרן, האָט לויט אירע ווערטער געהייסן: „די אַלמאַנע“ 8 און איר מעכאַבער איז געווען דער שילער פון זשיטאַמירער ראַבינער-שול כ. בראַמבערג, וועלכער האָט טאַקע געשפילט די ראָליע פון דער אַלמאַנע. וויסנבערג ברענגט אַפילע א פראגמענט, וואָס האָט זיך איינגעהיט אין זיקאַרן פון זײַן שוויגער, — פון א דיאַלאָג (אין פּערזן) צווישן ראָש-האַקאַהאַל מיט דער אַלמאַנע. פון די פיר קוואַלן, וואָס מיר האָבן געבראַכט, רעדט זיך, ווי מיר זעען, קלאַר וועגן קאַמראַשן בלויז באַ צוויי (נאַטאַנאַנען און ווינערן).

5 די גרינגשעצונג, מיט חעלכער מאַרגוליס דערציילט וועגן „עפּעס א מעלָאָראַמע מיט געזאַנג אף זשאַראָן“ ווי אויך דאָס, וואָס ער פאַרשוויגט די מיסע מיט קאַמראַש׳ס פיעסע „קאַהאַל אין שטעטל“, וועגן וועלכער ער, אַלס טאַלמיד פון ראַבינער-שול אין יענע יאָרן, האָט ניט געקענט ניט וויסן — איז זייער כאַראַקטעריסטיש פאַרן דאָזיקן ריסיפיקאַטאָרישן סאַסקיל, דעם אַנפירער פון אַדעכער „מעפיצי האַסקאַלע“ מיט זײַן ביטלדיקער באַצײגונג צו דער „זשאַראָנישער ליטעראַטור“.

צו וואָס פאַר א מאַדריגע ס׳האַט דערגרייכט די גרינגשעצונג און ניט-פאַקאַנטשאַפט מיט דער ייִדישער לי-טעראַטור באַ א געוויסן מין העברעיִש-רוסיפיקאַטאָרישע מאַסקילים — קאָן מען זען באַ א צווייטן געוועזענעם טאַלמיד פון זשיטאַמירער ראַבינער-שול (אין די 60-ער יאָרן) און אַנגעזעענעם העברעיִשן שריפטשטעלער, א. י. פאַפּערנען. אין זײַנע זיכרוניס וועגן דער ערשטער „סערקעלע“-פאַרשטעלונג אין זשיטאַמיר אין 1862 („פּנסק“, ווילנא, 1913), לויט פאַפּערנען האָבן „כעכאַברים און פּאָעטן אין ייִדיש זיך באַוויזן ערשט אין די 40-ער יאָרן (!) — א. מ. די, מיכל גאַרדאָן, א. ב. גאַכטאַבער“. וועגן אַזעלכע פאַרשטייער פון דער ייִדישער ליטעראַטור אין די 30-ער יאָרן, ווי אַקסנפּעלר, עטינגער, רייב-ל — ווערט באַ פאַפּערנען אינגאַנצן ניט דערמאַנט, אַזוי אַז די רעדאַקציע פון „פּינקעס“ איז אַפילע געצווינגען זיך אָנעמען זייער קרויווע. איז זיך טאַקע ניטאָ וואָס צו כירעשן, וואָס פאַפּערנע פאַרשווינגט קאַמראַש׳ס פיעסע, אייב ער האָט אַפילע געוויסט פון איר.

6 ציטירט באַ ד״ר י. שאַצקי אין זײַן אַרטיקל „צווייטער צו דער געשיכטע פונעם פאַרגאַלדפּאַרענישן ייִדישן טעאַטער“, אין ווורנאַל „ייִדיש טעאַטער“, 1927, בוך 4—3.

7 „К истории зарождения еврейского театра“. Еврейская неделя 1916 № 29.

8 דערמאַנטן אַרטיקל.

8 ד״ר שאַצקי וויל אין זײַן דערבאַנטן אַרטיקל דרינגען, אַז פרוי זאַק מײנט דאָ קאַמראַש׳ס פיעסע און אַז ס׳איז דערזעלבדיקער ספּעקטאַקל פון 9-טן אָקטאָבער 1854 יאָר, פאַר וועלכן די 9 שילער, וואָס האָבן זיך אין אים באַטייליקט, האָבן לויט די אַרכיו-דאָקומענטן באַקומען א אַפיציעלן דאַנק פון נאַטשאַלסטווע. (זע וויטערידיקע באַ-מערקונגען). דיִדאַזיקע האַשאַרע איז א ריווקאַלישע, וואָרעם אויב מיר זאָלן אַפילע מאַסקים זײַן מיט שאַצקי, אַז פאַר אַזאַ לאַנגער צײַט האָט פרוי זאַק געקענט פאַרגעסן דעם נאָמען פון פיעסע און זיך טויע זײַן אין איר אַו-טאַרשאַפט, בלייבט אַבער איבער אַן אַנדער פראַט, זייער א וויכטיקער אין פרוי זאַקס דערציילונג, וואָס וואַרפט א שײַן אפן איינען. דאָס איז בענעגייע צום אַקטיאָרן-באַשטאַנד פונעם ספּעקטאַקל. זי רופט אָן 5 נעמען (בראַמ-בערג, פרוסיאָן, באַגוסלאָוסקי, פּעסיס און מאַרגוליס). די ערשטע דריי פּיגורירן אויך אינעם צעטל פון די 9 ש-לער פונעם ספּעקטאַקל פון 9-טן אָקטאָבער. די לעצטע צוויי זײַנען נייע. איינער פון די לעצטע צוויי (מאַרגוליס) איז אַפילע געווען א לערער און אַפטער אַריינגייער באַ די זאַקס אין שטוב. אַזוי, אַז אין דעם פראַט קאָן מען זיך פאַרלאָזן אָף פרוי זאַקס זיקאַרן. דאָס אויכעפלן פון קאַמראַש׳ס נאָמען (דעם מעכאַבער פון פיעסע און איי-נצײטיק אויך אַקטיאָר) און דאָס, וואָס ס׳פּיגורירן צוויי נייע נעמען, וועלכע פעלן אינגאַנצן אויס אינעם צעטל פונעם ספּעקטאַקל פון 9-טן אָקטאָבער, פירט אַרום אפן געדאַנק, אַז: 1) די פיעסע „די אַלמאַנע“ און קאַמראַש׳ס „קאַהאַל אין שטעטל“ זײַנען צוויי באַזונדערע זאַכן און 2) דער ספּעקטאַקל, וועגן וועלכן ס׳דערציילט פרוי זאַקס, איז ניט דערזעלבדיקער פון 9-טן אָקטאָבער.

צו די דאָזיקע מאַטעריאַלן קומען צו אייניקע אָפּיציעלע אַרכיוו־דאָקומענטן פון זשיטאַ-
 מירער ראַבינער־שול, וואָס דער כ' נ. שטיף האָט פאַרעפנטלעכט אין זײַן אַרטיקל „וואָלף
 קאמראש און דער ערשטער ייִדישער כּפּעקטאַקל אין רוסלאַנד“⁹. פון די דאָקומענטן
 דערוויסן מיר זיך אייניקע נייע פּראָטים וועגן קאמראש'ס פּיעסע. ערשטנס, אַז זי איז באַ-
 שטאַנען פון 3 אַקטן און אַז זי האָט געהייסן „קאָהאַל אין שטעטל“ און ניט „דאס קאהאל-
 שטיבל, אַדער ר' מענדעלע פאלנימאָן“, ווי נאַטאַנאָן גיט אָן. פון די אַרכיוו־דאָקומענטן
 דערוויסן מיר זיך אויך, אַז קאמראש¹⁰ האָט דורכן דירעקטאָר פון ראַבינער־שול אנהייב
 יאָנואַר 1855 צוגעשטעלט זיין פּיעסע צום קיעווער גענעראַל־גובערנאַטאָר נאָך אַ דער-
 לויבעניש צו שפּילן זי אין זשיטאַמירער טעאַטער¹¹. פון גענעראַל־גובערנאַטאָר האָט זיך
 אָבער באַקומען אן אָפּזאָג מיט אַ בייגעלייגטער קאָפּיע פון אַ רעצענזיע וועגן דער שעד-
 לעכקייט פון דער פּיעסע, וואָס ס'האָט געגעבן דער דעמלטיקער קיעווער צענזאָר איבער
 ייִדישע ספּאַרים וואַלדימיר פּיאָדאַראָו¹².

⁹ „טעאַטער־בוך“, זאַמלונג צום פּופּציק־יאָרן יוביליי פונעם ייִדישן טעאַטער (1876—1926), קיעוו. קאָפּ.
 פאַרלאַג „קולטור ליגע“, 1927. דאָס ערשטע קאָפּיל געדרוקט פריער אין „טעאַליט“, ניו־יאָרק 1924, № 5.
¹⁰ באַ דער געלעגנהייט וויל איך שוין פאַרייטן אַ ניט־פּינקטלעכקייט באַם כ' שטיף בענעניע צו קאמראש'ס
 עלטער, ווען ער האָט אָנגעשריבן זײַן פּיעסע. אינעם אַקט 189 פונעם קיעווער גענ. גובערנאַטאָרס אַרכיוו
 (צווייטער טיש) פאַרן 1856 י., וואָס כ' שטיף ציטירט, איז צו קאמראש'ס ביט־בריוו וועגן באַשטימען אים פאַר אַ
 „געלערנטן ייד“ צוגעלייגט אַ קאָפּיע פון זיין אַטעסטאַט, אין וועלכן ס'איז בעפּירעט אָנגעשריבן מיט ווערטער
 (ניט מיט ציטער), אַז ער, קאמראש, איז אַלט 24 יאָר. אויך אינעם פּאַרמוליאַר־אַקט פון ראַבינער־שול פאַר 1856 י.
 וועגן די שילער, וואָס ענדיקן דעם קורס (אַקט 21 №) איז קאמראש פאַרשריבן 24 יאָר אַלט. אין 1855 י., ווען
 ער האָט אָנגעשריבן די פּיעסע, איז ער, הייסט עס, אַלט געווען ניט 32 יאָר, ווי כ' שטיף גיט אָן, נאָר 23.
 אָגעו, ווי מיר דערוויסן זיך פונעם אַקט 33 № פאַר די יאָרן 1855—1856 איז קאמראש אינעם זעלבן
 1856 י. באַשטימט געוואָרן פאַר אַ לעזער אין ראָזנער ייִדישער קרוין־שול.

¹¹ כ' שטיפּס באַהויפּטונג, אַז קאמראש'ס פּיעסע איז שוין פריער געשפּילט געוואָרן אין באַרזשיטשעו אָפּן
 ספּעקטאַקל פון 9-טן אָקטאָבער לעטויוועס די מילכאָמע־פאַרוונדעטע און אַז די 9 שילער, וואָס האָבן אַנטיל גע-
 נומען אינעם דאָזיקן ספּעקטאַקל (צווישן זיי אויך קאמראש), האָבן דאָס באַקומען אַ אָפּיציעלן דאַנק פון העכערער
 נאַטש אַלכטווע גראָד טאַקע פאַר דערדאָזיקער פּיעסע—איז ניט באַגרינדעט. די אַרכיוו־דאָקומענטן רעדן קעגן אַזאַ
 באַהויפּטונג. אינעם בריוו פונעם דירעקטאָר פון ראַבינער־שול פון 15 נאָיאָבער, אין וועלכן ער רעכנט אויס די
 נעמען פון די 9 שילער, וואָס האָבן זיך באַטייליקט אינעם ספּעקטאַקל פון 9-טן אָקטאָבער, ווערט קאמראש (דער
 מעכאַבער, לויט כ' שטיפּס, פון דער געשפּילטער פּיעסע, און איינציטיק אויך אַקטיאָר) מיט גאַרניט ניט אויסגע-
 טיילט פון די איבעריקע אַנטטיילעמער. ער שטייט אַפּילע ניט אָפּן ערשטן אָרט (דער ערשטער אין צעטל איז
 ביינאַמן ראַבינאוויטש. באַם כ' שטיף איז קאמראש, מאַטמאָעס, אַלפי כאָנס פאַרשריבן דער ערשטער).
 וואָס איז שאַיעך דעם דירעקטאָרס בריוו פון 4 יאָנואַר 1855 י. וועגן דער דערלויבעניש אַף קאמראש'ס
 פּיעסע, איז דער גאַנצער טאָן פונעם בריוו אַזאַ, אַז ס'רעדט זיך וועגן אַ נייער, נאָר־וואָס אָנגעשריבענער פּיעסע,
 וואָס איז נאָך אינערגעץ ניט געשפּילט געוואָרן, ווען ס'וואָלט זיך געהאַנדלט וועגן אַ שוין געשפּילטער פּיעסע,
 פאַר וועלכער דער זעלביקער גענעראַל־גובערנאַטאָר האָט נאָר וואָס איבערגעשיקט זינעם אַ אָפּיציעלן דאַנק—
 ווי אַזוי וואָלט עס דער דירעקטאָר ניט דערמאָנט אין זײַן ביט־בריוו?

דערצו, אויב מיר זאָלן מאַסקים זײַן מיט שטיפּס באַהויפּטונג—בלייבט אינגאַנצן אומפאַרשטענדלעך, ווי אַזוי
 איז די באַרזשיטשעווער אַדמיניסטראַציע ארויס פון דער גאַנצער כּייסע אָן אַ אויסריי אַפּילע, וואָס זי האָט דערלויבט
 צו שטעלן אַזאַ „געפּערלעכע“, „קראַמאַלע“ פּיעסע, וועלכע איז פאַרבאָטן „אַפּילע צום ליינען אין אַ היימישער
 סוויוע“. וואָלט אַזאַ אויסריי געווען—וואָלט דאָס דערמאָנט געוואָרן אין דער העפט אַקטן וועגן דאָזיקן איינען.
¹² אַ געוועזענער ייד, אַ מאַסקיל, לויט דער ייִדישער פּאַמיליע—גרינבוים, וואָס האָט זיך געשמאַדט סאָף
 40-ער יאָרן, קעדיי אָנצוקומען אין אוניווערסיטעט. פון 1852 יאָר—צענזאָר איבער ייִדישע ספּאַרים און שפּעטער
 (1859)—באַמטער מיט ספּעציעלע שליכעסן איבער ייִדישע אינאָנים באַם קיעווער גענעראַל־גובערנאַטאָר. אַלט צענ-
 זאָר און אָפּיציעלער באַמטער האָט פּיאָדאַראָו געוויילעך כּרנץ אויסגעפּילט זײַן רעאַקציאָנענער שליכעס. ער איז
 אָבער אין דער אייגענער צייט געבליבן אין דער גרעסטער גוטפּריינטשאַפּט מיט די מאַסקילים פון זײַן דאָר, ווי
 לעווינאָן, נאָטלאַבער, קולישער, אייכנבוים, סלאָנימסקי א. א. און האָט זיי געהאַלפּן אין זייער האַסקאַלע־אַרבעט. זע
 פּיאָדאַראָוס בריוו צו קולישער און קולישערס: „Итоги надежды и ожигания русских евреев за последние 50 лет“, Киев. 1896. 65, 50, 37—36 זייטן.

פון די פריערגעבראכטע נאטאנאנס קארעספאָנדענץ און לעאָ ווינערס מיטילונג האָבן מיר שוין געזעען, אַז נאָך צום סאָף פון די 70-קער יאָרן און אַפילע שפעטער איז קאָמראש'ס פיעסע געווען א ליטעראַריש-געזעלשאַפטלעכע דערשיינונג, פון וועלכער מ'האָט גערעדט אין אייניקע מאַסקילישע קרייזן. דער פולער טעקסט פון דערדאָזיקער פיעסע וואָלט געוויס געהאַט א באַטייט פאַר דער כאַראַקטעריסטיק פון די געזעלשאַפטלעכע שטי-מונגען באַ דער מאַסקילישער אינטעליגענץ פון די 50-קער יאָרן און אויך פאַר דער דער-לערנונג פון דער ליטעראַריש-דראַמאַטישער יערושע, וואָס די שרייבער פון די 60-קער יאָרן און שפעטער האָבן באַקומען פון זייערע פאַרגייער. באַם איצטיקן צושטאַנד אָבער, ווען דער עצעם טעקסט פעלט אויס, איז פאַר אונדז א קערן, א געווינס יעטוידער נייער דאָקומענט, וואָס דעקט עפעס אוף א נייעם שטריך אין וואַרפט א שניין אַפן אינ-האַלט פון דערדאָזיקער פיעסע. פּיאָדאָראָווס רעצענזיע-ראַפּאָרט איז פונעם דאָזיקן שטאַנד-פונקט דעריבער פאַר אונדז טאַקע א גאַנץ וויכטיקער דאָקומענט. ווי כ' שטיף שרייבט האָט ער אין די אַקטן פון ראַבינער-שול און אין צענוור-אַרכיוו ניט געפונען ניט די קאָפּיע און ניט דעם אַריגינאַל פון פּיאָדאָראָווס ראַפּאָרט. מיר האָט זיך איינגעגעבן צו געפינען דעמדאָזיקן ראַפּאָרט אינעם צווייטן טיש פונעם קוראַטאָר פון קיעווער לערן-ראַיאָן (אַקט 41 № פאַר 1855.).

אין פּיאָדאָראָווס ראַפּאָרט האָבן מיר ניט קיין גענויע איבערדערציילונג פון דער פיעסע. ס'זיינען אָבער דאָרט דאָ א ריי אַנצוהערענישן און אַנווייזונגען אַף איינצלנע סצענעס פון דעם אָדער יענעם אַקט, אַף וועלכע פּיאָדאָראָוו איז זיך סוימעך אין זיין אַרגו מענטאַזיע, פון די דאָזיקע אַנצוהערענישן באַקומען מיר אין אַלגעמינע שטריכן א געוויסע פאַרשטעלונג וועגן דער פיעסע.

צוליב דער היסטאָרישער וויכטיקייט פונעם דאָקומענט גיבן מיר אים אין רוסישן אַר-יניאַל (אין דער אַלטער אַרטאָגראַפיע) מיט א יידישער איבערזעצונג.

Въ Канцелярію Господина Попечителя Кіевскаго учебнаго округа.

Драма на еврейско-нѣмецкомъ языкѣ подъ заглавіемъ „Кагалъ въ мѣстечкѣ“ имѣтъ главной внутренней цѣлью указать со сцены кагалъ и полномочныхъ отъ еврейскихъ обществъ въ противозаконной отдачѣ въ рекруты дѣтей бѣдныхъ родителей и сиротъ, безъ всякаго соблюденія установленной очереди, единственно изъ видовъ покровительства евреевъ, имѣющихъ вѣс въ обществѣ по своему богатству, происхожденію или по занимаемымъ ими общественнымъ должностямъ.

Принимая во вниманіе:

1, что кагалъ и полномочные для успѣшнаго выполненія возложенныхъ на нихъ правительствомъ обязанностей, должны, хотя въ извѣстной степени, пользоваться довѣріемъ евреевъ, и что выставлять частное, случайное, быть можетъ, злоупотребленіе того или другаго кагала общимъ и кореннымъ правиломъ дѣятельности всякаго „кагала въ мѣстечкѣ“—значило бы всецѣло подрыть кредитъ этого учрежденія въ глазахъ общества, набрасывая въ тоже время тѣнь неискренности и недоброжелательства къ евреямъ на самые распоряженія правительства, отъ котораго кагалъ и полномочные облакаются властью;

2, что отбытіе рекрутской повинности и вступленіе въ военную службу во всемъ ходѣ пьесы является величайшимъ несчастьемъ для евреевъ даже в смыслѣ религіозномъ (дѣйствіе 3, явл. 7), такъ что отдаваемый въ рекруты еврей именуется „овцой ведомой на закланіе“ (дѣйствіе 2, явл. 2);

3, что безутышныя слезы, отчаянныя вопли и продолжительныя об-
мороки матери, прощающей ся сыномъ рекрутомъ (тамъ-же) могутъ
очень неблагоприятно дѣйствовать на зрителей евреевъ, весьма недоста-
точно сознающихъ необходимость сей общественной повинности; и

4, что авторъ, считая деньги могущественнѣйшимъ двигателемъ въ
современномъ' обществѣ (тамъ-же, явл. 5), прямо клевететь в лицѣ полно-
мочнаго на мѣстное начальство, которое забывъ свой долгъ, не усомнится
будто принести какую угодно жертву сему идолу злата и корысти
(тамъ-же, явл. 2), я полагаю, что драма „Кагалъ въ мѣстечкѣ“ ни
въ коемъ случаѣ не можетъ быть дозволена для сцены и представленная
рукопись должна быть изъята изъ обращенія между евреями для уstra-
ненія чтенія ея въ домашнихъ собраніяхъ.

Исправляющий должность цензора
Вл. Федоровъ

16 января 1855 г.

№ 2

איבערזעצונג:

אין קאנצעליאריע פונעם קוראטאר פון קיעווער לערן־ראיאן¹³.

דער הויפט־און אינערלעכער צוועק פון דער דראמע אף יידיש־דייטש אונטערן נאָמען
„קאָהאַל אין שטעטל“ איז צו ווייזן פון דער סצענע אַראָפּ דעם קאָהאַל און די באַ-
פולמעכטיקטע פון די יידישע געזעלשאַפטן, אַז זיי גיבן אומגעזעצלעך אָפּ פאַר רעקרוען
קינדער פון אַרעמע עלטערן און יעסוימיס און היטן דערביי ניט אָפּ די איינגעשטעלטע ריי און
דאָס אַלץ מיט דער קאָוואַנע צו באַשיצן יענע יידן, וועלכע האָבן אַ וואָג אין דער געזעל-
שאַפט לויט זייער רייכקייט, אָפּשטאַם, אָדער לויט די געזעלשאַפטלעכע פּאַסטנס, וואָס זיי
פאַרנעמען.

גענומען אין באַטראַכט אַז:

1) קעדיי מיט דערפּאָלג אויסצופילן די פליכטן, וואָס די רעגירונג האָט אָף זיי אַרופּגע-
לייגט, דאַרפן דער קאָהאַל און די באַפולמעכטיקטע כאָטש ביז אַ געוויסן גראַד געווינען
דעם צוטרוי פון יידן. אַרויסשטעלן אַ איינצלנעם, צופעליקן, עפשער, מיסברויך פון דעם
אָדער יענעם קאָהאַל, אַלס אַלגעמיינעם און גרונט־קלאַל פאַר דער טעטיקייט פון יעטוידער
„קאָהאַל אין שטעטל“—וואַלט געהייסן אַרונטערײַסן דעם קרעדיט פונעם דאָזיקן אַנשטאַלט אין
די אויגן פון דער געזעלשאַפט און אינדערזעלבער צײַט אַרופּוואַרפן אַ שאַטן פון ניט־אופריכטיקייט

¹³ אינעם אינהאַלט פון קאמראַשׁ פיעסע, לויט ווי ער ווערט פאַרמולירט באַ פּיאָדאָראָון, זיען־צו צו זיך
אונדזער אויפֿמערקזאַמקייט צוויי וויכטיקע מאָמענטן. דאָס איז, ערשטנס, די עצעס באַצײונג צו רעקרוען, שנינע,
וועלכע איז אַ בלוז נעגאַטיווע („אינעם גאַנצן גאַנג פון דער פיעסע ווערט די רעקרוען־פליכט פאַרגעשטעלט
זיי דער גרעסטער אומגליק פאַר יידן“) און אויטערשידט זיך פון דער צווייערניקער, האַלב־נעגאַטיווער און האַלב־
פּאָזיטיווער באַצײונג צו רעקרוען, וואָס מיר באַגעגענען באַ די מאַסקיליס פון פּאָריקן דאָר, באַ אַקסנפֿעלרן
(דער ערשטער יידישער רעקרוען), עטינגערן („שמאַטעס“) א. א. צווייטנס, דאָס איז די דעמאָסטריריקע באַצײונג
פונעם אַוטאָר ניט בלויז צו קאָהאַל, נאָר אויך צו אַרטיקער נאַטשאַלסטווע, ווי צו אַ כאַבאַר־נעמערן, וועלכע העלפט
מיט דעם קאָהאַל אין זײַנע שווינדלערייען און „שטעלט זיך ניט אָפּ פאַר קיינשום קאַרבן צו ברענגען דעם אָפּגאַט
פון בעלט און איינגנוץ“.

אינעם דאָזיקן פּראָט האָט דער יונגער דראַמאַטורג געקאָנט האָבן פאַר זיך אַ פּאָרטיקן מוסטער אין גאַנצ־
„רעוויזאָר“, וואָס איז גראַד דידאָזיקע יאָרן זייער אָפט געשפּילט געוואָרן אָף דער סצענע, ווי אויך אין דער
איבעריקער רוישיער סאַטירישער ליטעראַטור, אין וועלכער די אַרטיקע פּאַמפּאָרוון זײַנען אַזוי גאַליק
אין גיפטיק אָפּגעשפּאַט אין דעמאָסירט געוואָרן.

און פון ניט־ווילגענויגטקייט צו יידן — אף די עצעם פאַראַרדענונגען פון דער רעגירונג, אף וועלכע ס'באַזירט זיך די מאַכט פונעם קאַהאַל און פון זיינע באַפולמעכטיקטע;

(2) אַז אינעם גאַנצן גאַנג פון דער פּיעסע ווערט די רעקרוטן־פּליכט און מידיטער־דינסט פאַרגעשטעלט ווי דער גרעסטער אומגליק פאַר יידן אַפּילע אין רעליגיעזן זין (3 אַקט, 7 סצענע). ס'דערגייט דערצו, אַז א ייד, וועלכן מ'גיט אָפּ פאַר א רעקרוט, ווערט אַנגערופן ניט אַנדערש ווי „א שאַף, וואָס מע פירט צו דער שכיטע“ (2 אַקט, 7 סצענע);

(3) אַז די גאַנצע געזעגעניש פון דער מוטער מיטן זון — רעקרוט, מיטן כאַלאַשעס־פּאַלן, יאַמערלעכע געשרייען און ביטערע טרערן (דאָרטן) — קאָנען זייער ניט גינסטיק ווירקן אָף די יידישע צושויער, וועלכע באַגרייפן ניט גענוג די נייטיקייט פון דערדאָזיקער געזעלשאַפטלעכער פּליכט; און,

(4) אַז דער אַווטאָר קוקט אָף געלט, ווי אָף דער מעכטיקסטער טרייב־קראַפט אין היינ־טיקער געזעלשאַפט (דאָרט, 5 סצענע). אין דער פּערזאָן פונעם באַפולמעכטיקטן טראַכטער פאַשעט אויס א בילבל אָף דער אָרטיקער נאַטשאַלסטווע, אַז זי פאַרגעסט אירע פּליכטן און שטעלט זיך קלוימערשט ניט אָפּ פאַר קיינשום קאַרבן צו ברענגען דעמדאָיקן אָפּגאַט פון גאַלד און אייגננוץ (דאָרטן, 4 סצענע);

גענומען דאָס אַלץ אין באַטראַכט, רעכנ איך, אַז די דראַמע „קאַהאַל אין שטעטל“ קאָן בעשום אויפן ניט דערלויבט ווערן פאַר דער סצענע. ס'דאַרף אַפּילע פאַרווערט ווערן צו לייענען דעם צוגעשטעלטן מאַנוסקריפט אין היימישע פאַרזאַמלונגען.

צענוואָר

וו. ל. פּיאָדאַר אָו.

צו דער געשיכטע פון גאלדפאדנס „מומע סאָסיע“

1.

וועגן גאלדפאדנס ערשטער פיעסע „די מומע סאָסיע“ האָבן מיר זייער קנאָפּע יעדיעס. אַט דאָס ווערק, וואָס פאַרדינט אַ באַזונדערע אופּמערקזאַמקייט אַלס גאַלדפאדנס ערשטע פיעסע, איז באַ היינטיקן טאָג אַ ביבליאָ-גראַפישע יעקאַ-האַמזיעט. ס'האַבן דאָס פאַרהיט נאָר געצייילטע עטלעכע ביבליאָטעקן. „די מומע סאָסיע“ איז אָנגעשריבן און אַרויסגעגעבן געוואָרן אין 1869-טן יאָר צוזאַמען מיט אַ ציקל לידער, וואָס זײַנען אַלע פאַרייניקט אונטער איין נאָמען „דיא יודענע“. אין 1872 יאָר איז „די מומע סאָסיע“ דערשינען אין אַ צווייטער אופּלאַגע. דאָסאַזיקע ווערק האָט מען ביי אַהער אין אונדזער ליטעראַטור פאַרשירן אָפּגעשאַצט. אין דער צייט, ווען אייניקע מאַכן צווישט די ווערט פון דער פיעסע, קומען אַנדערע און שטעלן זי אין דער שפיץ פון גאַלדפאדנס דראַמאַטורגישער טעטיקייט. פונקט אזוי ווייזט מען אָן פאַרשירן אויך די מעקויריס, פּונדוואַנען גאַלדפאדן האָט גע-זאָלט נעמען די פאַבול פאַר זיין ערשט טעאַטער-ווערק. ד״ר שאַצקי ווייזט אָן דערעכאַנגעו אין זײַן אַרטיקל „אַברחם גאַלדפאדען“, אַז „די מומע סאָסיע“ איז אַ פאַריידישונג פון אַ פּראַנצויזישן וואָדעוויל, וועלכן מע האָט צו יענער צייט געשפּילט“¹. גאָרין געפינט, אַז גאַלדפאדנס „מומע סאָסיע“, וואָס איז אַפּילע גאַנץ לעבעדיק גע-שילדערט „ווייזט דײַטלעך און בוילעט דעם איינפלוס פון „סערקעלע“ ד״ר עטינגערס אָף גאַלדפאדענען“. ער שטעלט נאָכדעם פעסט, אַז „די בילדער (פון „מומע סאָסיע“) זײַנען אזוי לעבעדיק געשילדערט, אַז דערדאָזיקער פאַרס איז אַסאַך בעסער פון די אַלע אַנדערע פון דעם מין, וואָס גאַלדפאדן האָט נאָכדעם געשריבן“². אורי פינקעל פּרווויט זיך געבן אין זײַן אַרבעט „די סאָציאַלע פיגורן פון גאַלדפאדנס ערשטע ווערק“ אַ גענויעם אַנאַליז פון דער פיעסע. אין גרונט לייגט ער אַוועק גאָרינס געדאַנק וועגן דער אַנשאַפּע פון „סערקעלע“ אָף גאַלדפאדע-נען. ער ווייזט אָן גענויער די ענלעכע שטריכן פון די ביידע ווערק און באַשליסט, אַז גאַלדפאדן האָט אין זײַן ערשטן דראַמאַטישן פּרוווי „ניט געקאָנט נאָך גויווער זײַן די אייגענע אומבאַהילפיקייט“³. אין דער צייט, ווען ס'הערשט אַזאַ פּלאַנטער אין די פאַרשידענע אַפּט קעגנזעצלעכע מיינונגען וועגן דער „מומע סאָסיע“, באַקומען אַ געוויסע באַדײַטונג די יעדיעס, וואָס דער מעכאַבער פון די שורעס האָט גענומען באַ גאַלדפאדנס פּריינט אין אַדעס.

ס'איז שוין אַמאָל אָנגעוויזן געוואָרן 4 אָף א. יאַמפּאָלסקי „זיכרויגעס וועגן אַרשאַנסקי“, וווּ ס'ווערט דערציילט, אַז די געשטאַלטן פון דער „מומע סאָסיע“ זײַגען גענומען געוואָרן פונעם אַדעסער לעבן. איצט קענען מיר שוין גענוי פעסטשטעלן, וואָס די באַהויפּטונג פון א. יאַמפּאָלסקי האָט באַטייט. ווי עס ווייזט זיך אַרויס האָט גאַלדפאדן ווירקלעך גענומען זײַנע העלדן פאַר דער „מומע סאָסיע“ פון דעם לעבעדיקן אַרום⁵.

קומענדיק קיין אַדעס, נאָך זײַן אַוועקפאַרן פון סימפּעראָפּאָל, האָט גאַלדפאדן געטראַפּן צו זײַן פעטער יודל קעסלמאַן. יודל קעסלמאַן איז געווען כאַים ליפּע גאַלדפאדנס אָן אייגענער ברודער. זײַן פאַמיליע איז פּאָביטן געוואָרן נאָך גאָר אין דער יוגנט; דער פאַטער האָט אים צוליב פּריוו-אינגאָנים צו-

1 טעאַליט, ניויאָרק, 1923, נומ, 2, ז. 3. אַנערו, ריוויקאַליש פּונדעסטוועגן אַרויסצוזאָגן אַזאַ געדאַנק, ניט באַגרינדנדיק אים קאָנקרעט. שאַצקיס באַהויפּטונג פאַרכירעט נאָכמער דערפאַר, ווייל ער האָט דאָס ווערק ניט געזען, זע שאַצקיס אינטערעסאַנטע ביבליאָגראַפישע רעשימע פון גאַלדפאדנס ווערק (גאַלדפאדן-בוך, ניויאָרק, 1926), וווּ ס'ווערט אָנגעוויזן, אַז „די מומע סאָסיע“ איז ניט געדרוקט געוואָרן.---

2 ב. גאָרין, די געשיכטע פונעם אירישען טעאַטער, ערשטער באַנד ז. 151.

3 צייטשריפט, מינסק, 1926, ז. 93—92.

4 נ. אויסלענדער און א. פינקעל: „א. גאַלדפאדן“ ז. 21.

5 פאַרשטייט זיך: דער פאַקט שליסט ניט אויס די מעגלעכקייט, אַז אין גאַלדפאדנס ווערק זענען פאַראַן האַשפּאַעס פון עטינגערס „סערקעלע“.

געשריבן צו א קינדערלאָזן איינעם אַ קעסלמאַן. ווי כאַנס ליפּע — אַוּרָאָם גאַלדפּאַרדנס פּאַטער —, איז יידל אויך געווען אַ זייגערמאַכער. צו דער צײַט, וואָס אַוּרָאָם איז געקומען, האָט יידל קעסלמאַן שוין געהאַלטן אין אַרעס אַן אַנגראָ-געשעפט פּון זײַגערס און צירונג. דאָ, אין דער קלײַט, האָבן אַלע גאַלדפּאַרדנס ברידער דורכגעמאַכט זײַער זײַגערמאַכערישע שול. אַלײן בעטעווע אַ שוואַכער כאַראַקטער, האָט יידל קעסלמאַן אין אַלעמען זיך אונ-טערגעוואָרפן אונטער דעם ווייבס שלײַטע. זי, דאָס ווייב, רײַע, איז געווען, פּאַרקערט, אַ יודענע, וואָס האָט ליב געהאַט צו זײַן די גאַנצע דײַע-זאָגערן, ווי אין מײַשפּאַכע-אינזאַנים, אַזוי אויך אין מיסכער. אַט פּון דער שווינע האָט גאַלדפּאַרדן גענומען די פּערוואַנען פאַר זײַן ערשטן טעאַטער-וועק.

געשעען איז עס, ווי מע גיט איבער, אַזוי. דאָ, באַ קעסלמאַנען, האָט גאַלדפּאַרדן געטראָפּן זײַן מומעס אַ שוועסטער, זעלדע, און זײַן אַ שוועסטערקינד מיצאַד דעם טאַטנס אַ שוועסטער — העניע, וועלכע דער פּעטער יידל האָט אריבערגענומען צו זיך נאָך איר פּאַטערס טויט. העניעס פּאַמיליע לויט איר פּאַטער איז געווען האַלפּערין. געקומען איז זי פּונעם שטעטל ראַדוויילעוו — וואַלין, וווּ איר פּאַטער איז געשטאַרבן. זעלדע איז געווען אַ גאַנץ שײַן, פּראַכט מיידל, פּון דער נאַטור גיט קיין איבערגעשפּיצע. קאַנטיק, אַז זי האָט אַ לענגערע צײַט גיט געקענט צוקלייבן קיין שידוך פאַר זיך. די געקומענע העניע האַלפּערין, וואָס איז געווען, וויינט אויס, געראַטענער פּון זעלדע, האָט מער גויסעקיין געווען אין די אויגן פּון די אַרומיקע, און דאָס איז גאַנץ גענוג געווען אַף אַרײַנברענגען סיכוכים אין די מײַשפּאַכע-באַצײונגען. דער מומען האָט זיך געדאַכט, אַז דעם מאַנס פּלימעניצע איז שולדיק אין דעם, וואָס איר שוועסטער קאָן זיך גיט צוקלייבן קיין שידוך, און די יעסומע איז אויסגעפאַלן אַ קאַרבן פּון אירע רעריפּעס. די לאַגע איז באַזונדערס פאַר-שאַרפט געוואָרן דעמלט, ווען יאַקאָו בלייכמאַן — רײַע קעסלמאַנס ברודער — האָט זיך פאַרליבט אין דער יעסומע און האָט באַשלאָסן פאַר איר כאַסענע האָבן.

פּונקט אין דער צײַט קומט אַן גאַלדפּאַרדן קיין אַרעס. ער האָט זיך אָפּגעשטעלט באַם פּעטער דעם נאָ-גיד, באַ וועמען ער האָט געוואַלט באַקומען אַ מאַטעריעלע שטיצע. די ערשטע צײַט איז גאַלדפּאַרדן געווען זײַער אַן אַנגעלייגטער גאַסט. שטענדיק אַן אָפּגעלייגטער און פּרײַלעכער, איז גאַלדפּאַרדן געווען דער ליבלינג אין דער מײַשפּאַכע. באַזונדערס וואַרעם האָבן אים אָפּגענומען קעסלמאַנס קינדער. איינער פּון זײ, יאַכעף, איז געווען אַ גוטער פּיאַניסט. ווי סע ווערט דערציילט, האָט ער אַסאך מײַגעהאַלפּן גאַלדפּאַרדענען באַם צוקלייבן מעלאָדיעס פאַר זײַנע לידער. נאָר אויב די קינדער האָבן שטאַרק ליב געקריגן גאַלדפּאַרדענען, האָבן אָבער דער פּעטער מיט דער מומען אינגיכן אַנגעהויבן ווערן אומצובריין. זײ האָבן זײַר פּאַרגעשטעלט, אַז גאַלדפּאַרדן וועט זײַן באַ זיי נאָר אַ קורץ שטיקל צײַט ביזן איינאַרדענען זיך. דער אַנגעלייגטער גאַסט איז אינגיכן באַ דער אומצובריענער מומע געוואָרן אַן אַנגעוואָרפּן קעסטקינד. דערצו נאָך איז גאַלדפּאַרדן געווען אַ מע:טש מיט גרויסע האַסאַגעס און פּאַדע-רונגען פּונעם לעבן.

האַבנדיק דעם פּעטער באַ דער זײַט, האָט גאַלדפּאַרדן געקענט בעמעס אַ לעב טון פּרײַן און זאַרגלאָז, ווי ער האָט ליב געהאַט. אַט זײַנען אייניקע אינטערעסאַנטע פּראַטים פּון גאַלדפּאַרדנס לעבן אין יענער צײַט, ווי עס גיט זיי איבער גאַלדפּאַרדנס אַ באַקאַנטע, די, וואָס ווערט גערעכנט פאַר דעם לעבעדיקן פּראַטאַטיפּ פּון כאַנצע-גע-נעבדל (פּון דער „מומע סאַסיע“).

„פאַר דער צײַט, וואָס גאַלדפּאַרדן איז געווען, פּלעג די גאַנצע שטוב גיין כאַדאַרָאָם. זײַן אויסטאַנצן און זײַן אויסזינגען האָט גאָר קיין שיר גיט געהאַט. זײַן גרעסטער כיסאַרן איז געווען דאָס, וואָס ער איז געווען אַ וויטראַפּאַל. יידל האָט מיט אים דרפּאַר טאַקע אָפּט געהאַט צו טון, פאַרוואָס ער טראַכט גיט וועגן אַ טאַכלע. ווי דער טאָג פּלעג זײַן גרויס — פּלעג ער איבערליגן מיט ליבעציקן און בערנשטיינען אין סטעפּ און שרייבן ליד-לעד. די נעכט פּלעג ער אויסזײַן וווּ אַ טעאַטער. ער האָט זיך געקענט פאַרגינגען קומען באַנאַכט 2—3 אַזײַגער אַף אַ איזוואַשטישק און אופּהייבן אַזאַ גערודער, אַז די גאַנצע שטוב איז געגאַנגען כאַדאַרָאָם: „אַנו, פּעטער, צע-שנידעוועט נאָר דעם ביטל — איך דאַרף באַצאָלן דעם איזוואַשטישק“, און יידל פּלעג זיך לאָזן מעלקן — אַן אַנ-דער ברידער האָט ער געהאַט ?“

ס'איז קלאָר, אַז באַ דעם פּעטער מיט דער מומען האָט זיך געדאַרפּט שאַפּן אַ אומצובריענע. יידל קעסלמאַן איז אָבער געווען בעטעווע אַ ווילער מענטש — האָט זיך דאָס לעכאַכטילע גיט באַמערקט. רײַע האָט אינגיכן גענומען אַן אנדער טאָן. איר האָט זיך אַנגעהויבן דאַכטן, אז אין דער געשטאַלט פּון גאַלדפּאַרדענען האָט זי אַ פּאַרטיקן באַשערטן פאַר איר שוועסטער זעלדע. גאַלדפּאַרדן, וואָס איז בעטעווע געווען אַ לעבנלויסטיקער, האָט גיט געקאַרט, אינגעהייב, קיין שמיכל פאַר דער מומעס שוועסטער. די מומע האָט אַנגענומען גאַלדפּאַרדנס ליכט-זין פאַר אַן עמעסער מאַטבייע און האָט פּירגעגעבן יידלען איר פּלאַן. יידל האָט פּאַ-שטאַנען, ווי קרום עס איז, אין דער צענטער סענע פּונעם דריטן אָקט געפּינען מיר פּאַלגנדיקן דיאַלאָג צווישן דאָדיען און סאַסיען, ווען די לעצטע איז צוגעשטאַנען צו אים וועגן אַ האַסאַקמע אָפּן שידוך מיטן פּלימעניק:

ד אַ די ע : וואָס האָב איך צו באַשטעהען ? מע דאַרף פּריער אים פּרעגען צי וויל ער.
ס אַ די ע : דאָס זאָל שוין זײַן די לעצטע דאגה, נאַראַניאַ, ער שטאַרבט נאָך איהר טריט.
ד אַ די ע : געה, נאַראַניאַ, ער נאַרט ריך, וואָס אַרט אים — ער זעהט אַ מערעל.

ס' א' י' ע': נא נא, ביא דיר איז דאך אלץ אן איבערגעקעהרטער מוח — אָט א פנים דו ווייסט עפעס וואָס מיט דיר טהוט זיך? פרעג מיך! — נא, דאָדע, וואָס זאָגסטו?

דאָדע: ווייס איך? ווערליג מיין קליינער מוח פערשטעהט איז דאָס קרום — און ווייטער ווי דוא ווילסט דיר, איך וועל דיר קיין דעה גיט זאָגען — ווייס איך נאך מיין דעה נאך איז אנדערש. עס וואָלט אַסאך גלייכער געווען, אַז זיא זאָלל נעמען דעם ליטוואַק דעם זייגעראַמאָכער אַדע-וואָלף שניידער'ס זון, וואָס האָט זיין אייגענע קלייט. — דיא זענען פראַסטע מענטשען פער-דינערס, פאר זיא פאָסט אַזא ווייב אַזא פראַסטע, אַזוינער וועט איהר קענען גיבן ברויט אונז זיא וועט גליקלעך לעבען פאר אַזוינעם — וואָס טויג דיר קריכן ווייט און איינערדען זיך פו-טע חלומות?

ווען פאר דער ממען איז קלאָר געוואָרן, אַז זי האָט זיך ווירקלעך איינגערעדט פוסטע כאַלוימעס, אין פאַרשאַרט געוואָרן די אימפּוּדענציע מיטן פלימעניק, באַזונדערס ווען גאַלדפאַדן האָט געפאַרערט אַ קערבל אין קעשענע אַרײַן, און פאַדערן האָט ער, לויט דער גויעס-איידעס פון זיין שוועסטערקין מ. ל. קעסלאַמאָ, אָנגעהויבן גאַנץ אָפּט. אין אַ שיינעם פּרימאַרגן האָט די מומע דערקלערט דעם פלימעניק, אַז מער קיין געלט האָט זי אים נישט צו געבן, דעמלט האָט זיך גאַלדפאַדן דערפילט באַליידיקט און ער האָט גלייך פאַרלאָזט דעם פעטערס שטוב.

אין יענער צייט האָט גאַלדפאַדן שוין געזאָלט זיין אן אָפּטער בענבאַסיס באַ ווערבעלן. דער אַלטער יעכילע-מאַרדע ווערבעל איז געווען איינער פון די אָנגעזעענסטע כאַסקילים אין אַדעס. אַליין אַ מעכאַבער 1 — איז זיין שטוב געווען אַ מין „בית ועד לחכמים“. דער יונגער גאַלדפאַדן, וואָס האָט ערשט מיט דרײַ יאָר צוריק דעביזירט אין דער העברעיִשער ליטעראַטור מיט זיין „ציצים ופרחים“, איז, אָפּאַניס, דאָ אַפּגענומען געוואָרן גאַנץ וואַ-רעס 2. באַזונדערס וואָרעם האָבן אים ארשגענומען ווערבעלס בניבאַסיס, וואָס האָבן געזעען אין גאַלדפאַדענען אַ פּריילעכן כאַווער 3. אין יענער צייט האָט גאַלדפאַדן שוין געזאָלט אָנקומען אַלס לערער אין דער קאַזיאָנער שול. מעגלעך, אַז די שטעלע האָט ער באַקומען מיט ווערבעלס הילף, העיויס ווערבעל איז געווען לאַנגע יאָרן אַ מיטאַרבעטער אין דער שול. דאָ, באַ ווערבעלען אין שטוב האָט זיך גלייך אָנגעהויבן צו וועבן דער ראַמאַן צווישן גאַלדפאַדענען און ווערבעלס טאָכטער. גאַלדפאַדן דער מאַסקיל, וואָס האָט זיך אַרומגעטראָגן מיט כאַלוימעס צו גע-פינען אַ קאַלע, וואָס זאָל, לויטן פעטערס אויסדרוק, „שפּילן פּיאַנאָ און קענען שפּראַכן“, האָט דאָ געפונען וואָס ער האָט געזונט. פאַלינע ווערבעל האָט גוט געקענט שפּראַכן. איר פאַרגעניגן איז געווען ריידן פראַנצויזיש, אַויראָם פּישוואָן ווייזט אָן אין זיינע זיכרונעס, אַז אָט די נויגונג פון דער שפּעטערדיקער פּרוי גאַלדפאַדן צום פראַנצויזיש האָט אָפּט אַרײַנגעבראַכט סיכסוכים אין דער טרופּע 4.

אין ד.ר. צייט פאַרטראַכט גאַלדפאַדן אָנשריבן אַ בייטגריק ווערק, אין וועלכן ער זאָל אויסלאַכן דאָס גאַנ-צע פעטערס הויזגעזינד. שטאָף האָט גאַלדפאַדן פאַר זיך געהאַט. די נישט-לאַנג פאַרגעקומענע אומגעלומפערטע גע-שיכטע מיט העניען איז נאָך געווען באַ אַלעמען פּריש אין זיאָרן. די מומע רייזע האָט זיך נאָך אַרומגעטראָגן מיט פאַרדראָס און סינע צו איר ברודער יאַקאָוון, וואָס האָט איר אָפּגעטון אַ שפּיל און כאַסענע געהאַט פאַר הע-ניען, איז געווען די בעסטע זאָך אַרויספירן אָט די גאַנצע געשיכטע. עס האָט טאַקע נישט געדויערט קיין סאַך צייט, און באַ גאַלדפאַדענען איז פאַרטיק געוואָרן צום דרוק „דיא כומע אַסייע“.

1 ער האָט אָנגעשריבן „שפתי רננות“ און „עדים נאמנים“.

2 ס'איז, אַגעו, קערני דאָ צו פאַרצייכענען, אַז י. מ. ווערבעל האָט, קענטיק, געהאַט אַ פּאַזיטיווע שטע לונג צום „זשאַרגאָן“. אין אַ גאַנצער ריי נומערן פונעם וואַכנבלאַט „זשואליק“, וועלכן לינעצקי מיט גאַלדפאַדע-נען האָבן אַרויסגעגעבן אין רומעניע, אין 1875 יאָר, געפינען מיר מעלרונגען וועגן דעם, אַז י. מ. ווערבעל איז דער איינציקער אַגענט אַף פאַרשפּרייטן דעם זשורנאַל אין אַדעס. מע דארף זיך פאַרשטעלן, אַז באַ אַ פּינעלעכער באַצונג צו יידיש וואָלט דאָס ווערבעל נישט גענומען אַף זיך.

3 די יעדיע וועגן דעם, אַז ווערבעלס לינדער זיינען געשטאַנען אין נאָענטע באַצונגען צו גאַלדפאַ-דענען, האָבן איך באַקומען באַ אַ גאַנצע ריי אַדעכער טיישוים (אַקיווע לעכבערסקי, ראַכיל בערגער און אַנע רוי-שאַנסקע). פּרוי קלאַרפּעלד (ווערבעלס טאָכטער) און לעאן ווערבעל (ווערבעלס זון) זיינען שפּעטער געשטאַנען גאַנץ נאָענט צום טעאַטער. אַף קלאַרפּעלדס נאָמען פלעגן זיך אַפּילע באַקומען צענוורקע פון דער הויפט-פאַרוואַלטונג פאַר דרוק-אינגאָנים. לעאן איז געווען אַ שטיק צייט קאַנזאַטשיי באַ גאַלדפאַדענען. ווי מע גיט איבער, האָט זיך באַ לעאַנען פאַרהיט אַסאך גאַלדפאַדענע צענוורקעס, אַפּישו, נאָטן און אַפּילע מאַנוסקריפּטן. נאָך זיין טויט זיינען די זאָכן צוזאַמען מיט זיין גאַנצן פאַרמעגן איבערגעגאַנגן צום זיינערן ברודער יאַקאָוון. אין דער צייט פון בירגער-קריג איז אונטערגעגאַנגן דער וויכטיקער אייבער, וואָס איז געבליבן פון גאַלדפאַדענען אין אַדעס. דאָס איינציקע, וואָס מיר האָט זיך איינגעגעבן אַפּאַטעווען, איז אַ אינטערעסאַנט בילד מיט אַ פאַקסימיליע פון גאַלדפאַדענען, וועלכע כּהאַב באַקומען שוין פון דער פּרעטער האַנט באַ יאַקאָו ווערבעלס איידעם אַ ברודער — באַריס לערנער.

וועמען-זשע פון די ארומיקע פארשוויגען האָט גאָלדפארן אויסגענוצט פאר זיין ערשט טעאטער-ווערק און ווי אזוי האָט ער זיי ארפגעפאָסט?

אינטערעסאנט איז פריער פון אלץ אַנצוווויזן, אז דער מעכאבער האָט זיך אליין אויך אריינגעפלאָכטן אין דער קאָמעדיע.

היינטער דער געשטאַלט פון אַייזיק זילבערזינד — דעם סטודענט, וואָס לערנט אין דער „ווארטעט“ אָף דאָקטער, האָבן מיר פאר זיך דעם מעכאבער, וואָס האָט ניט לאנג געענדיקט די ראַבינער-שול. דער מעכאבער האָט נאָר פארביטן זיין עמעסן נאָמען און פאַמיליע מיט אַן אַסאַציווירדיקן נאָמען. פון אוראָם גאָלדפארן (גאָלדענפאָדים) איז געוואָרן איזאַק זילבערזינד; — עס איז קלאָר, אז דאָ איז גענומען געוואָרן אין אַכט דער וואָרט-טייטש. און איצט אָט ווי עס דאַרף דעשפירט ווערן, לויט דער גוויס-אירעס פון גאָלדפארנס פריינט גענוי וועגן ווי — ווייטער, דאָס איבעריקע צעטל נעמען פון די העלדן אין דער „מומע סאָסיע“.

דאָדיע לעמעשקע — יידל קעסלמאַן. דער נאָמען לעמעשקע האָט אים געגילט אָף כאַראַקטעריזירן

דעם מענטשן אָן ווילן. דאָדיע האָט ער אים אַ נאָמען געגעבן, קענטק, צוליב קרויוונשאַפט מיטן העברעישן „רוי“ (פעטער). סאָסיע — רייזע קעסלמאַן. יירלס ווייב.

כאַנציע גנערל — זעלדע בלייכמאַן. איצטיקע פרוי דאווידזאָן — רייזע שוועטער (לעבט נאָך ביז היינטיקן טאָג אין אָרעס).

מיישע קופערשטיק — יאָקאָו בלייכמאַן. רייזעס ברודער. אַגעו, דאָ זינען אויך פארהיט שפורן פון דער עמעסער פאַמיליע; בלייכמאַן — קופערשטיק.

איספאַנסקי שלוימע — כלאווע אַליצקי. איספאַנסקי צוליב אַנגליסקי (אַגליצקי).

כינקע — העניע האַלפערין. יירלס פלימעניצע מיצאָד זיין שוועטער לייע.

פיטל דאוויד — דאווידזאָן. זעלדע בלייכמאַנס ווירקלעכער מאַן.

ירוקע פּיפער — קאַץ. אינדערעמעסן אַ מעקלער אָן עקספּעריטאָר אַף דער טאַמאַ-זשנע, אַ שטענדיקער בענבאַיס באַ יירל קעסלמאַנען, בעטעויע געווען אַ פרעסער.

ר' כאַזקל — מאַסטינסקי. ווירקלעך געווען אונטערקאָזן אין דער בראָדער שול, ווי יידל קעסלמאַן פלעג דאווענען.

אָף אזאָ אויפן קומט אויס, אַז אַלע פּערסאָנאַזשן פון דער פּיעסע, ווי אויך די סיטואַציע איז, ווערליק מע גיט אונדז איבער, גענומען געוואָרן פון דער לעבעדיקער סוויזע.

ווי אזוי-זשע האָט גאָלדפארן ארפגעפאָסט זיינע „העלדן“? וואָס האָט ער געפונען פאַר נייטיק צו ענדערן אין די באַשאַכטעטע געשטאַלטן?

באהאנדלענדיק אָט די פראַגע אַפן סאַך פון דער „מומע סאָסיע“, לויט די געגעבענע יעדעס, האָבן מיר אַ מעגלעכקייט נאָכצופאַלגן דעם מעכאבער אין זיין אַרבעט. סאָר אַלעמען וועגן סווישעט.

ס'איז שוין דערמאָנט געוואָרן אָף אַסאך ערטער, אַז דער סווישעט פון דער „מומע סאָסיע“ איז צו אַ פאַרפלאַנטערטער.

ס'איז אָבער קערני צו פאַרצייכענען, ווי אזוי גאָלדפארן איז דערצו געקומען. ער האָט גענומען די פאַר-פלאַנטערטע ווירקלעכע סיטואַציע, וועלכע ער האָט געטראָפן באַם פעטער אין שטוב, און ער האָט צו דעם נאָך צו-געגעבן אַ טייל וואָדעוויילאַרטיקע דעטאַלן. ס'איז צוגעטראַכט געוואָרן דער לעצטער אַקט — דאָס צונויפפאַרן כינע-קעס כאַסענע מיט כאַנציע-גנערלס טאַגל, די גאַנצע סצע: מיט דער אימבאַקאַנטער פרוי (פיטל דאָוירס ווייב), וועלכע גאָלדפארן האָט געוויס אַראָפּגעבראַכט צום מאָמענט פון די טנאָים צוליבן איבעראַשנדיקן פינאַל. פאַקטיש איז טאַקע דעמלט, ווי מע גיט איבער, געשלאָסן געוואָרן דער שירעך מיט דאווידזאָנען. ער איז געווען אַן אַר-בעטער אַ גראַווער און בעפרייעט ניט קיין ליטוואַק; פאַר אַ ליטוואַק האָט אים גאָלדפארן געמאַכט צוליב דעם פינאַל מיט דער איבערגעלאָזטער פרוי. ס'איז באַוויסט, אַז אין פאַלק גייען אום אַסאך מיטעס וועגן דער אייגנ-שאַפט פון די ליטוואַקס צו האָבן אַ סאך ווייבער. דאָס אַריינפירן דעם ליטוואַק האָט אויך געגילט גאָלדפארענען אָף צו פאַרשטאַרקן דעם קאַמישן מאָמענט דורכן ליטווישן אויסשראַן. מע האַרף, עזעס, אינוויגען האָבן, אַז גאָלד-פארן האָט אין דעם הינויכט געהאַט פון וועמען באַזינפלוסט צו ווערן (פון עטיגערס „סערקעלע“).

דאָסעלבע, וואָס גאָלדפארן האָט געטון מיט דער פאבול, האָט ער געזרוווט כּוּן אויך בענעגייע די פּאַר-
 שוונען פון דער קאָמעדיע. יודקע פּייפער— אַ טיפּ פון אַ שאַכן אַ טעלערליקער— אָט דער טיפּ, וואָס איז, עמעס,
 איבערגעזאָלצן לויט דער פּאָרערונג פונעם וואָרעויל-כאַראַקטער פון דער קאָמעדיע, איז, אייגנטלעך, ניט געווען קיין
 שאַרפן. לויט זיין פּאַקטישער פּראָפּעסיע איז ער, ווי מע גיט איבער, געווען אַ מעקלער און עקספּעריטאָר אָף דער
 טאַמאַזשנע. ער איז געווען אַ גאַנץ אָפּטער איינזייער באַ עקסלמאַען. גאָלדפארן האָט אָבער פּאַרשטאַנען, אַז די
 ראַליע פון אַ מעקלער אָדער עקספּעריטאָר וואָלט געווען צו אַ צוועליקע אין דער פּיעסע און זי וואָלט ניט געווען
 פאַרנונדן מיט דער עצעם-פאבולע. פאַר אים איז וויכטיקער געווען צוגעבן אַ שאַרפן— אַ קאָמישע פּיגור, וואָס זאָל
 שטייענדיק אינדערמיט פון אָט דער לעבנס-קאָמעדיע, נאָך ביליעטער פאַרשאַרפן די אימגעלומפערטקייט פון דעם
 בינטל נאַראַנים. האָבנדיק פאַר זיך די געשטאַלט פון אָט דעם טיפּישן מעקלער, האָט גאָלדפארן זי אויסגענוצט און,
 צוגעבנדיק איר אייניקע דעטאַלן, געשאַפן אַ שאַרפן-פּיגור, וואָס בלייבט איינע פון די געלונגענען-שאַרזשירטע פּיגורן
 פון דער פּיעסע. ריכטיק ווייט אָן פּינקעל, אַז אָט דער שאַרפן-טיפּ האָט געגעבן גאָלדפארענען אַסאַך שטאַף פאַר
 זיינע שפּעטערדיקע שאַראַכניגים-פּיגורן.

די אינטערעסאַנטסטע פּיגור אין דער פּיעסע בלייבט פאַר אונדז אינאָך זילבערויזד. אינטערעסאַנט איז זי
 דערפאַר, ווייל אין איר האָט גאָלדפארן פאַרקערפערט אייניקע אַוטאָפּיאָגראַפּישע שטריכן, האָגאַם דיראָזיקע שטריכן,
 מוז מען זאָגן, זיינען געצייכנט גאַנץ אויבנאָפּיק.

ס'האָט שוין אָנגעוויזן אורי פּינקעל אין זיין דערמאָנטער אַרבעט וועגן דעם, אַז זילבערויזד— דער סטודענט
 פון דער „מומע סאָסיע“— שפּילט די ראַליע פונעם לוסטיקן פאַרשוין, אין דער צייט, ווען ערליך— דער סטודענט פון
 „סערקעלע“— בלייבט די פאַרקערפערונג פון גוטס אין דער פּיעסע. און ווירקלעך האָבן מיר אין דער געשטאַלט פון
 זילבערויזדן ניט קיין רעזאָנער, וואָס איז אַראָפּגעבראַכט געוואָרן אָף מוסער לערנען,— האָגאַם אַ פּאַר אַזעלכע שטעלן
 זיינען פאַרן— גאַר אַ פּאַקטישן אָנטיילגעבער פון דער גאַנצער לעבנס-קאָמעדיע. זייער כאַראַקטעריסטיש איז דאָס,
 וואָס גאָלדפארן— דער יונגער ראַבינער פּיגורירט דאָ אין דער פּיעסע, ווי אַ סטודענט, וואָס לערנט אין דער „וואָר-
 סטעט“ אָף דאָקטער. מיר ווייסן, אַז גאָלדפארן האָט זיך געלאָזט קיין מינגען מיט אַ כּאָלעם אָנצוקומען אָפּן מעדי-
 צינישן פּאַקולטעט. דערביי טרעט פאַר אונדז אַרויס אויך די געשטאַלט פון גאָלדפארענען דעם מאַסקיל. ווען זיל-
 בערויזד הייבט אָן זיין פרוביר-שמעס מיט כאַנציע-גענענדלעך לעכטאָכילע אָף פּראַנציוזיש „ע קאָמאָן ווא פאַרטעי
 מאַראַמאָזעלע?); דערנאָך אָף דייטש „האַבען זי נישט איין באַנדען סאַפּירז“ ביז ער קומט צו דער פּראַנציע; „טשטאָ
 סלישנאָה זייעס נאַשטשאַט ציוויליאַצייז?— זעען מיר פאַר זיך ניט גאַר דעם לעזן, וואָס וויל כּווינעק מאַכן פונעם
 פוסטן מיידל, וואָס קאָן ניט קיין שפּראַכן און ווייסט ניט ווי פאַנאָדערקלײַבן זיך אין האַרבע פּראַגן פון „אַציעס“
 און „מיזמען“,— דאָ טרעט אויך אַרויס פאַר אונדז גאָלדפארן דער מאַסקיל, וועלכער איז גרייט פאַר יעדן זיך צו-
 פּאַקעווען מיטן באַגאַוש פון זיינע יעדויעס און קענטענישן. אייגנטלעך, דערוועקט באַ אונדז די פּראַנציע פון זילבער-
 זיידן: „טשטאָ סלישנאָה זייעס נאַשטשאַט ציוויליאַצייז?— גיט ווייניקער שמיכל, ווי דער קוידעריש-ענטפער פון
 כאַנציע-גענענדלעך: „דעם טשטאַט פון די זיבעלעס ווייס איך ניט אַקראַט.“

גאָלדפארן איז ווירקלעך געווען אָט דער טיפּישער מאַסקיל, פאַר וועמען דאָס רייזן אָף „זשאַרגאָן“ אין די
 הויכע פענצטער איז געווען אַ קנאַפע ערע 1.

לעבעדיקע און נאַטירליכער פון אַלעמען איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן אין דער פּיעסע די מומע סאָסיע.
 דאָ שפּילט ניט דער מעכאַבער מיט אַזעלכע וואָרעוילאַרטיק איבערגעזאָלצענע פּראַזן, ווי באַ דאָרדיען און כאַנציע-
 גענענדלעך. דער מעכאַבער האָט זיך דאָ פּירגענומען אַ שווערע אופגאַבע. אין דער געשטאַלט פון דער מומען האָט
 גאָלדפארן זיך געבעריעט צו געבן ניט קיין נאַר אין געוויינלעכן זיינען פון וואָרט. פון צווישן די שורעס קוקט אַרויס
 די יירענע דער „בר-דעת“, וואָס ווייסט „ווי איין און ווי אויס“. פאַר איר שלעכט באַהאַנדלען די יעסירימע ווערט
 אָבער אָט די יירענע מיטן מאַנסבילשן קאַפּ לויטן אורטייל פונעם מעכאַבער געשטעלט צום נאַר. און גאָלד-
 פאַרן פאַרופט דעם גרעסטן טייל פון זיינע פּערסאָנאַזשן קומען און אַפלאַכן פון דער מומען. איספּאַנסקי, זילבערויזד,
 מוישע קופּערשטיק, יודקע פּייפער און אַפּילע דער אונטערקאָן דער נישכע— אַלע אַלע זיינען זיי פאַרופן געוואָרן
 דורכן מעכאַבער אָף מאַכן „לייטישן געלעכטער“ פון דער מומען. און וויכטיק איז דאָ גאַנץ אָפּט ניט אַזוי דאָס
 אַרויסגעזאָגטע וואָרט, וויפּיל די שילדערונג גופע, וואָס שפּרודלט מיט עמעסן, ניט געקיינצלטן קאָמיוז. —
 ווי אַזוי-זשע איז „דיא מומע סאָסיע“ אופגענומען געוואָרן?

1 לויט די פאַראַנענע יעדעס האָט גאָלדפארן זיך געקעלט דעמלט באַזונדערס אין דייטש. דער מעכאַבער
 פון די שורעס האָט געלייענט אַ ווינטש-קאַרטל, וואָס גאָלדפארן האָט אָנגעשריבן צו זיינעם אַ באַקאַנטן פון רוסלאַנד,
 איינעם וויסמאַן, מיט אַ צענדליק יאָר שפּעטער. דאָס האָט געזאָלט זיין 30 דעקאַבער 1878 יאָר. די אופשריפט איז אַ
 גאַנץ געוויינלעכע און האָט ניט קיין באַזונדערן אינטערעס פאַר אונדז. וואָס סע בלייבט יאָ אינטערעסאַנט איז דאָס,
 וואָס די אופשריפט איז געמאַכט געוואָרן אין דייטש. אויב מיר וועלן נעמען אין אַכט, אַז דאָס ווינטש-קאַרטל איז
 געשריבן צום מעכאַבערס אַ גוטן באַקאַנטן, מיט וועלכן ער האָט דורכגעמאַכט צוזאַמען דעם וועג צווישן „שמענ-
 דריקס“ און „קונעלעמלעך“, וועט פאַר אונדז קלאָר ווערן די קוריאָזישקייט פון דער דייטשישער אופשריפט.

ס'איו באווסט, אז אין „קול מבשר“ נומ' 22 פארן 1869 יאר איז געלייגט געווארן אן אנהייב צו א ביב-ליאגראפישער אפטיילונג, וועלכע האָט פאַרנאָטירט און קריטיקירט די בעסטע קלאַסישע ווערק פון אַקסנפֿעלדן, מענ-דעלען און פון אַנדערע. דאָס ערשטע ווערק, מיט וועלכן די אַפטיילונג הייבט זיך אָן—איז „דיא מומע סאָסיע“. אין דער קורצער גאַנצן ווערט דאָס טעאַטער-שטיק געלויבט. ס'איז אויך באווסט, אז אין 1872 יאר איז אין אַדעס דערשינען אַ צווייטע אופלאַגע פון דער „מומע סאָ-סיע“. ס'וואַרפט זיך אָבער אין די אויגן דער פאַקט, אז גאַלדפאַרן האָט קינמאַל ניט אופגעפירט די „מומע סאָסיע“ אין אַדעס 1.

ווינט אויס, ער האָט פאַרשטאַנען, אז אופירן אין אַדעס „דיא מומע סאָסיע“ וואָלט ווידער געהייסן אַרייַן-ברענגען סיכוכים אין דער מישפּאַכע—א זאך, פון וועלכער גאַלדפאַרן איז געווען ווייט. ווער שמועסט נאָך דעמלט, ווען ער איז געקומען אינגאַרענען דעם ייִדישן טעאַטער. דאָ אין אַדעס האָט דער טעאַטער איבערגעלעבט פאַרשיי-דענע צייטן. אין שאַהארכאק פלעג גאַלדפאַרן אַנקומען צום פעטער. דאָ פלעג ער אויך פון צייט צו צייט אונטער-האַלטן דעם אוילעם 2.

דער פעטער, וואָס האָט שוין פון דעמלט אָן געהאַלטן שאַלעס מיטן פלימעניק, האָט אָבער ביזן טויט אַרייַן געפירט אַ מילכאַמע מיטן פאַרשפרייטן ווערק, וואָס האָט אים פאַרשאַפט אַסאַך אַנמעס-נעפעס 3. לויט דער גוויסע איידעס פון זיין זון פלעג קעלמאַן אופקויפן ווי נאָר ער האָט גערטאַפן אַן עקזעמפלאַר פון דער „מומע סאָסיע“ און אים פאַרברענען. —

צום שלוש נאָך עטלעכע ווערטער וועגן די פערזאָנען, באַ וועמען איך האָב באַקומען די יעדיעס וועגן גאַלד-פאַרנס „אָדעסער יאָרן“ און ספּעציעל וועגן דער „מומע סאָסיע“.

די ערשטע יעדיעס וועגן דער „מומע סאָסיע“ האָב איך באַקומען באַ אַן אַלטן אָדעסער טישעו, וויסמאַן. וויסמאַן איז אין דער צייט פון דער רוסיש-טערקישער מילכאַמע געווען אין בוקאַרעסט, ווי ער האָט זיך צונויפגע-טראַפן מיט גאַלדפאַרענען און איז בייגעווען באַ די ערשטע טריט פונעם ייִדישן טעאַטער. די באַקאַנטשאַפט פון וויסמאַנען מיט גאַלדפאַרענען ווערט ווירקלעך באַשטעטיקט דורך דעם שוין דערמאַנטן וויסמאַנען.

אַראַנק וויסמאַנס אַנוויזונג האָט זיך מיר איינגעגעבן טריט נאָך טריט דערשלאָגן זיך צו אַלע גאַלדפאַרנס קרוויים אין אַדעס און צו סטאַם באַקאַנטע זיינע פון יענעם פּעריאָד, צו וועלכן עס געהערט די „מומע סאָסיע“. דאָס זיינען: יודל קעסלמאַנס (דאָדיע לעמעשקעס) זון—מוישע-לייב, זעלרע בלייכמאַן (כאַנצע-גענענדל) און הענע האַל-פּערינס (כינעס) פלימעניק—פּינכעס פּאָלישטשוק. אַט באַ די פּערזאָנען האָב איך באַקומען די אַלע יעדיעס, וועלכע האָבן אַ שייכעס צו דער געשיכטע פון גאַלדפאַרנס קאַמערע „די מומע סאָסיע“. די יעדיעס זיינען ווי ווייט מעגלעך

1 גארין ברענגט אין זיין „געשיכטע פונעם אידישען טעאַטער“ 1 באַנד ז. 172, אַז „דיא מומע סאָסיע“ איז ניט אופגעפירט געווארן אין רומעניע איבערן באַנרענעצטן פּערסאָנאַל פון דער טרופּע. אויב אַט דער טרעפּען איז גילטיק געווען פאַר רומעניען, איז ער אָבער פאַר אַדעס בעשום אויפן ניט באַרעכטיקט. אין 1879 י. האָט גאַלד-פאַרנס טרופּע געצילט אין אַדעס 27 אַקטיאָרן (19 מענער און 8 פּרויען). די יעדיע ברענג איך פונעם באַריכט פון אָדעסער גראַדאַנאַטשלאַניק אין דער הויפט-פאַרוואַלטונג פאַר דרוק-איניאַנים—אַרכיוו פון אָדעסער גראַדאַנאַטשלאַניק, פאַראַרדענונגס-טיט, אייניען נומ. 27 פאַרן 1879 יאָר. U raznogo roda predmetaх, касающихся Главного

Власть 93 по делам печати

2 יודל קעסלמאַנס זון מוישע-לייב דערציילט, לעמאַשל, אזא פאַקט. אין איינעם פון די אנהייב אַכציקער יאָרן האָט קעסלמאַן געפאַרועט דעם געבורטאָג פון זיין טאָכטער עסטער. גאַלדפאַרן האָט צו דעם פאַרוויילונג-אָונט צוגעגרייט אַ וואַרעויל, וועלכן ס'האַבן געשטעלט קעסלמאַנס קינדער און אויך זייערע כאַוויירים און מעקוראָוים. דעם וואַרעויל האָט ער אַ נאָמען געגעבן „דער לעבעדיקער כּת“. דער אינהאַלט איז געווען בעערעך אַזעלכער: אַן אַרעמען סטודענט האָט זיך פאַרוואַלט פּייערן זיין געבורטאָג. ניט האַבנדיק קיין מיטלען דערצו, האָט ער צונויפגערופן זיינע כאַוויירים און אַפּגעהאַלטן מיט זיי אַן אייזע. איז געבליבן, אַז מ'דאַרף זעען אַרויסנאַרן געלט דערוף באַם רייַכן פעטער. אַזוי ווי דער פעטער איז אָבער געווען אַ קאַרגער און אַ האַרטער פאַרשוין צום געבן, איז כּעוורע געפאַלן אָף אַזאַ סיכל: דער סטודענט וועט זיך מאַכן פאַר אַ געשטאַרבּענעם. דעמלט וועט דער פעטער ווערן מילדער און וועט זיך געוויס לאָזן קאַסטן אָף די הויצאַעס-האַלעווייע. ערעדט און געווען. מהאָט, פאַרשטייט זיך, דורכגעמאַכט דערביי די גאַנצע פּראָצעדור: מהאָט אַוועקגעלייגט דעם „מעס“ אָף דער ערד, אים איבערגעדעקט מיט אַ קאַלרע, אָנגעצונדן ליכט צוקאַפּנס און געבראַכט דעם פעטער אַ דערשראָקענעם. דער פעטער קומט אַרייַן, זיפּצט אָפּ. לעסאַף צעשנורעוועט ער דעם בייטל און גיט די כאַוויירים געלט, זיי זאָלן זיך מיסאַסעק זיין מיט דער לעוואַיע. דעמלט שפּרינגט דער מעס אָף אַ לעבעדיקער. כּעוורע שיסן אויס אַ געלעכטער און דער פעטער בלייבט אַ צעמישטער. מיטאַמאַל וואַקסט אויס אַ קערמעשל מיט טענץ, מיט שפּילן און געזאַנג. דער פעטער בעט זיך אי-בער: „שקאַצט—טאַינעט ער—ס'קאַסט מיך אַוויסיל געלט, לאַמייך קאַסט אויך עפעס פאַרוויכן“. כּעוורע נעמען אַרייַן דעם פעטער אין קאָן אַרייַן און מע הויליעט אייניגעם.

3 לויט דער גוויסע-איידעס פין אַלע גאַלדפאַרנס קרוויים, ווי אויך פון אַ גאַנצער ריי עלטערע טישוויים פון אַדעס, האָט מען יודל קעסלמאַנען שוין ביזן טויט אַרייַן גערופן „לעמעשקע“.

קאנטראָלירט און באַשטעטיקט פון עטלעכע מענטשן. ס'איז מערקווירדיק, וואָס אלע אָנגעוויזענע פּער-
זאָנען געדענקען ניט נאָר די פּאַקטישע פּאַרשוינען, וואָס גאָלדפּאַרן האָט אויסגענוצט אין דער „מומע סאַסיע“, זיי
ווייסן אויך די מער כאַראַקטעריסטישע אָפּלאַכערישע שטעלן און געדענקען די גאַנצע מישפּאַכע גאָלדפּאַרנס, זיינע
ברידער, שוועסטער און אויך די עלטערן. מיר פּאַרצייכענען דאָ אייניקע פּראָטים.

כאַים-ליפע גאָלדפּאַרן איז געבוירן געוואָרן אין ווישניוועץ, וואָלינער גובערניע. צו 15 יאָר איז ער איבער-
געפּאַרן קיין אַלטקאָנסטאַנטיין, וווּ ער האָט געאַרבעט באַ אַ זייגערמאַכער און כאַסענע געהאַט פאַר זיינס אַ מיידל—
כאַנע-ריווען—די שפּעטערדיקע מוטער גאָלדפּאַרנס. שפּעטער איז ער באַוואוסט געוואָרן ווי דער בעסטער באַלמע-
לאַכע אין שטאַט און ער איז אינגיכן געקומען צו אַ באַלעבאַטישן ווילשטאַנד. די ליבע צו זיין פּאָך האָט ער אויך
איבערגעגעבן בייערושע צו זיינע קינדער, וועלכע ער פלעג איבערשיקן קיין אָדעס, וויבאַלד זיי האָבן זיך געשטעלט
אַף די פּיס. די ינגלעך האָבן זיך געלערנט פון קינדווייז אָן זייגערמאַכעריי און זיינען געווען גוטע פּאַכלייט.
אלע כאַים-ליפעס קינדער אויסער אַוורעמלען האָבן געהאַט זייער אַ קנאַפע בילדונג, זיי זיינען אָבער פון דער נאַטור
געווען קלוגע און ווערטלזאָגער. כאַים-ליפע איז שוין גאָר אין די יונגע יאָרן געווען קנאַפּ רעליגיעז. ער איז
געווען אַ מאַסקיל, פלעג אָפט אַרײַנקוקן אין אַ צײַטונג. די שטאַט האָט געקוקט אָף אים, ווי אָף אַ „קל שבּקל“
און זיך געהאַלטן פּונדווייטן פון אים.

נאַכדעם ווי כאַים-ליפע האָט אויסגעגעבן אלע קינדער, האָט ער זיך באַזעצט אין אָדעס. דאָס איז געווען שוין
סאָף אַכציקער יאָרן. דאָ, אין אָדעס, האָט געווינט כאַים-ליפעס טאַכטער פּערל, וואָס האָט כאַסענע געהאַט פאַרן באַ-
קאַנטן כּוויזעוועניק ז. פּעלדבערג (געשריבן אַסאַך אין „המליץ“, זיין ליטעראַרישער פּסעוודאָנים—שדה-הררי). כאַים-
ליפע האָט געווינט אין איין דירע מיט זעלדע דאָוידוואָנס איידעם זיסלין, וואָס באַשטעטיקט אויך די אלע יעדעס
וועגן דער „מומע סאַסיע“. לעסאַף וועלן מיר צוגעבן, אַז דאָ אין אָדעס לעבט אַ זייגערמאַכער פּינמאַן, וואָס האָט
געאַרבעט באַ כאַים-ליפען אין אָדעס. פּינמאַן באַשטעטיקט אויך, אַז יודל קעסלמאַן איז געווען כאַים-ליפע גאָלד-
פּאַרנס אָן אייגענער ברורער. לויט די יעדעס, וואָס זיסלין גיט איבער, פלעג כאַים-ליפע גאַנץ אָפט באַקומען פון און-
ראַמען, וואָס האָט געווינט אין יענער צײַט אין אויסלאַנד, בריוו און אויסצוגן פון צײַטונגען. כאַים-ליפע פלעג אָפט
שטאַלצירן מיט זיין אַווראַמען. איינמאָל האָט ער אין אַ שמועס דערציילט זיסלינען, וויאָזוי אַווראַם האָט עס אין
דער יוגנט פאַשריבן דעם פּעטער יודלס הויזגעזינד. די מײַסע איז שוין דעמלט געווען אַ פּאַרגעסענע. כאַים-ליפען,
וואָס האָט זיך פאַרהאַלטן גוט מיט זיסלינען, האָט עס אים דערציילט בעסאָד, ווייל דעמלט האָבן נאָך געלעבט אלע
פּערזאָנען, וועלכע גאָלדפּאַרן האָט אויסגענוצט פאַר דער „מומע סאַסיע“.

מיר דערמאַנען דאָ, אַגעווי, אַז לויט דער גוויסע איידעם פון זיסלינען, וואָס דערציילט עס אין כאַים-ליפעס
נאַמען, האָט אַווראַם גאָלדפּאַרן אויך אין סימפּעראַפּאַל אויסגענוצט פאַר זיינע אַ ווערק לעבעדיקע פאַרשוינען פון
דער מישפּאַכע, באַ וועלכער ער האָט געווינט. ליידער איז דערפון קיין שפור ניט פאַרבליבן.

אינהאלט

זייט

3. . . . . פון דער רעדאקציע.
- נ. אויסלענדער — דער יונגער שאַלעס־אַלייכעם און זײַן ראָמאַן
5. . . . . „סטעמפּעניו“
- מ. ווינער — די ראָל פֿון שפּראַך־פּאַלקלאָר אין דער ייִדישער ליטעראַטור. 73.
- א. זאַרעצקי — ניסטערס „און“ 130 . . . . .
- נ. שטיף — נײַע מאַטעריאַלן צו אליהו הלויס המבדיל־ליד . . . . . 148.
- א. גורשטיין — דער יונגער מענדעלע אין קאַנטעקסט פֿון די 60־ער יאָרן 180
- י. נוסיןאָוו — די ערשטע אויסגאַבע פֿון „ווינשפינגערל“ . . . . . 199.
- מענדעלע מויכער־טפּאַרימס בריוו (מיט אַן אַרײַנפיר און באַמערקונגען פֿון
נ. שטיף) . . . . . 219.
- מ. ווינער — לעקסיקאָלאָגישע אַרבעט אין דײַטשלאַנד . . . . . 299.
- י. קוויטני — רעדנסארטן מיט „האַנט“ און אירע טיילן . . . . . 205.
- ש. בײַלין — פּאַרגלייכענישן . . . . . 323.
- א. יודיצקי — וועגן אינהאַלט פֿון וואָלף קאַמראַשס פּיעסע „קאַהאַל אין
שטעטל“ . . . . . 331.
- י. רימיניק — צו דער געשיכטע פֿון גאַלדפּאַדנס „מומע סאַסיע“ . . . . . 337.

122

121

